

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EILER NYSTRØM

FRA NORDSJÆLLANDS
ØRESUNDSKYST

FRA NORDSJÆLLANDS
ØRESUNDSKYST

EILER NYSTRØM
✕
FRA NORDSJÆLLANDS
ØRESUNDSKYST

GENTOFTE, LYNGBY OG SØLLERØD SOGNE
I FORTID OG NUTID

SAMLET OG REVIDERET UDGAVE

GYLDENDALSKE BOGHADEL · NORDISK
FORLAG · KØBENHAVN · MCMXXXVIII

**COPYRIGHT 1938 BY GYLDENDALSKE
BOGHADEL NORDISK FORLAG · COPENHAGEN**

—
OPLAG: 2500 EKSEMPLARER

—
**PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN**

FORORD

De tre Bind om Gentofte, Lyngby og Søllerød Sogne, hvoraf Søllerød og Gentofte har været udsolgt i en lang Aarrække, udsendes herved i en samlet Udgave, forkortet paa mange Steder, udvidet med nyt Stof paa adskilligt flere, omordnet og sammenarbejdet til en Helhed. Som Hovedstadens Oplandsterritorium fra gammel Tid udgør disse tre nord-sjællandske Sogne historisk en Helhed, saa rent stoffligt har en Sammenarbejdning ogsaa sin Berettigelse. Da jeg i 1911 og 1916 udsendte de to første Bind forelaa kun faa og smaa Bidrag til disse Egnes Kultur- og Arkitekturhistorie, men i det forløbne kvart Aarhundrede er der vokset en Litteratur frem, mest Monogramer og Afhandlinger, der er saa mangfoldig, at den næsten er vanskelig at overskue.

Af disse Egne, som ikke blot Hovedstadens Beboere, men enhver Dansk kender, har jeg forsøgt at give en Skildring, der baade skulde kunne læses uden særlige Forudsætninger og tillige have Karakter af en topografisk Haandbog, hvori de Tusinder af Enkeltheder skulde indgaa i en letlæst Fremstilling. Det har i hvert Fald været mit Program. Jeg har forsøgt at følge Linjen i Udviklingen, udrede de matrikulære Forhold og vise de mange landskendte Lokaliteters Opstaaen og videre Skæbne. Det er desuden et kulturhistorisk Arbejde, som søger at tegne Menneskenes Liv og Færden i svundne Dage, i Hellig og Søgn — i disse Egne tæt op mod den store By, hvor mangt og meget artede sig anderledes end i andre Landsogne, og hvor Bøndernes Forhold og Levevilkaar var helt andre. Trods det, at de store Landboreformer netop havde deres Udspring her, saa har disse Egne alle Dage haft et agrarhistorisk Særpræg.

Jeg benytter Lejligheden til at bringe *Carlsbergfondets Direktion*, der gennem mange Aar har støttet mine kulturhistoriske Studier — en Støtte, der ogsaa er kommet dette Arbejde til gode — min hjertelige og ærbødige Tak.

E. N.

INDHOLD

	Side
Indledning	1
Gammel Vartov, Tuborg og Hellerup	36
Ibstrup Dyrehave, Gyldenlund, Charlottenlund	58
Kongsgaarden Hvidøre, Sølyst og Skovshoved	84
Ibstrup, senere Jægersborg	118
Bernstorff Gods og Slot	154
Gentofte Sogns gamle Landsbyer:	
I. Gentofte	183
II. Vangede	216
III. Ordrup	222
Lyngby Sogns gamle Landsbyer:	
I. Kongens Lyngby	235
II. Vandmøllen i Kongens Lyngby	252
III. Kroerne i Kongens Lyngby	266
IV. Rustenborg og Ulrikkenborg i Kongens Lyngby	275
V. Silkefabrikken og andre Manufakturer i Kongens Lyngby	282
VI. Mindre Lyststeder i Kongens Lyngby	292
VII. Virum og Lundtofte	298
Søllerød Sogns gamle Landsbyer:	
I. Søllerød	305
II. Øverød	329
III. Nærum	332
IV. Holte	348
V. Trørød	359
Kysten mellem Skodsborg og Vedbæk:	
I. Skodsborg	363
II. Fra Aggershvide til Enrum	376
III. Vedbæk	389
Taarbæk og Springforbi	398
Sorgenfri:	
I. Torpen og Slottet	411
II. Lystgaarde og Huse paa Sorgenfris Grund	428

	Side
Frydenlund	438
Nyholte og Rudersdal	453
Dronninggaard	463
Hjortholm og Frederiksdal:	
I. Bispeborgen	495
II. Hjortholm Mølle	504
III. Frederiksdal	509
IV. Mølle, Værtshus og Lyststeder	529
Mølleaaen:	
I. Indledning	549
II. Fuglevad	553
III. Brede	555
IV. Ørholm	562
V. Nymølle	570
VI. Stampen	574
VII. Raavad	577
VIII. Strandmøllen	585
Skovene:	
I. Søllerød Sogns Skove	595
II. Jægersborg Dyrehave	605
III. Eremitagen og Skovhusene	615
IV. Dyrehaven som Folkepark	628
Henvisninger og Anmærkninger	640
Register	689

væsentlig bevaret og i de fleste Døre sidder endnu de gamle haandsmedede Laasetøjer. I Kælderen er nu som tidligere Økonomirum og Domestikværelser. Udbygningerne (Sydøst for Hovedbygningen) bestaar af en toetages Gartnerbolig og tre lige over for liggende lavere Længer.

Rundt om Hovedbygningen ligger den ca. 12 Tdr. Land store Park. Man ser her »Holmen«, et langagtigt lavt Bakkedrag, der mod Vest skyder sig ud i den omgivende Mose, som nu er forvandlet til Have- og Parkanlæg. En Gang i Fortiden har det været flydende Vand. Paa Højderyggen ligger Hovedbygningen og en gammel Alle ud for Havetrappen; til den sydlige Side har man den lange Dam (nu den eneste af Kristiansholms mange Fiskedamme i ældre Tid) og tæt uden for Nordhegnet løber Bækken, der i en fjern Fortid gav Drivkraft til Mølleværkerne ved Hvidøre. Paa Holmen, hvor Huset staar, er der gammel Bevoksning, navnlig af Bøg. Stedet har iøvrigt allerede i en fjern Oldtid været Boplads for Mennesker, idet der i Mosen er fundet Redskaber af Ben og Hjortetak.

Flere bekendte Lokalteter i denne Egn har deres Udspring fra Kristiansholm.

Mens det endnu var Kongens Ejendom byggede en Mand ved Navn Peder Hansen paa Kristiansholms Grund et lille Hus paa fire Fag, nær Skovhuset Klampenborg, og fik 17. April 1723 Fæstebrev. Huset laa smukt, lige under Dyrehavens gamle Træer, og da en Embedsmand ved Søetaten, Chr. Tausen, formodentlig som Panthaver, overtog det i Maj 1727, fandt han straks en Køber i Mad. Cathr. Mechtilde Abbestée, f. v. Acken, gift med en velstaaende Vinhandler i København, og det lille Hus blev til en Lystgaard, der fik Navnet *Bellevue*.

Paa Fasangaarden i Brødskoven var paa dette Tidspunkt Værtshus, men det nedlagdes i Efteraaret 1734 og Forpagteren, Chr. Hansen, maatte se sig om efter et andet passende Sted. Hans Valg faldt paa Bellevue, der netop var at faa til Købs. Af Vinhandler Joh. Ludv. Abbestée, der Aaret før havde overtaget Lystgaarden efter sin Moder, købte han den efter først at have sikret sig Bevilling til at holde Traktørsted paa den nye Plads (10. Septbr. 1734).

Det var netop i de Aar, Kirsten Pils Kilde begyndte at komme i Ry, saa der har næppe i Sommertiden været Mangel paa Søgning hos »Mester Christian«. Men han stod sig alligevel kun slet. Vin blev der drukket i hans Hus, thi det var en Vinhandler, han skyldte Penge, der i Foraaret 1737 gjorde Skridt til Udpantning hos ham. Uvejret drev dog over og Mester Christian blev foreløbig siddende paa sin Traktørgaard, men faa Aar efter gik det galt for Alvor. En rig Tømmerhandler i København, Søren Jørgensen, der senere blev Raadmand og kom i Direktionen for den danske Skueplads efter dens Genaabning under Frederik den Femte, lod Bellevue sætte til Auktion 1741, fik

lejet til den russiske Gesandt, Baron von Nicolay. Umiddelbart efter blev Kristiansholm stillet til Auktion og købt (20. Maj 1831) med sit Tilliggende, ialt 113 Tdr. Land, af Naboen, den vindskibelige Distriktskommisær Johan Bagge paa Bellevue for en Sum af 18600 Rdr. Sølv. I 1847 solgte han Ejendommen til Kaptajn John Christmas, som 1855 gav Admiralinde Sophie Elisabeth Zahrtmann, f. Donner, Skøde paa den; Datteren Wanda fik den efter sin Moders Død udlagt 1859, og da hun 1863 ægtede den senere Teaterchef, Grev C. C. S. Dannekiold-Samsøe, blev denne Besidder af Kristiansholm. Aar 1900 afhændede han den gamle minderige Ejendom, som derefter udstykkedes.

Paa Kristiansholms Arealer har bl. a. rejst sig et saakaldt engelsk Villakvarter, et Par mægtige sammenbyggede Karréer, der ikke just er egnet til at understrege Stedets landskabelige Skønhed. Park og Hovedbygning er heldigvis bevaret samlet og købt 1914 af den danske Gesandt i Berlin, Grev Carl Moltke, hvis Enke nu er Ejerinde.

Kristiansholms Hovedbygning er i Grunden den eneste ældre monumentale Bygning i Gentofte Sogn, der i alt væsentligt henstaar i sin oprindelige Skikkelse. Bernstorff har bevaret en Del af sit gamle Præg, men er i Tidens Løb undergaaet Ændringer, og Charlottenlund er efter Meldahls Ombygning blevet noget ganske andet, og næppe noget skønnere, end det tidligere var. Kun Kristiansholm staar tilbage som et udpræget Eksempel paa et landligt Rigmandshus fra den glimrende Handelsperiode under Frederik den Femte.

I det Ydre som i det Indre er Bygningen næsten helt uforandret. Hovedmaalene (34 × 24 Al.) passer nøjagtig med en Beskrivelse fra 1763 og Faginddelingen er den samme, 9 Fag paa de to Langsider, 7 Fag paa Bredsiderne. De store tre Fags Frontispicer hæver sig til alle fire Sider over det »gebrokne« Tag og Murfladerne brydes endnu af den gamle Kvaderinddeling. Skiferdækningen og de smaa Kviste stammer dog fra det nittende Aarhundrede. Husets Indre er holdt særlig smukt i Hævd. Det er altid det kildne Punkt, her har Ejeren den mest ubundne Handlefrihed. Paa Kristiansholm er der imidlertid med Pietet vaaget over det fra Fortiden nedarvede. Stueetagens otte Værelser staar aabenbart ganske som da Just Fabritius lod Huset opføre, intet gammelt Skillerum er brudt ned, intet nyt opstillet. Der er fast sammenstemt Stil over de festlige, og dog enkle, men store Rum med de høje Døre og Vinduer og den ypperlig vedligeholdte Panelbeklædning. Den store Havesals dekorative Udstyr er sikkert uforandret, baade Nischen i den ene Sidevæg, Kaminen med de hugne Sandstensornamenter i den anden og Stukkaturerne i Loftet. To Jernbilæggere (den ene med Aars tallene 1756 og 1766) hører formentlig ogsaa til Husets oprindelige faste Inventar, den store Fajanceovn derimod næppe. I den øverste Etage er den store Stue, der fra først af indrettedes til Billardsal, nu afskildret i mindre Rum, men de andre der liggende Kamre er i alt

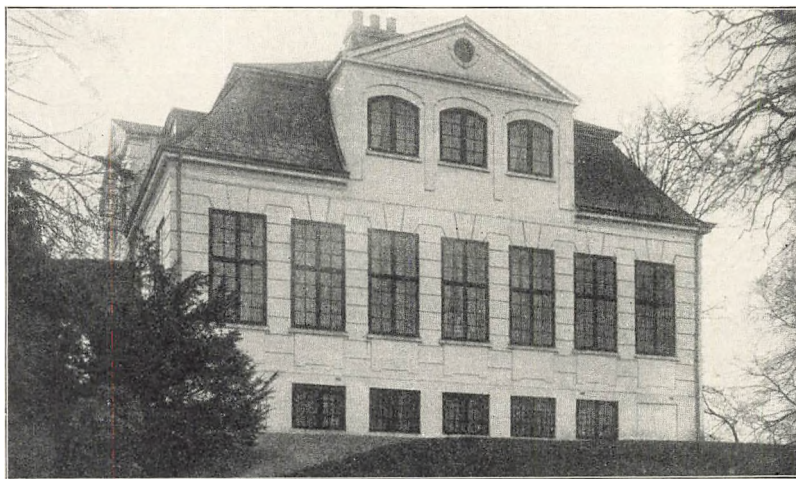
Vægnische og Kamin med hugne Sandstensprydelser. Til denne Hovedbygning føjede han Lade, Stald, Gartnerhus m. m., og sørgede for Hegn og Haver. Kongens Jagtvej fra Charlottenlund til Dyrehavens Kongeport (nu Ordrup Jagtvej) gik fra ældre Tid over Kristiansholm; oprindelig svingede den i en stor Bue mod Øst gennem Gaardens Bygninger, men 1748-49 lod Fabritius den omlægge, saa den mere direkte førte mod Maalet. Den var beplantet og endnu staaer den smukke gamle Alle langs Vestsiden af Kristiansholms Park, men desværre er det ældste Parti, nærmest Dyrehaven, omhugget 1914 af militære Hensyn.

Det nærliggende Sølyst havde han ogsaa købt, og maaske var dette smukke Landsted bleven ham kærere end den store Gaard, som han i Sommeren 1763 overdrog sin Hustrus Søstersøn, Kaptajn Alexander Destinon, for en betydelig Sum, men allerede næste Foraar gik Købet tilbage »formedelst visse indfaldne Omstændigheder«. Aaret efter hans Død solgte imidlertid Enken, Mariane f. Bruguier, Kristiansholm til en københavnsk Borger, Nicolai Paludan, for 16000 Rdr. (1767). I ti Aar var han Ejer, opførte maaske yderligere nogle Smaa-bygninger (bl. a. nævnes 1776 et ottekantet Lysthus i Marken), men sandsynligvis har Ejendommen været ham for stor, og da Etatsraadinde Fabritius døde, afstod han den til Boet, der kvitterede ham den resterende Obligationsgæld. Arvingerne bortskødede umiddelbart efter, i April 1777, Kristiansholm til Christopher Mac Evoy (vistnok Fader til Besidderen af Bernstorff), som seks Aar efter solgte den til Heinrich Ernst Schimmelmänn for 12500 Rdr. (Skøde af 25. April 1783).

Grev Schimmelmänn var Ejer til sin Død, i næsten et halvt Aarhundrede, men boede ligesom Fabritius paa sin Yndlingsejendom Sølyst. Kristiansholm overlod han nogle Somre til Adam Oehlenschläger, der her, hos sin Velynder, tilbragte Hvedebrødsdagene efter at have giftet sig ved Hjemkomsten fra Italien. Han fortæller selv om Brylluppet, som han fejrede med sin Christiane uden Fest eller Stads af nogen Art. Parret kørte fra gamle Hegers Hus den 17. Maj 1810, ene to, ud til Pastor Høegh i Gentofte, som gik over med dem i Kirken og viede dem (i Kirkebogen staaer forøvrigt, at det var 16. Maj), og Bryllupsrejsen gik derefter direkte fra Gentofte til Kristiansholm, hvor det nygifte Par boede hele Sommeren. Oehlenschläger var lykkelig, kom stadig paa Sølyst, hvor han bl. a. traf sammen med Stolbergerne, baade Christian og Friederich, og skrev Digte til Kristiansholms Pris, der bragte ham til at glemme »Sydens hurtige Forlis«. Ogsaa en Del af den følgende Sommer tilbragte Oehlenschläger og hans Hustru paa Kristiansholm, men saa fik han en Gulsot paa Halsen og tilskrev Mosedunsterne Skylden; han maatte tage til Byen og holdt sig senere borte fra det i hans Øjne usunde Sted.

Ved Schimmelmänn's Død (Febr. 1831) var Hovedbygningen bort-

Saa galt gik det imidlertid ikke. Krudtmøllen blev nemlig ikke til noget og der blev ikke rørt ved Forpagtningen. Men saa døde Kongen, og kort efter at Frederik den Femte havde tiltraadt Regeringen skænkede han Agent Just Fabritius Kristiansholm til Arv og Eje som Løn for den »Nidkærhed for Vores høje Tjeneste,« han havde udvist. Gavebrevet var af 7. Oktbr. 1746, dog fik Forpagterne Lov til at blive deres Tid ud, om de ikke godvillig gav Afkald.

KRISTIANSHOLM

(Nordside: Fotografi 1914)

Saaledes gik Kristiansholm og dermed det gamle Hvidøre over paa private Hænder og den lange Forfaldstid var forbi. Det gik her som med Frederiksdal og flere andre nordsjællandske Statsejendomme — Udgifterne til Vedligeholdelse steg Rentekammeret over Hovedet, og Forpagtningsvilkaarene var saa usikre, at man mente det nyttigere og mere indbringende for Statshusholdningen at overlade dem til Landets gode Mænd.

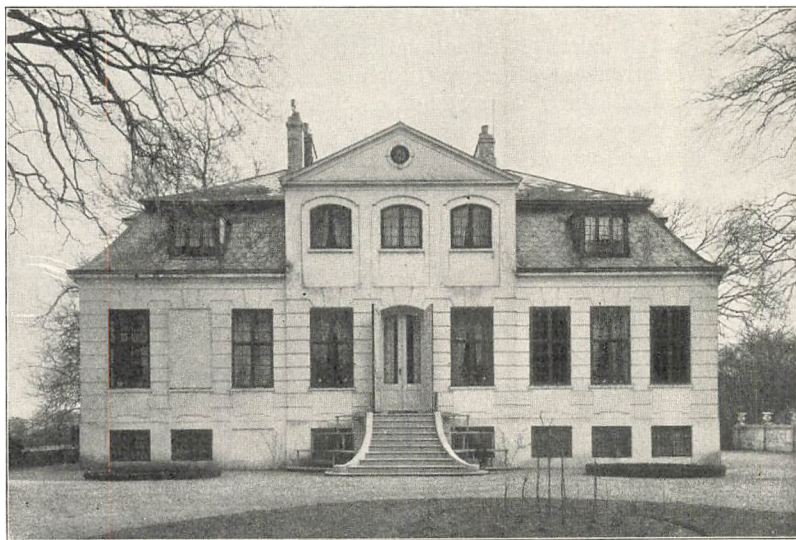
Just Fabritius var en af Datidens mest foretagsomme Storhandelsmænd og havde Midlerne til at bringe den vanrøgtede Ejendom paa Fode. Maaske har hans Interesse for dette Sted været af gammel Dato, thi hans Moder var en født Abbestée, og denne Familie ejede i Begyndelsen af Aarhundredet et nærliggende, senere meget bekendt Lyst- og Traktørsted, der nærmere skal omtales i det følgende. Paa Kristiansholm lod han opføre den endnu staaende Hovedbygning, ualmindelig solid, med alentyk Grundmur, herskabelig indrettet og udstyret; blandt Stueetagens otte, meget rummelige Værelser var den store Sal særlig rigt udsmykket med Paneler, der var Loftstukkaturer,

benyttede sig ikke deraf, thi det viste sig, at Materialerne var ganske ubrugelige; i Stedet for lappede han paa de gamle Huse saa godt det lod sig gøre og byggede nogle nye Smaabygninger op. I ti Aar havde han Brugsret over Kristiansholm, først da han ved Parforcejagttens Afskaffelse blev aflagt med Pension, rømmede han Stedet, som derefter for ni Aar fra 1. Maj 1743 bortforpagtedes til to københavnske Næringsdrivende, Brygger Hans Jespersen Block (der byggede det første Lyststed i Ordrup) og Jens West.

De faldefærdige Bygninger, der stod paa Kristiansholm ved Tham Massmanns Tiltræden og i Mellemtiden ikke var bleven stort bedre, bestod af et straatækt eenetages Stuehus, 11 Fag langt, 4 Fag bredt. dels muret, dels klinet, samt Fæhus og Svinesti. Ved Stuehusets Nordside havde Massmann ladet opføre en noget smallere 11 Fags Tilbygning af Egebindingsværk og med Straatag, bl. a. til Stald, og dertil nogle Fag Udhus samt et lille rørtækket Vaaningshus ved Stranden. Store Summer havde det ikke kostet, thi alt hvad der tilkom ham, da han drog derfra, var 210 Rdr. Hans Jespersen Block og hans Medinteressent maatte sætte sig i betydelig større Bekostning. Storstuen i det gamle Stuehus, som Hans Jespersen paastod der hverken var Vinduer, Døre, Loft eller Gulv i(!), trængte øjensynlig haardt; af Foderloen lavede han Sengekammer, Spisekammeret blev til Køkken og den gamle Bagerovn og Skorsten, som stod under aaben Himmel, overbyggede han. I Skoven opførte han et nyt Hus, Vaaningshuset ved Stranden kostede han yderligere paa, han indgrøftede og satte Hegn, og i Dammene, hvoraf en hed »Langedam«, en anden »Jomfrudammen«, satte han Karper og Karudser.

Men det var kun en usikker Forretning — Planer om Møllebrug ligesom i en længst forsvunden Tid dukkede jævnlig op. I 1738, endnu mens Massmann var ved Stedet, havde Joh. Jørgen Hollmann forsøgt at faa Kristiansholm til Hammer- og Slibemølle, men af forskellige Grunde (bl. a. vilde han helst have Ejendommen gratis) blev han afvist, og i 1744, netop da Hans Jespersen havde begyndt at faa Orden i Sagerne, fandt Kongen paa, at der skulde anlægges en Krudtmølle. Det fraraadedes paa det indstændigste af Amtmanden, af flere Aarsager, ikke blot fordi der var udmærket Tørveskær, naar man blot vilde benytte det, men navnlig fordi Tilløbet i tørre Somre næsten helt standsede og langt fra var tilstrækkeligt til Mølle drift. Men Kongen vilde intet høre, han resolverede, at Krudtmøllen skulde anlægges og Forpagterne købes ud. Hans Jespersen var ikke billig. Han skrev en Regning paa 1800 Rdr. over de Udgifter, han havde haft, men Amtmanden — det var Niels Gersdorff — var ham fuldt jævnbyrdig ogsaa i det Kapitel og satte Regningen ned til omtrent en Fjerdedel. Kongen bestemte, at han skulde have de af Amtmanden fastsatte 502 Rdr. og vilde han ikke nøjes med det, maatte han gaa til Retten.

dier, der laa hen til liden eller ingen Nytte; alt hvad Staten havde ud af Ager, Eng og de tre Fiskedamme, hvori der var Plads til 5-6000 Karper, beløb sig til 20 Læs Hø aarlig, og den store Tørvemose, hvis Ydeevne ansloges til ikke mindre end 3000 Læs om Aaret, gav næppe stort Udbytte. Generalfabrikør Nicolaus Lambrecht vilde derfor 1725 købe det hele og anlægge et Salpeterværk for egen Regning, men Kongen gik ikke ind paa hans Forslag. Slotsforvalteren

KRISTIANSHOLM
(Vestside; Fotografi 1914)

beholdt Forpagtningen. Han havde staaet i Frederik den Fjerdes Tjeneste fra han var ganske ung, og Kongen satte øjensynlig megen Pris paa ham. Først efter Kongens Død skete der Forandringer i hans Forhold til Kristiansholm.

I 1731 fik nemlig Overjæger Tham Massmann overladt Brugen af Ejendommen mod at svare visse Afgifter (bl. a. til Slotsforvalteren) og tillige, efter sit eget Tilbud, mod at oplære de unge Jagtburser i at blæse paa Valdhorn. Bygningerne paa Stedet var nu i en saadan Stand, at Skarnsmennesker pillede Stenene ud og førte dem bort til eget Brug. Nødvendigt var det at have et beboeligt Hus for den Betjent, der skulde have Opsyn med Passagen til Dyrehaven, der netop gik over Kristiansholm, og Overjæger Massmann fik derfor Lov til at bryde de gamle Huse ned og bygge nye, saaledes at de Omkostninger, der løb paa, blev godtgjort ham ved Fratrædelsen. Men han

Tid haver ligget til en Bondegaard, som paa samme Holm haver standet, dog nu ganske og aldeles ingen Bygning paa samme Plads findes«. I denne Bondegaard (hvori Møllefolkene kan have haft deres Bo), idyllisk beliggende paa den liden Holm tæt ved Skoven og som allerede den Gang kun levede i Folks Erindring, har vi da rimeligvis det sidste Minde om Kongsgaarden Hvidøre.

Hvad der er blevet af den gamle kongelige Gaard, derom foreligger iøvrigt intet. Jævnlig anfører nyere Topografer, at den er nedbrudt før Aar 1700, og det er sikkert nok; det er endda sandsynligere, at den er forsvundet længe før. Rimeligvis er Bygningerne, for saa vidt de ikke er nedbrudt, helt eller delvis indgaaet i de Mølleværker, som i Frederik den Andens Tid indrettedes paa Hvidøre; i det syttende Aarhundrede finder man i hvert Fald ikke omtalt nogen Gaard paa denne Egn før Vitus Bering anlægger Kristiansholm. I 1612 er der foruden Folkene i Feldberedermøllen kun een Beboer paa Hvidøre, og da han yder en Fjerding Torsk i Afgift til Kronen, men intet Landgildekorn, maa man gaa ud fra, at det er en Fisker. Længer ned i Aarhundredet er der tre Gadehuse paa Hvidøre, hvoraf der til de to hører lidt mager Agerjord i den nærliggende Sandbanke, og det samlede Antal voksne Personer paa dette Sted er 1645 kun seks Personer.

Kongen maa hyppigt være kommet i denne Egn, naar han jagede i Dyrehaven, og en Sommeraften i 1692 gæstede han da ogsaa Kristiansholm. Maaske har Hoffet nydt Aftensmaaltidet i det grønne, dog omtales senere (1718) nogle Huse i den lille Skov, som »for det kgl. høje Herskabs Plaisir er opbyggt«. Maaske har det blot været simple Lysthuse. Nogle Frugthaver, der inventariseredes 1694, har sandsynligvis ligget ved Huset eller Gaarden, hvor Opsynsmanden boede. Dette Hus ønskede Skovrider Just Lampmann 1706 til Bolig, da der ikke var Plads paa Jægersborg, men han fik det ikke.

Da Jægersborgs Forpagtning ophørte med Ryttergodsets Oprettelse 1717, maatte der træffes særskilt Bestemmelse med Kristiansholm. Retten til Fiskeriet overdroges Slotsforvalteren paa Jægersborg Gottlob Christian og Græsningen fik Ordrup Bymænd for en aarlig Høafgift. Aaret efter overtog Slotsforvalteren ogsaa Græsningen, men da Høet, han leverede, ikke var tilfredsstillende, fik de Ordrup Bønder den atter tilbudt; de bad sig imidlertid fritaget og Forpagtningen maatte stilles til Auktion med det Resultat, at Slotsforvalteren blev højstbydende.

Husene paa Kristiansholm stod og faldt sammen. Efter at Slotsforvalteren 1723 havde faaet Græsningsretten tilfæstet for Livstid (men forøvrigt hyppig for en ringe Kendelse overdrog baade den og Fiskeriet til andre), var det hans Pligt at holde Husene vedlige, hvad han dog ikke gjorde. Og ikke nok dermed, det var store Vær-

Paa denne Grund byggede Vitus Bering sig et Landsted, hvis Jordtilliggende yderligere udvidedes med et Stykke Overdrev, der laa Syd for hans Hus og som de Ordrup Bønder overlod ham, foruden en Stump Jord af den nærliggende Bakke. Ligesom Patriarken Abraham af Chets Børn, skriver han, begærede et lidet Sted at begraves paa, saaledes havde han udsøgt sig dette, som han nu besad ved Kongens Mildhed og Naade, til at leve paa, ene for sine Studeringers Roligheds og Stilheds Skyld, for at han derfra kunde bringe Majestæts kongelige og priselige Navn til alle Efterkommere. Mens Frederik den Tredje levede, beholdt Stedet sit gamle Navn, men efter Kristian den Femtes Regeringstiltrædelse kaldtes det *Kristiansholm* — enten det nu er den kongetro Undersaat og Historiograf, der har givet Stedet dette Navn, eller det er Kongen selv.

Thi Kristiansholm blev straks efter Tronskiftet atter kongelig Ejendom. Kongen begærede den tilbage af Vitus Bering, som i Stedet for (og tillige som Løn for at lade trykke de danske Krøniker) fik en Del Gods i Herringløse, hvor han muligvis har haft Planer om at oprette en Hovedgaard. Kongens Hensigt har maaske været at indtage Kristiansholm i Dyrehaven ved dennes Anlæg, men det skete ikke — han skænkede Ejendommen til sin Dronning Charlotte Amalie, der dog allerede i Sommeren 1672*) solgte den til Ulrik Frederik Gyldenløve for 5000 Rdr. I Købet var indbefattet, foruden Gaarden, som Vitus Bering havde ladet opføre, med dens Jorder og Fiske-damme, tillige et Stykke Eng og Myr, som var bleven tilovers af Stokkerup, da denne Landsby blev nedlagt og indlemmet i Dyrehaven, m. m. Gyldenløve, der allerede var Ejer af Gyldenlund, beholdt kun Kristiansholm nogle faa Aar, thi da han 1678 af Kongen fik overdraget Griffenfelds vidtstrakte norske Gods Tønsberg, gav han bl. a. Afkald paa Kristiansholm, som derefter kom tilbage til Kronen.

Saa lægges Kristiansholm ind under Forpagtningen af Jægersborg og vies derved til Undergang. Bygningerne forfalder og Vildnis gror op. Kun Fiskeriet i Dammene holdes i Hævd, fordi det giver en, omend kun ringe, Indtægt. Dæmninger og Sluser havde Gyldenløve efterladt i en slet Stand, og Kongen gav kort efter hans Fratrædelse Overjægermester Vincents Hahn Ordre om at tage sig af Fiskeriet og bringe det i Orden, hvorfor han i fire Aar maatte beholde det uden Afgift (1679). Da der i 1682 gjordes Forarbejder til den nye Matrikel, var der paa den »liden Holm, kaldet Christiansholm«, et Hus, hvori den Mand boede, der havde Tilsyn med Fiskeparkerne. »Dog findes og«, hedder det, »paa samme Holm en Del Agerjord, som udi forrige Tider haver været opløjet, dog nu til Hans Kongelig Majestæts Nytte og Brug ligger, hvilken Jord udi fordem[s]

*) Skødets Dato er enten 10. Juli eller 10. Aug.; Konceptet er rettet og i Skødebøgerne staar begge Datoer.

var det i Hænderne paa en enkelt eller et Par Borgerfamilier. 1612 nævnes Baltser Feldbereder og Søren von Hebling i »Hvidørsmølle«, senere tilkommer Nicolaus Skram; Værket var deres Ejendom, men for Brugen af Møllestedet ydedes en Afgift til Kongen af 16 Daler aarlig. Kristian den Fjerde, der efter Ibstrups Ombygning hyppig færdedes paa disse Kanter, mente, at den store Tørvemose, der hørte til Møllen, kunde indbringe flere Tusind Daler aarlig, og ærgrede sig aabenbart over, at Kronen kun fik saa lidt ud deraf; han skrev da 1637 til Rentemestrene, om det ikke lod sig gøre »med god Maner« at faa Møllefolkene væk, da der dog ikke kunde skæres Tørv saa længe Mølle dammen var i Brug. Om det er lykkedes Kongen at faa denne Sag tilfredsstillende ordnet, er uvist, men Møllen blev imidlertid staaende og de Feldberedere, hvis Forældre havde haft den i lang-sommelig Tid før dem, drev den uforstyrret videre og forbedrede Driften. I 1639 lod Maren Baltser og Wolfgang Skram Møllen flytte bedre ned ved Stranden, saa at de kunde bruge den baade Sommer og Vinter.

Hvidørsmølle, der jævnlig omtales som en »liden Feldbereder-mølle« og næppe var nogen Virksomhed af Betydning i Sammenligning med Værkerne ved Mølleaaen, hvor Strømkraften var langt stærkere, bestod indtil Svenskerne i 1659 lagde den øde. »Damværket, Hus, Mølleværk og alt hvad derpaa var bygt er ganske afbrudt og ødelagt i Grunde ved Fjendens Haand«, staar der i Besigtelsen, som optoges efter Fredsslutningen. Endnu var den øde Mølleplads i de samme Familiers Besiddelse. En Handelsmand og stor Industri-drivende paa Kristianshavn, Herman Jæger, vistnok en Hollænder, stod i 1661 i Begreb med at købe Fæsteretten til Pladsen, hvor det var hans Agt at bygge en ny Stampemølle, hvorfor Kongen ogsaa lod undersøge, om der kunde lægges mere Jord til Møllen, hvad Herman Jæger paastod var nødvendigt. Men det blev næppe til noget, thi ogsaa i de følgende Aar anføres i Jordebøgerne som Møllepladsens Besiddere Wolf Skram og Nicolaus Baltseren, aabenbart Ætlinge af Hvidørsmøllens tidligere Fæstere.

Mølleindustri kom ikke mere i Stand paa Hvidøre. En Del af Kroens gamle Grund og Tilliggende var paa denne Tid bortfæstet til Præsten i Lyngby og Tiendemænd i Stokkerup, og 1666 afstod de deres Ret til den bekendte Historiograf, Mag. Vitus Bering, der samme Aar (6. Oktbr.) af Stiftamtmanden fik Fæstebrev paa dette Jordsmon tillige med Hvidørs Vand og Damsted samt den hosliggende Mose. Dette Brev fik han stadfæstet af Kongen kort efter (2. Novbr.). En Eng, der fra gammel Tid hørte til Hvidøre og som efter Kroen kaldtes »Krughaven«, fik han først det følgende Aar, da de fire Mænd, der havde haft den i Brug, gav Afkald paa den. Engen overlod Kongen ham 3. Decbr. 1667 til Selveje, medens han ikke paa den øvrige Plads synes at have faaet egentligt Ejendomsbrev.

Snes Aar senere. I Stranden paa dette Sted har imidlertid den Rende sit Udløb, der kommer fra Hundesøen ved Jægersborg og løber gennem de store sammenhængende, og den Gang langt mere vandrige Mosedrag ved Gentofte Sogns Nordgrænse. Hvidøre-Bækken, som den kaldes, gjorde i Datidens Øjne Stedet egnet til industrielle Anlæg, i Lighed med dem, der allerede i Aarhundreder havde været i Drift ved den nærliggende Mølleaa, og dertil maa Kongen have udset det. Retten til Græsgang og Oldensvin i de tilliggende Skove var allerede 1567 forundt Almindeligt Hospital i København, det senere Vartov.

Endnu før Jakob Bording døde gav Frederik den Anden Hans Patz, formodentlig en københavnsk Skomager eller Garver, Brev paa Kronens Stamper i Harniskmøllen ved Hvidøre mod aarlig at berede fem Deger Bukkeskind for Kongen (3. Juni 1560). Det synes heraf at fremgaa, at der allerede tidligere er drevet Vandmølleindustri paa Hvidøre, formodentlig en af de saakaldte Poleremøller, hvor der behandlede Jern og andre Metaller, som kom til Anvendelse ved Forfærdigelsen af Harnisker og Rustninger.

I nogen Tid er maaske de to Møllevirksomheder drevet jævnsides, men snart er Driften af Poleremøllen indstillet, og efter at Kroen var nedlagt, lod Frederik den Anden bygge en Papirmølle (den første i Sjælland) hvor den gamle Poleremølle havde staaet; i Foraaret 1576 er man i Færd med Anlægget af Møllen og Indretningen af et Hus til Tørring af det Papir, der fabrikeres. En Papirmester ved Navn Anders Hintzler drev Møllen i Begyndelsen af 1580erne mod en aarlig Afgift til Kongen af 30 Ris Papir, der skulde leveres paa Københavns Slot. Der foreligger fra disse Aar adskillige Kongebreve om »Papirmøllen mellem Kronborg og København« eller »Papirmøllen i Københavns Len«, men man har ikke Indtrykket af, at dermed i alle Tilfælde menes Møllen ved Hvidøre. I 1583 blev »Papirmøllen i Københavns Len« nedlagt, fordi den voldte Kongen for stor Bekostning uden at der blev tilstrækkeligt udrettet, og en Kornmølle opførtes i Stedet; Tørrehuset blev da nedbrudt og deraf lod Kongen indrette et Gemak til sit eget Brug, naar han ønskede at bede paa Rejsen mellem København og Helsingør. Det er rimeligt nok, at det er Hvidøre, her er Tale om, men sikkert er det ikke; det kan ogsaa være Strandmøllen, hvor der maa være tilvirket Papir, før den i 1599 indrettedes til Barkmølle.

Ligesaa usikkert er det, om den Skindmølle, Hans Patz fik Lov til at anlægge 1560, havde nogen Bestandighed eller overhovedet blev til noget. Men siden kom en saadan Mølleindustri i Gang paa Hvidøre og var i Drift i en meget lang Række Aar. Feldberederne i København lod her 1581 anlægge et Stampeværk til at stampe Skind paa, og medens Papirmøllen snart maa være nedlagt, opretholdtes Feldberedermøllen. I det syttende Aarhundrede, saa længe Værket bestod,

De følgende Lensmænd var Hofkirurger og Livlæger. Lyder Reventlow, en lidt mystisk Person, der maaske var mere Astrolog end Læge, fik efter Anders Glob Hvidøre i Forlening; han opholdt sig den Gang i Lybæk, men fik Ordre til at begive sig ind i Riget og bosætte sig paa sit Len. Han lod imidlertid ikke høre fra sig, og da Dr. Peter Capeteyn 1547 (13. Juli) traadte i hans Sted, vidste man ikke, om han var død eller levende, saa at Dr. Peter maatte forpligte sig til at rømme Gaarden, om det skulde vise sig, at Forgængeren var i Live. Hans Forleningsbrev saa vel som Lyder Reventlows lød paa »Bønderne til Hvidør«, hvilket formentlig vil sige Ordrup By. Aaret efter, da det maa være oplyst, at Lyder Reventlow virkelig var død, fik Dr. Peter nyt Forleningsbrev (af 9. Juli). Han havde Hvidøre i Len saa længe han levede, og ham fulgte, som Livlæge og Lensmand, Jakob Hasebard, der modtog Brev paa Forleningen 1556 (3. Marts), men døde faa Maaneder efter, og hans Enke Abigael fik da Lov til at beholde Hvidøre indtil næste Midsommer. Af en Notits i et Rentemesterregnskab ses det, at Kristian den Tredje efter hendes Fratrædelse opholdt sig paa Gaarden i Novbr. 1557. Den ny Livlæge, Dr. Jakob Bording, overtog Forleningen 1558 (29. Marts); faa Aar efter døde han og 4. Oktbr. 1560 fik Lensmanden paa Københavns Slot Mogens Gyldenstjerne Ordre om at lade Enken oppebære Landgilden »udi dette Aar«, men lægge Bønderne under Lenet, og Jakob Bording blev saaledes den sidste Lensmand paa Hvidøre Gaard.

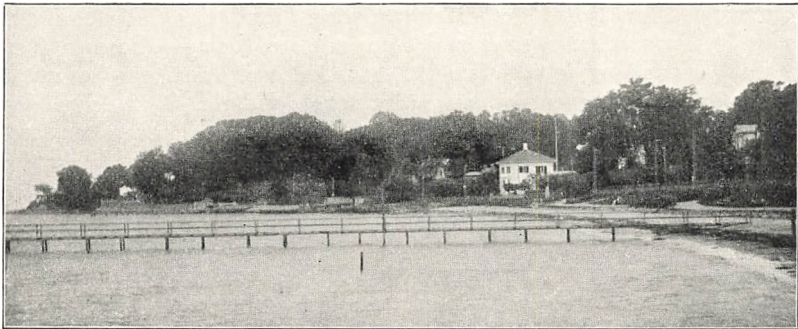
Som det stærkt benyttede Udskibningssted, Hvidøre var i en Del af det sekstende Aarhundrede, var der Trang til en *Kro*. En saadan maa tidlig være oprettet, thi allerede paa Grevens Fejdes Tid sad der en Krokone paa Hvidøre. Elene Nielsdatter, som hun hed, fik midt under Krigen et kgl. Beskærmelsesbrev (1535), der nok gjordes nødig under de urolige Forhold; de fremmede Krigsmænd, der kom i Land ved Hvidøre, havde næppe for Skik at spørge om Forlov, men tog selv hvad de havde fornødent. Ordrup og Stokkerup Byer fik samtidig lignende Protektorier. Kroen paa Hvidøre opretholdtes mange Aar efter Fejdetiden, og af Kromænd kendes en lang Række: Jokim Snedker (1539), Thomas Jensen Kældersvend (1558), Tord Skaaning (1560), Rasmus Stingere (1565), Markus Ankersen (1565), Hans Meyer (1568) og Herman Fyrverper (1569). Flere af Lensmændene paa Hvidøre Gaard havde »Kroret« og oppebar derfor en Afgift af Kromanden, som dog fik sit Privilegium af Kongen og iøvrigt stod under Lensmanden paa Københavns Slot. I Markus Ankersens Tid er der sandsynligvis bygget paa Kroen, da Lensmanden faar Ordre at skaffe ham Tømmer. I 1573 blev den ophævet og Gaarden, hvori den holdtes, lagt ind under Lenet.

Hvidøre Gaard blev altsaa nedlagt som kongelig Forlening kort efter Frederik den Andens Regeringstiltrædelse og Kroen ophævet en halv

eller Jagtgaard i Lighed med Rosbækgaard (Vartov) eller Ibstrup i Frederik den Andens Tid.

Egnen maa i hin Tid landskabeligt have været højst tiltrækkende, bakket, med skovklædt Ore paa alle Sider og den hvide Strand beskyttet af det blaa Sund. Paa dette skønne Sted anbragte Kristian den Anden Dyveke og hendes Moder i Aarene 1513-16, endnu før han fandt det raadeligt at købe Hus til dem i København. En betrygget Landingsplads med smult Vande maa der have været i den lille Vig, Nord for Pynten ved det nuværende Hvidøre, og her var det som bekendt, at Karl den Femtes Søster Elisabeth steg i Land den 10. Aug. 1515, da hun kom til Danmark som Kristian den Andens Brud og Danmarks tilkommende Dronning. Ogsaa under Grevens Fejde og iøvrigt helt ned i Frederik den Andens Tid var Hvidøre et vigtigt Udskebningssted. I Nærheden laa en gammel Gravhøj, hvori Læreren i Hvidøre Skole ca. 1778 gjorde et stort Møntfund, bestaaende af middelalderlige Penninge, de fleste udmøntet i Lund; rimeligvis er det en Mand, der en Gang omkring Aar 1300 er kommet over Sundet ind til det lille Landingssted og der har fundet et trygt Gemmested for sin medbragte Skat.

I Kong Hans's og Kristian den Andens Tid var Hvidøre aabenbart et af Kongen og hans Hus hyppigt besøgt Sted; om dette var Tilfældet senere, er derimod tvivlsomt. Gaarden forlenedes bort (hvilket dog ingenlunde udelukker, at Kongen af og til har taget Ophold der), men ikke som selvstændigt Len; det laa under Lensmanden paa Københavns Slot, som bl. a. skulde udvise den, der var forlenet med Gaarden, hvor han maatte hugge i de tilliggende Skove. De Mænd, der fik Brev paa Hvidøre, hørte heller ikke til den sædvanlige Stab af kongelige Lensmænd, det var væsentlig Hofembedsmænd, der nød Lenet afgiftsfrit som Løn for deres Tjeneste. Iøvrigt var det mærkelige Folk allesammen. Den første, Franciscus de Medina, spansk af Fødsel eller Afstamning, var kongelig Herold, og fik Hvidøre i Forlening 1529 (9. Juni); det hedder i hans Forleningsbrev, at han skal »bygge og forbedre Gaarden,« hvoraf der dog ikke kan sluttes noget om Hvidøres Tilstand paa dette Tidspunkt, da det er en staaende Passus i hin Tids Forleningsbreve; af større topografisk Interesse er det, naar det anføres i Brevet, at han til Skellighed maa fiske i den Dam, »der om ligger«, naar den er inddæmmet, hvilket Lensmanden paa Slottet skal hjælpe ham med at faa gjort. Franciscus Hispanier, som han ofte kaldtes, sad ikke længe ved sin Forlening. Endnu i Frederik den Førstes Tid (Aaret kendes ikke) maatte han vige Pladsen for Rentemester Anders Glob, der foruden Hvidøre tillige havde Brev paa Ordrup By. Da han 1545 (17. April) oplod Kristian den Tredje Forleningen, hørte der baade Aalegaard og Bundgarns-Sætning til Gaarden.

BUKTEN MELLEML BELLEVUE OG HVIDØRE

(Fotografi 1914)

KONGSGAARDEN HVIDØRE, SØLYST OG SKOVSHOVED

ØST for Ordrup By laa i det sekstende Aarhundrede Gaarden *Hvidør* eller som Navnet senere skrives *Hvidøre*. I den historiske Litteratur kaldes det altid en »Kongsgaard«, hvilket for saa vidt er rigtigt som Kongen ejede Hvidøre og undertiden opholdt sig der, men Betegnelsen træffes ikke i samtidige Aktstykker. Om Gaardens Beliggenhed hersker der Uklarhed; jævnlig finder man dens Plads henført til den Banke, hvorpaa nu Lyststedet Hvidøre ligger, eller tæt derved. Men denne Formodning holder næppe Stik. Snarere har Hvidøre Gaard ligget i Nærheden af det senere Kristiansholm, og dens Jorder maa have strakt sig langt nordpaa, utvivlsonst ind i den nuværende Jægersborg Dyrehave, ad Stokkerup til. Disse Antagelser vil i det væsentlige bekræftes af Gangen i den historiske Udvikling.

I Middelalderen nævnes Hvidøre saa vidt vides ikke. Man maa dog antage, at Navnet i sig selv gaar langt tilbage i Tiden, og oprindelig har været den lokale Betegnelse for »Øren« paa dette Sted af Stranden — længe før Kongsgaarden blev til. Imidlertid tilmageskiftede Kong Hans sig 1507 en Mængde Gaarde i Ordrup By (sml. Side 222) og tillige »en Bod, som stander ved Stranden hos Hvidhør«, og det er rimeligt, at disse Kongens Ejendomserhvervelser staar i Forbindelse med Opførelsen af Hvidøre eller i hvert Fald med dens Op-højelse til kongelig Lystgaard. I et Brev netop fra denne Tid (ca. 1508) beretter Rigsraaden Henrik Krummedige sin Hustru, at han i Anledning af en Sag, der laa hende paa Sinde, har søgt Kongen paa Hvidøre. Borg eller Slot var det ikke, rimeligvis en kongelig Lyst-

stole paa ældre Kort) ikke laa paa selve Oren, men inde paa den egentlige Bymark. Oregaard er det oprindelige Navn — Formen Øregaard forekommer først i det 19. Aarhundrede. Aurehøj (bevaret i Aurehøjvej) er formentlig den ældre lokale Udtale. Oprindeligt blev Oregaard udskiftet til Jacob Jensen, Broder til den bekendte Foregangsmand Hans Jensen paa Bjerregaarden, og den hørte til de tidligst udflyttede Bernstorffske Gaarde. Bondegaard var den indtil 1806, da Lars Jacobsen (Besidder fra 1772) solgte den til Johannes Søbøtker, Landeværnskaptajn og Grosserer. Senere ejedes Oregaard af islandsk Købmand J. J. Hunæus (fra 1821), den navnkundige Storhandelsmand og Bankier Hofraad Joseph Hambro (fra 1832), hans fremragende Medarbejder, Etatsraad A. N. Hansen (fra 1843), dennes Søn, Konsul Alfred Hansen (fra 1874) og Grosserer Dethlef Ohlsen (fra 1895).

Fra Søbøtkers Tid skriver sig den smukke Hovedbygning, i en Stil, der minder om den nære Hellerupgaard; de gamle Avlsbygninger laa mere vestlig. Ved Opkørslen fra Strandvejen fandtes tidligere »Haraldskilde« (opkaldt efter en af A. N. Hansens Sønner), nu kun en Kumme, hvori om Sommeren springer Vand fra Kommunens Ledning. Den ca. 10 Tdr. Land store Lystpark, der omgiver Hovedbygningen og gennemskæres af et Kanalparti, stammer ligeledes fra det nittende Aarhundrede og var allerede i Datiden et Mønsteranlæg i engelsk Smag. Heldigvis er denne Park saa vel som det gamle Lyststed ved Gentofte Kommunes Mellemløst blevet bevaret, og ligger nu som en sidste Rest fra Fortiden paa et Strøg, hvor Funktionalisme og Rækkehusbebyggelse har udryddet, hvad der iøvrigt var bevaret. I de gyldne Efterkrigsaar købte Gentofte Kommune Ejendommen af Dethlef Ohlsens Arvinger, udstykkede de sidste af Gaardens Markgrunde (bag Hovedbygningen) og kostede en Formue paa Restaureringen af det gamle Hus, som derefter indrettedes til Museum. Her ophængtes nemlig i Sommeren 1921 den Hegelske Samling af topografiske Billeder fra Hovedstaden og nærmeste Omegn, skænket til Gentofte Kommune af Etatsraadinde Julie Hegel som et Minde om hendes afdøde Ægtefælle paa Betingelse af, at den under værdige Forhold gjordes tilgængelig for Offentligheden. Gennem et langt Liv havde Jacob Hegel tilvejebragt denne Samling, der vel ikke mere er til Stede i det oprindelige Omfang, men alligevel i sin Art er enestaaende og efter som Aarene gaar vil faa større og større Betydning.

Naboejendommen *Taffelbay* var opstaaet af tre Parceller fra den Holck-Winterfeldtske Udstykning. Kaptajn Jens Lind paa Kristianshavn købte de to ved selve Auktionen Aar 1800 og indrettede en Avlsgaard, som han kaldte »Lindsløst«; 1809 tilkøbte han den tredje og Gaardens Areal var da bragt op paa ca. 55 Tdr. Land. Aaret efter afhændede han den til Thomas Ter Borch og paa dette Tidspunkt hedder den »Tafel-Bay«, et Navn der er hentet fra de samme afrikan-

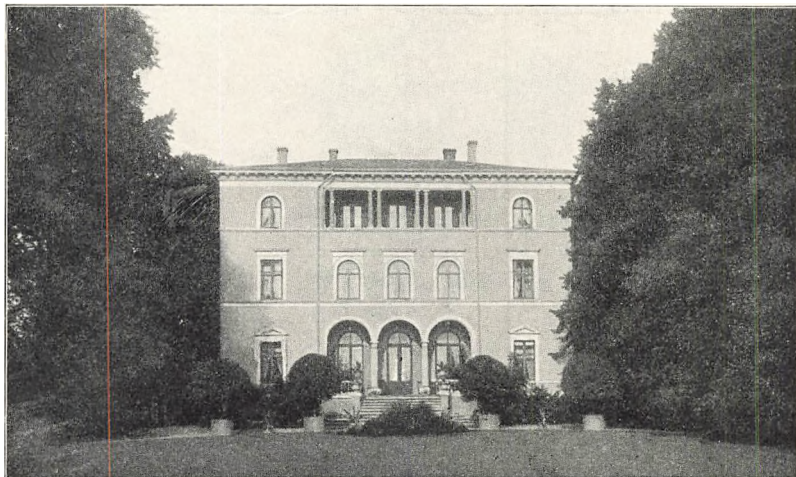

OREGAARD
(Fotografi 1914)

ske Egne som Bonne Esperance. Table Bay (tysk: Tafelbai) ligger 48 km. Nord for Kap det gode Haab og Kapstaden ligger ved denne Bugt. I sin Velmagtstid, i 1830erne, var det en smuk Gaard med vidtløftige Bygninger, Fiskepark og Plantage. Blandt Ejerne kan nævnes: Alexander Watt (1817-28), Kaptajn i Søetaten C. H. L. Donner (1828-40), Fuldmægtig Fred. Georg Lindorff (1840-49) og Joachim Chr. Sølling (1861-72). Paa Taffelbays oprindelige Grund opførtes i Tidens Løb flere mindre Lyststeder, bl. a. »Lille Taffelbay« og »Blidah« (hvor Maleren Lorens Frølich og hans anden Hustru en Række Aar havde deres Hjem). Det sidste Navn er overgaaet til den store Parkbebyggelse, der nu er groet op paa det meste af Marienløst, Maglegaards og Taffelbays vidtstrakte Havearealer.

Oregaard hører til de smukkeste Ejendomme i Gentofte Kommune. Navnet har den efter »Orehøj«, en Gravhøj, der dog (hvis man tør

Hendes Svoger, Grev Gustav Holck-Winterfeldt, overtog Gaardene 1799 og iværksatte Aaret efter den første egentlige Spekulationsudstykning i Gentofte Sogn. Forholdene var vidt forskellige fra Nutiden, Udbyttet minimalt efter vore Begreber. De to Gaardes Tilliggende, der strakte sig fra Stranden til Bernstorffsvejen, udgjorde ialt 175 Tdr. Land, hvoraf Maglegaard indtog de 105. Af dette betydelige Areal udskiltes 137 Tdr. Land, inddeltes i otte Parceller og bortauktioneredes Aar 1800; Parcellerne var paa 14-19 Tdr. Land og ind-

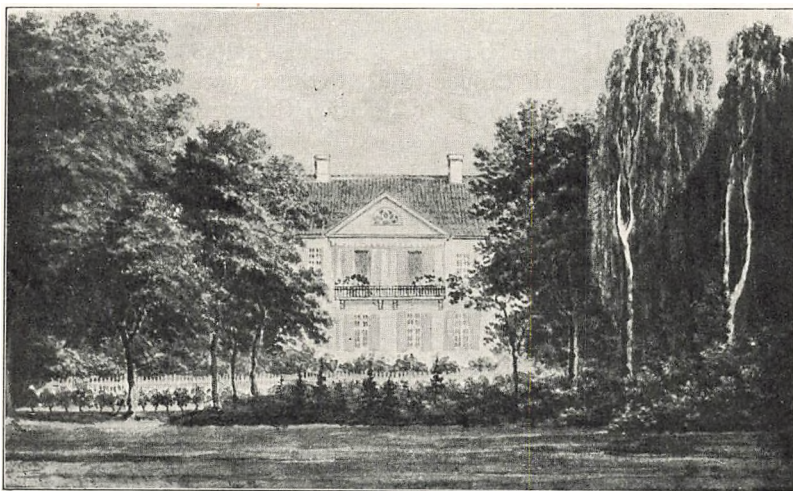
MAGLEGAARD
(Fotografi 1915)

bragte gennemsnitlig 700 Rdr. Maglegaards Bygninger med de tilbageværende 38 Tdr. Land beholdt han selv indtil 1811; Svigerfaderen, den gamle John Brown, havde allerede ved Fallitten 1788 faaet anvist tre Værelser i Hovedbygningens underste Etage til Beboelse for Livstid og her døde han 1803.

I det nittende Aarhundrede skiftede Maglegaard kun et Par Gange Besidder: Havnekaptajn og Lodsoldermænd Erich Eskildsen var Ejer fra 1811, Amtmand, Baron F. C. Holsten-Lehn-Charisius fra 1856. Efter hans Død 1888 blev Gaarden udstykket, men Park og Hovedbygning bevaret samlet. Parken var anlagt i Browns Tid. Hovedbygningen blev nyopført i Holsten-Lehns Ejertid (ca. 1860) af F. Meldahl, men den senere Besidder P. Karberg lod Arkitekt A. Thejll sætte en Etage paa (1891). Andet Stokværk var i Meldahls oprindelige Bygning lavere, Rejsningen i Taget noget højere. Nu er den smukke gamle Bygning helt forsvundet.

der, thi 1770 havde han Planer om her, nær ved Onkelens Landsæde, at indrette sig et »lidet Grevskab«, som han spøgende udtrykte sig. Jardin skulde gøre Udkast til Bygninger, men »Grevskabet« blev ikke til Virkelighed, fordi Struensees Foranstaltninger kort efter jog ham og hans Farbror af Landet, og da han kom tilbage fra sit midlertidige Eksil, var Onkelens død og han selv var bleven Ejer af Bernstorff Palæ.

Maglegaard, som oprindeligt var udskiftet til Bonden Morten Olsen, købtes 1768 af John Brown, en indvandret Skotte, der havde tjent

BONNE ESPERANCE

(Akvarel fra første Halvdel af 19. Aarh.)

sig op ved Storhandel og havde faaet Titel af Generalkrigskommissær. Landvæsen og Ejendomshandler beskæftigede han sig meget med, i Gentofte Sogn var han en Tid lang den største Ejendomsbesidder næst efter Bernstorff. Lystgaarden Hellerup var som tidligere omtalt gentagne Gange paa hans Hænder, Tranegaard og Getreuensand erhvervede han og lagde under Maglegaard, Bernstorff Hovmarker tog han i Forpagtning og ude i Sjælland besad han nogle Aar Hovedgaarden Benzonseje. I Slutningen af 1780erne styrtede imidlertid det mægtige Handelshus sammen, som han og William Brown stod i Spidsen for, og kun ved hans Datters Energi og Foretagsomhed reddedes Familien fra total Ruin. Louise Brown maatte overtage Hovmarkernes Forpagtning, og hun købte de tre sammenlagte Ejendomme, Maglegaard, Tranegaard og Getreuensand, da de 1789 kom paa Auktion. Getreuensand afhændede hun straks, de to Avlsgaarde drev hun selv i ti Aar.

fældet fandtes i Hovedbygningens øverste Etage en stor Sal mod Stranden, hvorfra Husets Vært med sine Gæster kunde beundre Udsigten.

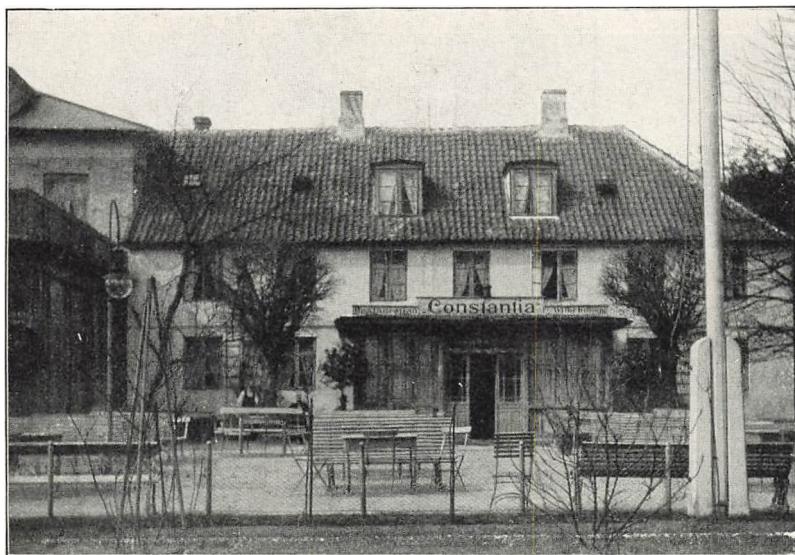
I 1778 havde Raiser forsøgt at sælge Bonne Esperance, men havde Aaret efter atter maattet overtage Gaarden og beholdt den til sin Død (1782). De to følgende Ejere, Conrad Hauser (fra 1782 til 94) og Caspar Peter Bügel (fra 1794), begge fremragende Handelsmænd, forskønnede Lystgaarden og forøgede dens Tilliggende. Hauser fik Ejendomsskøde paa Jorden af Bernstorff (1784), udvidede Haverne med Arealer af Maglegaard (1785) og erhvervede den gamle Lindealle i Treuensands Have, der stod næst op til hans Hegn (1789). Efter Bügels Død ejedes Gaarden i Aarene 1820-30 af Oberstløjtnant Casper Kochen, en Broder til Dr. Kochen paa Constantia; omkring 1840 boede Landskabsmaler Heinrich Buntzen paa Bonne Esperance, men var ikke Besidder, og paa en Strandlod, der havde hørt til Jorderne, men var bortsolgt, havde senere Kunstnerparret J. A. Jerichau og Hustru i tyve Aar deres Landsted (1861-81). Bonne Esperances oprindelige Jorder er nu udstykket og de gamle Bygninger forsvundet.

Hofmaler Getreuer, der efterhaanden samlede sig en stor Formue, beholdt den anden Gaard saa længe han levede. Aaret efter hans Død sattes den til Auktion (1781) og tilhørte derefter Naboen, John Brown paa Maglegaard, indtil 1789, da den overgik til Brygger Peter Halkier. Sammen med Frid. Juul Dons anlagde denne en Læderfabrik paa Gaarden og Medinteressenten blev 1797 Ejer af Halvdelen. Gaarden kaldtes endnu mod Slutningen af det 18. Aarhundrede Treuensand (eller Getreuensand), men hed ogsaa *Marienlyst*, hvilket Navn aabenbart var overført fra Getreuers anden Gaard (der nu hed Bonne Esperance) og fra Peter Halkiers Tid ene var i Brug. Læderfabrikken, som en kort Tid tilhørte den bekendte Kirurg Tobias Fred. Falckenthal (1804-8), var i 1830erne ikke mere i Drift. Senere var den gamle Gaard Lyststed, og tilhørte fra 1871 i mere end en Menneskealder Oliemøller P. C. Olsen, men er nu udstykket til høj Bebyggelse.

Ved Udskiftningen 1765 laa disse tre Lystgaarde, Constantia, Bonne Esperance og *Marienlyst* (eller Treuensand), ene paa den store Ødemark. Jorderne Syd for Charlottenlund betragtedes som de sletteste i hele Gentofte Sogn, derfor blev Gaardsloden, som her udlagdes, den største af dem alle og kom ogsaa til at hedde Maglegaard. Mod Vest begrænsedes den af Tranegaardens Jorder, som strakte sig til den nyanlagte Bernstorffsvej.

Tranegaarden tilfaldt ved Lodtrækningen Niels Wiborg og Gaarden var allerede udflyttet i Begyndelsen af 1768, da Stuehuset brændte. A. P. Bernstorff maa snart efter have faaet Raadighed over dens Jor-

Passow, som fik Skøde 1762. I Grev Knuths Tid hed Gaarden »Marienlyst« (enten den nu var opkaldt efter Grevinden eller Madame Getreuer, der begge hed Marie), medens Passow gav den det senere Navn *Bonne Esperance*. Utvivlsomt ligger der noget faktisk eller personligt bag, det vilde ikke ligne Datiden at opkalde Lystgaarde og Landsteder med symbolske Navne; Passow var da ogsaa nylig hjemvendt fra Trankebar, da han købte Knuths Gaard ved Charlotten-

TRAKTØRSTEDET CONSTANTIA
(Fotograf 1915)

lund, og havde saaledes rundet hint fjerne afrikanske Forbjerg, hvorfra Navnet hentedes.

Kun kort Tid var v. Passow Ejer. Jøden Lewin Abraham havde faaet Gaarden overdraget 1764, Aaret efter var den i Hænderne paa Etatsraad Andreas v. Raiser, en Svensker, der havde ført en omtumlet Tilværelse; han havde været Officer baade i svensk og dansk Tjeneste, havde giftet sig en Mængde Penge til, tiltusket sig Titler og Udmærkelser og var endt som skaansk Landshøvding og Godsbesidder, i Stand til at afstive sit Eftermæle ved betydelige Legater. I Skaane ejede han Lärkesholm, hyppigt opholdt han sig dog paa Bonne Esperance, som allerede i hans Tid var en statelig Lystgaard. Den var trefløjet. Hovedbygningen, af fuld Grundmur og med Tegltag, laa med Langsiden mod Søen, paa den modsatte Side skød to 13 Fag lange Bindingsværksfløje sig ud; som det hyppigt var Til-

med Hornmusik i Haven og snurrende Temaskiner. Og Constantia vedblev at være Traktørsted til langt ind i dette Aarhundrede. Men nu er det forsvundet og kun de glade Minder er tilbage. Paa Constantias gamle Grund er der nu Etagebebyggelse.

Syd for Paltmandshuset blev der ogsaa tidligt bygget Lystgaarde. Her fik i Sommeren 1754 Hofmaler og Hofforgylder Chr. Peter Getreuer udvist en temmelig stor Byggeplads for at opføre et Hus til en Slægtning, som var Strandrider og derfor havde Vanskelighed

SKOVRIDERKROEN

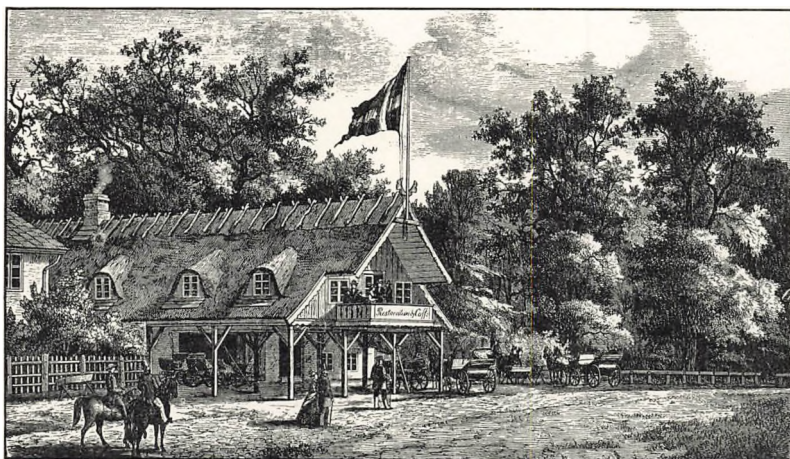
(Arkitekt Einar Rosenstand; Fotograf 1937)

ved at skaffe sig Bolig; thi Strandriderne, der skulde vogte paa Smuglere, var ikke velsete af Almuen. Jorden var stærkt sandet, brugtes hverken til at pløje eller saa i, og Græs var der ikke meget af, da Pladsen jævnlig blev kørt op af de vejfarende; men Bønderne vilde alligevel kun nødig af med deres Oredrev. Hofmaleren fik dog hvad han ønskede og erhvervede tillige en Stump af Paltmandshusets Jord. Her byggede han to Gaarde, der oprindeligt kaldtes *Treuensand*.

Det var øjensynligt Spekulationsbyggeri. I den ene Gaard boede 1758 Justitsraad [Peder Fielderup?] Lassen, den anden solgte Getreuer samme Aar til Grev Eggert Christopher Knuth, senere Stiftamtmand i Sjælland. Paltmandshuset købte Grev Knuth af Jochum Rich, formodentlig for at blive fri for det mindre fornemme Nabo-skab, saaledes at den nye Lystgaard kom til at ligge umiddelbart mellem Constantia og Getreuers anden Gaard. Nogle Aar efter afstod han den til Nordmanden, Major, senere Etatsraad Chr. Albrecht v.

Peter Vanino blev Ejer. Samme Sommer rykkede Germain Charles Maton, en tidligere Stegemester hos den franske Ambassadør, ind paa Traktørgaarden, fik 1769 Skøde paa den af Vanino og fastslog Stedets Renommé. Hos Monsieur Maton paa Constantia holdtes f. Eks. 1771 et Festmaal tid for Saly i Anledning af Rytterstatuens Afsløring paa Amalienborg.

Den følgende Ejer Skibsbygmester Chr. Jacobsen Schmidt (fra 1787) købte Jord til Constantia af Bregnegaard og Maglegaard.

OVER STALDEN
(Træsnit ca. 1860)

Endnu i hans Tid var der Traktørsted. I Otto Horrebows Digt »Reisen til Dyrehaugen« (1801) træffer man de malende, om end ikke meget poetiske Linjer:

De ikke forbi Constantia droge.
En styrkende Frokost der de toge
I skyggefuld Løvsal, hvor Lærkers Sang
Omtonte dem fra den lysgrønne Gang;

men snart efter ophørte det, til Dyrehavsskribenternes og Skovpoeter-nes store Misnøje. Under de næste Ejere, bl. a. Solodanser ved det kgl. Teater Lars Poulsen (1808-10), Kammerherre Roger Ferrall (1816-21), Sognepræst ved Petri Kirke Dr. theol. & phil. A. H. M. Kochen (1821-25), var Constantia Lystgaard. Men de skiftende Ejere betalte den aarlige Afgift og fornyede alle Bevillingen for at Stedet ikke skulde tabe i Salgsværdi. Da Billardholder Erik Andersen Pandrup 1825 købte det af Dr. Kochen, genoptoges Traktørvirksomheden,

sen Suhm, en tidligere Skibstømmermand ved Holmen, som her mente at kunne skabe sig en sorgfri Alderdom. Gæsteriet i Skoven var længst nedlagt og Lars Suhm forstod, at der var Trang til et Sted, hvor »honnerte Folk, som udi Charlottenlund havde spadseret«, kunde faa en Læskedrik. Han fik Bevilling (1761), lod Gaarden sætte i Stand og indrette til Traktørhus. Mod Vejen laa dels en toetages Bindingsværksbygning med grundmuret Kælder, dels et eenetages Hus med

WIGLARS STALD CA. 1835
(Tegning af H. G. F. Holm)

bred Kvist, begge indrettede til Beboelse og Gæsteri, og tillige hørte til Stedet et temmelig stort Udhus med Stald, Vognskur m. m.

Den i Datiden meget bekendte teologiske Professor Peder Rosenstand-Goiske havde sat Penge i det nyindrettede Traktørsted, og da Lars Suhm ikke var i Stand til at betale Renter til fastsat Tid, lod den strenge Panthaver ham stævne og satte Constantia til Auktion (Juli 1765). Med Efterfølgeren (han hed Oluf Madsen Riis) gik det ikke bedre, heller ikke denne kunde betale Rosenstand-Goiske hvad hans var, spillede hurtig Fallit og Professoren maatte gaa til Rente-kammeret for at faa et Traktørprivilegium, som var knyttet til selve Gaarden (og ikke til Traktøren personlig), for at Udsigterne til et heldigt Salg kunde bedres. For anden Gang i Løbet af mindre end et Aar kom Constantia paa Auktion (Febr. 1766) og Købmanden

»Over Stalden«, som Etablissementet kom til at hedde, stod i saa høj Folkegunst langt ned i Aarhundredet, at Adolf Rosenkilde, da han skildrede Anders Tikjøbs mærkelige Oplevelser i Hovedstaden, ogsaa maatte føre sin jyske Helt herhen. Efter en Brand flyttedes det over paa den nordlige Side af Kørevejen og Navnet var indtil for nylig knyttet til et Sommerteater og Traktørsted. Nu ligger »Skovriderkroen« paa den gamle Plads.

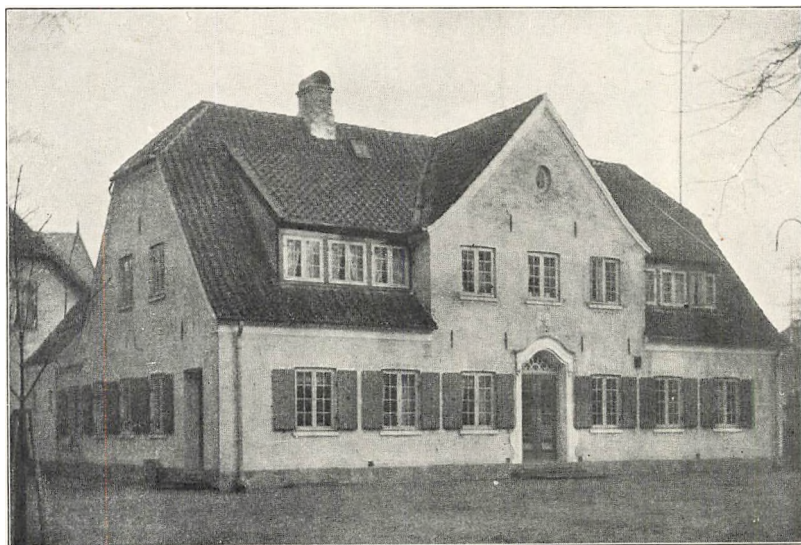

TRAKTØRSTEDET GYLDENLUND
(Fotografi 1915)

Paa et Kort fra 1720 af Kartografen Jens Sørensen finder man umiddelbart Syd for Charlottenlund afsat en Lokalitet, der kaldes »Paltmandshuset«. Det er utvivlsomt den samme Boplads, der omkring 1750 bærer Navn af »Klude-Madses Hus« — et Navn, der kan stamme fra, at f. Eks. en af Strandmøllens Kludeopkøbere har boet der. Officielt hed det »Enghavehuset«. Her, paa Gentofte Bys Oredrev, laa nemlig en Kongen tilhørende Enghave, som Bymændene havde i Brug. Mellem Skovhegnet og Paltmandshusets Gærde var dog et Stykke Jord, som en københavnsk Tømmerhandler Niels Aagesen fik tilfæstet 1753 for at opføre et Hus derpaa »og derudi et lidet Fabrique til Nytte i Landet at indrette«. Af hvad Art denne Fabrik var, skal lades usagt, men en Bygning blev der rejst paa Grunden og den fik Navnet *Constantia*.

Da Niels Aagesen var død, solgte Enken 1761 Huset til Lars Søren-

selv hengav sig til de Nydelser, Teltene eller Skovløberhusene havde at byde paa — hvilket dog i visse Tilfælde kunde medføre Ulemper. Her tiltrængtes øjensynlig en Institution. En afskediget Kavaleriløjtnant Fr. Wiglar († 1846) tilbød at afhjælpe Savnet og Rente-kammeret gav ham 1823 Lov til at opføre et Bræddeskur, hvor Hestene mod en Godtgørelse kunde trækkes ind. Det blev snart en skattet Indretning baade for Ryttere og kørende. Bræddeskuret afløstes i Som-

GRØNDALSHUSET 1915
(Fotografi)

meren 1832 af en solid og pyntelig Bindingsværksstald, der efter det oprindelige Projekt skulde være af en ejendommelig cirkelrund Form, hvad den imidlertid ikke blev, men til Gengæld var der Værelser i Tagetagen og her indrettedes faa Aar efter et Konditori (efter Dattidens Sprogbrug synonymt med Kafe) »for den bedre Del af Publikum, der ikke ønske at besøge Teltene«. Den bekendte Schweizerkonditor Lardellis Enke residerede her med sine Harrespillersker og Sangerinder i en Aarrække, helt ind i Kristian den Ottendes Tid. Hun tog Løvens Part af de klækkelige Indtægter, Wiglar selv sank dybere i Gæld, og Staten, der havde Prioritet i Bygningen, maatte 1839 lade Amtets Jordebogskasse købe den. Han fik den dog til Leje for sin egen og Hustrus Livstid.

Wiglars Stald laa mellem Opkørslen til Slottet og Kørevejen gennem Skoven, hvor nu Kavalerbolig og Udbygninger har deres Plads.

indtil hans Død 1839 var »Grøndahls Hus« og Have meget søgt, og Stedet bærer endnu hans Navn. Skovløberhuset ved »Alleporten« (ud til Jægersborg Alle) havde dog en langt skønnere Beliggenhed, og herhen søgte poetiske Sjæle og Folk, der fortrinsvis kom i Skoven for Naturens Skyld. Her har man, fortæller Litteraten H. F. Martensen i Profts »Conversationsblad« 1826, fra en lille opkastet Høj en herlig Udsigt til Bernstorff, Gentofte Kirke, Ølunds Svanemølle

GRØNDAHLS HUS 1826
(Kobberstik)

og Ordrup, hvis røde Tage tegner sig mellem Træerne i Alleen; »dette Standpunkt og Prospekterne derfra er i Aften- og Morgenbelysning fortrinligt udmærkede, ligesom dette Skovhus i det hele ligger saare malerisk skønt; Haugen dertil er munter og aaben og anlagt med Smag«. Nu er det anderledes — Udsigten er forlængst lagt øde ved Byggeriet i Alleen og omkring Jernbanestationen, Skovløberhuset ligger nede i Dybet, gemt bag den høje Viadukt, og den morsomme lille Traktorpavillon »Gyldenlund«, som en senere Tids Skovgæster kunde glæde sig ved, er forsvundet.

I gammel Tid var det forbudt de lystrejsende at føre Heste med ind i Charlottenlund, men i de første Aartier af det nittende Aarhundrede, da det var højeste Mode at komme ridende til Skovs, kunde et saadant Forbud vanskeligt opretholdes. Den unge Kavalier og Søndagsrytter lod en Dreng tage Vare paa Gangeren, mens han

ved Hovedstaden, er opfyldt med en uafselig Række Folk, som have nydt Dagens Glæde, og med kendelig Fornøjelse vende tilbage til deres Boliger.«

Disse Udflugter holdt sig langt ud over de trange Aar. Fra omkring 1815 begyndte man at rejse Beværtningstelte i Skoven, der ikke som i Dyrehaven blot stod nogle Uger, men besøgte Sommeren igennem, helt ud paa Efteraaret. Sjællandske Jægerkorps' Valdhornister musicerede en Række Aar i Skoven, og Konditormadamerne

TELTENE I CHARLOTTENLUND

(Staalstik 1842)

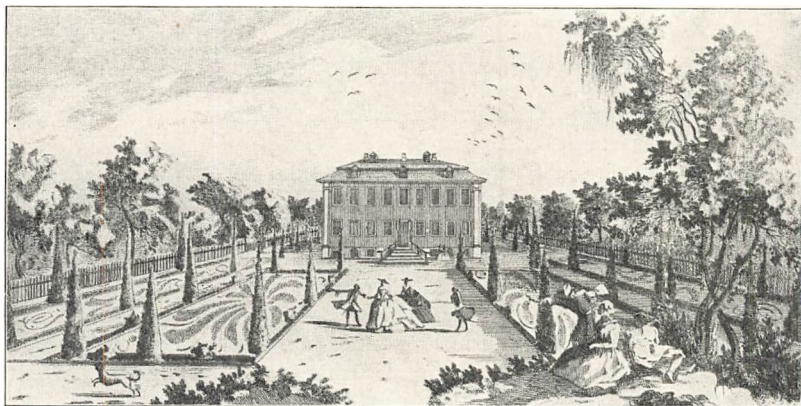
(thi det var mestendels det svage Køn, der herskede i Charlottenlunds Traktørtelte) fik efterhaanden overtødet Autoriteterne om, at Sang og Musik, helst af sydlandske Skønjomfruer, der slog Harpe eller Guitar, var en tiltrængt Nødvendighed ogsaa indendørs i de smaa Skovpauluner; egentlige Dyrehavsløjer fik derimod aldrig Indpas i Charlottenlund, skønt entreprenante maitres de plaisirs ogsaa havde Planer fremme af den Art. Teltenes Tal var ikke stort, 5 à 8 var Normalen.

Skovløberhusene havde rigelig Part i Publikums Gunst, især det nordlige ved »Blindeporten« ud til Jagtvejen. Det var saa almindelig kendt og yndet, at Heiberg, der som Vaudevilledigter nok vidste hvad han gjorde, med Sindsro kunde henlægge Scenen for »De Uadskillelige« til det. Manden, der havde til Huse her, hed Vilh. Grøndahl, vistnok en Ætling af den nedenfor omtalte Brandenborger Grøndahl paa Jægersborg. Fra 1813, da han blev ansat som Skovløber,

denlund i gamle Dage«, erklærer han, »men nu er det en Skam at gaa til Fods uden Porten«. At det kunde være farligt for de unge Piger, forstaar man, naar Tøger Reenberg (1701) taler om et Aasyn, saa gustent, blegt og surt »som Bejleren, der ser sin Brud til Gyldenlund at fare«, et Tema, som Phønixberg i »Den forkerte Mercurius« (1726) dog behandler med mere tilvant Haandelav og forstaar at give tydeligere Adresse. I Gyldenlund kommer nu snart Gøgen, siger han, og den spaar Pigerne med to Ord: »det første Kuk er højt, som betyder den nærværende Forlystelse i det grønne, det andet Kuk er noget lavere, som bemærker den tilstundende Græmmelse, som derpaa vil følge ad Aare«. — Ogsaa i Charlotte Amalies Tid søgte Folk hyppig til den lille Lystskov, men efter Struenseetiden synes disse Udflugter at være gaaet af Mode, dels paa Grund af Strandvejens yderlig slette Tilstand, dels fordi Kildeforlystelserne i Dyrehaven i de følgende Aartier tog saa stærkt et Opsving.

I Begyndelsen af det nittende Aarhundrede, da Vejen blev forbedret, kom det atter paa Mode at drage til Charlottenlund, især paa Nøddeture i Efteraarstiden, og i Smaahusene omkring Slotsforvalterboligen gjorde Beboerne Forretning med at koge Kaffe og Te for Folk. I de trange Krigsaar, der fulgte efter Bombardementet, da Pengepungen var slunken og Dyrehavsforlystelserne svandt ind, øgedes Tilstrømningen. »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« tegner et kvikt Folkelivsbillede af Søndagsudflugterne til Charlottenlund omkring 1810: »Allerede om Morgenen tidlig ser man Kareter, Chaiser, Wiernovogne, Holstenskevogne, Ryttere paa egne og paa lejede Heste strømme derud. Men da Vognlejens nærværende Dyrhed ikke er afpasset efter de flestes Finanser, saa tiltræder den største Mængde Turen til Fods, og uden at skræmmes af Vejens Længde eller Besværlighed, vandrer selv mangan ung Dame fra Hovedstaden kækt derud ved sin Elskers Side«. Familiefædrene har naturligvis Kone og Børn med og en dygtig stor Madkurv omhyggelig anbragt i Barnevognen; Vejen gaar forbi de store Landsteder med de pragtfulde Haver, og Maalet naas. »Bænke og Borde«, hedder det videre i Skilderiet, »hvoraf der dog ikke findes faa i Skoven, ere snart besatte med større eller mindre Selskaber; hvem det ikke lykkes at finde en Plads derved, lejrer sig uden Omstændigheder i Græsset. Paa et Sted drikkes Kaffe, paa et andet Te, hist holdes et rigeligt Aftensmaaltid, her spises en tarvelig Vesperkost; et Steds er der Vin og Punsch, et andet Øl eller Brændevin, et tredje maaske alle disse Drikke tilsammen, som opliver Gæsterne; og for at intet skal mangle, som kan gøre Fornøjelsen fuldkommen, have nogle omvandrende Musikantere paataget sig at sørge for de tilstedeværendes Underholdning. Hist og her høres ogsaa en munter Sang. Ved Solens Nedgang begynde Fodgængerne at sætte sig i Bevægelse hjemad, og den Del af Strandvejen, som er nærmest

Tidlig er Charlottenlund Skov bleven benyttet som Planteskole og Forsthave. I 1782 fandtes i det nordvestlige Hjørne en »Granne-Hauge«, i det sydøstlige en »Baum-Hauge«. Ved Resolution af 5. Juni 1799 bestemte Kongen, at der skulde anlægges et Arboret af fremmede Træer og Vækster efter en Plan, hvori bl. a. Botanikeren Erik Nissen Viborg og den bekendte Gartner F. L. Holbøll havde Del, og 1838 (Resolution af 15. Maj) afløstes dette Arboret af en egentlig forstbotanisk Have, der i de følgende Aar blev anlagt paa en træløs Strækning i Skovens sydvestlige Hjørne, tidligere kaldet »Gentofte

SLOTSHAVEN I DET ATTENDE AARHUNDREDE
(Kobberstik)

Slet«. 1842 var Anlægget fuldført. Heri findes mange baade ved deres Art og Størrelse mærkelige Træer. En gammel Lokalitet »Lidtgodt« eller »Lidgodt«, som paa ældre Kort fører er vagabonderende Tilværelse langs Øresundskysten, helt ud til Vedbæk, laa i Virkeligheden i Charlottenlund Skov, der hvor Arboret blev anlagt.

Som Udflugtssted for Hovedstadens Indvaanere er Charlottenlund adskilligt ældre end Dyrehaven, hvor Forlystelserne med Kirsten Pils Kilde som Midtpunkt egentlig først kom i Flor efter Aar 1750; det er overhovedet det ældste Folkeforlystelsessted i Københavns Omegn. Fra det Tidspunkt, da Jakob Petersen kort efter Svenskekrigen fik sit Værts- og Lysthusprivilegium, og indtil Nutiden har Tilstrømningen om Sommeren holdt sig, ene undtagen en Række Aar i Slutningen af det attende Aarhundrede. »At rejse til Gyldenlund eller Frederiksdal om Sommeren holdes for en meget noble Tidsfordriv«, siger Holbergs Henrik i Maskeraden, og selv for den aldrende Jeronimus er disse Lystrejser ikke ukendte; »fornemme Folk spadserede til Gyl-

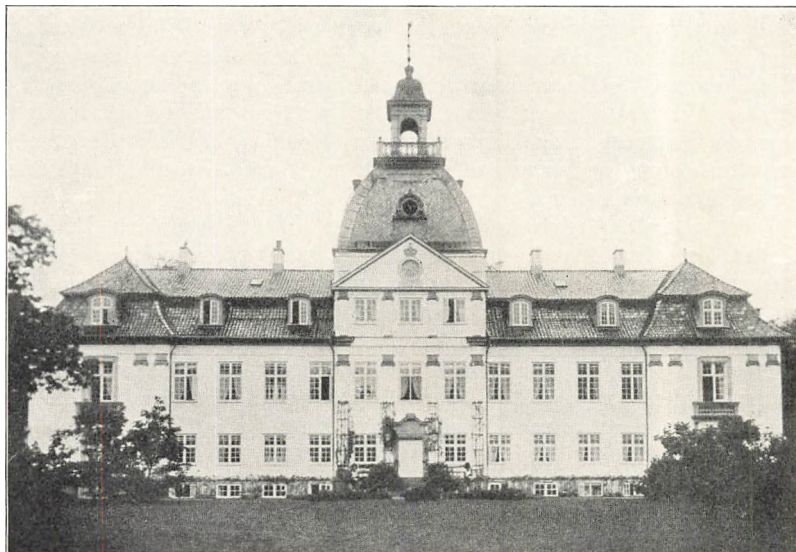
ca. 21 Al. i Dybden. Indvendig var Lokalteterne knebne, og for at raade Bod herpaa blev Slottet i Aarene 1880-81 under F. Meldahls Ledelse ombygget. Den gamle Bygning bevaredes som Midtparti, Gavlene flyttedes ud, Sidefløje blev tilbygget og over den gamle Fronton (se Side 65) rejstes en spirprydet Kuppel, hvis Platform ligger ca. 70 Fod over Grundlinjen. Medens de nye Sidefløje, der ved Vestsiden springer stærkt frem, naturligt følger sig ind i Husets gamle Arkitektur, har den uskønne Kuppelbygning ganske forandret dets oprindelige Karakter.

Økonomibygninger og Kavalerbolig er opført ca. 1883 af Meldahl med Bistand af Arkitekt Emil Blichfeldt efter Motiver i den gamle Slotsbygning. De ligger nærmest mod Strandvejen mellem Opkørslen og den offentlige Kørevej, der i en stor Bue svinger Nord om den indhegnede Slotspark. Paa Udbygningernes Plads laa i ældre Tid Slotsforvalterboligen og formodentlig ogsaa den Gaard, hvori der oprindeligt holdtes Lystherberg.

I det attende Aarhundrede betragtedes hele Skoven som Park til Slottet, omkring Bygningen var kun et mindre Haveanlæg. De tre store Lærketræer, der endnu staar langs Slottets Vestside og som ses paa Stikket Side 66, er utvivlsomt Rester af den gamle Bevoksning omkring Charlotte Amalies Lystslot, ligesom en mægtig Taks Øst for Slottet maa være plantet allerede i det attende Aarhundrede. Haver fandtes dog ogsaa andet Steds i Skoven. Lige Syd for de fire Fiskedamme, der laa ved Opkørslen fra Strandvejen midtvejs mellem Vejen og Slottet og som først blev tilkastet efter Meldahls Ombygning, laa en stor rektangulær Lysthave og i den nordlige Del af Skoven fandtes en anden, noget mindre, den saakaldte »nye Hauge«. Endnu i sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede strakte Indhegningen omkring Slottet sig kun ca. 50 Al. fra Bygningen i Nord og Øst, ca. 100 Al. i Vest og Syd. Først i 1876 blev indtaget et større Stykke af Skoven, der udlagdes til Slotspark under Ledelse af Landskabsgartnerne Rudolph Rothe og H. A. Flindt, og samtidig med Slottets Udvidelse omlagdes de nærmeste Omgivelser af Flindt og Slotsgartner Poul Frederiksen.

Den indhegnede Park omkring Charlottenlund Slot, der spænder over ca. 25 Tdr. Land, hører til vore smukkeste landskabelige Anlæg. De mange Ege giver den en ejendommelig Karakter, de forhistoriske Gravhøje med gammel Bevoksning (hvoraf der i Indhegningen saavel som i den øvrige Skov findes adskillige) danner en behagelig Terrænavveksling; selve Slottet ligger paa en lav Banke. Parken rummer bl. a. smukke stedegrønne Partier, et stort Alperoseanlæg og Syd for Slottet er ved de gamle Fiskedammes Tilkastning udgravet en malerisk lille Sø.

tog Staten atter Slottet, som derefter i Aarene 1784-85 undergik omfattende Reparationer. I 1807 var der stærk Indkvartering paa Slottet og Englænderne skaanede det ikke; bl. a. bortførtes Sølvrammerne om tolv store Portrætter af den Oldenborgske Kongestamme. Siden benyttedes det i en lang Aarrække af Prinsesse Louise Charlotte og hendes Ægtefælle Landgrev Vilhelm af Hessen († 1867). Daværende Kronprins Frederik fik ved sit Bryllup 1869 anvist Charlottenlund til Sommerbolig og residerede der som Kronprins og Konge, og Enkedron-

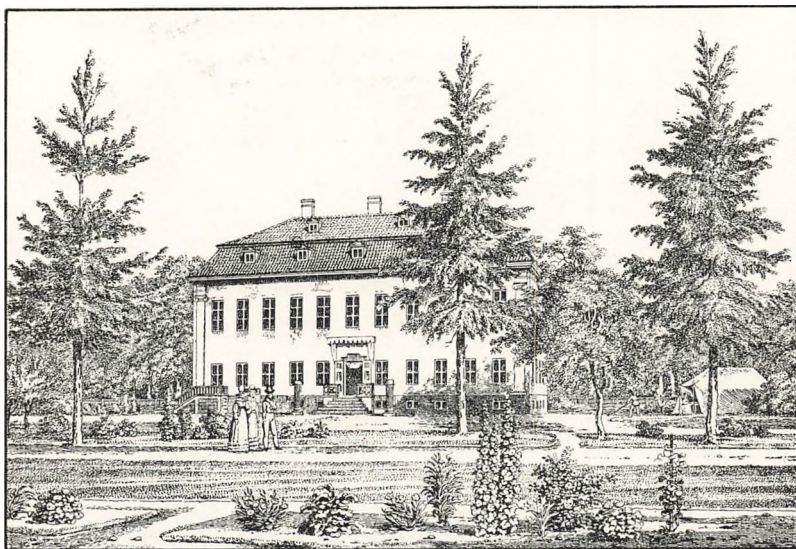
CHARLOTTENLUND SLOT EFTER OMBYGNINGEN: ØSTSIDE
(Fotografi)

ning Louise benyttede siden Slottet til sin Død 1926. Det stod derefter tomt, indtil det nye Havforsknings-Institut med dets forskellige Laboratorier 1937 fik Lokaler paa Slottet, og samtidig er i Slotsparken ud mod Strandvejen paa privat Initiativ paabegyndt Anlægget af et stort moderne Akvarium. Det gamle Charlottenlund-Fort, der anlagdes i Provisorieaarene som et Led i Københavns Befæstning, er nu offentlig Strandpark.

Indtil 1880 stod Prinsesse Charlotte Amalies Lystslot saa godt som uforandret og er vedblivende en Del af det nuværende Charlottenlund. Bygningen var paa to Etager med Kælder, højt brudt Tag og mod Strandsiden med et svagt fremspringende Frontparti i tre Etager, udsmykket med Pilastre paa Fronten og ved Hjørnerne. Bygningen var af beskedne Dimensioner, Grundplanen maalte ca. 42 Al. i Længden,

nes Nærværelse. Indtil sin Tronbestigelse beholdt Kronprinsen Gyldenlund, men faa Uger efter Faderens Død skænkede han ved Donationsbrev af 27. Oktbr. 1730 sin eneste Søster Prinsesse Charlotte Amalie Stedet, der endnu kaldtes den »liden Dyrehave«. Med Gaven fulgte en Sum paa 1000 Rdr. aarlig til Bygningernes Vedligeholdelse.

Prinsessen lod Lystslottet ombygge fra Grunden, under Ledelse af Kommandanten i Kastellet, H. H. Scheel. Byggematerialer fik hun

CHARLOTTENLUND SLOT 1826: VESTSIDE

(Kobberstik; Tegneren, H. G. F. Holm. har gjort Bygningen to Fag længere end den var)

for en Del fra Københavns Slot, som Kristian den Sjette straks da han blev Konge lod nedbryde. Thurah henfører Ombygningen til 1733, et Aarstal, der gaar igen hos alle senere Topografer, men sikkert er det, at der allerede i Novbr. 1731 afgaves 66 Vindueskarme fra det gamle Slot til Brug for Prinsessens Byggeforetagender paa Gyldenlund. Da den nye Bygning stod færdig, lod hun Stedet kalde *Charlottenlund*. Efter en Optegnelse af Jac. Langebek skal Kongen paa en Rude have indridset de bekendte Linjer: »Gyldenlund muß fort, Charlottenlund heist dieser Ort«, som Prinsessen siden lod indramme og hænge op i et af Kabinetterne. I et halvt Aarhundrede boede den ugifte Charlotte Amalie om Sommeren paa Charlottenlund, og Hoffet aflagde jævnlig Besøg, ogsaa paa Kaneture i Vintertiden, især i Kristian den Syvendes Tid. Efter Prinsessens Død (1782) over-

om Bord og sejle bort med ham, men ogsaa dette Anslag mislykkedes. En Del Aar efter blev han greben og sat i Fængsel for Livstid, en Tid lang som bekendt indesluttet i et Bur af svære Egebjælker.

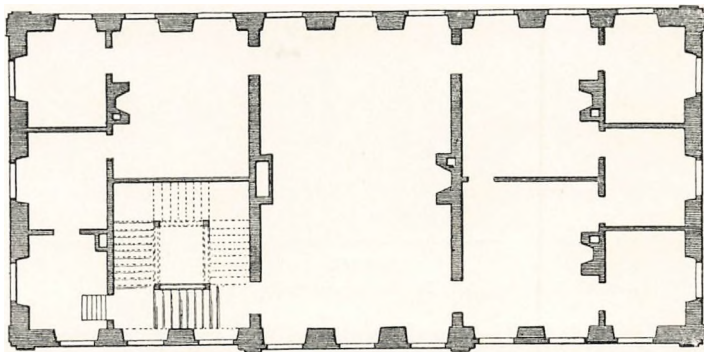
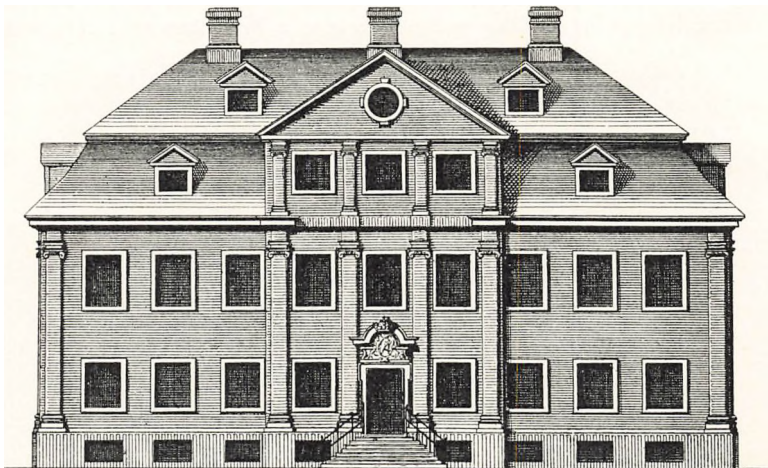
Endnu i 1719 blev Gaarden paa Gyldenlund forpagtet bort til Gæst-

CHARLOTTENLUND SLOT: FRONTPARTI AF DET GAMLE SLOT
(Ældre Fotografi)

giveri og paa de samme Vilkaar for Publikums Adgang til Skoven som for en Menneskealder siden, men i den nærmest følgende Tid (før 1724) blev Gæsteriet nedlagt. Navnlig i Jagttiden søgte Hoffet stadig til Kronprinsens Lystslot (der over Kristiansholm stod i Forbindelse med den store Dyrehave), af og til arrangeredes der ogsaa særlige Adspredelser under Jagtpartierne; meget omtalt i Datiden var nogle Ildslukningsprøver, bl. a. paa et brændende Skib i Stranden, som Major Chr. Oetken i 1722 lod anstille i Kongehusets og Jagtherrer-

bemandet med svenske Matroser og flere Gange var den unge Kronprins ved at falde i Hænderne paa ham. Navnlig første Gang, da Kronprinsen var redet ud med fire-fem Ledsagere, var det paa et hængende Haar gaaet galt. »Norcross, der laa skjult med sin Baad under den

CHARLOTTENLUND SLOT I CHARLOTTE AMALIES TID
(Østside og Grundplan efter Thurah; Kobberstik)

lange Bro, der er ved Gyldenlund,« fortæller Casp. Peter Rothe i sin Bog om denne mærkelige Pirat, »glædede sig ved et saadant Syn og mente nu var Spillet vundet; dog blev der intet af til alle danskes Glæde, efterdi der just samme Dag — som Norcross i Forhøret tilstaar — vare en stor Hob af Københavns Indvaanere kørt, reden og gaaet ud, for at forlyste sig ved dette behagelige Sted.« Siden skaffede John Norcross sig en stor svensk Fregat og forsøgte at lokke Prinsen

kunsthæderigt anlagt i Buksbom. Alt viser, at Gyldenlund allerede i Kristian den Femtes og Frederik den Fjerdes Tid var et kongeligt Lyststed, egnet til Sommerudflugter, naar Hoffet residerede paa Jægersborg.

Store Havefester fandt Sted i den lille Lund. I Septbr. 1684 holdt Kongen Maskerade i Haven, hvor der i den Anledning var illumineret med Skibslyster. I 1702 blev der paa Dronningens og Prinsesse Sophie Hedevids Fødselsdag (28. August) truffet omfattende Festarrangementer. »Samme Højtids-Herlighed«, fortæller Postrytteren, »bestod udi et meget prægtigt Traktament, hvormed det højkongelige Herskab samt fremmede Potentaters Gesandter med Ridderskabet og de[t] ganske kongelige Hof blev under Trompeterne[s] og Herpukkernes Lyd opvartet udi de der neden for Lysthuset opførte Telter efter at den beskikkede Jagt tilforn var fuldbyrdet. Mod Aftenen fremstilledes adskillige kunstige Lysninger og Illuminationer baade paa Vandet og paa Landet. Paa Vandet saa man en meget kunstig Bygning flyde, 140 Fod lang og 110 Fod høj, udprydet med henved 6000 Lys og Lamper; derudi fremskinnede H. K. M. Dronning Lovises og H. K. H. Prinsesse Sophia Hedevid deres Navne, vel 32 Fod høje, og den over begge Navne Kgl. Krone af skikkelig Størrelse, derom allehaande hængende Prydelser og Festons, hvilken Fryde-Lysning og Lys varede ud paa Natten til Klokken halvgaaen tre. Deriblandt blev mangfoldige Gange fyret af den der bag liggende Kgl. Jagt og Postillonon, medens der blev spiset i Gyldenlund« etc. etc. Det kgl. Lysthus, der kun kunde rumme et Faatal af de mange Gæster, var udsmykket med Blomster, paa Taget var rejst en stor Lanterne, rundt omkring var der anbragt »Kunst-Lysninger« — 3: illuminerede Grupper og Figurer med latinske Tankesprog — og i et interimistisk Operahus (hvilket efter Datidens Terminologi blot betyder Skuespilhus) forlystede de franske Hofkomedianter Selskabet med Komædie. Referentens tørre Beretning, der utvivlsomt er udgaaet fra Hofkredsen selv og mærket af dens stive Etikette, giver trods alt et ypperligt Indtryk af det pragtfulde Hofliv, der i Rokokkoens tidligste Dage kunde udfolde sig paa Gyldenlund.

Skoven benyttedes som Dyrehave langt ned i Tiden. Omkring Aar 1700 holdtes af fremmed Vildt, ostindiske og oldenborgske Dyr. I Begyndelsen af Frederik den Fjerdes Tid var der Stutteri og Kongens Hingste blev om Sommeren sat derud paa Græs. Under Pesten 1711, da det ikke fandtes raadeligt at lade Flaadens Mandskab komme i Land i Hovedstaden, holdtes Torv hver Tirsdag og Fredag ved Gyldenlund, og herfra provianterede Skibene; hvad der blev tilovers bragte Bønderne paa Markedet i København Dagen efter, som var ordinær Torvedag.

I Aarhundredets andet Aarti fik Kronprins Kristian (VI) som sytten-

Anledning af hans Forfatterskab, og hvori Digteren bl. a. finder følgende poetiske Udtryk for Gyldenlunds Mangfoldigheder:

... Alt af Naturen her rigeligt ydis
 Jorden hun gryller af alle slags Frø,
 Det Feder-Vilt vrimler i Luften oc frydis
 Fiske oc lyndis i dybeste Søe*).

Ogsaa i Gyldenløves Tid opretholdtes Lystherberget — der nævnes en Traktør Johan Kok — og ved Kongens Overtagelse af Ejendommen blev det fornyet. For 100 Rdr. aarlig bortforpagtedes Gyldenlund allerede fra 1. Maj 1682, dog halveredes Afgiften for det første Aar, »saasom Stedet«, som det hedder, »befindes saa godt som øde«. Meningen er, at Husene var i Forfald og trængte til Røgt. Forpagteren fik Raadighed over hele Gaarden og maatte deri holde frit Værtskab og Gæstgiveri paa samme Maade som andre Kromænd; i de fire Fiskeparker maatte han sætte Fisk til Brug i sin Næring, og Godtfolk, der undte ham Søgning, maatte spadsere i Skoven til Fods og spise under Træerne, men ingen maatte komme i Karosse eller overhovedet føre Heste med i Lunden. Man søgte aabenbart at skabe Betingelser for et velindrettet folkeligt Forlystelsessted, og Forpagteren havde da ogsaa bestemt Paalæg om at holde rent ude og inde, »saa de lusterende kan have Behag Stedet at besøge«. Ligesom Tilfældet var ved Fasanhaven skulde Kromanden føre Tilsyn med Skoven. En Aarrække stod denne Ordning ved Magt under skiftende Forpagtere, der alle synes at have været Folk af en vis Anseelse. De tidligste var Chr. Stidsel (fra 1682), Oluf Olufsen (fra 1685) og den velkendte Johan Drewis eller Drewsen paa Strandmøllen (fra 1695).

Gyldenlund var dog andet og mere end blot et offentligt Traktørsted. Allerede Gyldenløve havde et Lyststed i Lunden og Kongen lod det vistnok ombygge 1690. I 1693 omtales et »kongeligt Lysthus« foruden Gaarden, hvori Oluf Olufsen boede. Gaarden laa nede mod Stranden, hvortil en Port vendte ud, medens Lysthuset sandsynligvis har haft sin Plads hvor Slottet nu staar. i Samlingspunktet for de fire udhugne Veje, der delte Lunden i regelrette Firkanter og hvoraf den ene senere fortsattes i Alleen til Jægersborg, den anden i Jagtvejen over Kristiansholm til Dyrehaven. I Lysthuset var der to Sale, en foroven og en nedenunder, med ualmindelig mange Vinduer; øjensynlig var der lagt Vægt paa Udsigt til alle Sider og Huset var hverken beregnet til Natteophold eller Vinterbrug, thi Sengekamre og Ovne var der ingen af. I Gaarden fandtes Storstue og Dagligstue foruden de nødvendige Kamre, blandt Staldene ogsaa en »Kongens Stald« og i et Par af Lysthavens fire Kvarterer var Majestæternes Navneslyng

*) gryller = vrimler; lyndis = samles.

modtaget Kongefamilien) og i Eftersommeren 1664 stod begge Parthavere i Akkord med Gentofte og Ordrup Bymænd om noget Jord, som ogsaa blev indtaget til Skoven. Ruse drog til Norge, men først 1667, og havde altsaa mere end Tid nok til at bortforpagte det nye Forlystelsessted efter Jakob Petersens Flugt. At det 1671 kaldes »Freundendahl« kunde maaske ogsaa tyde paa, at det nu var et Sted, hvor man søgte hen for at nyde landlige Glæder.

Netop dette Aar traadte imidlertid Ulrik Frederik Gyldenløve i de to Parthaveres Sted som Besidder. Ruse overdrog ham ved Skøde af 1. Maj 1671 Bygningerne og saa vidt hans Ret strakte sig til den lille Dyrehave, medens Jakob Petersen 28. Juli afstod sin Part til lige med de Værts- og Lysthusrettigheder, han havde faaet ved Kongens aabne Brev, og endnu samme Sommer blev Kontrakten med Bymændene om Jorden Nord og Vest for Dyrehaven fornyet. Begge de to tidligere Parthavere var fraværende, Ruse i Rendsborg, Jak. Petersen i Amsterdam. Gyldenløve ofrede en Del paa Bygningerne, lod grave Grøfter og Fiskedamme i Skoven og indrette »Lystgange«, og for at holde ham skadesløs gav Kongen ham ikke blot Bekræftelse paa Overdragelsen, men tilskødede ham den lille Dyrehave til Arv og Ejendom (1672). Skovens Udstrækning var nu, efter at dens Omraade var afrundet, 1830 Alen i Længden, 1200 Alen i Bredden, hvilket dog kun saa nogenlunde svarer til dens nuværende Areal. En tysk rejsende, der 1673 hastig drog gennem Sjælland, kalder Gyldenløves Dyrehave »Kukkuksholm«, og hvis Lystherberget saaledes en Tid har haft Navn efter Gøgen (hvilket baade kan være poetisk og maliciøst), saa er det i hvert Fald et Navn, der ikke vandt Hævd. Den lille Skov kom i de følgende Par Menneskealdre, baade officielt og i Folkemunde, til at hedde *Gyldenlund*.

Ikke nogen lang Aarrække forblev Gyldenløve i Besiddelsen; Kongen krævede Lunden tilbage og til Gengæld fik Gyldenløve Skjoldnæsholm i Ringsted Herred. Kristian den Femte gav ham Skøde paa denne Hovedgaard i Sommeren 1683, men længe forinden, senest i Foraaret 1682, havde Kongen overtaget Gyldenlund. Skoven bestod den Gang fortrinsvis af ung Eg med Underskov af Hassel. Jordbundens Planterigdom var saa stor, at den kongelige Botanicus Peder Kylling 1684 kunde udgive en »Catalogus plantarum« over Vækster i Gyldenlund, der omfattede ikke mindre end 404 forskellige Arter. Bogen var efter Tidens Skik dediceret Kongen og i Forordet omtales Gyldenlund som et Sted, »ej af megen Storhed, men dog stor af Urters Mangfoldighed«, et Sted, der »viser Havet med sine Skibe uden for sig« og »føder Træer og Urter inden i sig«. I den lille Bog, der skal være af betydelig botanisk Interesse, er tillige opbevaret et naturbeskrivende Digt af Peder Syv, sendt Vennen Peder Kylling i

der er forsvundet ved denne Lejlighed, og hvad der er levnet, har Svenskerne i den følgende Vinter nok vidst at gøre Brug af.

Charlottenlund var den oprindelige Dyrehave til Ibstrup. I 1636 omtales et Skovvogterhus, der »staar ved Vejen fra Vor [Købsted] København til Vor Købsted Helsingør udi *Ibstrups Dyrehave*«. Der kan ikke menes den nuværende Dyrehave, som endnu ikke var anlagt, og hvoraf Stokkerup By endnu optog et betydeligt Areal, netop ud mod Helsingørsvejen. Ogsaa denne Skov har utvivlsomt lidt stærkt under Belejringen 1658-59, og da Frederik den Tredje tilmed havde bestemt sig til at indrette en ny Dyrehave ved Frederiksdal, forstaa man, at Kongen ved et aabent Brev af 19. Juni 1663 kunde overlade sin betroede Kammertjener Jakob Petersen »den liden Dyrehave ved Ibstrup«, ikke som Skænk og Gave, men i en Slags Arvefæste, der kunde ophøre, naar Kongen ønskede det. Maaske var Meningen blot, at Jakob Petersen skulde beholde den nogle Aar for at faa Skik paa Skoven igen (omtrent saaledes har man sig ad for at faa Ibstrup genopført efter Krigen), thi Kongen betingede sig udtrykkelig For-købsret til de Bygninger, der blev rejst, og endda Ret til at købe dem naar som helst for en rimelig Penge. Skovens geometriske Figur var da noget mere uregelmæssig end nu. Den løb spidst ind mod Landet; mod Stranden var den 1178 Al. lang, i Nordhegnet 1498, mod Vest kun 752 og i Syd 1252 Al.

Jakob Petersen fik Lov til at drive Værtshus i Skoven, og netop i den Hensigt fik han den overladt. Han maatte selv brygge, desuden skænke Vin og fremmed Øl for sine Gæster og der maatte ikke oprettes flere Kroer mellem København og Rungsted end der allerede fandtes. »Det maa og«, hedder det videre i hans Krobrev, »alle og enhver uden Undersked udi samme Værtshus være tilladt Bryllup, Barsel eller anden Samkvem og Konvent at lade anrette. Han maa og ved samme Værtshus lade anrette allehaande Leg og Spil til Tidsfordriv, saasom Pirkentafel, Klodsbane, Pallmail og andet deslige, saa og alene og ingen anden udi København uden ved samme Værtshus at maa lade holde saa mange Hyrekarosser til at leje som han lyster, saavel som Spiljagter, Baade og allehaande Slags smaa Fartøj til at spadserer med paa Vandet, med alt andet, som hos et Værts- og Lysthus tilhøre kan.«

Dette er før citeret. Hyppig er tilføjet, ogsaa af nærværende Forfatter andet Steds, at dette Forlystelsessted vistnok slet ikke blev til noget, fordi Jakob Petersen Aaret efter faldt i Unaade og maatte rømme Landet (1664). Meget tyder dog paa, at Værts- og Lysthuset kom i Stand, omend Bevillingen maaske ikke er udnyttet i alle Enkeltheder. Jakob Petersen optog som Interessent — hvad han havde Ret til efter det kongelige Brev — den foretagsomme Generalmajor Henrik Ruse; Bygninger blev opført (hvori Jakob Petersen skal have

FRA CHARLOTTENLUND SKOV
(Fotografi 1915)

IBSTRUP DYREHAVE, GYLDENLUND. CHARLOTTENLUND

NORD for København maa der i gammel Tid, saa vidt man kan skønne af de ikke meget fyldige Efterretninger der foreligger, langs Kysten have strakt sig et bredt Skovbælte. Mod Stranden har det aabenbart været temmelig sammenhængende og jævnt afskaaret, ind mod Landet mere uregelmæssigt, afbrudt af store rydede Lysninger, hvor Gaarde, Huse, selv hele Landsbyer havde Plads. Ikke langt fra Hovedstadens Nordgrænse maa denne Skovstrækning have taget sin Begyndelse. I det nuværende Charlottenlund findes enkelte Ege, hvis Alder naar op mod tre à fire Hundredaar, og bag ved Skovshoved og Hvidøre, paa den høje bakkede Kyst, har der utvivlsomt staaet tæt Skov. Kirsten Munk holdt i 1630erne, til Kristian den Fjerdes store Fortørnelse, Stævnemøder med sin Rhingreve i »Skoven ved Skovshoved«, hvoraf store Dele dog allerede midt i Aarhundredet faldt for Øksen; i Febr. 1658 gav Kongen Frans Brockenhuus, den Gang Lensmand paa Københavns Slot, Ordre om at udvise et Parti Skov ved Skovshoved, der kunde prisgives til Ildebrændsel i København. Det er formentlig Skovstrækningen Nord for Charlottenlund,

den Nord for liggende Onsgaards Jorder har Byen Hellerup rejst sig i den forløbne Menneskealder. Midt i Byen ligger den af senere Slotsarkitekt Thorvald Jørgensen i romansk Stil opførte *Kirke*, indviet 14. Oktbr. 1900. Rundt om Kirken ligger Byen, der har det samme udflydende, lidt ukarakteristiske Overgangspræg som velstaaende Forstadskvarterer ved andre evropæiske Storbyer. Langs Strandvejen er der tætte Husrækker med flere Beboelseslag, ved Sidevejene mod Stranden og ind mod Landet Villaer og Haver. Det er en fuldt moderne By. Ved Sundet ligger den kommunale Lystbaadehavn (anlagt 1911-12), der er store Sportspladser, over Vej og Gade er spændt Viadukter for Jernbanen. Den har Post- og Telegrafstation, Apotek, Fabrikker, Banker og Forretningskontorer og talrige Butikker langs den livligt befærdede Hovedfærdselsaare.

Konferensraad Erichsen var tidlig bleven Enkemand. Mad. Sophie Furcy, som han havde lært at kende i England og bragt med hjem, havde fra 1804 styret hans Hus og plejet ham, og ved testamentarisk Bestemmelse havde han tilsikret hende, ikke blot en betydelig Sum til Underhold foruden Karet og Heste, men ogsaa Hellerupgaard saa længe hun levede. Han var bange for, at Arvingerne skulde misrøgte hans Yndlingsejendom, i hvis Forbedring og Opkomst Mad.

HELLERUP VED HOVEDSTADENS GRÆNSE
(Fotografi 1913)

Furcy havde Andel. Hun fik ogsaa Hellerup overladt efter hans Død (1837), men lod i hvert Fald Hovedbygningen udleje.

Da ogsaa hun var død, havde Arvingerne frie Hænder og 1844 sattes Gaarden til Auktion. Der hørte paa dette Tidspunkt til Hellerupgaard 42 Tdr. Land og desuden 27 Tdr. Land af Københavns Jorder, som Erichsen havde tilkøbt; foruden Hovedbygning, Avlsgaard, Gartnerbolig og Portnerhus ved Indkørslen fra Strandvejen, laa der i Haven et toetages »Lysthus«, formodentlig den af Brown opførte ældre Hovedbygning. Gaarden købtes af Apoteker, senere Sukkerraffinadør Lauritz Schmidt, der 1847 solgte den til Dr. med. Hans Baltzer Hornbech, som atter 1850 overdrog den til Kammerherre Vilh. Huth Krag. Til sin Død 1878 var han Ejer, derefter hans Enke, og endnu i hendes Tid var Ejendommen samlet, men fra 1887 begyndte Udstykningen.

Paa Hellerupgaards Arealer, til Dels ogsaa paa Lille Mariendals og

ikke bi og 1767 maatte han sælge Gaarden til Peter Appleby, Browns Svigerfader, og efter dennes Død kom den atter 1775 i John Browns Eje. Fra ham overgik Hellerup 1780 ved et mundtlig sluttet Køb til Agent Christen Schaarup Blach, hvis Enke Johanne, f. Wadum, 1783 fik lovligt Skøde, og da den bekendte Storhandelsmand Erich Erichsen indtraadte i Handelshuset Blachs Enke et Comp. og ægtede Indehaversken, blev han samtidig Ejer af Hellerupgaard.

Brown kan betragtes som Hellerupgaards Grundlægger, Erichsen

HELLERUPGAARDS HOVEDBYGNING
(Fotografi ca. 1914)

som den, der satte Kronen paa Værket. Brown synes at have bygget et to Etages »Lythus« i Haven, medens den pragtfulde, endnu staaende Hovedbygning i engelsk Stil skyldes Erichsen, som lod den opføre 1802 af den franske Arkitekt Joseph Ramée. Haven var i Browns og Applebys Tid prydet med Skulptur, Erichsen derimod lod plante den store Park omkring Hovedbygningen, som endnu i 1880erne strakte sig fra Hellerup Jernbanestation til Strandvejen, men nu er meget stærkt beskaaret; Rester af et Par gamle Alleer staar som tavse Vidner om den fordums Prag. Under Belejringen 1807 havde Englænderne deres Hovedkvarter paa Hellerup, hvor Kapitulationen af 7. September ratificeredes.

udvidet og opstillede Lysthuse, hvor Gæsterne kunde nyde Stedets højt-skattede Specialitet, det gamle Øl med Pind i. I Husets underste Etage var der nu Skænkestue og Stadsestuon paa første Sal stod aaben for mere fornemme Besøg. Husets Position forblev dog nogenlunde den samme og Litteraten C. B. Hallager kunde kort og rammende karakterisere Beværtningen, man nød paa Slukefter, som »hurtig, simpel og billig«.

Slukefter var Hovedstadens yderste Forpost mod Nord, hvad der mere end noget andet bidrog til at fæstne Stedets Ry, først ved Mage-skiftet af 1907 blev det gamle Krosted, der forlængst var ombygget og moderniseret, indlemmet i Gentofte Kommune.

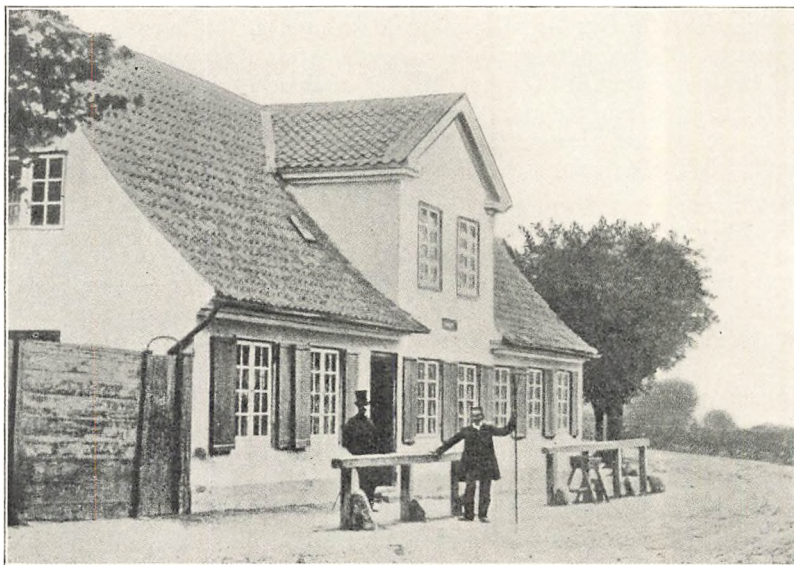
Paa Gentofte Bys Grund var tre Markhuse, et for hver Vang, hvor Byens tre Markvogtere oprindelig boede. Efter Afhændelsen af »Lille Lokkerup« købte Chr. Koningh 1733 et af disse Huse, tæt Nord for sin tidligere Ejendom, og indrettede her en Lystgaard i Stil med den forrige: tre Bygningslænger og Have med Jordbærstykke og Aspargeland. I 1740erne kaldes denne Gaard »Lokkerup«, og skønt man efter Navnet skulde antage, at »Lille Lokkerup« var yngst, saa synes dog det omvendte at være Tilfældet. Indtil 1748 var Chr. Koningh, nu Kgl. Majestæts Viceadmiral, Ejer af denne Lystgaard, som han derefter tilskødede Justitsraad og Stempelpapirsforvalter Johan David Heller, en Mand, hos hvem Jonas Baltzersen Collin som Kontorbetjent vandt sine Sporer, og efter ham fik den Navnet *Hellerup*.

Efter Justitsraad Hellers Død solgte Enken, Hedevig Margrethe Engelin, 1758 Lystgaarden til den nedenfor nævnte Skotte John Brown. Hans Lyst var, som han udtrykte sig, »at gøre nogle Smaa-Eksperimenter udi Landvæsenet og Agerdyrkingen«, og Regeringen, som i disse Aar var stærkt optaget af Landbrugsproblemerne, gav sit Minde til, at Brown erhvervede tolv Acre af Gentofte Bys Jorder, de saakaldte »Naalhøjs-Agre«. Ved et Koncessionsbrev af 1. Juni 1761 indrømmede Kongen ham disse Marker foruden en Strimmel Jord langs Diget og tillige saa stort et Stykke af Oredrevet, som der kunde tilkomme ham i Forhold til Agerjorden; disse Arealer udskiltes af Fællesskabet, maatte indhegnes og ligge til Gaarden i Fremtiden paa Betingelse af, at Brown straks iværksatte »de af ham der intenderende Forsøg til Agerdyrkingens Forbedring«. Hertil kom mindre Jordstykker, som han købte fra de omliggende Smaahuse, bl. a. af Jacob Papenfuss i »Naalhøjshuset«. Paa den Maade blev det tidligere Lyststed til en Gaard med betydeligt Jordtilliggende, med Agerland mod Vest og Oredrev paa den anden Side Vejen, ned mod Stranden.

Browns Eksperimenter i Landbruget bragte dog næppe Resultater af Betydning. Kun et Par Aar efter (1764.) afstod han den samlede Ejendom til Sivert Finck, en københavnsk Borger, der ikke vidste bedre Anvendelse for Hellerup end at indrette den som Traktørgaard, hvortil han fik kongelig Bevilling 1765; Heldet stod ham imidlertid

ker O. U. Rosenkrantz Giedde, som var Besidder indtil 1845. Af de senere Ejere maa nævnes Landskabsmaleren Frederik Hansen Sødring, fra 1847 til sin Død 1862. Senere var Lille Mariendal flere Gange i Handelen, sidste Gang 1894, hvorefter den udstykkedes. Paa dens Arealer er nu rejst høje Beboelseshuse.

Mellem Store og Lille Mariendal paa en Grund ud mod Vejen og med Store Mariendals Have som Baggrund laa i det attende og nitte Aarhundrede et Hus, der trods sin Ringhed opnaaede en langt større Navnkundighed end de to Lystgaarde. *Slukefter* hed oprindelig

SLUKEFTER

(Ældre Fotograf; Bygningen opført før 1825)

»Sandhuset« og laa umiddelbart ved Grænsen mod Gentofte, ved det første Led paa »Øster Landevej«. Fra 1737 til 1785 var det nedarvet i den samme Smaaborgerfamilie, fra Forældre til Døtre og Svigersøner, og var efterhaanden blevet Krosted. Kroen og dermed det senere gængse Navn maa være opstaaet ca. 1770, da Anders Hansen ved Ægteskab var kommen i Besiddelse af »Slukefterhuset«. Af Haandtering var han Gartner og da hans Kaldsfæller, der var henvist til at bo uden for Porten, gerne holdt Traktørsted, naar Lejligheden var gunstig, var det kun naturligt, at Manden i det lille Hus ved Bygrænsen fulgte Eksemplet. Slukefter var fra hans Tid stadig Værtshus, afpasset efter det brede Borgerskabs Behov, fra 1820erne dog med en kendelig opadstræbende Tendens. Værtshusmanden fik Haveomraadet

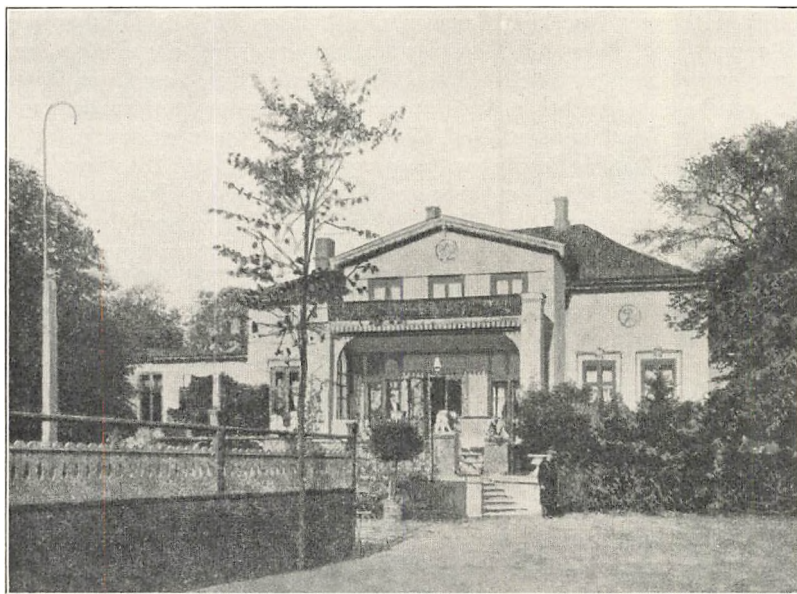
holdt nær op ad Philip de Langes oprindelige Gaard. Man ansaa den Gang Bygningen for ottekantet — »Bygningens Prospekt præsenterer udvendig en Ottekant«, hedder det 1769 —, derimod kaldes den i det nittende Aarhundrede altid »den tolvhjørnede Gaard«. Det var for sin Tid en Pragtbygning, udvendig med hvidt »poleret« Murværk, indvendig udstyret med Brystpaneler, Tapetserier, gibsede Lofter med Plafont'er og med Messinggreb i Dørene.

Store Mariendal har i Tidens Løb været paa mange Hænder. Efter Philip de Langes Død kom Gaarden paa Auktion 1769 og Panthaveren Johannes Suhr, Præst til Høve og Flakkebjerg, maatte overtage den, men den solgtes atter 1771. Flere af de følgende Ejere besad kun Gaarden ganske kort og boede der næppe. Den bekendte Storhandelsmand og Slavehandler Henning Fred. Bargum maa have ejet den en lille Tid, men da han fallerede og forsvandt fra Landet 1774, kom den atter i Handelen, Over et længere Aaremaal ejedes den af Supercargo Carl Chr. Ernst (fra 1775-81) og Agent Peter Appleby (1781-90), som 1784 tilkøbte et Vænge af Gammel Vartovs Grund; endvidere af: Gehejmeraad Fred. Chr. Rosenkrantz (1792-1802) og Konferensraad Joh. Nic. Tetens (1802-11), der 1802 fik Ejendomsskøde paa den tidligere Fæstegrund og ligesom Appleby udvidede Tilligendet; samt: Generalmajor Peter Lotharius Oxholm (1811-22), Generalkonsulinde Charlotte Pingel (1822-33), Bomuldsfabrikør Joh. Stephan Ripperger (1834-42) og Agent Joh. Chr. Lund (1842-72). Store Mariendal blev derefter udstykket. Hovedbygningen tilhører nu Prinsesse Viggo.

Lille Mariendal var en mindre og noget enklere udstyret Gaard med et toetages Stuehus og to smalle Sidebygninger. Den laa paa Gentofte Bymark og var under Opførelse 1764. Bygherren havde faaet Etatsraad Peter van Hurk til at anbringe Kapital i Foretagendet, men med det Resultat, at den rige Handelsmand maatte overtage Gaarden efter hans Død. Selv havde Peter van Hurk en Lystgaard i Lyngby og befragtede næppe Lille Mariendal som passende Landsted. Han bortskødede den straks til en Borgermand Lars Madsen (1769) og hans Søn (eller Svigersøn) Gabriel Borchorst, Brygger i København, solgte den 1788 til en anden Brygger, Christen Lindam, som 1790 overdrog Gaarden til den bekendte Læge Henrich Callisen.

Det var Callisen, der skabte Stedets Ry. I de mange Aar han sad som Ejer opstod de smukke Haveanlæg og det var ham, der ved Køb og Mageskifte erhvervede det store Strandvænge, som laa ud for Lille Mariendals oprindelige Grund. Syssel i den fri Natur i ledige Stunder maatte falde sammen med denne ejendommelige og tiltalende Personligheds hele Syn paa Tilværelsen. Efter hans Død (1824) beholdt Enken, Marie Amalie, f. Walcker, den smukke lille Ejendom indtil hun i en meget høj Alder 1835 solgte den til Major og Kammerjun-

Coymann, der havde købt Lystgaarden af Enken 1751; allerede 1755 døde han og Feltmarskalinde Marie von Numsen blev Ejer 1757, men afhændede Aaret efter Mariendal til Murermester Philip de Lange, et Navn, man ved Midten af det attende Aarhundrede ikke sjælden træffer paa i Forbindelse med Byggeforetagender i København. Han var selv Arkitekt, indkommet fra Holland efter Københavns Ildebrand, en habil Bygmester og sikkert nok ogsaa et Stykke af en Spekulant.

STORE MARIENDAL
(Fotografi 1905)

Mariendal ombyggede han og indrettede den til to selvstændige Gaarde; Store Mariendal opførtes paa Ejendommens sydlige Del, Lille Mariendal (eller Ny Mariendal) paa den nordlige. I den første residerede den spanske Minister nogle Aar, den anden tjente vistnok Bygmesteren selv til Bolig.

Store Mariendal kom til at ligge paa Hovedstadens Grund og først senere tilkøbtes Jorder af Gentofte Sogn. Hovedbygningen, som Philip de Lange lod opføre ca. 1759, var et grundmuret Hus med brudt Tag, i to Stokværk og med 3 Etages Udbygninger paa alle fire Sider; paa de to Sider løb Udbygningerne op i Frontispicer, paa de to andre afsluttedes de af Altaner. Bygningen staar endnu og skønt den er ombygget flere Gange, er der næppe Tvivl om, at den i Grundformerne er

hvis Dampere siden stadig er søgt ind til Havnen, og sluttede 1877 en Overenskomst med Københavns Havnevæsen om Indrettelsen af Tuborg Havn til Petroleumsdok for Hovedstaden. Aktieselskabet havde ved sin Stiftelse bestemt sig for Anlæg af en Gødningfabrik, en Svovlsyrefabrik, et Glasværk og et Bryggeri, baseret paa Tilvirkning af bayersk Øl. I April 1874 var Svovlsyre- og Gødningfabrikken kommen i Drift, Glasværket i Maj det følgende Aar og Bryggeriet kunde udsende sit første Bryg i Sommeren 1875 (13. Juli). Selskabet var dog langt fra lige heldigt med de mange forskelligartede Foretagender. Man havde Konjunkturerne imod sig. Daarlige Tider for Landbruget bevirkede ringe Afsætning paa den kunstige Gødning og Priserne faldt paa Glasværkets Produkter. Bryggeriet derimod trivedes, men var endnu i sin Vorden. Med de bristede Forhaabninger fulgte Misnøje inden for Selskabets Bestyrelse, og Philip W. Heyman, der ikke kunde faa sine Ideer bragt ud i Verden, traadte fra.

Fra 1880, da Philip W. Heyman atter overtog Ledelsen, daterer sig en fortsat Opgang. Hagemann og Tietgen var udgaaet af Bestyrelsen, men støttede Selskabet og indtraadte igen senere. Glasværket afhændedes, Gødningfabrikken blev nedlagt og Virksomheden koncentreredes om Bryggeriet, hvis Produkter ved Philip W. Heymans mange oversøiske Forbindelser vandt Indgang i Udlandet, medens samtidig den indenlandske Afsætning steg. Efter hans Død indgik Tuborgs Fabrikker 1894 under Aktieselskabet »De forenede Bryggerier«.

Ved Ryvangens Nordgrænse, men paa selve Gentofte Bymark, havde ved Tiden omkring Frederik den Fjerdes Død daværende Kommandørkaptajn Chr. Koningh en Lystgaard, der bar Navnet »Lille Lokkerup«. Det var en Lystgaard af den sædvanlige Art, tre Bygningsslænger med et Par Haver, den ene paa Strandsiden med en tilstødende Stump Agermark, hvor Ejeren, naar han ikke pløjede Søen, drev Miniaturlandbrug og høstede Byg til sine Smaakreaturer, Gæs, Ænder og Høns. I Sommeren 1730 solgte han Gaarden til en Kollega, Schoutbynacht Hans Knopf (ell. Knoff), som udvidede den for Penge, han laante af sin Søster Jfr. Birgitta Maria Knopf, hvem han forøvrigt allerede Aaret efter (1731) gav Skøde. Hun boede der ikke selv, Gaarden var bortlejet og i Juni 1733 overdrog hun Lille Lokkerup til kgl. Møntmester i København Chr. Wineken. Ved hans Tiltrædelse strakte dens Haver tilliggende sig over Sognegrænsen ind paa Hovedstadens Grund.

Efter den nye Ejers Hustru blev Lystgaardens kaldt *Mariendal*, men nok saa hyppigt gik den under Navn af »Møntmesterens Gaard«. Bygningerne var der intet mærkeligt ved, Stedets Pryd var Haven med sit Bindingsværks-Orangerihus, thi endnu var Væksthuse en ret sjælden Ting. Til sin Død (1746) sad Møntmesteren paa Mariendal, som derefter en Tid lang benyttedes af den hollandske Resident Gilius (Gilles)

som altsaa oprindelig er den nordlige Del af Gammel Vartovs Tilliggende langs Stranden, er det, man almindeligvis sammenfatter under Betegnelsen Tuborg.

Hans Peter Prior havde i en Række Aar haft Bolig paa Svanemøllen, da han købte det mere end tyve Tdr. Land store Grundareal og 1869 begyndte Anlægget af en *Havn*. De vidtgaaende kommercielle Planer, han forbandt dermed, evnede han dog ikke alene at bringe ud i

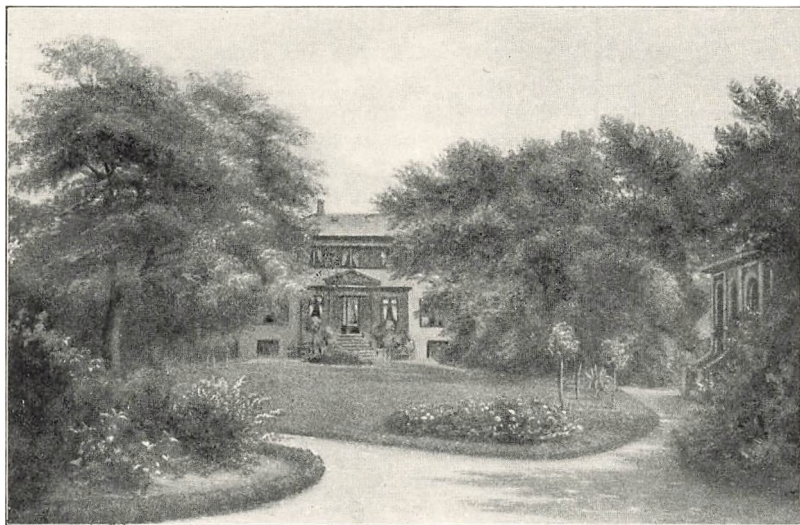
TUBORGS FABRIKKERS ADMINISTRATIONSBYGNING
(Fotografi)

Virkeligheden og i Begyndelsen af 1873 afhændede han det paabegyndte Anlæg til et Interessentskab, der foruden Højesteretsadvokat Gustav Brock bestod af Philip W. Heyman, Rudolph Puggaard og Tietgen. Den 13. Maj s. A. stiftedes et Aktieselskab under Navn af *Tuborgs Fabrikker*, og G. A. Hagemann indtraadte i Bestyrelsen. Man vilde uddybe og udvide Havnen, bygge Fabrikker og drive Eksport. Allerede i Priors Tid havde der været Planer fremme om at etablere Dampfærgeforbindelse med Skaane fra Tuborg Havn og ved Lov af 16. April 1873 fik Ministeriet Bemyndigelse til at udstede Koncession. Men Projektet blev ikke til noget, saa lidt som det Baneanlæg mellem Tuborg Havn og Nordbanen, hvorpaa Bestyrelsen (ved Lov af 4. Maj 1875) havde faaet Koncession for 80 Aar.

Disse storstillede Planer løb saaledes ud i Sandet, men paa anden Maade søgte man at fremme Farten paa den nyanlagte Havn. Man traadte bl. a. i Forbindelse med Det store nordiske Telegrafelskab,

Norges Afstaaelse og fik deraf sit Navn. Ogsaa Norgesminde er udstykket, men Lyststedet staa endnu; det tilhører Københavns Kommune og er indrettet til Børnehjem.

Efter Enklavens Bortsalg havde Bech tilbage dels Store Tuborg Vest for Strandvejen, dels Arealerne ved Stranden Nord for Gammel Vartov, og først flere Aar efter hans Død kom de paa andre Hænder. Ved Auktion 1824 solgtes Store Tuborg for sig med en ringe Del af Jor-

STORE TUBORG
(Maleri fra ca. 1880)

derne, som efterhaanden fraskiltes. Ejere af Lyststedet var: Lorentz Broegaard Knudsen (fra 1824), Mekanikeren J. P. Langgaard (fra 1834), den engelskfødte Fabrikant Joseph Owen (fra 1847), Hofstolemager C. B. Hansen (fra 1856), Bispinde Grundtvig (fra 1867), Konsul Johan Hansen d. æ. (fra 1873), Direktør M. Dessau (fra 1901). Paa Store Tuborg tilbragte Grundtvig de sidste Somre af sit Liv; Venner skænkede ham en Veranda til Huset, som hans Enke ved Fraflytningen lod nedtage og føre med sig. I Store Tuborg har nu en velgørende Institution til Huse og paa den gamle Hovedbygning er opsat en Mindetavle for Grundtvig.

Ogsaa Jorderne paa Strandsiden kom paa Auktion 1824. Køberen var Vognmand og Hyrekusk Hans Peter Holst, Fader til Digteren af samme Navn. Indtil Midten af Aarhundredet var de i Familiens Besiddelse og købtes, efter et Par mellemliggende Ejere, 1868 af H. P. Prior. Disse Arealer, hvor nu store industrielle Anlæg har rejst sig og

Clausen, fik han den overdraget (1757). Efter Afhændelsen af Gammel Vartovs Bygninger til Fontenay havde han endnu 9 Tdr. Hartkorn tilbage, der bestod dels af Enklaven, dels af Strandloddens nordligste og største Del. Altsammen blev det lagt under Tuborg, som endnu da han overtog den, var Fæsteejendom under Magistraten, men senere frikøbtes. Næsten fyrretyve Aar var han Ejer, først i 1795 afhændede han Store og Lille Tuborg til Apoteker J. A. Mühlenstedt.

Lille Tuborg overlod den nye Ejer midlertidigt til en Familie, der var kommen i Nød ved den store Ildebrand i København i Sommeren 1795. Mühlenstedt havde selv lidt Skaar i sin Bedrift ved Branden. Svaneapoteket, som han ejede, laa den Gang i Højbrostræde og var sammen med det tætbyggede Kvarter, der strakte sig over nuværende Højbroplads, gaaet op i Luer, og havde skyndsomst maattet indrettes i Mühlenstedts egen Gaard paa Østergade ved Peder Madsens Gang. For at skaffe den brandlidte Mand Underhold udvirkede han, at Traktørvirksomheden, der i lang Tid var drevet paa Store Tuborg, overflyttedes til Lille Tuborg, en Forandring, der ikke var saa ligetil, da det gamle Værtshus paa den Maade flyttedes fra Hovedstaden over i Amtet. Men det lykkedes og Mühlenstedt fik fornøden Bevilling (af 3. Aug. 1795).

I 1799 lod Mühlenstedt Lille Tuborg bortsælge ved Auktion og Stivelsefabrikør Cay Frid. Hammerich blev Ejer. Endnu i hans Tid var der Gæstgiveri, men efter at Justitiarius Fred. Jul. Kaas havde købt Lille Tuborg 1803, blev det Landsted. Der var allerede da en grundmuret to Etages Hovedbygning, teglhængt ligesom de to Bindingsværks-Udbygninger og over en Tønde Land Have, som Kaas forøgede ved Tilkøb. »Ved Lille Tuborg«, hedder det i Københavns Skilderi 1805, »er der nylig anlagt i en dyb Dal en skøn Hauge paa et forhøjet næsten øde Sted«. Han var Besidder indtil 1810. Af de følgende Ejere kan nævnes Lægen Johann Traugott Otto, fra 1810 til hans Død 1827. Efter Mageskiftet 1907 ligger Ejendommen i København. Først i de senere Aar er den udstykket og bebygget.

Skønt Mühlenstedt paa *Store Tuborg* straks havde ladet opføre en ny Hovedbygning, et stort to Etages-Hus med Krøbbevalme og Stenhuggerarbejde i Facaden, skilte han sig hurtig ved Ejendommen. Landvæsenskommissær Peder Bech († 1818 som Borgmester i København) købte den 1801 med tilhørende Jorder paa begge Sider af Strandvejen. Største Delen af Gammel Vartovs Jordtilliggende var endnu bevaret samlet og Tuborggaard var en meget vidtstrakt Ejendom.

Men i Peder Bechs Tid blev det skilt ad. Af Enklaven var bortsolgt Lille Tuborg, og Resten, ca. 15 Tdr. Land, bortskødte han 1809. I 1813 købtes dette Areal af en Nordmand, Læderfabrikant Christopher Johnsen Hedemark, der lod opføre et stort smukt Lyststed, som han kaldte *Norgesminde*; det maa netop være bygget ved Tiden omkring

noget deraf i en Skaal henbære til en afsides Krog ved Strandbredden, hvor jeg ab hominum conspectu remotus [fri for Folks nærgaaende Blikke] toede mig dermed«. Vartov-Kilden kom hurtig i Ry. I Begyndelsen af det attende Aarhundrede var den stærkt søgt, og der udfoldede sig et broget, ikke altid lige idyllisk Folkeliv.

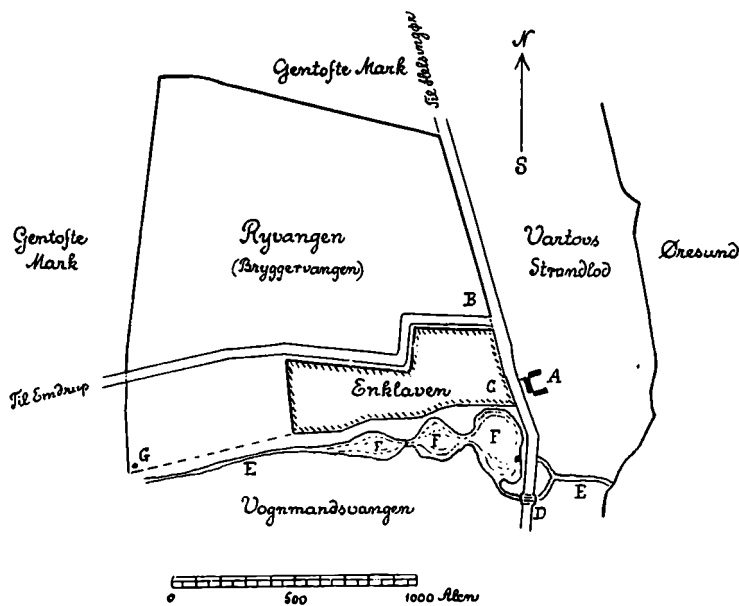
Paa Holbergs Tid var Tuborg et af Hovedstadens Indvaanere velkendt Traktørsted, hvor man søgte hen paa sine Udflugter. Phønixbergs »Forkerte Mercurius« gør i 1727 netop fra »Tueborg« sine Iagttagelser over Folkelivet ved Vartovkilden. Og Stedet blev ved at være i Yndest. »Kiøbenhavns Aftenpost«, der var begyndt at udkomme efter Struensees Fald, satiriserede i Sommeren 1772 over Dyrehagerrejserne til Kirsten Pils Kilde og udmaled, hvorledes Kildegæsterne fra Hovedstaden strømmede til; mod Kilden kom ogsaa sprængende i en Støvsy en hel »Eskadron Ryttere af Tuesborg Bataillon«. »For-skrækkeligt!« udbrøder Bladet, »de vil vist indtage hele Kilden«. Modeherrerne kom paa den Tid hyppigst anstigende til Hest gennem Gentofte eller ad Bernstorffsvejen, kun de mest modige — »de rette fuldbaarne Tuborgjunkere«, som Rahbek kalder dem — trodsede Strandvejens dybe Sand og satte Kursen direkte mod Kilden efter at have styrket sig til Feltoget i Kildendal eller Tuborg. Vært paa Tuborg var i Begyndelsen af det attende Aarhundrede Henrich Møller, som ca. 1725 efterfulgtes af den allerede nævnte Hans Henrich Vogt, oprindelig Gartner, hvis Slægt sad paa Tuborg Aarhundredet ud.

I Begyndelsen af 1730erne var Tuborg endnu en lille, nødtørftigt udstyret Gaard med et Par Haver, men ellers uden noget Jordtilliggende, først da Traktør Vogt købte Enklaven lige Syd for, og lagde den til Tuborg, blev det en betydelig Ejendom, hvis Jorder kom til at ligge i Gentofte Sogn, medens Bygningerne hørte til Hovedstaden. Gaardens Stuehus var muret og teglhængt, paa 12 Fag, og indeholdt tre Stuer, en Sal, nogle Kamre m. v. Udhusene var til Dels lerklinede.

Udvidelser og Nybygninger fulgte dog snart paa, Stedet blev mere yndet, Lystrejser og Landliggeri mere og mere almindeligt. Inden Traktør Vogt døde, blev Gæstgivergaarden ombygget. Hovedbygningen, der opførtes af Mur og Egebindingsværk, blev gjort omtrent dobbelt saa lang, og udstyredes indvendigt med Paneler og voksdugsbetrukne Vægge, i et andet af Husene var et Værelse beklædt med »historisk Lærred«, formodentlig en Slags Kattuntapet med Billeder. Paa Enklaven lod han opføre en ny Gaard, som han kaldte »Lille Tuborg«, bestaaende af tre smaa Længer med en stor Haveplads. Og endelig overtog han, som nævnt, 1751 Gammel Vartovs Bygninger med Strandloden, saaledes at han var Ejer af hele den gamle Hospitalsgaards Tilliggende.

Efter hans Død købte Datteren i Huset, Jomfru Arina Vogt, den samlede Ejendom (1756), og da hun kort efter ægtede Lorens Nicolai

sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede blev det almindeligt at drage til Vartovkilden, der laa Staden saa bekvemt nær. Kilden havde Navn efter Gammel Vartov, men laa paa Hovedstadens Grund hinsides Rosbæk, i Strandvænget ved Kildendal, en Ejendom lidt Sydøst for den hvælvede Bro over Bækken; Kildendal var Lyststed i det syttende Aarhundrede, i det attende Traktørhus ligesom Tuborg. Saa

KORTSKITSE OVER RYVANGEN OG VARTOV

i det syttende Aarhundrede

A Gammel Vartov, B og C henholdsvis Tuborgs og Lille Tuborgs senere Plads, D Rosbæk Bro, E Rosbæk, F Dammene, G Ryvads Pil. Sml. Opmaalingen 1622, trykt i Kjøbenhavns Diplomatarium I. 635-36.

vidt vides nævnes Vartovkilden første Gang i Biskop Jens Bircherods bekendte Dagbogsnotat om hans Besøg ved Kilden 1675. »Om Eftermiddagen lod jeg mig forlyste at spadsere uden for Byen hen til den Kilde, som er ved Gammel Vartov«, skriver han under 23. Juni, »hvilken mange Folk denne St. Hans Aften efter aarlig Sædvane søgte til, fordi man indbilder sig, at den skal have nogen Lægedoms kraft hos sig; ihvorvel at den dog ikke er i saa stor Æsteme som Helenæ Kilde, hvilken propter majorem sanctitatis opinionem [o: paa Grund af større Ry for Hellighed] af langt flere paa denne Tid besøges. Der jeg saa, hvor begærligen samme Kildevand af plerisque adventantium [af største Delen af de tilstedeværende] blev brugt, lod jeg

Københavns Bryggerlav«, hvorfor Gentofte Bymænd fik Afslag i Landgilden. Og til Overflod forklarede det samme Vidne, at før Ryvangen kom fra Gentofte, var »det Vand, som kommer fra Lundehuset og løber ned til Vartov og under Broen« (d. v. s. Rosbæk), det rette Markskel mellem Københavns og Gentofte Jorder. Det er klar Besked, der ikke lader nogen Tvivl tilbage.

Hvad Tidspunktet for Overdragelsen angaar slaar dog Birketingsvidnets Forklaring ikke helt til. Der foreligger et Mageskiftebrev paa Pergament af 1. Jan. 1621, efter hvilket Borgmestre og Raad tilskøder Kongen Kallehaven for Vederlag i Gentofte Mark, og i Kancelliets Registrant er indført Kongens Genbrev af 8. Febr. 1621; men dels er Mageskiftebrevet kun delvis beseglet og er den Dag i Dag i Stadens Værge (i Københavns Stadsarkiv), skønt det dog rettelig burde være udleveret Kronen, dels er der i Registranten tilføjet en Bemærkning ved Kongens Genbrev om, at det igen indleveredes i Kancelliet og ikke kom videre. Der blev saaledes ikke noget af Mageskiftet den Gang. Men Aaret efter blev Ryvangen opmaalt og Handelen gik i Orden, thi af Lensregnskaberne fremgaar, at Bønderne fra 1622 fik Afslag i Landgilden. Det er dog muligt, at Gentofte Bymænd en Række Aar efter den Tid har haft Ryvangen i Brug mod en Afgift til Staden, indtil Magistraten i Oktober 1643 bortfæstede den til et Interessentskab. Denne Bortfæstning er det øjensynlig, Vidnet sigter til.

Fra 1736, da Niels Bryggers Enke solgte Enklaven til Hans Heinrich Vogt, blev den Jordtilliggende til *Tuborg*, et Traktørsted paa Stadens Grund tæt Nord for Enklaven. I Ryvangen var der fra ældre Tid et lille Hus, som i sidste Fjerdedel af det 17. Aarhundrede bebøedes af Bonden Børre Børresen, og omkring 1690 byggede en Mand ved Navn Jonas Thue et andet, som blev Oprindelsen til *Tuborg*. I 1694 nævnes »Jonas Thues Hus«, som da tilhørte Mogens Larsen, og 1697, da Lars Andersen havde købt Huset af Mogens, forekommer Navnet »Tueborg«. Gennem det attende Aarhundrede bevares denne Trestavelser-Navneform (*Tueborg*, *Thueborg*, *Thuesborg*), som først ved Aar 1800 afløses af den nuværende. *Tuborg* regnedes i kirkelig Henseende til Gentofte, indtil Lars Andersen fandt paa at fri sig fra Ægtkørslerne, der paalaa de Gentofte Bønder, ved at søge til Trinitatis Kirke og paa den Maade slaa fast, at han var københavnsk Borger.

Tilstrømningen til Vartov-Kilden gjorde *Tuborg* til Traktørsted. At denne Kildes Tilstedeværelse skulde være en medvirkende Aarsag til, at Kristian den Fjerde flyttede Helligaands-Hospitalet til Vartov, en Formodning, som er bleven fremsat, har i hvert Fald ikke Sandsynligheden for sig. Ganske vist kan man ved de gamle hellige Kilder ude i Landet eftervise Kirker og Kapeller, der har nydt godt af de valfartendes Godgørenhed, men i Kristian den Fjerdes Tid søgte Københavns Indvaanere til Helene Kilde ved Tisvilde, og næppe før i

vangen (den tidligere Ryvang) i Nord og Vest, og paa den fjerde Side, i Øst, laa Diget ved Landevejen. Det er den *Enklave* af Gentoftes Kommunes Jorder, som paa dette Sted skød sig ind i Hovedstadens Omraade, indtil København fik den overdraget ved Mageskifte af 27. Febr. 1906 (kgl. konfirmeret 15. Jan. 1907) mod at Gentoftes til Gengæld fik overdraget et Areal Syd for Hellerup Bomhus i Fortsættelse af sin egen daværende Grund.

Enklavens Opstaaen lader sig naturligt forklare. Oprindeligt fulgte Gentoftes Sognegrænse den lige Linje fra Emdrup til Gammel Vartov ude ved Sundet, og Ryvangen var en Del af Gentoftes Bymark, der senere ved et kongeligt Mageskifte kom til København, medens Gammel Vartovs Grund, der kilede sig ind i Ryvangen, som Hospitalets Ejendom var urørlig. Denne Forklaring bekræftes ved Sammenligning mellem en Opmaaling af Ryvangen fra 1622 og Kort over Egnen fra saa sen en Tid, at man tør stole paa Maal og Grænser; Maalebrevets Tal stemmer forbavsende godt med de virkelige Forhold i Marken før Grænsereguleringen 1907, og der bliver god Mening i Synsmændenes tilsyneladende dunkle Forklaring af de otte maalte Linjer, naar man følger Enklavens Hjørner og Kroge. Omvendt viser denne Overensstemmelse, at Vartovs Mark allerede da skød sig ind i Ryvangen, og man kunde være tilbøjelig til at antage, at Enklaven er den Agermark, Kongen 1595 lod udlægge til Vartov. Men noget Bevis herfor lader sig næppe føre.

Et Mageskifte fra 1530 mellem Staden og Københavns Kapitel eller Dekanat hænger maaske ogsaa sammen med den daværende Rosbæks Møllens Jordtilliggende. Byen fik »Degnens Have«, Dekanater et Stykke Jord ved Møllen, men at bestemme blot tilnærmelsesvis, hvor disse Lokaliteter har ligget, er umuligt efter den Beskrivelse, der indeholdes i de paagældende Aktstykker. Om Jordstykket, som Dekanater fik, er den senere Ryvang*), er problematisk allerede af den Grund, at det siges at ligge »endelangs ud med Stranden«. Det eneste sikre er, at Ryvangen hørte til Gentoftes i det syttende Aarhundrede, da den indlemmedes i Hovedstaden.

Meget oplysende i saa Henseende er et Tingsvidne fra Aar 1700 i Anledning af en Trætte mellem Præsten i Gentoftes og Trinitatis Kirke (hvortil Distrikterne uden for Stadens Porte i kirkelig Henseende regnedes), om Beboerne i Ryvangen retteligt hørte det ene eller det andet Sted hen. Det havde sin Betydning at faa Rede paa af Hensyn til Præsternes Indtægter. Der stævnedes Vidner til Birketinget, og en af Bønderne oplyste, »at for ungefær 56 eller 57 Aar [siden] blev Rygevang, som tilforn laa til Gentoftes By, lagt fra samme By og til

*) Oluf Nielsen synes at mene det (Kjbhvns Historie og Beskrivelse I, 109 og IV, 349). Hans Udvikling af de herhenhørende historiske Forhold er dog uklar og modstridende.

mand Niels Jørgensen Brygger. Christopher Beck, der havde overtaget den forfaldne Ejendom, sad saa smaat i det, at han (1737) fik sin resterende Familie- og Folkeskat eftergivet, men holdt sig dog en Række Aar ved Gaarden, indtil Traktøren paa det nærliggende Tuhorg, Henrich Vogt, som han stod i Gæld til, lod den sætte til Auktion og selv overtog den (1751). Henrich Vogt havde tidligere købt den anden Lod og var saaledes Ejer af Gammel Vartovs hele Tilliggende til sin Død. Hans Datter og Svigersøn fik Ejendommen og atter blev Gammel Vartovs Bygninger frasolgt, denne Gang med et noget mindre Areal, til Kommandørkaptajn, senere Admiral Carl Fr. de Fontenay (1763). Til de gamle Gaardslænger var nu kommet en ny Bygning, sandsynligvis opført i Traktør Vogts Tid, i to Etager med Altan til Haven og udstyret med Egekarme og engelske Vinduesrammer; Altan var endnu en sjælden Ting og karakteriserede en landlig Bygning som fornemt Lyststed. Haven var anselig med et stort teglhængt Bindingsværks-Lysthus.

Efter Admiral Fontenay, der i en Aarrække benyttede Gammel Vartov som Lyststed, fulgte som Ejere Kaptajnløjtnant Diderich v. Holsten (fra 1784) og Peter Vilh. Edinger (fra 1785). Ved den sidste Fallit købtes Ejendommen (1791) af Frantz Pechel, tidligere Apoteker paa Kongsberg. Den engelske Industridrivende William Moir boede paa Gammel Vartov i Slutningen af 1780erne og i hvert Fald i Pechels Tid var Gaarden indrettet til Fabrikdrift, med et stort Hestemølleværk, installeret i en særskilt to Etages grundmuret Bygning. Foretagendet havde dog ingen Fremgang, Gammel Vartov sattes til Auktion 1805 og købtes af Kommerceintendant Jens Friedenreich Hage et Comp., som indrettede Anlægget til Sæbe- og Lysefabrik, men forøvrigt allerede 1809 afstod Ejendommen til Købmand Tønnes Jost Hänschell. Til sin Død besad denne Gammel Vartov, som derefter atter i en lang Række Aar var Lyststed. Ejere var Grosserer W. E. Fiedler (fra 1830), den bekendte Politiker, Statsminister Grev Heinrich Reventlow-Criminil (fra 1837), Rasmus Jørgensen (fra 1846), Grosserer Elias Bendz Muus (fra 1860) og Bankdirektør P. N. Damm (fra 1874-99).

Det Areal, der fulgte med Gaarden, da Fontenay i 1763 købte den, udgjorde den sydlige Del af Gammel Vartovs oprindelige Strandlod, fra lidt Nord for Bygningerne (nuværende Havnevej) indtil Sognegrænsen ved Rosbæk. Grunden er udstykket, men det gamle Ejendomssted ligger der endnu, dog i en temmelig ny Skikkelse.

Den Lod af Gammel Vartovs Jordtilliggende, der ved Auktionen 1729 bortsolgtes særskilt, uden Bygninger, laa Vest for Strandvejen (altsaa paa Landsiden), ret ud for Gaarden. Lodden begrænsedes paa de tre Sider af Københavns Grund: Vognmandsvangen i Syd, Brygger-

saa kan den dog ikke komme i nogen beboelig Stand, med mindre den af ny skal opbygges«. Gaardens Bygninger var uanselige; af de tre Længer var kun Stuehuset teglhængt, de andre tækket med Straa, Stuelængen laa mod Vejen, med en Port midt paa. Kongen gav ogsaa Samtykke til Salget, men først i 1729 kom den under Hammeren. Til Gaarden laa noget over 11 Tdr. Hartkorn og den blev opraaet i to Lodder: Gaardens Bygninger med Jorderne paa Strandsiden (ca. 5

GAMMEL VARTOV 1915

(Fotografi)

Tdr. Hartkorn) for sig, Jorderne Vest for Landevejen (6 Tdr. Hartkorn) for sig. I geometrisk Maal var Strandlodden langt den største, da Jordboniteten her var ringere. En og samme Mand, Andreas Berentsen af Store Ravnsborg, blev Ejer af begge Lodder for en Købesum af 850 Rdr. Kroner.

Det er nødvendigt i det efterfølgende at gaa stærkt i Detailler for at faa Klarhed over de udviklede Ejendoms- og matrikulære Forhold i dette Hjørne af Gentofte Kommune, helt inde ved Grænsen mod Hovedstaden, hvor Fortidens Spor ved den tætte Bebyggelse helt har tabt sig. Vanskeligt er det alligevel at følge Udviklingen.

Den gamle Gaard var straks kommen i Hænderne paa Spekulanter. Kort efter Auktionen var den i Konsumptionsskriver Lorens Jessens Besiddelse, som 1731 solgte Bygninger og Strandlod til Urtegaardsmand Christopher Beck og 1733 afhændede den anden Lod til Vogn-

Men snart efter skete der en indgribende Forandring. Kristian den Fjerde fik Anvendelse for Helligaandshospitalets Bygninger i København til et nyt Børnehus og lod af den Grund Hospitalets Lemmer ca. 1606 flytte til Vartov; den 30. Novbr. 1607 fik Hospitalet kongeligt Gavebrev paa Gaarden.

Flytningen havde dog været mindre vel overvejet. Der var koldt om Vinteren for de gamle Mennesker paa den frit beliggende Gaard ude ved Sundet og Vejen til Byen var lang og besværlig; endnu værre var det, at Hospitalet, der nu laa fjernt fra Hovedstaden, gik af Glemme og de milde Gaver flød mindre rigeligt. Allerede en Snes Aar efter var man da ogsaa i fuld Gang med Opførelsen af en, efter Beskrivelsen at dømme, ypperligt udstyret Gaard, betydelig nærmere ved Byen, ved Enden af Sortedamsø, omtrent ved den nuværende Triangel. I 1630 rykkede Helligaandshospitalet ind paa dette »Ny Vartov«, der dog ikke bestod mere end en Menneskealder. Under Belejringen 1658-59 blev Gaarden totalt ødelagt, Lemmerne førtes ind til Byen, anbragtes i Privathuse og havde i flere Aar intet blivende Sted, indtil Hospitalet indrettedes i Farvergaden omtrent paa samme Plads, hvor Tyge Brahe forud havde haft sit Observatorium. Navnet Vartov beholdt det.

Gaarden ved Rosbæk kaldtes *Gammel Vartov* og tilhørte Hospitalet et helt Aarhundrede efter at Lemmerne var flyttet ud. Historiske Minder knytter der sig ikke til Gaarden i denne Periode, hvis man ikke dertil vil henregne Efterretningen om en Sælhundejagt, som i 1663 under Festlighederne ved den sachsiske Kurprinses Besøg arrangeredes i Stranden ud for Gammel Vartov. Hospitalet, der havde største Delen af sine Indtægter gennem Jordegods, som i Tidens Løb var blevet det underlagt, havde Forpagter paa Gaarden og han vaagede over, som naturligt var, at ingen gik hans Ret for nær. Soldaterne var tilbøjelige til at lade deres Heste græsse i Hospitalets Enge ved Gammel Vartov, og Kongen maatte udtrykkelig forbyde det (1660). De tre Fiskedamme paa Vartovs Grund havde Hospitalet ingen Ret til; Kongen havde 1619 skødet dem til Københavns Magistrat sammen med Ordrup Sø, og Magistraten lod dem atter bortfæste. Den yderste af dem, sandsynligvis den gamle Mølleddam, laa saa nær ved Adelvejen (den daværende Strandvej), at det var nødvenigt at paalægge Fæstere at lade Vandet deri støve (d. v. s. opstemme) saaledes, at Vejen ikke led Skade (1646).

Omsider blev Gammel Vartov saa bygfældig, at Hospitalet ikke saa sin Fordel ved at beholde den. I 1726 androg de kommitterede paa Konventshuset, Stadens Fattigdirektion, derfor Kongen om at maatte sælge den ved Auktion. Gaarden var nu af Ælde »saa brøstfældig og forfalden, at uanset Hospitalet i nogle Aar haver kostet saa meget paa at holde den vedlige, som den nogle Gange i sig selv er værd,

kunde undvære. Og det var ham strengt forbudt at fiske i Kongens Fiskediger eller Damme ved Gaarden.

Næste Sommer, da Kongen paa Rejsen fra Frederiksborg ind til Hovedstaden gør Ophold paa Gaarden, udsteder han derfra et Missive (af 15. Juni 1586), der som Dateringssted bærer Navnet *Wartho*. Det er første Gang dette Navn forekommer. I ældre Tid er det forklaret paa flere Maader, Tvivl kan der dog næppe være om, at det er et Jagtudtryk, det plattyske »Vare to«, der betyder »vare paa« eller »Giv Agt!«. Det er kun naturligt, at Kongen har villet smykke sit Lystherberg, der ofte har ydet ham Ly paa Jagten, med et Navn, der laa hans Interesse nær. At det er den rigtige Betydning, bekræftes af Titlen paa et utrykt Skrift fra 1670 om Vartov Hospitals Historie af den bekendte Anders Matthiesen Hjørring. Forfatteren kalder nemlig sin Bog »Vare to eller Passe paa«. Han havde været Vartovspræst siden 1637 og omtaler iøvrigt Gaarden ved Rosbæk paa en Maade, der tydelig viser, at det var et af Kongens Yndlingsopholdssteder; den gamle Præst kalder den »en herlige anselige bygte Gaard uden Østerport . . ., hvor højlovlig Kong Frederik II havde sin Plasér, her nær ved Byen, med hans kongelige Børn«.

Peder Kiøn var egentlig kun Forvalter. Tidligere havde det været fornemme Borgere eller Adelsmænd, der havde haft den i Værgе som et indtægtgivende Len; de boede der ikke selv, men holdt en Bonde paa Gaarden. Peder Kiøn derimod havde Ophold inden for dens Ene-mærker og stod til Ansvar for dens Drift efter de Forskrifter, der var givet ham. Efter Frederik den Andens Tid skete der ingen Ændringer heri. Da Peder Kiøn døde, fik Hans Fisker 1590 Gaarden paa de samme Vilkaar og med de samme Forpligtelser. Med Fiskeriet skete der dog visse Forandringer i 1593, da Formynderregeringen lod Rigets store Len omtaksere; Mikkel Fisker i Vartov, der havde den Bestilling at drage til København og sælge Fisk, og Hans Poleck, der passede Digerne, blev begge aftakket og Hans Fisker skulde »igen passe hele den Handel«. For første Gang kaldes Gaarden her med det forvanskede Navn *Warthow*, der siden er blevet det gængse. Af større Vigtighed var det imidlertid, at Gaardens Tilliggende fik en betydelig Udvidelse. Kongen befalede 1595 Lensmanden paa Københavns Slot at udlægge saa megen Jord til Vartov af de omliggende Marker, som der kunde saas tolv Tønder Korn i, en Foranstaltning, der nærmest sigtede til, at Kongens Heste kunde have tilstrækkeligt Foder og Strøelse, naar de opstaldedes paa Vartov. Gaarden opretholdtes stadig som kgl. Gæstegaard og Herberg for mere fornemme rejsende; saaledes lod Kongen i 1601 de russiske Gesandter, som mod Slutningen af Aaret kom hertil og besaa Flaaden og Tøjhuset, indkvartere paa Vartov under deres Rejse til Frederiksborg.

mester Povl Hansen, blev forlenet med den — atter hed det, at den skulde bygges op og holdes ved Magt. Maaske er den da endelig kommet i Drift, eller — hvad der er sandsynligere — den er nedlagt og indrettet til Avlsgaard, sideordnet med den oprindelige Møllegaard. I Povl Hansens Tid, i mere end tyve Aar, falder der Stilhed om denne i samtidig Aktstykker hyppig nævnte Lokalitet.

Rosbæks Mølle synes fortrinsvis at have været et Borgmesterlen. Efter Povl Hansen fulgte Mikkell Skriver (fra 1558) og Anders Godske (fra 1561), begge Borgmestre i København. I 1561 betegnes Ejendommen som to Gaarde i Sjælland, kaldet Rosbæks Mølle. Møllen har næppe eksisteret, det har blot været et Navn, som her iøvrigt forekommer for sidste Gang; senere hedder det *Rosbækgaard*. Anders Godske havde endnu Gaarden i Værg, da Mikkell Selle, ogsaa en fremragende københavnsk Borger, i 1564 midt under Syvaarskrigen, fik den i Pant for 600 Mark dansk i runde Markstykker (altsaa ikke firkantede Klippinge, der kunde beklippes og hvis Værdi saaledes ikke kunde kontrolleres) og 200 Joakimsdalere, en meget betydelig Sum. I 1565 overgik Forleningen til Kristoffer Mogensens Handlingmand, en tidligere Slotsfoged paa Københavns Slot, der var bleven Skibshøvedsmand og allerede næste Sommer faldt under Øland; vel fik hans Enke kongeligt Tilsagn om at maatte beholde alle hans Len, men mistede dem dog Aaret efter (1567).

Bortforleningen af Rosbækgaard hører dermed op og Gaarden er sandsynligvis underlagt Lensmanden paa Københavns Slot. Men den indtog en Særstilling blandt Bøndergaardene ligesom Hvidøre tilforn og Ibstrup i en senere Tid. Den laa bekvemt for Jagten; de tidligste kongelige Dyrehaver strakte sig, saa vidt man kan skønne, tæt Nord for Rosbæk, og Frederik den Anden var fremfor alt en passioneret Jæger. I 1580'erne er det sikkert, at Kongen har benyttet Rosbækgaard som kongelig Lystgaard og Tilflugtssted under Jagten, og en hel Række Kongebreve er dateret derfra.

Under et Ophold paa Rosbækgaard bortforleener Kongen den atter; Peder Kiøn, en iøvrigt ubekendt Mand, faar 28. Novbr. 1585 Gaarden i Værg. Han faar Lov til at herbergere fremmede og maa paa den Konto udtappe fire Læster Rostockerøl aarligt uden at betale Sise deraf, og han faar fri Ildebrændsel i Kronens Skove under Lensmandens Tilsyn. Men Rosbækgaard blev dermed ikke nogen almindelig Kro. Kongen og Dronningen havde egne Gemakker paa Gaarden og Peder Kiøn skulde holde dem rene og ryddelige; han maatte ikke indlægge fremmede Gæster i det Hus, hvori Kongens Gemakker var og ikke opstalde Heste i Kongens Stald; kun naar Kongen ikke var der, skulde han have Lov til at herbergere »adelige og andre, der kommer did«, og kun i det nordligste Hus og i de Værelser, han selv

Kongebreve. Men begge Dele var i hvert Fald Kronens Gods. Under Hovedstadens Belejring 1523 blev Møllen lagt øde og vistnok ikke senere bygget op.

Efter at Byen var falden, overdrog Frederik den Første 1524 Rosbæks Mølle til Borgmestre, Raad og menige Borgerskab i København for et Tidsrum af ti Aar. Det var Hensynet til Stadens Befæstning, der gjorde sig gældende, navnlig Kongen var det magtpaaliggende at faa den i Stand til Værn mod Anslag fra den fordrevne Kristian den Anden; By og Borgere fik Møllen »paa det de skulde des velvilligere og bedre forbedre og fæste Vor Stad København«. Ogsaa Borgerskabet havde Interesse i at faa fast Fod i disse Egne, thi Serrislev By var ligesom Rosbæks Mølle lagt øde i Belejringen og dens Marker og Oredrev, der strakte sig mellem Hovedstadens Omraade og Gentofte Bys Jorder, var egnet til Fællede for Byen; selv en midlertidig Raadighed over Møllen ved Grænsebækken mod Gentofte maatte være til Fremme for Planerne om Bygrundens Udvidelse ad denne Kant. Aaret efter blev Ønsket opfyldt. Kongen, der af politiske Grunde søgte at komme i godt Forhold til Borgerskabet, skænkede Byen Kronens Part i Serrislev, af Bispestolen erhvervedes Resten og Hovedstadens Grænse rykkedes ud til Rosbæk.

Hvilken Rolle nu end Rosbæks Mølle har spillet i Planerne om Indlemmelse af Serrislev Bymark, saa er det tydeligt, at Møllen selv var Staden mindre interesseret i at faa opført og sat i Drift end Kongen. Borgmester Jens Brolægger, en af de ledende Mænd under Forhandlingerne ved Kapitulationen, fik 1526 kongeligt Brev paa Mølle og Møllefang i tolv Aar (for de ni skulde han træffe en Ordning med Borgerskabet) og med Forpligtelse til at bygge Møllen op; efter de tolv Aars Forløb skulde den falde tilbage til Kronen, dog mod Godtgørelse for Bygningen »efter skellig Værd«. Det er imidlertid næppe blevet til noget med Opbygningen, thi seks Aar efter (April 1532) overdrog Kongen sin betroede Rentemester, Mag. Kristiern Hvid, der tillige var Degn eller Dekanus ved Kapitlet i København, Rosbæk Møllegaard for Livstid med dens Tilliggende, ene undtagen Møllestedet, hvor Møllen skulde staa. Kongen vilde lade Stedet bese og selv sørge for Opførelsen. Men ogsaa denne Plan blev opgivet, thi Kristiern Hvid fik kort efter (Maj 1532) Møllestedet med, atter paa Betingelse af, at Møllen »med det første« skulde bygges op, og til Amagerbønderne udgik Brev om at gøre Mølleedæmningen færdig »som de pleje og pligtige ere«. Jens Brolæggers Forhold til Rosbæks Mølle var dog ikke ophørt, det hedder udtrykkeligt, at hans Ret skal være uforkrænket.

Imidlertid faldt det ind med Ufredstider, Kongen døde og Grevens Fejde kom paa. Kristiern Hvid mistede sit Dekanat, og da han døde i Sommeren 1536, var Rosbæks Mølle lige nær; en ny Mand, Borg-

HELLERUP VED AAR 1802

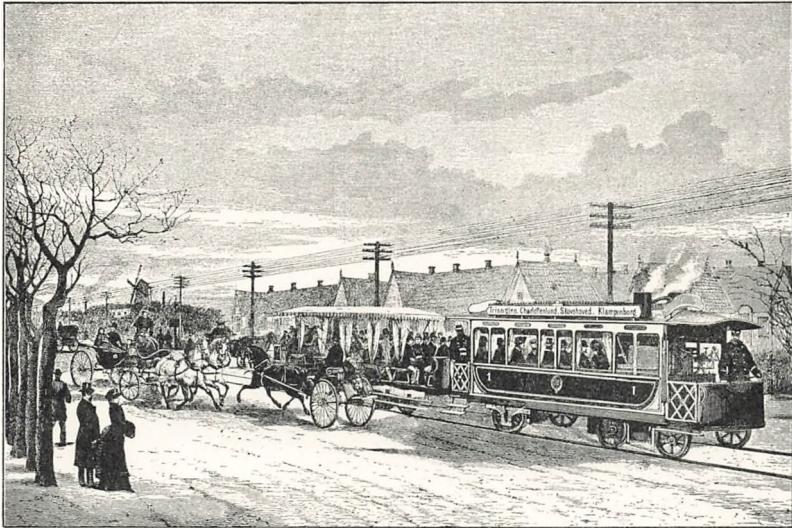
(Stik af Elias Meyer)

GAMMEL VARTOV, TUBORG OG HELLERUP

RØR- eller Lersøen, hvorigennem Slangerupbanen nu er ført ud i Nordsjælland, var i en Del af det nittende Aarhundrede en stor inddæmmet Sø, et Led i Hovedstadens Vandforsyning, og stod i Forbindelse baade med Emdrup Sø og Søerne ved København. Tidligere laa den hen, til Dels udtørret, til Græsning og Rørskær for Bønderne, og gennem Rosbæk havde den Afløb til Øresund. I gammel Tid er der i denne Egn, som saa mange andre Steder i Nordsjælland, drevet Mølleindustri; det faldt naturligt at bygge Vandmøller ved de hurtigt rindende Bække, der førte Vandet fra de mange Smaasøer ud i Sundet. Allerede 1350 omtales en Mølle i Forbindelse med Gods i Serrislev, en længst forsvunden Landsby ved Gentofte Sognegrænse, og mod Middealderens Slutning laa tæt ude ved Stranden *Rosbæks Mølle*. Om det er den samme, lader sig ikke bestemt afgøre, da der utvivlsomt har været flere Møller paa Egnen (Møllegaard kaldes endnu en Gaard ved Lersøens gamle Tilløb fra Emdrup Sø), og heller ikke er der nogen tydelig Tilknytning mellem Rosbæks Mølle og den kongelige Gaard i Serrislev, hvorfra Erik af Pommern 1434 udstedte et Par

vej« som en vittig Indsender i et af Datidens Blade udtrykte sig. Den erstattedes senere af elektrisk Sporvej og Ulemperne er hævet, efterat Mennesker og Heste har vænnet sig til mekaniske Befordringsmidler paa aaben Gade. Tuborg-Klampenborg-Sporvejen udgaar nu ved Hellerup som en Fortsættelse af de københavnske Sporvejslinjer og passerer Strandvejen indtil Bellevue. Den byggedes 1903, trafikeredes efterhaanden som Arbejdet skred frem og aabnedes 1. Jan. 1904 i sin fulde Udstrækning. Den anden Linje, der forbinder Hovedstaden med Nordsjælland, Sporvejen gennem Hellerup, ad Bernstorffsvejen til Ordrup, kom i Gang 30. Decbr. 1908. Til disse to Sporvejslinjer slutter sig en Trolley-Omnibus fra Hellerup Takstgrænse til Gentofte og Jægersborg. I de to andre Kommuner findes ingen Sporveje, men et vidt forgrenet Net af Automobil-Ruter træder i Stedet. Skønt elektriske Ledningsnet ikke netop pynter i naturskønne Omgivelser og en buldrende Sporvogn daarligt forliges med en stille Sommeraften — har dog den moderne tekniske Udvikling af Kommunikationsmidlerne og den praktiske Løsning af de trafikale Problemer muliggjort fjerne Tidens Drømme om at kunne sætte Bo under landlige Forhold uden at opgive Forbindelsen med Hovedstaden, hvortil de fleste Indbyggere i disse tre nordsjællandske Sogne er knyttet ved deres Livsgerning og Erhverv — nu som i længst forsvundne Dage.

banen (aabnet 19. April 1906) skærer Gentofte Kommunes sydvestlige Del, men er nærmest beregnet for Trafikken til det Vest for de tre Sogne liggende Opland. Det er en Privatbane ligesom Lyngby-Nærum Banen, der aabnedes 25. Aug. 1900. Oprindeligt gik »Grisen« (som denne hyggelige lille Bane kaldes i Folkemunde) helt til Vedbæk, men Strækningen Nærum-Vedbæk maatte af økonomiske Grunde tidligt nedlægges. Banen er nu kun 8 Kilometer lang, men i sit Løb langs

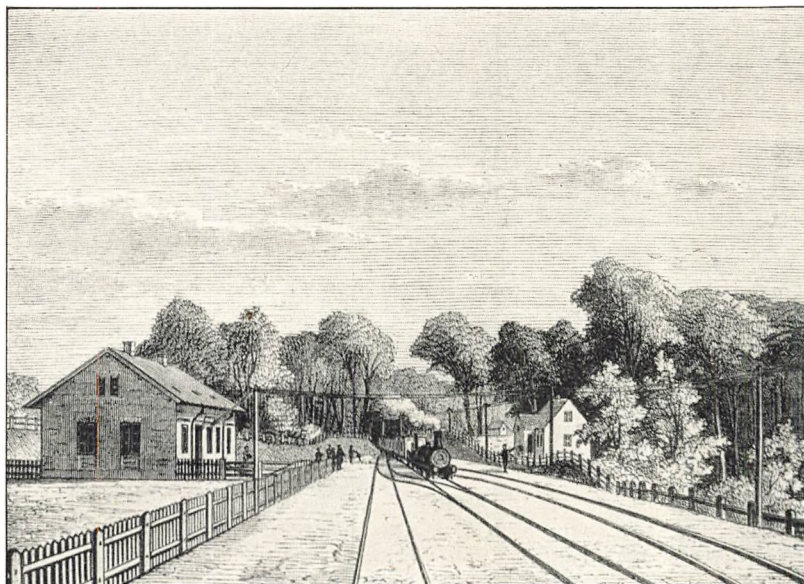
DAMPSPORVOGN PAA STRANDVEJEN
(Træsnit)

Mølleaaen passerer den nogle af de naturskønneste Strækninger i Lyngby og Søllerød Sogne.

Jernbaneforbindelsen med Hovedstaden har været af afgørende Betydning for de tre nordsjællandske Kommuners Bebyggelse i de senere Menneskealdre. Og som Bebyggelsen skred frem, er Sporvejene fulgt efter, dog foreløbig ikke ud over Gentofte Kommunes Grænser. Det første Forsøg i den Retning, den tragisk berømte Dampsporvej ad Strandvejen fra Trianglen til Bellevue, faldt ikke heldig ud. Den anlagdes i 1883 (Prøvekørslen begyndte i Decbr.), men maatte nedlægges faa Aar efter paa Grund af de mange alvorlige Kørselsulykker, som de hvæsende Dampsporvognes Forekomst paa den smalle, og navnlig Søn- og Helligdage overordentlig stærkt befærdede Strandvej afstedkom, Løbskørsler og Sammenstød hørte til Dagens Orden — Dampvognen var ved at gøre Strandvejen »til en Terrorismens Alfar-

hverken lang eller besværlig; men lystrejsende, der kun havde den grønne Skov til Rejsemaal, benyttede sig dog alligevel hovedsagelig af egen Vogn.

Alle disse Forhold ændredes ved den første Jernbanes Anlæg. Ved Lov af 19. Febr. 1861 fik det sjællandske Jernbaneselskab (overtaget af Staten 1880) Koncession paa en Bane fra København til Helsingør,

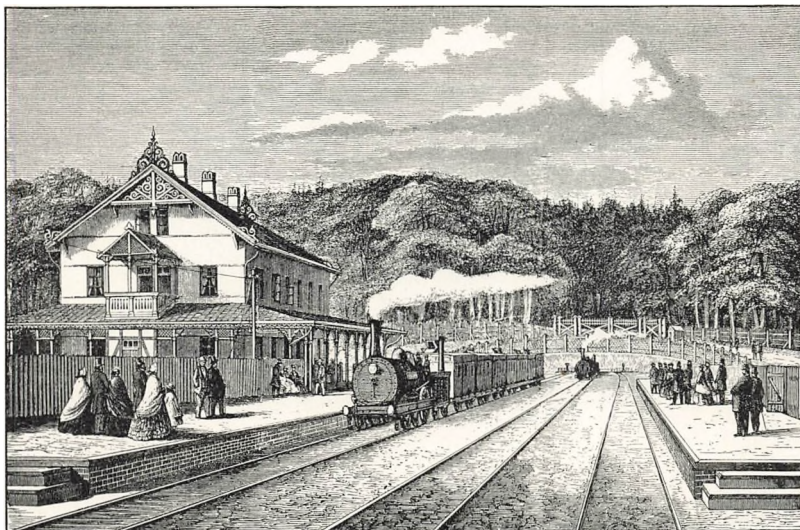
HOLTE STATION I SIN ÆLDSTE SKIKKEELSE
(Træsnit)

der skulde være aabnet inden Udgangen af 1864. Strækningen København-Hellerup og Sidebanen til Jægersborg Dyrehave («Klampenborg-banen») indviedes allerede 22. Juli 1863, Strækningen over Gentofte til Lyngby sattes i Drift 1. Oktbr. s. A. og endelig aabnedes »Nordbanen«, som den officielt hedder, i hele sin Længde 9. Juni 1864. Om en Jernbane langs Sundet var der talt og skrevet i en Menneskealder, inden den blev til Virkelighed ved Lov af 8. Maj 1894. Den anlagdes af Staten og aabnedes 2. Aug. 1897, følger indtil Klampenborg denne Banes Spor og fortsætter dernæst langs Kysten til Helsingør («Kystbanen»). Disse tre Banelinjer, der er de stærkest trafikerede i Danmark, er nu paa Strækningerne nærmest København elektrificerede og er i Virkeligheden at betragte som et Led i Hovedstadens Trafikmidler.

Et Par andre Banestrækninger har mindre Betydning. Slangerup-

Fra Nordsjællands Øresundskyst

mandslav stille Vogne, Ekstraposter, til Raadighed for en nærmere bestemt Betaling. Opsynet med Befordringsvæsenet var underlagt Kancelliet, og efter at Postvæsenet i 1711 var overgaaet til Staten, kunde de rejsende ogsaa beforders med de agende Poster, som tillige medførte Pakker, men da de fremførtes paa aabne Vogne, var det kun en daarlig Maade at rejse paa. Først i Slutningen af det attende Aarhundrede blev hele Befordringsvæsenet lagt ind under Postbestyrelsen.

KLAMPENBORG STATION I SIN ÆLDSTE SKIKKELSE
(Træsnit)

Den første Diligence i Danmark blev 1798 sat i Gang mellem København og Helsingør, og kørte to Dage ugentlig. Den var dog kun i Gang i kort Tid. I 1831 indrettedes Dagvognsbefordring mellem København og Hillerød, og i 1834 etableredes Diligencekørsel paa alle Landets Hovedruter; det var lukkede Vogne, der medførte Breve, Pakker og rejsende Personer; faa Aar efter blev der oprettet en særlig Personpost, der daglig gik mellem København og Helsingør.

I det nittende Aarhundrede udviklede Diligencevæsenet sig til en Højde, som man nu, da Samfærdselsmidlerne er i saa enorm en Udvikling, er noget tilbøjelig til at undervurdere. Hørsholm-Diligencen kørte 1856 to Gange i Døgnet og brugte halvtredje Time til Dagturen mellem København og Hørsholm. Skønt det en varm Sommerdag kunde være lummert nok, naar man sad sammenstuvet i det snævre Rum, og om Vinteren Fødkulden kunde være generende, var Rejsen dog

at Danmark i Maj 1819 havde faaet sit første Dampskib, det noksom bekendte »Caledonia«, indlemmedes det i Befordringsmidlerne til Dyrehaven. Egentlig gik det mellem København og Kiel, men allerede i Sommeren 1819 gjorde det Lystfarer langs Sjællands Kyst, og næsten hele den øvrige Dampskibsflaade, der skabtes i de følgende Aar, sattes i Kildetiden ind i Farten paa Bellevue, hvor Udskibningen forøvrigt ikke altid foregik med lige stor Lethed. Længer ned i Aarhundredet, navnlig før Kystbanens Anlæg, benyttedes Rutebaadene meget af Land-

DANSK DILIGENCE
(Træsnit fra 1850erne)

liggere langs Kysten, og skønt Automobilerne i vore Dage i Forbindelse med de øvrige moderne Trafikmidler har overflødiggjort Øresundsfarten, saa opretholdes den dog endnu om Sommeren som Lystsejls.

Samfærdslen foregik imidlertid tillige som nu til Dags for langt den største Del ad Landevejen, og man rejste til Vogns, til Hest eller til Fods. Det sidste var ingenlunde ualmindeligt, selv over ret betydelige Strækninger; da Joh. Nic. Madvig i 1817 skulde i Frederiksborg Skole, gjorde han Rejsen fra København sammen med en ældre Slægtning til Fods, af og til hjulpet frem af en Bondevogn.

En af de betydningsfuldeste danske Postruter har fra gammel Tid været Ruten København-Helsingør, og den har saa vidt det kan ses altid gaaet gennem de tre nordsjællandske Sogne. Den nævnes i Postforordningen af 1624, og befaredes den Gang af Brevbærere til Fods; i 1694 gik Posten daglig. De rejsende maatte derimod selv sørge for deres Befordring, men allerede i det syttende Aarhundrede havde Regeringen ved forskellige Anordninger søgt at sikre dem Befordringsmidler. Naar man ikke rejste i eget Køretøj, skulde Byernes Vogn-

Bedrift, og det varede en rum Tid, inden den blev fuldt færdig. Da den endelig toges i Brug, aabnedes den for Offentligheden, men til Vejens Benyttelse knyttedes der en Afgift under Navn af Passagepenge, senere afløst af de ved Forordningen af 15. Febr. 1786 paabudte Bompenge. Denne Forordning gjaldt iøvrigt alle de nye Chausseer i hele Landet, men blev nedlagt i de fleste Landsdele og Amter i det nittende Aarhundrede. Kun i Københavns Amt opretholdtes Bomafgiften indtil 1915.

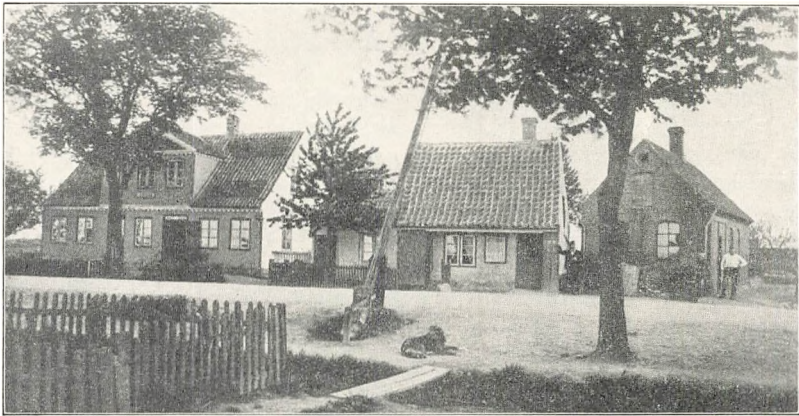
I Kristian den Femtes Tid begyndte man at opsætte Milepæle af Sten i Stedet for de gamle Træfjæle, og endnu staar paa Kongevejen flere af disse Landevejens gamle Prydelser Side om Side med de moderne Kilometersten.

Strandvejen var i det syttende og største Delen af det attende Aarhundrede Hovedlandevej til Helsingør. Men den var slet, stærkt sandet og vanskelig at befare, Heste og Vognhjul sank dybt i og Vognmændene beklagede sig ofte og højlydt. Trafikanter, der havde Ærinde i Hovedstadens nærmere Omegn, undgik den helst. Til Kilden og Dyrehaven gik Vejen før 1770 i Reglen over Emdrup, Gentofte, Jægersborg og Ermelund, saaledes at Kildegæsterne ankom Vest fra, over Fortunen. Men da Bernstorff havde anlagt Vejen gennem Ordrup, foretrak man denne og svingede da ud paa Strandvejen ved Sølyst, hvor »Hulvejen mod Havet nedluder saa brat« — som der staar i Oehlenschlägers St. Hansaftenspil. Man ankom saa til Kilden Øst fra, over Klampenborg, og af samme Grund rejste Kildegæsterne ud fra Hovedstaden gennem Nørreport over St. Hans Torv og Nørre Alle. Da Strandvejen i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede var bleven grundforbedret og det friske Sund havde sejret over Indsøernes Idyl, foretrak Kilde- og Skovgæster denne Vej. Nu gik Rejsen i Reglen over Østerbro og Trianglen, men da Traditionen om den hævdvundne Udfaldsport sad dybt i Sindene, kørte man ofte ad Farimagsvejen langs Søerne, og ikke gennem selve Østerport. Strandvejen var dog endnu slem at komme frem ad, og Folk stod undervejs gerne af Vognene for at skaane de store, fede Bryggerheste. Bønderne fra Omegnen havde ellers fra gammel Tid Ret til Kaperkørsel i Kildetiden og havde oprindelig Stade paa St. Hans Torv, senere paa Trianglen. Her holdt de berømte »Kaffemøller«, hvormed man lod sig »male« ud til Dyrehaven; oprindelig forstod man dermed de stive Bøndervogne med løse Agestole og høje Hjul, der med en Lyd som en arbejdende Kaffemølle skar dybt ned i Strandvejens knasende Sand.

Først i det nittende Aarhundrede begyndte man i større Udstrækning at benytte Søvejen op gennem Øresund. I Aarene før Bombardementet var det ikke ualmindeligt, at man gjorde sin aarlige Dyrehavsrejse til Søs, men det førte undertiden til, at de glade Kildegæster blev forslagne af deres Kurs og strandede paa Kysten af Hveen. Efter

Gang en anden end nu, og Vejstykket fra Rude til Hørsholm gik formentlig over Holte og Sandbjerg.

Kongevejen var saaledes allerede fra gammel Tid en lukket Vej, der kun maatte befares af de kongelige Herskaber eller vejfarende med Nøgler eller Pas fra Hoffet eller Regeringskollegierne. Der blev efterhaanden med passende Mellemrum opsat Porte med laasede Bomme, og beskikket Portvagter, der skulde paase, at ikke uvedkommende kørte Vejen ned. Om Vinteren, naar det frøs, aabnedes dog

BOMMEN VED VANGEDE
(Fotografi 1914)

Bommene, men lukkedes straks igen, naar det blev Tøvejr. Skønt der var fastsat strenge Straffe for egenmægtig at skaffe sig Adgang til Kongevejen, var Overtrædelserne mange; man benyttede falske Nøgler eller sønderbrød Laasene, og Opsynet havde i saadanne Tilfælde Ret til at skyde Hestene ned. Til sidst maatte der sættes Militærpattouiller til Vagt, da de mange gentagne Forbud ikke frugtede.

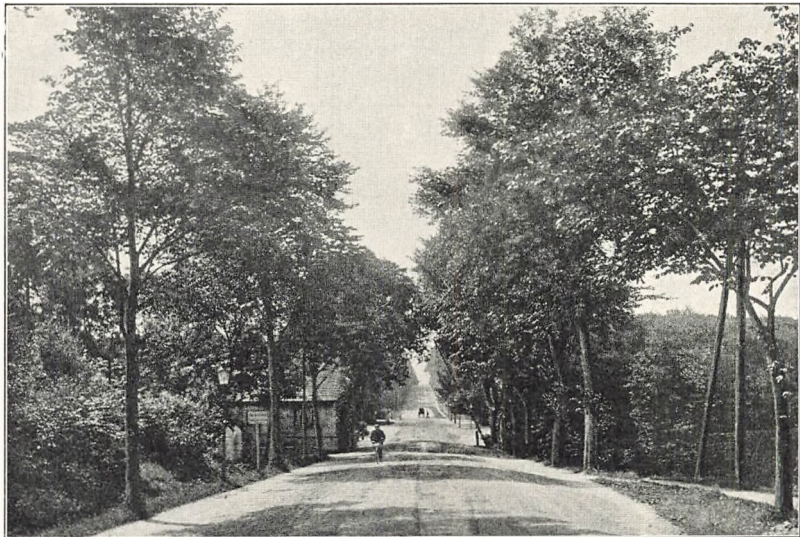
I Aaret 1764 paabegyndtes under Ledelse af Schweizeren Jean Marillod Anlægget af Kongevejen mellem København og Fredensborg i sin nuværende Skikkelse; den falder i de tre nordsjællandske Sogne sammen med den gamle Frederiksborg-Kongevej, idet Fredensborg-Stykket som bekendt først udgaar fra Hovedvejen ved Rudegaard tæt ved Søllerød Sogns Nordgrænse — dér hvor allerede i 1587 Hørsholm-Vejen stødte til. Den nye Kongevej blev alle Vegne, hvor det paa nogen Maade kunde lade sig gøre, anlagt efter en lige Linje, i Modsætning til de gamle Veje, der som sagt fulgte Bymarkernes Skel, og derfor gik ud og ind. Arbejdet med Vejens Anlæg og Vedligeholdelse paalaa Bønderne som Hoveri til stor Skade for deres egen

Fortunen og fra Strandmøllen ind langs Værkerne ved Mølleaaen. Det nuværende Jægersborg Hegn var gennemskaaret af flere Tverveje, hvoraf den nordligste, omtrent ved Aggershville, førte til Rundforbi; her delte den sig i en sydlig og en nordlig Gren — den sydlige gik over Nærum og videre gennem Geelsskov til Virum, den nordlige over Holte til Søllerød Kirke og videre gennem Øverød ud til Dronninggaard, hvortil der ogsaa var Adgang ad en Vej fra Lyngby over Virum. Endelig førte fra Vedbæk Veje til Frydenlund og Trørød.

Det var vistnok Vejnettets Hovedaarer i denne Del af Nordsjælland ved Midten af det attende Aarhundrede, da Landskabets Udseende fra ældgamml Tid endnu saa nogenlunde var bevaret — og disse Færdsselsaarer er i deres Grundtræk endnu bevaret. Blot er de fra smalle primitive Bondeveje forvandlet til brede moderne Chausseer. De mindre Lokaliteter trafikeredes indbyrdes ad Sogneveje, der bugtede sig langs Bymarkernes Skel og for største Delen forsvandt ved Udskiftningen. Det betydeligste Nyanlæg efter Fællesskabets Ophævelse var den Vej, som J. H. E. Bernstorff ca. 1770 lod anlægge fra Lunde huset og som i en snorlige Linje førte ud til hans Lyststed. Det er den nuværende Bernstorffsvej. Et andet Nyanlæg var den saakaldte »Mathildevej«, opkaldt efter Dronning Caroline Mathilde og anlagt paa Struensees Foranledning ved en Kabinetsordre af 1771, som direkte Færdsselsvej mellem Parrets to foretrukne Tilholdssteder, Hørsholm og Frydenlund. Efter Gehejmekabinetministerens Fald bestemtes det, at dette odiøse Vejanlæg atter skulde demoleres, men det skete ikke; endnu løber Mathildevejen fra Folehave og Sandbjerg Østerskov ind i Søllerød Sogn, men er rigtignok nu om Stunder en ren Paria sammenlignet med den prægtige Bernstorffsvej.

Kongevejen var samtidig under Omlægning. Den havde tjent som kongelig Privatvej gennem de Aarhundreder, fra Frederik II's sidste Regeringsaar. Da Kongen havde tilskiftet sig Hillerødsholm, og havde faaet Frederiksborg Slot opført, foretog han hyppig Rejser mellem København og sit nye Slot, og en Vej var derfor bleven anlagt. I Aaret 1585 udgik et kgl. aabent Brev om, at hverken Vognmænd, Kronens Bønder eller andre maatte befare den nye Vej, da den saa snart vilde blive ødelagt og »værre end ret Alfærvej«; den der blev greben i at køre paa Vejen eller overbevistes derom, skulde have forbrudt Hest og Vogn samt sin halve Boslod. Forbudet blev imidlertid overtraadt, og der skete adskillig Fortræd, bl. a. hændte det, at de Fjæle, hvorpaa de hele og halve Mil var afsat, blev afslaaet, og Kongen bestemte derfor Aaret efter, at der skulde antages en Karl til at have Opsigt med Kongevejen, og at der skulde bygges et Hus til ham paa et dertil bekvemt Sted. I 1587 arbejdedes der paa en ny Vej fra Hørsholm til den anden nye Vej ved Rude — altsaa en Forgrening af den oprindelige Kongevej. Dens Retning var dog den

Hillerød. Det var den Gang den aabne Færdselsvej til Frederiksborg, medens Kongevejen var lukket for Offentligheden. Fra Tvervejen mellem Bagsværd og Lyngby udgik Vejen til Frederiksdal, der fører over Nybro og som Frederik III havde tænkt sig som en ny Kongevej til København — hvilket imidlertid ikke blev til noget. Lidt mere østlig førte en Vej (2) fra Emdrup til Gentofte, der krydsede Kongevejen ved Elhøj, og nu er helt nedlagt; dens Fortsættelse gennem Byen

KONGEVEJEN VED GEELS BAKKE
(Bomhuset i Mellemgrunden; Fotografii 1910)

(Gentofte Gade), langs Fasanhaven (Bernstorff) og videre gennem Jægersborg til Lyngby, er derimod bevaret. Det var vistnok den sædvanlige Rejsevej til Jægersborg. Kongevejen (3) gik midt imellem Vangede og Gentofte og inden for de tre Sogne passerede den kun Lyngby, fordi denne By nu en Gang laa i Vejens Linjeføring. Kongevejen havde intet Bud til Bymændene, undtagen naar de skulde sætte den i Stand, hvad der hørte med til deres Hoveripligter.

Fra Helsingørsvejen (4) udgik forskellige Stikveje ind i Landet — sydligst ved Lyststedet Hellerup, hvor en Vej førte til Gentofte; den forenede sig her med Emdrupvejen og løb videre i Fortsættelsen til Jægersborg. Lidt nordligere gik en (næppe offentlig) Vej gennem Charlottenlund Skov og fortsattes i den nu saa godt som ødelagte Jægersborg Alle, der den Gang var i stort Ry for sin Pragt. Gennem Jægersborg Dyrehave førte Skovveje fra Klampenborg og Taarbæk til

af Overfladevandet, var det let at anlægge kunstige Damme, og man blev samtidig fri for de stillestaaende Vandpytter paa Marken. Luksus var det som Regel ikke, man havde f. Eks. Karper i disse Fiskedamme, der regnedes som en indtægtgivende Herlighed ved Ejendommens Matrikulering og havde Indflydelse paa Skatteansættelsen.

Samfærdslen og Befordringsmidlerne har i disse nordsjællandske Egne i de sidste Menneskealdre undergaaet saa store Forandringer, at en indfødt, der vender hjem efter nogen Tids Udlændighed, daarlig vil kunne finde frem i sin egen Fødeegn. Udviklingen er saa rivende, Bybillederne, ja selve Landskabet ændrer sig saa hurtigt, at man daglig maa overvaage Forandringerne for at følge med. Vejnettet øges og forandres ustandseligt, Bakker skæres ned og Sving rettes ud; er Terrænet lidt kuperet, skal det helst flades ud, alle Stier lægges efter en Lineal, alle Træer skal hugges om. I Norge og Schweiz kører man Automobil ad krøllede og bakkede Veje — men det kan vi ikke her. At Strandvejen og Byerne langs Kysten er noget helt andet end for tredive Aar siden, ved enhver — de store gamle Ejendomme pindes ud i Smaaparceller og Husene skifter Ejere og Beboere som i en Storstad. At al historisk Overlevering derved gaar tabt, er ogsaa klart, men alligevel er der en historisk Interesse i Publikum som aldrig før — en usalig Trang til at skabe Historie overalt; hvert Hus skal gerne have en patineret Fortid, hver ligegyldig Efterretning fra gamle Dage pustes op til noget stort. Det er derfor ikke altid helt let at rede dette spegede Spind ud. At det er vanskeligt, naar det gælder de enkelte Lokalteter — hvad den efterfølgende Detailskildring noksom udviser — er der endda ikke noget at sige til, men Vanskelighederne rækker lige til den almindelige topografiske Oversigt.

Det er f. Eks. ingenlunde let at trække Linjerne op for det gamle Vejnet, skønt det var langt enklere og mindre forgrenet end nu om Stunder. Fuldstændig Udsltelse i Terrænet, hvortil kommer Savnet af paalidelige Kort før Udskiftningen, gør det umuligt at naa til sikker Kundskab om den oprindelige Vejføring i Enkeltheder — kun om de store nord- og sydgaende Færdselslinjer er det muligt at skaffe nogenlunde Klarhed. Ved Midten af det attende Aarhundrede, da Videnskabernes Selskabs Kartografer begyndte at kortlægge Nordsjælland, førte fire Hovedveje Syd fra ind gennem de tre Sogne: (1) vestligst Vejen over Vangede til Gentofte og videre til Lyngby, dernæst (2) Vejen fra Emdrup til Jægersborg, endvidere (3) Kongevejen (hvis sydlige Del nu kaldes Lyngbyvej) og endelig ude langs Sundet den ældgamle Helsingørsvvej (4), som i det nittende Aarhundrede fik Navn af Strandvejen.

Vangedevejen (1) udgik ligesom nu ved Søborghus fra Frederiksborg Landevej, som over Buddinge, Kollerkolle og Lillerød løber til

iøvrigt tillod det. Det var et Tilløb til den trefløjede Gaard, der mindede om Herresædet.

Paa Haverne, der var langt større end nu om Stunder, var der gennemgaaende ofret mere end paa Bygningen. Privathaver som de Conincks ved Næsseslottet, Schulins ved Frederiksdal og Fabritius-Tengnagels ved Enrum fandtes der dog næppe Magen til i det øvrige Nord-

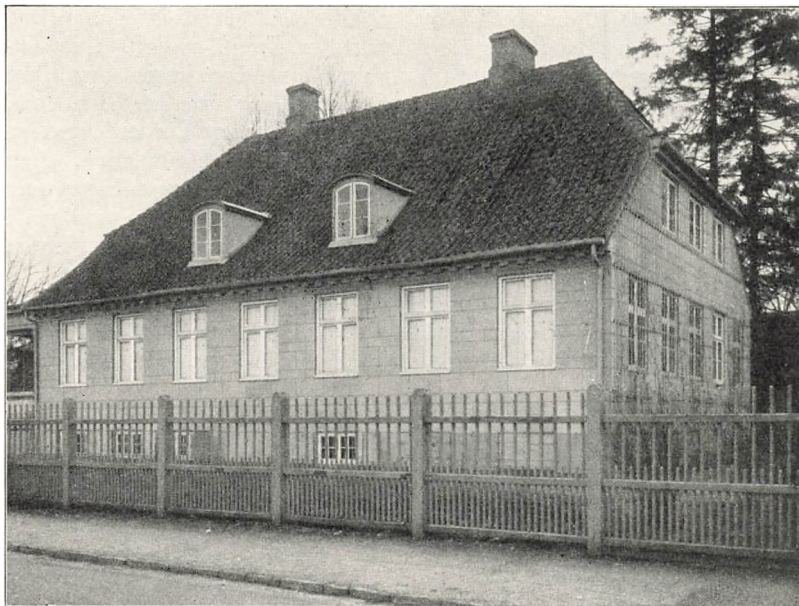

LYSTHUS I GENTOFTE BY (19. AARH.)
(Fotografi)

sjælland. I Beskrivelser af Haver fra det attende Aarhundrede finder man ofte angivet Terrasser, Trapper, Piedestaler (til Statuer) o. lign., som karakteriserer den franske Havestil, i det nittende Aarhundrede var derimod den engelske, landskabelige Stil fremherskende. Paa Lysthuse og Pavilloner ofredes der en Del baade i de franske og engelske Anlæg; der var seks- og ottekantede Lysthuse, Pavilloner med Præg af god Arkitektur, ofte med smukt Snitværk og i alle Maader bygningsmæssig vel udstyrede. Desuden var der altid Urtehaver og en eller flere Frugthaver, undertiden med saa sjældne Frugtsorter som Morbær.

De ældre Lystgaarde havde jævnlig et Tilliggende af Ager og Eng, hvor Ejeren drev Landbrug. Hyppigt var der tillige Fiskedamme, en eller flere, der undertiden indgik som Led i Havens Arkitektur. Navnlig før Udskiftningen, da der kun sparsomt var sørget for Afledning

Naar man undtager de kgl. Lystslotte og enkelte Rigmandshuse var Lyststederne i disse nordsjællandske Egne ingenlunde de Pragtbygninger, man ofte forestiller sig. Ogsaa her sporedes den danske Jævnhed og Ulyst til Pral. De var ret enkle, men i stærk Modsætning til vor Tids Villabyggeri af et stilrent, og derfor fornemt Ydre. I Bygningsformerne var den store Mængde skaaret over samme Læst. Hovedbyg-

LYSTSTED VED ORDRUPVEJ (19. AARH.)
(Fotografi)

ningen var enten i to Etager eller i een Etage med Kvist, hyppig med Frontispice, brudt Tegtag eller i hvert Fald halvt afvalmet over Gavlens. Grundmur og Bindingsværk var ofte kombineret i samme Bygning. Indvendig var der som Regel jævnt god Plads, tre-fire store Værelser eller flere i Stueetagen, en Række Kamre i Tagetagen og for de større Lystgaardes Vedkommende Køkkener og Fadebure i den højtliggende Kælder. Lofterne var gibsede, vistnok kun sjældnere prydet med Stukkaturer, Væggene betrukne med Damaskes- eller Silketapet; ofte var der et Par Bilæggere i Huset, som kunde komme til Nytte paa kolde Dage i For- og Efteraar eller naar Herskabet ved Vintertid arrangerede Kanetur ud til Lyststedet. Der var altid nogle Udbygninger, hvoraf Stald- og Domestikbygninger som Regel dannede fritliggende Sidefløje til Hovedbygningen, naar Pladsen og Omstændighederne

i disse Egne. Kronen var — som sagt — et lideligt Herskab, mildt og overbærende, og Bønderne levede her under langt mindre trykkende Forhold end hvor de var den private Godsejers Haands- og Halsret undergivet, men det skortede i disse nordsjællandske Egne, saa nær inde ved den store By, paa agrarisk Snille og Indsigt — der var andre Næringskilder at ty til, som ikke netop fremmede Landbruget. De Tjenester, der kunde ydes Hofetaterne, naar Herskabet opholdt sig paa de talrige nordsjællandske Slotte, kastede altid noget af sig, og det stigende Antal af Landliggere og Lyststeder bragte navnlig i det attende og nittende Aarhundrede Bønderne Fordele; havde man ikke selv Lyststed, lejede man sig allerede den Gang ind hos Bønderne, der sørgede for Husly og Beværtning. »Lyst til Land-Levned, landlige Sysler og landlige Fornøjelser er i Staden meget almindelig«, siger Lægen Henrich Callisen i sine Physisk-medizinske Betragtninger over Kiøbenhavn (1807-9); »de hvis Evne tillader det, have sædvanligen i Omegnen egne Landsteder eller dog lejede Sommerværelser, andre søge deres Fornøjelse i Skoven og Værtshusene«.

Trangen til Lystrejser i Hovedstadens Omegn var gammel og indgroet. Allerede Søren Terkelsen digter i sin »Dafnisses Natteklage over sin højt-elskte Galathee Ubestandighed« fra 1656 om, hvorledes

... det unge Folk vil sig til Gavn
 Rejse lidt hen ud af København,
 Hen til Lyngby i den grønne Lund
 Ud til Dragør ogsaa sommestund,
 Udi Marken at forlyste sig,
 Naar nu Solen skinner glædelig.

Snart blev dog Nordsjælland med sine Skove og Søer det foretrukne Maal for Udflugter og Landliv, her søgte det store Publikum ud for at »lustere«, som man sagde — for at more sig i det grønne. Og man søgte fortrinsvis Idyllen ved Skov og Indsø, ligesom hine første kristne Munke byggede deres Klostre og Kirker ved Smaasøer paa idylliske Steder inde i Landet — først i det nittende Aarhundrede, da Badelivet kom paa Mode, foretrak man Kysten ude ved Sundet. De lusterende Skarer dyrkede naturligvis ikke Naturromantikken alene, den friske Luft tærede og gav Appetit — man maatte have noget at staa imod med. Maaltidet i det frie var det halve af Fornøjelsen ved Udflugten. I det attende Aarhundrede opstod derfor ved Siden af de gamle privilegerede Kroer en Række mere eller mindre primitive Traktørsteder, mest i smaa Skovfoged- og Skovløberhuse, hvis Beboere jævnlig fik Bevilling paa Værtshushold for at hjælpe lidt paa deres knappe Lønninger. Disse Pauluner under Bøgenes Løvhang blev efterhaanden landskendte og søgtes trolig Slægt efter Slægt.

nærmest Hovedstaden liggende Sogne, Gentofte og Lyngby. Ogsaa her maatte der ydes en rigelig Tribut for Naboskabet. Efter at den ældre Befæstningslinje var sløjfet i 1870erne, fordi Byen ved sin stærke Vækst havde sprængt alle Skranker, blev en ny anlagt i sidste Halvdelen af 1880erne. Disse Fæstningsværker byggedes langt uden for Københavns daværende Bygrænser, en ikke ringe Del af dem i Gentofte Kommune. De strakte sig tværs over den nordlige Del. Mindre Batterier var anlagt ved Gentofte, Bernstorff og Vangede, større ved Charlottenlund og Kristiansholm, ved Grænsen mod Lyngby rejstes Garderhøjfortet. I Ordrup Krat og omkring Jægersborg etableredes militære Anlæg af forskellig Art, der bl. a. gik ud paa i givet Tilfælde at kunne sætte det hele Terræn under Vand. For at skaffe Tilførsel til denne Overrisling gravedes der en Kanal gennem Ermelunden og Lyngby By til Lyngby Sø, medens Mølleaaens snirklede Løb mellem Lyngby Sø og Furesøen reguleredes og udvidedes, og Vandstanden i den sidste holdtes paa en bestemt Højde ved Hjælp af et Sluseværk ved Frederiksdal.

Verdenskrigens ændrede Teknik gjorde imidlertid alle disse Foranstaltninger overflødige — de var paa Forhaand forældede under den nye Maade at føre Krig paa. Egnene derude fik ogsaa Prøver paa denne moderne Krigsteknik i Pigtraadsspæringer, Skyttegrave over Eremitagesletten og højst beklagelige Træfældninger; gamle skønne Træer faldt for Øksen og Haver raseredes. Men heldigvis fik alle disse præventive Foranstaltninger ingen praktisk Betydning den Gang, og nu er hele Befæstningslinjen sløjfet. Overrislingskanalen er dog kun tilkastet paa Strækningen fra Jægersborg indtil den østre Side af Lyngby Hovedgade, men bibeholdt fra Rustenborg og ud til Lyngby Sø som Anlægsplads for den fredelige Sommer-Baadefart paa de nordsjællandske Søer.

Var Krigen ødelæggende for Mark og Skov, fik dog Bønderne Lov til at beholde Livet, men til Gengæld lyste Pest og Farsoter ikke helt sjældent op i deres Rækker. Pest var værre end Krig i hine Dage, da lægelig Forebyggelse og Krigsteknik stod lige lavt, og ofte fulgte Pesten i Krigens Kølvan. Ogsaa Pesten hærgede disse Egne, men detaillerede Oplysninger har vi kun for Lyngby Sogns Vedkommende. Pestaaret 1654 krævede 277 Ofre, medens Krigsaaret 1659 havde 161 Dødsfald at opvise; i de 25 Aar 1641-66 var Dødelighedsprocenten betydelig — der fødtes kun 909 Personer, medens 1250 afgik ved Døden. Under Pesten i 1711 slap man i Lyngby med 122 døde og i Koleraaaret 1853 var Antallet af Dødsfald endnu ringere, naar man tager den stærkt øgede Folkemængde i Betragtning — der døde kun 167 Personer (mod 92 Aaret før og 70 Aaret efter). Men der iværksattes ogsaa flere forebyggende Foranstaltninger end i ældre Tid.

Naar Krig og Pest var paa Afstand havde Bønderne det ikke værst

Øg og »Skarns-Bæster« — som Synsmændene udtrykker sig. Af en Memorial til Kongen fra Rigmarskal Korbitz fra Begyndelsen af 1661 faar man et Begreb om den Elendighed, der efter Krigen herskede blandt Bønderne paa Københavns Amt. Det fortælles her i drastiske Vendinger, »at de fast den ganske Jul igennem ikke haver haft Brødkrumme eller anden Viktualie at opholde dennem med end Kaal-Stocker, som de haver samlet og opdraget af Jorden, ja en Del haver søgt Aadsler paa Marken og taget deraf til Fortæring, som troværdige og sandfærdige Mænd haver gjort Jurament paa; saa Elendigheden er større end nogen Mennesker gør dennem Tanke om.« For Kongen og hans ledende Mænd var Elendigheden ikke mindre, skønt Nøden vel ikke ligefrem tog dem Brødet ud af Munden. Men saa godt som alle de tre Sognes Jordegods, lige undtaget de kgl. Slotte, maatte pantsættes under Krigen, og det varede lange Tider inden Pantegodset atter blev indløst.

Der sænkede sig nu endelig Fred over de haardt ramte Egne. Den skaanske Krig mærkedes kun økonomisk, ved Krigsstyr og Udskrivninger, og Karl den Tolvtes selvbudne Besøg i Eftersommeren 1700 blev kun et kort og lidet krigerisk Mellemspil. Han gjorde Landgang paa Sjælland, slog Lejr først ved Tibberup Mølle, senere ved Rungsted og havde en Tid sit Hovedkvarter i Vedbæk, hvorfra han efter Overleveringen selv daglig hentede Vand ved den Kilde, der endnu rinder i Enrum Have.

De tre nordsjællandske Sogne led heller ingen større Overlast under Englændernes Belejring af Hovedstaden i 1807. Den engelske Hær, der sattes i Land ved Vedbæk tidligt om Morgenen den 16. August, marcherede samme Dag sydpaa i tre Kolonner, den højre over Nærum til Lyngby, hvor den gik i Bivouak for næste Morgen at drage videre, Midterkolonnen over Fortunen og Eremitagen, den venstre Kolonne ad Strandvejen. Beboerne maatte finde sig i Englændernes Rekvisitioner, men fik i Reglen en rimelig Betaling for de forlangte Levnedsmidler og hvad der ellers ønskedes. Da Distriktets Embedsmænd var søgt ind til Hovedstaden, forinden den indesluttedes, tog tre Mænd paa Egnen, Grev S. L. Schulin paa Frederiksdal, Fred. de Coninck paa Dronninggaard og Pastor Rønne i Lyngby Sagen i deres Hænder og dannede en Rekvisitions-Komité som et regulerende Mellemed mellem Befolkningen og de fremmede Tropper. Skønt det lykkedes dem at begrænse Vilkaarlighederne, blev dog Kronprinsen, den senere Frederik den Sjette, meget fortørnet over deres Færd og lod dem straks efter at Englænderne havde forladt Sjælland anklage for Landsforræderi. De blev dog alle frikendt ved Højesteret.

Værre end Englændernes Gennemmarsch og Rekvisitioner var de Mærker, som Provisorieaaarenes Nyordning af Københavns Befæstning og det forøgede Krigsberedskab under Verdenskrigen satte i de to

Kongen — opført: »Lyngby cum attinenciis suis scilicet Bouæscogh et cetera“ (d. v. s. Lyngby med sine Tilliggender, nemlig Boveskov etc.). Boveskov er Stokkerup Bys Skov, altsaa en Del af den nuværende Jægersborg Dyrehave. Biskoppen havde i det fjortende Aarhundrede en Del Gods i denne Egn til Pant af Kongen for 1000 Mark Sølv, bl. a. Lyngby og Lyngby Fang og Lyngby Møller samt »Stakørp« (o: Stokkerup) og »Jæiopstorp« (o: Ibstrup), men oplod atter Godset til Kong Erik og Dronning Margrete ved et aabent Brev af 12. Novbr. 1401. Og Kongen beholdt det stadig som sin Ejendom. Lyngby har derfor ogsaa lige til vore Dage — om end ikke officielt i Jordebogen — baaret Navn af »Kongens Lyngby« i Modsætning til de talrige andre danske Landsbyer af dette Navn, der tilhørte Adel og Gejstlighed. Navneformen forekommer allerede i det femtende Aarhundrede, da en Væbner Frits Pariis i »Konnings Lyngby« gentagne Gange optræder.

Skønt Kongen var Ejer af Kirkebyen og dens Tilliggender, var Roskildebispens utvivlsomt den største Jordegodsejer ogsaa inden for Lyngby Sogns Omraade, og Borgen ved Furesøen var det organisatoriske Midtpunkt for alt det nordsjællandske Gods — indtil Grev Kristoffers Landsknægte skød Borgen i Grus og Bispegodset sekulariseredes ved Reformationens Indførelse. Godset tilfaldt da Kongen og Bønderne blev Fæstere under Kronen.

Kronen var altid et lideligt Herskab, saa Bønderne har næppe haft Grund til at klage over Forandringen. Men Tiderne var onde — Krige og Ufredsaar gik ikke sporløst hen over disse Egne, der navnlig under Belejringer af Hovedstaden maatte betale dyrt for de Fordele, som Naboskabet førte med sig i Fredstid. Under Grevens Fejde gjorde Grev Kristoffer 1534 Landgang ved Skovshoved, som blev Udgangspunktet for hans hærgende Færd gennem Nordsjælland. Ved Belejringen 1536, ligesom under den tidligere i 1523, laa Belejrerne paa Serrislev By-mark lige Syd for Gentofte Sognegrænse, og der er næppe Tvivl om, at ogsaa de Gentofte Bønder har faaet Krigens Ulykker at føle. Langt værre blev det i 1658-59, da Svenskerne hærgede hele Nordsjælland. Mange af de Skovstrækninger, der siden indhegnedes til Dyrehave, blev delvis hugget om, Møller og Industriværker blev demoleret, ved Strandmøllen og Holte opkastedes Skanser, Ibstrup ødelagdes, Vangede blev brudt helt ned, og Stokkerup, der laa midt i Krigsoperationernes Centrum, blev saa medtaget, at Byen aldrig kom paa Fode igen. Rundt omkring brændtes Gaardene af og Sæden paa Markerne blev ødelagt. Hvortil kom Invasioner af andre nødstedte, bl. a. fra Brønshøj, hvis Beboere for en stor Del søgte Tilflugt i Lyngby. Ved Besigtelsen efter Krigen i Marts 1661 var i de tre Sogne næsten alle Gaarde, der var skaanet af Ild og Hærgen, i elendig Forfatning og Bønderne saa forarmet, at de hverken havde Ko eller So, men kun nogle gamle

paa Jordegods i disse Egne skyldes en Kongegave eller en klog Godspolitik fra Absalons og hans Efterfølgeres Side, d. v. s. at Godset erhvervet efterhaanden ved Køb og Mageskifte, saa er det sikkert, at Roskildebispen i det fjortende Aarhundrede ejede ikke blot Halvdelen af Herredet, men mere til.

Da Borgen Havn efter Absalons Død udviklede sig til en opløbstrende Købing, der siden skulde blive Landets Hovedstad, og Roskildebispen midt i det trettende Aarhundrede lod opføre en ny Borg ved Furesøen, blev Godset i Støvnæs Herred lagt ind under den. Dette fremgaar klart af den Omstændighed, at næsten alt det Gods, som Absalon havde underlagt Borgen Havn og som kortelig opregnes i de pavelige Stadfæstelsesbreve, genfindes i Roskildebispens Jordebog fra ca. 1370 som Tilliggende til Hjortholm. Det er her omhyggelig specificeret, og man ser, at Godset til »castrum Hyortholm« bestod af talrige Landsbyer og Gaarde i de omliggende nordsjællandske Sogne. Bispestolen ejede da en betydelig Del af Gentofte Sogn — de nu eksisterende Byer og flere til, der er forsvundet i Tidens Løb, nævnes i Jordebogen. Ganske vist kan det paavises, at enkelte Gaarde i Gentofte og Vangede Byer ved Midten af det fjortende Aarhundrede var paa private Hænder, men det forklares let ved de Ejendomshandler eller Mageskifter, som Bispestolen kan have set sin Fordel ved at indgaa. Under Søllerød Sogn nævnes næsten alle de nuværende Lokaliteter — „Silveruth“ er Sognebyen (parochia), men Øverød og Nærum synes at have haft de fleste curiæ eller Gaarde. Rimeligvis er Kirkerne i Gentofte og Søllerød opført af Absalon i hans sidste Aar — i hvert Fald viser deres ældste Bygningsdele hen til en Opførelsestid omkring Aar 1200 eller kort derefter.

Medens Roskildebispen saaledes ejede Gentofte og Søllerød Sogne saa godt som ubeskaaret, maatte han dele Ejendomsretten til Lyngby Sogn med Kongen. Kirkebyen tilhørte Kongen, medens Bispen ejede hele Byen Virum, næsten alle Møllerne langs Fureaaen, det meste af Lundtofte By samt Mølletorp nærved Lyngby Kirkeby.

Virum var baade den betydeligste og den ældste Landsby i Lyngby Sogn. Navneformen endende paa -um viser, at den ligesom Nærum i Nabosognet har sin Oprindelse i en fjern Oldtid, og at der rimeligvis i Hedenskabets Dage har staaet et Vi — en indviet Helligdom. Lyngby er efter Navneformen yngre, Lundtofte ligeledes og den ved Dyrehavens Anlæg nedbrudte Landsby Stokkerup hørte til Torperne. Endnu saa sent som i 1651 havde Virum et Tilliggende af fire Bol Jord ligesom Lyngby og var den eneste By i Sognet, der kunde opvise en Helgaard.

Lyngby Kirkeby har tilhørt Kongen saa langt tilbage i Tiden som vor Viden rækker. Allerede i Valdemars Jordebog findes i Krongodslisten — altsaa i Fortegnelsen over det Gods, der ligger direkte under

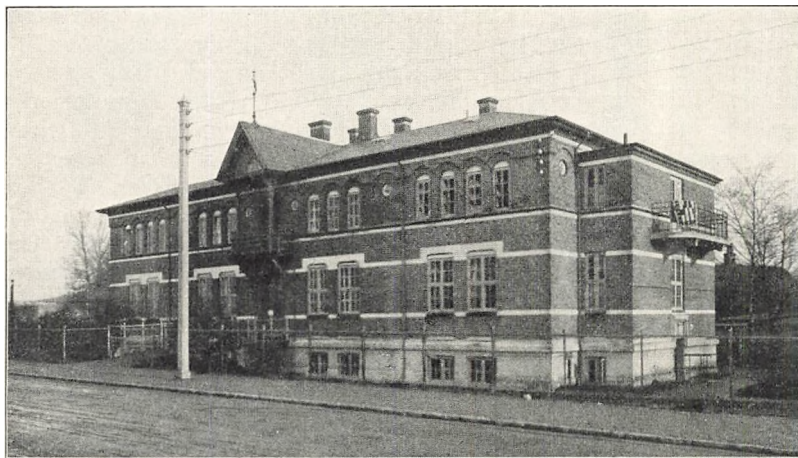
At Kystegnene Nord for København, skærmet af de store Skove, der i forhistorisk Tid har opfyldt hele Nordsjælland, har frembudt egnede Bopladser for vore tidligste Forfædre, viser baade geologiske og arkæologiske Undersøgelser, og stedfaste Vidnesbyrd om Oldtid-folkets Liv og Virken i disse Egne finder vi i Dyrehavens talrige Gravhøje og i Fortidsminderne paa Markerne inde bag Skoven; selv om mange af dem tidligt er forstyrrede, har Mindet om dem levet videre i Vange- og Aasnavne helt ned til Udskiftningen. Nærum og Virum viser i selve Navneformen hen til en meget tidlig Bebyggelse, og flere andre Lokalteter derude har sikkert eksisteret længe før den historiske Tids Begyndelse. I de tit omtalte og stærkt omdebatterede Pavebreve fra ca. 1186-1198 om Absalon Jordegods gave til Roskilde Bispestol nævnes flere af Lokalteterne inden for de tre Sognes nuværende Grænser, men ingenlunde dem alle, og i det rent topografiske har mangt og meget sikkert været anderledes end i de, selv fjerne, Tider, da vi er nogenlunde fortrolige med Egnens Historie. Alt har været i en rivende Udvikling allerede paa dette tidlige Tidspunkt. Naar der i disse Aktstykker nævnes en „Mansio de Gefnetofte cum omnibus pertinentiis suis« (Gentofte Gaard med alle dens Tilliggender), saa er det umuligt at afgøre, om Talen er om en enkelt Gaard blandt flere (i Gentofte By) eller Mansio de Gefnetofte skal forstaaes som en Storgaard med underliggende Bøndergods, hvis Tilliggender da utvivlsomt maa have udgjort største Delen af det senere Gentofte Sogns Omraade. Men den sidste Antagelse er sikkert den mest sandsynlige. At identificere den Bondegård i Gentofte, som 1649 tilhørte Bonden Peder Olsen Jyde og siden blev en Slags Kongsgaard, der gik under Navnet Gentoftegaard, med hin oprindelige mansio de Gefnetofne, blot paa Grund af Navneligheden, er naturligvis ganske uhistorisk. I Pavebrevene til Absalon nævnes sammen med flere andre »mansiones« endvidere »Niartherum cum omnibus pertinentiis« (Nærum med alle sine Tilliggender), medens selve Sognebyen Søllerød ikke omtales. Andre Omstændigheder kunde tyde paa, at Nærum som Søllerød Sogns centrale Midtpunkt endogsaa langt ned i Tiden har haft en Betydning, der senere er dalet, og den Mulighed er heller ikke her udelukket, at Nærum i Virkeligheden betegner det meste af Søllerød Sogn.

Disse Pavebreve har Absalon paa sine gamle Dage udvirket i Rom for at være sikker paa, at alt det nordsjællandske Gods, som han havde underlagt Borgen ved Havn, ogsaa forblev under Roskilde Bispestol som dens rette Arv og Eje. Vi ved, at Bispestolen allerede i den tidlige Middelalder har ejet store Dele af Støvnæs Herred, men hvorledes den er kommet til dette Jordegods, derom savner vi paalidelig Efterretning. Rigtigheden af Saxos Fortælling om, at Svend Estridsen som Bod for et Drab inden for Kirkens Enemærker skænkede Bispestolen Halvdelen af Herredet, er omtvistet, men enten Rigdommen

da forlængst nedbrudte Fangetaarn ved Københavns Slot) og endelig 1848 til Ting- og Arresthuset ved Blegdamsvej. Ved Slutningen af det sekstende Aarhundrede boede Herredsfogden i Sokkelunds Herred paa Ibstrup, det senere Jægersborg.

Vi er dermed inde i Egnens almindelige Historie, der fordmum som nu i mange Maader er knyttet sammen med Hovedstadens.

Først et Par Ord om de gamle Sognavne. Det er ikke let at give

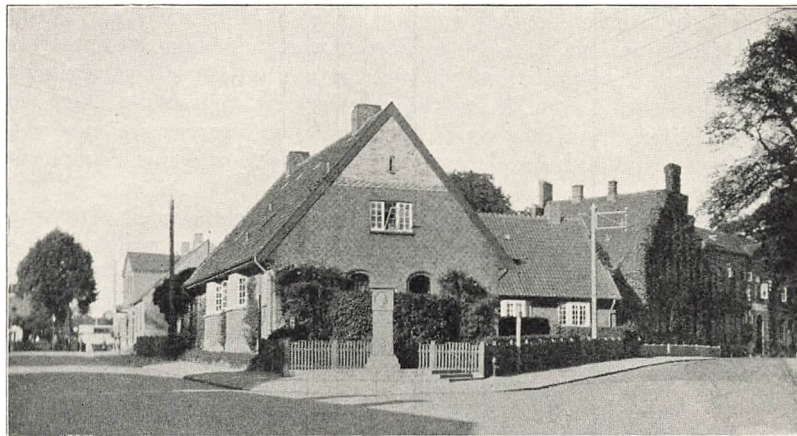

ALDERDOMSHJEMMET SOLHJEM I GENTOFTE

(Fotografi)

nogen tilfredsstillende sproglig Forklaring paa Navnet Gentofte, der i ældre Tid jævnlig skrives Gefnetofte eller Jentofte (den sidste Form træffes endnu i det attende Aarhundrede). At det skulde være det gamle nordiske Kvindenavn Gefn (tillige Navn for Gudinden Frøy), der optræder i Forstavelsen — som man tidligere har ment — synes lidet sandsynligt, snarere er det et nu ukendt Ord »gævn«, der staar i Forbindelse med Navnet for Frugtbarhedens Gudinde, og betegner en rig og givtig Jordbund. Med de andre er der ingen Vanskeligheder. De fleste Stednavne, der ender paa -rød (hvilket betegner et ryddet Sted i Skoven), indeholder Navnet paa den Person, der har foretaget Rydningen, eller har faaet Ord for det, og Søllerød maa derfor rimeligvis afledes af Mandsnavnet Sølvi, som i Tidens Løb ved Slid og Assimilation er blevet til Sølle. Lyngby er som Landsbynavn saare almindeligt baade i nuværende og tidligere Dele af Danmark, og maa forstaas ligefremt som et Byanlæg uden for Skoven paa den oprindelig lynggroede eller kratbevoksede Mark.

gen, hvilket atter vil sige Statsmagten — en Ordning, der faldt naturlig under Fællesskabet, da Mark og Vang laa til fælles Brug og Enkeltmand kun raadede over Boligen alene. Selv de Jordstykker, hvorpaa der rejstes Lystgaarde og Landsteder, maatte Ejerne oprindelig tage Fæstebrev paa, men i de fleste Tilfælde erhvervede de ret tidlig Grunden som Selvejendom. Ved kgl. Resol. af 6. Maj 1766 blev samtlige Kronbønder Selvejere og fik Aaret efter, paa Kongeparrets Salvsingsdag 1. Maj 1767, Skøder paa deres Gaarde.

ALDERDOMSBOLIGERNE I LYNGBY
(Fotografi; foran en Mindestøtte for Wilmann)

Distriktet var efter Reformationen underlagt Kongens Lensmand paa Københavns Slot, og efter Enevældens Indførelse 1660 Amtmanden i Københavns Amt. I 1683 oprettede Kristian V et samlet Birk af Sokkelunds, Smørum og Ølstykke Herreder under Navn af Københavns Birk, og derunder kom nu de tre Sogne til at høre i retslig Henseende. Fra Ryttergodsets Oprettelse 1717 kaldtes denne Tingkreds Københavns Rytterdistrikts Birk; Gentofte og Lyngby Sogne kom straks derunder, medens Søllerød Sogn, der oprindelig var bleven lagt under Kronborg Rytterdistrikts Birk, først overførtes i 1732. Ogsaa i gammel Tid synes Søllerød Sogn at være flyttet rundt mellem Herrederne, thi i Roskildebispens Jordebog fra ca. 1370 opføres det under Lyngbe Herred og ikke under Støvnæs — som Sokkelunds Herred hed i Middealderen; siden hørte det til Try Herred og kom først 1562 under Københavns Len. Rytterdistriktets Birk blev endelig 1819 delt i Nordre og Søndre Birk, og de tre Sogne Nord for Hovedstaden kom til at ligge i Nordre Birk. Tingstedet var oprindelig i Ballerup, men flyttedes 1803 til Blaataarn ved Langebro (ikke at forveksle med det

saa snart den nye Plan var offentliggjort, indrettet et velordnet Fattigvæsen. Han fik nedsat en Fattigkommission af Mænd fra forskellige Egne i Sognet, fik Omraadet inddelt i Distrikter og skaffet en Række faste Bidragydere — »Subskribentere« som de kaldtes. Den nyoprettede Kommission holdt sit første Møde 5. Septbr. 1802 og endnu samme Aar ydedes der Understøttelse til 54 trængende Beboere i Sognet; i 1804 var Antallet allerede steget til mere end 100. Præsten tog sig med Iver og Nidkærhed af den nye Institution, oprettede en Læse- og Arbejdsskole, hvor Børnene ikke blot nød Skoleundervisning, men lærte at strikke, karte og spinde; mange af Eleverne »vare tilforn Betlere«, skriver han i en af de Beretninger, han gennem flere Aar lod trykke om Lyngby Sogns Fattigvæsen, »nu ere de virksomme, nyttige Mennesker«. Pastor Rønne var en udpræget Repræsentant for sin Samtids talrige Moralister og Filantroper, lidt snæversynet men velmenende, og skabte under de smaa Forhold Nytte ved sine Foretagender.

Umiddelbart efter den endelige Fattiglovs Udstedelse fik Stiftamtmanden Ordre fra Kancelliet om at undersøge Nyttens ved Indrettelsen af Arbejdsanstalter eller Arbejdshuse paa Københavns Amt for derved »om muligt at forekomme Armod og danne en vindskibelig Efterslægt«. Det var netop den Vej, man var slaaet ind paa i Lyngby, og Amtmanden kom da ogsaa til det Resultat, at det var her Forsøget burde gøres. Rønne greb Lejligheden til at andrage Kancelliet om at overlade Fattigkommissionen det saakaldte Klopstocks Hus ved Aaen i Lyngby til en udvidet Arbejdsskole, og man fik da ogsaa (i Sommeren 1804) Bygningen for en saa ringe Sum, at Manufaktur fonden, der havde Prioritet i Huset, led Tab derved. Men det betød kun lidet, da den Klopstockske Silkefabrik i Forvejen havde kostet Staten en Formue.

I alle de tre nordsjællandske Kommuner findes i vore Dage kommunale Alderdomshjem, men Lyngby Kommune, der stadig har en relativt større Arbejderbefolkning end sine to velstaaende Naboer, har derfor ogsaa bevaret Førerskabet paa den sociale Forsorgs Omraade. Lyngby havde ogsaa i en lang Aarrække en varm Forkæmper for denne Sag i sin Sogneraadsformand, Redaktør Joh. Wilmann, og Resultatet er bl. a. de idylliske Alderdomsboliger i Kongens Lyngby, midt i den gamle Bondeby.

For at lette Forstaaelsen af mange Punkter i den efterfølgende Detailskildring er det nødvendigt at fastholde enkelte Faser af den gamle Retsordning. Saa godt som al Jorden i de tre nordsjællandske Landsogne var Fæstejord, der efter Reformationen tilfaldt Kongen. Superficiærfæstet var saa godt som eneraadende, d. v. s. Bønderne ejede selv deres Gaarde og Bygninger, medens Jorden tilhørte Kon-

Længe for Almissemønstrene. Efter Stiftelsens Nedlæggelse havde Lyngby Sogneraad en Tid lang Lokaler i Drewsens Minde, indtil man i 1899 ved Ombygning af dette Hus og den lave Fattiggaardslænge ud mod Kirkestræde skabte den nuværende Kommunebygning. I Søllerød var Drewsens Hospital (ogsaa kaldet Søllerød Hospital) fuldt indrettet ved Udgangen af 1808 og fik sin særlige Fundats af 27. Marts 1809. Det fik aldrig den Betydning som Afdelingen i Lyngby — i 1877 var der kun interneret 11 Personer og siden endnu færre. Den gamle Bygning, der endnu er Alderdomshjem, ligger idyllisk ved Søllerød Sø.

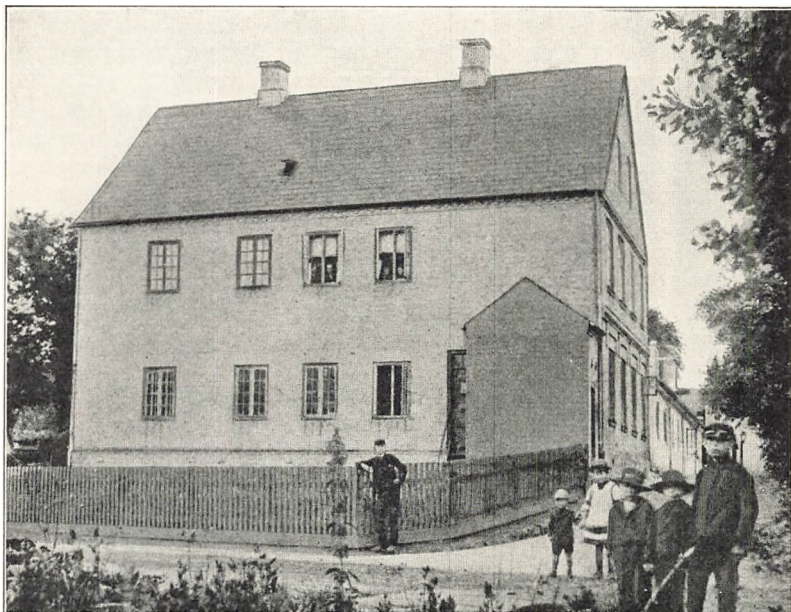
Lyngby Sogn har i Befolkningselementerne allerede fra ældre Tid adskilt sig fra de to Nabokommuner deri, at man har haft langt de fleste Fattigfolk. Bortset fra den Ejendommelighed, som det deler med Gentofte og Søllerød, nemlig at være et københavnsk Oplandsterritorium, har Lyngby Sogns Befolkning ikke blot været Agerdyrkere og Fiskere, men Sognet har tillige haft Karakter af Industriomraade, idet baade Mølleaaens Værker og Fabrikkerne i Sognebyen har bevirket, at det fra gammel Tid har haft en for en Landkommune forholdsvis stor Arbejderbefolkning; der har her, bortset fra Lyststedsejere og Sommerbeboere, altid været færre Velhavere og flere Smaafolk end i de tilgrænsende Landsogne.

Derfor har Fattigforsorgen i Forhold til Folketallet tidligt krævet relativt store Midler og særlige Foranstaltninger. I gammel Tid, da Forholdene endnu var smaa, tog man sig ganske vist ogsaa af Folk, der ikke kunde klare sig selv. Et Fattighus til Anbringelse af »vanføre Mennesker«, der ikke havde Raad til at leje sig en Bolig, blev allerede 1667-68 indrettet i et af Kirkens Fæstehuse. Men det var først langt senere Fattigforsørgelsen blev sat i System. Først det ved Loven af 5. Juli 1803 gjordes til Pligt for Landkommunerne at underholde deres fattige, havde en sjællandsk Præst, Eiler Hammond i Brøndbyerne, taget Initiativet til en Nyordning paa dette Omraade. og en »kgl. approberet Plan til Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse paa Landet i Sjælland« udgik 15. Juni 1802. Det af Hammond til Kancelliet indsendte Forslag fik blandt andre ogsaa Sognepræsten i Lyngby, den socialøkonomisk interesserede Bone Falch Rønne, Lejlighed til at udtale sig om, og han bifaldt det i sin Helhed, men raadede dog til at give »Planen« en foreløbig Karakter — hvad den ogsaa fik — for at Detaillerne kunde drøftes og prøves. Selv havde han sin »egen lille Erfaring« paa dette Omraade, havde studeret den i Datiden bekendte og beundrede engelsk-amerikanske Grev Rumfords filantropiske Virksomhed og var dybt interesseret i humane og veldædige Foretagender.

Lyngby Sogn rummede som sagt ikke faa af Samfundets Stedbørn, og den gamle fundatsmæssige Belæggelsesret i Gentofte Hospital betød kun lidet for den almindelige Fattigforsorg. Pastor Rønne fik derfor,

sen yder tillige Støtte til et Antal »husarme«, der ikke kan faa Plads inden for dens Mure.

Et Sidestykke til denne historiske Stiftelse er det saakaldte »Drewsens Hospital«, der ligeledes havde to Afdelinger — dog ikke under fælles Administration — en i Lyngby og en i Søllerød. Enken efter Højesteretsassessor Jørgen Christopher Drewsen bestemte ved Testa-

DREWSSENS MINDE I LYNGBY
(Ældre Fotograf)

mente af 5. Jan. 1804, at der for Midlerne i hendes Bo skulde oprettes Hospitaler (hvilket efter Datidens Sprogbrug vil sige Alderdomshjem eller Fattigstiftelser) i Søllerød og Lyngby Sogne, og Fattigkommissionen i Lyngby erhvervede for sit Vedkommende næste Foraar Bygninger til dette Formaal. Man købte Klopstocks gamle Silkefabrik i Kongens Lyngby for 1700 Rdr. og indrettede de Bygninger, der vendte ud mod Præstegaardshaven og som bestod af 12 Fag, til Hospital med 6 Senge og Fabrikens øvrige Bygninger til Udvidelse af de nedenfor omtalte Arbejdsstuer. Senere blev Stiftelsen yderligere udvidet, saa at der var Plads til 12 syge og affældige i Hospitalet og 30 Lemmer i Fattighuset, og Bygningerne bestod paa dette Tidspunkt af et to Etages Hospital (siden kaldt »Drewsens Minde«) og en een Etages

Bevillinger til at vise Kunster i Dyrehaven og Opnaaelse af Stadelplads i Kildens Omgivelser blev gjort afhængig af en Kendelse til Hospitalet, gik dets Indtægter stærkt i Vejret. Desuden ejer Stiftelsen en betydelig Kapitalformue.

Efter at Lyngby Sogn 1758 havde faaet sin egen Præst, tiltraadte denne Stiftelsens Bestyrelse. Amtmanden var Overdirektør, de to Sognepræster Inspektører; i Forening skulde de aabne Blokkene. Blokken ved Vangede Kilde fjernedes (ca. 1785), da Besøget ved Kilden svandt ind og dens Tiltrækning til sidst helt tabte sig, men Blokken ved Dyrehavskilden blev staaende og en ny opstilledes ved Bellevue, hvor Kildegæsterne gik i Land, naar de ankom til Skibs. Desuden anbragtes Blokke ved Hospitalshusene i Gentofte og Lyngby efter at Stiftelsen midt i det nittende Aarhundrede var bleven delt i to Afdelinger.

FATTIGBLOKKEN VED KIRSTEN
PILS KILDE
(Fotografi 1918)

Medens Lyngby var Annekssogn til Gentofte havde Lyngby Fattigvæsen stadig haft Ret til at belægge Pladser i Hospitalet, men da Sognene atter adskiltes, blev det Praksis, at begge Præster i Forening overtog Inspektionen, og denne Ordning fastsloges i Hospitalets første egentlige Fundats af 2. Oktbr. 1823. I 1850, da den gamle Bygning i Gentofte var saa brøstfældig, at den maatte fornyes, foreslog de to daværende Præster, at der opførtes to Hospitalsbygninger, een i Gentofte og een i Lyngby, af samme Størrelse og Indretning, og Ministeriet gik ind paa Tanken, der blev Grundlaget for en ny Fundats, som fik kgl. Konfirmation 28. April 1852. Allerede i Begyndelsen af 1852 stod den nye Bygning færdig i Gentofte, og til Lyngby-Afdelingen købtes der i Aarets Løb et Lejehus, beliggende ved Kirkegaardsstien lige over for »Ulrikenborg«. Hospitalet i Lyngby fik Navn af »Vartov« efter dets københavnske Mønster, og er efter Ombygningen 1924 en statelig Bygning. Gentofte-Lyngby Hospital taaler dog ingen Sammenligning med moderne Institutioner af den Art — det har altid været i Landsbyformat. Stiftelsen husede i 1759 ti faste Lemmer, der nød 24 Skilling ugentlig, og først efter Adskillelsen 1852 blev Antallet sat op til otte for hvert Sogn. Den ugentlige Understøttelse er nu væsentlig forøget og Stiftel-

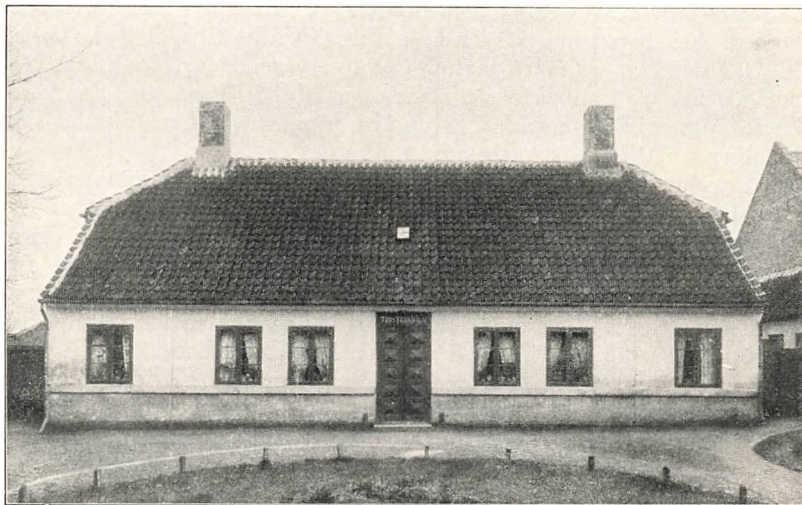
frempaa Vangede Mark, for at finde Helbredelse for sit Syn; han fandt den Lindring han søgte, og af Taknemmelighed lod han opstille en Fattigblok. Det var i 1709. Tre Aar efter aabnedes Blokken, og skønt den kun indeholdt 5 Rigsdaler, blev det bestemt ved et Kongebrev af 23. Juli 1712, at Amtmanden og Præsten i Gentofte-Lyngby fremtidig skulde have Nøgler til Blokken og sørge for Pengenes Uddeling. Dermed kan Hospitalet betragtes som grundlagt. I de følgende Aar maa

DREUSENS HOSPITAL I SØLLERØD
(Fotografi)

Midlerne være strømmet langt rigeligere ind, thi i 1735 raadede Stiftelsen over en Hospitalsbygning i Gentofte By med Plads til 24 fattige Mennesker; Hospitalet synes oprindeligt at være rejst med Bistand af J. L. Holstein, hvem Kongen nys havde overladt Fasangaarden til Beboelse, og som saaledes var knyttet til Gentofte Sogn. Paa dette Tidspunkt var der dog en Nedgang i Indtægterne, men Tiden fra 1750 og et helt Aarhundrede frem blev en gylden Periode for Stiftelsen. Kirsten Pils Kilde i Dyrehaven, der allerede 1732 var sat i Stand og kommet i Ry, erhvervede sig navnlig efter Midten af Aarhundredet en enestaaende Folkeyndest; ikke blot Folk fra Hovedstaden, ogsaa rejsende, der kom til Landet, søgte til Kilden for at deltage i det muntre Liv, der udfoldede sig her omkring St. Hans og Vor Frue Dag. I 1754 opstilledes ogsaa her en Kildeblok til Fordel for Gentofte Hospital, og især fra Slutningen af Aarhundredet, da desuden

toder efterhaanden som Tidsforholdene ændrede sig, og Skolebygningerne nødtørftigt moderniseredes, var det dog først efter Aar 1900 de store Reformere satte ind. De fleste af de gamle Skoler blev da nedbrudt og nye Bygninger opført, nogle flyttedes samtidig til Steder, der laa mere bekvemt for den nye Bebyggelse; f. Eks. flyttedes Skolerne i Trørød og Søllerød henholdsvis til Vedbæk og Øverød. Navnlig har Gentofte og Lyngby Kommuner med de store Folketal maattet

GENTOFTE HOSPITAL (TRØSTENS BOLIG)

(Fotograf)

Hospitalet laa før 1851 paa den anden Side af Gentofte Gade, mellem Kirken og Kroen

yde betydelige økonomiske Ofre paa deres Skolevæsen, den ene store Pragtbygning, indrettet paa dyreste Maade og efter de nyeste og bedste Forbilleder, har rejst sig efter den anden. Fra 1909, da Gentofte Kommune lod opføre Maglegaards-Skolen, Lyngby Kommune Skolen ved Bagsværdvejen og Søllerød Kommune den smukke Pavillonskole i Dronninggaardkvarteret — alle tre Mønsterbygninger for sin Tid — daterer sig denne Opgang, der vedblivende er fortsat med Udvidelser og Nybygninger. Lyngby Kommune har endda, foruden sine Folkeskoler, ladet opføre Statsskolen i Lyngby (1922).

Forsorgen for fattige og gamle Mennesker staar ogsaa paa et højt Trin i disse tre Nabokommuner til Hovedstaden. Den ældste Fattigstiftelse er »Gentofte-Lyngby Hospital«, hvis Oprindelse tegner sig paa en interessant kulturhistorisk Baggrund. Det fortælles, at en Graver ved Trinitatis Kirke St. Hansnat søgte til den Kilde, der nys var sprungen

slippe for den lange Vej til Gentofte; men Skolen i Vangede blev ikke til Virkelighed før 1786, efter at Bernstorff havde ydet en Pengegave og Kancelliet havde givet Tilladelse til, at der til Skolevæsenets Forbedring i Sognet hver Søn- og Helligdag maatte ombæres en Tavle i Gentofte Kirke, som allerede den Gang i Sommertiden søgtes af en Række københavnske Velhavere. I 1795 oprettedes ved Jægersborg en fjerde Skole, ligesom Skolen i Vangede væsentlig paa Initiativ af Sognepræsten, H. J. C. Høegh. Til denne Skole henlagdes en Jordlod af Jægersborg Hovmark og Skoleholderen fik Ret til Græsning i Ermelunden, men ingen Løn af den kgl. Kasse. Kaldet tilfaldt Poul Erslev (1770-1859), en jydsk Degnesøn, der nys var udgaaet fra Blaagaard Seminarium og som viste sig at være en dygtig Pædagog, der i det lange Tidsrum, han styrede Skolen ved Jægersborg (han fejredes som Jubellærer 1845), gjorde sig meget afholdt.

I Lyngby Sogn var Udviklingen paa Skolevæsenets Omraade mere intensiv, da den først kom i Gang. Efterhaanden som Antallet af Arbejdere ved Mølleaaens store industrielle Værker steg, øgedes ogsaa Børnetallet, og flere af Værkerne maatte selv anlægge Skoler for Arbejderbørnene. Raavaddam fik sin egen Skole, ligeledes Brede, hvor Skolen oprettedes 1784 og udvidedes 1811, da Skolen i Nymølle, der var oprettet i 1806 af det Ørholmske Interessentskab, flyttedes dertil. I 1805 oprettedes i Lyngby en »Præliminærskole« i Forbindelse med den nedenfor omtalte Nyordning af Fattigforsorgen, og i 1829 indrettedes yderligere en Arbejdsskole i det nedlagte Arbejdshus, saaledes at Kongens Lyngby derefter fik tre Skoler ialt. Ved Skoleplanen af 1811 bestemtes det, at ogsaa Taarbæk, der hidtil havde hørt under Hvidøre Skoledistrikt, skulde have egen Skole, men først i 1821 lykkedes det at faa Rum til Undervisningen, idet et Par engelske Forretningsmænd skænkede deres Lyststed i Taarbæk til Bedehus og Skole.

Skolerne i Lyngby stod allerede i Slutningen af det attende Aarhundrede paa et relativt højt Standpunkt. Da Biskop Balle 1785 visiterede i sit Stift, noterede han om Lyngby bl. a.: »Eftersom denne Menighed er udsat for megen Adspredelse og blandes ideligen med mange fremmede, maa jeg tilstaa at have fundet en bedre Kundskab i Almindelighed end jeg forventede«. Ved Midten af 1830erne havde Lyngby Sogn ialt seks Skoler, der for saa vidt lededes efter Datidens moderne Principper som der i dem alle — med Undtagelse af Taarbæk Skole — var indført Gymnastik og den i sin Tid saa højt priste indbyrdes Undervisning.

Den her skitserede Udvikling ændrede sig ikke synderligt i det nittende Aarhundrede; Hvidøre Skole blev nedlagt 1871 og erstattet af Skoler i Skovshoved og Ordrup, men ellers skete der ingen større Forandringer. Selv om Undervisningen naturligvis fulgte de ny Me-

Sognepræsten Mag. Fred. Plum. En velstaaende Bonde i Kongens Lyngby havde 1634 skænket til Sognets fattige en Sum af 50 Slette-daler, der skulde udsættes paa Rente. Kapitalen sattes fast, men da den atter blev fri, traf Mag. Plum Aftale med Biskop Bagger om at anvende 10 Rdr. til en Fattigblok i Kirken, som nok skulde give Renten af hele Summen, og for Resten af Kapitalen købte han Bygningen paa en af Kirkens egne Huslodder, lod den udvide med et Fag og indrette til Skole — alt for de resterende 40 Rdr. Hvorefter Huset blev forsynet med en »fattig Skolemester«. I Gentofte var der i 1721 et gammelt Skolehus ved Kirken, hvori Sognets Børn undervistes; Huset var ringe og knebent, kun paa fire Bjælkefag, og der maatte bygges et nyt for at det kunde svare til den nye Skoleordnings Behov, og for Søllerød Sogns Vedkommende vides det, at der før 1721 havde været flere Skoler; i Søllerød var en aftakket Baadsmænd Skolemester, i Nærum en Bonde og i Trørød en gammel tyskfødt Løjtnant.

Saaledes hjalp man sig, indtil der i Aarene efter 1721 oprettedes kgl. Skoler paa de sjællandske Rytterdistrikter — den tidligste konsekvent gennemførte Folkeskoleordning i Danmark. Gentofte Skole var en af de første i hele Landet, kort efter opførtes en anden i Hvid-øre, Lyngby fik ogsaa sin — den laa langt ned i Tiden i Bondebyen, ved den nuværende Høstvej. Der skulde paa hvert af de seks sjællandske Distrikter opføres tyve Skoler, men Københavns Rytterdistrikt fik et Par mindre, da Kongens Søster, den ugifte Prinsesse Sophie Hedevig som Ejer af Godserne Frederiksdal og Dronninggaard allerede havde sørget for sine Almuebørn; hun oprettede ved en Fundats af 5. April 1721 fem Skoler, hvoraf den ene laa i Virum, de tre i Søllerød, Nærum og Trørød, den femte i Bagsværd. Kongens Skoler kostede i Byggesum 550 Rdr. hver og Skolemestrene lønnedes med 24 Rdr. aarlig af den kgl. Kasse og visse Naturalier af Bønderne. Prinsessens var nogenlunde af samme Type som Kongens — smaa straatækte Bindingsværksbygninger paa seks Fag, hvoraf Skolestuen indtog de tre, Forstuen den ene og Skoleholderen fik de to til »Vaanstue«. Skolestuen var forsynet med Jernkakkellovn og et primitivt Inventar: et Bord og nogle Bænke samt et Skab, hvori skulde opbevares Skolebøgerne, som i Fundatsen fastsattes til: en Brochmanns Postil, 2 Bibler, 12 nye Testamenter med tilhørende Salmebøger, 100 Katekeser og 100 ABC-Bøger for hver Skole.

I en lang Aarrække maatte disse faa Skoler bestride Undervisningen af samtlige Børn inden for det ret vidtstrakte og efter Datidens Forhold tætbefolkede Omraade. Først ved Slutningen af det attende Aarhundrede øgedes Skolernes Antal i Gentofte og Lyngby Sogne, medens Søllerød Sogn nøjedes med de tre i Søllerød, Nærum og Trørød hele det næste Aarhundrede ud. I 1764 besluttede Vangede Gaardmænd at yde Bidrag til Lønning af en Skoleholder, for at deres Børn kunde

Ordrup den anden til Skovshoved. I Lyngby brugtes denne Inddeling i Kirkesogne af visse Fraktioner inden for Kommunestyret til at gennemtvinge en Ændring af det gamle Sognavn til »Lyngby-Taarbæk Kommune«, hvilket mærkelig nok godkendtes af Indenrigsministeriet ved Skrivelse af 13. Jan. 1909. Hvilke Konsekvenser den indebar, naar Kirkesognenes Antal mangedoblede og hvert Kirkesogn ønskede sig repræsenteret i Kommunens navn — har man rimeligvis ikke kunnet overskue.

Skolevæsen og Fattigforsorg staar i disse tre nordsjællandske Kommuner i vore Dage fuldt paa Højde med Hovedstadens, og allerede i

GENTOFTE RAADHUS
(Fotografi)

ældre Tid tog man sig af de Dele med en Nidkærlighed, der ikke var helt almindelig i Landsogne. Før Rytterskolernes Oprettelse under Frederik IV havde Skolevæsenet her som andre Steder ganske vist noget af Tilfældighedens Præg — undertiden var det Præsten, der tog Af-fære, ofte beroede det paa, om Bymændene havde Raad eller Vilje til at holde en Skolemester og om det var muligt at skaffe en nogenlunde egnet Person dertil. Det var gerne halvgamle Studenter, der ingen Udsigt havde til at faa Attestats, man tog, eller det kunde være en abndanket Soldat, der havde nedlagt Musketten for at øve Fredens Gerning. Store Fordringer stilledes der ikke — bare Manden ikke var drikkældig, kunde han altid præstere den Lærdom, der forlangtes af en Skolemester paa Landet.

I Lyngby blev den første Skole oprettet i 1690erne paa Initiativ af

I vore Dage har disse tre nordsjællandske Sogne, takket være deres store Folketal, hver for sig et vidtløftigt og vidt forgrenet Kommunesyre, der navnlig for Gentoftes Vedkommende har en vis Lighed med Administrationens Ordning paa Frederiksberg og i Hovedstaden. For blot en Menneskealder siden var Forholdene langt enklere, de tre Sognekommuner administreredes som almindelige Landsogne.

De danske Landkommuners Selvstyre har sit Udspring i Anordningen af 13. Aug. 1841, delvis ændret ved Lov af 22. Marts 1855. I Stedet for de overleverede Styreformer med Bymænd og Fogder traadte nu et »Sogneforstanderskab«, hvori Stedets Præst og Lods-ejerne af en vis Hartkornscensus fik Sæde uden Valg. Dette ændredes ved Loven af 6. Juli 1867; alle Medlemmer udpegedes derefter ved Valg, og fra Nytaar 1868 fik Sognerepræsentanternes Forsamling Navn af Sogneraad. Det for Gentofte valgte Sogneforstanderskab samledes første Gang paa det nu nedbrudte Lyststed Taffelbay den 11. Febr. 1842. I Lyngby traadte man sammen til det første ordentlige Møde 4. Jan. 1842, i Søllerød valgtes 25. Novbr. 1841 ni Medlemmer til det første Sogneforstanderskab, hvoriblandt en af Landets bedste Mænd, Bondevennen Joh. Chr. Drewsen paa Strandmøllen. I Aarens Løb er denne Ordning atter ændret paa flere Maader, sidst og mest indgribende for Gentoftes Vedkommende, hvor der ved Loven af 25. Marts 1933 (§ 34) indførtes et købstadlignende Bystyre med en Borgmester i Spidsen. Gentofte Kommunes efterhånden stærkt øgede Administration har nu til Huse i en imponerende Raadhusbygning ved Bernstorffsvejen, opført 1935-36 af Slotsarkitekt Thorvald Jørgensen.

De gamle Sogneomraader er bevaret som kommunale Eenheder, men de er hver for sig bleven inddelt i en Række Kirkesogne ligesom København og Frederiksberg. Indtil 1876 var der kun een Kirke i hvert Sogn — i det attende Aarhundrede laa endda Lyngby som Anneks til Gentofte, og Sognepræsten besørgede Kirketjenesten begge Steder. Men i det nittende Aarhundrede har det stigende Indbyggerantal medført, at der er bygget flere Kirker og et bestemt afgrænset Omraade er henlagt under hver enkelt. Den første af disse Nykirker, Ordrup Kirke, blev indviet 1876, men Ordrup Sogn blev først oprettet 1891; Hellerup Sogn oprettedes 1901, Skovshoved Sogn 1915, Maglegaards Kirkesogn 1926 (Messiaskirken) og s. A. Vangede Kirkesogn (fra 1933 med Filialkirke ved Dyssegaarden). Lyngby Sogn blev 1906 delt i to Kirkesogne, Lyngby og Taarbæk, hvortil 1932 kom Lundtofte og 1937 Virum. Endelig udskiltes 1923 den østlige Del af Søllerød Sogn som et særligt Kirkesogn under Navn af Vedbæk Sogn (med Filialkirke i Nærum). Der er ingen Grund til topografisk at hefte sig ved denne nyere Inddeling, da Grænserne trækkes vilkaarligt uden at de virkelige By- eller Ejendomsgrænser respekteres; saaledes er Charlottenlunds Slotspark delt i to Halvdele, hvoraf den ene hører til

Gentofte: Land	4479,9	Tdr. L.,	Vand	109,1	Tdr. L.,	ialt	4589	Tdr. L.
Lyngby:	"	6221,6	"	"	783,4	"	7005	"
Søllerød:	"	6517,4	"	"	853,6	"	7371	"

Hvortil anmærkes, at af Furesøens 1723 Tdr. Land henregnes de 521 til Lyngby Sogn, de 641 til Søllerød Sogn, medens Resten hører til Værløse Sogn.

Folketallet paa disse forholdsvis indskrænkede Arealer har i de sidste Aarhundreder været stærkt stigende. I ældre Tid var Lyngby Sogn afgjort det mest folkerige af de tre Nord for Hovedstaden liggende Landsogne, medens det i vore Dage er Gentofte, der ligger i Spidsen. Da der i 1645 blev udskrevet »Hovedskat« paa Sjælland udviste Mandtallene for Lyngby Sogn en Befolkning paa 433 Personer over 15 Aar, medens Gentofte Sogn havde 308 og Søllerød Sogn endda kun 261. Efter Svenskekrigen blev der atter udskrevet Hovedskat (Jul 1660), og da var Tallet paa samtlige Beboere i Lyngby Sogn (ogsaa de mindreaarige) 535 — altsaa rimeligvis nogenlunde uforandret — medens det i Gentofte var sunket til 191 og i Søllerød forøget til 344. Det var en naturlig Følge af, at Gentofte laa Krigsoperationernes Brændpunkt nærmest. At Gentofte Sogns Skæbne var nærmere knyttet til Hovedstadens end Lyngbys og Søllerøds, viste sig ogsaa senere i Tiden, da Udflytningen fra København begyndte for Alvor. Lige indtil 1870erne havde Lyngby Sogn en Overvægt i Befolkningensmængde, men fra 1880 overfløjes det af Gentofte og Forskellen vokser stadig og stærkt ned mod Nutiden. De officielle Folketællinger fra 1769 indtil vore Dage udviser for de tre Sognekommuner følgende Indbyggertal:

		Gentofte	Lyngby	Søllerød
15. Aug.	1769	1056	1496	1086
1. Juli	1787	1526	1763	1357
1. Febr.	1801	1962	1984	1618
18. "	1834	2596	2719	2101
1. "	1840	2780	3035	2222
1. "	1845	3039	3448	2503
1. "	1850	3072	3623	2705
1. "	1855	3291	3769	2898
1. "	1860	3660	3977	2875
1. "	1870	4158	4296	3119
1. "	1880	5106	4823	3022
1. "	1890	7449	5416	3122
1. "	1901	14470	7734	3833
1. "	1906	20709	8605	4610
1. "	1911	24691	9317	5594
1. "	1916	31681	10895	6371
1. "	1921	34451	12168	8489
5. Novbr.	1925	40137	13889	10078
5. "	1930	47848	15312	10781
5. "	1935	63765	20482	11822

søen til Øresund, deler Kommunen i to Halvdele. Ud til begge Sider ligger vidtstrakte, jævne Markflader, endnu kun til Dels indtaget til Bebyggelse, med de gamle Landsbyer Lundtofte i den østlige Halvdel, Virum i den vestlige. Yderst ude mod Vest afsluttes Landskabet af Frederiksdals Skove, groet op paa et stærkt bakket, landskabelig pragtfuldt Terræn langs Furesøens Bredder.

Søllerød Sogn er opfyldt af Skov og Sø. Paa Vestsiden, inde i Landet, beskyller Furesøen det skovklædte Næs mellem Lille- og Storekalv, og mod Nord strækker den mægtige Rudeskov sig langs Sognets Vestgrænse, som afsluttes af Sandbjerg Bakker med en henrivende Udsigt over Frederiksborg Amt, over Sundet, Hveen og Svenskekysten. Ved Sognets Sydgrænse ligger Geelsskov i Vest, og Øst paa flyder den maleriske Mølleaa, som fra Arilds Tid er taget i Industriens Tjeneste. Saa langt vor Historie rækker tilbage, har Strømmen givet Kraft til de klaprende Vandmøller. Ved Ørholm bøjer Aaen af og danner derfra Grænsen mellem Søllerød og Lyngby Sogne; den glider forbi Ørholm og Nymølle ved Ravneholm Skov med de mægtige Kløfter og bakkede Højder, forbi Stampen og Raavad i Jægersborg Dyrehave og ud til Strandmøllen, hvor dens Vand løber rislende ud i Sundet.

Ogsaa det Indre er for en stor Del opfyldt af Skov, og med en Mængde blinkende Søer, store og smaa. Længst mod Vest ligger Vejlesø, hvis Kyst danner et prægtigt Rundmaleri af frodige Haver, hvor Villaerne titter frem gennem Havernes Løvværk. Omtrent midt i Sognet Søllerød Sø med den gamle Kirke oppe paa en høj Bakke, og paa Skrånten strækker sig en af de skønneste Kirkegaarde i Landet; mellem Tujaer og Taks og prægtige Gravmæler skimter man dybt nede Søen for sin Fod. Mod Øst ligger den store Sø ved Enrum, ligesom i et stille Drømmeri og helt skjult bag gamle Træer.

Bakke og Dal skifter. Hist strækker sig Mark og Eng med tilsaaede Agre og langsomt græssende Køer, her staar Beskueren paa et Højdedrag med et vidtstrakt og afvekslende Landskab for sit Blik. Overalt mødes By og Land. Hvorhen man vender sig, ligger moderne Landsteder Side om Side med de gamle Gaarde, og i Landsbyerne veksler Nutidens Smaavillaer med Fortidens straatækte Bondehuse.

Alle tre Sognekommuner ligger i Sokkelunds Herred, Københavns Amt. De fylder ikke stort paa Kortet, men hører alligevel til de folkerigeste i Landet. Gentofte Sogn indtager et Areal af 4555,2 Tdr. Land (25,1 Kvadratkilometer), Lyngby 6221,6 Tdr. Land (34,3 Kvadratkilometer) og Søllerød 6658,5 Tdr. Land (36,7 Kvadratkilometer). Disse Maalinger er foretaget i Marken ved den sidste Matrikulering for mere end et Aarhundrede siden og Vandarealerne er ikke medregnet. Ved nyere planimetrisk Maalinger paa Grundlag af Generalstabens Kort er fremkommet følgende Arealer:

Ogsaa her er det Overgangsformerne, der er fremherskende; det er Storbyens gradvise Overgang til mere fri og landlige Forhold, der giver Bebyggelsen Karakter. Mod Sydøst, hvor Færdselslinjerne fra Hovedstaden munder ud, er den mest intensiv. Hellerup er den store Bys sidste Udløber mod Nord, her ligger de høje Beboelseshuse Side om Side i en sluttet Gade, der efterhaanden som den strækker sig Nord paa faar en mere aaben Karakter og umærkelig gaar over i tæt-

GENTOFTE SOGNEGRÆNSE VED SØBORGHUS
(Fotografi 1915)

byggede Villakvarterer, der ad Sideveje stadig vokser i Dybde ind mod Kommunens Midte. Mod Vest, ind i Landet, tager Bebyggelsens bymæssige Karakter jævnt af. Gentofte By er mere aaben i Bebyggelsen end Ordrup og Hellerup, Vangede har endnu i nogen Grad bevaret Præget af en sjællandsk Landsby.

I Lyngby Sogn beherskes Landskabet mod Øst af den store Jægersborg Dyrehave med en smal, men tæt Randbebyggelse ud mod Sundet, bestaaende af Taarbæks talrige Lyststeder og Villaer. Mellem Dyrehaven i Øst og Furesøen i Vest ligger den gamle Sogneby, Kongens Lyngby, netop i Kommunens Midtpunkt. Sognebyens tætte, næsten købstadagtige Bebyggelse og Mølleaaens Forløb Nord paa, der omfatter Strømmens skønneste Partier under dens hele Løb fra Fure-

Det er Øresundskysten — Danmarks Riviera, uden Palmer og Marmorpaladser, kun med dansk Bøg og jævne Huse, der passer til Landet og dets Befolkning, men med en umiddelbar Friskhed og Oprindelighed, der bjergtager den fremmede.

Allerede fra gammel Tid er disse Egne dybt mærket af Hovedstadens Nærhed, men hverken det nærgaaende Spekulationsbyggeri eller Lejekaserne, der i vore Dage som Hannibals Legioner æder sig ud ad Strandvejen, har kunnet dræbe den landskabelige Skønhed. For Hovedstadens Beboere har Egnene herude, tæt inde paa den store By, altid haft sin naturlige Tiltrækning, baade ved sin rigc Afveksling i Naturen og ved Beliggenheden langs det friske Øresund — en aarhundredgammel Tradition har ført Hovedstadsbeboerne ud ad den Kant, naar de søgte Adspredelse og Hvile efter Arbejdet. Og har København ikke administrativt kunnet underlægge sig disse Egne, saa har dens Beboere selv forstaaet her at skabe sig tillokkende Fristeder, borte fra Byens Larm og Uro. Efterhaanden er da ogsaa disse Egne draget ind under Hovedstadens »Interessesfære«, mærket af de Fordele og Ulemper, der altid klæber ved et stort Bysamfund, og underlagt et kommunalt Styre, der i Realiteten er analogt med Hovedstadens. De hører med andre Ord med til det moderne Begreb: Storkøbenhavn.

Disse Hovedstadens uafhængige og selvstyrende Kolonier — om man saa maa sige — strækker sig langs Sundets Bred saa langt mod Nord, som man med ældre Tidens lidet komplicerede Befordringsmidler, til Fods, til Hest eller med Vognspand, kunde rejse frem og tilbage i Løbet af en Dag med rimelig Tid til Ophold paa den valgte Standplads — Forhold, der i ældre Tid netop havde betinget deres Bebyggelse. De omfatter tre Sogne eller Sognekommuner. Nærmest København ligger *Gentofte Sogn*, nu delt i flere Kirkesogne, men stadig udgørende en kommunal Helhed, i Midten *Lyngby Sogn*, den nuværende Lyngby-Taarbæk Kommune, og længst mod Nord det naturskønne *Søllerød Sogn*.

Gentofte Sognekommune danner Indgangen til Nordsjælland. I Landskabets Karakter skimtes Overgangsformerne fra den midt- og sydsjællandske Natur til Nordøstsjællands Skove og Søer. Terrænet er temmelig fladt, uden større Bakkedrag, hist og her med en i en fjern Fortid opkastet Grav- eller Bavnehøj. Mod Vest og Nord ligger store Mose- drag, mod Øst, ud til Kysten, er Jordbunden af en mere sandet Beskaffenhed. Sagnet er mindre rigt paa Søer end Nabosognene mod Nord, og Skovvæksten er mindre frodig. Skovparkerne omkring Charlottenlund Slot og Bernstorff ligger som fremskudte Forposter for den store nordsjællandske Skovzone, der tager sin Begyndelse ved Kommunens Nordgrænse i Ermelunden og Ordrup Krat, og som med Afbrydelser hist og her strækker sig næsten helt ud til Kattegat.

Bebyggelsen præges stærkt af Brydningen mellem By og Land.

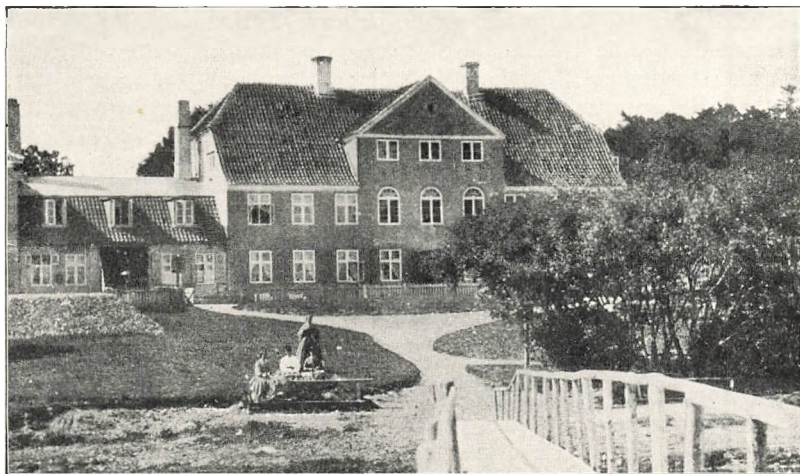
STRANDVEJEN VED SKODSBORG
(Fotografi)

INDLEDNING

KOMMER man en Sommermorgen sejlene op gennem Øresund, mens Solen endnu staar lavt over Svenskekysten, og man har lagt Hovedstaden med dens snart talløse Taarne og Tinder bag sig — da aabenbarer der sig for Beskueren et Billede af sjælden landskabelig Skønhed: høje Brinker kronet af aarhundredgammel Bøgeskov, og skraanende ned mod Stranden Lyststeder og Haver af sydlandsk Ynde. De ligger Side om Side, nede og oppe, i uafbrudt Række, langt forbi Pynten, hvor Synskredsen svinder. Gaar man i Land og ser sig om, da bortvejres ikke det stemningsrige Indtryk som det saa ofte sker, naar man kommer Genstanden for sine lagttagelser paa nært Hold — man finder et Landskab, hvor Skov og Sø veksler, og hvor hver Bakke er et lønnende Udsigtspunkt. Fra Toppen af Sandbjerg f. Eks. har man til den ene Side det blaa Sund, grønne Agermarker og glitrende Søer til den anden, tæt Skov forude og Hovedstadens Tagmasser fortonende sig i det fjerne Syd. Nedenfor ligger Tusinder af Smaahuse og Haver med smældende hvidrøde Flag over grønne Busketter — fjernere borte øjner man Skovenes kompakte Grupper af Trækroner som en grøn Mur mod den blaa Luft.

den tilslaaet og Mester Christian maatte gaa nøgen derfra og med tomme Hænder i Stedet for at høste Udbytte af sit Arbejde og de mange Udgifter, han havde haft paa Gaarden.

Bellevue var nu, efter Rentekammerets Udsigende, »indrettet til et bekvemt Gæstgiveri for denne Stads Indvaanere, som der paa Stedet kan søge sig at rekreere«. I Huset var der Storstue, Havestue, Sal og flere Kamre og blandt Inventaret en Mængde Ruslæders Stole og et Par værdifulde Spejle i forgyldte Rammer med Krone, der næppe alle Dage havde hængt i Chr. Hansens Traktørhus. Søren Jørgensen,

BELLEVUE I 19. AARHUNDREDE
(Ældre Fotograf)

der havde købt Gaarden, lod Skødet udstede til sin Svoger, Urtekræmmer Chr. Feddersen i København, og ham var det, der Aaret efter fik Traktørbevillingen fornyet, ganske vist under skarpe Protester fra de privilegerede Kromænd i Taarbæk og Skovshoved, som var kommet under Vejr med, hvor farligt det nye Traktørhus kunde blive for deres Eksistens. Iøvrigt var der et bestemt Skel mellem Traktørstederne og de gamle Kroer, bl. a. maatte Traktøren paa Bellevue ikke bygge aaben Stald med Gennemkørsel som ved en Landevejskro; hans Stald skulde være lukket, saaledes at Hestene maatte trækkes baade ind og ud ad den samme Dør.

Efter Chr. Feddersens Død (ca. 1755) faldt Bellevue tilbage til Søren Jørgensen og Traktørvirksomheden fortsattes. Den ansete Raadmand gav sig dog ikke, saa lidt som Svogeren, personlig af med Kroholdet; det forestodes af andre, i Begyndelsen af 1760erne af en Kok,

som bedyrede, at han »med al optænkelig Flid og Strabage samt op-
 rigtig Omgang« havde erhvervet sig mange Godtfolks Yndest, og sik-
 kert er det, at Folk, der hørte til Samfundets øvre Lag, i disse Aar slog
 sig ned paa det landlige Traktørsted. George Heinrich Becker, som
 denne Bestyrer hed, købte dog snart det nærliggende »Vilhemsdal«
 (der omtales nærmere nedenfor) og da Raadmanden døde og Enken
 ønskede at benytte Bellevue som Lyststed, fik han i Foraaret 1764
 Traktørbevillingen overført til sin egen Ejendom. Han lod her op-
 føre Gæstehus med Rejsestald og kaldte det nye Traktørsted »Ny
 Bellevue«.

I en Del Aar tjente saa det gamle Bellevue til Sommerbolig for den
 velstaaende Cicilie Raadmand Jørgensens og hendes Datter, der var
 gift med Justitsraad Engelbert Waager og efter hans Død ægtede Carl
 Fred. Iselin, som imidlertid fødte sin egen Formue og formodentlig
 Svigermoderens med. Thi Raadmand Jørgensens Enke maatte 1777 gøre
 Opbud, Lystgaarden ved Dyrehaven kom paa Auktion og Køberen blev
 Beckers Efterfølger i Vilhelmsdal, Simon Hytlinger. Hovedbygningen
 beskrives nu som et 14 Fags Mur- og Bindingsværks Hus i to Etager,
 Facaden mod Stranden beklædt med Brædder og flere af Værelserne
 forsynet med Brystpanel, et af dem endog betrukket med Silke; Stal-
 den laa i lige Linje med Hovedbygningen, ud til Vejen og Stranden.
 I Haven var der flere Lysthuse, en Buegang af Lind, 90 Al. lang, og
 en Overflod af Frugttrær.

Tilstrømningen til Dyrehavskilden var bleven større med Aarene og
 Bellevue laa paa den slagne Vej for alle Skovgæster. Traktør Hytling-
 er havde da ogsaa kun erhvervet Gaarden for at flytte Traktørstedet
 paa Vilhelmsdal tilbage til dets tidligere Plads; 1778 fik han dertil
 Bevilling. Men det var først efter hans Død, da Rasmus Bagge, den
 Gang Oeconomus i den bekendte københavnske Klub Harmonien, paa
 Auktionen efter ham 1796 købte Bellevue og flyttede derind samme
 Foraar, at Stedet kom i Folkegunst. I næsten firsindstyve Aar var det
 derefter i Familien Bagges Besiddelse. Rasmus Bagge døde 1806 og
 hans Enke Marie, f. Lembcke, gav 1810 Stedsønnen Johan Bagge Gave-
 brev paa Traktørstedet; han var en meget driftig og anset Mand, be-
 sad flere af de omliggende store Ejendomme, først Skovgaard, siden
 Kristiansholm, og døde som Kancelliraad 1853. Jens Julius Bagge blev
 derefter Ejer af Bellevue, som han afhændede 1874. Ejendommens
 Tilliggende blev allerede i Rasmus og Johan Bagges Tid stærkt ud-
 videt, medens det store Strandhotel skriver sig fra sidste Fjerdedel af
 det nittende Aarhundrede. Fra 1897 overgik Ejendommen til et Ak-
 tieselskab. Nu er det gamle Bellevue jævnet med Jorden og erstattet
 af en Funkis-Restaurant med Sommerteater.

Familien Bagges Tid var Bellevues mest glansfulde. Det københavnske
 Borgerskab holdt her sine Familiefester, her tyede man ind paa

Dyrehavsrejserne, selv ved Vintertid stævnede man i Kane til Bellevue for at gaa paa Maskebal. Pram skrev en hel lille Komedie («Frokosten i Bellevue», 1803), hvis Scener er henlagt til det folkekære Traktørsted, og Dyrehavsdigterne viede det jævnlig et Afsnit i deres Produkter, baade Otto Horrebow (i »Reisen til Dyrehaugen«, Nytaarsgave 1801) og Thomas Bruun (i »Kilde-Reisen«, 1818). I Kildetiden var Tilstrømningen meget stor, navnlig efter at Dampskibene var begyndt at besøge Skovtrafikken og havde faaet Landgangsplads ud for Stedet.

BELLEVUE-TEATRET
(Arkitekt Arne Jacobsen: Fotografi)

Da Værten blev Distriktskommissær, stor Ejendomsbesidder og Rangsperson, blev Bellevue ogsaa mere fornem. I Trediverne holdtes der Koncerter à la Strauss i Haven og der serveredes ægte Skildpadde — Dyrene pladskede levende om i store Kar inden Henrettelsen — og da Kongresser og politiske Banketter kom paa Mode, søgte man ogsaa jævnlig til Familien Bagge for at faa Husrum til saadanne Festligheder. Bellevue var den Gang baade meget søgt og meget anset.

En anden Ejendom, der ogsaa oprindelig er udskilt fra Kristiansholm, falder mere i Traad med Egnens ældgamle Traditioner. Paa det Sted ved Stranden, hvor der i det sekstende og syttende Aarhundrede drevs Vandmølleindustri, ved Hvidøre-Bækkens Udløb, anlagde den bekendte Storhandelsmand, senere Baron, Reinhard Iselin et *Katuntrykkeri*. Han var indgiftet i Familien Fabritius, hvad der forklarer, at han netop søgte herud. Iselin eller rettere det Handelshus, han stod i Spidsen for, havde 16. Decbr. 1755 faaet Koncession paa denne Fabrik til Forfærdigelse af »alle Slags trykkede, farvede og skil-

drede Kattuner og Sirtser«, og paa Kristiansholm opførtes der nu Huse, indrettedes Blegedamme og Vandrender m. m. Men Pladsen viste sig næppe mere egnet for industrielle Foretagender end i fordums Tid, thi da Firmaet en halv Snes Aar efter købte Borgmester Fred. Holmsteds uden for Østerport anlagte Kattuntrykkeri (det senere Rosendal), fandt man sin Regning ved at nedlægge Fabrikken paa Kristiansholm (ca. 1766).

Det forladede Kattuntrykkeri eller »Fabrikhuset«, som det hyppigt kaldtes, fulgte senere med Kristiansholm og laa i en lang Række Aar til Dels ubenyttet, indtil Schimmelmänn 1814 gav Fred. Aug. Esche Arvefæstebrev paa Huset med et Tilliggende af noget over 3 Tdr. Land. Esche anlagde her et Tyrkiskrødt Bomulds-Farveri, hvortil han mente Vandet i Bækken særlig egnede sig.

Heller ikke denne Virksomhed blev dog af nogen Betydning, skønt den bestod i en Række Aar. I 1827 afhændede han Ejendommen til et Konsortium, der her anlagde Fajancefabrikken *Søholm*. Initiativet til Anlæg af en dansk Fajancefabrik, hvortil tidligere kun var gjort nogle famlende Forsøg, var udgaaet fra cand. pharm. Sofus Seidelin, der havde faaet Justitsraad Herman Bech, Apoteker Peter Groth og Kammeraad J. C. Drewsen til at interessere sig for Tanken, og skønt den ikke vandt særlig varm Tilslutning, blev Foretagendet dog sat i Gang. Den gamle Fabrik ombyggedes, nogle tyske Arbejdere indkaldtes og den første Brænding fandt Sted 15. Septbr. 1828. Staten, det Reiersenske Fond og det Classenske Fideikommis satte Penge i Fabrikken, men det gik ikke denne Virksomhed mere gunstigt end de andre, der tidligere var forsøgt paa dette Sted — den betalte sig ikke, sygnede hen og blev nedlagt 1838. Aaret efter blev Fabrikhuset sat til Auktion og Kristiansholms daværende Ejer Johan Bagge købte det. Han udstykkede Ejendommen og paa en Del af den ligger Lyststedet »Søholm«, oprindelig bygget af Frk. Frederikke Amalie Heyliger, nu tilhørende Fabrikejær M. C. Grøn.

Efterhaanden rejste der sig Lyststeder paa hele Strækningen langs Stranden, mellem Sølyst og Bellevue. Det ældste af disse var *Bellavista*, opført af J. P. Falch, der 1814 af Statsminister Schimmelmänn fik Arvefæsteskøde paa Grunden. Ved Handelshuset Abraham Falchs Fallit solgte Boet 1818 Bellavista til Generalkonsul, senere Ministerresident for Hansestæderne A. W. Pauli, og hans Enke beholdt Lyststedet indtil sin Død (1872). Aaret efter kom det paa Auktion og Etatsraad Chr. Holm, Søn af den bekendte Industridrivende og Storhandelsmand Jacob Holm, købte det, og hans Svigersøn, Etatsraad Hans Albeck, overtog det efter ham. Bellavista var saaledes i et Aarhundrede kun i to Slægters Besiddelse. Ogsaa her er nu rejst et moderne Ejendomskompleks.

I det foregaaende er udviklet, hvorledes Kristiansholm er opstaaet af og udgør langt den største Del af det oprindelige Hvidøre, navnlig det gamle Krotilliggende og Møllebruget. Efter Kristiansholms Oprettelse laa der Syd for endnu et Par Huse, som hørte til det gamle Hvidøre og havde beholdt Navnet. Der var et Landgildehus og et Holdshus; i Landgildehuset sad en Kvinde, som var fælles om det med en Murstensbrænder, der dog kun drev sit Teglbrug i det ganske smaa, og Holdshusets Beboer havde lidt Kaalhave og fristede Livet ved primitivt Strandfiskeri med Kroge og Snøre. Ved Ryttergodsets Oprettelse regnedes fire Huse til Hvidøre, hvoraf det ene faa Aar efter købtes til Skole og ombyggedes. Siden opstod der endnu flere, men egentlig Landsby blev Hvidøre aldrig, skønt Stedet ofte kaldes saaledes.

Et af disse Hvidøre-Huse, der laa paa den store Banke og tilhørte en Enke, overtog Julius Frøicken fra København, som i Septbr. 1724 fik Fæstebrev paa Grunden. Han var Kræmmer, boede i Vimmelskaf-tet og holdt seks Svende i sin Bedrift; hans Hus i Hovedstaden lagdes i Aske i den store Ildebrand 1728, men han fik det atter bygget op og kom snart til sin Næring igen. Sit Landsted paa Hvidøre udvidede han 1736 med et Grundstykke, som Tham Massmann paa Kristiansholm afstod til ham, og desuden med en Strimmel af Oredrevet, som By-mændene i Ordrup tillod ham at indtage mod en aarlig Afgift. Han opførte nye Bygninger og 1745 omtales Julius Frøickens *Sølyst* som et »smukt Lyst-Sted med Hauge forsynet«.

Det var mindre Bygningerne end den prægtige Beliggenhed og Ha-verne, der gav Stedet sin særegne Tiltrækning. Paa Frøickens Tid laa mod Vejen en eenetages Bindingsværksbygning med Port til Gennem-kørsel; heri var bl. a. Stald til tre Heste og en Ko. Vest for laa Ho-vedbygningen, ogsaa Bindingsværk, i een Etage, 11 Fag lang, med nogle ikke ret store Stuer og Kamre, til Dels panelede og med voks-dugsbetrukne Vægge. Rundt om laa Haverne, mod Vest, mod Nord og mod Øst. I den nordre Haveplads var der et stort firkantet Lysthus af Tømmer og Sprinkelværk, overgroet med Lind, medens den østre var anlagt terrasseformet ned mod Stranden. To Egetrapper førte over de med Ypern-Hække hegnede Afsatser til to Lysthuse og »en Kilde-brønd opsat omkring med Kampesten, forsynet med et spids Tagværk«.

Grundlæggeren af Sølyst (eller »Seelust«, som det hyppigst kaldes i det attende Aarhundrede) gik imidlertid fallit i de bevægede Han-delsaar efter Frederik den Femtes Regeringstiltrædelse. Opbudsoet satte i Foraaret 1753 Lyststedet til Auktion og det blev købt til Na-boen, Just Fabritius paa Kristiansholm. Det er rimeligt nok, som Hof-man fortæller, at Reinhard Iselin boede paa Sølyst i 1760erne medens Kattuntrykkeriet endnu var i Drift, men Ejer var han ikke. For-modentlig har Just Fabritius efter Fabrikkens Ophør besluttet selv

at tage Ophold paa Sølyst og afhænde den større Naboejendom. Han begyndte Ombygningen af Frøickens Gaard og Enken lod den fuldføre efter hans Død (1766); Kristiansholm solgte hun, men beholdt Sølyst nogle Aar endnu, til 1771, da hun bortskødede Ejendommen til Generalmajor Peder Clausen, der nys var afgaaet som Guvernør i Vestindien og belavede sig paa at tage fast Ophold herhjemme. Men 1773 indtraadte han atter i sit gamle Embede og Heinrich Ernst Schimmelmänn, som i 1776 havde lejet sig ind paa Sølyst, købte samme Sommer det smukke Lyststed for 4500 Rdl.; Peter Tutein gav ham 6. Aug. 1776 Skøde paa den fraværende Guvernør Clausens Vegne.

Aaret før havde Schimmelmänn ægtet Emilie Rantzau og her tilbragte han de faa lykkelige Somre med sin unge Hustru. En indtagende og elskelig Person var hun, Sorgen og Savnet i de Kredse, hvor hun færdedes, var ved hendes tidlige Bortgang baade dyb og sand. Talrige Udsagn i Breve fra Datiden vidner derom, Minder om hende, rejst af kærlige Hænder, staar endnu. I Parken ved Bernstorff, paa Jomfrubakken, findes en Mindeurne over hende (se Side 175) og uden for Sølyst rinder den af alle kendte »Emilie Kilde«.

Emilie Schimmelmänn døde 6. Febr. 1780. Samme Aar besluttede hendes efterlevende Ægtefælle at udlægge for Offentligheden en Strimmel af Terrasse-Haven mod Søen og Strandvejen. Stedet beplantedes i de følgende Aar og Kilden ved Bakkens Fod gav han Navn efter sin afdøde Hustru. Han lod den sprudle ud af en Sten gennem et Øje, ligesom Taarer, der ustandselig randt, en lidt naiv, men velment Symbolik; over den lod han rejse en Granitobelisk (Tegningen skal være af Abildgaard), kronet af en Urne, med Marmorplade og Marmorbaand under Kapitælen. Det beplantede Anlæg udvidedes 1784, saaledes at der i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede løb en offentlig tilgængelig lille Kratskov fra Emilie Kilde til Bellevue. Juels Maleri (se Side 103), der netop er fra 1784, viser iøvrigt, at Emilie Kilde med nærmeste Omgivelser staar nogenlunde urørt. Paa Støtten læses: Emilia's Kilde || Emilia | Her vankede du eengang | Ach forlængst ey meer | Helligt er det Sted du yndede | Uskyldighed Himlens Uskyldighed | Opfyldte Hiertet ved dit Navn | Og hvo som har elsket | Nævne det med Taarer | † | Anno 1780 ||. Anlægget omkring Kilden kaldes »Emilie Kildehave«; Kildevand er det dog ikke mere, det er prosaisk Kommunevand.

Sølyst var Schimmelmännns kæreste Opholdssted. Flere af de smaa Huse i Hvidøre og omliggende Jordstykker købte han for at udvide og afrunde sin Ejendom. Dyrehavskildens Afløb flyttede han 1785 paa egen Bekostning hundrede Alen længer mod Syd af Hensyn til sine Haveanlæg, smukke engelske Anlæg, der vidt om vandt Ry. Stedet med sine Bakker og Skrænter var som skabt for den engelsk-kinesiske

Havestil. Man ser paa Juels Maleri af Emilie Kilde i Baggrunden bl. a. en Buebro, der luftig og let knytter Forbindelsen mellem de to høje Bakker ved Stranden (den eksisterede endnu i det 19. Aarhundrede). Disse »Hagbart og Signes Høje«, som de er kaldt, er aaben-

EMILIE KILDE

(stukket 1794 af Grosch efter Juels Maleri)

bart dannet ved Kunst, ved Gennemgravning af Bakkedraget, der oprindelig har strakt sig langs Søen, for derved at skaffe Udsigt fra Husets Havedør. De bekendte tre Birketræer, plantet af A. P. Bernstorff, C. D. Reventlow og H. E. Schimmelmänn som Erindring om deres Venskab og broderlige Samvirken i Landets Tjeneste, navnlig ved Bondestandens Frigørelse og Slavehandelens Ophævelse i de danske Besiddelser, staar endnu ved Nordsiden af den store Dam, men de

trænges stærkt af mindre navnkundige Kolleger og er ikke helt lette at faa Øje paa.

Nogle Aar efter sin første Hustrus Død ægtede Schimmelmann Charlotte Schubart. Havde han tidligere i stille Lykke sværmet med sin Emilie paa det romantiske Sølyst, blev det nu fortrinsvis et Sted, hvor Datidens Skønaander og fremragende Mænd satte hinanden Stævne. Husherren var ikke Statsmand alene, ogsaa Filosof og Digter, og hans anden Hustru med hendes fremtrædende æstetiske Interesser stod værdigt ved hans Side. Ikke blot den tyske Kreds, præget af det attende Aarhundredes smægtende Følsomhed, men endnu en Magt i Datidens Kulturliv, samledes i Sommertiden paa Sølyst, ogsaa det opvoksende nationale Digterkuld fandt Rum i Statsministerens gæstfrie Hus. Pram var bjergtagen af det skønne Sølyst og tolkede sine Følelser i det berømte, men unægtelig noget skruede Digt »Emilie Kilde«, Baggesen, der tilhørte begge Lejre, var selvskreven Gæst og Oehlenschläger stod under Schimmelmanns særlige Beskyttelse. Oehlenschläger fik først sin Gang paa Sølyst i en lidt sen Periode, da det aandeligt interesserede Ægtepar var begyndt at blive halvgamle Mennesker. Han skildrer sit første Møde i den store Havestue med den blege, simpelt klædte Kone og den lille magre Mand, skelende, koparret, med Ridderbaand og Stjerner paa Brystet, men med Spor af Snustobak paa Klæder og Fingre. Der var ved første Øjekast noget utiltalende over Schimmelmanns Person, men Indtrykket forsvandt øjeblikkelig under Samtalen med den hjertevindende og venlige Mand, der stod i usynlig Pagt med det skønne Sted, hvor han havde opslaaet sit Bo.

Ogsaa i de Kredse, der efter Tidens Anskuelse maatte staa den fornemme og højtstaaende Statsmand fjernt, var han elsket og æret. Han kom godt ud af det med alle, stod paa den bedste Fod med Naboerne og Folk paa Egnen. Det brede københavnske Borgerskab, som i tætte Skarer drog forbi hans Dør, var han venlig stemt imod, han lagde ikke den glade Dyrehavstrafik med dens løsslupne Halløj nogen Hindring i Vejen. Tvertimod. Ordrupvejen, der gik langs Skellet mellem Sølyst og Hvidøre Skole, løb som bekendt ud i Strandvejen i en meget stejl Hulvej, hvor Kildevognene stod Fare for at vælte eller styrte i Stranden. For at bøde herpaa besluttede Schimmelmann 1783 at lade Skolen nedbryde og opbygge paany noget nærmere ved Ordrup for paa den Maade at regulere Vejen og vel ogsaa for at skaffe en bedre Tilkørsel til Sølyst; men Planen blev nok ikke til noget, fordi en Bonde var altfor dyr med sin Jord. Færdselen var om Sommeren meget stærk paa dette Sted og Emilie Kilde laa i Sandhed paa Alfarvej. Her var iøvrigt et Led, som gennem mange Aar betjentes af en gammel Husmand fra Gentofte, der bukkende aabnede Ledet for Skovgæsterne, som til Gengæld lod en Mønt falde i hans fremstrakte Hat. Den gamle Mand var Thomas Overskous Morfar.

Paa Sølyst levede til daglig Schimmelmänn og hans Hustru med deres Plejedatter Louise, et fattigt Barn, som Ægteparret havde taget til sig, og her fejredes 1812 hendes Bryllup med den italienskfødte Diplomat Olinto dal Borgo, ligesom hun selv af beskeden Herkomst. Mynster viede dem en Sommeraften og efter Vielsen spadserede man i den skønne Have, hvor de to unge havde fattet Kærlighed til hinanden; Præsten havde endnu Sjælen fyldt med Billeder af Livets Herlighed, da han næste Morgen stod i en fattig Stue ved en usmykket Ligkiste. Ogsaa over Sølyst kunde der i disse trange Aar komme mørke, truende Skyer. Lige saa glimrende en Finansmand, gamle Schimmelmänn havde været, lige saa daarlig en Husholder var Sønnen i sit private Liv; det gik ham som den ældre Bernstorff, at han havde Møje med at faa Udgifterne til at holde Skridt med Indtægterne. Sølyst opgav han dog ikke, selv efter at hans Hustru var død 1816 og Kredsen var begyndt at tyndes ud.

Kort efter hans Død i 1831 kom Sølyst paa Auktion og overgik til Baronesse Adelaide Löwenstern, f. Komtesse Schimmelmänn. Kun faa Aar blev der Lejlighed til at gøre Brug af Lyststedet, thi 1835 sendtes hendes Mand som Gesandt til Wien og de følgende Par Somre (1835 og 36) beboedes Sølyst af den engelske Minister Sir Henry William Wynn. Haven forpagtedes derefter til en Gartner, man søgte en passende Køber og fandt ham i den bekendte Storhandelsmand J. Th. Suhr.

Det var efter en lang Række Arbejdsaar lykkedes Suhr at bringe paa ret Køl det gamle fædrene Handelshus, som under den kritiske Periode omkring 1813 havde været ved at bryde sammen. Han havde nægtet sig alt hvad Livet kunde byde paa af ydre Tilløkkelser for paany at grundlægge Husets Velstand. Suhr og hans Hustru, Caroline Falch, en Dame af et oprindelig livligt og muntert Naturel, der i sine Ungpigedage havde hørt til den Rahbekske Kreds, var gledet fra hinanden i de lange Arbejdsaar, hvor Hjemmet var bleven rigt, men trist og koldt. Hun begyndte at ældes, blev döv og mistænksom, og da hun i 1840 var kommet sig efter en svær Sygdom, ytrede hun Ønsker om at købe Sølyst. Suhr raadspurgte først sin Kassebog, som den forsigtige Købmand han var, om han nu ogsaa var rig nok til at tillade sig en saadan Luksus, og da Svaret faldt gunstigt ud, tog han sin Beslutning. Den 15. Decbr. 1840 fik Handelshuset J. P. Suhr & Søn Skøde paa Sølyst af Baronesse Löwenstern.

Men det var ikke Suhr og hans Hustru, der satte Præget paa det Liv, som i de følgende Aar rørte sig her. Ægteparret havde kort før paa en Udenlandsrejse lært Joh. Ludvig Heiberg og hans unge Hustru at kende, og Suhr blev snart en ildfuld Beundrer af den store Skuespillerinde. Hendes Personlighed bragte Livsglædens Kilder til at rinde i hans kolde og tørre Købmandssind, og hun vandt hans fulde For-

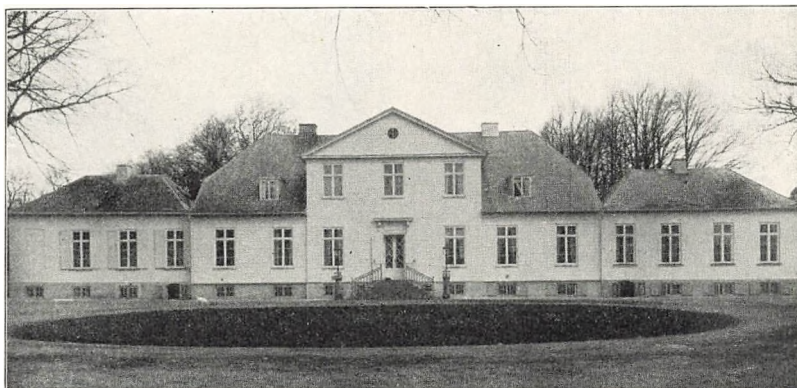
trolighed. Fra 1844 indtil Suhrs Død 1858 var hun og Heiberg faste Sommergæster paa Sølyst. I den vestlige Sidepavillon havde de ganske for dem selv en stor Havestue, Bibliotekssal i Schimmelmans Tid, med tilstødende Sovekammer; Husherren opbød alt for at gøre dem Opholdet behageligt, anbragte Klaver i Stuen til Fruens Afbenyttelse, gav hende Raadighed over Kørestald og Have, imødekom Heibergs astronomiske Interesser ved at anskaffe Kikkerter til Sølyst, og gjorde store Selskaber, hvori det berømte Ægtepar dannede Midtpunktet. Husets Frue var naturligvis ikke altid lige begejstret over denne Lysalf, der vel bragte Livsglæden til at spire i hendes Mands Sind, men ogsaa erobrede en Part af hans Hjerte. Hun kunde til Tider vise en stram Opræden over for Fru Heiberg. Den stolte Skuespillerinde, der ellers ikke taalte Tilrettevisninger af nogen Art, bar imidlertid over med hende, bøjede af og viste altid Fru Suhr den mest udsøgte Opmærksomhed. Da baade hun og Suhr og tillige Heiberg var døde, besøgte Fru Heiberg atter Sølyst en Sommerdag i 1862. »Det var første Gang,« skriver hun til Vennen Krieger, »at jeg efter de gamles Død atter sad ved dette Bord i den bekendte Stue, omgivet af alle de bekendte Genstande, der alle ere mig som gamle Venner; disse sjælløse Ting mindede mig saa stærkt om de Sjæle, der have taget Afsked fra Jorden. Den gode Suhrs Hengivenhed for mig traadte mig saa levende imøde. Gud være lovet, min kære Ven, at jeg kan tænke paa dette Venskab med en Følelse, hvori igen Bitterhed, ingen Selvbbedrejelse, ingen Anger blander sig.«

J. Th. Suhr efterlod sig ingen Børn og Sølyst overgik derfor 1859 til Brodersønnen Ole Bernt Suhr, som allerede tidligere var traadt i Spidsen for Handelshuset; han døde i Efteraaret 1875 paa Landstedet og hans efterlevende Hustru Ida Suhr, f. Bech, blev Ejer. Datteren Anna Dorothea, Enke efter Generalkonsul Julius Holmblad, fik efter sin Moders Død Arveudlægsskøde 1898, og da hun 1901 indgik nyt Ægteskab med H. V. Nørgaard, blev han Medejer. Af Godsejer Henrik Nørgaard og Hustru købte Bankdirektør Emil Glückstadt Sølyst i Efteraaret 1913, og efter Landmandsbankens Sammenbrud og Glückstadts Død overgik Ejendommen 1924 til Dansk-Amerikaneren Gorm Rasmussen. Hans Enke ejer nu det gamle Landsted, som f. T. bebos af den amerikanske Minister.

Til Sølyst knytter der sig saaledes rige Kultur minder. Digterne, fra Pram og Oehlenschläger til Heiberg, har besunget Stedet og det er tit forherligt i Litteraturen. Ved Bygningspragt udmærker det sig ikke, og dog er Hovedbygningen med sine rene, rolige Linjer i al sin Simpelhed af ualmindelig god arkitektonisk Virkning. Den er i det attende Aarhundredes sædvanlige Lyststedsstil, een Etage med Kælder, et Midtparti i to Etager med Frontispice, og med afvalmede Tage. Der foreligger Beskrivelser fra 1767 og 1778, den ældste, fra Tiden umiddelbart efter Fabritius's Ombygning af Frøickens gamle Lyststed, er

ret summarisk, den anden noget udførligere. Ved at sammenholde dem indbyrdes og med Bygningen, som den endnu staar, faar man Indtryk af, at mangt og meget er blevet anderledes siden da. Maaler man Husets Grundplan op, viser det sig, at Midtfløjen er den oprindelige Hovedbygning og her er den gamle Brædebeklædning ogsaa bevaret; de smallere Sidefløje er fra først af Udbygninger, der i en senere Tid er ombygget og indtaget i Herskabsboligen. Skifertaget er ogsaa af nyere Dato. G. F. Hetsch har i gamle Suhrs Tid (1846) restaureret Sølyst, men har næppe rørt ved Husets Ydre som det stod fra Schim-

SØLYST

(Facade mod Sydvest; Fotografi)

melmanns Tid, og mod Gaarden er det endnu uforandret; kun er ved Indgangstrappens Fod opstillet to af Hans Tegner komponerede Smedejerns-Lyfter, der iøvrigt gaar fortræffeligt ind i Husets Stil. Mod Haven derimod er den gamle Veranda (hvilket maa være den »Altan«, der omtales i Bygningsbeskrivelsen) brudt ned og gjort større, og ved Hovedbygningens Østgavl er opsat en halvrund Pergola.

Af Husets oprindelige Udsmykning og Indretning inden Døre er der saa at sige intet tilbage. De Stuer, hvori Statsmanden og Mæcenen Schimmelmans samlede sin Tids Stormænd og Digtere om sig, er forlængst borte, og de Rum, der var Vidne til det rige Liv, som i Suhrs Tid udfoldede sig paa Sølyst med Heiberg og hans navnkundige Hustru som Midtpunkt, er gaaet samme Vej. Endnu medens Fru Heiberg var aarlig Sommergæst paa Sølyst fandtes i Schimmelmans tidligere Bibliotekssal Landskabsdekorationer af en fransk Mester, men baade disse og Bibliotekssalen er for Aar tilbage gaaet Kødets Gang.

I Schimmelmans Tid (1778) var der i Stueetagen to gennemgaaende Værelser fra Gaard til Have foruden otte andre Gemakker og i Tagetagen fire Kamre. Rummene var som i ethvert Herskabs hus i Dattiden udstyret med hollandske Døre og Laase og engelske Vindues-

rammer, i Stuen var Gemakkerne panelede og betrukne med Voksdug og Sirts; i det ene Gemak stod »en Kamin af blaat Marmor med Gesimser og et indfattet stort Spejl med Sirater« — og den staar der endnu, i den lille Spisestue til venstre for Vestibulen, som det sidste tavse Vidne om, hvad der gennem Tiderne har rørt sig inden for Sølysts Vægge. Spejlet er dog nyt, forskrevet fra Wien. Værelset, hvori Spejlkaminen staar, er i Fru Nørgaards Tid nydekoreret af Hans

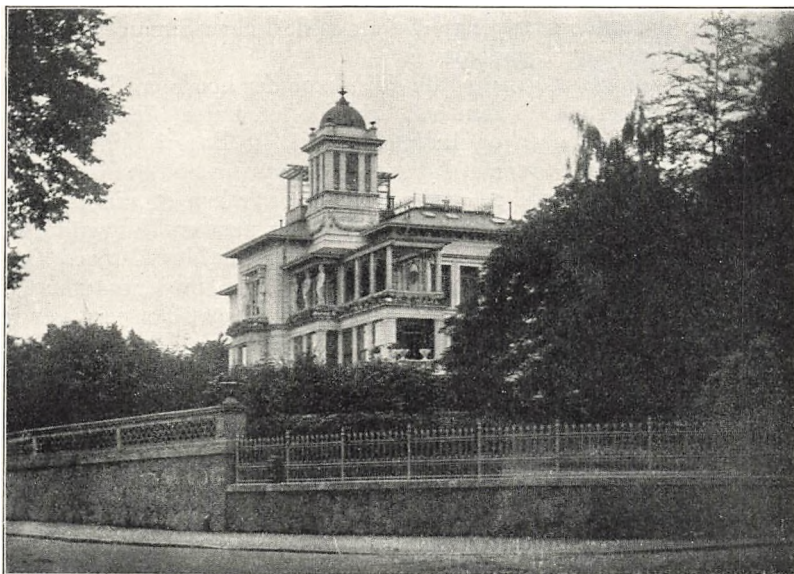

BAGERGAARDEN VILHELMSDAL
(Ældre Fotograf)

Tegner. Smuk er den gamle Kamin, pragtfuldt det store Spejl oven over, med de yndefuldt slyngede Ornamentter, matslebne i selve Spejlfladen, de kraftigt virkende Pailletter i paalagt blaat Glas og det malede Frugtstykke foroven i Hyrdetidens lidt kælne Smag, der vistnok ogsaa er en Levning fra Schimmelmanns Sølyst. Mønstrer i Silketapetet, der er vævet i Lyon efter Kunstnerens Udkast, er stemt sammen med Spejlrammens Dekoration, ligeledes Loftstukkaturen og de baadformede Krystallampetter. Fru Nørgaard lod iøvrigt flere Stuer paa Sølyst nyindrette af Hans Tegner. Forstuen er endnu ganske som han har skabt den, med Vægdekorationer i Stuk og med Møbler, tegnet af ham; Interiøret danner en ypperlig Overgang mellem Husets Ydre og Indre. En Rokokostue derimod er nu borte — den var maaske ogsaa det mindst karakteristiske af de Tegner'ske Interiører. Den Fløj, hvori saa vidt vides Ægteparret Heiberg plejede at bo, er ligeledes i Fru Nørgaards Tid omdannet til Spisesal af Billedhugger Axel Han-

sen, dog nu til Dels nyindrettet. Et lille Kabinet i pompejansk Stil fra Suhr-Slægtsens Tid staar endnu urørt. Men ellers er der navnlig i Glückstadts Ejertid ud af Sølysts gamle, stilsfærdigt fornemme Stuer ved omfattende Nedbrydning af Skillerum skabt en Række store Sale som Ramme om moderne Rigmands-Interiører.

Lyststedet »Kristiansdal«, som 1863-80 tilhørte Fr. V. Hegel, købtes senere af Fru Nørgaard og overgik sammen med Hovedejendommen

HVIDØRE
(Fotografi)

til Etatsraad Glückstadt, der 1914 lod det nedbryde og Arealet lægge til Sølysts Park. Desværre er Parkomraadet efter Gorm Rasmussens Død blevet omtrent halveret, idet et Konsortium har købt de to Femtedele (ind mod Landet) til Udstykning. Men det gamle historiske Lyststed og den tilbageværende Park faar forhaabentlig Lov til at eksistere videre ubeskaaret. Emilie-Kilde er af Ægteparret Nørgaard ved Overdragelsen til Glückstadt sikret ved en Servitut, hvorefter »det paa-hviler Køberen og fremtidige Ejere af Sølyst for Tid og Evighed at bevare og vedligeholde Emiliekildeanlægget for Efterslægten i dets nuværende Tilstand og paa dets nuværende Sted«. Maatte dette være et Memento for Fremtidens Vejingeniører!

Af Smaahusene paa Hvidøre, hvoraf Sølyst oprindelig var et, erhvervede Just Fabritius nogle, Schimmelmann andre. En Svoger til Jac. Langebek, Kasserer ved Generalpostamtet Joh. Fred. Pauli købte

1760 af Arved Hansen ogsaa et af disse Huse, beliggende ved den østlige Side af Strandvejen, helt ude ved Vandet, og indrettede det til Lyststed; efter Tidens gængse Skik opkaldte han det efter sin Hustru, Johanne Dixen. Mange Somre tilbragte han dog ikke paa »Johanneshvile«, han døde 1763 og Aaret efter bortskødede Fru Johanne sit Lyststed til Guldslager Vilhelm Mester fra København, der næppe fik stort mere at gøre med det end give det nyt Navn. Endnu samme Sommer (1764) afhændede han *Vilhemsdal* til George Heinrich Becker, og da denne snart efter døde, ægtede Enken Simon Hytlinger, som dermed overtog Ejendommen.

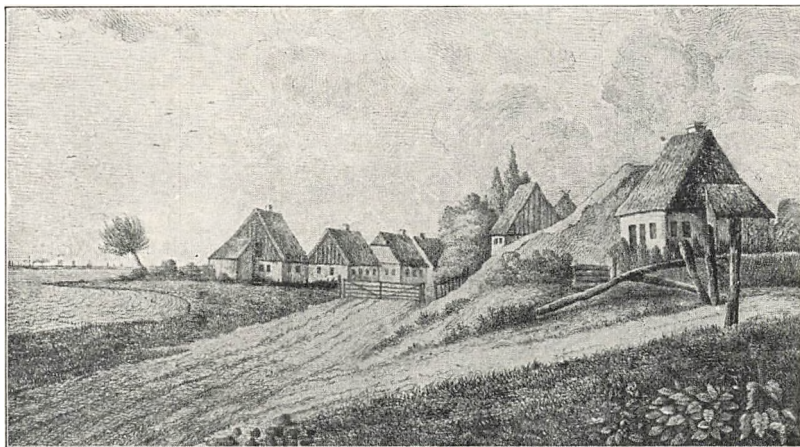
Lige over for laa et ganske lille Hus, hvor der boede en Bager, som tillige drev Høkerhandel. Han hed Carl Møller, købte 1782 Vilhemsdal af Simon Hytlinger og indrettede heri sit Bageri. Vilhemsdal bestod derefter som Bagergaard lige til 1872 og var kendt vidt om paa Egnen*). Paulis oprindelige »Johanneshvile« var kun et mindre Lyststed i een Etage af Mur- og Bindingsværk og med en Udbygning til Haven foruden et Par Udhuse, men efterhaanden blev det ved Om- og Tilbygning et vidtløftigt Komplex, i to Etager, med grundmurede Gavle helt op til Tagrygningen og i det hele præget af en usædvanlig Soliditet. Heri maa til Dels søges Oprindelsen til Fablen om, at Vilhemsdal var opført af Materialer fra den længst forsvundne kongelige Gaard paa Hvidøre.

Af Vilhemsdal og den gamle Skolelod opstod det nuværende *Hvidøre*, der saaledes danner Slutstenen i en lang historisk Udvikling. Gen- tofte Sogneraad overdrog 1871 Skoleloden til Legationsraad Fred. Chr. Bruun, som Aaret efter købte Vilhemsdal. Nye Skoler byggedes i Ordrup og Skovshoved, og paa Bakken lod den nye Ejer Arkitekt Joh. Schrøder opføre det nuværende Lyststed, der udstyredes med en for Datiden ukendt Luksus. Bronzealder-Gravhøjen, der laa paa Skolens gamle Grund sløjfedes, Vilhemsdal blev senere nedbrudt og udlagdes til Strandhave. Legationsraad Bruun døde 1887, Enken overtog Hvidøre og beholdt det indtil 1906, da hun (ved Skøde af 1. Marts) afhændede det til de to danske Kongedøtre, Dronning Alexandra af England og Kejserinde Dagmar af Rusland. Efter de to Fyrstinders Død førte Lyststedet en højst omskiftelig Tilværelse, men blev endelig tilbagekøbt af Legationsraad Bruuns Datter Grevinde Musse Scheel. Nu er det atter solgt til Sanatorium for Sukkersyge-Patienter.

Det nuværende Hvidøre udmærker sig navnlig ved sin enestaaende skønne Beliggenhed. Efter Kongedøtrenes Overtagelse af Ejendommen blev Haven omkring Lyststedet ved en Tunnel under Vejen sat i For-

*) Bagergaarden Vilhemsdal maa ikke forveksles med Lyststedet af samme Navn, som i sin Tid tilhørte Bibliotekar D. G. Moldenhawer, der lod C. F. Hansen opføre en ny, pragtfuld Hovedbygning. Lyststedet Vilhemsdal laa ogsaa ved Strandvejen, men helt inde paa Hovedstadens egen Grund, Syd for Tuborg.

bindelse med Strandhaven; denne er senere helt udskilt fra Ejendommen og udlagt som offentlig Promenade. Bygningen blev ved samme Lejlighed omhyggeligt restaureret, men dens oprindelige Skikkelse i det hele bevaret. Den er i en Art engelsk-italiensk Stil, i to Etager med Kælder og et firkantet Taarn, der afsluttes i et Kuppelspir. Mod Strandsiden er der en aaben Søjlehal, baaren af Karyatider, der er modellerede af Billedhugger Otto Evens. Bygningen er som Arkitektur betragtet ikke af særlig høj Værdi, men Beliggenheden er enestaaende.

SKOVSHOVED CA. 1830

(Radering)

Udsigten over Sundet, Hveen og den svenske Kyst er vidunderlig og fra Søen øjnes langvejs fra den hvide Bygning paa den høje Banke.

Det gamle Hvidøre er som Lokalitet yngre og vistnok selv en Del af den Egn langs Stranden, der oprindelig bar Navnet *Skovshoved*. Navnet findes uforandret langt tilbage i Middelalderen, blot med gammeldags Skrivemaade, thi konstruerede Former som »Skovsodde«, der kan træffes i det attende Aarhundrede, har ingen historisk Hjemmel. I Københavns Stadsret af 1294 (og iøvrigt allerede i et Aktstykke af 1275) nævnes Scogshoueth i Forbindelse med Bestemmelserne om Roskildebispens Ret til herreløse Skibe uden at der iøvrigt fortælles noget af positiv topografisk Interesse om dette Sted.

Øde har det vel været undtagen i Fisketiden, da Livet langs Sundets Bredder pulserede saa stærkt. Ved Middelalderens Slutning (1498) omtales et Sancte Anne Kapel ved Skovshoved, der kan have været et kirkeligt Tilflugtssted for dem, der i Fisketiden søgte til Stranden og slog deres Boder op, men dog snarere et Hospital eller Nonneklo-

ster, der maaske er indstiftet af Kong Hans's fromme Dronning Kristine. Der vides yderlig lidt om det. En tilfældig Notits blandt Dronningens Regnskaber oplyser, at en Kvinde ved Navn Mette, der havde haft Ophold i Kapellet, var død og havde efterladt sig Penge og Kleodier, der nu tilhørte Kapellet og for hvilke der skulde gøres Dronningen Rede; ellers er denne Stiftelse ganske ukendt. Under Grevens Fejde nævnes Skovshoved og Hvidøre i alle Kilder til Krigens Historie som det Sted, hvor Grev Kristoffer af Oldenborg 1534 paa de titusinde Martyrers Dag (22. Juni) gik i Land med sine Stridsmænd uden at møde Modstand, og ved Hvidøre anlagdes Fæstningsværker for at hindre Lybækkerne Adgang, da den vendiske Flaade nærmede sig i Efteraaret 1536.

Har Skovshoved i Middelalderen været et Fiskeleje i Lighed med Dragør, hvor Hytter og Boder stod tomme uden for Fangsttiden (uden iøvrigt paa langt nær at være af samme Betydning), saa havde det i hvert Fald omkring Aar 1600 en fast Befolkning, der levede af Søen. Talrig var den ikke; der var ti Husmænd, som hver gav Kongen en Fjerding Torsk aarlig i Afgift af den Jord, deres Hus stod paa; hvoraf tillige ses, at det var Fiskere. En af Indvaanerne opføres i Lenets ældste Jordebøger som boende »ved Thorbeck«, hvilket tyder paa, at Skovshoveds Udstrækning mod Nord oprindelig er regnet mindst til det nuværende Taarbæk. Kysten langs Hvidøre var allerede da udskilt som selvstændig Lokalitet, og midt i Aarhundredet er ogsaa Taarbæk i Jordebogen skilt fra Skovshoved. Paa Kristian den Femtes Tid er Skovshovedhusenes Antal 11 (9 Landgildehuse, 2 Holdshuse) og alle Indbyggerne driver Fiskeri i Stranden, »naar dens Tid er,« baade med Sildegarn og Flyndergarn, kun en Enke og en fattig gammel Mand satte blot Kroge ud; Agerjord og Eng hørte der ikke til disse Bosteder, kun lidt Kaalhave til hvert Hus. I det attende Aarhundrede stiger Tallet paa Fiskerhuse ved Skovshoved stærkt; ved Krigsjordebogens Indrettelse 1718 er der 26 Huse, hvoraf flere beboes af to Familier.

Det var en fattig og af Uheld hjem søgt Befolkning. Under den store nordiske Krig led Fiskerne megen Skade, Baade og Garn ødelagdes eller opsnappedes af Svenskerne, de blev selv i flere Tilfælde taget som Krigsfanger og i aarevis holdt tilbage. Efter Fredens Slutning rettede de i Sommeren 1721 en Memorial til den nykronede Dronning Anna Sophie om at faa Erstatning for de mistede Redskaber, da de intet havde »at leve af uden det blaa Vand« — men forgæves. Ikke blot Menneskefejde, ogsaa Naturens onde Luner hæmmede dem i deres Næring: Drivisen tog 1735 99 af deres Garn, andre Aar slog Fiskeriet fejl. Faa eller ingen havde Bagerovn eller Bryggerkedel i Huset og maatte Vinteren igennem tage Brød og Øl paa Kredit i Kroen, indtil de om Sommeren atter kunde begynde at fiske; Kromanden fik af den Grund Lov til selv at brygge Øl og brænde Brændevin, en af alle Kro-

mænd og Traktører stærkt efterstræbt Gunst. Om Vinteren kneb det haardt med Ildebrændsel. Fem-seks Familiefædre med deres Koner og Smaabørn klumpede sig sammen om en fælles Arne, og saa gik det paa Omgang at levere Husrum i de smaa Hytter, mens Krofar maatte borge dem Føden indtil bedre Tider. Intet Under derfor, at de uden Forlov forsynede sig med Brænde fra Dyrehaven, naar Lejlighed tilbød sig, og det var baade humant og forstandigt, at Kongen paa Foranledning af Regimentsskriveren ydede hver Familie af Moserne i

SKOVSHOVED 1913
(Fotografi)

Dyrehaven 2 Skovlæs (eller 6 Bønderlæs) Tørv aarlig fra 1745. Der boede paa dette Tidspunkt 64 Fiskerfamilier ved Kysten fra Skovshoved til Skodsborg.

Paa Fiskerbefolkningens Vindskibelighed var der lagt stramme Baand ved Oprettelsen af det københavnske Fiskekræmmerlav (1696). De privilegerede Sø- og Strandfiskekræmmere fik Lov til at købe op langs Kysten til Helsingør, navnlig i Skovshoved og Vedbæk, for at Fisken kunde være billigere i København, men al anden Forprang og Opkøb blev forbudt; Fiskerne selv havde ikke Ret til at drive Handel i det større, dog var det ikke forment dem at sælge paa Akseltorv i København den »Guds Velsignelse af Fisk de med deres egen Flid af Stranden kan fange«. Sildefiskeriet gav endnu ved Midten af det attende Aarhundrede mest Udbytte, men ogsaa Makrel, Hornfisk, Torsk, Flyndere, Tobiser, Stenbidere, Krabber, Rejer og Aal hørte til Skovshovedfiskernes Produkter. »Disse Fiskere,« fortæller en samtidig Topo-

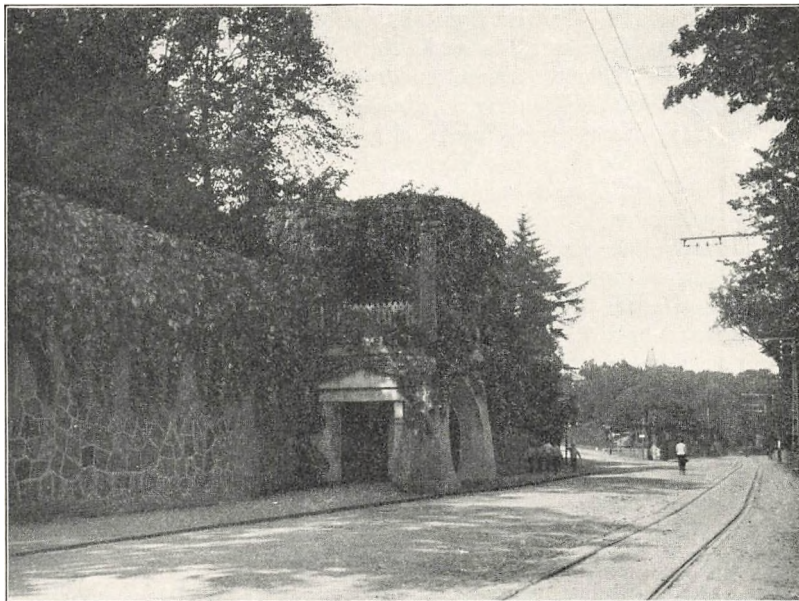
graf, »sælge Fiskene ferske udi København, og af det Slags, som kan konservere sig levende udi Kurve, bære Kvindfolkene i Hobetal udi saadanne Machiner paa deres Ryg bunden til København, og naar de have solgt Fiskene, proviantere de sig med adskillig, som de pakke igen udi Kurven og bære hjem«. Skovshovedkonernes karakteristiske Fiskekurv, der vel knap nok er gaaet helt af Mode endnu, beskriver han meget nøje: »Denne Kurv,« siger han, »er saaledes flettet og indrettet, at den er lidet hul paa den Side, der slutter sig paa Ryggen og hviler ligesom paa Hofterne; den bindes fast over Skuldrene og under Armene, saa at derudi en stor Tyngsel uden særdeles Besværlighed kan bæres, da de og tit og ofte betjene sig af tvende Stokke, som de stikke bag ud under Kurven mulig for at holde Tyngselen udi desbedre Balance«.

Kromanden i Skovshoved var i de onde Aar et Forsyn, som Lejets Indvaanere maatte stole paa. *Kroen* selv var meget gammel. Den eksisterede omkring 1660, thi da Kromanden i 1681 fik kongeligt Brev om, at hans Søn maatte følge ham i Næringen, havde han siddet i Skovshoved Kro i tyve Aar. Det var oprindeligt et Hus som de andre Fiskerhytter, vistnok med lidt større Have, og Kromanden regnedes for Husmand som Lejets øvrige Beboere; han maatte købe Kroens Bygninger og tage Grunden i Fæste og i hvert Fald i det attende Aarhundrede løse sin Krobevilling i Rentekammeret. En af Kromændene hed Arved Hansen (til 1752), en anden Conrad Stelling; af hans Enke købte Svigersønnen Jens Rostgaard 1761 Skovshoved Kro. En Augustaften et Par Aar senere (1764) lagdes den i Aske, da Stedets Kælder pige, der skulde vise en logerende Jøde op paa sit Kammer, ikke var forsigtig nok med sit Lys. Brandskæret vakte i København saa stor Bestyrtelse, at man sendte Stadens mest mobile Brandsprøjte »Jagthunden« til Undsætning. Men Kroen brændte alligevel ned og et Hus ved Siden af tillige. Da Jens Rostgaard Aaret efter havde faaet den bygget op paany, bestod den af en ca. 25 Al. lang Hovedbygning i een Etage, grundmuret, med teglhængt brudt Tag og Trefags-Kvist, store straatækte Stalde og Udhus, og endda fik Krobygningerne en større Udvidelse i 1767.

Kroen er nu Badehotel, en imponerende Bygning i flere Etager, men var allerede da statelig efter Stedets Omstændigheder; thi Lejets øvrige Huse var endnu i første Halvdel af det nittende Aarhundrede bitte smaa og med Huslodder, der ofte kun strakte sig over 200-400 Kv.-Alen. Største Delen af de mindste Huse er nu forsvundne, dog ligger hist og her endnu et tilbage. Hver Fisker holdt Gris, og da Husrummet var knapt, traf man de velnærede Dyr overalt, solende sig paa Vej og Strand; men omsider blev der af nogle Autoriteter, der ikke havde tilstrækkelig Sans for det maleriske, udstedt Forbud mod Skovshovedsvinens altfor ubundne Tilværelse. De fleste af Husene laa

i Landsiden af Vejen, en Del ogsaa i Strandkanten mellem »Stejlepladserne«, hvor Garnene røgtes og tørres. Beliggenheden derude kunde være farlig nok: i Februar 1865 skruedes Isen saa haardt op paa Skovshovedstranden, at den halvvejs væltede et af de mest udsatte Fiskerhuse. *Havn* blev der først anlagt 1869 paa Initiativ af en Række Mænd, der var knyttet til Gentofte Sogn, bl. a. Sognefoged Vilhelm

STRANDVEJEN MELLEML CHARLOTTENLUND OG SKOVSHOVED

(Fotografi)

Nielsen, Provst Boisen og Etatsraad O. B. Suhr, og paa den yderste Mole er rejst en Sten med Tak fra »Fiskeren, hans Børn, hans Kvinde«.

Nu lever ikke Skovshovedfiskeren af Fangsten alene. Vel havde Hovedstadens Indbyggere allerede i det attende Aarhundrede en stærkt udtalt Tilbøjelighed til landligt Sommerliv, men man søgte Idyllen, ikke Stranden. Søen blev først en betydende Faktor, da Badelivet i det nittende Aarhundrede kom paa Mode, og navnlig i sidste Halvdel af Aarhundredet søgte Sommergæsterne i stort Tal til Skovshoveds smaa Huse. Lyststeder og Villaer groede op paa Fiskerlejets Jord (»Edinbourg« ved Hvidøre hører til de ældste Landsteder i Skovshoved) og efterhaanden som Strandvejens Kommunikationer udvikledes, fulgte de store Lejekaserner som tro Følgesvende. I Skovshoved ligger ogsaa det »Nordsjællands Elektricitets- og Sporvejs-Aktieselskab«

tilhørende Værk (opført 1903), der leverer Elektricitet til Sporvejene i Gentofte Sogn og tillige til privat Forbrug i en Række omliggende Kommuner. Kirke har Skovshoved først faaet i de senere Aar. Den er opført i romansk Stil af Arkitekt Alfred Brandt og indviet 17. Oktbr. 1915.

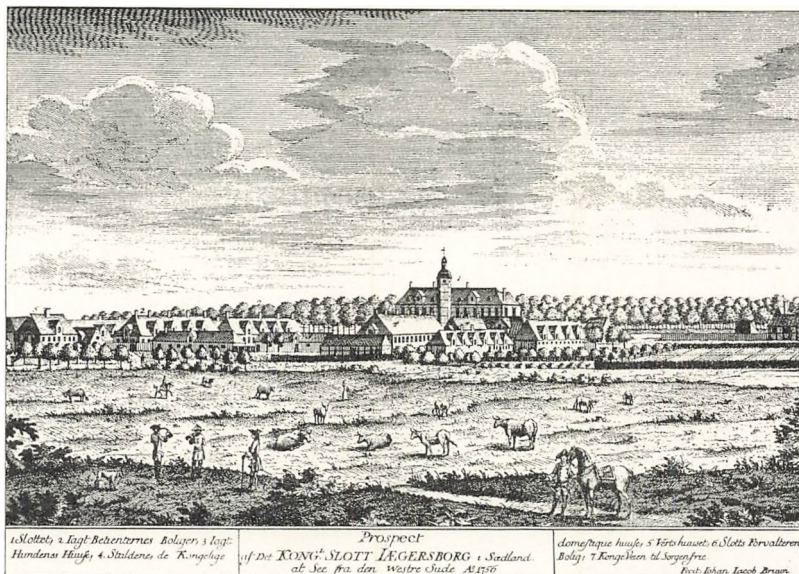
Strandvejen Syd for den egentlige Fiskerby indtil Charlottenlunds Indhegning laa ubebygget langt ned i Tiden. Strandsiden var Oredrev, Landsiden hørte til Ordrup Bymark, var stærkt bakket og beherskedes af nogle store Gravhøje, de saakaldte »Skjoldhøje«. To laa samlede lidt Nord for Charlottenlund, en tredje (nu sløjfet) nærmere ved Skovshoved. Ved Udskiftningen tilfaldt disse Arealer dels Skjoldgaard, som tog Navn efter Højene, dels Teglgaarden. A. P. Bernstorff købte 1770 af Bonden paa Teglgaarden et Stykke Jord paa 3 Tdr. Land, lidt Vest for Skovshoved By og Kro, hvor han vilde lade Jardin opføre en Pavillon. Den berømte Bygmester fandt Beliggenheden henrivende, men ligesom »Grevskabet« paa Tranegaarden blev Planen ikke til noget under Struenseetidens indtrædende Omskiftelser.

I 1785 afhændede Bernstorff dette Areal til Etatsraad Conrad Hauser, en københavnsk Storkøbmand, der navnlig senere, efter det ødelæggende Bombardement 1807, drev en udstrakt Byggevirksomhed i Hovedstaden; Hauserplads og Hausergade bærer endnu hans Navn. Han købte desuden nogle Arealer paa begge Sider af Strandvejen og byggede her en Lystgaard, som han efter sin Hustru kaldte »Karenhøj«. Den tilhørte 1805-12 Assessor Hans Rosenkilde og fik af en følgende Ejer Navnet »Ellensborg«. I 1822 kom den paa Auktion og købtes af den bekendte Godsejer og Legatstifter Chr. Rønnenkamp, som for tredje Gang gav den Navn; han kaldte den *Strandhøj* og lod det nye Navn fastslaa ved kgl. Konfirmation (af 28. Febr. 1823). Lyststedet frasolgte han 1836, da han købte Næsbyholm og Bavelse, Skjoldhøjene beholdt han til 1846.

Til Lyststedet hørte nemlig de to sydlige Skjoldhøje; Hauser havde købt dem 1785 og de var senere fulgt med Karenhøj. Der havde iøvrigt været en livlig Handel med de tilliggende Jorder, Hauser og de følgende Ejere havde baade købt, solgt og mageskiftet, og i Rønnenkamps Tid hørte der ca. 25 Tdr. Land til Strandhøj, der sammen med en større mellemliggende Lod, som Kromanden i Skovshoved allerede 1769 havde købt af Skjoldgaardens Jorder, udgjorde hele Strækningen langs Strandvejen fra Skovshoved til Charlottenlund. Der fandtes kun ganske faa Huse. Helt nede under Skovhegnet laa allerede omkring Aar 1800 et Lyststed, der kaldtes »Rolighed« og som fra midt i Aarhundredet indtil 1892 tilhørte Landskabsmaler Heinrich Buntzen. Lige foran, nærmere ved Vejen, opførtes senere (før 1850) et andet, der fik det stygge Navn »Malicemborg«, som Sagnet fortæller fordi Bygherren for at hævne sig paa »Roligheds« Ejer, der ikke vilde af-

staa sit Hus, spærrede ham al Udsigt. Det var ikke blot en folkelig Benævnelse, det findes i retslige Aktstykker. Først i sidste Tredjedel af det nittende Aarhundrede er denne Strækning af Skjoldgaardens Jorder helt udstykket. Ind mod Ordrup er Travbanen anlagt 1891 og ud mod Strandvejen er rejst nogle af Gentofte Kommunes prægtigste moderne Landsteder, bl. a. »Skjoldhøj«, »Lindehøj« og »Øresundshøj«.

Paa Strandsiden staa gemt i en af Haverne (Strandvejen Nr. 188) et gammelt »Gravminde over fem den 2. April 1801 faldne Mennesker«.

JÆGERSBORG 1756

(Kobberstik)

IBSTRUP, SENERE JÆGERSBORG

EN gammel Efterretning gaar ud paa, at *Ibstrup*, som Jægersborg tidligere hed, oprindeligt tilhørte Slægten Ulfeld. Denne Efterretning er urigtig — Ulfeld'erne vides aldrig at have ejet Jordegods i Gentoftø Sogn.

Ibstrup er iøvrigt et forholdsvis nyt Navn; Mandsnavnet Ib (en yngre Form for Jep eller Jakob) kan sikkert ikke paavises i samtidige Aktstykker før hen mod Middelalderens Slutning. Men Stedet er meget ældre. I 1401 forekommer »Jæiopstorp« (=: Jepstorp), der upaatvivlelig er den samme Lokalitet, da den nævnes i Forbindelse med Lyngby Møller og Stakørp (=: Stokkerup). Jepstorp var Krongods, men Roskilde Kapitel havde Gaarden i Pant tilligemed en Mængde andet Bøndergods, hvilket Gods Kapitellet nu atter overdrog Kong Erik og Dronning Margrete. Ved Slutningen af det femtende Aarhundrede ses det tydeligt, at Jepstorp kun bestod af een Gaard, og den tilhørte stadig Kongen.

Ved Tiden omkring Reformationen hedder Stedet Ibstrup. Enken efter den bekendte Rigsraad Albert Jepsen Ravensberg, Fru Sofie Pode-

busk, fik 1537 kgl. Livsbrev paa Myllerup By og en Bondegaard i Ibstrup, men af en eller anden Grund kom Overdragelsen ikke i Orden. Man har tidligere identificeret disse Lokaliteter med Mullerup i Løve Herred og Ebberup i Merløse Herred, men det er uden for al Tvivl, at det virkelig er Ibstrup i Gentoftes Sogn, her er Tale om; dels forlenedes Fru Sofie, der som Enke boede i København, i Stedet for med Isløf (o: Islemark), dels er det sikkert, at Myllerup eller Mellerup oprindeligt har ligget i Ibstrups umiddelbare Nærhed, og er forsvundet af den gode Grund, at den senere blev lagt ind under Ibstrup. Saa det er kun naturligt, at de to Lokaliteter bortforlenedes sammen. Mellerup nævnes forøvrigt allerede i det fjortende Aarhundrede og kaldes da Melletorp eller Mellemtorp, og Roskildebispens ejede dens tre Bol Jord, der var inddelt i seks Gaarde. Ibstrup var ganske vist kun en Bondegaard, men allerede paa Frederik den Andens Tid synes den at have været en af Sognets største og fornemste; den indtog allerede paa dette Tidspunkt en Særstilling.

Ibstrup (og senere Jægersborg) var fra Frederik den Andens Tid til langt ned i det attende Aarhundrede knyttet til den kongelige Jagt. Det har alle Dage været Jagtslottet fremfor noget andet. I 1573 høres om en »Fogelherd« eller Fuglegaard, som Kongen greb Lejligheden til at lade indrette, da Kurfyrsten af Sachsen sendte en gammel Jæger til Danmark, der forstod sig paa Fuglefangsten. I de følgende Aar opholder Frederik den Anden sig ofte paa Ibstrup under sine Strejfture paa Jagten. Allerede i 1570erne maa der have været indrettet standsmæssige Gemakker, hvor Kongen og hans Følge kunde tage ind, og Stalde, hvor Herrernes Heste kunde opstaldes; undertiden forbliver han der flere Dage i Træk og besøger Regeringsforretningerne derfra. Det var her, Frederik den Anden personlig tilbød Tyge Brahe Øen Hveen i Forlening. Tyge Brahe fortæller derom i en latinsk Epistel til den medicinske Professor Johannes Pratensis: Om Morgenen den 11. Februar 1576, medens han endnu laa i Sengen, just overvejende sit Forsæt om at drage til Tyskland og slaa sig ned der, kom en ung Adelsmand til Knudstrup i Skaane og overbragte et Brev fra Kongen, skrevet »in domo regis venatoria Ibstrup« — paa Vor Jagtgaard Ibstrup — med Bud til Tyge Brahe om uopholdelig at komme til Sjælland; han begav sig straks paa Vej og inden Solens Nedgang modtog Kongen ham paa Ibstrup.

Den jagtelskende Konge havde flere saadanne Jagthuse og Gæstegaarde paa sine vidtstrakte Jagtdistrikter ude i Landet; vi har allerede omtalt Vartov. Det var hyppigst Bøndergaarde under Kronens Gods, og Fæstebonden nød visse Begunstigelser for at holde Gaarden i Stand til Kongens Modtagelse. Paa Ibstrup boede Herredsfogden i Sokkelunds Herred, Lavrids Knudsen, der første Gang nævnes i Sommeren 1579 og øjensynlig stod højt i Kongens Gunst. Da han maatte for-

sømme sin Næring paa Gaarden med at holde Ting i Herredet og møde paa Landstinget — Herredsfogden var den Gang som Sognefogden siden selv en Bonde — fik Herredets Bønder Befaling at yde ham en Skæppe Korn hver om Aaret; 1581 fik han Ret til at oppebære Kronens Korntiende af Lyngby Sogn, 1586 gav Kongen ham uden Indfæstning en Krongaard i Mellerup til hans endnu ugifte Datter. Efter Frederik den Andens Død fritoges han for Landgilde af Gaarden paa Grund af sit Hverv som Herredsfoged — en Gunst, der jævnlig blev Herredsfogderne til Del — og han fik Lov til at indføre Rostockerøl sise frit.

Storbonden Lavrids Knudsen døde som en fattig Mand, og Enken maatte se hele sit Boskab og en Del af Kvæget udlagt til Kronen for hans Gæld. Formynderregeringen gav hende dog Lov til at beholde sine Ejendele for bedre at kunne holde Gaarden ved Magt (1594). To Aar efter giftede hun sig med Staffen Nielsen Bonde og Ægtefællerne fik kongeligt Brev om at maatte beholde Ibstrup uden Afgift saa længe de levede.

Ibstrups Storhedstid oprinder i Kristian den Fjerdes yngre Aar. Dronningen, Anna Katrine af Brandenburg, har sandsynligvis faaet overdraget Gaarden som sin Særejendom, og for at faa en virkelig Storgaard ud af den er Mellerup By aabenbart allerede paa dette Tidspunkt lagt til Ibstrups oprindelige Jordtilliggende. Mellerup med sine 6 Gaarde nævnes endnu i Lensregnskaberne fra Tiden omkring 1600, men fattes i den tidligst bevarede Jordebog fra 1611-12 — hvad der passer særdeles godt med, at Kongen ved Nyindretningen af Ibstrup har sløffet Byen og lagt dens Marker under den nye Kongsgaard. Den ene af Jægersborg Hovedgaards tre Markvange hed endnu i det attende Aarhundrede Mellerup Vang; den strakte sig fra Ordrup Mark i Øst til Ridebanevang i Vest, mod Syd til Brødkoven og Nord paa til Dyrehaven, saa at Mellerup By altsaa har ligget i den Egn, hvor senere Hovmarksgaarden fik sin Plads.

Gaardens gamle Bygninger slog naturligvis heller ikke til under de ændrede Forhold — det besluttedes at opføre et »stort nyt Hus« paa Ibstrup. Grunden blev lagt i Foraaret 1609. Resen, som formodentlig bygger paa en Tradition, der endnu har eksisteret paa hans Tid, beretter udtrykkelig, at det var Dronningen, der oprindeligt tog Initiativet, og det stemmer godt med, at Ibstrup i Lensregnskabet 1611-12 kaldes »Dronninglig Majestæts Gaard«. Hun naaede dog ikke at se Slottet færdigt. Efter at Grunden var sat, tog man i Foraaret 1610 fat paa Hovedbygningens Mure, i Efteraaret 1611 blev Taget dækket med Skifer, Kobber- og Blyrender lagdes op; men derefter indtraadte en Standsning. Dronningen døde og Ibstrup kaldes nu i Modsætning til tidligere »Kongelig Majestæts Gaard«. Med Byggeriet gik det langsomt, Kalmarkrigen lagde Beslag paa Kongens Interesser, først i

1615-18 blev der sat Vinduer og Døre i det nye Hus paa Ibstrup, medens man indvendig gik i Lag med Kalksniderarbejdet. Af Udbygninger var indtil dette Tidspunkt bl. a. en Beriderstald og et Boldhus blevet opført. Det nye Ibstrup maa i det hele være bleven færdigt omkring Aar 1620.

Var Ibstrup end til at begynde med Dronningens egen Gaard, er der dog næppe Tvivl om, at den byggelystne Konge her som i andre Tilfælde har gjort Udkast og tilset Opførelsen; den egentlige Bygmester har han vel næppe været, skønt ingen af de ved Slottets Opførelse beskæftigede Haandværkere (bl. a. David Nyborg fra Køge) nævnes paa en saadan Maade, at man faar Indtryk af, at de indtog en ledende Stilling. Man tør sikkert gaa ud fra, at den ældste bevarede (nedenfor Side 131 gengivne) Tegning af Ibstrup i Hovedtrækkene er overensstemmende med det oprindelige af Kristian den Fjerde opførte Slot, og den aabenbare Lighed med Rosenborg falder da let i Øjnene. Rosenborg og Ibstrup var under Opførelse samtidig og kan i Grundplan og Arkitektur begge føres tilbage til Badstuen ved Frederiksborg, opført af Faderen Frederik den Anden. Det spirprydede Trappetaarn paa den ene Langside er fælles for alle tre Bygninger, ligeledes de tre Udbygninger paa den anden; men Udbygningernes Afdækning er forskellig: ved Badstuen og det tidligere Ibstrup afsluttes de med Spidsgavle og Vinkeltag, ved Rosenborg løber de op i Spir. Ligheden er iøvrigt størst mellem Badstuen og Ibstrup — selv Karnapperne paa de tre Udbygninger genfindes i dem begge — dog er Badstuens Trappegavle baade i Istrups og Rosenborgs Arkitektur erstattet af de hollandske Renæssancegavle, der gaar igen i saa mange af Kristian den Fjerdes Bygningsværker.

Ibstrup laa langt ned i Tiden omflydt af Vand. Foruden Søen var der oprindelig baade Vold og Grav, begge Dele nævnes i Rentemesterregnskaberne ved Istrups Opførelse; gentagne Gange tales der om, at Grunden skal sættes af Kampesten omkring »Skansen«. Og Dallins nedenfor (under Gentofto By) omtalte Kanalprojekt var delvis begrundet i Kongens Ønke om at føre Vand til Graven omkring det nye Slot; Planen gik aabenbart ud paa at gøre »det kongelige Hus Ibstrup paa det næste omflut« — d. v. s. paa det nærmeste omflydt med Vand.

Ibstrup var endnu ikke i den Forstand kongelig Sommerresidens som det senere blev. Rosenborg var Kongens kæreste Opholdssted og laa i det syttende Aarhundrede endnu i helt landlige Omgivelser; vilde Kongen lidt længere bort fra Byen, tyede han til Frederiksborg. Hyp-pig søgte Kristian den Fjerde dog til Ibstrup, slog sig undertiden ned her et Par Dage paa Rejsen til Frederiksborg, og der er bevaret flere interessante Træk, der knytter sig til dette nordsjællandske Slot. Gennem Jon Olafssons Erindringer lærer man Kongen at kende i hans

daglige Liv paa Ibstrup, forudsat at denne brave Islænder, der tjente som simpel Bøsseskytte, ikke lader Fantasien alt for frit Løb. En Dag, fortæller han, blev han sammen med sine Fæller beordret ud til Ibstrup, hvor de skulde trække Trærødder i Land fra den runde Sø, der laa Sonden for Slottet og tidligere havde været bevokset med Skov, som Kongen nu havde ladet omhugge. Kongen tog personlig en Haand i med, naar Stubben var hevet i Land, og Arkelimesteren, der stod hos, med guldbroderede Handsker og prangende Kaarde, fik en drøj Irettesættelse, fordi han stod ørkesløs og saa til, naar de andre arbejdede. Tre Dage var Bøsseskytterne beskæftiget derude og Kongen gav dem til Løn 12 Tønder Kongeøl, hvad der maaske i nogen Grad kan have medvirket til, at Jon Olafsson ser Kongens Færd i et saa flatterende Lys.

Kristian den Fjerde optraadte ogsaa paa Ibstrup i fuld kongelig Glans. Slottet selv har sikkert nok været udstyret med Pragt, med kostbare Tapetserier og Perlestikkerarbejder — derom synes i hvert Fald den Omstændighed at afgive Vidnesbyrd, at Kongen i 1634 i længere Tid havde Perlestikkeren Gert Oссерin og hans Folk i Arbejde derude. Fremmede Staters Afsendinge fik jævnlig Foretræde for Kongen paa Ibstrup; det vides, at han her i 1622 modtog Hertugen af Lyneborgs Gesandt, og gentagne Gange (i 1623 og 1647) russiske Gesandtskaber. Den sidste Gang ledsagedes Gesandterne af et Følge paa henimod halvfjerdsindstyve Personer. De kom for at bringe Undskyldning for den Behandling, Valdemar Kristian var bleven til Del i Rusland og som var gaaet Kongen nær til Hjerte, da hans politiske Planer krydsedes ved at Prinsen blev holdt for Nar i Stedet for at faa Czarens Datter til Ægte. Synderlig begejstret var han ikke for at faa de fornemme Herrer stedet for sig, og han giver sin Stemning Luft i følgende kongelige Linjer til sin Kansler, Kristen Thomesen Sehested: »Moskovitternes Audiens angaaendes, da vilde [jeg], at de fik Audiens hos Fanden i Helvede og intet hos mig. Paa Københavns Slot kan det for adskillig Konsideration intet ske, men in loco abdito som Ibstrup, om man kan faa saa mange Vogne og Heste, at man kan slæbe de Bernhytter*) derud.«

Ibstrup kunde altsaa gøre Nytte ved Lejligheder, hvor det gjaldt om ikke at vække for stærk Opsigt. Forud var der gjort store Forberedelser. I Anledning af Tronfølgerens, Prins Kristians Død ikklædtes Modtagelsesværelserne paa Ibstrup et dystert Udstyr: Trapper, Gange og Gemakker, hvorigennem Gesandterne skulde føres, maledes sorte, hvor de ikke kunde dækkes med sort Klæde; over det Sted, hvor Audiensen fandt Sted, ophængtes et sort Tapetseri og over Gulvet

*) Bernhauter (egentl. Bärenhäuter), et i ældre Tysk hyppigt forekommende halvt godmodigt, halvt foragteligt Udtryk; betyder omtrent det samme som Kerl eller Bube. Paa moderne Dansk vilde man nærmest sige: Drønnerter.

bredtes sorte Tæpper. Og, hed det i Missivet til Hofmesteren om alle disse Foranstaltninger, »de Heste, som paa Gangen paa forskrevne Ibstrup findes afmalet, skal tages af Vejen og sættes paa Salen der samme Steds«. Formodentlig var Talen om ophængte Malerier. Audiensen fandt Sted den 22. Oktober, og Ugedagen derefter blev Gesandterne atter bestilt til Ibstrup for at »faa deres Afskeen jo før jo beder« — det var Kongens egne Ord til Sehested. Alligevel drog Moskovitterne bort med rige Gaver i lødigt Sølv; det var Tidens Skik, og den maatte overholdes.

Store historiske Begivenheder knytter sig iøvrigt ikke til Ibstrup. Det var her Vibeke Kruse den 7. April 1630 bragte Ulrik Kristian Gyldenløve til Verden, men mest bekendt har vel Slottet været i Datiden som Opholdssted for den landflygtige svenske Enkedronning Marie Eleonora, Gustav Adolfs Gemalinde. Kristian den Fjerde ydede her sin Frænke (hun var Dronning Anna Katrines Broderdatter) et gæstfrit Tilflugtssted, men Politik var der med i Spillet; Enkedronningen stod aabenbart under Kongens Formynderskab og maatte, som det synes, sætte sit Navn under de Breve, Kongen ønskede hun skulde skrive til Datteren, den regerende Dronning Kristine i Sverig. Enkedronningen flyttede ind paa Ibstrup i Sommeren 1641; selv skulde hun bo i Kongens egne Gemakker, Følget i de andre Logementer. Senere fik hun (efter hvad Slange beretter) anvist Bolig paa Vordingborg Slot.

Ved Ibstrup var der foruden det kongelige Gæstehus tillige en *Ladegaard*, formodentlig den oprindelige Bondegaard. I Begyndelsen laa Ladegaarden under Københavns Len og bestyredes af en Foged med 20 Rdl. kurant i aarlig Løn og 3 Rdl. maanedlig i Kostpenge, og naar Behov gjordes, forskrev Kongen derfra til Hofholdningens Fornødenhed alle Slags Viktualier. Men mod Slutningen af Kristian den Fjerdes Tid bortforpagtedes Ibstrup som et Slags særligt Len. I 1645 fik Slotsskriveren paa Københavns Slot, Peder Pedersen, Forpagtningsbrev paa Ladegaarden for et Tidsrum af tre Aar mod en aarlig Afgift af 600 enkende Rigsdaler og allerede Aaret efter sikrede han sig Forpagtningen indtil 1653. Han fratraadte dog forinden; efter Kristian den Fjerdes Død afgik han (1649) som Slotsskriver, blev senere Borgmester i København og var engageret i saa mange Foretagender, at der kan have været Grund nok for ham til at opgive Forpagtningen af Ibstrup Ladegaard. I hvert Fald var Hans Kristoffersen Claudi traadt i hans Sted 1650.

Denne Hans Kristoffersen var ilde lidt af Bønderne; han plagede dem med Hovarbejde og Ægter. Hvordan Vejret var og hvor bundløse Vejene end laa hen, maatte Bønderne idelig til Hovedstaden efter Øl og Proviant eller Foder til Jagthundene. Han tog dem fra Ploven, naar de gik og arbejdede i Ibstrup Mark. Naar de fattige Kronbønder

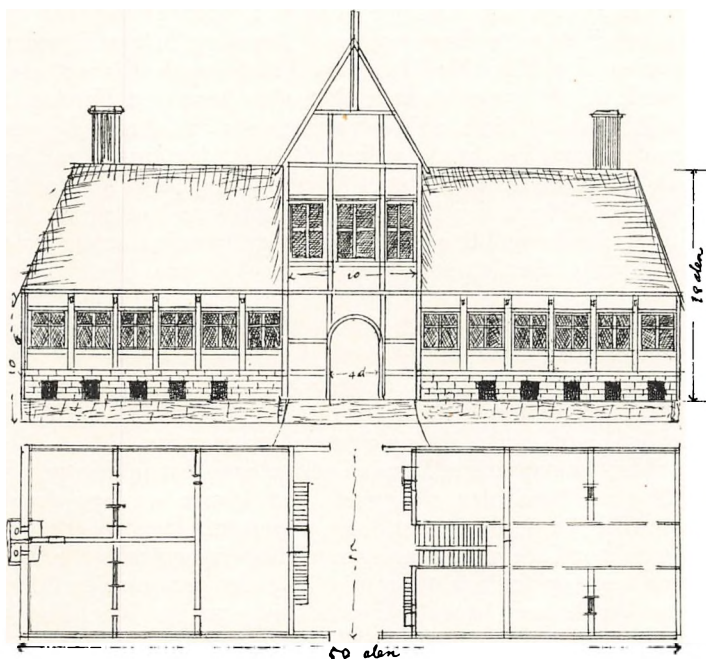
fik Bud om at age og undskyldte sig, mødte hans Tjenere bevæbnede op for at pante, og Hans Kristoffersen lod sig ikke nøje med Husets Kobbærtøj, men tog Seng og Hoveddyner. Saaledes lød Klagerne fra Gentofte Sognemænd og Lensmanden gav Bønderne Medhold.

Frederik den Tredje havde imidlertid overladt Ibstrup til sin Gemalinde. Det var Sophie Amalie, der 18. Febr. 1650 havde udstedt aabent Brev om Forpagtningen af Ibstrup til Hans Kristoffersen Claudi fra 1. Maj 1650, fra hvilket Tidspunkt hun formodentlig har overtaget Slottet, og det var Dronningen, som 1657 antog Kongens Fiskemester Peter Holmer som Forpagter i hans Sted. Lorens Tuxen, Dronningens betroede Mand, havde dog som Slotsforvalter Overopsyn over Ibstrup ligesom over Dronningens øvrige nordsjællandske Godser.

I 1650ernes første Halvdel, mens der endnu var Fred i Landet, gæstede Sophie Amalie gerne Ibstrup, der nu blev Skuepladsen for pragtfulde Hoffester, som Dronningen arrangerede med stor Opfindsomhed. Bekendt er den spanske Gesandt Rebolledos farverige Skildringer af nogle Festarrangementer paa Ibstrup i 1655: I Skoven var indrettet et Slags Jagtteater med bevægelige Dyrefigurer, som man skød til Skive efter; Selskabet, der var i prægtige Jagtdragter, strakte sig paa bløde Græsbænke, man holdt Taffel under aaben Himmel omkring en kunstig Dam med Fisk og Ænder etc., og Natten lang dansedes der i den store Sal paa Slottet, udsmykket med Krystalkroner og et Utal af Spejle.

Men det varede kun kort — faa Aar efter var Ibstrup næsten helt Ruin. Umiddelbart efter Stormen paa København i 1659, da Karl Gustavs Hær endnu laa omkring Hovedstaden, havde den svenske Generalkrigspræsident Lars Flemming indkvarteret Resten af Dalkarle-Regimentet paa Ibstrup Slot, hvor de huserede paa det værste; den mislykkede Storm og den tabte Udsigt til Plyndring havde gjort Soldaterne opsat paa at faa Slottet lagt øde. De havde, enten af Uforsigtighed eller ond Vilje, nær sat Ild paa det. I den lange Sal øverst oppe, hvor Dronningens pragtfulde Baller tidligere havde fundet Sted, brændtes der Hul i Loftet paa tre forskellige Steder. I Kongens Sovegemak og et andet Kammer blev Lofterne ligeledes gennembrændt, Bolte og Ankre blev ført bort og en Del Sparreværk paa Ladegaarden revet ned. De svenske Officerer havde den største Lyst til at bryde hele Huset ned og bygge sig Hytter deraf i Lejren, kun Lorens Tuxens Forestillinger og Bønner hos Karl Gustav hindrede dem deri, og samtidig fik han Stenbock til at lade de raa Dalkarle fjerne fra Slottet. Den svenske Feltmarskal tog Officererne strengt i Rette og satte Generalmajor Fabian von Fersen til at beskytte Ibstrup, saa at intet mere blev brudt ned eller ført bort. Slottet var dog allerede saa medtaget, at Lorens Tuxen maatte skaffe Tømmermænd for at understøtte Skorstene og Lofter, der truede med at styrte ned, og han satte selv sit Liv i Fare, da Dalkarlene var rasende over ikke at kunne faa Tømmer

til Lejrhytter, og svor paa at skyde ham ned, hvor de kunde træffe ham paa Vej eller Sti. Da det senere var lykkedes ham at slippe ind i den belejrede Hovedstad, brød Svenskerne Ladegaardsbygningerne ned paa faa Fag nær, og førte dem ud til Lejren. Først da Freden var sluttet, blev de atter bragt til Ibstrup. I Sommeren 1660 stod der endnu i den svenske Lejr et Hus, som hørte hjemme paa Ibstrup, og som Byg-

UDKAST TIL ET REKREATIONSHUS
paa en Plads ved Jægersborg 1669 for Kristian V som Kronprins
(Samtidig Tegning, muligvis aldrig opført)

mesteren Albert Mathiesen fik Ordre til at undersøge, hvad det kunde bruges til og hvor det kunde flyttes hen.

Dronningen gav nu Afkald paa den hærgede Gaard. I Stedet fik hun Tange og Rude, hvor hun lod opføre Dronninggaard, og den 14. Juli 1660 kunde Kongen give sin Hofmarskal Ordre til atter at modtage Ibstrup og anvende Gaardens Avl og Indkomst til Hofstatens Fornødenhed. Det gjaldt om at faa den sat i Stand efter Krigens Ødelæggelser. Man kørte Sten og Tømmer fra den forladte Svenskelejr ind til Gaarden og traf andre Anstalter til dens Restaurering, men det havde ingen Fremgang under de trange Forhold lige efter Fredsslutningen. Der skulde raades Bod paa saa mange Skader, som Krigen havde ført

med sig, og som havde hastigere Hjælp behov og var af større Fornødenhed.

Men omsider fik man Stunder til for Alvor at tænke paa Ibstrups Genrejsning, og Opgaven løstes paa en overraskende Maade. Oberst Henrik Ruse, senere adlet som Baron af Rysenstein, der var gaaet i Lag med Kastellets Ombygning og stod for Dronningens nye Anlæg ved Amalienborg og Dronninggaard, rettede ogsaa sine Øjne mod Ibstrup. Han tog den ødelagte Gaard i Forpagtning for et vist Tidsrum mod at sætte Bygningerne i Stand og bringe Ejendommen i Lave efter den lidte Medfart; han har formodentlig set sin Fordel derved, thi det synes at være sket efter hans eget Forslag. Skønt Kongen ikke var til Sinds at lade foretage saa omfattende Byggearbejder derude, som Ruse havde ønsket, fik man dog truffet en Ordning med ham. Han skulde have Slottet i Forpagtning i syv Aar fra 1. Maj 1662 med alt tilliggende; Bønderne, der tidligere havde gjort Hoveri til Ibstrup, skulde vedblive dermed, men de haardest medtagne under Krigen, navnlig Bønderne i Gentoft og Vangede, skulde saa vidt muligt skaanes. Det var et rimeligt Forbehold, da det maatte forudsættes, at Ruse i udstrakt Grad vilde fordre Ægtkørsel af Bønderne til de forestaaende store Reparationsarbejder. Ruse skulde ogsaa have Ret til at indløse det Bøndergods, Kongen havde maattet pantsætte i Krigens Tid. Forpagtningsafgiften, der blev sat til 500 Rdr. aarlig, skulde tilfalde Ruse som Vederlag for Slottets Restauration.

Under den foretagsomme Mands Ledelse kom Ibstrup hurtig i Stand. Mure, Tag og Døre blev eftergaaet, Gemakkerne og især den lange Dansesal, der havde lidt mest, blev repareret. Der opførtes en ny Stald og en stor Lade efter hans egen, af Kongen approberede Tegning. Ruse var først og fremmest Ingeniør, saa det var navnlig i Ibstrups nærmeste Omgivelser, hans Virksomhed satte varige Spor. Den gamle Vold omkring Slottet blev sløjfet (Gravene derimod bibeholdt), Pladsen blev udjævnet og en stor Have anlagt; der blev indrettet Fiske-damme, sørget for de nedbrudte Hegn og Markernes Indgrøftning. Alt paa Ruses egen Bekostning, kun lod Kongen paa Frederiksborg anvide de unge Træer og Buskvækster, som behøvedes til den nye Slotshave ved Ibstrup.

Da Slottet var færdigt, ventede Kongen ikke paa Udløbet af Ruses Kontrakt. I Sommeren 1664 bestemtes det, at Ibstrup atter skulde lægges til Hofholdningen i Stedet for Ringsted Kloster, som Hoffet paa en Maade havde *spist* op, thi Kongen saa sig nødsaget til at tilskøde sin Hofslagter den gamle Hovedgaard med underliggende Gods som Vederlag for leverede Viktualier (senere kom den dog tilbage til Kronen igen). Der maatte af den Grund forhandles med Ruse om Ibstrups Afstaaelse. Den kongelige Bygmester besigtigede Slottet og takserede hvad Ruse havde kostet paa Genopbygningen — Sagen gik i

Orden og den 3. Oktober 1665 overgik Ibstrup til Rigmarskal Körbitz, der som Amtmand over Københavns Amt skulde administrere Gaarden sammen med Amtet. Snart blev den dog atter forpagtet ud (til Joakim Fabricius paa seks Aar fra 1666) og mod en stigende Afgift, hvad der tyder paa, at endnu ikke alt var i Orden; hans Leverancer til den kongelige Køkkenskriver blev beregnet efter en bestemt Takst og fradragne i Forpagtningsafgiften. I Kristian den Femtes Tid forsøgte man, som det synes, at lade Gaarden bestyre af en Forvalter, men Forsøget faldt ikke heldigt ud. I de seks Aar (1670-76) Lavrids Eskildsen — oprindelig Lakaj hos Kronprins Kristian (V), senere Toldforvalter i København — styrede Ladegaarden, kom Kronen i stor Gæld til ham, og 1687 fik han Rungsted Kro tilskødet for at faa denne Gæld ud af Verden. Man gik atter over til Forpagtningen som den mest formaalstjenlige Maade at styre Gaarden paa. Overkammerjunkeren Adam Levin Knuth havde den fra 1680 i en længere Aarrække, men paa dette Tidspunkt var der tillige en Slotsforvalter; Knuths Efterfølger under Frederik den Fjerde, Ulrik Adolf Holstein, fik fra 1702 Ret til at nyde Forpagtningsafgiften, indtil denne Ordning ophævedes 1717. Jægersborg Ladegaard blev da lagt under Ryttergodset og Grev Holstein fik som Erstatning Lov til at indeholde 2000 Rdr. aarlig i sin egen Hovedgaard, Holsteinborgs Kontributioner, men dette ophørte med Udgangen af 1730, fra hvilket Tidspunkt Holstein oppebar Pension som afgaaet Storkansler. Ladegaardens Drift havde været ret betydelig (i Aarene omkring 1680 holdtes 100 Kør), men da Gaarden blev Ryttergods, nedlagdes Hollænderiet aldeles.

Den ovennævnte Joakim Fabricius fik som Forpagter Lov til at bo i »Stenhuset«, men maatte holde sig til de Gemakker, han fik anvist; de øvrige skulde staa rede, naar Kongen kom. Baade Frederik den Tredje og navnlig Kristian den Femte kom ofte paa Ibstrup. Denne sidste tog jævnlig Sommerophold paa Slottet; hver Postdag kom han da ind til København og rejste atter ud samme Aften. Svigerdatteren, Prinsesse Louise, fik i 1695, da hun var kommet til Landet som Kronprins Frederiks Brud, anvist Ophold paa Ibstrup for at afvente Dagen for det højtidelige Indtog i Hovedstaden.

Især var det Jagten, der øvede sin Tiltrækning paa Kongen. I Frederik den Tredjes Tid synes Frederiksborg overvejende at have været Operationsbasis for de kongelige Jagter, men under hans Efterfølger, da en ny stor Dyrehave blev anlagt i Stedet for den gamle ved Gyldeulund, blev Ibstrup det egentlige Midtpunkt i Hoffets Jagtforlystelser. Det hang sammen med forskellige sammenstødende Begivenheder. Frederik den Tredje, der aabenbart ikke satte stor Pris paa Ibstrup, var i sine sidste Aar optaget af en ny Dyrehaves Anlæg ved Frederiksdal, og Sønnen tog da som Kronprins Initiativet til en anden Dyrehaves Anlæg ved Ibstrup, som Kongen da lovformeligt overdrog ham. Der

foreligger et kongeligt Brev af 20. Marts 1669, hvori Kammerkollegiet faar Meddelelse om et Mageskifte mellem Kongen og hans Søn Prins Kristian; Kongen fik derved Gisselfeld tilbage (dette Gods var kommet til Kronen ved Kaj Lykkes Fald og overdraget Kronprinsen) foruden Holmegaard i Sydsjælland, medens Prinsen fik Ibstrup. Noget egentligt Mageskiftsbrev synes ikke at være udstedt, hvilket finder sin naturlige Forklaring deri, at Frederik den Tredje døde Aaret efter, og at Tronfølgeren da arvede alle de kgl. Ejendomme. Arbejdet med Dyrehaven ved Frederiksdal blev saa indstillet, medens den unge Konges eget Anlæg blev gennemført. I andre Kapitler af dette Værk vil der blive Lejlighed til nærmere at berette herom — foreløbig vil vi holde os til selve Slottet.

Kongen lod 1671 opstalde tyve engelske Jagtheste paa Ibstrup, der paa dette Tidspunkt var indrettet som en komplet Jægergaard. Den herlige Jagt, der afgav en behagelig Tidkort for de høje Herrer, havde dog sin mindre behagelige Revers; der krævedes mange Ægtkørsler, meget Arbejde til Dyrehavens Vedligeholdelse og Hegnets Pasning, og Bonden maatte lægge Ryg til. I 1670 var det nødvendigt, foruden de Landsbyer, der allerede var lagt til Ibstrup, desuden at beordre Kronens Bønder i Værløse, Stavnsholt, Kollekolle, Lyngby og Emdrup at gøre Tjeneste til Slottet som Erstatning for de Landsbyer og Gaarde, der ved Dyrehavens Anlæg var jævnet med Jorden.

Det var ikke uden Berettigelse, Kristian den Femte, da han havde faaet Dyrehaven færdig, lod Slottet kalde *Jægersborg*. Endnu i Marts 1671 hedder det officielt Ibstrup, i Juni derimod Jægersborg. Det nye Navn havde ikke det gamles Klang — det var dannet ved et Magtsprog, ligesom Gyldenlund senere maatte vige for Charlottenlund. Men Navnet Jægersborg svarede nøje til Stedets Øjemed, og det var sikkert skrevet ud af Kongens Hjerte. Kristian den Femte nærede en glødende Interesse for Jagten, navnlig den hidsende Parforcejagt, der ligesom en Tyrefægtning kunde spænde Nerverne. Denne Passion blev tilsidst hans Bane: et Spark af en Hjort bevirkede, eller i hvert Fald fremskyndede, hans Død. Uheldet skete den 19. Oktbr. 1698, da Hoffet var taget ud til Jægersborg for at slutte Jagten dette Aar; skønt det lykkedes Kongen at give Dyret Dødsstødet i Nærheden af den gamle Eremitage, blev han selv ilde tilredt og maatte føres ind til Byen. Hjortens Takker vises endnu paa Rosenborg. Det var en farefuld Idræt og Jagtherrerne maatte jævnlig bøde med haarde Skrammer; derom vidner et lille Vers af Frederik Rostgaard, nedskrevet 1704 som Devise paa et Hjortegevir:

Hvor tungt det er en Hiort at fange og at binde
 Fik Kammerpagens Laar af dette Horn at finde,
 Dend Hiort var dog ey værd for Kongens Haand at døe,
 Thi qvalte Hunde ham i Jægersborrig Søe.

I den følgende Tid høres der kun lidt om Jægersborg. Franskmanden Vrigny, der rejste i Danmark 1702, ved kun at berette, at Landet der omkring er veldyrket og at der er fri Udsigt ud over Sundet, hvor Sejlerne stryger forbi. Undertiden fortælles om Hoffets Forlystelser derude, i 1707 f. Eks. om Dyrekampe; hyppigt residerede dog Kongen paa Jægersborg og i 1720erne besøgte Slottet ret ofte af Kongen og Anna Sophie. Den kgl. Jagt havde stadig her sit Hovedsæde, og for Jagthundene, der opdrættedes paa Jægersborg, sørgedes der rigeligt; til deres Underhold lod Jægermesteren store Partier Byggryn og Hvedeskraa formale paa de omliggende Møller, men da Møllerne, hvis Moral i hine Tider ikke var uangribelig, jævnlig gav ham Undermaal eller beholdt det meste af Kornet selv og kun sendte Skallerne tilbage, maatte han (1708) gribe til den Udvej at indrette en Hestemølle paa Jægersborg, der udelukkende anvendtes til Formaling af Hundeføde. De fleste Hunde kom fra England og nød foruden deres Kornrationer tillige Traktement af Mælk og indført engelsk »Kaj«-Brød. Saa at mangan Bonde sikkert misundte dem deres gode Kaar. Dette engelske Hundefoder anvendtes langt ned i Tiden, indtil det ved en Plakat af 24. Novbr. 1758 fastsloges som en ærlig (og ikke nogen skammelig eller unanstændig) Sag at sælge Kødet af selvdeede Kreaturer til Parforcejagten ved Jægersborg til Føde for Hundene.

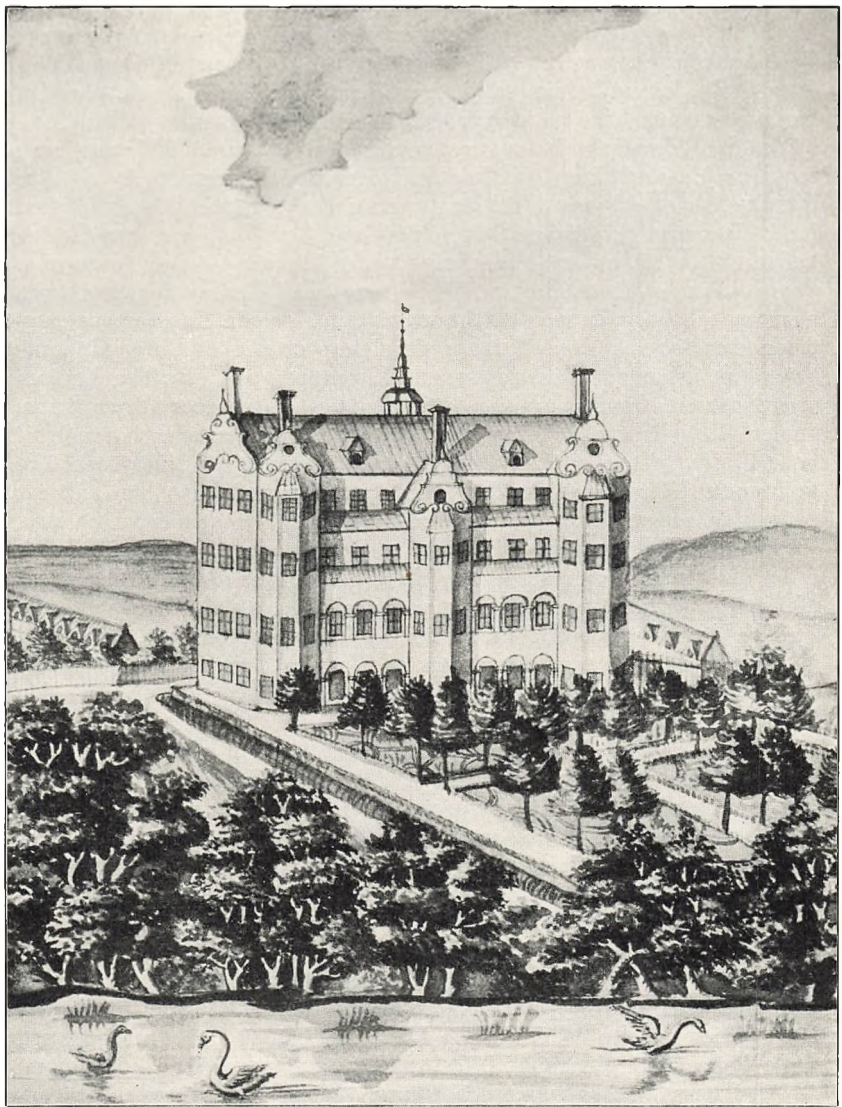
Efter at Jægersborg var lagt under Ryttergodset, fik en Kavaleriafdeling her sit Standkvarter. De gamle Øksenstalde indrettedes til Barakker (∩: Kaserner) og to nye Længer opførtes i samme Øjemed; Obersten installeredes i Hollænderhuset og Laderne omdannedes delvis til Stalde for Militæret. I 1728 var der opstaldet 120 Rytterheste foruden Officershestene. Barakker, Stalde og Jagtbygninger maatte nødvendigvis holdes nogenlunde vedlige, der maatte sørges for nye Ren-der til bedre Vandforsyning etc., men alligevel var alle de ældre Bygninger paa Jægersborg, og da navnlig selve Slottet, stærkt i Forfald i Tiden hen mod Aar 1730. Slottet benyttedes nu kun lidet. Der opbevaredes endnu adskillige Kostbarheder, baade Malerier og Sølvsager, men de var næppe hyppigt i Brug. Ellers havde Slotsforvalteren — den samme der i en Række Aar havde Høslet og Fiskeri paa Kristiansholm i Forpagtning — ikke kunnet forgribe sig paa en stor Sølvkande, som han i en betrængt Situation pantsatte paa Assistenshuset for 80 Rdr. At det var et Pragtstykke, fremgaar af Beskrivelsen: En stor Sølvkande, staar paa trende Hjorte og den fjerde paa Laaget, forgyldt inden udi, vejer 200 Lod. Paa Assistenshuset fattede man omsider Mistanke og gav Rentekammeret et Vink; Kongen lod da Kanden indløse, anbragte den i Sikkerhed paa Sølvkammeret og tilgav Slotsforvalteren (1727). Han synes dog ikke at have taget sig denne for en betroet Embedsmand lidt prækære Sag synderlig nær — han vedblev med at føre et muntert Liv paa Jægersborg, og Lystigheden blev ved Faste-

lavnstider 1730 saa stor, at der indløb Klage til Overhofmarskallen; et muntert Selskab »af Studenterne og andre vidtløftige Brødre, der har nogle dames med sig, hvilke Nat og Dag sværmer, danser og øver anden Usømmelighed«, havde da sat hinanden Stævne hos Slotsforvalteren.

Kort før Frederik den Fjerdes Død var Slottet bogstavelig ved at styrte ned. Gennem Taget sivede Sne og Regn og 1727 var det under Overvejelse at nedtage de gamle Skifertage og erstatte dem med Tegl, men det blev ved Overvejelserne. I Sommeren 1729 havde man i Kongens Nærværelse talt om Slottets og Jagtbygningernes store Brøstfældighed, og Kongen havde da ladet en Ytring falde om, at han et andet Aar vilde lade Jægersborg Slot nedbryde og deraf opbygge Jagtbetjentenes Huse saaledes, at det kunde have nogen Bestandighed. Saadan gik det dog ikke. Men der maatte nu gøres noget, det var paa høje Tid. Da Overlandbygmesteren J. C. Krieger tog Syn over Slottet i Slutningen af August 1730, viste det sig, at de to Udbygninger mod Haven var »udvigede« og hurtigst mulig maatte understøttes, for at ikke en Del af Slottet skulde styrte sammen.

Der gik alligevel det meste af et Aar endnu, inden man fik gjort Anstalter til at afbøde det totale Forfald, og Frederik den Fjerde var da død i Mellemtiden. Utvivlsomt har man overvejet Planerne om Slottets Nedrivning, thi Kristian den Sjette, der var optaget af sit nye store Residensslot i København, har næppe haft meget tilovers for Jægersborg. Men Planerne opgaves. Ved delvis Nedbrydning og Omkalfatring fik man for smaa Midler omskabt Slottet i en Skikkelse, hvori den gamle Bygnings Ejendommeligheder gik tabt, og hvor der hist og her stod Mindelser tilbage om det gamle, der i Stil og Mening stred mod det nye.

Slottets øverste Stokværk optoges for største Delen af den gamle Ridder- eller Dansesal, men ved Aarhundredets Begyndelse fandtes her (efter det 1703 optagne Inventarium) desuden en Række Kamre for Kavalerer og Jomfruer m. fl. og et Rum, der kaldes »Sal. Prins Kristians Kabinet« (rimeligvis menes Frederik den Fjerdes Broder, der døde ganske ung 1695). Hele denne Etage fjernedes. Dels har formodentlig Raaddenskabens heroppe ædt sig for dybt ind, til at man turde tænke paa at raade varig Bod derpaa med de Penge, der stod til Raadighed — Partikulærkammeret synes kun at have anvendt 2000 Rdr. paa hele Ombygningen, — dels har man været nødsaget til at aflaste de bristende Ydermure, ikke blot for Vægten af Tagværket, men navnlig for de tunge opløbende Renæssancegavle. De nedtoges alle og erstattedes af Valmtag, baade paa Hovedfløj og Udbygninger. Disse Udbygninger fandtes paa den østlige Langside, Slottets Havefacade, der fra gammel Tid var den mest ejendommelige. Resens Tegning synes her at udvise et dobbelt Fremspring mellem de tre Udbyg-

IBSTRUP ELLER JÆGERSBORG PAA KRISTIAN DEN FEMTES TID
(Efter Resen; Haandtegnig)

ninger. Det underste Fremspring, der gaar gennem de to Etager, danner aabne Arkader med svære Bærepiller mellem de stærkt krummede Murbuer; den bag ved liggende Mur skyder sig op over Arkadernes Tag og afdækkes med et Halvtag under tredje (øverste) Etages Vinduer. Hvis denne Tydning af Resens Tegning er rigtig, maa Facaden her øverst oppe have været bygget paa en lettere Maade, af Bindingsværk eller Tømmer, thi der var ikke noget grundmuret Skillerum, som regulært Murværk kunde hvile paa. Noget lignende kendes iøvrigt fra det gamle Københavns Slot. Den øverste Etages store Brøstfældighed lader sig ogsaa derigennem lettere forklare. Ved Ombygningen fik Arkaderne Lov til at staa, men afsluttedes foroven — ud for anden Etage — af en aaben Balkon. Udbygningerne i Resens Tegning synes nærmest sekskantede, men det beror sikkert blot paa Kunstnerens svigtende Færdighed i Perspektiven; rimeligere er det, at Udbygningerne har været firkantede med udstaaende Karnapper paa Forsiden ligesom ved Badstuen i Frederiksborg. Af de tre Fag Gavlvinduer i hver Etage, der er vist i Resens Tegning, maa de to Fag opfattes som hørende til Hovedfløjen, det ene til Udbygningens Sidemur, og Vinduesaabningerne paa Udbygningernes Forside, som Tegneren blot har anbragt paa skraa for at opnaa perspektivisk Virkning, maa antages at have ligget: to i Udbygningens Formur, et i den fremspringende Karnap. I det ombyggede Jægersborg var disse Karnapper sløjfede paa de to af Udbygningerne, men bibeholdt paa den midterste*). Slottets vestlige Facade blev formodentlig urørt, her fik Trappetaarnet Lov til at staa i sin fulde Højde; som det vil ses af Thurahs Tegning i Den danske Vitruvius (som gengives her Side 138-39), rager det højt op over den forholdsvis lave Bygning.

Slottets Grundplan ændredes ikke, bortset fra Karnappernes Fjernelse ved de to yderste Udbygninger; Thurahs Planer, der er opmaalt omkring Aar 1748-49, giver altsaa tillige et Begreb om Byggemaade og Størrelsesforhold i det oprindelige Slot. Den underste Etage, der kun uegentlig kunde kaldes Kælder, var hvælvet i hele Grundplanens Udstrækning, ogsaa ud i Arkaderne. Men mærkelig nok var intet af Bygningens murede Skillerum ført op i Etagerne; i de overliggende Stokværk var alle Rum adskilte ved Bræddevægge eller tyndt Bindingsværk. Bygningen manglede saaledes naturlig Afstivning, og at Ydermurene skred, er forstaaeligt. Slottet var langt, men ret smalt; Hovedfløjen maalte ca. 74 Al. i Længden, ca. 18½ i Bredden (ved Gallerierne eller Buegangene ca. 22½). Udbygningerne sprang ca. 11 Al. frem fra Hovedfløjens Facade og var ca. 13 Al. brede. Til Tag-

*) Den af F. R. Friis konstruerede Tegning af Jægersborg (i Saml. til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie, S. 137), der gaar igen i 3. Udgave af Traps Danmark, er en Sammenblanding af det gamle Slot og det ombyggede; saaledes har Bygningen aldrig set ud.

skæget i det ombyggede Slot var ca. 22 Al., til Rygningen ca. 33, medens Vindfløjen paa Trappetaarnet havde en Rejsning af ca. 62 Al. over Grundlinjen. Paa Trappetaarnet findes i Thurahs Tegning Kristian den Femtes kronede Navnetræk.

Ombygningen tog sin Begyndelse i Juli Maaned 1731 og i November var Haandværkerne halvfærdige. Da Arbejdslønnen i Datiden var ringe, og da de gamle Materialer har maattet gøre Gavn en Gang endnu, forklares det, at man har kunnet iværksætte en saa omfattende Forandring for det ringe Beløb. Tilmed blev der næppe gjort noget ved Slottets Indre, uden hvad Afbrydningen af den øverste Etage nødvendigvis medførte. Paa Udstyret ofredes intet. Tvertimod. Som kongelig Residens blev Jægersborg nemlig aldeles nedlagt. Thurah fortæller, at Kristian den Sjette aldrig kom der, og det bekræftes af den Omstændighed, at man i 1732 samtidig med at Hofjægermesteren anvistes Bolig paa Slottet, bortførte et ret stort Antal Malerier til Frederiksborg og at alt brugeligt Bohave og Inventar i de følgende Aar flyttedes dels til Frederiksborg, dels til Fredensborg og København.

Ofrede man kun lidt paa Hovedbygningen, gik der des mere med til Jagtbygningerne. Trods jævnlige Lapperi var de efterhaanden kommet i en, om muligt endnu værre Stand end selve Slottet, og for hvert Aar der gik blev de mere og mere uskikkede til Opholdssted for Mennesker og Dyr. Jagtbetjentene trængte paa, og de var i deres gode Ret; det regnede ned i Husene, Hundestaldene var saa elendige, at det næsten var umuligt at forhindre, at Dyrene slap ud; Husene paa Jægersborg var »færdige at falde Folk paa Hovedet«, skrev Hofjægermester Gram. I Sommeren 1731 bestemte Kongen, at kun de uomgængelig nødvendige Reparationer skulde foretages, medens Overlandbygmester Krieger til næste Aar skulde udarbejde Tegninger og Overslag til Nybygninger. Men da Sagen kom for i Januar 1733, indstillede Rentekammeret, at Arbejderne udsattes indtil videre, da Kassen var besværet med saa mange andre Udgifter; blot bestemtes det at opføre et Magasin til Jagtberedskabet, en 130 Al. lang Bygning med Straatag og klinede Vægge. Kongens »Jagttøj«, — Garn og Redskaber, der brugtes ved Parforcejagten, foruden mange Tusind Alen af de saakaldte »Wänder«, forarbejdet af Sejldug — havde en Værdi af 30-40000 Rdr.; tidligere havde det været ophængt øverst oppe under Taget paa selve Slottet, men Regn og Sne slog igennem og man havde maattet flytte det ned i anden Etage; da der i Sommeren 1731 blev brudt ned paa Hovedbygningen, stuedes Jagttøjet sammen i nederste Etage, hvor det laa og mugnede op.

Jagtbygningernes Fornyse, der kun var bleven midlertidig udsat, blev endelig approberet ved kgl. Resolution af 22. Juli 1734; Thurah, som Aaret før var bleven Hofbygmester, havde kasseret Kriegers Tegninger og i Samraad med Hofjægermester Gram udarbejdet nye, der

nu kom til at danne Grundlaget for Opbygningen. I fem Aar stod Byggearbejderne paa 40 Murersvende var i 1734 beskæftigede ved den nye Jægergaard og ved Eremitagen i Dyrehaven, der samtidig var under Opførelse. Efter Akkorden skulde Svendene have frit Natteleje; Bønderne skulde stille Senge og Sengklæder til Raadighed og Arbejderne anbringes paa Lofter og Kamre i de gamle Jagtbygninger, men Bønderne kunde ikke afse Sengetøjet og Arbejderne maatte indkvarteres hos Værtshusmanden i Jægersborg. Bønderne skaanedes ogsaa saa vidt mulig ved Kørsler; efter Thurahs Forslag anskaffedes et Antal Materialvogne og der ansattes en Materialsriver til at have Opsyn med denne Gren af Byggevirksomheden.

I 1738 var den oprindelige Bevilling til Jægergaarden (ca. 39000 Rdr.) næsten opbrugt, væsentlig paa Grund af uforudsete store Planerings- og Funderingsarbejder. Den løse Bund tvang Bygmesteren til at fundere dybt, saa at man paa adskillige Steder havde lige saa meget Murværk under Jordlinjen som over den. At Pengene, der havde strakt saa godt til ved Hovedbygningens Restaurering, slog saa daarligt til her, kom maaske ogsaa deraf, at Thurah anvendte Materialer, som var bestemt for Jægergaarden, til den nye Eremitage i Dyrehaven; den lille smukke Eremitagebygning stod naturligvis hans Hjerte nærmest. I Marts 1738 var Jægergaardens tre Kvarterer opførte, og da Pengene var ved at slippe op, foreslog Thurah, at det sidste og fjerde Kvarter modificeredes eller at dets Opførelse udsattes nogle Aar. Kongen valgte det sidste. Ved Resolution af 9. Juni 1739 blev det afgjort, at Opførelsen af det fjerde Kvarter skulde bero indtil videre, da disse Jagtbygninger allerede havde slugt saa anselige Summer. Kongen vilde nu ikke høre mere om Jægersborg; Arbejderne afsluttedes og i September holdtes Auktion over de tiloversblevne Materialer fra de gamle nedbrudte Jagtbygninger. Det er hertil Thurah hentyder, naar det om Byggearbejdet ved Jægergaarden hedder i Den danske Vitruvius, at »det dog paa det sidste blev i Stikken, saa at den til Jægergaardens Indretning forfattede Tegning ej aldeles blev bragt til sin Fuldkommenhed.«

Den gamle Jægergaard og Slottets øvrige Udhuse fra ældre Tid, Husarbarakker, Stalde etc., dannede et temmelig uregelmæssigt Kaos af Bygninger, der laa Vest for Hovedbygningen, noget fjernet fra denne. Thurahs nye Jægergaard laa paa samme Side, nærmere Slottet, men udgjorde et symmetrisk Hele, svarende til den franske Slotshave, der strakte sig udfor Hovedbygningens Østfacade. Jægergaardens Bygninger grupperede sig omkring en stor firkantet Plads, gennemskaaret paa langs og paa tværs af Alleer, der løb sammen i en cirkelrund Lysning i Midten. Pladsen inddeltes saaledes i fire Kvarterer, hvoraf det fjerde, det sydvestlige, foreløbig manglede. Til hvert Kvarter hørte en Hundeplass, hegnet med Mur og med en Fontæne i Midten; de smalle Bygninger, der afsluttede Karréen i Øst og Vest var Hundehuse, i

Nord og Syd laa Boliger for Jagtbetjentene og Stalde. Den nordøstlige Bygning indeholdt Hundekøkkenet, der var forsynet med stor Kobbergyde; her residerede en Hundekok, som sørgede for Dyrenes Husholdning.

Den hele Herlighed varede dog kun kort. Hvad der var ofret paa denne pompøse Jægergaard kom til ingen Nytte, thi 1741 afskaffede Kristian den Sjette Parforcejagten. Det er et typisk Eksempel paa,

DEN NORDVESTLIGE FLØJ AF JÆGERGAARDEN
(Fotografi 1914)

hvor stærkt Hoffet i denne Konges Tid ødslede med Landets Penge til unyttige Byggeforetagender. Jægergaarden var ganske vist en Luksus, men denne Luksus blev ikke en Gang til Fornøjelse for Hofmændene, der ellers nok havde en Adspredelse behov i den daglige Dont ved Kristian den Sjettes kedsommelige Hof; at Parforcejagten efter vore Begreber var en inhuman Forlystelse, kommer ikke Sagen ved, den maa ses ud fra Datidens Synspunkter. Nu — et Par Aar efter at den statelige Jægergaard var brugbar, blev Jagten nedlagt. Jagtbetjentene skulde foreløbig beholde deres Løn og Stillinger, men efterhaanden gaa over i andre, og Jægermesteren fik Lov til at tilbyde Kongen af Sverig og Markgreven i Slesvig, en af Kongens Svogre, saa mange af Jagthundene som de ønskede, og afsætte Resten til Liebhave her i Landet.

Jægergaarden kom saaledes kun i kort Tid til at tjene sit oprindelige

Formaal. Da de nye Bygninger ikke kunde staa tomme, rykkede Husarerne med deres Heste ind i Hundehusene og de øvrige af Bygningerne, der var ledige (1743). Murene omkring de tre færdige Hundepladser blev solgt til Nedbrydning, men de kostbare Fliser, som disse Pladser var belagt med, vilde Kongen ikke af med, da han frygtede for, at de ikke kunde udbringes til den Værdi, de havde.

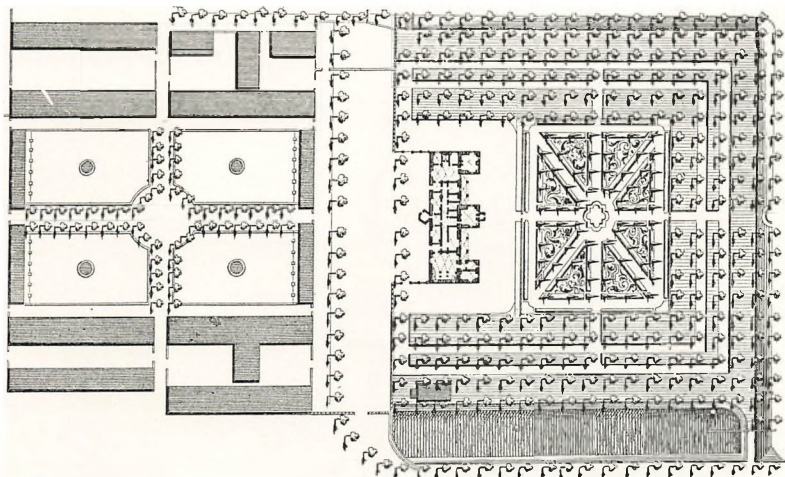
Thurahs nye Jægergaard var sikkert en Seværdighed, der søgte sin Lige. En samtidig, der beretter om Jægersborg ved Slutningen af Kristian den Sjettes Tid, fører mange rosende Ord i Pennen om de prægtige Anlæg. Han formoder, at Taarnets Vindfløj, som bestaar af en Hjort, hvorpaa der rider en Jæger blæsende i et Valdhorn, skal være Slottets Vaetegn: »Nok er det.« siger han, »at for nogle Aar siden, da Parforcejagten endnu var der, svarede det til Navnet, thi foruden at samme Jagt var saaledes kommet til Perfektion, at man vel tør sige, at den den Tid ingen Steds havde sin Lige, var Indretningen ret kongelig og magnifique, thi uden for Slotsbroen var udi tvende Længer Hundehuse opbygte af Grundmur med Kobber takt. Bag ved disse Hundehuse vare tvende Hundepladser med hollandske Fliser belagt og midt udi enhver en Fontæne; enhver Plads indhegnet med en Brandmur og der oven paa en Stakit. Ved Siderne af disse Pladser, som skulde have været fire, og hvoraf kuns tre blev færdige, var Jagtstalden, Jagtbetjenternes Værelser og Hundekøkkenet meget skøn indrettet, iblandt andet og saaledes, at Ober-Jægerne kunde staa i deres Vindver og se alt hvad som passerede paa Pladserne« etc. Videre fortæller han: »Dette Slot er ellers bag til forsynet med et Galleri, som vender ud til en temmelig stor Plain inden for Slotsgraven og Hundesøen, prydet med adskillige ved grønne beskaarne Hækker afdelte Gange saa og store Træer, hvorpaa Jagten nogle Gange har haft sit Optog og Eksercitie, saa siges og, at tilforn paa samme Plain Ræven er bleven som det kaldes prellet, hvilket nogle af det kongelige Herskab fra Galleriet af have tilset«. At *prelle Ræve* var en temmelig grovkornet Jagtforlystelse. Man lod de indfangede Ræve i en indelukket Gaard løbe over et Garn eller en Dug, hvorved man var i Stand til at kaste dem højt op i Luften og lege Himmelspræt med dem; Dyrene blev tilsidst helt sanseløse af denne Medfart.

Man faar det Indtryk af den gamle Skribents Beretning, at han i sit Hjerte beklager, at Parforcejagten er gaaet ind. Kongens Søn, den senere Frederik den Femte, var af samme Mening. Saa snart han var kommet paa Tronen, søgte han at genskabe Jægersborg som kongeligt Jagtslot. Kristian den Sjette døde i Begyndelsen af August 1746, i September maatte Hofjægermester Gram aflevere Jægersborg Slot til Regimentsskriveren, og endnu førend han havde faaet sine Ejendele flyttet ud, begyndte Arbejderne at tage fat. Slottet blev efter Kongens mundtlige Ordre gjort beboeligt for Hoffet og indrettet med Ovne og

Møbler. Det var tillige Meningen at opføre to nye Fløje af ret vidtløftige Dimensioner (52 Al. lange, 22 Al. brede) og foretage en gennemgribende Reparation af alle det gamle Slots Etager, hvortil Thurah havde leveret Tegninger og Overslag til en samlet Sum af ca. 28500 Rdr., men disse Arbejder blev dog udsat paa ubestemt Tid og gennemførtes aldrig.

I 1747 fortsattes Nyordningen paa Jægersborg. Jægergaardens manglende fjerde Kvarter blev opført og en Del Forandringer i de der

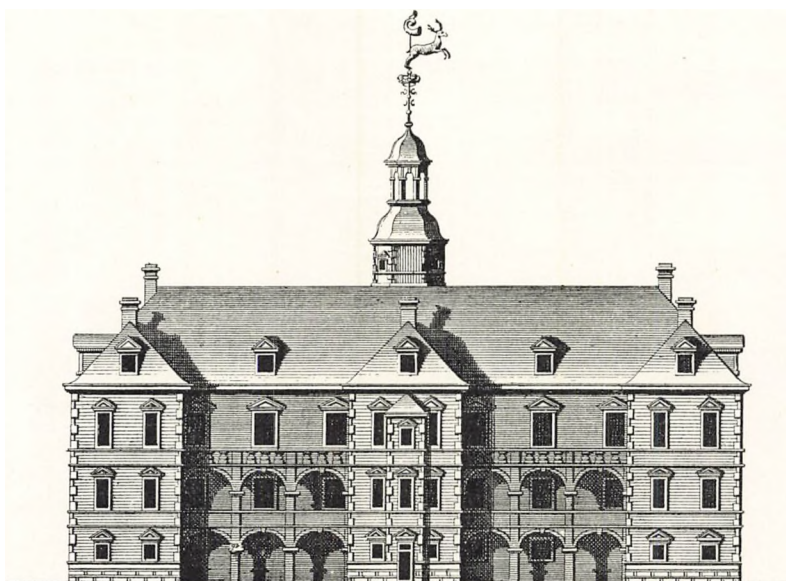

SLOTTET, LYSTHAVEN OG JÆGERGAARDEN
(Situationsplan efter Thurah; Kobberstik)

staaende Bygninger foretoges; nye Hundehuse blev indrettet, 36000 Mursten var til dette Formaal allerede Aaret forud leveret fra Kristiansborg; der blev opført en Stald til 52 Heste, hvortil Materialer toges fra Sorgenfri, og der byggedes et mindre Hus til Hof-Proviantskriveriet; Slotsbroen midt for Indkørslen blev afbrudt, et Stykke af den gamle Slotsgrav (ud mod Jægergaarden) opfyldt og i Efteraaret udnævntes den tidligere Gartner ved Bregentved Johan Wagner til Slotsforvalter og Gartner. Som en Slags Afslutning paa det gamle Jagtslots Genfødselse lod Kongen 1751 Prof. Stanley gøre Udkast til en Dianastatue. Den blev hugget i Sandsten og fuldført 1756, hvorefter den opstilledes i Jægergaarden, men flyttedes kort efter ud i Slots haven.

Rummenes Benyttelse i det nyrestaurerede Slot fremgaar af Inventarier, optagne i Aarene omkring 1750. I den højtliggende Kælderetage var der bl. a. Køkken, Sølvkammer og Spisegemakker for Pagarne og Damernes Kammerjomfruer. Stuen (eller første Etage) var

Slottets fornemste Stokværk, her residerede Majestæterne ligesom i fordums Tid. Kongen havde en Suite Værelser, bestaaende af Lakaj-Gemak, Forgemak (hvori et Billard, formodentlig for at de anti-chambrerende Hofmænd kunde faa Tiden til at gaa), et Konseils-Gemak, et Audiens-Gemak og endelig et Kabinet, Kongens egentlige Privatværelse, der langt fra var overdaadigt udstyret; et Spejl i for-

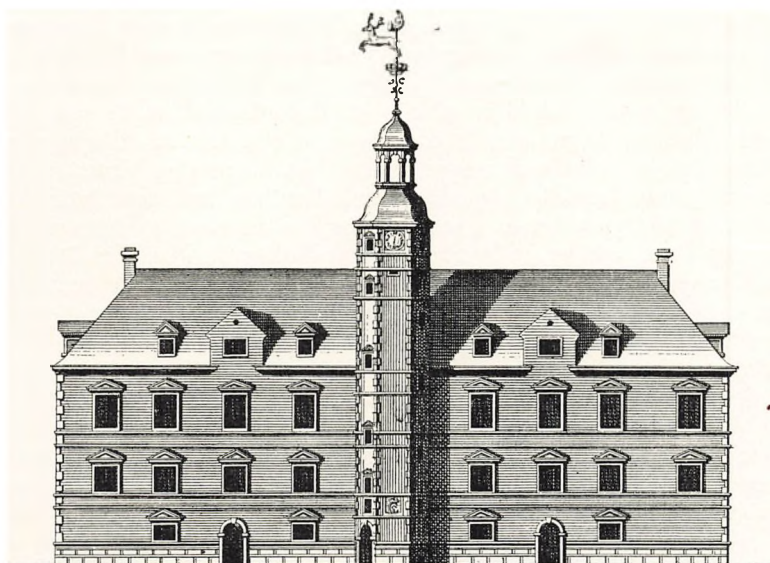

JÆGERSBORG PAA FREDERIK DEN FEMTES TID: ØSTSIDE
(Efter Thurah; Kobberstik)

gyldt Ramme med Krone over, et indlagt Bord med Gueridoner, fire Rørstole, et indlagt Skrivechatol og en Dragkiste udgjorde det meste af Møblementet. Dronningen raadede over en lignende Række Værelser, men her traadte et Aftrædelseskabinet i Stedet for Kongens Konseils-Gemak. I samme Etage, vist nok i den fremspringende Midtfløj, var Majestæternes fælles Sovegemak. Det overliggende Stokværk, hvor 1703 Kronprinsparret havde deres Værelser, var i det ombyggede og nyindrettede Slot forbeholdt Overhofmarskallen og Overhofmesteren samt det højere og mere intime Tjenerskab, Kammerfrøkener, Kammerfruer, Kammertjener etc. Det lavere Tjenerskab og Pagerne maatte tage til Takke med Loftskamrene. I et særskilt Kavalerhus fik bl. a. Kabinetssekretæren, Staldmesteren og Hofpræsten anvist Bolig under Opholdet paa Jægersborg. Slottet var nu atter velforsynet med Malerier, men naar Hoffet indfandt sig mandstærkt, kneb det med Senge-

tøjet; Bønderne maatte da stille Senge til Raadighed for Domestikkerne og modtog derfor to Skilling daglig pr. Seng. Frederik den Femte opholdt sig hyppigt paa Jægersborg, kunde endogsaa ved Vintertid tage derud og blive Natten over.

Et Sagn, der ofte har fundet Vej til Litteraturen, fortæller, at Jægersborg endelig blev jævnet med Jorden, fordi Frederik den Femte

JÆGERSBORG PAA FREDERIK DEN FEMTES TID: VESTSIDE
(Efter Thurah; Kobberstik)

havde det Uheld at brække sit Ben derude. Det er dog ikke at forstaa bogstaveligt, som en Slags Hævnaakt. Slottet var ved Ombygningen 1731 og den senere Istandsættelse 1746-47 kun blevet nødtørftigt restaureret. Det forfaldt derfor mere og mere. Allerede 1751-52 maatte Altanerne ud mod Slotshaven underkastes en Hovedreparation, da de af Ælde var saa medtagne, at de var ved at styrte ned, og i 1758 maatte hele Taget omlægtes, da der var for stor Afstand mellem Lægtterne; man havde sparet for stærkt i 1731. I Efteraaret 1760 var det Kongen kom til Skade. Om Formiddagen den 18. November var han paa Parforcejagt ved Jægersborg og paadrog sig tilfældig en Kontusion af venstre Arm og Haand. Det var dog ikke værre, end at han efter Taflet kunde ride en Tur ud. Men Dagen var uheldig for ham. Ved Hjemkomsten mellem fire og fem om Eftermiddagen, da han skulde staa af Hesten, faldt han og brækkede sit højre Ben. Kavalererne

maatte bære ham ind i hans Kabinet og der paafulgte et langt Sygeleje. Den 20. Januar Aaret efter begyndte han at bevæge sig oppe, men efter en halv Snes Dages Forløb viste det sig, at det var for tidligt; han maatte atter holde Sengen og først hen mod April Maanedes Udgang var han nogenlunde restitueret.

I al denne Tid maatte Kongen opholde sig paa Jægersborg; indtil midt i Maj hentede Statens høje Embedsmænd hans Underskrift derude. Charlotte Biehl fortæller, at Dronningen ikke veg fra hans Leje og lader en Ytring falde, som i denne Forbindelse har sin Interesse. »Rummet var saa knapt,« siger hun om Lokaliteterne paa Jægersborg, »at hun [nemlig Dronningen] næsten ingen Betjenter kunde have hos sig, og hendes Værelser af sliig en Beskaffenhed, at de ved indfalden Slud og Regn saatte hende blot for alle Luftens Ubehageligheder.« Kongen selv fandt næppe Behag i det langvarige Vinterophold paa det gamle Landslot, og sikkert nok har han lært dets forfaldne Tilstand grundigt at kende. Det er derfor kun rimeligt, at det var paa Kongens Foranledning, at Overhofmarskal Moltke 18. Maj (den 16. Maj var Kongen afrejst fra Jægersborg) gav Hofbygmesteren Ordre til at tage et Syn over Slottet for at faa Klarhed over, hvad der var at gøre. Og det var dette Syn, der beseglede Slottets Skæbne.

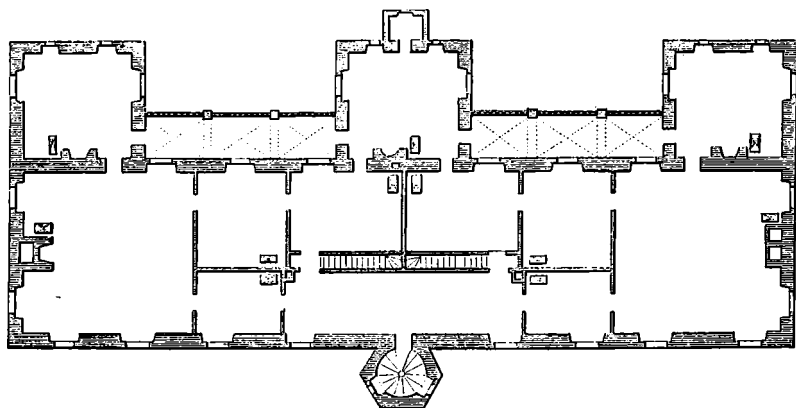
Hofbygmester Jacob Fortling fandt nemlig Slottet i saa slet en Tilstand, at der efter hans Formening maatte ydes meget betydelige Ofre, hvis det skulde nytte noget; og saa var det jo dog kun, som han udtrykte sig: ein altes irregulieres Gebäude. Det er paavist i det foregaaende, at Slottets Brøst var gammel Skade; navnlig den totale Mangel paa grundmurede Skillerum i Etagerne, ikke mindre end den usikre Grund, Bygningen stod paa, gjorde den kun lidet skikket til at trodse Tidens Tand. Dertil kom, at Slottet i Aarrækker havde ligget hen uden at holdes ordentlig vedlige. Skønt Gavlfacaderne fra gammel Tid var forankrede med svære Jernbaand, havde de nu sat sig en halv Snes Tommer ud af den lodrette Stilling, regnet i den halve Højde over Grundlinjen. Faren for et Sammenbrud var altsaa overhængende. Hofbygmesteren foreslog derfor at rive det gamle Slot ned fremfor at reparere det og opføre et nyt, noget mindre, i Stedet. Forslaget blev for saa vidt approberet som Kongen bestemte, at Jægersborg Slot skulde nedbrydes og midt i Juni 1761 gik der herom Meddelelse fra Overhofmarskallen til de paagældende Autoriteter.

Den trufne Bestemmelse blev straks sat i Værk. B. W. Luxdorff, der hyppig passerede Jægersborg paa Rejsen til København fra sin Gaard i Nærum, noterer i sin Dagbog under 14. Juli, at Slottet er under Nedbrydning. De gamle Byggematerialer laa opmagasinerede derude i længere Tid, men bortførtes efterhaanden. 1765 blev de fire store Hundeplasser nedlagt, da Parforcejagten for anden Gang var bleven ophævet ved kgl. Resolution af 14. April 1760 (under Kristian

den Syvende blev den for tredje Gang indført); kun den lille Jægergaard og Hundeplads for »Schweis«-Jagten bibeholdtes. Møblerne fra Jægersborg Slot kom til Frederiksberg og Sorgenfri, en Del Skilderier og Prospekter til Kristiansborg og Kronborg.

Slottets Beliggenhed lader sig nøje bestemme; det havde sin Plads Øst for Thurahs pompøse Jægergaard, fjernet omtrent 65 Al. fra dens nærmeste Bygninger; Trappetaarnet laa ret ud for Alleen, der løber gennem Jægergaarden fra Øst til Vest og fortsættes ud til Vejen, som fører til Lyngby.

Jægersborgs Historie efter Slottets Nedbrydning rummer ingen

JÆGERSBORG SLOT: PLAN AF FØRSTE STOKVÆRK
(Efter Thurah; Kobberstik)

særlig interessante Momenter. Mærkeligst er vel nok det Forslag, Peter Hersleb Classen fremsatte i 1782 om at mageskifte Sorgenfri (paa hvilken Ejendom Classen havde Købekontrakt) med Jægersborg, hvor han vilde installere den kgl. danske Bomuldsmanufaktur »Manchesterfabrikken«, som havde til Huse paa Blegdamsvejen. Denne Fabrik var anlagt af Staten, men var nylig gaet over til et privat Interessentskab under Statskontrol, og Classen var — foruden at være Aktionær — tillige paa Kommercekollegiets Vegne beskikket Førstedirektør. Han ansaa Jægersborg for særlig egnet til Bomuldsmanufaktur, fordi der var saa nem Adgang til Vand, selv det, at Husene var fugtige, var en Fordel! At Sorgenfri havde en meget smuk Have, medens der ved Jægersborg kun laa en øde uopryddet Plads, hvor Slottet havde staaet, var en Omstændighed, der maaske kunde gøre Hoffet opsat paa at faa Mageskiftet i Stand, men væsentligere var det, at Classen til Gunst for sin Plan kunde anføre, at Staten blev fri for de idelige Omkostninger til Vedligeholdelsen af de mange og forskelligartede Bygninger paa

Jægersborg; selv efter Slottets Nedbrydelse gik der mange Penge med — i Tiaaret 1771-81 over 32000 Rdr. Skønt Kabinettet og Kongehuset synes at have omfattet Planen med en vis Velvilje, stillede Rentekammeret sig stejlt imod og sigtede ligefrem Classen for Egen nytte. Kammerets Standpunkt var i og for sig klart nok. Man havde netop i de foregaaende Aaringer sat alt ind paa at mindske Antallet af kongelige Slotte, der blot stod og forfaldt og krævede Ofre af Statens Midler, hvorfor man i en ikke fjern Fortid havde afhændet baade Sorgenfri og Søllerød. Sagen, der paa et enkelt Punkt synes noget dunkel (maaske stod der højtstaaende Personer bag), løb da ogsaa ud i Sandet.

Afhændelsen af Jægersborg vilde have medført Krav om nye Boliger for en Række Jagt- og Forstembedsmænd, som nu, og i en lang Aarrække derefter, havde Ophold i Thurahs Jagtbygninger; Skovrideren for 1. Københavnske Distrikt f. Eks. havde i første Halvdel af det nittende Aarhundrede her sin Embedsbolig. Rytterafdelingen synes i Frederik den Femtes Tid at have været forflyttet fra Jægersborg, men kom atter til Huse derude. I 1785 opførtes, omtrent paa Slottets tidligere Plads, den lange grundmurede Stald (126½ Al. lang, 16 Al. bred), hvori tillige indrettedes Kvarter for et Antal ugifte Husarer. Bygningen var foreløbig eenfløjet med tre smalle Kviste; den blev smurt op i stor Hast og der var siden en Del Kævlerier mellem Entreprenøren og Hofbygmester Zuber, som havde leveret Tegningen. De to grundmurede Fløje (oprindelig 42 Al. lange), der skyder sig ud mod Øst, tilbyggedes 1801, og den ældre Stald, som havde ligget paa Jægersborg fra gammel Tid, blev nedbrudt ved denne Lejlighed. Den nordligste af de to udløbende Fløje er yderligere forlænget med et stort Ridehus (Træbygning med Stræbere); Grundrids til denne sidste Bygning findes allerede afsat paa et Kort, opmaalt 1810. Pladsen, hvor den gamle Slotshave havde staaet, udlagdes til Ridebane.

Thurahs Jægergaard med de tidligere Jagtbygninger og Hundehuse ligger endnu temmelig uforandret, og danner sammen med Ridehus, Stald og et Par mindre nyopførte Bygninger endnu et militært Kaserne-etablissement.

Haverne ved det gamle Jægersborg Slot var 1694 inddelt i ni Kvarterer. Frugthaverne var rigt besatte. Foruden de almindelige Frugttræer dyrkedes Abrikos, Fersken, Vin og Morbær. Den egentlige Lysthave strakte sig Øst for Slottet og var i Frederik den Fjerdes Tid fornemmelig optaget af en Mængde store Taks, men denne Pryd bortførtes for største Delen 1722 til det nyopførte Fredensborg, der nu nød Forrangen for det affældige Jægersborg; i Haven var endvidere opstillet en halv Snes smaa Billedhuggerarbejder i Sten. *Plantagen*, der afsluttede Lysthaven ned mod Søen og som endnu staar, ses paa Resens Prospekt som en kraftig Bevoksning i Forgrunden. De mange

Linde er plantet i snorlige Rækker. *Hundesøen*, der nu til Dels er ud-tørret og danner en sid Engstrækning — en Overgang et Led i Befæstningsanlægene omkring Hovedstaden — var tidligere en vandrig Sø, der rundede sig i en stor Bue Nordøst om Jægersborg og forenede sig mod Syd med *Søndersø*; Slottet laa saaledes paa et vandomfyldt Næs. Pontoppidan omtaler 1730 (i *Theatrum Daniæ*), at der i Slots-haven langs Søbredden løb en skyggefuld Alle, »den filosofiske Gang«, med et stærkt mangestemmigt Ekko.

Haverne var i Forfald i Kristian den Sjettes Tid. I 1736 bestemtes det, at Gartnerposten skulde inddrages, men Hofjægermester Gram hævdede, at man i hvert Fald skulde sørge for, at Lysthaven, Plan-tagen og de nedenfor nærmere omtalte Alleer ikke gik til Grunde; det var en »Sirat for Stedet, hvor de fremmede altid gerne henkommer det at bese«. Frugt- og Køkkenhaverne var i denne Konges Tid bortforpag-tede til Stiftamtmand Niels Gersdorff. I 1746, da Jægersborg atter for en kort Aarrække kom til Hæder og Ære, opførtes et nyt Gartnerhus, og i 1752 indhegnedes Haven, der laa ganske aaben. Slotshaven var paa denne Tid anlagt i den gængse franske Stil med symmetriske Kunstbøde og formklippede Træer. Efter Slottets Nedbrydning blev den sløjfet og Gartnerboligen bortsolgtes 1780 ved Auktion.

Alleerne ved Jægersborg, der nu sammenfattes under Fællesbeteg-nelsen »Jægersborg Alle«, og udgør en over tre Kilometer lang Linde-alle, havde allerede i det attende Aarhundrede Ry for deres Skønhed; de omtales som »et magnifique og kostbart Værk«, der nødigt maatte forgaa, og er endnu, til Trods for, at Vind og Vejr og ilde Medfart i Tidens Løb har mærket dem, ret enestaaende. Alleerne maa være plantet allerede i Kristian den Femtes Tid — 1694 indkøbtes der 220 Lindetræer og 220 Røn til »den Alle ved Jægersborg«. I de haarde Vintre i Begyndelsen af 1740erne gik 320 Træer ud og Thurah maatte lade nye indforskrive fra Hamborg; Kristian den Sjette viste her en ilde anbragt Sparsommelighed ved at paabyde, at kun Hovedalleen, der var mindst medtaget, skulde udbedres. Ved Aar 1800 brugte man Alletræerne som Stolper til Rækværket omkring Bernstorff Hovmark og kastede Jordvolde op mellem dem for at danne Hegn. I de seneste Aar har man navnlig af Hensyn til Automobilparkeringen fældet hvert andet Træ i den Del af Alleen, der ligger nærmest Charlottenlund Skov.

Man skelnede i ældre Tid mellem flere Alleer med forskellige Navne. Den vestligste Alle dannede Opkørslen til Slottet fra den gamle Hovedvej mellem Gentofte og Lyngby (den nuværende Kongevej blev nemlig først anlagt efter Slottets Nedbrydning). »Runddelen«, der endnu ses omtrent ved Alleens Midte, var anlagt for at Jagten der kunde samles indtil Kongen kom. Denne Alle kaldtes »Blæsenborg Alle« efter et Hus, der oprindelig var opført for Vagten ved Konge-

porten i Ridebanevang; Huset var allerede 1736 stærkt forfaldent, Vinduer og Døre var borte og det er formodentlig tidlig revet ned, men Navnet blev hængende ved Alleen til ind i det nittende Aarhundrede og bruges undertiden endnu. En anden Alle førte til Huset »Smør-tyndt-paa«; det var den Del af den nuværende Jægersborg Alle, der fra Jægersborgs Bygninger løber over mod Bernstorff Park og munder ud ved Lyststedet »Trianglen«. Her laa Huset med det mærkelige Navn. Det var et Vange- og Porthus ligesom Blæsenborg, indrettet til Bolig for den Mand, der havde Tilsyn med Brødskovvang og Kongeporten derved; Alleerne og de kongelige Jagtveje omkring Jægersborg var nemlig ikke Alfارvej. Hyppigst var det aftaktede Gardere, der fik den ikke særlig indbringende Retrætepost i »Smør-tyndt-paa«, og det lille Hus havde maaske netop sit Navn af, at Smalhans ofte var Gæst der. Huset blev solgt til Nedbrydning 1765*). Den tredje Alle var endelig Hovedalleen (eller »Store-Alleen«) til Gyldenlund.

Jægersborg regnedes for Hovedgaard og havde som saadan forskellige *Tilliggender* og Herligheder. Ved Matrikeringen 1682 betragtedes hele Dyrehaven fra Ordrup Mose til Kørom som Skov til Jægersborg og havde derfor Navn af Jægersborg Dyrehave. Græssø (vistnok den senere Sønder sø) og Hundesø laa til Gaardens Fiskeri foruden en Række Fiskedamme; der var tre Indelukker: Ridebanen, Ermelund og Fasanhaven; endvidere en Del Huse: Koforpagterens Hus ved selve Jægersborg, Hjortekær og Nærumshus i Dyrehaven, et Hus i Ermelund, de to oven for nævnte Porthuse og Huset Kristiansholm. Flere af disse Tilliggender bærer Oprindelsen i sig til nogle af Gentoftes Sogns mest kendte Lokaliteter. Kristiansholm er der fortalt om i et foregaaende Afsnit og Fasanhaven (nu Bernstorff) vil der senere blive Lejlighed til at skænke en mere indgaaende Behandling — her skal kun omtales de to Indelukker nærmest Jægersborg, Ridebanen og Ermelund.

Ridebanen eller Ridebanevang var det Vest for Jægersborg liggende Areal, der gennemskæres af Jægersborg (eller tidligere Blæsenborg) Alle; det strækker sig i Nord til Ermelund, i Vest til Sognegrænsen mod Lyngby og i Syd ned mod Tjørnegaard. Oprindeligt brugtes det til at beride Kongens Heste paa, deraf det ældre Navn. Siden betragtedes det som en Del af Jægersborg Hovmarker, der tillige med Dyrehaven i det attende Aarhundrede var udlagt til Høstet for Livgarden til Hest. Bernstorff fik, som det vil ses i det følgende, største Parten af Jægersborg Hovmarker som Hovedgaardstakst til sin nye Gaard, Resten, nemlig den gamle Ridebane, udstykkedes i Lodder og bort-

*) Det findes endnu afsat paa Videnskabernes Selskabs Kort over Nordsjælland (af O. C. Wessel), der udkom 1766, men var opmaalt og tegnet i de foregaaende Aar. Huset kaldes her ved en Misforstaaelse »Smørtøndehuset«; ligeledes paa Wilsters Kort i Ed. Erslevs Fra Bernstorfs Omegn.

solgtes af Staten ved Auktion Aar 1800. Det samlede Areal var da ca. 87 Tdr. Land, naar Alleen og Dammene regnedes fra. Disse Damme er oprindelig Fiskedamme til Jægersborg; den østligste, der ligger Nord for Jægersborghus, lige ved Vejen til Ermelund, kaldtes »Vandingsdam« (i det nittende Aarhundrede ogsaa »Hollænderdam«), den

JÆGERSBORG ALLE
(Fotografi 1913)

vestlige »Springdammen« (senere »Springvandsdam«). Fra denne sidste var ledet en Vandrende til Slottet, som allerede i ældre Tid forsynedes med Vand herfra; Vandet til Kongens Køkken og Jagten ved Jægersborg kom dog oprindelig fra den saakaldte »Slotsforvalterdam«, der næppe er den samme som Springdammen. Nordvest for Dammene hævede sig »Garderhøj« (41 m. over Havet), der paa Kort fra det attende Aarhundrede kaldes »Ridebanehøj« og »Løfthøj«. Det var oprindelig en Gravhøj fra Bronzealderen. Endnu for et halvt Aarhundrede siden laa den hen temmelig stejl og utilgængelig, til Dels be-

vokset med Slaaenkrat, men i Sommeren 1885 skænkedes den til Komiteen for »den frivillige Selvbekætning til Landets Forsvar« tilligemed et Areal af ca. 14 Tdr. Land og i 1886-87 omdannedes Garderhøjen til Fort for de af Selvbekætningen indsamlede Midler. Fortbygningens Paabegyndelse fœjredes ved en større Højtidelighed 27. Marts 1886, men først i 1892 (8. Aug.) fik Krigsministeriet Gavebrev paa det nu nedlagte Garderhøjfort.

Garderhøj havde et Tvermaal ved Foden af 33 m. og var næsten 7 m. høj. Det var saaledes en af Danmarks anseligste Gravhøje. Ved Sløjfningen fandtes kun een Begravelse. Kisten, en udhulet Egebul, og det ubrændte Lig var næsten helt opløst, men den dødes Bronzesværd og hans Haandledsring af Guld var vel bevaret; tillige fandtes Rester af et Læderetui med forskellige mindre Bronzegegnstande. Den omfangsrige Høj lader formode, at det var en anset Mand, her var høj-sat, en stor Kriger, maaske ogsaa berømt Læge eller Medicinmand, hvad den fundne Læderpose og dens Indhold kunde tyde paa.

Ermelund er en gammel Græsningsplads for Kongens Heste og Kvæg. Muligvis er det den Eng, der omtales 1596 og som allerede før den Tid var lagt til Ibstrup, for at Kongen kunde have et Sted at sætte sine Jagtbeste paa Græs. Navnet tyder paa, at det oprindeligt har været et Elmekrat. Ermelund maa nemlig antages at være en Dissimilation af Elmelund, i Analogi med Elmelund paa Møen, som i Aktstykker fra det sekstende Aarhundrede, ja endnu af ældre Folk paa denne Ø, kaldes Ermelunde. Ermelunden ved Ibstrup blev ilde medtagen i Svenskekrigen, og i de nærmest følgende Aar (omkring 1669) synes Kristian den Femte som Kronprins at have ladet Lunden helt omhugge. Paa denne Tid omtales »Vandmosebakken« som en Lokalitet i Ermelundens umiddelbare Nærhed. Jagtbetjentene havde i det attende Aarhundrede (fra 1717) Ret til her at lade deres Heste og Kreaturer græsse. Da Kristian den Sjette afskaffede Parforcejagten, blev Ermelunden nogle Aar anvendt til Rekreationsplads for Heste af Kongens Stald, som trængte til Græsning i fredelige Omgivelser; der indrettedes en lille Stald med Indhegning, et Slags Hospital, der kunde tages i Brug i paakommende Tilfælde. Men denne Indretning flyttedes 1747 tilbage til Sorgenfri, hvor den før havde været. I 1785 fik Husarerne paa Jægersborg anvist Eksercerplads i Ermelund. Det er nu en Statskov, der indtager et Areal af ca. 150 Tdr. Land. Nordlig i Skoven ligger den store »Hjortedam«. Endvidere findes to runde forhistoriske Gravhøje, hvoraf den ene (ved Jagtvejen) formodentlig er den Bakke, hvor Rahbek, som han fortæller i sine Erindringer, digtede efter Ewalds Eksempel. Engstrækningen, der løber langs Ermelunds sydlige Grænse, kaldtes tidligere (endnu 1820) »Soløse« Mose, et Navn, der træffes allerede i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Denne Mosestrækning var forudm rig paa Kildevæld og er det til Dels endnu.

Ved Ermelundsledet stod fra gammel Tid et Vangehus, hvor der tidligst boede en Hyrde, som havde Opsigt med Dyrene i Ermelund, medens det senere var en af Jagtbetjentene, fortrinsvis Pandsvende ved den saakaldte tyske Jagt, som fik anvist Bolig her. En af disse Pandsvende, Peder Bendsen, fik i 1762 udvirket Bevilling til at holde

DEN GAMLE JACTVEJ I ERMELUNDEN
(Fotografi)

Traktørhus, men ikke egentlig Kro for rejsende eller Bønder, en anden, Daniel Aug. Luplau, fik 1785 Ejendomsret til Huset mod en aarlig Afgift og 1790 yderligere Selvejerskøde paa Grunden for at kunne bygge et nyt Hus i Stedet for det gamle forfaldne. *Ermelundshuset* har siden været i Privateje og har gennem hele det nittende Aarhundrede været et paa Grund af sine smukke Omgivelser stærkt yndet Tilflugtssted for Hovedstadens Befolkning. Oehlenschläger beretter i

sine Erindringer om et kuriøst Vennegilde i Ermelundshuset, et Symposium, hvor den muntre Overgivenhed fik frit Løb. Paa Svirebrødres Vis lod man Lystigheden gaa ud over Husets Inventar, men paa en egen stilfærdig Maade — en Slags Bersærkergang i bunden Stil. »Kunsten bestod i«, skriver han, »at være saa overgiven som muligt uden at være brutal eller smagløs; Konveniens og Former kunde man derimod overtræde saa meget man vilde, det ønskede man just, og ingen maatte tage den anden en Galskab ilde op ... Midt i en alvorlig Samtale saa man saaledes kundskabsrige, sindrige Mænd snart slaa et lille Spejl af liden Værdi, snart en Rude i Stykker, uden at det gjorde den mindste Standsning i Samtalen«. H. C. Ørsted fik i al Venskabelighed, men af et godt Hjerte, en Slump Rødvin hældt ned ad sit fine Kalvekros og en bekendt Skuespiller spadserede omkring i »særdeles anstændige« Underbukser. Husets Værtinde skrev naturligvis alle Ekscesserne paa Regning, og karakteriserede Gæsternes Tilstand og Slagets Gang ved at sige til Pigerne: Nu er de ved Vinduerne, nu ved Spejlene etc. — Denne Slags Gilder i Ermelundshuset hørte dog alligevel sikkert til Undtagelserne.

Ved Ibstrup eller Jægersborg har der aldrig været nogen egentlig Bondeby. Der ligger nu en Række Smaahuse og Villaer hengemt i fredelig Idyl, navnlig langs Vejen til Ermelund og Vest for det gamle Slotterræn, men næsten alle af nyere Oprindelse. Paa en af de gamle Lodder af Ridebanevang ligger (ved Jægersborg Alle) en 1867 opført Gaard, der nu bærer Navnet »Ibstrup«. I tidligere Tid var det udelukkende Slottets Embedsmænd, Jagtbetjente og Militære, der havde til Huse i og ved Jægersborg. Den første Privatmand, der (1753) fik en lille Byggeplads ved Slottet (bag Kroen), var en Snedker Joh. Chr. Gründahl, en Brandenborger, som Rahbek endnu mindedes, da han skrev sine Erindringer; Skolen, som er omtalt i Indledningen, indrettedes 1795 i et Hus, der havde tjent til Bolig for en Underjæger, og i den tidligere Overførstergaard, der bortsolgtes af Staten 1820, boede Statistikerens Fr. Thaarup i sine sidste Aar. Grundstammen i den nuværende lille By, der er groet op omkring Slottets Udbygninger, udgøres saaledes af Ejendomme, der laa til Slottet eller var nær knyttet til det.

Jægersborg Kro hørte ogsaa oprindelig til Slottet. Allerede før Jægersborg blev Ryttergods (1717), var der et Krohus, hvor de ugifte Jagtbetjente kunde faa Kost og Logis. Kongens og Jagtherrernes Tjenerskab maatte ligeledes ty til Værtshuset, naar der ikke var Plads paa Slottet, og man har paa dette tidlige Tidspunkt ogsaa haft Besøg af Hovedstadens Indbyggere, naar de søgte ud i det grønne. En Værtsmand paa Jægersborg, der i 1719 jamrer over de daarlige Tider, mindes med et Suk Fortiden, da »mange smukke og fornemme Folk tog ud i Skoven for at lustere.« Manden havde sikkert Grund til

Klage. Det var knappe Tider mod Slutningen af den store nordiske Krig, og de mærkedes navnlig i hans Bedrift: Folk havde ikke Raad til Lystrejser, Jagtbetjentene holdt sig selv med Kost for at spare, og Rytteriet tog til Takke med deres Marketendere.

Kroen tilhørte den Gang Kongen og forpagtedes bort, sædvanligvis for tre Aar ad Gangen; der blev opslaaet Plakater om Gæstgiveriets Bortforpagtning paa Rentekammerdøren, paa Børsen og i Stadens Nørre- og Vesterport, og ved den paafølgende Auktion fik den højst-

ERMELUNDSHUSET 1826
(Kobberstik)

bydende Kroen tilslaaet. Undertiden kunde Kromanden ikke svare sin Afgift og maatte sættes fra Forpagtningen. Han var nemlig stærkt afhængig af Konjunkturerne: naar der byggedes paa Jægersborg, var der stærk Opgang i Kroens Afsætning, og naar Parforcejagten ophævedes (det skete jo nogle Gange), betød det Kromandens Ruin. Til Kroen var knyttet Ret til at brygge Øl og brænde Brændevin, men en Tid lang var Slotsforvalteren paa Jægersborg Indehaver af dette værdifulde Privilegium, som han atter forpagtede ud til Kromanden.

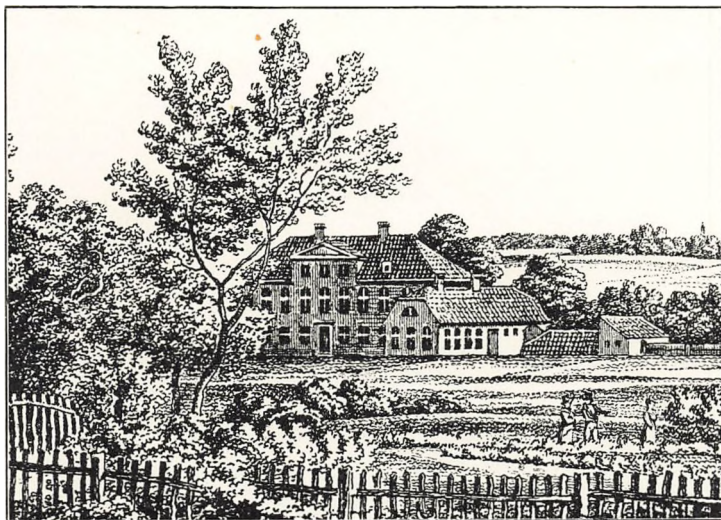
Blandt Forpagterne maa nævnes Lavrids Soelgaard eller rettere hans Hustru, som i over tyve Aar (ca. 1731-52) styrede Kroen og var kendt i vide Kredse; hun var mindst tre Gange gift, bl. a. med Thurahs Materialskriver ved Jægersborg, Hans Poulsen, og hendes Mænd maatte stadig forpagte Kroen til hende. Endelig 1752 maatte hun give op, og

den tidligere Forpagter af Bellevue Levin Adolph Dyring kom til. Kroens Bygninger var nu stærkt forfaldne. Rentekammeret, der var pligtig til at reparere, vilde nædig til det, og Forpagteren fandt Øjeblikket gunstigt til et Forsøg paa at faa Kroen udlagt som Ejendom. Efter langvarige Forhandlinger lykkedes det; han fik den overdraget paa Betingelse af, at han skulde opføre en »skikkelig Bygning« og mod at der i Fremtiden aarlig skulde ydes 100 Rdr. i Afgift til den kongelige Kasse (kgl. Resol. af 11. Oktbr. 1756). Han byggede ogsaa Kroen op, men knap to Aar efter Overtagelsen solgte han den for en efter Tidens Forhold anselig Sum, og det viste sig snart, at han havde gjort en bedre Handel end Staten; den nye Ejer gik Fallit og Rentekammeret maatte bekvemme sig til at nedsætte Afgiften til 10 Rdr. Ved samme Lejlighed maatte Lotteriinspektør Jonas Collin, Collin-Slægtens Stamfader, overtage Kroen som Kautionist — dog fungerede han næppe som Kromand. Siden har den været paa private Hænder. Efter at Ombygningen havde fundet Sted bestod Kroen af en Hovedbygning mod Syd i to Etager og inddelt i 13 Fag, en Længe mod Vest paa 22 Fag og tværs over Gaarden et Udhus paa 9 Fag, m. m. Ved Hovmarkens Udstykning Aar 1800 tilkøbte Kroejeren to Jordlodder, ialt ca 12¹/₂ Tdr. Land.

Schæffergaarden (eller som den nu kaldes: Jægersborghus) skylder ligeledes Slottet sin første Oprindelse. Ved Slottets Restauration 1747 opførtes foruden flere andre Nybygninger ogsaa en Stald, men den blev ikke saa rummelig som Thurah havde ønsket det, fordi Kongen ikke vilde koste saa meget paa den. Følgen var, at Kavalererne ikke kunde faa Plads til deres Heste og maatte se at hjælpe sig paa anden Maade. Et lille Interessentskab fra København, to Murermestre Jacob Schönning og Niels Engersløw samt den kendte Tømrermester Joh. Andr. Pfitzner lod da bygge en Jagtstald paa egen Bekostning og Kavalererne lejede saa Staldrum og Remiser der. Til Byggeplads havde de tre Haandværksmestre faaet anvist et Grundstykke i Hovmarken, nær Vandingsdammen, hvor der tidligere havde været Kaalhaver for Militæret, og som de (1748) fik i Fæste for en aarlig Afgift.

Ikke ret længe anvendtes denne Bygning efter sin Bestemmelse. Ejerne forsøgte 1751 at faa flyttet Jægersborg Kro til »Kavalerstalden«, som den kaldtes, men det blev ikke til noget og i 1754 skilte de sig ved den. Den nye Ejer gik i Kompagni med en Mand, som var kommet til Danmark paa Kongens Bekostning for at ophjælpe Landets Fabrikdrift, og forsøgte at indrette Fabrik i den tidligere Kavalerstald, men Forsøget maatte hurtigt opgives, da der manglede Vand og Fabrikørerne ikke kunde faa Lov til at poste af Vandrenden fra Springdammen. De tre Haandværksmestre maatte derfor allerede Aaret efter som Panthavere overtage Ejendommen og sætte den til Auktion (August 1755); højstbydende blev Hofsnedker Diderich Schæffer, og efter ham var det, Ejendommen tog Navn.

Da Kavalerstalden 1754 blev bortsolgt af de oprindelige Ejere, har den formodentlig allerede været indrettet til Beboelse — i alt Fald delvis. Den beskrives da som en trefløjet Gaard, Hovedfløjen mod Syd paa 25 Fag, Sidefløjene betydelig kortere (den vestre 13 Fag, den østre 8); Bygningerne var alle paa een Etage, af Mur og Fyrrebindingsværk og teglhængte. Men sikkert nok var det Schæffer, der lod Gaarden ombygge og smagfuldt indrette — som Rahbek fortæller, i det Haab at Kongen, da Jægersborg Slot var nedrevet, skulde købe den

SCHÆFFERGAARDEN 1838
(Kobberstik; forstørret)

til Aftræde paa Jagten. Haabet glippede dog og Schæffer blev omtrent ruineret. Den civile Enkekasse lod gøre Udlæg i Gaarden, som 1772 blev sat til Auktion, ikke mindre end seks Gange, men ingen bød og Enkekassen maatte beholde den.

Det var fra den følgende Tid, Rahbek havde saa mange gode Ungdomsminder fra Jægersborg. Gaarden lejedes ud i disse Aar. Saaledes boede Vejkasserer Lorens Adzer, hvis Broder, den bekendte Medaljør, var gift med en Datter af Hofsnedker Schæffer, i den ene Sidefløj. Det var Rahbeks gamle Huslærer og Ven og han var hyppig hans Gæst. Adzer førte selv sin Husholdning, Rahbek hjalp til med Maaltiderne og gjorde rent i Huset, saa vidt han med sit upraktiske Haandelav formaaede; ofte vandrede de to Venner om i Ermelunden eller i den højtidsfulde Alle mod Charlottenlund, tavse og betagne af den skønne Natur, eller de laa timevis ved Hundesøen, bag Jagttøjhuset, fiskende

og læsende. For den unge sværmeriske Rahbek var det en herlig Tilværelse.

Enkekassen blev endelig Schæffergaarden kvit efter ti Aars Forløb, idet Gehejmekonferensraad Wolf Veit Christoph v. Reitzenstein købte den 1781; han nedlagde sine Embeder som Amtmand og Overhofmester ved Sorø Akademi, men døde samme Aar og fik aldrig taget sin nye Lystgaard i Besiddelse. Enken solgte den Aaret efter til Rah-

JÆGERSBORGHUS (SCHÆFFERGAARDEN)

(Fotografi 1914)

beks rige Tante, Mad. Ane Sophie Lyne. Hun ejede Schæffergaarden til 1788, da den overgik til Hof- og Stadsretsassessor P. C. Zeuthen, som 1793 solgte Grosserer C. Frid. Fiedler den, og efter hans Død (1811) tilhørte den nogle Aar Frid. Chr. Friderici.

I første Halvdel af det nittende Aarhundrede ejedes Schæffers gamle Gaard (fra 1818) af den ansete Handelsmand Chr. Broberg paa Kristianshavn, Fader til C. A. Broberg. Den kaldtes i hans Tid sædvanligvis »Jægersborg Slot«. Tilliggendet var oprindeligt ikke ret stort, kun et Par Vænger og Haver, men Fiedler havde tilkøbt flere Jordlodder ved Hovmarkens Udstykning Aar 1800, og i Brobergs Tid var det en statelig Lyst- og Avlsgaard paa over 40 Tdr. Land. Ved Midten af Aarhundredet fik Gaarden atter Ejere af Navnet Schæffer, men ikke af den tidligere Besidders Slægt. C. A. Broberg overdrog den nemlig

efter Faderens Død til Hofurmager Joh. Henr. Schæffer (1854), denne atter til sin Søn Heinr. Schæffer (1869); der anlagdes bayersk Ølbryggeri og senere Teglværk, men disse Virksomheder er forlængst nedlagt. I 1873 fik Jægmester Jacob Neergaard Dinesen Gaarden udlagt og i 1882 gav han Grosserer N. Smith Dahl Skøde paa Bygningerne og en Del af det tilliggende Areal. Dahl, som havde anvendt betydelige Summer paa Schæffergaardens Forskønnelse, solgte den ved Skøde af 5. Febr. 1909 til Prins Harald af Danmark, der gav den Navnet »Jægersborghus« (Deklaration af 26. Juni 1909). Prinsen boede der en Række Aar, men afhændede derefter 1920 Ejendommen til Direktør Ernst Michaelsen, som efter en grundig Modernisering af den gamle Gaard (hvis Ydre dog bevaredes) ved Gavebrev af 11. Septbr. 1922 skænkede den til Undervisningsministeriet til »et Institut til Undersøgelser angaaende Sygdommes Aarsag og Rod og deraf følgende Behandlingsmaade«. Ministeriet modtog Gaven, men kunde ikke »for Tiden« stille Forslag om Oprettelse af et Institut, og efter Bestemmelserne skulde derefter Giveren og hans Hustru blive boende paa Ejendommen i deres Livstid. Denne Ordning vedvarer fremdeles.

BERNSTORFF AVLSGAARD
 hvor den oprindelige Fasangaard stod
 (Fotografi 1914)

BERNSTORFF GODS OG SLOT

SYD for Jægersborg laa i det syttende og attende Aarhundrede en langagtig Skovstrimmel, der strakte sig i Nord og Syd omtrent fra det nuværende Lyststed »Trianglen« ned til Vældegaard. Den kaldtes *Brødskov*. I de Efterretninger, der foreligger om de nordsjællandske Skoves Tilstand efter Svenskekrigen, omtales den ikke, derimod nævnes »Ibstrup Vang«, som paa dette Tidspunkt var stærkt forhugget. Hvor denne sidste Skov har ligget, vides ikke, men muligvis er det den (eller en Del af den), der senere gaar under Navnet *Brødskov*.

Kristian den Femte lod her 1681 indrette en *Fasanhave*, hegnet med Enebærris, som Kongen lod udvise og hugge i Frederiksborg Amt. Fasaneriet var imidlertid en underordnet Del af den kongelige Jagt, og Fasanhaven var som et Appendiks til den store Dyrehave næppe noget imponerende Anlæg.

Beskrivelser fra Frederik den Fjerdes Tid bekræfter denne An-

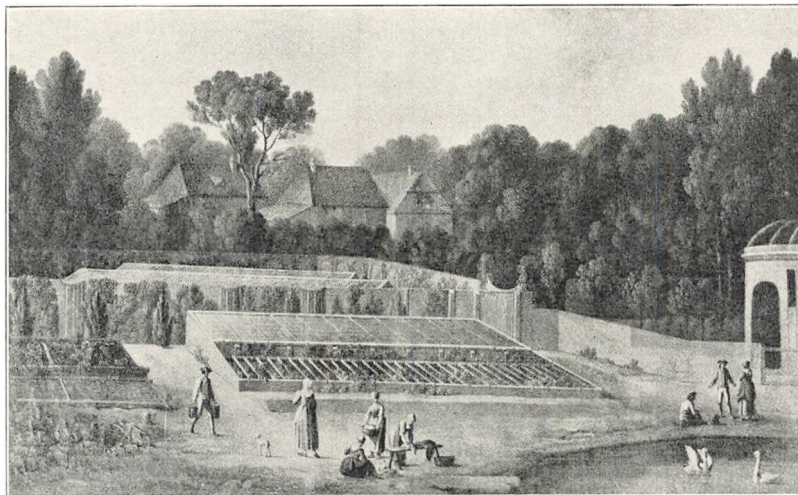
tagelse. Brødskovene var kun lille, i Omkreds omtrent en Fjerdingvej, og i 1720erne begroet med en Del unge Ege, Risbøge, store og smaa Asketræer, og med Underskov af Hassel, El og Tjørn. I Skovens søndre Ende, paa en høj Bakke, laa Fasangaarden (hvori Fasanmesteren havde Bolig), en Bindingsværks-Bygning — endda kun Fyrrebindinger — i een Etage; kun seks Fag af Stuehuset var i to Etager. Til Huset laa en Køkkenhave og en Fiskepark. Selve Fasanhaven bestod af fire Afdelinger med to store Fasanhuse og 22 smaa Fasanstalde. Fasaneriet ved Jægersborg opretholdtes knap i et halvt Aarhundrede. Det hed sig, at Rovfuglene ikke kunde lade Fasanerne i Fred, og Kongen lod dem da anbringe et andet Sted, »formedelst de fandtes i en slet Stand« (kgl. Resolution 21. Decbr. 1723). Fra Nytaar 1724 nedlagdes Fasaneriet og der skulde herefter ikke holdes Fasanmester mere ved Jægersborg.

Fasangaarden var vel kendt af Folk fra Hovedstaden. Den havde en overmaade tiltrækkende Beliggenhed, nær ved Gentofte By og Sø, og naar Københavnerne tog ud for at forlyste sig og nyde Landlivets Glæder, var Fasangaarden ofte deres Maal. Fasanmestrene havde da ogsaa uskrevet Privilegium paa »at traktere og imodtage en og anden her af Byen, som der om Sommeren sig vilde divertere«; Konsumptionsinspektøren gjorde omsider Ophævelser over dette i hans Øjne ulovlige Krohold, men Fasanmesteren fik Retten til Gæstgiveri legaliseret (kgl. Resol. 13. Januar 1721). Efter Fasaneriets Nedlæggelse var Fasanhavens videre Skæbne dermed givet; den skulde forpagtes ud til Værtshus, da »Stedet i sig selv«, som det hed i Rentekammerets Forestilling, »er af den Situation og Plaisance, at det paa den Maade lettelig er at udbringe til nogen Nytte og Indkomst for Eders Majestæts Cassa«. Den gamle Fasangaard var meget brøstfældig; en ny Bygning blev derfor opført i Sommeren 1724 og Fasaneriets Indretninger fjernet. Allerede forinden (Marts 1724) var Stedet ved Auktion forpagtet bort som Traktørsted, foreløbig for et Tidsrum af seks Aar og til en efter Datidens Forhold betydelig Afgift (207 Rdr. aarlig).

Fasanhavens Forpagter var en københavnsk Brygger Lavrids Soelgaard, den samme, der siden fik Jægersborg Kro. Han synes at have haft Vanskelighed ved at klare sig, fik flere Gange Afslag i Afgiften og efter den store Brand i 1728, da Hovedstadens Beboere fik andet at tænke paa end at drage til Skovs, mistede han al Søgning; han sad, som han drastisk udtrykker sig, »selv ene i Huset som en Eremit og i største Frygt for Tyve og Mordere«. I 1729 fik han Lov til at fratæde Forpagtningen. Hans Efterfølger fik det Skudsmaal af Regimentsskriveren, at han ved sit Fylderier og sin slette Opførsel over for Gæsterne ødelagde Stedets Næring, og da han ikke kunde præstere sin Afgift, blev han sat fra Forpagtningen og Restancen inddrevet ved Dom og Eksekution. Den tredjehjerte Forpagter, Christian Hansen fra det tidligere

velkendte Kildendal ved Tuborg, sad sin Tid ud, men dermed var ogsaa Fasangaardens Bestaaen som Traktørsted forbi. Kristian den Sjette resolverede, at han ikke mere vilde have Værtshus her, Fasanhaven skulde udlægges til Græsning for Kongens egne Heste.

Værtshuset var bleven nedlagt ved Mikkelsdagstider 1734 og Fasangaarden stod nu atter ledig. Men der blev snart disponeret over den. Samme Aar, 15. Novbr., fik Johan Ludvig Holstein, endnu kun Stiftamtmand i Sjælland og Deputeret for Finanserne, men som Statsmand

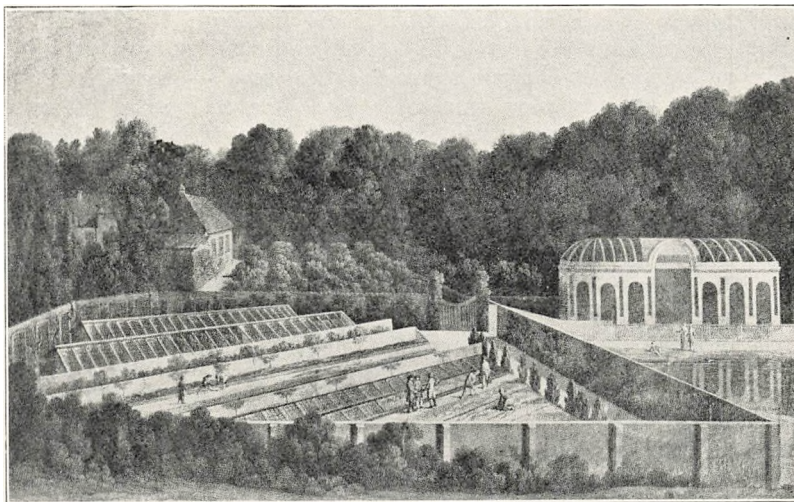

FASANGAARDEN
(Dørstykke paa Bernstorff)

en opgaende Stjerne og i Kongens særlige Gunst, Koncession paa Jægersborg Fasanhave. Han skulde have den indtil videre til egen Brug og Benyttelse, og uden Afgift; Brødkoven skulde han have Tilsyn med, men Græsningen i Skoven forbeholdt Kongen sig. Da Holstein tillige skulde vedligeholde Bygningerne og aflevere dem i samme Stand som han havde modtaget dem, forlangte han dem efterset. Thurah forestod den ret omfattende Hovedreparation, der fulgte paa, og først i Maj 1736 overtog Holstein Fasangaarden. Efter Ombygningen 1724 var det en trefløjet Gaard, af Mur og Bindingsværk, Stuehuset 32 Alen langt, 12 Al. bredt, i een Etage med en gennemgaaende Kvist over fire Fag; Hovedbygningen laa i Nord og Syd, i Sidebygningerne var Domestikværelser, Stalde, Remiser etc. Det var altsaa ikke netop nogen imponerende eller herskabelig Lystgaard, men de tillukkende Omgivelser og den lille Brødkov (der stadig kaldtes Fasanhaven) med sine Alleer og Spadserstier raadede Bod paa Gaardens beskedne

Indretning, og Holstein, der endnu ikke var Ejer af Ledreborg, trængte til et Sted, hvor han i landlig Ro kunde søge Hvile under sin omfattende Embedsgjerning.

Kun i faa Aar tjente Fasanhaven til Græsningsplads for Kongens Heste. I 1737 blev der Tale om fra Würtemberg at forskrive nogle Eksemplarer af det berømte hvide Vildt og det var Meningen at indrette et særligt Indelukke i Dyrehaven i den Anledning, men da det vilde falde Bønderne for strengt at indhegne et saadant Indelukke

FASANCAARDEN
(Dørstykke paa Bernstorff)

— det skulde gøres som Hovarbejde — kom man ud over Vanskeligheden ved at sætte det hvide Vildt i Fasanhaven, som var indhegnet fra ældre Tid.

Vildtet kom hertil i Sommeren 1737. I Efteraaret var der tolv Stykker af de indførte hvide Dyr, men allerede da viste Fasanhaven sig at være for lille, og naar Dyrene formerede sig, vilde Pladsen blive endnu mere kneben. Dertil kom, at den gamle Fasanhave var overgroet med Skov og Krat og manglede Lysninger, hvor Vildtet kunde græsse; for at tjene sit nye Formaal, maatte den udvides. Da det stundede mod Vinteren, opgav man dog Udvidelsen for dette Aar, derimod byggedes der et Overvindringshus i Lighed med det, der fandtes ved Frederiksberg; Aaret efter (Sommeren 1738) indgrøftedes og hegnedes med Enebærstager et Stykke af Jægersborg Hovmark, der laa Øst for Fasanhaven. Og 1741 maatte der indrettes en særlig Indhegning til den hvide Hjort, som ikke var god at komme nær.

Den tidligere Fasanhave var nu blevet Lyststed for en af Landets bedste Mænd og tillige en Del, endda en meget fornem Del, af den kongelige Dyrehave. Stedet skulde blive endnu mere gloriøst: det blev Oprindelsen til det nuværende *Bernstorff*. Af forskellige Akter kan man slutte, hvorledes det er gaaet til, at Johan Hartvig Ernst Bernstorff i 1752 fik Fasanhaven til Ejendom. Skønt Bernstorff hørte til en gammel Godsejerslægt, i hvilken Indsigt i Administration af Landejendom og Glæden over at besidde Jord var nedarvet, havde han endnu ikke erhvervet Jordegods i Danmark. Han havde netop lagt Grundstenen til et Palæ i København, i den nye Bydel Frederiksstaden (det senere Kong Georgs Palæ), men synes til at begynde med ikke at have næret Ønsker om at faa Landgods — hvad Bernstorff ganske vist til sidst blev. Han vilde blot have et Lyststed i Hovedstadens Nærhed, »eine kleine Land- und Garten-Einrichtung,« som han selv udtrykker sig. Han maa have ytret sit Ønske for Kongen, ladet nogle Ord falde om, at han for sin Sundheds Skyld og for at holde sin Arbejdsøvrne vedlige trængte til et Sted, hvor han kunde trække sig tilbage i Fred og nyde et »hæderligt Otium midt i Arbejdet,« saaledes som Devisen paa hans Lystgaard senere kom til at lyde. Kongen imødekom ham gerne, og overlod ham selv at udse sig et passende Sted og forhandle med de paagældende Autoriteter.

Bernstorff var allerede da en Mand af betydelige Fortjenester. Det var alligevel i beskedne Vendinger han i en Pro Memoria forelagde Rentekammeret sine Planer: han havde udvalgt sig Fasanhaven — med Holstein skulde han nok komme overens — og dertil et Stykke Eng (omtrent 20 Tdr. Land) af Hovmarken, der laa Øst for Rækværket; han vilde være ubeskeden nok til at bede netop om dette Sted til sit Landeri og sin Haveindretning, men tilbød samtidig at erlægge de Afgifter, som maatte blive paalignet Ejendommen. Frederik den Femte foreskrev ham imidlertid ingen. Ved Donationsbrev af 7. Novbr. 1752 skænkede Kongen ham kvit og frit baade Fasanhaven med den Udvidelse, den havde faaet i 1738, og det Stykke af Hovmarken, som han yderligere ønskede; det eneste Kongen forbeholdt sig var Jagtretten.

Det var ganske vist en stor Gunst, Kongen viste sin indsigtfulde og tro Raadgiver, men i Datiden betød en Landejendom af en saa forholdsviis ringe Størrelse som Fasangaarden og dens Tilliggende ikke stort for Staten — mange Mænd af mindre Betydning benaadedes undertiden med rigere Gunst og Gave af deres kongelige Herre. Domænerne indbragte i hin Tid, sammenlignet med vor, saa uendelig lidt. Agerjordens Dyrkning var lidet intensiv, Engdrag og Oredrev strakte sig overalt, Skovdriften var langt fra at være rationel og Bygningerne paa Statens Ejendomme kostede saa store Summer i Vedligeholdelse, at der ofte paa den Konto gaves mere ud end der gik ind i Forpagtingsafgift eller Indtægt af de omliggende Jorder og Haver. Fasan-

gaardens Bortforpagtning vilde paa dette Tidspunkt — naar man tager Afgiften for Jægersborg Kro som Rettesnor — næppe have indbragt mere end et Par Hundrede Rdr. om Aaret, og det lille Stykke Eng, som Bernstorff fik, gjorde ikke noget synderligt fra eller til i de mægtige Arealer, der i Gentofte og Lyngby Sogne var udlagt til Højbjergning for Hestgarden. Naar Kongen skænkede Bernstorff denne Sommerbolig, betød det i Virkeligheden kun et ringe Tillæg i den Løn, Staten ydede en af sine første Embedsmænd for det Arbejde, han til Gengæld ydede.

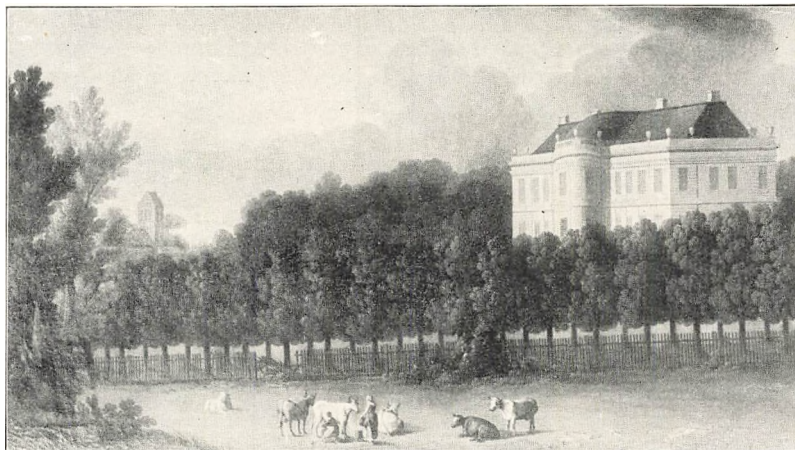
Bernstorff rykkede da ind i den gamle Fasangaard, hvor Holstein havde vejet Pladsen for ham. I Hegnet mod Vest laa det tidligere omtalte Hus »Smør-tyndt-paa«, med Have paa selve Fasanhavens Grund; Bernstorff saa ikke gerne, at denne Havelod kilede sig ind i hans Ejendom, og 1753 flyttedes den derfor over paa Hovmarken paa den anden Side af Vejen. I Huset boede den Gang en Pandsvend ved den tyske Jagt, der havde haft Opsyn med det hvide Vildt, thi ved Bernstorffs Overtagelse af Fasanhaven overførtes dette Vildt til den store Dyrehave.

Den nye Besidder synes straks at have givet sin Ejendom nyt Navn. I Bernstorffernes omfangsrige Korrespondance, der i de senere Aar er samlet og til Dels udgivet, findes saa vidt vides aldrig Fasangaarden anført som Dateringssted; derimod er det sikkert, at Ejendommen kaldtes »Bernstorff« i 1750erne, endnu førend Ejeren lod det nye Palæ opføre. At han netop valgte sit eget Slægtsnavn, bliver mindre mærkværdigt, naar man betænker, at det oprindelig er et Stednavn. Vidtløftige Haveanlæg groede snart frem under Ledelse af Gartneren Christian Doerschell, vistnok en Hollænder, der kom i Bernstorffs Tjeneste 1753 og var hos ham i mange Aar. Bernstorff drev ogsaa Kornavl paa sit lille Landsæde og Jorden viste en overordentlig Frugtbarhed; Rughøsten 1759 gav omtrent 13 Fold, medens Bønderne i Gentofte sædvanligvis fik højest 5. Det kunde kun anspore ham til yderligere at udvide sin Grund, og det var da ogsaa et længe næret Ønske, der gik i Opfyldelse, da Kongen ved Donations- og Skødebrev af 13. Juli 1761 overlod ham nogle Stykker Jordsmon, der afrundede hans Besiddelses Grænser. Det ene Stykke hørte til Jægersborg Hovmark, det andet til Gentofte Bys Tilliggende, og for det sidste maatte Bernstorff yde Bønderne en aarlig Afgift af 20 Rdr. Statsministerens Landsæde fik derved den Udstrækning, som Bernstorffs Haver og Slotspark endnu i alt væsentligt har.

Forinden denne Afrunding havde fundet Sted var Opførelsen af en ny Hovedbygning bleven planlagt og paabegyndt. I August 1759 førtes der Forhandlinger om denne Sag med den bekendte Jardin, Marmorkirkens første Bygmester. Snart efter maa Opførelsen af det nye Palæ, der kom til at ligge paa de indlemmede Arealer Øst for den

gamle Fasanhave, være paabegyndt, men endnu i Maj 1760 staar saa meget tilbage, at der er Planer fremme om selv at brænde Sten; Bernstorff vil gerne, da de dyre Transporter er ved at ruinere ham. Byggeriet skred kun langsomt frem. I Begyndelsen af 1762, da Danmark var ved at blive draget ind i Syvaarskrigens Virvar, var Bernstorff mest tilbøjelig til at opgive det hele, i hvert Fald for en Tid, men endelig blev da den nye Bygning færdig til Indflytning i Maj 1765. Det følgende Aar i September aflagde Kongen Besøg og i April 1767 var Caroline Mathilde Gæst paa Bernstorffs nye Gaard.

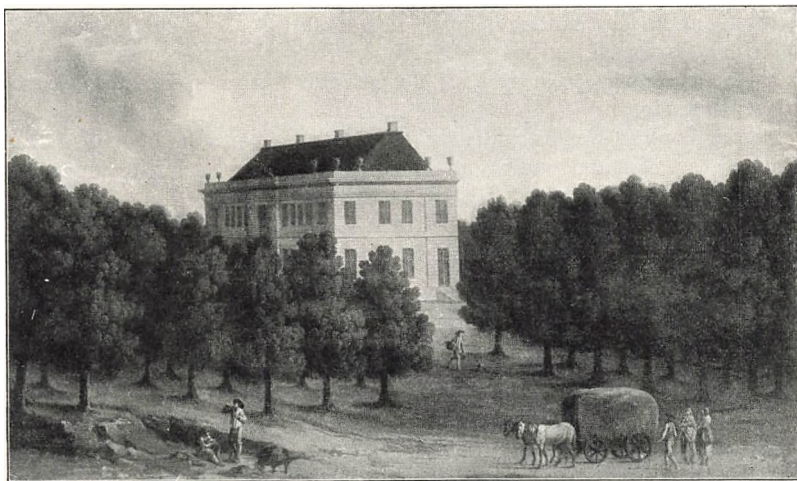

BERNSTORFF PALÆ: SYDSIDE OG ØSTGAVL
(Dørstykke paa Bernstorff; i Baggrunden Gentoftes Kirke)

Bernstorff havde nu skabt sig en Lystgaard — et »Landhus« som den kaldtes — med Park og Haver og et lille korndyrket Areal, i en smuk Egn nær ved Hovedstaden. Det hele Anlæg var i noget større Stil end Reglen i Almindelighed var, men i Princippet ikke meget afvigende fra de ikke faa, større Lystgaarde og Landsteder, der allerede i det attende Aarhundrede laa spredt i Egnen Nord for København.

Derved blev det dog ikke — den nye Hovedbygning var endnu ikke færdig, da Bernstorff skred til nye Udvidelser af Tilliggendet. I Sommeren 1764 overlod Kongen ham til Brug og Benyttelse ved hans Gaard tre omliggende betydelige Arealer; det ene laa Nord for Parken og begrænsedes af Hundesøen i Vest, Ermelund i Nord og Ordrup i Øst; det andet laa Sydøst for, mellem Gentoftes og Ordrup Bymarker; det tredje Vest for, en Kile mellem (den nu udtørrede) Sønder sø og den gamle Fasanhave, strækkende sig fra Jægersborg i Nord til Gentoftes i Syd. Disse Arealer udgjorde største Delen af Jægersborg Hovmarker, der som nævnt var udlagt til Højbjergning for

Hestgarden, og da Staten ved at overlade dem til Bernstorff, paa anden Maade maatte gøre Udvej for Foder til Hestene, maatte der ydes en aarlig Afgift, som svarede til Avlingens Værdi; den ansattes til 682 Rdr. 21 Sk. Bernstorffs Besiddelser var nu ret vidtstrakte og til at forrette Hoveriet fik han derfor henlagt Bønderne og Husmændene i Gentofte, Vangede og Ordrup Byer. Landgilde, Tiende og Huspenge af de oprindelige Husmandshuse forbeholdt Kongen sig og heraf gik Landgilden og Huspengene i Statskassen, Tienden til Vartov Hospital. Der var ikke noget særlig mærkeligt i dette — naar Bernstorff overtog

BERNSTORFF PALÆ: NORDSIDE OG VESTCAVL
(Dørstykke paa Bernstorff)

Hovmarkerne, maatte Hovbønderne naturligt følge med, og Kongen havde desuden ingen særlig Interesse i, at de vedblev at ligge til Jægersborg, nu da Slottet var nedbrudt.

Alt dette skete ved en kgl. Koncession af 2. Juli 1764; men den lød paa J. H. E. Bernstorffs Navn, og for at holde Godset samlet i Fremtiden, fik han den kort efter (kgl. Resol. 23. Juli s. A.) saaledes ændret, at Jorderne og Retten til Hoveri fra de tre Byer skulde følge Gaarden og dens fremtidige Besiddere. Næste Aar blev det nyoprettede Gods yderligere befæstet og udvidet. Dels fik Bernstorff Ret til at nyde en Række uviste Indtægter: Indfæstning, Sigt, Sagefald og Lejermaalsbøder (kgl. Resol. 8. Jan. 1765), dels — hvad der var væsentligere — gav Kongen ham Brugsret over de Skove og Tørvemoser, der fandtes paa Hovmarkerne og Bøndergodset (kgl. Resol. 14. Juni s. A.). Det var den under Ermelund omtalte Soløse Ellemose, Ordrup Skov og Krat, en indhegnet Ungskov ved Charlottenlund og Lundehusskoven,

foruden de Skovholme, der laa spredte paa Hovmarken. Bernstorff fik derved Forpligtelse til at udvise sine Bønder Brændsel og Gærdsel, men Gavn- og Hjultømmer skulde de endnu i de første 25 Aar have af de kgl. Skove.

Da Godset var komplet, med alle Herligheder, var det Bernstorfferne iværksatte de bekendte og vidtrækkende Foranstaltninger: Hoveriets Afskaffelse, Jordens Udskiftning og Ejendommenes Overgang til Arvefæste. J. H. E. Bernstorff lagde Navn til og bar Ansvaret, medens det egentlige Initiativ udgik fra Brodersønnen, den unge A. P. Bernstorff, som levede i Onkelens Hus og nærrede en ungdommelig varm Begejstring for Stedets skønne Natur; han opholdt sig meget gerne paa Onkelens Landsæde og havde stor Andel i de Planer, som skulde sikre Bernstorffs Gaard et varigt Ry i det attende Aarhundredes landøkonomiske Historie.

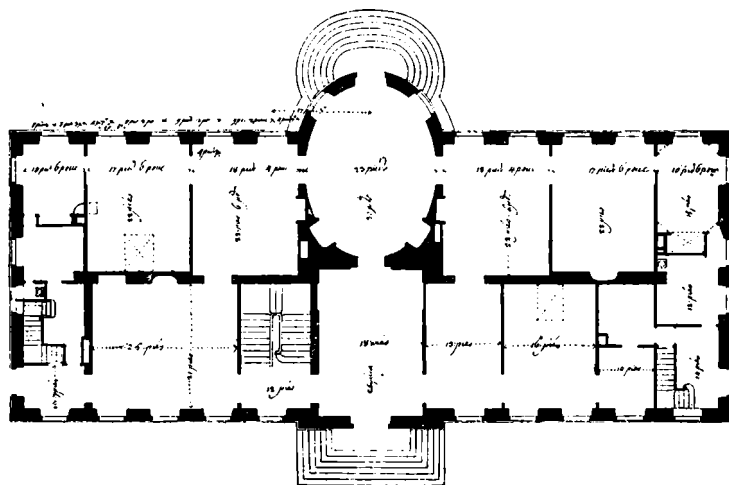
For at forstaa Rækkevidden af denne saakaldte »Bernstorffske Indretning« er det nødvendigt at forudskikke nogle Bemærkninger om Bondens og Landbrugets Stilling i ældre Tid.

At Gaardene fra ældgammel Tid — de nyeste Undersøgelser har vist lige fra Jernalderen — laa samlede i Klynger (Landsbyer) og at Bønderne dyrkede den tilliggende Jord (Bymarken) i Fællesskab, er bekendt nok. Oprindelsen til dette Urforhold i Landbruget kan ikke udredes i Enkeltheder, men det er i og for sig klart, at det i en fjern Fortid, da Landet var lidet befolket og kun delvis under Kultur, maatte frembyde Fordele, at Bostederne laa samlede; de Familier, der havde slaaet sig sammen om Opdyrkningen af et Stykke Land, kunde da bedre være hinanden til Hjælp og Nytte. Bymarken maatte saa »rebes« eller indeles efter Jordens Bonitet og bekvemme Beliggenhed, for at ingen skulde blive forfordelt, og derved fik hver Bonde mange adskilte Jordstykker til sit »Bol«. I Dyrkningsmaaden var Trevangsskiftet det fremherskende paa Sjælland til ned i det attende Aarhundrede: en Vang tilsaaedes med Rug, en anden med Byg, den tredje laa brak og brugtes til Fællede for Kvæget, saaledes at hver Vang fik et Aars Hvile hvert tredje Aar. Disse Vange havde Navne, hvoraf mange genfindes i moderne Lokalbenævnelser; i hvert Fald i en senere Tid var de heggede med Grøft eller Gærde og i Udkanten laa et Vangehus for Vangevogteren. Til Landsbyernes Tilliggende hørte sædvanligvis endnu et Oredrev (eller Overdrev), fælles urebete Udmarker, oftest med Krat og Smaaskov, hvor Kreaturerne dreves ud om Sommeren. I Gentofte Sogn var det meste af Arealerne mod Stranden saadanne Oredrev, der paa Bernstorffs Tid ikke havde været under Plov eller Le i Aarhundreder — om de overhovedet nogensinde havde været det.

Var Fællesskabet saaledes en naturlig Følge af en fjern Fortids primitive Samfundsforhold, saa var Fæste, Hoveri og Vornedskab ikke mindre Frugter af en naturlig Udvikling. Fæste og Hoveri er primitive

Former for Løn og Arbejde, Vornedskab oprindelig mere et Værne- end et Afhængighedsforhold. Først da Livet blev mere mangfoldigt og Kravene til Bonden blev større, blev disse Former et tyngende Aag for den ene Part. Kronens Indtægter og al privat Formue bestod næsten udelukkende i Jordegods og de Fordele der kunde flyde deraf, saa det maatte ligge nær at drive Afgifterne i Vejret, naar der krævedes forøgede Midler til Statshusholdningen eller naar Godsejerens Udgifter blev større. Og i det syttende og attende Aarhundrede kul-

JARDINS GRUNDPLAN AF BERNSTORFF
(Tegning)

minerede disse Bestræbelser for at pine det mest mulige ud af Bondestanden.

Hertil kom, at Militærpligten, forsaavidt den hvilede paa Landets egne Børn, helt og holdent var kastet over paa Bonden. Foruden de hvervede Tropper, de fremmede professionelle Krigsfolk, havde baade Kristian IV, Kristian V og de følgende Konger en national Landmilit, og navnlig i den skaanske Fejde maatte mange af de unge Bønderkarle lade Livet. Selv om Udskrivningslæggerne var store og kun faa Bønder udtoges til Soldater i hvert Lægd, anslaaes dog Frederik den Fjerdes Landmilit (efter Forordn. af 1701) til ca. 15000 Mand. Den holdt kun Eksercits om Søndagen, endda ikke alle Søndage i Aaret, men Tjenestetiden var lang, seks Aar, og Bønderne skyede Soldaterlivet som Pesten; de raa hvervede Karle, der daglig begik Ekscesser af enhver Art og fik Løn derfor i Spidsrod og Stokkeprygl, stod som afskrækkende Forbilleder. De Dele af Landet, der var udlagt som Ryttergods — og hertil hørte alle de tre nordsjællandske Sogne — var

fri for Militærudskrivning; men til Gengæld skulde Rytteriet underholdes af dette Bøndergods.

Ganske vist havde Frederik den Fjerde kort efter sin Tronbestigelse ophævet Vornedskabet, men Bøndernes Stilling blev ikke stort bedre for det. Selv om det efter nyere Forskninger er oplyst, at denne Konge ikke, saaledes som det i tidligere Tid altid hed, til Gengæld lagde Stavnsbaand paa Bønderne, saa indførtes dette dog 1733 under Efterfølgeren, og der er positive Beviser for, at der i Tiden mellem Vornedskabets Ophævelse og Stavnsbaandets Indførelse har fundet mange Misbrug Sted, som har bevirket, at Tilstanden ikke har været meget forskellig fra den egentlige Stavnsbaands-Tid. Men at den blev værre under Kristian den Sjette, er sikkert. For at tjene de militære Formaal strammedes Stavnsbaandet, og Bondestanden var nu socialt saa langt nede som ingensinde før.

Endelig under Frederik den Femte begyndte for Alvor Arbejdet paa Landboreformerne. Stedet er ikke her at komme ind paa en nærmere Udredning af disse indviklede Forhold, kun skal peges paa Forordningen af 29. Decbr. 1758, der tog Sigte paa Fællesskabets Ophævelse i Sjælland og som var det første Resultat af de Overvejelser, en Aaret før nedsat Landbokommission var kommet til. I de følgende Aar fulgte en Række andre Lovbud, der gik i samme Retning, og Kommissionen blev siddende som et Slags Landvæsenkollegium — eller som vi nu vilde sige: Landbrugsministerium. Men Bestræbelserne for at komme det fordævelige Jordfællesskab til Livs havde ingen Fremgang. Godsejerne var uvillige til at røre ved denne Landbrugets fundamentale Grundvold, selv Institutioner som Universitetet og Københavns Magistrat, der begge var Godsbesiddere i stor Stil og maatte antages at se mere uheldet paa Sagen end de private Jorddrotter, søgte af al Magt at bevare Fællesskabet.

Den Bernstorffske Indretning var altsaa ingen ny Tanke. Drøftelsen af Bondeproblemerne var allerede i fuld Gang, men endnu var intet ført ud i Praksis. Her er det Bernstorffernes Fortjeneste ligger: de brød Isen, skabte Eksemplet til Efterfølgelse. Ophævelsen af Fællesskabet paa Bernstorff Gods var det første praktiske Resultat af Forordningen af 1758.

At det virkelig var det første, lykkeligt gennemførte Forsøg paa en Løsning af de Problemer, der var sat under Debat, det staar fast. J. H. E. Bernstorff siger selv i et Brev til Rentekammeret fra 1766, at den Indretning, han nys har ført til Ende, er »den første af sit Slags i Dannemark«. Ganske vist havde Enkedronning Sofie Magdalene, tilskyndet af sin Overhofmester Grev Chr. Günther Stolberg, i 1759 afskaffet Hoveriet paa Hørsholm Gods og faa Aar efter givet Bønderne deres Gaarde i Arvefæste, men Grundpillen i Datidens Landboforhold, selve det gamle Fællesskab, stod endnu længe ved Magt ogsaa paa dette Gods.

Bernstorffernes Motiver er ikke vanskelige at faa fat paa. De hørte selv — som allerede sagt — til en gammel Landjunktorslægts; A. P. Bernstorffs Fader var Godsejer med Liv og Sjæl, og Sønnen var øjensynlig stærkt optaget af de nye Ideer om Landboforholdene. I 1762 ægtede han en Datter af Grev Stolberg, der til sine Fortjenester af Reformerne paa Hørsholm kunde føje den, at han paa sin Gaard ved Bramstedt havde ophævet Livegenskabet. Svigerfaderens Eksempel kunde kun virke ansporende. Dertil kom, at han hjemmefra modtog Opfordringer til paa enhver Maade at ophjælpe Onkelens økonomiske Forhold, og da den ældre Bernstorff gjorde sin unge virkelystne Neve, som han spøgende skriver, til sin »Generalguvernør og Præsident« i sit private Økonomikollegium og »med Titel af Statholder« over Bernstorff Gods, var alle Betingelser til Stede for Reformernes Gennemførelse. Motiverne maa ikke blot søges i Bernstorffernes humane Syn paa det hele Landbospørgsmaal, men nok saa meget i de Fordele, der ved indgribende Forandringer øjensynlig kunde vindes for begge Parter, baade Godsejer og Bonde. Det var i første Række et økonomisk Anliggende.

Godsforvalteren paa Bernstorff i disse Aar, den indsigtfulde Torkel Baden, har beskrevet alle disse Foranstaltninger. Han hævder, at Bønderne i Gentoftes Sogn før Forandringen i ingen Henseende var bedre stillet end Bønderne i det øvrige Land, men i dette Punkt har man dog Lov til at nære en beskeden Tvivl; rent ubevidst søger han øjensynlig at skabe saa mørk en Baggrund som muligt, hvorpaa hans kære Grev Bernstorffs Foretagender kan tegne sig med forstærket Glans. Det er ikke nødvendigt, Bernstorffernes Fortjeneste i denne Sag er i sig selv aabenbar nok.

Værd at lægge Mærke til er det, at Hoveriet for Husmændenes Vedkommende allerede før Bernstorff Gods oprettedes, i Gentoftes Sogn var afløst med en Afgift i Penge (Huspenge), kun otte Husmænd gjorde endnu Hoveri til Jægersborg. Og Gaardmændene i Sognet led næppe særlig stærkt under det Hovarbejde, der paalaa dem. Korn dyrkedes ikke i Hovmarken, den var udlagt til Høslet. Værre end Markarbejdet var imidlertid Vedligeholdelsen af Dyrehavehegnet og de mange Ægtkørsler, men her sparede man ganske øjensynlig Bønderne for meget af det, man havde Ret til at fordre og lod det udføre paa anden Maade — navnlig mod Midten af det attende Aarhundrede. Eksempler herpaa er tidligere omtalt. Det er ogsaa kun rimeligt, at de kongelige Herskabers hyppige Nærværelse i disse Egne med deres store Følge ikke blot forårsagede Bønderne en Del Ulejlighed, men ogsaa gav dem Indtægter. Biindtægterne flød iøvrigt rigere for de Gentoftes Bønder end for mange andre af deres Ligemænd — Landliggere og Lystrejsende fra Hovedstaden lagde mange Penge i deres Sogn. Maaske var der mindre Forslag i disse Penge, der tjentes forholdsvis let ind, og en Del Drikkeri var ogsaa uundgaeligt i en Egn med saa

mange Kroer og Traktørsteder, thi selv om det var strengt forbudt at skænke for Bønderne, blev disse Forbud naturligvis omgaaet. Alt i alt maa dog Bøndernes hele sociale Stilling have været betydelig bedre i Gentofte end i andre afsides liggende Landsogne.

Men at disse særlige Forhold ikke netop gjorde Bønderne til dygtige Jordbrugere, det siger sig selv, og at Agrenes Dyrkning var endnu maadeligere her end mange andre Steder, er baade rimeligt og naturligt. Heri har Torkel Baden sikkert Ret. Det maatte for Godsejeren blive en Grund mere til at arbejde hen mod en Tilstand, hvori Bonden kunde faa forøget Interesse for Dyrkningen af sin Jord; det vilde gavne ham selv og Godsejeren lige meget.

Naar Bernstorfferne paa een Gang gennemførte Udskiftning, Hove-riets Afløsning og Ejendommenes Overgang til Arvefæste, var det et lykkeligt Greb. Disse Reformers hørte sammen og kunde kun i For-ening bringe et godt Resultat. Bonden maatte fremfor alt have Tid til at dyrke sin Jord, navnlig nu, da han pludselig paa en Maade blev Nybygger; det gjaldt om, at han selv var Herre over, paa hvilket Tids-punkt han vilde sætte hvert enkelt Arbejde i Gang. Derfor maatte Hoveriet bort. Og hans Lyst til at forbedre sin Jordlod maatte fremmes i Visheden om, at Frugterne af hans Flid kom hans Efterkommere til Gode og ingen anden. Dette maatte sikres ham ved Arvefæste eller i Realiteten at gøre ham til Selvejer. Det ene førte det andet med, ingen af Delene kunde undværes, hvis Gaardejerne skulde gøres til dygtige Jordbrugere. I Modsætning hertil var Opfattelsen af Husmændenes Stilling den, at de ikke maatte faa saa megen Jord, at de kunde leve af den; de skulde være Arbejdere. Det er blevet vor Tid forbeholdt at højne Husmandsklassens sociale Kaar som det blev Bernstorffernes Opgave at give Stødet til Gaardmandsstandens Frigørelse.

Hvor iøjnefaldende Bøndernes Fordele ved disse Reformers end kan synes os, kom Bønderne selv kun efterhaanden til rigtig Erkendelse af dem. Det hang sammen med deres stædige Holden fast ved det gamle. Et Vidnesbyrd om Landalmuens konservative Tankesæt haves i en Skildring fra Midten af Aarhundredet — tyve Aar før den Bernstorffske Indretning blev til. Skribenten søger at give en Karakteristik af de sjællandske Bønder, i Særdeleshed paa Københavns Amt, og hævder, at de er stræbsomme og gerne vil fortjene noget, men ikke er meget for at lægge noget op; desuden, siger han, er de »udi ingen Maade inventiøs, enten at skulle ville trage efter at excolere Agerdyrkningen eller anden Slags Landvæsen bedre end tilforn sket er, og ere de der-ved saa forpikkede paa deres Forfædres Skikke, at hvo, som bor imel-lem dem, enten vilde begynde det anderledes eller og raade dem til at inventere et eller andet paa bedre Maade, den passerer mellem dem for den største Daare, der kan være til, og endskønt de, naar de se noget, som de ikke have set tilforn, forundre sig, ere de ikke for, om

end de kunde, at imitere det, saa de udi ingen Maade for Forandring ere porterede.« Ogsaa i denne Retning havde Bernstorfferne aabenbart en tyk Mur af Fordom at bryde igennem.

Landboforholdenes Nyordning i Gentofte Sogn endevendte alle tilvante Forhold og maatte som det første Forsøg bygges op paa bar Bund. En hel ny Matrikel, som kunde lægges til Grund for den nye Inddeling, maatte udarbejdes, og Arbejdet begyndte den 7. Septbr. 1764 med Ordrup som den mindste af de tre Byer. Opmaaling og Kortlægning besørgedes dels af Landmaaleren P. J. Wilster (med Bistand af nogle Studenter) dels af den svenske Baron F. W. v. Hastfer, Jordens Vurdering af de kyndigste Mænd i Sognet. Navnlig den bekendte Bonde Hans Jensen paa Bjerregaarden, der siden optraadte som landøkonomisk Forfatter og selv blev Herremand, lagde ved denne Lejlighed ikke blot et indgaaende Kendskab til sin Fødeegn for Dagen, men ogsaa sin store Indsigt i Landboforhold. Man gik meget grundigt til Værks: Jordens Bonitet undersøgte i Dybden med Spade eller ved Boring. Tilsyneladende var Forskellen stor mellem Arealerne inde ved Byen, de saakaldte Toftejorder, og de længst borteliggende Udmarker, men i Virkeligheden stod ofte disses Bonitet paa Højde med Toftejorderne, der blot i Tidens Løb havde været under omhyggeligere Dyrkning. Gentofte og Ordrup Oredrev (Vangede havde intet) inddroges i Udskiftningsarealerne. Da alt var kortlagt og vurderet, inddeltes Jorden til hver By i Lodder af nøjagtig samme Hartkorn, og i Overensstemmelse med denne nye Inddeling anlagdes der en Række nye Veje, hvoraf den vigtigste var Bernstorffsvejen (oprindeligt 14 Alen bred), der fra Lundehussøen førtes ud til Jægersborg Alle og derefter mod Øst gennem Ordrup til Stranden. Endvidere byggedes en Mængde Broer og Sluser og der sørgedes for hensigtsmæssig Afløb for Vandet, som tidligere stod i Sumpe paa Markerne. Endelig fandt Lodtrækning Sted mellem Bønderne, for Ordrup By den 1. Septbr. 1765, for Gentofte ti Dage senere, for Vangede først den 22. Juli Aaret efter. Det gik meget højtideligt for sig paa Bernstorffs nye Landsæde i Overværelse af Ejeren og hans Familie foruden en Række andre fornemme Personer. Bønderne blev beværtede paa det bedste, fortæller Baden, og om Eftermiddagen kunde man se dem, med Koner og Børn, i Kisteklæderne vandre ud og tage deres nye Lodder i Øjesyn. Alle var de dog ikke lige fornøjede, navnlig ikke dem, der fik Lodder i Udmarken og paa Oredrevet. Af Frygt herfor drak en af de Gentofte Bønder sig saa fuld Dagen før Lodtrækningen, at han gik fra Sans og Samling, og da Manden var saa heldig at faa en Lod af den eftertragtede Toftejord, gjorde Glæden samme Virkning paa ham som Frygten tilforn. Iøvrigt viste det sig snart, at Bønderne paa Udmarken, hvis Lodder var større i Areal, ingenlunde var daarligere stillet end deres Fæller paa Toftejorden.

Da de nye Forhold var ordnede, indberettede J. H. E. Bernstorff de stedfundne Foretagender for Rentekammeret og ved kgl. Resolution af 30. Decbr. 1766 blev de i alle Maader approberet. Med Udflytningen gik det i Begyndelsen kun smaat. Hans Jensen paa Bjerregaarden blev den første Udflytterbonde i Danmark, men indtil 1. Oktbr. 1767 — den Dag, Arvefæstebrevene udstedtes — var han og hans Broder ogsaa de eneste. Da Eksemplet var givet, gik det raskere: i 1771 havde ialt to og tyve Familier rejst deres Gaarde paa de nye Lodder.

I det foregaaende er hævdet, at den ny Indretning paa Bernstorff vel var en human Foranstaltning, men først og fremmest skulde danne Grundlaget for en sund og indbringende Godsadministration. Det skal nærmere begrundes. Man maa erindre, at Godsejerens Udbytte i høj Grad var afhængig af Bøndernes Velfærd og Skatteevne. Mangen Herremand var bragt paa Knæerne, fordi Skatterestancerne ikke kunde inddrives; thi hvor intet var, havde han tabt sin Ret, og selv om han frivilligt eller nødtvungent gav Afkald paa det, han personlig havde Krav paa, stod han dog inde for de kongelige Skatter. Bernstorff var i den Henseende ikke stillet anderledes end andre Godsbesiddere. Ikke mindst for at konsolidere Bøndernes Skatteevne og undgaa Restancer og Eftergivelser, var det han paa alle Maader søgte at bedre deres Kaar. Af Badens Udsagn fremgaar det, at han fordrede Skatter og Afgifter prompte betalt; Udflytterne gav han hver 100 Rdr. i Præmie, men saa vidt mulig ingen Skattelettelser. Det var god Økonomi for en Godsejer.

Store Værdier kunde let være kommet til at staa paa Spil for Bernstorff ved den indgribende Omkalfatring af alle Forhold, men efter alt at dømme lykkedes hans Foretagender ogsaa økonomisk. Den Afgift af 682 Rdr. 21 Sk. aarlig, som han skulde yde Kongen af Hovmarkerne, kom ind i Forpagtningsafgift, og mere til. Hovmarkerne udgjorde Bernstorffs Hovedgaardstakst og var altsaa uden for Inddelingen. De opgives til 274 Tdr. Land, som (ca. 1770) bortforpagtedes til 3 à 4 Rdr. pr. Td. Land. Udgifterne til den hele Indretning: Kortlægning, Vurdering, Anlæg af Veje og Broer etc. anslaaes til ialt 7500 Rdr., og da Vedligeholdelsen gik af en Sognekasse, hvortil bl. a. hver Gaard ydede Bidrag, var det kun den aarlige Rente af Anlægssummen, Bernstorff skulde have ind. Stilles Renten af denne Anlægssum og Udgifterne ved Godsadministrationen, der var saare enkel og ikke kostede ret meget, op mod Afløsningen for Hoveriet, Rekognitioner og andre Afgifter, der tilkom Godsejeren, samt visse Indtægter (Indfæstning, Sigt og Sagefald m. m.), hvortil kom Udbyttet af Skove og Moser, er der ingen Tvivl om, at der bliver ikke blot Balance i Regnskabet, men ogsaa Overskud. Alene Hoveriafløsningen maa have givet ca. 900 Rdr. aarlig; Afgiften var sat temmelig højt, til 15 Mk. pr. Td. Hartkorn, medens Landgilden kun var 6 Mk. og

Tienden 5 Mk. Da man tør gaa ud fra, at Torkel Baden har Ret i sin Paastand om, at Restancer var sjældne, til Trods for at Bøndernes Afgifter var steget betydeligt efter Forandringen, maa Bernstorff Gods efter alt at dømme have givet sin Ejer om ikke klækkelige, saa dog gode Indtægter.

Endelig skal her meddeles den fuldstændige Liste over de nye Gaarde, hvoraf flere omtales nærmere andet Steds i dette Værk. Fra regnes Præstegaarden i Gentofte og den Universitetet tilhørende Gaard i Vangede — disse to Gaarde havde ved Inddelingen forlods faaet Jord udlagt — var Antallet 42. De nye Navne var hentede fra selve Egnen, fra Høje, Skovholme, Markvange, Vandløb etc. Til *Gentofte By* hørte 20, nemlig: Smakkegaard, Vældegaard, Bavnegaard, Søgaard, Kildegaard, Dyssegaard, Højsgaard, Havsgaard, Bjerregaard, Stenggaard, Lundegaard, Rygaard, Svejgaard, Heslegaard, Tranegaard, Maltegaard, Onsgaard, Oregaard, Maglegaard og Bregnegaard; til *Vangede By* 14: Søndergaard, Hulegaard, Ellegaard, Fuglegaard, Bakkegaard, Munkegaard, Engsgaard, Mosegaard, Snogegaard, Stolpegaard, Brogaard, Ørnegaard, Tjørnegaard og Nørregaard, og endelig til *Ordrup By* 8: Lindegaard, Ejgaard, Skovgaard, Skjoldgaard, Teglgård, Damsgaard, Hyldegaard og Holmegaard. Hartkornet var for Gaardene i Gentofte 9 Tdr. 1 Fk., for Gaardene i Vangede 8 Tdr. 4 Skp. 1 Fk. og for Gaardene i Ordrup 6 Tdr. 5 Skp. 2 Fk.; Arealet laa mellem $53\frac{1}{2}$ og $105\frac{1}{2}$ Tdr. Land efter Jordens Bonitet.

I Efteraaret 1770 blev J. H. E. Bernstorff styrtet og faa Uger efter lod Struensee ogsaa hans Brodersøn afskedige fra sine Embeder. Gamle Bernstorff forlod København den 4. Oktober og gensaa ikke sin Gaard mere; halvandet Aar efter (Februar 1772) døde han i Hamborg. Han havde ingen Børn og A. P. Bernstorff arvede derfor hans Godser, ogsaa det sjællandske Landgods i Gentofte.

A. P. Bernstorff levede efter sin Tilbagekaldelse næsten hele Resten af sit Liv i København, og Bernstorff Gaard var ham nu som tidligere et kært Tilflugtssted. Han sørgede omhyggeligt for Bygningernes Vedligeholdelse. Spredt i »Enemarken«, det indhegnede Areal, der udgør det nuværende Bernstorff, laa foruden Palæet mange Udbygninger, Gartner- og Funktionærboliger, Lo, Lade, Hømagasin, Stalde, Remiser m. m. For Park og Haver interesserede han sig ikke mindre. Som en ung Mand havde han sammen med sin Onkel, der ogsaa levende interesserede sig for Havevæsen, været med til at skabe disse Anlæg, hvori der, karakteristisk nok, i Begyndelsen især toges Sigte paa Dyrkning af Køkkenurter og Frugtavl; navnlig A. P. Bernstorff var en praktisk Mand, der ikke alene fandt det skønt, som kunde fryde Øjet. Der dyrkedes mange sjældne og herhjemme ukendte Frugtsorter, som under kyndig Røgt bragtes til Modning; fra Frankrig og Tysk-

land, ikke mindst fra Gartow, A. P. Bernstorffs Barndomshjem i Hannover, indforskrev man Træer i de Aar, Haverne var under Anlæg. I 1761 kom der Meloner fra Bernstorff paa Kronprinsens Bord.

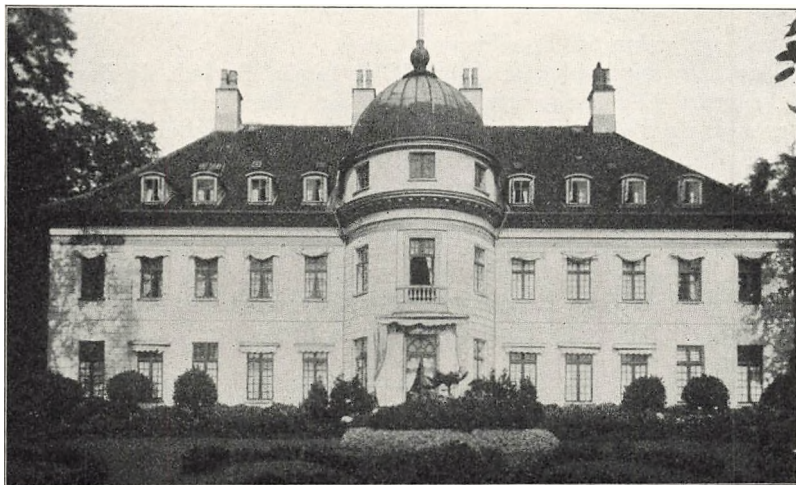
Da en specielt sagkyndig paa Havevæsenets Omraade, Professor Hirschfeld i Kiel, i 1780erne besøgte Bernstorff, blev han meget indtaget i det hele smukke og frodige Anlæg. Det var ikke i den gamle stive Stil, men landskabelig anlagt. Vest for Hovedbygningen den lille kølige Skov, mod Nord aabne Plæner, der dannede en naturlig Overgang til de omliggende Kornmarker. En Ejendommelighed ved Haverne omkring Bernstorff var de mange fremmede, til Dels nordamerikanske Træer og Buskvækster, der nu alle er forsvundne. Hirschfeld bringer en hel Fortegnelse over Samlingen, som han anser for den fuldstændigste i Danmark paa den Tid; senere havde de Coninck en lignende ved Dronninggaard. Anlægene ved Bernstorff vidnede om god Smag, var fint sammenstemte og hver Busk anbragt med Omtanke under de bedst egnede Forhold; selv de fremmede Vækster trivedes mærkværdig godt.

Det er tydeligt, at A. P. Bernstorff, der selv i sin Tid under Onkelens Øjne havde haft saa stor en Andel i Tilblivelsen af det smukke Gods, ogsaa var den, som holdt sammen paa det hele. Da han endelig faldt fra, blev Gaard og Gods skilt. Efter hans Død (1797) tilfaldt de tyske Godser hans ældste Sønner, medens den yngste, den sekstenaarige Grev Magnus, fik Bernstorff. Men allerede Aaret efter Faderens Død lod Magnus Bernstorffs Formynder, Grev Ludvig Reventlow paa Brahetrolleborg, Hovedgaarden afhænde til hans to ældste Brødre, Grev Christian Günther og Grev Joachim Frederik (Skøde af 11. Decbr. 1798); Bøndergodset derimod beholdt han. De to ældre Brødre var begge i dansk Statstjeneste, sad i høje Embeder og havde bedre Lejlighed til at gøre Brug af Lystgaarden ved København. Ret mange Aar varede det dog ikke. Chr. Günther blev 1810 afskediget som Udenrigsminister og gik Aaret efter som Gesandt til Wien, og Joachim Frederik, der ligeledes var knyttet til den øverste Ledelse af de udenrigske Sager, sendtes 1813 til London. Begivenhederne 1807 havde givet Brødrenes Position et Grundskud — ingen af dem tog senere fast Ophold i Danmark. Det var da kun naturligt, at de skilte sig ved Bernstorff Hovedgaard, som dermed for bestandig gik ud af Familien.

I nogle Aar gik derefter Palæet fra Haand til Haand. Den Forkøbsret, der i sin Tid var sikret Magnus Bernstorff, gav han Afkald paa, og Brødrene fandt da en Køber i Justitsraad Ole Chr. Borch, Assessor i Hof- og Stadsretten (Skøde af 24. Aug. 1812). Den nominelle Købesum, 225000 Rdr., maa ses under Hensyn til Kurantmøntens yderst slette Kurs i disse Aar; mere end ca. 40000 Rdr. fik Bernstorfferne i Virkeligheden næppe for deres Faders gamle Yndlingssæde. Ole Borch var knyttet til Egnen som Ejer af en Jordlod paa ca. 4 Tdr. Land,

liggende Nord for Indkørslen til Bernstorff, men det er ikke rimeligt, at det var hans Agt at beholde selve den herskabelige Ejendom. Aaret efter solgte han den da ogsaa til Præsidenten i Danske Kancelli, Fred. Jul. Kaas (Skøde af 21. Juni 1813), som boede der nogle Aar og 1815 tillige overtog Ole Borchs lille Ejendom i Nærheden, men kun for 1817 (ved Skøde af 25. Septbr.) at overdrage det hele til den hovedrige vestindiske Planter Christopher Mac Evoy. Formodentligt har Bernstorff Hovedgaard med sine mange Bygninger, Park og Haver, der

BERNSTORFF SLOTS SYDSIDE

(Fotograf)

krævede store Summer til Vedligeholdelse, været saa dyr en Bolig, naar Indtægterne af Bøndergodset gik fra, at selv Kaas, der havde betydelige Embedsindtægter, ikke har haft Raad til en saadan Luksus.

Bøndergodset tilhørte stadig Magnus Bernstorff, men han vilde heller end gerne af med det. Han var nu Kavaleriofficer, bosat i Plön og gæstede næppe København særlig hyppigt. I 1833 tilbød han Kongen det, og Sagen blev grundig overvejet, men Enden blev, at Kongen afslog Tilbudet (kgl. Resol. af 1. Febr. 1834). Paa dette Tidspunkt var der en betydelig Skatterestance til den kgl. Kasse, foranlediget ved Misligheder i Godsbestyrelsen. Saa døde Grev Magnus (1836), og hans Søn, Forst- og Jagtjunker Egmont Bernstorff, arvede Godset. Han gjorde straks Anstalter til at sælge det. Det blev sat til Auktion (4. April 1839) og Krigsassessor Peter Hilarius Ferdinand Kalko blev højstbydende med 50100 Rdr. — omtrent det samme Beløb, Kongen kunde have faaet Godset for i 1833. Forinden Overdragelse kunde

ske, maatte Kongen dog give sit Samtykke, thi i Koncessionsbrevet af 23. Juli 1764 til den ældre Bernstorff stod udtrykkelig, at Bøndergodset ikke maatte skilles fra Gaarden — en Bestemmelse, der var overset ved Hovedgaardens Bortsalg i 1798.

Kalko havde næppe købt for dyrt. Foruden Bøndergodset fulgte med i Købet ikke blot Ordrup Skov og de store Tørvemoser, Gamlemose og Hulelyngmose i Vangede, men ogsaa hele Bernstorffs fri Hovedgaardstakst, d. v. s. de gamle Jægersborg Hovmarker. En stor Del af dem var da udstykkede og der havde rejst sig Huse og Lyststeder paa Lodderne, men Hovedparcellen, den saakaldte Hovmarksgaard, var endnu fri Ejendom til Godset.

Mac Evoy var imidlertid død 1838 og havde efterladt sig Bernstorff Hovedgaard i en ussel Forfatning. Sit Palæ i Bredgade (nu tilhørende Hornung og Møller) havde han udstyret med en fabelagtig Luksus, medens Palæet paa Bernstorff havde faaet Lov til at forfalde. Da Dødsboet i Marts 1839 lod det sætte til første Auktion, mødte der ikke en Gang en Liebhaber, og ved de følgende, der holdtes paa selve Stedet, blev der enten slet ikke budt, eller Budene var saa smaa, at de ikke kunde modtages. Endelig ved femte Auktion (23. Maj 1839) blev Palæet solgt for en Sum af ca. 26000 Rdr. Køberen var den samme Kalko, som nylig havde erhvervet Godset og saaledes atter samlede Ejendommen.

Bernstorffs Historie i den nærmest følgende Tid maa fortælles lidt mere detailleret. Kalko havde købt Palæet med det store Tilliggende i den bestemte Hensigt at rive Hovedbygningen ned. Det blev offentlig bekendt, da han lod beramme Auktion over Nedbrydningen, og der rejste sig da i Pressen en Storm af Uvilje mod den nye Ejers Planer, selv det adstadige »Dagen« tog til Orde mod Tilintetgørelsen af denne Bygning, der med Rette betragtedes som et historisk Mindesmærke. Men Ejeren var en Mand uden al Sentimentalitet; det var skrevet ud af hans Hjerte, naar »Kjøbenhavnsposten«, der straks var optraadt som hans Forsvarer, ytrede, at naar han ikke saa sin Regning ved at reparere den i høj Grad forfaldne Bygning, maatte han have Ret til »i Stedet at rejse sig et simplere Vaaningshus«, hvor han kunde »bo uden fyrstelige Depenser«. Først i den ellefte Time afværgedes den Fare, der truede Jardins Mesterværk. Auktionen blev virkelig afholdt (15. Juli 1839), der faldt ogsaa Bud — men allerede forinden havde Kronprins Kristian Frederik taget Affære. Gennem sin Kabinetsekretær, J. G. Adler, meldte han sig som Køber, enten til Palæet alene eller til det samlede Gods. Kalko vilde dog ikke skille sig ved Ejendommen, og navnlig ikke ved Indhegningen med det gamle Landsted; daglig fik han mere og mere Interesse derfor, skrev han til Adler, og med Længsel saa han den Tid i Møde, som han kunde tilbringe paa dette yndige Sted, naar han først fik et Beboelseshus opført, der

svarede til hans Ønsker. Det gamle Palæ passede ham nemlig ikke. Indretningen var ubekvem efter hans Forhold, Værelserne altfor skumle og triste; en Tid havde han tænkt paa at leje det bort til Sommerbeboere, men saa skulde der kostes for meget paa det. For Resten begreb han ikke, at denne Bygning kunde have nogen historisk Værdi og undrede sig over den Uro, hans Planer havde vakt, etc. etc. Men han vilde dog gerne imødekomme Prinsen: selve Bygningen med en Stump Have skulde han faa for den ringe Sum af 12000 Rdr. Hel-

BERNSTORFF SLOTS NORDSIDE
(Fotografi)

digvis var Kronprinsen en altfor kunstforstandig Mand til at gaa med til en saadan Vandalisme. Han lod Kalko forestille for sig paa Sorgenfri, og formodentlig har Manden følt sig meget bæret, thi Underhandlingerne endte med, at han forpligtede sig til at bevare Hovedbygningen i tyve Aar mod en kontant Godtgørelse af 6000 Rdr. til Istandsættelsen og tillige gav han Kronprinsen Forkøbsret. For sin ædle Optræden mente han at have fortjent en Belønning, og da Prinsen, der nu havde besteget Tronen, Aaret efter skulde krones, var Lejligheden der. Kalko udbad sig en Naade og fik den, men først efter at Kongen var bleven Ejer af Bernstorff; fra Krigsassessor steg han da til — Kammerraad.

Det varede nemlig ikke længe, inden der blev Lejlighed til at gøre Brug af Retten til Forkøb. I Sommeren 1842 meddelte Kalko Kristian den Ottende, at han nu havde Køber til Bernstorff Slot og Gods. Hans Kærlighed til dette »yndige Sted« var allerede stærkt kølnet, han vilde nu gerne af med det for at købe større Landejendom i Jylland. Kongen

fandt dog Prisen lovlig høj og lod den gamle, prøvede Finansmand Jonas Collin sammen med Domænevæsenets Chef forhandle videre med ham. Men han var saare standhaftig — de opnaaede kun et Afslag af 6000 Rdr., netop den Sum, som Kongen havde udbetalt for Hovedbygningens Bevaring. Finansielt havde de to Herrer sikkert Ret, naar de gjorde opmærksom paa, at Palæet var en Luksusartikel. Men Kongen havde i sin Begejstring for de historiske og kunstneriske Minder endnu større Ret; »Kongen sætter en stor historisk Pris paa Hovedbygningen,« skrev Adler til Collin, »og vil vist holde den i Hævd con amore«. Man kan altsaa takke Kristian den Ottende for, at Bernstorffs Hovedbygning blev bevaret for Eftertiden.

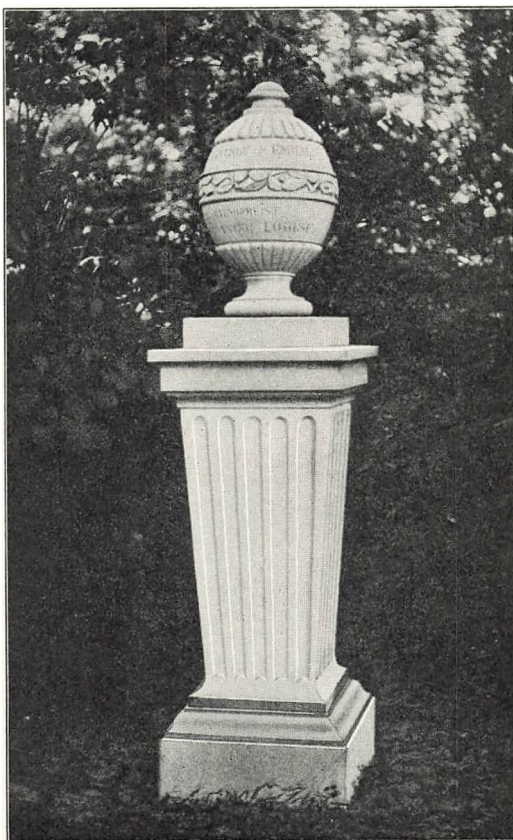
Købet gik da i Orden. Kontrakt oprettedes 9. Decbr. 1842, Skøde blev udstedt 15. Juli Aaret efter. Kalko fik 100000 Rdr. for den samlede Ejendom og havde saaledes i Løbet af et Par Aar indtjent mere end 20000 Rdr. — et Beløb, som Staten kunde have sparet ved at købe i rette Tid. Imidlertid var nu Gentoft, Ordrup og Vangede atter Krongods og den gamle Fasanhave, hvoraf Bernstorfferne havde skabt deres smukke Herresæde, blev kongelig Ejendom som den havde været før.

Hadde Bernstorff haft Ry i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede paa Grund af de betydningsfulde Landboreformer, der her havde faaet deres Indvielse, stod der ikke mindre Glans om Stedet i sidste Halvdel af det nittende.

Kristian den Ottende lod Palæet restaurere af Hofbygmester Jørgen Hansen Koch og forskellige mindre Nybygninger opførtes (1844). I Foraaret 1845 tog han for første Gang Residens paa Bernstorff, og Sogneforstanderskabet in pleno gav Møde paa Slottet for at byde Kongen Velkommen. Han boede der siden jævnlig en Del af Sommeren og modtog 1846 paa Bernstorff Besøg af den svenske Konge Oscar den Første. Frederik den Syvende derimod havde andre Lystslotte, han satte mere Pris paa. Palæet var derfor i Begyndelsen af 1850erne udlejet til den britiske Gesandt, den bekendte Sir Henry Wynn, men efter at Prins Kristian af Glücksborg var bleven Tronarving, stillede Slottet ved kgl. Resolution af 23. Marts 1854 til hans Raadighed. I et halvt Aarhundrede var det hans Sommerbolig baade som Tronfølger og Konge. Det var Kristian den Niendes Yndlingsopholdssted. De beskedne Forhold passede til hans jævne Færd, og skønt Pladsen var mere end kneben, naar der kom mange Gæster, yndede han at samle sin store Slægt paa Bernstorff, hvis Navn Telegrafene i disse Aar jævnlig bragte ud over hele Europa. I en Kodiciel til sit Testamente havde Kongen paa egne og sin afdøde Dronnings Vegne ytret det Ønske, at Bernstorff efter begges Død maatte indrømmes deres yngste Søn for Livstid. Rigsdagen gav beredvilligt sit Samtykke og Sagen ordnedes paa den Maade, at Slottet optoges paa den kongelige Civil-

liste, hvorefter den regerende Konge overlader Prins Valdemar Brugen af Bernstorff Slot.

Det nuværende Bernstorff giver godt Begreb om Bernstorffernes gamle Landsæde. Ved Jardins *Hovedbygning* er der dog sket den Forandring, at Tagbalustraden med de dekorative Vaser, der ses paa de vedføjede ældre Prospekter af Slottet, nu er fjernet; det maa være sket allerede i første Halvdel af det nittende Aarhundrede. Bygningen har derved mistet noget af sin oprindelige Palæstil, men er selv i sin nuværende Skikkelse mesterlig i al sin Simpelhed. Der er ypperligt Forhold mellem Mur og Tagrejsning, de rolige Facadelinjer og prægtige høje Vinduer giver det lille Landslot et yderst fornemt Præg. Bygningen er enfløjet, med Kælder og to Etager og med helt afvalmet højt Tag med Kviste og belagt med sortglasserede Tegl. Paa Nordfacaden et svagt fremspringende Midtparti med Hoveddør; paa den modstaaende Facade er Midtpartiet

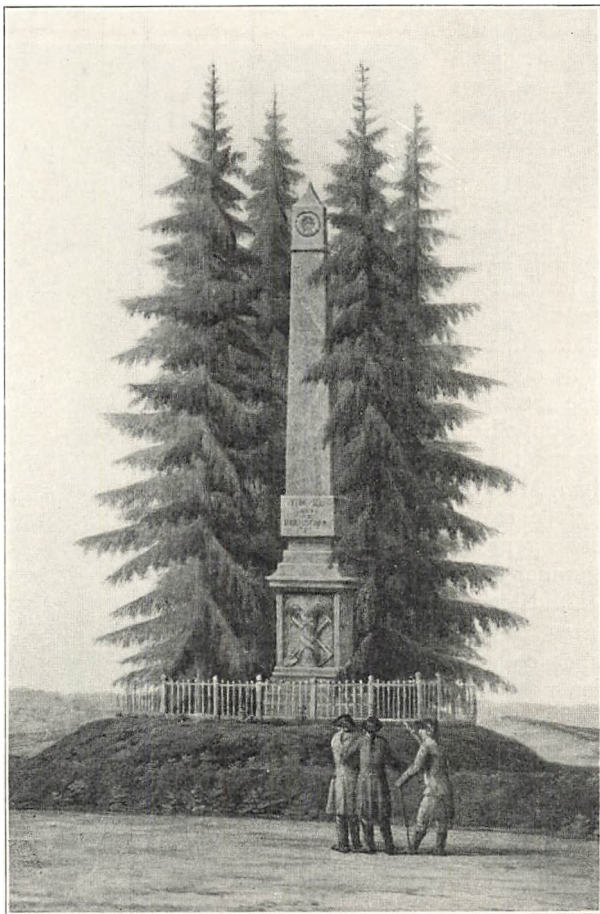

EMILIEURNEN

(Paa Jomfrubakken i Slotsparken; Fotografi)

halvrundt, stærkt fremspringende og afdækket med Kuppeltag, hvis Spids løber op i en Flagstang. Glat pudsede Mure, Hjørnefag og Fremspring kvadret, omløbende Baand udfor Etageadskillelsen, Taggesims med Baand og Tandsnit, Saalbænke med Knægte. Kun det nordlige Midtparti bærer egentlig Dekoration: Hoveddøren flankeres af to Tavler i dekorativ Ramme og paa Siderne af det overliggende Vindue to Kartoucher; Tavler og Kartoucher er uden Indskrift, derimod over

Hoveddøren Devisen: *Honesto inter labores otio sacrum*. Af Udsmykningen i det Indre lægger man navnlig Mærke til en Række malede Dørstykker fra Bernstorffs Tid, med Prospekter af nordsjællandske

BERNSTORFFSTØTTEN I 18. AARII.

(Maleri af Erik Paalsen)

Landskaber og Slotte, hvoraf ovenfor er gengivet fire, der forestiller Fasanhaven og Bernstorff Palæ med nærmeste Omgivelser, og i et senere Afsnit et femte, der viser Søllerød Slot i sin oprindelige Skikkelse. Maleren er ukendt.

Bernstorffs Indhegning er ca. 111 Tdr. Land stor (lidt over 61 Hektarer). I Tidens Løb er der skovet og plantet, men i Hovedtrækkene

er Parkens Karakter den samme som i ældre Tid: mod Sydvest den gamle Brødskov, mod Nordøst et mere aabent Terræn med Engdrag og Græsmarker, indrammet af høj Bevoksning og spredte Trægrupper

BERNSTORFFSTØTTEN 1915
(Fotografi)

hist og her. Langs Parkens Syd- og Østgrænse løber den saakaldte »Fasangang«.

Til Højre for Hovedindkørslen fra Jægersborg Alle ligger Domestikbygningerne (pynteligt Bindingsværk), opført i nyere Tid. Ved den modsatte, sydvestlige, Grænse af Bernstorffs Omraade, paa et

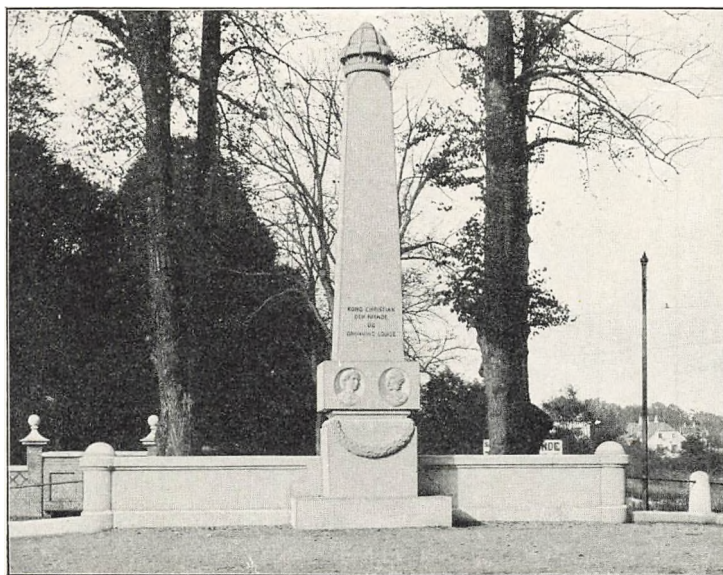
Bakke­drag, hvor for­dum den gamle Fasangaard havde sin Plads, findes nu Avlsgaarden, eller som den tidligere kaldtes »Staldgaarden«, men ingen af Bygningerne lader sig føre tilbage til Bernstorffs oprindelige Hovedbygning. Syd for Staldgaarden ligger Slotshaven med Driverier og Gartnerbolig (ny) og tæt derved det gamle »Tehus«, en simpel eenetages Bygning fra det attende Aarhundrede, med foranliggende Rosenhave i fransk Stil; midt i det lille Anlæg er rejst en Mindesøjle over Dronning Louise, med Portrætmedaljon og Indskrift, af hvidt græsk Marmor, hjemsendt af Kong Georg. Syd for Tehuset en rektangulær Dam med en lille Holm, hvis Omgivelser ligeledes er holdt i fransk Stil. Paa den nærliggende »Jomfrubakke« staar i Buskettet en kanneleret Søjle, der bærer en Urne med ornamenteret Baand og Indskrifterne: »Erindring om Emilie 1780« og »Gjenopreist af Dronning Louise 1898«. Mindesøjlen, af blaagraat Marmor, er ny, men aabenbart en tro Kopi af Originalen, ædel i Form og Linjer. Den staar over Emilie Schimmelmänn († 6. Febr. 1780) og er et Bevis mere paa, hvor elsket hun var i de Kredse, hun færdedes. I Fasangangen, helt oppe i Parkens nordøstlige Hjørne findes en anden lille Mindesten med Bronzestatuette, sat til Erindring om en Familiebegivenhed i Kongehuset. — Ganske tæt ved, men uden for Statsdomænenes Enemærker, ligger Prins Axels Ejendom »Bernstorffshøj«, dannet af een (mindre) Parcel af Bernstorff og to (større) af Gentoft. Hovedbygningen brændte 1936, men er atter genopført.

Tre større *Mindesmærker* knytter sig til Bernstorff.

Det ældste er den vel kendte Bernstorffstøtte, rejst af Godsets Bønder til Minde om Hoveriets Afløsning og Fællesskabets Ophævelse. Det er en Art Forløber for Frihedsstøtten og for saa vidt et Mindesmærke af høj national Værdi. Initiativet er oprindeligt udgaaet fra Bøndernes egen Midte. Allerede i den ældre Bernstorffs levende Live var Planen om dette Mindesmærke fremme og kort efter hans Død kom Sagen i Gænge. I Slutningen af 1773 enedes Godsets Bønder om at rejse Monumentet efter et Udkast af Billedhuggeren C. Stanley: en Statue af »den Bernstorffske Landmand« i sin Arbejdsdragt, støttet til en Spade. Der blev ogsaa sat en Subskription i Gang, men Sagen kom ikke videre, og først i Begyndelsen af Firserne, da Amtsforsvalter Nis Hammeleff tog Tanken op paany, bragtes den ud i Livet. Bidragslisterne udgik i Maj 1782, Bønderne tegnede sig for Beløb fra 5 til 20 Rdr. Støtten kostede ialt ca. 1000 Rdr., hvoraf Wiedewelt, der nu fik Arbejdet overdraget, modtog de 650. Monumentet kom til at bestaa af en glat Obelisk af norsk Marmor, ca. 10½ Al. høj over Terrassen, som den staar paa, med Landbrugsattributter paa Fodstykkets For­side og paa Bagsiden et omvendt Overflødig­hedshorn; i Toppen en Krans af Egeløv. Kongen tilstod »med Fornøjelse« Begæringen om Støttens Rejsning (Reskript af 16. Juli 1783). Den bærer en paa

Dansk og Latin af A. G. Carstens affattet Indskrift, som lyder: Ære-Minde efter Døden | for | Johann Hartvig Ernst | Greve af Bernstorff | som gav | udskiftede hovningfrie arvelige | Gaarde | med dem Stræbsomhed Velstand alt | til Mønster for Efterslægten | MDCCLXVII | Oprettet | af Godsets takfulde Beboere | MDCCLXXXIII.

Indvielsen fejredes 28. August 1783 ved en Festlighed, hvor Godsets Bønder havde givet Møde og hvortil Hammeleff havde indbudt en

MINDESMÆRKET VED FEMVEJEN
(Fotografi)

Række af Datidens kendte Mænd. Der var bundet en Blomsterkrans, som Bønderpigerne bar frem og som Karlene anbragte paa Obeliskens Top under Kanonsalut og Trompetfanfare. Hammeleff holdt en Tale til Bønderne, derefter gik Dansen til ud paa Natten, tre Gange om selve Støtten. Thomas Overskou kunde endnu huske Bønderpigernes Dans om den nyrejste Bernstorffstøtte og beretter derom i sine Erindringer; en Tante til ham var selv med.

Støtten staar ved den østre Side af Kongevejen paa Kildegaards Jord. Omgivelserne er forandret i Tidens Løb. Som det fremgaar af Erik Pauelsens Maleri stod Støtten oprindelig med en Baggrund af slanke Fyrretræer, der nu forlængst er borte. I Begyndelsen af det nittende Aarhundrede var den stærkt i Forfald — »ingen Milepæl er saa slet vedligeholdt«, hed det i et af Datidens Blade. Et af Træerne om

»Kongevejens Prydelse« var gaaet ud, Rækværket var forsømt og den øverste Sten havde lidt stærkt af Vind og Frost. En Sammenligning med Paulsens Maleri synes ogsaa at vise, at den høje pyramideformede Topsten er fjernet. Støtten, som ved Kongevejens Udvidelse maatte flyttes fra sin oprindelige Plads, længer ind paa Marken, er nu overtaget af Gentofte Kommune.

De to andre Mindesmærker er af nyere Dato. En Statue af A. P. Bernstorff staar i Slotsparkens offentlige Del, paa Plænen Nord for Hovedbygningen. Den er modelleret af Billedhugger A. Paulsen, støbt i Bronze i noget over naturlig Størrelse og staar paa en Granitsokkel

HOVMARKSGAARDEN
(Fotografi 1915)

med Bronzetavler og Bronzeornamenter. Paa Sokkelens Forside ses en Gengivelse af den Medalje (et Kompas med Underskriften: Uden Misvisning), som Borgere i København 1793 lod præge som et Udtryk for Beundring over Bernstorffs retlinede Udenrigspolitik i disse vanskelige Aar; paa Bagsiden hans Vaaben, paa de to andre Sider Landbrugets og Søfartens Attributter. Monumentet afsløredes 27. September 1904. Indskriften lyder: [paa Forsiden] Andreas Peter | Greve af | Bernstorff | 1735-1797 || Højsindet, retsindet, | frisindet. [mod Vest] Friet for Aaget | Bonden bag Ploven | fured i Jorden | Velstandens | Spor || Folkets Ven [mod Øst] Fredlyst Flaget fra | Masten vaied | Danmark til Hæder | paa fremmed | Strand || Landets Velgører. [paa Bagsiden] Hans Navn vil | leve medens | Slægter svinde || Drot og Folk ham | rejste dette Minde | 1904.

Det tredje Mindesmærke, der knytter sig til Bernstorff, er opstillet paa den saakaldte »Femvej«, Navnet for den aabne Plads, som har

dannet sig ved Skæringen mellem Jægersborg Alle, Bernstorffvejen, Ordrup Gade og Vejen til Ordrup Krat. Det er Kommunens omtrentlige Midtpunkt. Monumentet er tænkt, dels som et Mindesmærke for Bernstorffs Herskab i sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede, Kristian den Niende og Dronning Louise, dels som et Samlingsmærke for de mange Kirkesogne, hvoraf det oprindelige Gentofte Sogn nu bestaar. Det er udført i bornholmsk Granit efter Tegninger af Arkitekt A. Clemmensen og Billedhugger Bundgaard og bestaar af en Obelisk

TRIANGLEN
(Fotografi 1915)

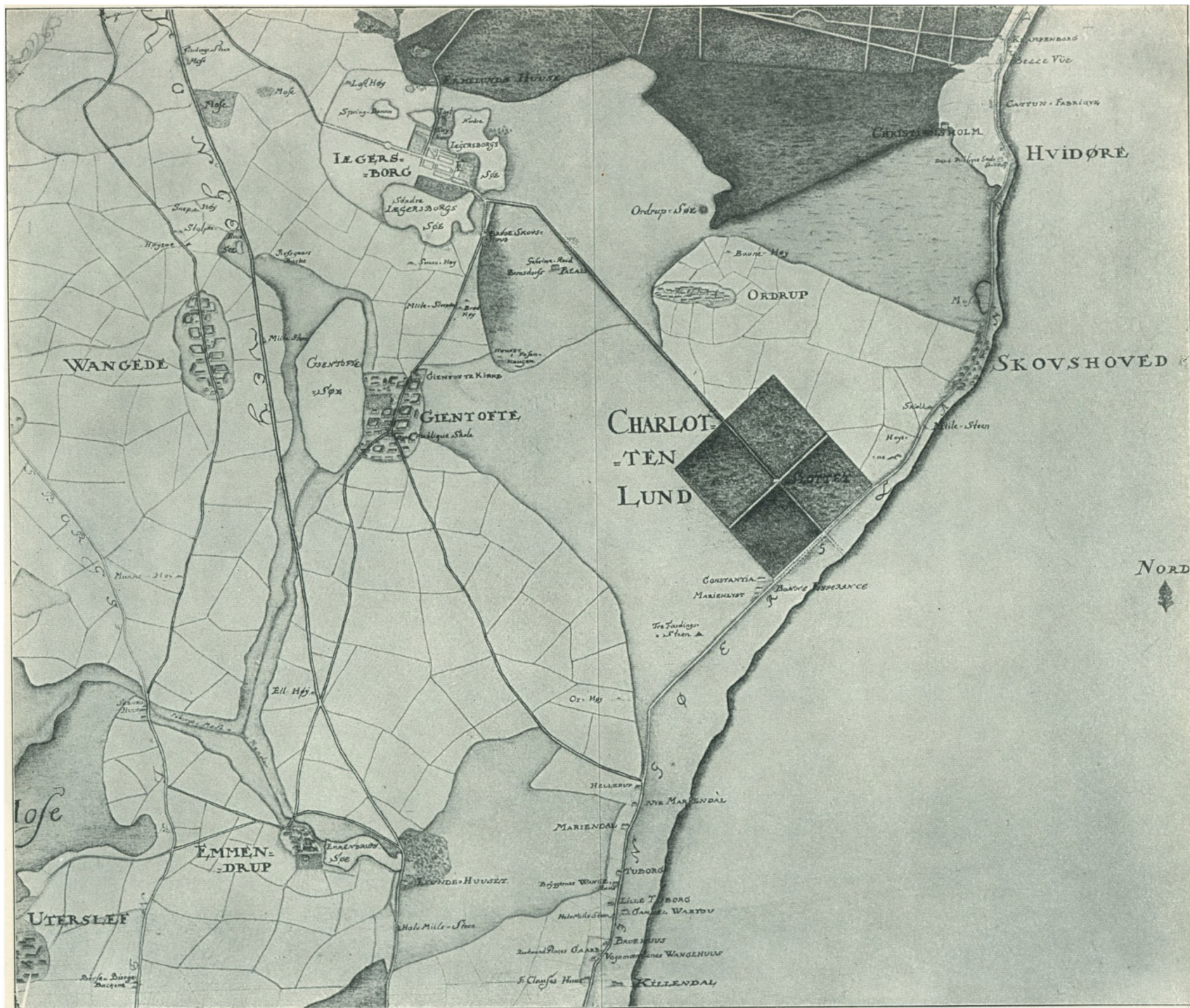
med Portrætmedaljoner, flankeret af en Balustrade i Granit; bag Monumentet en Forsækning med Kildevæld og to af de gamle Alletræer. Det afsløredes 7. September 1913. Indskriften er forfattet af Professor Vilh. Andersen. Der staar: [mod Syd] Som et Minde • om Bernstorffs kongelige Herskab • der paa dette Sted • i et stille Hjem • tænkte paa Tidens Tarv • til Danmarks Bod og Herskerhusets Hæder • [paa Forsiden over Portrætterne] Kong Christian den Niende og Dronning Louise [mod Nord] satte vi • Mænd og Kvinder af Gentofte-Ordrup-Hellerup Sogn • denne Sten • som et Mærke • i Sog- nenes Midte • paa Sammenholdet i deres Styre • [paa Bagsiden] som et Maal • for dem der i Tidens Løb • mens Linden løves • bor her mellem Skov og Sund • at de under samme Himmel • og med det samme Haab • skal tjene Fædrelandet og Fremtiden • som hine •

En ikke ringe Part af Bernstorffs Hovedgaardstilliggende blev som nævnt allerede i Bernstorffernes Tid udstykket og bortsolgt; bl. a. købte Grosserer Staal Hagen i 1820 af Magnus Bernstorff 18 Tdr. Land paa Sydsiden af Søndersø og lagde disse Jorder tillige med to af de Lodder, der i Aaret 1800 bortsolgtes fra Jægersborg som den sidste Rest af de gamle Hovmarker, til sin Lystgaard i Gentofte (jvfr. Side 202). *Hovmarksgaarden* derimod, hvortil var henlagt ca. 163 Tdr. Land af Bernstorffs Hovedgaardstakst, forblev urørt og er først i vore Dage udstykket til Villagrunde.

Denne Del af de oprindelig til Jægersborg hørende Hovmarker blev allerede i A. P. Bernstorffs Tid (1777) i sin Helhed bortforpagtet til Generalkrigskommissær John Brown († paa Maglegaard 1803), og hans Datter Louise Elisabeth overtog 1788 Forpagtningen. Bygningerne bestod 1799 af et 28 Al. langt Stuehus med Tegtag og grundmuret Kælder, foruden Udhuse, og var hendes Ejendom. I 1816 havde en Jordbruger, Chr. Lerche, faaet Skøde paa Hovmarksgaarden, men gik Fallit to Aar efter; Panthaveren maatte overtage den og den kom igen tilbage til Magnus Bernstorff, som siden lod den drive ved Forpagtere. Staten blev Ejer ved Kristian den Ottendes Overtagelse af Bernstorff Gods og 1851 sattes Gaarden til Auktion; den købtes af Chr. Kiellerup og har siden været paa private Hænder.

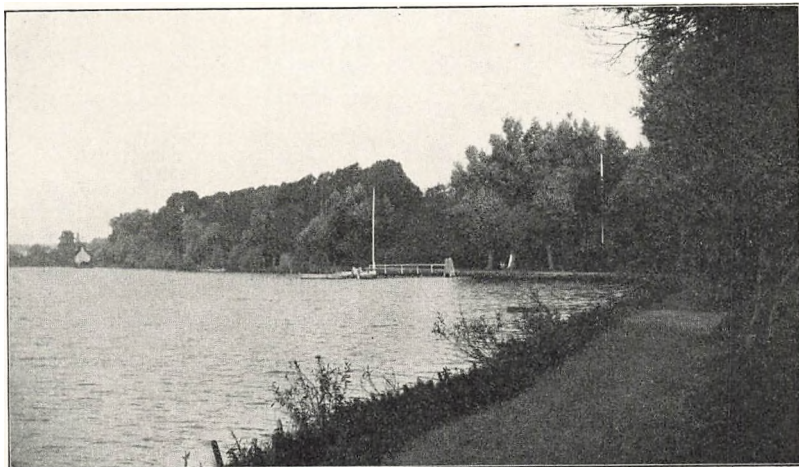
De vidtløftige Villakvarterer, der i de senere Aar har rejst sig Nord for Bernstorff Slotspark, ligger paa Hovmarksgaardens Jorder.

En anden Lokalitet, der er nær knyttet til Bernstorff og har en vis historisk Interesse, er Lyststedet *Trianglen*. Det ligger i Slotsparkens vestlige Hegn, paa samme Sted, hvor Huset »Smør-tyndt-paa« laa i det attende Aarhundrede. Efter at dette gamle Hus var nedbrudt, er der formodentlig rejst et andet paa Grunden; vist er det, at der i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede her laa et lille Hus af ringe Værdi med et Tilliggende paa noget over en halv Tønde Land, der efter Grundens Form kaldtes Trianglen; det gamle Navn Smør-tyndt-paa levede endnu i et lige over for liggende Vænge. Huset hørte til Bernstorff Palæ, Vænget laa under Bernstorff Gods. Begge Dele erhvervedes 1811 af en Silke- og Klædehandler fra København, Nicolay Jacobsen, som byggede sig et nyt Lyststed paa den gamle Plads; Bygningen, der endnu staar som en Del af den nuværende, var efter hin Tids Forhold ret anelig. I 1817 købte Mac Evoy Trianglen, som i Mellemtiden havde været paa flere Hænder, og efter at Staten var bleven Ejer af Bernstorff, lod den dette Lyststed ligesom Hovmarksgaarden bortsælge ved Auktion (1850). Hofurmager J. H. Schæffer, som senere købte Schæffergaarden, var derefter i nogle Aar Ejer af Trianglen. I 1864 købte Kong Kristian den Niende det gamle Lyststed og efter hans Død arvede Prins Valdemar det.

GENTOFTE SOGN FØR UDSKIFTNINGEN

(Tegnet af P. J. Wilster 1763).

GENTOFTE SØ
(Fotografi 1915)

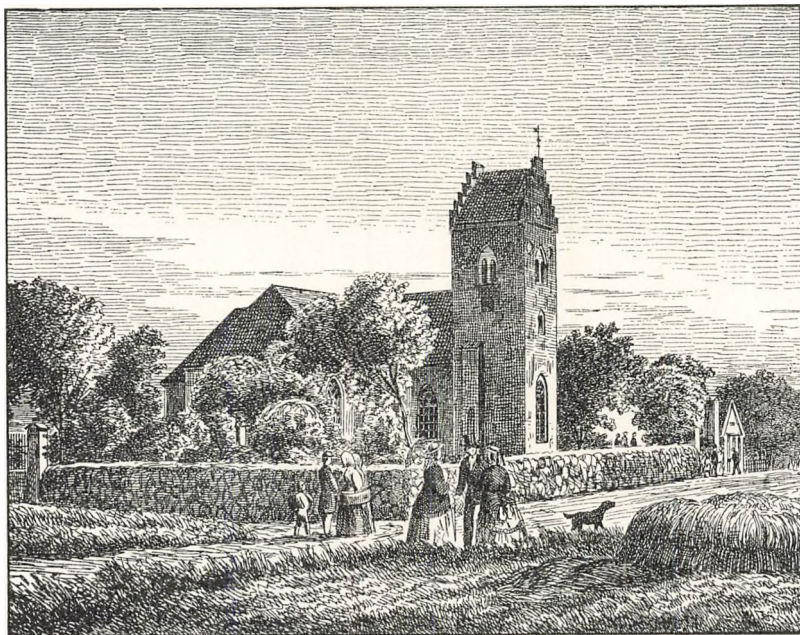
GENTOFTE SOGNS GAMLE LANDSBYER

I. GENTOFTE

GENTOFTE By har en smuk Beliggenhed paa et Bakkedrag ved den østre Side af Gentofte Sø. Den gamle By danner et Rektangel, delt paa langs af Hovedgaden, som løber parallelt med Søbredden. Kirke og Præstegaard ligger i Byens nordøstlige Hjørne, hvorfra Terrænet skraaner jævnt ned mod Søen, og her udmunder Byens gamle Stræder med de maleriske Smaahuse. Rundt omkring den ældre Bydel er i nyere Tid Villaer groet frem paa alle Kanter, ny Veje anlagt og høje Ejendomme skudt i Vejret; op over Havernes Trækroner rager dog endnu Kirketaarnets kamtakkede Saddeltag og Vandtaarnets øverste Platform, der tegner Byens Silhuet paa lang Afstand.

Byen er en af Sognets ældste Bopladser; i hvert Fald før Aar 1200 var Stedet koloniseret. Omkring ved 1170 fik Biskop Absalon i Mageskifte af Esrom Kloster »duos mansos in Giefnetofth«, hvormed antagelig skal forstaaes to »curiæ« eller Bøndergaarde, der blev lagt ind under den »mansio (eller Storgaard) de Gefnetofte«, der nævnes i Pavebrevene fra omkr. 1200 (sml. Side 18). I sidste Halvdel af det fjortende Aarhundrede ejede Roskilde Bispestol seks Bol Jord i Gentofte By, fordelt paa ti Gaarde og nogle øde Gaardspladser; der var to store Gaarde, hver paa et helt Bol, fire Gaarde paa $\frac{1}{2}$ Bol, en Gaard paa $\frac{3}{8}$ Bol, tre Fjerdingsgaarde og desuden bl. a. en ubeboet Halv-

gaard, hvis Jord Bymændene tilholdt sig. Da de største Gaarde sandsynligvis er delt i Tidens Løb, synes det at fremgaa af disse Opgivelser, sammenholdt med Tallet paa Gaarde i det syttende Aarhundrede, at Bispestolen har ejet saa godt som hele Byen. Et Par enkelte mindre Gaarde var dog ved Midten af det fjortende Aarhundrede paa andre Hænder, thi Oluf Ebbesen Huitfeldt, Fogden paa Københavns Slot, havde af forskellige Personer, ved Pant og ved Køb, erhvervet noget Bøndergods i Gentofte, som han i 1356 tilskødede Kong Valdemar

GENTOFTE KIRKE VED AAR 1850
(Zinkografi)

Atterdag, og det er rimeligvis disse to Gaarde, der opføres under Gefuentofte i en Skatteliste fra 1492, som kun synes at omfatte Kronens Bønder. Flere havde Kongen ikke.

Omkring Aar 1600 var der nitten Bøndergaarde i Byen og Tallet er konstant det hele syttende Aarhundrede igennem. Da var hele Byen Kronens Gods og alle Beboerne var kgl. Fæstebønder. Seksten af Gaardene var (1651) omtrent lige store, hver paa noget nær to Fjerdinger Jord, de tre andre hver paa tre Fjerdinger; men Tilliggendet havde tidligere været større, thi betydelige Arealer af Agerjord og Engdrag var henlagt under Ibstrup og bortmageskiftet til København. Af Huse var der 1657-58 ti, og Antallet var ved Matrikuleringen 1682 steget til femten.

Før Udskiftningen laa Gaarde og Huse samlede i Byen, Syd og Sydøst for denne strakte sig den fælles Bymark med de tre Markvange, Smørhøjs, Ellehøjs og Brødhøjs Vang, og Bønderne havde tillige et stort Oredrev, der i Øst og Vest strakte sig mellem Stranden og Gentofte Bymark, i Syd og Nord mellem Gammel Vartov og Gyldenløves Have, det senere Charlottenlund; det er de Arealer, hvor Hellerup By nu ligger. Større Ildsvaader er i nyere Tid overgaaet Gentofte By 1843 og 1913.

Gentofte Sø maaler i Længden, fra Syd til Nord, ca. 1150 m. og

GENTOFTE KIRKE 1915

(Fotografi)

er paa sit bredeste Sted ca. 350 m. En Opmaaling fra Udskiftningens Tid, der i hvert Fald til en vis Grad maa anses for paalidelig, angiver omtrent de samme Maal for Søens Længde og Bredde. Den dækker over et Areal af ca. 52 Tdr. Land. Ved Enghave Rende staar den i Forbindelse med de nu til Dels tørlagte Søer ved Jægersborg, og gennem Gentofte Rende med Lundehussøen. Arealerne langs Søens Vestside er Mosedrag.

Gentofte Sø havde Bønderne ingen Ret til, det var Kongens. Den var underlagt Lensmanden og den kgl. Fiskemester. Dog fik allerede i det sekstende Aarhundrede den kgl. Hofraad og Kancelliembedsmand, Lic. Kaspar Paslich, Lov til at fiske i Gentofte og Utterslev Søer, men

kun til eget Behov og kun med »Togger« og Ruser, ikke med store Vod (1568). I det syttende Aarhundrede blev baade Utterslev og Gentofte Sø Reservebeholdninger for Hovedstadens Vandforsyning. Universitetet og menige Borgere i København fik 1626 Ret til at lede Vand i Render ind til Byen fra Emdrup Sø og i fornødent Fald tillige fra de to andre. og denne Ret bibeholdtes i det kgl. Privilegium, der i 1637 udstedtes om Vandindledning til Hovedstaden. Københavns Kommune har endnu Brugsret over Vandet i Gentofte Sø, der iøvrigt tilhører Staten.

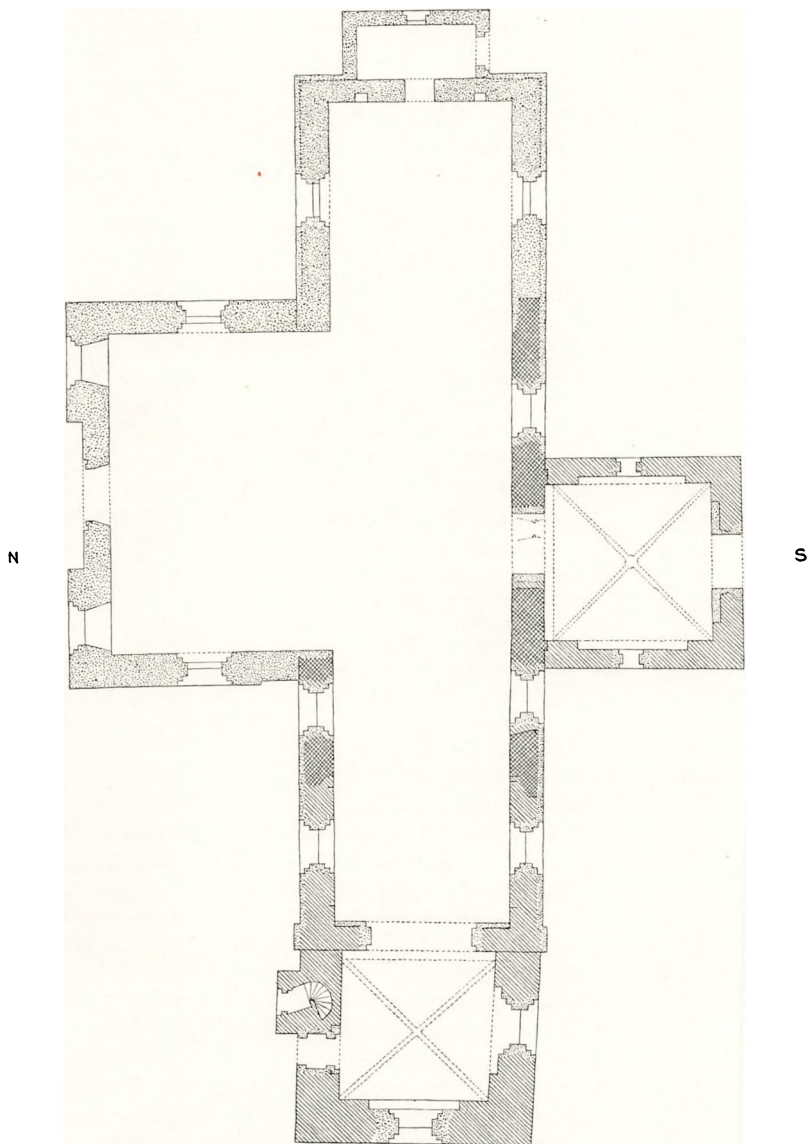
Kristian den Fjerde tumlede med store Planer om Københavns Vandforsyning fra Nordsjælland og lod i den Anledning Mogens Bertelsen Dallin, en Mand, der af Samtiden var meget anset for sin Indsigt i Matematikken, foretage Opmaalinger. I 1617 indsendte han til Kongen et storstilet Projekt, hvori ogsaa Gentofte Sø indgik som Led. Hovedformalet var ganske vist at føre rigeligt Vand til Hovedstaden, men tillige skulde der opnaas, at Kongen fik friskt, rindende Vand i Graven om Ibstrup, som netop var under Opførelse. Projektet var vistnok til Dels udarbejdet over Kongens egne Ideer og gik bl. a. ud paa at anlægge en Kanal fra Lyngby Sø, gennem Ibstrup og Gentofte Søer, ud i Emdrup Sø. Dallin vilde endog anlægge Mølleværker ved denne »fossa regia«, som med sine Hvælvinger og Sluseværker nok kunde komme til at passere for et »mundi miraculum«. Men desværre kom den ikke længer end paa Papiret. For Resten er en Del af dette gamle Projekt — ganske vist i et helt andet Formaal — i vor Tid bragt ud i Virkeligheden ved Anlægget af Fæstningskanalen mellem Lyngby Sø og Jægersborg, der atter er tilkastet efter Verdenskrigen.

Gentofte Kirke bestaar af Skib og Kor i eet, Vaabenhus i Syd, Klokketaarn i Vest, Korsarm i Nord. og i Øst en mindre Tilbygning paa Korgavlen. Ydermurene er af røde Munkesten, Taget lagt med røde Vingetegl og Vinduerne sidder i spidsbuede Aabninger. Kun Taarn og Vaabenhus henstaar i det Ydre delvis i ældre Skikkelse.

Af den oprindelige Kirke er Rester tilbage i Skibet. Udvendig er det gamle Murværk dækket af moderne Skalmuring, kun i Sydmuren over Vaabenhusets Loft, hvor Skibets Mure gaar ind bag Vaabenhuset, ses endnu et mindre Parti deraf. Muren bestaar her af Kamp og Kridtsten med fremspringende Pilastre helt af tilhugget Kamp; Murfladerne mellem Pilastrene har bevaret det gamle tykke Pudslag af grov, gruset Mørtel. Ogsaa Overdelen af et smalt rundbuet Vindu er her bevaret, med Bue og Sider af Kridtsten, og Spor af et andet samt en Dør-aabning fandtes bag Skalmuringen ved Kirkens Istandsættelse 1926.

Gentofte Kirke har altsaa oprindelig været en romansk Bygning af Kamp og Kridtsten, ikke ret stor, efter Sporene i Muren 16,75 m. lang og ca. 8 m. bred (bredest i Østenden). I Middelalderen er Skibet forlænget mod Vest og Hvælvinger er indbygget i Stedet for den romanske Kirkes flade Loft, og endnu senere er Køret nedbrudt og et nyt opført

GENTOFTE KIRKE

0 5 10 15 METR.

OPMAALT 1937

Olaf Stephensen

— muligvis saa sent som ved Restaureringen 1757. Heller ikke Forlængelsen af Kirkebygningen er kendelig i det Ydre paa Grund af den senere Skalmuring, men da Taarnets Østside er opført paa Nybygningens Vestgavl, ses Murværket fra denne Periode her. Gavlmuren bestaar indtil Gesimshøjde af Kridtstenskvadre i regelmæssige Skifter og derover af røde Munkesten udvendig og Kridtstenskvadre indvendig. Man ser tydelig Gavlens Kamtakker, og ind mod Taarnet (altsaa paa den oprindelige Yderside) findes udmærket bevarede brede spidsbuede Blindinger med smalle parallelle Blindinger i Bunden, i Lighed med dem, der findes paa Vaabenhusets Gavl (se Billedet Side 189).

Vaabenhuset skriver sig fra Senmiddelalderen og er opført før Taarnet. Gavl og Sidemure staar i røde Munkesten med brede Baand af Kridtstenskvadre paa en Sokkel af naturlig Kamp, uregelmæssig og fremspringende. Da Murenes nederste Del er ommuret i nyere Tid, tør det antages, at de indtil Gesimshøjde oprindelig har bestaaet af Kridtstenskvadre ligesom Skibets Gavlmur mod Taarnet. I Sydgavlen er Portalen ny, men hele det øverste Parti forefindes i sin ældre Skikkelse, dog med nye Fuger og ommurede Kamtakker. De spidsbuede Blindinger har samme Fodlinje, men ulige Højde svarende til Kamtakkerne; den fladbuede Aabning i den midterste Blinding er ny.

Taarnet maa være opført efter at Kirkeskibet er forlænget, da Østmuren, som nævnt, staar paa det forlængede Kirkeskibs Vestgavl. Det er i tre Stokværk og har samme Bredde som Skibet. Den oprindelige Sokkel er af utilhugget Kamp (ses ved det nordvestlige Hjørne). Murene er af røde Munkesten, Gavlene vender i Øst og Vest og er kamtaktede, Kammene dækket med Munketegl (nye). Paa Nordsiden et fremspringende Trappetaarn med muret Vindeltrappe, der naar op i andet Stokværk, i Vestsiden en moderne spidsbuet Portal (uden Dør); alle Vinduesaabninger i Taarnet er moderne. I tredje Stokværk er til alle fire Sider en bred spidsbuet Blinding med to spidsbuede Lydhuller og oppe under Gesimsen to cirkelrunde Blindinger, Gavlene er prydet med Blindinger, der rager op i Kamtakkerne og har ulige Fodlinje; under de tre midterste en cirkelrund Blinding. Paa den øverste vestre Kamtak er der Vindfløj, paa den østre Storkerede. Et Solur med Sandstensskive og Aarstallet 1774 findes indsat ved Sydsidens Vesthjørne; Urskiverne er moderne.

I Midten af det attende Aarhundrede bestod Kirkebygningen af Kor, Skib og Taarn samt Vaabenhuset ved Skibets Sydside*). Men i 1757 foretoges en omfattende Hovedreparation og ved denne Lejlighed er sandsynligvis Kirkens ældre Præg for en Del gaaet tabt. En Mængde Kamp blev brudt ud af Murene og mod Nord opførtes Korsarmen, antagelig af de samme smaa Mursten, hvormed Skibets Mure er udbedret. Korsarmen havde oprindelig afvalmet Tag og Korgavlen mod

*) En Tegning af J. J. Bruun fra 1753 viser ogsaa en Udbygning paa Nordsiden.

Øst havde eller fik samtidig Valmtag; det ses paa ældre Billeder og fremgaar tydeligt af Sparreværkets Konstruktion. Endvidere nedtoges atter Hvælvingerne i Skib og Kor og erstattedes af fladt gibset Loft med Rokokoornamenter i Hjørnerne og en Stukdekoration i Midten;

GENTOFTE KIRKE: VAABENHUSETS GAVI.
(Fotografi)

det er endnu i alt væsentligt bevaret. Hvælvingerne i Vaabenhus og Taarn rørtes derimod ikke. Iøvrigt blev der lagt nyt Tag paa hele Kirkebygningen, som var færdig i sin nye Skikkelse ved Nytaar 1758.

I det nittende Aarhundrede stod Hofbygmester Koch en Tid lang for Kirkens aarlige Vedligeholdelse og under hans Tilsyn foretoges en noget større Reparation i 1825, men væsentlige Forandringer skete der vistnok ikke. Først mod Slutningen af Aarhundredet fik Gjentofte

Kirke sit nuværende Ydre ved gennemgribende Restaurationer under Ledelse af Arkitekt Hans Holm (1884) og Arkitekt J. Schrøder (1895-96). Facaderne skalmuredes med Munkesten, Korsarmen og Koret fik kamtakkede Blindingsgavle og ved Korgåvlen i Øst opførtes den mindre Tilbygning. Sidste Gang blev Kirkebygningen istandsat af Arkitekt Søren Lemche 1926-27.

Indgangen til Kirken er gennem Vaabenhus og Korsfløj. Skib, Kor og Korsfløj har kalkede Vægge, hvorfra den gamle uregelmæssige Kampestenssokkel springer frem. Altertavlen er af Eg i Senrenæssancestil. Alterbilledet flankeres af fire Søjler med brede ornamenterede Bælter forneden og korinthiske Kapitæler foroven; Søjlerne bærer Storgesimsen, med stærk Udladning, støttet af fire ornamenterede Krumknægte. Herover Topstykket med to fritstaaende udskaarne Statuetter (allegoriske Kvindeskikkelser) og to Figurer (Mathæus og Markus), som bærer Kapitælerne, hvorpaa Topstykkets øverste spidst opløbende Afslutning hviler. Altertavlen er malet i hvide og blaagraa Farver med forgyldte Søjlebaser, Kapitæler m.v., Alterbilledet er moderne, forestillende Kristus paa Søen, malet og skænket til Kirken af Dronning Louise, Kristian den Niendes Gemalinde. Et ældre Alterbillede (den hellige Nadvere) hænger i Skibet.

Prædikestolen, af Eg og med Baldakin, er ligeledes i Senrenæssancestil med rigt, men temmelig groft Snitværk: foran Rigsvaabenet, til Siderne Evangelister og Apostle. De gamle Stolestader af Eg fra det syttende Aarhundrede er for største Delen fornyet ved Kirkens sidste Restaurering, og Pulpituret, der opsattes 1757 og indtog Korsarmens tre Sider, er fjernet undtagen paa Nordvæggen, hvor et nyt Orgel er anbragt. Krucifiks og Alterstager, af Metal, er fra ca. 1700; Stagerne hører dog ikke oprindelig hjemme i Gentofte Kirke, men er vistnok de samme, som Klokkestøber Herbst 1797 forærede Kirken. De store Sølvestager er moderne, skænket 1872 af Kristian den Niendes tre ældste Børn, Kalken er gammel. En Sandstens-Døbefont med Fad af Nysølv, en Gave til Kirken af Provst Boisen 1854, er fjernet ved sidste Restaurering og en ældre Sandstens-Font med Indskrift Friderici Plumii 1693 er atter taget i Brug og flyttet op i Koret. De tre Malmlysekroner er alle moderne, Skibet under Loftet i Korsarmen er en Model af Linjeskibet Frederik VI, bekostet af Fiskerne i Skovshoved. I Koret hænger et stort Marmorkrucifiks, modelleret og skænket af Billedhuggeren Th. Stein, og i Skibet bl. a. et Marmorrelief (Bebudelsen), der maa skyldes en fremragende ældre Kunstner, men først i det 19. Aarhundrede er kommet til Kirken.

I Taarnets tredje Stokværk hænger to Klokker. Den mindre, der ved Mundingen maaler 94 cm. i Diameter, er forsynet med en ornamenteret Bort og en omløbende Indskrift, hvoraf fremgaar, at den i November 1701 er omstøbt af Stephan Schierrenbein. Den større (Mun-

dingens Diameter 129 cm.) bærer en ornamenteret Dobbeltbort og Indskrift paa den ene Side, der melder, at den i Marts 1702 er omstøbt af samme Klokkestøber og atter omstøbt i Juli 1745 af Kaptajn Holtzman. J. B. Holtzman var en i Datiden bekendt Kanon- og Klokkestøber, der bl. a. støbte Klokker til Kristiansborg og Frue Kirke i København.

I Taarnrummet findes Epitafier over to af Sognets Præster, Mag. Frederik Plum († 1728, med Indskrift af Morten Reenberg) og Mag.

GENTOFTE KIRKES INDRE 1916

(Fotografi)

Johan Siverud († 1783) samt Portrætmaleri af en tredje, Albert Jantzen († 1917). To Mindetavler over faldne i de slesvigske Krige, hjemmehørende i Gentofte Sogn, er indsat i Skibets nordre og søndre Væg. Foran Alteret ligger i Korgulvet Ligsten over tre andre af Kirkens Præster; det er to glatte Sandsten uden Ornamenter, den ene lagt af Anne Jensdatter over hendes Forældre, Jens Sandersen, Præst i Gentofte (begr. 8. Juni 1651), og Anne Sørensdatte († 12. Decbr. 1650), den anden lagt af Kirsten Clemensdatter over hendes to Mænd, Jørgen Iversen, Præst paa Gulland, senere i Gentofte († 1657 i sit 44. Aar), og Rasmus Olufsen, ligeledes Præst i Gentofte († 1672 i sit 46. Aar). I Skibets Midtergang fandtes tidligere to glatte, udslidte Ligsten, en af Sandsten og en af Kalksten; paa den sidste læstes enkelte Bogstavrester, hvoraf fremgik, at den var lagt over Ambro-

sus[?] oldt. I Korsfløjen, lige inden for Indgangen, laa før den sidste Restaurering en Sandstens-Ligsten med engelsk Tekst: Here leys the body of | Dorothea Oliver | Daughter of Henry Egleton | & Anna Barton of Wooten in | the county of Bucks gent | Deceased the 19 [day] of aprill | Anno 1712 aged 56 [years] God | receive hir soul in Heaven. Den er nu anbragt udvendig i den nordre Kirkemur og Indskriften er ophugget. I den søndre Kirkemur sidder en velbevaret og med Landbrugsattributter prydet Ligsten over Ejeren af Oregaard Lars Jacobsen († 1834) med Hustru og Broderdatter og som Flise foran Indgangen til Korsfløjen ligger en udslidt Sten over Dorthe Hendrichsdatter († 1777).

Gentofte Kirke tilhørte Kongen efter at Kirkegodset ved Reformationen var sekulariseret. I 1562 forlenedes Mag. Jakob Nielsen ved Nikolai Menighed i København, en af hin Tids mest begavede Prædikanter, med Gentofte Kirke og Præstegaard med al Tiende og Rente, naar den daværende Præst gik af eller godvillig afstod Kaldet; selv skulde han blive ved sit Embede og lade Gentofte Kald bestyre af en Kapellan. Jakob Nielsen faldt faa Aar efter i Kongens Unaade og fik maaske aldrig Forleningen overdraget; han mistede den i hvert Fald før sin Død (1571). I 1570 (ved kgl. aabent Brev af 29. Juli) henlagdes nemlig Gentofte Kirke til Almindeligt Hospital i København (det senere Vartov Hospital) i Stedet for Uggeløse, som Kristian den Tredje 1539 havde forlenet Hospitalet med, men som Frederik den Anden nu tog tilbage. Hospitalsforstanderen fik Jus patronatus til Kirken og tillige Ret til at indsætte Kapellan. Bønderne skulde oprindelig yde Tienden i Negene paa Kirkegaarden, men fik 1576 kgl. Ordre om at levere den i selve Hospitalet. Da Kirkens Indtægter udover Kapellanens Løn skulde komme Hospitalet til Gode, forsømtes Kirkebygningen. I 1577 klagede Sognemændene over, at deres Kirke var saa forfalden, at de ikke kunde staa tørre i den, naar det regnede, og at Kirkegaarden var aaben alle Vegne for Kvæg og Fæ. Kongen gav Hospitalsforstanderen en skarp Paamindelse om at sætte Kirken i Stand og udbedre Kirkegaardsmuren, men meget hjalp det næppe, thi ogsaa 1590 maatte Kongen ved en særlig Ordre minde Hospitalet om, at Kirkebygningen skulde vedligeholdes af Tienden; mærkelig nok stod der intet om Vedligeholdelsespligten i Kongebrevet af 1570. Det var i og for sig ikke noget usædvanligt, at Indehavere af kgl. Forlener, baade Enkeltmand og Institutioner, lod Forleningen forfalde og blot søgte at udbringe den til saa stor Fordel som mulig; navnlig i Frederik den Andens Tid maatte Kongen jævnlig baade bede og true for at faa dem, der paa denne Maade var aflagt af Kronen, til ogsaa at opfylde de Forpligtelser, der fulgte med. Vartov Hospital synes iøvrigt senere at have sørget godt for Gentofte Kirkes Vedligeholdelse — i det attende og nittende Aarhundrede hørte den

til de mest velholdte Landsbykirker. Hospitalet ejede den i over tre Hundrede Aar; først i 1877 afhændedes den til Proprietær Hans Peter Lund paa Hovmarksgaarden, som Aaret efter skødede den til Kommunen. Kaldsretten var dog allerede 1806 (ved kgl. Resol. af 21. Febr.) overgaaet til Kongen.

Til Gentofte Kirke laa fra gammel Tid nogle Stykker Jord, der bortfæstedes for Vin og Brød til Kirkens Brug. Denne Kirkejord nævnes 1567 og det oplyses, at den tilforn laa til Degnestavnen; Degnen var nemlig paa dette Tidspunkt Hører ved Københavns Skole og der var ingen Degnestavn. Den Gang var det en Bonde, der havde Kirkejorden i Fæste, i det syttende og attende Aarhundrede var det Præsten, som baade skulde sørge for Brød og Altervin og tillige betale Skatter og Afgifter af Jorden. Den laa Nord for Kirken ved det saakaldte Smakke Led (et Navn, der ved Udskiftningen bevarede i Smakkegaard) og bortsolgte først 1852; den indeholdt noget over 3 Tdr. Land.

Endnu i det syttende Aarhundrede var Gentofte kun et ringe Præstekald. Da Kirken 1570 blev henlagt under det senere Vartov Hospital, fik den (efter Resen) Præst sammen med Hospitalet, der lod Præstegaarden bortfæste til en Bonde for aarlig Afgift. Siden skiltes Kaldene atter og Præsten i Gentofte fik sin Præstegaard igen, men maatte svare samme Landgilde til Vartov som Bonden, der havde haft Gaarden i Fæste. Saa brændte Præstegaarden ca. 1623, medens Johannes Perlestikker var Præst, og Kongen fritog ham vistnok i den Anledning for Landgilden. I 1674 lagdes Halvdelen af Herlev Kongetiende til Gentofte Sognekald. Men Præstens Indtægter var stadig ringe, og for at hjælpe paa dem blev Lyngby Sogn 1682 (ved kgl. Missive af 4. Marts) annekteret Gentofte; Præsten i Lyngby forflyttedes og Gentofte blev Domicil for Præsten i de to Sogne. Landgilden af Præstegaarden, der en Tid lang forinden de to Sognes Sammenlægning var ydet Vartov Hospital af Proviantgaarden, maatte nu atter udredes af Præsten. Henimod firsindstyve Aar var Lyngby Anneks til Gentofte. Imidlertid var der opstaaet en Række Lyststeder i de to Landsogne, Indbyggerantallet var stigende og mange formuende Folk fra Hovedstaden søgte i Sommertiden Kirkerne i Gentofte og Lyngby. Præstens Forretninger tiltog i Omfang og Indkomsterne øgedes, saa at Sognene atter kunde skilles. Ved kgl. Reskript af 2. Marts 1742 bestemtes, at dette skulde ske ved indtrædende Vakance, og i 1758, da Præsten C. S. Mangor døde, fuldbyrdedes Adskillelsen (ved kgl. Reskript af 4. Aug.). Siden er Gentofte blevet et rigt Kald, navnlig i vor Tid og før Udskillelsen af de nye Kirkesogne.

Den første Præst efter Sognets Henlæggelse under Hospitalet hed Henrik. Den næste hed Jakob og han blev afsat. Traditionen fortæller, at han bortviste en letfærdig Kvinde fra Skriftestolen og sagde, at hun

lige saa godt kunde gaa »til en Elletrunte«, da hun dog ikke bedrede sit syndige Levned. Det kostede ham hans Kald, fordi Damen var en højtstaaende Mands Elskerinde. En forhenværende Præst i Gentofte, Jakob Madsen, døde i København Aar 1600; det er utvivlsomt ham, og tillige er han formodentlig identisk med den Jacob Madsen med Tilnavnet København, der i Slutningen af det sekstende Aarhundrede optraadte i Litteraturen med en Række rimede Oversættelser af et ikke helt ringe poetisk Værd.

Blandt Sognets andre Præster kan nævnes Rasmus Olufsen (Præst i Gentofte 1657-72), der — som det hedder i Kirkebogen — »udstod i Belejringens Tid haarde Trængsler af Fjenden og var sine Sognefolk i Krigstidens en Beskærmelse, næst Gud, idet de opholdt sig hos ham paa Præstegaarden«. Frederik Plum (Præst i Gentofte 1672-1728) var i flere Maader en mærkelig Mand. Mest bekendt er Morten Reenbergs Ytring i Ligtalen, som han holdt over ham, at han »plantede en Vingård og aad ikke dens Frugt, og man kan sige, at han døde noget for tidlig for den Slags Engle, som plejede at herbergere der«, hvorved den joviale Stiftsprovst hentydede til, at Plum lod sin Have staa aaben for skikkelige Folk, og at navnlig Hovedstadens Damer havde Ord for at sætte Pris paa Præstens gode Kirsebær; da Plum døde i Slutningen af Maj, før Kirsebærrene modnedes, kunde Reenberg med Rette sige, at han døde for tidlig, skønt han gik i sit 85. Aar. Af mange Smaatræk fremgaar det iøvrigt, at han var en nidkær Præst og en ejendommelig Personlighed, der lige saa vel kunde tage kraftigt til Orde mod Calvinisterne, naar de vovede sig frem inden for hans Embedsomraade, som han overfor Myndighederne kunde hævde sin Ret, hvor han mente den blev gaaet for nær. At han tillige var besjælet af Interesse for hvad der foregik i den store Verden, derom vidner den Oversigt over den europæiske Historie (væsentlig hentet fra Datidens Aviser), som han hvert Aar plejede at tilføre Kirkebogen.

Endvidere maa nævnes Andreas Benjamin Poulsen (Præst i Gentofte 1758-62), Ewalds Ungdomsven, Poet og Skønaand; Hans Jørgen Christian Høegh (Præst i Gentofte 1783-1805), i Datiden meget anset som Landøkonom; Boie Frederik Outzen Boisen (Provst, og Præst i Gentofte 1852-72), som interesserede sig meget for Skolevæsenet og en Tid lang var en udmærket Leder af Sogneforstanderskabet, en Mand, der gjorde meget for sine Sognebørn og var meget afholdt, og endelig Albert Thorvald Jantzen (Præst i Gentofte 1873-1913), der har erhvervet sig Navn som en fremragende Kender af det attende Aarhundredes Litterær- og Personalhistorie, især inden for det kirkelige Omraade.

Kirkegaarden ligger for største Delen Øst for Kirkebygningen. Oprindeligt var den ganske lille. Megen Kirkegaard behøvedes der ikke, da Menigheden her som andre Steder fortrinsvis lod sine afdøde be-

grave i selve Kirken og kun de mindst bemidlede tog til Takke med »Urtegaarden«. I Gentofte som i alle andre tætbefolkede Sogne tog Begravelserne i Kirken i det attende Aarhundrede saa stærk Overhaand, at det var nødvendigt at dæmme op for denne Skik. Men saa førtes den honnerte Ambition blot ud paa Kirkegaarden. Der var et bestemt Sted, hvor alle vilde have deres Lig ned, medens den øvrige Plads laa øde, fordi det ansaas for mindre fornemt at blive begravet der; 1762 maatte det ligefrem paabydes, at kun dèr kunde fremtidig Begravelser finde Sted. Rangsygen var jo et af det attende Aarhundredes værste Onder, vanskelig at faa Bugt med, fordi den var nedarvet. Anvisningen af Stolestader i Gentofte Kirke var ogsaa yderst vanskelig af samme Grund og satte ofte ondt Blod mellem Sognebørnene. Saaledes opstod der i 1763 en Disput mellem Degnekonen og Kromandens Kone i Gentofte, om hvem der skulde sidde øverst, og dette vanskelige Rangspørgsmaal maatte tilsidst indankes for Kirkens øverste Myndighed, Direktionen for de fattiges Væsen, der i Henhold til Danske Lov 2-22-47 dekreterede, at Degnekonen var ældst og derfor den fornemste.

Men tilbage til Kirkegaarden. Snart blev ogsaa den overfyldt og Kirkebygningen led stærkt af Fugtigheden fra den altfor stærkt gødede Jord. Navnlig i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede var Tilstanden forfærdende; de gamle Lig maatte opgraves for at faa Plads og laa paa Jorden, ikke sjælden til Føde for Kreaturerne. Muldlaget blev efterhaanden højere og højere, ca. 1808 gik det i Højde med Kirkegaardsmuren og Drengene morede sig med at springe ned derfra paa Vejen; for at faa Niveauet sænket noget, blev det nødvendigt at bortføre mange Læs Jord, men endnu ligger den ældre Del af Kirkegaarden betydelig højere end det omliggende Terræn.

Kirkegaarden blev omsider udvidet (ca. 1828) med et Stykke af Præstegaardens Jord og et nyt Stengærde blev opsat, men den strakte sig endnu kun 12-14 Al. Øst for Kirkens daværende Østgavl. En ny og større Udvidelse paafulgte efter Koleraaaret 1853, da Dødeligheden i Gentofte Sogn var meget stor; der døde 205 Personer mod 85 i 1852 og 81 i 1854. Stadig var det den eneste Begravelsesplads i Kommunen, og der maatte paany 1875 og 1891 lægges Arealer af Præstegaardens oprindelige Tilliggende ind under Kirkegaarden. Senere er den atter udvidet gentagne Gange, men foruden Begravelsespladser i de særlige Kirkesogne er der nu ved Vintappergaarden anlagt en Fælleskirkegaard med Krematorium for hele Kommunen (»Mariebjerg Kirkegaard«).

Paa Gentofte Kirkegaard staar mange smukke og til Dels kostbare Gravmæler, navnlig fra moderne Tid, men kun faa af fremragende kunstnerisk Værd. Mindestenen over Ove Malling († 1829), med Portrætmedaljon af Freund, rejst 1834 af erkendtlige Medborgere, er i al sin Simpelhed et værdigt Mindesmærke over den navnkundige For-

fatter til »Store og gode Handlinger«. Pompøs er Granitsarkofagen over J. Th. Suhr († 1858) og Hustru Caroline Falch († 1856); den er prydet med Bronzerelieffer af C. C. Peters, forestillende Handelsvirksomhed og Velgørenhed. Iøvrigt ligger jordet paa Gentofte Kirke-

GENTOFTE KIRKEGAARD: OVE MALLINGS GRAVMÆLE
(Fotografi 1915)

gaard en lang Række bekendte Personligheder. Nævnes kan Landøkonomen, Pastor H. J. C. Høegh († 1805), Numismatikeren Chr. Ramus († 1832), Statistikerens Fr. Thaarup († 1845), Storhandelsmændene Chr. Broberg († 1852) og Ole Bernt Suhr († 1875), Malerne J. L. Jensen († 1856) og F. H. Sødring († 1862), Forfatteren Gotfred Rode († 1878, Sten med Portrætmedaljon), Statsmanden Wilh. Carl Eppingen Rigs greve Sponeck († 1888) og hans Svigersøn, Pædagogen

Jean Pio († 1884), Legatstifteren Raphael Wulff († 1887), Geografen Edvard Erslev († 1892), Skuespillerinden Julie Sødring († 1894), Politikeren Viggo Hørup († 1902, gravsat Urne efter Ligbrænding), Sangeren J. L. Nyrop († 1904), Arkæologen J. B. Løffler († 1904).

GENTOFTE KIRKEGAARD: BERGERSKE GRAVSTED
(Fotografi 1916)

Digteren Carl Ewald († 1908), Maleren Lorens Frølich († 1908), Nationalbankdirektør S. C. Knudtzon († 1913), Medlemmer af Familien Bernstorff, m. fl.

Gentofte var indtil midt i det syttende Aarhundrede en ren Bondeby; der eksisterede ingen Beboelser for Folk uden for Bondestanden. I 1649 købte imidlertid Jørgen Rosenkrantz til Keldgaard Bygningerne paa en af Kronens Gaarde, som tilhørte Bonden Peder Olsen Jyde, og fik

3. Oktbr. kongeligt aabent Brev om at maatte beholde den tilliggende Fæstejord fri for Stedsmaal og Skatter indtil videre. At Jørgen Rosenkrantz købte Gaard i Gentofte, var i og for sig ikke særlig mærkværdigt. Han var nylig bleven Rentemester, var som saadan bunden til Hovedstaden og har formodentlig ønsket at skabe sig et Landsæde i Nærheden. I 1653 blev han Hofmester ved Sorø Akademi og dermed var de oprindelige Forudsætninger for Ejendommens Erhvervelse bristet. Han overdrog den til sin Efterfølger i Rentemesterembedet Peder Reedtz, der 19. Maj 1656 fik en lignende kongelig Bevilling som den, der var udstedt til Jørgen Rosenkrantz, dog med den udtrykkelige Begrænsning, at han kun maatte beholde Gaarden afgiftsfrit saa længe han betjente Posten som Rentemester. I de følgende Aar (før 1662) lod Peder Reedtz den ombygge.

Men allerede 1666 overdrog han Gaard og Besætning til Kongen, og da det skortede paa Kontanter, fik han Jordegods i Norge i Stedet. Kongen lod da Gaarden forvalte af sin Hoffurer Bernt Suhr, en Mand, der var kommen i Frederik den Tredjes Tjeneste medens denne som Prins var nominel Erkebiskop i Bremen og som siden havde fulgt sin Herre til Danmark. Han blev forøvrigt Stamfader til en Slægt, der i det attende og nittende Aarhundrede vandt Navn som fremragende Handelsmænd. Bernt Suhr fik Gaarden i Gentofte omtrent paa de samme Vilkaar som Forpagterne paa det nærliggende Ibstrup. Han maatte bo paa Gaarden, drive Jorden og nyde Indtægterne af Haven, men skulde til Gengæld holde Huset og dets Gemakker i god Stand, og han skulde levere Mælk, Smør og hvad der ellers hørte til, naar Herskabet ønskede at spise derude. Gaarden var altsaa nu et Slags kongeligt Herberg, et Anneks til Ibstrup, hvor man kunde søge ind paa Jagten.

Bygningerne var ikke særlig anselige. Et Inventarium foreligger fra det Tidspunkt, da Bernt Suhr overtog Gaarden (3. Maj 1666) og det indeholder ogsaa en Beskrivelse af Bygningerne. Gaarden bestod af fire Længer, hver paa 22-23 Fag, hvoraf den nordre var den fornemste. Det der navnlig adskilte den fra Bøndergaardene var, at fem Fag i Hovedlængen var i to Etager, opført af muret Bindingsværk, medens hele den øvrige Gaard var i een Etage og klinet mellem Stolperne. I de fem Fag var der ovenpaa en temmelig stor Sal, sandsynligvis det Gemak, der var forbeholdt de kgl. Herskaber, og her henstod fra Peder Reedtz's Tid nogle runde Borde og 24 Stole, betrukne med rødt Læder. Nedenunder Dagligstuer og Kamre, ellers var Rummene som i Datidens Bøndergaarde. I de tre Udlænger var Lo, Lade, Stalde, Fæhus, Drengkamre etc.

Det er denne Gaard, der i Slutningen af det syttende Aarhundrede og Begyndelsen af det attende gaar under Navnet *Dronningens Gaard* eller *Gentoftegaard*. Kort efter at Prinsesse Charlotte Amalie 1667 var

kommen til Landet som den senere Kristian den Femtes Gemalinde fik hun nemlig Gaarden overdraget og beholdt den som Dronning til sin Død. Der ses at være bygget eller repareret paa Gaarden i Tidsrummet fra April 1668 til Maj 1669. Bernt Suhr vedblev at være Forvalter (havde en Tid tillige Søen i Forpagtning), indtil Christoffer Prangen overtog Posten 1676, og Dronningens Gaard i Gentofte var nu mere Avlsgaard end kongelig Lystgaard. I Suhrs og Prangens Tid holdtes 27 Køer og 16-21 Heste og Tilliggendet var stærkt udvidet;

GAMLE HUSE I MITCHELLSTRÆDE
(Fotografi 1915)

tre Bøndergaardes Avl var henlagt under Gaarden. Den sidste Bestyrer af Gentoftegaard var Ludvig Nielsen fra Køge, der tog Gaarden i Forpagtning fra 1. Maj 1713.

Efter Dronningens Død 1714 faldt Gentoftegaard tilbage til Kronen. Jorderne er da rimeligvis bortfæstet til Bønder som de oprindelig havde været det, men hvad der er blevet af Bygningerne, og hvor Gaarden har haft sin Plads i den gamle Landsby, kan ikke oplyses. Fra Gaardens ældste Periode foreligger et Kongebrev (af 3. Oktbr. 1662), efter hvilket Peder Reedtz »maa til den Gaard, som han udi Gentofte opbygt haver, lade indhegne et Stykke Jord af Gadepladsen der samme Steds, Sønden for forskrevne Gaard liggendes, som strækker sig udi Længden fra den søndre og nørre Ende af Gaarden udi en lige Linje op imod Kirken 117 Alne og udi Bredden 70 Alne«. Det er ganske vist ikke meget klar Besked, men viser dog, at Peder Reedtz's Gaard har ligget i Kirkens umiddelbare Nærhed. Men siden er den

gamle Gaard aabenbart flyttet, thi i Matriklen af 1688 nævnes to Holdshuse, der »staa paa Dronningens Gaards første Byggeplads«. At bestemme Gaardens Beliggenhed i Landsbyen blot med nogen Grad af Sandsynlighed, er herefter ørkesløst. Præstegaarden, som tidligere bestod af fire sammenbyggede Længer, kaldtes i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede »Gentoftegaard«, og det er muligt, at heri kan ligge Mindelser om en historisk Forbindelse med Dronningens gamle Gaard derved, at Bygninger eller Grund helt eller delvis er indgaaet under Præstegaarden. Men sikkert er det ingenlunde. Præstegaarden er brændt flere Gange og bestaar nu kun af en enkelt Fløj med nogle Udbygninger mod Vejen. Man kan altsaa ikke vente her at finde Rester af den gamle Gentoftegaard.

Kløckers Gaard var omkring Midten af det attende Aarhundrede den eneste Lystgaard i Gentofte. Herman Lengerken Kløcker, en i Datiden anset Købmand, der senere blev Viceborgmester i København, havde 1732 ved Skiftet efter sin Fader Abraham Kløcker faaet Skøde paa et lille Hus med tilhørende Haveplads, der havde tilhørt hans Mormoder og siden hans Fader; allerede 1718 nævnes i Krigsjordebogen, at der paa en af Byens Gaardspladser laa »et Lysthus for en Købmand i København«. Huset laa paa den vestre Side af Gentofte Gade, imellem Bøndergaardene, og Grunden havde en Udstrækning af ca. 150 Alen. Det var oprindelig et Gadehus uden Jord, Havepladsen, hvoraf et Stykke laa ned mod Søen, fik han efterhaanden overladt af tre af de omliggende Fæstebønder mod en aarlig Afgift. Det var altsaa en højst usikker Besiddelse; dels kunde han befrygte, at Bønderne fordrede deres Jord tilbage, dels at de skruede Afgiften i Vejret, og for at komme ud over disse Vanskeligheder, søgte han at faa Selvejerret over Ejendommen. Det lykkedes; Kongen gav ham 1744 (3. Septbr.) Skøde paa Jorden mod Erlæggelse af 200 Rdr.

Umiddelbart efter begyndte han Opførelsen af et nyt Lyststed. Det var temmelig stort, i to Etager og med brudt Tag. Dets Indretning og Udstyr kender vi tilfældigvis noget til, hvad der er af saa meget større Interesse som Kløckers Landsted ansaas for at være et af de prægtigste borgerlige Lyststeder i Københavns nærmeste Omegn. I underste Etage fandtes den sædvanlige »Sal«, der stadig gaar igen i Datidens københavnske Borgerhjem, ogsaa de mindre, og som i Virkeligheden ikke var andet end en rummelig Stadsstue; desuden var der tre andre Værelser, hvoraf et med mørkeblaat Tapetseri og et med kinesisk. I øverste Etage var der flere Værelser med imiteret Tapetseri (malet som Damask). Døre og Paneler var i de fleste Rum strøget med Perlefarve og med forskelligt farvede Lister, røde, grønne, blaa. Denne Sans for de stærke Kulørers Kontrastvirkning genfindes i Haveanlægget. De to store Orangebakker var malet i graat med grønne og hvide Baand, de fire Pyramider hvide med gule Knapper og Stokkene ved Blomster

og Træer var rødt anstrøgne med hvide omløbende Striber. Det kunstneriske Udstyr i Kløckers Gaard var aabenbart et prægnant Udtryk for Datidens Smag i det noget bredere, velstaaende Borgerskab.

Kløcker, der var Ejer gennem en lang Række Aar, forskønnede og udvidede sin Ejendom; bl. a. lod han 1749 en hel Bondegaard paa 38 Fag og to Husmandshuse rive ned og sørgede for nye Bygninger til Bønderne andet Steds i Byen for at faa sin Have gjort større; hverken Bønderne eller Rentekammeret havde noget imod dette Arran-

KLØCKERS GAMLE LYSTSTED
(Ombygget, nu »Salem«; Fotograf 1915)

gement. Hans første Hustru, Mette Christine Wrisberg, døde 1757, og da han 1762 giftede sig anden Gang, solgte han Lystgaarden i Gentofte. Den nye Ejer hed Hans Meyer og var Negociant i København, vistnok tillige Skibskaptajn og Reder. At han lod Gaarden opbygge, som Hofman fortæller, maa være urigtigt, da man i en Beskrivelse fra 1770erne synes at genkende den som den saa ud i Kløckers Tid; rimeligvis har han repareret den, maaske har han opført nye Ud-længer. Det »Observatorium« i fem Etager, der omtales ved denne Tid, maa have været et Udsigtstaarn i Haven, hvortil Sidestykker ogsaa kan paavises andre Steder; Udsigten over Gentofte Sø og det tilgrænsende Landskab var jo saare skøn. I 1773 gik Hans Meyer fallit, Lystgaarden blev sat til Auktion og overtaget af Prioritetshaveren Chr. Hansen, en københavnsk Storkøbmand, der atter 1779 afhændede den til en forhenværende Planter, Kancelliraad Jens Michelsen Beck,

og ved Skiftet efter denne (1792) tilfaldt Kløckers gamle Lystgaard den bekendte Statsmand og Historiker Ove Malling, der var gift med Jens Becks Datter.

Haven, der allerede i Kløckers Tid spændte over mere end en Tønde Land, var ogsaa i de følgende Ejeres Tid bleven udvidet. Det gik lettere efter Udskiftningen, da de gamle Bøndergaard i selve Byen efterhaanden rømmedes. De Gaardspladser, hvis Ejere var udflyttet til Ore-gaarden, Bavnegården og Stengården, erhvervedes alle tre; Chr. Hansen tilkøbte den første i 1775, Jens Beck de to andre 1782 og desuden 1781 en mindre Husplads.

Ove Malling elskede dette fredelige Sted, hvor han fandt ny Kraft til sit rastløse Arbejde, og bestemte, at han ogsaa efter Døden skulde hvile i dets Nærhed; dette Ønske skete Fyldest. Han var bleven Jens Becks Svigersøn kort efter at denne havde købt Landstedet i Gentofte, men selv ejede han det kun faa Aar. Allerede 1799 bortskødede han det til Generalkrigskommissær Geert Sprevert de Went. Blandt Ejerne i det nittende Aarhundrede kan nævnes Johannes Prætorius (Skøde 1806) og Grosserer Hans Staal Hagen (Skøde 1810). Denne sidste, der dels i Forvejen ejede nogle Jordlodder i Nærheden af Gentofte By, dels tilkøbte flere (jvfr. Side 182), lagde disse Jorder under den gamle Lystgaard, der saaledes i 1830erne havde et Tilliggende af ca. 35 Tdr. Land Ager og Eng. Men det bortsolgtes senere. Selve Lystejendommen i Gentofte By indtog hele Karréen mellem Mitchellstræde, Søen, Dahléns Stræde og Gentofte Gade, men den er nu ikke Lystgaard mere. Grosserer Joh. V. Adolph skænkede den ved Gavebrev af 1909 til Sygehjemmet »Salem«, en selvejende Institution. Hovedbygningen, der ligger mod Mitchellstræde, er ombygget, men gengiver i Hovedtrækkene den gamle trefløjede Lystgaard. I Haven — hvoraf den Del, der ligger ned mod Søen, er fraskilt som Folkepark — staar endnu en prægtig gammel Alle, der fører ned til Bredden; set fra Kongevejen paa den anden Side af Gentofte Sø og navnlig ved Vintertid, er den af en ejendommelig Virkning i Landskabet.

En anden Lystejendom, der ogsaa i det attende Aarhundrede havde Ry, laa umiddelbart Syd for Kløckers Gaard og spændte oprindeligt over hele den Karré, der begrænses af Gentofte Sø, Dahléns Stræde, Gentofte Gade og Tværvejen, der fører ned til Søen. Ligesom Kløckers var det en sammenkøbt Ejendom. Kort efter Udskiftningen og endnu før den første Udflytterbonde, den bekendte Hans Jensen, havde faaet opført nye Bygninger paa Bjerregaardens Jorder, sluttede en fransk Kabinetskurér Jacques de la Fontaine i Sommeren 1766 Kontrakt med ham om Købet af hans Gaards- og Haveplads i Gentofte By. Kabinetskuréren erhvervede desuden en anden Gaardsplads og et Par Huspladser. Paa denne Ejendom lod han opføre et Lyststed, en Hovedbygning i to Stokværk af Grundmur og med Tegltag, nogle Udbyg-

ninger, et stort Lysthus i Haven og senere et mindre straaetækt Hus med Lejeværelser. Hovedbygningen var baade solid og smuk, af alentyk Grundmur til alle Sider og helt op i Gavlene, og med »suffisant« Tømmerværk; de udvendige Murflader var af røde »polerede« Sten med hvide afpenslede Fuger og i flere af Værelserne var der Kaminer. I 1768, da der endnu kun stod denne ene Bygning paa Grunden, vurderedes Lyststedet til over 4800 Rdr., medens Rygaardens samtlige Bygninger, der omtrent samtidig blev færdige, kun naaede til godt 2000. Megen Fornøjelse havde han dog ikke deraf, han gik fallit, Lystgaarden stilledes til Auktion 1772 og Vartov Hospital overtog den som Prioritetshaver.

Efter at Struensee havde oprettet den »Almindelige Plejeanstalt« som overordnet Fattigbestyrelse, lagdes Vartov ind derunder og *Jacques de la Fontaines Lystgaard* kom til at tilhøre denne Institution. Vajsenhuspræsten Jens Krøll, som tillige var Skoleinspektør ved Plejeanstalten, kom til at bo derude, og da Fattigvæsenet 1777 atter satte Gaarden til Auktion, købte han den. Allerede 1779 afhændede han den til Justitsraad Georg Høst, der maatte skille sig ved den 1781. Ejer blev da en kristianshavnsk Handelsmand Thomas Potter. De følgende Besiddere var Justitsraad Christopher Hansteen. Kommitteret i Generaltoldkammeret (Skøde 1784), Peder Poul Ferd. Mourier til Aagaard (Skøde 1786), den bekendte Teaterkritiker og Jurist Peder Rosenstand-Goiske (Skøde 1790) og Overkrigskommissær B. S. Rye (Skøde 1795). I det nittende Aarhundrede ejedes Lyststedet af en Række jødiske Købmænd, Meyer Moses Meyer, David Amsel Meyer, Handelshuset Meyer og Trier m. fl. Det gamle karakteristiske, nu nedbrudte Hus, hvori der senere var Smedje, frasolgtes 1853. Nu er der rejst høje Huse paa hele Arealet.

Midt imellem Kløckers og de la Fontaines Lystgaarde, ud mod det Stræde, der skilte dem, og kilet ind i den sidste Areal, laa senere et Lyststed, som fra 1808-34 tilhørte Carl Dahlén, Danser ved det kgl. Teater. Det var oprindelig Bregnegaardens Gaardsplads. I 1796 var Ejendommen købt af Hof-Klokkestøber Daniel Conrad Herbst, der 1805 afhændede den til Isenkræmmer Jørgen Liunge, af hvem Dahlén (som paa dette Tidspunkt kaldes Bogtrykker) købte den. Efter *Dahléns Lyststed* har Strædet Navn.

Jacques de la Fontaines Gaard opnaaede en vis litterær Berømmelse. Det er nemlig hævet over enhver Tvivl, at det er denne Lystgaard, Jens Kragh Høst omtaler i sine Erindringer og hvortil hans Minder om Johannes Ewald knytter sig. Faderen, Georg Høst, boede der indtil han blev Sekretær ved Departementet for de udenlandske Anliggender og af den Grund maatte opgive sin Bolig paa Landet. Her var det, at han stiftede Bekendtskab med Ewald, som han støttede paa flere Maader; Sønnen fortæller som bekendt, at han ofte havde

Ærinde for sin Fader til Digteren, der var indlogeret hos en Hjulmand ligeoverfor. *Hjulmandens Hus* eksisterer ikke mere, men dets Beliggenhed kan nøje eftervises; det laa ved den østre Side af Gentoftes Gade, hvor nu det Hus staar, der har Gadenummer 37 (Gentofte Boghandel). Hjulmanden hed Chr. Hansen Becker og Hus og Grund var hans Ejendom; det var Kildegaardens gamle Gaards- og Haveplads, som Chr. Becker 1777 havde afkøbt Bonden Peder Linnertsen. Ewalds Vært, som Præsten et Steds i Kirkebogen kalder en »Belials Mand«, skal have haft et daarligt Rygte paa sig paa Grund af sin Hang til Flasken, en Skødesynd, han i saa Fald delte med mange andre Smaafolk i denne Egn, hvor de mange Kroer og Traktørsteder nødvendigvis maatte friste stærkt. Men maaske overdriver Rygtet, som det saa ofte er Tilfældet, maaske har Præsten, Mag. Siverud, der var Herrnhutter og lidt af en Fanatiker, ikke været nogen helt objektiv Iagttager, thi Høst beretter intet ufordelagtigt om Hjulmanden, som han nu og da maa have hørt noget til, da han i 1822 ved at fortælle, at han for ikke ret mange Aar siden er død. Men selv om han har lidt af samme Svaghed som Digteren og derfor været ham et daarligt Mønster til Efterfølgelse, saa er det sikkert, at Forholdene i det rent Ydre har været gunstige for den syge Digter og ikke mere beskedne end de, hvorunder mange af Datidens velhavende Folk søgte Landophold. Chr. Beckers Hus findes endnu afsat paa Kort fra det nittende Aarhundrede og man kan se, at det har været temmelig stort. Det har aabenbart været indrettet med Sommerværelser til Udlejning. Grunden var ca. 5000 Kv. Alen, en gammel Haveplads med vid Udsigt over Præstens Kornmarker og i Baggrunden Charlottenlunds gamle Træer og Sundet. Ewald har her kunnet finde den fri Natur, som hans Digtersjæl i det mishandlede Legeme tørstede efter og som han forgæves søgte i »den taagefulde, den halv giftige By«.

Ewald opholdt sig her i Sommeren 1779. Indledningen til »Adam og Eva« i de samlede Skrifter er som bekendt dateret Gentofte 2. Juli 1779 og Ewalds ungdommelige Beundrer, den senere Biskop Fr. Münter, besøgte ham flere Gange i Gentofte i Tiden 6. Juni—23. Aug.; det fremgaar af Münters Dagbog. Af et Brev til Maleren Erik Pauelsen fra 1780 mener A. D. Jørgensen at kunne slutte, at Digteren ogsaa denne Sommer havde Landophold i Gentofte. Men det er saare tvivlsomt, om han har Ret, thi dels staar der ikke det fjerneste i Brevet om Gentofte, dels indeholder Münters Dagbog for 1780 ingen Antydning af, at han har opsøgt Ewald her, skønt han noterer, at han en Sommeraften var i Besøg hos Bechs (=: Mallings Svigerforældre). Traditionen, der udpeger den nu nedbrudte Smedje som det Hus, hvori Ewald boede, maa efter det foran udviklede anses for uhjemlet.

En anden af Ewalds Venner og Velyndere, Bernstorffs tidligere Godsforvalter Torkel Baden, havde et mindre Lyststed paa samme Side

af Gentofte Gade, Syd for Hjulmand Chr. Beckers Hus, kun med en smal Husplads imellem. Baden havde købt denne mindre Ejendom 1775, nogle Aar efter Afhændelsen af Rygaard, og beholdt den til 1781; han var altsaa netop Ejer i det Aar, Ewald opholdt sig i Gentofte. Rimeligvis har Baden boet der i Sommertiden og maa antages at have interesseret sig for sin berømte Nabo, hvem han kendte fra tidligere Tid. Badens Lyststed ejedes fra 1795 i en lang Aarrække af Overretsassessor Jacob Stendrup, der tilkøbte flere Ejendomme, og efter

DEN GAMLE, NU NEDBRUDTE SMEDJE
(Fotografi 1915)

dennes Død (1836) forblev Lyststedet i Familien omtrent til Aarhundredets Midte.

Nord for Hjulmandens Hus laa endnu paa Ewalds Tid Lundegaardens Gaards- og Haveplads. Ogsaa her rejste sig senere et smukt Lyststed. Ejendommen, der var paa Størrelse med Chr. Beckers, bortsolgte 1782 af Lundegaardens Ejer, Auktionsdirektør Frimodt, og købtes senere (1798) af Tømrermester Andreas Hallander i København, der lod nye Bygninger opføre. Faa Aar efter (1802) afhændede han den nyindrettede Lystgaard til Peder Rosenvinge Kolderup, senere adlet under Navnet Kolderup-Rosenvinge og Fader til den bekendte Retshistoriker. Han tilkøbte flere Jordlodder. I 1812 overtog Justitsraad Ole Chr. Borch, der nys var bleven Ejer af Bernstorff, ogsaa Kolderup-Rosenvinges Lystgaard; Bernstorff maatte han snart skille sig ved, Lystgaarden i Gentofte beholdt han til sin Død (1818). I sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede tilhørte den i en lang Række

Aar (1851-81) Agent Hans Arboe Clausen, islandsk Købmand i København.

Ejendommen laa indtil for en Del Aar siden saa nogenlunde i sin gamle Skikkelse med Hovedbygning og to udløbende Sidefløje, men nu er der rejst høje Huse paa dens Plads (Gadenummer 33 og 35). Adolphsvej (tidligere H. A. Clausensvej) er ført ind over Grunden, og det foran (Side 25) afbildede Lysthus har oprindeligt hørt til denne gamle Lystgaard, hvis nordre Skel stødte op til Kromandens Have.

I Gentofte By, der før den nye Kongevejs Anlæg laa paa en af Hovedfærdselslinjerne gennem Sognet, var der fra gammel Tid en Kro. Den var ledig 1665, da Amtmanden fik Ordre til at indsætte Jens Rasmussen til Kromand, og den maa altsaa have eksisteret tidligere; kort efter fik Kromandens Kone den i Fæste for Livstid (1667). Mod Slutningen af Aarhundredet blev der drevet adskilligt Misbrug med Udtapning af Øl og Brændevin, og for at sætte en Stopper herfor, fik en Mand, der tidligere havde boet i Lundehuset og nu havde fæstet et Hus i Gentofte, Eneret paa Krohold (1698 eller 99). Huset overtoges 1706 af Mads Jensen, der maatte falholde Danskøl og Brændevin for de rejsende, men ogsaa maatte indestaa for, at ingen anden der i Byen drev den Slags Forretning. I henimod halvhundrede Aar var han Kromand i Gentofte. Da Krigsfordebogen 1718 indrettedes, blev alle Fæstebreve med Kroholdstilladelse ophævet og ingen maatte holde Værtshus paa Ryttergodset uden kongelig Bevilling; men Mads Jensen blev ved sin Næring, skønt han først fik lovlig Bevilling 1732, da der atter var begyndt at dukke Smugkroer op. Aaret før var Kroen nedbrændt, men han fik den atter rejst. Brygge og brænde maatte han ikke, end ikke Toskillings-Øl eller blot saa meget som han i potte- og kandevis kunde udsælge i sit Hus; han skulde tage sit Øl fra Bryggerne i København, og da han selv maatte hente det og ikke havde Hest og Vogn, kunde der gaa otte Dage uden at han havde Øl i Huset. Hvad der jo unægtelig var mindre heldigt, naar Huset var en offentlig Kro; men formodentlig har han vidst at skaffe sig Brændevin i Stedet. Han afstod Kroholdet i 1749 og først en af hans Eftermænd fik Lov til selv at brygge sit Øl (1755).

Foruden den oprindelige Kro udstedtes 1763 Bevilling til at holde Traktørsted i Gentofte, og dette Traktørsted, hvis Indehaver yderligere fik Lov til at brygge Øl til Bernstorffs Arbejdere, blev 1766 ophøjet til Kro, saaledes at der paa dette Tidspunkt var to Kroer i Byen. Ret mange Aar igennem bestod denne Ordning næppe, i hvert Fald var der omkring Aar 1800 atter kun een Kromand i Byen og han var i 1830erne tillige Høker.

Gentofte Kro var stærkt søgt, navnlig i Kildetiden. En Satiriker i Yoricks Smag, der i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1804 lader sit Vid glimre, paastaar, at den er berømt over hele Landet; tog man ikke

derind, begik man en Sottise som at komme til Paris uden at se Museet (hvormed han mener Louvre) eller til København uden at besøge Nationalteatret paa Vesterbro (som den første James Price kaldte sin lille Fjælebod). Der blev drukket, spillet og politiseret ganske drabelig. Den gode Litteratus kan ikke rigtig døje Krostuens stramme Luft, men vover sig dog indenfor. »I det korte Pusterum, jeg var her«, skriver han. »hentede Kælderpigens utallige Kruse Gammeltøl og utallig flere Søkener. Jeg placerede mig paa Bænken og havde her Lejlighed til

MITCHELLS TIDLIGERE STRØMPEMANUFAKTUR
(Fotografi)

at høre en vigtig politisk Diskurs. Disputanterne bestode egentligen af to Bønder, og Opponenten var en tysk Skorstensfejersvend fra Hohenlohe. Berlingsavisen laa paa Bordet som en Lovbog i Retterne«.

Smedje var der naturligvis ogsaa i Byen i ældre Tid. Smeden i Gentofte var tilmed ingen almindelig Vogn- og Beslagsmed, han var »Jagtsmed« og stod i Kongens Tjeneste medens den kongelige Jagt var knyttet til Jægersborg; thi som det hedder 1720, »naar bemeldte Jagt en eller anden Sted bliver allernaadigst beordret at hengaa om Sommeren, er det højnødvendig sli en Karl for Beslag saavelsom for Artzeni at medhave«. Han fungerede altsaa tillige som Dyr læge. Smedehuset i Gentofte var oprindeligt opført for kongelig Regning og laa lige Nord for Kroen; den ovenfor omtalte Smedje blev først indrettet efter Midten af det nittende Aarhundrede, men i et ældre Hus.

Af industrielle Anlæg kan Gentofte By kun opvise *Mitchells Strømpemanufaktur*, forlængst nedlagt, men i sin Tid meget anset.

Alexander Mitchell, en skotsk Strømpevæver, var 1781 indvandret til Danmark og fik ved en Landsmands Hjælp sat en medbragt Vævestol i Gang; snart efter fik han een til og indrettede sig i et Hus uden for Københavns Vesterport, hvor der var de fornødne Blegepladser. Bl. a. forfærdigede han Strømper med Ret og Vrang, som ellers ikke fremstilledes herhjemme. Hans Fabrikat vandt Bifald, fik god Afsætning og da han var en flittig og duelig Mand, fik han 1788 til Udvidelse af dette Anlæg et Laan af Manufakturfonden paa 1000 Rdr. Han udvidede da Fabrikken til seks Vævestole, senere til ni. Eftersom Bedriften voksede, kom han til at mangle Plads og især savnede han et Sted, der laa bekvemt ved Vandet. I 1794 havde han udset sig en Ejendom ved Gentofte Sø, som siden 1782 havde tilhørt Eiler Hagerup, Deputeret i Generaltoldkammeret; han mente den vilde egne sig for hans Formaal, og da det lykkedes ham at faa Kommercekollegiet til at sætte et Laan paa 8000 Rdr. af to forskellige Fond i det Anlæg, han havde planlagt, tog han Skøde paa Ejendommen (4. Febr. 1795). Laanet medførte den Forpligtelse, at Mitchell, der paa dette Tidspunkt beskæftigede 5 Svende og 2 Dreng, efterhaanden skulde sætte 5 nye Vævestole i Drift og successive tage unge Mennesker i sin Tjeneste til Oplæring i Faget efter den engelske Metode. I Trediveerne var Tallet paa Væve 16-18 og der var 20 Arbejdere ved Manufakturen.

Slægten Mitchell var knyttet til Gentofte omtrent et Aarhundrede. Flere af dens Medlemmer købte Jorder og Lyststeder i Byen og selve Hovedejendommen ved Søen gik først ud af Familien ved Charles Mitchells Død 1884. Bygningerne, der i alt væsentligt er bevaret og nu anvendes til Vaskeri, indtager det nordvestlige Hjørne af Mitchellstræde; Strædet har deraf sit Navn.

Ved Udskiftningen blev der til Gentofte Præstekald forlods udlagt et Areal af 55 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land. Præstegaardsjorderne laa umiddelbart op mod Østsiden af Gentofte By, der paa denne Side kun bestod af en enkelt Række Gaardspladser og Haver. I det sydøstlige Hjørne af dette Areal var der en Mose med en Kilde, hvor Pastor Høegh omtrent 1790 anlagde en lille Lund. Den laa lidt Nord for *Heslegaard*, en af de udflyttede Bernstorffske Gaarde. Heslegaard var forblevet i Bønder-eje indtil 1811, da den ved Auktion solgtes til Bogholder Mathias Herforth, og fra 1817 tilhørte den Statsminister Fred. Jul. Kaas, som beholdt den til sin Død (1827). En kort Tid havde han ejet Bernstorff, men aabenbart ikke kunnet magte denne store og paa dette Tidspunkt allerede noget forfaldne Lystejendom og havde derfor kastet sine Øjne paa den mindre Heslegaard, som han meget forskønnede. Den ældre Pastor Høegh i Gentofte var nu død og af Sønnen, Jørgen Høegh, der blev Faderens Efterfølger i Embedet, fik Kaas overdraget den Mose

af Præstegaardens Jorder, hvor Lunden var opelsket. Betingelsen var, at den stadig skulde bestaa som Skov; for hvert Træ, der ryddedes, skulde plantes et nyt, Kilden skulde holdes i Stand, Præsten og hans Familie skulde stadig have Adgang baade til Kilden og Lunden. Overenskomsten approberedes ved kgl. Reskript af 20. Maj 1820. Det er den nuværende *Kildeskov*, der i ældre Tid kaldtes »Præstens Kilde«. Fra Heslegaard derop anlagdes en Alle. Allerede i første Halvdel af

KILDESKOVEN
(Fotografi 1915)

det nittende Aarhundrede var den et yndet Udflugtssted for Folk fra Hovedstaden og endnu staar den smukke lille Lystskov tilgængelig for Offentligheden. Blandt Heslegaards senere Ejere maa nævnes Wilh. Carl Eppingen Greve af Sponneck (fra 1866-83). Heslegaard er forlængst udstykket, men Hovedbygningen er bevaret.

Ogsaa den nærliggende Ejendom *Høeghsminde* (ved den østlige Side af Bernstorffsvejen) skylder den landvæsenkyndige Pastor Høegh sin Oprindelse. Da Grev Gustav Holck-Winterfeldt i Aaret 1800 lod Maglegaarden og den derunder liggende Tranegaards Jorder udstykke og bortsælge ved Auktion, købte Pastor Høegh en Parcel paa ca. 16½ Tdr. Land, hvoraf Høeghsminde opstod. Jørgen Høegh, der vel havde arvet Faderens landøkonomiske Interesser, men ikke hans praktiske Indsigt,

bortsolgte den ligesom Kildeskoven. Ejendommen blev delt; selve Høeghsminde sattes til Auktion 1810 og købtes af Højesteretsassessor Hans Rosenkilde, en Parcel paa ca. 8 Tdr. Land solgtes samme Aar til Danseren Dahlén. Denne Parcel tilbagekøbtes 1827 af Hans Rosenkilde, efter hvis Død den samlede Ejendom overgik til Kommandør i Søetaten Chr. Wulff (1838); fra 1842-48 tilhørte Høeghsminde Sekretær Fred. Georg Lindorff, der blev den første Formand for Gentofte Sogneforstanderskab.

Ligesom Heslegaard gik flere af de Bernstorffske Gaarde ud af Bøndereje og blev Lystgaarde. *Søgaard*, lige Syd for Gentofte By, tilhørte Bonden Hans Jensen indtil 1802, da den bortsolgtes i flere Parceller; Hovedparcellen ejedes senere (1807-27) af den tyskfødte Handelsmand Diderich Tutein og paa hans Tid var der smukke Haveanlæg omkring Hovedbygningen. Rygaarden og Lundegaarden gik derimod straks ved Udskiftningen ud af Bøndereje.

Til *Rygaard*, der har sit Navn efter Ryvangen, knytter sig navnlig Mindet om Johannes Ewalds Ophold i 1770-71. Torkel Baden, der var Bernstorffernes højre Haand i det vidtløftige Arbejde, Udskiftningen medførte, fik som Løn herfor Gavebrev og Arvefæsteskøde paa Rygaard. Som Broder til en af Datidens Kritikere og Skønaander, Konrektor Jacob Baden i Helsingør, har han muligvis kendt noget til Ewald. Sikkert er det, at Digteren efter et Ophold paa Frederiks Hospital fra 2. Novbr. til 28. Decbr. 1770 tilbragte sin Rekonvalescens paa Rygaard i de første Maaneder af 1771. Han skrev her et Par Passionsoratorier for Raadhusstrædets Koncertselskab, der dog hverken gør fra eller til i hans Digterry; det var paa et Tidspunkt, da den fremragende italienske Sangerinde Teresa Torre var engageret, og et af dem blev opført under hendes Medvirkning i Fasten 1771.

Men dermed er ikke sagt alt om Ewalds Ophold paa Rygaard eller Tidspunktet derfor. I dette som i mange andre Punkter af Ewalds Livshistorie er de Lærde ganske uenige. Louis Bobé, der har Æren af at have fremdraget flere Træk af Betydning, knytter dette Ewalds Rekonvalescentophold paa Rygaard til komponisten Poul Rasmussens Udsagn, hvorefter Baden fandt Digteren »nøgen og forladt boende paa et Loft i St. Gertrudsstræde. Han købte ham Klæder og overtalede ham til at følge med ud paa hans Gaard Rygaard uden for Lunde- huset (hvor nu Eggers bor). Der levede han et helt Aar uden Svir og Brændevin og var et skikkeligt Menneske.« Hvis disse Optegnelser er paalidelige i Detaillen, saa kan der dog ikke være Tale om Ewalds Rekonvalescens i 1771, thi Baden blev 23. Jan. 1771 udnævnt til Inspektør paa de kgl. Godser ved Vordingborg og maatte af samme Grund skille sig ved Rygaard, som han 27. Maj s. A. bortskødede til Generalauditor Andreas Bruun. Ewald kan under disse Forhold ikke have boet der »et helt Aar« efter sit Hospitalsophold.

Men de er vistnok langt fra paalidelige. Poul Rasmussen er født 1776 og hans Optegnelser om Ewald først nedskrevne omkring Aar 1800 (Eggers ejede Rygaard 1795-1810). Førstehaands-Viden er det altsaa ikke og der er tilmed dette dramatiske Sving over Form og Indhold, som uvilkaarligt vækker Mistanke. At Baden skulde have samlet Ewald op paa et Loft, nøgen og forladt, er lidet rimeligt. Saa reduceret kan han næppe have været paa dette Tidspunkt, saa afgjort kan Moderen ikke have slaaet Haanden af ham. Nogle hidtil upaaagtede Træk, der

RYGAARD 1915
(Fotografi)

kan læses ud af Frederiks Hospitals Arkivsager, strider derimod. Ewald betalte nemlig 24 Mark ugentlig for sin Forplejning, og løber man Hospitalsregnskaberne igennem, lægger man Mærke til, at kun et ganske lille Antal blandt Hundreder af Patienter ydede en saa høj Betaling; største Delen gav 7 og 10 Mark, enkelte 15, kun meget faa 24. Ewald er her i Selskab med Sønner af Stiftamtmand Schack og Kammerherre Kaas, en Løjtnant, en Søkadet, en Kancellist — kort sagt unge Mennesker, som den Gang regnedes til Samfundets øverste Lag. Han fik altsaa den bedste Pleje, blev standsmæssigt behandlet. Og hvem andre betalte end hans af Ewaldforskerne saa stærkt omstridte Moder? Ved Indlæggelsen havde han jo Ophold »paa Kulturvet«. —

Men dette fører for langt fra Rygaard. Om Ewald skal endnu kun tilføjes, at A. D. Jørgensen, hvor mislig hans Kronologi end er paa dette Punkt, utvivlsomt har Ret i at henhøre et Afsnit af Digterens

Rygaardsophold til Aaret 1770; Digtet »Philet«, som der nedenfor vil blive Lejlighed til at dvæle lidt nærmere ved, taler afgjort derfor. Man kan da vistnok med nogen Føje skitsere Tidsfølgen saaledes: Ewald faar i Sommeren 1770 Ophold paa Rygaard, hvor han omgaas Klopstock, Cramer og Gerstenberg; om Høsten tager han hjem til sin Moder, bliver alvorlig syg og indlægges paa Frederiks Hospital; endelig anbringes han atter som Rekonvalescent paa Rygaard, hvor hans Ophold varer ved til hen ad Foraaret, da Torkel Baden overtager sit nye Embede og afhænder Gaarden.

Om Gaardens Bygninger og deres Indretning paa Ewalds Tid ved vi ganske god Besked. De var nyopførte, men ret uanselige. Hovedbygningen var af Mur og Bindingsværk med Straatat. I Facaden mod Syd var Hovedindgangen og til hver Side laa en Stue og et Sengekammer. Disse Værelser havde gibset Loft, Bræddegulv, hollandske Døre og engelske Vinduer, hvilket viser, at Huset var bestemt for Beboere uden for Bondestanden; derimod var der Murstensgulv i Forstue, Køkken og Spisekammer. I underste Etage var der endnu to Stuer. Paa Loftet var i den østre Ende indrettet et stort Værelse, en Alkove og to Kamre, og man har jo Lov til at gætte paa, at det var her, Ewald var indlogeret. Af Udbygningerne laa den ene i lige Linje med Hovedbygningen og indeholdt Borgestue m.m. Den nuværende statelige Hovedbygning, der i Arkitekturen minder om det nærliggende Søholm, stammer fra Baron Knuths Ejertid (ca. 1866). Tidligere var Rygaard kun een Etage høj, men med Kælder, dobbelt Kvist og Tegltag.

Rygaard har haft følgende Ejere: Torkel Baden (Skøde og Gavebrev af 1766 med forskellige Friheder fremfor Bønderne), General-auditør og Højesteretsadvokat Andreas Bruun (Skøde 1771), Supercargo Chr. Prytz (Skøde 1783), Nationaløkonomen, Baron Chr. Ulr. Ditl. v. Eggers (Skøde 1795), Pauline Sehested, f. Fabritius de Tengnagel (Kontrakt 1810), hendes Søn Oberst Joh. Fr. Gyldenstjerne-Sehested (Kontrakt 1816), Antoinette de Eggers, Enke efter den nysnævnte Baron v. E. (Skøde 1820), Hestehandler Witus Berring (Skøde 1826), hans Søn Peder Witusen Berring (Skøde 1828), Bager J. W. Scheer (Skøde 1851) og Baron Carl Wilh. Emil Knuth (1856-98). Fra 1916 tilhørte Rygaard i en Aarrække Overretssagfører Johannes Werner, som bragte store Ofre for at bringe Hus og Have i smukkest mulig Stand. Nu er den gamle Bernstorffske Gaard endt som katolsk Kloster (»Assumptionsklostret«) og en ny Kirkefløj er opført.

Lundegaarden er opkaldt efter den lille Skov, hvoraf ogsaa Lunde-huset (der ligger i Københavns Kommune) har Navn. Bondegaard har den aldrig været. Ved Udskiftningen fik Auktionsdirektør Johan Fridmodt Lodden tilskødet af Bernstorff (1767) og lod Bygninger opføre. De var fra første Færd herskabeligt indrettede, langt bedre og smuk-

kere udstyret end Bygningerne paa Naboejendommen Rygaard. Hovedbygningen var teglhængt og helt af Grundmur (men oprindeligt kun een Etage med Kvist), Ladebygningerne til Dels opført af Egebindingsværk, hvad der allerede paa den Tid begyndte at høre til Sjældenhederne; man foretrak det billigere Fyrretømmer. Frimodt var Ejer indtil 1781, da han overdrog Gaarden til David Brown, forh. Governør paa Trankebar, der atter skødede den til Christopher Glerup og Jonas Mumsen (1786). Faa Aar efter (1789) overgik Lundegaard

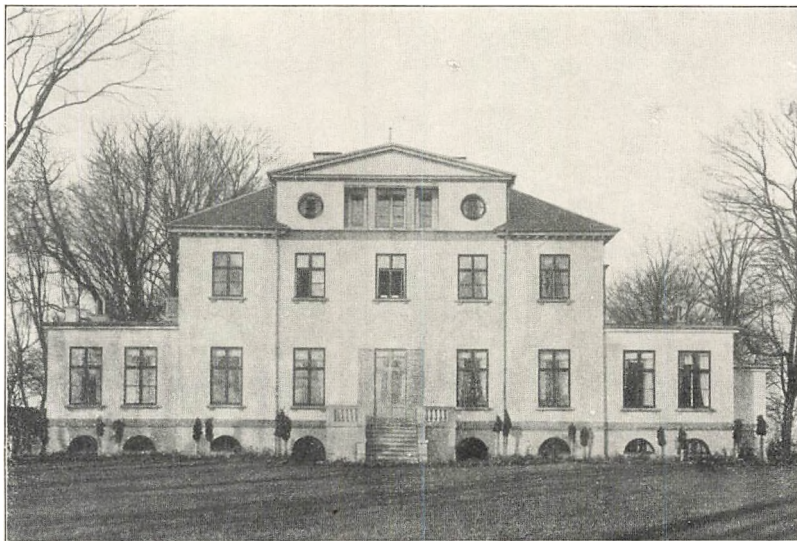
LUNDEGAARDEN
(Fotografi 1915, nedbrudt)

til Fred. Knuth, senere Besidder af Knuthenborg og Lerchenfeldt, og han beholdt den til sin Død (1818). I sit Testamente bestemte han, at hans yngste Datter, der var gift med den bekendte Statsmand A. W. Moltke til Bregentved, skulde have Ret til at overtage Gaarden for en bestemt Sum; efter hendes Død lod A. W. Moltke Gaarden udlægge til deres mindreaarige Søn Joachim Ludvig (1828), men ogsaa han døde i en ganske ung Alder (1836) og Faderen arvede Lundegaard. I 1840 bortskødede han den til Wilh. Rotwitt, der ejede Gaarden indtil 1860. Nu ligger St. Lucasstiftelsen paa Lundegaardens gamle Plads.

Rygaard og Lundegaard, der oprindeligt var udskiftet med et Tiliggende af henholdsvis $65\frac{1}{2}$ og $66\frac{1}{2}$ Tdr. Land, er forlængst udstykket, væsentlig ved C. L. Ibsens Mellekomst, den store Grundspekulant, der 1887 begyndte med at købe Hellerupgaard og inden sin Død 1917 havde erhvervet næsten alt hvad der var tilbage af de

Bernstorffske Gaarde i de Hovedstaden nærmest liggende Dele af Gentofte Sogn (de saakaldte »Ibsenske Grunde«) foruden mægtige Arealer i de andre nordsjællandske Kommuner.

Mellem Lundehussøen, Kongevejen og Havsgaards Skel laa i det attende Aarhundrede et lille Buskads med en Del gamle Egetræer, der kaldtes »Haarre-Poven«. Det hørte til Rygaard. Andreas Bruun solgte det 1773 til Jacob Holm, Kasserer ved Asiatisk Kompagni, og han byggede sig her et Lyststed, som han kaldte *Søholm*. Egetræerne skulde

SØHOLM, SYDSIDE
(Fotografi 1914)

saa vidt mulig blive staaende, »til Nytte og Sir« for Egnen, men Antallet formindskedes dog stærkt i denne Ejers Tid. Jac. Holm blev imidlertid inddraget i en Kasse mangels-Affære, der vakte stor Opsigt, han blev arresteret og hans Lyststed ved Lundehussøen sat til Auktion (1783). Det købtes af en københavnsk Isenkræmmer Peter Salomon Steinhardt, overgik ved Testamente 1788 til hans Halvbroder Julius Steenberg og erhvervedes 1802 af den rige jødiske Købmand Joseph Nathan David, Fader til den bekendte Politiker.

Nathan David udvidede og forskønnede Ejendommen. Han tilkøbte en Del Arealer, navnlig af Havsgaardens Jorder, og det var vistnok ham, der lod C. F. Hansen opføre den nuværende anselige Hovedbygning, der er et smukt Eksempel paa Bygmesterens Evne til at forene Antikkens rene Linjer med Dagliglivets Behov. Til sin Død (1830)

beholdt Nathan David Søholm, som Boet Aaret efter bortskødede til Alphonse Casadaban.

Denne købte Gaarden i en bestemt Hensigt. Han mente, at der savnedes et Forfriskningssted i Hovedstadens Omegn, hvor Folk af den dannede Klasse kunde slaa sig ned »uden at være blandet med det almindelige Publikum«. Autoriteterne gik ind paa hans Betragtninger, og skønt Kromanden i Lundehuset protesterede mod denne uventede Konkurrence, fik han Bevilling til Traktørhold (9. Juni 1831). Men

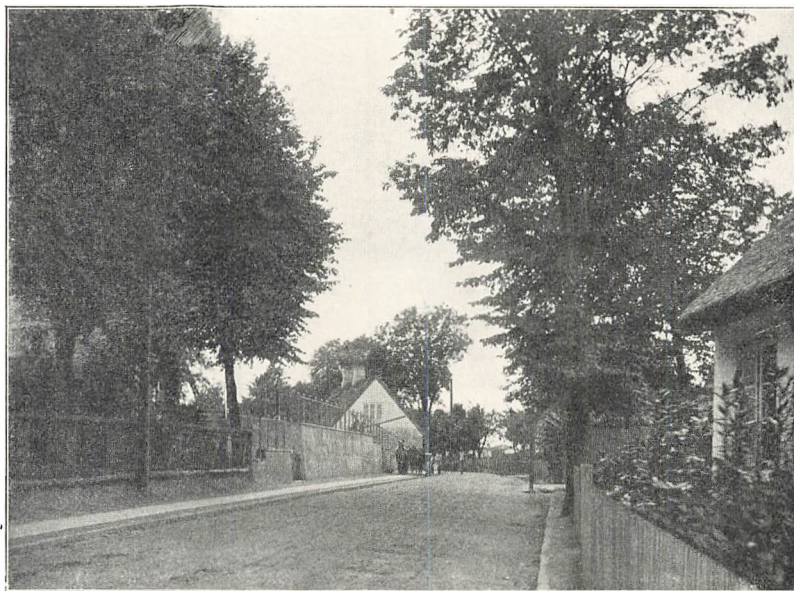
SØHOLM, NORDSIDE
(Fotografi 1914)

Forretningen gik slet ikke, allerede 1. Oktbr. Aaret efter maatte Casadaban lukke og kort efter kom han i Prins Kristian Frederiks Tjeneste som Kok. Søholm stod saa uden Beboere et Aar. Da han endelig fik Lyststedet afhændet 1835, forsøgte Efterfølgeren gentagne Gange at tage Traktørvirksomheden op paany, men uden Held. Der var dog endnu i Begyndelsen af Fyrreerne Traktørsted paa Søholm. — Blandt Søholms senere Ejere kan nævnes Politikeren, Entreprenør Niels Andersen, som købte Stedet 1877 og boede der til sin Død (1911).

Af de fra Gentofte By udflyttede Bernstorffske Gaarde ligger ved Kongevejen endnu Kildegaard, Havsgaard og Dyssegaard (i sin Tid med rigt producerende Teglværk), tilhørende i en Aarrække P. A. Alberti. Forsvundet er derimod Bjerregaarden, den første Udflyttergaard i Danmark. Den laa 1 km. Nord for Søholm ved Vejens østlige Side.

II. VANG E D E

Vangede, der ligger Vest for Kongevejen, paa Højde med Gentofte Sø, har endnu bevaret noget af sit Landsbypræg. Tvivlsomt er det, om det Omraade, Byen indtager, har hørt til Absalons Gave til Bispestolen — i det fjortende Aarhundrede ejede i hvert Fald flere

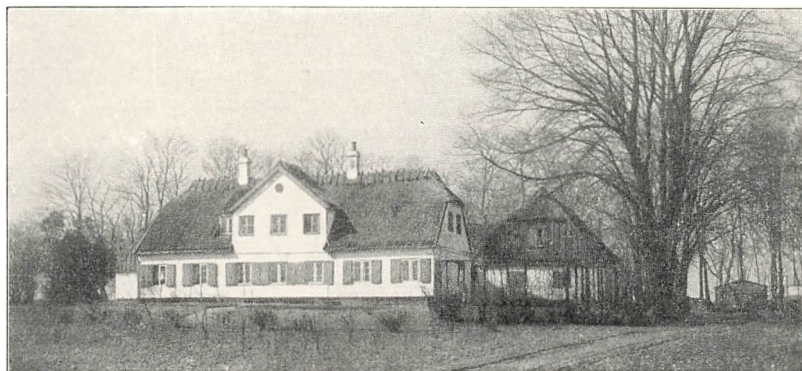
VANG E D E 1915

(Fotografi)

bekendte Adelsslægter Bøndergods i Vangede (Wangwethæ, Wongeweth, Wangethæ). Niels Eriksen Saltensee til Linde tilskødede 1346 sin Svigersøn Niels Knudsen Manderup til Svanholm fire Gaarde, Anders Pedersen Panter til Hvidkilde gav 1374 Erik Nielsen Saltensee til Hørsholm Pant i forskelligt Bøndergods (hvilket Gods Aar 1400 overgik til Dronning Margrete) og 1377 pantsatte Siunde Nielsen Gyling til Strø fem Øre Jord (oras terre) til sin Svigersøn Henrik Skytte til Vallekilde. Roskilde Bispestol synes ved dette Tidspunkt kun at have ejet to Gaarde i Byen.

Helt har Vangede vist aldrig tilhørt Bispestolen. Kort før Reformationen kunde Kongen give Biskop Lage Urne Pant i en Gaard i Vangede (1524) og længe efter at Kirkegodset var sekulariseret, tilmaageskiftede Kongen sig (1560) af Otte Rud en Gaard, to Huse og

en Vejrmølle, ja endnu saa sent som i 1623 fik Kronen af Klavs Daa en Gaard og et Gadehus i Magelæg. Vangede blev heller aldrig helt Krongods, thi endnu i det nittende Aarhundrede ejede Universitetet en Gaard i Byen. Maaske stammer denne sidste Ejendomsret fra 1424, da Righshofmester Anders Jepsen Lunge (indgiftet i Familien Panter) ved Oprettelsen af Helligtrefoldigheds Alter i Frue Kirke i København blandt meget andet Gods ogsaa lagde to Gaarde i Vangede til dette Alter. Ved Reformationen blev Universitetet Kirkens Patron og overtog dens Gods; 1622 bortmageskiftede Professorerne den ene Gaard til Kronen og kan da have beholdt den anden. Ved Udskift-

SØNDRE BAKKEGAARD
(Fotografi 1915)

ningen udflyttedes ogsaa Universitetsgaarden, der fik Navnet Holme-gaard og først afhændedes (ved Arvefæsteskode) Aar 1848.

Vartov Hospital ejede ogsaa langt ned i Tiden fire Bøndergaarde i Vangede. Disse Gaarde er formentlig skænket Hospitalet af Kongen, men Ejendomsretten er vanskelig at efterspore. Maaske er det de samme fire Gaarde, som midt i det sekstende Aarhundrede (sammen med Hvidøre) brugtes til Forlening for de kgl. Livlæger; Dr. Peder Capeteyn fik Brev paa dem 1548, Dr. Jakob Bording 1558. I 1582 omtales en Gaard, der var henlagt til Helliggejsthus i København og som i gammel Tid var oprettet af alle Bøndernes Jord.

I Svenskekrigen blev Vangede By totalt lagt øde, først i Sommeren 1660 begyndte Bønderne at komme tilbage til deres gamle Bopladser og bygge sig Hytter at bo i. Før Krigen var der 13 Gaarde, hvoraf de 8 var Kronens, 4 laa til Vartov, 1 til Universitetet; af Husene, hvis Antal var 10, ejede Kronen 6, Vartov 4. Efter Krigen anføres 14 Gaarde, men kun 6 Huse; Vartov, der nu havde 5 Gaarde, kan have delt den ene af sine, og kun en Del af Husene er genopført. Bymarken

laa før Udskiftningen rundt om Byen, navnlig Nord og Syd for den, men der var intet Oredrev. En af Markvangene hed Søborg Vang og her laa Søborghus, der nu hører til København, de to andre hed Lyng og Lille Vang. I Byen var i det 17. og 18. Aarhundrede en Kro, der synes at være bleven nedlagt paa Kristian VI's Tid, men 1750 fik en forhenværende Husar, en hvervet Ungarer, der giftede sig med en Skipperdatter fra Lolland, atter Lov til at holde Kro i Vangede.

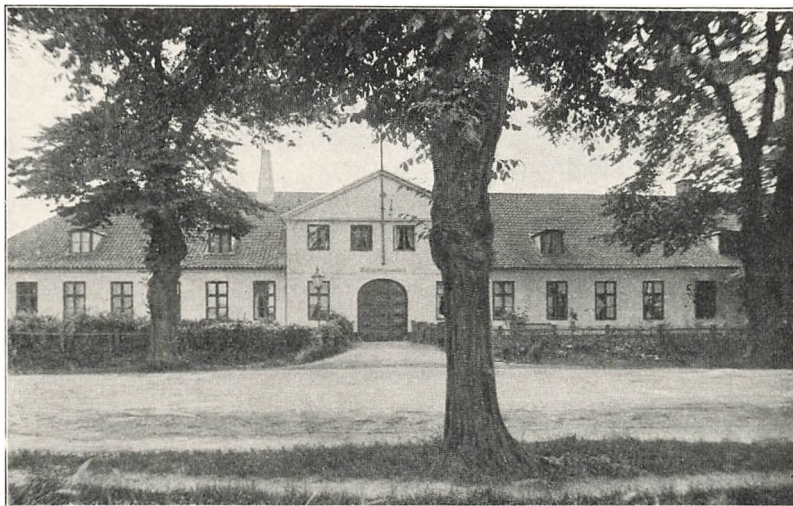
Efter Udskiftningen kom Gaardene, der efterhaanden udflyttedes, navnlig til at ligge ved Landevejen, der fra Vangede By fører til Søborghus. Nord for Byen ligger Stolpegaarden, der fra 1875 er indrettet til fælles Fattigaard for Gentofte, Lyngby, Søllerød, Herlev og Gladsaxe Kommuner; flere af de velkendte Gaarde ved Kongevejen hører dog ogsaa til Vangede, saaledes Bakkegaardene (hvoraf kun Søndre Bakkegaard er bevaret), Holmegaard, Brogaard, Ørnegaarden og Vintappergaarden. I de senere Aar er Vangede gamle Omraade stærkt udstykket og Vejnettet totalt ændret.

Vintappergaarden har formodentlig Navn efter Thomas Baildon fra Hull, Vinhandler og Stadskaptajn i Helsingør. Oprindelig hed den »Nørregaard«, fordi den laa ved den nordlige Grænse af det Bernstorffske Omraade. Kort efter Udskiftningen blev den solgt til Sognepræsten i Lyngby, Jochum Bruun (Skøde 1768), som imidlertid 1769 forflyttedes til Nykøbing paa Sjælland og af den Grund afhændede Gaarden til Baildon (Skøde 1770), der efter sin Hustru gav den Navnet »Marieberg«. Efter hans Død kom den paa Auktion 1783 og skiftede derefter hyppig Besiddere, dog ejedes den i det nittende Aarhundrede i over fyrretyve Aar (1843-87) af en og samme Mand, cand. phil. Jens Guldborg. Endnu i Fyrerne kaldes den Marieberg, men dens gængse Navn var Vintappergaarden. Bygningerne er pyntelige og af et vist storstilets Tilsnit.

Nord for Gaarden ligger ved Kongevejen den lille Svinesø, der nu almindeligvis kaldes Vintappersøen. Det er en gammel Tørvemose, som tidligere gik under Navnet »Hulelyng-Mose« eller »Svinemose«. Ligesom den langt større »Gammelmose«, der ligger ude ved Grænsen mod Buddinge, hører den til Vangede By; ved Gammelmose nævnes i det attende Aarhundrede hyppigt »Knæbjerget«. Ligeledes ved Kongevejen, noget sydligere, ligger lige over for »Ræveskov Bakke« (som paa gamle Kort kaldes *Rævsgaards* Bakke) en anden, nu næsten helt opfyldt lille Sø, der oprindelig hed »Hulsø« eller »Lille Sø«. Drejer man af her ad Vejen til Gentofte By og gaar ud i Engen Nord for Gentofte Sø, støder man paa en Lokalitet, som i ældre Tid havde stort Ry, nemlig *Vangede Kilde*.

Hvad der vides om Vangede Kildes Oprindelse og dens Forhold til Gentofte Hospital, er fortalt i Indledningen. Navnlig i første Halvdel af det attende Aarhundrede øvede den stærk Tiltrækning paa Om-

egnens Almue og Folk fra Hovedstaden, som St. Hansaften og Aftenen før Vor Frue Dag (2. Juli) i Skarer søgte herud til Vogns, til Hest og til Fods. Det var ikke ualmindeligt, at der i Kildeblokken efter en St. Hansnat fandtes 100 Rdr. eller mere. Rygtet gik om mirakuløs Helbredelse af syge og vanføre, der drak af Kildens Vand eller toede sig dermed ligesom ved Helenes Grav i Tisville og straks blev friske. Med Ærbødighed nærmede man sig Kildeblokken og lagde sin Skærv deri. Pengestykkerne skulde være i ulige Tal, f. Eks. 3 Enestekillinger

VINTAPPERGAARDEN
(Fotografi 1915)

eller 3 15-Skillingsstykker, som Kildegæsternes Evne nu var til, og Mønterne pakkedes i Papir for at det kunde skønnes, at de hørte sammen. Saa fyldte man sine Flasker med det undergørende Vand og de syge kørtes hjem med tildækkede Ansigter, da de ikke maatte se nogen.

Rammen om denne halvt hellige Ritus var mindre dyster. Thi største Delen af Kildegæsterne drog efter gammel Skik i Midsommernatten til Kilden til Skæmt og Lystighed. Man har dog Indtryk af, at Vangede Kilde var den af de københavnske Valfartskilder, der mest søgtes for Lægedoms Skyld og nærmest var i Slægt med mange hellige Kilder ude i Landet. Og Troen paa Vandets Kraft var stærk, baade blandt Læg og Lærd; »vore kyndige Læger«, skriver Torkel Baden (1774) i sin Omtale af Vangede Kilde, »anprise dette Vands hemmelige Kraft under Blanding med alle Slags spirituose Drikke som et vigtig Modgift mod Vattersot, Podegra og alle hektiske Svagheder«.

At Lystigheden ved disse Udflugter kunde gaa over Stregen, var kun menneskeligt, og bekendt er det, at Holberg i »Kilderejsen« ogsaa i dette Kapitel satte sin Samtid et Spejl for Øjnene. Den Kilde, der hentydes til i Komeden, kan ikke være Kirsten Pils, fordi den i 1720erne, da Kilderejsen blev til, endnu var ganske ukendt, og man har da med nogen Føje ment at kunne søge Digterens Forbillede i Vartov-Kilden, der laa lige Syd for Tuborg. Ogsaa denne Forklaring lider imidlertid af visse topografiske Vanskeligheder. Nogle af de forekommende stedlige Hentydninger passer godt nok paa Kilden ved Gammel Vartov, men andre langt bedre paa Vangede. Det er derfor mest rimelig, at Holberg har laant Træk fra begge disse Kilder, der begge var i Ry paa hans Tid. At Tilstømningen til Vangede Kilde allerede da var stor, er sikkert. St. Hansdag 1721 blev Blokken opbrudt og en af Ransmændene blev fanget og dømt til at klæde Stejle og Hjul; havde Blokken ikke plejet at være vel ved Magt, havde Synderne næppe villet udsætte sig for saadan Tort. Kilden tabte imidlertid sin Tiltrækning, navnlig da Kirsten Pils Kilde kom i Gunst, og de besøgendes Tal tog kendelig af, men Valfarten hørte først helt op i anden Halvdel af det nittende Aarhundrede.

Paa det Tidspunkt, da Vangede Kilde var mest i Ry, var selve Kildebygningen højt uanselig. Det berettes 1756, at Kilden er indhegnet med Brædder, paa hvilke der er skaaret et firkantet Hul, hvor igennem Vandet løber ud og danner en Sump eller Kær; den laa blot for al Slags Vejr uden Skur eller Laag. I Kildetiden holdt Bønderne Vagt, for at Kildegæsterne ikke skulde træde Græsset ned, hvad der ofte medførte Strid og Spektakler, men ved Udskiftningen lod Bernstorff, der forstod hvad »denne udmærkede Herlighed« var værd, udlægge et Areal af fem Tønder Land til Kilden for at undgaa disse Ubehageligheder i Fremtiden. I Tohundredaaret efter dens Fremspring blev den pyntelig istandsat. I en halvmaaneformet Kampestenssætning med foranliggende Forsækning vælder Kilden ud af et Medusahoved i Bronzerelief. Ovenover er indsat en Bronzetavle med denne Indskrift: Vangede Kilde | tog sit Udspring 1709. | For de Gaver, der nedlagdes i en Blok | ved Kilden grundlagdes | Gjentofte-Lyngby Hospital || Ved Stensætningens Ender to Tavler med Aarstallene 1709 og 1909. Et lille Areal omkring Kilden er indhegnet og beplantet.

I Egnen omkring Gjentofte og Vangede ligger endnu en Del forhistoriske Gravhøje, men adskillige er sløjfet efter Udskiftningen. Nord for Vangede laa fire Høje, nordligst *Snepøj* og Syd for denne de tre *Stolpehøje*, hvorefter Stolpegaarden tog Navn; paa Gaardens Marker er senere fundet Oldsager. Nord for Gjentofte laa *Smakkehøj*, der gav Smakkegaard Navn, og de to store *Brødhøje*, som endnu er bevarede. Den vestlige er 25 m. i Tvermaal og 4,40 m. høj, den østlige

henholdsvis 26 m. og 4 m.; de laa før Udskiftningen i Brødhøjsmarken, d. v. s. de Jordstykker, der var henlagt til Gentoft Kirke til dens Forsyning med Brød og Altervin, og fik deraf Navn. Naar Højene undertiden kaldes »Brødrehøjene« (fordi der er to), er det en falsk Etymologi. De ligger nu begge paa privat Grund, paa hver sin Side af Vældegaardsvej, ved den sydlige Ende af Bernstorffs Park; ved Foden af den vestlige er Forfatteren Carl Brosbøll (Carit Etlar † 1900)

VANGEDE KILDE
(Fotografi 1915)

begravet og der er 1903 rejst en Mindesten med Buste af V. Bissen. Ved Snogegaard, Vest for Vangede By, stod tidligere en nu helt sløjftet tokamret Jættestue; Kamrenes Længderetning var Øst til Vest. Ved Vangede fandtes 1809 ved Grusgravning et Bronzekar, Smykker af Guld og Sølv m. v., og ved Stengaard, Sydøst for Gentoft By, stødte man 1855 paa Skeletter samt Bronze- og Jernsager — saa her har formentlig ogsaa ligget Gravhøje. *Bavnehøj*, en rund Gravhøj (16 m. i Tvermaal, 2,40 m. høj), ligger ved Vangedevejen lidt Vest for Bakkegaarden og sydligere ved samme Vej, men paa den anden Side, laa den nu sløjfede *Munkehøj*, hvoraf Munkegaard fik Navn. Endelig *Elhøj* (18 m. i Tvermaal, 2,65 m. høj) lige Syd for Dyssegaard. Det var her Ewald den 16. Septbr. 1770 skrev Digtet »Philet« i Anledning af J. H. E. Bernstorffs Fald. Han skildrer Bøndernes Sorg over Tabet

af den Mand, der har skabt al denne Markens Rigdom for dem og alle disse unge Herligheder, der kan ses fra Elhøjs Top, dette Land, der »var fordem vildt og øde, endnu halv skjult i Vand«, hin store Strækning »med den rige Grøde«, der kun var »Kær og Mus og Sand«.

III. ORDRUP

Naar man fra Kongeporten i Jægersborg Dyrehaves Sydhegn fra den tætte Skov kommer ud i Lysningen, har man hele den nordøstlige Del af Gentofte Sogn liggende for sig i et Panorama. Lige foran en vid Slette, der nærmest Skoven er bakket og ujævn, hist og her begroet med Smaakrat, hvor der 1919 fandtes en betydelig Kystboplads fra Køkkenmøddingetiden. Mod Øst, bag dette »Blokshjerg«, som det i daglig Tale hedder, ser man Kristiansholms og Sølysts gamle Trækroner, mod Vest Ordrup Krat og i Baggrunden mod Syd ligger Ordrup By med Kirkens to slanke Taarne ragende højt op over Villaer og Smaahuse.

Ved Midten af det attende Aarhundrede var »Ored Vang«, som Arealet hed paa Fællesskabets Tid, opfyldt af Krat og Smaaskov. I den østlige Del var Skovvæksten mere spredt og mange mindre Skovholme er sandsynligvis ryddet efter Udskiftningen for at skaffe Agermark; men i Vest fik Smaaskoven Lov til at vokse op til det nuværende Ordrup Krat. Syd for Ored Vang laa et trekantet, ligeledes noget kratbevokset Oredrev, der langs Stranden strakte sig fra Hvidøre til Skovshoved og løb sammen mod Vest i en Spids, hvor Ored Vang og den øvrige Bymark stødte sammen. Lidt Syd herfor laa Byen, begrænset paa de tre Sider af Bymarken, der mod Sydøst strakte sig til Skovshoved og Stranden, mod Sydvest til Charlottenlund Skov og Jægersborg Alle. De to andre Markvange hed Ege og Sønder Vang.

I Ordrup (Worethorp, Orderup) ejede Roskilde Bispestol i sidste Halvdel af det fjortende Aarhundrede kun et halvt Bol Jord, som Lensmanden paa Nyborg, Henneke Moltke, havde i Besiddelse, skønt Absalon ca. 1170 af Esrom Kloster havde erhvervet tredje Parten af »den lille nyanlagte By«. Endnu i 1507 havde Bispestolen Gods i Ordrup, thi i dette Aar bortmageskiftede Bispem Johan Jepsen Ravensberg tre Gaarde til Kong Hans, som samtidig fik overdraget ti andre Gaarde i Byen af Jens Jonsen, Præst og Vicarius til Birgitte Alter i Vor Frue Kirke i København. Kongen maa saaledes have erhvervet omtrent hele Ordrup By, formodentlig for at faa Hovbønder til Hvidøre. Sandsynligvis er ogsaa flere af Gaardene nedlagt i det sekstende Aarhundrede og Jorderne underlagt Kongens Gaard; i det syttende og attende, lige til Udskiftningen, er Gaardenes Antal nemlig kun otte, og de regnes kun for Halvgaarde. Yderligere havde Bønderne overdraget Enre Roberts 40 Kvadratoeder af Byens Jord ned mod Skovshoved til et

Teglværk, hvor han 1650 fik Eneret til i otte Aar at brænde Sten efter en ny Metode.

I 1659 blev Ordrup By pantsat til Baltser Seckman, Skriver paa Klædekammeret, men indløstes atter af Kongen 1664, og Byen synes ikke at have lidt saa stor Skade i Svenskekrigens Tid som Gentoftes Sogns vestligere Dele; een af Gaardene blev brudt ned og de svenske Rytterheste aad Avlen paa Marken — værre var det ikke. Efter Dyrehavens Anlæg kunde det gaa næsten lige saa haardt ud over de Ordrup

ORDRUP KRAT
(Fotografi)

Bønder, naar den vilde Parforcejagt jog over Mark og Vang. Byen udskiftedes 1764 som den første af de tre Bernstorffske Landsbyer og fik efterhaanden som Gaardene udflyttedes og erstattedes af Landsteder et stort Opsving, navnlig efter at Bernstorffsvejen var anlagt. Ordrup By, som havde haft en ret afsondret Beliggenhed, kom derved til at ligge paa en Hovedrute for Hovedstadens Befolkning, naar den gjorde Lystrejser til Dyrehaven. En stor Brand hærgede 1798 Byen. Et Gæstehus havde der været allerede før Udskiftningen, men egentlig *Kro* oprettedes først 1768; den var gennem en lang Aarrække i samme Slægts Besiddelse. Her havde Englænderne i 1807 et Lasaret, belagt med halvandet Hundrede saarede og syge.

Ordrup Sø, der nu er udtørret og danner Engdraget Nordvest for Ordrupsdal, laa paa Grænsen af Byens Omraade, med Hovedparten i Ored Vang og en mindre Del i Jægersborg Hovmark. Søens Areal

regnedes til noget over 8 Tdr. Land. Den var som alle andre Søer paa Amtet oprindelig et Regale, men mageskiftedes 1619 til Borgmestre og Raad i København, som i hvert Fald i det attende Aarhundrede kun gjorde Brug af deres Ret til Søen ved at forpagte den bort; rundt om var godt Tørveskær. I 1804 afhændedes den til Ejeren af Ordrupshøj. Paa Oredrevet laa tre mindre Damme: Ridefoged-Dammen, Buxtehude-Dam (senere af Folk paa Egnen kaldet »Bovstedhule«) og en tredje ved Landevejen i Nærheden af Hvidøre Skole.

Ordrup By var allerede tidligt søgt af »fornemme Familier« fra København, der lejede sig ind hos Bønderne om Sommeren eller ved Vintertid gjorde Kaneture ud til den smukt beliggende Landsby. Rahbek, som havde Venner derude, skyede ikke den lange Vej og ofrede gerne sin Nattesøvn for en smuk Sommeraften i Ordrup; han maatte da til Fods vandre hjem til sit Bakkehus, som han først naaede ved Daggry. De egentlige *Lyststeder*, hvis Tal hurtigt steg i første Halvdel af det nittende Aarhundrede, havde ikke Ry for Bygningspragt eller storslaaede Haveanlæg, det var blot hyggelige Smaahuse i en naturskøn Egn. Af disse Lyststeder skal nogle af de tidligste korteliges omtales.

Det ældste var Baronesse v. Pröcks. En københavnsk Brygger Hans Jespersen Block havde ved Midten af det attende Aarhundrede paa en Husplads i Ordrup ladet opføre en Gaard med teglhængt Stuehus paa ni Fag med Kvist over de fire og et Par straatækte Længer med klinede Vægge. Denne Ejendom, som han kaldte »Ordrupgaard«, et Navn, der dog ikke vandt Borgerret, solgte han 1751 til Enken efter en baireuthsk Gehejmerraad, Gesilla Baronesse v. Pröck, f. Reich, som boede her i en Menneskealder. Grunden var oprindelig Fæstejord, men hun fik 1771 Selvejerskøde; ved Huset laa en Have nede i Byen og de tilliggende Jorder strakte sig Nord paa til Ordrup Sø. Da hun i 1778, i en Alder af 88 Aar, var død paa sin Gaard, stilledes den næste Aar til Auktion og solgtes med Bygninger, Have og Jordtilliggende for den beskedne Sum af 837 Rdlr. til en københavnsk Borger, Niels Jensen Hallander, der kort efter overdrog Jorderne (6½ Tdr. Land) til Kromanden i Ordrup.

Et andet Lyststed tilhørte oprindelig Generalguvernøren i Vestindien, Peter Clausen, som i Struenseetiden midlertidig var fjernet fra denne Post. Bernstorff gav ham 1773 Skøde paa Huset, der tidligere havde været bortfæstet til Hans Lehman. Da han atter drog til Vestindien, benyttedes det nogle Aar af en Købmand William Chippendale, der 1778 overtog det som Ejendom. Senere tilhørte Lyststedet Kaptajn Lars Svane, af hvem det døbttes med det tiltrækkende Navn »Svanenborg«, og i 1790erne ejedes det af Grev Magnus von Dernath, Deputeret i Kommercekollegiet, senere af Etatsraad Carl Chr. Clauswitz, Sekretær i Departementet for de udenlandske Affærer. Et tredje

tilhørte 1783-89 Joh. Gotfried Gründahl, derefter bl. a. en kort Tid Cathr. Margr. sal. Dörschels, kom 1793 i Mønsterskriver Slettings Besiddelse og ejedes fra 1795 af Antoine Bournonville; det brændte 1798 og Aaret efter købtes Tomten med tilhørende Haveplads af Handels-huset J. P. Suhr og Søn. Den Suhrske Slægt havde her Landsted til langt ned i det nittende Aarhundrede og ejede tillige Arealer ved Ordrupshøj og ved Ejgaarden. Et fjerde Lyststed var sammenkøbt af Chr. Daniel Otte, senere Ejer af Ordrupshøj, som i 1799-1800 havde erhvervet nogle Brandtomter, hvor bl. a. den nordamerikanske General-konsul Hans Rudolph Saabys Lyststed »Roligheden« havde staaet. I det nittende Aarhundrede tilhørte Ottes Lyststed en kort Tid Professor H. N. Clausen, senere i mange Aar Etatsraad A. A. Kiellerup og købtes 1871 af Grosserer Jacob Moresco. Det er Stamparcellen til den nuværende pragtfulde Lystejendom »Adelaide«, opkaldt efter J. Morescos Moder Adelaide, f. Italiaender. Endelig købte Digteren Christen Pram i 1799 Holmegaardens tidligere Gaardsplads, der laa ved Siden af Kroen; de gamle Gaardsbygninger var ligesom Slettings Hus brændt Aaret før, og Pram indrettede sig da her et Lyststed, som han var Besidder af indtil 1808.

Det er de ældste Lyststeder i selve Ordrup By og dem, hvortil mere bekendte Personligheder er knyttet. Men ogsaa ude paa de gamle Markvange begyndte der allerede omkring Aar 1800 at rejse sig Lyststeder og Lystgaarde. En af de betydeligste var *Mineslyst*, oprindeligt indrettet af en Embedsmand i Danske Kancelli, Chr. Knudsen, der i 1799 købte 7 Tdr. Land af Holmegaardens Jorder og derpaa opførte en Lystgaard, som han gav Navn efter sin Hustru Sara Thomine, f. Klingenberg; han beholdt den til 1810. Fra 1852 ejedes den i lang Tid af Apoteker J. C. Hauberg, der 1883 udstykkede den i to Lodder; Hovedparcellen tilhørte i et Par Aar P. A. Alberti, og gik 1908 tillige med Holmegaard, hvoraf han ogsaa var Ejer, ind i dennes Fallitbo. Den er nu yderligere udstykket, Hovedbygningen er ombygget og Navnet forsvundet; den ny Bygning paa den gamle Plads kaldes »Ordruplund« (nu Københavns Sygehjem).

Større historisk Interesse frembyder imidlertid nogle Lokalteter, der ligger Nord for den oprindelige Ordrup By.

Egnen Nord for Ordrup By var, som allerede antydet, stærkt overgroet med Smaaskov, der længst mod Nord var tættest. Ved Midten af det syttende Aarhundrede omtales endnu en »Ordrup Skov« med Beliggenhed baade i Gentofte og Lyngby Sogne, men heraf indtoges den nordligste Del i Dyrehaven ved dennes Anlæg, og Ordrup By beholdt kun »Krattet«. Gavntømmer eller brugeligt Hegnstræ har der næppe været at faa, thi ved Matrikuleringen paa Kristian den Femtes Tid hedder det, at Ordrup By ikke har Skov i sine egne Markvange. Ved Aar 1730 var det Bonden Poul i Ordrup, der havde dette Krat

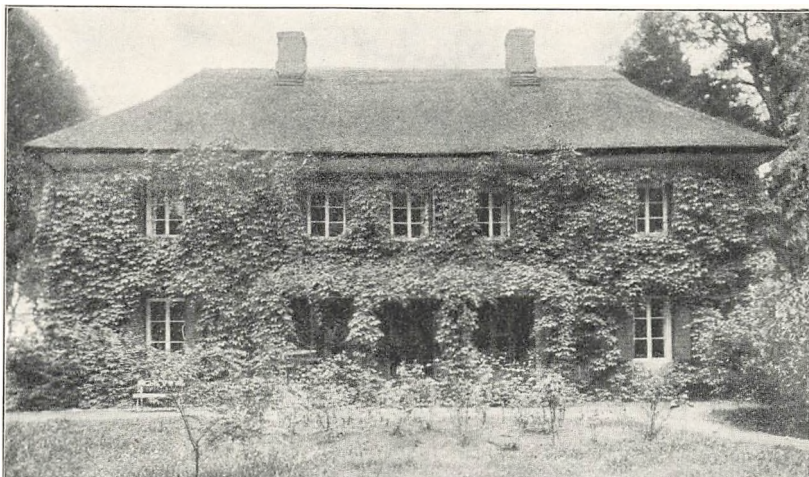
i Besiddelse, og han roses for den store Flid, han udviste ved Skovens Opelskning. Paa Udskiftningens Tid var det, nærmest Dyrehaven, et helt Vildnis. De 86 Tdr. Land, som det strakte sig over, inddeltes i otte Lodder og en Vej fra Byen blev hugget op igennem; her fik Bønderne Gærdsel og lod i Begyndelsen ogsaa deres Kreaturer græsse. »Fællesstykket« kaldtes det og var efter den Bernstorffske Indretnings Gennemførelse den eneste Rest af Fællesskabet i Gentofte Sogn. Siden er en Del af *Ordrup Krat* blevet Statsskov. I Mosedraget Nord for Krattet, delvis ind i Dyrehaven, er i Aarene 1907-10 af Selskabet for den ædle Hesteavl's Fremme anlagt en Væddeløbsbane, hvortil de Galopløb, der tidligere nogle Gange aarlig fandt Sted paa Eremitagesletten, nu er henlagt.

Mellem Krattet og Ordrup By udlagdes en Gaardslod, der tilfaldt Bonden Lars Olsen, og paa denne Lod rejste sig *Skovgaarden*. Den var i Bøndereje Aarhundredet ud. Ganske vist havde Lars Olsens Enke tidligere bortsolgt den søndre Del af Jorderne, men først i 1809 afhændede hun selve Gaarden og det resterende Tilliggende til Professor Chr. Olufsen, bekendt baade som Digter og Landøkonom; han var i Forvejen Ejer af et tilstødende Jordareal, men sandsynligvis har Skovgaard ikke egnet sig for hans landøkonomiske Formaal, thi allerede 1811 bortsolgte han den til Løjtnant Fred. Carl Emil v. Scholten, der ved et Magelæg med Magnus Bernstorff fik fuld Ejendomsret over de Skovstykker, som endnu fandtes paa Gaardens Marker. Ti Aar efter stillede den til Auktion (1821) og købtes af den velstaaende og ansete Traktør paa Bellevue Johan Bagge, der baade var Distriktskommissær og Dannebrogsmænd; atter ti Aar efter solgte han den (1831) til Hans Puggaard.

Fra Puggaards Tid stod der Ry om Skovgaard som et Samlingssted for Kunstens og Aandens Mænd. Den hovedrige Storkøbmands Hustru havde en fin Sans for den bildende Kunst og Datidens store Navne søgte gerne det gæstfri Hjem. Ved Sommertid samledes paa Skovgaard, den tidligere Bondegaard med den herlige Beliggenhed, alle, der i Trediverne og Fyrreerne betød noget i Kunstens Verden, fra Thorvaldsen, Eckersberg og Marstrand til Roed, Sonne, Bindsbøll, Bissen, Freund og flere andre. Og da Orla Lehmann i 1844 ægtede Husets Datter, udvidedes Kredsen med en Række af Datidens mest fremtrædende politiske Personligheder. Puggaard lod opføre flere Smaahuse, Krathuset til Bolig for Sønnen Rudolph, Skovhuset for Datter og Svingersøn. Efter hans Død (1866) forblev Gaarden i Slægtens Besiddelse. Orla Lehmanns Datter ægtede Æstetikerens Gotfred Rode, der i en Række Aar virkede som Skolemand; han fik Skovgaard overladt og indrettede her 1874 en Grundtvigsk Folkehøjskole, som trivedes under hans kyndige Røgt, men maatte ophæves ved hans tidlige Død 1878. Ved nyt Ægteskab knyttedes Enken til Norge, drog til Kristiania

med sine to Sønner, Ove og Helge Rode, og Gyldendalske Boghandels Indehaver Fr. V. Hegel købte derefter i April 1880 Skovgaard med et Areal af ca. 17 Tdr. Land.

Hegel rykkede straks ind paa Gaarden og Traditionerne fra den store Puggaards Dage vakttes atter til Live. Den blev igen Midtpunkt og Samlingssted for en Række fremragende Mænd, denne Gang mindre det politiske Livs Mænd end Litteraturens og Kunstens. Hegel kom til at elske Skovgaard i de syv Somre, han tilbragte derude, mange af

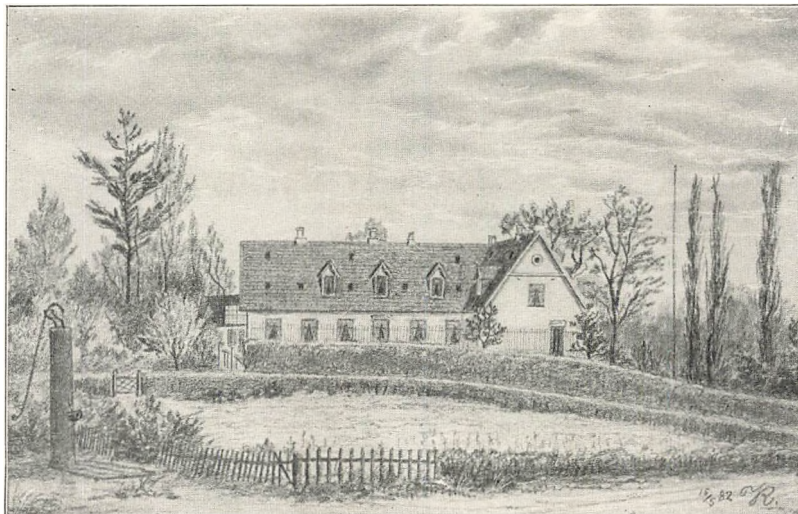
SKOVGAARD: DEN GAMLE HOVEDBYGNING
(Fotografi 1915)

de danske og norske Skribenter, han havde forstaaet at knytte til sig med faste Venskabsbaand, ikke mindre; maaske Nordmændene især forstod at skatte dette Stykke danske Natur, der i al sin smilende Venlighed var en Modsætning til den hjemlige. Navnlig Bjørnson og hans Børn søgte hyppigt og gerne til det Hegel'ske Hjem paa Skovgaard.

Den ældre Hegel døde 1887 og Skovgaard overgik da til Sønnen Jac. Hegel, som 1889 af Hans Puggaard d. y. erhvervede Krathuset og Resten af Tilliggendet. En stor Del af det samlede Areal bestod af Skov, Have og Park (med mange sjældne Træer). Etatsraad Jac. Hegel boede paa Skovgaard, medens Krathuset ligesom i Puggaards Dage var overladt den yngre Slægt. Etatsraadinde Julie Hegel var i en Aarrække Midtpunktet for det rige Liv og den vidtfavnende Gæstfrihed, der udfoldedes paa den gamle Gaard, og som nordiske Forfattere stadig, Slægtled efter Slægtled, nød godt af. Hun overlevede sin Mand, og først efter hendes Død 1924 gik Skovgaard ud af Familien. Den

tilhører nu Direktør Søren Sak. Det store Tilliggende er næsten helt udstykket, men Bygningerne ligger der endnu nogenlunde uforandret.

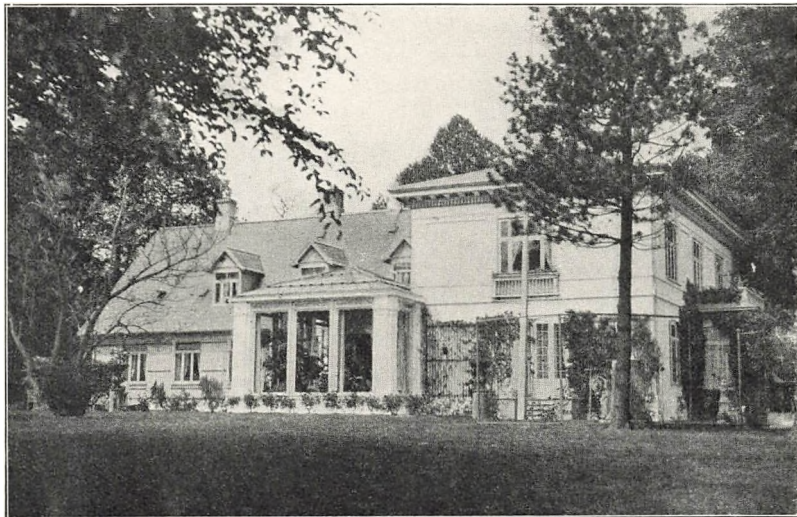
Bygningerne paa Skovgaard bærer flere Tidsaldres Præg. Ingen har nænnet at rive det gamle ned, hver Slægt har bygget til og sat sin Tids Præg paa dette Hus, hvor saa mange fremragende Mænd har færdedes. Stuelængen af den oprindelige Bondegaard staar til Dels uforandret med de gamle lavloftede Rum. For Enden af den er, formodentlig allerede i Scholtens Tid, opført en toetages straatakt Til-

SKOVGAARD: RODES HØJSKOLE
(Tegning)

bygning af et for hin Tid udpræget herskabeligt Tilsnit. Traditionen fortæller, at Frederik den Sjette købte Skovgaard til Fru Dannemand og her mødtes med sit Hjertes Udkaarne, og selv om denne Overlevering for saa vidt er urigtig som Kongen aldrig har ejet Skovgaard, saa er det dog tænkeligt, at Scholten efter højere Ønske erhvervede Ejendommen, der baade laa i skønne Omgivelser og til Pas afsides og og skjult for nyfigne Blikke. Husets Ydre er aabenbart det oprindelige, det Indre derimod stammer fra den ældre Puggaards Tid og er meget karakteristisk. Store er Lokaliteterne ikke, naar man tager i Betænkning, at det var en af Datidens rigeste Mænd, der her havde opslaaet sit Sommerhjem. Spisestuen, der ligger i selve den gamle Bondegaard, er med smaa Midler indrettet til Kuppelsal, idet Loftet i en Spidsbue er ført op under Rygningen af Straataget og Lyset faar Adgang gennem store skraa Tagvinduer; Stuen rundt findes endnu de

Gibrelieffer, som Thorvaldsen har smykket den med. Havestuen og det tilstødende Kabinet, hvor Gruppen af de tre Gratier stod i Puggaards Tid, er dekoreret i en Art pompejansk Stil, formodentlig af G. C. Hilker. I disse smaa Stuer samledes Husets store Vennekreds blandt Kunstens Mænd. Familien Hegel har kun et enkelt Aar benyttet de ejendommelige gamle Rum, men Bjørnstjerne Bjørnson har bl. a. boet der under sine Besøg paa Skovgaard. Den nye Hovedbygning, der slutter sig til den ældre, bestaar oprindeligt af Rodes Folkehøj-

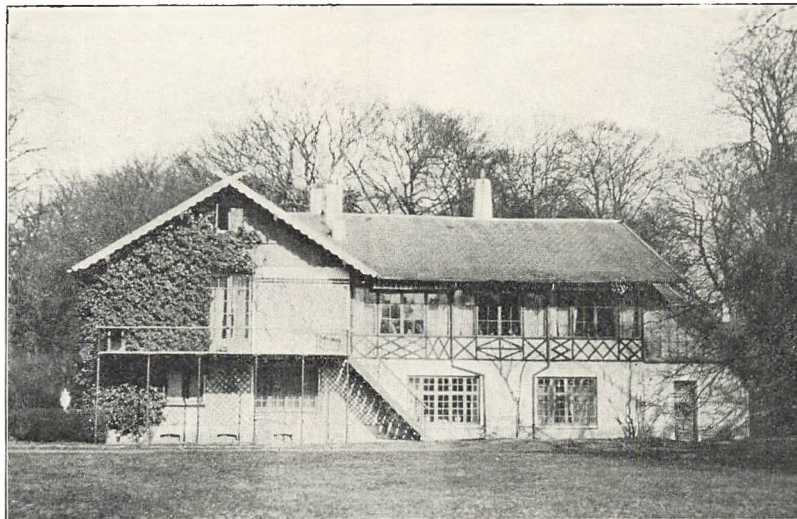
SKOVGAARD: HEGELS HOVEDBYGNING
(Fotografi 1914)

skole. Af dens to Længer er den ene i Fr. V. Hegels Tid (1885) ombygget, Fløjpartiet i italiensk Stil i to Etager, medens den store Vinterhave er opført af Sønnen (1893).

Krathuset er oprindeligt bygget i den ældre Puggaards Tid og senere har Rudolph Puggaard, Sønnen Hans Puggaard og den yngre Hegel-Slæggt bygget videre paa det smukke Hus. Pynteligt og tiltalende laa det midt i Skoven med sit maleriske Bindingsværk og sin ejendommelige Svalegang. Det Ydre var dog intet mod den eventyrlige Bygningspragt, der gemte sig bag Murene: Forstue og Opgang med en morsom gammel Kahytstrappe, mahognibelagte Vægge, Plafontmaleri og Døre med Snitværk, en vældig Spisestue med udskaaet Egeloft og Pali-sandertræs Vindueskarme, Dagligstue med brede malede Friser, vistnok af Sonne. I dette Rum fandtes nogle (endnu bevarede) Døre, skænket Rudolph Puggaard og Hustru ved deres Sølvbryllup af

Husets Venner; Sonne og flere andre Kunstnere har prydet dem med Malerier, Snedkerarbejde og Laasetøj er Kunstindustri af højeste Rang.

Alt det er nu forandret. Tidens Tand havde efterhaanden gnavet for stærkt i det gamle Hus, Raaddenskabene havde ædt sig saa dybt ind, at en Fornyelse blev nødvendig, og i 1937 er Krathuset, navnlig det Indre, ombygget og moderniseret af Arkitekt Arne Jacobsen. Tidligere laa det som et slumrende Torneroseslot i den stille Skov, nu er det

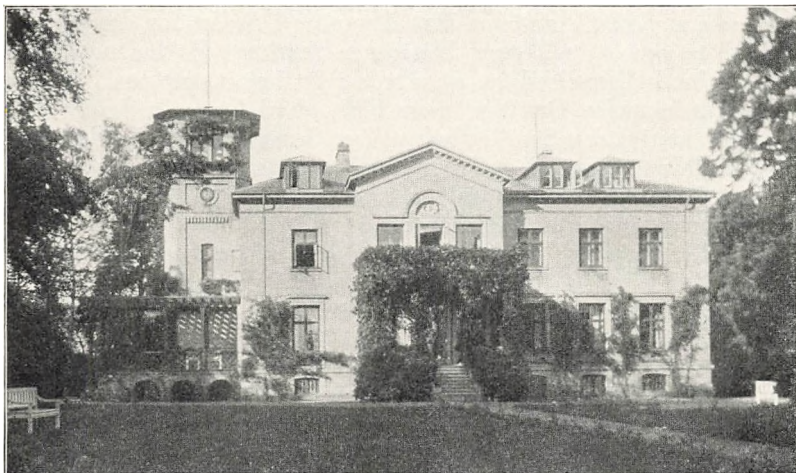

KRATHUSET 1914
(Fot. Jacob Hegel)

ved Udstykning og nye Vejanlæg rykket nærmere mod Alfarvej; men det tilhører stadig Slægten Hegel. Jacob Hegels Datter, Fru A. Monrad Aas, er Krathusets nuværende Besidder.

Foran er nævnt, at Lars Olsens Enke, forinden hun afhændede Skovgaard, havde bortsolgt den sydlige Del af Jorderne. Her laa to forhistoriske Gravhøje, af hvilke den sydligste i det attende Aarhundrede undertiden kaldes »Ordruphøj«, men hyppigere »Bavnehøj«. Arealen var ca. 39 Tdr. Land, Køberen var Peter Erichsen, en Broder til den bekendte byggelystne Storhandelsmand Erich Erichsen, og Skødet udstedtes 1798. Erichsen lod herpaa opføre en Lystgaard, som han kaldte »Conradshøj«. Senere købte og tilmageskiftede han sig en Del omliggende Jorder, af Holmegaarden, af Bernstorff Hovmark, og af Kroens Tilliggende de Arealer, der i sin Tid havde ligget til Baronesse Pröcks

Lyststed; ligesom Scholten paa Skovgaard fik han Ejendomsret over de Skovrester, der endnu fandtes paa Jorderne. Hovedbygningen laa midt imellem de to Høje, Avlsgaarden noget vestligere, ved Ordrup Sø. Til Minde om Ejendommens Grundlægger staar endnu i Nærheden af den sydlige Gravhøj en Granitobelisk paa Sokkel af Kamp og med denne Indskrift: Her | samlede | Venner | med | Peter Eriksen | nu | staae de | om hans Minde | Han var værd | Venkab og Fædreland | Hans Søner | vorde som Han ||. Han døde 1804 og samme Aar

ORDRUPSHØJ
(Fotografi 1915)

overdrog hans Enke Gaarden til Agent Chr. Vilh. Duntzfelt, som kort efter tilkøbte Søen.

I Duntzfelts Tid fik Ejendommen Navnet *Ordrupshøj*. Temmelig store Byggearbejder maa han have planlagt eller haft i Gang, thi i 1807 bortførte Englænderne betydelige Mængder af Byggematerialer derfra (af Mursten ikke mindre end ca. 83000) til Opførelsen af et Feltbageri i Ordrup. Lang Tid var han ikke Besidder — han døde 1809 og Boet lod Gaarden sætte til Auktion det følgende Aar. Avlsgaardens Bygninger og Jorder var paa dette Tidspunkt bortforpagtet til Professor Chr. Olufsen.

Den følgende Ejer Chr. Daniel Otte udskilte i 1818 Hovedbygningen fra Avlsgaarden og bortsolgte hver for sig: Hovedbygningen med Have og Lystskov afhændede han til Grosserer Carl Philip Borries, Avlsgaarden med Jorder samt Ordrup Sø til Oberst H. A. Flindt. Lyststedet Ordrupshøj havde i de følgende fyrretyve Aar forskellige Ejere, bl. a. Kaptajn Carl Chr. Tronier (1838-42) og den bekendte Stænder-

deputeret, Mekanikus Henrik Gamst (1842-54); i Sommeren 1839 beboedes det af Adam Oehlenschläger, som befandt sig vel her og daglig gjorde Ture til Krattet og Dyrehaven. Ordrupshøj købt 1860 af Kammerherre Carl Berling, som 1869 tillige erhvervede Avls-gaarden, der efter Udskillelsen havde faaet Navnet *Ordrupsdal*. Lige-som Lyststedet havde den i Mellemtiden haft flere Ejere og en Del Jorder var frasolgt i 1840.

Berling samlede saaledes atter Ejendommen. Kort efter Overtagelsen af Ordrupshøj lod han (i Aarene 1863-64) Arkitekt H. C. Stilling op-føre den nuværende statelige Hovedbygning i Stedet for det oprinde-lige af to eenetages Længer bestaaende Stuehus, der laa nordligere, lige ud for Indkørselsalleen, og ofrede i det hele meget paa Ejendoms-mens Forskønnelse. Om hans nære Forhold til Frederik den Syvende mindede iøvrigt den Samling personlige Genstande, der havde tilhørt Kongen, Klædningsstykker, Piber og Hovedtøjer (hvoraf Kongen som bekendt havde en stor Overflod) og som fandtes paa Ordrupshøj, indtil Ejendommen gik ud af Familien Berlings Eje.

Carl Berling rejste meget, navnlig i sine ældre Aar, og døde paa Vejen til Jerusalem 1871. Hans Hustru, Polly Berling, f. Haderup, der fulgte ham paa de lange Rejser, var 25. Maj 1869 gaaet over til Katolicismen, og da de tyske Jesuiter i 1872 ved en Rigslov blev for-drevet fra det nyoprettede Kejserrige, fandt et lille Antal Jesuitpræster gæstfri Modtagelse hos Kammerherreinde Berling paa Ordrupshøj. De indkvarteredes i det Nord for Hovedbygningen liggende Gæstehus »Dorthelyst« (senere Næsers Lyststed), siden paa Ordrupsdal, og grundlagde her et katolsk Kollegium. En Kirke, som Fru Berling op-kaldte efter Sognekirken Andrea delle fratte i Rom, var allerede under Opførelse paa Ordrupshøj, hvor kort efter Grundstenen lagdes til den ældste Del af St. Andreas Kollegium.

Fru Berling var Sjælen i disse Foretagender og det var for hendes Midler, de sattes i Værk. Hun var en baade energisk og foretagsom Dame, der med Iver forfulgte sine Ideer. Fordomsfri var hun tillige, ellers havde hun ikke i 1871 antaget Louis Pio, der ønskede at blive sin Stilling som Postskriver kvit og vel ogsaa havde en Dragning mod Katolicismen, til Huslærer for sine Børn. Hun har næppe været helt klar over, hvor hans Færd bar hen, men at han var meget fri-sindet i sine Anskuelser, kan ikke have været skjult for hende, heller ikke da hun bekostede hans Rejse til Genève. Hun syntes at have sat Pris paa den opvakte unge Mand. Nogen helstøbt Personlighed, der kunde bære en stor Sag frem til Sejr, var Louis Pio ikke, men det blev dog ham, der ved sit noget fantastiske Initiativ banede Vej her-hjemme for den sociale Arbejderbevægelse. Det er da ikke uden histo-risk Interesse, at det var paa Ordrupshøj, han — sikkert meget mod Husfruens Vidende og Vilje — skrev nogle af sine første agitatoriske Artikler, ved Nattetid paa sit Kammer, mens han om Dagen underviste

Børnene. Og saa betroet var han, at han om Efteraaret, da Familien drog til Schweiz, fik Lov til at blive boende paa Landstedet.

Kammerherreinde Berling døde 1895. Forinden havde hun (ved Gavebrev 1886) overdraget sin Søn Volmer Berling Ordrupshøj, medens Datteren Hedevig, i Ægteskab med Kaptajn C. A. Næser, allerede tidligere (ved Gavebreve 1881 og 82) havde faaet »Dorthelyst«, der

ORDRUPSDAL
(Nedbrudt 1908; ældre Fotografi)

blev udskilt. Til sin Død beholdt hun Ordrupsdal, som derefter ved Arveudlæg overgik til Sønnen Volmer Berling. Dennes Enke Signe Berling overtog baade Ordrupshøj og Ordrupsdal, men nu er Ejendommene atter skilt og gaet over paa fremmede Hænder, og Tilliggendet er udstykket.

Medens den nordlige af de to Gravhøje endnu henligger urørt, er den sydlige udgravet og deri indrettet et hvælvet Mausoleum for Familien Berling. Ved Sløjfningen fandtes et ubrændt Lig og forskellige Bronzegenstande. I Familiebegravelsen, der nu er fraskilt Ordrupshøj, er bisat Carl Berling, hans Hustru og deres to Sønner, Carl († 1902) og Volmer († 1909).

De katolske Institutioner paa Ordrupshøj bestod oprindelig af Kirke

og Kollegium. *St. Andreas Kirke* er opført 1872-73 af Arkitekt Ludvig Knudsen og indviet 25. Maj 1873, den ældste (østlige) Del af *St. Andreas Kollegium* opførtes kort efter, ligeledes af Ludvig Knudsen, og indviedes 30. Aug. s. A. Kollegiet, der siden blev stærkt udvidet, var en katolsk ledet højere Almenskole, som fra 1908 fik Dimissionsret til Universitetet, og hvis Lærere for største Delen var Jesuitpræster. Nu er det nedlagt og en (ikke-katolsk) privat Kostskole er installeret i Bygningen. I 1937 indkvarteredes her de til Danmark i Anledning af Borgerkrigen udsendte Spanierbørn. Kirken derimod er opretholdt.

At der kort efter Indvielsen af *St. Andreas Kirken* kom Planer op om at rejse en protestantisk Kirke i Ordrup, var ingen Tilfældighed. Ganske vist var en Succursalkirke til den gamle Sognekirke i Gentofte efterhaanden bleven nødvendig efter den stærke Stigning i Folketallet efter 1870, men det, der umiddelbart satte Fart i Sagen, var den katolske Bevægelse, som udgik fra Ordrupshøj. Der nedsattes i 1873 en Komite, en Indsamling kom i Gang og til Byggeplads valgtes »Vasehøj« eller »Egehøj«, en Gravhøj, hvorefter Ejgaarden (Eggaarden) havde faaet Navn; den sløjfedes (uden at der fandtes Oldsager) og i Sommeren 1874 paabegyndtes Udgravningen. Den 23. Juli 1876 indviedes *Ordrup Kirke* (oprindelig kaldet Ordrup Kapel), opført af Arkitekt Hans J. Holm. En Kirkegaard er 1892 anlagt paa Holmegaardens Jorder (udvidet 1912). Ordrup er nu et af Kommunens tættest bebyggede Distrikter; ved den gamle Hovedfærdselsaare Ordrupvejen (med elektrisk Sporvej) er overvejende høj Etagebebyggelse og rundt omkring ligger sammenhængende Villakvarterer.

Til Ordrup henregnes sædvanligvis Havebrugsskolen *Vilvorde* (oprettet 1875 af Stephan Nyeland paa Ejendommen »Skovlyst«), skønt dens Arealer oprindelig for største Delen er Bernstorffske Hovmarksjorder.

LYNGBY HOVEDGADE 1934
(Fotografi)

LYNGBY SOGNS GAMLE LANDSBYER

I. KONGENS LYNGBY

KOMMER man ad Kongevejen fra København og har passeret Vintappergaarden, slaar Vejen et Sving uden om den lille Svinesø. Umiddelbart efter befinder man sig paa Lyngby Sogns Enemærker, og foran sig har man Kirkebyen, som har givet Sognet Navn.

I vore Dage har *Kongens Lyngby* et købstadmæssigt, moderne Præg, med høje, sammenbyggede Beboelseshuse, Butikker og Forretningsejendomme, navnlig langs Kongevejen, der danner Byens Hovedgade. I Modsætning til Hellerup, som først i de sidste tre-fire Aartier er skudt i Vejret, har Lyngby været en lang Udvikling undergivet — den har langsomt, men sikkert vokset sig frem til sin nuværende Skikkelse. Allerede i 1760erne fortæller Erik Pontoppidan i sin Danske Atlas, at den »ligesom Frederiksberg By begynder at ligne en af vore smaa Købstæder eller Flækker, dels ved Lystgaarde, dels ved Fabrikørers eller deslige Borger-Folkes Huse«, og et Aarhundrede senere var Lyngby med sine mere end halvandet Tusinde Indbyggere meget

lig en lille Købstad; der var adskillige toetages teglhængte Huse, Apotek, Skole, Postkontor, to store Gæstgivergaarde og flere Fabrikker. Det var dog væsentlig Bebyggelsen omkring Kongevejen, som gav Byen sit ualmindelige Præg — de Dele af den oprindelige Landsby, der i en Rektangel strakte sig Nordøst for Kirken over mod Lundtofte, fik Lov til at ligge nogenlunde uberørt lige til Aar 1900, da Lyngby-Vedbæk Banen førtes over Smedebakken tværs igennem »Bondebyen« — som man kaldte denne Bydel i Modsætning til den nyere Bebyggelse.

Denne Udvikling gik ikke for sig uden Indgreb i Byens landlige Skønhed — dens smukke Beliggenhed kom mindre og mindre til sin Ret. Endnu omkring Aar 1700 kalder en fransk Rejsende den for en af de smukkeste Landsbyer paa Sjælland — som den ligger der paa et Højdedrag ved Bredden af en stor Sø. Fra Kirkebakken var der den Gang fri og vid Udsigt mod Mark og Skov, kun en enkelt Gaard havde Karakter af Lyststed og beboedes af den hollandske Gesandt, og af den industrielle Virksomhed, der siden kom til at særpræge Kongens Lyngby, eksisterede da kun den første Oprindelse: den gamle Vandmølle ved Mølleaaen.

Gaar vi endnu et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden var der overhovedet ikke andet end den af Kongens Fæstebønder beboede ældgamle Landsby. Den var paa fire Bol i gammelt Jordmaal, inddelt 1651 i 18 Gaarde, hvoraf kun 2 var »noget stivere« end Halvgaarde, 15 var Fjerdingsgaarde og 1 Ottingsgaard. Ved Matrikuleringen 1682 var der 19 Gaarde og Gaardsjorder, hvoraf to laa til Kirken — den ene til Præstegaarden, den anden til »Klokkerhuset«. Endvidere 6 Landgildehuse, 9 Holdshuse (d. v. s. Huse, opført paa en Gaards Grund) og 11 Huse, der tilhørte Kirken. Gaardene var nu væsentlig mindre, thi Byen havde maattet afgive 6 Tdr. Hartkorn af sin Bymark til Indlemmelse i Jægersborg Dyrehave, da Skoven indhegnedes 1670. Af Gaardsjorderne kaldtes den ene »Fogedfjerdingjord«, fordi den fra gammel Tid var tillagt Sognefogden. Og endelig laa der til Byen en Almindingsjord. Gaardenes normale Størrelse var i det attende Aarhundrede lidt over 6 Tdr. Hartkorn. Ved Krigsfordebogens Indrettelse i 1718, da Sognet blev lagt under Rytterdistrikterne, var Kongens Fæstjord inddelt i 16 Gaarde, hvoraf to paa noget over 9 Tdr., medens to var udloddet i Halvdele paa noget over 3 Tdr. Kun en enkelt Selvejgaard, den tidligere Fogedgaard, var paa godt 18 Tdr. Hartkorn.

Huse og Gaarde laa oprindelig samlet i den gamle Landsby, og de fælles Bymarker strakte sig rundt omkring. Paa Udskiftningens Tid var Fællesjordens Omraade stærkt beskaaret, Gaardene Ulrikkenborg, Engelsborg og Bleggaarden (Titleys gamle Gaard) havde tidligere mageskiftet med Bønderne og faaet deres Jorder samlet — alle Vest for den tilbageværende Bymark, saaledes at der ved Byens endelige

Udskiftning kun laa nogle Skole- og Husjorder Vest for Kongevejen, og Vest for selve Landsbyen kun den gamle Toftejord. Der har øjensynlig været en bevidst Tendens til at lade Kongevejen sætte Skel mellem udskiftet Jord og Fællesmarken.

Bymarken var inddelt i de sædvanlige tre Markvange, adskilt indbyrdes ved Risgærder. Den nordligste Vang, der gik op mod Brede og Lundtofte, hed »Borre-mark«, den mellemste mod Øst over til Dyrehaven kaldtes »Bavnehøjsmark«, den sydligste ned mod Sognegrænsen »Rishøjsmark«. Saaledes saa Bymarken ud ved Udskiftningen, men tidligere havde Borremark (eller Borrevang) været delt i en nordlig og en sydlig Del, skilt fra hinanden ved Landsbyen, og havde — som det hedder i Matriklen 1688 — »derfore hver særdeles sit Navn, men regnes og bruges kun som een Vang«. Den sydlige Del hed »Gladsakse Vang« og laa mellem Buddinge, Gladsakse og Bagsværd Bymarker, og udgjorde største Delen af de Arealer Vest for Kongevejen, som var udskiftet tidligere. Derfor var Gladsakse Vang helt forsvundet ved den endelige Udskiftning. Et Minde om Fortiden var ogsaa den Øst for Kongevejen liggende »Bryde-Jord«, der 1778 indgik i Udlodningen. Navnet tyder paa, at der i gammel Tid ved Lyngby har været et Ornum (eller Enemærkegaard), hvis Tilliggende senere er optaget i den fælles By-mark, og som oprindeligt har været bestyret af en Bryde. Endnu ved Matrikuleringen 1682 hørte Brydejorden og enkelte Aase Vest for Kongevejen (der dog ikke udtrykkelig kaldes Brydejord) udelukkende til Fogedgaarden og en Gaard, hvis Besidder var Enke efter en Bymand med Tilnavnet Bryde.

Aasenes Navne var for største Delen de samme, der genfindes i andre sjællandske Landsbyer under Fællesskabet: Seglagre, Melagre, Lyngagre, Torneagre, Byspjældene, Gassespjæld, Krogerøjlerne etc.*) Dog havde en Del af Aasene og alle tre Markvange Navn efter Høje i Terrænet. Baade den nordligste og den mellemste Vang var opkaldt efter Sognets højeste Punkt Lyngby-Bavnehøj (53 m. over Havet) eller som den kaldes paa ældre Kort: Borrehøj. I den mellemste Vang laa endvidere: Rævehøj, Spanhøj, Tronhøjene og de to Maanehøje, i den sydlige: Lygtehøj, Vakershøj, Toftehøj og de tre Rishøje, der havde givet Vangen Navn. De fleste af dem var Gravhøje fra Bronzealderen, hvorfra 1845 fremdroges ejendommeligt Gravgoods (Hvidegaardsfundet). Muligvis hørte ogsaa de »fire Kampestenspiller liggendes ved Lyngby«, som Kongen ca. 1622 gav Staden København Lov til at anvende til et nyt Rettersted uden for Vesterport, til tidligt forstyrrede Oldtidsminder.

Udskiftningen fandt Sted i 1778. Det var Fællesskabets Ophævelse

*) „Spjæld“ betyder et Hjørne eller en Trekant, „Røgle“ en Hob — almindeligt forekommende Endelser i Marknavne under Fællesskabet.

i Nabosagnet Gentofte, der aabnede Lyngby-Bøndernes Øjne for Nytten og Fordelene ved den af Bernstorfferne iværksatte Nyordning. En af de fremmeligste Gaardmænd i Kongens Lyngby, Bonden Peder Andersen, indgav i August 1777 et Andragende om at faa sin Gaard udskiftet, og tilbød at flytte den ud i en Udkant af Bymarken ovre ved Fortunen. Netop deri viste han sig som Foregangsmand, da Udskiftningen ofte blev udskudt ved Bymændenes Ulyst til at overtage de længst borteliggende Lodder. Hans Tilbud gav da ogsaa Stødet til, at

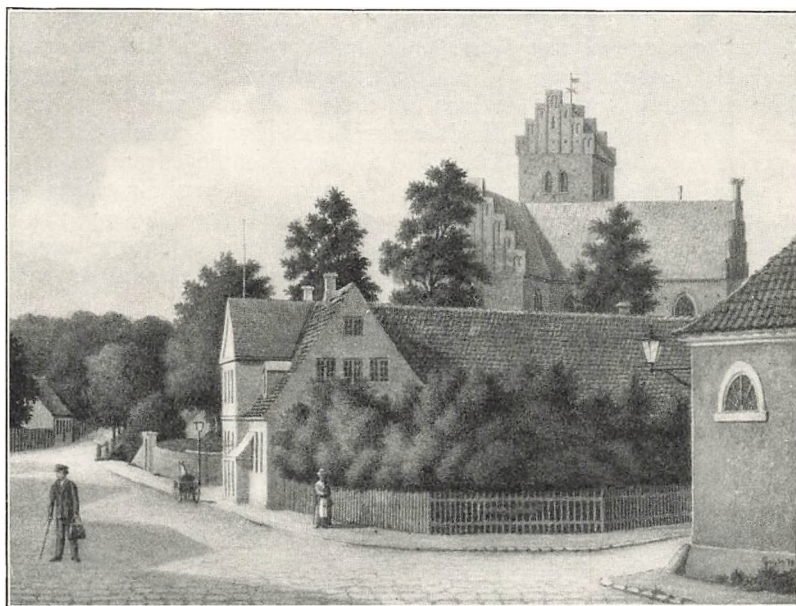

HIOVEDGADEN NORD FOR KIRKEN 1826
(Kobberstik)

en almindelig Udskiftning sattes i Gang, og den gennemførtes — ikke uden de sædvanlige smaa Skærmydsler mellem Bymændene, der gentog sig overalt, hvor Fællesskabet ophævedes — i Løbet af det følgende Aar, saaledes at Byens tilbageværende Fællesmarker i Slutningen af 1778 var opmaalt og udloddet. I Udskiftningen deltog 13 Gaarde, men det var kun et Faatal af Bønderne, der flyttede ud.

Netop fordi den fjernere Del af Bymarken Vest for Kongevejen allerede var udskiftet, kom den tilbageværende Del til at ligge saa gunstigt i Forhold til Byen, at der til langt de fleste Lodder blev Adgang fra de gamle Gaardspladser. Antallet af Gaarde er senere yderligere formindsket ved Sammenlægning og Udstykning, men af de nu eksisterende ligger Halvdelen endnu i den gamle Landsby — tre i den vestlige Del: »Sorgenfrigaard«, »Bavnegaard« og »Kroghjerggaard« —

tre i den østlige: »Lindegaard«, »Lyngbygaard« og »Toftebæksgaard«. Indtil 1800 var kun »Trongaarden« og »Fortungarden« udflyttet, senere er »Carlshøj« (opkaldt efter Gaardejer Carl Lund), »Stenrødgaard« (eller Stenderødgaard) og »Hvidegaard« fulgt efter. Trongaarden og Fortungarden, der 1845 blev sammenlagt og fik Navnet »Dyrehavegaard«, tilhørte 1845-78 Jægermester Carl Chr. Holstein, senere Godsejer Johannes Hage, Stenrødgaard købtes 1918 af Emil

HOVEDGADEN SYD FOR KIRKEN 1878

(Akvarel)

Glückstadt og gik ind i Landmandsbankens Likvidation. Fra 1930 er Københavns Kommune Ejer af Dyrehavegaard, Hvidegaard, Stenrødgaard, Toftebæksgaard, Lyngbygaard, Lindegaard, Krogbjerggaard og Bavnegaard —eller samtlige Gaarde i Kongens Lyngby paa to nær.

I Modsætning til Gaardene steg Husenes Antal stærkt allerede i det attende Aarhundrede, en naturlig Følge af den Tilstrømning til Byen, som Oprettelse af Fabrikker og Manufakturer medførte. I 1802 opmaalttes der 72 Huspladser i Kongens Lyngby af alle mulige Størrelser, fra over 5000 til under 200 Kv. Al. geometrisk Maal. Udstykningen af moderne Villagrunde har siden mangedoblet dette Tal.

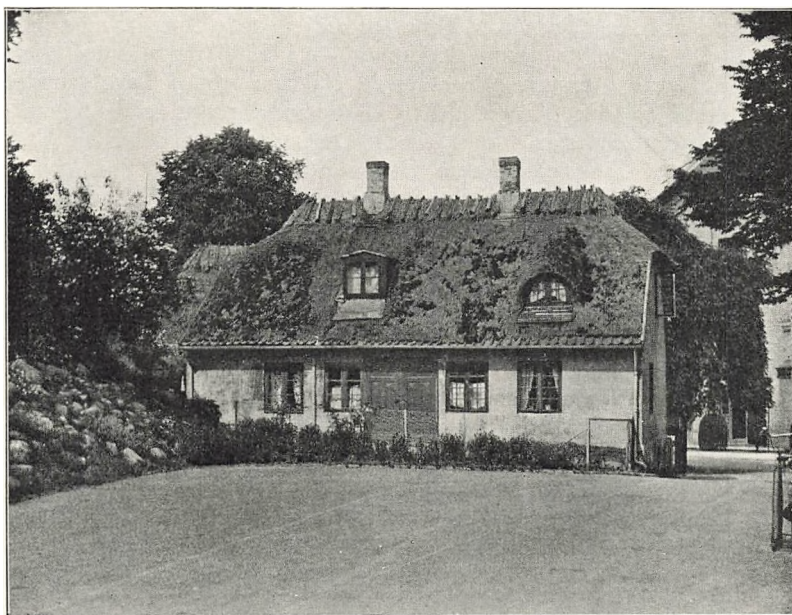
Kongens Lyngby er i Fortiden ofte hærget af *Ildebrande*. Det var en Ulykke, der ikke sjældent overgik de sjællandske Landsbyer med

deres klinede og straatækte Bindingsværksbygninger, som i Fællesskabs-Tiden laa tæt op ad hinanden, og naar Ulykken paakom, var den derfor vanskelig at begrænse. Det betragtedes som en saa naturlig Tilskikkelse, at Efterretningerne derom kun flyder sparsomt. En Ildsvaade i Kongens Lyngby den 24. Juli 1721 huskedes dog langt ned i Tiden. En af Byens Bønderkoner blev mistænkt for at have paasat Ilden enten af »ondt Forsæt« eller af Skødesløshed, hun blev sat i Blaataarn og dømt ved Højesteret til Spindehuset for Livstid, og sad der i hvert Fald en Række Aar, skønt hun gentagne Gange ansøgte om at komme hjem til sine Børn. Hun havde været drukken den paa-gældende Dag og havde — som Skik var blandt Bønderne — hentet Ild i en Træsko, og det bevistes for Retten, at hun havde været i de Huse, hvor Ilden opstod. Hele den midterste Bydel omkring Kirken synes at være brændt ved den Lejlighed, ikke blot Fogedgaarden, men ogsaa en Række andre Bøndergaarde og femten af Byens Huse. Skaden var saa stor, at Kongen gav Tilladelse til, at der i Hovedstaden og hele Københavns Amt stilledes Bækken for Kirkedørene til Indsamling af milde Gaver til de brandlidte — en i Datiden ikke sjælden anvendt Maade for Velgørenhed.

Et folkerigt og stærkt frekventeret Sted som Kongens Lyngby afgang et godt Marked for *Kramhandel*. Saa tidligt som i 1722 begærede en Mand, der hed Petter Worm, Privilegium paa at handle med »salte Vare samt Smør, Ost, Humle, Malt, Eddike, Tjære, Tran, Sæbe og andre Specerier« — en Vareliste, der forraadte, at han havde været Skibsskriver i Flaaden. Men han fik ikke sit Ønske opfyldt, da Købmandsskab med Kramvare paa Landet var forbudt efter Loven. Senere kom man over denne Hindring, Kroerne begyndte at sælge fra Bod og en hel Række Smaahandlende nedsatte sig i Byen. Foruden med Brød og Høkervarer handlede man med Te, Kaffe, Sukker, Sirup og de andre eftertragede Varer, som Kompagniernes Handelsskibe hjembragte fra Kina og Vestindien, samt Isenkram og Galanteri. Fra Begyndelsen af 1760erne udstedte Kancelliet talrige Bevillinger til Smaahandel i Lyngby, blandt mange andre til Else Elisabeth Lindberg (1764), Henrik Jacobsen Gude (1773) og Silkevæversvend paa Klopstocks Fabrik C. F. Levinhoff (1777). I 1842 tilbød den københavnske Urtekrammer Sally at etablere en fuldstændig Købmandshandel i Lyngby, rimeligvis beregnet paa Byens fornemme Sommergæster, men Sogneforstanderskabet frabad sig Æren af Hensyn til Lyngby Hospitals Handelsprivilegium. Byen havde iøvrigt i ældre Tid en Ekspartartikel, der var meget skattet i Hovedstaden, de saakaldte »Lyngby-Tvebakker« — i sin Art lige saa kendte som Randers-Handsker senere blev.

Den første Læge i selve Kongens Lyngby var Nordmanden J. A. Münster, der praktiserede i Byen og Omegnen fra 1798, indtil han 1809 blev Landfysikus i Drammen. Han havde en væsentlig Andel i,

at der oprettedes *Apotek*. Det var vanskeligt at faa Bud efter Medicin den lange Vej til København, og umuligt ved Nattetid, naar Hovedstadens Porte var lukket. Münster havde foreslaaet de københavnske Apoteker at holde Filial i Lyngby, men uden Resultat, og efter Oprettelsen af Hospitalerne i Lyngby og Søllerød blev Apoteket en Nødvendighed. Sagen støttedes af de lokale Øvrigheder, kun Sundhedskollegiet stillede sig køligt, men Bevillingen blev alligevel givet (27. Juni

GAMMELT HUS BAG KIRKEN

(Et af de ældste Handelsteder i Kongens Lyngby; Fotografi)

1806). H. L. R. Seehausen nedsatte sig derefter som Apoteker i Lyngby og grundlagde det første danske Land-Apotek. Han sad som Ejer indtil 1830, og efter ham fulgte den af Farmacien fortjente S. M. Trier (til 1856). Af de følgende Apotekere i Lyngby har kun de to sidste siddet i Lyngby over længere Aaremaal, nemlig V. C. A. Løffler (1891-1908) og J. C. H. Strøyberg (1908-31). Filialapoteker anlagdes 1840 i Hørsholm, 1873 i Taarbæk — nu begge selvstændige.

Kirkebyerne i de tre nordsjællandske Sogne, Gentofte, Lyngby og Søllerød, ligger alle ved Søer — de gamle Kirkebygmestre har med Flid udsøgt sig en Bakke nær ved en stille Indsø til at lægge Kirken paa. Af de tre er *Lyngby Sø* den største. Mølleaaen gennemstrømmer den. Søen maaler mellem Aaens to Mundingar i Øst og Vest ca. 1300 m.

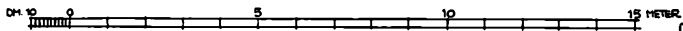
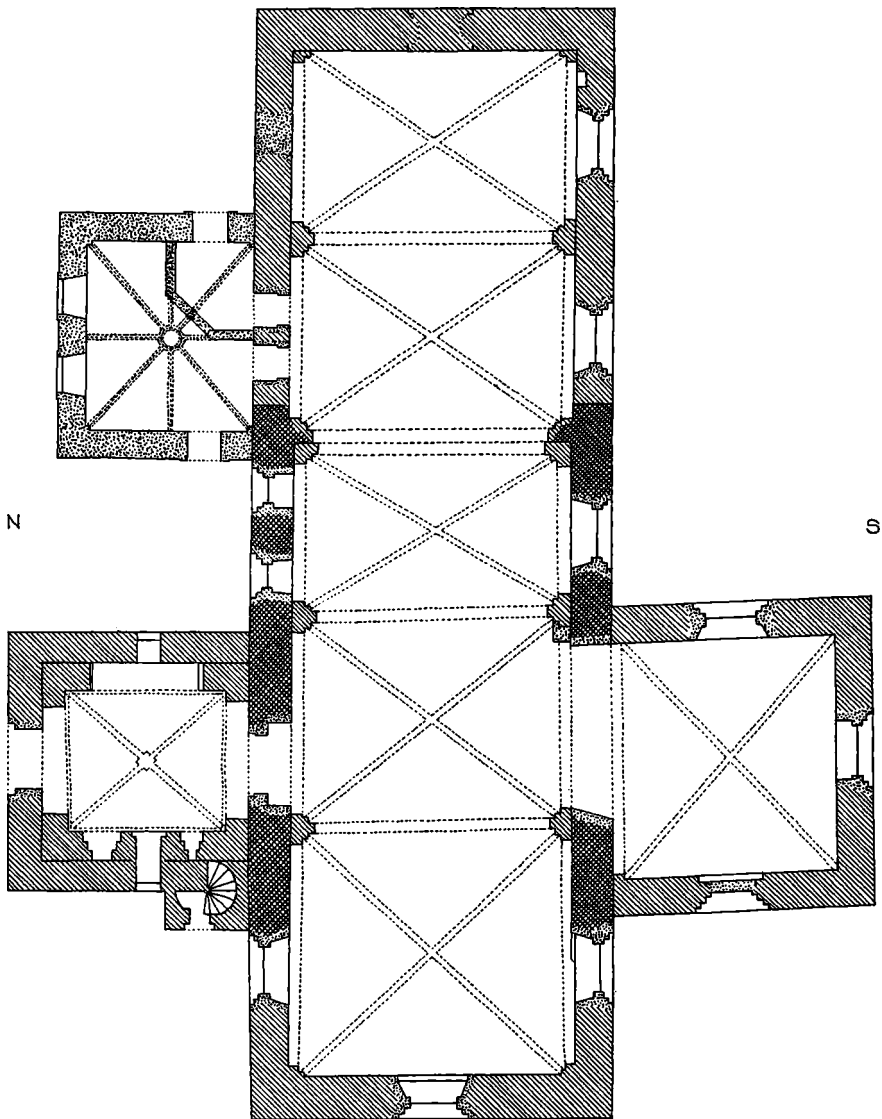
og paa sit bredeste Sted i Nord til Syd ca. 850 m. Den dækker over et Areal af 131 Tdr. Land. Med Bagsværd Sø staar den i Forbindelse ved Kanalen gennem den smalle Tange ved Nybro, med Furesøen ved den som Fæstningskanal regulerede Mølleaa. Ligesom de andre Søer paa Københavns Amt tilhørte den i ældre Tid Kongen. Rørskæret i Lyngby Sø havde ingen større Betydning, det var Fiskeriet, der gjorde den til et værdifuldt Regale, og Kongen holdt selv Fisker eller bortgav Retten til Fiskeri. I 1576 fik Jørgen Ibsen i Kongens Lyngby Tilladelse til at fiske i Søen med Tene (o: vidjeflettede Ruser), men ikke med Vod, Garn eller andre Redskaber — i 1595 omtales en Niels Fisker i Lyngby. Lensmændene havde i denne som i Lenets andre Søer Ret til at fiske til eget Behov — oprindelig skulde de selv afholde Udgifterne derved, fra 1629 fik Lensmanden et Beløb til Vedligeholdelse af Fiskeredskaberne. Denne Ret gik efter 1660 i Arv til Amtmændene med nogle Indskrænkninger. En Aalekiste i Søen hørte i det syttende Aarhundrede til det Krongods, der bortfæstedes til Bønderne i Lyngby, siden fik Ejerne af Lyngby Vandmølle Ret til Fiskeri og Aalefangst inden for visse Grænser.

Kirken ligger paa en Bakke, højt hævet over Kongevejen, og kan ses langvejs fra. Det er Byens ældste Bygningsværk, oprindelig dens Midtpunkt og eneste faste Punkt gennem Tiderne — næsten alt andet i Kongens Lyngby har Udviklingen ændret. Tiden og Udviklingen har vel ogsaa sat sine Mærker paa selve Kirkebygningen — saaledes er Vinduernes Anretning ændret, en Udbygning mod Nord opført i det attende Aarhundrede og det gamle Blytag erstattet af Tegl ved den sidste Restaurering — men i det væsentlige har Kirken bevaret den Skikkelse, som den havde ved Middelalderens Slutning.

Lyngby Kirke er opført af røde Munkesten paa en Sokkel af Kamp, Skib og Kor ud i eet, dækket af samme Tag. Gavlene er kamtakkede og med Blindinger. Taarnet — ligeledes med Blindinger og Sadeltag, kamtakket i Nord og Syd — har sin Plads ved Kirkens nordre Side. Taarnet er delt i tre Etager og Murene er indtil den næstøverste forstærket med indvendige Piller og Buer; Taarntrappen ligger halvt i Muren, halvt i en Tilbygning mod Vest, og Opgangen, som oprindelig har været fra Vaabehuset, er nu gennem en udvendig Dør i Tilbygningen. Paa samme Side af Kirken, men østligere, ligger den nævnte Udbygning, nu Sakristi, og ved den søndre Side et Kapel, der nu udgør Sideskib til Kirken. Alle Vinduerne er spidsbuede med blyfattede Ruder, Buerne af de tidligere gotiske Vinduer ses flere Steder over de nuværende. Ogsaa i Korgavlens Murværk sidder Buen af et gotisk Vindu og Sydkapellets Blindinger har endnu de gamle gotiske Vindusfalse.

Hovedindgangen til Kirken er gennem Taarnet, hvis nederste Etage danner Vaabehus. Skib og Kor er dækket af fem senere indbyggede

LYNGBY KIRKE

OPMAALT 1931

Grete Nygaard

Hvælvingfag — Krydshvælvinger med stærkt kuplede Kapper, firantede Ribber samt Skjold- og Gjordbuer. Ribberne i Vaabenhusets Krydshvælving afsluttes af modellerede Kridtstensbaser (Menneskehoveder), Hvælvingerne i Skib og Kor er rigt dekoreret med Kalkmalerier.

Lyngby Kirke har undergaaet den for de fleste sjællandske Landsbykirker sædvanlige Bygningsudvikling: en oprindelig romansk Kirke med Bjælkeloft, hvis Skib er forlænget i begge Ender, forsynet med gotiske Hvælvinger og paabygget Taarn. Den er først udvidet mod Vest med ca. 3,5 m. Murforlængelse, Bjælkeloftet nedtaget og tre Hvælvinger indbygget; senere med et Kor i Øst og yderligere to Hvælvinger. Taarnet er muligvis paabygget endnu senere. Derpaa kunde tyde, at der i Korhvælvingen er et Hul til Klokkerebet (som danner Munden i en af Kalkmaleriernes Figurer), hvilket synes at vise, at Klokken oprindelig har hængt paa Kirkens Østgavl. I saa Fald er Taarnet formentlig bygget oven paa et tidligere Vaabenhus, hvis Mure ogsaa har en indvendig Forstærkning. Sidekapellet synes at være nogenlunde samtidig med Taarnet.

Den romanske Kirkes Udstrækning kan i dette Tilfælde fastslaaes med stor Bestemthed — den har været 16,65 m. lang i udvendigt Maal. I den nuværende Ydermur ses det sydøstre og nordvestre Hjørne, og viser at Kirken oprindelig har været opført af Marksten med Hjørner af tilhugne Kridtsten; inde i Kirken markeres dens Udstrækning mod Øst ved Gjordbuens Fortykkelse og mod Vest ved et Fremspring i Kirkens søndre Væg. Over Hvælvingerne findes i Nordmuren et tilmuret romansk Vindu af tilhugne Kridtsten, 80 cm bredt, og paa samme Mur Rester af en kalkmalet Frise eller Baand, der rimeligvis har løbet langs Bjælkeloftet. Minder om den romanske Kirke er ogsaa to i den nuværende Kirkes Mur og Sokkel indmurede romanske Ligsten, sandsynligvis ogsaa det i Korgavlen indsatte romanske Sandstensrelief, forestillende en Løve, der bærer et Menneske i Gabet.

Kirkerummets Indre beherskes af de for største Delen velbevarede Kalkmalerier, som maa antages at stamme fra sidste Fjerdedel af det femtende Aarhundrede. I Hvælvingen ud for Indgangen er de afdækket 1876 af Magnus Petersen, i alle de øvrige Hvælvinger ved Kirkens sidste Restaurering. De udviser dels Enkeltfigurer (Apostle, Helgener etc.) omgivet af Rankeværk, dels Gruppebilleder (Dommedag, Adam og Eva, Dyrenes Skabelse, Kristi Korsfæstelse, Himmelfarten etc.). Den dominerende Farve er rødbrunt, oprindelig Zinnober, som i Tidens Løb er stærkt brunet, hist og her spores grønt og graat.

Meget anselig er Altertavlen, et dygtigt Træskærerarbejde i Højrenæssancestil fra Tiden omkring Aar 1600, rigt prydet med kraftigt skaarne Søjler og Relieffer af Evangelister og Apostle. Den bærer Kristian IV's og Dronning Anna Katrines Monogrammer. Alterbilledet

forestiller Nadveren, et ikke særlig fremragende Arbejde af C. V. Eckersberg, Gave fra Kronprins Kristian Frederik. Et ældre Alterbillede, forestillende Lidelseshistorien og skænket af Mons. Frantz Pedersen, nævnes i Kirkens Inventar af 1764. Prædikestolen er ligeledes i Højrenæssancestil, aabenbart udført samtidig med Altertavlen, og udviser i sine Diademhoveder, Putti, Fugle, Statuetter af Evangelister og andre Figurer en fuldt saa højt udviklet Træskærerkunst. Baade Altertavle og Prædikestol er malet i kraftige Farver og rigt forgyldt. Stolestaderne fremtræder nu i den samme afdæmpede grønne Farve som de oprindeligt synes at have haft, og med Topdekorationens udskaarne Englehoveder kødfarvede.

Til Venstre i Koret staar Fonten, en tolvkantet Granitkumme med glat Tinfad, og over den hænger en »Daabstavle« med et Salmever af Kingo i rigt dekoreret Ramme, helt udført i drevet Kobber med Messinghjørner og mærket: Poul Badstuber 1727. En malet Mindetavle med Aarstallet 1649 (nu i Sakristiet) forestiller Elias Himmelfart med en tysk Omskrift, hvori Johan Rosenmeyer og Maren Olufsdatter anraaber Herren om at sende dem sin himmelske Vogn for at de kan skue Herlighed.

Af Minder om Kirkens Præster kan mærkes et Gruppebillede, der nu har sin Plads i Sakristiet og rimeligvis forestiller Præsten Valentin Merckel († 1681) med hans to Hustruer og syv Børn. Endvidere en Marmortavle over Jørgen Borch († 1803) og hans Hustru Karen, f. Rose, samt legemstore Knæstykker af Peter Rørdam (malet af H. C. Jensen 1882) og Holger Frederik Rørdam (malet af Vald. Kornerup 1910).

Kirkens hellige Kar er alle fra det nittende Aarhundrede, Sølvstagerne skænket af Enkedronning Caroline Amalie 1871. Af Kirkens gamle Inventar er kun den store Lysekroner, efter Indskriften skænket af Casper Herbach og Hustru 1664, og de to gotiske Malm-Alterstager tilbage. Krone og Stager genfindes i det ældste Inventarium fra 1694, som iøvrigt ikke giver Indtryk af overvættets Rigdom. Kalk og Disk var forgyldt, Vinen opbevaredes i et Glaskrus med Sølvbeslag, Oblaterne i et lidet »udpuklet« Sølvskrin, skænket af den senere Kroforpagter paa Gyldenlund Ole Olsen; en Gyldenstykkets Messehagel med Guldkniplinger var en Gave fra Mad. Weiberg paa Rustenborg. Et Minde fra den katolske Tid var et Røgelsekar, der brugtes til at hente Ild i. I ældre Tid havde Kirken aabenbart været rigere paa Klenodier — 1628 solgtes efter Lensmandens Befaling en forgyldt Pokal paa 20 Lod og Blytaget repareredes for Pengene, det var mere nødvendigt. I det attende Aarhundrede forøgedes atter Kirkens Inventar ved værdifulde Gaver. Sorgenfris Ejer Grev Ahlefeldt gav en Messehagel, hans Efterfølger Abraham Lehn et Alterklæde; et anseligt Sølv-Daabsfad skænkedes 1727 af Johan Drewsen og Anne Kirstine Finchenhof paa

Strandmøllen, 1728 fik Kirken en stor Sølv-Kalk og Disk af Frederik IV, og 1747 en mindre af Mathis og Kesten Fæifer (Pfeiffer). Vistnok sit første Orgel fik Lyngby Kirke af Arveprins Frederik. Det nuværende, med to Manualer og 1300 Piber, er nyt, bygget og opstillet 1924 af Orgelbygger Zakariassen i Aabenraa.

Kirkens to Klokker er støbt hos Gamst & Lund i København 1844; paa den lille findes endnu Caroline Amalies Navnetræk, paa den store er Kristian VIII's faldet af. Klokkestolen har holdt bedre — den er fra 1768; da der 1672 blev opsat en ny, hed det om den gamle, at den ikke var fornyet »siden Kirken blev opbyggt«. De gamle Klokker bar Aars-tallene 1605 og 1687. Den store blev omstøbt i 1637-38 af Rotgieter Mester Filip, og Sognefolket med Børn og Tyende bidrog til Omkostningerne. Den vejede efter Omstøbningen 5½ Skippund og 5 Lispund (eller 920 kg.); fire Heste maatte der til for at trække den op til Kirken og Bymændene fik en Tønde Øl for at hjælpe til med at bringe den paa Plads i Taarnet. Det var den samme, der atter omstøbtes 1687 og forsynedes med Sognepræstens Navn: Fridericus Plumius. Den ældre, fra 1605, havde Indskriften: Verbum Domini manet in æternum — Herrens Ord bliver evindeligt. Kirkens Sejerværk, forfærdiget 1643-44 af Mester Hans Steenbuch sammen med en Solskive til Taarnet, blev under Hovedstadens Belejring af Svenskerne nedtaget og ført til Brønshøj Kirke, men atter bragt tilbage 1661. Kirkeuret i Lyngby maatte holdes i god Stand og vise det rigtige Klokkeslet af Hensyn til de kgl. Herskaber, som stedse havde »deres Rejse her igennem Byen«. Det samme Hensyn gjordes ogsaa gældende overfor Gentoftes Kirke.

Lyngby Kirkes søndre Sidekapel, der stammer fra den katolske Tid, fik den bekendte Finansmand, Rentemester Henrik Müller — som i en Række Aar var Kirkens Værge — overladt ved kgl. aabent Brev af 15. Marts 1652 til Begravelser og Stolestader for sine Folk fra Hjortholm Mølle mod at holde det vedlige og udrede 50 Slettedaler til Kirken een Gang for alle. Han fik det overleveret af Lensmanden 1654 og afstod det atter til Kongen 1668. Sammen med Frederiksdal tilfaldt det Dronning Charlotte Amalie, som 1673 lod Døbefonten opstille deri.

Kapellet paa den nordre Side — der som sagt nu bruges til Sakristi og hvori tillige Kongeindgangen er — blev oprindeligt bygget som Begravelsessted for Familierne Lowson og Barchmann. Justitsraad Jacob Lowson havde lovet sin Broder Andreas og sin nylig afdøde Ven Barchmann at indrette en anstændig Begravelse for dem i Lyngby Kirke, men da Pladsen ikke egnede sig, indhentedes han Kongens Til-ladelse (i Resol. af 24. Maj 1765) til at opføre en Tilbygning, som ikke skulde blive Kirken til Vansir, og lovede at yde Kirkekassen 400 Rdr., hvis Renter skulde anvendes til Vedligeholdelsen. Kapellet blev opført, Kirken fik Pengene, men Forpligtelsen gik i Glemme og der-

med Bygningens egentlige Bestemmelse. I 1869 fandtes ved Opbyrning af Kapellets Gulv fire Kister med Indskrifter og Blyplader, der oplyste, at Juristen, Højesteretsadvokat Andreas Lowson († 1758) var nedsat her sammen med Kommitteret i Generaltoldkammeret Jacob

LYNGBY KIRKES INDRE

(Fotografi 1933)

Barchmann († 1764), Kommitteret i Rentekammeret Jacob Lowson († 1777) og dennes Hustru Charlotte Amalie Riis († 1798). Andreas Lowson hvilede i en pragtfuld Marmorsarkofag, udført af Wiedewelt 1769-70. Bræddegulvet i Kapellet blev derefter sænket, saaledes at Overdelen af Wiedewelts Sarkofag kom til at præsentere sig som en Ligsten. Ved Kirkens sidste Restaurering blev imidlertid Kælderen

under Kapellet udgravet og direkte Tilgang indrettet fra Kirkegaarden. Sarkofagen staar nu frit under det altfor lave Loft, men de andre Kister er forsvundet; tre ældre Ligsten over Personer, der ikke har nogen Forbindelse med den Lowson-Barchmann'ske Familiebegravelse, er opstillet uden om Sarkofagen.

Lyngby Kirke har ikke altid været saa velholdt som i vore Dage. I 1625 maatte en stor gullandsk Bjælke stikkes ind gennem Blytaget og henlægges paa Hvælvingen over Alteret for deri at fæste Jernankre, som skulde »sammenholde Kirken der som han var revnet«. Omkr. 1660 kunde en Ask, der væltede, slaa Kirkens Østgavl ind, saa at den maatte ommures, og ligeledes faldt Gavlen paa det østre Kapel ned. I 1665 maatte Taarnet grundig repareres — paa den søndre Side blev 81 Kvadratalen af Murværket ommuret og forankret, og Kammene paa begge Sider repareret. I 1698 blev der atter sat et stort Jernanker i Korgavlen, i 1701-2 blev den nederste Del af Kirkemuren i sin hele Længde udbedret med nye spanske Mursten og Kamp, Hvælvingen i Klokketaarnet trængte i høj Grad til Udbedring og et Par Hvælvingbuer ud for Prædikestolen truede med at styrte ned. Og Revnen ved Alteret maatte atter tilmures. Kirkegaardsmuren og Blytaget — kun Sidekapellet havde i ældre Tid Stentag — maatte der bestandig bødes paa, Blytaget var ikke mere stabilt end at en kraftig Storm i Decbr. 1703 kunde blæse adskillige Huller i det.

I 1755 gik man til en gennemgribende Hovedreparation, der medførte forskellige Ændringer i Kirkens Arkitektur. Dens Ydermure blev eftergaaet og fuget, to nye Vinduer udhugget og fem af de gamle gjort højere og bredere; der blev brudt to nye Døre gennem Muren ved den saakaldte »Taarbæks Stol«, Døren ved »Sorgenfri Stol« (hvortil Opgangen var ude fra paa den søndre Side af Kirken) blev gjort større og Buen mellem Kirken og Sidekapellet fornyet. I Taarnets udvendige Østside ses Buen af en tilmuret Dør, hvorigennem der ogsaa maa have været Opgang til et indvendigt Pulpitur. En Trappe paa ca. 10 Trin maa have ført op til Døren og Kirkegængerne maa være gaaet op over Hvælvingen i Taarnet for at komme ind i Pulpituret; den indvendige Dørkarm i Kirkemuren sidder der endnu. Murstensgulvene blev ved Istandsættelsen 1755 omlagt og samtidig blev de sænket i Koret, ved Daaben og i Vaabenhuset; et nyt Pulpitur med seks Piller og fjorten Stolestader, anbragt amfiteatralsk, opsattes i Skibets Vestende (hvor nu Orglet har sin Plads), et andet mindre i Sidekapellet. Til Støtte for Prædikestolen blev sat en Egepille paa Kampestensfundament og Præsten Ingvar Olufsens nu forsvundne Epitafium, der sad paa Kirkemuren, hvor et af de nye Vinduer fik Plads, blev nedtaget og anbragt i Koret. Aaret efter stod Kirken færdig.

Lyngby Kirke restaureredes sidste Gang 1914-16 af Arkitekt Magdahl Nielsen. Under hans kyndige Ledelse blev Kirkebygningen saa

vidt mulig ført tilbage til sin senmiddelalderlige Skikkelse. Bag Aarhundreders Hvidtekalk fremdroges Hvælvingernes gamle Kalkmalerier, og under den graa Perlefarve blev Renæssancens rige Farvepragat paa Altertavle og Prædikestol atter bragt for Lyset og frisket op.

Fra gammel Tid tilhørte Lyngby Kirke Kongen og den blev ved Rytterdistrikternes Oprettelse lagt ind under Ryttergodset. Staten vedblev at være Kirkens Ejer, indtil den sattes til Auktion 6. Febr. 1868 og paa Sognepræstens Peter Rørdams Tilskyndelse købtes af C. F. Tietgen. Den store Finansmand var stærkt kirkelig interesseret og ligesom Rørdam overbevist Grundtvigianer. Tietgens Overtagelse af Lyngby Kirke var dog ikke officiel — Gaardejer Peder Olsen optraadte paa hans Vegne, og til ham blev det kgl. Skøde udstedt 8. Juli 1868. Ved Skøde af 13. Oktbr. s. A. overdrog han atter Kirken til Tietgen, som dog først 1882 lod denne sin Adkomst tinglæse. Udadtil stod Gaardejer Olsen som Kirkeejer, men var i Virkeligheden blot Tietgens Administrator. Først kort før sin Død gav Tietgen Lyngby Kommune Skøde paa Kirken (26. April 1901).

Præstegaarden har vistnok altid ligget saa nogenlunde paa samme Plads. Den nedbrændte i Maj 1681 og med den flere Bøndergaarde i Nærheden og fem af Kirkens Huse. Ved Midten af det syttende Aarhundrede havde Præstegaarden et stort Jordtilliggende (12½ Tdr. Hartkorn) og Præsten havde før Nedbrydningen af Stokkerup By tillige et Stykke Jord i Fæste ved Hvidøre, som Historikeren Vitus Bering 1666 fik overladt, da han tog Bolig paa det senere Kristiansholm. Med Ejeren af Ulrikkenborg mageskiftedes 1759 en Del af Præstegaardens Havejord, og omkring Aar 1800 blev nogle af Præstejorderne, der laa i den sydlige Bymark Øst for Kongevejen, efterhaanden bortsolgt.

Degnebolig var der ikke til Kirken i det 16-17. Aarhundrede — næppe heller nogen fast Degn. I den gamle Stiftsbog fra 1567 siges det udtrykkelig, at der ingen Degnestavn er, men et Hus paa Præstens Toftejord omtales dog som Degnebolig »i gammel Tid«. I de første Aaringer af det syttende Aarhundrede var der en Pebling fra Vor Frue Skole i København, som hver Søndag Morgen drog til Lyngby for at synge for Menigheden og forrette den øvrige Degnetjeneste, og som forøvrigt senere blev Præst ved Kirken. Endnu 1647 var der ingen Bolig eller Avl for Degnen i Sognet, først i sidste Fjerdedel af Aarhundredet byggede Degnen Villum Jensen sig paa egen Bekostning et Hus »udi et øde Morads«. I 1699 fik Rustenborgs Ejer Envoyé Weiberg dette Hus tilskødet af Kongen, og hans Søster, der arvede Ejendommen, forlangte Hoveripligt af den følgende Degn Frands Pedersen Schmidt. Det nægtede han — forlangte tvertimod, at Kirken efter Loven skulde skaffe ham Degnebolig, og det endte med Retssag. Rente-kammeret maatte da 1723 gaa ind paa at købe Huset til Degnen, men Købesummen blev aldrig betalt, da man forsømte at faa Skødet ind-

sendt. Det opklaredes 1738, da Degnen forlod Huset i faldefærdig Stand, men da nægtede Kammeret at bringe Købet i Orden, og Huset blev liggende under Rustenborg. Senere blev der saa endelig indrettet en Degnebolig, som benyttedes indtil den 1804 solgtes ved Auktion og købtes af Boghandler Joh. Gottlieb Rothe til Lyststed.

Foruden Præstegaarden og »Klokkerhuset« (som der senere skal berettes nærmere om) ejede Kirken fra gammel Tid elleve *Husjorder* i Lyngby. Kirkens Ret til disse Huspladser blev 1666 bestridt af Ridefogden Thomas Holck, der hævdede, at Kirkehusmændene var Kongens Bønder og derfor ogsaa skulde gøre Hoveri til Kongl. Majestæt. Ved Tingsvidne blev det oplyst, at man i fordums Tid havde gjort en Dags Høstarbejde eller lign. til Ibstrup, men det var ophørt, da denne kgl. Ladegaard blev forpagtet ud. De nuværende Kirkehusmænd skulde ganske vist kaste Sne fra Kongeportene, løbe med Bud for Sognefogden og hjælpe til med Arbejde paa Kirken etc., men fik til Genæld udvist Ildebrændsel i Skoven. Ridefogden fik da heller ikke Medhold, hverken ved Herredsting eller Landsting, og ved Højesteretsdom af 12. Septbr. 1666 blev Kirkens Ejendomsret til Huspladserne slaaet fast.

Ligesom det var Tilfældet med Kongens Grundejendom var Kirken kun Ejer af selve Huspladsen, Bygningerne tilhørte Beboeren. Navnlig i det attende Aarhundrede var disse Huse hyppigt i Handelen. De fleste ejedes af Smaafolk og Haandværkere, en Del blev efterhaanden lagt ind under Manufakturterne eller andre større Ejendomme i Lyngby. Et af dem købtes 1704 af Johan Kretlov, der tidligere havde boet paa Amdams- (eller Stivelse-) Værket ved Ørholm og nu indrettede sin Virksomhed her, et andet lod Kaptajn Nic. Baltzersen indrette til Lyststed med en smuk lille Have. Dette sidste solgtes 1747 til Hans Bærentzen i København, som Aaret efter overdrog det til Kapellanen i Gentofte-Lyngby Sogn Niels Christophersen Vahl, og 1765 købtes det af Henrik Klov, der samtidig fik Bevilling til Handel i Lyngby og blev siddende ved Stedet Aarhundredet ud.

Om *Præsteskabet* ved Lyngby Kirke vides saa godt som intet før Midten af det syttende Aarhundrede — kun en Række Navne paa Præster, som endda ikke danner nogen sammenhængende Series pastorum. I en Panteforskrivning fra 1397 nævnes en Svend Øthensen som Præst i Lyngby, og et Hundredaar senere optræder en Hr. Peder i samme Stilling; han opnaaede 1483 under Biskop Oluf Mortensens Ophold paa Hjortholm dennes Medvirkning til Udlaan af en »Forbog« (o: Breviarium) fra Frue Kirke i København, som han vilde afskrive til sin egen Kirke. I Grevefejdens urolige Tid hed Præsten i Lyngby Lavrids Nielsen, der ligesom talrige af Egnens øvrige Beboere 1535 maatte bede om kgl. Værnebrev mod de plyndrende Hobe, der overstrømmede Nordsjælland. Men derudover vides intet om Præster i Lyngby før Reformationen.

Den første Præst efter Reformationen, som man har sikre Efterretninger om, er Hans Unys; han sad i hvert Fald i Kaldet i 1560erne, døde i 1580erne og efterfulgtes af Ingvar Olufsen († 1591). Om de to følgende, Mads Rasmussen (til ca. 1611) og Jakob Sørensen (til 1618), vides der i Grunden ikke noget — kun at der allerede i deres Embedstid maa have eksisteret en Kirkebog ved Lyngby Kirke, begyndt senest 1615, som saaledes har hørt til de tidligst førte i hele Landet. Den nuværende ældste Kirkebog begynder 1641, men er for Tiden indtil 1682 kun Afskrift af en endnu ældre.

De to næste, Hans Pedersen og Valentin Merchel, sad længe i deres Embeder, den første fra 1618 til 1640, den sidste fra 1640 til sin Død 1681. Valentin Merchel, der var født paa Hjortholm Mølle 1615 og saaledes fra Barnsben knyttet til Egnen, synes at have været en dygtig og anset Præst, som navnlig under Svenskekrigens bevægede Aar kom i et nært Forhold til sin Menighed. I det sidste Afsnit af sit Liv var han svagelig, og ved Præstegaardens Brand 1681 mistede han største Delen af sit jordiske Gods. Sønnen Hans, der havde været hans Kapellan siden 1669, overtog Kaldet efter hans Død, men blev ved Sammenlægningen af Gentofte og Lyngby Sogne umiddelbart efter forflyttet til et andet sjællandsk Præsteembede.

Blandt Præsterne i Lyngby, efter at Sognet atter 1758 var blevet selvstændigt Præstekald, er det navnlig de tre, Bone Falch Rønne (fra 1802 til 1833), Peter Rørdam (fra 1856 til 1883) og Holger Fred. Rørdam (fra 1883 til 1913), som ved deres Gerning inden for Menigheden og deres Virksomhed udadtil har bragt deres Navne til Eftertiden — Bone Falch Rønne ved sit filantropiske Arbejde og landøkonomiske Vækkelse blandt Almuen, Peter Rørdam som Grundtvigs fremragende Discipel og Formidler af Mesterens Ideer, Holger Fred. Rørdam som en af Danmarks mest produktive Historikere. Som Præst var Peter Rørdam ubestridt den mest betydelige af de tre — ingen forstod som han at samle Menigheden om sig og komme Enkeltmand ind paa Livet trods divergerende Anskuelser, og som Prædikant rakte hans Ry langt ud over Præstekaldets Grænser. Aaringer igennem flokkedes Tilhørere fra Hovedstaden om hans Prædikestol i Lyngby Kirke, hvor hans trofaste og hengivne Velynderinde, Enkedronning Caroline Amalie, aldrig savnedes i den Tid af Aaret, hun opholdt sig paa Sorgenfri.

Paa Bakken omkring Kirken ligger den gamle *Kirkegaard*. Kirkegængerne maatte møjsommeligt kravle op ad den stejle Bakkeskraaning, indtil der 1687-88 blev sat Rækværk ved begge Opgangene »for aldrende og skrøbelige Folk at hjælpe sig ved op til Kirken«. Kirkegaarden er indhegnet med Mur hele Vejen rundt, og denne Ringmur med dens mange Fag og Piller bødedes der bestandigt paa i ældre Tid — dens Vedligeholdelse slutte største Delen af Kirkens Indtægter. Den Del af Sognefolket, der havde Lyst og Raad til at betale, be-

gravedes her som andet Steds i selve Kirken, men den brede Almue fandt sit sidste Hvilested udenfor, paa Kirkegaarden. Pladsen blev alligevel til langt ned i Tiden, først i det nittende Aarhundrede blev Kirkegaarden udvidet med et Terræn, beliggende nogle Hundrede Meter Sydøst for den oprindelige og forbundet med den ved en Sti over Ulrikkenborgs gamle Gaardsplads. Endnu senere anlagdes »Sorgenfri Kirkegaard« (ved Lottenborg), indviet 1903 og med et Ligkapel, opført 1905 af Arkitekt Harald Jensen.

I Kongens Lyngby ligger en Række kendte Personligheder begravet, bl. a. Skuespillerinden Ellen Heger († 1842), Digteren Thomas Lange († 1887; Monument af Frølich), C. F. Tietgen († 1901) og Hustru († 1917), Nationaløkonomen N. C. Frederiksen († 1905), Komponisten J. Malling († 1905), Arkitekten F. Meldahl († 1908), de to til Lyngby nær knyttede Politikere E. Piper og J. Wilmann (begge † 1928) og de tre Præster ved Kirken: Bone Falch Rønne, Peter Rørdam og Holger Fred. Rørdam.

II. VANDMØLLEN I KONGENS LYNGBY

Indtil Midten af det syttende Aarhundrede laa Kongens Lyngby hen som en fredelig Idyl, endnu ikke opdaget af Hovedstadens Beboere, uden Kroer, og med en lukket Kongevej gennem sin Bymark, afstængt ved bevogtede Porte, ikke tilgængelig for andre end de kgl. Herskaber og Folk, der var forsynet med kongeligt Pas og som rejste i Kongens Ærinde. Men i det følgende halve Hundredeaar satte tre Mænd sig fast i Kongens Lyngby, og af deres Ejendomme udviklede sig alle de landskendte Lokaliteter, der siden gav Lyngby sit Ry. De og deres Arvinger købte og solgte, drev Industri og indrettede Krohuse. Den første var Casper Herbach, kendt under Navnet »Kunst-Casper«, den anden Borgmester Anders Jacobsen, senere kaldet Lindberg, den tredje Diplomaten Frederik Weiberg.

Sachseren Casper Herbach indkaldtes 1643 til Danmark af Kristian IV og blev ansat som Hofsnedker, men mestrede desuden mangehaande andre Kunster, og optraadte baade som Mekanikus, Møntmester, Guldsmed — og Guldmager. Under Frederik III beholdt han sin foretrukne Stilling blandt Hoffets Kunsthåndværkere — kort efter Tronbestigelsen gav Kongen ham (30. Jan. 1649) en kgl. Bestalling »til at forfærdige alt hvis Arbejde af Os naadigst bliver anbefalet, saa vidt han gøre kan«, og der tilsikredes ham 500 Rdr. aarlig af Renteriet foruden en klækkelig Genant i Naturalier. Denne Løn skulde løbe fra 6. Oktbr. 1648, rimeligvis Tidspunktet for Afleveringen af de nye Kongekroner, han forfærdigede i Anledning af Frederik III's og hans Gemalindes Kroning i Novbr. s. A. Men at det ikke mindst var

Alkymien, der skaffede ham Yndest hos Frederik III, faar man Indtryk af gennem et Par endnu bevarede Breve, som Kongen sendte »Kunst-Casper zu Händenc«. Han havde sine Laboratorier og sin »Kunstmølle« ved Rosenborg, indtil han 1650 overtog et Mølleværk i Lyngby.

Lyngby Mølle kan ligesom de andre Vandmøller ved Fureaaen eftervises langt tilbage i Tiden. Den er dog næppe identisk med »Molendinum Lughna«, der tilhørte Roskilde Bispestol ca. 1370 — thi Lyngby Mølle var Kronens Ejendom før Reformationen. I det sekstende Aarhundrede og første Halvdel af det syttende var det kun en Grynmølle, hvor de omboende lod male deres Korn, og den bortfæstedes til Kronens Bønder ligesom Byens Gaarde og Huse. Men i 1640 kom der en Industrimølle til desuden.

En Tysker, Jacob Petz, der nedsatte sig som Drejer i København, søgte i disse Aar, da Krigen bestandig stod for Døren, at skabe sig en Eksistens som Vaabenfabrikant, og Regeringen støttede hans Planer for ogsaa paa dette Omraade at skabe en Hjemmeindustri og gøre sig uafhængig af Udlandet. Han vilde fremstille Musketter, der kunde staa Maal med de hollandske — ikke blot fandtes der her efter hans Udsagn bedre og blødere Jern til dette Formaal end i Tyskland, men ogsaa godt Lønnetræ, bedre egnet til Musketter end Pæretæ, og Valdbirk til Pistolskæfter. Betingelserne var saaledes til Stede, han manglede blot en Plads, hvor han kunde bygge en Smede-, Bore-, Slibe- og Poleremølle. Den fandt han i Lyngby, lige over for Kornmøllen, og der var Vand til dem begge. Han sluttede saa en Overenskomst med Mølleren, som fik 15 Daler om Aaret til Hjælp til sin Landgilde, og de skulde enes om at benytte Strømmen til bestemte Tider. Dernæst søgte han om Privilegium for sig selv og Arvinger »til evig Tid« og forpligtede sig til at levere den danske Konge Musketter forlods; først naar man var forsynet herhjemme, vilde han eksportere. Paa Slotsherrens Anbefaling opnaaede han ogsaa det attraaede Privilegium, som udstedtes 29. Marts 1640.

Paa dette Tidspunkt var der altsaa to Mølleværker i Lyngby, baade Kornmølle og Slibemølle. Og Slibemøllen synes at have været meget leveringsdygtig, allerede i Maj 1640 havde Jacob Petz ca. 300 Musketter færdige. Havde Kongen ikke Brug for dem, havde han andre Aftagere, som vilde »skibe dennem gennem Sundet« — d. v. s. udføre dem til Udlandet. Og i Aug. 1643 sluttedes der Kontrakt med ham om Levering af hele 2000 Musketter at levere paa Tøjhuset. Det var et værdifuldt Fabrikarlæg, han havde skabt, og da han overdrog det til Kronen, ydedes der ham en Afstaaelsessum paa 2000 Slettedaler.

Paa denne af Jacob Petz anlagte Slibemølle fik Casper Herbach 6. Marts 1650 Skøde af Kongen. Han maatte ved Overtagelsen forpligte sig til at betale de 2000 Slettedaler, som den havde kostet Kronen og som aarlig skulde afdrages i hans Løn. Det blev de nu ikke — saa

godt som hele Summen blev betalt paa een Gang, dog først i Begyndelsen af 1657. Rimeligvis har det været gode Aar for Casper Herbach, men derefter kom Svenskekrigen og gjorde Ende paa hans Foretagsomhed. Ligesom Kornmøllen i Fejdetiden led en ilde Medfart gik det ikke mindre ud over Casper Herbach. Hans Mølleværk med de kunstfærdige Indretninger blev nedbrudt af Fjenden og henlaa ruineret og øde indtil Efteraaret 1662.

Da havde Kunst-Casper forvundet Slaget og var atter fuld af Energi og Ideer. Nu var Krigens Tid omme, nu maatte man slaa ind paa fredelige Sysler, og han greb Lejligheden, da den tilbød sig. Det gamle kombinerede Tugt- og Børnehus fra Kristian IV's Tid, der havde sin Plads i Nærheden af Helligaands Kirke i København og en Overgang havde været Sæde for en efter Datidens Forhold storstilet industriel Virksomhed, var nedlagt 1650, men efter Krigen oprettedes ved Forordn. af 16. Marts 1662 et nyt Børnehus for Københavns Fattigvæsens Kapitaler og Kongen skænkede som sin Andel i Foretagendet en Gaard paa Kristianshavn. Her sattes ikke blot forældrelose og vanartede Børn til Oplæring, men ogsaa voksne Lediggængere anbragtes i Anstalten til Tvangsarbejde, og de beskæftigedes især med Tilvirkning af Klæde og Lærred. Dertil behøvedes Valkemøller, og Casper Herbach øjnedes straks Chansen for igen at faa sin ødelagte Mølle ved Fureaaen i Gang.

Allerede i Eftersommeren 1662 havde han gennem Rigsmarskal Korbitz skaffet sig Tilladelse til at opføre en Valkemølle, og i Septbr. andrager han Kongen om Privilegium. Det koster en temmelig Slump Penge at indrette et saadant Værk, fortæller han, og han kan ikke staa sig ved at faa altfor nærgaaende Konkurrenter — derfor maa han kræve Eneret inden for et vist Omraade. Han lover til Gengæld at besørge al den Valkning, som forlanges af ham, ikke blot for Børnehuset, men ogsaa for andre, og er villig til at opføre endnu en Valkemølle, hvis den ene ikke slaar til. Men sin gamle Haandtering vil han derfor ikke opgive — han vil ved Siden af Valkeværket have Lov til at bygge en lille Slibemølle, hvor der kan »drejes og skæres Stene« og gøres saadant andet »lustige Arbeit«. Det indrømmedes ham alt sammen ved et kgl. aabent Brev af 25. Septbr. 1662, hvori der tillige blev givet ham Tilsagn om, at ingen anden Valkemølle end hans maatte opføres inden for en Afstand af fire Mil fra Hovedstaden.

Selv fik Casper Herbach dog ikke megen Glæde af sit nye Værk — to Aar efter, i Oktbr. 1664, døde han, og det blev hans anden Hustru Anna, Datter af en indvandret Hollænder Dirich Holtschart, som i Forbindelse med sin Stedsøn, kgl. Møntmester Frederik Casper Herbach, maatte tage Arven op efter ham. De sluttede 1665 en indbyrdes Forening, hvorefter Enken saa længe hun levede skulde beholde Valkemøllen og det Krosted i Lyngby, som afdøde Kunst-Casper ligeledes

havde oprettet — hvorom mere nedenfor —, men efter hendes Død skulde Halvparten tilfalde Stedsønnen eller hans Arvinger, og nødvendigt Byggearbejde paa Møllen og Kroen skulde ligeligt bekostes af begge Parter. Denne Overenskomst sluttedes for at holde Ejerforholdet klart, thi efter den gamle Herbachs Død var det ikke Enken, men hendes Stedsøn, der styrede Bedriften i Lyngby, baade de Dele, der tilhørte hende, og de Nyanlæg, han selv satte i Værk. Der var iøvrigt et dobbelt Slægtskab imellem dem, idet Stedsønnen var i Ægteskab med hendes Datter af mellemste Giftermaal.

Selv havde Frederik Herbach kort efter Faderens Død forpagtet den gamle Korn-Vandmølle, som Kunst-Casper aldrig havde haft nogen Brugsret til. Det var endnu Kronens Ejendom, men Kongen havde bortforlenet den til en af sine Skibshovedsmænd, David Dannel, der i mange Aar havde tjent paa Flaaden og deltaget i Svenskekrigene. Han havde 1659 faaet Livsbrev paa Lyngby Mølle (og samtidig paa Langebeks Mølle i Vordingborg Len) som Erstatning for en Sum af 1200 Rdr., som Kongen skyldte ham i resterende Sold, og fik Møllen med alle tilhørende Rettigheder for sin egen, sin Hustrus og et af sine Børns Livstid. David Dannel drev den imidlertid ikke for egen Regning, den var bortfæstet, og i gamle Casper Herbachs Tid var det en Bonde Peder Sørensen, der havde Møllen i Fæste og havde haft den længe før David Dannel fik Livsbrev paa den. Endnu i Amtsregnskabet 1664-65 staar Peder Sørensen som Fæster, men i Regnskabet 1667-68 er Møntmester Frederik Herbach traadt i hans Sted.

At Frederik Herbach søgte at udvide Virksomheden, havde sine gode Grunde. Valkemøllen i Lyngby havde faaet en Konkurrent i Ebberød, hvor der 1665 oprettedes en Valkemølle paa Dr. Hans Svanes Gaard, netop fordi Lyngby-Møllen ikke altid havde Vand nok til Behandling af det Klæde, som den fik fra Børnehuset, og den »tilmed ikke heller i alle Maader skal være saa bekvem, at Klædet som det sig bør der valkes kan«. Derfor sikrede Fred. Herbach sig Kornmøllen og udvirkede yderligere en kgl. Bevilling (af 17. Decbr. 1667) til Oprettelse af en Valsemølle, der skulde bruges ved Møntarbejdet. Da der var Mangel paa Møntersvende, og der desuden gik for meget med til Løn, forstod den driftige Mand, at en Valsemølle kunde sætte Produktionen i Vejret med en forholdsvis mindre Arbejdskraft. »Som jeg paa Møntersvende haver stor Bræk og Mangel«, skriver han, »saa jeg Arbejdet som jeg gerne vilde ikke kan fortsætte, kan Svendene, som jeg nu haver, mærkelig udi deres Arbejd ved saadan Valsemølle, naar den er indrettet, blive befordret, og kan Omkostningen med Svendenes Arbejdsløn ogsaa derved blive sparet«. Maskinerne var allerede da et økonomisk Problem i Industrien.

Det saa meget lovende ud med den unge Møntmesters Virksomhed, men det hele fik alligevel en brat Ende. I Svenskekrigenes Kølvan

fulgte ikke blot økonomisk Ruin, men der udviklede sig en for enhver Efterkrigstid karakteristisk usund Spekulation, der ofte bevægede sig lige paa Grænsen af Loven — og den unge Herbach blev et Offer for denne altfor graadige Foretagsomhed. Hvis Valseværket er kommet i Gang, er der altsaa i nogle Aar ikke blot slaaget kongelig Mønt i Lyngby *), men ogsaa stampet Klæde og malet Korn — og sikkert er det, at Herbach lod sine Møller arbejde med en Hensynsløshed, der gik ud over de andre Møllerværker i Fureaaen. I Novbr. 1670 fik Stiftamtmanden kgl. Ordre om at tilholde Møntmester Herbach, at han i det mindste lod Voldslusen optage, naar han ikke lod male, »paa det at Kobberværket [o: Brede] med de andre nedenfor liggende Møller i deres Arbejde derved ej skal blive forhindret«.

Denne lidet hensynsfulde Færd over for de andre Bedrifter ved Aaen var dog ikke det værste — der var ogsaa andre Møllebrugere, som jævnlig maatte have Tilhold i den Retning. Værre var det, at Frederik Herbach, aabenbart i god Forstaaelse med sin Kollega, Møntmester Krøger, sparede paa Ædelmetallet i de Møntstykker, han slog for Kongen og derved bedrog Kronen. Herbach var ikke den værste af de to, men begge havde de beriget sig paa Statens Bekostning. Sagen kom op i Foraaret 1671, Statskollegiet indstillede dem til Embedsfortabelse og Pengestraf »efter enhvers yderste Formue«. Herbachs Møntmesterkollega fik imidlertid som den dygtigste Lov til at forblive i Embedet, medens Herbach selv forsvandt fra Landet, bort fra alle Forpligtelser.

Møntmester Herbach havde nær draget Kunst-Caspers gamle Enke med i sit Fald — havde hun ikke været forudseende nok til at slutte den nævnte Overenskomst med ham, havde hun maattet gaa fra sin afdøde Mands Ejendom. David Dannels Enke og den senere Borgmester, daværende Amtsskriver Anders Jacobsen gjorde nemlig Indførsel for Stedsønnens Gæld ogsaa i Valkemøllen. Men allerede ved Landstinget blev det paa Grundlag af Overenskomsten klargjort, at Møllen tilhørte hende saa længe hun levede, og da Sagen kom for Højesteret i 1673, maatte Kreditorerne gaa paa Forlig. Først da fik hun Nys om, at Stedsønnen havde ladet Kunst-Caspers Privilegier paa Mølle og Kro konfirmere i sit eget Navn. Hun klagede til Kongen i 1678 og opnaaede i 1680 at faa kgl. Tilsagn om, at Privilegierne skulde gælde hende og hendes Børn, uanset hvad Stedsønnen havde foretaget sig bag hendes Ryg.

Efter Frederik Herbachs Forsvinden beholdt Kunst-Caspers Enke altsaa Valkemøllen, medens Kornmøllen toges i Fæste af Hans Heuser paa Frederiksdal og indrettedes til Papirstampeværk. Om Møntmester Herbachs Valseværk forlyder der intet. Ved Matrikuleringen 1682

*) Der kan dog ikke bestemt paavises Mønter, som er udgaaet fra Herbachs Værksted i Lyngby, hverken valseprægede eller andre.

nævnes det ikke — der er paa det Tidspunkt kun de to Værker, Anne sal. Casper Herbachs Valkemølle med eet Vandhjul og tre Stamper, og Hans Heusers Papirmølle, »hvilken tilforn haver været en Hoved-Melmølle, som bruges Vinter og Sommer«. Den havde to Vandhjul, hvoraf det ene drev seksten Papirstamper, medens det andet, der havde været anvendt ved den gamle Møllekværn, nu var ude af Brug. Hans Heuser tog ogsaa Fogedgaarden i Fæste og søgte at faa fast Fod i Kongens Lyngby, men uden Held.

Faa Aar efter blev Anders Jacobsen, som aabenbart havde sat Penge i Frederik Herbachs Foretagender, Enejer af Lyngby Mølle med dens hele Tilliggende. Han var en Mand, der kom fra Folkedybet og havde forstaaet at arbejde sig i Vejret, var begyndt som »Gemaksforvalter«, blev siden Amtsskriver i Københavns Amt, forfremmedes til Amtsforsvalter, udnævntes til Viceborgmester i København 1690 og døde 1717 som Højesteretsassessor og Etatsraad. Som Standsperson antog han Navnet Lindberg og Sønnerne arvede det.

Han var tillige en driftig Mand, der havde Teglværk i Vedbæk og ejede Jordegods ude i Landet. Bygningerne ved Lyngby Mølle maa han have købt af Casper Herbachs Enke eller Arvinger, Hans Heuser havde nedlagt Papirfabrikationen i Lyngby og var bleven knyttet til Strandmøllen, og det Dannelske Livsbrev er rimeligvis løbet ud. Sikkert er det, at Anders Jacobsen til Vederlag for Bøndergods i Nyborg Amt, som han tilbød at udlægge til Rytterhold, ved kgl. Skøde af 19. Marts 1689 fik Lyngby Mølle til Arv og Eje med de Jorder, som fra Arilds Tid havde ligget til den. Møllen stod for 23 Tdr. Hartkorn (inklusive Mølleskyld) efter den gamle Matrikel. Da den paa dette Tidspunkt kun brugtes som Valkeværk, fik han tillige de Privilegier, der tilkom Manufakturmøller, og Mølleskyld skulde der ikke svares, med mindre Møllen i Fremtiden indrettedes til Kornmaling.

Endnu i Aaret 1700, da Anders Jacobsen ved Skøde af 11. Juni solgte Lyngby Vandmølle med to Huse paa den indhegnede Mølleplads og med tilhørende Sædeland og Engbund for 2350 Rdr. til Anna sal. Johan Witts i Lyngby, var det et Valkeværk med seks Stamper af Bøgetræ og en Egekumme, og rimeligvis har Børnehuset, som 1687 afhændede sin Stampemølle i Dyrehaven og først tilbagekøbte den i 1714, vedblivende givet Lyngby-Møllen Arbejde. Men i 1723, da Anna Witts ved Skøde af 12. Decbr. solgte den til Jochum Gevert, var den atter i Gang som Melmølle, og den nye Ejer optog Laan til »den store Melmølles Forbedring udi Kongens Lyngby«. Af Møllepladsen ved Aaen — Jorderne laa i Bymarken — fik Jochum Gevert overdraget Møllehuset med Kværn og den til Møllen indhegnede Have og Gaardsplads tilligemed Lade og Stald samt hele Brugsretten til Vandet. Resten beholdt Mad. Witt for sig selv og sin Søn Hans, som havde drevet Møllen paa hendes Vegne.

I hvert Fald i de sidste Aar af Jochum Geverts Ejertid fungerede Lyngby-Møllen atter som Valkeværk, men gjorde ikke Fyldest, og købtes 1739 af Kommercekollegiet for Kongens Regning. I disse Aar, umiddelbart efter Kollegiets Oprettelse, gik alle Bestræbelser ud paa at ophjælpe Industrien, og man tillagde det stor Betydning, at Fabrikkerne i Hovedstaden kunde betjene sig af den nærliggende Valkemølle i Lyngby. Men i den mangelfulde Stand den var og med en Ejer, der kun slet forstod Professionen og ikke heller behandlede de Varer, der betroedes ham, med tilstrækkelig Omhu, var Fabrikanterne daarlig tjent. Kollegiet lod da, med Poul Badstuber paa Brede som Mellemand, Møllen købe for 4000 Rdr. Kroner, der udrededes af Kommercefonden, og ydede desuden Jochum Gevert, som tog Ophold i Gentofte, en livsvarig Boliggodtgørelse. Kongen fik derefter Skøde paa Lyngby Mølle 8. Decbr. 1739.

Bag ved disse Transaktioner laa dog ikke blot Bestræbelser for Industriens Fremme, men ogsaa Hensyn til Statens Tarv. Naar Valkningen kunde besørges for en bestemt billig Takst, hvis Ansættelse Kollegiet fik Indflydelse paa, kunde Klædefabrikanterne levere Stofferne billigere til Statens Magasin. Det var Tanken, men om Ræsonnementet altid slog til, det er en anden Sag. Det var i hvert Fald under disse Forudsætninger, at man traf Aftale med Klædefabrikør Pierre Gandil — der ogsaa besørgede Valkningen for de mindre indenlandske Fabrikanter — om at overtage Lyngby-Møllen.

Den var som sagt i daarlig Stand. Den var saa forfalden, at der kun var een Kumme i Gang, og da den kgl. militære Stampemølle i Dyrehaven ikke kunde overkomme mere end Valkningen af Munderingsstofferne, var alle de øvrige Fabrikanter i stor Forlegenhed. Møllen maatte straks underkastes en Hovedreparation, og den maatte Staten bekoste forinden Værket overleveredes Gandil.

Dertil udsaa man en hollandsk Bygmester, Marten van Dockum, som 1736 var indkaldt til Danmark for at medvirke ved Opførelsen af den nye Dok ved Strandgade paa Kristianshavn, og paa den Maade var kommet i Kongens Tjeneste. Ved Besigtelsen af den gamle Valkemølle i Lyngby viste det sig, at den ikke blot var for svag for »det gaaende Værk«, men i den Tilstand, at den maatte brydes helt ned og en ny og bedre Møllebygning opføres. Skønt en Del af de gamle Materialer anvendtes, blev det dog en Bekostning paa over 3000 Rdr. Dem ofrede man imidlertid gerne — det gjaldt Ophjælpingen af den indenlandske Industri og Handelens Udvikling. Byggeriet begynde i sidste Halvdel af 1740 og stod paa en rum Tid; da den vel var færdig, overtog Bygmeisteren selv Møllen, og Pierre Gandil, der næppe havde haft Lejlighed til at udfolde nogen større Virksomhed i Lyngby, traadte fra.

Ved kgl. Koncession af 15. April 1743 fik Marten van Dockum

overdraget Brugen af den ny opbyggede Valkemølle paa den Betingelse, at han selv skulde opføre Beboelseshus og Stald — hvorfor han dog blev holdt skadesløs ved en aarlig Afgift af Kommercefonden, som skulde overtage Bygningerne efter deres Værdi, naar han fraaadte Møllen. Ellers skulde han blot sørge for Vedligeholdelsen og betale Skatter af Jorden, men det var en Forudsætning, at han holdt en dygtig Valkeknægt samt Heste og Vogn, og udførte Arbejdet efter en med Magasinets Direktion aftalt Takst, baade for Valkningen og for Transporten. Denne Koncession udvidedes 19. April 1751 til hans Hustru, Anna Margrethe f. Jean, som skulde beholde Brugsretten til Møllen paa de samme Betingelser, hvis hun overlevede ham. Det var saaledes den gamle Form for Livsbreve, som bestandig opretholdtes.

Marten van Dockum var nidkær i sin Bedrift og havde god Grund til at være om sig, da han skulde føde en talrig Familie. Han var fuld af Ideer ligesom sin længst henfarne Forgænger Casper Herbach og spekulerede stadig i Tilskud fra Kommercefonden — ligesom de fleste andre af Samtidens Industridrivende. For hans Vedkommende dog uden Held, skønt han aabenbart beflittede sig paa at højne den Gren af Industrien, han var kommen ind paa. Møllen i Lyngby var bestemt til Valkning af de her i Landet fabrikerede fine Tøjer, og for at naa det bedste Resultat, indkaldte han hollandske Arbejdere. Men Drivkraften var utilstrækkelig for Behovet — der manglede bestandig Vand. For at bøde derpaa byggede han i Slutningen af 1746 en Hestemølle til Hjælp, og da det heller ikke forsløg, spekulerede han paa at opsætte en stor hollandsk Vind-Valkemølle — en Tanke han ogsaa fik ført ud i Livet, dog ikke i Lyngby, men paa Vodroffgaard lige uden for København, hvor der den Gang var en betydelig Sejldugsfabrik. Han satte Vindmøllen op med en Bekostning af 6000 Rdr. og overtog selv Driften. Men det blev en uheldig Spekulation og satte ham i saa stor Gæld, at han siden ikke forvandt Følgerne. Kommercefonden havde ikke villet interessere sig i dette Foretagende, men den udvidede Koncession paa Møllen i Lyngby, som han fik 1751, var en Opmuntring til ham, for at han ikke helt skulde tabe Modet.

Og Modet beholdt han. Han var alsidig som salig Kunst-Casper og blev benyttet paa mange Maader. Han havde Tilsyn med Indretningen af Agatmøllen ved Esrom, fik 1759 Eneret paa Tilvirkning af Blyhvidt og Haglskrot ved Møllen i Lyngby og 1762 Bevilling paa Anlæg af en Spigerfabrik sammesteds — og opnaede da endelig, at Kommercefonden satte 2000 Rdr. i dette sidste Foretagende. Men allerede da var den Blomstring af den indenlandske Industri, som Regeringen gennem en Menneskealder ad kunstig Vej og ved Opbydelse af megen Energi og store Bekostninger havde fremkaldt, ved at tabe sig.

Lige fra Begyndelsen af 1750erne havde Marten van Dockum i gen-

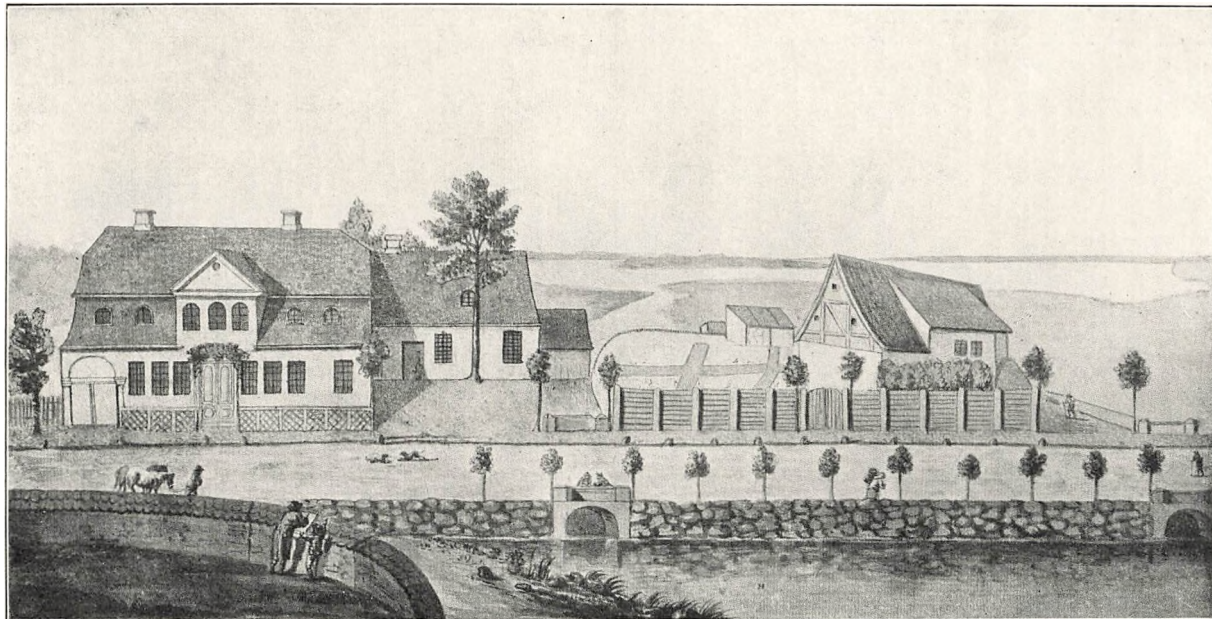
tagne Henvendelser til Kommercekollegiet slaaet paa at faa Møllen i Lyngby skænket af Kongen til Ejendom. Saa kunde han nemlig belaae den og mulig komme paa Fode igen. Der løb mange Udgifter paa til Vedligeholdelse; i 1754 maatte han foretage en Hovedreparation af Møllen, Hjulene maatte ombygges og Murværket sættes af Kamp, da de smaa Flensborger-Sten ikke kunde staa for Vandets Indvirkning. Samtidig tog Indtægterne af og hans Gæld voksede. Tab løb der paa i Bedriften — et værdifuldt Stykke Klæde kunde forsvinde under Vejs til Valkemøllen, og Marten van Dockum, der ikke yndede Processer og ikke heller havde Raad til den Slags, foretrak at yde Erstatning i Mindelighed. Endelig lykkedes hans Bestræbelser — ved kgl. aabent Brev af 18. Maj 1759 fik han skænket Lyngby Vand-Stampemølle til Ejendom. Af Ager og Eng var der 1 Td. 3 Skp. Hartkorn, Mølleskylden var sat til godt 19 Tdr., og som særlig Herlighed til Ejendommen Fiskeri og Aalefangst i Søen inden for visse Grænser. Møllebygningen, der var opført af svære Egebindinger med Stentag, og hvori der var 12 Stamper af 10 Alen lange pommerske Bjælker, fik han af Kongen, derimod var den grundmurede og teglhængte Hovedbygning med smukt udstyrede Stuer samt Stald og Vognskur hans egen. Lyngby Mølle gik saaledes for anden og sidste Gang ud af Stats-eje.

Med Gavebrevet fulgte den Bestemmelse, at Møllen kun maatte benyttes som Stampemølle og skulde være hjemfalden til Kronen, om den indrettedes til andet Brug uden Kongens Tilladelse. Navnlig efter Marten van Dockums Død 1769 var denne Bestemmelse i Vejen for, at Enken kunde faa tilstrækkeligt ud af Virksomheden, thi Stampeværket alene kunde ikke bære sig paa Grund af Klædefabrikernes Indskrænkning og nye Stampeværkers Indretning. Derfor søgte hun i 1773 at faa Lov til at indrette Melmølle i Stedet for det Spigerværk, som Marten van Dockum havde faaet i Stand ved Vandmøllen i Lyngby.

Baade hun selv og hendes Mand havde tidligere gentagne Gange attraaet Retten til Kornmaling, der ikke som den industrielle Mølle-drift var underkastet vekslende Konjunkturer, men de omboende Mølleejere havde bestandig gjort Indsigelse. De paaberaabte sig ikke blot Skødet af 1689, der fastslog, at Lyngby Mølle var et Valkeværk, men især det Faktum, at de i 1740, da Vejrmøllen i Hjortespring nedlagdes mod at de overtog den aarlige Afgift, ved en kgl. Resolution fik Til-sagn om, at Oprettelsen af flere Vejrmøller end der da fandtes i Københavns Amt ikke skulde blive tilladt. Oven i Købet var de to Møller ved Furestrømmen, som paa det Tidspunkt malede Korn, nemlig Frederiksdal og Fuglevad, særskilt gaaet ind paa at betale Lyngby-Møllens Mølleskyld for at være ene om Melmalingen.

Ganske vist vaagede Datidens Autoriteter over, at ingen gik Stats-

LYNGBY MØLLE I AGENT DODTS TID
(Akvarel, dateret 21. Oktbr. 1792)

borgernes Privilegier for nær, men Statens egne Interesser gik dog forud. Og Staten var interesseret i Lyngby-Møllen derved, at Kommercefonden havde staaende 2000 Rdr. i den, og Sikkerheden blev problematisk, naar Mølleren ikke kunde eksistere ved Valkning og Spigertilvirkning alene. Rentekammeret, der havde aarhundredlang Erfaring i at finde Udveje i slige Tilfælde, fandt den ogsaa her. Hjemfaldsbestemmelsen i Skødet af 1759 fortolkedes derhen, at Kornmaling i Lyngby var afhængig af Kongens Tilladelse, og Tilsagnet til Møllejerne i 1740 hævdede man gjaldt Vindmøller, men ikke Vandmøller! Dermed var den juridiske Side af Sagen klaret, og ved kgl. Resolution af 20. Decbr. 1773 fik van Dockums Enke Tilladelse til at nedlægge Spigerværket og male Mel i Stedet mod at betale Mølleskyld og deltage i Afgiften af den nedlagte Vejrmølle i Hjortespring. Men Klædestampningen skulde i fornødent Fald altid gaa forud for Melmalingen.

Dermed gik Lyngby Mølle fra en omskiftelig Tilværelse ind i et støt Leje og blev et værdifuldt Aktiv. Da Enken ved Skøde af 11. Decbr. 1777 afhændede den til sin Svigersøn Købmand i Helsingør, senere kgl. Agent Arndt Hendrich Dodt, fik hun 14000 Rdr. i Købesum. Møllens Jorder var magelagte saaledes, at de laa samlede paa eet Sted i den gamle Bymark, og Dodt udvidede 1781 Tilliggendet med et Stykke Enghund fra Ulrikkenborg og et Stykke af Landsbyens Markjord. De 2000 Rdr., som Kommercefonden i sin Tid havde sat i Møllen, og som der forøvrigt aldrig blev betalt Renter af — mere strengt gik det ikke til — lykkedes det Agent Dodt at faa helt slettet i 1795 mod at Valkeværket fremdeles blev holdt i god Stand og Drift. Han bragte saaledes Orden i Sagerne og satte yderligere Ejendommens Værdi i Vejret, saa at han, da han ved Skøde af 15. Juli 1795 afhændede Lyngby Vandmølle til Sekretær Peter Rose, fik 25000 Rdr. for den, og da den faa Aar efter atter skiftede Ejer — Rose solgte den til Christen Knudsen ved Skøde af 30. Juni 1800 — var Købesummen 26000 Rdr., en ret betydelig Sum i Datiden. Ved Aarhundredskiftet opretholdtes endnu Fabrikdriften ved Lyngby Mølle, idet der foruden Melmøllen var et Valkeværk med fem Stæmpelhuller.

Valkeværket blev imidlertid nedlagt i de første Aartier af det nitende Aarhundrede. Nu — da de industrielle Forhold var helt forandrede, saa man gennem Fingre med, at de gamle Forpligtelser blev omgaaet. I 1821 eksisterede Valkeværket endnu, men stod stille, i 1834 havde Kornmalingen gjort det helt af med den gamle Industridrift. Valkeværket var omdannet til Kornmølle, saaledes at Lyngby Mølle nu bestod af 2 Mølleværker, hver med eet Hjul til Underfaldsvand. Der var tre Melkværne — de to til Sigtemel malede aarlig 2500 Tdr. Sæd, den ene til groft 2000 Tdr. Til Møllen hørte den Gang et Landbrug med 17 Tdr. Land Ager og 6 Tdr. Land Eng. Møllen drives endnu ved Vandkraft — blot ikke med Hjul, men med Turbiner.

I det nittende Aarhundrede ejedes Lyngby Vandmølle af Chr. Lund (fra 1809), Jørgen Lund og Peter Galberg (fra 1811), Chr. Lund (fra 1820), Peder Chr. Lund (fra 1839) og Chr. Kofoed (fra 1866). Efter dennes Død overgik Møllen 1897 til Aktieselskabet Dansk Gardin- og Textilfabrik. Grunden langs Mølledammens sydlige Bred frasolgte 1874 og ejedes i en længere Aarrække af Proprietær G. P. Agier, men er siden udstykket, og paa Vandmøllens gamle Arealer ud mod Lyngby Sø ligger nu store moderne Fabrik anlæg — Københavns Gardinfabrik og Dansk Farveri- og Merceriseringsanstalt.

Allerede i gammel Tid var Lyngby Vandmøllens nærmeste Omgivelser beskaaret og et Par historisk interessante Ejendomme, *Holmstedes Farveri* og *Preislers Lystgaard*, havde rejst sig paa dens tidligere Grund.

De Dele af den gamle Mølleplads, som Anne Johan Witts Enke ved Overdragelsen til Jochum Gewert 1723 forbeholdt sig selv og sin Søn, var aabenbart de egentlige Beboelsesbygninger ved Lyngby Mølle. Saa vidt man kan forstaa har der paa det Tidspunkt været to Stuehuse med Haver og Gaardspladser — et hun selv benyttede og et for hendes gifte Søn, begge ud mod Kongevejen, men hver paa sin Side af Aaen og Mølleværkerne. Møllepladsen har oprindelig været saa stor, at den let har kunnet taale en Beskæring baade mod Nord og Syd.

Selv boede »gamle Annike Wittis« Nord for Mølleaaen, hvor hun havde sit Hus ved den tidligere Blegehøve, og først nogle Aar efter hendes Død i 1731 gik denne forholdsvis store Parcel ud af Familiens Eje. Det er rimeligvis denne gamle Mad. Witt — hun var Enke allerede Aar 1700 — Holberg nævner i 3. Tome af sin Danmarks Riges Historie. I hendes Hus saa han en Ring med en Sten fra Sophie Amalies Krone, og Ringens Historie, som han fortæller, har han sikkert hørt af hendes egen Mund — vi ved jo fra hans Besøg hos Marie Grubbe i Borrehuset, at han yndede at lytte til gamle Kvinders Fortællinger. Og Ringens Historie knyttede sig til Kunst-Casper, hvis mærkelige Personlighed tiltrak Holberg. Den gik ud paa, at Eleonora Kristine, da hun kort før Frederik III's Kroning rejste gennem Lyngby, opsøgte Casper Herbach's Værksted og lod sig forevise Dronningekronen, der skulde bruges ved den forestaaende Kroningsfest, og da hun satte den paa sit Hoved, tabte hun den, af Vanvare eller med Forsæt, hvorved en af dens ædle Stene gik itu. Kunst-Casper lod straks Kongen give hemmelig Underretning, men Sagen blev dysset ned — og et Stykke af Stenen blev altsaa indfattet i Mad. Witts Ring. »Denne curieuse Historie«, skriver Holberg, »haver jeg holdet fornødent at anføre for at vise, at det var ikke uden Grund Dronning Sophia Amalia haver fattet saadan Bitterhed mod Frøiken Eleonora, skønt man maa tilstaa, at den blev pousseret noget for vidt«. Historiens Troværdighed er en Sag for sig — i hvert Fald kan den ikke stedfæstes i Lyngby, da

Casper Herbach først overtog Slibemøllen halvandet Aar efter Kroningen.

Faa Aar efter Anne Witts Død anlagdes paa denne Plads, lige over for Store Kro, *Holmsteds Farveri* — eller »Farverfabrikken« som det kaldes i Datiden. Viceborgmester i København Fred. Holmsted havde 1730 oprettet et Klædemanufaktur paa Kristianshavn, men det gik ikke godt, og kun paa Kristian VI's egen Tilskyndelse fortsatte han, bl. a. med Fabrikation af fine spanske Klædesorter, som i den Grad tiltalte Kongen, at han ikke blot tilsagde ham sin Protektion, men ogsaa lod Kongehuset tegne Andele i Foretagendet. I Febr. 1734 fik Borgmester Holmsted kgl. Privilegium, hvori det udtrykkelig tillodes Manufakturert at oprette eget Farveri »enten uden eller inden Staden« paa et dertil egnet Sted, »hvor tilstrækkeligt Vand og anden Lejlighed findes for derpaa at lade farve saavel Manufakturerts egne Varer som og ellers for alle og enhver«. Til dette Øjemed valgte han Pladsen i Lyngby, der mod Syd grænsede til Mølleaaen og mod Vest gik helt ned til Søen, og fik den i Eftersommeren 1734 tilskødet af Mad. Witts Sønnekone (hvis Mand Hans Witt var død Aaret efter Moderen) for en Købesum af 261 Rdr. Snart udfoldede der sig her en Virksomhed, som vakte Datidens Opmærksomhed. Historikeren Hans Gram, som ellers var en Mand med Erfaring paa mange Omraader, fortæller i et Brev fra Efteraaret 1736 om et Besøg i Lyngby, hvor der vederfores ham, »foruden mangfoldig Æden og Drikken, den Lykke at beskue Borgemester Holmsteds der anlagte Farveri og alle dertil saa vel som til Overskærieriet hørende Redskaber, som vare alle nye og ubekendte Ting for mig«.

Da Holmsted døde 1758 var Farveriet nedlagt og Ejendommen indrettet til Lystgaard. Dødsboet satte den til Auktion og den københavnske Tømmerhandler Svend Vilh. Jegind, en Spekulant, der ogsaa opererede i Lyngby, fik Hammerslag for et Bud paa 2000 Rdr., men bortskødede den atter 1760 til Etatsraad Peter van Hurk, i sin Tid Holmsteds Kompagnon i Klædemanufacturet; han var Ejer af den tilstødende Naboejendom (paa Sorgenfris Grund), som han samtidig afhændede.

I 1768 skilte Peter van Hurk sig atter ved Holmsteds gamle Lystgaard, der i det følgende kvart Aarhundrede var paa flere Hænder, men stadig forskønnedes, bl. a. med smaa og store »Porcellæns-Billeder« i Haven, og stadig steg i Pris. Peter van Hurk solgte Ejendommen til Kommerceraad Gilles Wilhelm Daemen, og de følgende Ejere var Supercargo i Asiatisk Kompagni Matthieu Toyon (fra 1770), Supercargo Nicolai Clausen (fra 1781), Agent Abraham Moses Henriques et Sønner (fra 1783) og Kaptajn Ulrich Lodberg (fra 1786). I 1791 lod Moses Ahron Henriques gøre Udlæg i Gaarden og afhændede den for 3000 Rdr. ved Skøde af 28. Oktbr. 1794 til Sorgen-

fris Ejer Arveprins Frederik, som lod den bruge til Vaskeri. »Prinsens Vaskergaard«, som den kaldtes, var endnu en betydelig Ejendom, bestod af flere Bygninger, bl. a. en 16 Fag lang Hovedbygning og et Vaskehus paa 21 Fag, med et Tilliggende af omtrent en Tdr. Land. Efter Arveprinsens Død bortsolgtes den atter fra Sorgenfri — den sattes til Auktion 1806 og tilsloges Andreas Naur og Tømrermester Gottfried Walther for 4100 Rdr. Den sidste blev 1808 Eneejer, delte Ejendommen og gav den ene Halvdelen Navnet »Christianslund«. Senere er Ejendommen yderligere udstykket.

Gamle Anne Witts Sønnekone, Ellene Hans Witts, boede selv Syd for Mølleaaen, hvor hun mellem Valkemøllen og Rustenborg havde Hus og Have paa fri Ejendomsgrund, lige over for Kirken, indtil hun 1744 afhændede det til Ejeren af Rustenborg Grev Gyldensten for 500 Rdr. og en aarlig Livrente paa 30 Rdr. Hendes Hus blev kun staaende nogle Aar, idet Grev Gyldensten 1748 gav sin Landsmand, den franske Minister i København Abbé Lemaire, Lov til at bryde det ned og bygge sig et nyt passende Landsted i de skønne Omgivelser, hvor han skulde bo afgiftsfrit om Sommeren saa længe han var akkrediteret det danske Hof. Men til Gengæld kunde han heller ikke forlange nogen Godtgørelse ved sin Fratræden. Det var en for den gamle drevne Bankier og Eventyrer karakteristisk Transaktion — allerede i Efteraaret 1753 blev Gesandten hjemkaldt, og den nyopførte Lystgaard faldt tilbage til Rustenborgs Ejer. Da var Grev Gyldensten ganske vist død, men hans Søn og Efterfølger, Gehejmerraad Desmercières indkasserede Profitten, og solgte 1757 Lystgaarden til Storhandelsmanden Reinhard Iselin. Han sad der dog kun i faa Aar — Kobberstikkeren Joh. Martin Preisler fik 1761 Gaarden tilskødet for 1200 Rdr. og beholdt den i en Menneskealder.

Preislers Gaard i Lyngby havde i det attende Aarhundrede Ry som litterært og kunstnerisk Samlingssted. Her mødtes den store Preislerske Vennekreds, Kunstnere og Skønaander især fra den tyske Lejr, Klopstock, Cramer, Resewitz og Sturz — ikke blot fordi de stod den tyskfødte Preisler nær, men fordi flere af dem havde fast Sommerbolig i Lyngby. Ogsaa ved Vintertid havde Stedet sine Tilløkkelser. Klopstock elskede Skøjteløb og skrev flere Oder til Forherligelse af denne friske Vinteridræt. »Der Eislauf« skildrer Skøjteløbet paa Lyngby Sø 1764:

O Jüngling, der den Wasserkothurn
Zu beseelen weiss und flüchtiger tanzt,
Lass der Stadt ihren Kamin! Kom mit mir,
Wo des Krystals Ebne dir winkt!

So gehen wir den schlängelnden Gang
An dem langen Ufer schwebend hinab.
Künste nicht! Stellung, wie die, lieb' ich nicht,
Zeichnet dir auch Preisler nicht nach.

Klopstock glemte ikke de skønne Vinterdage i Lyngby, der nær havde bragt ham af Dage under en forvoven Skøjtefærd, hvor han gik genem Mølleaaens tynde Is og var Døden nær — en Episode han besang i »Winterfreuden« 1797, mange Aar efter at han havde forladt Danmark.

Paa Preislers Gaard samledes alle Klopstocks Venner for at tage Afsked med ham 1770. Men ogsaa efter at Kredsen havde mistet sit Midtpunkt, bevarede den lille Lystgaard sin Glans. Her tilbragte Preislers ældste Søn, Aktøren Joachim David, sin Barndoms og Ungdoms lykkelige Somre, og den yngre Søn, Kobberstikkeren Johan Georg, knyttedes saa stærkt til Lyngby, at han senere blev en af Sognets store Grundejere. Ogsaa Rahbek kom i sine unge Aar i Huset hos »den ejegode vennehulde Preisler« og mindedes længe efter, da han skrev sine Erindringer, den dejlige Gaard i Lyngby, der var Kredsen foretrukne Samlingsplads.

Den ældre Preisler, der trods sin Anseelse og sit Professorat ved Kunstakademiet sad i smaa Kaar, maatte i 1791 — faa Aar før sin Død — skille sig ved Lyststedet i Lyngby. For 3150 Rdr. solgte han det til Justitsraad Iver Malling, Kabinetssekretær og Kasserer hos Arveprins Frederik. Lystgaarden bestod paa det Tidspunkt af et Stuehus med Sidehuse, et Lysthus mod Kongevejen og en Have med »Ornamenter«.

Mallings Enke bortskødte 1807 Ejendommen til Bernhardine Frølich, f. Spengler, og dennes efterladte Døtre solgte den 1819 til Silke- og Klædehandler Anders Fønnesbech. De senere Ejere var: Joh. Fred. Witnæben (fra 1845), Prof. Claus Manicus (fra 1864), T. P. Landsberg (fra 1872), C. H. Müffelman (fra 1875), H. P. Høyberg (fra 1896 til 1927). Preislers gamle Lyststed bærer i vore Dage Navnet »Gramlille«.

III. KROERNE I KONGENS LYNGBY

Kirken, Vandmøllen og *Kroerne* var den gamle Landsbys — om man saa maa sige — offentlige Bygninger, de hørte med til dens Struktur. Kirken og Vandmøllen var ældgamle, Kroerne noget yngre, men dog fra det syttende Aarhundrede. At Byen havde to privilegerede Kroer var et Vidnesbyrd om, paa hvor stærkt befærdet et Rejsestrøg Kongens Lyngby laa ogsaa i gamle Dage. Naturligt nok fik Kroerne deres Plads ved de to »Kongeporte«, der endnu i det attende Aarhundrede stod paa Kongevejen gennem Lyngby, den ene lige Nord for Bygrænsen, den anden ved Byens Sydende. »Store Kro« laa ved den nordlige Kongeport, »Holland« ved den sydlige.

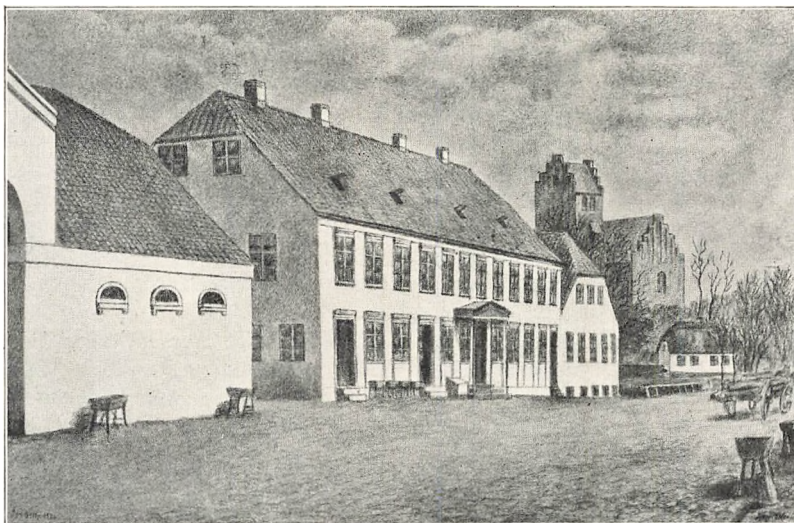
Den første og ældste af de to Kroer skyldte Casper Herbach sin

Oprindelse. Han havde af Bonden Jon Hemmingsen købt en lille Gaard i Lyngby, og Kongen gav ham 1. April 1653 Livsbrev paa Jorderne, saaledes at han selv og Hustru i deres Levetid maatte beholde dem fri for Landgilde og anden Afgift. Der var her, som overalt i Københavns Amt, Superficiærfæste, saaledes at Kongen ejede Jorden, medens Bygningen var Fæsterens. Jorderne, der laa i Bymarken, maa være faldet tilbage til Kronen, men rimeligvis er det i en af Bygningerne til denne Gaard, Kroen oprindeligt har været installeret. Allerede før Svenskekrigen havde Casper Herbach søgt om Ret til at brygge og udskænke Øl i Lyngby, og efter Krigen, da hans Slibemølle laa i Ruiner og han selv var uden Næring, fik han 7. Decbr. 1661 kgl. Bevilling til i sit Hus i Lyngby »alene der i Byen for den Rejsende og alle, som det behøver, Ølsalg holde, dog skal han derimod forpligt være hvis Øl, som i saa Maader sælges, for billig Pris at afhænde, saa og ej heller saa overflødig Drikken eller Sværmeri tilstede, som Uskikkelighed foraarsage kunde.« Det Hus, hvori Kroholdet fandt Sted, laa i hvert Fald i 1678 »næst op ved Porten af Kongevejen ad Frederiksborg« og »vert overfor« Valke-møllen, altsaa netop paa det samme Sted, hvor *Store Kro* nu ligger — med sit fine nye Navn »Hotel Lyngby«.

Navnet *Store Kro* kom iøvrigt først i Brug efter Aar 1700, da Casper Herbachs Kro havde faaet en Konkurrent ved Byens sydlige Ende. Før den Tid kaldtes den »Lyngby Kro«. Casper Herbachs Enke drev den ikke, men forpagtede den ud. Selv boede hun i et af Kirkens Huse, og havde foruden Møllen, Gaarden og Kroen et Holdshus i Benaadning af Kongen. Det havde sine Vanskeligheder paa saa befærdet et Sted som Lyngby at faa Eneretten til Krohold respekteret — baade Smeden og de mere vindskibelige Bønder holdt gerne Smugkro, og Mad. Herbach maatte flere Gange paakalde Ridefogdens Hjælp for at faa dette ulovlige »Tapperi« forbudt. Hendes Kromand omkom ved Præstegaardens Brand 1681; hans Efterfølger var den samme Ole Olsen, der senere forpagtede Værtshuset paa Gyldenlund.

Casper Herbachs Enke havde sidste Gang 1680 faaet kgl. Konfirmation paa sit Kroprivilegium. Hun ejede endnu Kroen en Tid, men ved Aar 1700 tilhørte den Ulrik Fred. Gyldenløve som et Appendiks til Sorgenfri. Hans Eftermand Grev Carl Ahlefeldt lod i Begyndelsen *Store Kro* bestyre af sin Urtegaardsmand Mester Hans Henrik Reusch, som boede der og udskænkede Vin, Øl og Brændevin. I 1715 lod han det gamle Privilegium konfirmere, da det ikke var let at forpagte Gæstegaarden ud, naar Næringen ikke var sikret. Men til Konfirmationen knyttedes den Forpligtelse, at Kromanden efter den udgaaede Konsumptionsforordning skulde købe alle sine Drikkevarer i København, da *Store Kro* laa inden for en Afstand af to Mil fra Hovedstaden. Fornylsen af Privilegiet hjalp derfor ikke stort — Øllet blev om

Sommeren surt inden det kom den lange Vej ud til Lyngby, og om Vaar og Høst, naar Vejene var »onde«, udeblev Sendingerne aldeles, medens Ejerne af Byens Gadehuse, der selv bryggede Øl og brændte Brændevin, uantastet solgte væk til Kroens Ruin. Mester Reusch havde selv i sin Tid givet en af Kirkens Husmænd Lov til at udtappe Drikkevarer, men det havde blot ført til, at flere andre tog den indbringende Næring op. Og Ahlefeldt, der havde kostet saa meget paa Store Kro, at det nu var »en vel bebyggt« og til »Rejsendes og alles Commoditet

STORE KRO FØR DEN SIDSTE BRAND
(Tegning efter ældre Fotograf)

med Værelser, Vognskur og Staldrum vel indrettet Gæstegaard og Kro«, kunde ikke finde sig i denne Trafik. Han opnaaede da ogsaa 9. Juni 1721 kgl. Bevilling for Store Kro til selv at brygge og brænde mod en aarlig Afgift til Rytterdistriktets Kasse —men Eneret fik han ikke, Holland tildeltes samtidig en ganske lignende Bevilling.

Som Tilliggende til Sorgenfri kom Store Kro i Statens Eje, og ligesom andre Kroer og lignende Bedrifter, der hørte under Rentekammeret, blev den forpagtet ud ved Auktion for seks Aar ad Gangen. Af Sorgenfris Hovedgaardstakst var der henlagt 4 Tdr. 6 Skp. Hartkorn til Kroen og Kromanden var forpligtet til at holde en »Hyrde« ved Kongevejsporten. Han havde ogsaa et Stykke Skov, men 1753 blev denne Kroskov stærkt beskaaret ved en kgl. Gave til Naboen, den engelske Envoyé Walter Titley, og skønt Kromanden fik Nedsættelse i Forpagtningsafgiften, beklagede han sig højlig. Gæsterne kunde

ikke »have den plaisir som tilforn at gaa af Gaarden i Skoven og der blive opvartet med hvad dennem lystede«, og Kromanden kunde ikke sætte Telte i Skoven ned mod Aaen, »hvor enhver om Sommeren med Fornøjelse kunde have fortæret deres Penge og derved bleven animeret til stændig at søge Huset«.

Kromanden mistede ved den Lejlighed to Tredjedele af sin Skov, men lod bestandig sine Køer og Svin gaa i hele den tidligere Kroskov, indtil Titley indhegnede sin Del. Ved Diget mod Kongevejen var der

STORE KRO FØR DEN SIDSTE BRAND

(Til Dels efter ældre Fotografier; Længen i Forgrunden staar endnu)

en 12 Alen bred Skovstrimmel, som førte langs med det Stykke Skov, der var afgivet til Gesandten, og forbandt Kroskoven med Sorgenfri Skov. Der gennede han saa Kreaturerne ind, men kom bare fra Asken i Ilden. Kongens Moster, Enkefyrstinden af Ostfriesland, som i de Aar havde Sommerbolig paa Sorgenfri, fandt sig ikke i denne egenmægtige Adfærd og lod sin Hofmester klage til Rentekammeret — Kvægets Brølen generede Hendes Durchlauchtighed og hun turde ikke mere spadsere i sin Skov af Frygt for Bestierne. Kammeret forbød saa Kromanden at holde Høveder og Svin i Kroskoven, der fremtidig kun skulde være »til Fornøjelse for hans Gæster«, men et yderligere Afslag i Forpagtningsafgiften opnaaede han alligevel.

Denne Kromand var en stædig og selvraadig Mand, der ikke kendte Hensyn. Han hed Andreas Jørgensen Kiær, var oprindelig Ejer af Holland og havde lagt alle Hindringer i Vejen for sin Konkurrent i

Store Kro for at hindre dette Steds Opkomst. Store Kro var for Aarene 1746-52 forpagtet ud til Bendix Rosenfeldt, men 1748 blev der gjort Indførsel hos ham, og han maatte overdrage Forpagtningen for den resterende Tid til Conrad Stelling. Næringen var paa det Tidspunkt »ganske forhutled«. Da Forpagtningen blev stillet til Auktion for Perioden 1752-58, var det en Mand paa Lolland, som blev højstbydende med en usædvanlig høj Forpagtningssum og som viste sig at være Broder til Andreas Kiær (men uden dennes Tilnavn) og blot optraadte som Straamand for ham. Dagen efter Auktionen havde Conrad Stelling indsendt et skriftligt Overbud for at blive i sin Næring, men Rentekammeret kunde ikke tage Hensyn til det og Andreas Kiær havde saaledes opnaaet at trænge ham ud. Fra Mikkelsdag 1752 raadede derefter Andreas Kiær over begge Byens Kroer, baade Holland og Store Kro. Den sidste lod han bestyre af Ole Jacobsen, senere Ejer af Rungsted Kro og Ewalds Plejevært i 1770erne.

Vedligeholdelsespligten tilkom Staten. Vel havde Enkefyrstinden faaet Store Kro med Sorgenfri, og skulde egentlig sørge for den, men naar det gjaldt større Arbejder, var det alligevel den kgl. Kasse, der maatte spæde Pengene til — saaledes da der i 1753-54 foretoges omfattende Reparationer paa de meget brøstfældige Bygninger, og i 1759, da der efter en Brand det foregaaende Aar maatte opføres ny Stald og Lade. Inden for Rentekammeret var der efter Midten af det attende Aarhundrede utvetydige Ønsker fremme om at frigøre Staten for de mange Landslotte og Domænebygninger ude i Landet, der idelig krævede Udgifter til Vedligeholdelse, ikke forrentede sig og blot tyngede paa Statsbudgettet. Disse Overvejelser og en Henstilling fra Amtmanden om at sælge Store Kro med Privilegium og Tilliggende ved Forpagtningstidens Udløb førte til, at den i Oktbr. 1759 stilledes til Auktion og solgtes til Andreas Kiær for 2190 Rdr., hvorefter han fik kgl. Skøde 21. Juli 1760.

Store Kro var paa dette Tidspunkt mindre anselig end Holland, men bestod dog af en hel Række Bygninger. Der var en Hovedbygning ud mod Kongevejen, 12 Fag lang, i een Etage med en gennemgaaende Kvist over de fire Fag og Kælder ligeledes under fire Fag, indrettet til Gæster med Stuer, Kamre og en Sal. Paa samme Linje ud mod Vejen laa et Bindingsværkshus, hvoraf tre Fag var indrettet til Bod med to Diske. Mod Vejen laa endvidere Rejsestalden, nyopført, 12 Fag Bindingsværk med Tegtag og Porte i hver Ende. Den store Have med to Fiskedamme laa umiddelbart ved Kroen, men Hartkornet laa fjernt derfra, i Virum Mark.

Hvad man ellers kunde sige om Andreas Kiær — han sørgede godt for sine Ejendomme, navnlig udviklede Holland sig i hans Tid til en vidtløftig og velholdt Besiddelse. Men ved Købet af Store Kro havde han spændt Buen for højt — i 1763 gik han fallit og begge Kroer

stilledes til Auktion. Amtsforvalter Malte Bruun købte dem, Store Kro for 2450 Rdr., delte Hartkornet i to lige store Dele mellem dem begge og satte atter Store Kro til Auktion 1764. For 3500 Rdr. blev den tilslaaet Jens Dalhoff, der var i Tjeneste paa Sorgenfri. I hans Tid blev den nye Kongevej anlagt, Rejsestalden maatte flyttes og han led Tab, som han ikke kunde bære. Syv Aar efter hans Tiltrædelse blev der atter gjort Udlæg i Kroen, der stilledes til Tvangsauktion 1771, medens Jens Dalhoff Aaret efter fik en Post som Strandrider. Den nye Ejer, Sr. Christen Nielsen, der købte den for 2911 Rdr. og fik Skøde 1772, sad til Gengæld som Gæstgiver i Store Kro i næsten 40 Aar, og skønt han havde afhændet et Stykke af dens Tilliggende, steg Værdien i hans Ejertid saa betydeligt, at da Enken 1808 afhændede den til Forpagter paa Brede Kobberværk Laurids Knudsen, opnaaede hun en Købesum paa 24500 Rdr. Blandt de følgende Ejere var Brændevinsbrænder A. A. Brøndum (1830-48) og Gæstgiver Ole Nielsen med efterlevende Enke (1848-82). I Ole Nielsens Ejertid drev man endnu Ølbrygning og Brændevinsbrænderen ved Store Kro, og der var store Fedestalde med Køer og Stude, men da Udbygningerne brændte 1874, opførtes de ikke mere og Bedriften moderniseredes. Efter at en følgende Brand i 1891 ogsaa havde lagt den gamle Hovedbygning i Aske, fik Store Kro i alt væsentligt sin nuværende Skikkelse.

Den sydlige Kongeport stod omtrent der, hvor den gamle Landevej til Bagsværd løb af mod Vest fra Kongevejen. Her havde Kristian V ladet opføre et Hus for den Mand, der skulde have Opsigt med Vejen og Kongeporten, og den kgl. Jagtskræder Jacob Gamb havde faaet dette Bierherv. Huset laa i den Trekant af Landsbyens Omraade, der dannedes af de to Veje og Sydgrænsen mod Bymarken (se Kortudsnittet Side 277), saaledes at Vejfarende til Kongens Lyngby baade syd- og vestfra maatte passere det; det var derfor naturligt, at Jagtskræderen havde skabt sig endnu et Bierherv i Udskænkning af Øl og Brændevin til de Rejsende. Det var ogsaa blevet legaliseret, Betingelsen var blot, at han kunde komme til Rette med Gyldenløves privilegerede Kromand ved Byens nordre Ende. Kammerjunker Fred. Weiberg, hvis Gaard og Have laa tæt op til Stedet, havde været ude efter dette »lidet Tapperi«, og det lykkedes ham ogsaa at faa Jagtskræderens Hus med tre andre nærliggende Husmandssteder til Arv og Eje af Kongen mod at erlægge 200 Rdr. til Opførelse af andre. Med det kgl. Skøde, han 2. Decbr. 1699 fik paa disse Huse, fulgte Bevilling til vedblivende at beværte Rejsende i Jagtskræderens Hus, men Jagtskræderen selv skulde have Ret til at blive der saa længe han levede. Han skiftede blot Herskab — tidligere var det Kongen, nu hans Kammerjunker Fred. Weiberg paa Rustenborg.

Fred. Weiberg, der havde sin Lystgaard ved Byens sydlige Ende,

lod derefter holde Kro her, ligesom Gyldenløve, der havde sin Lystgaard Nord for Byen, lod holde Kro ved den nordlige. At der laa privilegeret Kro til hans Gaard ligesom til Gyldenløves, var maaske nok noget af en Ambition, men tillige en indbringende Forretning. Kroen kom til at hedde *Holland* — utvivlsomt fordi det var Weibergs Kro. Han havde studeret i Utrecht og var meget hollandsk orienteret, og efter hans Død indkaldte Marten van Dockum hollandske Arbejdere til sin Valkemølle, saaledes at der stadig i det attende Aarhundrede var et hollandsk Element i Byen, hvori Navnet kunde finde en Tilknytning. Efter Jacob Gamb holdt hans Enke Kro i Holland, senere Antoni Ringskov, men Kroen hørte stadig til Lystgaarden. Den var ligestillet med Store Kro og havde de samme Rettigheder og Forpligtelser, der var hjemlet i den kgl. Bevilling af 9. Juni 1721 og stadig konfirmeredes ved Tronskifter og nye Ejeres Tiltræden.

Efter Weibergs Død gik Holland i Arv til Søsterens Familie, og kom først ud af Slægten, da Søstersønnens Enke Christine Margrethe Dysseldorff bortskødede den til Andreas Kiær 16. Decbr. 1748 for en Købesum af 4000 Rdr. Andreas Kiær udvidede næste Aar sin Ejendom ved Tilkøb af den saakaldte »Degnegrund«, som strakte sig fra »Dronninge-Vadet« op til Kongeporten, og hvorpaa der var to Smaahuse. Degnegrunden var indbefattet i Skødet til Weiberg af 1699, og Christine Margrethe Dysseldorff havde 1745 afhændet den til sin Søster Frk. Sophie Amalie Dysseldorff, der ogsaa havde Lyststed i Lyngby, og af hende købte Andreas Kiær den 1749. Samtidig erhvervede han et Stykke Jord i Hestbjerg Aas paa Rishøj Mark af Bonden Ole Jacobsen, hans senere Bestyrer af Store Kro. Disse tilkøbte Jorder laa, helt eller delvis, Øst for Kongevejen, saa at Holland derefter raadede over Grund paa begge Sider af Vejen.

I 1761 var Holland fuldt udbygget og udgjorde et Komplex paa syv større og mindre Bygninger. Mellem Kongevejens Vestside og Bagsværd-Vejen laa Kroens Hovedbygning, 25 Fag lang, Mur og Bindingsværk, med Stuer og Kamre, Vognremiser, Stalde og Hestemølle; i de andre Huse var ligeledes Opholds- og Bedriftsrum blandet sammen — der var Bryggers og Brønderi, Stalde, Lo og Lade. Øst for Kongevejen laa Ejendommens bedst udstyrede Beboelseshus, opført af den nye Ejer, og bestaaende af flere Længer, hvoraf Hovedbygningen mod Kongevejen paa 12 Fag og med en Kvist paa 5 Fag. Det var en hel Lystgaard med Have og Fiskepark.

Efter Andreas Kiærs Fallit afhændede Amtsforvalter Malte Bruun — som ovenfor fortalt — straks Store Kro, men beholdt Holland, som han havde faaet for den ringe Sum af 3900 Rdr. Alene Bygningerne var faa Aar i Forvejen vurderet til 6000. Først da Malte Bruun døde i 1766, solgte hans Enke den med Halvdelen af det Sorgenfri-Hartkorn, der tidligere havde ligget under Store Kro, til Regiment-

skriverens Fuldmægtig Hans Jacob Holm for 5100 Rdr. Han beholdt den ikke længe, i 1773 tilbagekøbte Andreas Kiærs Enke Else Marie Ponick sin afdøde Mands Ejendom, og fik udlignet en Del af hans Tab ved Kroens Salg 1778 til Christopher Arnet; den indbragte hende 11250 Rdr. — en saa stor Sum i de Tider, at ingen af Byens Lystgaarde kom op paa noget lignende i Salgsværldi.

HOLLAND
(Fotografi 1925)

Holland forblev derefter i samme Families Eje indtil 1848. Christopher Arnet, Søn af Gartneren paa Sorgenfri, døde allerede 1782 og hans efterladte Hustru giftede sig med Claus Jørgensen, der overtog Holland og 1783 blev Postekspeditør i Lyngby, 1791 Postmester. Ved hans Død 1828 overgik baade Kroen og Postmesterembedet til Niels Lauritzen Hvidt, som havde ægtet Husets Svigerdatter, der tidlig var bleven Enke. Han udnævntes til Postmester 1829, tog Afsked 1843, afhændede Kroen 1848 og døde 1856.

I det nittende Aarhundredes første Halvdel, da Færdselen paa Kongevejen øgedes, blev Holland eller — som den nu lige saa hyppig kaldtes — »Postgaarden« en meget vigtig Befordringsstation, indtil Jernbanens Anlæg brat ændrede alle Fortidens Rejseforhold. Den var saa vel kendt, at Seidelins lille Blad »Politivennen«, der filistrøst paatalte alle offentlige »Uordener« og blev flittig læst af Frederik VI, ogsaa beskæftigede sig med den og opruller et levende lille Genrebillede af Rejselivet i Lyngby Anno 1809: Postkareten fra København holder til sædvanlig Tid uden for Holland, de Rejsende iler ud for at faa en Forfriskning, og en københavnsk Kavalier, der ikke ynder Spiritus, ønsker Kaffe. Man er aabenbart ikke indrettet paa i en Hast at tilfredsstille Folk med saa fine Fornemmelser — han søger forgæves en Opvarter, gaar derfor over Gangen ind i Pigens Gemak, og finder hende der »ved en af disse flove af Tysk saa hyppig oversatte Romaner«. For to Mark faar han saa langt om længe en Portion grumset Kaffe, som han er meget misfornøjet med, og imidlertid blæser Postkarlen til Opbrud. Naturligvis klager han i »Politivennen« og henstiller til Generalpostdirektionen, at den lader Posterne holde ved en anden Kro, hvor man faar klar Kaffe og hvor der er Piger til Opvarthning og ikke »Romanlæsersker«.

Generalpostdirektionen tog sig dog næppe af den Sag, og navnlig under Postmester Hvidts Styre var der heller ingen skellig Grund til Klage — Holland var en velordnet Bedrift og en velholdt Ejendom med sine to respektable grundmurede og teglhængte Toetages-Stuehuse, hvert paa sin Side af Kongevejen, og sin smukke, fire Tdr. Land store Have. Christopher Arnet havde 1778 faaet Bevilling til at handle med Urte- og Isenkram samt fede og tørre Vare — en Bevilling, de følgende Ejere fik fornyet — saaledes at Holland i 1830erne, da den stod i sin Velmagt, ikke blot var Poststed med Gæstgiveri og Kro, med Privilegium paa at brygge og brænde og med Ret til selv at male sit Malt og Korn paa egen Hestemølle, men ogsaa havde stor Købmandshandel — hvortil endelig kom et Landbrug paa 55 Tdr. Land.

I sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede, navnlig efter Jernbanens Aabning, mistede som sagt Holland sin Betydning. Det gamle Navn blev misforstaaet og forvanskedes til »Holdan« (i Lighed med sjællandske Kronavne som »Tappenøje« o. l.), og Stedet med de stolte Traditioner tabte sit Ry. Nu er det gamle Krosted ombygget og indrettet til Forretningsejendom, og Jorderne er forlængst udstykket og bortsolgt.

IV. RUSTENBORG OG ULRIKKENBORG I KONGENS LYNGBY

Fred. Weiberg, der er nævnt flere Gange i det foregaaende, var be-
gyndt som Kammertjener hos Kristian V og blev allerede som Hof-
junkker 1693 optaget i Adelsstanden sammen med sin Søster. Af en
eller anden Grund stod han i høj Gunst ved Hoffet og blev i en for-
holdsvis ung Alder Gesandt i Wien. Tillige var han en velstuderet
Mand, spillede en fremtrædende Rolle i Kredse, der stod Hoffet og
den lærde Verden nær, og førte selskabeligt Hus i Hovedstaden. Efter
Tidens Skik maatte han da ogsaa have et landligt Tilflugtssted uden
for Byen og indrettede sig paa en Fæstegaard i Kongens Lyngby et be-
skedent Tusculum.

En Juliaften 1696, da Husets Folk havde moret sig med at affyre
smaa Salutkanoner (der jævnlig anvendtes ved festlige Lejligheder
paa Datidens Lyststeder), kom Weibergs Gaard i Brand og samtidig
gik to Bøndergaarde op i Luer. Den ene var Fogedgaarden, Byens
største, den anden var Mikkel Brydes, som Enken beboede. Weiberg
benyttede denne Lejlighed til at skabe sig en virkelig Selvejer-Lyst-
gaard — noget i Smag med Gyldenløves Nord for Lyngby. De brændte
Gaarde laa tæt ved hinanden og med deres Haver og Gaardspladser
indtog de næsten hele den sydlige Del af den gamle Landsby. Dette
Areal opnaaede Fred. Weiberg at faa til Arv og Eje ved et kgl. Skøde-
brev af 15. Septbr. 1696 tillige med en Plads ud mod Kongevejen, der
hørte til Mikkel Brydes Byggested — og dertil Fogedgaardens betyde-
lige Hartkorn, 18 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk., tre Gange saa meget som der
normalt laa til Gaardene i Kongens Lyngby. Mikkel Brydes Gaard
blev gjort til Halvgaard og flyttedes længer op i Byen, saaledes at hele
Pladsen blev fri, og til Gengæld hjalp Weiberg Enken og hendes Søn
med Opførelsen af de nye Bygninger. Pladsen i Byen fik han afgiftsfrit
til Skænk og Gave, men af Hartkornet forbeholdt Kongen sig de sæd-
vanlige Afgifter og Kontributioner.

Det er vanskeligt i vore Dage, da man i Reglen forestiller sig den
gamle Landsby liggende Nordøst for Kirken, at blive klar over dens
oprindelige Omraade. I den Henseende giver hosføjede Kortudsnit en
meget instruktiv Vejledning. Det er tegnet af en anset Kartograf og
derfor sikkert i det væsentlige korrekt, og udført 1763 — før Ud-
skiftningen — da Kongens Lyngby endnu i Hovedtrækkene havde be-
varet sin Skikkelse fra en fjern Fortid. Man vil lægge Mærke til, at
Byen faar en naturlig Afrunding, naar den Fjerdedel, der ligger Vest
for Kongevejen, og hvoraf det nordligste Stykke tilhørte Valkemøllen,
tages med ind under dens Omraade. I 1763 var denne Del af den

gamle Landsby opfyldt af Haver og Bevoksning, men i ældre Tid stod der Gaarde og Huse ligesom i den øvrige By. Det var nemlig dette Areal — og rimeligvis tillige et mindre paa den anden Side Kongevejen — Weiberg 1696 fik til Givende af Kongen.

Ved denne kongelige Gave, suppleret 1699 med de ovenfor omtalte fire Husmandspladser, skabte Weiberg Lystgaarden »Rustenborg« med Tofter og Have, anlagt paa Brandtomten i Byens sydvestre Ende — mellem Kongevejen, Valkemøllen, Engene ned mod Søen og Landevejen til Bagsværd. Den tilhørende Avlsgaard kom til at ligge hinsides Kongevejen, Øst for Kirken — det senere »Ulrikenborg« — og med den fulgte det store Hartkorn, som foreløbig laa spredt i Bymarken.

Lystgaardens Navn *Rustenborg* mindede ligesom Kroens om Ejerenes hollandske Indstilling og Interesser. Navnet er ikke ualmindeligt i Nederlandene, »Rust« betyder Hvile eller Fred og knyttes naturligt til en Bolig i landlige Omgivelser. Ejeren selv fik imidlertid kun sjælden Lejlighed til at søge Hvile paa sin danske Lystgaard — som Gesandt ved det tyske Kejsershof var han fraværende gennem Aarrækker og endte sine Dage i Kejserstaden Wien. Lystgaarden var da ogsaa jævnlig bortlejet i hans Tid — tilfældig ved vi, at den nederlandske Minister i København havde Sommerbolig der i Aarene nærmest efter 1700.

Avlsgaarden vedblev at være Fogedgaard. Skønt det i Forvejen var Byens største, fik Sognefogden til yderligere Løn for sin Tjeneste Avlen af »Fogedfjerdingen«, der var paa godt to Tdr. Hartkorn. Den Sognefoged, der sad paa Gaarden, da Weiberg fik den, havde tillige haft Fogedfjerdingen skattefrit, og da den nye Ejers Bonde fra Nytaar 1702 overtog Fogderiet, beholdt Weiberg denne Skattelettelse, som han nok kunde have nødig i Aarene efter Branden. Men den opretholdtes ogsaa ned gennem Tiden, da den nu een Gang var indrømmet. Fogedgaarden brændte iøvrigt atter fem og tyve Aar efter i den store Ildebrand i Lyngby, og efter Genopførelsen var der et livligt Krohold i den nye Gaard — Søn- og Helligdage var der større Søgning her end i begge de privilegerede Kroer tilsammen. Først 1725 blev det forbudt og Brændevinstøjet forseglet.

Rustenborg forblev i Weibergs Slægt længe efter hans Død 1720. Søsteren Anna Margrethe, Enke efter Kongens Overkammertjener Hans Voscamp, var eneste Arving og overtog Ejendommen. Weibergs Søstersøn, Domherre Chr. Voscamp, fik den efter sin Moders Død 1731, og da han selv døde kort efter, bragte hans efterlevende Hustru, Christine Margrethe Dysseldorff, den til sin anden Ægtefælle, Viceadmiral Joh. Anton Paulsen († 1736). Ogsaa denne Mand overlevede hun i mange Aar, og det var hende, som endelig realiserede den gamle Lystgaard.

Hun solgte baade Rustenborg og Avlsgaarden til den indvandrede Finansmand Jean Henri Huguetan, der havde erhvervet sig Titel som

Baron af Odyk og opnaaede saa høj en Stjerne i indflydelsesrige Kredse under Frederik den Fjerde, at han tillige blev dansk Greve af Gyldensten. Hun tilskødede ham først 1743 Lystgaarden med dens Bygninger, »item en derved liggende Lysthave med tvende Tofter saa

KONGENS LYNGBY 1763

(Udsnit af haandtegnet Kort, gengivet i dobbelt Størrelse)

Rammen omkring Kortets Titel gaar ind over Byens Sydvestgrænse

og tvende paa Grunden liggende Huse« for 2750 Rdr., derefter 1745 Avlsgaarden, som opgives at ligge »Østen for Kirkegaarden imellem Præstegaardens Hauge paa den nordre og østre Side og Jacob Smeds Hus paa den søndre«, for 2600 Rdr. Grev Gyldensten fik kun Glæde af Ejendommen nogle faa Aar. Han skænkede begge Gaardene ved et Gavebrev af 17. Oktbr. 1748 til sin uægte Søn Johan Henrik Desmer-

cières, og ved hans Død otte Maaneder efter fik Desmercières lovformeligt Skøde af Grev Gyldenstens Datterdatter og Universalarving Grevinde Reuss, f. Marquise af Monteleone. Desmercières frasolgte Avlsgaarden, men Lystgaarden beholdt han i en Snes Aar, indtil han blev Ejer af Sorgenfri. Da overdrog han 1768 Rustenborg til Peter van Hurk, som forlod sin mindre Lystgaard Nord for Valkemøllen og ligesom Desmercières avancerede til en socialt mere anselig. Atter forblev Rustenborg en Menneskealder i samme Familie. Ved sin Død 1775 efterlod van Hurk Lystgaarden til sin Stedsøn, Guvernør i Trankebar P. H. Abbestée († 1794), og dennes Svigersønner afhændede 1796 Rustenborg til den rige Handelsmand, Agent senere Baron C. A. Selby for 10,000 Rdr. Lyngby Vandmølle var Aaret i Forvejen solgt for en Købesum, der var mere end dobbelt saa høj, hvoraf ses, at de industrielle Ejendomme i Kongens Lyngby stod i langt højere Kurs end Lystgaardene. Tiderne var ændret og man foretrak nu Landstederne langs Øresundskysten.

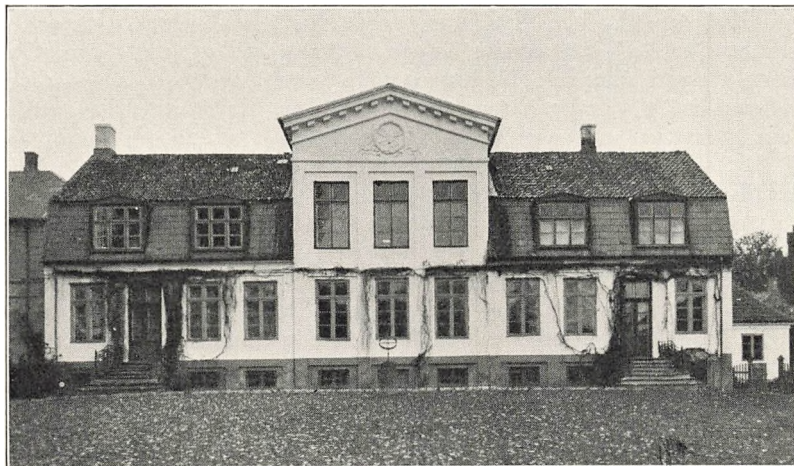
I det nittende Aarhundrede var Rustenborgs Ejerforhold ikke saa udviklede, men nok saa brogede. Ejendommen var til Tider bestandig paa nye Hænder og ejedes over længere Perioder kun af Slotsforvalter paa Sorgenfri H. P. Schumann (som købte Rustenborg 1814 og beholdt den til sin Død 1841) og Tømrermester J. C. Aller (som var Ejer fra 1885). Det oprindelig store Areal blev udstykket og Fæstningskanalen førtes i 1880erne tvers igennem det. Efter Allers Død købte Lyngby-Taarbæk Kommune 1929 Stamparcellen med de sidste Rester af den gamle Lystgaard.

Rustenborg, der i Grev Gyldenstens Tid omtales som »et Lyststed med en smuk Bygning og prægtig Hauge«, nævnes ellers ikke hyppig i Datiden. Det var ikke en Ejendom, der tiltrak sig det store Publikums Opmærksomhed, saaledes som f. Eks. Dronninggaard og Enrum. I 1781 var der en Strid mellem Abbestée og Naboen, Agent Dodt, som vilde forbyde Rustenborgs Ejer at sejle med sin Baad gennem Mølle dammen ud paa Lyngby Sø, og derfor spærrede den Rende, som var gravet gennem en Engstrimmel ned til Aaen. Rustenborgs Grund gik nemlig ikke ud til Vandet, men begrænsedes baade mod Nord og Vest af Engdrag, der tilhørte Lyngby Mølle. Dodt fik ved Højesteretsdom tilkendt Engstrimmelen, men Retten til Sejlads gennem Renden havde vundet Hævd. Rustenborg var langt ned i det nittende Aarhundrede en fir-længet Gaard med Indkørsel fra Kongevejen. Den sydlige Fløj staa endnu velbevaret, indrettet til Kommunebibliotek. Byggemaaden viser i sine Grundtræk hen til Tiden omkring 1800 og godtgør, at Rustenborg i sine Velmagtsdage har været en statelig Lystgaard. Bygningen er med brudt Tag, i een Etage, de tre Midterfag i to, forsynet med en høj Fronton, der er prydet med Tandsnits-Gesims og Relief af Agerbrugs-Attributter. Ogsaa den nordlige Fløj (i Privateje) er bevaret;

den ligger paa den modsatte Side af Rustenborgvejen, som er anlagt i Fortsættelse af den gamle Opkørsel, hvis Alletræer endnu er bevaret paa den nordre Side.

For den nulevende Slægt er Navnet væsentlig kendt gennem Traktørstedet »Ny Rustenborg«, anlagt 1868 paa en Parcel af Rustenborg Lystskov af Joh. Georg Preisler, en Ætling af Kobberstikkeren. Efter Jernbanens Aabning blev Tilstrømningen til Lyngby stærkere, paa Søn- og Helligdage indtil 1500 Lystrejsende, og Stationen var

RUSTENBORGS HOVEDBYGNING
(Gaardens sydlige Fløj, set fra Haven; Fotograf 1929)

ikke stor nok til, at der kunde indrettes Forfriskningslokaler — end ikke Ventesalen var tilstrækkelig for de Rejsende. Byens Kroer ansaa ikke mere for tidssvarende, Damer kunde ikke komme der, Byens egne Folk savnede et større Samlingslokale. Da Preisler derfor besluttede at anlægge et Konditori i Smag med saadanne Etablissementer i Hovedstaden, fik han baade Stiftamtets og Det sjællandske Jernbaneselskabs Tilslutning, og Indenrigsministeriet gav ham 28. Decbr. 1868 kgl. Bevilling. J. G. Preisler drev selv Traktørstedet indtil 1880.

Avlsgaarden til Rustenborg blev fraskilt kort efter Desmercières Overtagelse af Ejendommen. Den omtalte Ole Jacobsen, senere Kromand i Rungsted, nævnes 1750 som »Selvejer til den store Gaard i Lyngby Østen for Kirken«, men rimeligvis har han snart maattet gaa fra den. Midt i 1750erne er den i Handelen. I 1754 ejedes den af Sognepræsten i Aagerup Fred. Monrad sammen med en Borger i Bergen Hans Henrich Raun; de overdrog den til Malte Chr. Bruun, den

senere Amtsforvalter og daværende Ejer af Svanelejegaard paa Amager, som lod Gaarden gaa videre til Tømmerhandler Jegind. I Efteraaret 1757 blev den sat til Auktion og købt af Kammerherre Albrecht Christopher Schaffalitsky de Muckadell for 2000 Rdr. I Købet medfulgte en Fæstegrund, hvoraf der betaltes Leje til Præsten. Denne Grund mageskiftede den nye Ejer 1759 med et Stykke af Præstegaardshaven, op til hans egen Gaard, og ligeledes med Bønderne fik han Mageskifter i Stand om mindre Jordstykker for at skaffe Plads til Nybygning og Haveanlæg i Gaardens umiddelbare Nærhed. Da han 1761 bortskødede Ejendommen til Justitsraad Knud Gregorius Klauman, bestod den nemlig baade af Avlsgaard og Lystgaard, liggende tæt ved hinanden. Til Lystgaarden hørte Have med Lysthuse og Fiskeparker, til Avlsgaarden laa de 18 Tdr. Hartkorn. Den gamle Fogedgaard var nu selv bleven Herskabsgaard, og naaede da ogsaa en Købesum paa 5000 Rdr. Klauman døde allerede 1762 og efterlod Gaarden til sin Hustru Ulrikke Sophie.

Enken blev saa siddende paa den nyindrettede Gaard en Tid, men stillede den i Marts 1764 til Auktion. Den unge Kaptajn Carl Henrik Ellebracht var Liebhaver og fik den for 3010 Rdr. — og fik Ejerinden med. Den 16. Maj tog han Skøde, fjorten Dage efter holdt de Bryllup. Den galante Ægtemand kaldte Gaarden *Ulrikkenborg* efter sin næppe helt unge Brud, men satte til Gengæld den store Formue overstyr, hun havde arvet efter sin første Mand. For Ulrikkenborg sørgede han imidlertid godt. Ved Mageskifte med Kongens Fæstebønder, Præsten, Envoyé Titley og van Dockum paa Vandmøllen fik han Ulrikkenborgs store Hartkorn samlet i den sydlige Del af Bymarken, Vest for Kongevejen, og udløst af Fællesskabet. Det omfattende Mageskifte fik kgl. Konfirmation 17. Juni 1768 og blev den første egentlige Udskiftning i Lyngby.

Ulrikkenborg kom atter 1771 paa andre Hænder, men forblev derefter i samme Familie i de næste tresindstyve Aar. Ellebracht solgte Gaarden til Major Fred. Andreas Pflueg, der atter 1776 overlod den til sin Broder Major Chr. Carl Pflueg. Han fik Gaarden med Inventar, Besætning og et af Broderen opført Lejehus ved den nye Landevej for 3000 Rdr., men skulde desuden yde ham og hans Efterkommere en aarlig Pension, der skulde vedvare »saa længe som Verden staar.« Denne Afgift opretholdtes i hvert Fald endnu 1790, da C. C. Pfluegs Svigersøn, Hofkobberstikker Johan Georg Preisler, overtog Ulrikkenborg.

C. C. Pflueg havde købt Gaarden af Broderen i en bestemt Hensigt — til Anlæg af en Tøjsfabrik, saaledes at ogsaa Ulrikkenborg, dog kun for en kortere Aarrække, kom med blandt Industrigaardene i Lyngby. En Fabrik til Fremstilling af Kalemank, et i Datiden meget efterspurgt atlaskvævet Stof, og andre fine mønstrede Tøjer, anlagt af Kræmmer

Liebe i København og den eneste i sin Slags, var standset 1768 ved Ejerens Bankerot. Kommercekollegiet ønskede ikke, at denne Industri skulde ophøre, men vilde heller ikke selv løbe Risikoen og søgte at faa Pflueg til at tage Ideen op. Som Direktør for Christians Plejehus havde han nemlig ledet en stor Lærredsfabrik og man stolede paa hans Dygtighed. Han var ikke meget villig, men lod sig endelig overtale, paatog sig Anlæget og fik ved kgl. Resolution af 13. Juni 1776 foruden Privilegium et rentefrit Forskud paa 6000 Rdr. Et Led i Bestræbelserne for at ophjælpe den indenlandske Industri var tillige at give Landalmuen en Haandsrækning — derfor skulde Fabrikken anlægges uden for Hovedstaden og det nødvendige Spind tilvejebringes paa Landet. Man valgte saa Lyngby i første Omgang, senere naar Driften øgedes, skulde Fabrikken flyttes til en fjernere Købstad, f. Eks. Nykøbing paa Falster. Hvoraf ses, at Kongens Lyngby virkelig den Gang stillede paa Linje med Landets mindre Købstæder.

Saa vidt kom det imidlertid aldrig. Fabrikationen af de fine Tøjer, Kalemanker, mønstrede Plydser, Thamiser og hvad de nu alle hed, betalte sig ikke — det hjalp heller ikke, at Pflueg 1779 yderligere fik Privilegium paa at fremstille grove Klædesorter og Bajer af Udskuds- og Kæmningsulden. Fabrikken havde paa sit Højdepunkt kun tolv Væve, til Slut ikke mere end tre, og fra Aug. 1776 til April 1783 var der i det hele kun fabrikeret ca. 55000 Al. forskellige Tøjer. Trods Flid og Paapasselighed led Pflueg kun Tab, og da han blev nødt til helt at nedlægge Fabrikken 1784, forlangte Kollegiet endda de 6000 Rdr. tilbage og truede med at gøre Arrest hos ham. Det var den sædvanlige Taktik — saa længe Fabrikanterne var leveringsdygtige og Magasinet kunde afsætte deres Varer med god Avance, stak man Penge i Foretagendet, men gik det galt, søgte man at vælte hele Tabet over paa de sølle Fabrikanter, selv om man til en Begyndelse havde animeret dem. Men mange af dem var ganske vist ogsaa fremmede Lykke-riddere, der ikke fortjente bedre, og de snedige, der fik noget ud af det, tog alligevel den største Profit.

At Tøjfabrikken paa Ulrikkenborg ikke kunde bære sig, hang maa-ske nok for en Del sammen med, at Major Pflueg mere var Tekniker end Forretningsmand. Han var oprindelig Ingeniørofficer, ansaas tillige for en duelig Arkitekt og syslede med mekaniske Opfindelser. Efter Fabrikkens Ophør konstruerede han en Valkemølle, der kunde drives ved Vægte i Stedet for Vandkraft — et Problem, der tidligt var blevet brændende i disse Egne, hvor Mølleaaens Værker bestandig hæmmedes af Vandmangel. Han opstillede en stor Model paa Ulrikkenborg og skrev 1786 en Artikel om den i Rahbeks »Minerva«. Den Slags Sysler kunde nok skabe en vis Opmærksomhed netop i de Aar, men indbragte sjælden økonomisk Fordel, og Pflueg var øjensynlig en stærkt forgældet Mand, da han 1790 afstod Ulrikkenborg til sin Sviger-

søn, der selv havde sat 3000 Rdr. i Gaarden og maatte indløse de andre Behæftelser. Pflueg blev meget gammel og levede sine sidste Aar i Svigersønnens Hus.

Da Hofkobberstikker Preisler overtog Ulrikkenborg, var hans Fader endnu Ejer af den lille Lystgaard ved Kongevejen, hvor den tyske Digterkreds i sin Tid færdedes. Efter nogle Aars Forløb tog han selv fast Ophold i Lyngby, hvor han døde 21. April 1831. Han bortsolgte i Tidens Løb en Del Huslodder og Parceller, men holdt ellers i det store og hele sammen paa Gaarden. I Febr. 1831 brændte Hovedbygningen, og var endnu ikke opført, da Ulrikkenborg i Slutningen af Aaret stilledes til Auktion og overtoges af Sønnen Georg Sophus Preisler, som dog umiddelbart efter afhændede den til Student Thomas Møller. Rimeligvis er Gaardens Bygninger ved denne Lejlighed udflyttet fra den gamle Bondeby til Gaardens Jorder Vest for Kongevejen. De følgende Ejere var cand. pharm. F. C. Møller (fra 1838), cand. pharm. L. F. Wissing (fra 1848) og G. E. Jensen (fra 1852), hvis Slægt, der nu fører Familienavnet Lehwald, endnu besidder Ulrikkenborgs Bygninger. En Del af Gaardens oprindelige Tilliggende er udstykket, bl. a. er de danske Sukkerfabrikkers Sukkerraffinaderi anlagt paa dens Jorder, Resten er overtaget af Lyngby-Taarbæk Kommune.

V. SILKEFABRIKKEN OG ANDRE MANUFAKTURER I KONGENS LYNGBY

Kun i et kort Aaremaal var der Tøjmagerfabrik paa Ulrikkenborg, men i Gaardens umiddelbare Nærhed laa to af Lyngbys mest betydende Manufakturer i det attende Aarhundrede — Klopstocks Silkefabrik tæt Nord for Kirken og Linnedfabrikken paa Titleys Gaard noget mere vestlig, ned mod Mølleaaen.

Oprettelsen af *Silkefabrikken* hænger ejendommeligt nok sammen med Digteren F. G. Klopstocks Tilknytning til Danmark. Den ældre Bernstorff havde foranlediget, at Frederik V 1751 lod Klopstock, hvis Digterry i Tyskland var i stærk Opgang, indkalde til Danmark ligesom Kongens Navnefætter i Prøjsen netop i de Aar gav Voltaire Tilflugtssted paa Sanssouci. Det var en kongelig Gestus, som kun kunde være Danmark til Ære og virkelig fik blivende Betydning for tysk Digtekunst. Derimod var det mere bekosteligt end ærefuldt, at Klopstock fik Lov til at hidkalde Slægt og Venner, der blot gik ud paa at lukrere af Landets Velstand.

Hartmann Rahn fra Zürich, der hørte til Digterens nære Venner, var en af de første. Han kom hertil s. A. som Klopstock for at anlægge en Fabrik for kunstfærdig Tilberedning af Silketøjer — en Plan, der

imponerede ved sin Egenart og sit kunstneriske Tilsnit. Den gik ud paa at trykke og male («skildre» som det den Gang hed) glatte Silkestoffer med holdbare Farver — altsaa noget i Smag med moderne Batik — efter en Metode, han havde opfundet og ønskede saa strengt hemmeligholdt, at Arbejderne maatte tages i Ed, for at ikke Kunsten skulde sive ud i »fremmede Nationer«. Han fik straks et Privilegium paa tolv Aar (af 6. Decbr. 1751) med Ret til at lade de behandlede Silketøjer passere toldfrit, og Kongen lovede at straffe Arbejdere, der ikke kunde holde ren Mund, efter Lovens strenge Menederparagraf. Klopstock var henrykt over, at Bernstorff tog sig saa varmt af Venens Sag — det aabnede hans Øjne for den store Statsmands geniale Forretningsblik. Planen blev snart udvidet til ogsaa at omfatte Fabrikation af selve Materialet, det glatte umønstrede Silketøj. Til at begynde med satte Kongen næsten ubegrænsede Midler i Foretagendet og den nye Industriridder slog sig ned i Lyngby.

I Foraaret 1752 købte han et efter Datidens Forhold meget anseligt Beboelseshus af Peter Suhr, der nylig havde ladet det opføre paa to af Kirkens Huspladser. Det var en ti Fag lang, rummelig Bygning i to Etager og med Tegltag, den nederste Etage opført af Grundmur, den øverste af muret Bindingsværk — indvendig herskabelig udstyret med hollandske Døre og engelske Vinduer. Samme Sommer købte han et mindre Hus paa en tredje Kirkegrund, og senere indgik endnu en fjerde af Kirkens Huspladser under Silkefabrikken. Rahn lod nu først efter den oprindelige Plan indrette en »Skildder-Fabrik«, hvor Stofferne, der leveredes gennem Magasinet, blev behandlet — to Aar efter, da Planen udvidedes, lejede han for en tiaarig Periode (Privilegiet udløb 1764) af Sophie Amalie Dysseldorff en ret stor Bygning, som blev fuldstændig omkalfatret og indrettet til Silkevæveri. Den gamle Frøken var ikke meget for et saadant Arrangement, men Rahn lod hende forstaa, at hun ved sin Vægring vilde gøre Gehejmraad Bernstorff imod — og saa faldt hun til Føje. Anlægsomkostningerne blev siden opgjort til godt 8000 Rdr., hvoraf de egentlige Fabrikindretninger slugte langt over Halvdelen. Da Fabrikken 1755 var i fuld Gang, beskæftigede den 30 Mennesker, deraf en Billedhugger, en Gravør og ti »Skildderere«. Hovedbygningen lod Hartmann Rahn — for Fabrikken Regning — udstyre med Skabe, Kommoder og Spejle og her modtog han Digtervennen som Gæst; det nære Forhold mellem dem øgedes, da han i Maj 1754 ægtede Klopstocks Søster Johanne Viktoria.

Trods rigelige Subsidier og mægtig Protektion gik Fabrikken kun slet. Hartmann Rahn viste sig at være en fantasifuld Projektmager, af den Slags, der ingenlunde var ukendt herhjemme, og havde næppe haft nogen som helst Chance, om han ikke havde haft Bernstorff og A. G. Moltke i Ryggen. Hvor meget han kostede Landet i de fire-fem Aar, han var Leder af Fabrikken i Lyngby, er vanskeligt at opgøre.

Indtil Marts 1755 havde han af Partikulærkassen faaet udbetalt 9000 Rdr. og andre 2000 fik han i de følgende to Maaneder. Det siges udtrykkeligt, at Kongen »skænker« ham disse 11000 Rdr., hvoraf han havde givet Prioritet i Fabrikken for de 7000. Til løbende Driftskapital havde han yderligere en Diskonto i Magasinet paa 3000 Rdr., som han kunde trække paa. Skønt man skulde synes, at han saaledes var sikret økonomisk, var han dog bestandig i Pengeforlegenhed. Stadig klager han til Bernstorffs Faktotum, Joachim Wasserschlebe over sin vanskelige Stilling — undertiden beder han ogsaa om mindre kontante Laan. Kabinetssekretæren H. C. Esmarch skaffer han mange bekymrede Stunder — hans Nonchalance er saa stor, at han lader haant om alle Forpligtelser. I Slutningen af 1754 tænker han paa at tage en »stor Beslutning« og rejse hjem til Zürich, snart efter er Humøret atter for opadgaende, skønt han finder, at Lyngby er et skrækkeligt Sted — un terrible pays — til Anlæg af en ny Fabrik. Sine Arbejdere betaler han ikke — mod Slutningen af 1755 har han faaet hele Byen paa Nakkem. Kort Tid efter forsvinder han, men lever mange Aar endnu — dør først i Jena 1795.

En Broder til Digteren, August Philip Klopstock, der ogsaa havde fundet Vej til det gæstfri Familieasyl i Danmark, havde været Hartmann Rahns Fuldmægtig i de sidste Aar og overtog efter hans Bortrejse Silkefabrikken i Sommeren 1757. Fabrikkens Bygninger og Inventar tilfaldt Kongen, som ved Resolution af 6. Juni 1758 skænkede dem til det nyoprettede Frederiks Hospital. Det var nemlig et tvivlsomt Aktiv, der var vanskeligt at anbringe, og Fabrikanten skulde tilige holdes paa Benene. Kommercekollegiet lod lejlighedsvis Hospitalsdirektionen vide, at man i særlig Grad var betænkt paa at opretholde denne Fabrikant, som ved sin Flid og Dygtighed havde sat Silkefabrikken i god Stand og leverede udsøgt smukke Varer. Derfor var der visse Betingelser knyttede til Dotationen. Klopstock skulde have Fabrikken rentefrit i de første fire Aar og senere Ret til at faa Skøde paa Bygningerne, naar han betalte deres Værdi. Da de fire Aar var omme, søgte han med Kommercekollegiet som Mellemed at faa Fabrikken overdraget til Ejendom paa en lempelig Maade, men Hospitalsdirektionen holdt stift paa Resolutionens Bestemmelser. Saa bekvemmede Klopstock sig til at betale et Aars Rente, men derved blev det foreløbig. I 1764 købte Kollegiet Inventaret til ham og betalte to Aars Restancer. Ti Aar efter, da han igen var bagud med sin Afgift, søgte han atter at slippe fri af Hospitalsdirektionen, der var ganske anderledes nøjeregnende end Kollegiet, og denne Gang lykkedes det — Kommercefonden lagde 1500 Rdr. ud for Bygningerne, og Klopstock fik Skøde 15. Septbr. 1774. Der var ikke sket væsentlige Forandringer siden Rahns Tid — Silkefabrikken bestod stadig af den anselige Hoved-

bygning, en større Fabriksbygning mod Øst, en mindre mod Nord, Ud-huse og Have.

Ogsaa A. P. Klopstock nød i udstrakt Grad Bernstorffs Velvilje. I Modsætning til sin Forgænger var han en stræbsom og forsigtig Mand, men Konjunkturerne ændredes — Tiden blev en anden. Efter Bernstorffs Fald kom en Række Nedgangsaaer for den indenlandske Industri — den var ikke mere en Hjertesag for Magthaverne, og det rundhaandede Initiativ, der var udgaaet fra Regeringen, afløstes af et køligere, mere forretningsmæssigt Syn paa Sagerne. Klopstock stod bestandig vel anskreven i Kommercekollegiet — den Diskonto i Magasinet paa indtil 2000 Rdr., han havde faaet ved sin Start, efterfulgtes senere af større Tilskud, og gennem en Række Aar nød Silkefabrikken tillige en aarlig don gratuit paa 400 Rdr. Alligevel gik det ham som de fleste andre Fabrikanter — stadig ned ad Bakke. I 1793, da han iøvrigt var op mod de halvfjerds, var han mest sindet paa at nedlægge Fabrikken. Hans Status viste en Underbalance paa 5000 Rdr. og han skyldte Staten over 13000 — han turde som retsindig Mand ikke give Løfter paa Fremtiden. I 1794 blev han da fritaget for Ledelsen, men Kollegiet vilde stadig ikke slippe den gamle Silkefabrik. Af Gælden slettedes godt 10 000 Rdr. og til Gengæld overtog Kollegiet Bygninger, Inventar, Varer og udestaaende Fordringer, medens man lod de 3000 blive staaende i Ejendommen som en Prioritet, der forrentedes af Brugeren. Klopstocks gamle Fabrikmester Valentin fortsatte Fabriksvirksomheden, selv beholdt han Hovedbygningen til fri Disposition og fik en aarlig Pension paa 200 Rdr. »i Betragtning af hans lange og gode Tjeneste ved Fabrikvæsenet«. Silkefabrikkens følgende Aar blev imidlertid en fortsat Nedgangstid. Valentin dør, Enken lider store Tab, Virksomheden standser 1797 og Aaret efter sælges Fabriksbygningerne ved Auktion; de købes af Bleggaardens Ejere, Kattunfabrikørerne Schleisner og Knoop for godt 1000 Rdr., der gaar af paa Klopstocks Gæld. I Slutningen af 1798 dør han selv, og hans halvgamle Niece, en Datter af Hartmann Rahn, overtager som eneste Arving den gamle Hovedbygning, hvortil der knytter sig saa rige Minder og hvor en Gang hendes berømte Onkel og hans litterære Venner færdedes. Men det for-dums statelige Hus er nu saa forfaldent, at det i bogstaveligste Forstand er ved at styrte ned over Hovedet paa hende. Hun opnaar 1799 Afslag i Onkelens Restgæld — den staar stadig som Prioritet i Huset og trykker hende økonomisk — hun faar Lov til at afhænde det, og Kobberstikker Preisler paa Ulrikkenborg overtager det faldefærdige »Klopstocks Hus«. Men han benytter det ikke og betaler ikke Renter. Lyngby Sogns Fattigvæsen faar det endelig — som nærmere udredet i Indledningen — 1804 overladt til Arbejdsanstalt og køber 1805 af Schleisner og Knoop Fabriksbygningerne til Lemmestiftelse. Og der-

med er den gamle Fabriks Saga uigenkaldeligt ude. Silkemanufacturen i Lyngby, som var startet under saa straalende Auspicier — som den store Bernstorff havde været saa stolt af og som i Aarenes Løb havde kostet Staten en Formue, var endt som — Fattiggaard. Tilfældet saa unægtelig ud som en Tanke.

Medens Sporene af den gamle Silkefabrik — som laa der, hvor nu Kommunekontorerne har deres Plads — er grundigt udslettet, minder Gardinfabrikkens Kolossalbygninger endnu brutalt om den Virksomhed, der i en svunden Tid udfoldedes paa den nærliggende *Tilleys Gaard* eller — som den senere kaldtes *Bleggaarden*.

Det var til at begynde med en Lystgaard, hvis Oprindelse skriver sig fra et Klokkersted, som tilhørte Kirken og hvortil der laa en Grund i Byen og et Jordsmon i Bymarken. Denne »Lyngby Kirkehusjord« var en Gaardsjord af normal Størrelse, 6 Tdr. 2 Skp. Hartkorn; om Huset dertil oplyses ved Matrikuleringen 1682, at det var »Klokkerhus for Klokkerne at ringe og Sejerværket at stille« — d. v. s. at enten skulde Husets Fæster selv passe disse Funktioner eller holde en Klokker dertil. Allerede forinden var Ejendommen bortfæstet til daværende Amtsskriver Anders Jacobsen, som havde maattet tage Bygningerne i Betsling af den forrige Herredsfoged for væsterende kgl. Skatter og Børnegods — d. v. s. umyndiges Midler, som Fogden forvaltede. Anders Jacobsen havde ladet Ejendommen indhegne og bebygge til eget Brug, og mod at betale Kirken en Sum af 100 Rdr., hvis Renter var fuldt tilstrækkelige til at holde Klokker for, fik han af Stiftsøvrigheden Selvejerskøde, som Kongen bekræftede (22. Maj 1688). Han havde senere her sin Lystgaard — lige over for sin anden Ejendom, Lyngby Vandmølle — og den forblev i hans Familie i mere end et halvt Aarhundrede.

Den havde en meget smuk og idyllisk Beliggenhed, tæt ved den ærværdige Kirke, med Smedebakken i Baggrunden og skraanende ned mod Mølleaaen. Og Ejeren udvidede og forskønnede den. Da Anders Jacobsen døde, var fire af Kirkens Fæstehuse lagt til Lystgaarden og de vedblev at høre til Ejendommen. Der var to Sæt Bygninger: ned mod Aaen laa en trelænget Gaard med tilhørende Frugthave, Lysthus og desuden en særlig afdelt »Parkhave« — paa Bakken laa en anden Gaard med to Længer, Frugthave og Lysthus. Sønnen, Felboghholder Adam Levin Lindberg, overtog Lystgaarden efter sin Faders Død og fik Skøde paa den 1718 mod en Godtgørelse af 1400 Rdr. Kurant til Moder og Søkende.

Gaarden brændte i den store Ildsvaade 1721. Foruden Ejerens Boscab brændte hele hans Feltekvipage, Rustvogn, Telt, Hestetøj etc., som han i Egenskab af Felboghholder havde anskaffet og benyttet i den nylig afsluttede store nordiske Krig. Ligesom Byens andre brandlidte

blev han i to Aar fritaget for Afgift til Rytterkassen og fik som en særlig Gunst udvist to gamle forfurnede og tophalede Ege til Lystgaardens Genopførelse. Saadan et Par aarhundredgamle Ege rakte langt og var et udmærket og meget efterspurgt Byggemateriale, som i Nordsjælland praktisk talt kun fandtes i de kgl. Skove. Adam Lindberg, der siden blev Renteskriver for Rytterdistrikterne, lod saa sin Gaard herskabeligt opbygge — med en Hovedbygning paa 23 Fag og 10 Værelser — og ejede den til sin Død 1747.

Umiddelbart efter stillede den til Auktion og Hofagent Just Fabricius fik den tilslaaet for 2700 Rdr. Han fik Skøde og vedblev officielt at staa som Ejer, men havde kun laant sit Navn til denne Handel — den virkelige Køber var Walter Titley, som uafbrudt i fyrretyve Aar var engelsk Afsending ved det danske Hof. Denne Englænder elskede Stedet og blev efterhaanden stærkt knyttet til den nordsjællandske Landsby, hvor han fandt sit andet Hjem. Ogsaa ud over den egentlige Sommertid boede han paa sin Lystgaard i Lyngby, havde fast Stol i Kirken for sig og sine Domestikker og stiftede et Legat for Byens fattige. Titley stod i nært personligt Forhold til Frederik V, som jævnlig een Gang om Aaret var hans Gæst i Lyngby. I Oktbr. 1751 var Dronning Louise med, og Titley lod gøre et pragtfuldt Taffel for Majestæterne og deres Følge med mange udsøgte Raffinementer. Desserten var à la Finlande: »Finlapperne saa ud«, skriver Postrytteren, »som de kunde været levende i alle deres Forretninger, deres Slædefart saa ganske naturligt ud, ligesom de med deres Slæder kørte i den bare Sne«. Siden opførte to unge Døtre af den fra Holbergtidens Teaterhistorie bekendte Stadsmusikant Berg under Ledelse af Holbergs Ven Koncertmester Iversen et lille italiensk Divertissement: La Serra Padrona. Skaalerne blev drukket under Fanfarer af Trompet og Valdhorn, ledsaget af Kanonskud. Da Kongen tog Afsked, var han meget tilfreds med Titleys Anstrengelser, men da var der ogsaa affyret over 900 Skud!

Det er nævnt under Omtalen af Store Kro, at Kongen (ved Gavebrev af 2. Juli 1753) skænkede Titley den Del af Kroskoven, der laa nærmest Sorgenfri, saaledes at der til Gaardens Tilliggende føjedes en lille Lystskov med en Bestand paa 380 Træer, Bøg, Eg og Ask. Adgangen dertil var dog lidt omstændelig. Titleys Have strakte sig ogsaa over de Arealer, hvor Vandværket nu ligger — der skulde man over Broen og ad en Dæmning over et Stykke Hængesæk, som strakte sig langs den vestre Bred af Mølleaaen. Dette Moseterræn fik han med, men maatte ikke fylde det op for ikke at stoppe det frie Løb i Aaen.

Walter Titley døde 27. Febr. 1768 paa sin Lystgaard, og hans Efterfølger, den engelske Resident Robert Gunning, som overtog Ministerposten ved det danske Hof, overtog ogsaa Gaarden i Lyngby. Allerede i Sommeren 1771 blev han forflyttet til Berlin, men fik forinden et

Mageskifte (af 1. Maj 1769) i Stand med Bymændene, saaledes at Lystgaardens Hartkorn blev udskilt af Fællesskabet og samlet. Til Gaarden hørte vedblivende de fire Kirkehuse, der laa tæt ved Gaardspladsen i Byen, medens Jorderne sammen med den tilhørende »Buddinge-Eng« laa i den sydlige Bymark.

Ved Robert Gunnings Bortrejse afhændede han Gaarden i Lyngby til Agent Fred. de Coninck. Muligvis har Dronninggaards senere Besidder tænkt at slaa sig ned paa denne skønt beliggende Lystgaard, hvortil der desuden knyttede sig Traditioner om Konge og Diplomati. Han tog i alt Fald 1772 Fæstebrev paa de fire Huse ligesom alle de øvrige Ejere, men pludselig aabnede der sig Chancer for en fordelagtig Afhændelse, og de Coninck opsatte saa foreløbig sine private Ønsker.

Struensee havde ophævet Selvstyret baade for Vajsenhuset, Opfostringshuset og det københavnske Fattigvæsen — havde centraliseret Ledelsen af den sociale Forsorg og samlet alle herhenhørende Stiftelser under »Den almindelige Plejeanstalt«. For at sysselsætte de mange erhvervsløse Personer og Lediggængere, der optoges under Plejeanstalten, indrettedes der et Lærredsmanufaktur i stor Stil paa Almindelig Hospital i København, og dertil skulde slutte sig en Hegle- og Væveskole i Forbindelse med det til Virksomheden uundværlige Blegeri. Til dette Anneks, der naturligvis maatte ligge udenfor Hovedstaden, under landlige Forhold, udsaa man Titleys fornemme Lystgaard i Lyngby, og Plejeanstaltens Direktører købte Gaarden af Fred. de Coninck. Skøde blev udstedt i Novbr. 1773, men Overtagelsen havde fundet Sted forinden. Gunning havde købt Gaarden efter Titley for 3000 Rdr., solgte den for 5000 og de Coninck fik 6000 af Plejeanstalten. I Løbet af faa Aar var Prisen bragt op til det dobbelte *).

At Reformer kostede Penge vidste man imidlertid i disse Aar, da der vendtes op og ned paa alting, og de blev villig betalt. Gaarden i Lyngby blev forsynet med to engelske Eksperter, Mestrene Howden og Nisbeth, den første stod for Spinderiet og Lærredstilvirkningen, den anden for Blegeriet. Der indrettedes Boliger for dem og deres Familier, Rum for Lærlinge, Arbejds- og Tjenestefolk, desuden Værksteder, Arbejdsstuer og Magasiner — og Virksomheden kom i Gang. Anstalten i Lyngby var foruden Blegeri et Slags Seminarium — her skulde det næste Slægtleds Manufakturister oplæres og den industrielle Dygtighed sættes i Vejret. Derfor blev der eksperimenteret. Bl. a. konstruerede Flaadens ansete Fabrikmester Henrik Gerner specielt til Lærredsfabrik-

*) Ved alle Værdiangivelser maa ikke blot regnes med Pengenes forandrede Møntenhed, men ogsaa med dets stærkt forringede Købeevne. Rigsdalerens Købeværdi var i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede mindst 10 à 12 Gange saa stor som Parikronens i vore Dage, og tidligere endnu større.

ken i Lyngby en snildt indrettet Tvindemaskine, der kunde afhaspe 80 Tene samtidig.

Virksomheden havde altsaa ikke Karakter af egentlig forretningsmæssig Manufaktur og blev derfor ikke af lang Varighed. Hos Kommercekollegiet nød den heller ikke nogen særlig Velvilje — en nødvendig Betingelse for en Fabrikvirksomhed i Datiden. Kollegiet trak tvertimod de 500 Rdr. tilbage, det oprindelig havde ydet i aarligt Tilskud, og gav Værkets første Mand, Heglemester Arthur Howden Udsigt til eget Privilegium og Understøttelse til selvstændig Virksomhed. Det kunde næsten se ud som Sabotage fra Kollegiets Side. Da Fabrikken manglede et Fond eller fast Driftskapital at ty til, kunde den ikke bære disse Tilskikkelser, og da Kommercekollegiet ikke følte nogen Lyst til at overtage Fabrikken, fik Plejeanstalten Lov til at sælge den.

I Begyndelsen af 1781 søgte man at afhænde Lyngby-Fabrikken ved Auktion, med Gaard, Haver, Hartkorn og det hele, men Forsøget faldt saare uheldigt ud. Ejendommen vurderedes til over 12000 Rdr., men det lykkedes kun at opnaa et samlet Bud paa 4200. Det er iøvrigt interessant at se, hvor ringe Værdi selve Agerjorden havde den Gang; Plejeanstalten forpagtede den ud for 70 Rdr. aarlig, og den naaede kun et Bud paa 450 Rdr. Fabrikmester Gerner gjorde store Anstrebninger for at opretholde Lyngby-Fabrikken til Fordel for Nisbeth, og da Kommercekollegiet yderligere fra Kabinettet havde faaet et Vink om at støtte denne udmærkede Skotte, maatte Kollegiet give Køb og overtage Plejeanstaltens Ejendom for det gjorte Bud (Marts 1781). Lærredsvæveriet blev nedlagt, Gaarden indrettedes til Blegeri og Traadfabrik under Navn af »Den kgl. Blege- og Traadtilvirkningsfabrik i Lyngby« og overdroges Nisbeth og Howden. De fik tilstaaet 5000 Rdr. som Driftskapital paa yderst lempelige Vilkaar og skulde afgive en Tiendedel af Fortjenesten til den kgl. Kasse.

Det blev imidlertid William Nisbeth, der fik Ledelsen, Howden gik med sit Privilegium (af 19. Juli 1781) ud i det private Erhverv, og Gaarden i Lyngby blev Blegeri — det pompøse Navn blev bare til »Bleggaarden«. Da der udkrævedes stor Markplads til Blegningen, lejede Nisbeth to Tofter Vest for Lyngby (1785), medens det ubrugelige Moseareal og Kroskoven atter bortskødedes til Sorgenfri, hvorfra det oprindelig var kommet (1790). Nisbeth fik i den Anledning en Godtgørelse for den tabte Græsning. Han havde faaet Gaarden overdraget paa Livstid, og skønt man ikke var fornøjet med hans Drift af Blegeriet, kunde han daarlig sættes fra Bestillingen — først da han døde, fik Kommercekollegiet frie Hænder. Bleggaarden, der hørte under det kgl. Bomuldsmanfakturs Direktion, blev i Nisbeths sidste Aar bestyret af Blegeren John Laurence, en af de Lærlinge, man havde oplært i Lyngby. Han fortsatte en lille Tid efter Nisbeths Død og

skønt han gerne vilde overtage Virksomheden, turde man ikke overlade ham den. Bygninger og Indhegninger forfaldt mere og mere i dette Interregnum og Ejendommens Værdi forringedes. Da derfor to af Bomuldsmanufakturets Funktionærer, Trykkeren Chr. Andreas Knoop og Formskæreren Carl Schleisner, tilbød at købe Bleggaarden til et Bomulds- og Kattuntrykkeri, fik de den (Marts 1794) overladt paa gunstige Betingelser og for en Pris, der laa betydelig under den Kollegiet selv havde givet. Tendensen var nu at faa Statens Virksomheder over paa private Hænder, selv med Tab. Og med Gaarden fik de ogsaa Privilegium — paa Betingelse af, at de betjente »Publikum med ægte og gode Kulører«.

Dermed gik Bleggaarden over i Privateje, men vedblev at være Fabrikaard. De to Kattuntrykkere drev en stor Virksomhed — en Tid med den gamle Silkefabrik som Anneks — anlagde i 1811 ogsaa et Klædemanufaktur og udvidede Gaardens, i Tidens Løb formindskede Tilliggende med et Vænge, en Tørvemose og to Huse, hvoraf det ene var det saakaldte »Jomfru Lindbergs Hus« paa Smedebakken. Da Schleisner døde, giftede Enken sig 1813 med sin afdøde Mands Kompagnon, og Knoop blev saaledes Eneejer. Ved Skiftet efter denne udlagdes Bleggaarden 1819 til Panthaveren, Kammerraad L. E. Bramsen, og af hans Bo købte Kattunfabrikør Gottlieb Schleisner den 1828. Hans Efterfølgere i Besiddelsen var: Chr. Agerskov (fra 1835), Farver Hans Lauritzen (fra 1855) og Løjtnant Carl Chr. Nørgaard (fra 1873). Dennes Dødsbo tilskødede 1911 Aktieselskabet Dansk Gardin- og Tekstiltfabrik Bleggaardens Hovedparcel. Af »Gaarden paa Bakken«, som Schleisner og Knoop havde udvidet, fik en af Længerne, der i sit dybe Forfald endnu ved Aar 1900 laa hen som et malerisk Minde om Gaardens Stortid i fjerne Dage, populært Navn af »Krystalpaladset«. »Paladset« respekteredes imidlertid ikke af Lyngby-Vedbækbanens Ingeniører, der udstak den nye Banelinje tværs igennem det, og nu er største Delen af Smedebakken ogsaa sløftet.

John Laurence, der havde set sit Haab glippe om at faa Bleggaarden overladt, blev holdt skadesløs paa anden Maade. De stærke patriarkalske Kræfter i den gamle Enevælde bevirkede, at man nødigt lod en paa »kgl. Bekostning« uddannet Mand i Stikken. Laurence saa sig om efter et andet Sted i Lyngby, hvor han kunde fortsætte sin engelske Bleggekunst, og bestemte sig for et Stykke af Byens gamle Toftejord, der fra nuværende Nørregade strakte sig ned mod Mølleaaen. Hans Forslag vandt Kollegiets Bifald, og for at hjælpe Manden i Vej, lod man de Afdrag, Schleisner og Knoop betalte paa den tidligere Bleggaard, gaa over i hans nye Anlæg. Selv havde han ingen Kapital. I Efteraaret 1794 lod han nye Bygninger opføre, indrettede de Koge- og Vaskehuse, som var nødvendige for den engelske Metode, og fik Kedler og andet Fabrikinventar fra det nedlagte Bleggeri paa Jonstrup. Da der nu

var Kattuntrykkeri paa den gamle Bleggaard, fortsatte Laurence ikke blot den afbrudte Virksomhed, men tog ogsaa Navnet op.

Denne nye Bleggaard i Lyngby fik dog — kort at fortælle — ikke nogen lang Levetid. Anlægget var blevet dyrere end beregnet og Laurence kunde ikke magte Bedriften. Seks-syv Aar efter opgav han det hele — Blegeriet stod stille, han lod Bygningerne forfalde og betalte ikke Renter. Der var Bestræbelser i Gang for at faa indrettet Ejendommen til Hospital for Københavns Amt, men Amtet kunde alligevel ikke, da det kom til Stykket, udrede de dermed forbundne Omkostninger, skønt Kommercekollegiet som den faktiske Ejer var villig til at sælge til Vurderingspris, d. v. s. med Tab. Saa maatte Blegmester Laurences Gaard sættes til Auktion og Naboen, Concertmester Claus Schall, købte den for ca. 2500 Rdr. (Marts 1802).

Halvandet Aar efter (Oktbr. 1803) solgte Claus Schall den for mere end det dobbelte. Han havde naturligvis maattet sætte den i Stand, men Laurence havde næppe heller ved Opførelsen været karrig med de laante Penge, saa den har nok fra Begyndelsen været vel ved Magt. Efter Beskrivelsen var det en statelig Ejendom — med Hovedbygning og to Sidebygninger, et Hus ved Aaen, to Haver og tilliggende Jordlod paa 6 Skp. Hartkorn — ikke at forglemme den »i Haugen befindelige Solskive paa Piedestal«. Og endda med to tilliggende Lejehuse paa Grunden. Saa Laurences Bleggaard har sikkert nok tillige afgivet en herskabelig Beboelse. Køberen var Frederik Tutein, Ejer af det velkendte gamle Kattuntrykkeri, der var grundlagt ved Hvidøre af Reinhard Iselin og senere flyttet til Rosenvænget paa Østerbro. Tutein købte den nye Bleggaard i Lyngby i Tilknytning til sin Fabrik, som han nylig havde arvet efter Faderen. Han foretog Rejser til Udlandet for at sætte sig ind i den moderne Kattunfabrikation og fik et stort Laan af Staten til Udvidelser, men Iveren kølnedes lige saa hurtigt som den var blusset op — i Sommeren 1807 afhændede han ikke blot Gaarden i Lyngby, men ogsaa sin store Kattunfabrik til et Interessentskab paa tre Deltagere, hvoraf Gottlieb Schleisner var den ene — og beholdt kun sine Landejendomme ved Rosenvænget. For Gaarden i Lyngby fik han alene 12000 Rdr. Gottlieb Schleisner udkøbte de to andre 1809 og satte sig fast i Lyngby, hvor hans to bekendte Sønner, Maleren Chr. Andr. S. og Lægen Peter Anton S., begge er født. Laurences Bleggaard deltes 1812, C. L. Drewsen fik den ene Part, Prins Kristian Frederik den anden til Sorgenfri, og senere købte Schleisner den rigtige Bleggaard, Titleys gamle Lystejendom.

En anden af de gamle Fæstegaarde i Kongens Lyngby fik ogsaa en ualmindelig Anvendelse. Da Bonden Anders Pedersen 1767 havde faaet kgl. Skøde paa sin Gaard og saaledes var bleven Selvejer, maa Jorderne antagelig være udskiftet og samlet i den sydvestlige Bymark, og yderligere fik han afrundet sit Omraade med et Stykke Jord fra en

anden Gaard. Men det blev kun en stakket Ophøjelse — 1770 blev der gjort Udlæg i Gaarden for kgl. Skatter. Den københavnske Garver Niels Kønsberg, der ligesom Tømmerhandler Jegind drev Fjendomspekulationer i Lyngby, købte den for en Bagatel og solgte den 1775 med en glubende Avance til den som Botaniker bekendte Generalpostdirektør Theodorus Holm, senere adlet Holmskjold. Til Jorderne hørte naturligvis en Gaardsplads og Have i selve Byen, og Holmskjold indrettede sig en Lystgaard, som han kaldte *Engelsborg*. En Række Aar holdt han til i Lyngby, men da han i Begyndelsen af 1780erne kastede sin hele Kærlighed paa Egnen ved Bagsværd Sø, hvor han ejede Sophienholm og Aldershvile, og Regeringen samtidig satte Skæferi-Forsøg i Gang, overlod han Engelsborg til Staten (1783). Gaardens Jorder laa mellem Lyngby Sø, Vandmøllens og Ulrikkenborgs Arealer, lige op ad Lynggaarden (nu Stengaarden kaldet) i Gladsaxe Sogn, som foreløbig blev Hovedsædet for de kgl. Skæferier. Efter at Skæferikommissionen en god halv Snes Aar senere lod opkøbe nye Avlsdyr i Spanien og samtidig lod Driften omlægge og Anlægene udvide, blev Lynggaarden kasseret og Skæferiet flyttet til Esrom. Engelsborg delte Skæbne med Lynggaarden — den blev bortsolgt ved Auktion 1798, delt i fire store Parceller, som købtes af Husmænd og Haandværkere i Lyngby og Bagsværd.

VI. MINDRE LYSTSTEDER I KONGENS LYNGBY

Foruden de ovenfor omtalte Lystgaarde, der næsten alle reduceredes — eller ophøjedes om man vil — til Fabrikker og Manufakturer, var der i Kongens Lyngby allerede i det attende Aarhundrede adskillige mindre Lyststeder, og flere blev der i det nittende. Dertil kom, at talrige af Byens Huse ogsaa i ældre Tid var indrettet til Udleje om Sommeren. Af de gamle historiske Lyststeder laa de pragtfuldeste og mest bekendte Vest for Kongevejen. Om de to, der laa paa Vandmøllens Grund er allerede berettet, de andre, der laa nordligere, hørte oprindeligt til Sorgenfri, og vil blive omtalt i Forbindelse med Slottet. Her skal kun fortælles om enkelte andre Lokaliteter, som af en eller anden Grund blev kendt i videre Kredse.

Til den Koloni af tyske Skønaander, som i det attende Aarhundredes sidste Halvdel holdt til i Lyngby, tiltrukken af Klopstock, der færdedes hos sin Svoger og Broder paa Silkefabrikken og i den ældre Preislers Gaard ved Kongevejen — hørte ogsaa den tyske Hofprædikant Joh. Andr. Cramer. Som nær Ven af Digteren var han blandt dem, Klopstock fik indkaldt til Danmark, og to Aar efter købte han et Hus i Kongens Lyngby paa en af Præstegaardens Fæstegrunde (Marts 1756). *Cramers Lyststed* laa ved Nordsiden af den nuværende Østergade og

var ikke nogen særlig anselig Ejendom — en 15 Fag lang Hovedbygning af Bindingsværk foruden Udbygninger, men med store Haver og et Stykke Mark, som Cramer havde tilkøbt. Efter at han var bleven Ejer af Gaarden Sandholm i Bloustrød Sogn, skilte han sig 1768 ved Lyststedet i Lyngby, hvis Tilliggende ved Aarhundredets Udløb blev parteret i Smaadele.

En helt anden Kreds var det, der et halvt Aarhundrede senere samledes paa Koncertmester *Schalls Lyststed*. Claus Schall havde efter Hjemkomsten fra sin Udenlandsrejse 1791 købt sig Hus i Lyngby, »omtrent tvert over for Skolen«, men der fandt han ikke blivende Sted. Stamparcellen til den Ejendom, han selv kaldte »Schallsborg« med »Musikhuset« nede ved Mølleaaen, fik han i Decbr. 1799 tilskødet af Jacob Asmussen i København og den bestod af et Hus ved den nuværende Nørregade og et vidstrakt Stykke Toftejord bag ved. Paa Ejendommens Grund laa fra gammel Tid tre Huse, hvis Herskab han blev — d. v. s. Beboerne ejede selv Husene, men betalte Afgift af Jorden til Grundejeren. Den Slags Holdshuse var der efterhaanden blevet mange af i Lyngby med de mange Smaafolk. Senere tilkøbte Schall et Par andre Huse, bl. a. et af dem, der laa paa hans egen Grund, og udvidede ogsaa sin Ejendom paa anden Maade. Saaledes erhvervede han det Mosedrag, der strakte sig langs Mølleaaens Bred ud for hans egen og to andre Tofter, og som tilhørte Mølleren paa Fuglevad — et Areal paa 4-5000 Kv.-Al., pragtfuldt beliggende, med Sorgenfris gamle Skov paa den anden Bred. Schall lod det opfylde og dræne, og byggede her den Pavillon, der fik Navn af »Musikhuset«. Det var en lille straatækt Bygning, kun indeholdende eet Rum, hvor han med sine Venner og Elever dyrkede klassisk Musik, navnlig hans Yndlingskomponist Mozart, hvis Værker netop i de romantiske Omgivelser fik saa naturlig en Ramme. Ikke sjældent var Prins Kristian og Caroline Amalie Gæster i denne Tonekunstens Tempellund, hvori Schall lod opstille Bautastene for Haydn, Mozart og Gluck; senere kom andre til, for Komponisten Romberg, Weber og Kuhlau. At Musikpavillonen laa saa langt fra Hovedbygningen, havde sin bestemte Aarsag: Husets Frue var nemlig ikke meget for den højere Musik, hun yndede Du Puys og sin Mands lettere Kompositioner, men kunde ikke udstaa »den forbandede Mozart«. I 1834, Aaret før sin Død, afhændede Claus Schall sit Lyststed til Sorgenfris Ejer, Prins Kristian, der siden føjede en Sten over den oprindelige Besidder ind i Mindelunden. Hovedbygningen brændte i Sommeren 1905, men Pavillonen staar tilbage, indrettet til en af Skovbetjentene ved Slottet.

Syd for Laurences Bleggaard laa Fortungaardens gamle Bygrund. Da Gaarden blev udflyttet, lod Bonden Jorderne afhænde ved Auktion (1787), men beholdt Gaardspladsen i Byen. Siden solgte han ogsaa denne sidste Rest af sin Ejendom til Løjtnant Hans Prebensen von

Buchwald (1791), som her midt i den gamle Landsby indrettede en Lystgaard med Have og Toftejord. Smedens Hus laa paa Ejendommens Grund og svarede Jordafgift til Lystgaarden. Den følgende Ejer, Supercargo og Brygger Andr. Clausen (fra 1795), erhvervede en tilgrænsende Gaardsplads, da den Bondegaard, der senere fik Navnet »Carlshøj«, udflyttedes Aar 1800; Bygningerne blev nedbrudt og Arealet udlagt til det anselige grundmurede Lyststed, der nu var opført paa Fortungaardens gamle Bygrund. Efter Supercargo Clausen fulgte (fra 1804) Grosserer Albrecht Ludv. Schmidt. Smedens Hus og Overjæger E. A. Bruhns nærliggende Gaard brændte 1809, Schmidt købte Grundene til Udvidelse af sin Ejendom, som han beholdt til sin Død. Svigersønnen, den bekendte musikinteresserede Vinhandler Chr. Waagepetersen, fik den til Købs af sine Medarvinger (1824), og blev saaledes nær Nabo til sin Ven og Kunstfælle Claus Schall. Den havde beholdt Navnet »Fortungaarden«, men den nye Ejer udvirkede en kgl. Bevilling (af 21. Febr. 1826), hvorved den efter hans Hustru opkaldtes *Albertinelyst* »for derved at forebygge Kollision med den ved Dyrehaugen beliggende Fortungaard«. Waagepetersens Enke skilte sig 1853 ved Lyststedet, som senere i en længere Aarrække ejedes af Johannes Schebel.

Nord for Ulrikkenborgs Bygrund havde Kancelliraad Mathias Bie ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede en Lystgaard med saa stor en Toftejord, at der kunde drives et lille Landbrug, og paa Grunden stod fra gammel Tid to afgiftspligtige Holdshuse. I 1806 afhændede Bie denne Lystejendom, som 1813-18 tilhørte den senere velkendte Handelsmand og Skibsreder P. C. Knudtzon, der gav den Navn af »Marienlyst«; Eftermanden Kammerraad Simon P. Hoff omdøbte imidlertid Ejendommen til *Vilhelmineslyst*, og dette Navn beholdt den. Hoffurer Iver Dahl og Hustru ejede den siden i et kvart Aarhundrede (1820-46).

Ogsaa Naboejendommen var et Lyststed, med det smægtende Navn *Endearly Rose*, eller populært: »Inderlig Rose«. Det tilhørte i det 19. Aarhundrede bl. a. den fremragende Jurist Janus Kolderup-Rosenvinge og senere Kammerherre Grev A. S. F. Tramp.

Efter at den nye Kongevej var aabnet for almindelig Færdsel og Bomme var anbragt med passende Mellemrum, hvor der kunde opkræves Afgift til Vejens Vedligeholdelse, overtog Tømmerhandler F. C. Holm Bommen ved Indkørslen til Lyngby sydfra, lejede 1774 et Stykke af Ulrikkenborgs Jord Vest for Kongevejen og opførte derpaa et Bomhus for Passagebetjentene. Huset var altsaa hans eget, mens han ellers kun var Forpagter af Bommen. Hans Efterfølger i Forpagtningen overtog Huset 1778, men bortskødede det 1780 til Kongen, som atter i 1786 solgte det til Kammerherre Andr. Henr. Sibolt. Ved Tilkøb af Jord, ogsaa Øst for Kongevejen, opstod paa den Maade en lille Lystgaard, der kaldtes *Bomhuset*. Den tilhørte et Par Aar i 1790erne Kammerherre

Fred. Brockenhuus. I 1803 fik Legatstifterinden, Højesteretsassessor Jørgen Christopher Drewsens Enke, Lystgaarden tilskødet, men Aaret efter døde hun — den blev sat til Auktion i Maj 1804 og købt af David Moyel, en Møbelhandler i København, der tillige var Tolk ved det udenlandske Departement — Datidens Udenrigsministerium.

David Moyel lod et Par Aar efter opføre en ny Lystgaard paa Ejendommens Grund Øst for Kongevejen — saa storstilet i sit Anlæg, at

MOYELS GAARD (PALÆET)

(Fotografi)

den blev omtalt i Hovedstadens Presse, hvad der den Gang hørte til de store Sjældenheder. »Foran i Lyngby«, skrev Nyeste Skilderi af København i Septbr. 1806, »lader Translatør Moyel nu opføre en Gaard, der uden Tvivl vil blive den skønneste og smagfuldeste denne By nogensinde har ejet«. Hovedbygningen var i tre Etager, Facaden mod Kongevejen udstyret med Licener og Balustre, Vindusfordakninger, Saalbænke og Gesimser i bornholmsk Sandsten. Indvendig tyve Værelser og herskabeligt Trapperum. Der var Have umiddelbart ved Huset, men for at skaffe et passende Jordtilliggende — som den Gang hørte med til en stor Lystgaard — købte Moyel 1807 en Parcel paa 3 Tdr. Land af Ulrikkenborgs Jorder paa den anden Side Kongevejen. I Hovedbygningen var to Køkkener, saa *Moyels Gaard* var næppe bestemt til Bolig for Bygherren, men til Udleje for Standspersoner.

Bygherren døde imidlertid i Juni 1813 og umiddelbart forinden lod

han Lystgaarden med Tilliggende stille til Auktion, medens Enken beholdt »Bomhuset« til 1830. Den nye Ejer, Løjtnant og Brygger Mathias Casse, gjorde Opbud, og Moyels Gaard kom atter under Hammeren i 1815. Da købtes den af Hosekræmmer Peter Hansen Feyerskov, og i hans Slægt nedarvedes den gennem et helt Aarhundrede. Fra 1888 var Ida og Vilhelmine Feyerskov Eneejere, men deres Arvinger solgte den 1917; en tilkøbt Parcel af den gamle Skolelod overtoges af Lyngby-Taarbæk Kommune. Tilliggendet er udstykket, men endnu ligger »Palæet« uforandret som det smukkeste Hus paa hele Lyngby Hovedgade.

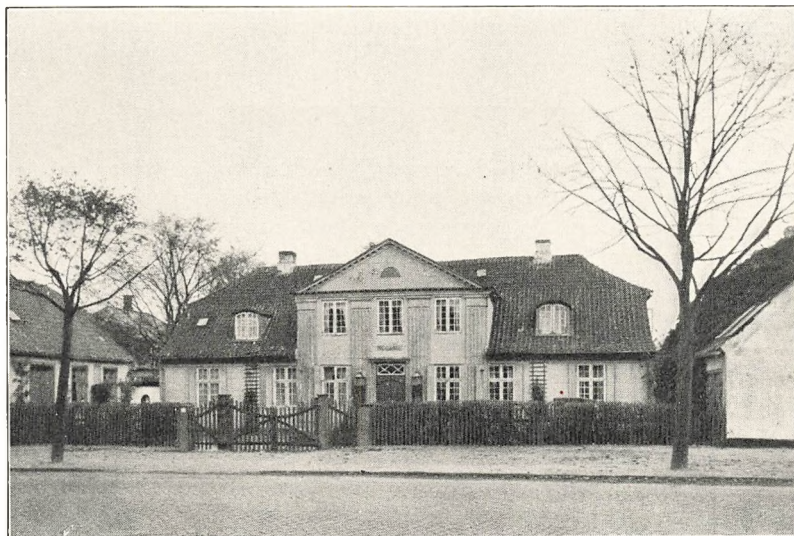
Ikke sjældent nævnes i ældre Tid »den engelske Hesteskærer« i Lyngby. Det var en Embedsmand ved Parforcejagten og de kgl. Stalde, hvis Hverv det var at kastrere Heste, Hunde og Haner, og som senere fik den mere velklingende Titel: kgl. Kapunmester. Embedet gik i Arv i tre Generationer. Den første engelske Heste- og Hundesnider Carl Dixen kom i Kristian V's Tjeneste ca. 1689, og af Hofregnskaberne ser man, at han hvert andet Aar fik 24 Rdr. til Hofklædning, d. v. s. Uniform. Han døde 1727, Sønnen Jochum succederede og efter ham Sønnesønnen Jesper.

Carl Dixen boede allerede 1705 i Lyngby og i 1725 lod Kongen Bygmester Ernst opføre et Hus til Embedsbolig for ham. *Hesteskæreren's Hus* laa ved Kongevejs-Porten, lige Sønden for »Holland«, med tilhørende Have og Vænge. Sønnen overtog det og efter ham Sønnesønnen, der nu havde Titel af Kapunmester. Mod Erlæggelse af 100 Rdr. fik han Huset til fri Ejendom ved kgl. Skøde af 18. Marts 1771, saaledes at Kapunmesteren fremtidig selv skulde sørge for Bolig. Da det var forfaldent, slap Rentekammeret for at sætte det i Stand, og Jesper Dixen fik Dispositionsret over det. Den benyttede han sig af — faa Maaneder efter solgte han Huset med en god Avance til en Tømmermand i Lyngby. I 1781 blev der gjort Udlæg i Ejendommen, den blev delt og Naboen Bager Henrik Jacobsen Gude købte Parcellen nærmest Holland (senere Matr. Nr. 74).

Henrik Gude var stor Grundejer i Lyngby. *Bagergaarden* var oprindeligt grundlagt af Joh. Conrad Mentz, som 1750 af Fogedgaardens Ejer Ole Jacobsen havde købt et Stykke Jord Øst for Rustenborg Park og Syd for Hesteskæreren's Have og derpaa bygget sin Gaard. Senere havde han udvidet Ejendommen, bl. a. med en Td. Hartkorn i den søndre Bymark ved Lyngby Sø. Conrad Mentz havde saa nedsat sig i København og 1772 tilskødet sin Svoger Henrik Gude Bagergaarden i Lyngby. Der var tre Længer og han tilbyggede en fjerde. Da Enken efter hans Død 1803 afstod den, havde den et Tilliggende af omt. 43 Tdr. Land.

Den nye Ejer beholdt kun Bagergaarden et Par Aar, 1805 blev der gjort Udlæg i den, og ved Tvangsauktionen købtes den af Bager Jacob Olsen, som allerede havde fast Fod i Lyngby, idet han 1795 havde

erhvervet en Lod af Præstegaardsjorderne Øst for Kongevejen. Efter Aarhundredskiftet blev der længer Nord paa ad Kongevejen, ved »Thealyst« anlagt endnu en Bagergaard, og den oprindelige i selve Kongens Lyngby blev til en Avlsgaard, men Navnet blev hængende ved den, og for at blive det kvit, udvirkede en af de senere Ejere en kgl. Bevilling (af 8. Novbr. 1876), hvorefter den omdøbtes til »Lille Lyngbygaard«. Denne gamle Bagergaard, hvorfra i sin Tid de berømte »Lyngby Tvebakker« udgik, laa paa Mtr. Nr. 21 d (nuværende Jern-

NYGAARD
(Fotografi)

banevej Nr.3) og dens Jorder sydligere i Byen baade Vest og Øst for Kongevejen. Om Navneforandringen hjalp, er tvivlsomt, thi langt ned i Tiden kaldtes Bygningen paa Præstegaardslodden (jvfr. Kortet Side 299) for »Bagergaarden«.

Bebyggelsen ved Kongevejen sluttede i ældre Tid med *Nygaard*, anlagt paa Spekulation af Sekretær Peter Rose, umiddelbart efter at han havde afhændet Lyngby Vandmølle. Da der i Aaret 1800 bortsolgtes en Del Jorder fra Præstegaarden, købte han en Lod paa ca. seks Tdr. Land, der strakte sig helt ned til Jægersborgvejen, og lod bygge en Gaard, som han straks satte til Auktion i Foraaret 1802. Da den Aaret efter købtes af Boghandler Søren Gyldendals Enke Frederikke, Datter af Professor Kraft i Sorø, havde den allerede to Gange været i Handelen. En lille Tid var den derefter et Slags Enkesæde for velstillede Damer. Agentinde Gyldendal beholdt Lystgaarden til 1812,

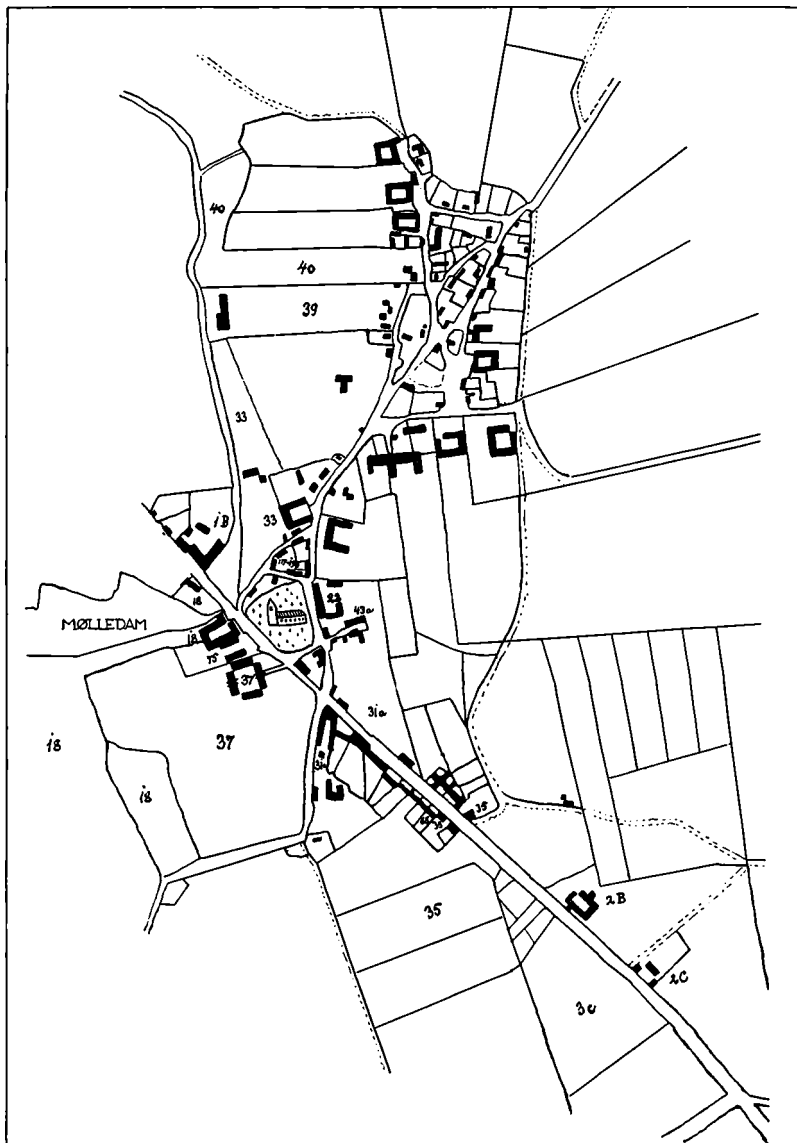
efter hende fulgte Kammerraadinde M. C. Giersing og Baronesse Louise Knuth. Den sidstes Ejertid blev dog kun kort — Nygaard nedbrændte den 7. Maj 1818, og ud paa Sommeren solgte hun Grunden med Ruinerne af Lyststedet til Brygger Mathias Casse, der var kommet over sin Fallit og genopførte Gaarden, vistnok i den Skikkelse, hvori den endnu staar. Han skilte sig snart ved den, og den skiftede hyppig Besiddere i de næste Par Menneskealdre, bl. a. ejedes den i 1830'erne af Apoteker Seehausen. I 1881 kom Nygaard i en stabil Ejers Hænder, Kancelliraad C. P. Petersen — han beholdt den til sin Død, og Arvingerne afhændede den 1919. Den oprindelig store Ejendom er nu udstykket.

VII. VIRUM OG LUNDTOFTE

Har Kongens Lyngby ned gennem de sidste Aarhundreder haft en stigende Betydning og en saare interessant Historie, der nogenlunde udførligt er opridset i de foregaaende Afsnit, saa har Sognets to andre gamle Landsbyer, Virum og Lundtofte, stadig staaet i Skygge — hele Kulturudviklingen har koncentreret sig i Kirkebyen som i et Brændpunkt. Ogsaa den Del af Lyngby Sogn, hvori de ligger, Egnen Nord for Kongens Lyngby mellem Furesøen i Vest og Jægersborg Dyrehave i Øst, har længst ned i Tiden bevaret sit landlige Præg. Først i de senere Aartier er Bebyggelsen her begyndt at tage Fart og Villabyerne skyder nu op paa de grønne Agermarker, der ligger skærmet mod Nord af de store Skove i Søllerød Sogn. Den vestlige Halvdel omfatter Virums gamle Bymarker, den østlige hører Lundtoftes oprindelige Omraade til. Det er Sognets ældste og yngste Landsby (bortset fra det længst forsvundne Stokkerup), som her ligger Side om Side, skilt ved Mølleaaen.

Virum er ikke blot en af Egnens tidligste Bebyggelser, hvis Opstaaen maa søges i en fjern Oldtid, men det har i gammel Tid ogsaa været en af de betydeligste. Det er allerede nævnt, at det endnu ved Midten af det syttende Aarhundrede var den eneste Landsby i Sognet, der kunde opvise en Helgaard; desuden indeholdt dens oprindelige fire Bol: 1 Halvgaard, 8 Fjerdingsgaarde og 5 Ottingsgaarde (1651). Ved Matrikuleringen 1682 blev Virum opgjort til 17 større og mindre Gaarde, 1 Landgildehus og 16 Holdshuse, i 1714 til 15 Gaarde og 12 Fæstehuse. De tre Markvange kaldtes »Geelsvang«, »Mellemvang« og »Høfdevang«, Overdrevet, der laa nærmest ud til Furesøen og strakte sig op til Dronninggaards Marker, hed »Bredvig«. Til Byen laa betydelige Tørvemoser. Henrik Ehm havde 1673 faaet kgl. Tilladelse til at skære Tørv i den største af dem, den saakaldte »Geelslyng«, men Bønderne gjorde saa mange Ophævelser over dette Indgreb i deres Ret, at Tilladelsen maatte tages tilbage. De Virum Bymænd var stovte Bønder,

OVERSIGTSKORT OVER KONGENS LYNGBY I ÆLDRE TID

(Efter Matrikelskortet 1811; ved de nærmere omtalte Lokalteter er Matrikelsnumrene vedføjet)

Vandmøllen (18); Preislers Lystgaard (75). Holmsteds Farveri ses paa Sorgenfri-Planen; Store Kro (1 B); Holland (31 a); Rustenborg (37); Ulrikkenborg Gaard (22). Jorderne ligger Vest for Nr. 35; Silkefabrikken (117-19); Titleds Gaard, senere Bleggaarden (33); Laurences Bleggaard (39); Craniers Lyststed (43 a); Schalls Lyststed (40); Bomhuset og Palæet (35); Apoteket (68); Bager Olsens Gaard (2 B); den gamle Bagergaard, tilhørende samme og sammenlagt med Gaarden paa 2 B, laa lige Syd for Holland (31 a); Nygaard (2 C); Skolejord (3 c)

der end ikke respekterede Kongens Skov — ingen vidste, hvor Bygrænsen mod Geelskov gik, i hvert Fald hævdede Bymændene, at en betydelig Del af den hørte Byen til. I 1746, da de egenmægtigt gjorde Skovhugst paa Omraader, der nu var overladt Grev Schulin, gik det dog galt — de idømtes betydelige Bøder. Men Kongen lod Naade gaa for Ret og mildnede Dommen.

Virum var i ældre Tid stadig knyttet til Hjortholm og Frederiksdal. I Middelalderen laa den helt og udelt til Bispeborgen, og da Rente-mester Henrik Müller overtog Hjortholm Mølle, fulgte Virum med; siden fik Charlotte Amalie og efter hende Sophie Hedevig Byen som Bøndergods til Frederiksdal — kun et Landgildehus i Bredvig tilhørte Kongen. Dele af Bymarken kom i det 18. Aarhundrede under Brede Værk og under Kroerne i Lyngby. Ved Schulins Overtagelse af Frederiksdal blev Bymændene atter Kronbønder, og allerede 1771 blev Bymarken opmaalt til Udskiftning. Den var da efter holstensk Mønster inddelt i »Kobler«, der nogenlunde faldt sammen med de gamle Aase. Udskiftningen af Overdrev og Moser fandt først Sted senere. I 1782 fik Ejeren af Kanningaarden, Justitsraad Markus Westermann, udlagt $4\frac{1}{2}$ Gaardsparter i Virum Overdrev, og Aaret efter delte otte af Bymændene Resten mellem sig. I 1794 søgte man at faa de tre Moser, Geelslyng, Kolleløv Mose og Aamosen udskiftet; største Delen af den sidste var da allerede ved Mageskifte kommet til Hummeltofte. I 1802 opmaaltes 45 Huspladser i Virum By, gennemgaaende større end i Sognets andre Landsbyer.

Virum har lige til vore Dage overvejende haft Præg af Bondeby, med Gadekær og Hjulmand, men hist og her med moderne Lyststeder kilet ind mellem de gamle Landsbyhuse. Kro har der aldrig været, skønt Smeden her som andet Steds gerne havde en Drik Øl og Brændevin til fals for den Vejfarende, derimod et Par Handlende, saaledes Oluf Svendsen Tillingboe fra København, som 1765 fik Bevilling til Høker- og Kramhandel i Virum. Navnlig i Bredvig Overdrev og i Egen omkring Kongevejen nærmest Søllerød Sogn er der i vore Dage en frodig Villabebyggelse, og en Kirke er opført 1937.

Ved Kongevejen ligger tre af Byens Gaarde, *Virumgaard*, *Rømmeregård* (i ældre Tid kaldt »Rommeregaard«) og *Holmegaard*. Virumgaard er ikke nogen egentlig Udflyttergaard, den er dannet af to Ud-lodder paa Virum Mark, som Baandfabrikør i København Johs. Balthazar Pullich først lejede og derefter købte (1787 og 1793). I 1804 tilskødede han Louise Brown den saaledes dannede Ejendom, som hun gav Navnet Virumgaard. Hun delte Gaarden, og største Delen af Jorderne købtes 1810 af Prins Kristian Frederik, der senere ogsaa fik Bygningerne. Det er nu Statsejendom. Holmegaard tilhørte ogsaa Pullich, som her havde sin Baandfabrik. Den synes endnu 1802 at have været i Gang, men gik daarligt som den meste Fabrikindustri paa det

Tidspunkt og blev nedbrudt 1804, da Pullich, tvunget af Finanskollegiet, maatte sælge Gaardens Jorder med tilhørende Landbrugsbygninger og Haver. Holmegaard købtes af Kommandørkaptajn H. C. Brøer og tilhørte senere bl. a. Major J. F. von Silberschildt, Kaptajn Jac. Krefthing, Løjtnant E. T. Neergaard og fra 1868 Bagermester G. L. V. Piper, Fader til Emil P., der overtog Gaarden 1876 og hvis Efterslægt endnu ejer den.

Lundtofte er den yngre og mindre af de to Landsbyer. Den nævnes ikke i Absalons Gavebrev, men største Delen af Byen tilhørte alligevel ca. 1370 Roskilde Bispestol. Kun enkelte Gaarde var paa andre Hænder. Kanniken Absalon († 1340) havde skænket Gods i Lugnetofte til Frue Kirke i København, i 1348 gav Laurentius Nicholai dictus Toddæ to af dens Gaarde til Vilhelmi Alter i Roskilde Domkirke, i 1469 skænkede Væbneren Truels Jensen Tredjeparten af en Gaard i Lowentoffthe til Vor Frue Kloster i Helsingør. Ogsaa Esrom Kloster maa i det femtende Aarhundrede have ejet Gods i Byen, idet Klostret 1489 gav Kongen fire Gaarde i Lwntoffte (som det nu skrives) til Magelæg for Tikøb Kirke. Byens Bønder var velstaaende — af en Skatteansættelse fra Kristian II's Tid ses, at de ejede vægtigt Arvesølv, en af dem Brylupsbælte og Bindeker (Hovedsmykker) paa 23 Lod, saa Lundtofte Bøndergods gav sikkert ogsaa Herskabet rigelige Indtægter.

I det 16. Aarhundrede ejede Slægterne Bølle, Rud og Urne endnu Gaarde i Lundtofte, som efterhaanden mageskiftedes til Kongen, der ligeledes 1622 overtog en Gaard i Byen af det tidligere Frue Kirkes Gods, som Universitetet nu var Ejer af. I 1651 var hele Lundtofte Kronens Ejendom. Byens to Bol udgjorde 7 Fjerdingsgaarde, 2 Ottinggaarde og 1 Halvotting, der laa som Mensalgaard til Sognepræsteembedet. Ørholm Krudtmøllens Besidder, Herman Isenbergs Enke, fik 1660 Lundtofte By i Pant for 855 Rdr., som hun under Hovedstadens Belejring havde forstrakt Kongen med til Garnisonens Underholdning; Byen synes ikke at have lidt særlig under Krigen, men den havde »megen Besværing med Krudtmøllens Gerninger« — som der staar i den gamle Synsforretning. Ved Frederiksdals Anlæg var det Meningen, at Lundtofte skulde indløses og lægges under den nye Kongsgaard, men det skete ikke — Dyrehavens Indhegning 1670 krævede en Del af dens Jorder, og Tilliggendet formindskedes med godt 20 Tdr. Hartkorn. Byens tilbageværende Markjord fordeltes derefter paa otte lige store Gaarde, og Kongen overdrog den hele By tilligemed Ørholm til Albret Heins, en Slægtning af Herman Isenberg, som havde faaet Pantebrevet transporteret. Han gav Kongen to Gaarde i Strø Herred i Mageskifte, Forskellen mellem Pantesum og Værdi udlignedes, og Kronen gav ham Ejendomsskøde 23. Decbr. 1670. Senere blev Poul Badstuber Ejer af Lundtofte By, men da han skilte sig ved Ørholm, lagde han Byen til

Brede i Stedet for, og ved hans Fallit 1746 solgtes den for 1631 Rdr. til en Spekulant, som straks afhændede den til Interessenterne i Brede Værk. Endnu i det 19. Aarhundrede laa Lundtofte By som Bøndergods til Brede, men Afhængighedsforholdet var ikke særlig trykkende — Bønderne var Arvefæstere og skulde ikke yde anden Afgift til Værket end en Rekognition ved Ejerskifte.

Byens Omraade blev som sagt stærkt indskrænket ved Dyrehavens Anlæg. Dens tre Markvange, »Baarevang«, »Dybendals Vang« og »Bjælkeagers Vang« opretholdtes i beskaaret Stand, men baade Eng og Overdrev gik i Løbet. Byen beholdt sit Tørveskær i »Keldsmose«, men af Skov blev der intet tilbage, saa at Poul Badstuber i 1734, for at opelske en Smule Ungskov, maatte ty til Byens Agermark. I Hartkornfordelingen skete iøvrigt ingen større Forandringer, i 1747 bestod Byen af 9 Gaarde og 10 Huse. Lundtofte By udskiftedes 1777, og senere udflyttedes *Eggaarden* (eller *Eigaarden*, tilhørende Hartvig Duncan 1828-45 og derefter Familien Tryde 1845-1921) og *Lille Ørholm* (tidligere kaldet »Nøjsomhed«, nu tilhørende Københavns Kommune).

Lystgaarden *Lystofte* er oprindelig dannet af en Udlod paa to Tdr. Hartkorn, der 1802 fraskiltes en af Byens Gaarde. Det var først et Bondested, blev senere Lystgaard og ejedes fra 1816 af Etatsraadinde Scharffenberg. Hun gav Gaarden Navn af »Lysttofte«, men det vanskelige Navn blev allerede i Trediveerne til »Lys-tofte«, skønt det oprindelige endnu findes paa Generalstabskortet 1855. Den lille Ejendoms mest navnkundige Ejer er Politikeren Viggo Hørup, som købte Lystofte 1897 og dør tilbragte sine sidste Aar.

I Lundtofte havde en anden frisindet Politiker, Joh. Chr. Drewsen, i et kvart Aarhundrede en Mønstergaard, hvor han drev sine betydningsfulde landøkonomiske Forsøg. Drewsen var paa dette som paa andre Omraader en Foregangsmand, Modstander af Fordomme og gammel Slendrian — en »landøkonomisk Republikaner«, som han selv kaldte sig. Han indførte engelske og amerikanske Svingplove, brugte Vekseldrift og Sommerstaldfodring. Da han første Gang afhuggede sin frodige Rugmark for at give Kreaturerne Kornet, var Bønderne ikke langt fra at rotte sig sammen for at straffe denne Ugerningsmand. *Drewsens Gaard* i Lundtofte var sammenlagt af en af Byens gamle Bøndergaarde og Halvdelen af en anden, der som samlet Ejendom havde tilhørt hans Fader Chr. Drewsen. Sønnen købte den ene (Halvgaarden) af ham 1809, den anden 1812 efter hans Død og beholdt dem indtil 1834, da han overdrog dem til Eggaardens Ejer Hartvig Duncan. Det var den Gang Byens største Ejendom (godt 16 Tdr. Hartkorn), og dens Omraade strakte sig fra den gamle Landsby til Dyrehavehegnet. En Del af Drewsens Ejendom er den nuværende »Lundtoftegaard« (tilhørende Københavns Kommune), paa en anden Del af hans tidligere Enemærker har i vore Dage rejst sig en Villabebyggelse,

der bærer Navnet »Hjortekær«. Ogsaa paa Lille Ørholms Jorder er der anlagt et hylignende Villakvarter, og her ligger den statelige *Lundtofte Kirke*, opført af Arkitekt Harald Lønborg Jensen, indviet 30. Oktbr. 1921. Endelig kan det nævnes, at Hærens første Flyveplads anlagdes paa Lundtofte Bymark.

Grænsen mellem de to Byer løber nu midtvejs mellem Kongevejen og Mølleaaen. Vest for Grænsen (paa Virum Bymark) ligger la Cours Landboskole, Øst for (paa Lundtofte Bymark) Grundtvigs Højskole og

FRILANDSMUSEETS INDGANGSBYGNING
(Fotografi)

lige Syd for, paa begge Byers Markjorder, Frilandsmuseet (Folke-museets Bygningsafdeling) — alle i umiddelbar Nærhed af Fuglevad Mølle.

Landboskolen ved Lyngby blev grundlagt 1867 af Landøkonomen J. C. la Cour i Luxdorps gamle Gaard i Nærum (senere Hartmanns Hus), men flyttedes Aaret efter til Lyngby Sogn, hvor der paa Banken Nord for Fuglevad opførtes en ny Bygning, som indviedes 24. Septbr. 1868. Skolen blev udvidet i de følgende Aartier, i 1889 tilkøbtes Brede Ladegaard og opførtes et Landbrugsmuseum, der 1906 blev underlagt Landbrugsministeriet og 1916 flyttedes til en større Bygning Vest for Kongevejen. Det bærer nu Navn af *Dansk Landbrugsmuseum* og har Filialer rundt om i Landet. Ved Landboskolen er rejst en 1902 udført Bronzestatue af dens Stifter.

Landboskolen ved Lyngby var en Kombination af Folkehøjskole og Fagskole for Landbrugere — den første i sin Art herhjemme — og det nære Forhold blev endnu stærkere understreget, da *Grundtvigs Høj-*

skole, som 3. Novbr. 1856 af Mesteren selv under smaa Forhold var aabnet paa »Marielyst« ved Store Vibenshus under Devisen:

Hvad Solskin er for det sorte Muld,
Er sand Oplysning for Muldets Frænde,

i 1890 flyttede til Fuglevad og overtog Landboskolen. Begge Skoler blev drevet i Forening, først under samme Tag, fra 1897 med egne Bygninger for Højskolen, indtil de atter skiltes 1930.

Den første Begyndelse til *Frilandsmuseet ved Lyngby*, der ligesom

VINDMØLLEN VED FUGLEVAD

(Fotografi ca. 1880)

Folkemuseets Hovedsamling skyldes den initiativrige og virksomme Folkemindesamler Bernhard Olsen, bestod af to Gaarde, som han i 1897 fik Tilladelse til at anbringe i Kongens Have ved Rosenborg. Ved Støtte af Staten og Pengemidler fra privat Hold lykkedes det imidlertid 1899 at erhverve et Areal mellem Landboskolen og Sorgenfri Park, og her opstilledes de første, i bygnings- og kulturhistorisk Henseende overordentlig interessante gamle Bøndergaarde: Næsgaardene, Halandsstuen og Ostenfeldsgaarden, hvorefter Frilandsmuseet aabnedes for Publikum 24. Juni 1901. Senere er talrige Almuesbygninger fra svundne Aarhundreder kommet til og Museet er blevet Statseje, underlagt Nationalmuseet. Fuglevad Vindmølle tilhører Landbrugsmuseet, men ligger paa et Areal, indkilet i Frilandsmuseets Grund. Den gamle Mølle var i 1917 sin Undergang nær — den var bleven solgt ved Tvangsauktion og alt var gjort rede til dens Bortsprængning ved Militærets Hjælp, da den i sidste Øjeblik reddedes.

SØLLERØD 1827
(Radering af J. H. Mansa)

SØLLERØD SOGNS GAMLE LANDSBYER

I. SØLLERØD

SØLLERØD By ligger paa en høj Bakke ved den østlige Ende af Sølle-rød Sø; paa Bakkens Top knejser Sognets Kirke, og paa Skrånten strækker Kirkegaarden sig ned mod Vandet. Byen kranses af Skov; mod Nordøst ligger Kirkeskoven, mod Sydvest Geelsskov og i Syd, noget længere borte, Ravneholm. Fra Kirkebakken har man mod Nord-vest en vid Udsigt over Søen og Nabobyen Øverød, mod Sydøst over et Dalstrøg ned mod Ørholm med Mark og Eng.

Søen, der ligger i en lang dyb Dal, indtager et Areal af lidt over 28 Tdr. Land og staar i Forbindelse med Vejlesø, der atter gennem en Kanal har Tilløb fra Furesøen. Mod Nordsiden ligger en høj Bakke med Kornagre og øverst oppe Øverød Skole; længere mod Vest indrammes Søen af Villaer og yppige Haver med smaa maleriske Baadebroer, medens Sydsiden for største Delen er beklædt med Fredskov. Fra Øve-rødvejen mod Øst har man ved Drewsens Hospital en henrivende Ud-sigt over Søen i dens fulde Længde; ved Bredden ligger paa dette Sted et lille teknisk Anlæg, hvis Bygningers hvide Mure straalere i Solskin-net, og den blaa Røg fra Skorstenen stiger ret op i Luften; smaa lette Bølger bryder rislende ind over Breddens Smaasten som en sagtmodig Musik til Søens idylliske Fred. Herfra fører en Sti nedenfor Kirke-gaarden og Fredskoven, fra hvis øverste Kroner Suset af Vinden lyder

ned til den vandrende Fodgænger. Det er en af de skønneste Pletter i hele Søllerød Sogn.

Den første Bebyggelse af Søllerød ligger langt tilbage i Middelalderen, men Byen hører ikke til de tidligst bebyggede Dele af Sognet — Skovene har længe strakt sig henover det Sted, hvor den nu ligger. Præsteskabet har da udset det idylliske Bakkedrag ved den smilende Sø til Standplads for Kirkebygningen, og her har den rejst sig paa et ryddet Sted i Skoven.

Søllerød Kirke bestaar af et Skib, et mod Øst lige afsluttet Korparti, et Taarn i Vest med Trappehus ved Nordsiden, Sakristi og Vaabenhus (med Tilbygning) ved Skibets nordre Side og en Tilbygning ved dets søndre.

Skibet indeholder Levninger af en ældre Kirke, der er opført i den tidlige Middelalder. Til Murene i den gamle Kirke har som Hovedmateriale været anvendt Limstenskvadre, medens de ydre Hjørner er sat med Kvadre af huggen Kamp. Resterne af denne Bygning træder især frem mod Vest, hvor Hjørnepartierne er bevaret og desuden et Stykke af selve Vestgavlen — indvendig markeres den romanske Kirke ved den dobbeltbrede Gjordbue ind mod Koret. Den har været 15,30 m. lang og 8 m. bred (regnet ved Murens Midte).

I Løbet af den senere Middelalder er denne Kirke bleven ændret og ombygget. Skibet, der oprindeligt har haft fladt Loft — de gamle Bjælkehuller er endnu synlige paa Kirkeloftet — er bleven overdækket med tre Hvælvinger, siden er Skibets østre Mur og hele Koret nedbrudt, og Sidemurene fortsat 9,15 m. mod Øst; Koret er derved blevet betydeligt forlænget og dækket med endnu et Hvælvingpar. Den nordre Forlængelsesmur smykkedes udvendigt med en ejendommelig slank forment Blinding, der endnu ses paa Billedet Side 310, men nu næsten er skjult ved det nye Sakristis Opførelse. Endvidere blev Korpartiets Taggavl forsynet med Kamtakker og udstyret med en Blindingsdekoration, under hvis Midte anbragtes et bredt spidsbuet Vindu, der forlængst er tilmuret. Taarnet er ligeledes fra Gotikkens Tid — dets østre Mur er opført paa Skibets vestre Gavl efter at Taggavlen er nedbrudt, Trappehuset er yngre end Taarnet, men skriver sig dog fra sildig-gotisk Tid; enten er Trappehuset fornyet eller Opgangen til Taarnets Klokkerum har oprindeligt været ad en udvendig Stige, thi det gamle Lugehul i Taarnets Mur passer ikke helt til Trappens Udmunding. Ogsaa Vaabenhuset, med indbygget Hvælving, er fra den yngre Middelalder. Alle Dele af Bygningen fra dette Tidsrum er opført af store røde Tegl.

Den Tilbygning, der mod Syd slutter sig til Kirkeskibet, hvormed den staar i Forbindelse ved to store spidsbuede Arkader, maa formentlig henføres til Renæssancens seneste Tid. Den er ganske tarvelig og smykkes kun af et lille cirkelformet Basrelief i Sandsten, forestillende Jomfru Marie med Kristusbarnet, siddende paa en Halvmaane; det er

indmuret under den med Kamtakker udstyrede Taggavl, og i Rammen er indhugget: [S]ØLLERØD 1663. Vaabenhuset er i Slutningen af det attende eller Begyndelsen af det nittende Aarhundrede sammenbygget med en Udvidelse af Kirkerummet, saaledes at det oprindelige Vaabenhus og Tilbygningen er kommet under samme Tag. Derved er Bygningen i det Ydre bleven mere anselig, men tillige ganske karakterløs. Sakristiet er moderne og hele Kirken har faaet nyt Tag 1936.

SØLLERØD SØ 1858

(Litografi efter Maleri af F. C. Kiærskou)

Over Indgangen til Kirken synes tidligere at have været et støbt Helligbillede af Bly.

Kirkerummets Indre er tiltalende, lyst og venligt. Det gamle gotiske Alterbord af Sten findes endnu bag en udvendig Træbeklædning. Altertavlen, der bærer Aarstallet 1610, er i Renæssancestil, smukt udskaaet i Træ og malet; Alterbilledet er derimod et moderne Maleri. Døbefonten er af Granit med drevet Messinglaag, Malmstagerne er vistnok fra det sekstende Aarhundredes første Halvdel, de hellige Kar fra det attende. Den ene af Lysekronerne stammer ligeledes fra ældre Tid, antagelig fra det syttende Aarhundrede. Tidligere var der i Kirken en lukket Stol, som Gehejmerraad Matthias Moth havde ladet opsætte 1703, med hans eget og Frues paamalede Vaabener; det er formodentlig denne Kirkostol, der nu er indrettet til Pulpitur i Skibets sydlige Til-

bygning, og hvis ene Ende kaldes »Kongestolen«. Ejeren af Søllerødgaard har her efter gammel Sædvane sin Plads i Kirken.

I Taarnet hænger to Klokker; paa den største, der er bekendt for sin rene sølverne Klang, staar Aarstallet 1591 og en Indskrift, der synes at tyde paa, at Klokken tidligere har hængt i Lyngby Kirke. Indskriften lyder:

DITLOVE · HOLCK · LENSMAND · PAA · KIØPNEHAFNS · SLOT · H ·
 NIELS · HANSØ · SOGNE · PREST · JØRCEN · ROSKILD · KIERCKEVERGE ·
 TIL · LYNGBY · KIERCKE · BORCHARDT · CELGETER · ME · FECIT · 1591

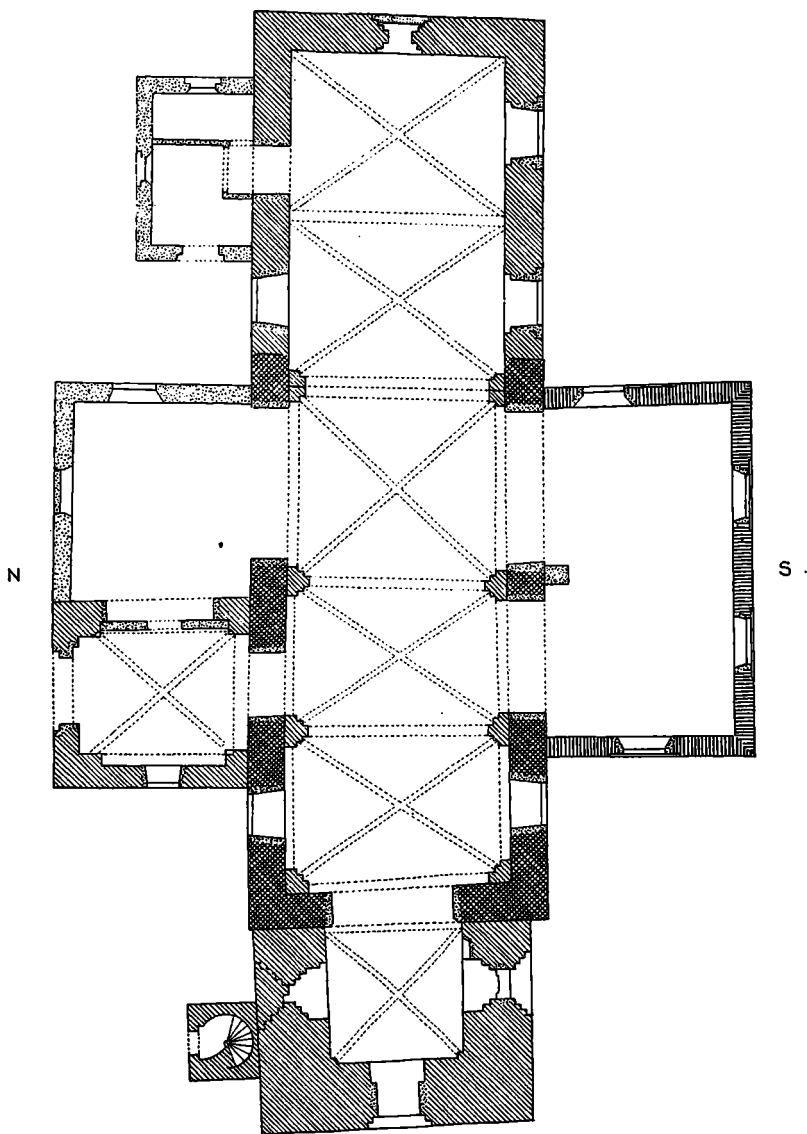
Derunder Ditlev Holcks Vaaben. Af Indskriften paa den mindre Klokke fremgaar, at den er støbt 1670 af Hinrich Lehmeier og bestemt for Søllerød Menighed. Orglet er ombygget og fornyet 1937.

I Vaabenusets Vestvæg er indmuret nogle bevarede Brudstykker af en Ligsten over [Johann]es Nicolai de Øberuth (=: Øverød) med Aarstallet 1402; tidligere laa den ved Taarnets nordre Ende. Uden for Vaabenusets Dør ligger en Ligsten over Mads Rasmussen, kgl. Forpagter paa Dronninggaard, og hans Hustru Boel Sørensdatter, der døde 1687, 59 Aar gammel; denne Sten fandtes forhen i selve Kirken. Endvidere en Ligsten (nu indmuret i den nordre Tilbygning's Ydermur) over Fuldmægtig i Rentekammeret Ditmar Kahrs, f. 1790 † 1826, samt fire andre Sten, der næsten er helt udslidte; Rester af en Ligsten fra 1670 ligger som Trappetrin paa den saakaldte Præstesti, der fører op til Kirken. I den sydlige Tilbygning's Syd mur er endelig indsat en Gravtavle over tidligere Ekvipageskriver Haldor Lasson, f. 1737 † 1825.

Patronatsretten til Søllerød Kirke, der oprindeligt tilhørte Kongen, skænkedes i 1688 ved et kgl. Gavebrev til Dr. Hans Bagger, Superintendent over Sjællands Stift, for hans gode og tro Tjeneste. I det attende Aarhundrede ejedes Kirken (hvortil den Gang hørte Kirkeskoven og nogle Smaahuse) af Matthias Moth, senere af Fred. Dannekiold-Samsøe, og kom 1763 med Søllerødgaard i Kronens Eje. Søllerødgaard afhændedes, men Kirken var Statsejendom langt ned i det nittende Aarhundrede. Nu tilhører den Kommunen.

I Tiden fra 1780 til 1790 var Søllerød Sognekald forbundet med Hørsholm. Blandt Sognets Præster har flere gjort sig bekendt ved deres Forfatterskab. Tidligst Jørgen Lavridsen Aaskov (1616-90), Præst i Søllerød 1645-79 og efterfulgt af Sønnen Lavrids; han udgav en meget læst Forklaring til Luthers Katekismus under Titel af »aandelig Mælk og Tyggemad«. Fremdeles Paul Danchel Bast (1747-1803), der havde Kaldet en ganske kort Tid; han var lidt af en Digter og lidt af en Filosof, men mere i Besiddelse af Patos end dyb Følelse. Endvidere den langt betydeligere Digter, Nordmanden Casp. Johannes Boye, der sad som Sognepræst i Søllerød fra 1826-35, da han forflyttedes til Helsingør; han er bekendt som Salmedigter, men tillige som

SØLLERØD KIRKE

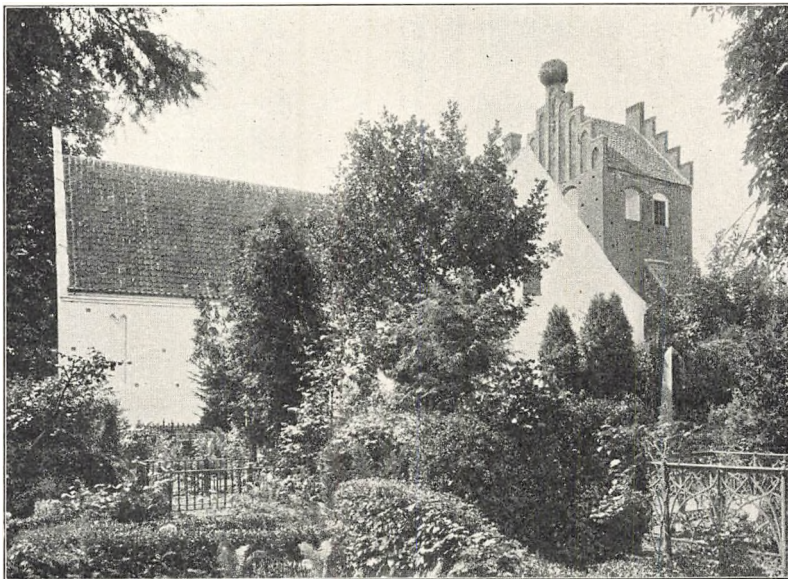
0 5 10 15 METER

OPMAALT 1937.

Carl Nyholm

dramatisk Forfatter og verdslig Poet. Hvem har ikke glædet sig over det skønne Digt om Kirkeklokken i Farum, hvis Naturbeskrivelse i mangt og meget minder om Søllerød. Af Præster fra en nyere Tid satte navnlig Chr. Ludv. Gad († 1859) og Ferdinand Jensen (Præst i Søllerød 1901-22) sig et smukt Minde, begge Grundtvigianere, elskede og ærede i Menigheden.

Kirkegaarden indtog i ældre Tid kun den nærmeste Plads omkring Kirken, men er siden vokset ned over Bakkeskrænten og udvidet gen-

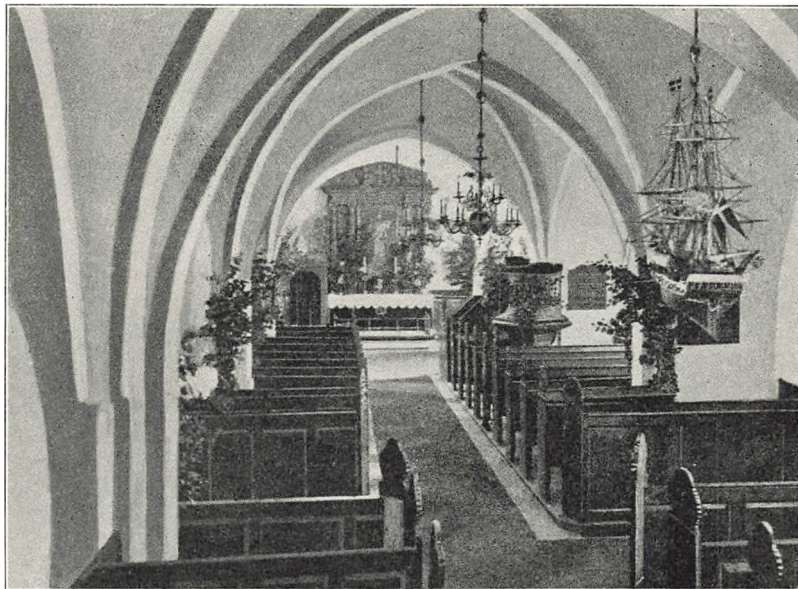
SØLLERØD KIRKE
(Ældre Fotograf)

tagne Gange. Den er anlagt terrasseformigt med store Granitsætninger, og er i al sin Ejendommelighed, med de mange skønne Gravminder, murede Begravelser og rigt udstyrede Gravsteder, en af Egnens Seværdigheder; de smukke smilende Omgivelser, den stille Sø og den tætte Skov stemmer Sindet til Fred og højtidsfuld Andagt mellem de mørke stedsegrønne Takstræer, imod hvilke Monumenternes hvide Marmor staar klart og skarpt.

Midt for Indgangen til den nyere Del af Kirkegaarden er rejst en Varde over de i Krigen 1864 faldne, der hørte hjemme i Søllerød Sogn; længere nede paa Skrænten hæver sig det prægtige Mindesmærke over Generalkonsul Jul. Holmblads Grav. Af mere bekendte Personligheder, der er stedt til Hvile paa Søllerød Kirkegaard, kan nævnes Kobber-

stikker Terkel Kleve († 1797), Joh. Chr. Drewsen († 1851; Monument med Buste af Th. Stein), Arkæologen Vilh. Boye († 1896), Pianisten Aug. Winding († 1899), Historikeren A. K. Fabricius († 1902) og Forfatterinden Jenny Blicher-Clausen († 1907).

Fra Øverødvejen fører en meget malerisk Hulvej Østen om Kirken, forbi Søllerødgaards Park, op paa Kirkebakken. Vejen var indtil for faa Aar siden saa stejl og stenet, og saa vanskelig at befare med Hest og Vogn, at man har maattet anlægge en Repos til Lettelse for Færdse-

SØLLERØD KIRKES INDRE
(Fotografi 1910)

len; men der hviler en egen romantisk Stemning over den mørke, krogede Passage, overhælvvet af tætte Trætoppe, hvorigennem Solen kun vanskelig trænger ned. Den fører op til Byens Torv, som afgiver et sjældent ægte Billede paa en sjællandsk Landsbyidyl med det lille Gadekær, hvor Ænderne lystigt snadrende plasker om, med Kroen lige over for Kirken og den gamle overdækkede, nu stensatte, Hejsebrønd midt imellem.

Kroen hører ikke til de gamle privilegerede Kroer; Byen laa ikke ved alfar Rejsevej, der var ingen Grund til at søge Natteherberg eller skifte Heste i Søllerød. Det er oprindeligt et Traktørsted, hvoraf der findes saa mange i Nordsjælland. Et af Gadehusene ved det gamle Gadekær fik nemlig, da det bortfæstedes 24. Marts 1677, Ret til et »lidet

Krohold for de Rejsende og lusterende«. I Slutningen af det syttende Aarhundrede var det Præsteenken i Sognet, der havde dette Krohold, og da hun døde, bortfæstedes Huset og dets Rettigheder 1693 til Mester Philip von Essen. Præstekonen i Søllerød blev imidlertid atter Krokone i 1719, da Mad. Inger Basballe, der havde været gift med Præsten Lavrids Aaskov og efter hans Død 1711 havde ægtet Eftermanden Povl Schultz, fik Fæstebrev paa det samme Hus med tilhørende Krohold. Præsteparret var aabenbart vindskibelige Folk — Hr. Povl brandskat-

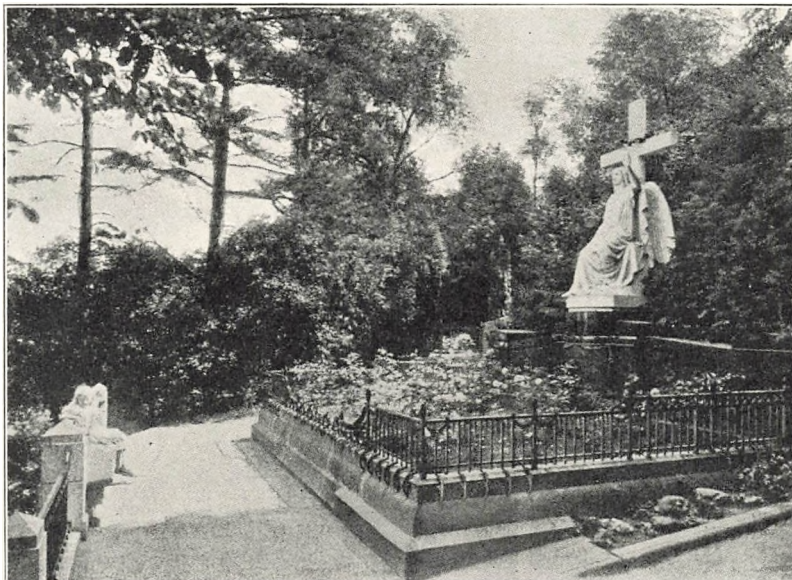
SØLLERØD KIRKEGAARD

(Fotografi)

tede Husmændene, saa de klagede til Kancelliet, og man sagde om ham i Byen, at han skød Gudstjenesten ud for at Bønderne kunde sidde des længer i Kroen. Den djærve Stiftsprovst, Mag. Morten Reenberg, der holdt Ligpræken over ham (1730), talte saa utilsløret herom, at det var til at tage og føle paa, og de fornemme i Følget dukkede sig af Skam og vilde ikke hilse paa Provsten ved Bortkørslen. Præstekonen serverede dog næppe selv for Gæsterne — der var i hvert Fald 1728 en Kromand i Søllerød ved Navn Hans Nielsen Bolderup. I 1750 fik Fred. Ronsted Bevilling, i 1780erne var Ulrik Nielsen Krog Kromand. Kroen var et godt Aktiv, i Tidens Løb udviklede den sig fra et Gadehus til en stor Ejendom, der i 1830erne havde et Tilliggende paa 60 Tdr. Land. I 1763 havde en forhenværende Matros faaet kgl. Bevilling

til at oprette en liden Handel med tørre og fede Varer i Søllerød By, siden fik en anden Ret til at handle med ost- og vestindiske Varer, d. v. s. Kolonial, Specerier og Tobak, men i det nittende Aarhundrede var alle disse Privilegier paa Handel overgaaet til Kroen. Københavnerne søgte allerede meget tidligt til Søllerød Kro, for at »forlyste sig her i denne saare romantiske Egn« — som en Topograf fra 1820erne udtrykker sig.

Byen hører fra gammel Tid til de mindre inden for Sogneområdet,

SØLLERØD KIRKEGAARD: MONUMENT OVER JULIUS HOLMBLAD († 1896)
(Fotografi)

men er en af Nordsjællands skønneste. Den afsides Beliggenhed frittede ikke Bønderne til Bosættelse, men tiltalte saa meget mere Folk, der søgte Idyl og landlig Fred. Rahbek fattedes Ord, naar han skulde skildre »det romantisk dejlige Søllerød«, og hævder, at »de yndefulde Eftermiddagsvandringer i disse elysæiske Egne« var Lystrejsernes Højdepunkt. Søllerød var naturligvis oprindelig en Bondeby med sin Bymark inddelt i de tre Vange: Skovhugvang, Mellumvang og Geelsvang, men det var først og fremmest den stille Kirkeby med Søndagsfred og Naturglæde. Allerede tidligt var Byens Gaarde i Hænderne paa Folk uden for Bondestanden og betragtedes som Lystgaarde. I 1680erne bestod Søllerød By af fem Gaarde, hvoraf den ene var Præstegaard og de to tilhørte Enkedronning Sophie Amalie som Besidder af

Dronninggaard; Ejermanen til den fjerde Gaard var Landsdommer Ulrik Luft, en mærkelig Personlighed, der endte som en Slags Fornøjelsesraad eller Hofnar hos Kristian den Femte, og udnævntes til »Herre af Luftendal«; Gaarden havde tidligere tilhørt Ridefoged Thomas Holck. Endelig var den femte Gaard Peder Resens, den bekendte Historiker og Bypræsident i København.

Paa Resens Enemærker, hvoraf i hvert Fald en Del var kongeligt Fæstegods, sprang en Kilde, *Skurrekilden* kaldet; den udvældede af

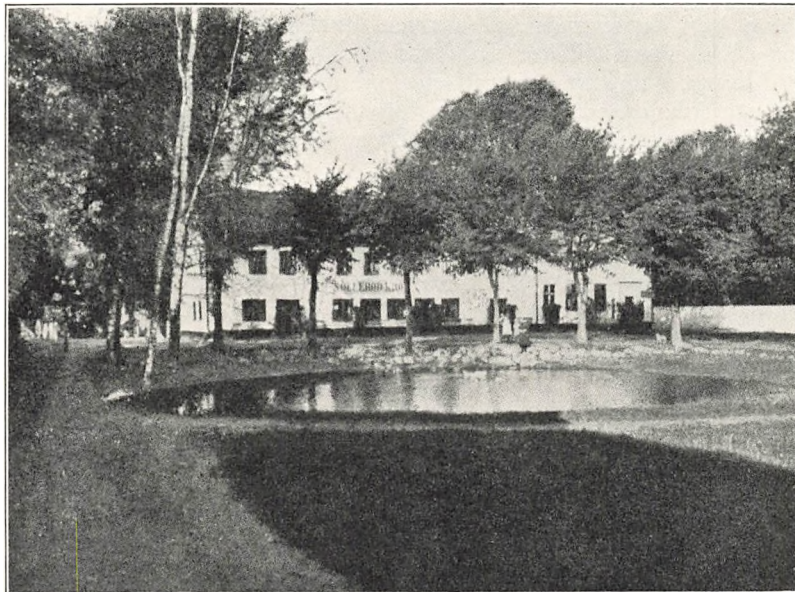

SØLLERØD: GADEKÆRET OG BRØNDEN
(Fotograf 1910)

en høj Lerbakke paa Byens Mark, og neden for laa en Kobbermølle, der tilhørte Dronningen. Denne Kilde overlodes 1685 et Par Feldberedere fra Hovedstaden, som opstemmede Vandet og anlagde en Stampemølle til Brug ved deres Haandværk. Ved samme Tid nævnes bl. a. *Kappel Bakke* og *Attemosebakke*, som Holte Bymænd kaldte Hølynge-Bakken. I Bymarken laa endvidere en stor Tørvemose, *Søllerød Lyng*, senere *Kragmose*, som i 1650 tillagdes Vartov Hospital til Tørveskær; Hospitalet beholdt den lige til 1734, da den afhændedes til en Mand paa Nørrebro i København, og siden den Tid skiftede den ofte Ejere.

Blandt Husene i Søllerød var der i Slutningen af det syttende Aarhundrede (1682) et, der tilhørte Doktorinde Moth, Livlægen Povl

Moths efterladede Hustru; Enkedronningen havde bevilget hende det, og det brugtes som Lyststed, men beboedes paa dette Tidspunkt af Krudtmester Jacob Wasmer. Dette er aabenbart Oprindelsen til den endnu eksisterende *Mothsgaard*. Hun var som bekendt Moder til Sofie Amalie Moth, Kristian den Femtes Elskerinde, og havde gennem Datteren let ved at skaffe sig Begunstigelser, som ogsaa blev hende til Del under mange Former. Senere beboedes Gaarden af Sønnen Matthias Moth, der, som nævnt ovenfor, havde Stol i Kirken. I Midten

SØLLERØD KRO
(Fotograf 1910)

af det attende Aarhundrede tilhørte den Grev Danneskiold, der afhændede den sammen med Søllerødgaard til Baron Dehn; faa Aar efter (1757) solgte den nye Ejer Mothsgaard tillige med et Hus, der gik under Navn af Pottemagerhuset, til Sr. Joh. Heinr. Meyer og hans Søn Joh. Christopher Meyer. Ejendommen maa have været ganske anselig, thi der betaltes 1500 Rdr. i Købesum. Den udlejedes om Sommeren, indtil den 1767 bortskødedes til forhv. kgl. Assistenshusforvalter Peter Holm, der beboede den i adskillige Aar; undertiden kaldes den »Grillenborg«. I nyere Tid har Mothsgaard haft mange forskellige Ejermænd.

I et Hus mellem Kirken og Mothsgaard boede ogsaa i lang Tid den berømte Retslærde, Peder Kofod Ancher; i 1756 købte han sit Lyst-

sted paa Auktion efter afdøde Overjæger og Skovrider Vith Chr. Lintner, og besad det indtil 1773, da han afhændede det til Skovrider Michael Graner. Det har aabenbart kun været en mindre Lystgaard.

En Række andre, i Datiden bekendte Personligheder ejede paa dette Tidspunkt Lyststeder i Søllerød; saaledes kan nævnes den fra Struensee-processen bekendte Oberst Henrik Gude og Forstander for Vartov Hospital, Etatsraad Jacob Stendrup, hvis Svigermoder Ane Marie Wittmack allerede 1748 havde Ejendom i Søllerød; Stendrup afhændede 1788 sit Lyststed, senere *Olufshøj*, til Generalmajor J. Zeuthen Lemming, og i det nittende Aarhundrede tilhørte det bl. a. Overpræsidenten i København, Michael Lange; siden Familien de Neergaard. Søllerød By synes navnlig i det attende Aarhundrede at have været et yndet Sommeropholdssted, hvortil den Omstændighed, at Grev Danneskiold byggede sit prægtige Slot midt i Byen, vel nok for en Del har givet Anledning.

Søllerødgaard var en af Sognets smukkeste og fornemste Gaarde. Den er oprindeligt bygget af Kristian den Sjettes højtbetroede Mand, Overkrigssekretær for Søetaten Grev Fred. Danneskiold-Samsøe, der i 1740 (15. Maj) for 1250 Rdr. Kurant fik tilskødet en Lystgaard i Søllerød By af Frederikke Selmer, Etatsraad Fred. Esmarchs Enke, og heraf opstod Søllerødgaard. Esmarch havde haft Landsted i Søllerød fra 1720'erne, men Bygningerne synes i hans Tid at have været ret nødtørftige, paa Haven derimod var anvendt Omhu og Bekostning; ved Overdragelsen til Grev Danneskiold var der baade Lavrbærtræer, Granattræer, Figentræer, tre Lauraceroser samt »andre Potter og Gevekster«, foruden »Træpositurer«.

Medens Esmarchs gamle Gaard, som det synes, fik Lov til at blive liggende, lod Danneskiold straks opføre en ny Bygning paa sin nys erhvervede Ejendomsgrund. Han ønskede at have et Sted, hvortil han kunde trække sig tilbage, naar Alderen meldte sig og Statens Forretninger ikke mere lagde Beslag paa hans Virkeevne, og tillige at sikre sin Hustru et passende Enkesæde. Det blev et helt Landslot: til den omfangsrige Hovedbygning paa ca. 97 Al. og i to Etager sluttede sig to Sidefløje og yderligere to Smaabygninger ud mod Vejen. Arkitekten kendes ikke, men da Grev Danneskiold stod i Spidsen for Flaaden og Bygmesteren Philip de Lange netop i de Aar opførte en Række Nybygninger paa Holmen, har man deraf sluttet, at han ogsaa kunde være Manden for Søllerødgaard. Muligheden er naturligvis til Stede, men mere end en Formodning kan det næppe blive.

Danneskiolds nye Slot var færdigt i Sommeren 1742, og den 30. Juli tog Kongen det i Øjesyn. Kongeparret besøgte iøvrigt jævnlig Grev Danneskiold, og Dronningen, der interesserede sig meget for Jagten, benyttede saadanne Udflugter dertil; under et Besøg medbragte hun en Hjort, som hun havde skudt paa Vejen dertil fra Hørsholm, og for-

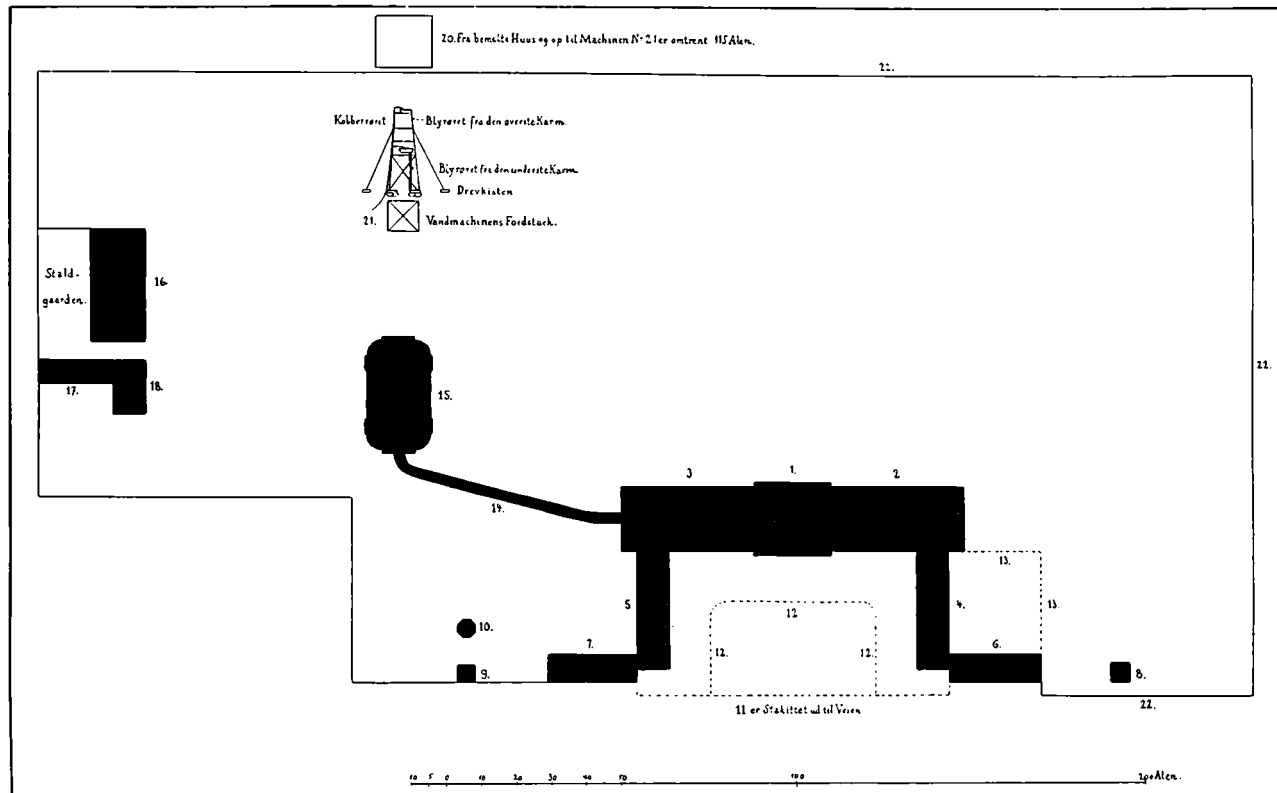
ærede Ejeren den. I Juli 1743 fejrede Danneskiold sin Datters Bryllup paa »Sillerød«. Endnu i 1745 havde Slottet ikke faaet Navn, men dets Ry var allerede vidt udbredt; en gammel Forfatter taler om »dets kostbare Indretning og plaisante Situation, da det oven paa en stor Banke tæt ved en smuk indhegnet Skov er beliggende.« Hovedbygningens Stueetage var grundmuret; anden Etage var Bindingsværk og rykket et Stykke ind paa Underbygningens Bjælker, hvorved der fremkom Balkoner rundt om Hovedfløjen; den havde et fremspringende

SØLLERØD I 18. AARHUNDREDE
(Akvarel af Th. Bruun)

Midterparti, og oven paa dette var anbragt den Altan, som af Samtiden altid nævnes i Forbindelse med Søllerødgaard, og hvorfra man havde den skønneste Udsigt ikke blot over det nærmeste Landskab, men over Sundet, Køgebugt og helt ind over Hovedstaden. I 1745 var Haveanlægget endnu ikke fuldt færdigt, og det fornødne Ferskvand maatte man hente fra Søllerød Sø.

Paa dette Forhold raadedes der Bod ved et kunstfærdigt og meget bekosteligt Trykværk, hvorved Vandet førtes op dels til Springvand i Haven, dels til Køkkenet og dels til Staldgaarden. Paa Bakkeskranningen ned mod Søen var i nogle vertikale Udgravninger, hvoraf man endnu ser Spor, anbragt en overbygget Hestegang, som leverede den fornødne Drivkraft; Vandet pumpedes gennem svære Kobberrør op i rummelige Kar, der var anbragt paa et stort Stillads, og løb herfra atter rundt i Hus og Have. Alt ialt blev Vandet drevet over tredive Alen i Vejret.

GRUNDPLAN AF SØLLERØDGAARD 1755

1-3 Hovedbygningen, 4-7 Sidefløje med Tilbygninger (i 5 og 7 Køkkener), 8 Laboratorium, 9 Kloset- og Kulhus, 10 Vandreservoir, 11-13 Stakitter, 14 Løngang, der fører til Kapellet, 15 Kapellet, 16-18 Staldbygning m. m., (19) Gaard, 20 Hestemølle til Vandets Oppumpning, 21 Vandmaskinen, 22 Stakitter

SØLLERØDGAARD 1753

1. Hovedbygning, 2. Kapellet, 3. Søllerød By, 4. Søllerød Kirke, 5. Vejen til Ørholm, 6. Haven
(Tegning i Hegets Samling paa Øregaard)

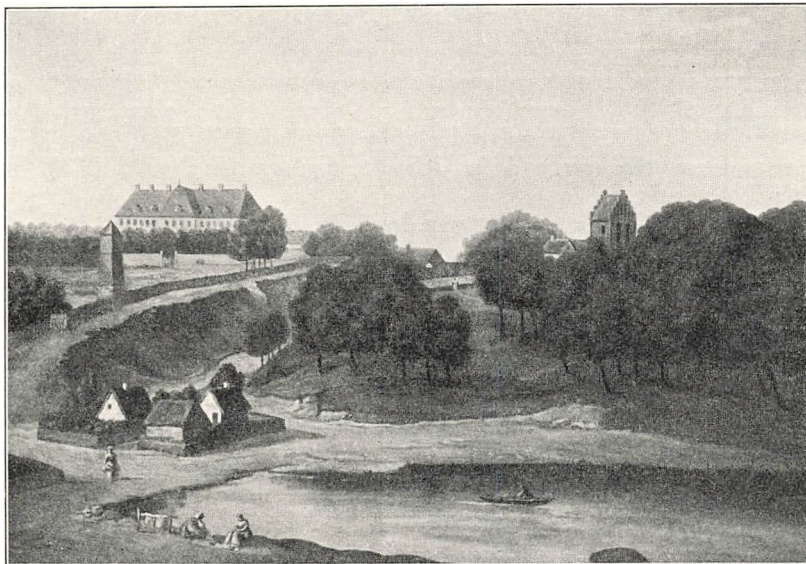
Vest for Slottet var i Haven anlagt et smukt grundmuret Kapel, som ved en 66 Al. lang overdækket Gang stod i Forbindelse med Hovedbygningen. Ved et aabent Brev af 2. April 1745 havde Kongen givet sit Minde til dets Opførelse og tilladt, at der maatte prædikes deri, naar Ejeren forlangte det; snart efter indviedes det af Biskop Hersleb. Det havde dog været meget imod Biskoppens Ønske, at det overhovedet blev opført, da Sognekirken laa umiddelbart nær. I Kapellet var et syv Alen bredt Alter med malet Kristusbillede, Skrifte- og Prædikestol. Til Døbefonten var Fad af engelsk Tin; endvidere to Tinglysestager, en Kr. 4.'s Bibel og to smaa Klokker. Foruden til Ejeren, hvis Kirkestol gik gennem hele Bygningens Brede og var betrukken med rødt Klæde, var der Plads til ikke saa faa Tilhørere.

Nogen lang Aarrække forblev Søllerødgaard imidlertid ikke i Bygherrens Eje, og han kom ikke til at henleve sit Livs Aften paa det med saa stor Bekostning opførte nye Slot. I 1755 (24. April) overdrog han det til Gehejmerraad og Deputeret i Kommercekollegiet, Baron Fred. Ludv. Dehn, tilligemed en Del omliggende Gaarde og Huse, som han var bleven Ejer af, bl. a. Esmarch's gamle Gaard og Mothsgaard, Søllerød Kirke med Præsteskovens samt Klokker- og Smedehuset og desuden Degnemosen, som han havde ladet indhegne; Dehn bortsolgte snart Mothsgaard, men synes iøvrigt at have omfattet sin nye Besiddelse med stor Interesse og at have forbedret den paa mange Maader.

Allerede i Foraaret 1763 overdrog Dehn dog Søllerødgaard til Frederik den Femte for en Sum af 16000 Rdr., og umiddelbart efter skænkede Kongen den til Saint Germain, den franske General, der var indkaldt til Danmark for at ordne Hærvæsenet. Forinden Saint Germain tiltraadte sin nye Sommerbolig, der var indrømmet ham for Livstid, lod Kongen den sætte i Stand, og ved denne Lejlighed synes den store Altan paa Hovedbygningen (12 Al. lang, 10 Al. bred) at være bleven nedbrudt. Saint Germain fortsatte Byggeriet efter at have taget Søllerødgaard i Besiddelse; aabenbart har det interesseret ham, saa meget mere som Staten betalte Gildet. Hans Ræsonnement var dette, at han kun sad som Forvalter paa Gaarden og havde Forpligtelse til at sætte den saaledes i Stand, at den kunde afgive en passende Bolig for en Prins af Kongehuset. Reparationen maa ogsaa have været meget gennemgribende, thi i 1765 var Udgifterne dertil naaet op over 12000 Rdr.

Kapellet, som der nu ikke mere var Brug for, lod Saint Germain nedlægge. »Man siger,« skriver Terkel Klevenfeldt i et Brev fra 1764, »at han agter at gøre deraf enten en luthersk Stald eller et katolsk Kapel, og da, da begynder jo Optøget fra Guds Hus.« Hvad det katolske Kapel angaar, da var det aabenbart kun et Rygte. Derimod bestemtes det, at Kapellet, hvis Mure havde givet sig, skulde nedbrydes og Materialerne anvendes til en ny Staldbygning, som skulde opføres paa et nyt tilkøbt Areal. Dette skete ogsaa.

En samtidig Militærperson, der har nedskrevet nogle Livserindringer, beretter om Saint Germain, at han ved sit humane Væsen vandt alles Hjerter der paa Egnen, skønt han ikke kunde tale Dansk og kun maadelig Tysk. Da han i 1766 efter Kristian den Syvendes Tronbestigelse maatte træde ud af Hærens Centralstyrelse og kun beholdt Overkommandoen af Navn, trak han sig tilbage til Søllerødgaard,

SØLLERØD SLOT CA. 1765-70

(Maleri: Dørstykke paa Bernstorff Slot)

I Forgrunden Søllerød Sp, til Venstre i Billedet, ovenfor Hulvejen, der fører op til Kirken, ses Vandmaskinen

hvor Prins Carl af Hessen og den unge Konge iøvrigt selv besøgte ham.

Det er bekendt, hvorledes Saint Germain atter i 1767 traadte i aktiv Tjeneste, men allerede i Slutningen af Aaret maatte forlade Landet og dermed tillige sin Lystgaard i Søllerød, som ved et kgl. Donationsbrev af 16. Febr. 1768 overdroges Kongens Halvbroder, Arveprins Frederik, mod at Sorgenfri, som Kongen havde skænket ham, faldt tilbage til Kronen.

Arveprins Frederik benyttede Søllerød Slot (som det ofte kaldtes i denne Tid) til Sommerbolig i en Række af tolv Aar. En Efterretning, der gaar ud paa, at Kapellet under Struenseeperioden omdannedes til Hospital for veneriske Syge, kan ikke være rigtig, da Kapellet forlængst var nedlagt. En Tradition om, at den senere Frederik den

Sjette som Barn opholdt sig paa Søllerødgaard, behøver derimod ikke at være uhistorisk, skønt Opholdet næppe har været af lang Varighed ad Gangen; at ligeledes Caroline Mathilde har besøgt Slottet, er der intet usandsynligt i. Ved Sommertid, naar Prinsen var der, holdtes Fester, hvor Bønder, som var tilsagt i samme Anledning, præsenterede Folkedanse for Herskaberne, Gøglere gjorde Kunster og Hoboister musicerede.

I 1780 endtes imidlertid Søllerødgaards Ophøjelsestid. Ved et Mage-skifte med Kronen 1780 fik Arveprinsen Sophienberg i Stedet, og det bestemtes, at Søllerødgaard straks skulde bortsælges ved Auktion. Auktionen fandt Sted i September s. A.; Gaarden blev tilslaaet kgl. Berider Frid. Chr. Schäffer for den ringe Sum af 5000 Rdr., skønt den var vurderet til mere end det dobbelte, og den 17. Novbr. 1783 fik han kgl. Skøde derpaa.

I Danneskiolds gamle Slot var der højt til Loftet og vidt til Væggene, og i Tidens Løb var det undergaaet en Del Forandringer, der ikke havde gjort det mindre prægtigt. Hovedbygningen ud til Haven var i 1780 paa nitten store Fag i Bredden, var to Etager høj med Kælder under, bar Vinkeltag med Valme og var dækket med blaa glasserede Tagsten. I første Etage, helt af Grundmur, var en stor Havesal, der gik gennem hele Bygningen, og havde Udgange baade til Haven og Forgaarden. Loftet var prydet med Stukkaturarbejde, Væggene panelede og med Forgyltning; i Salen var seks Nischer, hvoraf den ene indeholdt Frederik den Femtes Brystbillede. Rundt omkring var indfattede Spejle, Messing-Lysearme, Portrætter af kongelige Personer og forgyldte Konsolborde med Marmorplader. Ved Siden af denne Sal var der forskellige Kabinetter. Anden Etage, af Mur og Bindingsværk, indeholdt en Række Kamre og Sale, panelede og betrukne med Tapetseri.

Ved begge Ender af Hovedbygningen var der en grundmuret Sidefløj paa otte Fag og een Etage høj. De to Fag, der løb ind i Hovedbygningen, var ens i begge Fløjene, og indeholdt et italiensk Trappeparti med Gelænderværk til Opgang i Hovedbygningen. Iøvrigt indeholdt den ene Fløj Kamre og Beboelsesrum, den anden Køkken og dertil hørende Økonomiindretninger. Til begge Sidefløjene knyttede sig yderligere Tilbygninger som vist paa Planen fra 1755.

Om denne Hovedbygning grupperede sig Gartnerbolig, Staldbygninger etc. Det har været en bekostelig Sag at vedligeholde alle disse Bygninger, og, ligesom det var Tilfældet med Frydenlund, afhændede Staten Søllerød Slot, fordi Vedligeholdelsen krævede for store Ofre; det hele har aabenbart været ret forfaldent, da Ejendommen stillede til Auktion. Schäffer rev da ogsaa den gamle Hovedbygning ned og opførte en ny lidt sydligere, nærmere ved Kirken, væsentlig med Benyttelse af de gamle Materialer. Det blev Søllerødgaards Hovedbygning

til langt ind i vort Aarhundrede. Den laa ud mod Vejen og bestod af en lang lav Bygning, som for en Del havde hørt til Danneskiolds Udbygninger, og var oprindelig dækket med de blaa Tegl fra det gamle Slot, hvis Døre endnu efter Aarhundredskiftet sad i Schäffers Hovedbygning; deres uforholdsmæssige Størrelse, usædvanlige Soliditet og

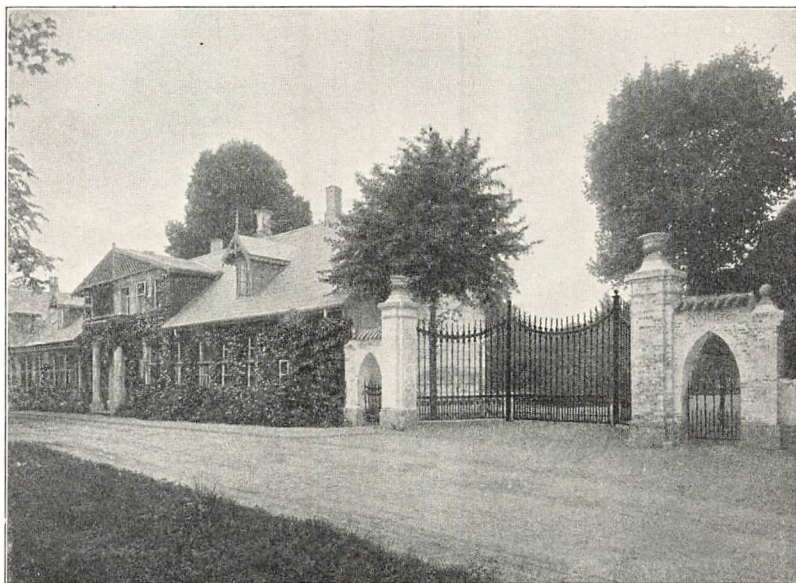
DEN GAMLE ALLE I SØLLERØDGAARDS HAVE
(Fotografi 1910)

de kostbare Messinglaase afgav Bevis for, at de havde været anvendt under større og rigere Forhold. Af de gamle Bygninger fik bl. a. den ene af Sidefløjene Lov til at ligge urørt.

Schäffer synes iøvrigt at have været en dygtig Landmand, og indførte navnlig en fin Art Kartofler, der blev meget kendt under Navn af de »Schäfferske«. Som Proprietær sørgede han for sin Ejendoms Udvidelse, bl. a. overtog han i 1799 noget Jord af Præstegaardslodden og købte i 1804 ved Auktion et Hus i Søllerød. Han døde i 1813 som

kgl. Overberider, men forinden havde han overdraget Søllerødgaard til Justitsraad J. G. L. Manthey, Administrator for den kgl. Porcelænsfabrik i København og Bestyrer paa Ørholm, hvor der findes anvendt en Del Tømmer, som efter Traditionen stammer fra Grev Dannekiolds Slot. Faa Aar efter bortmageskiftede han dog Søllerødgaard for Hovedgaarden Falkenstein ved Slagelse.

Den følgende Ejer J. F. V. Schlegel fik Gaarden 1812; han døde 1836 som Konferensraad, og er bekendt som lærd Jurist og Univer-

SØLLERØDGAARD: SCHÆFFERS HOVEDBYGNING
(Fotografi 1910)

sitetslærer. Enken, der var Datter af Generalpostdirektør Hellfried, beholdt Søllerødgaard til sin Død 1851, hvorefter den overgik til hendes Søstersøn, Carl Emil Bardenfleth, der — nøje knyttet til Frederik den Syvende — havde spillet en fremtrædende Rolle som Minister i de bevægede Aar omkring 1848, og nu nød sit landlige Othum i de smukke Omgivelser paa Søllerødgaard. Hans Hustru, f. Komtesse Schmettau, solgte kort efter hans Død Søllerødgaard til Landmaaler Carl Hansen. Fra 1864 ejedes Gaarden af Proprietær Jens Christiani, der i over tyve Aar var Eneejer, men i 1885 gav han Trykkeriejer Jul. Hoffensberg Skøde paa Halvdelen. I 1888 overdrog de den til Konsul P. Hansen, som efter sin Tids Smag udpyntede Schæffers Hovedbygning med Træornamenter og Forsiringer, der gav den Udseende

af et lille Jagtslot (sml. Billedet Side 324). Endelig i 1907 afhændede han Ejendommen til sin Svigersøn Jægermester Carl Tvermoes, den nuværende Besidder.

I Begyndelsen af det nittende Aarhundrede strakte Haven sig bag Gaarden mod Nordvest, endnu henliggende i fransk Havestil med symmetrisk ordnede firkantede Bede; mod Nordøst laa Marker og bag det hele Parken, der var, og endnu er, Fredskov. I ældre Tid havde Søllerødgaard et Tilliggende af 138 Tdr. Land, men nu er de fleste af

KIRKESALEN PAA SØLLERØDGAARD

(Fotografi 1910)

Jorderne bortsolgt i Smaaparcer og bebygget med Villaer, hvormellem Kommunens Vandtaarn rager op; paa den nordlige Side af Vejen er kun tilbage det Areal, som Bygninger og Gaardsplads indtager, den store Have med den pragtfulde gamle Alle og Parken. Denne sidste ligger paa et meget bakket, overordentlig naturskønt Terræn med henrivende Udsigt mellem de gamle højt hvælvede Trækroner over Søen og Kirkeskoven. Den nuværende Ejer, der paa mange Maader lægger Interesse for Gaarden og dens Historie for Dagen, har bl. a. opført et ganske morsomt kunstigt Klippeparti og Vandfald midt i Parken, men har iøvrigt hidført en Del Genstande, der strengt taget intet har med Søllerødgaard at gøre. Hertil hører alle de i Park og Have opstillede Bavta- og Mindestene, Vaser etc.; den store monumen-

tale Jernport ud mod Vejen stammer fra Schimmelmanns Palæ (nu Odd-Fellow Palæet) i Bredgade i København, og er overladt Ejeren af Kunstindustrimuseet paa Betingelse af, at den opstilles mod offentlig Vej og ingensinde afhændes.

Ejeren har ca. 1910 ladet restaurere og indrette som Kirkesal en ældre Bygning, der indtil faa Aar forinden benyttedes til Lade, og som efter Traditionen paa Stedet har indeholdt det gamle Kapel, der nedlagdes i 1760erne. Denne Antagelse er imidlertid urigtig, hvilket

SØLLERØDGAARDS NUVÆRENDE HOVEDBYGNING

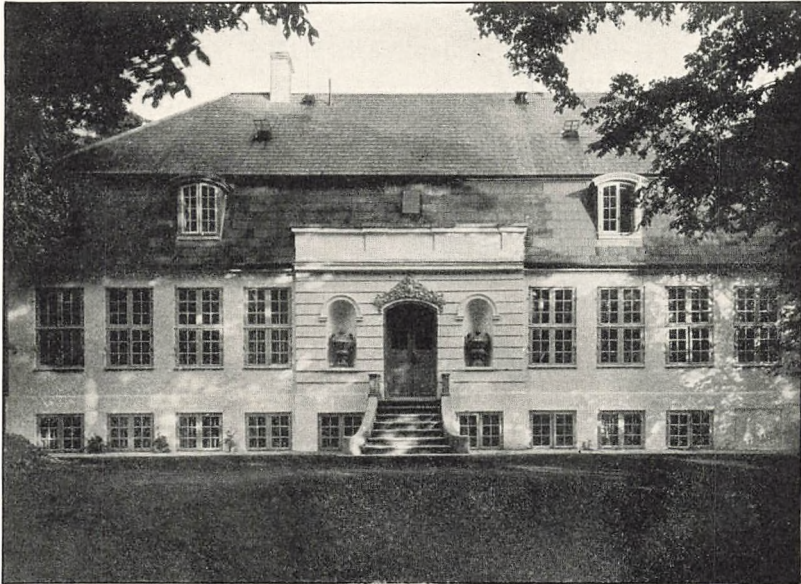
(Fotografi)

tydeligt fremgaar af det ovenfor udviklede. Der synes derimod ikke at være Tvivl om, at nævnte Bygning er en af det gamle Slots Sidefløje. Murene staar aabenbart tilbage i deres fulde Højde, og Vindusaabningerne, der nu er afdækkede, skal være de oprindelige; de gamle Murbuer, der var temmelig flade, er imidlertid brudt ned, og Vinduerne afsluttet foroven af nye, mere konvekse Buer. Klokketaarnet, Indgangen paa Kapellets Østside og det lille Vaabehus mod Vest er alt nyindrettet. I den nordre Gavl er ved Restaureringen fundet en tilmuret Dør, som har ført ind til det gamle Slots Hovedfløj.

Endvidere har Jægermester Tvermoes nedbrudt Schäffers Hovedbygning og ladet en ny opføre omtrent der, hvor Dannekiold oprinde-

lig byggede sin Lystgaard — en Slags Erstatning for Søllerød gamle Slot, i langt mindre Dimensioner og i en hel anden Stilart, og uden andre Mindelser om sin Forgænger end at de Bygningsdele, der var bevaret i Schäffers Hovedbygning, har fundet Anvendelse endnu en Gang. Bygningen brændte 1921, men er atter genopført.

Den anden betydeligere Gaard i Byen, *Carlsminde*, er en smuk Lystejendom med en stor og prægtig Park, der allerede i gammel Tid

CARLSMINDE
(Fotografi 1910)

havde Ry for sin Skønhed. Gaardens Historie gaar tilbage til Midten af det attende Aarhundrede, og dens første Oprindelse hænger formentlig sammen med den Kendsgerning, at en fra Langenberg indvandret tysk Baandfabrikant og Kattuntrykker, Peter Wasserfall, der med Held havde slaet sig ned i København, valgte Søllerød til Sommeropholdssted.

I 1755 købte han nemlig i Forening med Overkrigskommissær Joh. Conr. Kersting en lille Ejendom i Byen; Sælgeren var en, iøvrigt ret ubekendt, Hofmedicus og Kancelliraad Joh. Peter Homuth, der havde ladet Ejendommen opbygge paa en Husmandsloed. Som Eksempel paa et datidigt Lyststed paa denne Egn kan dets Indretning anføres. Det ene Hus bestod af fire Stuer, Køkken og Spisekammer, med Loft over

hele Huset, og det andet eller mindre Hus var indrettet til Stald og Tørvehus; dertil laa en Kaalhave, og mere var der ikke. Ejendommen laa paa Fæstegrund, og de nye Ejere betalte den med 650 Rdr. Senere, i 1768 og 71, tilkøbte de mere Jord og udvidede dens Tilliggende.

Om Peter Wasserfall har delt den med Kersting eller købt denne ud, vides ikke, men sikkert er det, at Ejendommen, da han selv i 1782 var afgaaet ved Døden, tilhørte hans Enke, f. Colsmann, der tidligere havde været gift med Vinhandler Walker. Fem Aar efter døde hun, og Gaarden stilledes 1788 til Auktion, men købtes med de øvrige Arvingers Billigelse af Sønnen, der ogsaa hed Peter Wasserfall, og som yderligere udvidede Gaardens Jordareal; i 1792 erhvervede han saaledes et Hus i Søllerød af Forvalter Carl Kompffe, der døde 1804 som Slotsgartner paa Frederiksborg. Faa Aar efter (1799) afhændede han sin hele Ejendom til Cai Fried. Reventlow til Altenhof, som tidligere havde været Gesandt i Stockholm i Tiden omkring Gustav den Tredjes Mord, men 1797 udnævntes til Statsminister og Chef for Tyske Kancelli og saaledes knyttedes til Hovedstaden, i hvis Nærhed han derfor efter Tidens Skik maatte holde en passende Sommerbolig. Han afskedigedes dog allerede i Slutningen af 1802 og bortskødede 1804 Lystgaarden i Søllerød til Fru Bolette Rudolphine Berg med et stort Tab.

I Fru Bergs Tid kaldes Gaarden Carlsminde, men hvoraf Navnet iøvrigt har sin Oprindelse, er ikke klart. I 1811 laa Gaardens Bygninger som de nu ligger; Haven var større end Søllerødgaards og allerede den Gang anlagt i engelsk Stil. Den følgende Ejer, Theodor Lang (f. 1766), der var Præst i Spjellerup og Smerup, købte Gaarden ved Auktion 1828, og boede her som Pastor emeritus fra 1831 til sin Død 1855. Hartkornet var i Reventlows Tid lidt over 3 Tdr., og i 1834 androg Arealet 12 Tdr. Land Ager og 8 Tdr. Land Have og Skov.

I sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede havde Carlsminde mange forskellige Ejermænd. Jægermester Rasmus Petersen af Ulriks-holm købte den ved Auktion efter Pastor Lang 1855 og omtrent samtidig fik han kgl. Skøde paa Fæstegrunden, der saaledes blev Selvejendom; han beholdt den i tolv Aar, indtil han 1867 overdrog den til Juveler Jul. Chr. Dideriksen. I den følgende Tid indtil 1874 skiftede Gaarden Ejer næsten hvert Aar; fra Dideriksen overgik den til Nicolai Schierbech, hvis Fader Kommandør S. fik den efter Sønnens Død; derefter til Proprietær G. L. Jørgensen og siden til Oscar Emil van Deurs, som samme Aar, han fik Ejendommen til Købs, bortmageskiftede den til G. H. Hagemann for en større Gaard i Jylland. Komponisten Emil Hartmann, der købte Carlsminde af Hagemann i 1874, havde derimod i syv Aar sin Sommerbolig her, ikke langt fra sin gamle berømte Fader i Nærum; først i 1881 afhændede han den til Kammerjunker Georg Fred. Bentzen, hvis Dødsbo solgte den til Bankdirektør Isak Glückstadt, som overtog Ejendommen i Foraaret 1903.

Glückstadts Ejertid var en Storhedstid for Carlsminde. Den gamle Finansmand elskede den smukke Lystgaard, og tilbragte al den Tid, han om Sommeren kunde afse fra sine mangeartede Forretninger, paa dens Encmærker. Lige fra det Øjeblik, han erhvervede Ejendommen, indtil Aaret før sin Død, købte eller tilmageskiftede han sig stadig større eller mindre Grundstykker til Ejendommens Udvidelse og Forskønnelse. Da han tiltraadte Carlsminde, var Tilliggendet det samme som i Pastor Langs Dage, omtrent tyve Tdr. Land, men han øgede det til et halvt Hundrede. Paa en Del af Gaardens nyerhvervede Areal anlagde han under Medvirkning af Havearkitekt Erstad-Jørgensen en vidtstrakt Park, afstemt efter den lille Plets ejendommelige Naturskønhed. Parkanlægget indrammede en idyllisk Sø med Kærmysse og Dunhammer i det mosebrune Vand, fuld af Gedder og store Rovfisk; Nord derfor udgravedes en mindre Fiskepark med smaa Øer og Bækkeløb, og ved Bredden af den større Sø lod Glückstadt 1907 Arkitekt Carl Brummer opføre et norsk Hus, hvori Sæterhyttens eller den norske Bjælkebygningens Karakter gennemførtes i alle Enkeltheder, med Tag af Græstørv, underlagt med Birkebark, og med Pejs i Storstuen.

Ved Gehejmeetatsraad Glückstadts Død i 1910 overtoges Carlsminde af Sønnen, Bankdirektør Emil G., som imidlertid afhændede Ejendommen kort efter og i Stedet købte Sølyst. Carlsminde tilhører nu (fra 1913) Grosserer Dethlef Jürgensen, der har ladet Glückstadts Park udstykke til Villagrunde.

Paa Søllerød Bymark ligger Øst for Kirkeskoven en større Gaard, *Attemosegaard*, og længere mod Syd, ned mod Ravneholm, *Kofodsminde*, som en senere Ejer har givet nyt Navn (*Arnegaarden*). Det er gamle Bøndergaarde, uden historiske Minder; Kofodsminde, der ligger smukt, har en stor Have, men Jorderne er bortsolgte. Ikke langt fra denne Gaard, omtrent hvor Søllerødvejen skærer Landevejen mellem Holte og Lyngby (*Attemosevej*), ligger paa privat Grund en lille Bronzealder-Gravhøj, bevokset med ni gamle Bøge, den saakaldte *Nitræhøj*. Terrænet over mod Nærum, mellem Søllerød By i Vest, *Attemosegaard* i Nord og *Kofodsminde* i Syd, er af en ejendommelig stærkt bakket Beskaffenhed, der minder om jydsk Natur; ned ad Bakernes Skrænter vokser endnu Lyngen, og fra Højderne har man en vid Udsigt over det skovrige sjællandske Landskab, som paa alle Sider omgiver dette lidt fremmedartede Parti. Nu er Villabebyggelsen imidlertid ogsaa ved at sætte ind her.

II. ØVERØD

Øverød (1370: *Øbæruth*), der ligger Nord for Søllerød Sø og hvis Omraade strækker sig over mod Rude Skov, har allerede fra gammel Tid været en betydeligere By end Søllerød. Den havde ved Matriku-

leringen 1682 6 Gaarde, 2 Landgildehuse, 5 Holdshuse og 3 Gadehuse, og Bymarken var inddelt i de sædvanlige tre Vange, der kaldtes Mel-lumvangen, Vester-Vangen og Ryes-Vangen. Overdrevet laa i Holte Skov, hvor Byen havde Græsning for sine Kreaturer sammen med Virum og Søllerød. Øverød var altid en større Bondeby end sin nære Nabo- og Kirkeby, men savner dennes romantiske Beliggenhed, ligger mere fladt og skovløst, og var derfor heller ikke i ældre Tid stærkt søgt som Sommerholdssted. I senere Tid er Villaerne imidlertid

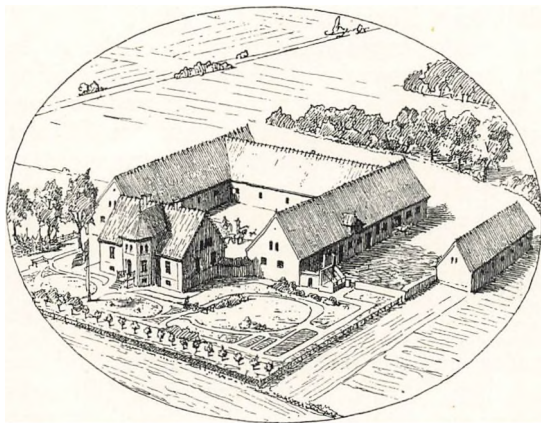

SUHMSMINDE
(Fotografi 1910)

skudt frem i Mængde; navnlig ved Søens nordre Side, hvor Vejen fører mod Holte Station og Vejlesø, har Landliggerne slaaet sig ned og taget Søbredden i Besiddelse. Herfra er Udsigten over mod Søllerød Kirkebakke og Geelsskov af betagende Skønhed. Op langs Rudeskovs Østgrænse og ved Vejen til Rudersdal over Paradismarken ligger ogsaa moderne Lyststeder, men længere Øst paa mod Holte By er Agerlandet fremherskende, isprængt en Mængde Smaasøer og Damme.

Ved Skæringspunktet mellem Vejene til Holte, Rudersdal og Søllerød findes en lille torvlignende Plads, som efter Traditionen skal være det gamle Øverød Bystævne; lidt nordligere, hvor Rudersdalsvejen drejer af mod Vest, ligger *Suhmsminde*, Byens eneste Ejendom af større historisk Interesse. Den bærer Navn efter den bekendte Bog-

samler og Historiker, Peter Fred. Suhm, der efter sin Hjemkomst fra Norge, hvor han havde opholdt sig en Række Aar og var bleven rigt gift, købte sig en Lystgaard i Øverød og her med stor Iver dyrkede Havevæsen. Familien boede her om Sommeren, og der udfoldedes en storstilet Selskabelighed paa det efter Ejerens velhavende Forhold ret beskedne Lyststed. Ikke blot de betydelige Mænd, der nød Landlivet i Nærheden, f. Eks. Luxdorff fra Nærum og Hielmstjerne fra Springforbi, var Gæster ved Middagsselskaberne i Øverød, men ogsaa fremmede Berømtheder søgte derud i den skønne nordsjællandske Natur. I Suhms sidste Leveaar besøgte han af den schweiziske Skribent Bon-

HAVARTHIGAARD
(Ældre Tegning)

stetten, der i flere Aar var Gæst i den bekendte Frederikke Bruns Hus i København.

Suhm yndede at spadsere paa Bakken ved Suhmsminde og nyde den herlige Udsigt — selv havde han en vidtstrakt og prægtig Have, som han i 1773 havde udvidet ved et tilkøbt Areal. Paa den ene Side af Vejen var der en stor Frugt- og Køkkenhave med Ferskenkasse og Mistbænke, en Fiskepark og omtrent to Hundrede Frugttræer; paa den anden Side var ogsaa Have, bl. a. med Orangehus, og imellem de to Haver en gammel Lindealle. Ved Gaarden var en Kilde, der allerede omtales 1745 og senere fik Navnet Suhms-Kilde.

P. F. Suhm døde 1798 og hans Hustru faa Maaneder efter (han var bleven gift anden Gang med en ganske ung Pige); i Sommeren 1799 solgtes Lyststedet i Øverød ved Auktion, og Grosserer Peter Müller fra Kristianshavn købte det for henimod 2300 Rdr., men afhændede det umiddelbart efter til Kommandørkaptajn Truels Smith Munthe af

Morgenstjerne, og gik selv Fallit. I det nittende Aarhundrede var Gaarden en Tid lang indrettet til Vatfabrik, hvortil Fischer Philip 19. Maj 1832 fik Privilegium; i 1839 afhændedes Suhmsminde af Exam. jur. H. C. Vium til Fru Marie Ross, som 1851 overdrog Ejendommen til Proprietær Niels Ryberg Neergaard, der i en lang Aarrække var Besidder. Bygningerne er endnu saa nogenlunde bevaret i deres gamle Skikkelse.

Forinden Suhm slog sig ned i Øverød, havde Admiralitetsskriver Lorents Thomsen i samme By et Lyststed, som han selv havde ladet opføre. Et Hus, *Nøjsomhed* kaldet, tilhørte i det nittende Aarhundrede den fremragende Filefabrikant Naylor. Allerede fra 1767 holdt Enken Hartkopf privilegeret Høkerhandel i Øverød.

Inden for Øverøds Omraade ligger ogsaa et Par af Sognets større Bøndergaarde. *Havarthigaard* ved Vestsiden af Kirkeskov er bekendt for sit gode Mejeri. Gaardens Bygningsform med tre sammenbyggede Længer og et fritliggende pynteligt Stuehus (se Billedet Side 331) er typisk for flere større Gaarde i den nærmeste Omegn. Navnet Havarthigaard, der er af nyere Oprindelse, grunder sig paa en falsk Etymologi; i ældre Tid antog man nemlig, at Haverthi eller Avorthæ var det gamle Navn for Øverød, men dette er urigtigt. Avorthæovre og -ydre er de ældste Betegnelser for Rød- og Hvidovre, der senere kaldtes Øvre-ovre og Nedre-ovre, og først i det syttende Aarhundrede fik de nuværende Navne. Øverød har derimod altid heddet som nu, om end Stavemaaden undertiden har varieret noget. Lidt vestligere end Havarthigaard ligger *Højbjerggaard*, som i sin Tid var meget omtalt som Skuepladsen for det Bulottiske Morddrama, og nordligere, over mod Holte By, Ejendommen *Rygaard* med en lille Skov paa et Par Tdr. Land.

III. NÆRUM

Nærum er en af Søllerød Sogns ældste Bopladser. Sandsynligvis har der været Bebyggelse her i en fjern Fortid, længe forinden der er rejst Kirke ved Søllerød Sø. Som nævnt i Indledningen omtales Byen med sit latiniserede Navn *Niartherum* allerede 1186, og op gennem Middelalderen forekommer den tit; i Tiden omkring 1380 er der en Grundejer i København, der bærer Navnet Gregorius de *Nærerom*. Før Dyrehavens Anlæg strakte Byens Jorder sig helt ud til Kysten, og endnu i Slutningen af det attende Aarhundrede laa der ved Skodsborg Vænger, som hørte til Nærum. Ved Matrikuleringen i 1680erne var der tolv Gaarde og ti Husmandssteder, men Selvejere fandtes ikke; alle Bønderne var Fæstere under Dronninggaard. Bymarken var inddeelt i de tre Vange: Mellum-Vang, Heigde-Vang og Vester-Vang, og det der efter Dyrehavens Anlæg var tilbage af Byens Overdrev laa

mellem Stranden og Dyrehaven. Nærum udskiftedes 1781 og en stor Del af Byen brændte 1804.

Byen ligger omtrent midt i Sognet, og synes i gammel Tid at have været et Samlingssted for Sognebeboerne. Den havde endnu for blot en Menneskealder siden fuldstændig Karakteren af en sjællandsk Landsby, med et hyggeligt gammeldags Præg, krumme Gyder og Smøger, og med et idyllisk Gadekær og straatækte Smaahuse, hvis Ejere havde levet her Generation efter anden. Byen laa afsondret uden Kommunikationsmidler, i Slutningen af det nittende Aarhundrede kun med

GADEKÆRET I NÆRUM

(Fotografi 1910)

en Dagvogn fra Klampenborg — indtil Lyngby-Vedbæk Banen aabnedes 1898. Da mangedobledes Antallet af Sommergæster, og Villaerne groede op omkring den gamle Bykærne.

Byens fornemste Ejendom, den gamle *Nærumgaard*, hvis Hovedbygning og Park endnu ligger i den nordlige Del af Byen, er dannet af flere forskellige Lyststeder og Bønderejendomme, som den bekendte Christian Colbjørnsen samlede paa een Haand.

Oprindelsen til det ældste af disse Lyststeder skyldtes en københavnsk Borger og Handelsmand, Christian Brandt, som døde før 1708. Paa en af Prinsesse Sophie Hedevids Bøndergaarde opførte han en Bygning og anlagde en Lysthave, som han siden afhændede til Enken efter Sjællands Biskop Hans Bagger. Det er aabenbart den samme Chr. Brandt, som i 1690 fik tilskødet en Gaard i Nærum By for 200 Slette-daler Kroner af en anden københavnsk Borger Ulrik Sontum, og maaske er det den samme Gaard, hvorpaa han opførte sit Lyststed. Tidligere beboedes Gaarden af en Jakob Bang, blev udlagt for Gæld

ved Højesteretsdom og kom saaledes til Margrete sal. Lyder Stiefkens og Kornelius Kohlendahl, hvis Arvinger ejede den før Ulrik Sontum.

Fra Bispinde Bagger overgik Lyststedet til Justitsraad og Amtmand Christian Müller (en Søn af Rentemesteren), hvis Datter Else var gift med Schoutbynacht Peder Hiort (f. 1687, afskediget 1719), der i mange Aar sad som Ejer af den lille Gaard. Der var 1718 26 Fag Hus og holdtes 4 Heste og 4 Køer, og da hans Gaard paa Graabrødretorv i København gik til Grunde i Ildebranden 1728, maatte han flytte ud til Gaarden i Nærum. Da han døde, overlodes Gaardens Jorder til en Bonde, som fik Fæstebrev derpaa, medens Enken blev boende i Lyststedet; Bygningen var kun ringe og Haven ikke ret stor. Ligesom ved de andre Lystgaarde i Sognet paa denne Tid var Hus og Haveanlæg Selvejendom, medens Grunden var Fæstejord, og i 1733 gav Prinsessen hende Lov til at sælge Lyststedet. Den nye Ejer blev Assessor Lavrids Rasmussen, som betalte 500 Rdr. derfor; han døde dog ganske kort efter, og hans Hustru Karen Munch afhændede da den lille Ejendom. Hus og Have kom derved i Gehejmeekspeditionssekretær Peter Neves Besiddelse (Skøde af 1735), men da denne i Maj samme Aar blev Amtmand i Laaland-Falsters Stift, skilte han sig ved Lyststedet i Nærum faa Maaneder efter at han havde faaet det tilskødet; han overdrog det til Højesteretsadvokat Andreas Lowson, som fik Fæstebrev 7. Decbr. 1735 og boede her i mange Aar, udvidede og forskønnede Ejendommen, og i det hele lagde Grunden til en Del af det smukke Parkanlæg, der endnu omgiver den gamle Nærumgaards Hovedbygning.

Et Hus i Nærum, hvori Krohold havde været tilladt, erhvervede Lowson ved Auktion 1749, og faa Aar efter (1754) tilskødede Ejeren af Holtegaard ham et Stykke Skov, Krat og Engbund, Brede Eng kaldet, som laa bag ved Lowsons Have. Han drev et udstrakt Havebrug, havde en Mængde Frugttræer, Blomster og Mistbænke; Haven prydedes af Lysthuse, Billeder, Vaser og Sirater af Sten og Træ, nogle Metalkanoner etc.

Efter hans Død stilledes Gaarden til Auktion (1759) og Broderen Jacob Lowson, Amtsforvalter paa Frederiksborg, blev højstbydende, men det følgende Aar (1760) overdrog han den til Kammerherre og Staldmester Vilh. Ditlev Verner von Staffeldt, som ejede den Resten af sit Liv. Han døde i Nærum som Gehejmeraad i Sommeren 1801, i en Alder af 78 Aar.

Ved Siden af Staffeldts Gaard laa et andet Lyststed, der tilhørte Kancelliraad og Amtsforvalter Frederik Ludvig Lemvig. Han var desuden Forvalter paa Frederiksdal og Dronninggaard, og for at være i Nærheden af dette sit Embedsomraade og tillige have et Sted til Rekreation om Sommeren for sig selv og Familie, købte han 1756 en Plads i Nærum, hvor et Par Husmænd havde nogle faa Fag Husbygning staaende, ganske faldefærdige. Her opførte han en Hovedbygning

af tre teglhængte Længer og anlagde en Frugthave samt to Køkkenhaver, hvoraf den ene laa ved en Fiskedam med Posteværk, Nærum Bys nuværende Gadekær, der ogsaa den Gang tillige benyttedes som saadant.

Efter faa Aars Forløb (1764) solgte han imidlertid Ejendommen til Supercargo i Asiatisk Kompagni Eliesar Dyssel, og Eksekutorerne i dennes Dødsbo gav 1766 Hofagent Peter Borre Skøde paa Gaarden; den nye Ejer lod Bondegaards-Bygningen flytte og mageskiftede Jor-

GADEPARTI FRA NÆRUM 1910
(Fotografi)

derne med andre i Byens Mark, liggende over mod Dyrehaven. I 1773 fik Agent Borre Selvejerret til sin Ejendom, og Nærumgaards nuværende tre Etages Hovedbygning er sandsynligvis opført af ham; hans Hustru hed Sophie Aagaard, og efter hende kaldte han Lystgaarden *Sophieshøj*. Han besad Ejendommen til Begyndelsen af 1780erne, da han (20. April 1781) bortskødede den til Christian Colbjørnsen.

Colbjørnsens Navn er som ingen andens knyttet til Bondestandens kulturelle Fremskridt i det attende Aarhundrede, og hans Fortjenester ved de store Landboreformers Gennemførelse er almindelig kendte. Intet Under, at han selv vilde leve Bondens Liv og dyrke Jorden. Han slog sig ned i Nærum, hvor Sophieshøj var den første Gaard han købte. Men det blev ikke derved. Til Gaarden hørte allerede i Borres

Tid en Del Jorder, og i 1792 udvidede Colbjørnsen sin Ejendom ved Køb af en større Selvejergaard i Nærum (daværende Matr. Nr. 3), hvor der grundedes et Teglbrænderi, som maa have ligget over mod Jægersborg Dyrehave, og var et af de største og bedste i Landet; 1801 erhvervede han Staffeldts Gaard af Arvingerne og lagde Haven, der grænsede op til Sophieshøj, ind under denne. Endelig købte han 1804 Bondegaarden Matr. Nr. 2. Den lille Skov i Nærheden af Sophieshøj, der ligesom de andre Skovstrækninger i Sognet tilhørte Kongen, havde Colbjørnsen faaet skænket som kongelig Gave; paa Grund af sine Fortjenester og mange Embedsforretninger, som det hedder, fik han nemlig ved Resolution af 19. Juni 1783 en liden Skovstrimmel paa sin Grund ved Nærum By, bestaaende bl. a. af 438 Ege og 435 smaa Bøge. Til Sophieshøj hørte ogsaa et Stolestade i Søllerød Kirke, indrettet 1768 af Agent Borre.

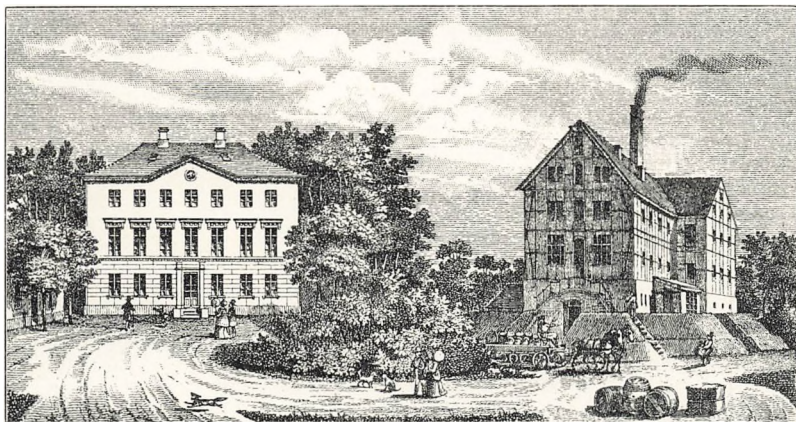
Alle disse Ejendomme, hvortil Sophieshøj var Hovedbygning, afhændede Colbjørnsen 1806 til Grev Adam Trampe, der efter Sagnet tog sig selv af Dage i Lysthaven; en Version gaar ud paa, at han skød sig, en anden, at han hængte sig. Endnu langt ned i Tiden var der et Træ, der kaldtes »den hængte Mands Træ«. I 1808 overgik alle Ejendommene sammen med en Bondegaard, som Trampe havde købt, til to Klædekræmmere, Klein og Pfeiffer, som faa Aar efter (1813) afhændede dem til L. og H. Angell, der atter solgte dem til Overkrigskommissær Chr. Ibsen. Der laa den Gang til Sophieshøj omtrent to Hundrede Tønder Land, hvoraf de seksten var begroet med Lyng, foruden en Mængde Huse i Nærum By, som navnlig Colbjørnsen havde ladet opføre til Brug for sine Arbejdere.

Først i 1820'erne kaldes Ejendommen Nærumgaard; tillige bar den endnu i nogen Tid Navnet Sophieshøj, men efterhaanden tabtes dette af Minde, og kendes nu ikke mere, end ikke af de ældste Folk i Byen. I 1819 blev Gaarden udlagt Auditor Sten Andersen Bille, der to Aar efter overdrog den til Kammerherre Mich. v. Strussenfelt; i 1825 stilledes den til Auktion og købtes af fransk Oberstløjtnant Joseph Flairieux, der var Ejer i mange Aar. Senere besad Immanuel Høeberg og cand. phil. Engelsted Nærumgaard. I Begyndelsen af 1850'erne blev der gjort Eksekution i Gaarden; for anden Gang stilledes den til Auktion 1852 og tre Mænd, hvoriblandt Overretsprokurator Chr. Michael Winther, overtog den.

For at drive Nærumgaard med Fordel enedes dette Interessentskab om at anlægge et Dampbryggeri, og den ene af dem tog Ophold paa Gaarden for at tilse Driften. Den mægtige Bryggeribygning opførtes i Aarene 1852-53 og store Pengesummer baandlagdes i Virksomheden, men den betalte sig ikke. De to Interessenter gik Fallit, og deres Andele i Nærumgaard og dens Etablissementer solgtes ved Auktion 1855; Winther, der ikke havde samtykket i nogle af de Behæftelser,

de andre havde paadraget Ejendommen, fik de to Tredjedele tilslaaet, men transporterede sin Skøderet til Grosserer F. W. Treschow; i 1859 gik ogsaa denne fallit. Den bekendte Finansmand og Politiker D. B. Adler, der allerede tidligere synes at have fortrakt Winther med Penge til hans Foretagender paa Nærumgaard, var imidlertid indtraadt som Medindehaver af Ejendommen, og omkring 1865 blev Bryggeriet nedbrudt og Avlsgaarden udflyttet. Materialerne fra den tidligere Fabriksbygning anvendtes ved Opførelsen af den nye Avlsgaard, der anlagdes paa Nærumgaards Jorder over mod Dyrehaven. I Haven ved Hovedbygningen i Nærum By ligger endnu den saakaldte Bryggeri-

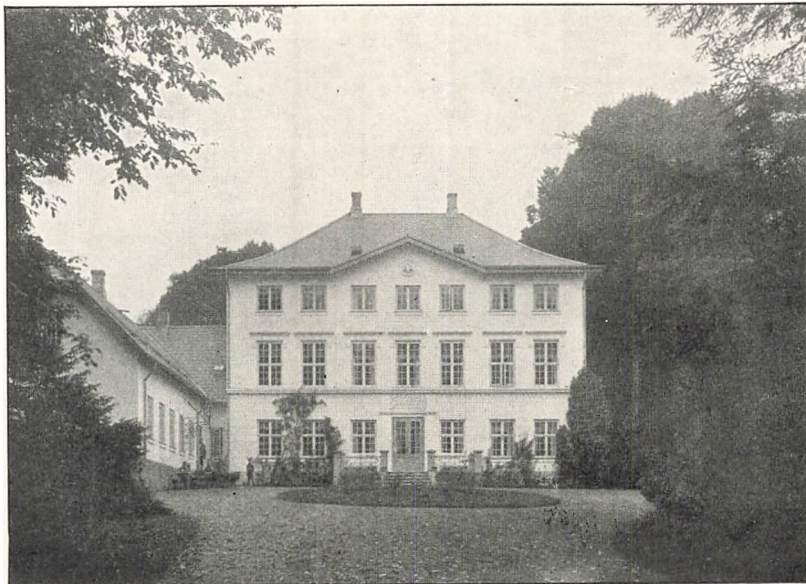
NÆRUMGAARD MED ØLBRYGGERIET
(Litografi ca. 1860)

vold; Udgravningen til en vidtstrakt Lagerkælder, der næppe nogensinde er bleven færdig, dannede siden en dyb, kølig Skakt, overdækket af gamle, løvrige Trækroner.

De to Indehavere af Nærumgaard delte Omraadet saaledes imellem sig, at D. B. Adler fik Hovedbygningen med tilhørende Park og Have, medens Winther overtog den nye Gaard og de fleste af Jorderne. Han beholdt sin Andel i en Snes Aar. Winther overdrog derefter Nærumgaards Avlsgaard til Højesteretsassessor Lund, som dog kort efter (1886) videresolgte den til Kulgrosserer Alfred Christensen, der paa-begyndte Jordernes Udstykning og søgte at skabe moderne Villabebyggelse paa de vidtstrakte Arealer; han havde en væsentlig Del i Kommunikationernes Forbedring — saaledes skyldtes Anlægget af Lyngby-Vedbæk Banen ikke mindst hans Initiativ. Ejendommen tilhører nu Søllerød Kommune og Udstykningen fortsættes.

D. B. Adler benyttede Nærumgaards Hovedbygning til Sommerbolig

fra 1867 indtil sin Død 1878, og det gæstfrie Hus drog mange af Landets fremragende Mænd ud til de skønne, fredelige Omgivelser. Bl. a. vides Fenger, Krüger, Bille og Brix, N. C. Frederiksen m. fl. at have besøgt Nærumgaard i Adlers Tid; hyppige Gæster var ligeledes Handelsbankens Direktør Martin Levy og hans Broder, den bekendte Nationalbankdirektør Moritz Levy, der tilrettelagde Møntreformen i Begyndelsen af Halvfjerdserne, da man fra Rigsdaleren gik over til Kronemønt. Under det store franske Journalistbesøg i August 1867,

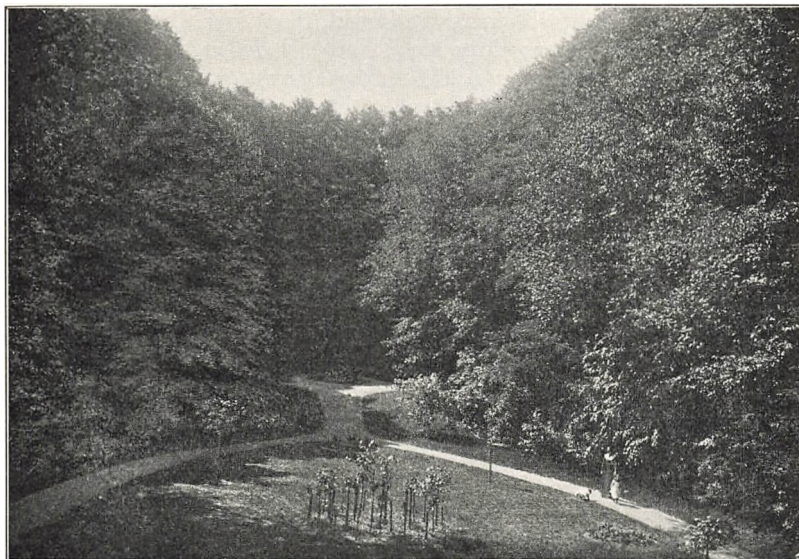

NÆRUMGAARD
(Fotograf 1910)

da Slesvigs Tab og Haabet om ved Frankrigs Hjælp at vinde tilbage, hvad der var mistet, skabte en Folkestemning og national Løftelse, der i flere Henseender mindede om Fyrrernes Aand, var Adlers smukke Hjem paa Nærumgaard ogsaa Genstand for de fremmedes Beundring; Franskmanden Joliet gav i sin Bog: »Huit jours en Danemark« en varmtfølt Skildring af Rejsen derud, af Livet og Omgivelserne paa Gaarden.

Paa dette Tidspunkt laa der ved Indkørslen to Smaahuse, Gartnerboliger ell. lign., og Sidehaven fortil var nys bleven anlagt. I Hovedbygningens anden Etage laa Spisesalen og underneden var en Havestue, der udmærkede sig ved nogle ejendommelige Kalkmalerier, som smykkede Væggene rundt omkring og gav Beskueren Indtrykket af et Lysthus med Udsigt til Rhinlandskaber paa alle Sider.

D. B. Adler, der var en meget godgørende Mand, havde Blikket aabent for den store Ulighed i Livsvilkaar mellem Landsbyens rødmossede Ungdom og de blege Fattigmandsbørn i Hovedstaden, og havde derfor før sin Død syslet med Tanken om at indrette Nærumgaard til Børnehjem. Hans efterladte Hustru fastholdt Tanken i sit Testamente, og føjede til Ejendommen en Kapital af 150000 Kr. til Hjælp ved Hjemmets Drift. Efter hendes Død 1902 boede hendes Børn paa Nærumgaard, sidst Datteren Emma, efter at hun havde ægtet

FRA NÆRUMGAARDS HAVE
(Fotografi 1910)

Landstingsmand Herman Trier. En Tid var det Meningen at ændre den oprindelige Bestemmelse og skabe et Rekreationshjem for ubemidlede Patienter fra københavnske kommunale Hospitaler, men Ejendommen fandtes ikke egnet til dette Formaal, og Fru Adlers Testamente blev da fyldestgjort paa den Maade, at Nærumgaard med den tillagte Kapital skænkedes Københavns Kommune mod at den indrettede og drev Ejendommen som kommunalt Børnehjem. Den ombyggedes 1907 under Arkitekt Gotfred Tvedes Ledelse, og 1. Maj 1908 aabnedes Hjemmet med Børnevenden Marius Jensen som Forstander.

I Nærumgaards Have findes adskillige sjældne gamle Træer, bl. a. en særlig stor Ahorn; den store Asp, der tidligere stod for Enden af Hovedbygningen, væltede under Stormen den 12. Febr. 1894. En Del af Haven var tidligere indhegnet med Mur, i hvis ene Hjørne et ejendommeligt gammelt Lysthus, Tepavillon ell. lign., formentlig fra Slut-

ningen af det attende Aarhundrede. I Havens nordlige Del løber en Sti, Prinsessestien kaldet, og der gaar et Sagn om nogle russiske Prinsesser, som har haft deres Gang her. En anden Tradition gaar ud paa, at de to Søkende, Prins Carl og Prinsesse Sophie, havde et lille Jagtslot der, hvor senere Nærumgaard's Haveanlæg opstod; derom foreligger imidlertid intet. I Haven skal der tidligere rundt omkring have været anbragt Buster af romerske Kejsere.

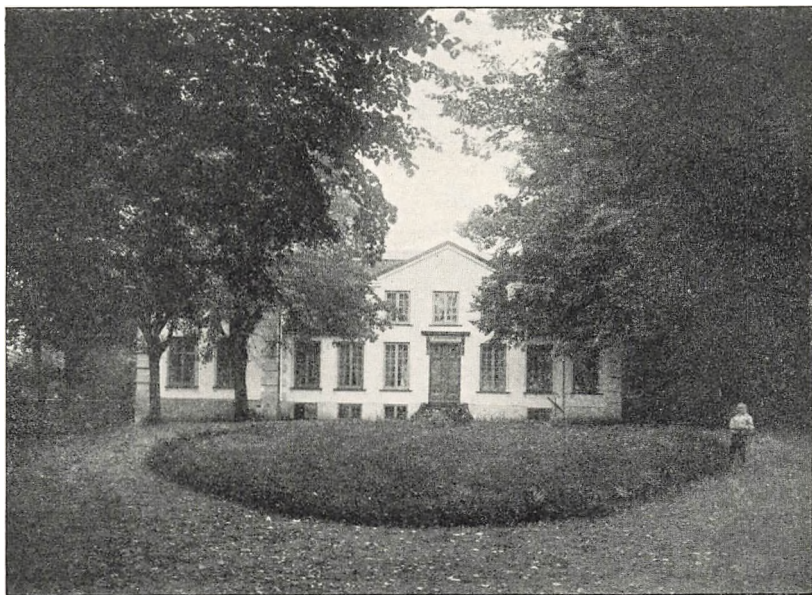
Nord for Nærumgaard's Have ligger paa Ejendommens Grund et Engdrag med gamle Fiskedamme, hvoraf den ene nu er oprenset; endnu nordligere ligger den Skovstrimmel, der hører til Gaarden. Den lille Skov, hvoraf den nordlige Ende hørte til det nu nedbrudte Hartmanns Hus, ligger paa et stærkt bakket Terræn og rummer mange smukke Partier; et stensat Kildevæld findes i Bakken ned mod Engen, men det springer ikke mere. Mellem Engen og Skovgården løber *Kighanerenden*, der har sit Udspring ved Attemosegaard, lidt Øst for Søllerød Kirkeskov, løber over Vestermose forbi Nærum, gennem den udtørrede Gissø, langs Trørød By og ud i den store Sø ved Enrum.

Colbjørnsen maa have ejet udstrakte Ejendomme i Nærum og Omegn. Hele Jordarealet mellem Nærum By i Nord, Dyrehaven i Øst og Mølleaaen i Syd maa have tilhørt ham omkring Aar 1800. Foruden de allerede nævnte Ejendomme, der tilsammen kom til at udgøre Nærumgaard, besad han tillige to Gaarde (gl. Mtr. Nr. 6 og 11), hvoraf en Del var lagt til Haven ved Sophieshøj, medens største Parten var sammenlagt og dannede en større Gaard. Her havde han opført en Hovedbygning, *Wesselsminde* kaldet, og flere andre Bygninger; for Enden af Alleen, som endnu fører op til Hovedbygningen, var to Huse. Af alle Colbjørnsens mange Gaarde i Nærum var *Wesselsminde* den, han først skilte sig ved; i 1802 afhændede han den nyindrettede Gaard til Legationsraad Iver Qvistgaard, som kun beholdt den til 1808, da Supercargo A. G. Swebilius fik den til Købs. Senere ejedes Gaarden en kort Tid af Kammerherre Adam Haffner, der havde faaet den med sin anden Hustru, Anna Lucretia Wormskiold. Haffner bortskødede 1833 *Wesselsminde* til Exam. juris Thomas Secher Walsøe, og denne beholdt den lige til 1870; efter forskellige Ejere, der kun besad Gaarden i kortere Tidsrum, kom den til Fabrikant A. C. Nissen, som var Ejer fra 1888 til 1907, da *Wesselsminde* overgik til Konsul P. Nørgaard. Ejendommen tilhører nu dennes Enke.

I Midten af 1830erne laa der 145 Tdr. Land til Gaarden, men Arealet var 1910 kun 112 Tdr. Stuehuset var teglhængt, to Etager højt med grundmuret Sokkel, men ellers opført af Tømmer i norsk Smag, med en Sidebygning og fire Udhuse; Haven var fem Tdr. Land stor, og de fire Karudse- og Karpedamme, der hører til Gaarden, fandtes allerede da. Hovedbygningen blev af Konsul Nørgaard restaureret i Aarene 1907-8; Murene blev ført helt op til Taget, medens Bygnin-

gens gamle Skikkelse iøvrigt bibeholdtes. Haven, der i Tidens Løb er bleven betydelig udvidet, strækker sig Syd og Øst for Stuehuset i umiddelbar Nærhed af Jægersborg Dyrehave og Stampen. Fra Hovedbygningen fører den gamle Alle mod Nord op til Gaardens Avlsbygninger. En Parcel af Gaarden er indrømmet Feriekolonien Wesselsminde.

Nordvest for Gadekæret i Nærum By laa endnu for faa Aar siden en lille Gaard, som i det attende Aarhundrede tilhørte den ansete Em-

WESSELSMINDE
(Fotografi 1910)

bedsmand, Bogsamler og Digter Bolle Willum Luxdorff og i det nitende beboedes af Komponisten J. P. E. Hartmann. Det var oprindelig en almindelig Bondegaard, som Overførster Werner Berend Clodi (ell. Claudi) i 1726 købte og senere fik Fæstebrev paa af Prinsesse Sophie Hedevig. Da han maatte gaa fra Holtegaard (jvfr. Side 353) fattig og husvild, lejede han sig ind i Nærum og en lille Tid efter overtog han Gaarden, som Bonden afstod til ham, og da den var stærkt forfalden, fik han af Kongen 3-4 udgaaende Egetræer til dens Reparation, som dog ikke maatte skoves i Dyrehaven. Derimod kunde man ikke indrømme ham en Stump af Holte Overdrev, som han gerne vilde indhegne og lægge til sin Gaard, da Overdrevet hørte en anden By

til og var urørligt. Her boede han Resten af sine Dage, og efter hans Død kom Bygningen til Auktion 1741. Den bestod paa dette Tidspunkt af fire Længer og en Brønd. Tilliggendet var to Haver og et Par Vænger, hvoraf det ene kaldtes Skyttehaven, men ellers ingen Jorder; endvidere fem Karpedamme. Amtsforvalter Chr. Juel fik Hammerslag for ca. 2500 Rdr., men Skødet udstedtes til Overjæger Vith Lintner (1742), der saaledes blev den endelige Ejer, og i 1753 overdrog han Ejendommen til Luxdorph.

Gaarden kaldtes hele det attende Aarhundrede igennem kun *Nærum*, og Hovedbygningen bestod paa Luxdorphs Tid af tolv Fag; den var een Etage høj, opført af Mur og Egebindingsværk og indeholdt bl. a. fire store Stuer betrukne med Tapetseri og forsynede med Brystpanel. I 1755 fik Luxdorph kgl. Brev om, at en Del Jorder stadig maatte følge Gaarden, i 1758 tilmageskiftede han sig en Gaardsplads af Etatsraad Lowsons Arvinger og i 1765 fik han Raadighed over et lille Stykke Skov paa Askebakken.

Luxdorph omfattede sin lille Ejendom med stor Kærlighed; han passede sin Gaard med den største Omhu, saaede og høstede sit Korn og var meget interesseret i Driften. Han holdt baade Høns og Duer, og Karperne i hans Damme var vænnet til at komme op for at fodres, naar han fløjtede. I den allertidligste Foraarstid, naar Naturen begyndte at vaagne og de første Anelser om den kommende Sommer meldte sig, kunde han ikke modstaa Fristelsen, men tog derud og glædede sig over Lammene og de smaa Kviekalve, der var kommen til Verden. I Paasken var han sammen med sin Hustru paa Nærum, og de foretog lange Spadsereture i Dyrehaven og ned til Stranden; saa kunde det falde ind med Sne og Luxdorph fortrak da atter en Tid til Hovedstaden. Midt i Maj flyttedes hele Husholdningen derud, og Opholdet udstraktes til det sene Efteraar. Af Hensyn til sin Landejendom maatte Luxdorph holde Hest og Vogn, men da hans Indtægter var forholdsvis smaa og for en stor Del gik til Bøger, var han ofte kun daarligt kørende. En Dag han tog ind over Jægersborg, væltede Vognen, men der skete ingen Skade. Regelmæssig maatte han tage til Byen for at deltage i Kancellikollegiets Møder, men var Sommervejret altfor straalende, hændte det, at man suspendede Byturen og satte Kancellikollegiet derude, enten hos Luxdorph i Nærum eller hos Hielmstjerne paa Springforbi eller hos et andet Medlem, der holdt til i disse nordsjællandske Egne om Sommeren. Ellers gik Tiden med Gæsteri hos Venner og Kolleger, med Besøg hos Naboen Peter Borre paa Sophieshøj, med lange Ture eller med Arbejde i Mark og Have. Luxdorph gravede og trillede Møg, podede og okulerede i sine store Rosenkvarterer; han var Kender paa dette Omraade, tiltrak nye Sorter og gav dem Navne efter sine nærmeste Venner, f. Eks. en *Centifolia rubra minima*, der opkaldtes efter Hielmstjerne. Op mod Askebakken

strakte sig en stor Frugthave, hvor han endogsaa havde Ferskenere; han talte dem omhyggeligt — et Aar havde han 22, men til hans Sorg blev de 7 stjaalet, inden de modnedes. I 1766 havde han travlt med at regulere Askebakken, der laa lige bag Gaarden og som han havde faaet Raadighed over Aaret før; han forsynede Skrænten med et Trappeparti, udpydet med Sandstensfigurer og Vaser, som man iøvrigt i vor Tid har fundet Rester af ligesom et Solur fra Haven med Aarstal 1778 er bevaret. Eller han var optaget af at udpynte sin Kilde med græske og latinske Indskrifter. Faldt det endelig ind med Regnvejr, trak han sig tilbage til sine Stuer, hvor han havde et lille Anneks-Bibliotek opstillet — det store stod i hans Bybolig i Snaregaden. Hans første Arbejde, naar han om Foraaret kom til Nærum, var at bringe

NÆRUM MED LUXDORPHS GAARD 1766
(Tegning; i Baggrunden Askebakken)

Orden i denne Bogsamling og ophænge Kobberstikkene, som havde været gemt hen for Vinteren.

Luxdorpha Hustru døde i Sommeren 1781, og fra den Tid opgav han sin kære Sommerbolig. Næste Foraar solgte han Gaarden til Suhms Svigerfader, Hof- og Rejseapoteker Joh. Gottfr. Becker, og levede nu for sin store og kostbare Bogsamling, som han aarlig forøgede.

I de Aar, Beckers boede i Nærum, førte de et meget selskabeligt Liv; der kom stadig fremmede fra Omegnen, kun undtagelsesvis spiste man alene til Middag. Visitter og Genvisitter vekslede, og man foretog Spadsereture med Gæsterne til Stampen, Dyrehaven og Frydenlund; navnlig var Forholdet til Suhm varmt, efter at han i Sommeren 1788 var bleven Enkemand, og kort efter ægtede han Datteren Christiane Becker. Apotekeren selv var svagelig og drak Pymontervand. Fruen var stærkt optaget af den megen Selskabelighed, men forsømte derfor ikke sit Hus, hverken Brygning eller Syltning; hun skar Bønner, pillede Kirsebær og Hyben, og alting gjorde hun nøje Rede for i sin Dagbog. I 1789 solgte Familien Landstedet til Justitsraad og

Højesteretsassessor Peder Hersleb Graah, og Aaret efter, da Becker var død, gav Enken ham Skøde. Endnu paa dette Tidspunkt kaldes Ejendommen stadig »Nærum«.

Assessor Graah besad Gaarden indtil 1805, da Major Johan Rehling Qvistgaard overtog den. Derefter ejedes den af Silke- og Klædekræmmer Thomsen (fra 1809), Peder Rohde (fra 1810) og Skibskaptajn Ammond Ammondsen (fra 1811). Denne sidste, der paa et vist Tidspunkt var en meget rig Mand og havde en Mængde Ejendomme baade i København og paa Landet, ogsaa flere i Nærum, ombyggede Gaarden i den Skikkelse, den havde indtil vor Tid. Han gik imidlertid fallit og Ejendommen stilledes til Auktion 1815; efter endnu et Par Besiddere, bl. a. Møntmester Madelung, fik endelig Bertel Michael Rosted den lille Gaard, og han sad som Ejer i næsten fyrretyve Aar, fra 1826 til 1865. Han gav Ejendommen Navnet *Justineslyst* efter sin Hustru. Der var den Gang et Areal af 29 Tdr. Land, hvoraf 4 Tdr. Land Skov; Haven var 1 Td. Land stor. Rosted døde 1877 som Skovrider paa Christiansminde, men havde forinden (1865) overdraget Gaarden til Mælkeforpagter Johan Otto Johansen.

I Johansens Tid kom Luxdorps gamle Gaard atter til Hæder og Ære. Den første Spire til J. C. la Cours senere saa bekendte Landbolskole indrettedes her i 1867, men flyttedes Aaret efter til Lyngby. Det er dog navnlig som J. P. E. Hartmanns Sommerbolig Stedet har vundet Navnkundighed. Den berømte Komponist tilbragte tidligere Sommeren i Boserup Skov ved Isefjorden, men i Begyndelsen af Halvfjerdserne slog han sig ned i Nærum, hvor han først boede nogle Aar i et af Husene i Byen. I en Række af over 25 Aar, fra omtrent 1873 til 1899, Sommeren før sin Død, nød han derefter sit Landophold i den lille Gaard ved Gadekæret. Hvert Aar umiddelbart efter sin Fødselsdag (14. Maj) flyttede han ud fra Hovedstaden, og blev i Nærum til ind i Oktober; Rygtet fortalte, at den livskraftige Olding (han døde først i sit 95. Aar) hver Sommermorgen begyndte sin Dag med et Par Kraftspring. Kun een Gang om Ugen tog han ind til Byen for at varetage sine Timer paa Konservatoriet og Organisttjenesten i Frue Kirke.

Hartmann beboede Husets sydvestlige Ende, medens Ejeren boede i den nordøstlige; i Stuen havde han Opholds- og Soverum, paa første Sal sit Arbejdsværelse. Som den Aandens Stormand han var, stod han i Pagt med den frie Natur, elskede Skoven med dens fjedrede Sangere, de vide Marker og den blaa Himmel; hver Dag gik han lange Spadsereture, helst alene, først i sin høje Alder med en Ledsager ved sin Side. Fra Haven gik han gennem en Aabning i det levende Hegn ind paa Nærumgaard's Terræn, ud paa Engen og op i den lille Skov; ofte naar han kom hjem, søgte han ind i sit Arbejdsværelse for at nedskrive en eller anden musikalsk Ide, som han havde undfanget paa Udflugten. Frue Kirkes Kor og Studentersangforeningen besøgte ham,

naar de var paa Skovtur. Koret kom regelmæssig een Gang hvert Aar, spiste Middag og Aften hos Hartmann, spadserede og sang i Haven og Lunden, mens Byens Befolkning lejrede sig deromkring og lyttede til; naar Selskabet tog bort i Vognene, lød »Flyv Fugl, flyv« ud i Natten til Afsked.

Efter at Nærumgaard var overgaaet til Københavns Kommune og indrettet til Børnehjem havde Herman Trier og Hustru en Tid Sommerbolig i Luxdorfs gamle Gaard. Siden forfaldt Huset, der nu og-

LA COURS LANDBOSKOLE I NÆRUM 1867
(Tegning)

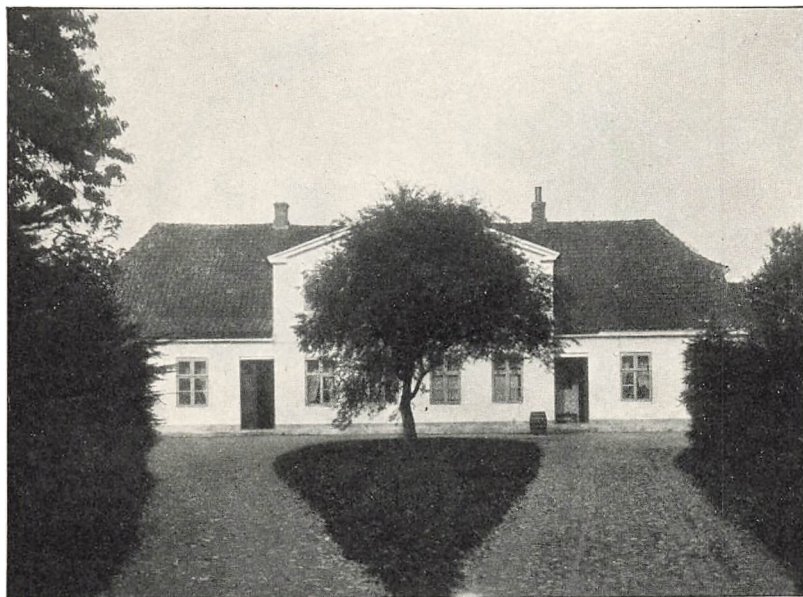
saa tilhørte Københavns Kommune, og i 1930 blev det brudt ned. Det var et af de mest minderige Lyststeder i Nordsjælland.

I Nærum By havde ogsaa Kommandør Didr. (?) de Thurah et Lyststed i 1770erne. I 1811 købte Kammeradvokat J. M. Schönheyder, bekendt fra Sagen mod P. A. Heiberg, en lille Ejendom af Sophieshøjs Tilliggende, bl. a. bestaaende af det Hus, hvori Colbjørnsens nedenfor omtalte Marketenderi tidligere var indrettet; her laa Lyststedet *Marieshøj*, der senere en Tid tilhørte Baronesse Constance Wedel-Jarlsberg; hun overdrog det 1836 til Murermester L. P. Bigler, hvis Efterkommere ejede det til ind i vort Aarhundrede. Tre Bøndergaarde i Nærum købtes 1771 af Dronning Caroline Mathilde, formodentlig til Udvidelse af Frydenlunds Tilliggende.

Som nævnt ovenfor havde der i Midten af det attende Aarhundrede været et lille Hus i Nærum, hvor der var *Krohold*; siden var der bleven udstedt flere Bevillinger til at drive Traktørvirksomhed i Byen, den første 1766 til Sognefoged Ole Hansen, som paaberaabte sig Nødvendigheden af, at der var et Sted i Byen, hvor Lyststedernes Domestikker og Haandværksfolk kunde ty hen og hvor de besøgende kunde faa Staldrum og Foder til deres Heste. Fra 1792 var Indehaveren af Privilegiet den Jokum Jensen, hvis Strid med Colbjørnsen blev kendt i vide Kredse ved P. A. Heibergs Mellekomst, idet han i en Artikel om »Privilegier« sigtede Colbjørnsen for at have opført sig paa en skammelig Maade over for den sølle Kromand. Jokum Jensens Krobevilling lød paa, at han i Nærum maatte »holde et Traktørhus og Værtshus for dem af Staden Københavns Indvaanere og andre, som sig der om Sommeren vilde forlyste, saa vel som for Domestikker, Kuske eller andre deslige Folk, som sig der maatte indfinde, samt tillige udsælge Øl og Brændevin for de i bemeldte Nærum By værende og dertil Tid efter anden kommende Arbejdere og andre deslige Folk, og dennem ligesom førstnævnte med Logementer og andre Fornødenheder for en billig Betaling betjene.« Imidlertid klagede Bønderkonerne over, at deres Mænd og Sønner sad i Kroen om Natten, spillede Styrvolt og Trekort, og at der i det hele var et lystigt Leben, paa Trods af Forordn. af 1. Febr. 1757, der forbød Kromændene at skænke for Byens egne Bønder eller paa anden Maade at misbruge deres Bevillinger til utidigt Fylderi. Præsten i Søllerød støttede Klagerne, som det synes paa Foranledning af Colbjørnsen, og Justitsraad Graah, der boede skraas over for Kroen, bevidnede, at der ofte førtes højroset Tale ved Aften- og Nattetide. Sagen kom for Retten og Kromanden idømtes en mindre Bøde. Ganske vist skete der ogsaa andre Steder i Landet Utilbørligheder af den Art, der paaklagedes i Nærum, hvor Loven blev omgaaet paa den Maade, at Bønderne lod udenbys Folk kræve Brændevin ind og lod sig traktere for deres egne Penge. Derfor var Sagen dog ikke mindre ulovlig, skønt den næppe har været den store Opstandelse værd; men Colbjørnsen, der utvivlsomt har haft en menneskelig Lyst til at dominere i den lille Landsby, og ikke har kunnet faa den stædige Kromand til at bøje sig, har aabenbart taget lidt haardt paa ham for at sætte sin Vilje igennem. Sagen blev nemlig efter Kancelliets Paalæg taget op til fornyet Behandling, og Højesteret fradømte Kromanden Privilegiet. Men desuden gav Colbjørnsen sin Fjende Heiberg et farligt Vaaben i Hænde ved selv at søge en Marketerbevilling for sit Teglværk, i Lighed med hvad der fra ældre Tid havde været Tilfældet med andre Fabriksvirksomheder i Københavns Amt, og Colbjørnsen fik ogsaa Bevillingen (11. April 1798). De mange Arbejdere, han havde i sit Brød — om Sommeren i et Antal af henimod 70 — nødvendiggjorde, at der var et Sted, hvor de kunde søge hen, og formodentlig har han ment, det var til deres Bedste,

at han selv tog Sagen i sin Haand. Nogen personlig Fordel kan han næppe have haft deraf, selv om Marketenderen fik Lov til at traktere fremmede og tilrejsende, for at Mangelen paa en Kro i Nærum ikke skulde blive alt for følelig, og hans Adfærd i denne Sag kan ikke sætte nogen Plet paa hans blanke Skjold. At den menneskelige Skrøbelighed desuden var stor i Nærum, derom vidner de Ytringer, man læser hos en topografisk Forfatter fra 1830erne, der var godt kendt paa Egnen og iøvrigt ikke i nogen særlig Grad lægger morali-

HARTMANNS HUS 1910

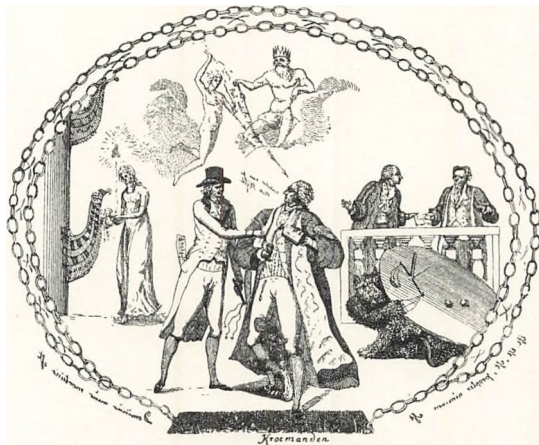
(Fotografi; nu nedbrudt)

serende Tilbøjeligheder for Dagen; han fremdrager netop Nærum By som et Eksempel paa, hvor gavnlige Kroernes Ophævelse er for Velstand og Moralitet. »Saa længe der fandt Krohold Sted,« siger han, »var mange af Byens Beboere bekendte for deres Ryggeløshed, ja selv Gaardmænd tilsatte deres Ejendom ved Drik og Spil, hvorimod der nu hersker Orden og jævn Velstand.«

Nærum Kro laa i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede lige over for Askebakken, paa den anden Side af Vejen. Det nuværende Hotel var oprindeligt et af Skibskaptajn Ammondsen Huse, og det var her, Hartmann boede sine første Aar i Nærum — og Kroen ved Gadekæret er indrettet endnu senere. Foruden Krohold dreves der allerede i det attende Aarhundrede Høkeri i Byen, og i 1768 fik en Mand i Nærum kgl. Bevilling til i Søllerød Sogn at bage Rugbrød

og falbyde det til hvem der ønskede det. De landlige Forhold, under hvilke Bonden selv bagte sit Brød, var allerede ved at forsvinde i disse Egne.

Nærum Bys nærmeste Omegn danner et ret ensartet Agerland — noget bakket mod Vest, mere fladt og vidtstrakt mod Syd og Øst, hvor Markstrækningerne afsluttes af Dyrehaven. Villaerne skyder op alle Vegne. Vest for Byen ligger et Mosedrag, *Vestermose* kaldet, og

SATIRISK KOBBER FRA 1799
(Sigter til Affæren med Kromanden i Nærum)

nærmere Nærum By Gaarden *Nojsomhed*. Mere sydlig ligger *Egevang* med en smuk Hovedbygning og stor Have — og tæt derved Nærum Kostskole. Nord for Byen ved Vejen til Aggershvile laa tidligere en male-risk lille Rønne, det saakaldte *Nærum Hus*, der tiltrak sig Opmærksomheden ved sin ensomme Beliggenhed og forfaldne Tilstand; endelig mellem Rundforbi og Holte *Egebæk Gaard*, en velholdt gammel Bondegaard.

Under Nærum hører den nu helt udtørrede *Gissø*, beliggende ved det nordvestlige Hjørne af Jægersborg Hegn. Den var omtrent fire Tønder Land stor og tidligere Statens Ejendom, men solgtes ved Auktion 1855 til Ejerinden af Frydenlund i Forening med en Gaardmand i Trørød.

IV. HOLTE

I Søllerød Sogns nordlige Del mellem Rudeskov og Maglemose er endnu Agerlandet fremherskende; overalt møder Øjet de grønne Marker, der strækker sig hen over det bølgende Jordsmon, hvor smaa

Bakkedrag og lavereliggende Dalstrøg veksler. Ved Nordgrænsen mod Frederiksborg Amt ligger et Par Gaarde, *Elleslette Gaard* og *Malkegaard*, over mod Rudeskov hæver Terrænet sig i Sognets højeste Punkt, *Sandbjerg Bakker*. Strækningen langs Skovens Østgrænse er iøvrigt rig paa skønne landskabelige Partier: Idyller med venlige smaa Huse, Bakker og smilende Smaasøer, skærmet af de gamle Træer, hvis mægtige Kroner hvælver sig bag Skovens høje Stengærde.

Sandbjerg Bakker ligger i Sognets nordvestlige Hjørne, tæt op mod den nordlige Sognegrænse og Rudeskov. Den østligste Bakke er den højeste; Toppen ligger 85 m over Havfladen og bærer et fredet Generalstabsmærke. En Sommerdag, naar Luften er klar, er Udsigten herfra vidunderlig. Mod Nord ligger Gyngehuse og Sandbjerg By i Frederiksborg Amt og længer ude i Synskredsen Folehave Skov og Hørsholm; mod Øst har man Vedbæks lange Række af Villaer bag Maglemoses side Enge, og udenfor ligger det blaanende Sund, hvor man hinsides Hveens høje Kyst øjner Skaanes Land; mod Sydøst Holte og Nærum med Dyrehavens Trætoppe bag, og mod Syd Hovedstaden langt ude i Horisonten.

Tæt forbi Sandbjerg Bakker fører Vejen Nord fra ned til *Holte By*, en Række maleriske Huse paa begge Sider af Landevejen, mest ældre straatækte Bygninger med enkelte nyere iblandt. Byen bærer endnu et tiltalende landligt Præg. Den hører til Egnens ældgamle Landsbyer og havde tidligere en vis Betydning, da den laa ved alfar Rejsevej. Som Bondeby betragtet var den ogsaa betydelig i ældre Dage, navnlig var Husmændenes Antal stort; i 1682 var der 7 Gaarde, 13 Landgildehuse og 7 Holdshuse. Bymarkens Vange hed Vester-Vang, Kohave-Vang og Lendemose-Vang, Overdrev havde Bymændene tilfælles med Trørød og Øverød Byer i Holte Skov, der hørte til den kgl. Vildtbane og var meget vidtstrakt. Egnen omkring Holte var i det hele den Gang meget mere skovrig end nu, og i selve Navnet ligger et Minde om de store skov- og kratbevoksede Strækninger, der oprindeligt har omgivet Byen.

Da Byen ligger noget afsides for den moderne Kommunikation, har Udflytterne fra Hovedstaden ikke i noget større Antal slaaet sig ned her, men har foretrukket Egnen ved Vejlesø og Nyholte, nær ved Holte Station*). I ældre Tid kunde Byen opvise i hvert Fald eet bekendt Lyststed. I Midten af det attende Aarhundrede havde Amtsforsvalter Chr. Juel et Landsted i Holte, som han selv havde ladet bygge og indrettede med »en liden plaisant Have«; »udi de øverste Værelser paa dette Sted haves en fornøjelig Udsigt endog til Stran-

*) Dette Stationsnavn har foraarsaget komplet Forvirring i de topografiske Begreber. Hele den store Bebyggelse omkring Stationen, som ikke er nogen egentlig By, burde ligesom Stationen selv retteligt hedde Nyholte, der historisk er — som det ogsaa paavises i det følgende — en udflyttet Bryggergaard fra Holtegaard, medens det nu i daglig Tale og i alle officielle Benævnelser altid kaldes »Holte«. Hvilket atter har medført, at man kalder den rigtige Holte By for »Gammel Holte«.

den over Bjerge, Skov og Dal« — som det hedder hos en gammel Topograf. Juels Enke giftede sig senere med Lægen, Prof. B. J. de Buchwald; hun overlevede ogsaa sin anden Ægtefælle og ejede endnu Landstedet midt i 1770erne. Ved Begyndelsen af det næste Aarhundrede havde den bekendte Historiker, Abraham Kall, Sommerbolig i Byen; hans Lyststed, der formodentlig er det samme som Juels, laa Vest for Gaden. Ogsaa flere andre af Holte Bys mange Huse benyttes den Gang af Landligere. I 1771 fik en Mand Bevilling til at

UDSICHT MOD ØST FRA SANDBJERG BAKKER
(Fotografi 1910)

drive Handel i Holte — midt i det nittende Aarhundrede var der tilige et Kalkbrænderi.

I Byens sydlige Del ligger *Holtegaard*, hvis Historie gaar langt tilbage i Tiden. Fra gammel Tid var det en Fæstegaard under Kronen, den største i Holte By. Gaarden synes at være sluppet nogenlunde uskadt ud af den almindelige Ødelæggelse under Svenskekrigen, og tilhørte paa dette Tidspunkt Skovfoged Hans Merchel, hvis Fader, gamle Hans von Schmalkalden, havde været Foged paa Københavns Slot i 36 Aar; selv havde han i nogle Aar tjent Kristian den Fjerde som Foged i »Haven« (c: Rosenborg), og siden Frederik den Tredje som Fiskemester i et Tidsrum af seks Aar. Som Ejer af Holtegaard havde han (som det synes fra 1669) Privilegium paa at skaffe Øl til Sognets Kroer mod Erlæggelse af en aarlig Afgift.

Efter Hans Merchels Død solgte Arvingerne Gaarden til Thomas

Jensen Dobbelsten, islandsk Købmand og Brygger i København; han overtog Gaarden i en forfalden Tilstand, men fik til Gengæld Løfte om Forgængerens Begunstigelser for at opveje, hvad han maatte ofre paa at sætte den i Stand. I 1675 tog han Fæstebrev paa Gaarden, og heri tillagdes der ham Ret til at forsyne Sognets Kroer med Øl, Brændevin og Tobak; Kromændene maatte ikke købe Øl andet Steds. Paabudet blev dog i Begyndelsen ikke holdt strengt efterrettelig, og navnlig Kromanden i Vedbæk. Peter Bodelsen, gjorde Brud paa sine

UDSIGT MOD ØST FRA SANDBJERG BAKKER
(Fotografi 1910)

Forpligtelser ved selv at brygge det Øl, der udskænkedes i hans Kro, men da Enkedronningen i 1680 konfirmerede Thomas Jensens Fæstebrev, blev hans Eneret slaaet fast. Iøvrigt var dette Privilegium ikke en blot og bar Benaadning for Fæsteren paa Holtegaard, det var nok saa meget til Fordel for Herskabet, som paa denne Maade fik en sikker Køber til det indkomne Landgildekorn og opnaaede en god Pris derfor; Thomas Jensen var nemlig forpligtet til at aftage Kornet til højeste Kapitelstakst. En Del oplagrede han paa sin Gaard for at gøre det i Malt, en Del lod han føre til København, og tit maatte han modtage mere end han havde Brug for og afhænde det med Tab.

Efter Enkedronningens Død bifaldt Kongen 1689 denne Ordning; Kroerne i Søllerød Sogn og Hørsholm Birk (der allerede tidligere var inddraget under Eneretten) skulde købe Drikkevarer paa Holtegaard, og Thomas Jensen var fri for Afgift; det Privilegium, der Aaret

i Forvejen var tildelt Kroejerer i Rungsted, skulde dog respekteres, og desuden indskrænkedes Kroernes Antal ved et kgl. Reskript af 1688. Men i det store og hele stod Holtegaards gamle Privilegium ved Magt mere end et Aarhundrede igennem. Heller ikke Bønderne maatte brygge og brænde til et større Forbrug; det Øl, de havde fornødent ved Bryllupper, Barsler eller Majgilder, skulde købes paa Holtegaard, og ingen maatte under ti Rigsdalers Bøde have Brændevinshatte eller Destillerepander i Huset; senere (fra 1732) blev Overtrædelserne straffede med Træhest eller Fængsel. Hørsholm Birk udskiltes fra Holtegaards Privilegium, men Søllerød Sogn var vedblivende undergivet de trufne Bestemmelser.

Holtegaard indtog fra Thomas Dobbeltstens Tid en fremskudt Plads blandt Egnens Gaarde; ikke blot skyldes det ham, at Ejendommen beholdt sit værdifulde Privilegium, men tillige forbedrede og udvidede han Bygningerne, opførte store Lader til Landgildekornet og anlagde otte Fiskedamme, der endnu laa til Holtegaard i første Halvdel af det nittende Aarhundrede, men nu alle er udtørrede. Efter en af dem har det lille Vandløb, Vejdamsrenden, sit Navn. Gaarden havde allerede i Thomas Dobbeltstens Tid ca. 18 Tdr. Hartkorn. Da han døde, fik Svigersønnen, Overjæger Johan Berend Clodi, Holtegaard til Købs af de øvrige Arvinger, og i Begyndelsen af 1697 fik han og hans Hustru Livsbrev paa Gaarden i Betragtning af sin lange og tro Tjeneste ved det kgl. Jagtvæsen. Aaret efter fik han den overdraget som Selvejendom (Skøde af 29. Oktbr. 1698) mod at afstaa en jordegen Bondegaard uden for Sognet, og begyndte en omfattende Istandsættelse. Men kort efter lagdes Gaarden i Aske; han mistede en betydelig Del af sin Formue og maatte sætte sig i stor Gæld for at faa den bygget op igen. Som en ringe Erstatning for det Tab, han led, gav Kongen ham 1699 ligeledes Selvejrerret til de Fiskedamme, Svigerfaderen havde anlagt. Samtidig fæstede han *Kroholdet* i Holte By, som Søren Vilchen — formodentlig en af Kronens Bønder — tidligere havde haft, men nu var død fra.

Johan Clodi var stærkt optaget af sin Hoftjeneste, men delte Embedsmændenes sædvanlige Lod i hine Tider, og havde Vanskeligheder med at faa den Løn, der tilkom ham. I 1711 besværede han sig over, at han i halvandet Aar ikke havde faaet en Skilling af sin Gage, men ikke desmindre havde fuldt op at tage Vare, da Herskaberne navnlig opholdt sig i disse Egne; »jeg kan med Sandhed sige,« skriver han, »at jeg i en tre Fjerdingaar fast ikke en Dag til Ende har været i mit Hus.« Han døde som Jægermester og Overførster 1718. Enken, Anne Sofie Dobbeltsten, afhændede Holtegaard til Werner Berend Clodi, en Brodersøn til hendes afdøde Ægtefælle, der ligeledes var Overførster og allerede er nævnt i Forbindelse med Luxdorps Gaard i Nærum; men førend Købet blev bragt i Orden, var Anne Dobbeltsten blevet

saa »udisponeret«, at hun ikke kunde fuldføre Overdragelsen eller bestyre sine Midler, hvorfor Slægt og paarørende Venner maatte træde til og give ham Skøde paa Gaarden (1719).

Det hang nok ikke helt rigtig sammen. Enken giftede sig snart efter med Rasmus Rasmussen, der var Sekretær i Danske Kancelli og tillige beklædte Stillinger som Assessor i Højesteret og Hofretten — saa han vidste god Besked med Lov og Ret. Selv havde hun i sin Enkestand i Febr. 1720 klaget til Kongen over, at hendes paarørende og Venner paa

HOLTE GADE
(Fotografi 1910)

en »uformodentlig Maade« og af lutter Omsorg for hendes Vel og for at betrygge hendes Fremtid havde frataget hende Gaarden og tillige faaet hende gjort umyndig og udvirket en kgl. Bevilling til at administrere hendes Midler. Samme Efteraar tog hendes nye Ægtemand Sagen i sin Haand, og fik sat igennem, at der udnævntes en Kommission til at undersøge den hele Affære. Werner Berend gjorde hvad han kunde for ved Udflugter og Forhaling at blive ved Gaarden, men Kommissionen ophævede Købet ved sin Dom af 1723, og denne Afgørelse stadfæstedes af Højesteret 14. Maj 1725. Overførster Clodi maatte aflevere Holtegaard til Rasmus Rasmussen inden fire Uger efter Dommens Forkyndelse, men fik til Gengæld sin Udbetaling paa 700 Rdr. og sin udstedte Panteobligation tilbage.

Rasmus Rasmussen besad derefter Holtegaard et Stykke Tid. Han bortforpagtede Gaardens Drift — i sidste Halvdel af 1720erne til Peter Brügmans Enke, Karen Brinch. Til Holtegaard laa en Del Huse, hvoraf et hed »Skyttehavehuset«, et andet »Krekilde-Huset«^{*)}. Endvidere en Eng, kaldet *Maglemose*, men det har næppe været hele det vidtstrakte Areal, der nu indbefattes under dette Navn; Engen var købt af Justitsraad Diederich Seckman i Rasmus Rasmussens Tid. Han blev efterhaanden en ret fremtrædende Embedsmand, der inden sin Død 1753 steg paa Rangstigen til Konferensraad, men Økonomien holdt aabenbart ikke Trit med Rangen. I 1735 maatte han af »nødvendige Aarsager« sælge det hele og Fru Karen Soelgaard, Baron Gersdorffs Enke, blev nu Ejerinde til Holtegaard. Hun var Rektordatter fra Holstebro og meget velhavende. En mærkelig Dame forøvrigt — fire Gange var hun gift, sidst med Stiftamtmand Rudolph Gersdorff, og er endnu i sin Fødestavn i Folkemunde for sit rigt bevægede Liv og sin jævne Færd ved Hoffet.

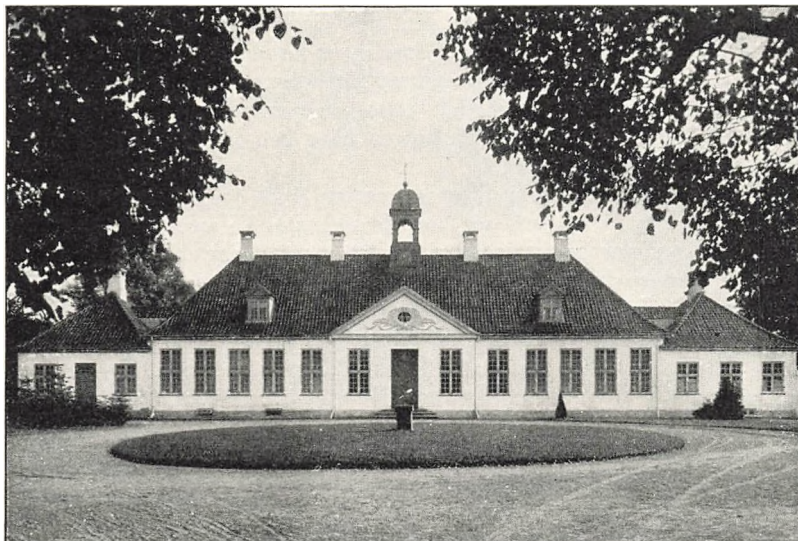
Karen Soelgaard besad dog ikke Holtegaard i nogen længere Aarrække — maaske havde hun blot købt den paa Spekulation, muligvis efter Tilskyndelse af Stedsønnen, Niels Gersdorff, der var Amtmand i Københavns Amt fra 1735 til sin Død 1748. Om hun overhovedet boede der, vides ikke. I 1736 omtales Søren Seerup som Ejer af Holtegaard, men har han været Ejer en Tid, har Karen Soelgaard maattet tage Gaarden igen; eller ogsaa har han kun været Forpagter. Han laa iøvrigt i Strid med Bønderne, der paa Trods af Gaardens Privilegier selv bryggede Øl. En Gang frafaldt han Proces, da Forvalteren paa Dronninggaard (som Bonden hørte under) gik i Forbøn og lovede, at Synderen skulde blive straffet med den spanske Kappe; da Forvalteren — den senere omtalte humane Laurs Nielsen — alligevel lod ham slippe, forlangte Seerup næste Gang, at Sagen skulde for Retten, og da var det alvorligere: Bonden havde brygget Øl til sit Bryllup, og trakteret sine Gæster i den Grad til Overflod, at de kom fulde i Kirken.

Imidlertid solgte Karen Soelgaard 1740 Holtegaard til Poul Badstuber paa Brede og hans Svingersøn Chr. Ulstrup for 6000 Rdr.; Gaarden har aabenbart været daarlig holdt, thi de maatte straks koste 1000 Rdr. paa den. Om Købet ogsaa denne Gang gik tilbage eller man blot har villet spare Skødeudgifterne, faar staa hen — nok er det, at Holtegaard i 1742 overtages af Hofmaler Jørgen Lassen, og det er Karen Soelgaard, der giver ham Skøde. Den nye Ejer var rimeligvis Nordmand, kommen herved for at male Prospekter paa Hirschholm Slot fra Kristian VI's norske Rejse 1733, og blev derefter Hofmaler 1736. Han havde en Del Dekorationsarbejde paa det nye Kri-

*) *Krekilde*, der i det attende Aarhundrede forsynede Holtegaard med Ferskvand, nævnes hyppigt. Kilden laa i Hestehavevang og er formodentlig den samme, som nu kaldes *Trekilde*.

stiansborg og synes i det hele at have været en anset Mand inden for sit Omraade.

Holtegaard har dog sikkert været ham for stor til Sommerbolig — han lejede den ud. Som Hofbetjent har han haft gode Forbindelser i de fornemme Kredse, og tilfældig ved vi, at Gehejmeraad Claus Reventlow boede der i Sommeren 1747. Samme Sommer var Frederik V Gæst paa Holtegaard og Reventlow lod til hans Ære opføre Friluftskomedie i Haven af de danske Aktører. Ved den unge Konges

HOLTEGAARD: THURAH'S HOVEDBYGNING FRA VEJEN
(Fotografi 1910)

Tronbestigelse vakt Skuepladsen, som under Kristian VI havde ligget i Dvale, atter til Live, og en ny Trup Aktører var allerede i Gang med at opføre den første Skuepladses danske Komedier, først og fremmest Holbergs, som Prøvekomedier i Bergs Hus i Læderstrædet. Den unge litterært interesserede Grev Otto Manderup Rantzau skrev en Prolog i Datidens gængse undersøsatlige Stil til Forestillingen paa Holtegaard, og som Hovedkomedier opførtes to Stykker af Holberg, efter den opbevarede Tradition Maskeraden og Diderik Menschengræk — to Stykker der i Dagene nærmest forud var gaaet i Bergs Hus. Forestillingen fandt Sted Torsdag den 24. Aug. 1747 — ikke som det ellers angives den 16. — og som det udtrykkelig anføres i Prologen spillede man i »Haven under aaben Himmel«. Faa Dage efter fik Truppen 100 Rdr. i Belønning af Kongen, en betydelig Sum for de

fattige Aktører, men i Hoffets Øjne næppe stort andet end en Drikkeskilling; Claus Reventlows Betjente fik samtidig for god Opvarning 50 — hvad der næppe har været synderligt mindre pr. Mand end Aktørernes Kunstnerhonorar. De vandt imidlertid kongelig Bevaagenhed ved denne første Forestilling for Monarken, og den viste sig snart at være nok saa meget værd. Og Holtegaard blev en historisk Begivenhed rigere — en Begivenhed, som blev af stor Betydning for Skuepladsens Genfødelse.

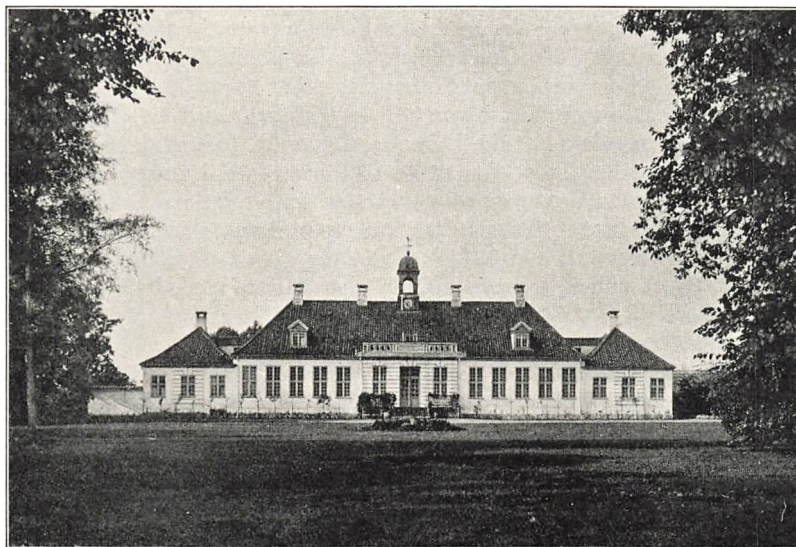
Hofmaler Lassen var Ejer af Holtegaard indtil 1756, da han ved Skøde af 11. Juni afhændede den til Generalbygmester Lavrids de Thurah, hvis Navn for saa vidt uløselig er knyttet til Holtegaards Historie, som den smukke og fornemme Hovedbygning med sine skønne, rene Linjer i Arkitekturen skyldes ham, og endnu den Dag i Dag staar som et Minde blandt mange andre om hans betydningsfulde Virksomhed i dansk Bygningskunst.

Thurah døde allerede i Eftersommeren 1759 og naaede lige at se sin nye Lystgaard opført og faa tilendebragt Anlægget af den store, smukke Have, der ikke blot var prydet med Alleer, Buegange, Lysthuse og Vandspring, men endogsaa rummede et Menageri. Efter Bygmesterens Død sattes Holtegaard i sin ny og bedre Skikkelse til Auktion i Foraaret 1760 og købtes af Grev Chr. Dtl. Reventlow († 1775) til Christianssæde for henimod 13000 Rdr., men samme Aar overdrog han den til sin Sekretær Johan Eilitz og Jomfru Cathrine Marie Petersen.

Eilitz døde 1802 som Kancelliraad i en Alder af 80 Aar. Holtegaard havde han dog forlængst afhændet; han sad som Ejer i en Række af seksten Aar, men bortskødede derefter (1776) Thurahs smukke Gaard til Jacob Schnell, en fremragende Nordmand og tillige Besidder af Næs Jernværk i Norge. I hans Tid foregik en meget væsentlig Forandring i de ejendommelige Forhold, der fra gammel Tid knyttede sig til Holtegaard; han udflyttede Kroen og dermed tillige Gaardens Bryggeri og Brændevinsbrænderi, opførte Bygninger til disse Virksomheder ved den nye Kongevej, lige ved den saakaldte Røjels Bom, og afhændede senere baade Kro og Privilegium. Selve Gaarden beholdt han til Foraaret 1794, da han overdrog den til Kammerraad Adam Gottlob Wiimh, der nedenfor er omtalt som Besidder af Frydenlund. Denne Ejer iværksatte en Forandring, der var endnu mere gennemgribende end Forgængerens; kort efter at han selv havde erhvervet Holtegaard, udskilte han Ladegaarden og det meste af Hartkornet og bortsolgte det særskilt (1795) til Frands Stæhr paa Lykkesholm (den bekendte Gaard paa Frederiksberg), medens han selv beholdt Lystgaarden. Inden Aarhundredets Udløb blev Holtegaard dog atter samlet. I Maj 1799 købte nemlig Kammerjunker Knud Fred. Juel samtidig Lystgaarden af Wiimh og Ladegaarden af Stæhr.

Havde Holtegaard saaledes, navnlig i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, hyppig skiftet Besidder, blev dette i endnu højere Grad Tilfældet i det nittende; Ejerne sad gennemsnitlig kun en halv Snæs Aar ved Gaarden. Blandt denne Mangfoldighed af Ejermænd kan nævnes Grev Fred. Gottschalck Knuth (fra 1866-72) og Efterfølgeren Justitsraad Lars Trolle, hvis Enke overdrog Holtegaard til Brygger

HOLTEGAARD: THURAHS HOVEDBYGNING FRA HAVEN
(Fotograf 1910)

Erhard Kogsbølle i Aaret 1882; til Gaarden laa der den Gang 330 Tdr. Land.

Brygger Kogsbølle lod straks efter sin Tiltrædelse opføre en ny Avlsgaard (1883-84) med moderne Stuehus i Villastil og store, solide og rummelige Udbygninger; han optog tillige paany Holtegaards gamle Traditioner ved Oprettelsen af et Bryggeri, der anlagdes 1886-87 nær ved Trørød By og endnu er i Drift. Men han skilte atter den gamle Gaard. I Slutningen af 1897 afhændede han *Avlsgaarden* med de tilliggende Huse og langt den overvejende Del af Jorderne til Veksellerer, Etatsraad N. J. Thomsen, og denne Del af Holtegaard, hvis Bygninger ligger Nord for Thurahs Hovedbygning, var siden paa den rige A. F. Ibsens Hænder og tilhører nu Søllerød Kommune.

Lystgaarden med den gamle Hovedbygning beholdt Kogsbølle endnu en kort Tid, men solgte den i Aaret 1900 til H. N. Andersen, Direktør for »Østasiatisk Kompagni«; med denne Del fulgte henimod elleve Tdr. Land, indbefattende den store Have og »Marienhøj«. Etatsraad

Andersen ofrede meget paa Ejendommens Forskønnelse; Hovedbygningen lod han restaurere, udvidede Haven og købte to Bøndergaarde, til hvilke han 1906 lod opføre en ny Avlsgaard (Arkitekt Tvede). Den gamle Hovedbygning med tilhørende Lysthave (ca. 15 Tdr. Land) solgte han 1911 til den nuværende Besidder Grosserer Axel S. Dahl.

Thurahs Hovedbygning, som den nu ligger, bestaar af en lang eenetages Fløj med høje Vinduer og højt Tag, dækket med sorte glaserede Tegl; til begge Sider to lavere Pavilloner med spidst opløbende Tag, der skal være yngre end Thurahs Tid. I det Ydre er ved sidste Restauration ingen væsentlig Forandring sket. Over Hovedindgangen mod Vejen er Frontispice, og paa Tagrygningen et lille Klokketaarn med Ur. Den mindste Klokke bærer en Indskrift, hvoraf det fremgaaer, at Bygmesteren har ladet den støbe til Holtegaard i Aaret 1756, medens Inskriptionen paa den store beretter, at Christiane Maria Kiærskiold, Thurahs anden Hustru, lod den støbe Aaret efter. Mod Parken bærer Bygningens Midterparti en Balustrade over Havestuedøren, der fører ud til en aaben, muret Veranda med Stentrappe. Mod Vejen ligger Gartnerbolig, Stald og Udhuse, mod Syd Driverierne og Etatsraad Andersens Haveanlæg.

Bygningens Indre er i det store og hele moderne, men i en tillempt Stil, der staaer godt til det Ydre; Havesalen er navnlig titalende. I Kældrens sydlige Ende er bevaret et tøndehvælvet Rum fra ældre Tid.

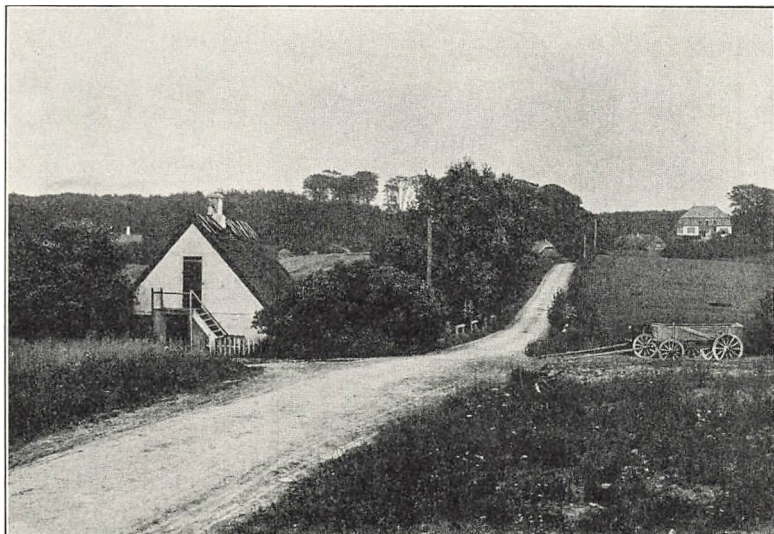
Foran Hovedbygningens Vestfacade er en rund Græsplæne med gammelt Solur. Haven, der strækker sig Øst for Hovedbygningen og hvorfra der er Udsigt over Øresund, begrænses til begge Sider af en enkelt Række gamle Linde og i Baggrunden af en dobbelt. Fra det nordøstlige Hjørne er gennem et lille Grankrat Opgang til Lystskoven »Marienhøj« (ca. fire Tdr. Land), der ligger smukt paa en høj Bakke. Øverst et rundt Udsigtsplateau, omgivet af høje Linde; ellers bestaar Skoven af Bøg.

Til Holtegaard hører oprindelig *Kohave Skov*, Nordøst for Marienhøj, tæt ind ved Trørød By. Skoven er ca. 20 Tdr. Land stor, bestaar af Bøg og ligger i et smukt kuperet Terræn med Bakker, Kær og Smaadamme. Ved Indgangen et lille Hus, Kohavehuset*) kaldet, og længer oppe i Skoven en Kilde. I Udkanten ned mod Trørød By findes en lav Gravhøj fra den senere Stenalder med ret velbevaret stensat Grav, men uden Dæksten. Graven er fredlyst 1908.

Holte By er Knudepunkt for flere af Sognets Veje, der navnlig i ældre Tid var stærkt befærdede Færdselsaarer. Mod Nord fører Vejen gennem Holte By til Sandbjerg, mod Nordøst langs Kohave Skov til Trørød og Vedbæk, mod Øst forbi Buskehøj og Egebæk Gaard gennem et naturskønt Terræn til Rundforbi og Skodsborg, og mod Sydvest

*) Kohavehuset kaldtes i tidligere Tid et lille Hus, der laa længer mod Øst, paa den anden Side af Vejen.

forbi Langkærgaard til Øverød. Mod Syd løber Vejen forbi Attemose Bakker paa Østsiden af Søllerød Kirkeskov og videre over Brede til Lyngby. Det er de gamle Færdselsveje, nu krydses de af talrige nye. Partiet ved Attemose er af usædvanlig Skønhed; nede ved Mosen ligger Attemosegaard i en Dal, og paa Vejens modsatte Side Bakkerne, hvorimellem der aabner sig glimrende Udsigter over det tilgrænsende Landskab. Her, paa Attemose Bakker, maa aabenbart det runde Udsigtstaarn have ligget, som Danneskiold-Samsøe lod opføre omtrent

MELLEM HOLTE OG RUNDFORBI
(Fotografi 1910)

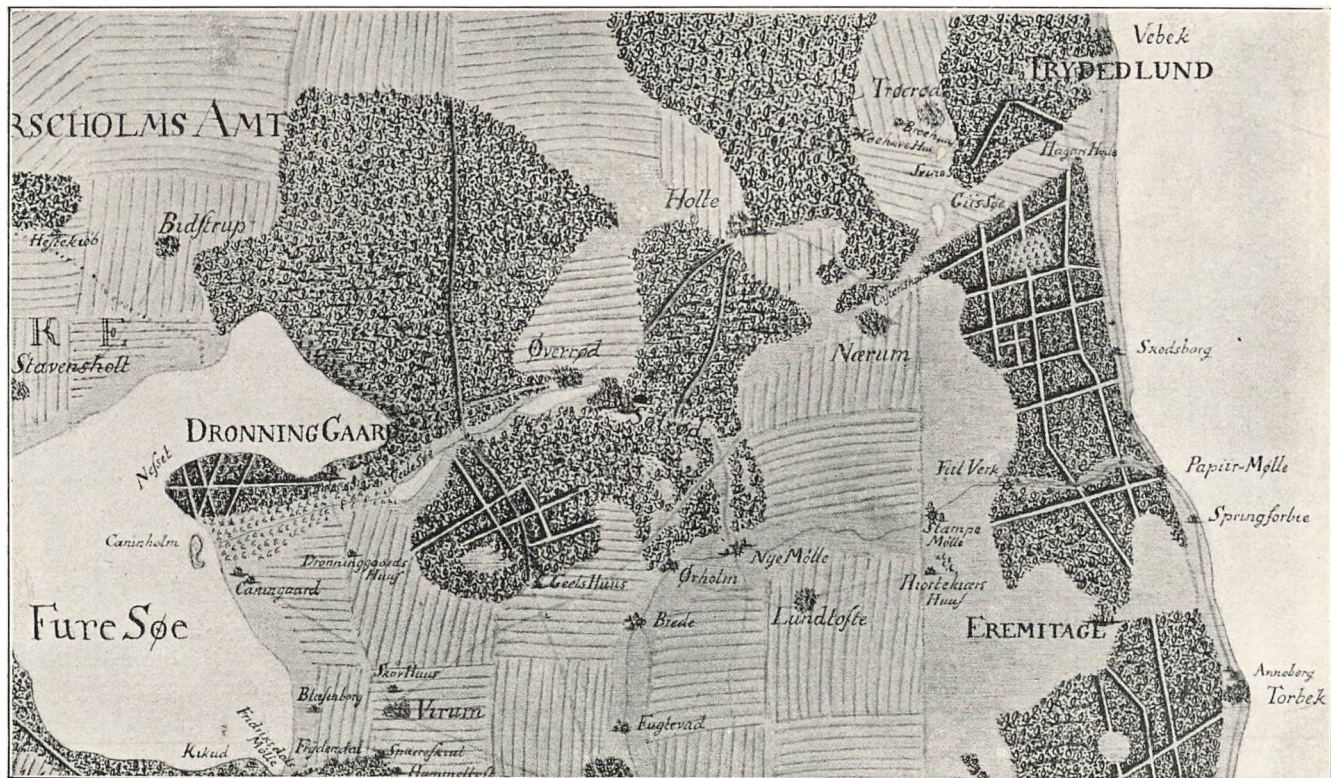
samtidig med Søllerødgaard, men som formodentlig ikke har staaet længe. Det var ti Alen højt og opført af Kampesten; forneden var indrettet en Grotte, øverst oppe en Altan med storslaaet Udsigt. Til Altanen førte en Snekkegang uden paa Bygningen. Bønderne undrede sig saare over den mærkværdige Indretning og gættede paa et nyt Babelstaarn, som de havde set det i Kobberne til deres gamle Bibler, eller i hvert Fald en Efterligning af Rundetaarn i København, og først da de saa Hans højgrevelige Ekscellence gøre Brug deraf »som en liden Retraite og for hans Plaisir«, forstod de Meningen dermed.

V. TRØRØD

Vest for Frydenlund ligger *Trørød By*, en venlig Landsby med flere større Bøndergaarde, en Del gamle maleriske Huse og adskillige moderne Villabygninger, navnlig over mod Trørød Hegn.

KORT OVER SØLLERØD SOGN OG NÆRMESTE OMGIVELSER
 Udarbejdet af Kartografen Jens Sørensen 1720
 (Udsnit af Originalkortet i Fred. V's Danske Atlas)

KORT OVER SØLLERØD OG EN DEL AF LYNGBY SOGN

Udarbejdet paa Foranstaltning af Videnskabernes Selskab af T. Bugge; opmaalt 1762-64, tegnet 1765
(Udsnit af Originalkortet i Kongelige Bibliotek)

Den hører til Sognets gamle Landsbyer og nævnes allerede i Middelalderen. Byen skrives da Thyruth og Navnet holder sig nogenlunde uforandret til ned i det attende Aarhundrede. Omkring det nitende Aarhundredes Begyndelse hedder den jævnlig »Tryggerød«, en Forvanskning, der en Tidlang var gængs, og endnu gaar igen i Matrikuskortene til den sidste Matrikulering.

»Trøyerids By«, som den kaldes i den ældste Matrikel af 1688, laa den Gang i den kgl. Vildtbane, men hørte iøvrigt til Enkedronningens Domænegods. Den indeholdt syv Bøndergaarde og tre Landgildehuse, var kun en mindre Landsby og havde blot to Markvange: Stenvangen og Stokkevads Vang; i den sidste, Syd for Trørød By, laa en lille Sø, hvori var udsat adskillige Slags Fisk, der kom paa Enkedronningens Bord. Muligvis er denne Sø identisk med en af dem, der senere laa under Frydenlund.

Af Byens Gaarde kaldes nu en »Trørødgaard«, en anden »Langagergaard«, en tredje »Krogholmgaard«. Det er nye Navne, men hentede fra Egnen — Langager hed i Fællesskabets Tid en af Aasene i Holte Bymark, Krogholms Enge laa mellem Kohave Skov og Trørød. Krogholmgaard er udstyret med kamtakkede Gavle, Blindinger og Tagrytter paa Stuehuset, saa den ligner en hel Herregaard, men denne ydre Skikkelse er kun Pastiche og har ikke Alders Hævd — den gamle Bondegaard er nyindrettet for en lille Menneskealder siden. Den anvendes af »Studenternes sociale Sekretariat« til Landophold for gamle, fattige Mennesker.

Nordøst for Byen ligger Trørød Hegn og langs Skovens Nordside strækker *Store Maglemose* sig mod Vest til Vedbæk, mod Nord til Henriksholm og mod Vest ind i Frederiksborg Amt til Sandbjerg Østerskov. Det er Byens gamle Overdrev, som den havde tilfælles med Holte og Øverød; tidligere var det delvis bevokset og kaldtes Holte Skov, hvorefter det nuværende Trørød Hegn og Kohave Skov er overblevne Rester. Paa de mægtige Arealer er kun ringe Bebyggelse; Maglemosegaard ved Nordsiden af Skoven er dannet af tretten Ejendomsparceller i Store Maglemose, som Frydenlunds myndige Ejerinde Dine Rieffesthal 1866 overtog fra Nærumgaard.

STRANDVEJEN VED SKODSBORG
(Fotografi 1910)

KYSTEN MELLEML SKODSBORG OG VEDBÆK

I. SKODSBORG

MEDENS Kyststrækningen ud mod Øresund allerede i gammel Tid var bekendt for sin ejendommelige Skønhed, fandt Landstederne og den landlige Bebyggelse alligevel deres naturlige Plads inde i Landet ved Skov og Indsø, overensstemmende med Datidens Begreber om landlig Idyl. Badeliv og Badesteder kendtes endnu ikke herhjemme, først i Aarene lige efter 1800 begyndte den offentlige Mening at beskæftige sig med disse Problemer, og der fremkom Forslag om at indføre de rullende Badehuse, der allerede var paa Mode ved Scarborough i England, paa de skønne Strandgrunde fra Skovshoved til Vedbæk. I det nittende Aarhundrede kom saa Omslaget: hele den lange Kyststrækning blev en fortsat Række af Badesteder med Sommervillaer og Landsteder Side om Side. Vor Tid har atter bragt et Omslag i denne Tingenes Orden, men uheldigvis til det værre: Landsteder og Sommerboliger falder nu rask for Étage- og Kasernebebyggelsen.

Skodsborg, der altid har baaret Prisen blandt Kystens Villabyer og stadig regnes blandt de skønneste Badesteder i Norden, har ogsaa maattet lide under disse mærkelige Bestræbelser for at plante Hovedstadens Murmasser ud paa en af Landets smukkeste Kyststrækninger. Endnu har denne Vandalisme dog ikke formaaet at tage Livet af Naturen, endnu kan man, paa sine Steder i hvert Fald, øjne Sundet til den ene Side — dette Øresund, som en Midsommeraften kan ligge som et Spejl, hvori Skibenes Lanterner og fjerne Kysters Sankt Hans-

SKODSBORG I AARET 1800

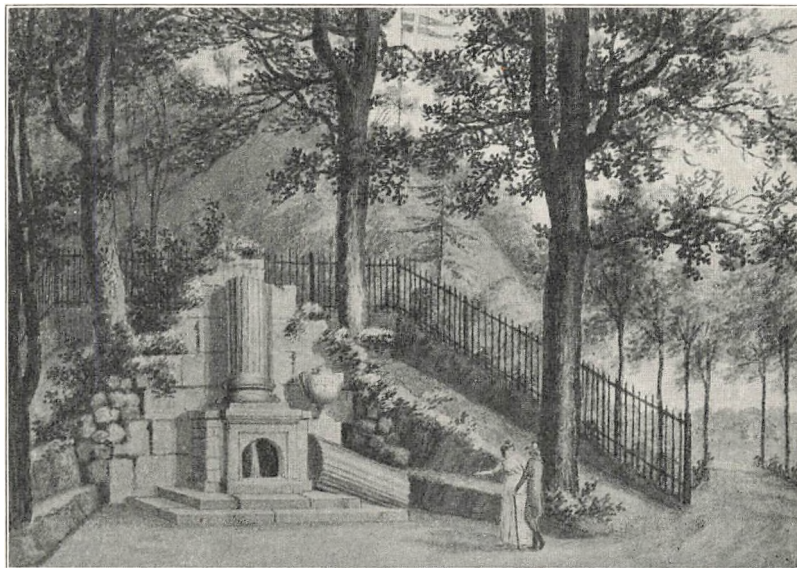
(I Forgrunden Skodsborg Bakke med Fortet; samtidig Akvarel)

blus giver Genskin — endnu har man da Dyrehavens Bøgekroner til den anden Side, lysgrønne og forjættende i det tidlige Foraar, brune og guldgyldne, naar Efteraaret sætter ind.

Har man passeret Strandsmøllen og vandrer videre Nord paa, ligger Stranden aaben paa en lille Strækning, og paa den anden Side Vejen har der i den sidste Menneskealder rejst sig en Række Landhuse paa Strandsmøllens gamle Arealer. Derpaa begynder den ældre Villaby, og her ligger Have ved Have, Landsted ved Landsted i en Strækning af henimod to Kilometer, og ind derimellem Skodsborgs landskendte Lokalteter: i den sydlige Del Palæet, der nu er inddraget under Sanatoriet, derefter Sanatoriets Hovedbygninger, lidt nordligere Hotel Øresund, længst mod Nord Badehotellet.

Bebyggelsen ved Skodsborg er ganske smal, den ligger indeklemt

mellem Skov og Strand. Den store Færdselsaare er Strandvejen, et Par Sideveje fører gennem Skoven til Skodsborg Station og Nærum; længer mod Nord er der en snæver Passage op over Bakken med en Laage ind til Skoven. Paa Strandvejens østlige Side ligger Haverne helt ud til Vandet og Strandkanten er her i privat Besiddelse; paa den vestlige Side, der op mod Skovbrynet stiger saa stærkt, at det længst mod Nord faar Karakteren af et højt Bakkedrag, ligger endnu en Række storslaaede Landsteder, som for en Del fortjener Navn af Palæer, med

KILDEN I SKODSBORG BAKKE AAR 1800
(Baged ses Fortet; samtidig Akvarel)

terrasseformige Haver, prydede af Statuetter og smaa rislende Vand-spring, med Løvhytter og prægtige gamle Træer.

Navnet *Skodsborg* (1645: Skodz Borre, 1669: Schotzborrig) er det oprindelige, og naar Stedet i første Halvdel af det nittende Aarhundrede kaldes »Skovsborg«, er det en Forvanskning. Navnet har næppe noget at gøre med det Fort, der laa paa Skodsborg Bakke Syd for Palæet og endnu eksisterede omkring Aar 1800, men formodentlig er meget ældre. Det skal have været ganske uskyldigt, med smaa Kanoner og malede Soldater, maaske endog blot til Pynt. Befæstningen ved Skodsborg indtoges af Englænderne 1807, men har iøvrigt ikke sat Spor i Krigshistorien.

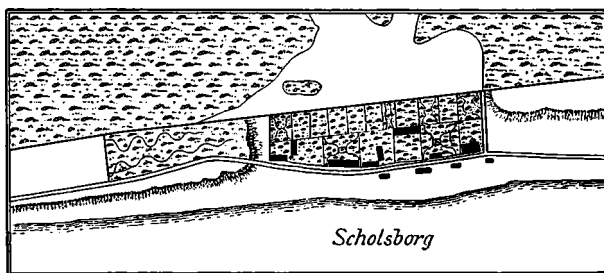
Nogen Landsby har Skodsborg aldrig været, og Stedet anføres slet ikke i de ældre Jordebøger; først i Midten af det syttende Aarhun-

drede nævnes det som Beboelse for tre Husmænd. I sidste Halvdel af Aarhundredet knyttes Navnet til et enkelt Hus, der tilhørte Gudmand Bendtsen, som var fri for Hoveri og i Stedet gav en fast Afgift til Dronninggaard. Han havde selv ladet Huset bygge op og havde boet der allerede før Dyrehavens Anlæg og Indhegning i 1670; egentlig Fæstebonde var han næppe og Ejendommen havde ogsaa en noget anden Karakter end et almindeligt Bondehus. I 1682 laa der Have med Frugttræer, Humleranker og Fiskepark til »Huset Skodsborg«, som det kaldtes, og tillige et Stykke Sædejord mellem Huset og Dyrehaven. Ved Stranden Øst for Hovedbygningen laa et mindre Hus, der ligeledes tilhørte Gudmand Bendtsen, men paa dette Tidspunkt stod ubeboet, og foruden Sædejorden raadede han tillige over en Indløkke tæt ved Huset samt et Overdrev, der laa paa begge Sider af Strandvejen, mellem Dyrehaven og Stranden, og strakte sig fra Strandmøllen til Vedbæk. Dette Overdrev hørte fra gammel Tid til Nærum og han maatte derfor yde Bymændene fire Slettedaler aarlig i Lejeafgift. Gudmand Bendtsen var saaledes Herre over hele det nuværende Omraade og maa betragtes som Skodsborgs egentlige Grundlægger.

Endnu ved Krigsfordebogens Indrettelse i 1718 bestod Skodsborg kun af et enkelt Hus, som nu tilhørte Johan Pedersen, der raadede over en ganske anselig Bygning paa 30 Fag Hus. Snart efter maa Ejendommen dog være delt. I det følgende Decennium var nemlig Abraham Lehn, Sønnen af den rige Vinhandler, Ejer af det tidligere Skodsborg-Hus, der havde faaet Navnet »Retraite« — enten det nu var den gamle Hovedbygning fra Gudmand Bendtsens Tid eller et nyopført Lyststed paa Grunden. Men tillige laa der paa dette Tidspunkt — aabenbart lidt sydligere ned mod Strandmøllen — et andet noget mindre Hus, der havde bevaret Navnet »Skodsborg« og hvori Johan Pedersen endnu havde Bolig. Han havde baade Jord og Vænge i det gamle Nærums Overdrev, men havde tillige det Hverv at passe Dyrehaveporten — var altsaa en Slags Skovløber eller Ledvogter. Abraham Lehn afstod imidlertid Bygningerne paa Retraite til Vinhandler Matthias Abbestées Enke, som fik Fæstebrev paa Jorden 25. Maj 1728; snart efter døde Johan Pedersen i Skodsborg og Carl Chr. Hunter købte hans Hus paa Auktionen efter ham i Maj 1729 og fik Fæstebrev 13. Juli s. A. Det gamle Skodsborg Hus var altsaa blevet til to Ejendomme, som vi hver for sig skal følge ned gennem Tiden.

Først *Retraite*. Mad. Abbestée sad fra 1727 paa Bellevue og har næppe selv benyttet sin nyerhvervede Ejendom. Hun var aabenbart Spekulant, som der allerede tidligt var adskillige af paa disse Egne, og lejede Retraite med den pragtfulde Beliggenhed ud til Standspersoner for gode Ord og Betaling. Huset stod fornemt møbleret med Ruslæders Stole og forgyldte Spejle. I 1732 husede hun Skodsborgs ældste notable Sommergæst, Franskmanden Grev Pléolo, en aandfuld

og højtddannet Personlighed, og tillige en Helt, som to Aar efter fandt Døden foran Danzigs Mure, da han sammen med en lille Flok Fransk-mænd vilde undsætte den polske Kong Stanislaus Leszinsky. Han var fransk Gesandt i København 1729-34 og blev hurtigt Ven med Landets bedste Mænd. Under sit Sommerophold paa Retraite forhandlede han med Historikeren Hans Gram om Indsamlingen af nordisk Litteratur, der siden blev hjemsendt til Frankrig og indlemmet i det kgl. Bibliothek i Paris. Skønt man i vore Dage ved Læsningen af hans Depecher har erfaret, at den i Danmark saa yndede franske Diplomat ingenlunde

SKODSBORG VED AAR 1800

Til Siderne ingen Bygninger nærmere end Strandmøllen og Aggershvile
(Udsnit af haandtegnet Kort)

saa med velvillige Øjne paa danske Forhold, saa var han dog aabenbart oprigtig, naar han skildrede Øresundskystens Dejlighed.

I et anonymt »Lettre«, dateret »Scotzbourg en Dannemarck« 1732, beskriver Plélo dette sit »Louvre« i Vers og Prosa:

Tu sais déjà que sur ce Louvre
Est un toit que le chaume couvre;
Et tel toit t'a dû préparer
A ne pouvoir point t'égarer
Dans les détours & les dédales
De cent chambres, sallons ou salles;
Aussi, de l'un à l'autre bout,
Nous avons huit pièces en tout.

La première est pour la marmite;
A côté se tient notre suite,
Hommes, femmes, filles, garçons,
Toujours gaillards comme pinçons;*)
Car chez Maitres d'humeur joyeuse
Rarement est suite pleureuse.

Plus loin est un endroit obscur.
Contre tout bruit asyle sûr,
Partant, cher au Dieu taciturne
Qui préside au repos nocturne. Etc.

*) Ældre Skrivemaade for pinson (Bogfinke).

Kommer han udenfor, udfolder Herlighederne sig for hans Blik:

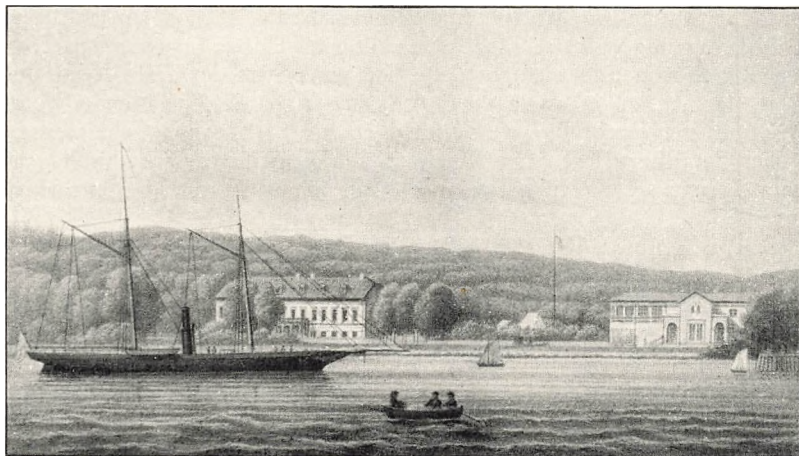
Ici par-tout Villes, Villages,
Maisons, Châteaux, Prés & Boccages,
Lieux de Plaisir & de Repos,
S'avancent jusqu' aux bords des flots,
Ainsi qu'on les voit, à centaine,
Border les rives de la Seine.

Forholdene indendørs var naturligvis indskrænkede efter moderne Forhold, men saadan som man herhjemme var vant i de Tider, selv i velstaaende Kredse — og den forvænte Diplomat bar over dermed i Betragtning af Stedets Naturskønhed. Af Husets otte Værelser maa han altsaa afgive et til Køkken (marmite) og rimeligvis et eller to til Tjenerskabet. Fra Soveværelset — fortæller han videre paa Prosa — kommer man til den ene Side ud i et lille Kammer, som jeg bruger til Kabinet, til den anden Side i et Rum, som man kan kalde hvad man vil: Spisesal, Salon eller Huskapel (som Datidens Gesandter fra katolske Lande altid maatte have). Men da der kun holdes Messe een Gang om Ugen, mens der serveres tre eller fire Maaltider dagligt, tror jeg alligevel det rette Navn bliver Spisestue.

Om Plélo ogsaa boede paa Retraite i 1733, maa staa hen, men i det Aar maatte Mad. Abbestée give Afkald paa denne Ejendom. Hun var kommen i Pengevanskeligheder, ikke blot ved de Tab den store Ildebrand i København havde paaført hende, men ogsaa Børnene hjalp hende med at sætte hendes store Formue overstyr. I 1733 maatte hun derfor afstaa Retraite med Inventar, Møbler og det hele til sin Svigersøn Joachim von der Lippe, hvem hun var bleven en større Penge-sum skyldig. Den følgende Ejer var Kommerceraad Daniel Lindeman, der fik Skøde 1737 og atter 1743 solgte Ejendommen med tilhørende Møbler for en Sum af 1100 Rdr. til Peder Moss, Kasserer ved den kgl. oktrojerede Bank; faa Aar efter (1752) afhændedes Retraite til Overkrissekreterær Carl v. Holstein og Moss fik 4100 Rdr. eller omtrent det firdobbelte Beløb for Lyststedet. Endelig 1760 blev Overpræsidenten i København, Gehejmerraad Volrad Aug. v. d. Lühe Ejer af Retraite.

Gehejmerraad Lühe købte 1761 tillige Skodsborg og samlede saaledes de to Lyststeder paa een Haand. Skodsborg skilte han sig dog ved efter faa Aars Forløb og Retraite blev han ogsaa hurtig ked af. Det faldt ham for vanskeligt at vedligeholde Ejendommen, han vilde gerne sælge, og for at faa den afsat med Fordel fandt han paa at skaffe den gamle Lystgaard Værtshusprivilegium. Hans Anseelse og gode Forbindelser skaffede ham let denne Begunstigelse, men Holtegaards ældre Privilegier stod i Vejen for den af alle Kromænd eftertragede Tilladelse til at brygge og brænde, og v. d. Lühe maatte nøjes med en almindelig Bevilling til at holde Kro paa Retraite, og med For-

pligtelse til at tage sine Drikkevarer fra Holtegaard. Han fik Bevil-lingen 10. Decbr. 1768, og det lykkedes ham derefter at blive af med Retraite, som i 1770 overtoges af Supercargo i Asiatisk Kompagni Peder Gram, der kort efter (1773) skødede den til Borgmesteren i København H. C. Hersleb. Paa dette Tidspunkt var det en ret storstilet Lystejendom. Hovedbygningen ud mod Landevejen var paa 22 Fag med et Udspring, to Etager høj og for største Delen grundmuret. For neden Værelser og en Sal, gibset, panelet og betrukket, oven paa tre Kamre. Desuden var der forskellige større og mindre Bygninger, Stald m. m. og en anseelig Lysthave med Alleer, Hække, Blomsterkvarterer

SKODSBORG I FREDERIK DEN SYVENDES TID

(Litografi)

og Lysthus af Tømmerværk; fra Haven var en Laage ind til Skoven og Ejeren havde Nøgle til Dyrehavens Port.

Hersleb beholdt Retraite i en Række Aar. I 1786 overdrog han Ejendommen til to Englændere, Harry Nelthropp og John Joseph Harris, og hermed traadte den ind i Fabrikdriftens Tegn. Aaret efter anlagdes der et *Lædermanufaktur* paa Retraite, som snart fik et godt Ry i den hjemlige Industri; for første Gang tilberedtes her Saffianskind i Danmark, og Forarbejdningen af Ruslæder faldt ligeledes tilfredsstillende ud. Garverierne var paa den Tid i en indskrænket Forfatning, og blandt andet var Hestehuders Anvendelse til Garvning, et Arbejde, som Fabrikken paa Retraite tog op, noget usædvanligt; Hestelæderet indførtes tidligere i betydelig Mængde, alene Kadavernes Flaaning ansaas for en vanærende Handling. Den nye Fabrik havde Heldet med sig, og efter fem Aars Bestaaen var Omsætningen 30 à 40000 Rdr.

aarlig — i hine Tider noget meget betydeligt; de to Tredjedele af Fabrikkens Produktion gik til Udlandet, en stor Del til Norge. Nelthropp og Harris anlagde 1795 tillige en *Oliemølle*, som efter sagkyndigt Skøn ansaas for en af de mest fuldkomne i Landet.

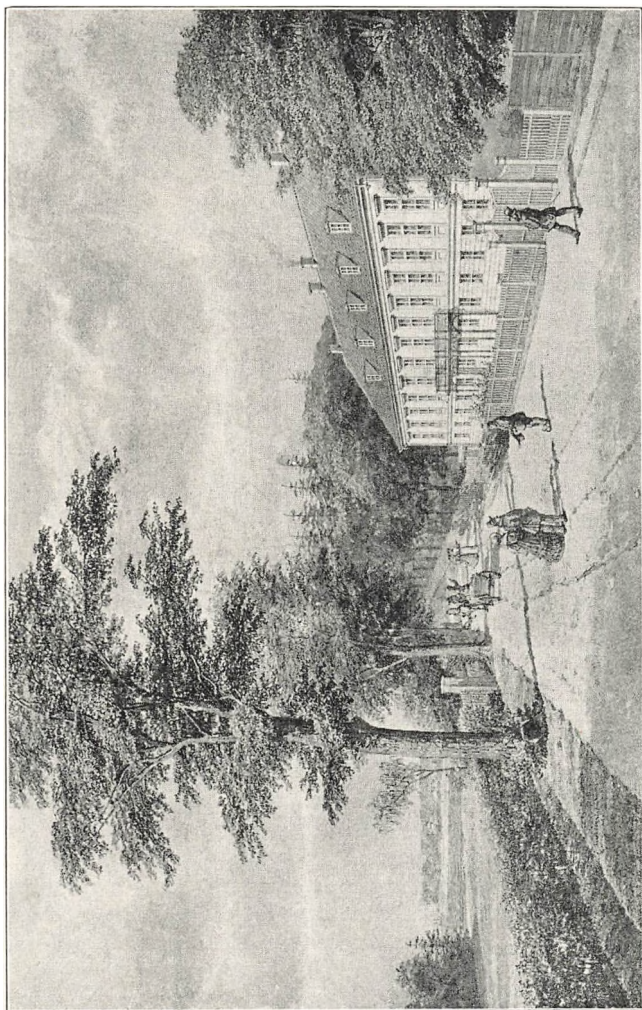
I Aaret 1803 afhændedes begge Virksomheder. Lædermanufakturert købtes (tillige med Ørholm og Nymølle, som de to Englændere ligeledes ejede) af et Interessentskab, der bl. a. bestod af den bekendte norske Statsmand, Herman Wedel-Jarlsberg, men midt under Krigen blev det overtaget af Staten (1811); efter Freden kom det atter i privat Besiddelse og ejedes en Tid af Firmaet Meyer og Trier. Manufakturert var dog bleven nedlagt, og i Trediveerne indrettedes det til Fabrik for Stearin- og Talglys. Ejendommen bestod 1834 af en to Etages Fabriksbygning og et to Etages Stuehus med Udhus foruden fem Tønder Land, men allerede paa dette Tidspunkt var der fraskilt en Del Parceller, og en af disse var *Skodsborg Kro*, det nuværende Hotel Øresund, der ligger lige over for Vejen ind til Skoven; Gehejmeraad Lühes Bevilling til at drive Værtshus paa Retraite var opretholdt gennem Aarene, og Kroen fulgte med Lædermanufakturert, da dette solgtes 1803.

Oliemøllen paa Retraite købtes af Den kgl. danske Manufakturhandel, en af de ikke faa industrielle Virksomheder, Staten den Gang drev, og afhændedes atter 1822 til Joh. Chr. Drewsen paa Strandmøllen, men maatte nedlægges fra det Tidspunkt, Indførselstolden paa Hampeolie blev ophævet (1831); det var da ikke længer muligt at konkurrere med de fremmede Varer. Sønnen Chr. Drewsen fik Ejendommen 1846 og gav 1851 Fabrikør J. P. Johnsen († 1896) Skøde paa en Del deraf, bl. a. selve den gamle Oliemølle, hvori Skodsborg Klædefabrik var indrettet; en anden Del tilhørte i længere Tid De forenede Papirfabrikker og kom siden ind under Sanatoriets Arealer. Skodsborg Klædefabrik var allerede oprettet 1849 og beskæftigede den Gang 16 Arbejdere; Fabrikken er brændt to Gange, 1874 og 1884, og overgik til et Aktieselskab i Aaret 1904. Klædefabrikken er nu nedlagt og der tilvirkes Hatte i Stedet.

Største Delen af det gamle Retraites Grund, der laa paa begge Sider af Strandvejen, indtages nu af Hattefabrikken, Sanatoriet og Hotel Øresund.

Den anden Del af det oprindelige Skodsborg Hus, der beholdt det gamle Navn *Skodsborg*, kom altsaa 1729 i Carl Chr. Hunters Eje. Han havde det ikke særlig længe, skødede det allerede i Foraaret 1734 til en »velagtet Mand« Chr. Bladt, formodentlig en københavnsk Handelsmand. I hans Tid bestod Skodsborg af tre Bygninger, hvoraf Stuehuset, der laa ud mod Helsingørsvejen (den nuværende Strandvej), var af Mur og Bindingsværk, ni Fag og i to Etager; mod Nord et lavere Bindingsværkshus med klinede Vægge, mod Øst et Hus med

SKODSBORG PALÆ 1852
(1 Forgrunden Frederik den Syvende og Grevinde Danner; Tegning af H. G. F. Holm)

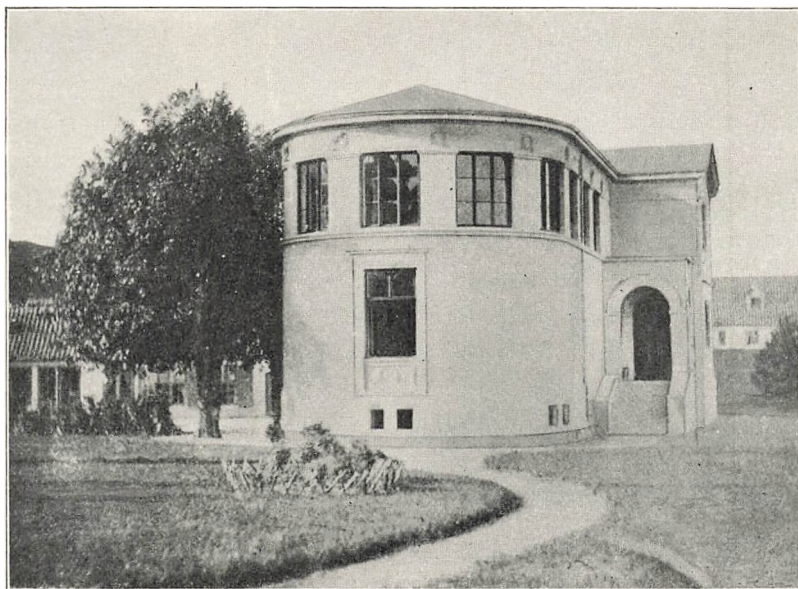
Stald og Lade. Til Stedet hørte en Frugthave med unge Træer, en Urtehave og en mindre Lysthave, anlagt »uden for Vinduerne«. I 1740erne var den bekendte Storhandelsmand Just Fabritius († 1766 som Agent og Etatsraad) Ejer af Skodsborg; han havde faaet Fæstebrev 1744. I den store Skodsborg Bakke, der nu hørte til denne Del af den oprindelige Ejendom, sprang en Kilde, som Fabritius (eller maaske allerede hans Formand) forsynede med Indhegning, plantede Pile deromkring og indrettede det saaledes, at den mødige Vandrer kunde finde Hvile ved Kildens Væld. Tillige forsynede Kilden langt ned i Tiden baade Skodsborg og Retraite med Ferskvand.

I 1752 afhændede Fabritius Lyststedet til Raadmand Thomas Ziemer, hvis Enke Sophie Hedevig, f. Terkelsen, faa Aar efter (1758) overdrog det til Bertram Samuel Schuster, en vestindisk Planter, der opholdt sig i København i de Aar, men han bortskødede atter i Begyndelsen af 1761 Skodsborg til Ejeren af Retraite, V. A. v. d. Lühe. Gehejmerraad Lühe maa aabenbart have haft reelle Hensigter, det har næppe været Spekulation alene. Muligvis har han tænkt at skabe sig et Landsæde i større Stil ved i to paa hinanden følgende Aar at erhverve hele det gamle Skodsborg. At han havde noget for, synes at fremgaa deraf, at Luxdorph i Oktbr. 1761 tog derover fra Nærum og besaa hans »Indretninger«. Det maa imidlertid have slaet fejl for ham — i Sommeren 1765 solgte han Skodsborg og faa Aar efter gik Retraite samme Vej.

Skodsborgs nye Ejer var Kammerraad Johannes Søbøtke, som tilkøbte en Del Jord og kaldte Ejendommen »Søborg-Hus«. Han fandt sig vel tilrette paa sit nye Lyststed og boede der i et kvart Aarhundrede; da han i de nærmeste Aar efter 1767 var paa Rejse til sine Plantager paa St. Croix, lejede han det ud til den svenske Gesandt Sprengporten, som tilbragte Somrene 1768-71 paa Skodsborg. Først 1790 afhændede Søbøtke Lyststedet til en anden Vestindianer, den som Generalguvernør hjemvendte Henrik Ludvig Schimmelmann, der kom tilbage til Danmark efter en lang Virksomhed paa Øerne. Efter hans Død 1793 beholdt Enken Skodsborg indtil 1808, da hun solgte det til Gehejmekonferensraad Siegfried Victor Raben-Levetzau († 1812); efter et Par mellemliggende Ejere kom det derefter til Mægler Mathias Holten, som 1833 afhændede det tillige med en Parcel af Retraite til Prins Ernst af Hessen-Philippsthal-Barchfeld, en Svoger til Prinsesse Juliane Sophie. Til Lyststedet hørte nu et Areal af ni Tdr. Land, for største Delen Lystskov og Have, og en Bro førte over Vejen ud til Stranden. Prinsen benyttede Skodsborg som Sommerbolig indtil sin Død 1850; det stillede derefter til Auktion, og Chr. Winthers Svigerfader, den ansete Murermester J. H. Lyththans blev Ejer. Med hans muntre Døtre holdt Livsglæden sit Indtog paa det gamle Lyststed, men det varede kun kort; et Aars Tid efter døde Lyththans, og Frederik den Syvende købte Skodsborg af hans Bo (1852).

Kongen havde et Par Aar i Forvejen ægtet Grevinde Danner, og denne Omstændighed var vel nok for en Del Anledning til, at han købte »Skodsborg Palæ«, som det senere kaldtes. Grevinden var som bekendt alt andet end yndet i Hovedstaden, og Kongehusets Medlemmer tillige med det højere Aristokrati trak sig tilbage fra Hoffet; det krænkede Kongen, som holdt sig borte fra København saa vidt det lod sig forene med hans Pligter som Regent. Om Sommeren boede

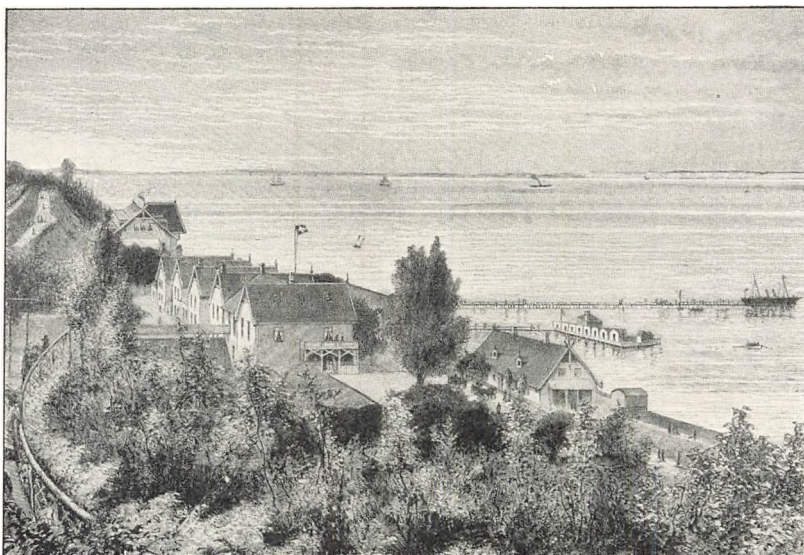
SKODSBORG PALÆ: SPISE- OG RECEPTIONSSAL
(Ældre Fotograf)

han mellem fire og otte Uger paa Skodsborg, om Vinteren oftest paa Frederiksborg, indtil Slottet brændte i Slutningen af 1859. Desuden var Kongen og Grevinden ofte paa Rejser ude i Landet, og søgte siden aarlig til Glücksborg og Jægerspris. Paa Skodsborg lod Frederik den Syvende Nord for det oprindelige Lyststed, hvis prægtige store Have stødte umiddelbart op til Dyrehaven, opføre en Spisesal med Receptionsværelser, som mod Syd afsluttedes af en ejendommelig Rotunde med højsiddende Vinduer, der gav Rummet Indtryk af en Skibskahyt. Begge Bygninger ligger der endnu; Skodsborg Palæ er en langagtig Bygning paa tretten Fag, i to Etager med Kviste og afvalmet Tag, og iøvrigt bibeholdt i det attende Aarhundredes gængse Lyststeds-Stil.

Til Trods for den forholdsvis gode Beboelse, Skodsborg Palæ afgav, yndede Kongen paa feltmæssig Vis at ligge i Telt, der rejstes i

Haven mellem Hovedbygningen og Spisesalen, medens Grevinden boede i Palæet. Dagene gik med Fisketure, Kongens Yndlingspassion, Udflugter i Omegnen og korte Besøg i Hovedstaden, og Livet paa Skodsborg var utvungent og behageligt; Kongens Nærværelse medførte, at der oprettedes en Telegrafstation, som dog kun benyttedes, naar Skodsborg var Residens.

Ved Frederik den Syvendes Død udlagdes Skodsborg til fri Raa-

SKODSBORG BADEHOTEL 1879
(Set fra Koncertpavillonen; Træsnit)

dighed for Grevinde Danner, der jævnlig benyttede Palæet indtil sin Død 1874; Ejendommen blev derefter sat til Auktion, og siden er største Delen af dens Tilliggende udstykket; det gamle Palæ, der en Tid benyttedes til Hotel, ejedes senere af Bankdirektør, Gehejmeetatsraad P. N. Damm, medens Spisesalen, der i en Aarrække havde været anvendt som Privatvilla, tilligemed Staldbygningen indgik under Sanatoriet. Nu har Sanatoriet ogsaa overtaget det gamle Palæ.

De to oprindelige Lyststeder havde efterhaanden udviklet sig til en hel lille By — allerede ved Aar 1800 laa der over en halv Snes Huse ved Skodsborg. Udviklingen gik jævnt fremad, indtil Frederik den Syvende købte Palæet; fra dette Tidspunkt var Stedet i stedse stigende Fremgang. Kongens Ophold gav Anledning til, at Københavnerne mere og mere søgte ud til Skodsborg, der efterhaanden blev et

eftertragtet Maal for Traktører og Marketendere; i 1859 var der tillige fire Høkere i »denne fattige By« som det hedder.

Landstedernes Antal øgedes stadig. I de sidste Par Menneskealder er der opstaaet en Række Villaer og Lyststeder, som i Størrelse og Pragt overgaar, hvad der hørte Fortiden til, blot er Havernes Areal i al Almindelighed formindsket. Landstederne i Skodsborg bærer gennemgaaende Præget af god Smag, der vidner om dygtige Arkitekters

SKODSBORG SANATORIUM: HOVEDBYGNING

(Fotografi 1910)

Medarbejderskab, og en vis solid Fornemhed — Skade derfor, om den høje Bebyggelse, hvor meget den end tillempes efter Forholdene, her skulde faa Lov til at brede sig mere end sket er.

En medvirkende Aarsag til Skodsborgs Opkomst var Oprettelsen af *Badehotellet*, nu kaldet *Skodsborg Søbad*. Det opførtes paa Bakke- draget Nord for Skodsborg og aabnedes 1874. I det følgende halve Aarhundrede vandt Skodsborg Søbad Ry som et af Nordens skønneste Badesteder, hvortil fremmede Turister fra alle Kanter søgte hen, og tillige blev det en fast Skik ved de internationale Kongresser og andre store Sommerstævner at henlægge en Del af Festlighederne til Skodsborg Badehotel. Beliggenheden var pragtfuld — Hovedbygningen højt oppe over Vejen, paa en 10 m. høj Terrasse med en monumental Trappe, om Aftenen med de oplyste Verandaer, der kunde ses

langt ude fra Sundet, med de fire fritliggende Kottager omgivet af Sportspladser og prægtige Haveanlæg, hvis Skønhed Terrænets naturlige bakkede Beskaffenhed yderligere forhøjede, og med direkte Adgang til Dyrehaven ad en Viadukt over Banelinjen, og 30 m. over Søens Overflade Koncertsalen paa en høj Terrasse; endelig øverst oppe de gamle Bøge, der kronede Bakkekammen. De fleste af disse Herligheder, der stod som Indbegrebet af et lidt ældre Slægtleds Sommeridyl, er der endnu, men skæmmet og trykket af de forandrede Omgivelser: Nye Vejanlæg er skaaret ud i Skrænten, Bakkekammen kronet ikke mere af Bøgetoppe — man øjner knap Dyrehavens Træer bag den samlede Række Etagehuse med det altfor kønne Navn »Høje Skodsborg«, der nu troner øverst oppe paa Bakken. Disse Huse afgiver sikkert Beboelseslejligheder med en vidunderlig Udsigt, men de staar ikke nær saa vidunderligt til Landskabet og de forøger heller ikke Øresundskystens Dejlighed søværts fra.

Den Institution, der i vore Dage bringer Skodsborgs Navn ud over Landets Grænser, er *Skodsborg Badesanatorium*, et medicinsk Kursted i meget stort Format. Det ligger i den sydlige Del af Byen og danner et mægtigt Komplex af Bygninger paa begge Sider af Strandvejen; Kurstedet ligger for største Delen paa de gamle Lyststeder Skodsborg og Retraites Grund, og oprettedes oprindeligt i et Par af Frederik VII's tidligere Palæbygninger, men siden har man overtaget dem alle, og Anstalten er stadig udvidet dels ved Køb eller Leje for længere Aaremaal af nærliggende Villaer, dels ved Opførelse af nye Bygninger. Det er oprettet af »Skandinavisk filantropisk Selskab«, en Forening, hvis Medlemmer væsentlig tilhører det internationale adventistiske Samfund, og aabnedes i Maj 1898.

II. FRA AGGERSHVILE TIL ENRUM

Forlader man det egentlige Skodsborg og gaar videre Nord paa ad Strandvejen, kommer man umiddelbart efter Badehotellet til en Strækning, hvor Stranden paa den ene Side er aaben og Skoven paa den anden Side gaar helt ned til Vejen; midt i det attende Aarhundrede flød her en Kilde, som i Reglen benyttedes af kørende som Vandingssted for Hestene. Ensomt i Skovbrynet laa forhen det karakteristiske Lyststed *Skovbakken*, i sin Tid opført af Etatsraad L. P. Holmblad; Skovbakken er nu udstykket og bebygget med adskillige Villaer. Hvor Skoven ender ligger den gamle Lystejendom *Aggershvile* *).

Aggershvile er grundlagt af den i Datiden ansete og indflydelsesrige Storhandelsmand, Etatsraad og Bankkommissær Gregorius Klau-

*) Ejendommen anføres paa Kortet fra 1765 med det misforstaaede, men poetiske Navn »Hagars Hvile«.

man, der opkaldte Lyststedet efter sin Hustru Maren Aggers. I 1724 sluttede han Kontrakt med de Nærum Bymænd om en Byggeplads ved Dyrehavehuset Kørom for der at opføre »et lidet Stykke Hus, hvortil om Sommeren kunde have en Retirade og Forfriskning«. Grunden var kun liden, 46 Al. bred og 126 Al. lang, og paa den fik han Fæstebrev 2. Oktbr. 1724. Det var den første Oprindelse til Aggershvile. Omtr. 1735 fik han Raadighed over et Jordstykke af lignende Stør-

AGGERSHVILE
(Fotograf 1910)

relse, men det hele var dog kun et Lyststed i mindre Format og med et indskrænket Haveomraade. Men det havde Ry for sin bekvemme Indretning og smukke Beliggenhed. »Det haver sin Udsigt til Stranden,« hedder det 1745, »hvilken Prospekt er fra Salen og meget plaisant, og den Divertissement, som Beboeren kan have udi Jægersborg Dyrehauges Skov, er ikke mindre.« Klauman beboede Aggershvile til sin Død, hvorefter den blev sat til Auktion (1753) og Sønnen Peter Gregorius købte Ejendommen, men afhændede den straks efter til Grev Rantzau-Ascheberg, mest bekendt som en af Hovedmændene ved Hofrevolutionen 1772, under hvilken Dronningens Fængsling tilfaldt ham. Da han overtog Aggershvile, var han allerede Kammerherre og Oberst, men endnu en yngre Mand og af et ret vidtløftigt Temperament; 1756 opgav han foreløbig sin Stilling som Officer og drog til

Udlandet, trængt af nærgaaende Kreditorer og mislige Gældssager, der hang ham truende over Hovedet, rimeligvis ogsaa for at følge en af de italienske Sangerinder fra Mingottis netop i 1756 opløste Operatrup. I seks Aar opretholdt han sin Landflygtighed og turede rundt mange Steder, bl. a. i Italien.

Formodentlig hænger disse Aschebergs Vidtløftigheder sammen med, at Aggershvile var bleven udlagt Etatsraad Terkel Brügmans Dødsbo og allerede i Foraaret 1757 atter sat til Auktion. Derefter gik Ejendommen nogle Aar fra Haand til Haand. Den købtes paa Auktionen af den rige Købmand John Brown, som imidlertid allerede 1759 afhændede den til Planter Jens Peter Hemmer, der atter 1762 solgte den til en københavnsk Handelsmand Lavrids Glerup. I hans Tid bestod Aggershvile af en Hovedbygning med tretten Værelser, Domestikbygning, Stald m. v. Glerup beholdt Lystgaarden en halv Snes Aar, men 1772 købte Hemmer den tilbage og udvidede den samtidig med $4\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn af Frydenlunds tidligere Tilliggende; ligesom Aggershviles gamle Haver laa de nye Jorder langs Dyrehavens Rækværk.

Fra Begyndelsen af 1780 var Gaarden i Hof-Possementmager Carl Ferd. Klemckes Besiddelse. Samme Aar, den 20. Oktbr., brændte Aggershvile. Ilden udbrød paa et Høloft, Stuelængen, Laden og en Tverbygning lagdes i Aske, selv Dyrehavehegnet blev antændt og flere store Bøge gik i Løbet. Gaarden blev atter opført og i Efteraaret 1783 stillede Ejeren Aggershvile til Auktion, hvorved Etatsraad Enevold Berregaard Lugge erhvervede Ejendommen; han tilkøbte en Del Arealer, dels af Frydenlunds og Nærums Jorder, dels af Trørød Mark og endvidere Lyststedet Sølyst. Dette bortsolgtes senere og tillige en Del af Jorderne, medens Resten lagdes ind under Aggershvile, som derved fik et Areal af $7\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn. Klaumans lille Lyststed var nu bleven en Lystgaard med vidtstrakte Tilliggender. Lugge drev stort Agerbrug og opførte en Del Avlsbygninger. Efter hans Død (1788) bortforpantede Enken, Christiane Frederikke, f. Holst, Jorderne, og Forpagteren fik overladt de nye Bygninger paa den nordre Side af Vejen, medens hun selv beholdt Hovedbygningen paa den anden Side ind mod Skoven. Der var tre Haver, en Lyst- og Frugthave med 450 Frugttræer og to Køkkenhaver; ned mod Stranden laa et Par Oldtids-Gravhøje, »Urnehøj« og »Hoppens Høj« (nu Lokeshøj). De hører nu begge til Rolighed; Urnehøj (den nordligste) kaldes ogsaa »Lyshøj«, Lokeshøj, med en pragtfuld Udsigt over Sundet, er bekendt fra det franske Journalistbesøg i 1867. Under Strandbakken ved den nordre Ende af Ejendommen var en Kilde.

I 1808 lod Etatsraadinde Lugge, der var gammel og svag, Aggershvile bortsælge ved Auktion, og i det nittende Aarhundrede havde Gaarden derefter adskillige Ejere, bl. a. Kommandørkaptajn Johannes Krieger, kendt fra Krigen 1807-14, og J. C. Drewsen, der ejede

Gaarden fra 1819-35 og lod den drive under Sønnens Forpagtning; der hørte den Gang 156 Tdr. Land til Aggershvile og siden udvidedes Arealet, men nu er Jorderne udstykket, og paa begge Sider af Strandvejen har der rejst sig Villaer paa dens Grund.

Aggershvile ejedes omkring sidste Aarhundredskifte af to gamle Frøkener, Emma og Julie Petersen, der selv beboede Hovedbygningen og havde indrettet den gamle Forpagtergaard ved Opkørslens Nord-

ROLIGHED
(Fotografi 1910)

side til Sommerpholdssted for svagelige Syersker. Siden er Aggershvile Hovedbygning af Direktør Ernst Michaelsen og Hustru ved Gavebrev af 30. Juni 1920 skænket Københavns Kommune til Børnehjem. Den gamle Have strækker sig endnu mellem Dyrehavehegnet og Opkørselsalleens søndre Side helt ud til Strandvejen, medens Jorderne paa den nordre Side er udstykket. De tidligere Avlsbygninger brændte omkring 1890 og en ny Avlsgaard opførtes Vest for Kørom. Den er frasolgt og bærer nu ene det gamle Navn.

Side om Side med Aggershvile ligger *Rolighed*, mod Syd begrænset af Vejen til Frydenlund, mod Nord af den store Sø ved Enrum. Ejendommen er grundlagt af Nordmanden, Konferensraad Carsten Tank Anker, som i sidste Fjerdedel af det attende Aarhundrede sad i København som Embedsmand i de derværende Regeringskollegier. Ved

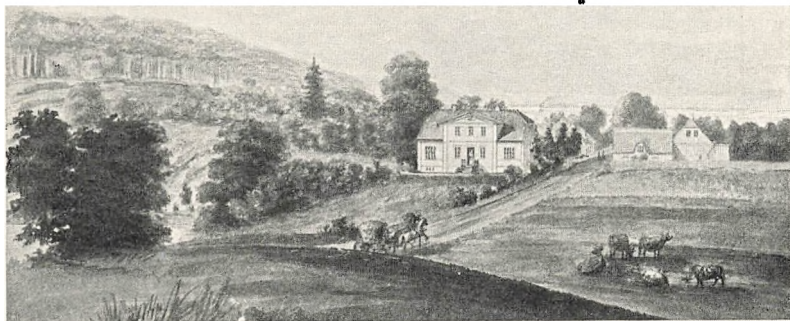
Aarhundredets Slutning dannede han sin Lystgaard ved en Sammenstykning af Arealer fra Aggershvile, Sølyst og Enrum. Han købte nemlig 1796 af Etatsraadinde Lugge et Stykke Agermark paa ca. 59,000 Kv. Al. ($2\frac{1}{2}$ Skp. Hartkorn) af Aggershviles Tilliggende; det var en Del af det Jordsmon, der tidligere havde ligget til Sølyst og hørte til de Lodder, som 1772 var bortsolgt fra Frydenlund. Snart efter (Aar 1800) erhvervede han desuden af Enrums Ejer, Fabritius de Tengnagel, et Par lignende Jordstykker (tilsammen ogsaa ca. $2\frac{1}{2}$ Skp. Hartk.), der ligeledes stammede fra de Frydenlundske Auktionslodder og grænsede op til Store Sortemose Dam. Paa det sidste Areal stod der ved Overtagelsen et norsk Træhus.

Da Englænderne i Eftersommeren 1807 gik i Land paa disse Kanter, blev de i Hast forladte Landsteder naturligvis taget i Besiddelse til Indkvartering. Da en af de engelske Generaler, formodentlig Wellesley selv, traadte ind i Carsten Ankers Hus, fortælles det, at han blev højst forundret over, at der paa Væggen hang et Portræt af hans gode Ven, Peter Anker, Guvernør i Dansk Vestindien og Broder til Roligheds Ejer. Generalen lod derfor Lyststedet stille under speciel Opsigt, og da Familien efter Bombardementet atter tog det i Besiddelse, var der ikke rørt saa meget som en Flaske Vin i Kælderen.

Carsten Anker fik dog ikke Lejlighed til at gøre varig Brug af sin Lystgaard ved København. Allerede 1794, før han grundlagde Rolighed, havde han købt Eidsvolds Jernværk i Norge, og dør bosatte han sig 1811. Desuden var han under sit Ophold i København kommet i nær Forbindelse med Kristian Frederik og hørte i Norge til den Kreds, der sluttede op om den nye norske Konge; han gav den grundlovgivende Rigsforsamling Husly i sine Stuer paa Eidsvold og blev en af de ledende Mænd i Norge efter Rigernes Adskillelse. Forinden afhændede han Rolighed 1813 til Kaptajn John Christmas, der 1819 fik Skøde paa Lille Sortemose Dam af nogle Bønder i Nærum. Efter hans Død overdrog Boet (1826) Rolighed til den bekendte Handelsmand William Duntzfelt, som atter solgte Ejendommen til den engelske Chargé d'affaires Peter Browne (Skøde af 1841), og denne erhvervede Ejerret over de paa Roligheds Grund staaende, Staten tilhørende Træer. Endelig fik Grosserer L. J. T. Grøn 1855 Auktions-skøde paa Rolighed, der endnu er i Familiens Besiddelse.

Den smukke Ejendom havde 1910 et Tilliggende af ca. 30 Tdr. Land, men en Del af Arealet paa Strandsiden er senere bortsolgt. Ved Hovedindgangen fra Strandvejen ligger et ejendommeligt ældre Portus, en Træbygning i norsk Stil. Roligheds gamle Hovedbygning var ligeledes af Træ, og skal efter Traditionen være ført hertil fra Norge; den er 1926 ombygget i Sten. I Forvejen var tilbygget en Vinterhave og et mindre Hus med Gæstekamre, og ved Ejendommens nordlige Grænse ligger paa Skrænten ned mod Søen en smuk lille Bygning,

der anvendes til Billard- eller Dansesal. Dertil Stald og Driverier. Bygningerne omgives af en prægtig, ca. ti Tdr. Land stor Have med smukke gamle Træer og Plantegrupper. Havens sydvestlige Spids er fraskilt som særlig Ejendom og herpaa er opført et Begravelseskapel for Familien Grøn, Side om Side med Vedbæk Kapel. Det er omgivet af en Jordhøj paa alle Sider, er indvendig forsynet med Ovenlys og Hvælvinger, der bæres af Søjler, og er opført 1882 af L. J. T. Grøn i Anledning af hans Moders Død. Han hviler selv heri, omgivet af sine Forældre og sin Efterslægt — sidst er Stiftamtmand Howard Grøn og Hustru bisat i Højen; over M. E. Grøn og Hustrus

UDSICHT MOD VEDBÆK FRA URNEHØJ

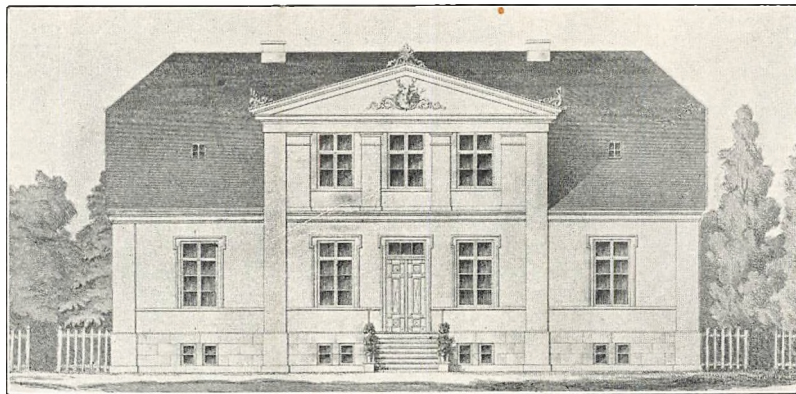
(Akvarel fra 1860'erne af C. T. Tegner; midt i Billedet Sølyst)

Kister er anbragt Portrætmedailloner i Bronze. I Tilfælde af Roligheds Bortsalg til fremmede er paa Familiebegravelsens egen Grund indrettet Bolig for en Opsynsmand, det saakaldte Kapelhus.

Nord for Rolighed ligger paa begge Sider af Strandvejen et moderne Villakvarter, der omgiver det gamle Landsted *Sølyst* (ikke at forveksle med *Sølyst* (den Gang Seelust) ved Emilie Kilde). Oprindeligt var det et Skovhus til Frydenlund, men tilhørte senere Byfogden i København, Jens Michael Sonne, og solgtes ved Auktionen efter ham i Sommeren 1763 til Hans Riegelsen, Besidder af Hovedgaarden Øllingsgaard paa Laaland; faa Aar efter (1769) afhændede han det til Kasserer ved Ekstraskatten, Joh. Jac. Dumreicher, der ejede det i en Række Aar, købte nogle Jorder til Stedet (1772) og kaldte det »Sølyst«.

Som nævnt i det foregaaende laa *Sølyst* en Tid (1785-89) under Aggershvile, solgtes derpaa ved Auktion til Ejeren af Enrum, som atter 1794 skødede det til Generalkrigskommissær Joh. Didr. Gorne, men betingede sig, at Enrums Besiddere ogsaa i Fremtiden skulde have

Forkøbsret til Lyststedet, en Bestemmelse, der senere ophævedes; Gorne udvidede yderligere Tilliggendet, som ved det nittende Aarhundredes Begyndelse bestod af Frugthave, Vænge og et Stykke Agerjord paa henimod en Tønde Land. Efter Gorne fulgte Stedets mærkeligste Ejer, den bekendte Bogtrykker og Litterat Klavs Henrik Seidelin, Udgiver af »Politivennen« og »Dagen«; han købte det 1808, døde dog allerede 1811, men Sølyst blev længe i Familiens Besiddelse. Selv havde han ingen Børn, men Enken havde af et tidligere Ægteskab to Sønner, der arvede Sølyst ved hendes Død 1826. Den ene af disse Sønner var Lægen, Etatsraad J. J. A. Schønberg, en kort Tid Redaktør

HOVEDBYGNINGEN PAA SØLYST
(Farvelitografi)

af Berlingske Tidende; hans Enke ægtede Højesteretsadvokat C. Liebenberg (Broder til den bekendte Udgiver), som derved blev Ejer af den ene Halvdel og købte den anden af sin Hustrus Svoger, Hofinspektør H. H. Schønberg. I 1847 solgte han Sølyst til Kammerjunkeren G. B. Gyldenstjerne Sehested, som lod Arkitekt N. S. Nebelong opføre en ny og efter den Tids Fordringer prægtig Hovedbygning; denne Bygning ligger der endnu. Han døde 1873 og efter et Par mellemliggende Ejere, hvoraf den ene byggede det store Havehus mod Nord, fik Grosserer Johannes Holm, 1881 Skøde paa Sølyst, der nu ejes af Sønnen, Generalkonsul Chr. Holm. Arealet var i 1830'erne tre Tdr. Land og senere tilkøbtes en Parcel af Gaarden Alexandria.

Endelig ligger lidt Nord for Sølyst Indkørslen til *Enrum*, en af Egnens skønneste og mest idyllisk beliggende Ejendomme; set fra Sø-siden tager den sig prægtig ud med sine tre Terrasser og den slots-lignende Hovedbygning øverst oppe paa Bakken, overskygget af ærværdige gamle Løvtræer, der ranker sig op over Skrænterne fra alle Sider.

Det lille Skovparti, hvori Enrum ligger, gaar i eet med Trørød

Skov og hørte oprindelig til Nærum Overdrev. Her voksede den smukke Ejendom op fra en ringe Begyndelse. Justitsraad Georg Chr. Jacobi, Kasserer ved den kgl. Partikulærkasse, lagde Grunden til Enrum ved 1731 af Prinsesse Sophie Hedevig at tage »et Hus og en liden Jord« i Fæste. Det var ikke noget stort Areal, kun 300 Skridt i Længden og Bredden, med en Bevoksning af unge Risbøge og et Par gamle Ege. Her lod han opføre et Lyststed og anlægge en meget smuk Have, og for at sikre dette Anlæg i Fremtiden, søgte han 1734 at faa Selvejrerret paa Grunden, men det tillod Kongen ikke paa dette Tidspunkt, fordi den laa i Vildtbanen og det kongelige Jagtterræn. Allerede i Jacobis Tid kaldtes Lyststedet »Enrum«. Hans Have var i Datiden navnlig bekendt for sit distinkte og ejendommelige Ekko. »Dets Udsigt er til Stranden,« hedder det 1745 om Jacobis Lyststed, »og haver det [forud] for andre slige Steder et særdeles Prærogativ, som er et Ekko udi Haugen meget nær ved den, som taler lidet højt, og af den Distinktion, at en anden, som tilhører og staar et Par Skridt fra den Person, som taler, ikke, naar den vender Ryggen til, kan gøre nogen Forskel paa Røsten og Ekko, thi foruden at Ekko ikke taber et eneste Ord enten først eller sidst, er det saa tydeligt og følger saa nær paa Røsten, at det er ligesom tvende taledede paa een Gang«. — I 1745 afhændede Jacobi sin Ejendom til den ansatte københavnske Storhandelsmand, Michael Fabritius, der imidlertid døde det følgende Aar og efterlod Enrum til Enken, Anne Marie, f. Köster, som giftede sig to Gange senere, først med sin afdøde Mands Kompagnon, J. F. Wever († 1759) og derefter med Generalmajor J. B. Descarières de Longueville, der ogsaa døde faa Aar efter Giftermaalet (1766). Hun var en indflydelsesrig Dame, modtog Dronning Caroline Mathilde og fremmede Gesandter paa sit Lyststed, og bar Ordenen L'union parfaite, en af hin Tids største Udmærkelser for en Dame af Selskabet.

I hendes lange Ejertid fik Enrum sine første store Udvidelser. Hun tilkøbte et Par Gaarde i Vedbæk, et Lyststed »Mariendal« (der muligvis er identisk med Advokat Ballings Lystgaard i Vedbæk), den saakaldte Teglbakke ved Vedbæk og nogle Jorder af Nærums Hartkorn. Hun døde først 1775, men allerede 1768 overdrog hun Lystgaarden til Sønnen af første Ægteskab, Conrad Alexander, senere adlet under Navnet Fabritius de Tengnagel og fremragende Handelsmand ligesom sin Fader. Han var en af Datidens Kunstmæcener, førte stort Hus, og Enrum, som han omfattede med varm Interesse og forskønnede paa alle Maader, beholdt han til sin Død (1805). Han udvidede yderligere Stedets Tilliggende, købte Sølyst og en Del af Aggershviles Arealer, og fik kgl. Skøde paa Enrums Grund mod atter at afgive til Kongen den saakaldte Hestehave, som 1772 var bortsolgt fra Frydenlund til hans Moder. Ham skyldes ogsaa for en Del de prægtige Haveanlæg.

Den tyske Rejsende, F. W. Ramdohr, der besøgte Enrum omkring

Aar 1790, regner det for et af de skønneste Lyststeder paa Sjælland. Beliggenheden og Omgivelserne — Sundet og Svenskekysten mod Øst, og mod Vest den store Sø med Aaen, der først dannede et Bassin med forskellige Smaaøer og derpaa løb ud i Sundet — var saa lykkelig som tænkes kunde, for at Havekunsten kunde udfolde sig. Men Menneskehænder har ødelagt meget her, siger Ramdohr, og han har aabenbart Ret i sin Kritik over Datidens løjerlige Smag paa Havevæsenets

INDKØRSLEN TIL ENRUM

(Fotografi 1910)

Omraade. Haven nærmest ved Huset var ligesom senere afdelt i Terrasser og regelrette Felter og direkte forbunden med den øvrige landskabelige Park, hvorved der fremkom et Misforhold i Stilen; Grotten ved Søbredden, hvor Hyrdinden sad under Træerne med sin kæln Hyrde, sin Hund og sine Lam, udskaaret i Træ, var ikke paa sin Plads lige op ad det »ærværdige Ocean«, som Ramdohr saa smukt kalder det blide Øresund. Smagfuldt var det ikke, men det var paa Mode og hørte Tidens Havestil til.

Paa den største af Øerne i Aaudløbet var en tyrkisk eller kinesisk Pavillon, paa en anden stod et Monument til Husfruens, Madame Deboras Ære; de faste Punkter i det lille Arkipelag var forbundet med Broer af forskelligartede Former; der var henstillet Volierer og Vaser og anlagt en Miniaturfæstning, som kaldtes »la forteresse De-

bora« (et Navn, der lyder lidt drilsk i vore Øren), og som paa Husets Festdage afgav Salut.

Af alt dette faar man Indtryk af en Have i Hyrdetidens lidt sød-ladne Stil med Ophobning af Rariteter og Kuriositeter af enhver Art. Men derfor var de virkelige Kunstværker ikke banlyst fra Havens Terræn; Enrums Ejer kappedes tvertimod med de Coninck paa Dronninggaard i at opsætte Monumenter og Mindestene under Løvhanget, naar

ENRUM HOVEDBYGNING

(Fotografi)

der blot paa en eller anden Maade var Anledning dertil. Over Kilden, der rinder i Havens nordlige Del, lod Fabritius de Tegnagel rejse en smuk Søjle, der paa Sydsiden bærer Aarstallet 1786 og paa Nordsiden følgende Indskrift:

Carl den XII, Sverrigs Konge
hentede selv daglig Vand fra denne Kilde
imedens han fra den 28. Augusti til den 4. Septbr.
1700 indskibede sin Krigs-Hær i Vedbeck.

Bonden Lars Pedersen, som da eyede Kilden og hver Dag
talede med denne Monarch, har underretted Eenroms nu væren-
de Eyer C. A. Fabritius von Tegnagel herom, og denne sidste, som
har istandsatt og prydet den, har vildet bringe dette i Efterkommer-
nes Minde ved at kalde den

CARLS KILDE.

Paa Søjls andre Sider findes versificerede Indskrifter af Grev Fred. Leopold Stolberg og Enrums senere Ejer, Chr. Colbjørnsen. — En anden Søjle, af Marmor, oprejst 1784 paa en lille Høj og med en antik Vase øverst oppe, staar som et Minde om Ejerens Kompagnon

CARLS KILDE
(Fotografi)

og Husets Ven Casp. Wilh. Wever; ved Havens øverste Terrasser ligger endnu et Par Sfinxer, og ligeledes henstaar fra hin Tid to Statuetter, Neptun og Merkur. Om to andre Marmorstatuer, der forhen prydede Enrum Have, fortæltes, at Katarina II af Rusland oprindelig havde ladet dem forskrive fra Italien, men Skibet gik under i Sundet; Billedstøtterne opfiskedes senere og anbragtes ved Enrum. De skal have forestillet Tragediens og Komediens Muser og oprindelig være bestemt som Dekoration til et Teater.

Efter Fabritius de Tegnagel fik Enrum en lige saa kultiveret og tilmed mere berømt Ejer, nemlig Chr. Colbjørnsen; til hans udstrakte

Ejendomme i Nærum kom nu ogsaa Enrum, som han 1806 fik tilskødet af Debora Kloppenburg, Enken efter den afdøde Handelsfyrste. I Tidens Løb var bl. a. Sølyst bortsolgt fra Ejendommen, men endnu hørte Bakkegaarden (senere Bakkehuset), Teglbakken med Alexandria

MINDESTØTTEN FOR WEVER
(Fotografi)

og Sortemose Bakke til Enrum, foruden flere andre Jordlodder. Colbjørnsen pyntede yderligere paa den smukke Have og oprejste bl. a. en Bøvsten over sin første Hustru Johanne (findes endnu). Han beholdt dog kun Enrum en kort Tid; allerede 1810 skilte han sig ved Alexandria og Bakkehuset, og Aaret efter bortsødede han selve den gamle Lystejendom til Etatsraad og Postdirektør Peder Kolderup-Rosenvinge; ved Ejerskiftet paalagdes det Enrums fremtidige Besiddere at holde Haand over Havens Monumenter og ikke lade dem flytte noget andet Steds hen.

Kolderup-Rosenvinge besad ligeledes kun Ejendommen i et kort Spand af Aar; i 1814 solgte han den til Chr. Tønder, men købte den tilbage 1817. Paa dette Tidspunkt laa der paa Enrums Grund syv Huse med Haver. Aaret efter afhændede han den til Generalmajor og Kammerherre J. F. Gyldenstjerne Sehested, en nær Slægtning af Fabritius de Tengnagel, og Enrum var saaledes endnu en Tid bevaret i den Familie, under hvis Avspicier det havde haft sin Glansperiode. Men man holdt ikke Hævd over Minderne fra hin Tid; Gaarden forpagtedes ud, og en af Forpagterne skal efter Traditionen have ødelagt eller bortført en stor Del af Havens Mindesmærker, paa Trods af de Bestemmelser, Colbjørnsen i sin Tid havde truffet til deres Bevaring. Efter Gyldenstjerne Sehesteds og hans Hustrus Død indgik Enrum under det Sehestedske Fideikommis, som i 1845 afhændede Ejendommen til Chr. Conrad Sophus Greve af Danneskiold-Samsøe († 1886), men Skøde fik han først i 1850. Enrum er endnu i hans Efterkommeres Besiddelse. Grev Ernest D.-S. fik Enrum efter Faderen; han døde ugift 1908, og Ejendommen overgik da til Brodersønnen Aage Conrad.

Enrums tidligere Hovedbygning var to Etager høj, grundmuret og herskabeligt indrettet, men uanselig efter Nutidens Forhold; den nuværende er opført i Aarene 1862-64 efter Tegning af J. D. Herholdt i gotisk-engelsk Renæssancestil af røde Sten med graat Stenpuds. Til Ejendommen laa endnu 1910 ca. 160 Tdr. Land, hvoraf 30 var Park og Have. Nu er store Dele af Tilliggendet bortsolgt, bl. a. til fremtidig Udvidelse af Vedbæk Kirkegaard, og Hovedbygningen anvendes til Pensionat.

Enrum Have har i umindelige Tider været tilgængelig for Offentligheden; mod Syd grænser den til Rolighed, mod Vest til Trørød Skov og mod Nord til Trørødvejen. Lige inden for Hovedindgangen fra Strandvejen ligger en Gartnerbolig og til Venstre dybt nede den store Sø (Store Sortemose Dam) med skovklædte Skrænter. Til Højre for Indgangen en mindre Dam og nordlig i Haven en høj muret Udsigtsterrasse. Haven, der nu ingenlunde er saa velholdt som i gamle Dage, er gennemskåret af Kanaler, og Bækken, som Byen Vedbæk skylder sit Navn, har Udløb over Enrums Grund; den kommer fra Mosedraget mellem Trørød By og Kohave Skov, løber Nord paa til Maglemose, drejer mod Øst, passerer endelig det nordlige Hjørne af Enrum Have, og forener sig med en Arm af Kighanerenden, forinden den løber ud i Sundet.

Paa Enrums gamle Grund, i Skovens sydvestlige Hjørne, hvor Ejendommen grænser til Rolighed, ligger *Vedbæk Kirke* (eller som den oprindeligt hed: Vedbæk Kapel); Vejen til Frydenlund fører tæt forbi. Den er opført efter Tegning af Arkitekt V. Tvede, paabegyndtes i April 1870 og indviedes 4. Juni Aaret efter. Kirkebygningen er rejst

af Edvard J. Hvidt som et Minde om hans Forældre L. N. Hvidt og Hustru (der var knyttet til Vedbæk ved deres velkendte Landsted »Bakkehuset«, og skænket Søllerød Kommune.

III. VEDBÆK

Fra Enrum til Amtsgrænsen ved Smidstrup strækker *Vedbæk* sig i en samlet Bebyggelse over en Strækning af godt to Kilometer. Stranden er kun fri mellem Næssed ved det gamle Toldsted Alexandria og Havnen, fra Strandvejens modsatte Side udgaar Trørødvejen, der fører langs Enrum og videre gennem Skoven. Bebyggelsen i Vedbæk holder sig væsentlig til Kysten, Landsteder og Villaer ligger i et ret smalt Bælte paa begge Sider af Strandvejen, men i de senere Aar er Husene begyndt at vokse ind i Landet, medens et Stykke af Strandvejens Vestside (ud for Henriksholm) endnu ligger som grønne Marker. Trørød Skov ligger Sydvest for Byen, der iøvrigt mod Landsiden begrænses af Mosedrag og aabent Agerland, i Modsætning til Skodsborg, som i sin hele Udstrækning har Skoven til Baggrund. Landskabet ved Vedbæk er temmelig fladt, med uhindret Adgang for friske Vinde fra Vest og Søluften fra Øst; ved sin Fiskerbefolkning faar Byen i højere Grad end Skodsborg Præget og Duften af den friske Sø, men staar tilbage for sin Naboby i idyllisk Beliggenhed.

Vedbæk er et gammelt Fiskeleje; i ældre Tid kaldes det Vithebæk, senere Vebæk eller Veibæk, men Navnets Oprindelse er uvis. Bækken, der rinder ud i Sundet paa dette Sted, er nævnt ovenfor. I Slutningen af det 16. Aarhundrede laa der i denne Egn store Skovstrækninger, og Bønderne i Lenet mødte ved Vedbæk for at føre det hugne Tømmer ned til Ladestederne. I det følgende Aarhundrede nævnes Vedbæk Fiskeleje hyppigt, og i 1680erne var der fem Huse, deraf fire Landgildehuse og et Holdshus. Gaarde var der ingen af, Vedbæk var ingen Landsby, men havde dog paa det Tidspunkt en enkelt Vang, »Nyhavne Vang«, bestaaende af to Aase og fire Holme. Enkelte af Indbyggerne forsøgte sig med Agerbrug, men de fleste var som forhen Fiskere, nogle brugte Sildegarn, andre Flyndergarn. Vedbæk Overdrev strakte sig allerede den Gang til Smidstrup Skelbæk, men Bebyggelsen laa sammentrængt ved det nuværende Enrum.

Tidlig omtales *Kobbermøllen* ved Vedbæk, der paa et vist Tidspunkt synes at have haft en ret stor industriel Betydning. I 1634 fik Kobbersmed Hans Ehm i København Bevilling til at anlægge en Kobber- eller Hammermølle ved et Damsted i den daværende Nærum Skov, og samtidig fik han overdraget en lille Haveplads af Kronens Jorder. Nogle Aar efter klagede han over, at der var for lidt Vand til hans Mølleanlæg, og bad om at maatte faa en Eng til at opstemme Vandet

paa; det fik han, og dertil yderligere i 1646 et Stykke Jord, som kaldtes Bækkehaven eller Birkehaven og hidtil havde ligget til en Gaard i Trørød. I Begyndelsen af 1650erne døde Hans Ehm og Enken overtog Kobbermøllen, men Børnene fik Forkøbsret; under Svenskekrigen jævnedes baade Huse og Møllværk med Jorden og Pladsen laa øde. Børnenes Stedfader, Dr. Jakob Svabe, vilde kun overlade dem Møllestedet mod et større Pengebeløb, men herimod nedlagde den ene af Sønnerne,

VEDBÆKSPYNTEN MED MIRAMARE I AFTENSKUMRING
(Fotograf 1910)

Henrik Ehm, en fremragende Borger i København paa den Tid, Indsigelse; da Dr. Svabe ikke vilde indlade sig paa at bygge Kobbermøllen op og Grunden, hvorpaa den havde staaet, var Kronens Ejendom, lykkedes det Henrik Ehm 1662 at faa Bevilling til at anlægge en ny Kobbermølle paa den gamle Plads. Det er tvivlsomt, om det blev til noget med Kobbermøllens Opbygning — thi der høres ikke mere om den — men sikkert er det, at Henrik Ehm ved kgl. Skøde af 13. Febr. 1668 fik overdraget den gamle Mølleplads med tilhørende Have, og desuden Birkehaven, Hestehaven samt andet Jordsmon af Nærum Overdrev med to Damme. Det var sikkert ikke ubetydelige Arealer, der saaledes blev Henrik Ehms Selvejendom. Ved Anlægget af Lyngby-Vedbæk Banen, der netop skar det paagældende Sted, fandt man Rester af den gamle Kobbermølle, der undertiden kaldtes *Ehmsdal*.

I Vedbæk var i gammel Tid ogsaa et privilegeret *Teglværk*. En kgl. Køkkeninspektør og Fiskemester Christen Nielsen havde sammen med sin Medinteressent, Viceborgmester Anders Jacobsen, i Slutningen af det syttende Aarhundrede rejst en Teglovn ved Foden af en stor Lerbakke lige uden for Vedbæks Led; Teglbakken laa ved Stranden ud for det senere Enrum. Kongen skænkede dem Bakken og gav dem Privilegium (1690), foreløbig uden Afgift, men siden mod hvert

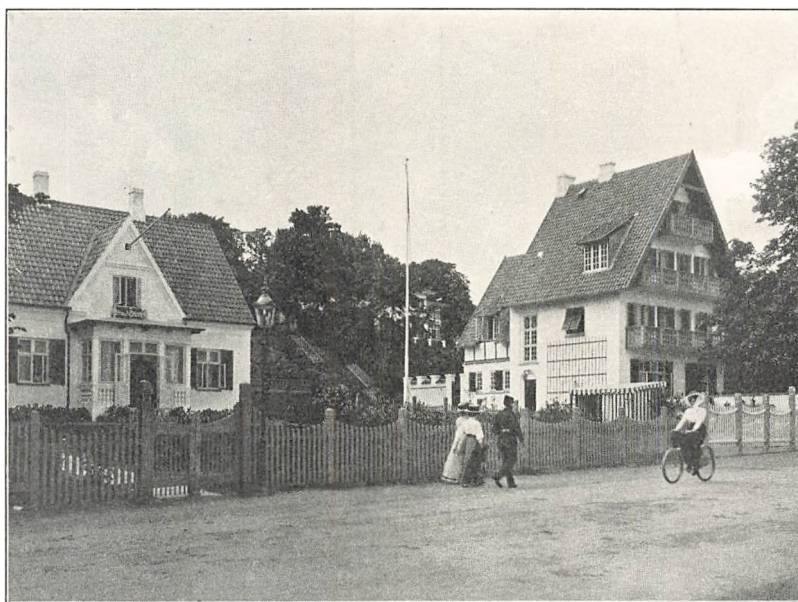
TRØRØDSVEJENS UDMUNDING I STRANDVEJEN

(Fotografi 1910)

Aar at yde 6000 Sten til Statens Byggeforetagender. I Aaret 1700 afhændede Anders Jacobsen Teglværket til Entreprenør Ernst Brandenborg, og 1726 ejedes det af Sr. Niels Alsing, som samme Aar skødede det til en københavnsk Murermester Lars Erichsen, der drev Værket i en Snes Aar; fra 1745 laa det helt stille, og i de foregaaende Aaringer havde Ejeren anvendt store Pengesummer paa Gravning efter Ler, men uden Held — det anvendelige Materiale var opbrugt. Pladsen hella nu opgravet, til Dels som Græsmark, hvor de rejsende, der kørte forbi, lod Hestene gøre sig til Gode. Paa Grunden laa et lille Hus med Have og heri boede Enken, efter hvis Død det gamle Teglværk stillede til Auktion og købtes (1752) af Ejeren til Enrum, J. F. Wever. Den gamle Teglværksgrund, hvoraf Søen i Aarenes Løb har taget sin Tribut og bortskyllet en Del af Stranden, skal i sin Tid være benyttet

som Begravelsesplads for Strandvaskere og pestsyge Personer, der døende eller døde bragtes i Land fra Skibe i Sundet.

Allerede tidligere (1744) var der fra Teglværket bortsolgt et Hus med fri Ejendomsgrund til Joh. Henr. Gonzahl, hvis Enke afhændede det 1760. Huset synes i Mellemtiden at være udvidet til en lille Gaard, der bar Navnet *Rønnedal* og benyttedes som Lyststed. Det tilhørte siden Negociant og Brygger Jens Wedege i København og købtes 1771

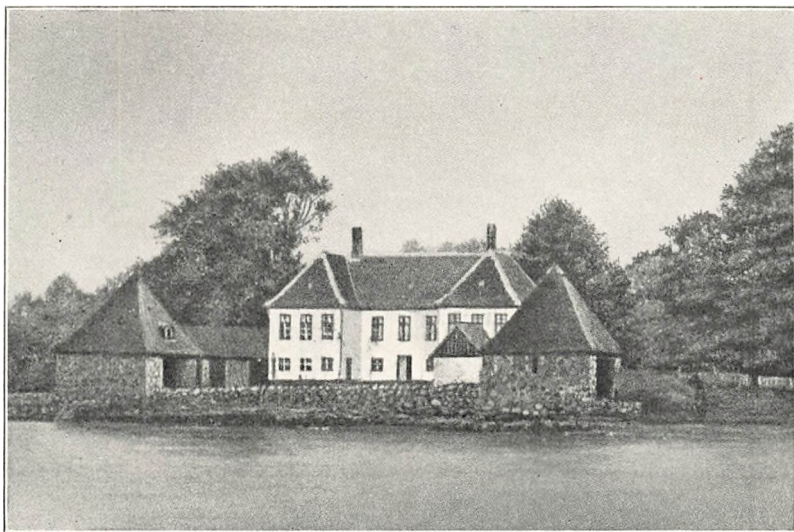
LANDSTEDER I VEDBÆK 1910

(Fotografi)

af Dronning Caroline Mathilde. Senere laa Rønnedal til Enrum, og Fabritius de Tengnagel havde her en Sommer i 1780erne indkvarteret Skuespiller Michael Rosing, som han satte megen Pris paa.

I Slutningen af Aarhundredet dannede Teglbakken et stort Vænge og hørte altsaa til Enrum; her indrettede Fabritius de Tengnagel et Lyststed, som han (aaenbart efter sig selv) kaldte *Alexandria*, og som var bestemt for hans Elskerinde; saaledes beretter i hvert Fald Traditionen. Rønnedal maa have ligget nær ved, hvis det ikke er det samme Lyststed, der blot har skiftet Navn efter Ombygningen; usandsynligt er det ikke, thi Rønnedal nævnes ikke mere i det nittende Aarhundrede. I 1804 stillede Fabritius de Tengnagel *Alexandria* til Auktion, men det lykkedes ikke at faa det bortsolgt. Enrums følgende Ejer, Colbjørnsen, afhændede imidlertid Lyststedet tilligemed Teglbakken

til en københavnsk Grosserer (1810), som umiddelbart efter overdrog Ejendommen til Generaltoldkammeret. Til Lettelse for Kystbeboerne mellem København og Helsingør og for Mellemandelen mellem den sjællandske og skaanske Kyst oprettedes derefter et Toldsted paa Alexandria, og byggedes en Anlægsbro ud i Sundet. Toldstedet aabnedes 1. Oktbr. 1810, dets Grænse gik fra Skovshoved til Espergærde, men kun visse Arter af Varer kunde her udklareres, andre maatte til Kø-

ALEXANDRIA

(Fotografi fra 1860erne)

Til begge Sider ligger endnu de gamle Kampestensbygninger fra Fabritius de Tengnagels Tid; medens Alexandria var Toldsted benyttedes de som Pakhuse

benhavn eller Helsingør. Alexandria havde den Gang et Jordtilliggende af henimod syv Tønder Land og strakte sig et godt Stykke ned mod Urnehøj. Efter Toldstedets Nedlæggelse 1865 købtes Ejendommen af den patriotiske Præst, Gomme Graae fra Flensborg, der var bleven afskediget af Prøjserne, fordi han ikke vilde bryde sin danske Embedsed; siden tilhørte Lyststedet, som nu bar et andet Navn, Baronesse J. L. Rosenkrantz, og efterhaanden blev Ejendommen udstykket i mindre Parceller. Det gamle Alexandria, der havde faaet Navnet *Miramare*, brændte i Begyndelsen af Firserne; Fabrikant William Salomonsen købte Ruinen og lod den nuværende Bygning opføre 1887-88 af Arkitekt Hack Kampmann. Det smukt beliggende Landsted tilhører nu Sogneraadmedlem Grosserer Harry Schacke.

I det nittende Aarhundrede var der ogsaa et Teglværk i det nordlige Vedbæk ved det saakaldte *Staalhus* eller *Bleghus*, der allerede nævnes

tidligere og var beliggende ved Strandvejen, hvor nu Jernbanevejen fører ned til Vedbæk Station.

Strandrideren for Københavns Amts Distrikt havde fra gammel Tid Bolig i Vedbæk. Frederik Taysen, der var Strandrider i første Halvdel af det attende Aarhundrede, havde et Hus, opført paa Fæstegrund, der efter hans Død solgtes til Efterfølgeren Jens Hedeland (1749). Denne Ejendom bortfæstedes senere til Lysestøber Jens West,

BAKKEHUSET CA. 1860
(Farvelitografi)

som ogsaa en Tid ejede Rønnedal; han overlod den til Højesteretsadvokat P. S. Balling, der 1765 lod opføre nye Bygninger paa Grunden og indrettede den til Lystgaard med Vænge og Have, prydet med Espaliers, Broer og Trapper. Advokat Ballings Gaard laa ved den saakaldte Frydenlunds Hestehave og Bonden Lars Pedersens Mark, og i 1768 solgte han den til Fru de Longueville paa Enrum. — Til Strandrideren købte Generaltoldkammeret samtidig med Alexandria to Huslodder ved Smidstrup, og endnu ligger den gamle Strandridergaard ved Sognets Grænse lige ved Skelaaen; den tilhører Etatsraad G. Bestles Enke.

Om Ballings Lystgaard er den samme som det senere *Bakkehus* (tidligere kaldet *Bakkegaarden*), skal lades usagt, men vist er det, at Bakkehuset hørte til Enrum omkring Aar 1800; da Colbjørnsen

i 1810 afhændede det, laa der Have, Lystskov og et Vænge dertil. Aaret efter købtes Bakkehuset af Børskommissær L. N. Hvidt (Skøde af 27. Maj 1811), en af de mest sympatiske Skikkelser fra Fyrreernes Frihedsbevægelse og mest bekendt ved sin Optræden som det københavnske Borgerraaads Formand under de bevægede Martsdage i 1848. I henimod et halvt Aarhundrede beboede han om Sommeren Bakkehuset, som derefter i mange Aar forblev i Slægtens Eje. Da

HENRIKSHOLM
(Fotograf 1910)

han døde i 1856, overgik det til Sønnen Edv. J. Hvidt († 1882) og ejedes efter denne af Sønnesønnen, der bar sin navnkundige Farfaders Navn, L. N. Hvidt. Til Lyststedet laa der i 1810 ca. 1 $\frac{1}{2}$ Td. Land. Det er nu en stor prægtig Nybygning.

Den nys omtalte Lysestøber, Sr. West, besad flere Ejendomme i Vedbæk, men gik fallit og to Avlsgaarde, der tilhørte ham, solgtes ved Auktion 1766. Kort efter Auktionen overgik Gaardene til Lor. Fred. Wilcken, der ejede dem i mere end tyve Aar. I 1774 fik han Selvejerskøde og drev senere Købmandshandel i Vedbæk; 1782 erhvervede han nemlig Ret til at forhandle Fedeverer og Mel foruden ostindiske og kinesiske Varer samt Artikler fra Dansk Vestindien, hvilket dog ikke vil sige andet end almindelige Kolonialvarer som Sukker, Sirup, The og Kaffeønner etc. I hvert Fald den ene af

Gaardene afhændede han til en Bonde, der solgte den til Fabritius de Tengnagel paa Enrum. Faa Aar efter (1795) købtes to Jordlodder af denne Gaard, ialt lidt over 150 Tdr. Land, af Løjtnant Henrik Strambou, som indrettede Ejendommen efter herskabeligt Mønster og kaldte den *Henriksholm*. Han døde 1811, Gaarden blev stillet til Auktion og var de følgende Aaringer udsat for en lang Række Omskiftelser med idelig vekslende Ejere; bl. a. var Kaptajn i det ostindiske Kompagni Nicolaj Brinck, Løjtnant Joachim Barner v. Paaske og Kaptajn Chr. Ludv. Thestrup Ejere af Henriksholm. I 1821-22 holdtes fem Auktioner over Gaarden, i 1827 en sjette, men uden at opnaa passende Bud. I Trediveerne tilhørte den Strandingskommissionær Peter Bjerg. Fra 1867 ejedes Henriksholm af Kammerherre C. v. Rosen, mangeaarig Formand i Søllerød Sogneraad, og efter hans Død afhændede Enken (1892) den til Grosserer Carl H. Melchior, Søn af den fremragende Handelsmand Moritz Melchior, til hvem H. C. Andersen var saa nøje knyttet. Ejendommen er stadig i Slægtens Besiddelse.

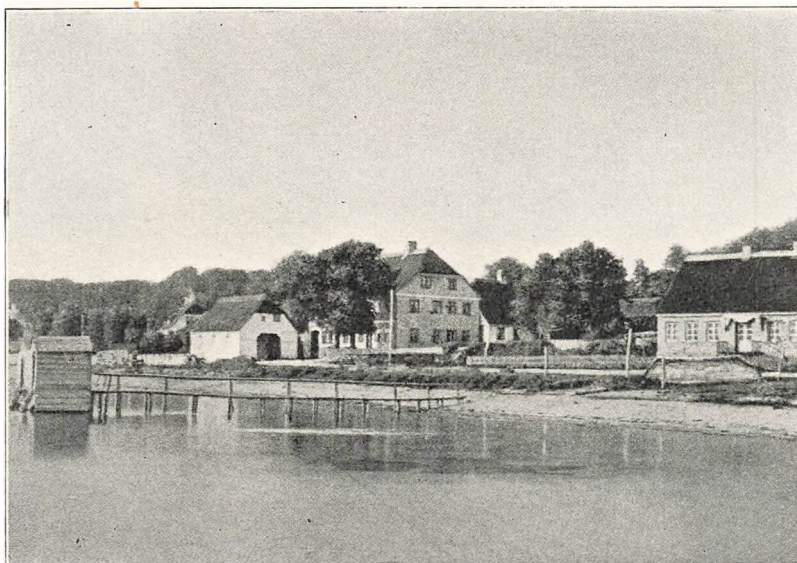
I første Halvdel af det nittende Aarhundrede laa der til Henriksholm 142 Tdr. Land, hvoraf 4 Tdr. Land Plantage og Have; der var Stuehus og fire Udhuse. Haven og den store skyggefulde Park med Smaasøer og Damme omfattede 1910 et Areal af ca. 30 Tdr. Land; Hovedbygningen ligger paa den sydlige Side af Vejen med Udsigt ned over Maglemose og Trørød Skov. paa den nordlige er der Forpagter- og Gartnerbolig m. m. Henriksholms Hovedbygning brændte i 1909, en ny opførtes og toges i Brug i Sommeren 1911. Tegningen til det smukke og karakterfulde Hus skyldes Arkitekt Leuning Borch. — Paa Henriksholms gamle Grund Øst for Strandvejen, der nu er udstykket til Villaer, findes yderst ude paa den høje Søskrænt et Par velbevarede Gravhøje.

Vest for Henriksholm ligger helt ud til Sognegrænsen den lille Bondegaard *Frederiksholm* med et Tilliggende af et halvt Hundrede Tdr. Land.

Vedbæk Kro hører til Egnens ældste. Den driftige Johan Ettersen paa Strandmøllen kom tidlig paa den Tanke, at der var Trang til en Kro i det gamle Fiskeleje. »Jeg haver fæst en Gaard«, skriver han til Kongen, »udi Vedbæk som ligger ved Strandsiden, og der tit og ofte formedelst Modvind og Uvejr kommer mange Folk i Land, saavel af Adel som gemene Mand, hvilke der sammesteds da ingen Logement kan faa«. Han fik ogsaa 3. Febr. 1650 Bevilling til at holde Gæsteri og Værtshus paa sin Gaard og dermed var Kroen etableret. Siden overtog Niels Petersen Krogaarden og efter ham 1670 Peter Bodelsen, der atter 1680 solgte den til Jürgen Henrichsen Gossbrock. I det attende Aarhundrede var bl. a. Markus Wilder (1726), Zakarias Joensen (1747) og Johan Henr. Greve (1770) Kromænd i Vedbæk. Kroen

tilhørte en Tid Mægler Johannes Theodorus Böhme i København og nedbrændte i Foraaret 1768.

I sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede bryggede Kromanden i Vedbæk selv sit Øl og gik derved de Rettigheder for nær, der var indrømmet Holtegaard. Da Ejeren af Rungsted Kro i 1688 fik Privilegium paa alt Krohold ved Helsingørsvejen i en Afstand af een Mil til begge Sider, fik Amtmanden samtidig kgl. Befaling til at lade ned-

VEDBÆK KRO CA. 1870
(Ældre Fotograf)

bryde »Stalden« i Vedbæk, hvor de vejfarende søgte Ly, for at Rungsted Kro ikke af den Aarsag skulde lide noget Afbræk. Men da Privilegiet tillige hjemlede Kroen i Rungsted samme Ret som Holtegaard til at brygge og brænde, saa man sin Fordel ved at opretholde en Kro i Vedbæk, der til Gengæld fik Forpligtelse til at købe sine Drikkevarer i Rungsted, medens de andre Kroer i Søllerød Sogn skulde tage deres Øl og Brændevin fra Holtegaard. Dette Forhold bestod mere end et Aarhundrede igennem. Vedbæk Kro var i ældre Tid en Gaard med et større Tilliggende, i 1830erne ca. 90 Tdr. Land; det gamle Krosted brændte i 1898, og Vedbæk Hotel, hvortil Kroprivilegiet nu er knyttet, opførtes paa en Plads, lidt nordligere i Byen.

Af andre Lokalteter paa denne Egn kan paa Grund af sit ejendommelige Navn mærkes Ejendomsstedet *Rævenakke*, der dels hørte til Nærum, dels til Vedbæk.

TAARBÆK
(Tegning af Carl Baagø 1862)

TAARBÆK OG SPRINGFORBI

LANGT den største Del af det nuværende Taarbæk ligger paa Stokkerup Bys Grund — paa de fattige Rester af dens Bymark og Overdrev, der var bleven tilbage efter at Byen var nedbrudt og dens Omraade indhegnet i den nyanlagte Dyrehave.

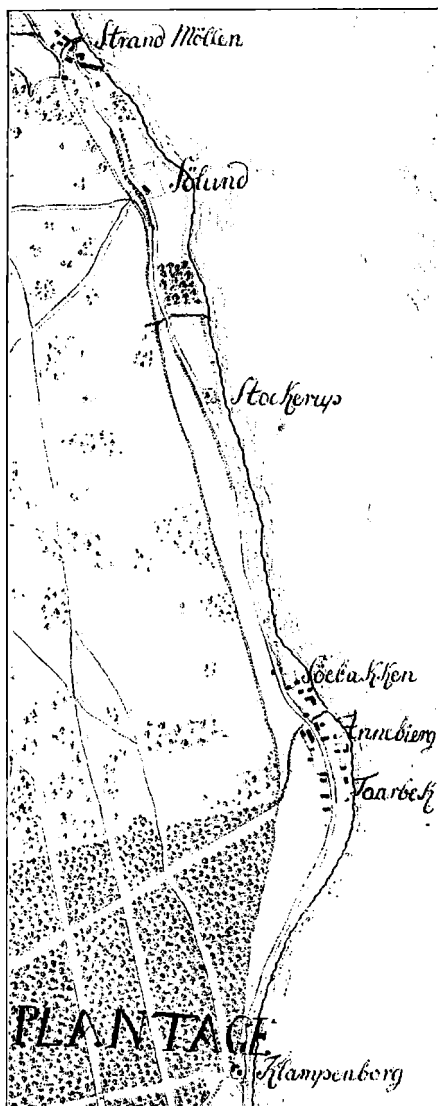
Fra den ældgamle Boveskov, der ogsaa blev indtaget i Kongens store Dyrehave, strømmede en lille Bæk ud mod Øresund. Den kaldtes *Torsbæk* eller *Torbæk* — et Navn der synes at gaa helt tilbage til Hedenskabet — og løber endnu aaben i sine Forgreninger i Dyrehaven, men er rørlagt i sit Udløb gennem Byen. Ved denne Bæk boede ude ved Stranden omkr. Aar 1600 en Fisker, der hørte til Kronens Bønder, og ligesom de andre Fiskere i Lejerne ved Øresundskysten gav en Fjerding Torsk i aarlig Skat. I de ældste Lensjordebøger regnes han til Skovshoved, først omkring Aarhundredets Midte opføres Torbæk som et selvstændigt Fiskeleje, og selv denne ringe Ejendom lod Kronen pantsætte under Svenskekrigen sammen med alt det andet nordsjællandske Gods. Endnu ved Dyrehavens Anlæg synes der kun at have været eet skattepligtigt Fiskerhus, men da en Del af Stokkerups gamle Grund ved Byens Nedlæggelse kom til at ligge uden for Dyrehavehegnet, blev Omraadet saa stort, at der blev Plads til flere. Det var et smalt, men meget langstrakt Areal — rakte lige fra Kristiansholm til Stokkeruphusets Grund (nuværende Trepilevej), mestendels sandet Strandkant, lidet anvendelig til Agerbrug, men vel-

egnet til Fiskeleje. Torbæk havde da ogsaa ved Matrikuleringen 1682 udviklet sig til et anseligt Leje paa fire Landgildehuse med lidt Jord og otte nylig opbygte Holdshuse med Kaalhaver. Og maaske var det virkelig Bøndersønner fra det nedlagte Stokkerup, der havde slaet sig paa Fiskeriet. Lejet havde paa dette Tidspunkt seks store Sildebaade og syv mindre Baade, man drev Fiskeri paa Søen med Krog og Garn, og desuden hørte til det oprindelige Hus fra gammel Tid et Aalestade ved Torbækken.

I det 18. Aarhundrede begyndte den nye Navneform »Taarbæk« at vinde Hævd ved Siden af den gamle. Udviklingen gik jævnt fremad, Lejet der laa ved den stærkt befærdede Helsingørsvej fik Kro, enkelte Lyststeder opførtes og Husenes Antal voksede, saaledes at der i 1802 optaltes 33 Huspladser i Taarbæk. Fiskerhusene var yderst nødtørftige og endnu ved Slutningen af det 18. Aarhundrede saa primitive, at de kunde undvære Skorsten. Lejet laa stærkt udsat for Vind og Vejr, Fangsten var jævnlig ringe, Fiskerbefolkningen fattig og havde ikke godt Lov paa sig. Navnlig Forstvæsenet havde sin Hyre med Fiskerne i Taarbæk og Skovshoved — disse »meget ustyrlige Folk, der næsten daglig begaar Uordener til Fornærmelse og Skade saavel for Skoven som Vildtbanen«. Men Tiden med mildnede ogsaa Taarbæksfiskernes primitive Sæder og jævned dem Vejen til Velstand; i 1830erne var Antallet af Lejets Huse steget til 56, hvoraf Halvdelen var Selvejendom — de 38 beboet af Fiskere, Resten af Haandværkere og Daglejere. Indbyggertallet var den Gang ca. 300.

Ved Midten af det 19. Aarhundrede tog Udviklingen et uanet stærkt Opsving. Det hang sammen med — som paapeget mange Gange i det foregaaende —, at Bybefolkningens Naturlængsler, herhjemme som i Udlandet, efterhaanden havde vendt sig fra Idyllen ved Skov og Sø inde i Landet til Kysten og det aabne Hav. Det er ganske karakteristisk, at de tidligste Beboere i Taarbæk uden for Fiskerbefolkningen væsentlig var Sømænd, Marineofficerer eller Skibskaptajner, der slog sig ned her tæt ved deres rette Element, medens andre søgte ind i Landet. Endnu Fru Gyllembourg kunde ikke lide »det raa Hav«, medens Svigerdatteren Fru Heiberg havde Afsky for »de lumre Indsøer«. Det gik efterhaanden Taarbæk som Skovshoved, Landliggerne strømmede til, mange solgte deres Huse og Grunde til Lyststeder, og selv i de smaa Fiskerhytter indkvarteredes Sommergæster. Anlægget af Klampenborg Vandkuranstalt skruede yderligere Opsvinget et Par Streger i Vejret, »Ny Taarbæk« begyndte at vokse op Nord for den gamle Fiskerby ind paa Strandmøllens gamle Arealer, Byen fik Baadehavn med Havnefyrt og Anløbsplads for Sunddampere (Havnereglement af 24. Febr. 1877) og raadede ved Slutningen af det 19. Aarhundrede over 29 Dæksbaade og 36 mindre Fartøjer. Der kom Jordemoder og Apotek, byggedes Kirke og Kroen blev til Badehotel. Det lille Fisker-

TAARBÆK I 18. AARHUNDREDE
(Udsnit af haandtegnet Kort i Nationalmuseet)

hus ved Torbækkens Udløb fra Boveskoven var i Løbet af et Par Aarhundreder blevet et velkendt Badested og en søgt Landliggerby med saa store Skatteydere, at man 1908 forlangte kommunalt Selvstyre og Udskillelse fra Lyngby Sogn for ikke at bidrage til Kommunens Fællesudgifter — et Krav, der dog ikke lod sig gennemføre, men løb ud i en Ændring af det gamle Sognenavn. Nu er Strandvejen rettet ud og ført uden om det gamle Taarbæk, der saaledes atter er blevet lidt af en fredelig Idyl.

Af Taarbæks Lokaliteter er Byens Kro *Taarbæksdal* baa- de den ældste og den for Stedets Udvikling mest betydende. Mod Slutningen af det 17. Aarhundrede boede der i et af Fiskerhusene en Hans Hansen, som var Smed, og ligesom Smedene i flere af de andre nordsjællandske Landsbyer holdt han Kro for de Vejfarende — uden Privilegium, men med Øvrighedens Tilladelse. Smedens Enke afstod 1718 Stedet med to tilhørende Husjorder til Marinekaptajn Jochum Friis, som købte Kroen og lod opføre en god Bygning for at skaffe en »Menage« til sine seks Børn, da det var for dyrt at holde dem i Hovedstaden. Til Kroholdet havde han en Kro-

mand, selv pløjede han Søen i Kongens Tjeneste. I 1730, da han var avanceret til Kommandørkaptajn, fik han Bevilling til at brygge og brænde (22. Maj 1730), Taarbæksdal blev saaledes privilegeret Kro,

og fra 1740 blev Privilegiet knyttet til selve Stedet, saa det kunde gaa i Arv til Eftermændene. Kroen betød i Friis's Tid mere for Lejet selv end for de Vejfarende, thi ved Vintertid, naar Fiskeriet indstilledes, maatte Kromanden forsyne de fattige Fiskere paa Borg, om de ikke skulde lide Nød, og selv om Kromanden undertiden tog Skade paa den Konto, blev Jochum Friis efterhaanden en holden Mand og Taarbæks største Grundejer.

Smedens oprindelige Krosted udvidede han ved Køb og Fæste, i 1721, 1727 og 1730, bl. a. med et Stykke Jord af Stokkerup Mark og en Lerbakke, hvor han 1732 anlagde Teglblænderi — siden skulde saa det afgravede Areal anvendes til Pløjeland. Langt ned i Tiden mindede et Vænge, der bar Navn af »Teglgaaardspladsen«, om denne Virksomhed. Selve Gaarden Taarbæksdal laa Vest for Strandvejen, paa Søsiden laa den »aabne Stald« (Rejsestalden) og bag ved denne det oprindelige Smedehus. Et Stykke gammel Skov ind mod Dyrehavehegnet hørte til Kroen, saa at dens Ejendomsgrund, Selveje og Fæstejord, udgjorde næsten hele den vestre Del af Taarbæk mellem Strandvejen og Dyrehaven, lige fra Klampenborg til Stokkeruphuset. Friis beherskede saaledes hele Lejet og var, selv gammel Sømand, et Forsyn for Fiskerbefolkningen — en stedlig Magnat, der fra 1731 havde sin egen lukkede Stol paa Pulpituret i Lyngby Kirke.

I 1744 afstod han Taarbæksdal Gaard og Kro til Hans Rasmusen, der rimeligvis havde været hans Kromand og Bestyrer, og paa sin Vis blev lige saa virksom for Stedets Opkomst og i visse Henseender mere navnkundig end sin Forgænger. Han tituleres »Monsieur«, hvad der med Datidens haarfine Sans for Rang og Stand maa betyde, at han var en Mand af en vis Dannelse, muligvis Akademiker. Han blev den ideale Kromand — det Ry, der stod om »Mester Hans i Taarbæk«, hos hvem den fine Verden holdt sine Gilder i Frederik V's Tid og hvor man efter Rahbeks Udsagn endnu sang Ambrosius Stubs Drikkeviser, holdt sig næsten et Aarhundrede frem i Tiden. Mester Hans fik 1766 og 1768 kgl. Skøde paa alle sine Fæstegrunde, saa at Taarbæksdal efter hans Død 1771 kunde overgaa til Sønnen Fred. Hansen som Selvejendom, saaledes at de følgende Kromænd i Taarbæk sad som Herremænd, der selv bortfæstede deres Huse. Endnu i første Halvdel af det 19. Aarhundrede laa der under Taarbæksdal 28 Arvefæstehuse, hvoraf der svaredes aarlig Grundafgift, foruden 2 Lejehuse, og i Løbet af Aarhundredet blev de fleste af dem til Lyststeder og Sommervillaer. Endda hørte der 25 Tdr. Land til Taarbæk Kro, hvis Bygninger den Gang udgjorde et Komplex paa fire Længer foruden et Stuehus, delvis i to Etager. Men nu er hele dette store Tiliggende forlængst udstykket.

Af Taarbæks oprindelige Lyststeder var »Annabjerg« (senere Sø-

bakken) og »Rolighed« (senere Christiansro) de anseligste, medens »Neptunus« fik Betydning paa anden Maade.

Annabjerg laa paa en Banke ved Strandsiden Nord for den nuværende Havn og havde »en smuk Udsigt til Stranden, og endskønt Haugen dertil er kuns liden«, som en samtidig lokalkendt Forfatter beretter 1745, »saa er den dog udi sin Miniatur meget artig og plaisant indrettet«. Hvortil kan føjes, at Datiden var vant til større For-

TAARBÆK MED HAVNEN

(Ældre Fotograf, ca. 1870)

Bækken er endnu aaben og ses til Venstre i Billedet

mat end Nutiden, og at Annabjergs Have næppe har været saa ringe endda. Banken, den stod paa, var aabenbart nær ved det Sted hvor Jochum Friis gravede Ler og brændte Sten, thi »Teglgaardspladsen« laa senere som et Vænge til Lyststedet. Det tilhørte Justitsraad og Raadmand Johannes Edinger († 1763), der i 1744 fæstede to Gadehuse og Pladser, som J. G. Heuserich havde afstaaet til ham, og deraf dannede han sit Lyststed, opkaldt efter Hustruen Anna Laub. Han vilde afhænde det 1747, fik det imidlertid ikke afsat, men udvidede det i Stedet for med to øde Huspladser, som han tog i Fæste 1755, og Ægteparret beholdt Lyststedet i begges Levetid — først efter Enkens Død kom det til Auktion 1772, og købtes af daværende Syndikus, senere Deputeret i Admiralitetet Matthias Lunding, der var Ejer til sin Død 1788. Han gav Annabjerg Navnet *Søbakken*, som det har beholdt til vore Dage. De følgende Ejere var Kancellisekretær D. E. Bradt (fra 1788), Oberst P. A. Ross (fra 1792), Forvalter ved det Schimmelmann-

ske Sukkerraffinaderi J. H. Witthorn (fra 1796) og Skibskaptajn George Gardner (fra 1799). Det var Søbakken, Rahbek drømte om at lave om til Institut à la Christiani, skønt han hverken havde Penge til at købe Lyststedet for eller Midler til Institutts Indretning. I det 19. Aarhundrede tilhørte Søbakken bl. a. Stiftsprovst H. G. Clausen, der købte det 1825 og skænkede det 1838 til sin berømte Søn Prof. H. N. Clausen — senere Grosserer P. Chr. Knudtzon og Generalløjtnant Joh. Phil. Ræ-

TAARBÆK GADE

(Ældre Fotografi, ca. 1870)

I Møllengrunden den aabne Bæk. til Højre Kroen

der. Søbakken var den Gang en statelig Lystgaard med et betydeligt Tilliggende, der nu forlængst er udstykket. Hovedbygningen er dog til Dels bevaret i sin ældre Skikkelse.

Byens anden store Lystgaard laa Syd for den nuværende Havn. Den var oprindelig dannet af Mønsterskriver ved Søetaten Hans Klein, som 1737 overtog et af Lejets Fiskerhuse og siden hen tillige fæstede et Par andre Huspladser i Byen; han lod flere nye Bygninger opføre: et Hus paa otte Fag og et andet ud mod Søen paa fire Fag i to Etag'er og med Kvist over — og fik paa den Maade en Helhed ud af det. Den nye Lystgaard, hvori en Flaadekollega Kommandørkaptajn Caspar v. Vieregg oprindelig synes at have haft Andel, kaldte han *Rolighed*, og der opbevares endnu paa Nationalmuseet en Velkomst af slebet Glas, som er skænket af Husets Gæster ved Indvielsen. Pokalen bærer omstaaende primitive Billede af Lystgaarden, som i Vind-

fløjen har Aarstallet 1737 og aabenbart viser, hvorledes den saa ud til at begynde med; af det indgraverede temmelig slette Vers paa Pokalens anden Side lærer man, at Familien Klauman fra Aggershville og et talrigt Selskab af Søofficerer, foruden Vinhandlerne Claus Biehl og Fred. Pilloy, den tidligere Aktør ved Grønnegadeteatret, var til Stede, »da dette Rolighed blev viet ind med Glæde«. Gæsterne lod sig »Mester Hanses Mad« smage, og med »dette Glas i Næve« drak de Ejerne til »med Heste, Hund og Tæve« og skænkede dem Pokalen, for »at de deraf i Fred« igen kunde drikke Selskabets Skaal »i deres Rolighed«.

Denne Lystgaard fik Supercargo i Asiatisk Kompagni Andreas Erichsen som Panthaver udlagt paa Skiftet efter Hans Klein 1751 og Erichsens Arvinger solgte den atter 1753 til den rige Handelsmand i København Carl Hieronimus Gustmeier. Enken overtog den og først flere Aar efter hendes Død 1773 afhændede Fred. Ludolph Gustmeier »Roligheden« til den bekendte Chr. Colbjørnsen (1778). Han var kun Ejer en kort Tid, 1781 solgte han den videre til Skibskaptajn Christian Berg, efter hvem den fik sit blivende Navn *Christiansro*. Berg døde snart efter, Ejendommen kom paa Auktion 1786 og købtes for Spotpris af Sekretær, senere Landraad Carl Ingmann Manderfelt, en svenskfødt Eventyrer, Diplomat og Spion paa samme Tid, snart i den danske og snart i den svenske Konges Tjeneste. Landstedet i Taarbæk omdøbte han til »Carlsro« (efter sig selv), men det fik sit gamle Navn tilbage, da Manderfelt endelig maatte fortrække. Hans Bo var fallit, og Christiansro stillede atter til Auktion 1797 og overtoges af Panthaveren Konsul H. R. Saabye. Blandt de følgende Ejere var Gymnastikpædagogen Prof. Franz Nachtegall, den senere Admiral U. A. Schönheyder og Traktør Joh. Bagge paa Bellevue. Redaktør A. P. Liunge købte 1844 Lyststedet, som indlagdes under Klampenborg Vandkuranstalt. Christiansro bestod da af en to Etages Hovedbygning med Stald og to Tdr. Land Have. Aktieselskabet udstykkede senere Ejendommen og bortsolgte 1902 ogsaa Hovedparcellen (nu Pension Fønss), der yderligere er delt. Taarbæk Apotek ligger paa Christiansro's oprindelige Grund.

Neptunus er længst forsvundet. Muligvis er det identisk med det Lyststed, der var bygget af Joh. Henr. Godenius i første Halvdel af 1740erne og omtales som »et meget skønt Hus to Etager højt« og »forsynet med en liden nyanlagt Have, og den derudi havende Udsigt strækker sig over hele Sundet fra København til Kronborg«. Efter Bygherrens Død tilfaldt det hans Broder C. F. Godenius, som 1752 solgte det til Kommandørkaptajn F. Gynthelberg († 1767). I 1770erne synes det at have tilhørt Generalkrigskommissær Alexander Ross, og han var netop Ejer af »Neptunus« paa dette Tidspunkt. I 1782 blev det sidstnævnte ombygget og derved saa ilde tilredt, at det frem-

bød »et ubehageligt Syn saa vel til Haugen som indvendig i Logementerne«. Næste Aar fik Vinhandler Joseph Rose Skøde paa Neptunus og efter ham fulgte en Række Skibskaptajner: Andreas Bølle (fra 1787), John Christmas (fra 1795), Philip Ryan (fra 1800) og James Ogilvie (fra 1806) — saa at det lille Lyststed ude ved Søen i dobbelt Forstand førte sit Navn med Rette. De følgende Ejere var et Par rige engelske Hørkræmmere i København Watt & Gordon, som

ROLIGHED
(Gravering i en Glaspokal)

lod Huset staa tomt og ubeboet, og da der tiltrængtes et Forsamlingshus i Taarbæk, fik den energiske Sognepræst Bone Falch Rønne de to Englændere til at skænke Lyngby Sogn Neptunus »til gudeligt Brug« (Gavebrev af 15. Juni 1821). Det gamle Lyststed toges straks i Brug til Skole og Bibellæsninger, her stiftedes 1821 »Det danske Missionselskab« og tre Aar efter blev det ombygget for bedre at svare til sit nye Formaal.

I fyrretyve Aar benyttedes Bygningen derefter baade til Skole og Gudstjeneste, indtil Byen fik sin egen Kirke. Navnlig Peter Rørdam interesserede sig for Menighedslivet i denne Del af Lyngby Sogn, og i Begyndelsen af 1860erne lykkedes det ved Beboernes, især Tietgens Hjælp at skaffe Midler til Opførelsen af *Taarbæk Kapel* (eller »Skov-

kapellet«), hvortil Domænebestyrelsen afstod en Plads i selve Dyrehaven. Her blev Kirken opført 1863 af Arkitekten C. E. Wessel og indviet midt under Krigen 26. Juni 1864 — Rørdam, der var Feltpræst, kom hjem paa Orlov for at holde den første Prædiken. Mange Aar efter anlagdes en Begravelsesplads ved Kirken i Dyrehaven (indviet 27. Aug. 1905), og paa denne skønne Kirkegaard med pragtfulde Mausoleer og

TAARBÆK GAMLE SKOLE (TIDLIGERE NEPTUNUS)
(Tegning af Carl Bang 1862)

rige Gravmæler ligger bl. a. Storhandelsmændene Th. Wessel og Carl Vett samt Historikerne W. Møllerup og A. Thiset begravet.

Neptunus endte altsaa som Kirke og Skole. Af Taarbæks lidt yngre Lyststeder maa omtales *Erichsborg*, hvor Fru Heiberg levede den »dejlige, uforglemmelige Sommer« 1834 i poetiske Drømmerier og i livlig Omgang med sine Alfer, hvad der gav hendes mere praktiske Husbond Ideen til Eventyrspillet om disse luftige Væsener. *Erichsborg* laa lige Nord for Søbakken, opført paa en af Taarbækdals Arvefæstegrunde, som Murermester Erich Biilberg (efter hvem Huset fik Navn) overtog 1802. Sønnen Gustav Biilberg arvede Lyststedet 1830 og endnu ved Aar 1900 var Hovedparcellen i Familiens Eje. Endvidere kan lige nævnes *Quissisana*, nær ved Trepilelaagen, opført paa Kroens gamle Fæstegrund og i 1850'erne tilhørende Kammerfrøken Marie Ernestine von Walterstorff. Men at opregne alle Lyststeder fra det nittende Aarhundredes sidste Halvdel, vilde være ørkesløst. Næsten alle Dan-

marks store Handelsherrer og Rigmænd, fra Tietgen og nedefter, har for kortere eller længere Tid haft Sommerbo i Taarbæk. Men den gamle Fiskerby har ogsaa huset en saa fremmedartet Fugl som Strindberg, der med Kone og Børn i Vinteren 1887-88 boede hos en Fisker i Villa »Maud« lige over for Klampenborg Kottagepark. Den Gang var der ikke mange Helaarsboere i Taarbæk ud over den faste Fiskerbefolkning, saa man forstaaer, at den sære Digter netop er søgt herud for at faa den Ro, han forgæves søgte rundt om i Verden.

Ogsaa den nordlige Del af Taarbæk, det saakaldte »Ny Taarbæk«, ligger paa Stokkerups Grund, væsentlig paa Jorder hørende til Springforbi, en Lokalitet som havde sit direkte Udspring fra den gamle Torp, der indlemmedes i Dyrehaven.

Mens Stokkerup endnu var Landsby, havde den ligesom mange andre Byer paa denne Egn en Kro, som i hvert Fald eksisterede 1669, da Kromandens Tvillinger blev døbt i Lyngby Kirke, men den havde ikke den officielle Anerkendelse, der laa i et kgl. Privilegium. Da Byen blev nedbrudt, opretholdtes Kroen — flyttedes blot uden for Dyrehavehegnet paa den lange Jordstrimmel, som løb langs Strandkanten. Efter en Tradition, der endnu eksisterede ved Midten af det 19. Aarhundrede og synes at stamme fra Familien Drewsen paa Strandmøllen, var det Thomas Holck, Ridefoged i Københavns Len fra 1661, som iværksatte Udflytningen og byggede det nye Krohus, der siden blev til Lyststedet *Springforbi*. Sagnet beretter, at Stedet oprindelig hed »Spring-ej-forbi«, der som Kronavn lyder sandsynligere, men da Vedbæk privilegerede Kro kun laa lidt længere ude ad den gamle Helsingørsvej (den nuværende Strandvej), kunde Navnet »Springforbi« ogsaa have en vis Berettigelse — saaledes forstaaet, at dèr bedede man i Almindelighed ikke, men tog kun ind i Nødsfald. »Springforbi« hed Stedet imidlertid allerede 1682. Det tilhørte da den bekendte Landsdommer Ulrik Luft og havde som Tilliggende et Par Jordlækker, hvorigennem Landevejen førte, desuden et Oredrev med Underskov mellem Springforbi-Bro og Huset, og et Stykke Eng til fire Høveders Græsning. Ulrik Lufts Fæster hed Jens Sibbesen, han boede i Huset ogsaa efter Landsdommerens Død 1684 (da Springforbi maa være falden tilbage til Kronen), drev Agerbrug og rimeligvis ogsaa Krohold.

Springforbi laa i Strandmøllens umiddelbare Nærhed og da Møllen var helt uden Jordtilliggende, forsøgte Charlotte Amalies Papirmester Johan Drewsen 1695 at faa Dronningen til at erhverve det lille Hus med dets Jorder og lægge det til Papirmøllen. Det lykkedes ikke — Drewsen maatte 1697 købe det for egen Regning af Jens Sibbesens Eftermand Niels Ibsen (eller Sibbesen), og fik Fæstebrev paa Grunden af Kongen. Springforbi var endnu en temmelig uanselig Ejendom, som Drewsen kunde blive Ejer af for 310 Rdr. — altsaa

Bygningerne alene, thi Tilliggendet var Fæstejord. Ogsaa i hans Tid blev der holdt Kro i Springforbi, og da Stiftamtmanden i 1735, kort efter Drewsens Død, nedlagde Forbud mod Kroholdet, beklagede Enken sig bitterlig og hævdede, at Springforbi altid havde været et Krohus lige siden Udflytningen fra Stokkerup og tillige havde »været bekvem for et Korporalskab Kavaleri, som der udi Krigens Tid holdt Strandvagt«. Det førte dog ikke til noget — de privilegerede Kroer i Taarbæk, Skovshoved og Rungsted kunde ikke finde sig i dette Indgreb i deres Næring, og fra dette Tidspunkt ophørte Kroholdet — i hvert Fald officielt.

Men snart efter opstod Springforbi som Lyststed i en ny og skønnere Skikkelse. Johan Drewsens Enke giftede sig i 1736 med en af Hovedstadens rige Kræmmere Ludvig Wittrock, som overtog Strandmøllen og nyopførte Springforbi. »Huset i sig selv er kuns lidet og ligger tæt ved Landevejen«, hedder det et Tiaar senere, »men Stedet haver en liden indhegnet Ejendoms-Skov mellem sig og Stranden beliggende, som gør at det derved haver noget forud for de andre [Lyststeder]. Udi hvilken Skov tilligemed den derved værende Hauge alt smukt er indrettet, fornemmelig er i Skoven af det dør værende Lyst-Hus den skønneste Prospekt ned af en stor Banke udi Søen«, saa at Stedet fortjente »det Navn: La Solitude plaisante i Stedet for Springforbi«.

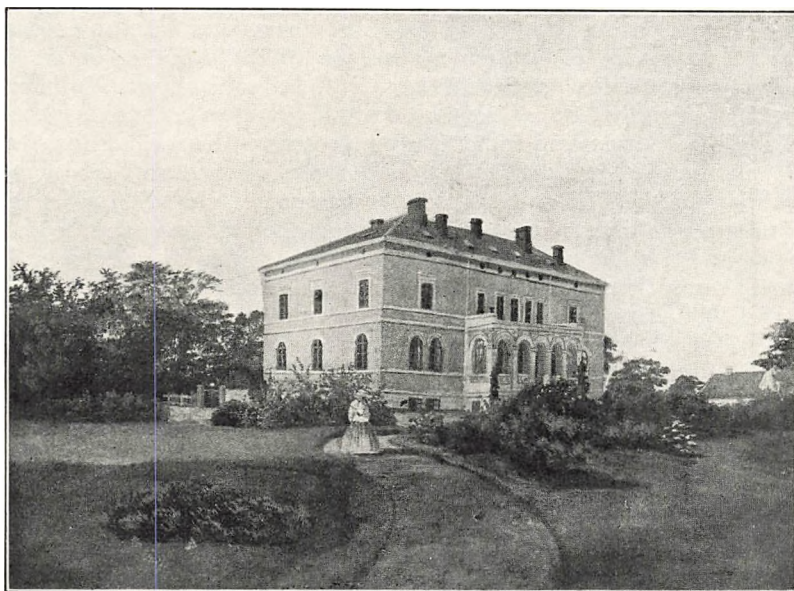
Ludvig Wittrock havde sin Bedrift i Hovedstaden og lod Strandmøllen bestyre af Drewsens Brodersøn Johan Drewsen d. y., hvem han 1739 gav Skøde paa Ejendommen, ogsaa Jorderne til Springforbi, men forbeholdt sig og sin Hustru Lyststedet og Haven til Sommerbolig. Ægteparret benyttede det dog kun selv i de nærmest følgende Aar, og i 1756 opgav Wittrock denne Reservation mod en Godtgørelse paa 800 Rdr. Kurant. Saa meget var Lyststedet altsaa værd paa dette Tidspunkt.

Springforbi fulgte derefter med Strandmøllen frem gennem Aarene og vedblev at være Familien Drewsens Ejendom. Den tilliggende Fæstejord, godt en Td. Hartk., fik Johan Drewsen til Selveje ved kgl. Ejendomsskøde af 19. Maj 1767. Paa Grund af Jordens ringe Bonitet var det et forholdsvis stort Areal, der strakte sig langt ind i den nuværende Taarbæk By (lige til Trepilevej) og ud mod Stranden bar en gammel, men stærkt forblæst og af Havet truet Skovbevoksning. Søen undergravede og bortrev aarlig en Del af Bakken paa dette Sted — som Oehlenschläger skildrer det i et af sine Ungdomsforsøg »Foraarsmorgen paa Springforbi«, hvori disse Linjer:

Men skal da dette Eden her
Som hiint forgaae ved Tidens Vælde?
Skal knusende Omstyrtinger
Da ogsaa dette Eden fælde?

Og skal kun andre Slægter see
 Et oprørt Hav sin Fraade vælte,
 Hvor Flora nu blandt Cimbrenne
 Øm smiler i sit Rosenbælte?

Det Efterslægten fik at se var dog mindre Naturens Vælde end Gennemgravninger og Nivelleringer til Fordel for Automobilisternes store Skare og paa Bekostning af Stedets vilde og uregelmæssige Skønhed.

HAVSLUNDE
 (Maleri, ca. 1860)

Selve Lyststedet Springforbi udlejedes allerede fra Wittrocks Ejer-tid til højtstaaende Standspersoner. Gehejmeraad Chr. v. Støcken, Medlem af Generalkirkeinspektionskollegiet, boede der fra midt i 1740erne til 1760, Henrik Hielmstjerne, den bekendte Bogsamler og Kancelli-assessor, fra ca. 1769 til sin Død 1780. I Hielmstjernes Tid sattes undertiden Kancellikollegiet paa Springforbi — eller som det en Overgang kaldtes »Søelund« —, naar de høje Embedsmænd ved Sommer-tid laa paa Landet derude i Nordsjælland. Her fandt den travlt optagne Mand Ensomhed og Hvile i sine ældre Aar, da Kræfterne begyndte at svigte. Paa Søelund levede han — som han skriver i et Brev fra 1775 — »som paa et Zoar« i »Uskyldigheds Stand« og vilde ikke »tuske sin Tuguriolum bort med Fredensborgs Storhed og Skønhed«, her levede han »langt fra Residensens Løgne og Hykleres urene

Aande, de Ulve i Faareklæder og alle de maskerede Personer. som de Herrer Hoffolk ere omgivne med, og hvor de hører sjælden et sandt Ord, uden naar Præsten læser Evangelium op for dem om Søndagen«.

Først i 1826 udskiltes Springforbi fra Strandmøllen, idet Joh. Chr. Drewsen afstod Lyststedet med et Vænge paa to Tdr. Land til sin Svigersøn Kapt., senere Landstingsmand Simon Nic. Beutner, gift med hans yngste Datter Nanna. Drewsen havde kort før overtaget Oliemøllen paa Retraite (sml. Side 370) og Svigersønnen indrettede efter hans Tilskyndelse et lignende Anlæg paa Springforbi, saa at de to nærliggende Værker kunde samarbejde. Selv var Drewsen Medinteressen i Foretagendet, og som alt hvad han fik under Hænder blev Møllen paa Springforbi indrettet efter de bedste Mønstre, og foruden Hestekræfter, der ogsaa anvendtes paa Retraite, forsynet med den første hydromekaniske Presse, der i Danmark anvendtes ved Olietilvirkning. Man pressede Olie af Rapsfrø, raffinerede den til Brug ved de den Gang moderne »argantiske« Lamper og solgte Oliekagerne til England, indtil ogsaa Omegnens Bønder begyndte at anvende dem til Kreaturerne Opfodning. Bedriften gik godt i de første Aar, men fik et Knæk, da Indførselstolden paa Hampeolie ophævedes ved Forord. af 1831. Drewsen protesterede i en Pjece, der vakte Kongens Mishag, og Forordningen blev ikke tilbagekaldt; denne Beskyttelse, som man i sin Tid havde indrømmet Fabrikanterne, men nu tog tilbage, kunde de hjemlige Oliemøller imidlertid ikke undvære, Retraite blev nedlagt og Bedriften paa Springforbi indskrænkedes — 1834 beskæftigede man kun fem à seks Arbejdere — og blev omsider helt opgivet. Lyststedet bestod den Gang af et grundmuret og teglhængt Stuehus i een Etage og med to straatækte Bindingsværks-Udbygninger, hvori Oliemøllen var indrettet.

Kapt. Beutner beholdt dog Springforbi indtil 1855; han lod det stille til Auktion og det købtes af C. A. Broberg for 16000 Rdr. Denne var Besidder indtil 1875. Springforbi tilhørte derefter Grosserer C. F. Funch (indtil 1910), senere Godsejer J. C. Funch (indtil 1916). Nuværende Ejer er Fabrikant J. P. Steffensen.

Af Ny Taarbæks andre Lyststeder er de mest bekendte *Stokkerupgaard*, bygget af Nationalbankdirektør, senere Minister P. G. Bang paa en Grund af Springforbis Jorder, som Joh. Chr. Drewsen 1837 gav ham Fæstebrev paa, og 1849 overgaaet til Alfr. Hage, der her gennem en Aarrække førte et stort og selskabeligt Hus, og hvor Svigersønnen Peter Heise hentede Inspiration til sine Kompositioner — samt *Havslunde*, opført af C. A. Broberg ligeledes paa en gammel Stokkerup-Grund, købt af Brødrene Drewsen 1855.

En Mindesten for Forstmanden Adolf Oppermann († 1931) er rejst tæt ved Springforbi Station.

OPKØRSLLEN TIL SORGENFRI SLOT
(Fotografi)

SORGENFRI

I. TORPEN OG SLOTTET

ALLEREDE i Middelalderen laa der mellem Kongens Lyngby og Fugle-
vad en liden Torp, der kun bestod af een Gaard og kaldtes *Mølle-*
torp. Den havde Navn efter sine Naboer, Møllerne ved Fureaaen. Om-
kring Aar 1370 tilhørte den Roskildebispen og laa under Godset til
Hjortholm, men maa siden være kommet til Københavns Kapitel, som
1417 atter mageskiftede den til Bispen i Roskilde Jens Andersen Lode-
hat. For to Gaarde i Brøndbyøster fik Bispestolen bl. a. »unam curiam
vulgariter dictam Møllethorp juxta ecclesiam Lyngby dantem sex
recia Scaniensia annuatim« — altsaa: en Gaard, som almindelig kal-
des Mølletorp, liggende tæt ved Lyngby Kirke og som aarlig giver
seks skaanske Fiskergarn i Skat. Ogsaa flere af Møllerne ved Fureaaen
gav i Middelalderen ikke blot de sædvanlige Naturalier, men ogsaa
Industrivarer i Skat. I første Tredjedel af det 16. Aarhundrede boede
der paa Gaarden en Henning Martensen, som i Grevefejdens urolige
Tid fik Værnebrev af Kongen, og efter Reformationen blev den lagt
ind under Krongodset.

Gaarden blev bortfæstet som Kongens øvrige Gods i Lenet, og ca.
1601 kom der en ny Fæster paa Mølletorp — eller Møllestrup, som
den senere kaldtes. Han hed Jacob Meus (eller Muus), var Stenhugger
og rimeligvis indkaldt til Hovedstaden i Anledning af Tøjhusets Op-
førelse, der paabegyndtes i Slutningen af 1598 og stod paa i de føl-

gende Aar. Han slog sig ned her tæt uden for Lyngby og vedblev at arbejde for Kongen — huggede Kampesten til Københavns og Frederiksborg Slotte i Tiden efter Aar 1600, var med 1609, da Grunden lagdes til Ibstrup Slot, og leverede 1610 Sten til en Bygning i Lysthaven ved Rosenborg. Indtil Begyndelsen af 1630erne blev han sidende paa Møllestrup. Gaarden tog nyt Navn efter den mangeaarige Besidder — Folk paa Egnen kaldte den »Stenhuggergaarden«, og efter hans Fratræden blev Navnet hængende ved den.

Efterfølgeren, Knud Hansen, som tillige havde Fuglevad Mølle i Fæste, var kun Besidder en kort Tid. Naboerne klagede over ham og han vanrøgtede Ejendommene, hvorfor Kongen tog dem fra ham og 1635 lod sin Lensmand overgive dem til Henrik Rosenmeyer i København. I den følgende Menneskealder havde denne Familie Gaarden i Fæste, først Margrete Rosenmeyer, siden Carl Rosenmeyer — den sidste i Aarene omkring 1660, da Gaarden laa øde, hærget under Krigen. Endelig 1668 gik den ud af Kronens Eje, idet Henrik Ehm — som flere Aar forinden havde udkøbt Henrik Rosenmeyers Arvinger og erhvervet deres Rettigheder — fik kgl. Skøde paa Halvgaarden *Møllestrup eller Stenhuggergaarden* (13. Febr. 1668). Og samtidig købte han Fuglevad.

Møllestrups Enemærker strakte sig fra Kongens Lyngby til Fuglevad. Nærmest Fuglevad laa den saakaldte »Stenhuggerjord«, sydligere »Møllestrups Agre« (mellem Lyngby Sø og Virums Geelsvang) og lige Nord for Lyngby »Stenhuggervangen«. Hartkornet til Møllestrup opgives ved Matrikuleringen 1664 kun til 8 Tdr. 1 Skp. — hvoraf maa slutes, at Agerjorden ikke har været dominerende, men at skovklædt Ore i gammel Tid har udgjort en væsentlig Del af Tilliggendet. Ved den næste Matrikulering 1682 eksisterede ikke mere den gamle Gaard (der »haver ligget straks ved Lyngby«, som det udtrykkelig oplyses) — Manden, der havde Møllestrups Jorder i Forpagtning, boede i »Stenhuggerhuset«, som laa længer mod Nord, og tre andre Huse, der ogsaa hørte til den gamle Gaard, laa tæt inde ved Kirkebyen, paa Kongevejens vestre Side.

Henrik Ehm, der var stor Ejendomsbesidder paa Egnen og som saadan vil blive omtalt flere Gange i de følgende Afsnit, havde kun erhvervet Møllestrup som et bekvemt liggende Anneks til Fuglevad, og lod Jorderne forpagte ud. Ved Skøde af 1. Aug. 1685 afstod han til Vicepræsidenten i Kancellikollegiet Michael Vibe den saakaldte *Møllestrup Lund*, »som er liggende i Møllestrup eller Stenhuggervangen ... Vesten for Lyngby og strækker sig 657 Alen sjællandsk Maal fra Lyngby ud ad, hart op imellem Kongevejen og Fuglevads-Møllen«; endvidere fik Vibe overdraget Mølleaaen med Fiskeret saa langt Pladsen strakte sig og de tre Gadehuse i Stenhuggervangen, »som med sine tilhørigte Pladser og Kaalhave ere opbygte og indhegnede straksen

uden for Lyngby Kongeport, paa den anden Side ved Kongevejen ud imod Lyngby Sø«. Det kan næppe være hele Møllestrup, her er Tale om, men kun den sydlige skovbevoksede Del af Tilliggendet, og vistnok det Sted, hvor den gamle Gaard oprindeligt havde staaet. Det blev imidlertid Stamparcellen til *Sorgenfri*, hvis nærmest følgende Ejere maa have erhvervet Resten af Tilliggendet, da denne minderige Ejendoms Omraade allerede tidligt i det attende Aarhundrede falder sammen med Møllestrups. Alle de derunder liggende Lokalteter genfindes under *Sorgenfri*, som altsaa i Virkeligheden er identisk med denne Torp, hvis Historie gaar tilbage til Middelalderen.

Michael Vibe byggede sig en Lystgaard paa sin nyerhvervede Ejendom og her stod hans Datter Anne Margretes Bryllup med Jægermester Fred. Svane den 3. April 1690. Knap en Maaned efter døde Michael Vibe og Ejendommen gik ud af Familien, idet en anden af hans Svigersønner, Hofmanden Vincens Lerche, for 2000 Rdr. afhændede den til Ulrik Fred. Gyldenløve, der havde maattet afgive Gyldenlund til Kongen og savnede en Lystgaard i Hovedstadens Nærhed. I hvert Fald fra Sommeren 1692 var han Ejer. Kristian V besøgte i de følgende Aar af og til Gyldenløves Gaard ved Lyngby, og indtog sit Aftensmaaltid paa »Sorgenløs«. Saaledes benævner Kongen Ejendommen i sin Dagbog 1692, og det er første Gang dette senere hævdvundne Navn forekommer — ganske vist i en lidt afvigende Form. At Navnet *Sorgenfri* stammer fra Gyldenløve, tør man vistnok anse for sikkert. Den samme Mand, der var Mester for det romantisk klingende Navn Gyldenlund, havde utvivlsoomt nemt ved at finde paa det beslægtede, lidt sentimentale *Sorgenfri*. Iøvrigt var den tyske Iklædning »*Sorgenfrey*« nok saa hyppig i det attende Aarhundrede, i hvilken Anledning en tysk Rejsende, som besøgte disse Egne, lod en Bemærkning falde om, at man maatte »nach Dänemark reisen, um Sans Souci übersetzen zu lernen«. Først i det nittende Aarhundrede, da Offentligheden begyndte at reagere mod den tyske Form, forsvandt den.

Det er sandsynligt, at allerede Gyldenløve har udvidet og afrundet den Ejendom, han overtog efter Michael Vibe — i hvert Fald er det sikkert, at han erhvervede Store Kro og lagde den under Gaarden. Men hvad han ikke selv fik udrettet i den Henseende, besørgede hans Svigersøn Grev Carl Ahlefeldt til Langeland, som han overlod *Sorgenfri* ved Skødebrev af 15. Septbr. 1702. Som den Grandseigneur, Grev Ahlefeldt var — stor Godsejer, Elefantridder og med en foretrukken Stilling ved Frederik IV's Hof, var *Sorgenfri* ham ikke stort og prægtigt nok, og han ofrede betydelige Summer paa Ejendommens Forbedring og Udsmykning. Vibes Lystgaard lod han ombygge 1705-6 under Ledelse af Bygmesteren François Dieussart, anlagde Haver og Orangerier, byggede Fasan- og Lysthuse i Skoven og sørgede for at Kroens Bygninger blev sat i god Stand. Carl Ahlefeldt lagde med andre Ord Grunden til

det Sorgenfri, som vi kender fra det attende Aarhundredes Midte, og som i sine Grundtræk er bevaret til vore Dage.

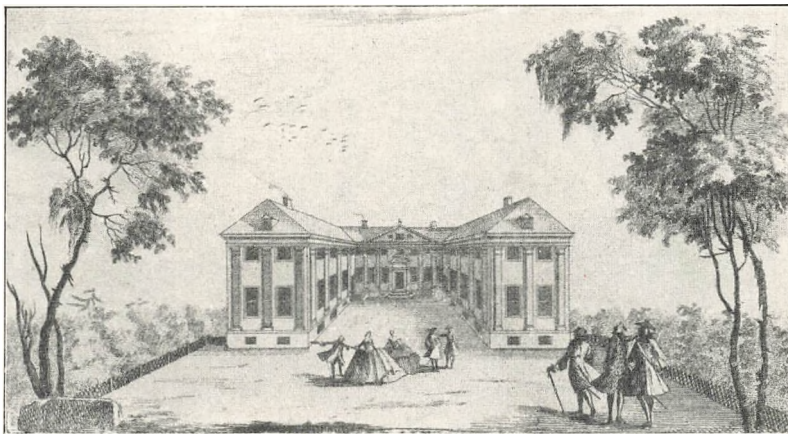
Selve Ombygningen af Lystgaarden kostede ham ca. 5000 Rdr., men det var en ringe Del af de Kapitaler, han satte i Ejendommen, og endnu mere tyngede hans sjællandske og sønderjydske Godser paa hans Budget. I Sorgenfri maatte han 1712 optage en første Prioritet paa 14000 Rdr. Kroner og i 1717 en anden paa 2000 — begge hos den rige københavnske Raadmand og Kræmmer Chr. Schup. Ogsaa hans øvrige Gods var pantsat, bl. a. havde den yngre Abraham Lehn givet ham Laan i hans Gods i Kallundborg og Holbæk Amter, og efter hans Død 1722 var Boet konkurs. Abraham Lehn, som var Svoger til Chr. Schup, overtog Fordringerne i Sorgenfri, hvoraf Førsteprioriteten var nedbragt med 6000 Rdr., lod Arvingerne stævne og fik ved Højesteretsdom 1723 Ret til at gøre Udlæg i Pantegodset. Da Sorgenfri derefter blev sat til Tvangsauktion (30. Marts 1724), fik Abraham Lehn Ejendommen udlagt for Prioriteternes Restsum med paaløbne Renter, ialt 8305 Rdr. Kroner. Men det blev alligevel kun en daarlig Forretning. Da han Aaret efter atter lod den stille til Auktion (15. Marts 1725), blev Storkansler Grev Ulrik Adolph Holstein Ejer af Sorgenfri for 4000 Rdr. Kroner, og mod denne ringe Købesum maatte Abraham Lehn lade ham faa Skøde 6. Juni 1725. I Købet medfulgte endda hele Lystgaardens Indbo. Abraham Lehn havde iøvrigt benyttet sin kortvarige Besiddertid til at faa et Mageskifte i Stand med Ejeren af Brede om nogle Jordstykker i Virum Bymark.

Sorgenfri, som i Ahlefeldts sidste Aar og efter hans Død beboedes af den engelske Envoyé Lord John Glenorchy — der til Vinterbolig ogsaa havde lejet Ahlefeldts Palæ paa Kongens Nytorv (det nuværende Hotel d'Angleterre) — tilhørte derefter en lille Tid Storkansleren. Endnu 1730, da Sorgenfri omtales som »ein so prächtiges als lustiges Sommer-Haus«, var det i Grev Holsteins Besiddelse, men 5. Jan. 1731 skænkede Kristian VI sin Faster Prinsesse Sophie Hedevig Lystgaarden i Nytaarsgave. Kongen havde umiddelbart forinden (26. Decbr. 1730) købt den af Prinsessens nære Ven, Overkammerherre Carl von Plessen — som dog maaske blot har været Mellemand og selv har faaet Købet bragt i Stand for at gøre Prinsessen en Glæde. Til Sorgenfri laa der da et Hartkorn paa godt 12 Tdr. Land Ager og Eng og lidt over 2 Fdk. Skovskyld. Den tilhørende Agerjord laa i Virum Bymark og blev drevet i Fællig med Bønderne. Til Gaarden hørte »Stenhuggerhusene« — fire Husmandssteder paa Sorgenfris Enemærker — og endvidere tre andre Huse: »Vangehuset« ved Virums Led, det saakaldte »lidet Fiskerhus« og »Jægerhuset«, hvortil kom »Store Kro« — d. v. s. alle de Lokalteter, der i ældre Tid havde hørt til Møllestrup, og flere til.

Prinsessen, som i Forvejen havde Raadighed over Vemmetofte, Dron-

ninggaard og Frederiksdal, tilbragte alligevel de følgende Somre paa sit nye Lystslot. Fra 1734 var hun syg, i Marts 1735 døde hun, og i hendes Testamente indsatte hun Kongen til Arving af Sorgenfri som Tak for den Godhed, han havde vist hende.

Sorgenfri, der i sin Tid var afhændet fra Kronen som Bøndergods, kom saaledes tilbage som Lystslot. Kongehuset havde Sommerslotte nok i Forvejen i Københavns nærmeste Omegn — og Sorgenfri synes heller ikke at være benyttet i de nærmeste Aar efter Prinsessens Død.

SORGENFRI I 18. AARHUNDREDE
(Set fra Opkørselsalleen; Kobberstik 1747)

Det bare tyngede paa Rentekammerets Budget. Bygningerne maatte nødtørfvig vedligeholdes og Haven maatte passes, men det skulde helst koste mindst mulig. Gartneren fra Sophie Hedevids Tid var bleven siddende i sin Stilling, men havde Besvær med at holde Driften gaaende — selv med at faa tilstrækkelig Udvisning af Brændsel til Drivhusene, hvis Produkter gik til Hofholdningen. Der var to i Haven ved Sorgenfri; det gamle Orangeri fra Ahlefeldts Tid var bleven indrettet til »Gevæksthus« efter at der i 1739 var bygget et nyt Orangerihus.

Da Kronprins Frederik (V) blev voksen, fik man Anvendelse for det lille Lystslot i de skønne Omgivelser. Endnu før sit fyldte tyvende Aar fik han Sorgenfri skænket af sin Fader ved kgl. Resol. af 6. Novbr. 1742 og kort efter tillige en Sum paa 1000 Rdr. aarlig til Betjentenes Underhold og Ejendommens Vedligeholdelse, som i de syv Aar efter Prinsessens Død havde beløbet sig henimod 700 Rdr. aarlig.

Forinden Kronprinsen kunde tiltræde sin Ejendom maatte den imidlertid sættes i en efter Datidens Begreber passende Stand for Landets Tronfølger, og den byggelystne Konge sparede ikke noget ved den Lejlighed. Til Hoffolk og Domestikker udkrævedes Husrum — efter

Hofmarskal Moltkes Udregning mindst tyve Værelser ud over dem, der stod til Raadighed — og desuden skulde der skaffes Stalde til et betydeligt Antal Heste. Flere Sæt Udbygninger maatte opføres til disse Formaal. Byggeriet begyndte straks i 1743, og da Kronprinsen midt under det hele holdt Bryllup i December s. A., udvidedes Byggeplanerne. I Sommeren 1744 var Arbejderne paa selve Slottet bragt til Ende, men først den følgende Sommer stod det hele Nyanlæg færdigt.

SORGENFRI I 18. AARHUNDREDE
(Set fra Haven; Kobberstik 1749)

I Aug. 1746 døde imidlertid Kristian VI, og Sorgenfris Rolle som Kronprins-Residens, der kun havde været saa kort, var dermed udspillet. Til Kongebolig ansaa man den Gang Sorgenfri for alt for ubetydelig.

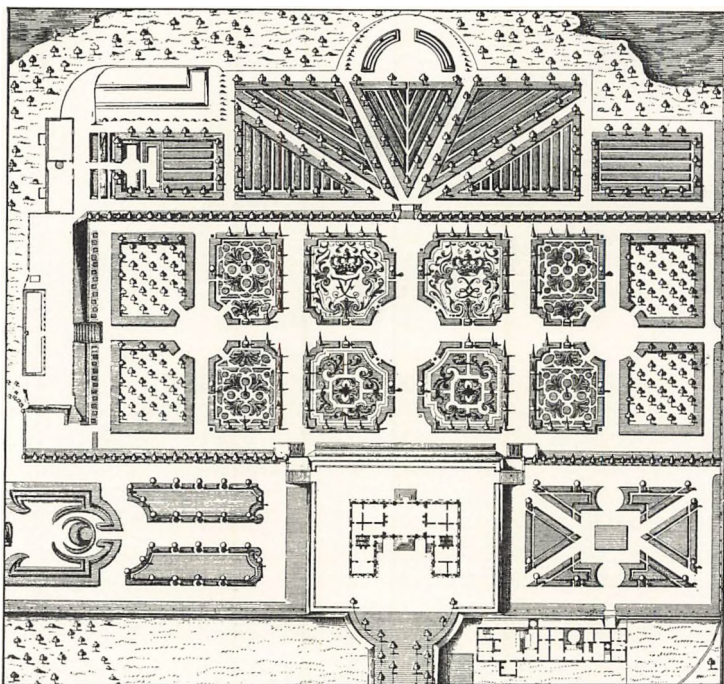
Det ledige Lystslot fik dog snart en ny Beboer i Kongens Moster Sophie Caroline, Fyrstinde til Ostfriesland. Som Søster til Sophie Magdalene havde Kristian VI efter hendes Mands Død 1734 indbudt hende til Danmark, hvor hun fra 1740 tog Ophold for bestandig. Fra 1747 fik hun Sommerbolig paa Sorgenfri. Hvor tiltalende en Personlighed hun end ellers kan have været, var hun en fordringsfuld Dame, der bestandig havde nye Ønsker — snart trak det i hendes Gemakker og hun maatte have nye dobbelte Vinduer, snart var der andet i Vejen. Og den kgl. Kasse maatte betale. Opholdet paa saadanne fritliggende Landslotte var iøvrigt alt andet end behageligt i Vaar og Høst, selv om der jævnlig ofredes Brænde fra Skovene i Hundredvis af Læs blot for at faa den raa Luft drevet ud, og Slottenes fyrstelige Beboere maatte helst ikke være altfor sensible.

De stadige Bekostninger ikke blot paa Bygningerne, men ogsaa paa Haven bevirkede, at Herrerne i Rentekammeret, der stod inde for Statens Økonomi, omgikkes med Planer om at afhænde Sorgenfri. I 1754 lod man det store brøstfældige Orangerihus sælge til Nedbrydning, medens Moltke fik de husvilde Orange- og Laurbærtræer skænket af Kongen, og i Foraaret 1756 bestemtes det, at hele Ejendommen skulde sælges ved Auktion. Det var Meningen først at opbyde Slottet og Kroen samlet, siden Kroen for sig, for at se hvad der kastede mest af sig. Auktionen var allerede berammet til 5. Maj og skulde holdes paa Rentekammeret — da Enkefyrstinden meldte sig, ikke som Køber, men med Tilbud om at overtage Slottet for Livstid paa visse Betingelser. Hidtil havde hun boet der som Kongens Gæst — den kgl. Kasse havde sørget for Vedligeholdelsen og lønnet Betjentene. Nu foreslog hun, *at* Gartner, Portner og Ladefoged skulde sættes paa Pension af Kongen, endvidere *at* hun skulde have Lov til at optage et Laan paa 5 à 6000 Rdr. til Opførelse af en ny Pavillon, *at* denne Kapital maatte blive staaende som Hypotek i Sorgenfri og overtages af den kgl. Kasse, naar Slottet efter hendes Død atter tilfaldt Kongen, og endelig *at* Kroen maatte følge med for at hun ved Hjælp af Forpagningsafgiften kunde udrede Renter af Hypoteklaanet. Hvilket viser, at Fyrstinden ikke var uden Forretningssans. Hun fik paa den Maade sit eget Lystslot, Kapital til at bygge for, Midler til at betale Renter med og blev endda fritaget for at indløse Hovedstolen. Kongen viste sit godmodige Sindelag ved at gaa ind paa Ideen, men Herrerne i Rentekammeret var næppe begejstrede. Fyrstinden fik imidlertid sin Vilje, og i Overensstemmelse dermed en kgl. Koncession paa Sorgenfri for Livstid (17. Maj 1756).

Slottets Betjente blev saa sat paa Pension, bl. a. Gartneren Johan Arnet, med hvem Enkefyrstinden derefter sluttede Akkord om vedblivende at tjene paa Sorgenfri, hvorved hun fik ham saare billigt; og Lønnen til Arbejdsfolkene i Haven fik hun ogsaa snildt skubbet over paa den kgl. Kasse. En 83aarig Staldkarl, der skulde passe Kongens syge Heste, som fra gammel Tid gik paa Græs ved Sorgenfri, skulde efter Koncessionens Bestemmelser vedblivende have Fribolig paa Slottet, men han blev sat ud samme Efteraar med den Motivering, at han som en gammel drikfældig Person ikke kunde betros Omgang med Ild og Lys, og afspist med en Huslejegodtgørelse — af den kgl. Kasse. Det pommerske Tømmer til sin Pavillon fik hun naturligvis toldfrit ind og desuden gratis Udvisning af smaat Tømmer i de kgl. Skove. Den nyopførte Bygning blev dyrere end beregnet, og i Efteraaret 1757 fik hun Lov til yderligere at laane 2000 Rdr. paa samme Betingelser. Kun een Sorg havde hun: i 1759 blev Store Kro taget fra hende og bortsolgt, efter at Rentekammeret havde maattet bekoste nye Udbygninger efter den ovenfor (Side 270) nævnte Brand Aaret forud.

Enkefyrstinden af Ostfriesland døde i Sommeren 1764 og Sorgenfri

faldt atter tilbage til Kronen. Det gjaldt nu om at trække de 8000 Rdr., hun havde laant paa Ejendommen, hjem uden Tab. I første Omgang lykkedes det ikke. Kort efter Tronskiftet fik man Kristian VII til at overlade sin Selskabsbroder Grev Konrad Holck Slottet som Skænk og Gave (ved kgl. Resol. 6. Maj 1766), men da Rentekammeret sendte ham Udkast til Gavebrevet med de deri indeholdte Betingelser, bad han sig undskyldt — han maatte renoncere paa denne kgl. Naade. Han

HAVEN VED SORGENFRI I 18. AARHUNDREDE
(Thurahs Danske Vitruvius)

skulde nemlig ikke blot betale de 8000 Rdr., men ogsaa overtage Slotets Betjente og lønne dem paa samme Maade som hidtil og uden at nogen af dem i Fremtiden faldt den kgl. Kasse til Besvær. De Herrer vidste bedst selv -- skrev han til Kammeret -- hvad dette Lystslot aarlig kostede at holde og hvor ringe Revenuer det indbragte. Da Grev Holck ikke vilde have Sorgenfri, skænkede Kongen Slottet (13. Maj 1766) til sin Halvbroder, den senere Arveprins Frederik. Prinsen, som kun var tolv Aar gammel, skulde naturligvis ikke betale noget, men fik Ejendommen paa samme Vilkaar som den hidtil havde været Kongen forbeholdt — d. v. s. med statslønnede Betjente og fri for alle Skat-

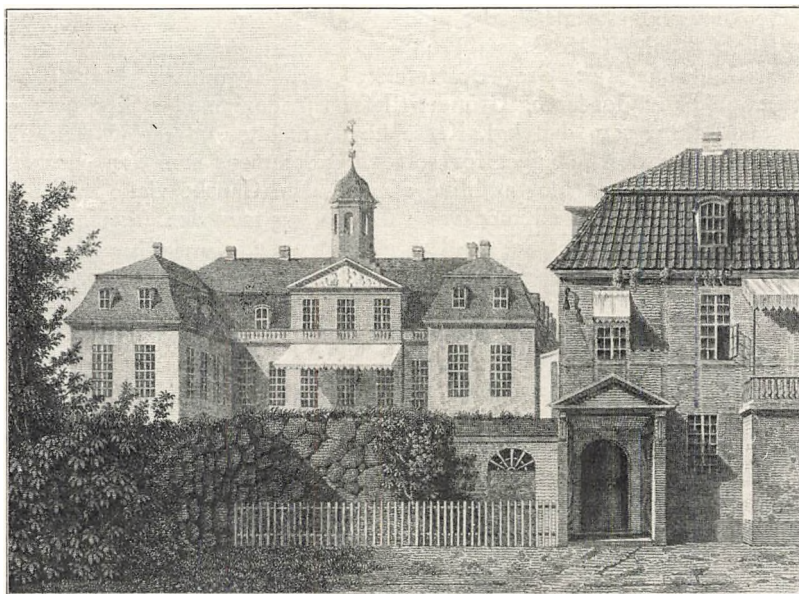
ter. Formodentlig var det blot et Skaktræk, for at det unge Hof stadig kunde beholde Lystslottet som et Led i dets Fornøjelser uden Kammerets nærgaaende Indblanding. Man benyttede sig ogsaa deraf. I Jan. 1767 meddelte de Berlingske Tidender højofficialt, at de regerende Majestæter med flere Personer af den kongelige Familie atter agtede »at gøre en Vending i Kane til Slottet Sorgenfri, dèr at indtage Middags-Maaltid og at være her i Staden tilbage samme Aften«.

Nogle Aar efter blev det endelig Alvor med Afhændelsen af Slottet. Arveprinsen maatte afstaa det mod at faa Søllerødgaard i Stedet, og ved kgl. Resol. af 15. Marts 1768 overlod man Sorgenfri til Rustenborgs hidtidige Ejer, Grev Desmercières, med Bygninger, Møbler og Inventar, Skov, Jorder og Grunde, til fri Ejendom mod at han betalte de 8000 Rdr., som den kgl. Kasse havde maattet udrede. Staten fik med andre Ord ikke noget for selve Ejendommen, men var paa det Tidspunkt glad ved blot at blive af med den. Ganske vist var den i Tidens Løb beskaaret: Kroen var solgt fra og med den Agerjorden i Virum, Titley havde faaet en Del af Skoven og forskellige Arealer Vest for Kongevejen var indrettet til Lyststeder — men den nye Besidder fik alligevel den gamle kongelige Lystgaard for godt Kør.

Desmercières beholdt Sorgenfri til sin Død. Først flere Aar efter skilte hans Enke Elisabeth Sophie, f. Komtesse Friis, sig ved Lystgaarden, idet hun 6. Aug. 1782 sluttede Kontrakt med Joh. Fr. Classen om Salget af den for en Købesum af 14,500 Rdr. Den store Industrimagnat tænkte ikke paa selv at slaa sig ned paa Sorgenfri — det var en Spekulation, han havde for. Saa snart Kontrakten var i Orden, rettede han en Memorial til Kongen, hvori han foreslog et Mageskifte mellem Jægersborg og Sorgenfri, saaledes at den kgl. Bomuldsmanufaktur — hvori han selv baade var Aktionær og beskikket Førstedirektør — kunde rykke ind i de gamle Jagtbygninger paa Jægersborg og Hoffet til Gengæld faa Sorgenfri tilbage (sml. Side 141). Classen jonglerede med Argumenter, der baade kunde falde i Hoffets Smag og tænkes Rentekammeret. Han hævdede, at Haven »regnes blandt de smukkeste i Landet«, men lod tillige forstaa, at Sorgenfris Tilliggende kunde indbringe 18-20,000 Rdr. eller mere, »om det blev delt i Parceller«. Han veg altsaa ikke tilbage for en sønderlemmende Udstykning af den gamle Lystgaard. Kabinettet syntes meget velvilligt stemt, men Rentekammeret forpurrede grundigt hans Planer. For en Gang Skyld tog man Bladet fra Munden og lod Kabinettet vide, at dette »meget eensidige og til lige saa stor Fordel for Bomuldsmanfakturet som Tab for Deres Majestæts Interesse [d. v. s. Statskassen] sigtende Forslag« syntes »fremsat med saa megen Egennytte, at dets Forfatters Dristighed billigen opvækker vores Forundring«.

Classen havde derefter intet andet at gøre end at skaffe en Køber og selv blive af med den Ejendom, han havde paa Haanden. Han fandt

ham i Henrik Bolten, en indvandret Tysker, der var begyndt som Vinkyer, men ved heldige Forretninger paa Vest- og Ostindien havde erhvervet fantastiske Rigdomme og endte med at blive Baron. Trods sine fremragende Købmandsevner nød han kun en betinget Anseelse — hans altfor overdaadige Optræden stak det gode Selskab i Øjnene. Han overtog Sorgenfri for den samme Købesum, Classen havde aftalt med Desmercières Enke, og fik Skøde af hende 7. Januar 1783.

SORGENFRI I 19. AARHUNDREDE

(Set fra Opkørselsalleen, til Højre Damefløjen; Litografi)

Baron Bolten havde netop indrettet sig paa Sorgenfri, da han i Sommeren 1785 gik bankerot og for en Tid gjorde sig usynlig. Hans Bo blev taget under Behandling af en nedsat Kommission, og det viste sig, at Forholdene ikke stod saa slet for ham som han selv havde ment. Boet afhændede hans Godser ude i Landet med Gevinst, men han vedblev at staa under Administration. Om Salget af Sorgenfri, der bragte Tab, sluttede Kommissarierne ved en Mellemand Kontrakt med Arveprins Frederik, som købte Lystgaarden for 13,000 Rdr. og fik Skøde 1. April 1789. Salget skete med Baron Boltens Samtykke og han medunderskrev selv Overdragelsesdokumentet.

Arveprinsen fik da atter den Ejendom tilbage, han som Dreng havde faaet i Gave af sin kongelige Broder. Men det var nu hans private Eje, ikke Statens. Han forbedrede og udvidede den, tilbagekøbte bl. a. Kro-

skoven, som Kongen havde skænket Titley, og flere Parceller, der tidligere var frasolgt til Lyststeder, og hans ældste Søn, Kristian Frederik, der fik udlagt Sorgenfri i Arv efter sin Fader fra 1. April 1806, fulgte i hans Fodspor. Som Kronprins og Konge havde Kristian VIII Sommerbolig paa Sorgenfri, og navnlig hans Dronning Caroline Amalie elskede dette Sted. Kort efter sit Bryllup 1815 tog hun første Gang Ophold paa Sorgenfri og boede der endnu i Sommeren 1880, den sid-

SORGENFRI I 19. AARHUNDREDE
(Set fra Haven; Litografi)

ste hun oplevede. Gennem de mange Aar, og navnlig efter Kongens Død, traadte hun i nært Forhold til Egnens Beboere, samlede i en Aarrække Venner fra alle Befolkningslag til ugentlige Aftenselskaber med Foredrag og Samtaler paa Slottet, og foranstaltede ved Midsommertid Skovture til Sorgenfri for sine fattige københavnske Asylbørn.

Sorgenfri blev for tredje Gang Statsejendom, da Frederik VII, som havde arvet Slottet efter sin Fader, atter overdrog det til Statskassen ved Skøde af 31. Jan. 1856. Siden har det hørt under Civillisten. Ved Lov af 4. Febr. 1898 blev Sorgenfri afgivet til Brug for Prins Christian, Danmarks nuværende Konge, og Kongeparret har gennem fyrretyve Aar foretrukket dette Sted som sjællandsk Sommerresidens fremfor de større Statsslottet, der staar til Raadighed i Hovedstadens Omegn.

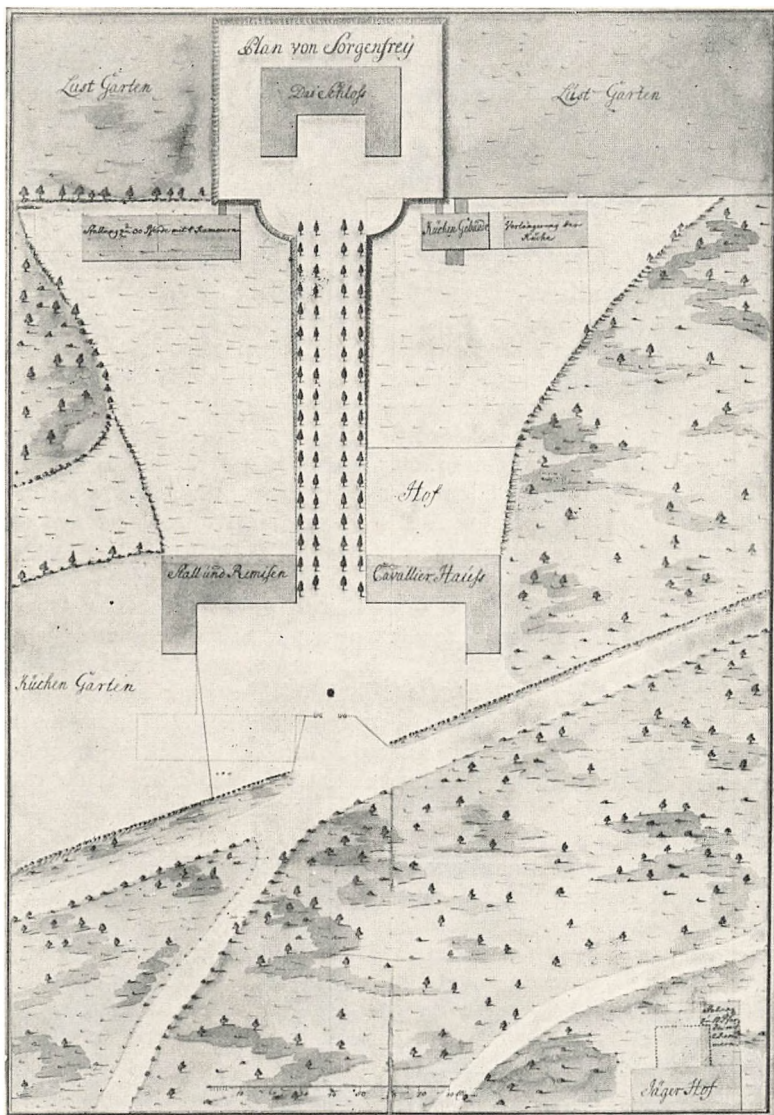
Baade Kronprinsen og Prins Knud er fødte paa Sorgenfri og i Aarenes Løb har mange for Landet betydningsfulde Afgørelser faaet deres endelige Besegling paa det lille Lystslot nær Mølleaaens Bred.

Dette er Sorgenfris mere almindelige Historie — dets Oprindelse og Udvikling gennem halvtredje Hundrede Aar. Slottets Bygningshistorie har vi ogsaa nogenlunde god Rede paa.

Om Vibes Gaard, der overtoges af Gyldenløve, ved vi ganske vist intet positivt, men antagelig har det været en Lystgaard i Datidens gængse Format. Ahlefeldts var derimod noget ud over det almindelige, og i Hovedtrækkene saa den saaledes ud som Thurah viste den i sin Vitruvius 1749 (sml. Billedet Side 416).

Om Bygmesteren ved vi, at en ældre Slægtning eller Navne af ham virkede som Arkitekt i Nordtyskland og udgav et Værk om den antikke Bygningskunst. François Dieussart var nemlig Tysker trods sit franske Navn, og muligvis netop indkaldt til Danmark for at ombygge Sorgenfri for Carl Ahlefeldt, der ikke blot var dansk Godsbesidder, men ogsaa tysk. Gennem sin Bygherre er Dieussart rimeligvis kommet i Forbindelse med Hofmarskal og Generalbygmester W. F. von Platen, og da det nye Sorgenfri stod færdigt i Sommeren 1706, fulgte han saa mange andre Udlændinges Eksempel og søgte at faa fast Fod i Landet i en Embedsstilling. Ud paa Efteraaret ansøgte han med von Platens anbefaling om en ledig Post som kgl. Materialsriver, men fik den ikke. Han opnaaede dog foreløbig, at Generalbygmesteren fik Lov til at sende ham til Jylland og Holsten for at »aftegne en Dæl Slotte« — i hvilken Anledning vides ikke. Og i 1710 naaede han sit Maal — han fik 29. April Bestalling som Materialsriver og stillede til von Platens Raadighed. Dieussart hørte aabenbart til den i Datiden værdsatte Type, der stod paa Grænsen mellem Haandværk og Kunst og kunde lidt af hvert — var »dreven i Architectura Civili, Pousseren, Bly- og Voks-Støbning, ja og i Theatris, saa vel at ordonnere som at male« — hvilket paa moderne Dansk vil sige: Boligarkitekt, Billedhugger, Blystøber, Scenemester og Teatermaler. Men Materialsriver-Tjenesten ansaa han for sin »rette fait« — maaske dog blot fordi det var den eneste, han i Øjeblikket havde Udsigt til at opnaa. Man faar af disse spredte Oplysninger ikke netop Indtryk af Mandens fremragende Egenskaber som Arkitekt, og han forsvinder da ogsaa uden at efterlade sig paaviselige Spor.

Ved Ombygningen i 1740'erne rørte man ikke ved Slottets pallasdanske Ydre, men hele Anlægget forandredes ved de nye Udbygninger. Den oprindelig Plan af Eigtved, som gik ud paa at opføre to runde Staldbygninger og fire grundmurede Pavilloner, blev for dyr, og det blev den anden Hofbygmester Lavrids Thurah, der kom til at lede Opførelsen, som overtoges af de to ansete Haandværksmestre Martin

PLAN TIL THURAH'S ANLÆG VED SORGENFRI
 (Nederst til Højre ses Jægergaarden; Tegning fra 1740erne)

Zumpe og Joseph Zuber. I Hovedtrækkene forblev Byggeplanen dog den samme som Eigtveds. Ud mod Kongevejen opførtes paa begge Sider af Opkørselsalleen — der nu er noget af en Seværdighed, men den Gang var mindre imponerende — to Sæt Udbygninger, dels til Beboelse for Hoffolk, dels til Stalde, og hver bestaaende af en Længe i Nord og Syd med en Sideløj ud mod Vejen. De blev oprindeligt bygget i eet Stokværk, men inden de toges i Brug, blev der i Foraaret 1744 sat en Etage paa.

Kronprinsens Bryllup i Decbr. 1743 var den direkte Anledning til denne Udvidelse af Byggeplanen og medførte tillige Opførelsen af en ny Bindingsværks-Køkkenbygning Syd for Alleen, noget nærmere oppe mod Slottet. Den blev lagt i en Sænkning af Terrænet, skjult for Hovedbygningen, men dog saa nær, at Transporten i fri Luft ikke kunde forringe Køkkenets Produkter. Ogsaa denne Bygning blev for lille og udvidedes i Længden til over det dobbelte.

Men endnu var Anlægget ikke fuldt udbygget. Sorgenfri maatte ligesom Jægersborg forsynes med en Jægergaard — i mindre Format, svarende til Forholdet mellem Konge og Kronprins. Den opførtes i Sommeren 1744 i Skoven paa den anden Side Kongevejen ved den nuværende Skovvej ned mod Lyngby Sø (Prinsessestien). Ligesom ved Jægersborg var der en stor flisebelagt Hundegaard med Hundestald og Hundekøkken, Kamre for Jægerne og Stald til otte Heste. Men der savnedes stadig Staldrum ved Sorgenfri, og for at afhjælpe denne Mangel og tillige for at opnaa Symmetri i Anlægget opførtes Nord for Opkørselsalleen i Sommeren 1745 en Stald til 30 Heste vis à vis Køkkenfløjen. Stenene til Byggeriet paa Sorgenfri i disse Aar leveredes fra Kristiansborg, som endnu var under Opførelse, og Materialtransporterne var saa betydelige, at Frederiksdals Bønder ikke kunde overkomme dem som Pligtkørsler, men hele Rytterdistriktet maatte træde hjælpende til.

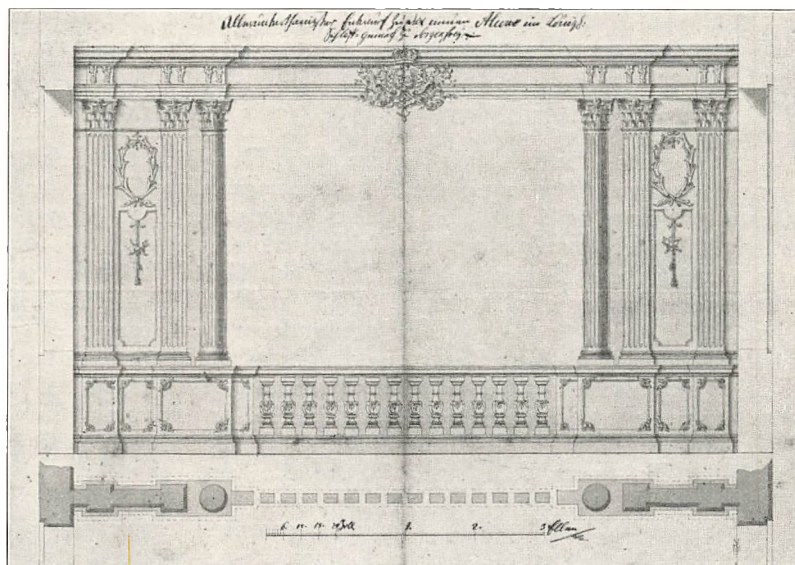
Thurah skabte paa den Maade ud af den tidligere isoleret beliggende Lystgaard et sammenhængende Anlæg, der i al sin Simpelhed maatte virke imponerende. Omkring Anlæggets Midtakse, den pragtfulde Opkørselsalle, anbragte han symmetrisk de vidtløftige Udbygninger, og ad et stigende Terræn naaede man op til Hovedbygningen, der trods sin Lidenhed ved Beliggenheden paa den høje Banke dominerede det hele. Bag ved fortsattes Anlægget i faldende Klimaks med de terrasseformigt dannede franske Haveanlæg.

Thurahs Anordning af Bygningerne ved Sorgenfri er til Dels bevaret til vore Dage. Kavallerbygningerne ved Opkørslen ud mod Vejen ligger endnu paa samme Plads — den oprindelige Grundplan er kun ændret deri, at det nordre Sæt Bygninger er forlænget og nu danner et Γ . Paa Køkkenbygningens gamle Plads staar nu den saakaldte »Damefløj«, der er forbundet med Slottet ved en halvrund Pergola.

Den tilsvarende Staldbygning fjernedes derimod faa Aar efter Opførelsen, saaledes at den end ikke findes paa Planen i Thurahs Vitruvius; den flyttedes til Jægersborg allerede 1747. Samtidig blev Jægergaarden nedlagt og afhændet til Lyststed.

Ved Kronprinsens Overtagelse af Sorgenfri var selve Hovedbygningen saa brøstfældig, at den maatte underkastes en omfattende Restaurering, inden den kunde tages i Brug. Etagerne over Kælderen

ALKOVE PAA SORGENFRI
(Tegning af Thurah)

var opført af Bindingsværk, kun Ydermurene var blændet med en Halvstensmur. Bag Skalmuringen var Bjælkeværket raaddent, og Gemakkernes vævede Tapeter maatte nedtages for at komme Raaddenskabens til Livs. Bygningens Rumfordeling blev dog ikke ændret — den forblev uforandret som den havde været fra Ahlefeldts Tid, men som et nyt Led i Udsmykningen indendørs lod Kongen opsætte en pragtfuld Alkove i Sovekammeret — øjensynlig en Bryllupsgave til det nyformælede Kronprinspar. Thurahs Tegning til dette Kunstværk (se Billedet ovenfor) er først approberet af Kongen fjorten Dage efter Brylluppet, da Hovedbygningens Istandsættelse var saa godt som tilendebragt. Iøvrigt prydedes Slottets Indre med Stukkaturer af Schweizeren Giulio Guioni og i Havesalen opstilledes »mange rare Statuer«.

Det var ogsaa Thurah, der ledede de Byggearbejder, Enkefyrstinden af Ostfriesland i 1756 lod udføre paa Sorgenfri. Fyrstindens Nybyg-

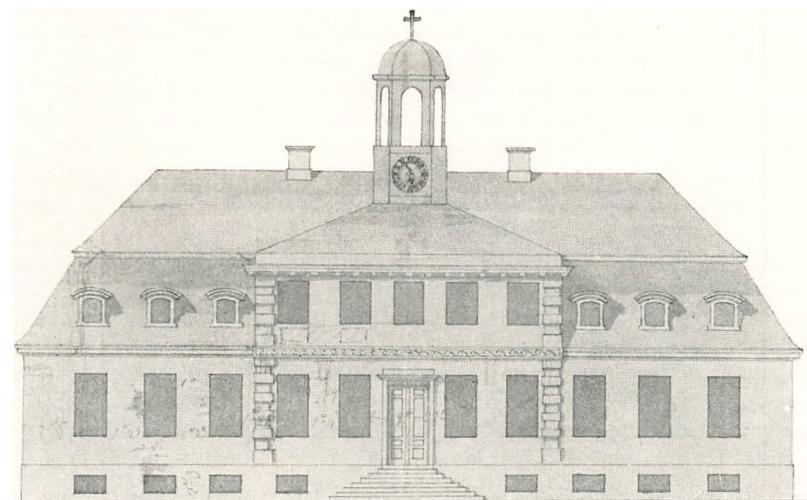
ning omtales som »en Pavillon . . . imellem de tvende nederste Fløjbygninger«. At det ikke var saa helt ringe en Bygning, ser man deraf, at hun til Brug for Opførelsen blot af udenlandske Byggematerialer lod indføre 75 pommerske Bjælker, 96 pommerske Spær, 54 Bulholter (∴ svære Tømmerstokke) og 8000 Tagsten. »Pavillonen« var da i Virkeligheden ogsaa det gamle Slot i ny Skikkelse. Thurah fortæller, at Fyrstinden »under min Direktion« lod opføre en ny grundmuret Bygning »paa samme Fundament og Kældere som den forrige Bygning havde staaet«. Af en bevaret Tegning fra 1757 ser man, at Dieussarts Barokbygning under Thurahs Hænder genopstod som en Landgaard i een Etage med Mansard og forsynet med et lille Spir; her hang Klokkeren, der ringede til Prædiken, naar Fyrstinden om Søndagen holdt Gudstjeneste i sine Gemakker.

At hun fandt det nødvendigt at opføre et nyt Hus, viser at Ahlefeldts gamle Sorgenfri, takket være sin lette Bygningsmaade, var stærkt affældigt trods Fornyelsen i 1740erne. Og Fyrstindens nye Slot blev ogsaa daarlig holdt. Desmercières og hans Enke ofrede næppe meget paa den gamle Lystgaard og Bolten fik simpelthen ikke Tid til det, inden han gik bankerot. Heller ikke Haven, der 1745 omtales som »meget divertissant i Henseende til de mangfoldige inventieuse Forandringer tillige med det kønne og kostbare Orangeri, som derudi findes«, var nu mere det, den havde været, saa at B. W. Luxdorph, der selv var Ejer af en mønsterværdig holdt Lystgaard i Nærum, i 1775, da han besaa Hus og Have paa Sorgenfri, kunde sammenfatte sit Indtryk i det ene Ord: Maadeligt! Det eneste, der virkelig imponerede ham, var et Kirsebærtræ i Skoven, der maalte 20 Al. i Højden.

Det var Arveprins Frederik, som atter genrejste Sorgenfri i sin gamle Glans. Kort efter Overtagelsen lod han Stadsarkitekten i København P. Meyn foretage en gennemgribende Ombygning, som stod paa i Aarene 1791-94 og kostede ham ca. 20,000 Rdr. Af Meyns endnu bevarede Bygningstegninger kan man se, at Planen fra det første Sorgenfri stadig var bibeholdt, hvorved Rumfordelingen i Huset ogsaa i Realiteten blev den samme. Mod Gaard og Have opførtes brede murede Kviste, mod Gaarden med billedsmykket Fronton og Ballusterværk, mod Haven videreført ned ad Facaden som Midtrisalit afgrænset af Rustikkvadre, og som Tagrytter anbragtes et lavt ottekantet Kuppelspir. Meyn holdt sig i Grundtrækkene til Thurahs Ombygning, men skabte ud af Fyrstindens Landslot et Palæ i Nyklassicismens Stil. Ved det indre Udstyr medvirkede Maleren Nic. Abildgaard, der stod i nært venskabeligt Forhold baade til Arveprinsen og Sorgenfris følgende Ejer, Prins Kristian Frederik, uden at man dog nu er i Stand til at paavise Arbejder af ham. Ligeledes Udbygningerne undergik Forandringer, men blev liggende paa deres gamle Plads. Sorgenfri fik saaledes i Arveprins Frede-

riks Ejertid den Skikkelse, som det endnu i det væsentlige har i vore Dage, bortset fra enkelte Ændringer i det nittende Aarhundrede, bl. a. et Verandaanlæg ved Hovedbygningen af F. Meldahl.

Ogsaa Haven nyordnede han. Tiden var inde, da de gamle franske Anlæg forsvandt, og Arveprinsen fulgte Tidens Mode. Haven blev omgagt i engelsk Stil, Skoven blev Park til Slottet. Aabredden mellem Lyngby og Fuglevad ind mod Sorgenfris Grund, et tilgroet Moseterræn,

OPSTALT AF HAVESIDEN PAA MEYNS SORGENFRI
(Tegning)

som fra gammel Tid laa til Fuglevad Mølle, tilkøbte hans Efterfølger 1809 og inddrog det i Parkanlægget; samtidig fik Sorgenfris Ejer Brugsret over Aaen og Mølledammen, men kun »til Forlystelse« — d. v. s. til Baadfart, ikke til Fiskeri. Arveprinsen byggede ogsaa Te-Lythus i Lunden, som den engelsk-kinesiske Havestil fordrede det, anbragte Borde og Bænke og lukkede op for Offentligheden. Det endnu eksisterende lille Bondehus, »Schweizerhuset« kaldet, opført paa Bakken nærmest Store Kro efter Tegning af Abildgaard, er fra Arveprinsens Tid. I Efteraarsmaanederne 1807 var de engelske Tropper selvbudne Gæster i Sorgenfri Lund — der kogtes og bagtes Dagen lang i Feltkøkkenerne under de gamle Trækroner.

Ved Reguleringen 1858, efter at Sorgenfri Lund var bleven Statskov, opmaalttes den til 68 Tdr. Land 11,500 Kv. Al. (ca. 38 Hektarer). I Haven tæt ved Slottet staar en Buste af Frederik V, udført af Saly 1764, og en af Abildgaard tegnet Marmorstøtte med Portrætsilhuet af Prinsesse Sophie Frederikke, rejst af hendes Gemal Arveprinsen efter

hendes tidlige Død 1794. I Skoven staar en af Kvinder i Lyngby og Omegn opstillet Granitstøtte for Dronning Caroline Amalie med Portrætmedaillon af Evens, afsløret 28. Juni 1882, og en Bautasten til Minde om Genforeningen 1920.

II. LYSTGAARDE OG HUSE PAA SORGENFRIS GRUND

De Arealer Vest for Kongevejen, som i gammel Tid laa til Møllestrup og siden til Sorgenfri, strakte sig fra Lyngby Mølles Grænse skel til et Stykke Nord for det senere Landsted »Thealyst«. Den *sydlige Del* bestod, ligesom Sorgenfris Tilliggende Øst for Kongevejen, af Skovholme med bare Pletter ind imellem, af Smaakrat og Engdrag. Den brugtes til Høslet og Græsning, medens den *nordlige Del* — Arealerne Nord for Frederiksdalsvejen — var det egentlige Agerland; her laa de til Sorgenfri hørende Vange af Virum Mark, som senere blev Tilliggende til Kroerne.

Den sydlige Del hørte til »Stenhuggervangen« (som rakte tværs over hele Møllestrups Tilliggende mellem Lyngby Sø og Fureaaen). Navnet var vistnok forsvundet ved Aar 1700, men benyttes her for Tydeligheds Skyld. Endnu efter Midten af det attende Aarhundrede løb den gamle Landevej paa langs ned gennem Arealet Vest for Kongevejen, og paa tværs deltes det af en smal, kun 6 Al. bred Skovvej fra Kongevejen ned mod Søen, som endnu er bevaret og fortsættes af Prinsessestien. Strækningen Nord for Skovvejen, der nu bærer Navnet »Norske Skov«, er i det store og hele uforandret, blot ved Mellemlantning gjort til en sammenhængende Lund — Strækningen Syd for blev derimod tidligt bortfæstet fra Sorgenfri og udstykket. I det syttende Aarhundrede laa der, som allerede nævnt, tre Gadehuse med Pladser og Kaalhave, i det attende rejste der sig en Række Lystgaarde, som ved deres skønne Beliggenhed og pragtfulde Haver vandt stort og berettiget Ry i Datiden.

Peter van Hurks Lystgaard. Op mod gamle Annike Witts Blegehøve (senere Holmsteds Farveri), som laa paa Lyngby Mølles Grund ved Stenhuggervangens Sydgrænse, var der en Plads, som kaldtes »Sneglebakken«. Den bortsolgte af Abraham Lehn, i den korte Tid han var Ejer af Sorgenfri, til Thale Eisenberg, Enke efter en Sukkerraffinadør i København Peter Friborg (Skøde 2. Marts 1725). Det var det første Grundstykke, der udskiltes fra Sorgenfri, og det eneste, der blev solgt som jordfri Ejendom — alle de andre afstodes i Arvefæste. Pladsen laa ved den gamle Landevej og maatte derfor sættes i Forbindelse med Kongevejen ved en Passage over den mellemliggende Ager. Thale Eisenberg byggede sig her et nødtørftigt Landsted i Tidens vante Smag, ni Fag i een Etage med Salskvist over de tre, men afstod det to Aar efter til Præsten Mag. Jørgen Ursin, hvis Børn og Arvinger 1734 solgte

det for 750 Rdr. Kurant til Kommerceraad Peter van Hurk samtidig med at hans Kompagnon Fred. Holmsted erhvervede Naboejendommen til Farveri.

Thale Eisenbergs Landsted blev snart for indskrænket for den rige Kommerceraad, og i 1737 overtog han et af de tre Gadehuse i Stenhuggervangen. Det laa helt ude mod Kongevejen, ved den nordre Kongeport, og spærrede aabenbart for det fri Udsyn fra hans Have. Bygnin-

DANSEBAKKEN I NORSKE SKOV
(Maleri af Jens Juel)

gen fik han til Købs af Brugeren, Kongen gav ham Fæste paa Huspladsen og desuden paa et Stykke Jord mellem Landevejen og Lyngby Sø, som i Nord strakte sig op til nogle Sandgrave i Terrænet. Det var allerede et væsentligt Stykke af Stenhuggervangens nederste Del han derved blev Herre over, og i 1745 udvidede han det yderligere. Ved et nyt Fæstebrev fik han overdraget en skovbevokset Bakke med Eg, Bøg og Hassel, der laa mellem hans paa Terrænet fra 1737 anlagte Have og den af Thurah nyopførte Jægergaard, og tillige en Del af Mosen ned mod Søen. De store Træer maatte han ikke røre ved — de tilhørte her som overalt i de nordsjællandske Amter Kongen — men Underskoven fik han Lov til at behandle saaledes som han »til Nytte og Plaisir« fandt fornødent. Han byggede, opfyldte og kultiverede, og da van Hurks Lystgaard stod færdig i 1745, var den en hel Seværdighed. En Samtidig fortæller, hvorledes den er »med tvende smukke Byg-

ninger og en meget vel indrettet Hauge forsynet; samme Hauge kan man, naar man passerer Kongevejen, aldeles overse, som da giver de passerende en skøn Prospekt, og den haver for andre slige Hauger forud, at derudi ere adskillige kunstige Vandspring, Fontæner og Afdelinger indrettet«. Det stærkt kuperede Terræn begunstigede saadanne kunstfærdige Anlæg.

I 1760 skiftede denne anselige Lystgaard for første Gang Ejer. Gehejmerraad Vilh. Aug. v. d. Osten købte den og fik Aaret efter Skovbakkens Ege- og Bøgetræer til Gave af Kongen, men det lykkedes ham ikke at faa Lystgaardens Fæstegrund overladt til fri Ejendom saaledes som han ønskede. I 1764 døde han imidlertid, Gaarden kom paa Auktion og tilsløges Garver Niels Kønsberg i København for 4460 Rdr. Den nye Ejer købte kort efter en anden af de Lystgaarde, der var bleven anlagt i den gamle Stenhuggervang, og beholdt dem begge saa længe han levede. Han lejede dem ud — bl. a. havde 1767 Envoyé'en fra det tyske Kejsershof Sommerbolig her — men holdt dem næppe i god Stand, thi da van Hurks forstum saa statelige Gaard efter Kønsbergs Død kom paa Auktion 1782, indbragte den kun 1610 Rdr. Et Par entreprenante Folk købte den, bragte den i Orden og fik Aaret efter 5400 Rdr. for den. Køberen var Grosserer Peter Tutein og i hans Familie forblev den i en lang Aarrække. Den blev udlagt i Arv til Diderich Tutein, som straks afhændede den til sin Broder Peter Tutein, og efter dennes Død blev den i 1829 solgt til Kammerjunker Georg Alexander Berner. I 1841 købte Kristian VIII Ejendommen tilbage til Sorgenfri. Det gamle Lyststed anvendtes til Kaserne for Gardister, der gjorde Vagttjeneste paa Slottet, og en Del af den store Grund blev derfor frasolgt 1845. Men efter Frederik VII's Overtagelse af Sorgenfri blev Lyststedet atter bortsolgt 1848 til den brasilianske Chargé d'affaires J. S. Alfonso de Carvalho, som gav det Navnet »Hollandia«.

Efter at van Hurk midt i 1740'erne havde fuldført Anlægget af sin Park og sine Haver var der endnu en Del af Stenhuggervangen tilbage. Ved den søndre Side af Skovvejen laa længst mod Vest ude ved Lyngby Sø det saakaldte »lidet Fiskerhus«, dernæst »Jægerhuset« og endelig, i nogen Afstand fra den nuværende Kongevej, Thurahs nyopførte Jægergaard (jvfr. Kortet Side 436). Mellem denne Bebyggelse og van Hurks Parkanlæg laa der ubenyttede Pladser og tilgroede Strækninger, men et Tiaar efter var det altsammen forvandlet til Haver og Lyststeder.

Fiskerhuset (Bluhmes Lyststed). Fiskerhuset, der var ringe og uanseligt, undergik først Forvandlingen. Kommunitetsforvalter, senere Raadmand i København Hans Nic. Nissen købte Bygningen af Husmanden, som boede deri, og tog Fæstebrev paa Grunden 17. April 1744. Han byggede nyt Stuehus og Stald, anlagde Haver og fik et Lyststed med »skøn Situation og Udsigt til Skov og Sø« ud af det gamle Fiskerhus.

Næste Efteraar solgte han det til Fred. Monrad, Sognepræst i Aagerup, hvis Enke 1761 bortskødede det til den tyske Hofprædikant Mag. Christopher Bluhme. Det var som Bluhmes Lyststed det blev kendt i Datiden. Han havde Sommerbolig derude sit hele Liv, byggede og forbedrede, og udvirkede et kgl. Koncessionsbrev (af 13. Aug. 1764) paa en lille Bøgeskov, der laa Vest for Fiskerhusets gamle Grund paa en smal Tange mellem Søen og Skovvejen, og lagde den til sin Ejendom. Efter Bluhmes Død solgte Enken 1791 Lyststedet til Rentekammerdeputeret Lorentz Angel Meincke og efter ham ejedes det af Faktor, senere Generalkonsul Joh. Chr. Pingel (fra 1804) og Grosserer Herman Chr. Müffelmann (fra 1809). Til Müffelmanns Ejertid er knyttet Erindringen om Christian Winther, Familiens Huslærer, der forelskede sig i Husets unge Datter Alvilda, hans inspirerende Muse til en Række lyriske Digte fra 1820'erne; Furesø-Sangen »Flyv Fugl, flyv« er undfanget en Sommeraften paa Hjortholm i hendes Selskab. Ogsaa Müffelmanns Lyststed købte Kristian VIII 1845 tilbage til Sorgenfri, men Frederik VII lod det atter 1848 afhænde til Krigsassessor L. A. Hilffing.

Jægerhuset (Rêverie), Jægergaarden, Vildnis (Frieboeshvile). Ogsaa Jægerhuset sikrede Raadmand Nissen sig. Han fik Fæstebrev paa det 12. April 1745, men solgte det samme Aar til Vajsenhusets Apoteker August Günther. Ved det nye Fæstebrev, Apoteker Günther i 1746 maatte tage paa sin nyerhvervede Ejendom, fik han desuden Raadighed over en Plads mellem Jægergaarden og Kommerceraad van Hurks Stakitværk, som senere fik Navn af det »Vildnis« det var; endelig erhvervede han 1747 selve Jægergaarden.

Thurahs Jægergaard var kort efter Opførelsen bleven overflødig, da Kronprinsen kun saa kort kom til at benytte Sorgenfri. Bygmesteren foreslog derfor selv at bryde den ned og anvende Materialerne til Staldbygninger ved Jægersborg, men i Stedet flyttede man den store, ligeledes nyopførte Bindingsværksstald ved Hovedopkørslen til Sorgenfri, og Jægergaarden blev staaende. Kongen bestemte, at den skulde sælges ved Auktion, Apoteker Günther blev højstbydende med 800 Rdr., og Købet blev approberet ved kgl. Resol. af 20. Maj 1747.

Apoteker Günther havde dermed faaet Raadighed over Arealerne langs hele Skovvejen Øst for Fiskerhuset og skabte Lyststedbebyggelsen paa denne idylliske Plet. Det gamle Jægerhus blev afløst af en Nybygning og Thurahs Jægergaard indrettedes efter sin nye Bestemmelse. De to Lyststeder fik hver sin Have, en tredje blev anlagt paa det endnu ubebyggede »Vildnis« (Læseren bedes følge med paa Kortet Side 436). Rimeligvis har Meningen været at tilvejebringe Sommerboliger til Udleje for den fornemme Verden. I 1755 bortskødede han begge Lyststederne til een og samme Mand, Hofkobberstikker Franciscus Michael Regenfuss, og beholdt kun Vildniset. Den nye Ejer var kort forinden kommet til Danmark for at udføre Tavlerne til et Pragtværk over Kon-

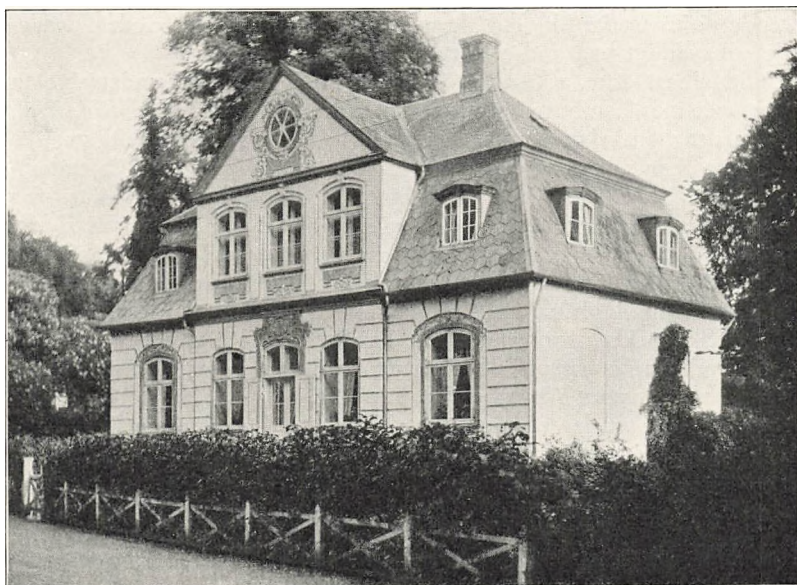
kylier, som udgaves paa Kongens Bekostning, og han blev lønnet fyrsteligt — Tiderne var endnu gode og Pengene sad løse. Men hans Grandseigneur-Tid varede ikke længe — 1763 lod August Günthers Brodersøn og Arving, Apoteker Christopher Günther, i Egenskab af Panthaver begge de to Lyststeder sætte til Tvangsauktion og de kom derved paa forskellige Hænder.

Det gamle Jægerhus, hvis Have var udstyret med Fontæne og Marmorbassin og de i Datidens Herskabshaver saa yndede Træskulpturer, blev købt af Divisionskirurg Just Henrik Voltelen for en ringe Sum og solgt s. A. med en god Avance til Grev Ulrik Adolph Holstein, den senere Overpræsident i København i Struenseetiden. Trods hyppig Fraværelse fra Hovedstaden, bl. a. som Amtmand i Tønder, beholdt han i en halv Snes Aar Lyststedet ved Lyngby, som han kaldte *Réverie*. For at øge Stedets Romantik og glæde sin Kone udvirkede han hos Enkefyrstinden af Ostfriesland Løfte paa et »med Skov bevokset Bjerg«. der laa »for« (d. v. s. lige over for) hans Hus, saa han kunde indrette Terrasser og Promenader i lidt større Stil end Lyststedets Have tillod det. Paa dette »Bjerg«, umiddelbart ved den saakaldte »Dansebakke« i Norske Skov, fik han kgl. Donationsbrev 22. Jan. 1765, og det fulgte siden med Lyststedet. Grosserer Jac. Bildsted købte det 1774, men gik konkurs, hvorefter det overtoges 1785 af Mad. Elisabeth Christine Berling f. Godiche, af den bekendte Bogtrykkeslægt, og hendes Arvinger afhændede det 1802 til Kammerherre Grev Chr. Rantzau, som paa det Tidspunkt var Deputeret i Tyske Kancelli. Da han søgte til Kiel, hvor han blev Overpræsident og Universitetskurator, købte Prins Kristian Frederik 1808 Lyststedet, hvormed ogsaa Bakken kom tilbage til Sorgenfri.

Det var maaske netop den, der tiltrak Prinsen, thi straks efter Overtagelsen lod han paa Bakkens Top under Abildgaards Medvirkning opføre det dér endnu staaende saakaldte norske Hus. Ganske vist minder den lille Pavillon med sit spidst opløbende og stærkt fremspringende 'Tag, der bæres af tjærede Stolper, saaledes at der dannes en bred Veranda uden om Bygningen, mere om en eksotisk Bungalow end om et norsk Hus. Men saadanne smaa Træbygninger, der førte Navn af norske Huse og ofte virkelig var tro Kopier af norsk Almuebygningskunst, undertiden ført hertil direkte fra Norge i tilhugget Stand, var paa Mode i Datidens Herskabshaver, og det er utvivlsomt Pavillonen paa Bakken, der har givet hele den lille Skovpart Navn. Navnet træffes først i det nittende Aarhundrede.

Jægergaarden beholdt sit Navn Aarhundredet ud. Christopher Günther maatte ved Tvangsauktionen 1763 selv overtage den, men fik den 1769 afhændet til Sognepræsten ved Petri tyske Kirke i København Friedr. Gabriel Resewitz. Nylig indkaldt til Danmark sluttede Resewitz sig naturligt til den Klopstock-Cramer-Preisler'ske tyske Kreds, og

fandt gennem den ud til Lyngby, hvor Kredsen havde sit Standkvarter. I et Brev, han skrev til den tyske Digter Gleim umiddelbart efter Købet af Jægergaarden, berømmer han Stedet og Egnen indtil Ukendelighed. Naar han træder ud af sit »kleines Landhaus«, skriver han, er han straks i en lille Skov, som gaar over i Krat og Eng, til Venstre bekranset af en stor Sø, som ved sine grønnende Øer (Brevet er fra det tidlige Foraar) og sin kratvoksede Bred giver den yndigste Udsigt,

FRIEDESHVILE

(Fotografi)

man kan tænke sig. Flokke af Svaner svømmer omkring eller flyver hid og did over Vandfladen. Preisler har sit Bo i hans umiddelbare Nærhed, Klopstock bor et Kvarter borte, i et fortryllet Slot, omgivet af Alleer, Haver og Vinbjerger — hvormed dog ikke menes Klopstocks Hus i Lyngby, men Bernstorff, hvor Digteren var Husven og Gæst.

Begejstringen var nok højtgaende, men holdt sig til Gengæld ikke længe. I 1773, efter at Klopstock havde rystet Kongevejens Støv af sine Fødder og nogle Aar før Resewitz selv drog af Landet, tog han Afsked med Jægergaarden. Han afhændede den til Lægen Just Henr. Voltelen († 1795), i hvem den skønne Natur ogsaa fandt en varm, lidt mere stilfærdig, men til Gengæld mere trofast Beundrer. Han beholdt Jægergaarden Resten af sit Liv og hans gode Ven Luxdorph var hyppig hans Gæst ved Sommertid. Sønnen Raadmand Just Henr. Vol-

telen († 1836) arvede den, men solgte den 1804 til den københavnske Urtekræmmer Lauritz Biørn Olivarius, som kaldte den gamle Jægergaard for »Nøjsomlund« — et Navn, der stod saare daarligt til Egnens lidet karrige Natur. Det sørgmuntre Navn forsvandt 1833, da Lyststedet blev lagt ind under Naboejendommen »Vildnisset«.

Iøvrigt kan nævnes, at Jægergaardens Port mod Skovvejen paa Resewitz' Foranstaltning og for at vinde Plads blev skudt saa langt frem, at Vejen paa det Sted kun blev 3 Al. bred. Saa lidt kunde vejfarende nøjes med i hin Tid. Jægergaardens mærkelige buede Facadelinje ses tydeligt paa ældre Kort.

Umiddelbart efter at August Günther 1755 havde afhændet sine to Lystgaarde maa han have bebygget den Havelod, der kaldtes *Vildnisset*, og Gaarden han rejste her, staar endnu som et ærefuldt Mindesmærke over hans Byggevirksomhed i disse Egne. Han døde 1758 — Ejendommen blev 1765 af hans to Brodersønner sat til Auktion og købtes for 1218 Rdr. af den samme Garver Kønsberg, som var Ejer af van Hurks Lystgaard. Han maa have omlagt Parktilliggendet til de to Ejendomme, thi da Vildnisset, som var den mindste af dem, sammen med van Hurks kom paa Auktion 1782 efter Kønsbergs Død, hørte dertil den Eng og Skovbakke, som van Hurk havde taget Fæstebrev paa 1745. Agent Andreas Bodenhoff fik tilslaaet Vildnisset, som derefter indtil vore Dage har været i samme Families Eje.

Hans Svigersøn, den senere General Frederik Caspar Conrad Frieboe — som fik Skøde af Svogeren 1795 — lod nemlig Lystgaarden belægge med fideikommissariske Baand og bestemte, at den efter hans Død skulde bære Navnet *Frieboeshvile*. Det blev ganske vist det mindste Fideikommis i Danmark, men derfor ikke mindre urørligt. Det oprettedes ved Testamente af 22. Novbr. 1841 (konfirmeret 31. Marts 1846), som gav detaljerede Regler baade om Successionen, Lystgaardens Vedligeholdelse og Indboets Fornyelse. Den skulde forblive udelst og urørt, maatte ikke sælges, og — da General Frieboe selv var barnløs og sidste Mand af sin Slægt — nedarves i Familierne Funck, Bodenhoff og Baggesen. Gaardens nye Navn var der god Mening i — Stiftteren skulde nemlig ligesom sin tidligere afdøde Hustru gravlægges i Haven. En Fideikommisskapital paa 20,000 Rdr. knyttedes til Ejendommen og hele Besiddelsen skulde overgaa til Lyngby Fattigvæsen, naar Descendensen efter Testamentets Bestemmelser en Gang i Fremtiden slap op. Gaarden maatte saa bortlejes »til Ejeren af Sorgenfri, saafremt nogen af de kongelige Herskaber maatte eje dette, men i modsat Fald til saadanne Familier eller Personer, som Stedets Beskaffenhed maatte passe til«. Han vilde ikke have sit Hus gjort til Fattiggaard — men til Gengæld skulde saa Fattigvæsenet sørge for at skaffe Fribolig til to Officersenker i Lyngby.

Alle disse Bestemmelser blev imidlertid overflødige. Ved General

Frieboes Død i Marts 1846 overtog hans Universalarving, Premierløjtnant Fred. Casp. Conr. Funck, Frieboeshvile og i hans Slægt forblev den. Ved Lensaføsningen blev Fideikommiset ophævet (ved kgl. Resol. af 15. Maj 1921) og overgivet til Ingeniør Chr. Frieboe-Funck som fri Ejendom. Nu er det Handelsgartneri.

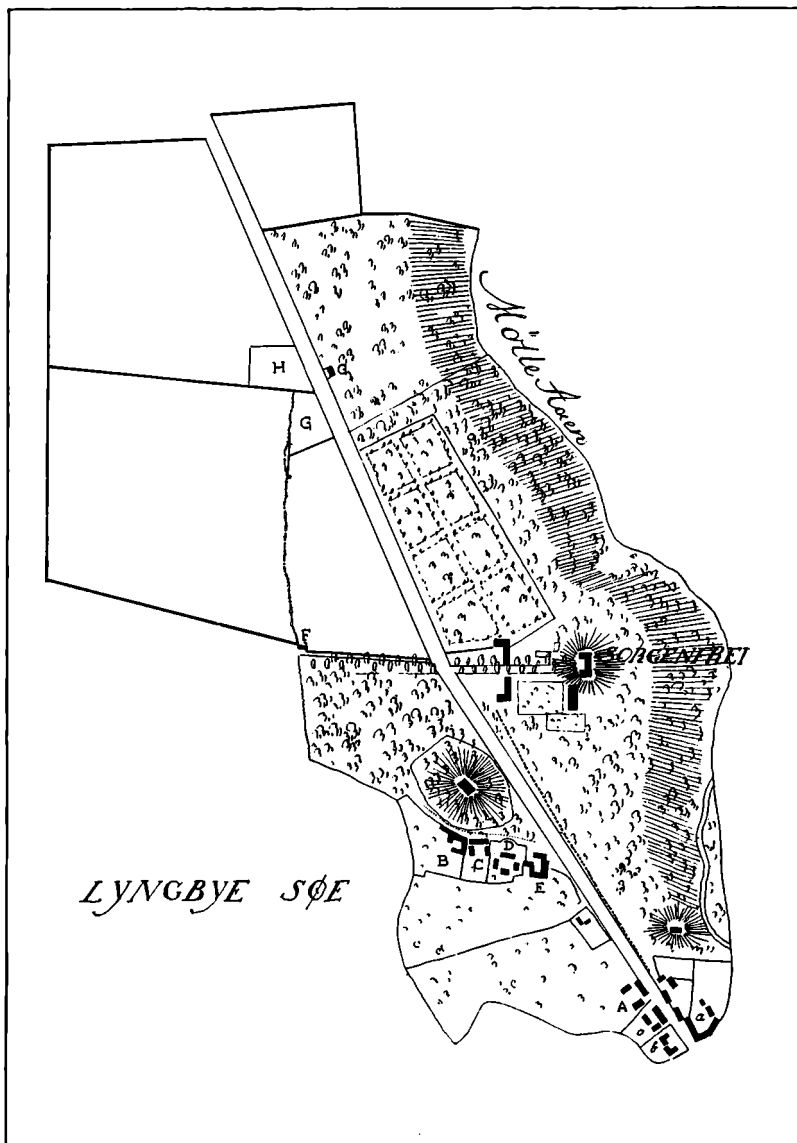
Hovedbygningen er imidlertid --- trods Tidernes Skiften --- saa vel bevaret, at General Frieboe ikke med Billighed kunde have ønsket sine

LOTTENDBORG
(Fotografi)

Bestemmelser nøjere overholdt, kun er Taget i nyere Tid omlagt med Skifer. Byggeperioden kan straks fastslaaes — den hører hjemme i Rokokkoen, og Bygherrens Monogram, det sammenslyngede A. G. i Kartouchen over Hovedindgangen, præciserer den yderligere. Huset er i Datidens strengt overholdte Lyststed-Stil: een Etage med brudt Tag, forholdsvis høj Kælder og monumental Fritrappe ved Hoveddøren. I Mansarden den gængse Salskvist paa tre Fag med dekoreret Fronton, Murene i Rustik, Vindusfatningerne rigt rokokkoornamenterede. Husets Indre er derimod tillempet Nyklassicisme, rimeligvis fra Bodenhoffs Ejertid, dog bærer Lofterne endnu karakteristisk Rokokko-Stukværk. Frieboeshvile hører, takket være Fideikommiset, til Lyngby Sogns smukkeste og bedst bevarede Privatbygninger fra det attende Aarhundrede.

Af alle disse Ejendomme i den gamle Stenhuggervang staar kun

SORGENFRI OMKRING AAR 1800

(Efter Kort i Matrikulsarkivet)

A. van Hurks Lystgaard, B. Fiskerhuset (Bluhmes Lyststed), C. Jægerhuset (Rêverie), D. Jægergaarden, E. Vildnis (Frieboeshvile), F. Lottenborg, G. Stenhuggergaarden (Thealyst), H. Bryde Skovhus (Jongs Bagergaard); a. Store Kro, b. c. Holmsteds Farveri, a. b. og c. hørte oprindeligt ikke til Sorgenfris Omraade, men under Kongens Lyngby

Frieboeshvile urørt tilbage. De øvrige er mere eller mindre udstykket. Ned mod Søen, hvor tidligere van Hurks Haveanlæg strakte sig, er anlagt en Uldtæppefabrik.

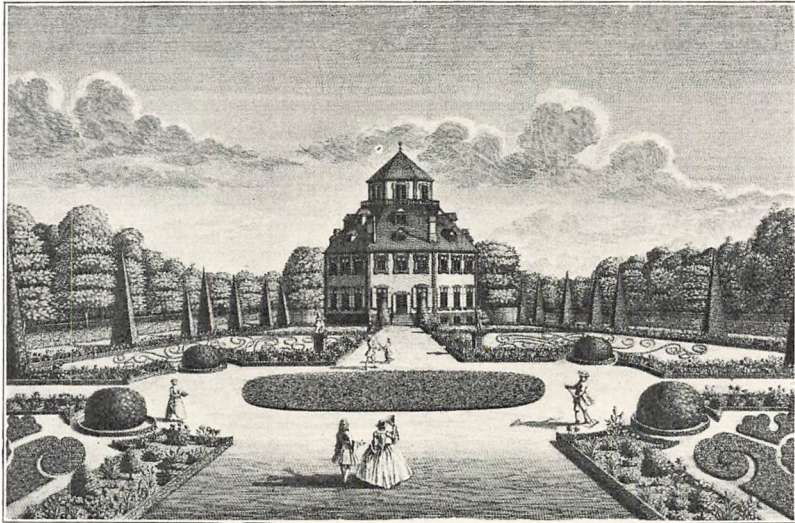
Ogsaa Nord for Frederiksdalsvejen kan eftervises Lokalteter, der stammer ned fra Møllestrup og Sorgenfris ældste Tid.

Ved Virum Led laa en Hytte for Vangemanden, som skulde passe paa, at der ikke kom fremmede Kreaturer ind paa Marker og Græsgange. Paa et Kort fra 1765 finder man her Navnet »Hop-ind« — en i Datiden karakteristisk Betegnelse for saadanne smaa Mark- eller Skovhuse. Siden blev Vangehuset kaldt *Lottenborg*. Ligesom i Sluk efter ved Strandvejen sad den samme Smaaamandsfamilie gennem flere Menneskealdrer i Lottenborghuset, fra 1781 til 1842. Ejerne tjente i Reglen paa Sorgenfri — til Huset laa kun lidt Havejord, hvoraf endda en Del 1792 blev bortsolgt. Pligten til Vagttjeneste blev hængende ved det gamle Vangehus, endnu 1842 hed det i den nye Besidders Fæstebrev, at han skulde »have Opsigt med det forhen derved liggende Led, hvis dette en Gang i Tiden igen skulde blive opsat«. Lottenborg blev navnlig efter Midten af det nittende Aarhundrede et af Skovgæster stærkt søgt Traktørsted.

Længer mod Nord laa ud mod Kongevejen *Stenhuggerhuset* — det største af Møllestrups gamle Husmandshuse. En Tid lang betragtedes det som Ladegaard til Sorgenfri og blev derfor jævnlig kaldt *Stenhuggergaarden* ligesom selve Møllestrup Gaard forhen. Siden reduceredes Stedet atter til Husmandslod, var en Overgang Bolig for Op-synsmændene ved Kongevejen, H. D. Wolters (fra 1744) og hans Eftermand som »Vej-Patrouille« C. J. Ebert (fra 1755), senere Distriktets Holzførstere G. C. Hilcker (fra 1770) og Thomas Johansen (fra 1774). Det var ikke Embedsbolig, men personlig Fæsteejendom. Efter den sidstes Død blev det solgt 1798, og ejedes nogle Aar af Arkivar M. G. Scharffenberg. Stenhuggerhuset var nu blevet Lystgaard med Have og et Jordtilliggende paa mere end en Tønde Hartkorn. Scharffenberg afstod 1805 Ejendommen til den samme Urtekræmmer Olivarius, som kort før havde købt Jægergaarden; han skilte atter Jorden fra Lyststedet, som han omdøbte til »Thealyst« — et Navn, der for Datidens Borgerskab klang bedre og mere tillokkende end Stenhuggerhuset.

Nord for Stenhuggerhuset, lige ved Nordgrænsen af Sorgenfris Omraade, laa Skovfogedboligen *Bryde Skovhus*. Det var dette Hus, som 1802 blev solgt til den københavnske Bagermester C. L. Jong, og hvori den ovenfor (Side 297) nævnte nye Bagergaard indrettedes.

FRYDENLUND I FREDERIK DEN FEMTES TID
(Den danske Vitruvius)

FRYDENLUND

EN af de smukkeste Ejendomme i Nordsjælland er *Frydenlund*. Den ligger op mod Trørød Skov, indrammet af Enrum og Trørød By, og mod Syd lukkes Synskredsen af Jægersborg Dyrehave. Fra Stranden fører Hovedvejen op til Gaarden og fortsættes i den gamle Mathildevej, der gaar videre over Maglemose op mod Hørsholm.

Af alle Søllerød Sogns gamle Gaarde og Lyststeder har Frydenlund sammen med Dronninggaard de fagreste historiske Minder. Den er opstaaet som Lystgaard i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede og skylder rimeligvis den første Greve af Frijsenborg, Mogens Frijs († 1675), sin Oprindelse. Han ejede vidtstrakte Jordegodser ude i Landet og en stor Gaard i København, hvor han sad i Embede som Rentemester og Medlem af Skatkammerkollegiet, saa det er forstaaeligt, at han tillige har ønsket at have en Sommerbolig i Hovedstadens Nærhed. I Aarene omkring 1660 eksisterede Frydenlund ikke, men nævnes i 1679, da Nærum Bymænd maatte staa til Ansvar, fordi noget Overdrev og Skov (bl. a. den saakaldte Hestehave) var overdraget Frydenlunds Besidder, skønt det oprindelig var Fæstegods, der hørte til Dronninggaard. Og da Matrikuleringen foretoges 1682 var Frydenlund udstyret med Agermark og Overdrev, med Fiskeparker og en lille Sø med Karper og Karudser — altsaa fuldt udbygget som

Lystgaard. Jordtilliggendet var ikke særlig vidtløftigt efter Datidens Maalestok, bestod kun af en fem-seks »Sløjer« eller Aase, men til Gengæld var de skovbegrøede Overdrev saa meget des større. Det ene laa mellem Nærum Overdrev, Sortemose og Vedbæk Markeskel, det andet var Hestehaven, der mod Øst strakte sig til Stranden, mod Vest til Trørøds Bymarker og mod Nord helt op til Maglemose. Frydenlund bestyredes paa dette Tidspunkt af Mogens Frijs's Enke Anna Marie Offenbergs, som den 28. Decbr. 1683 afhændede Gaarden til Kronen paa sin fraværende Søn, Niels Frijs's Vegne tilligemed Baroniet Frijsenvold og Gaarden i København; Frydenlund takseredes ved denne Lejlighed til 2000 Rdr.

Frydenlund var saaledes i privat Eje, indtil Kongen købte den af Enken, og da der intet Skøde foreligger fra Kongen til Grev Frijs, skønt Lystgaardens Grund indtil 1660 vitterlig tilhørte Kronen, maa han have købt Ejendommen af en Tredjemand med Selvejrerret. Denne Tredjemand er ikke vanskelig at faa Øje paa — det er Henrik Ehm, om hvis Kobbermølle der er berettet i et foregaaende Afsnit. Henrik Ehm fik 1668 Ejendomsskøde af Kongen paa Kobbermøllen ved Vedbæk, og samtidig overtog han Brede, Fuglevad og Møllestrup; han var Ejendomsbesidder i stor Stil, købte og solgte i udstrakt Grad i Nordsjælland, navnlig i Egnene omkring Mølleaaen. Møllestrup solgte han en Del Aar efter til Michael Vibe og det blev Stamparcellen til Sorgenfri — rimeligvis har han snart efter Overtagelsen afhændet Kobbermøllen ved Vedbæk til Mogens Frijs, og maaske er det netop af den Grund han har haft Brug for Selvejrerretten. I disse Aar opstod Frederiksdal af den gamle Hjortholm Mølle, saa Forbilledet var der, og Kobbermøllen ved Vedbæk, der laa øde efter Svenskekrigen, men med en Beliggenhed, der maatte friste til Anlæg af en Lystgaard i større Stil, blev Oprindelsen til Frydenlund. Om disse Formodningers Rigtighed kan der næppe herske Tvivl. Dels strakte Kobbermøllens Jorder sig bevisligt der, hvor Frydenlund kom til at ligge, og Hestehaven gaar igen i begge Lokaliteter, dels levede der endnu efter Aar 1700 en Tradition om, at Frydenlund laa der, hvor »tilforn en Kobbermølle haver været«. Iøvrigt nævnes i Matriklen, at den lille Sø, der hørte til Lystgaarden, strakte sig i Vest og Øst, altsaa i Retning mod Stranden, og at der ved den søndre Side var »tvende Vandfald«. Det er aabenbart den gamle Møledam med sin Opstemning til Mølleværket, som endnu var bevaret.

Ældre samstemmede Efterretninger gaar ud paa, at Frydenlund tidlig var i Storkansler Grev Conrad Reventlows Besiddelse, og det er for saa vidt rigtigt som han havde taget Ejendommen i Forpagtning af Kronen. Straks efter at Kongen havde købt Frydenlund blev den forpagtet ud for 50 Rdr. aarlig, og for denne ringe Afgift havde Hans højgrevelige Ekscellence Storkansleren den skønne Ejendom i

Brug fra Begyndelsen af 1690erne. Hans ældste Datter Christine Sophie, Søster til Anna Sophie, havde iøvrigt 1688 ægtet afdøde Mogens Frijs's Søn Niels († 1699), saa der var en Forbindelse mellem den tidligere Ejer og den nuværende Forpagter. Storkansleren boede om Sommeren paa Frydenlund, der var almindelig kendt som et Sted, hvor Hoffets og Landets Stormænd satte hinanden Stævne. Noget Slot var det ikke, kun et Jagthus og en Have med smukke Alleer midt i en udstrakt Park. Storkanslerens efterlevende Hustru, Sophie Amalie Hahn, benyttede Frydenlund til sin Dødsdag. Derimod er det urigtigt, at det gamle Lystslot, der endnu stod langt ned i det attende Aarhundrede, skyldes Storkansleren; det er opbygget for kongelig Regning umiddelbart efter Enkens Død i Foraaret 1722. Aaret før var Datteren Anna Sophie ophøjet til regerende Dronning.

Bygmesteren var J. C. Krieger, bekendt som Hofgartner og kgl. Bygningsinspektør og iøvrigt Stamfader til den ansete Familie Krieger. I Sommeren 1722 sluttedes Kontrakt om Opførelsen af et ottekantet Lysthus paa Frydenlund, hvortil Bygmesteren skulde have 4754 Rdr. kontant og en Del Materialer; Aaret efter akkorderedes om Haveanlæg med Parterrer og Busketter, medens Byggeriet paa Gaarden fortsattes. Det nye Lystslot maa være bleven færdigt ca. 1725-26; og Efteraaret sidstnævnte Aar planeredes Vejen fra Frydenlund til Vedbæk af Soldater, men der byggedes og forbedredes endnu stadig paa Slottet, saaledes at der i Sommeren 1729 var anvendt over 12500 Rdr. derpaa. Anna Sophie og Hoffet opholdt sig jævnlig paa »Freudenlund« (som Gaarden i Reglen kaldtes i Datiden) og dens Avling hidrog til Hofholdningen; en Karl maatte om Sommeren hver anden Dag ride til København, eller hvor Hoffet nu opholdt sig, med Smør og friske Grøntsager fra Gaarden derude i Nordsjælland.

Efter Frederik den Fjerdes Død levede Anna Sophie paa Clausholm i Jylland, og havde intet med Frydenlund at gøre. Det synes som om Kongen i sine sidste Levedage har gjort Forsøg paa at sikre hende Besiddelsen af dette Sted, som utvivlsomt var hende kært, ikke blot fordi det var opbygget og indrettet efter hendes Ønske, men ogsaa fordi hendes Forældre havde levet der forhen. Frederik den Fjerde lod nemlig i Juni 1730 sin Kabinetssekretær Peter Ramshart forlange af Rentekammeret, at det skulde opsætte Formular til et Skøde paa Frydenlund, og Kabinettet fik ogsaa Udkastet tilsendt. Aabenbart har Kongen, der var syg og nedtrykt, i god Tid villet give Anna Sophie Gavebrev paa Gaarden, men et saadant blev dog næppe nogensinde udstedt i lovformelig Stand. Og rimeligvis havde hun heller ikke, som Forholdene laa, faaet Lov til at beholde den. Kongen døde i Oktbr. og ved en kgl. Resolution af 22. Januar 1731 bestemte Efterfølgeren, at han vilde overtage Frydenlund til »egen Disposition« — d. v. s., at Gaarden skulde lægges under Kongens partikulære Kam-

mer og ikke som flere af de andre nordsjællandske Domæneslotte staa under Rentekammerets Bestyrelse. I 1730erne foretoges Reparationsarbejder paa Slottet under Thurahs Opsyn, men Hoffet synes ikke i synderlig Grad at have benyttet Frydenlund til eget Brug i Kristian den Sjettes Tid; derimod beboedes det nogle Somre i Begyndelsen af 1740erne af Hertug Carl Christian Erdmann af Württemberg som nygift Ægtemand. Han var General i dansk Tjeneste og stod i nært Forhold til Hoffet, der ofte aflagde Besøg paa Frydenlund. I 1760 lod Frederik den Femte Slottet sætte i Stand og skænkede det samme Aar til sin elleveaarige Søn, Kronprins Kristian, og efter at denne var bleven Konge og havde ægtet Caroline Mathilde, fik hun 1767 eller 68 Frydenlund overdraget.

Endnu stod den gamle ottekantede Bygning uforandret fra Frederik den Fjerdes Tid. I dens Midte var en rund Sal, der gik gennem flere Etager, og ved andet Stokværk et Galleri, hvor Kavalererne kunde samles og betragte Herskaberne, naar de spiste i Salen. Oven over var et Appartement med en henrivende Udsigt baade til Strandsiden og Skoven, men om Sommeren var Opholdet her ulidelig varmt, da der var Vinduer til alle Sider. Haveanlægget mod Syd, i Datidens franske Stil med formklippede Trær og kunstfærdige Blomsterbede, var et Vidunder af Havekunst; mod Nord laa Frugthaven, med de lækreste Frugter og et stort rektangulært Bassin i Midten, nogenlunde i samme Skikkelse som nu. Haven var smykket med legemsstore Billedhuggerarbejder, støbte i Bly og forgyldte, fremstillende Hyrte-tidens gængse Skikkelser: Venus, Fortuna, Diana etc.; desuden nogle smaa venetianske Masker, ligeledes støbte i Bly og farvelagte.

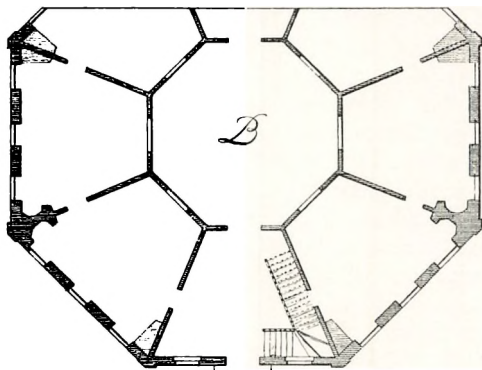
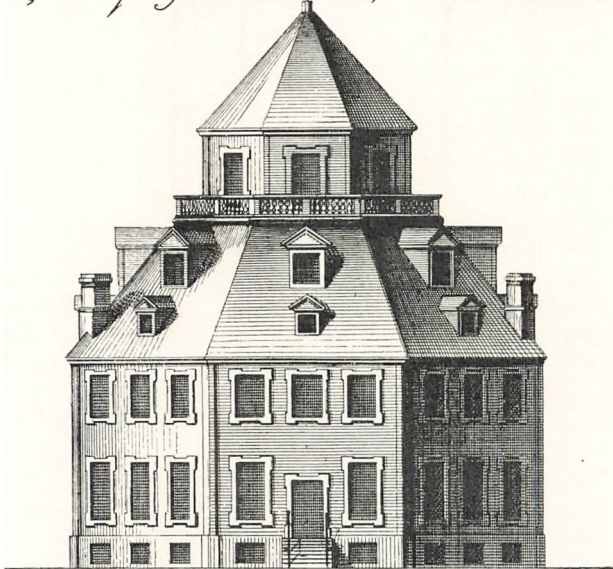
I den korte Tid. Struensee stod ved Magten, levedes her under den unge livsglade Dronnings Ægide et farverigt Sommerliv med alle Arter af Forlystelser. I de lune Sommeraftener lød Skæmt og Latter fra Havens snirklede Gange og løvrige Busketter, og alskens Kokerteri øvedes mellem de galante Kavalerer og Hoffets unge livfulde Damer, som Dronningen yndede at omgive sig med. Ved Aftenfester gik Dansen under Stjernernes Skin og de kulørte Lamper i Haven paa Frydenlund; Parrene sværmede og mangt et Elskovsord har fundet Vej over de smukke Damers Læber under Parkens ærværdige Trækroner. Endnu langt ned i Tiden gik der Sagn om en Danse- eller Skuespil-plads, som Dronning Caroline Mathilde skal have anlagt i Frydenlunds Have paa en Høj, kranset af Trær.

Hoffet opholdt sig dog i Sommertiden mest paa Hørsholm, men gjorde ofte Udflugter til Vogns eller Hest i Omegnen; med Struensee ved sin Side jagede Dronningen i Dyrehaven og de omliggende Skove og gæstede hyppigt Frydenlund, som hun synes at have omfattet med Kærlighed; for at lette Forbindelsen mellem de to Slotte anlagdes Mathildevejen ned over den sumpige Maglemose. Ogsaa ved Vinter-

Facade de Frydendlund.

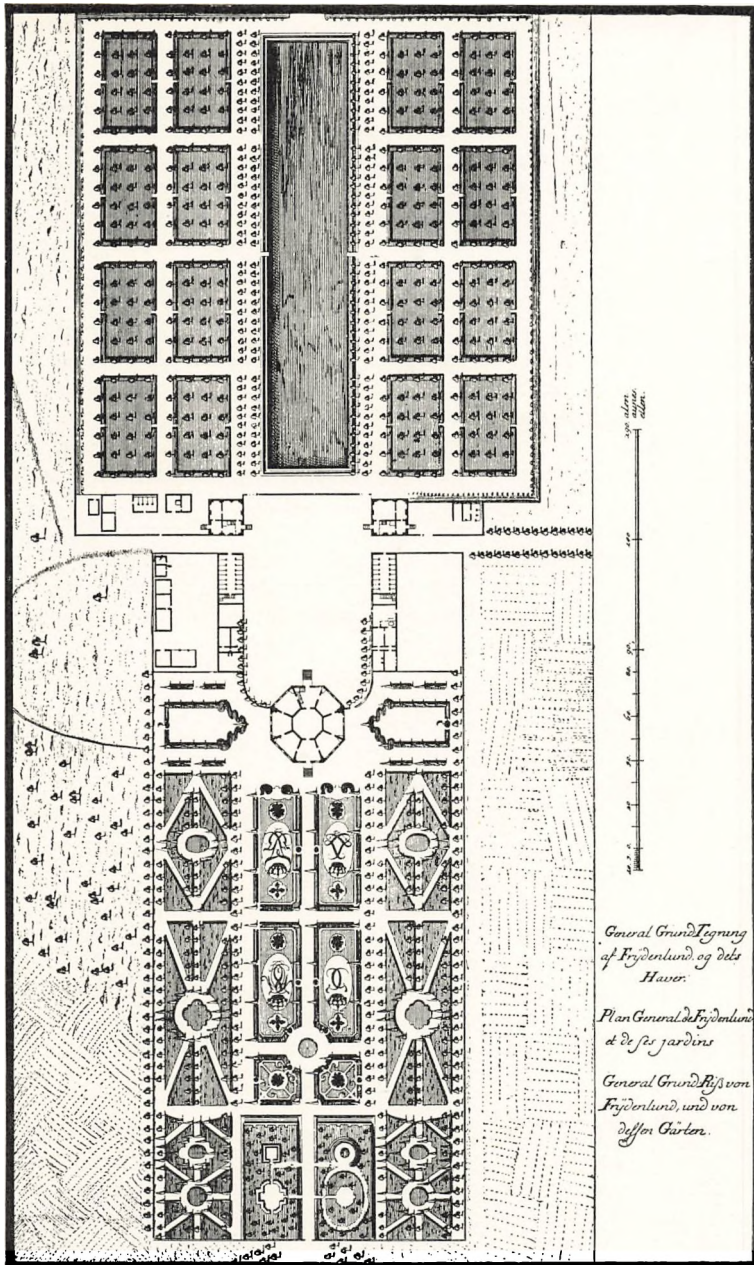
*Facade af Frydendlund. * Facade von Fraudentlund.*

*B. Grundtegnung af det underste Stokværk.
Plan du premier Etage
Grundriß von dem untersten Stockwerke*

10. 5. 0. 10. 20. 30. Alen eller.

FRYDENLUND I FREDERIK DEN FEMTES TID
(Den danske Vitruvius)

*General Grundtegring
af Frydenlund, og dets
Haver.*

*Plan General de Frydenlund
et de ses jardins*

*General GrundRiss von
Frydenlund, und von
desser Gärten.*

FRYDENLUND I FREDERIK DEN FEMTES TID
(Den danske Vitruvius)

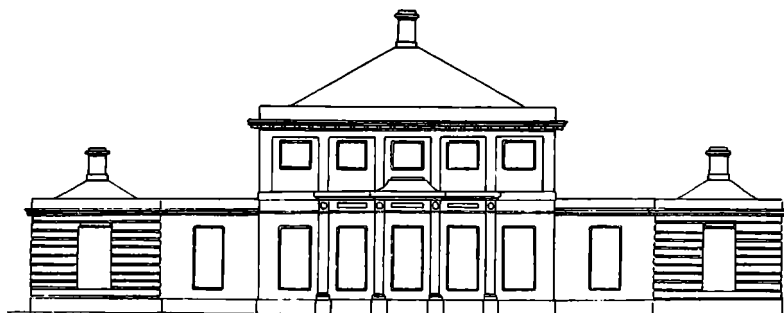
tid kunde det hænde, at Herskaberne for en Afvekslings Skyld begav sig paa Lysttur til Frydenlund.

Dronningens Interesse for det lille Slot, som ikke var rummeligt nok for en større Hofholdning, gav Stødet til Opførelsen af en ny Bygning, der fandt sin Plads i Skoven, vistnok i den saakaldte »Lille Dyrehave«. Dens Bygmester var C. F. Harsdorff og Arbejdet paa-begyndtes i 1771. Byggeplanerne blev gentagne Gange ændret; efter den første skulde det være en lang eenetages Hovedbygning med Kolonnader og fire Hjørnepavilloner i Rustik. Dronningen approberede Planen, men inden Arbejdet blev paabegyndt, forkastedes den. Den midterste Del af Bygningen fik to Etager, Hjørnepavillonerne bibeholdtes, men Taget forandredes, saaledes at hele Bygningen fremtraadte i palladiansk Stil, vistnok efter Dronningens eget Ønske; men ogsaa denne Plan ændredes, da Arbejdet var vel paabegyndt. Bygningen opførtes af Tømmer og indeholdt Koncertsal, Spisesal, Sovegemakker for Kongeparret og nogle Kabinetter; til Dronningens Sovegemak hørte et Kabinet for den lille Kronprins, til Kongens et Tjenerværelse, medens Domestikværelserne iøvrigt var anbragt i Midterpavillonens Mezzaninetage. Huset rummede ogsaa Indretninger af mere heejm Natur. Luxdorph besøgte den nye Bygning i Skoven et halvt Aarstid efter Dronningens Forvisning og fortæller i sin Dagbog om dette »norske Hus« (som han kalder det fordi det var af Træ) »med Pladsen til Dronningens Seng, som var at udtrække, og den forlorne Trappe, som gik der ned til fra Struensees Kamre oven paa«. Dronningen fik dog ikke Lejlighed til at gøre Brug af disse sindrige Indretninger eller overhovedet til at benytte det nye Slot, der næppe heller nogensinde blev helt fuldført hvad det Indre angik. Katastrofen, der førte til hendes Forvisning og Struensees Død paa Skafottet, indtraf allerede i Januar 1772. Bygningen eksisterer ikke mere.

Den tidligere nævnte *Mathildevej*, der bærer Navn efter Dronningen, anlagdes omtrent samtidig. Senere er bl. a. den gamle Færdselsvej midt igennem Jægersborg Hegn og Vejstykket fra Frydenlund til Strandvejen bleven betragtet som hørende til Mathildevejen, men dette er urigtigt; i 1842 konstaterede Rentekammeret, at Mathildevejen alene var anlagt som Kommunikationsvej mellem Frydenlund og Hirschholm og følgelig indskrænkede sig til denne Strækning; den maatte alene benyttes som Militær- og Jagtvej, og kunde ikke anses for Alfarvej.

I Aarene 1765-71 var Frydenlunds Jorder bortforpagtet til Generalmajor de Longueville paa Enrum og hans Enke, medens Fiskeriet særskilt var givet i Forpagtning til flere fremragende københavnske Handelsmænd, bl. a. Agent Fr. de Coninck og senere Konferensraad Fabritius de Tengnagel; Fiskeriet var af Betydning paa Grund af de mange kunstige Fiskedamme med Posteværker, Dæmninger og Ren-

der, og de naturlige Søer, der laa under Slottet, nemlig *Gedesø* (eller *Gissø*), *Svinesø* og *Oldefars Sø* (eller *Lille-Sø*), beliggende Syd for Svinesø. Dronningen havde en Kastellan paa Frydenlund; han fortsatte Bestyrelsen efter hendes Forvisning, Gaarden henlagdes under Rentekammeret og en stor Del af Jorderne bortsolgte i Parceller ved Auktion 1772. Haven, der var bekendt for sine fortrinlige Frugter, lededes af den dygtige Gartner Peter Holbøll og senere af hans bekendte Søn Frederik Ludvig, der fødtes paa Frydenlund 1765 og fulgte sin Fader i Embedet. Alle Bestræbelser til Trods slutte Slottets Ved-

DET NYE PALÆ PAA FRYDENLUND
(Harsdorffs Tegning)

ligeholdelse og Havens Drift betydelige Pengemidler; efter et Middeltal af fem Aar kostedes der aarlig ca. 2200 Rdr. derpaa, medens Indtægten af Haven kun beløb sig til godt 800, og i 1790 resolverede Kronprins Frederik, at der skulde indbringes Forslag til Slottets Nedlæggelse. Først i Sommeren 1793 var Rentekammeret færdig med sine Overvejelser, der gik ud paa, at man, i Stedet for at rive Slottet ned og sløjfe Haven, lod det hele sætte til offentlig Auktion med Undtagelse af Skoven, der skulde lægges under Forstvæsenet. Og saaledes blev det; den 3. Sept. 1793 holdtes Auktion over Frydenlund, og den svenske Hofsekretær C. A. Boheman fik den tilslaaet for 5850 Rdr.; Rentekammeret vilde dog ikke approbere det lave Bud, og først da den nye Ejer underhaanden bød 7000 Rdr., fik han Skøde paa Gaarden (2. Okt. 1793). I Købet fulgte en Del af den saakaldte »Lille Dyrehave« med den der staaende Træbygning, formodentlig Harsdorffs nye Palæ. At Boheman fik Frydenlund for saa billig en Penge, skyldtes Kronprinsen selv, der ikke fandt det passende, at et kongeligt Slot kom til Auktion mere end een Gang, og derfor blot ønskede, at Salget hurtigt skulde komme i Orden; i sine Erindringer fortæller Boheman uden Blusel, at han »stadnade för högsta anbudet 12000(!) Rdr.«.

Den nye Ejer var iøvrigt en mærkelig Personlighed; han var Mystiker, Frimurer og noget af en magtsyg Æventyrer. Han gjorde hyppig Rejser til Sverig i dulgte Anledninger og forbavsede Folk med sine Rigdomme; der opstod de mærkeligste Rygter om, hvorfra de stammede. Alligevel forstod han i Begyndelsen at indgyde en vis Tillid, der bevirkede, at han fra svensk Side fik Titel af Hofsekretær og at Bernstorff tilbød at gøre ham til Kancelliraad, hvilket han dog beskedent afslog; det bør bemærkes, at det er ham selv, der fortæller det. I flere end een Henseende lignede han vistnok sin Landsmand Carl Ingmann Manderfelt, en Æventyrer, der drev Spioneri og i en Række Aar boede her i Landet, om Sommeren paa Christiansro i Taarbæk, som han kaldte Carlsro. Boheman beskylder denne sin gode Ven for at have spillet ham et lunt Puds; han havde hjulpet ham ud over en truende Tvangsauktion og til Gengæld faaet Pant i hans Møbler og Ejendele, men en skønne Dag forsvandt Manderfelt over Sundet med største Delen af de pantsatte Sager. Ogsaa paa andre Maader støttede Boheman — efter eget Sigende — gode Venner og Bekendte, men fik kun Skam til Tak. Vennerne kolporterede blot ivrigere de mærkelige Rygter om hans Formues Oprindelse, der bl. a. gik ud paa, at han ved den franske Kongefamilies mislykkede Flugt fra Frankrig skulde have modtaget et Skrin med Juveler til Opbevaring, men selv beholdt Kostbarhederne. Han sværger paa, at det er usandt og paastaar, at han har givet Bernstorff Beviser i Hænde, hvoraf det fremgik, at hans Rigdomme var erhvervet paa en ærlig Maade. Han kom iøvrigt i Bernstorffs Hus, hvor det som bekendt gik meget jævnt til; paa sit Dødsleje gav Bernstorff ham en stor Nøgle, som han formodede hørte til det Skrin, hvori hans Papirer og Beviser gemtes, men han fik aldrig Rede derpaa(!).

Var Boheman saaledes i det hele en noget fordægtig, og tillige ret ubetydelig Person, var han dog en god Ejer for Frydenlund, hvor han førte stort Hus. Han holdt Ejendommen vel vedlige og syntes at have sat overmaade Pris paa det lille Slot i de smukke Omgivelser. Naar han fortæller, at han ofrede 20000 Rdr. paa Bygninger og Forbedringer, overdriver han maaske ikke saa stærkt, thi saa vidt vides var det ham, der ombyggede Slottet i den Skikkelse, som vi nu kender det. Det nuværende Frydenlund er i hvert Fald bygget mellem 1793 og 1811. Endnu da Boheman købte Frydenlund, laa det gamle ottekantede Lystslot med det lille Spir paa Taget midt i den vidtstrakte Park med de gamle Alleer, med Have og Orangerier, og den smukke Udsigt fra Altanen over Sundet med de forbisejlende Skibe og den svenske Kyst. Men ved Bohemans Restaurering blev det gamle Slot totalt forandret, kun Kuppelbygningen mod Syd, hvori der nu findes Havestue, minder om Kriegers ejendommelige Bygningsværk; Murene til den kuplede Udbygning er opført paa Fundamenterne til den gamle Bygnings indvendige Ottekant.

Boheman levede endnu i Slutningen af 1802 paa Frydenlund; det fremgaar af Breve til Gehejmearkivar Thorkelin, som han stod i Venskabsforhold til. Men siden gik det ham ilde; i 1803 arresteredes han i Sverig, udvist og afleveredes til Danmark, men blev ogsaa udvist herfra og maatte lade sine Ejendomme sætte til Auktion (1803). Foruden Frydenlund, der ved Salget indbragte ham 6400 Rdr., ejede han et Hus i Amaliegade.

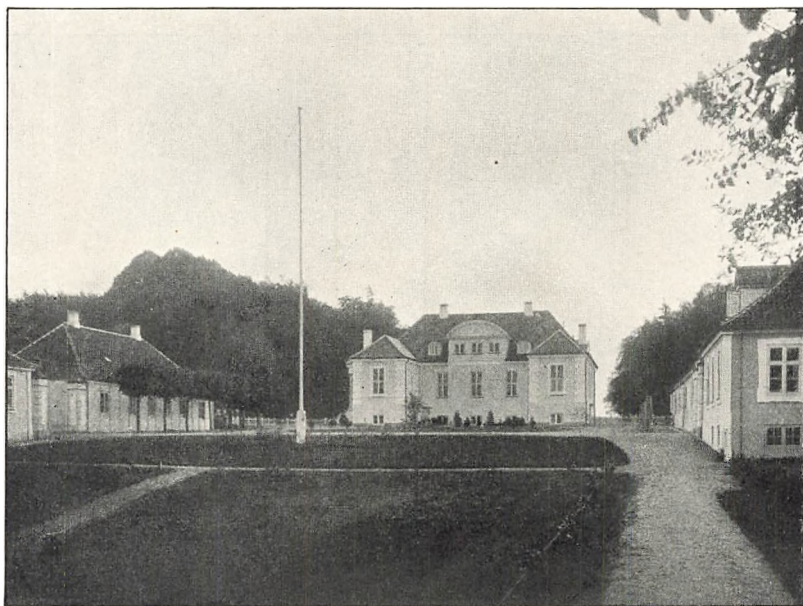
For Køberne var det en god Forretning, thi Aaret efter afhændede

INDKØRSLEN TIL FRYDENLUND
(Fotografi 1910)

de Frydenlund (ganske vist med Inventar) for 14000 Rdr. dansk Kurant til Birgitte Boye, Enke efter Proprietær Knud Lind; hun beholdt kun Ejendommen et Par Aar, til Foraaret 1806. Frydenlund overgik derefter til Adam Gottlob Wiimh (1759-1836), en driftig Landmand, der havde store Forpagtninger paa Sjælland og som i 1790erne ejede Holtegaard; han solgte Frydenlund 1808 til Overførster Wilh. Bernh. Linstow, der i 1810 udvidede Gaardens Tilliggende med et Stykke af »Lille Dyrehave«, men faa Aar efter (1812) afhændede han hele Ejendommen til Kammerherreinde Munthe-Morgenstjerne, f. Flindt, der kun var Besidder i fire Maaneder, thi samme Aar solgte hun den til Cecilia Schow, f. Bagge, Enke efter Faktor Schow i Frederiksnagor; Fru v. Morgenstjerne blev dog boende paa Frydenlund til Foraaret 1813 og Aaret efter døde hun. Enkefru Schow

var Bryggerdatter og meget velhavende. I Febr. 1813 giftede hun sig for anden Gang med Professor H. C. F. Schumacher, hvis tredje Hustru hun blev, og efter Brylluppet lod hun Fru v. Morgenstjerne udstede Skøde paa Frydenlund til sig og sin nye Ægtemand. Da denne nu var bleven formuende, og heller ikke stod paa den bedste Fod med sine Kolleger, nedlagde han sine mange Embeder, bl. a. som Professor ved kirurgisk Akademi, Hofkirurg og Medlem af Frede-

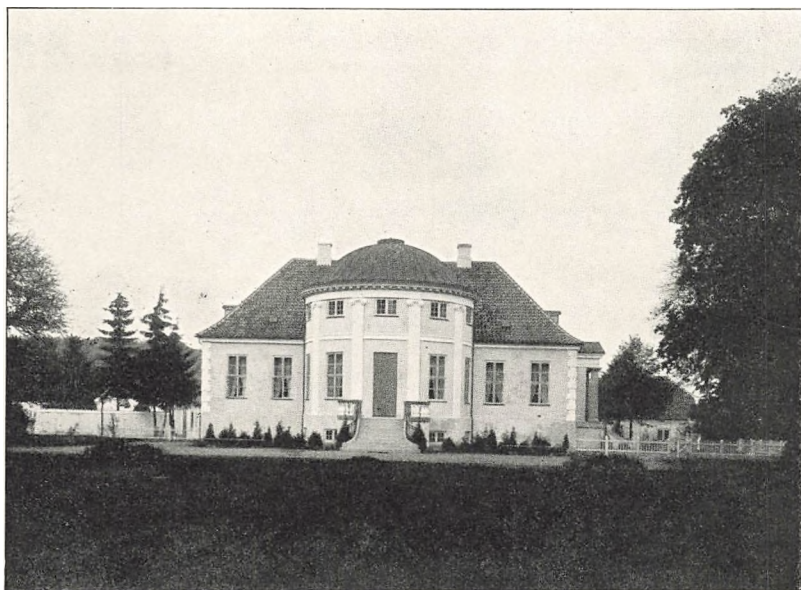
FRYDENLUND, NORDSIDE

(Fotografi)

riks Hospitals Direktion, opgav sin Lægepraksis i Hovedstaden og flyttede ud til det idylliske Frydenlund, hvor han Resten af sit Liv vilde syse med Botanikken, hans Yndlingsstudium. Herligheden varede dog kun kort, thi han gjorde sig skyldig i en Forseelse, der i gamle Dage var halsløs Gerning og endnu paa dette Tidspunkt kunde bringe sin Mand i den største Fortrædelighed. Han kunde nemlig ikke modstaa Fristelsen til at jage Vildtet fra Kongens Vildtbane ind paa sine egne Enemærker; en Tjenestekarl angav ham, og han maatte betale 1400 Rdr. i Bøde for at blive fri for videre Tiltale. Dette skete i Foraaret 1817. Han afbrød da sit Otium paa Frydenlund, flyttede tilbage til Hovedstaden og etablerede sig som Læge; man tilgav ham hurtigt, og ved Reformationsfesten samme Aar fik han Æres-

diplom som Dr. med.; kort efter blev han atter Medlem af Frederiks Hospitals Direktion og Professor ved Universitetet. Han døde 1830 som Etatsraad.

Schumachers Enke beholdt Frydenlund i ti Aar efter Mandens Død, men forsøgte dernæst at afhænde den. Ved en Købekontrakt, der oprettedes i Forsommeren 1840, overgik Gaarden til Prokurator Bendix Kamphövener fra Køge og dennes Søn, men da de ikke kunde opfylde

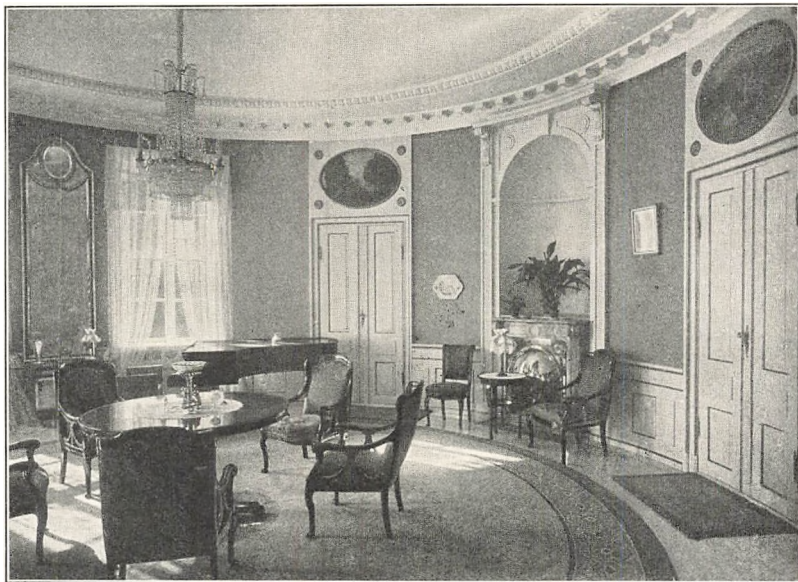
FRYDENLUND, SYDSIDE

(Fotografi)

Salgsvilkaarene og Sønnen huggede ned i Skoven og Alleerne for at skaffe Penge, overlodes Gaarden til Kammerjunker William Halling, som boede der en Del af Sommeren 1840 tilligemed sin Svoger, daværende Kaptajn Fensmark, Kristian VIII's Adjutant. Kongen selv besøgte undertiden Frydenlund, og da der stadig var Vanskeligheder mellem Enkefru Schumacher og Kamphövener, skal Kongen — som det fortælles — have tænkt paa at erhverve Gaarden, udvide den ved Tilkøb og skænke den til Fritz Blücher. Disse Planer blev dog ikke til noget, men Kamphövener og Søn maatte til sidst give Afkald paa deres Adkomst til Gaarden, og Hallings Stedfader, forhv. Rektor i Nyborg, Dr. phil. H. O. Bjørn, fik Skøde paa Frydenlund 1841. Han istandsatte den forfaldne Hovedbygning, og under Arbejdet dermed gjorde man et Par mærkelige Opdagelser; ved at gennembryde den

tykke Mur i et af Værelserne fandt man et underligt rundt Kammer i Muren, og under Istandsættelsen af Køkkenet troede man at spore Levninger af en dyb muret Gang — formodentlig tavse Vidnesbyrd om den Mystik, Boheman yndede at omgive sig med. Under Restaureringen i Fyrreerne omtales ogsaa, at man ude i Terrænet fandt en Dam med Marmorrand, sandsynligvis et Minde fra Frydenlunds Størhedstid som kongeligt Lystslot.

Dr. Bjørn døde i 1843, og Svigersønnen, Marineløjtnant, senere

HAVESALEN PAA FRYDENLUND
(Fotografi 1910)

Admiral Joh. Ludv. Gottlieb, overtog Gaarden en ganske kort Tid, men afhændede den allerede inden Udgangen af 1844 til Frk. Gertrudine (Dine) Rieffesthal, en velstaaende Apotekerdatter fra Nyborg, som havde været nær knyttet til Rektor Bjørn. Hun fik Skøde i 1846 og beholdt Frydenlund i over tredive Aar. Frk. Rieffesthal var en meget virksom og dygtig Dame, der ihærdigt forbedrede sin Ejendom. Som nævnt ovenfor købte hun en betydelig Del af Maglemose, men lagde ikke denne Nyerhvervelse ind under Frydenlund; hun opførte Bygninger derpaa og drev den som særskilt Ejendom. Frydenlunds Hovedbygning lejede hun ud; bl. a. boede den bekendte Statsmand, Grev Carl Moltke, der i nogle Aar. Frk. Rieffesthal anlagde ogsaa et *Teglværk* paa Frydenlunds Mark og drev det med stor Fordel i

Kompagni med en Gaardmand i Trørød. I Halvtredserne gav Statskassen hende Skøde paa *Svinesø* og sammen med den nævnte Gaardejer købte hun samtidig *Gissø*; siden delte de *Gissø*, og Fællesskabet om Teglværket ophævedes. Hun erhvervede ligeledes *Kobberdammen*, der havde Navn efter Henrik Ehms gamle Kobbermølle. Ved sin Død 1875 efterlod Frk. Rieffesthal sig stor Formue. Flere Legater havde hun oprettet. I hendes Testamente var bl. a. Admiralinde Gottlieb, f. Bjørn, betænkt med en større Sum, og da der desuden viste sig

KUPPELSALEN PAA FRYDENLUND

(Fotografi)

at være meget mere Formue end beregnet og den langt vilde overstige Beløbet af de stiftede Legater, blev Admiral Gottlieb paa sin Hustrus Vegne atter Ejer af Frydenlund, men vilde ikke beholde Gaarden og afhændede den i Sommeren 1875 til Kristian den Nien-des Adjutant, Kammerherre Ludvig Castenskiold for en Købesum af 200 000 Kr. Castenskiold, der senere blev Dronningens Hofchef, døde som Gehejmekonferensraad 1905; to Aar efter gav Enken Grosserer C. B. Thøgersen Skøde paa Ejendommen.

Til Frydenlund hørte 1910 et Tilliggende af ca. 80 Tdr. Land, hvoraf 10 Tdr. Skov og 20 Tdr. Park, Have og Gaardsplads. Vest for Parken løber Kighanerenden, der skærer Mathildevejen. Rundt om paa Ejendommens Terræn findes opstillet Vaser og Marmorsokler, der har baaret den gamle Slotshaves Billedstøtter, og i den Del af Haven, der ligger i en Forsænkning Sydvest for Hovedbygningen, er

fundet ældre Bygningsfundamenter. I Aarene 1907-08 blev Frydenlunds Bygninger underkastet en gennemgribende Restauration under Ledelse af Arkitekterne Carl Brummer og Mørk-Hansen, der saa vidt mulig har stræbt at bevare den gamle Lystgaard i sin overleverede stilfulde Skikkelse.

Den nuværende Ejer, Højesteretsadvokat Geo K. Schiørring købte 1929 Frydenlund med Have, Park og 55 Tdr. Land, medens hans Formand selv beholdt Resten. Frydenlunds nuværende Tilliggende er ikke mere Agermark, men Frugtplantager, og udgør en vældig Æblehave med 7-8000 Træer. Bygningernes Ydre er bevaret, men indvendig er der sket adskillige Forandringer siden sidste Restauration.

Indkørslen fra Øst til det nuværende Frydenlund markeres af to murede Søjler med et Par vedliggende ældre Smaahuse. Nogle Hundrede Meter længer mod Vest fører Vejen op gennem Gaardens Bygninger og deler Park og Have i to Dele: ved den nordlige Side af Vejen den gamle Frugthave, der indrammer det rektangulære Vandbassin med en lille Ø i Midten, ved den sydlige Lysthave og Park. Bygningerne, bl. a. Forpagterbolig og Avlsgaard, der nu anvendes til Opbevaring af den indhøstede Frugt, ligger i Vest og Øst, og midt imellem, men længere tilbage fra Vejen, Frydenlunds Hovedbygning. Den bestaar af en eenetages Hovedfløj med Kælder og højt, afvalmet Tag, dækket med sorte glasserede Tagsten; to Sidefløje med lavere Rejsning skyder sig ud mod Nord, og Bygningens Midterparti indtages til denne Side af en bred muret Kvist med buet Tag; mod Øst Hovedindgangen, flankeret af Søjler, der bærer en Frontispice, og mod Syd domineres Facaden helt af den skønne halvrunde Udbygning. Dens Mure, der er ført op over Hovedbygningens, er prydet af Pilastre med Kapitæler og bærer kobberbelagt Kuppeltag; fra Udbygningen er Nedgang til Haven ad en bred Stentrappe, og foran breder sig den vidtstrakte Park. Portalen ved Hovedindgangen og den monumentale Havetrappe er ny. Af Rummene indvendig lægger man Mærke til den runde Havesal i Empirestil med Kaminnischer og ovale Dørstykker, udførte bl. a. af N. V. Dorph, og det ejendommelige Rum, der ligger oven over Havesalen, og hvorfra der er den skønneste Udsigt over Skoven og det fjerne Agerland.

NYHOLTE KRO, SET FRA JERNBANEN
(Træsnit 1864)

NYHOLTE OG RUDERSDAL

DA de nye Kongeveje og andre store Færdselsaarer gennem Landet, som man havde begyndt at anlægge i 1760erne, efterhaanden blev færdige, aabnedes samtidig Kongevejene for den almindelige Færdsel, men den vejfarende maatte betale Afgift for at faa Lov til at passere, og derved yde sin Skærv til Vejenes Vedligeholdelse. I Foraaret 1777 var Fredensborg-Vejen saa vidt fuldført, at man kunde skride til en fast Ordning af det nye System med Erlæggelse af Passagepenge. Afgiften bortforpagtedes ved Auktion. Der var opsat to Bomme, en ved Vibenshus og en anden ved Lyngby; ved den første, man passerede, skulde man erlægge Afgiften og fik samtidig et Tegn, der gav Adgang gennem den næste. Selve Bommen bekostedes for kgl. Regning, Bomhusene var Forpagterens, men opførte efter Autoriteternes Forskrifter. Disse Smaahuse var grundmurede, otte Alen i Kvadrat og rummede foruden Forstuen et lille Rum med Køkken.

I 1786, da flere andre Veje var bleven færdige, revideredes Bomindretningen. For hver Mil skulde der sættes en Bom og betales hver Gang, man passerede den. Paa Fredensborg-Vejen blev Bommen ved Vibenshus staaende, den anden blev rejst ved Vangede, den tredje hinsides Geels Skov neden for Bakken. Navnlig i Begyndelsen var

Forpagterne lige saa ivrige efter at forøge Indtægterne som de vejfarende var for at slippe fri for Afgift eller komme igennem saa billigt som muligt; kunde man ikke blive enige, sloges Bommen ned, indtil de rejsende blev »rimelige«. Kort efter at Bommen ved Geels Skov, som Folk kaldte *Røjels**) *Bom*, var opsat i Foraaret 1786, begyndte Klagerne. Ejerne af de store Lyststeder i Søllerød var med Rette misfornøjede over, at Forpagteren lod dem betale, naar de drejede af umiddelbart før hans *Bom* og ikke kørte igennem. Men ogsaa paa anden Maade var der idelig Tvistigheder; snart var der Strid om Takstklasserne, snart besværede Bommændene sig over, at Posterne tog fremmede Køretøjer med som »Bivogne« og snart var det galt med Vognene fra Dronninggaard, saa Etatsraad de Coninck højtidelig maatte indanke Sagen for Rentekammeret, hvilket gav Bomforpagteren Anledning til en spydig Bemærkning om, at »saa lidet som Hr. Etatsraaden for sin egen Regning ser paa Penge til nye Indretninger ved Dronninggaard, saa nøje regner han det med sin Forpagters saakaldte Møg- eller Gødningsvogne«; den Art Vogne maatte nemlig passere frit, men Forpagteren paa Dronninggaard var en praktisk Mand, der altid lod forskellige Pakkenilliker følge med. »Det er utroligt,« hedder det videre, »hvor mange Inventioner, Folk har lært, for at undgaa enten det hele eller det halve af det, som i Bompenge rettelig bør erlægges.« Og heri havde Bomforpagteren sikkert Ret, thi hele dette Beskatningssystem vandt aldrig Tilfredshed i Befolkningen.

Til Trods for Afgiften var Færdselen livlig paa den nye Kongevej; den var meget bedre anlagt end de gamle Veje, og førte lige til Maalet uden Sving og Krumninger. Vejen over Holte og Sandbjerg tabte derved sin Betydning, og Kroen, der hørte til Holtegaard, mistede sin Søgning. Gaardens daværende Ejer, Jacob Schnell, der var en meget forretningsdygtig og tillige formaående Mand, besluttede derfor — som kortelig berørt foran — allerede i Sommeren 1786 at udflytte Kroen til den nye Kongevej ved Røjels Bom, og Rentekammeret gav sit Minde dertil. Ganske vist laa Rudersdals Kro i Nærheden, men den havde ved Kongevejens Aabning vundet store Fordele. Man tillod, at det gamle privilegerede Ølbryggeri paa Holtegaard og Brændevinsbrænderiet udflyttedes til den nye Plads, men for Kroens Vedkommende tog man et meget væsentlig Forbehold. I 1778 havde Amtsforvalteren udpeget Holte Kro som en af dem, der ikke var nødvendige mere; den skulde derfor nedlægges, naar Schnell afhændede Gaarden, om den end flyttedes bort fra Holte By. Kroprivilegiet opfattedes nemlig, i Modsætning til de to andre Privilegier, som en personlig Bevilling for Ejeren.

Jacob Schnell gjorde store Anstrelgelser for at faa dette Forhold

*) En Forvanskning af Røjle eller Røgle (jvfr. Side 237).

ændret, og derved sinkedes Kroens Udflytning. Men det lykkedes ikke at faa Rettigheden til Krohold overført til de fremtidige Ejere af Holtegaard. Ikke blot Kromanden paa Rudersdal, men ogsaa hans Kolleger i »Lundehuset«, i »Store Kro« og »Holland«, de to Kroer i Lyngby, gjorde hvad de formaaede for at hindre den nye Kros Anlæg, og endnu i den ellefte Time, da Schnell i Marts 1788 begyndte at hidføre Materialer til Byggepladsen, henstillede Konkurrenten paa Rudersdal, at man skulde forbyde Foretagendets Iværksættelse. Men det lykkedes ikke, og den nye Kro var snart en Kendsgerning; den bestod af en eenetages Hovedbygning paa femten Fag med en Tilbygning paa den østre Side og mod Nord en Rejsestald og et Bryggerhus. Schnell lod en Forpagter drive den; den tog Navn efter Bommen, og kaldtes populært *Røjels Kro*.

I 1790 afhændede Jacob Schnell den nye Kro og tillige Holtegaards gamle Rettigheder til at brygge og brænde; først da synes Brændevinsbrænderiet at være udflyttet fra Holtegaard. Retten til at forsyne Bønder og Kroer i Søllerød Sogn med Drikkevarer stod stadig ved Magt, men Rudersdal og Søllerød Kro havde frikøbt sig for disse Forpligtelser. Den nye Ejer hed Jens Madsen Dreyer, og det følgende Aar fik han Bevilling til fortsat Værtshushold paa Stedet, men kun saa længe Jacob Schnell var Ejer af Holtegaard; da denne i 1794 afhændede Gaarden, maatte han derfor kort efter aflevere sin Bevilling, der blev kasseret. Det lykkedes ham ikke at opnaa en yderligere Forlængelse, men til Trods herfor drev han Virksomheden i Smug, og blev faa Aar efter dømt for ulovligt Krohold.

Efter Kroens Nedlæggelse fortsattes Bryggeriet og Brændevinsbrænderiet under Navn af *Nye Holte Bryggergaard*. Dreyer tilkøbte (1797) en opryddet Eng Vest for Røjels Bom og et Stykke Jord mellem Vejle Sø og Geels Skov, der hvor nu Jernbanestationen ligger. Sønnen Hans Chr. Dreyer solgte Bryggergaarden i Aaret 1800, og et Par Aar efter blev den sat til Auktion. To Gange kom den under Hammeren; første Gang blev den tilslaaet Guldsmed Mads Sørensen Dreyer i Hillerød, men da han ikke præsterede Kaution for Købesummen, blev ny Auktion berammet; anden Gang solgtes Nye Holte Bryggergaard (18. Juni 1802) til Urtekræmmersvend Christopher Nimb fra København.

I de følgende halvfjerdssindstve Aar var Slægten Nimb knyttet til Nyholte. Egentlig var det Faderen, der stod bagved, da Sønnen Christopher overtog Bryggergaarden; den gamle Jens Nimb, der først døde 1824 i en Alder af 84 Aar, var Brændevinsbrænder i København og en velstaaende Mand. Han havde en Gaard i Teglgaardstræde, hvor Bedriften var installeret; Gaarden gik op i Luer under Ildebranden i 1795, men blev atter opført. Paa en Maade var han knyttet til Sønnens nye Besiddelse, thi han var Bomforpagter i stor Stil og allerede i Begyndelsen af 1790erne havde han ikke blot Røjels Bom, men ogsaa de to

andre, der laa nærmere ved Hovedstaden, i Forpagtning; senere overtog han Bommen ved Roskilde Landevej og Amager Bom. Efterkommerne tog denne Virksomhed i Arv efter Jens Nimb, i hvert Fald hvad Røjels Bom angik.

Christopher Nimb drev navnlig Nyholte som Bryggeri, medens Brænderiet en Tid i Trediverne laa ubenyttet hen. Kro var der ikke, men Ejeren havde Privilegium paa Handel med Høkervarer, og til Ejendommen var et Tilliggende paa tolv Tdr. Land. Da han døde 1840, gik Nyholte Bryggeri over til Sønnen Jens Chr. Nimb, og Kroen, der havde været nedlagt i henved et halvt Aarhundrede, opstod atter.

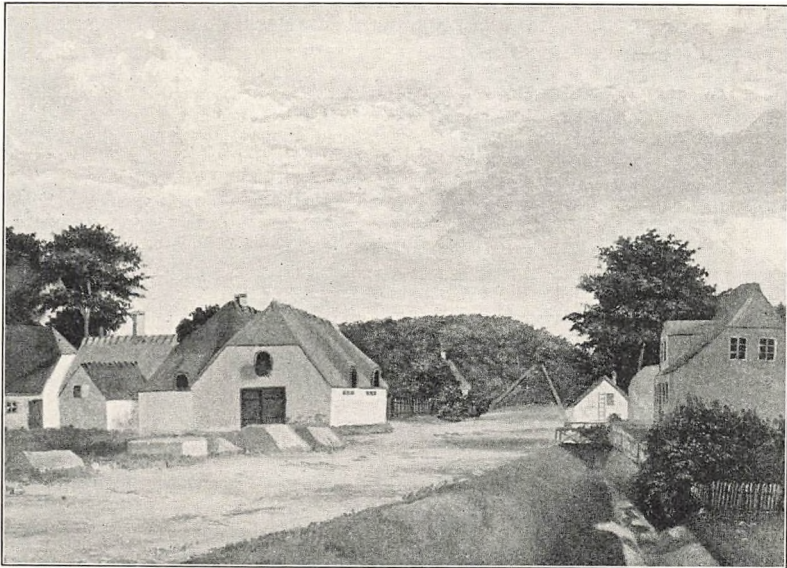
Dette hang sammen med en almindelig Afløsning af de gamle Landbrænderiers Privilegier, blandt hvilke Holtegaards hørte til de ældste. Brændevinen blev i gammel Tid konsumeret i store Mængder her i Landet, ikke blot i Hovedstaden, hvor Brændevinsbrændernes Antal var stort og Forretningen meget lønnende (Brændevinsbrænderne var oftest Velhavere), men ogsaa paa Landet, hvor Forbudene mod Hjemmebrænding i Bøndergaardene i enkelte Egne ligefrem skabte Oprør. Ved disse Forbud indskrænkedes maaske til en vis Grad det Kvantum, der konsumeredes, men Brændevinstilvirkningen blev samtidig et mere paalideligt Skatteobjekt. Holtegaards gamle Privilegium var oprindeligt afgiftsfrit, men allerede i 1766, da det konfirmeredes efter Frederik den Femtes Død, blev det efter Forordn. af 23. Novbr. 1757 belagt med Afgift. Efterat Privilegiet var flyttet til Nyholte Bryggergaard, blev Afgiften, da Christopher Nimb i 1813 fik ny Konfirmation, yderligere forhøjet.

I 1824 nedsatte Regeringen en Kommission, der skulde give Forslag til en Ændring i de gældende Lovbestemmelser om Brændevinsbrænding; den arbejdede i flere Aar, først 1835 blev de endelige Bestemmelser fastslaaede. Afgiften var sat stærkt i Vejret og Afsætningskvantiteternes Minimum forhøjet. For de gamle privilegerede Landbrænderiers Vedkommende var disse nye Bestemmelser (der for Nyholte Brænderi øgede den anslaaede Skat fra ca. 850 Rdr. til ca. 4200) et saa væsentligt Indgreb i Næringen, at Staten ikke med Billighed kunde fordrø, at de uden videre skulde underkaste sig dem — man maatte søge at affinde sig med Privilegiehaverne, og dertil nedsattes atter en Kommission. Christopher Nimb var villig til at lade sin gamle Bevilling afløse af en ny mod Godtgørelse i Penge og tillige en Til-ladelse til Værtshushold, der kunde sætte ham i Stand til at afhænde sine Varer ogsaa i mindre Partier. I 1818 havde han ansøgt om en Fornylse af den gamle Krobevilling; det var imidlertid blevet afslaaet, men i Stedet havde han faaet Lov til at udsælge sit Øl og Brændevin til alle og enhver, ogsaa udensogns boende. Nu, omkring 1840, var Bestemmelsen om, at Bønderne i Søllerød Sogn kun maatte købe disse Varer paa Nyholte, ret illusorisk og i hvert Fald vanskelig at kontrollere eller fremtvinge.

Midt under disse Forhandlinger døde Christopher Nimb og Sønnen førte dem til Ende. Han fik 4000 Rdr. i Godtgørelse, et nyt Brænderi-privilegium og endelig en Krobevilling (af 12. Oktbr. 1841).

Dermed var Nyholte Kro atter etableret; dens gode Beliggenhed midt paa den befærdede Kongevej drog de rejsende til og den søgte stærkt af Københavnerne paa Udflugt. Naar Frederik den Syvende var paa Rejse til Frederiksborg, tog han altid ind i Nyholte Kro; Hunden,

NYHOLTE KRO, SET FRA DEN NORDLIGE DEL AF KONCEVEJEN
Paa højre Side af Vejen ligger Bomhuset og et Hus, der tilhørte Familien Nimb
(Maleri af Nordahl Grove; Midten af 19. Aarh.)

han førte med, maatte der serveres for paa standsmæssig Maade. Grevinden gjorde intet Ophold, men tog lige forbi. Det var ikke alle rejsende, der var lige gode Kunder; somme blev siddende paa Vognen og forlangte blot et Glas Vand til at lædske Halsen med efter Kørslen paa den støvede Landevej. I saadanne Tilfælde var det Skik i Nyholte Kro, at man leverede Sukker til Vandet og tog fire Skilling i Opgæld. Det hele gik hyggeligt og formløst til. Naar Militæret, der var paa Øvelse, holdt Hvil i Nærheden, tog Kromandens Husstand Kaffekedlen og en stor Kurv med Boller og serverede i Marken for de tørstige Soldater. Ganske vist berøvede Jernbanen Nyholte Kro sin oprindelige Betydning, men Stationens Anlæg i dens umiddelbare Nærhed øgede Tilstrømningen af lystrejsende fra Hovedstaden.

Jens Chr. Nimb, som i 1862 erhvervede Skøde paa et Stykke Jord af Virum, beskæftigede sig navnlig med Tilliggendets Drift og besty-

rede Brønderiet, der dog i Treserne var bortforpagtet. Bryggeriets Af-sætningsevne havde Kommissionen i Slutningen af Trediverne anslaaet til over 50000 Potter aarlig til Søllerød Sogn alene, og et lignende Kvantum til udensogns Konsumenter; dets faktiske Produktion var i Halvtredserne ca. 70000 Potter aarlig. Det eksisterede endnu i Halvfjerdserne, men er siden helt nedlagt. Kroen forpagtedes ligeledes bort. En Tid var dens Drift overladt til Ejerens Slægting, Johan Nimb, der siden blev Vært paa den kgl. Skydebane, og gamle Nimbs eneste Søn, Vilhelm, bestyrede Nyholte Kro til han i Begyndelsen af Treserne kom til Hovedstaden og blev Restauratør i den nyopførte Studenterforening paa Gammelholm. Begge de to Bestyrere var meget dygtige Folk inden for deres Fag, og de gode Traditioner blev holdt i Ære af Vilhelms to Døtre, Henriette og Serine Nimb, der i en Menneskealder indtog Førstepladsen blandt Hovedstadens kulinariske Kunstnere.

Efter Jens Chr. Nimbs Død i 1869 fik Borgmester Juulsgaard Gammeltoft Udlægsskøde paa Nyholte Kro, men drev den naturligvis ikke selv; Enken, Margrethe, f. Nimb, afhændede den i Aaret 1875. Fra 1885-95 ejedes Kroen af Anders Månsson, senere Hotelvært i Stege; den er nu ombygget og bærer Navnet Nyholte Hotel.

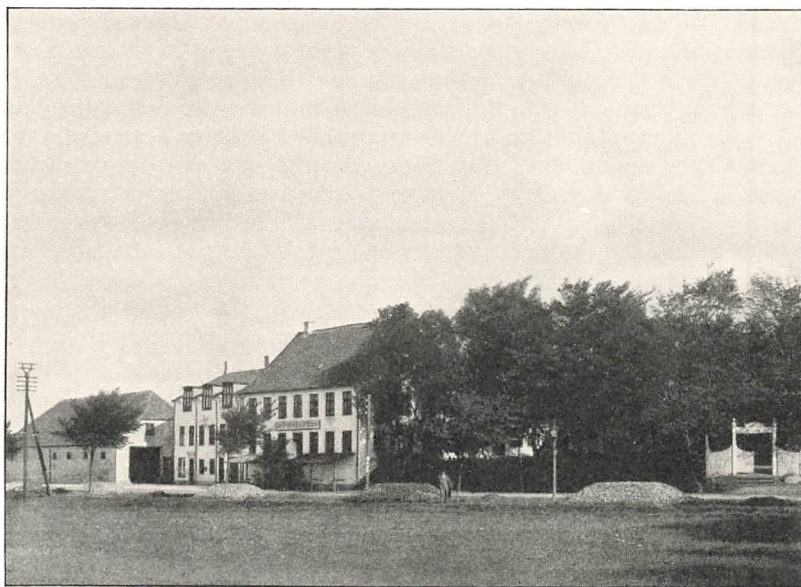
Nyholte Kro laa i mange Aar ensomt, uden andre Naboer end den store Dronninggaard og Rudersdal ved Kongevejen; tillige laa der et Skovløberhus og nogle Smaahuse hist og her. Selv efter Jernbanens Anlæg gik Bebyggelsen kun smaat, først ved Dronninggaardskvarterets Udstykning tog den rigtig Fart. Siden har der rejst sig store Villakvarterer i Nærheden, og Vejstykket mellem Holte Station og Kongevejen bærer nu et helt bymæssigt Præg med høje Beboelseshuse og moderne Butikker.

Paa den ene Side af Jernbanestationen hæver sig Geelsskovs høje Skrænt, paa den anden Side ligger *Vejlesø* (ca. 35 Tdr. Land) i en Runding af Skov og Haver. Set fra Pavillonen paa Skovskrænten eller endnu bedre fra et af Privathusenes Altaner paa den sydlige Side afgiver den lille Sø paa en smuk Sommerdag et henrivende Panorama; mod Øst et fremskydende Næs og Bredden rundt kranset af Haver, med Solen spillende i den blanke Vandflade og glitrende i Smaahusenes hvide Mure.

Rude er en ældgammel Lokalitet, der i Middelalderen bestod af eet Bol Jord, delt i to Gaarde, som hørte til Roskilde Kapitel. Efter at Kirkegodset var kommet til Kronen, laa den under Kronborg Len (Hørsholm Birk, Birkerød Sogn). Paa Frederik den Andens Tid var Rude en enkelt Bondegaard, og da der i 1586 blev ansat en Skovrider til at have Opsigt med Skovene i Hørsholm Birk, fik han Brugsret over den; efter Landgildeafgifterne at dømme maa den have hørt til de større. Senere skal Kristian den Fjerde have anvendt den som

Stutterigaard. Siden blev Rude lagt under Dronninggaard, ophævet som Særejendom og formodentlig nedbrudt; blandt Dronninggaards tre Markvange kaldtes den ene Rudevang.

Den nuværende *Rudegaard* stammer fra et langt senere Tidspunkt. Da Dronninggaard var kommen i privat Eje mod Slutningen af det attende Aarhundrede, blev Rudegaard, hvortil der var indtaget et Stykke af det fælles Overdrev, bortsolgt særskilt (1781) til Agent

RUDERSDALS KRO
(Fotografi 1910)

Carl Henrik Thalbitzer; i 1790erne var Højesteretsadvokat Peter Boll Wiwet en kort Tid Besidder af Gaarden, og i første Halvdel af det nittende Aarhundrede ejedes den af Overkrigskommissær Hans Ulrik Rist og senere af Løjtnant Johannes Rist. Paa Rudegaards oprindelige Terræn ligger nu en Mængde Villaer.

Paa Kongens Vej mod Tange (o: det senere Dronninggaard) laa allerede i det syttende Aarhundrede et Hus, hvori den Mand boede, der havde Opsigt med Vejen; det er formodentlig dette Vogterhus, der er bleven til som en Følge af Frederik den Andens Befaling 1586 om at antage en Karl til Kongevejens Pasning. Da Dronninggaard blev anlagt, indrettedes ved Kongeporten *Rude Stald*. Navnet hidrørte fra, at Opsynsmanden foruden sit særlige Hverv maatte holde Stald til Kongens Rejseheste, de saakaldte Relais-Heste, for at Kongen der

kunde skifte Forspand; tillige skulde han sørge for, at Ordonnanserne, der kom forbi, fik Opvartning og Seng til at ligge i. Der var altsaa en Art Krohold ved Rude Stald, men kun for de kongelige Betjente og Følget, da Vejen var lukket for alle andre. Manden i det lille Hus ved Rudestalds Kongeport havde nogenlunde kunnet skaffe sin Næring tidligere, da man saa gennem Fingre med, om fremmede passerede Kongevejen. Men efterhaanden udartede det; Bommanden lukkede Øjnene, naar de vejfarende brugte »egne Instrumenter og Inventioner« til at lirke Laasene op med, og undertiden lod han dem køre ind gennem Gaarden eller ad Sideveje for at undgaa den lukkede Kongeport. Viste han Kuskene tilbage, kom der ingen i hans Hus, og i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, da Forbudene skærpedes, havde han vanskelig ved at bjerge sig. Han var fra gammel Tid fri for ekstraordinære Skatter, men nogen Løn for sit Tilsyn med Kongeporten fik han ikke, og da Rentekammeret forstod, at man ikke paa de Betingelser kunde vente tjenstlig Nidkærlighed, bestemtes det 1725, at han — ligesom forøvrigt hans Kolleger ved Lundehuset og i Vibenshus — skulde fritages for at svare Huspenge af Rudersdal og yderligere tilstaaes 20 Rdr. aarlig for denne Bestilling.

Forpligtelsen til at holde Stald til Kongens Heste maa være ophævet omkring Midten af Aarhundredet. Navnet Rudestald gik da over til det mere velklingende *Rudersdal*, der for saa vidt er meningsløst som Stedet ligger paa en høj Bakke. Formen Rudersdal findes allerede paa Kortet fra 1720 og i Kristian VI's Dagbøger, men officielt hed Stedet Rudestald helt ned i Treserne. Det skiftede ret hyppig Ejere, mest Folk fra Hovedstaden, der udlejede eller bortforpagtede det; et Par Gange stillede det til Auktion, den ene Gang af Krigshospitalskassen, der havde Pant i Ejendommen. I 1763 var Hovedbygningen paa otte Fag, to Etager høj, hvoraf den nederste var Grundmur; den maa altsaa have set ud omtrent som nu. Der var desuden en Sidebygning af Bindingsværk, noget Have, et Vænge, Eng m. m.

Kongevejens Aabning betød en stærk Opgang for Rudersdals Kro, men til Gengæld har de gentagne Vejudvidelser i vore Dage stærkt beskaaret dens Areal. I Begyndelsen af 1780erne havde Kromanden af Schnell paa Holtegaard mod en Affindelsessum paa 1000 Rdr. faaet Ret til at skaffe sig Drikkevarer, hvor han vilde; han bryggede selv Øl, men maatte ikke brænde Brændevin. Holte Kros Udflytning var et haardt Stød for Rudersdal, men da den nedlagdes i 1795, fik den gamle Kro atter stærk Fremgang; samme Aar bortforpagtedes den for en Afgift af 300 Rdr.

Rudersdals Kro tilhørte Reformert Kirke fra 1817, da den købtes ved Auktion, til 1830, da Kirken atter afhændede den. Hvoraf man ser, at det gamle Ord om Kro og Kirkes Samhørighed ogsaa kan ske Fyldest paa anden Vis end i det rent stedlige.

Til dette Kapitel, der omhandler to af Nordsjællands mest bekendte Kroer, kan knyttes et Par Bemærkninger om Beboernes Hang til stærke Drikke. Ikke saaledes at forstaa, at Nyholte og Rudersdal i nogen særlig Grad var Arnestedet for den Slags Udskjelser. Tvertimod. Deres Ry havde sin Grund i Beliggenheden ved Alfarvej og paa en stærkt befærdet Rejserute; Smaakroerne i Gentofte, Holte, Søllerød og Nærum, ikke at tale om Smugkroerne, som Landsbysmedene i Reglen opretholdt, var langt snarere Tilflugtssteder for de Bønder, der satte Pris paa et højt Glas — og deres Antal var ikke ganske ringe.

I en Karakteristik af dansk Almuesliv fra Midten af det attende Aarhundrede, der minder om Holbergs Jeppe, hedder det om de sjællandske Bønder, at de ingen Ambition har; »det meste de debauchere udi er Tobaks-Smøgen, som er næsten hos alle saa excessiv, at den allerringeste Bonde forrøger om Aaret i det allermindste et Par Daler, saa det er en usigelig stor Summe Penge, som aarligen til sligt anvendes. Det er derfor til stor Nytte, at her og der i Landet avles Tobak, paa det nogle af slige Penge kan blive i Landet. De fleste af Mandfolkene inclinere ogsaa til Drik, og er der mange mellem dem, som holder det for en Umulighed at kunne køre et Krohus forbi, dog ikkun under det Ærende den meste Tid, at ville tænde deres Tobaks-Pibe. Men naar Bonden har Penge hos sig, bliver det ikke derved, thi da gaar det løs paa et Glas Brændevin, Mød eller Øl og sommetider paa flere, indtil han saa tilpakker sig, at Hestene dernæst overlades at finde den rette Vej. Det er derfor, at der fortælles, at en Sjællands-Bonde, som til Drik var inclineret, har paa sin Hjemrejse fra Københavns Torv kørt paa en Fjerdingsvej mellem tvende Kroer udi tvende Dage og dog tilsidst endnu havde samme Fjerdingsvej af sin Rejse tilbage . . . Slig Levemaade kan ej heller andet tilvejebringe, end at saadanne Folk alletider er ligesom dorske udi Hovedet og til at tænke og overlægge noget fornuftigen aldeles ubekvemme. Deres almindelig Refugium, naar de er enten formedelst stor Indifference eller og Liderlighed kommet rent paa Knæer, er Tiggeri, hvorudi de saa extravagere, at om en eller anden endog som rette fattige bliver anvist sin Kost om Ugen og aarligen faar noget i Penge til Klæder og anden Fornødenhed, skal de dog ved alle Slags Lejligheder søge at overtrygle Folk om en Almisse, den meste Tid til ingen anden Ende end at anvende det til Tobak eller Brændevin, og er det derfor ikke sjælden, at man jo kan se fulde Tiggere paa Landevejene, fornemmelig ved Kilder og andre saadanne Steder, hvor der vanker noget.«

En anden Udtalelse netop fra samme Tid foreligger fra Godsforvalteren paa Frederiksdal og Dronninggaard, Laurs Nielsen, en Mand af et usædvanlig humant Hjertelag og som ved sit Embede gennem et langt Liv kom i nært Forhold til Nordsjællands Bønder. Ogsaa han udtaler sig mod den umaadeholdne Nydelse af Brændevin og Tobak.

Det første af disse Onder var nok lettere at komme til Livs end det sidste, mener han. »Thi naar alle Smaakroer afskaffes og Forordningerne i den Fald efterleves og enhver Øvrighed dermed har Tilsyn paa sit Gods, kunde Misbrugen og Overdaadigheden vel Tid efter anden afskaffes; men til Nødtørftighed maa de have, thi de er Mennesker, har stort Slid og Arbejde og har ingen anden Slags Vine eller Likør at gøre sig til gode med end tyndt Øl og en Drik dansk slet Brændevin, som var Synd at misunde dem. Men den skadelige Misbrug af Tobaksmøgen, hvoraf saa mange ulykkelige Ildebrande foraarsages, er værre at hæmme, thi Bonden saa vel som hans Tjenestefolk ryger Tobak ved alt deres Arbejde«. Det er blevet forbudt, men Anordningerne har ikke frugt, »saa at, om denne store skadelige Misbrug skulde forekommes, synes mig der kunde dikteres nogle beskæmmelige Straffe, saa som naar en Bonde eller hans Karl fandtes med en tændt Tobakspibe i Gaarden eller i Husene ved sit Arbejde, at han da skulde straffes med Gabestokken ved Kirken, og Drengene, som var under seksten Aar, at gives paa Rumpen med Ris i Skolerne . . . Men i Bondens Stue paa belejlige Tider eller og i Marken maatte de tillades undertiden at tage en Pibe Tobak, naar deres Arbejde ej dermed forsømtes«.

At Bondestanden i det attende Aarhundrede under de usle sociale Forhold, hvorunder den levede, søgte Trøst i Flasken, var for saa vidt forstaaeligt; men ogsaa senere, da Almuens Levevilkaar var højnet paa mange Maader, blev de gamle Tilbøjeligheder siddende fast i Kødets. Endnu saa sent som i 1853 maatte Politimesteren i Nordre Birk give Sogneforstanderskaberne Tilhold om at have et vaagent Øje med den tiltagende Drikfældighed, og passe paa, at der ikke sad Sviregæster i Kroerne eller at Smugudsalg af Brændevin gik upaataalt hen.

FURESØEN
(Set fra Kaninholmen; Fotografi)

DRONNINGGAARD

FURESØEN og dens Omgivelser hører til Nordsjællands skønneste, tit besungne Egne. Den ligger med sin prægtige blaa Flade omgivet af grønne Skove og gule bugnende Marker. Den ligger der med sin dragende Poesi, sin koglende Trolddomsmagt i skumrende Sommeraftener. Blide, underfulde Stemninger paatvinger sig den, der hører Baadens tyste Aareslag ude paa Søen i den stille Nat og den indsmigrende Fuglesang, der lyder fra de skovklædte Brinker. Tanken flygter bort paa Fantasiens Vingefang i længselsfulde Skærsommer-natsdrømme, og man mindes Digteren, som med elskovsfuldt Hjerte synger sine kendte Linjer:

Flyv, Fugl! Flyv over Furesøens Brusen,
Dybt drager Natten sit Suk!
Træerne hviske med ængstelig Susen,
Hilse Godnat med et Buk!
Har du ej lyttet til mangefold Smerte
Selv hos den fjedrede Flok?
Sig et Godnat til mit bævende Hjerte,
Sig det, du ved det jo nok?

Furesøen rundt ligger de minderige Egne, hvis blotte Navne virker som en sommerlet Musik, en Opfordring til at søge bort fra den trange By ud i Naturen, i den rene Luft, hvor man kan aande ud; faa danske savner Erindringer, som knytter sig til disse Steder: Det skønne Frederiksdal, det idylliske Fiskebæk, Næsset mellem de to »Kalve« og

det lille Jægerhus. Der hvor nu Frederiksdal ligger ved Furesøens sydøstlige Bred knejsede i længst forsvunden Tid Borgen Hjortholm, og paa den store Halvø, der skyder sig ud i Søens nordøstlige Del, laa den gamle Gaard *Tange*.

I Middelalderen var Tange eet Maal Jord, et Bol som det kaldtes, men der var fem Gaardsæder; i det sekstende Aarhundrede bestod Tange af to Gaarde, der tilhørte Kronen. Kongens Fuglefænger, Jakob, fik 1553 Livsbrev paa begge de to Krongaarde, af hvilke han selv beboede den ene og havde den anden i Væрге; han var fri for Landgilde og Enken maatte beholde den ene Gaard efter hans Død. Gennem det syttende Aarhundredes første Halvdel sad der stadig to Bønder paa Tange, men i 1649 gav Kongen sin Hofmønsterskriver Hans Boyesen Brev derpaa, og siden anføres Tange som en Helgaard; han fik den for sin egen og Hustrus Livstid, fri for alle kongelige Skatter, men Gaarden var bygfældig, og den nye Besidder maatte sætte den i Stand. Samme Hans Boyesen stod vel anskreven baade hos Christian IV og Frederik III, fik Vikarie og Kannikedømme i Roskilde Domkirke, og Sønnen, der bar samme Navn som sin Fader, arvede Embedet som Hofmønsterskriver.

Straks efter Svenskekrigen fik Frederik den Tredjes Dronning Sophie Amalie Tange og det nærliggende Rude som sin særlige Ejendom; der skulde være Orden i Sagerne, saa hun maatte frigøre Tange for den Gæld, Hans Boyesen havde paadraget den. Dronningen lagde de to Gaarde sammen, lod det gamle Hus paa Tange flytte og opførte i sidste Halvdel af 1661 en ny Hovedbygning, et stort »holstensk Bondehus«, som det kaldtes. Det synes for en Del at have været Bindingsværk og med Kælder af Graasten; ved Rejsegildet paa det nye Bygningsværk fortærede man seks Tdr. godt Øl. Huset tækkedes med Langhalm og Rør, som blev skaaret op i Søen. I dette Hus, af helt landligt Tilsnit, var de kongelige Logementer, og udvendig indhuggedes Krone, Aarstal og de fyrstelige Navnetræk. En saadan bevaret Navneplade er nu det eneste Minde, der endnu er tilbage af det gamle *Dronninggaard*, det Navn, som Sophie Amalies nye Besiddelse fik.

Men dermed var Anlæget af Dronningens Gaard ikke fuldendt; de følgende Aar ordnedes og byggedes der paa dens vidtstrakte Tilliggender. Lensmanden paa Kronborg fik Ordre til at udvise Tømmer i Lenets Skove til Gaardens Opbygning; Svenskerne havde hugget Træerne om, saa Tømmeret laa rede til Skæring; Tolderne i Helsingør skulde købe Mursten og Kalk til billigst mulige Pris, naar der kom Skibe i Sundet, og Fiskerne ved Strandsiden (hvilket bare vil sige Kysten) skulde møde med Folk og Baade for at udlosse Byggematerialerne ved Rungsted. De dristige Snaphaner, Gøngerne, der efter Kriegen maatte lægge Vaabnene ned, øvede nu her Fredens Gerning; de gravede Grøfter, satte Gærder og skar Planker op. Lader og Stalde

bragtes i Stand, nye Bygninger opførtes. Endnu i Sommeren 1663 byggedes der paa Dronninggaard. Foruden det holstenske Hus omtales senere et »Residens-Hus« med en stor Sal og tillige et »Sommer-Hus« — men Dronningen havde stadig ogsaa Gemakker i det holstenske Bondehus.

Den virksomme Dronning fandt Bistand ved alle disse Foretagender hos sin Ridefoged paa Hørsholm, den bekendte Lorens Tuxen, og hos Kammertjeneren Jakob Petersen, den samme, der fik overladt Gyldeulund, og som baade forstod at være Dronningen til Nytte og at vinde frem ved hendes Yndest. Ledelsen af selve Arbejdet var lagt i Hænderne paa Generalkvartermester Henrik Ruse, senere adlet under Navnet Rysenstein. Han var Autoritet paa Fæstningsbyggeriets Omraade, men benyttedes stærkt ved civil Virksomhed af beslægtet Art. Et af hans første Arbejder var Anlægget af Dronninggaard, og det er sikkert ham, der efter Dronningens Ønsker i alt væsentligt har projekteret den nye Lystgaard; samtidig var han beskæftiget ved Haveanlægene til det senere Sophie Amalienborg i København. Han ombyggede ligeledes Kastellet, og var meget virksom ved Planlæggelsen og Udførelsen af Hovedstadens Udvidelse i 1660erne.

Dronningens gamle Hovedbygning maa antages at have ligget mellem de to Søer, Furesø og Vejlesø (der iøvrigt allerede 1663 sattes i Forbindelse med hinanden ved en gravet Kanal) — paa det samme Sted, hvor Ejendommens Avlsbygninger endnu for en god Menneskealder siden havde deres Plads; paa Kortet fra 1720 findes Dronning-

MURPARTI MED PLADEN FRA DET GAMLE
DRONNINGGAARD
(Fotografi 1910)

gaard afsat paa dette Sted. Resen kalder den Hovedbygning, Sophie Amalie lod opføre, for et »superbum palatium«, en Betegnelse, der maa forstaas ud fra Datidens Opfattelse og Udtryksmaade; thi selv et simpelt Hus kaldtes »Slot«, naar Kongen eller hans høje Embedsmænd residerede deri. Sikkerlig har Dronninggaard dog i sine første Aar, da Sophie Amalie skænkede det en stor Part af sin Interesse, været et net udstyret Lystslot, navnlig i det Indre, et værdigt Rum for den fyrstelige Pragt, hun yndede at omgive sig med; og fra Altanerne skuede man ud over de Omgivelser — herlige Skove, Haver og Parkeer —, der mere end Bygningerne selv gav Ejendommen sit høje Værd, og dannede en pragtfuld Ramme om straalende landlige Fester. I 1663, da Kurfyrstinden og Kurprinsen af Sachsen besøgte Danmark, nød man en Dag Taflet paa Dronninggaard; efter Maaltidet dansede man og sprang lystig om med de kongelige Damer, som havde klædt sig i Bondedragt, til sædvanlig Bondemusik med Sækkepiber, Giger og Skalmeyer. En anden Gang hører man, hvorledes Dronningen, Prinsesserne og Hoffets Damer var udklædte som Nymfer; Festen holdtes ved Fakkelskær i Pavilloner, kunstigt flettede af Løvværk. Kaskader sprang, og Galejer, oplyste af Lanterner, roede frem og tilbage paa Søen, hvor der gyngede et svømmende Teater, trukket af to Hvaler, og paa Teatret dansedes Ballet en grotesque. Hele Tiden Musik og til Slut Fyrværkeri. Festen blev fortsat paa Slottet, hvor der var Bal med Spejle og Fakler og Maskeoptog af fornemme Folk fra Byen. Dronningen, der yndede at trække i Forklædning, var Sjælen i dette lystige Holliv, der minder om Scener, som straalere os i Møde fra de gamle Renæssancemestres Billeder. Men midt i denne Festrus kunde Dronningens intrigante Sind, hvori Magtbegæret spillede en overvejende Rolle, fyldes af Uro og Frygt for at blive efterstræbt; en Præst ved Vartov, der har efterladt sig en Række Optegnelser om sin Samtid, taler heri om »det, som udi dette 1668. Aars Sommer paa Dronninggaard passerede med Forgift udi Spise, hvorom ikke efter Magten, men efter Retten er procederet«. Mistanken om dette Forgiftningsforsøg var rimeligvis ugrundet.

Det ses, hvorledes Søen var føjet ind som et Led i Arrangementet, naar der var Fest, og til daglig var den Kilden til mange landlige Glæder. I Furesøen, Syd for Næsset, laa den lille Holm, *Malto* eller *Malta*. Dronningen elskede Jagten, der spillede en stor Rolle i Hoffets Tidkort, og Jagten paa Kaniner var noget særegent for Datiden. Maa-ske har Øen oprindeligt været et naturligt Tilflugtssted for disse vævre Smaaskabninger, men Dronningen sørgede for, at deres Tal ikke mindskedes. Den bekendte Storhandelsmand, Gabriel Marselis, skaffede hende fra Holland en Kaninvogter, en »Duinmaaijer« som det hed; der blev opsat Gærder for Dyrene og til Opsynsmanden indrettedes en ringe Bolig paa den ensomme Holm, der den Gang næppe var land-

fast med Kysten. Man kaldte den derefter *Kaninholmen* og Navnet beholdt den, efter at Kanineriet længst var ophævet. Men Øen var ikke blot Jagtplads; neden for den høje Kyst laa Kongeparrets Lystbaade, bl. a. en venetiansk Gondol, og øverst paa Højderne hvilede paa deres Lavetter femten smaa Kartover, ni af Kobber, seks af Jern — men blot til Lyst, og for at bringe de høje Herskaber en festlig Hilsen.

Var Dronninggaard saaledes rig paa Tillokkelser, var den dog ikke

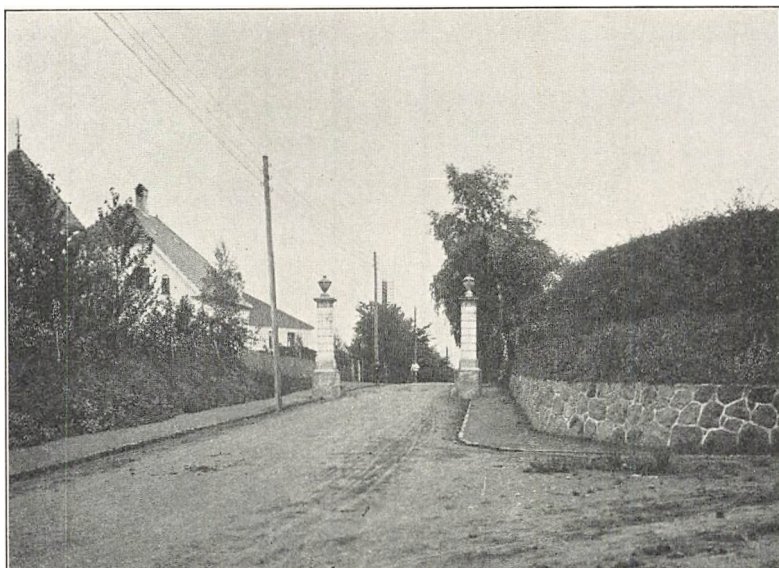
KANINHOLMEN
(Fotografi)

til Pryd alene. I Staldene stod gennemsnitlig 30 Køer, og inden Sophie Amalies Død udvidedes Antallet til 40. Mejeriet — »Hollænderiet« som det den Gang hed — lod Dronningen lede med klog Omsigt, og Bedriften blev et Mønster paa datidigt Landbrug; af de vidtløftige, endnu bevarede Regnskaber ser man, at der herskede Orden og Princip i Gaardens Drift. Hertil kom Fiskeriet. Til Dronninggaard hørte Vejlesø og en Del af Furesøen, hvor der var Hyttefæde og Ruser.

Saa længe Frederik den Tredje levede, opholdt Sophie Amalie sig jævnlig paa Dronninggaard, men efter hans Død 1670 knyttedes hendes Interesse i overvejende Grad til Enkesædet, Nykøbing Slot paa Falster, og Hørsholm, som hun havde overtaget efter Korfits Ulfeldts Fald. Ogsaa den var en Mønstergaard ligesom Ejendommen ved Furesøen, men i meget større Stil; der var ca. 100 Køer paa Hørsholm og

et stort Skæferi. Indtil sin Ægtefælles Død synes Sophie Amalie at have drevet Dronninggaard for egen Regning, men derefter lod hun den bortforpagte for en aarlig Afgift af 400 Rdr.

Dronninggaard synker nu hen i Upaaagtedhed. Forpagterne er ubekendte Folk, fra 1670 Peder Lavridsen, fra 1679 Johan Dreyer. Sophie Amalie døde 1685 og i Begyndelsen af Halvfemserne sidder Mads Rasmussen som Kgl. Majestæts Forpagter paa Gaarden. Den tidligere saa

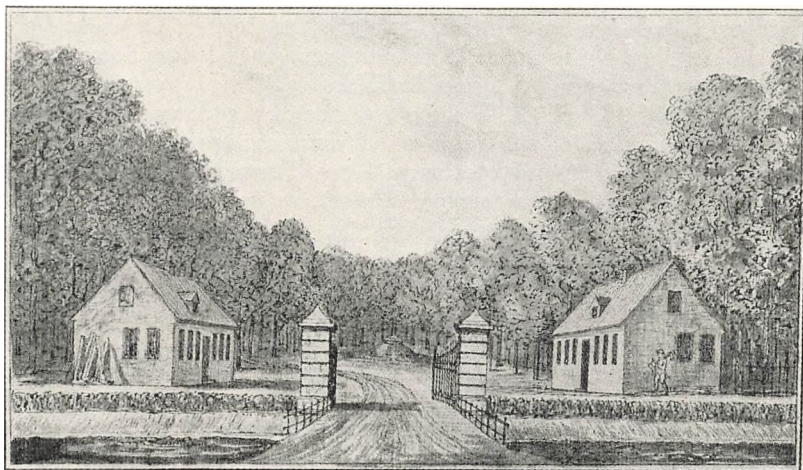

INDKØRSLEN TIL DRONNINGGAARD
(Fotografi 1910)

skønne Ejendom udnyttes paa alle Maader for at faa Afgiften ind med Renter; undertiden kan det være vanskelig nok. Det falder ind med Uaar, Sommeren bliver tør og Høsten slaar fejl; Kvæget dør af Lungesot og Alder. Ulykkerne kulminerede, da Dronninggaard den 18. Maj 1688 gik op i Luer.

Gaardens Ejendomsforhold efter Sophie Amalies Død er vanskelig at udrede. En Tid har den aabenbart været underlagt Rentekammeret som umiddelbar Statsejendom; om Charlotte Amalie, Kristian den Femtes Dronning, har faaet den som et Tillæg til Frederiksdal, er usikkert, men vist er det, at Datteren Sophie Hedeveg efter sin Moders Død 1714 var Besidder af Dronninggaard. Frederiksdal faldt derimod tilbage til Kronen, men allerede 1716 gav Frederik den Fjerde sin Søster Livsbrev paa Gaarden. Dronninggaards Gods var siden underlagt samme Forvalter som Frederiksdal, indtil Amtsforvalteren 1754 overtog Bestyrelsen.

Herskabet opholdt sig som oftest paa Frederiksdal, kun sjældent paa Dronninggaard, hvor man dog forbeholdt sig Haven. Kort efter Tiltrædelsen gav Prinsessen sin tidligere Lakaj og Fyrbøder Peter Johansen Dronninggaards Ladegaard i Forpagtning (fra 1. Maj 1715); paa det Tidspunkt gjorde Bønder i Farum og Stavnsholt Hoveri til Gaarden. Ved hans Død blev Forpagtningen for de følgende seks Aar udbudt ved Auktion, og Michael Hansen Holst overtog Gaarden fra 1. Maj 1733. Den nye Forpagter fik nu ogsaa overladt Haven til eget Brug, blot reserveredes Jagstalden om Sommeren, hvor Prinsessen

BROHUSE 1786
(Tegning af Erik Pauelsen)

skulde have Ret til at opstalde sine Heste, dog maatte Forpagteren ikke holde Værtshus. Paa Næsset, som hidtil havde været indhegnet for at opelske Ungskoven, fik han Lov til at slaa Græs og holde Smaakreaturer paa visse Tider af Aaret, og Kaninholmen, som Prinsessen ikke mere gjorde Brug af, maatte han overtage tillige med Gaarden.

Imidlertid døde Prinsesse Sophie Hedevig og Staten inddrog atter Dronninggaard. En Synsforretning fra denne Tid (1735) giver et Begreb om Gaardens Tilstand. Det største Hus, hvori Forpagteren havde Bolig, var opført af Mur- og Bindingsværk, dækket med Tegl. Det indeholdt diverse Beboelsesrum, to Borgestuer, to Køkkener, Senge- og Mælkekammer — samt det eneste, der mindede om Gaardens kongelige Oprindelse, den saakaldte »Prinsessens Stue«. Desuden var der Lade, Fæhus og en Længe mod Syd — det var alt. Tredive Aar efter fortæller Pontoppidan i sin Danske Atlas (1764), at den Hovedbygning, Sophie Amalie lod opføre, var afbrændt »og alene Ladegaar-

den med Forpagterens Værelser i Stand«. Den gamle Kongsgaard, hvoraf der endnu i 1820erne skal have været Ruinlevninger nede ved Furesøen, blev altsaa aldrig opført efter Branden 1688.

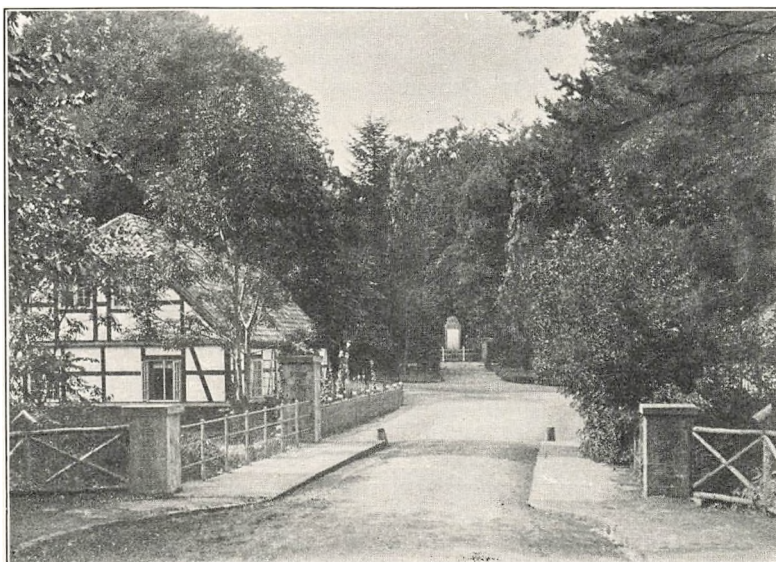
Haven laa ud mod Vandet; ned til Søen førte en Trappe og nedenunder var en Repos af Bræder. I Haven stod en forladt Gartnerbolig, medens et Glashus omkring 1730 var flyttet til Frederiksdal. Der var en Del Frugttræer og Nøddebuske, paa øverste Afsats nogle franske Træer, men man faar intet Indtryk af den kongelige Pragt, der havde hersket paa Stedet i Sophie Amalies Dage. Haven var tvertimod i en yderlig slet Forfatning. Der manglede Lukkelse og Hegn, saa at Svin og andre Dyr havde deres Gang mellem Bedene. Og disse Dele paalaa det ikke Forpagteren, men Herskabet at holde vedlige.

Dronninggaard var i det hele forfalden, og Forpagterne bar deres Del af Skylden. Hvad de ikke fik lagt øde under deres Bestræbelser for at faa en klækkelig Indtægt ud af den vanrøgtede Ejendom, besørgede Tidens langsomt gnavnende Tand, Storme og ondt Vejr. I 1726 blæste en Del Træer om paa Næsset, og ved en voldsom Storm i Begyndelsen af 1737 skete der stor Skade baade paa Frederiksdal og Dronninggaard; Tagene blæste af Husene, Træerne revs omkuld, Furesøen rasede. Paa Dronninggaard var der en »Iskule«, beskyttet af store Træer, for at Solen om Sommeren ikke skulde smelte Isen; men Træerne væltede og Iskulen blev ødelagt.

Ved Fiskeriet i Søerne, der havde sin egen særskilte Forpagter, tog Rovdriften Overhaand. I Storekalven var der Aborrer, Skaller og dejlige store Gedder, der tidligere kom paa Kongens Bord; Vejlesø betragtedes forud som et Hyttefad, man kunde tage til i Trang og som man satte Fisk i, naar Drætterne paa de store Søer gav rigt Udbytte. Men anderledes nu, da man pinte alt ud af Fiskeriet, som man bare formaade. Om Sommeren fiskedes paa aabent Vand, om Vinteren huggedes der Hul paa Isen. I 1735 hedder det, at Forpagterne hverken skaaner lidet eller stort, og at »Fuhr-Sø, som alle Tider har varen saa godt som et Spisekammer for Fiskeriet om Sommeren med Gedder og Aborre, nu ved de mange Strand-Garn, som denne Sø alle Tider af de pagtende er plaget med, [er] bleven ruineret«.

Med Michael Holstes Forpagtning af Dronninggaard gik det ilde, og hans Kavtionister maatte til sidst overtage Gaarden. Men atter de følgende seks Aar forpagtedes den ud. Imidlertid, da Grev Danne-skiold-Samsø havde sat sig fast i Søllerød og opført sit nye Slot, aabnedes der Muligheder for en mere sikker Anbringelse af den store, men stærkt forfaldne Ejendom. Danneskiold var en meget anset Mand i Landet og tillige velhavende; han overtog Dronninggaard, ikke som Ejer, men i livsvarig Forpagtning, en Art Forlening for sin egen og Hustrus Levetid, og den aarlige Afgift bestemtes til 531 Rdr. Kroner af Gaarden og 80 Rdr. Kurant af Fiskeriet. Grev Danneskiolds Overta-

gelse af Dronninggaard fastsloges ved en kgl. Resolution af 17. Oktbr. 1742, og kort efter gav Kammerkollegiet Ordre til en almindelig Oprydning paa Gaarden; ved Auktion blev bortsolgt en Del kasserede Genstande fra Frederiksdal og Dronninggaard, og en stor Del af de Malerier, der endnu hang paa de to kgl. Lystgaarde, indsendtes til Kristiansborg. Frederiksdal husede langt de fleste, paa Dronninggaard var der kun fire, som formodentlig har tjent til Pryd for »Prinsessens

BROHUSE 1910
(Fotografi)

Stue«; der var bl. a. »et langt Køkken-Stykke«, et »Skæfer-Stykke« og et »Chymirch(!) Stykke« — hvormed maaske menes et »chymisch Stykke«, en Fremstilling af et alkymistisk Værksted eller lignende.

Med den nye Ordning, der dog først traadte i Kraft fra 1. Maj 1745, da den løbende Forpagtning var til Ende, fulgte aabenbart en stiltiende Ret til at afhænde Gaarden, naar blot Afgiften forblev ubeskaaren, thi da Grev Danneskiold solgte Søllerødgaard til Gehejmeraad Dehn, afstod han ham samtidig Forpagtningen af Dronninggaard (approberet ved kgl. Resol. af 29. April 1755). Dehn, som i 1762 blev Statholder i Hertugdømmerne, overdrog atter Gaarden til Hans Ahlefeldt, første Deputeret for Finanserne, og senere var den i Overstaldmester Verner von Staffeldts Besiddelse; Staffeldt var knyttet til Egnen ved sin Gaard i Nærum. Men disse to sidste Overdragelser havde ikke umiddelbar kongelig Sanktion, saa at Dehn stadig be-

tragtedes som den egentlige Forpagter, hvoraf atter fulgte, at Staten havde Ret til at inddrage Dronninggaard, naar han døde. Det var da ogsaa Mening at benytte denne Ret, og naar Tiden kom, bortsælge Gaarden ved Auktion, da de forfaldne Bygningers Vedligeholdelse krævede alt for store Ofre. Den aarlige Afgift oplugtes og mere til.

Under Struensees Regime, da Reformerne, parret med Intriger og Magtbegær, gjorde lyst i de højeste Embedsmænds Rækker, ramte Skæbnen ogsaa Staffeldt, som i mere end en Menneskealder havde staaet i Kongens Tjeneste. Ved en Kabinetsordre af 11. Aug. 1771 blev han afskediget og hans Gage inddraget, men som et Plaster paa Saaret skænkede man ham Dronninggaard. Grev Dehn var nemlig død i Juli Maaned, Gaarden var fri, og Staffeldt havde halvt om halvt faaet Løfte paa den. Forudsætningerne passede altsaa ind i Regeringens Planer. Til Gaven knyttedes dog yderligere en Betingelse, der væsentlig indskrænkede dens Værd. Staffeldt skulde til Kongen udstede en Obligation paa 10000 Rdr., som bestandig skulde hefte paa Gaarden; saa længe han levede, maatte han være fri for Rente, men siden skulde der svares 400 Rdr. aarlig. En anden Kabinetsordre, af 2. Jan. 1772, ophævede dog denne Bestemmelse, og Staffeldt fik Dronninggaard tilskødet uden Behæftelser den 16. Jan. 1772, Dagen før Katastrofen, der hang Struensee over Hovedet, indtraf. Dronninggaard havde efter den nye Matrikel 44 Tdr. Hartkorn (reduceret 36) og et Par Tdr. Skovskyl; det var altsaa en Hovedgaard. Skoven og Fiskeriet fulgte med, kun Jagten i Vildtbanen forbeholdt Kongen sig. Det var første Gang den afhændedes til en Privatmand — siden Reformationen havde den været i Kronens Eje.

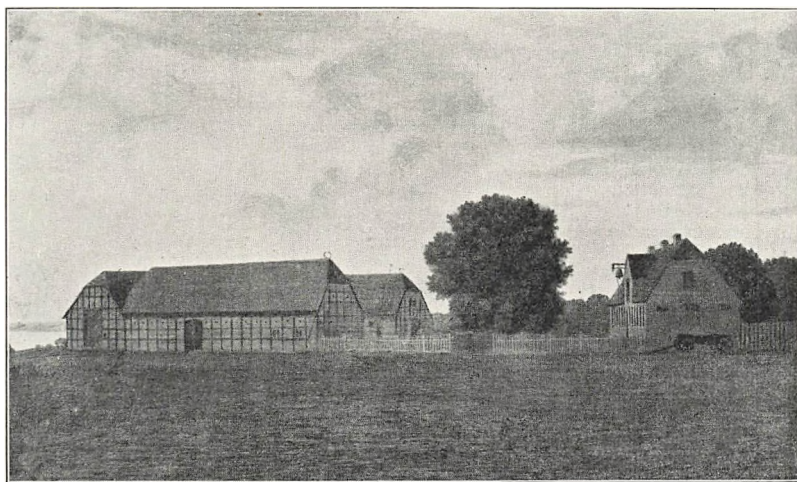
Efter Struensees Fald søgte Staffeldt yderligere at faa Pension for sin lange Tjeneste. Kongen tilstod ham da ogsaa 400 Rdr., eller den dobbelte Sum, hvis han hellere vilde afstaa Dronninggaard; Staffeldt nøjedes med de 400 Rdr. og beholdt Gaarden. Der stillede ham ogsaa Haab om at komme i Betragtning, naar et passende Embede atter blev ledigt, men i dette Tilfælde skulde han helt give Afkald paa den Ejendom, Kongen nys havde skænket ham. Rentekammeret var aabenbart ikke tilfreds med de Foranstaltninger, Struensee havde iværksat, og vilde alligevel bevare den store Ejendom som Statseje. Imidlertid fik Manden intet nyt Embede, og Gaarden solgte han faa Aar efter. I 1776 bortskødte han den for 17000 Rdr. til Ole Svendsen, Forpagter paa Brede, der atter i 1781 solgte den med betydelig Fordel. Rudegaard udskiltes og afhændedes for 8300 Rdr., medens Agent Frederik de Coninck overtog Dronninggaard for en Sum af 18500 Rdr. Købet afsluttedes i Sommeren 1781 (8. Aug.).

Der oprandt nu en Storhedstid for Dronninggaard, som i visse Maader fordunklede det Ry, der havde staaet om dens Navn i Sophie Amalies Dage. De Coninck hævdede den fra dens dybe Forfald op mel-

lem de skønneste Ejendomme i Hovedstadens Nærhed. Tyve Aar efter kendte hvert Barn i Byen den, og for de fremmede, der søgte hid, stod den som en af Nordsjællands fornemste Seværdigheder.

Frederik de Coninck var en af Datidens indsigtfuldeste Handelsmænd. Han var Hollænder, kom i en tidlig Alder til København og skabte sig en stor Forretning under de heldige Konjunkturer, der ved Danmarks Neutralitet under Krigene i Vesteuropa og de nordameri-

AVILSGAARDEN PAA DE CONINCKS TID

(Maleri af Erik Pauelsen; Dørstykke i det tidligere Moltkeske Palæ)

kanske Stater skabtes for den danske Storhandel paa Ostindien. De betydelige Midler, han samlede sig, satte ham i Stand til at føre et stort og rigt Liv baade paa Dronninggaard og i det Danneskiold-Laurvigske Palæ paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tvergade (senere Moltkes Palæ), som han købte kort efter at Gaarden ved Furesøen var bleven hans Ejendom, men efter Kristiansborgs Brand 1794 loyalt overlod Enkedronningen for Spotpris. Senere var Palæet i Constantin Bruns Besiddelse og her havde Frederikke Brun sin berømte Salon. De Coninck havde været med til at grundlægge Stedets Traditioner som Tilflugtssted for Hovedstadens toneangivende Selskab; han samlede her Datidens Matadorer og Kulturmennesker om sig. Han var Ven med Reverdil; fransk Vid glimtede i hans Saloner og han tog sig med Omhu af de franske Emigranter, som maatte fly for Revolutionens Ragnarok og søgte op til det høje Nord. Han støttede Malerkunsten, som hin Tids Rigmænd ellers ikke tog sig synderligt af, naar det ikke netop gjaldt Portrætter af dem selv og deres skønne Fruer og Døtre. De Coninck derimod havde en stor Malerisamling,

hvori navnlig nederlandsk Kunst var repræsenteret. Danske Malere som Jens Juel og Erik Pauelsen gav han Bestillinger, han lod Wiedewelt udføre Skulpturer for sig og havde Ry for sin fyrstelige Godgørenhed inden for det lille Samfund, han var kommen til at tilhøre.

Umiddelbart efter Overtagelsen af Dronninggaard begyndte de Coninck sit Fornyelsesværk, og allerede ved Slutningen af 1783 var det saa vidt tilendebragt, at man kunde faa et Overblik over det hele

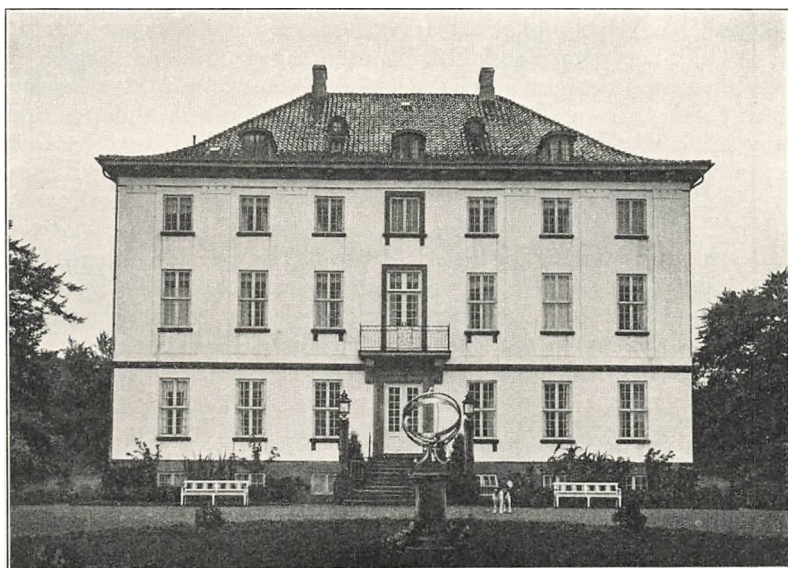
NÆSSELOTTET CA. 1819

(Kobberstik)

storslaaede Anlæg. Den gamle Gaard var sat i Stand eller snarere opbygget fra ny. Den østlige Fløj, der laa frit, indeholdt ligesom den nordlige forskellige Beboelsesrum; ved Haven laa Staldlængen, hvortil kom Lade og Kostald foruden et Par mindre Bygninger. Der var tre store, til Dels brolagte Gaardsrum og en Have med Alleer, Frugttræer, Rabatter og Blomsterkvarterer. Ude paa Gaardens Jorder laa nogle smaa Mark- og Hyrdehuse, et ved Bredvig, et paa Rude Mark og et ved Indkørslen fra Kongevejen til Dronninggaards vidtstrakte Agre.

Paa Næsset var sket de største Forandringer. Midt i den vildsomme Skov, der her var groet op, havde de Coninck opført Gaardens nye Hovedbygning, som han i Modsætning til den gamle Gaard kaldte »Ny Dronninggaard«. Det er den Bygning, som er almindelig kendt under Navn af »Næsseslottet«. Ligesom ved talrige andre i Stil og Arkitektur gode Bygninger fra denne Tid kendes ikke Husets Arkitekt og de Conincks Ven, den flanderske Oberst J. F. H. de Drevon,

der umiddelbart efter Næsseslottets Opførelse udarbejdede en Beskrivelse af alle Anlægene paa Dronninggaard, nævner ham heller ikke. Hemmeligheden er da rimeligvis den, at Bygherren og Drevon sammen med Murermester Gottlieb Morhauer, en af Hovedstadens største Haandværkere, der bevisligt havde den væsentligste Del af Byggearbejdet i Entreprise, i Forening har skabt det smukke Hus. I det Ydre ligger Bygningen endnu i nogenlunde uforandret Skikkelse, i en Art

NÆSSELOTTET 1910
(Fotografi)

Louis-seize-Stil svarende til det Indre; tre Etager høj, Vinkeltag med Valme og dækket med sorte glasserede Tagsten. Kælderen hvælvet, tidligere omgivet af et aabent, nu tilkastet, Rum, saa at Bygningen i de Conincks Tid laa ligesom i en Forsænkning. Facaden bar de brede, glatte Pilastre, som endnu ses, og var prydet med Sokkel, Baand og Dørrindfatninger af bornholmsk Granit. Taget, hvis Sparreværk faa Aar efter Opførelsen viste sig at være for svagt til den høje Rejsning, har senere faaet en svajet Form. Partiet om Hovedindgangen er undergaaet størst Ændring i Tidens Løb. Paa hosføjede ældre Kobberstik (Side 474) ser man Opkørslen stærkt stigende og Balkonen ud mod Søen hviler paa tvende Søjler; siden ombyggedes det til et plumpt, uskønt Bislag. Nu er Partiet ført tilbage i sin oprindelige Form fra de Conincks første Tid, og fremtræder med en smagfuld, letbygget Altan over den brede Havedør.

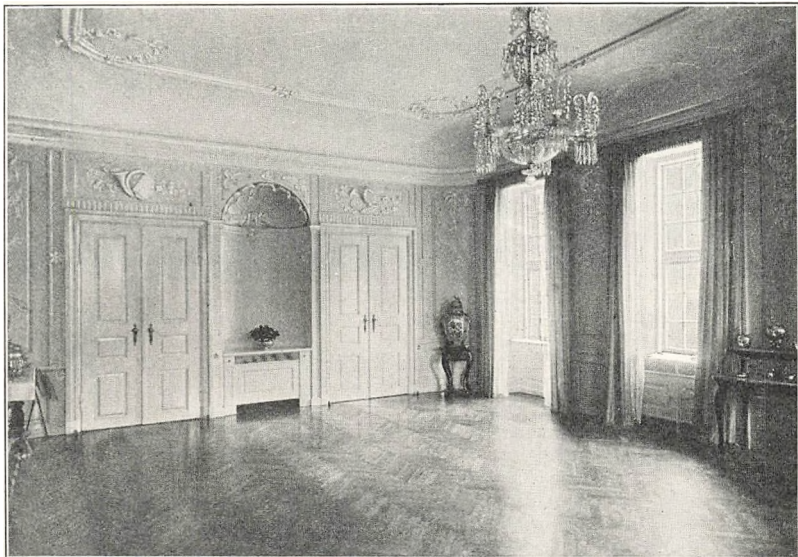
I det Indre er der i den sidste Menneskealder sket en Del Foran-

dringer. Tidligere stod Havestuen med marmormalede Vægge, medens de to Kaminer, som endnu findes der, indfattedes af veritabelt Marmor. I Spisesalen var Vægfelterne gule, indrammet af Hvidt, Indfatninger om Døre og Vinduer malet som grønt Marmor. Stukdekorationerne, der endnu er bevaret, fremstiller Tidens yndede Trofæer, Knipper af Avlsredskaber, Skæferhatte og Hyrdestave, ophængt i sirlige Sløjfebaand, nedskudt Fuglevildt, Guitarer og Fløjter. Ved Salens ene Ende ses mellem de to Fløjdøre den smukke Nische, overhælvvet af en Muslingskal. Et andet Rum, med gule Vægge, var udstyret i en Slags pompejansk Stil. Billeder, der giver et godt Begreb om Enkelthederne i det gamle Næsseslots kunstindustrielle Udstyr, ledsaget af en kyndig skrevet Tekst, findes i Tidsskrift for Kunstindustri, Aargang 1895. Ikke langt fra Hovedbygningen ligger den hyggelige Gartnerbolig fra de Conincks Tid; her laa ogsaa Herskabsstald og Remisebygning, i hvis ene Gavl Malmklokken hang i sin Klokkestol.

Var Bygningerne paa de Conincks nye Landsæde nok værd at tage i Øjesyn, bar Haverne dog Prisen. Disse Anlæg var udelukkende Dremons Værk — han skabte her et næsten sammenhængende System af Haver og Parker, hvis Mage man skulde lede om. Stedet selv var ypperligt egnet, Naturen gik Haand i Haand med Havekunsten og lagde en Ramme om Anlægene, der forlenede dem med en landskabelig Skønhed, som maatte gøre Indtryk paa den, der søgte herud. Dremon havde i Hovedsagen, om end ikke helt, brudt med den gængse franske Stil, med de klippede Hække og Formtræer, og tilstræbt Natur, men vel at mærke en stemningsrig, lidt sentimental Natur, med yndige Idyller, Udsigtsbænke og besnærende Perspektiver. Dremon, der ved Skæbnens Omskiftelser var slaaget ud af Kurs og gennem flere Aar levede i de Conincks Hus, lagde hele sin elegiske Sjæl ind i disse Anlæg og afbetalte tillige paa den Vis sin Gæld til Vennen.

Nordøst for den gamle Avlsgaard laa det engelsk-kinesiske Haveparti, der var indrettet sammen med de nye Bygningers Opførelse, og stod i sit fulde Flor hen mod Slutningen af Aarhundredet. Endnu i vore Dage kan man i Skoven ved Frederikslund eftervise Levninger af det. De engelske Anlæg, oprindeligt formede efter kinesiske Forbilleder, var et afgjort Brud med den gamle franske Havestil; medens den stive, retlinede Symmetri kendetegnede den sidste Art Haver, beherskedes de første af Naturens Tilfældighed. Kunsten maatte saa nær som muligt komme op paa Siden af Naturen. I de typiske Haver af engelsk-kinesisk Tilslutning var det den romantiske Natur, der havde Overtaget, den Natur, hvori Sjælens blide Følelser kunde hvile ud. Rislende Kildevæld, ensomme Hytter og Grædepile, Ligsten over imaginære Grave og brudte Tempelsøjler — fingerede Minder om gammel, halvforglemmt Kultur — hørte hjemme i disse »Stemningshaver«. Paa Sanderumgaard i Fyn fandtes der saadanne engelsk-kinesiske Haveanlæg, og ligeledes Enrum Have var i Fabritius de Tengnagels

Tid smittet af denne Stil, men bar dog mere Hyrdelivets søde Sentimentalitet end Naturromantikken til Skue. Paa Dronninggaard derimod var Stilen ren. Der var en »Caverne«, en Hule af huggen Kamp, med nette Marmorbænke, der rundede sig om »den vide og klare Kilde, hvor i den svale Skygge drikkes Vandet af smaa Sølvskaaler, fæstede i smaa Lænker til Kildens Bredde«. Den hed »Eremittens Kilde«, og i Nærheden laa den tilhørende »Eremitage«. Det var en

SPISESALEN PAA NÆSSESLOTTET

(Fotografi 1910)

Tømmerbygning, beklædt med Bark og med Straatag over; den stod paa en Jordhøj, forneden sat med Kampesten, og der var indrettet et Par Værelser med Kanape, Hjørneskabe og Smaahylder (thi undertiden kunde Husfruen byde sine Gæster til Te paa disse Drevons Ene-mærker). I Buskadset stod paa en Piedestal en toskansk Søjle med Trofæ af Avlsredskaber, og et andet Sted stødte man paa Ruinerne af et nedfaldent Tempel, fremstillet af Træ og Sten. Lige over for Kilden laa »Eremittens Grav«, endnu tom, men med Kors, og med en stor hvid Ligsten, der indeholdt en rimet Gravskrift paa Fransk, som priser Eneboerens Liv og aander Had til Verden og al dens Tant. Det er Drevon, der skildrer sin egen Skæbne. Indskriften lyder i en ældre dansk Oversættelse, optaget i Rahbeks Minerva:

Her hviler den engang, der langt fra Verdens Larm
Paa Dronninggaard sit Liv hendrog i Fredens Arm.
Han Hoffets falske Glans at kende tidlig lærte,

DET ENGELSKE HAVEPARTI MED EREMITAGEN
(Maleri af Erik Pauelsen; Dørstykke i det tidligere Moltkeske Palæ)

Den vilde Ærelyst i stolte Krigers Hjerte,
De smertefulde Saar af Lidenskabers Braad,
Den Hoffart og den Pral, som følger Overdaad.
Han ventede sit Held i Gudens Rosenkæder,
Men Guden ham bedrog. Fornuften bød ham Haand,
At tæmme denne Gud i Ægteskabets Baand;
Glad knyttede han det, og tro'de sig at væbne
Mod Lykkens Troløshed — o alt for grumme Skæbne!
O tunge Selvbedrag! Snart Egennytte kom
Og strø'de Sæd til Kval i Hymens Helligdom.

Trofaste Venskab, du, som ene varig bliver,
Da i hans Kummer du ham kærlig Haanden giver.
Ved denne Kildes Bred, i disse Træers Ly
Du vinker ham at faa sin Barndoms Ro paa ny.
Her Freden atter ham paa trange Fodsti følger,
Hans Dage glide bort som Bækkens spæde Bølger,
Og Lykken, som tilforn han søgte uden Ro,
Ej mer forlader ham i denne stille Bo.

Gennem Skoven blev der banet Vej og skabt Alleer; fra »Altanen«, et højtliggende Sted, hvor der stod en Bænk med Navnet Louise, havde man vid Udsigt over Søen og Rudersdal. Ude paa Næsset var det navnlig to Partier, der tiltrak sig Opmærksomheden. Bag Næsseslottet, paa den lille Ø i Storekalven, laa et kinesisk Lysthus midt imellem Blomsterbedene; Lysthusets Stil var gennemført til de mindste Enkeltheder, med veritabelt kinesisk Bohave, og stod efter samtidige Udsagn højt over de Efterligninger af samme Art, der den Gang prydede

ØEN, HVOR DET KINESISKE LYSTHUS SENERE STOD
(Maleri af Erik Pauelsen; Dørstykke i det tidligere Moltkeske Palæ)

europæiske Rigmænds Haver; et Vandspring i Sten, hvor Vandet sprang ud af Munden paa en engelsk Dogge, lavede op i Omgivelserne. Paa den modsatte Side af Næsset, ind mod Lillekalv, laa Vest for Hovedbygningen et Badehus nede ved Vandet; højere oppe paa Land stod et Lysthus, der med sin Indskrift »Amicis Quieti« opfordrede Vennerne til at søge Hvile her, midt i Naturens Overflod, til Lise for det trætte Sind og de mødige Lemmer. Foran var et pynteligt Haveparti med to blystøbte Nævefægttere. Hvad der navnlig gjorde denne Plet tiltrækkende, var den henrivende Udsigt; mod Syd tegnede sig Omridsene af Frederiksdals Mølle, mod Vest Farum og Fiskebæk med de tætte Skove hinsides Søens blanke Flade.

Bag selve Hovedbygningen var i de Conincks Tid et hollandsk Haveparti; nu er det omlagt i en Art fransk Stil og afsluttes i Baggrunden af to pyntelige Pavilloner, der skriver sig fra Slottets Restauration i 1890erne. Nær ved ligger en stor Plæne med Parkens sjældne Træer, hjembragte med de Conincks Skibe fra fremmede Verdensdele. Flere nordamerikanske Træarter har her naaet en særlig rig Udvikling, og et Eksempel af *Abies Nordmanniana*, en Varietæt af den almindelige Sølvgran, hjemmehørende paa Krim og i Kaukasus, skal være et af de største i Europa. Højden er 25 m., Stammen 4 m. i Omfang. Parkens største Bøg er 28 m. høj og 10 m. i Stammeomfang. I en Dyrehave, som de Coninck havde indrettet, var der en Tid lang endog Antiloper.

I Dronninggaards Haveomraade var Kaninholmen ogsaa inddraget. Den fik Navnet »Luknam«, der af Folk paa Eggen fordrejedes til

Lokkedam. Drevon kendte ikke dette mærkelige Navn, der er opstaaet senere og muligvis minder om en eller anden eksotisk Lokalitet, som de Conincks Skibe havde besejlet. Her var ogsaa velplejede og nette Parkanlæg, hvori den engelsk-kinesiske Stil ligeledes havde sat sig Spor; midt mellem Træer og Buske var rejst en gotisk Ruin (se Side 481), som stod der langt ned i Tiden. Levninger af den ses endnu.

I Datidens store Herskabshaver saa man ofte Søjler og Støtter, opsat til Minde om dette eller hint. Tit var Anledningen dog mere spinkel end Monumentet var højt og prægtigt. De rige Handelsherrer, der havde tjent sig op fra neden, følte Trang til at skabe Fortid og Historie paa deres Enemærker, og de Coninck, takket være Vennen Drevon, dannede ingen Undtagelse herfra. Ved en gammel Bøg henligger endnu en Sten, der bringer Bud om, at Ejeren selv plantede dette Træ, som skulde »være Dronninggaards Skytsengel helliget«. Desuden findes fire andre Monumenter fra de Conincks Tid samlet paa Næsset, hvoraf de to staar paa deres oprindelige Plads, medens de to andre er hidflyttet, da Jorderne udstykkedes.

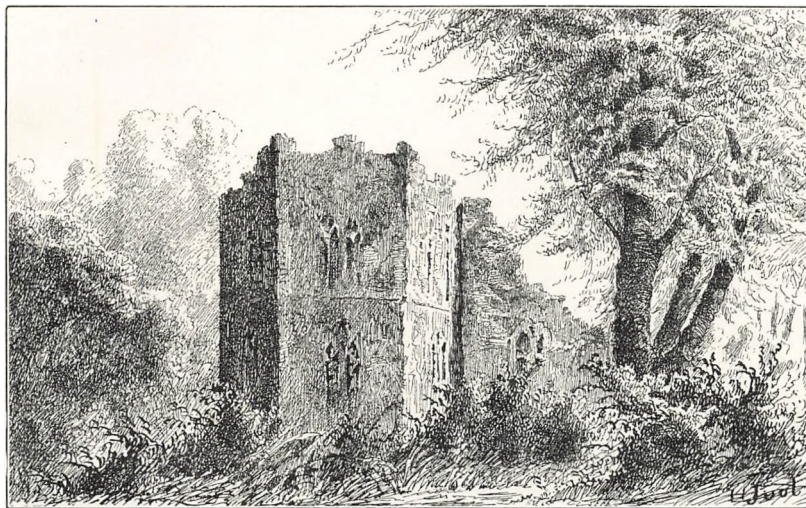
Det største og smukkeste af dem alle staar endnu i Parken Øst for Næsseslottet, hvor de Coninck lod det opstille 1784. Relieffer af hvidt italiensk Marmor, der fremstiller Handel og Havekunst i allegoriske Kvindeskikkelser Lignelse, findes paa det firkantede Fodstykkets to Sider. Derover hæver sig en kaneleret Søjle af norsk Marmor med Kapitæl og en Kugle foroven. Paa Fodstykkets to andre Sider læses, at Fred. de Coninck har tilegnet sine Børn og Efterkommere denne Støtte, der er rejst »til Ære for Handelen og Søfarten, som under en vis og mild Regerings Indflydelse og Beskyttelse gav mig Evne at forskønne dette Sted og forbedre dets Agres Dyrkning«.

Det andet skyldes Wiedewelt, en syv Alen høj Obelisk af blaåt norsk Marmor, der ogsaa staar paa sin gamle Plads yderst ude paa Næsset, Vest for Slottet. Den bærer Aarstallet 1783, men er først rejst Aaret efter. Dronninggaards taknemmelige Besidder har sat den til Ære for Oberst Drevon, ved hvis Snille og Kunst denne skønne Lund er gjort endnu skønnere (*cujus ingenio consilioque amoenissimum hoc nemus amoenius redditum*).

Det tredje er en Mindesten, der nu staar ved Brohuse, men tidligere havde sin Plads i Stemningshaven ved Frederikslund. Det er Eremitens Afsked med Dronninggaard. Stenen er prydet med Vandringsstav, Hat og Rosenkrans, og i en lang fransk Indskrift priser Eremiten, alias Drevon, i elegiske Verslinjer Dronninggaard, der har genfødt hans Lykke og ladet ham glemme sine Sorger, hvis Skove, Haver, Sletter og Lunde mere end een Gang har dulmet hans Smerte. Derfor skal man, naar han dør, sætte disse Linjer over hans Grav: *Cy gît l'ami de Dronning-Gaard*. Mindestenen har længe nydt en falsk Navn-

kundighed, idet Sagnet har sat den i Forbindelse med Louis Philip-pes Ophold paa Dronninggaard, men med Urette, thi han har aldrig været der. Efter en Familietradition indskrænkede Louis Philip-pes Besøg hos de Coninck sig til et ganske kort Ophold i Palæet i Bredgade; umiddelbart efter Ankomsten lod Republikkens Gesandt gøre Forestil-linger hos Bernstorff, der førte til hans ufortøvede Afrejse samme Aften.

Hvor Hovedvejen gennem Næsset drejer af til Kanningaarden findes

DEN KUNSTIGE RUIN PAA LUKNAM

(Tegning)

endelig det fjerde og sidste. Det stod forhen paa en Skrænt ved Vejlesø, paa et Sted, som i de Conincks Tid kaldtes »Salon de Marianne« efter hans ældste Datter — hvilket dog skal forstaas som en aaben Løv-sal, hvor man kunde træde Dansen i det fri. Udfor Stedet var en Baadebro, og paa en Grønsværs-Terrasse, hvor Musikerne havde Plads, stod Monumentet. Oprindeligt var det rejst af Drevon som et Side-stykke til den Obelisk, han selv havde faaet, og til Tak og Erkend-tighed mod Husherren og Vennen de Coninck. Øverst bærer det en Hjelm med Stridsøkse og Sværd, og paa Forsiden et Relief af italiensk Marmor, der viser Eremiten Drevon, i romersk Krigerdragt, hvilende ved Kilden med sin Eremitage i Baggrunden og med Haanden ud-strakt mod den opgaende Sol; og nedenunder de to sidste Linjer af hans Gravskrift. Paa Forsiden var indristet et: *Amicitia ergo* (Til Minde om vort Venskab), paa den ene Side Ordene: *Frederico de Coninck et uxori Mariae de Joncourt dicatum* (viet Fred. de Coninck

og hans Ægtefælle Maria de Joncourt), paa den anden: Posuit 1785 (rejst 1785). Da den yngre Frederik de Coninck, efter at begge hans Forældre var døde, i 1822 forlod Landet og drog til Paris, lod han yderligere disse Ord indhugge i Stenen: Farvel, Gud velsigne Konge, Folk og Land. Fred.^k de Coninck. Drevons gamle Mindesten blev saaledes tillige de Coninck'ernes sidste Farvel til Dronninggaard.

Af alle de mange Tilrejsende, der i hine Tider søgte ud til Dron-

HAVEPARTI FORAN LYSTHUSET VEDNEHVILE
(I Baggrunden Kaninholmen; Kobberstik)

ninggaards Herligheder, havde de fleste kun Lovord tilovers for alt det, de saa; kun en enkelt klagede over Mangel paa Helhed i Anlægget og en vis Ensformighed i de mange skønne Udsigter, der frembød sig. Det var Indvendinger, der maaske kunde fremsættes med nogen Ret, thi Drevon var utvivlsomt mere Entusiast end køligt beregnende Havearkitekt. De Coninck rugede ikke i ensom Magtvælde over de Skatte, han her havde skabt midt i Naturens Skød — han aabnede Portene paa vid Gab og indbød ikke blot de fremmede, der kom til Staden, men ogsaa sine egne Bysbørn, til at dele Glæden med sig paa hans Enemærker. I Begyndelsen stod Dronninggaard aaben for den store Offentlighed, men helt godt gik det ikke. Ejerens ædle Hensigter blev misbrugt; ondsindede og uforstaaende Personers Ødelæggelseslyst tvang ham til at føre Havens Offentlighed ind under Ud-

vælgelsens Lov. Man maatte siden hente Kort paa Etatsraad de Conincks Kontor i Byen, og visse Dage i Ugen (en Tid lang hver Onsdag og Søndag) var der da uhindret Adgang til Dronninggaard.

En dristig Tanke var det ogsaa at byde det store Publikum til Gæst i disse Omgivelser. Den følsomme Havekultur, der faldt i Datidens litterært dannedes Smag, laa ikke rigtig for det jævne københavnske Gemyt med dets Underbund af slumrende Satire. Midt i al denne

UDSICHT MOD PARTIET OMKRING VENNEHVILE

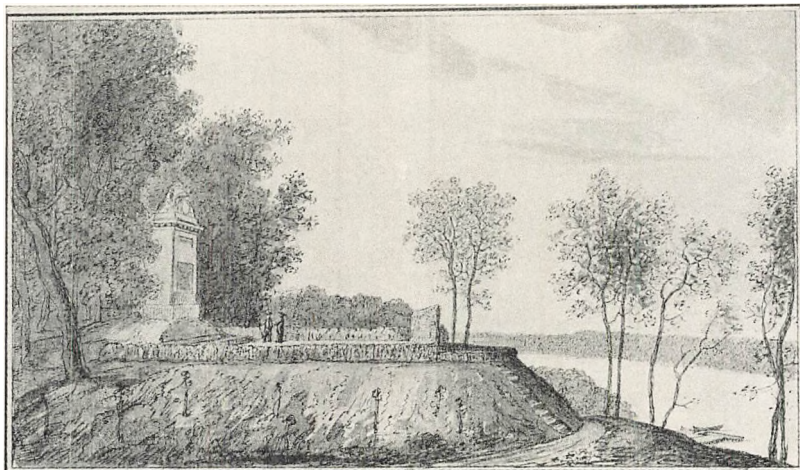
(I Forgrunden Kaninholmen; Kobberstik)

Sentimentalitet, næret af Youngs »Nattetanker« og Grays »Kirkegaardsideyller«, der havde givet store tyske og engelske Kulturkredse sit Præg, brød det lystige Lune igennem og gjorde det af med al Illusion. I Eremittens Bolig laa en Bog, hvori Vandreren skulde tolke sine følelsesfulde Stemninger; af Forsigtighedshensyn var den lænket til Væggen. Rørelsen udeblev dog ofte, og den jævne Poet havde Vanskelighed med at faa anslaaet den rette lyriske Streng, uden at den brede Humor stak Bukkefoden frem — Elegierne blev ikke sjældent til kaade eller vovede Skæmtedigte. Hvad man kender af disse Poesier egner sig ingenlunde alle til Gengivelse, men her er et Vers af de bedre:

Da jeg til Eremittens Bolig kom,
Poet jeg være vilde,

Men mangled' Vand af Helicon,
 Drak saa af Eremittens Kilde,
 Og rimer da saa godt jeg kan
 Med Glasset i den ene Hand
 Og Maden i den anden.

Een Dag i Aaret stod Adgangen aaben for alle. Det var den 22. Juli, Etatsraadinde de Conincks Fødselsdag, der fejredes — ikke inden lukte Døre, men under aaben Himmel i al Folkets Paasyn. Den Dag var

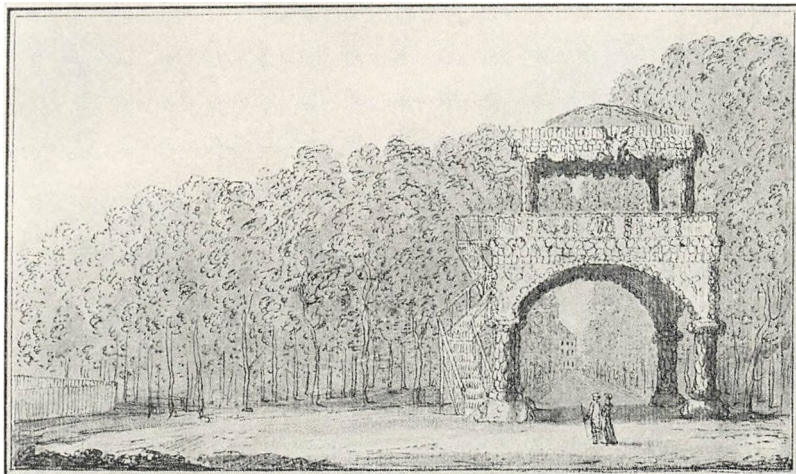

SALON DE MARIANNE
 (Tegning af Erik Pauelsen 1786)

der ikke en Vogn at opdrive i Hovedstaden, ikke en Ridehest at faa til Leje. Vi lader en af Datidens Journalister give os en Skildring af Festlighederne i 1804; han refererer dem saaledes i »Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn«:

»Hovedbygningen, og Indgangene dertil, er paa denne Højtidsdag meget smagfuldt dekorerede med Grønt og Blomster, hvori Etatsraadindens Navnetræk er anbragt. Lige for Hovedbygningen er der paa en smuk Grønning oprejst en høj Støtte, paa Toppen af hvilken der hænges alle Slags Tørklæder, Tobaksdaaser, Spænder etc. som Prisbelønninger for de bedste Kravlere. Konkurrenter mangler der ved saadan en Lejlighed ikke, men aldrig vinder her nogen Prisen, var det end kun en Snustobaksdaase, uden han virkelig har fortjent den. Sjællandske Bønder og Bønderfruentimmer er her klædte paa Hollandsk, men naar de aabne Munden, har man Føje til at sige: Hænderne er Esaus, men Stemmen Jakobs, og dersom Illusionen ikke ganske skulde forstyrres, maatte det paalægges disse Sjællændere at være

stumme, saa længe de agere Hollændere. — Men en af de vigtigste Forlystelser paa denne Dag er et Slags Lystbataille. Denne gaar for sig paa det lille Vand lige for Hovedbygningen. Her ligger en liden Flaade, naturligvis en miniature, men den kommanderes dog af ordentlige Søofficerer, i det mindste i Henseende til Uniformen. De kommanderende er alle klædte som Admiraler med hvide Fjer i Hatten. Menneskevennen betragter disse Admiraler med inderlig Glæde. De er for Øjeblikket Admiraler, de har kommanderet et helt Søslag, de

ARKADE I HAVEN
(Tegning af Erik Pauelsen 1786)

har endt det, uden at deres Lavrbær er købt med en eneste Draabe Menneskeblod. Deres Flaade er i lige saa god Stand, naar Slaget er endt, som da det begyndte, og uagtet der skydes, saa det dundrer i Luften, saa er dog ikke en eneste bleven saaret. Man bør ikke undres over, om end en eller anden af disse kommanderende fristedes til at sætte Hatten lidet skævt; thi den kommanderende, som med saa rolig en Samvittighed kan forlade Slaget, i den Overbevisning ikke en Gang at have saaret en Kat, har virkelig langt mere Grund dertil end hine ærgærrige Helte, hvis Lavrbær er farvede med Blod og købt med mange Tusindes Liv. — Om Eftermiddagen spilles der fransk Komedie i Lunden ikke langt fra Kilden. Naar denne er endt, saa kører hele Selskabet tilbage til Hovedbygningen. Etatsraadinden sidder i en aaben Vogn, der saa vel som Hestene er dekoreret med Grønt og Blomster, og har nogen Lighed med et Slags Triumfvogn. Foran rider Admiralerne. Medens Selskabet nu spiser, danser og synger Bønderne og Bønderfruentimmerne i Haugen og i Lunden. De

mange Tusinde af Københavns og Omegnens Indbyggere, som Nysgerrigheden har trukket derud, henter nu og deres store Madposer, Madskrine og Madkister, og holder aabent Taffel under Guds frie Himmel. Et smukt Fyrværkeri, hvori Etatsraadens og Etatsraadindens Navnetræk ses brændende i alle Kulører, ender disse landlige Forlystelser og Dagens Højtidelighed.«

Frederik de Coninck var ikke blot Rigmanden og Mæcenen udadtil, indadtil var han den omsorgsfulde Familiefader, Patriarken midt i sit store Hus. Da Dronninggaard med alle dets nye Anlæg stod færdig,

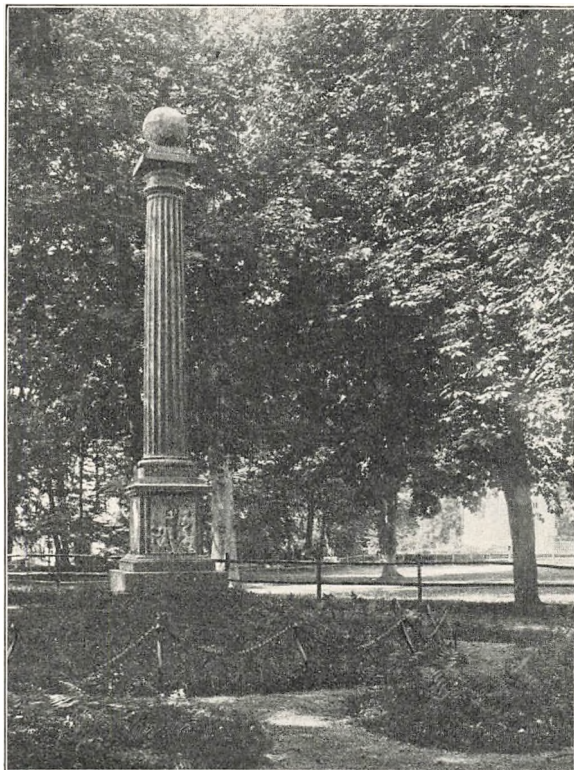
PARTI FRA PARKEN VED NÆSSESLOTTET

(De sjældne Træer; Fotograf 1910)

lod han det 1786 ophøje til Stamhus for sine Børn og Efterkommere, for — som han skriver i sit Testamente — »at knytte dem med des stærkere Baand til deres Fædreland«. Stamhuset skulde forlods tilfalde hans ældste Søn og siden hans fjernere Efterkommere; det skulde bære Navnet de Coninck og være en Opmuntring for hans »Børn og Efterkommere til at vedblive den Stand, hvori deres Fader lagde Grundvold til deres Lykke og til som gode Borgere at befordre Handel og Agerdyrkning som de sikreste Grundstøtter for Landets Vel«. Børnene samlede han om sig. Der var ti ialt, og kun et Par døde smaa. For den ældste Søn Frederik lod han den franske Arkitekt Joseph Ramée, der efter Revolutionen var søgt herop som Emigrant, opføre Afbyggergaarden *Frederikslund*, en smuk Bygning i italiensk

Stil, som den Dag i Dag ligger paa Dronninggaards gamle Grund, medens Datteren Louise, der var gift med den reformerte Præst, Jean Monod, og blev Moder til den navnkundige franske Prælat, Adolphe Monod, boede paa den nærliggende Kanningaard, som de Coninck købte 1798.

Kanningaarden, der hører til Lyngby Sogn, var derefter i det føl-

SØJLEN FOR HANDEL OG SØFART
(Fotograf 1910)

gende Aarhundrede — med nogle Afbrydelser — knyttet til Dronninggaard. Den er opstaaet af et lille Hus, som i første Halvdel af det attende Aarhundrede beboedes af en underordnet Betjent ved den kgl. Jagt, Pandsvenden Jørgen Schou. Dette saakaldte »Kaninhus« købte Materialforvalter ved Kristiansborg, senere Auktionsdirektør Movrids Fischer, som 31. Decbr. 1739 fik Fæstebrev paa Grunden. Her opførte han en lille Lystgaard, der omtales som en Kampestens-

bygning og i den ældste Tid kaldes »Kaninholm«, skønt den paa Kortet fra 1765 (et af de tidligste man kan stole paa) er afsat paa sin nuværende Plads, Sydøst for den egentlige Kaninholm, hvorpaa der næppe nogensinde har været større Beboelsesbygninger. Navnet skal altsaa ikke forstaas bogstaveligt. Der var en smuk Have og adskillige mærkelige Indretninger til Ejerens Forlystelse og Tidkort. I 1745 hedder det, at han med en Baad kunde »gaa til Vands udi fersk Sø til

HANDELEN

Relief paa Søjlen for Handel og Søfart
(Tegning af Drevon 1786)

Frederiksdal, Farum, Dronninggaard og Kollekolle, og haver han med liden Bekostning indrettet sig en liden Reservoir eller en Espèce af en Dokke med Indløb fra Furesø, hvorudi hans lidet Fartøj kan ligge oven til tør og nedentil flyde udi alle Tider stille Vand«. Siden hører vi bl. a. om et stort Fuglehus, der var opstillet ud mod Søen. Hielmstjerne boede her i en Aarrække efter Aarhundredets Midte, havde hyppigt Luxdorph og Langebek til Gæst hos sig, og undertiden holdtes der Kancellikollegium paa Kaninholmen ligesom i Nærum og paa Springforbi. I 1772 afhændede Fischer Kaningaarden, som den nu kaldes, til en forhenværende norsk Præst, Mag. David Schiøt, der stod i venskabeligt Forhold til Suhm; en Rude, hvori den bekendte Historiker havde indridset sit Navn, bar siden Vidne herom. Ved Schiøts Død 1779 sattes Gaarden til Auktion, og blev i de følgende tyve Aar, under forskellige Ejere, bl. a. Justitsraad Markus Westermann, udvidet til en større Avlsgaard. Suhm og Luxdorph, som efter adskillige Aars Forløb atter 1786 kom paa Tur ad disse Kanter, vilde dog ikke rigtig kendes ved det Sted, hvor de havde tilbragt saa mange hyggelige Stunder — Luxdorph fandt, at det var »meget forandret og forværret«. Ved Slutningen af Aarhundredet tilhørte Kaningaarden Fabrikør Henrik Nehrmann i København, og af ham købte de Coninck den.

Frederiksdal, Farum, Dronninggaard og Kollekolle, og haver han med liden Bekostning indrettet sig en liden Reservoir eller en Espèce af en Dokke med Indløb fra Furesø, hvorudi hans lidet Fartøj kan ligge oven til tør og nedentil flyde udi alle Tider stille Vand«. Siden hører vi bl. a. om et stort Fuglehus, der var opstillet ud mod Søen. Hielmstjerne boede her i en Aarrække efter Aarhundredets Midte, havde hyppigt Luxdorph og Langebek til Gæst hos sig, og undertiden holdtes der Kancellikollegium paa Kanin-

Efter det store Opsving, Handelen havde taget i Slutningen af det attende Aarhundrede, fulgte Tilbageslaget i de første Aar af det følgende, og de Coninck led store Tab under de ugunstige Konjunkturer. Krigen med England 1807 berøvede ham baade Skibe og Varer, men bragte ham tillige en bitter Tort, der sikkert forkortede hans Liv. Da Englænderne i Efteraaret 1807 okkuperede Nordsjælland, paatog han sig — som nævnt i Indledningen — sammen med to andre af

Egnens fremtrædende Mænd at forsyne Fjendens Armé med Proviant for at undgaa Plyndring; denne hans Færd, der var dikteret af de bedste Hensigter, blev meget unaadigt optaget, han anklagedes for Landsforræderi, men frifandtes ved Højesteretsdom 1809 og fik fuld Oprejsning; man tilbød ham Dannebrogordenens Storkors, men han afslog det. Den tidligere saa foretagsomme Mand med den ukuelige Energi var nu kun en Skygge af sig selv; 1807 var han blevet ramt af et apoplektisk Tilfælde, og i Slutningen af 1809 overdrog han Dronninggaard og Kaningaarden til sin ældste Søn. Selv døde han derude knap to Aar efter.

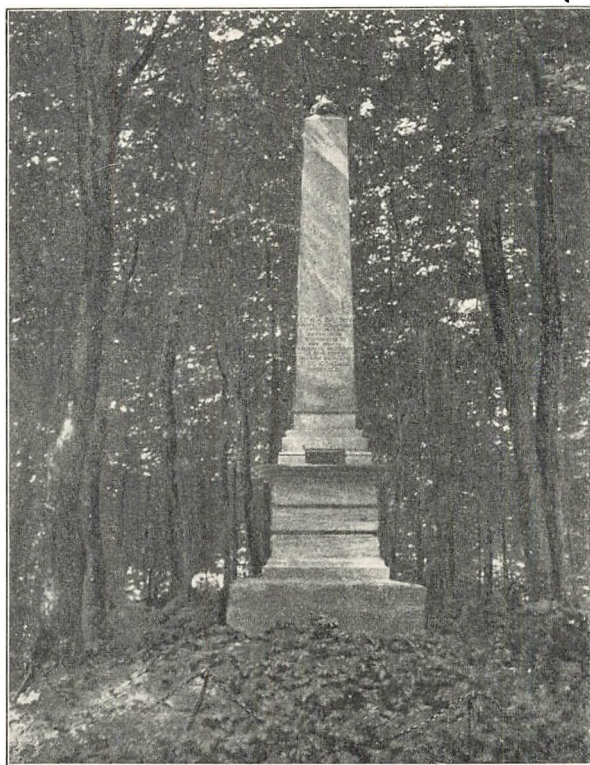
Abrahams fortæller i sine Erindringer om et Besøg paa Dronninggaard i 1815. Den gamle Etatsraadinde boede paa Næsset og Sønnen Frederik, der nu var Ejer, paa Frederikslund; Broderen Jean var rykket ind paa Kaningaarden efter Monods Bortrejse fra Landet, og havde 1809 købt den af Frederik umiddelbart efter at Faderen havde overdraget ham den samlede Ejendom. Endnu var meget tilbage fra den Tid, da gamle de Coninck førte et næsten fyrsteligt Hus paa Dronninggaard, men Stedets gode Stjerne var i fortsat Dalen. De ulykkelige Pengeforhold efter 1813 undergravede det store Handels-hus, og i 1821 gik Frederik de Coninck fallit. Faa Maaneder efter døde hans Moder. Dronninggaard blev sat til Auktion; fem Gange

HAVEKUNSTEN

Relief paa Søjlen for Handel og Søfart
(Tegning af Drevon 1786)

blev den udbudt, men ingen havde Raad til at købe den, og Enden blev, at Prioritetshaveren, den hamborgske Senator M. J. Jenisch, maatte overtage den. Han fik Udlægsskøde i Januar 1822, og samme Foraar rejste Frederik de Coninck til Paris for aldrig mere at vende

OBELISKEN FOR DREVON
(Af Wiedewelt; Fotograf 1910)

tilbage; han døde der 1852. Kanningaarden kom ogsaa under Hammen, og gik over paa andre Hænder.

Fra dette Tidspunkt indtræder atter en Forfaldsperiode — den sidste — i Dronninggaards Historie. Den fremmede Ejer følte ingen Trang til at frede om den tidligere saa skønne Ejendom, men Københavnerne søgte derud til de kendte Steder for at finde Ro og Vedervægelse i Naturen. Næsseslottet stod »som et fader- og moderløst Barn, ensom og forladt, kun beboet af Skovens Fugle, der uhindrede bygge sine Reder under dets Tag«. Skibsbroer og Lysthuse faldt sammen; den lille, til Venskabet indviede Plet med den skønne Udsigt

besøgtes jævnlig af Familier paa Udflugt, men Stedets Prydelser var borte, og paa Øen med det kinesiske Hus duftede Tidsler og Nælder de besøgende i Møde. I Sommeren 1840 boede Oehlenschlägers nygifte Datter Marie Konow paa Frederikslund, og Digteren selv fær-

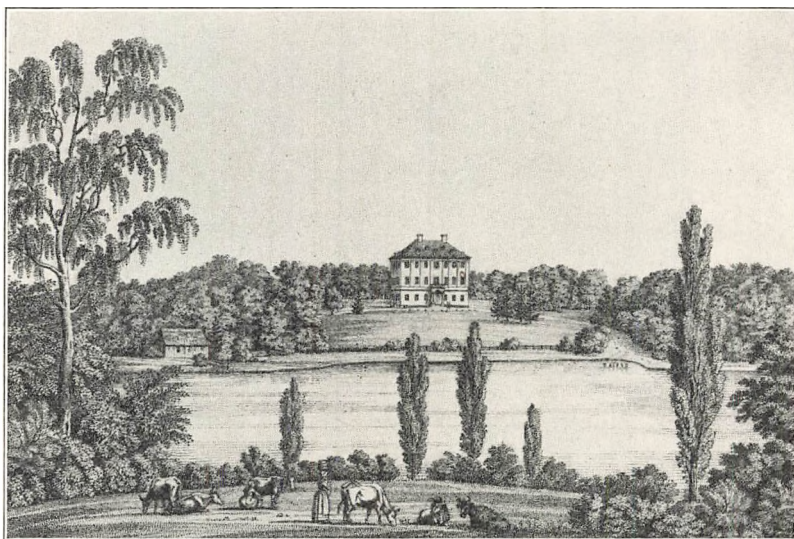

DE CONINCKS FARVEL TIL DRONNINGGAARD
(Fotograf 1910)

dedes gerne i Dronninggaards forstum saa dejlige Have. Jenisch'ernes Tid, der var den værste for Gaarden, strakte sig gennem mere end tyve Aar. Da den gamle Senator døde, gik Dronninggaard (1828) over til Gottlieb Jenisch, som først i 1845 afhændede den til Hofjægermester Th. R. Fønss.

Dronninggaards senere Historie kan sammenfattes i Korthed. Kammerherre Fønss overdrog i 1851 Gaarden til Proprietær Hans Hansen, hvis Enke, f. Velschow, beholdt den indtil 1860, da hun solgte Ejendommen til den fremragende Politiker, Etatsraad Johannes Christopher Nyholm. Han boede her nogen Tid, men seks Aar efter bortskødede

han Dronninggaard til Generalkonsul Anders Westenholz. Kaningaarden var bleven tilkøbt af Proprietær Hansen, atter solgt, men købt tilbage af Westenholz. Hans Besiddelsestid var en trang Tid for Dronninggaard, den sidste Prøvelse forinden Opløsningen. Ejeren var en betydelig Mand, men boede i London indtil 1882 og kunde ikke ofre sig for sine nordsjællandske Landejendomme. Bygningerne lejedes ud, ofte stod de ledige. I Hovedbygningen ude paa Næsset var Ruderne

DRONNINGGAARD CA. 1825

(Kobberstik)

slagne ind og tykt Støv laa overalt i Stuerne; i Park og Have groede Vildnisset op, og Monumenterne fra de Conincks Tid begyndte at forvitres. Alt var i Forfald, da Etatsraadinde Westenholz, født Young, der havde overtaget Gaarden ved sin Mands Død i 1886, en halv Snes Aar efter afhændede den.

Udviklingen havde imidlertid gjort Dronninggaards Opretholdelse som samlet Ejendom saa godt som umulig. Det uhyre Areal (med Kaningaarden ca. 900 Tdr. Land), beliggende i Hovedstadens Nærhed i de mest idylliske Omgivelser, var efterhaanden steget saa stærkt i Grundværdi, at Enkeltmand ikke magtede at købe det og langt mindre at drive det som Agermark. I 1895 overdroges da ogsaa Dronninggaard og Kaningaarden til et Aktieselskab, hvori Bankdirektør Axel Heide var Sjælen. Planen var at restaurere Næsseslottet — saa vidt mulig føre det tilbage til sin oprindelige Skikkelse — og anvende det til Badehotel ell. lign., medens Jorderne skulde udstykkes. Og Tanken

blev hurtigt ført ud i Virkeligheden. Paa Dronninggaards gamle Arealer har der i de sidste fire Aartier rejst sig et af Nordsjællands største Villakvarterer. Rundt om Vejlesø og paa begge Sider af Vejlemose, der strækker sig i Vest ud mod Næsset, ligger Mængder af tiltalende Smaahuse med velplejede Haver, og den gamle Hovedvej til Næsset (nu Dronninggaards Alle) er bebygget i hele sin Længde fra det saakaldte »Schweizerhus« til Brohuse. Frederikslund udskiltes

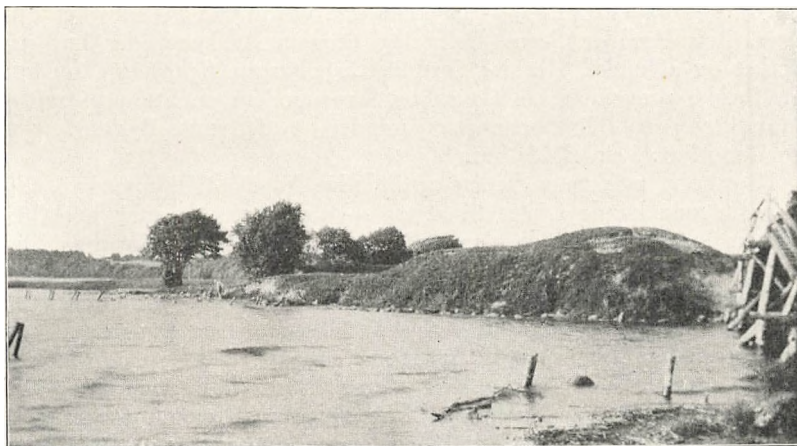
FREDERIKSLUND

(Fotografi 1919; Taarnene, der ikke hører til Ramécés oprindelige Bygning, er nu atter fjernet)

fra Udstykningsområdet og blev købt af Godsejer G. E. Grüner (Skøde 1896), holdtes endnu en Tid lang samlet under Navn af »Ny Dronninggaard«, men er nu ogsaa parcelleret ud i Smaagrunde. Endelig solgte Aktieselskabet Kaningaarden faa Aar efter Overtagelsen til den rige Proprietær Ibsen, og Jorderne gik samme Vej som de andre; selve den gamle Gaard er nu et Lyststed, der bærer Navnet »Aagesholm«. Og det idylliske »Jægerhus« ved Storekalven tilhører nu Søllerød Kommune og anvendes til Traktørsted.

Alt er forandret, kun en Rest af det gamle Dronninggaard er tilbage. Avlsgaarden er forlængst nedbrudt, men Næsset, hvis Bygninger blev restaureret af Arkitekt Axel Berg, er bibeholdt som udelt Ejendom. Aktieselskabet overdrog det til »Hotel Kongen af Danmark« (Skøde 1898), der atter solgte det til »Aktieselskabet Næsset« (Skøde 1902). En Tid lang var der Hotel, og Næsseslottet var i Sommer-

tiden stærkt søgt af Hovedstadens Publikum. Senere tilhørte Næsset i en Aarrække Forlagsdirektør August Bagge, som beboede det hele Aaret rundt og satte alt i smuk og velholdt Stand — nu er Ejendommen overtaget af Københavns Kommune og anvendes til Rekonvalescenthjem. De Conincks rige og skønne Sommerbolig er saaledes gaaet samme Vej som talrige af vore Herregaarde og flere andre af de gamle nordsjællandske Lystgaarde. Og godt det samme — saa bevares de dog og jævnes ikke med Jorden.

HJORTHOLM NÆS

(Til Højre Broen over Mølleaaen; Fotografi 1933)

HJORTHOLM OG FREDERIKSDAL

I. BISPEBORGEN

DEN gamle Skovvej, der fra Kongevejen fører forbi Frieboeshvile, fortsætter i »Prinsessestien« — en af de skønneste og mest stemningsfulde Spadsereveje i Lyngby Sogn, lige idyllisk en varm Sommerdag, naar Solen staar højt paa Himlen, og en vinterlig Frostdag, naar Mosebunden knirker under Fodgængerens Trin. Stien løber langs Randen af Lyngby Mose. Gennem det høje Sivbælte skimtes Lyngby Sø til Venstre, mod Højre har man »Prinsessehøj« (38 m. o. H.) og videre fremme Hummeltoftes skraanende Agre. Den følger Mølleaaens Løb ind under de høje Trækroner i Spurveskjul Skov, forbi Louisekilden, og ad en Bro over Aaen kommer man ud paa Nybrovejen ved Frederiksdals gamle Vandmølle. Efter hvilken Prinsesse Stien er opkaldt, er ikke klart, men den paagældende høje Dame kan ikke have manglet Sans for Naturromantik, enten det nu er Prinsesse Sophie Hedevig — eller Stien er af saa sildig en Oprindelse, at den har taget Navn efter Kronprinsesse Caroline Amalie. Navnet findes saa vidt vides ikke i ældre litterære Kilder og paa Kort næppe før det nittende Aarhundrede.

Fra Frederiksdals Mølle, der nu kun er et Sluseværk til Regulering af Furesøens Vandstand, følger vi det sidste Stykke af Mølleaaen, hvor Baadene ved Sommertid piler frem og tilbage mellem Lyngby

Sø, Furesø og Farum Sø — og naar lige ved Aaens Munding et lille Næs, hvis Bredder Søens Bølgeslag gennem Aarhundreder har udvasket og afrundet. Her laa fordom Bispeborgen *Hjortholm*, nu kun en Række uregelmæssige Grushobe, hvorimellem en Stump forvitret Mur titter frem i Jordsmonnet og minder om det stolte Bygværk, som en Gang havde sin Plads her.

Hjortholm maa være Stedets oprindelige Navn, thi Borgen kan ikke — som man kunde fristes til at tro — være opkaldt efter Roskildebispens Ingvar Hiort, da den nævnes ved dette Navn før han blev Biskop. Næstet har vel en Gang været en virkelig Holm i Furesøen og først i Tidens Løb blevet en landfast Halvø — dels ved Ændringer i Søens Vandstand, dels som Følge af Sluseanlæg og Dæmninger ved Mølleaaens Udløb. Næstets Landside er endnu en sid Eng, og af ældre Kort ses (sml. Side 521), at den yderste Del af Mølleaaen tidligere i vid Udstrækning var Sump og Mose og at man endnu for et godt Aarhundrede siden skar Tørv i Borgtomtens umiddelbare Nærhed.

Hjortholms Inddragning i Sagnkredsen om Tovelille savner enhver Hjemmel. Det er en uhistorisk Kombination, opstaaet ved den ellers meget ansete Topograf Vedel Simonsens Forsøg paa at rime nogle Optegnelser i en Slægtetog fra det syttende Aarhundrede sammen med Udsagn i Huitfeldts Danmarkshistorie. Huitfeldt har misforstaaet Folkeviserne om Tovelille og henført dem til Valdemar Atterdag, medens det nu forlængst er godtgjort, at Tove var Valdemar den Førstes Frille. Dermed falder hele den Udvikling, Vedel Simonsen har opstillet, til Jorden. Hjortholm vides aldrig at have tilhørt nogen dansk Konge før Reformationen, men har altid været Roskildebispens Ejendom. Dens Tilværelse som Bispeborg ligger for saa vidt fast gennem hele Middelalderen som man fra Slutningen af det trettende Aarhundrede indtil Borgens Undergang i Grevens Fejde kan paavise den i en lang Række samtidige Breve, udstedt af de skiftende Roskildebisper, men ganske vist kun som disse Breves Dateringssted. Om selve Borgen findes yderst faa Oplysninger i det historiske Aktmateriale.

Den nævnes første Gang i et Brev, udstedt paa »Hiortholm« 29. Januar 1275, hvorved Biskop Peder Bang giver det københavnske Bоргerskab visse Friheder. Borgen har paa det Tidspunkt næppe været ret gammel — ikke blot viser de almindelige historiske Forhold hen til Midten af det trettende Aarhundrede som Borgens Tilblivelsestid, men Bygningsresterne, der endnu ligger under Jordens Overflade, synes at godtgøre, at dens ældste Dele skriver sig fra Tiden omkr. 1250 eller snart derefter. Der er ogsaa nogen Sandsynlighed for, at Roskildebispens netop da, i den store Kirkestrids urolige Aar, kan have fundet det formaalstjenligt at flytte sit Sæde fra Borgen Havn til en ny Borg ved Furesøen, midt i Stiftets vidtløftige nordsjællandske Gods som et Værn mod Overgreb fra Jacob Erlandsens Modstandere.

Borgen i København var under Striden mellem Konge og Kirke ikke noget sikkert Tilholdssted, og kunde let blive et Tvistens Æble mellem Parterne. I 1259 blev den da ogsaa ødelagt under Bisp Peders og Fyrst Jarimars Indtagelse af Byen, og maaske er det netop denne Begivenhed, der har givet Stødet til Anlægget af Hjortholm.

Borgen ved Furesøen nævnes derefter 1276, 1278, 1293 og 1303, da Biskoppen herfra udsteder Brev til Øvrighed og Indbyggere i Bispestaden Køpmannæhavn om at alle retslige Dokumenter for at have Gyldighed skal indføres i Stadens Bog. Borgen ved Øresund var endnu ikke opgivet — her holdt Bispen en Foged eller Lensmand, men allerede fra Valdemar Atterdags Tid begyndte den at glide ud af Bispens Besiddelse, og Hjortholm blev hans faktiske Hovedsæde i Nordsjælland. I det fjortende og femtende Aarhundrede nævnes Hjortholm atter og atter, og man kan se, at Roskildebisperne jævnlig residerede der, ikke blot om Sommeren, men ogsaa ved Vintertid, at der holdtes Tingforhandlinger og afgjordes Retstrætter. Her var Centret for Stiftets Godsadministration, her laa Bispestolens Adkomstbreve. I 1407 var der en Trætte mellem Biskop Peder Jensen (Lodehat) og Ridderen Bjørn Olufsen (Bjørn) »om Hjortholm og om det Hjortholm er anrørende«, og Dronning Margrete forligte Parterne. Det drejede sig om Gæld — mere ved vi ikke.

Efter Aar 1500 flyder Kilderne noget rigeligere, men mere indgaaende Oplysninger om Borgen søger man stadig forgæves. I 1512, paa St. Tiburtii Martyrs Dag (14. April) døde Biskop Johan Jepsen af Slægten Ravensberg paa Hjortholm — som Roskildekrøniken fortæller, i stor Armod og Fattigdom, »thi han var meget ødsel i sin Livstid og holdt stor Pral med Sangere, Legere [v: Skuespillere] og anden Forfængelighed, mere end Konning Hans; dog var han arme og fattige Mennesker god, og rundelig hjalp dem«. I Johan Jepsens Biskopstid (1500-1512) tør man derfor antage, at Livet paa Borgen ved Furesøen har formet sig som ved Hove eller paa en større Herregaard, og ikke netop var præget af den klosterlige Stemning, som man kunde fristes til at tro hørte til paa et Bispesæde. At en Søster til Biskop Lage Urne, Alhed Urnesdatter, i 1519 holdt Jul paa Hjortholm, falder i Traad hermed.

Biskoppen havde ogsaa en Hovedsmand eller Lensmand paa Hjortholm ligesom forud paa Borgen ved København. Fra Tiden omkr. Aar 1500 vides bl. a. Klavs Neb, Mads Eriksen Bølle og Erik Jepsen Ravensberg — alle mere eller mindre nære Frønder af Biskopper i Roskilde — at have siddet i denne inden for Adelen næppe særlig ansete eller særlig indbringende Post. Den sidste Hovedsmand var Peder Godske, og i hans Tid blev Hjortholm lagt øde.

Under Grevefejden drog Grev Kristoffer med sine tyske Krigsfolk og et Opbud af Borgere og Bønder rundt i Sjælland og hærgede Ade-

lens og Gejstlighedens Borge. I Sommeren 1534 plyndredes Bispegaarden i Roskilde, næste Aar belejredes Bispens stærkt befæstede Slot Dragsholm og Borgen ved Furesøen. Hjortholm skulde have været stormet i Februar, men Knægtene nægtede at gaa til Angreb før de fik deres tilgodehavende Sold, og Belejringen trak ud. Peder Godske holdt længe tappert Stand og opgav først Borgen — som Huitfeldt fortæller — efter at Værnet, Vægtergangen og hele Slotsmuren var skudt ned. Philippi et Jacobi Dag (1. Maj) 1535 maatte han overgive sig med alt, hvad Borgen rummede af Inventar og Klenodier — saa meget, at der maatte tresindstyve Vogne til at bortføre Byttet, som faldt i Grev Kristoffers Hænder. Selv fik Peder Godske frit Aftog. Fra Roskildebispen Joakim Rønnovs og Kapitlets Side høstede den kække Hovedsmand Ros for sin Færd under Slottets Belejring trods den tragiske Udgang. De »takkede hannom som en ærlig Mand, at han holdt det saa længe« og gav ham »kravesløs« Afkald paa alt, hvad han som Hovedsmand skulde svare til.

Hjortholm rejste sig ikke mere. Bispevælden var forbi — den gamle Bispeborg blev liggende i Ruiner og inddroges Aaret efter under Kronen sammen med alt det andet gejstlige Gods. I Aarhundreder laa Tomten øde, flittig søgt af Omegnens Beboere, naar de havde Brug for Byggemateriale, og den Dag i Dag finder man i Virums gamle Huse Skorstenene af Munkesten, hentet fra Ruinerne af Hjortholm Slot. Da Pontoppidan 1764 udgav sin Danske Atlas, kunde han fortælle, at »Rudera endnu findes og vise, at dets Bygninger have været stærke og vidtløftige«, og saa sent som i 1841 skriver den historiske Samler J. G. Burman Becker i et Brev til Vedel Simonsen — kort efter at denne havde fremsat sin Teori om Tove og Hjortholm —, at der endnu er tydelige Spor af Borgens Befæstning, men at de forsvinder mere og mere, »da man fører alt Gruset paa Landevejen og opbryder selv Blokke af sammenhængende Mursten«. Af Beretningen om hans Undersøgelser og en dertil knyttet Plan, som ganske vist er alt andet end vejledende, faar man dog den værdifulde Oplysning, at der nordlig paa Tomten fandtes Levninger af en Mur paa omtrent tre Fods Tykkelse, opmuret i saa stærk en Kalk, at den næsten ikke var til at splitte ad, men dog alligevel blev optaget saa grundigt, at der nu kun er svage Spor tilbage. Hvor lidet tilfredsstillende Burman Beckers Maal og Angivelser end er, faar de alligevel en vis Betydning til Udfyldning af Borgens Grundplan efter de nu foretagne Udgravninger. Han ansaa iøvrigt disse Murlevninger for de sidste Rester af Hjortholm, som han fejlagtigt mente havde bestaaet af en enkelt i Søen staaende Længe i Lighed med Hesselagergaard paa Fyn.

Baade før og efter Burman Beckers Undersøgelser er der i Terrænet optaget forskellige Genstande. Til de tidligste Fund hører en Sølvske med kort Skaft, der af Grev Schulin paa Frederiksdal brug-

tes til at strø Sand paa Breve med. En romansk Søjlekapitel af Granit, nu opstillet i Frederiksdals Have, er fremdraget ved Opbrydning af Sten i Grundens nordøstlige Del, og 1868 optog Arkæologen Henry Petersen »i Vandet ved Foden af Hjortholms Ruiner« en Søjlebasis af Granit, som nu findes i Nationalmuseet. Langs Søbredden er ogsaa opfisket Klumper af Bly, Søm, Nagler og Jernhager, der efter Henry Petersens Udsagn for en Del synes at være kommet i Vandet i glødende Tilstand. De opbevares ligeledes i Nationalmuseet tilligemed en Række andre Smaating, der Tid efter anden er kommet for Dagen paa den gamle Borgplads, saaledes Mønter fra Erik af Pommerns og Kong Hans' Tid, Ravperler, Sporer, Nøgler, en Granitkugle, Rester af en Armbrøst etc.

Hjortholms gamle Borgplads er ofte kaldt et »Voldsted«. Nærværende Forfatter havde under sine aarelange Studier i Marken ofte bestræbt sig for at forstaa dette Voldsteds Karakter og komme til Klarhed over Borgens Beliggenhed, men det var aldrig lykkedes at faa nogen fornuftig Mening i det. I Septbr. 1929 var Vandstanden i Furesøen ualmindelig lav, og da Lederen af den biologiske Station, Mag. C. V. Otterstrøm, henledte min Opmærksomhed paa de næsten helt tørlagte Rester af et Murstensgulv udfor den vestlige Strandkant og det yderligere ved Gravning viste sig, at der fandtes et gammelt Brandlag, mente jeg det forsvarligt at faa iværksat en Udgravning af hele Tomten. Arealets Ejer Grev *Sigismund Schulin* gav beredvilligt sin Tilladelse, *Carlsbergfondet* stillede med vanlig Velvilje og Forstaaelse en Sum til Raadighed og i Løbet af de følgende tre Maaneder foretoges under Tilsyn af Arkitekt *Arne Nystrom* en omfattende Udgravning, som bragte Resultater, der overtraf alle Forventninger.

At »Voldstedet« ikke var til at finde ud af, havde sin naturlige Aarsag. Det var nemlig slet ikke noget Voldsted, kun en tilfældig Mængde Grus- og Jordbunker, planløst opkastet ved Optagning af Byggematerialer; i Tidens Løb var de afglattet af Vind og Vejr og overgroet med Græs. Den store Høj lige ved Aaens Udløb, som sagskyndige antog maatte indeholde Resterne af Borgens Donjon, viste sig ved Gennemgravning kun at bestaa af lerblandet Sand med Pilekviste i Bunden, og er muligvis først blevet til paa et forholdsvis sent Tidspunkt ved Oprensning eller Regulering af Mølleaaen.

Borgens Fundamenter naaede langt ud over dette saakaldte Voldsteds Omraade. Det viste sig at være et rektangulært Anlæg, som paa den lange Led maalte ca. 65 m. og paa den korte ca. 40 m. Borgen har altsaa været af en ganske antagelig Størrelse. Den har været omgivet af en bred Ringmur, op mod hvilken Bygningerne har haft deres Plads; ved sædvanlig Vandstand ligger nu den vestlige Del af Ringmuren ude i Furesøen, nogle Meter fra Bredden, medens den østlige rækker langt ind paa Pløjemarken. De tilbageværende Mur-

rester udviser to Byggeperioder, som paa den vedføjede Plan er vist med forskellig Skravering — den ene fra romansk, den anden fra gotisk Tid. Ringmuren, Porttaarnet mod Øst og de to Bygninger mod Syd og Vest, rimeligvis ogsaa det nordre Hus, synes at have hørt til det oprindelige Anlæg, og maa efter Byggemaade, Stenstørrelser og tidligere fundne Søjlefragmenter henføres til romansk Tid, antagelig sidste Halvdel af det trettende Aarhundrede, medens Hjørnetaa-
net mod Sydøst, Skraamuren i Nordfløjen samt Murforstærkninger og Fundamentrester af Borgens øvrige Huse er fra gotisk Tid. Af de Brandlag, der fandtes forskellige Steder i Tomten, kan ses, at Hjortholm Borg eller Dele af den er brændt mindst to Gange.

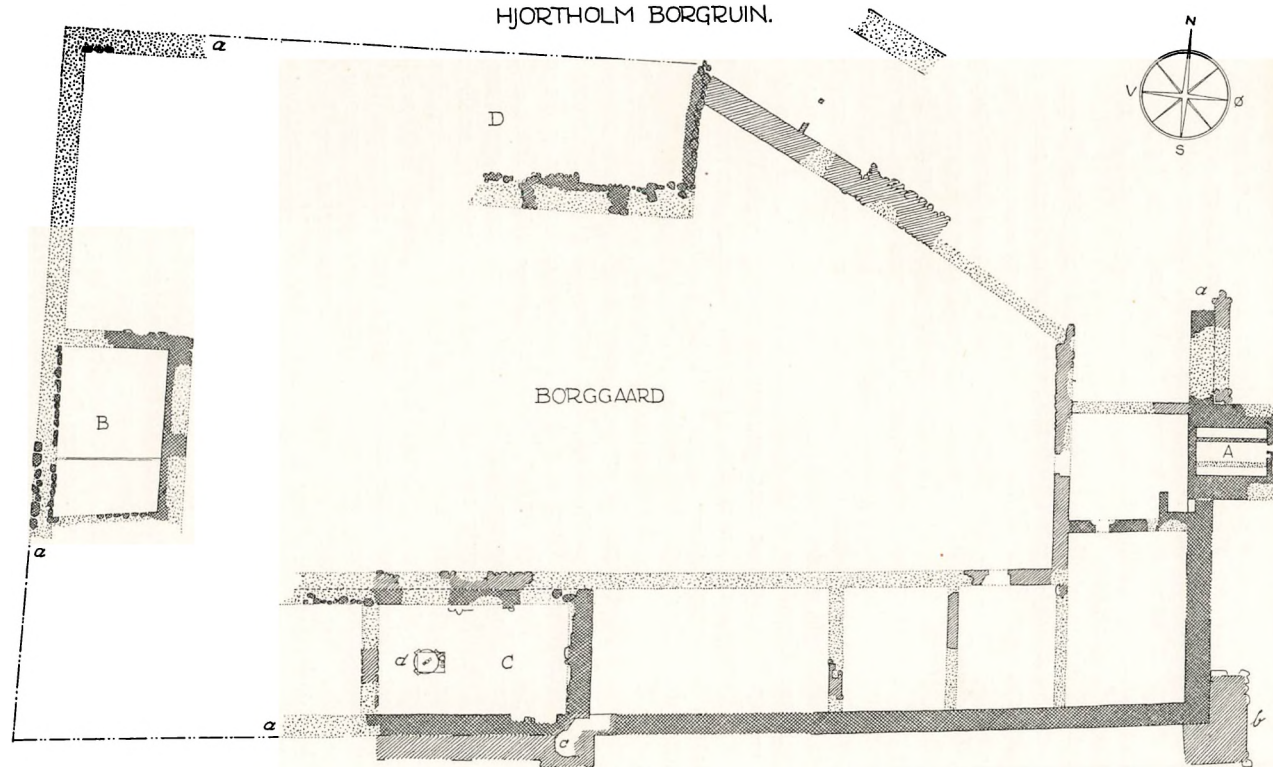
En nærmere Betragtning af de bevarede Levn giver enkelte, om end kun fragmentariske Oplysninger om det Bygningsværk, som en Gang havde sin Plads paa dette Sted.

Under det græsgrøede, tykke Muldlag, som i Tidens Løb har afsat sig, findes Borgens *Gaardsplads*, som i alt væsentligt er plan og vandret og ligger ca. 0,70 m. over den nuværende almindelige Vandstand i Furesøen. Den bestaar af lerblandet Sand med Singels og der er ikke fundet Spor af nogen Belægning, end ikke op mod Bygningernes Mure; har der været nogen, er den meget grundigt fjernet. Alle de endnu bevarede Murrester omkring Gaardspladsen bestaar af røde Munkesten, muret i Kalk og funderet paa Kamp, kun et enkelt Skille-
rum er muret direkte paa Jorden. Borgens Huse har været dækket med røde Munketegl, hvoraf der ligger mange Rester i Grunden. Spor af egentlige Kældre er der ikke fundet — de underste Rum i Bygningerne synes saa nogenlunde at have været i Niveau med Gaardspladsen, kun i Huset mod Vest ligger det underste Gulv under Terrænhøjden.

Af *Ringmuren* staar betydelige Rester tilbage mod Øst (ca. 23 m.) og mod Syd (ca. 46 m.), medens den mod Vest med Sikkerhed kun kan paavises i en Længde af ca. 10 m. Ringmuren har en Bredde af 1,10 — 1,40 m. og er funderet paa store Kampesten, der omhyggelig er lagt i Vage paa Lerbunden; i de underste Murskifter er der baade gjort Brug af Rulskifte og af Sten lagt paa Fladen. Mod Øst er Ringmuren bedst bevaret, idet den paa Strækningen fra Sydøsthjørnet indtil Porttaarnet staar i en Højde af 5 Murskifter og ved Taarnet ses det underste Rulskifte at springe frem som Sokkel; mod Syd er der kun 2 til 4 Skifter tilbage, og paa en længere Strækning Fundamentstenene alene, medens alle Spor forsvinder ved Sydvesthjørnet, hvor alle Bygningsemner er optaget til Bunds. Mod Vest er det kun de større Grundsten, der er blevet liggende, og da de delvis staar under Vand, er alt Murværk og Kalk udvasket. Mod Nord er næsten alle Spor af Ringmuren forsvundet.

Hvor Øst- og Sydturen støder sammen, ligger et rektangulært Fun-

HJORTHOLM BORGRUIN.

OPMAALT 1929

0 5 10 15 20 25 30 35 METER

A. Porttaarn, B. vestre Hus, C. søndre Hus, D. nordre Hus; a. Ringmur, b. Hjørnetaarn, c. Vindeltrappe, d. Møllesten

Over Nybølgravn.

dament til et *Hjørnetaarn* (eller muligvis kun en Stræbepille), bestaaende af en udfyldt Murkærne paa utilhuggen Kamp. Den er ikke muret i Forbandt med Ringmuren, saaledes at Taarnet (eller Pillen) maa antages at være opført senere. Murkærnen, hvis Facader er i Munkeforbandt og fladfuget, staar paa sine Steder ca. 0,50 m. over Kampestensfundamentet.

Noget af det mærkeligste, Udgravningerne bragte for Dagen, var Resterne af det *Port-* eller *Vagttaarn*, som fandtes i den østlige Murfløj. Det springer flere Meter frem fra Ringmuren med kraftige ca. 1,40 m. tykke Mure, kun Bagmuren mod Gaardsiden er udsparit til ca. 0,60 m. Den bedst bevarede sydlige Taarnmur staar endnu i 10 Skifters Højde. Gulvet i Taarnet har ligget lavere end i Bygningen bagved og har været belagt med Mursten paa Fladen. Der synes at have været tre Rum, to smalle til Siderne, muligvis til Vindebroens Kontravægte, og et bredere i Midten, som dog er temmelig smalt til Passage. I det hele er det vanskeligt at komme til Klarhed over Indretningen paa Grundlag af de forholdsvis lave Murrester, der er bevaret — om Passagen er sket gennem en overliggende Etage ad en højt over Vandgraven hævet Bro eller om Taarnet overhovedet har haft nogen Gennemgang — altsaa virkelig har været et Porttaarn, som man dog efter dets Beliggenhed i Grundplanen maa formode. Men i alle Tilfælde har der ikke været *Gennemkørsel* paa dette Sted. Taarnet er samtidigt med Ringmuren, som Nord for dette senere er forstærket med en ca. 0,80 m. bred Mur, hvoraf dog kun Kampestensfundamentet er tilbage. Oven paa dette Fundament fandtes en Bronzemønt, præget i Roskilde under Kristoffer II — altsaa fra en Tid, hvori Borgens Udbedring og yderligere Befæstning kunde synes meget forklarlig. Uden for Porttaarnet fandtes tydelige Rester af en Belægning, bestaaende af store flade, løst henlagte Kampesten, der skraaned udefter og strakte sig langs Ringmurens Østside helt ned til Hjørnetaarnet. Uden for dette smalle *Glacis* har Voldgraven ligget.

Skønt *Huset mod Vest* ligger paa et Terræn, der delvis staar under Vand, er der dog bevaret ret væsentlige Levninger under Jorden, fordi den underste Etage har ligget saa dybt. Af Murene staar de indvendige nordøstre og sydøstre Hjørner skarpt tilbage, og paa det uregelmæssig lagte Kampestensfundament, der er betydeligt højere i Øst- end i Nordmuren, er bevaret fra 2 til 4 Skifter røde Munkesten henmuret i Munkeforbandt. Det oprindelige Gulv i den kældergravede Underetage ligger ca. 0,90 m. under Gaardspladsens Terrænhøjde og har været belagt med Munkesten paa Fladen. Omtr. 3 m. fra Syd- muren findes en Egeplanke, der formodentlig har dannet Underkant af et Træskillerum. Den oprindelige Bygning er brændt, idet der over dette Gulv ligger et tyndt Brandlag med Træstykker og glasserede Potteskaar, men er atter opført, muligvis i en lettere Skikkelse. Over

dette Brandlag findes nemlig i den sydlige Del af Huset to smækre Gulvstrøer, der ligger paa Plads, og flere andre Steder Rester af et tyndt Fyrretræs-Gulv. Bygningen er saa brændt for anden Gang. Det øverste Brandlag, der ligger lige under Terrænet, som her er stærkt udvasket af Søen, er 0,10—0,15 m. tykt og indeholder en Mængde store, halvt forkullede og delvis forarbejdede Træstykker, Tøndebunde, Planke etc., og i den nordlige Del af Hustomten tillige en Mængde Dyrenogler — hvilket leder Tanken hen paa et Forraadshus ell. lign.

Hvor langt *det søndre Hus* har strakt sig mod Vest, lader sig ikke afgøre. Dets kraftige Østmur er i Forbandt med Ringmuren, funderet lige saa dybt som denne og synes opført samtidig. Det er en Kassemur af Munkesten med rig Anvendelse af Kamp, men stærkt forvitret. Det er dennes Top, der nu titter frem i Jordsmonnet. Stærk som den er synes den oprindeligt at have været Gavlj i Huset, men siden er Bebyggelsen langs Ringmuren fortsat, og ved den Lejlighed (maaske efter en Brand) er Husets Nordmur fornyet eller forstærket og bragt i Flugt med den nyere Bebyggelse. Ligeledes Ringmuren, der danner Husets Sydmur, er forstærket, thi ogsaa her findes Fundament til en nyere Mur klods op ad den oprindelige. Ved Husets sydøstre Hjørne har ligget en Vindeltrappe, indbygget i Ringmuren; skønt kun Fundamentet er tilbage, ser man endnu tydelig Afsats til Spindel. Midt i Husets Længderetning ligger en Møllesten, anvendt som Fundament for en rektangulær muret Pille, men da Møllestenens Omfang ikke har strakt til, er der lagt Munkesten i Flugt med den. Møllestenen og de henlagte Munkesten bærer tydelige Kalkaftryk af Pillens Rande. At Bispens Bygmestre har fundet Anvendelse for en af Hjortholm Møllens udrangerede Møllesten, er kun naturligt. Ogsaa dette Hus er gentagne Gange brændt. Paa det oprindelige Gulv, der ikke bærer paaviselige Spor af Belægning, findes et Brandlag med ild- og røgsværtede Sten, derefter et Nedbrydningslag af Murbrokker og oven paa dette et Gulv af mellemstore Kampesten, som atter er dækket af et nyt Brandlag.

Resterne af Borgens *Nordfløj* kan der ikke gives nogen sikker Forklaring paa — her staar mange Muligheder aabne. Søen har paa denne Kant bortvasket den øverste Del af Terrænet og undermineret Ruinerne, og de sidste Rester af brugelige Bygningsmaterialer er bortført for snart et Aarhundrede siden, saa det har været let at naa Bunden i det lavtliggende Terræn. At de parallelt med Borgens Sydfløj liggende Fundamentrester hører til et nordre Hus ind mod Borggaarden, maa dog anses for givet. Paa Burman Beckers Tid har Sporene været tydeligere. Han har i sin Opmaaling paa dette Sted afsat Grundplanen til et Hus ind mod Borggaarden (hvis Maal dog kun svarer daarligt til de fundne Rester) og i Midten af dette Hus fandt han Fundamentet til en Pille (eller Skorsten som han mente) — altsaa i det hele en Pendant til det søndre Hus. Nordfløjens Skraamur er det

langt vanskeligere at gøre Rede for. Nord for denne Skraamur, i en Afstand af ca. 6 m. — omtrent svarende til de andre Huses indvendige Bredde — fandtes Byggegruber efter en optaget Mur. Hvis et saadant skraatliggende Hus (eller befæstet Indkørsel?) paa et vist Tidspunkt har dannet Borgens nordøstre Hjørne, saa har det i hvert Fald ikke hørt til det oprindelige Anlæg, thi denne Skraamur er ikke bygget i Forbandt med det nordre Hus og er opført af Materiale, som har været benyttet en Gang før; bl. a. blev her fundet en tilhugget Granitsten med Fals.

Samler man de Iagttagelser, som de fundne Levn giver Anledning til, ledes Tanken naturligt hen paa følgende bygningsmæssige Udvikling. Oprindelig har Hjortholm Bispeborg bestaaet af to Bygninger i Nord og Syd, begge beliggende i Borganlæggets vestlige Del, og et tredje i Vest ved Mølleaaens Munding. Disse Bygninger har været omgivet af en Ringmur med et Port- eller Vagtaarn midt paa Østsiden. Senere er den aabne Plads i Borggaarden langs Ringmuren taget i Brug til Bebyggelse, og endelig er dette symmetriske Anlæg af en eller anden Grund amputeret ved Afskæring af det nordøstlige Hjørne. En stedlig Tradition om Rester af en Mur i middelalderlig Opmurning ude i selve Søen et halvt Hundrede Meter fra Borgtomtens nordlige Strandbred, som for et Par Menneskealder siden skal have været saa høj, at Børnene under Badning i Furesøen svømmede ud og satte sig paa den, er næppe til at stole paa. Der ligger i Søen paa dette Sted nogle store Kampesten, som rimeligvis er Udgangspunktet for Traditionen.

Noget videregaaende Kendskab til Borgens *indre Udstyr* bragte Udgravningerne ikke, men enkelte Fund giver dog ogsaa Fingerpeg i den Retning. Det kan f. Eks. bemærkes, at der i en Døraabning i den ældre Murrest bag Portaarnet fandtes tydelige Spor af en Affasning, hugget med Hammer og senere fint afslebet. Det er et Minde om Udstyret i Borgens ældste Periode. Fra senere Tid fandtes i Sydfløjen to kvadratiske brændte Gulvfiser af Ler og ved Sydøsthjørnet to kløverbladformede Ribbesten, hidrørende fra Hvælvinger. I Borgtomtens nordøstlige Del er tidligere fundet den foran omtalte romanske Søjlekapitel, og under Udgravningerne yderligere fremdraget to Spindler af Kalksten fra en Vindeltrappe, to glasserede og ornamenterede Kakler samt forskellige gotiske Frisesten og enkelte Formsten, der har været benyttet til murede Vinduspøster. Endelig er rundt om i Terrænet fundet en Mængde Rester af grøn- og brunglasserede Gulvfiser.

II. HJORTHOLM MØLLE

Ligesom Hjortholm med alt sit Tilliggende ved Bispegodsets Inddragelse overgik til Kongen saaledes traadte ogsaa Peder Godske i kgl. Tjeneste som Lensmand paa Københavns Slot og fik Hjortholm

lagt ind under sit Len. Den gamle Bispeborg laa øde, men helt skudt i Grus var den ikke — det havde netop været Belejrerne om at gøre at faa et rigeligt og nogenlunde intakt Krigsbytte ud af deres farefulde Foretagende. Og Byttet kunde let gaa til Grunde sammen med Borgen. At der faa Aar efter Grevefejdens Ophør brændtes Mursten ved Hjortholm, kunde tyde paa, at man har tænkt paa at bygge den op igen. I et Brev fra Nytaar 1540 henvender den skaanske Lensmand Stig Pors sig til Kristian III om hurtigst mulig at faa Sten fra sjællandske Teglovne til Byggearbejde paa Malmøhus, som det haster med at faa i Gang. De Sten, der brændes i Helsingør, bruges til Krogen Slot — saa dem faar han ikke — og paa Esrom og i Køge, hvor Kongen har bestilt Sten til ham, bliver det ikke til noget med Brændingen, og han beder derfor Kongen om atter at paamine Abbeden i Esrom og Borgerskabet i Køge. »Sammeledes hvis Sten Peder Godske kunde lade brænde paa Hjortholm,« skriver han videre, »maatte og komme hid, sammeledes dem, som nu [staar] brændt fore Hjortholm, straks [paa] Foraaret og maatte skikkes, ellers ved jeg ikke Raad, at den Eders Naades Bygning [paa Malmøhus] kan fange nogen børlig Fremgang.«

Har man tænkt paa at bygge Borgen op paany, er det imidlertid blevet ved Tanken. Hjortholm forsvinder med Ophævelsen af den »Pens« (en Pengeafgift) paa 18 Mk. dansk, som Sognepræsteembedet i Søllerød tidligere havde svaret til Hjortholm og som Skriveren paa Københavns Slot 1579 forgæves søgte at faa overført til Lenet, men Navnet bevares i *Hjortholm Mølle*, som efterhaanden bliver Borgens Arvtager og stedfortrædende Hovedlokalitet i den skovklædte og landskabelig skønne Egn omkring Mølleaaens Udspring fra Furesøen.

Medens de fleste af Fureaaens Møller allerede i Middelalderen nævnes som Roskildebispens Ejendom, saa høres der først efter Borgens Ødelæggelse noget om Hjortholm Mølle, skønt den dog laa Bispesædet nærmest. Den i Borgtomten fundne Møllesten taler for, at der paa dette Sted tidligt har været et Møleværk, og Grunden til den ejendommelige Tavshed om Hjortholm Mølle maa søges i andre Aarsager. Antagelig i Navnet, som formentlig ikke er det oprindelige.

Der nævnes i Roskildebispens Jordebog fra ca. 1370 en »Molendinum Lanxebyerghs«, som Sagkundskaben har staaet tvivlende overfor. At den gamle Skrivemaade dækker over Navnet »Langsøbjerg«, er der ingen Tvivl om, men desto mere om Beliggenheden. Langebek*) slutter af dens Plads blandt de fem Møller, der opregnes i Jordebogen (og hvoriblandt Hjortholm Mølle mangler), at der »maaske« menes Fuglevad; Camillus Nyrop lader Problemet staa hen som foreløbig uløst, medens H. F. Rørdam udbygger Langebeks Formodning ved en Teori

*) Eller Suhm, der efter Langebeks Død udgav det paagældende Bind af *Scriptores Rerum Danicarum*.

om et Langsøbjerg mellem Fuglevad og Brede. Han tænker paa Bakke-
draget, hvor Fuglevad Vindmølle nu har sin Plads, og som nok kan
gøre det ud for et »Bjerg« (som enhver Bakke kaldes i ældre Tid),
men »Søen« mangler netop paa dette Sted. Ganske vist kan Brede
Mose have været en Sø i Middelalderen, men den Slags Søer har der
ligget adskillige af langs Mølleaaen, saa der synes ikke at være noget
rigtigt Hold i denne Rørdamske Teori.

Ser man nærmere paa Jordebogens latinske Tekst, giver den imid-
lertid Oplysninger om Langsøbjerg Mølle af en vis Interesse. Som alle
ældre Jordebøger er det en Skatte-Matrikel, og det opregnes omhygge-
ligt, hvad enhver af Bispens Møller er sat i Skat for i Form af Penge
og Naturalier. Saaledes er Mølleren i Langsøbjerg pligtig til aarlig
at svare 12 Skilling Grot og desuden en Tønde Tyskøl ligesom to af
de andre Møllere; de skal ogsaa levere Fedesvin til Hjortholm, men
han skal opfede to af Bispens egne, og hvad der i denne Forbindelse
har endnu større Betydning: han skal ene af dem alle arbejde person-
lig ved Borgen med sin Økse (ved Skovhugst eller Tømmermands-
arbejde), naar det er nødvendigt — eller som det hedder paa Latin:
inpinguat 2 sues domini episcopi & labore cum securi sua ad castrum
quando necesse fuerit. Man faar uvilkaarligt Indtryk af, at Talen er
om det Mølleværk, der har nærest Forbindelse med Bispesædet og lig-
ger Borgen nærmest — altsaa den senere Hjortholm Mølle. Et nu tabt
Stednavn »Langsøbjerg« har ogsaa en ganske anderledes naturlig Til-
knytning til Omgivelserne her end ved Fuglevad. Her er baade »Bjerg«
og Sø i Overflod, og navnlig turde det lange Bakkedrag i Storskoven
(tidligere »Aasen«), der falder brat af mod Furesø og Hulsø og stræk-
ker sig næsten helt ned til Mølleaaen, være egnet til at bære dette
Navn, især paa et Tidspunkt, da Hulsø har været meget større og Be-
voksningen mere tilfældig og mere spredt end i vore Dage, da Sko-
ven snart gennem et Par Aarhundreder har været under forstlig Røgt.
Aasens sidste Udløber ved Mølleaaen bliver da det »Bjerg«, hvor den
første Hovedbygning til Frederiksdal, »Huset paa Bakken«, kom til
at ligge.

Ved Langsøbjergs Henføring til Egnen ved Hjortholm fjernes des-
uden enhver topografisk Uklarhed i den gamle, og historisk fuldstæn-
dig sikre, Efterretning om, at Laurens Sunesøn — en Broder til Erke-
biskop Andreas Sunesøn — før 1208 (altsaa før Hjortholm Bispeborg
blev bygget) til Københavns Kapitel skænkede »Langsyobierg et Kalde-
cote cum suis attinentiis et Niumulne« — eller paa Dansk: Langsø-
bjerg og Kollekolle med deres Tilliggender samt Nymølle. Naboskabet
mellem Langsøbjerg og Kollekolle bliver da saa nært, at det falder
ganske naturligt, at de nævnes sammen, og den optrædende »Nymølle«
modsiges ikke Antagelsens Rigtighed. Thi der kan ikke menes den nu-
værende Nymølle, som først er anlagt omkr. 1650 og virkelig er det

yngste af Fureaaens Værker. Overhovedet er det rimeligt, at flere af Aaens Møller oprindelig har baaret dette Navn, som saa siden er aflagt — hvorpaa flere Eksempler skal anføres i de følgende Afsnit. Maaske er Laurens Sunesøns Nymølle netop det første Navn for Langsøbjerg Mølle, der atter er afløst af Hjortholm Mølle. Man maa erindre, at der er Tale om en Række af Aarhundreder, og at Navnene i disse stærkt frekventerede Egne er underkastet idelige Forandringer. At Møllen ved Salg eller Mageskifte er kommet fra Kapitlet til Bispestolen, er der intet mærkeligt i. Det er ogsaa Tilfældet med andre af Egnens gamle Lokaliteter.

Sammen med den ødelagte Bispeborgs øvrige Tilliggender indgik Hjortholm Mølle efter Reformationen under Krongodset og bortfæstedes i Begyndelsen paa sædvanlig Maade. Det var paa dette Tidspunkt en Vandmølle til Kornmaling, ikke til industrielt Brug. Da Mølleren døde 1576, antog Enken en ung Karl til at fortsætte Bedriften for hende, men da man frygtede for, at Møllen skulde forfalde, fik Lensmanden kgl. Ordre om at sætte en duelig Mand i Stedet. Kronen holdt nemlig streng Hævd over sine Møller, hvis Evne til at yde skyldig Afgift og tjene de omliggende Kronbønder i saa høj Grad var betinget af, at de var i forsvarlig Stand. Hjortholm Mølle kom imidlertid først i gode Hænder, da Frederik II's betroede Livkusk og Livtjener Antonius Gasmar efter Kongens Død fik den i Forlening sammen med den tilliggende »Hestehave« (18. Juli 1588). Han fik Møllen afgiftsfrit som en Slags Pension og maatte udnytte den nærliggende Aalegaard i et Tidsrum af fire Aar mod at anvende Indtægterne til Møllens Udbedring. Som dens Tilliggende nævnes i Jordebøgerne yderligere »Hjorthøj« — en enkelt Gang kaldet »Hjortholmen«. Antonius Gasmar beholdt Hjortholm Mølle i tyve Aar, og efter hans Død var det Slotsfogden paa Københavns Slot, Hans Merchel von Schmalkalden, som fik Livsbrev paa Møllen med Aalegaard og Hestehave fri for alle Afgifter (18. Maj 1608). Hjortholm Mølle var nu blevet et fast Belønningslen for Folk i Kongens Tjeneste.

Hans Merchel sad endnu længer paa Møllen end sin Formand. Han holdt Folk til Driften, men boede der ogsaa selv, naar Aarstiden egnede sig. Bygningerne var hans egne, og dem satte han mange Penge i — de var saa anselige, at selv Kristian IV, naar han var paa Rejse ad den Kant, laa over om Natten paa Hjortholm Mølle. I Hestehaven havde Møllen et skovbevokset Jordtilliggende, hvor Kreaturerne kunde græsse, og Agerland skaffede Hans Merchel sig i en Halvgaard i Virum, som blev lagt til Hjortholm Mølle 1625; han fik Gaarden kvit og frit, kun skulde han stille en stærk Karl til Hjælp for Kongens Fisker, naar denne var paa Egnen i Embeds Medfør. Ikke blot Hans Merchel selv, ogsaa hans nærmeste Familie tilsikredes Besiddelsesretten til Møllen og dens Tilliggender. I 1624 fik hans Hustru kgl. Brev paa

at beholde den efter ham, i 1632 udvidedes denne Ret til en af hans Sønner — den der bedst egnede sig — men i Modsætning til Forældrene skulde Sønnen betale en aarlig Landgilde. Af Hans Merchel von Schmalkalds fem Sønner var Præsten i Lyngby den ældste og Datteren var gift med den udvalgte Prins Kristians tidligere Kammer-skriver Peder Helt. Efter Faderens Død ordnede den næstældste Søn Chr. Schmalkald sig med sine Søsken og fik i Overensstemmelse med de trufne Bestemmelser Brev paa Hjortholm Mølle 26. Jan. 1641.

Det var paa dette Tidspunkt en vidtstrakt og betydelig Ejendom, men da den kom under Rentemester Henrik Müllers Hænder voksede den til en industriel Stor-Besiddelse. Den senere saa magtige Finansmand var endnu kun Tolder i København, men havde ved sin eminent Administration- og Forretningsdygtighed allerede vakt Opmærksomhed og vundet Kongens Yndest. Han købte 1648 Møllens Bygninger af Hans Merchels Børn og fik 1. Febr. 1649 et kgl. Livsbrev paa Hjortholm Mølle af langt mere vidtrækkende Karakter end de tidligere. Han selv, Hustru og Datteren Anna Cathrine fik Brugsret saa længe de levede, de fritoges for alle Skatter, og Arvingerne maatte sidde paa Hjortholm Mølle for en saare ringe Afgift — altsaa Begunstigelser, der gjaldt langt ud i Fremtiden og i Virkeligheden betød Ejendomsret. Dertil kom, at Henrik Müller maatte lade fiske til eget Behov i Kronens nærmeste Søer, en ret sjælden Naadesbevisning, og skulde have udvist hundrede Læs Brændeved aarlig foruden Bygningstømmer til Møllens Vedligeholdelse. Medens Hans Merchel fik overladt en enkelt Halvgaard i Virum, fik Henrik Müller seksten Bøndergaarde (eller hele Virum By) i Forpagtning mod at udrede Bøndernes Landgilde i Penge.

Dette Fribrev hjemlede ham endvidere Ret til at anlægge industrielle Værker ved den gamle Kornmølle »saa vidt Strømmen kan taale« — en Ret, der rimeligvis skal opfattes som Pligt og Forudsætning for de givne Begunstigelser. Aaret efter fik han ogsaa Privilegium (af 16. April 1650) paa et Mølleværk, hvor der i Begyndelsen skulde tilvirkes Messingtraad og senere andre Metalarbejder, navnlig Kobbervarer, og han maatte udstede en Forpligt til Kancelliet om hurtigst mulig at faa det i Gang. Privilegiet tilsikrede ham en foreløbig Toldfrihed paa 200 Skippund (eller godt 30 Tons) Kobber aarlig og fri Udførsel af de forarbejdede Varer; endvidere maatte hans Mestre og Svende paa Værket nyde visse Friheder og han fik Eneret i Sjælland paa sit Værk i ti Aar. Lige saa betydningsfuld var Privilegiets Bestemmelser om, at han fremtidig skulde have Gaardene i Virum afgiftsfrit og maatte lægge to af Byens ledige Gaardsjorder ind under Hjortholm Mølle. Samtidig købte han de omliggende Skove til fri Ejendom for at kunne brænde Kul til Brug ved Værket. Kongen vilde nødigt af med dem af Hensyn til Hofholdningen, men Henrik Müller fik dem

alligevel (kgl. Skøde af 15. April 1650). Det drejede sig om tre store Skovparter, der beregnedes til 320 Svins Olden og betaltes af Henrik Müller med 800 Rdr. Mindre Skovparter Nord for Aaen, som han havde tilmageskiftet sig af Virum Bymænd, fik han 1652 Lov til at hugge og omdanne til Agerland. Ved disse Transaktioner var Hjortholm Mølle i Virkeligheden blevet et Herresæde — en moderne Erstatning for den gamle Bispeborg.

Hjortholm Mølle synes at have hørt til de faa af Henrik Müllers Foretagender, der gav en rimelig Afkastning, men det er ikke let at fastslaa med Bestemthed, da Manden havde saa mange Jern i Ilden, at den ene Bedrift kunde holdes oppe ved Subventioner fra den anden. Thi ogsaa hine Dages Finansmænd holdt den Slags Svikmøller i Gang. Hjortholm Værk var i hvert Fald et mønstergyldigt Anlæg og indtil da det største af de mange Værker langs Mølleaaen — en Kombination af Industri, Møllebrug, Skovdrift og Landbrug. I Kobbermøllens Huse, hvor Strømmen drev Hamre og Sakse, smededes der Kobber og droges Messingtraad — i Grynmøllen med dens 9 Alen høje Vandhjul formalede Kornet paa to Kværne. I Manufakturværkets Hytter forarbejdedes Kedler og Pander, Lysstager og Varmebækkener, i Ladegaardens Bygninger virkede der i Lo og Lade, Svinene gik paa Olden i Skovene og Kvæget græssede i Vange og Oredrev. Der var baade Borgegaard og Boliger for Værkets Arbejdere, Haver og Fiskerianlæg, Bryggeri og Krohuse. Et Filialværk havde Henrik Müller ladet anlægge neden for Krudtmøllen (s: Ørholm) og her blev den store Kobberhammer installeret — et Værk, der senere blev kendt under Navn af »Nymølle«. Kongen støttede Henrik Müllers stort anlagte Industriværk paa flere Maader, baade ved at udstede Forbud mod Udførsel af gammelt Kobber (1654) og ved at give det Bestillinger. Kobbetaget til Frederik III's Biblioteksbygning blev saaledes fremstillet paa Hjortholm Værk (1668). Henrik Müller drev det selv i en Aarrække, utvivlsomt med Held, eftersom han 1664 kunde forpagte det ud til David von Cölln paa meget stramme Vilkaar. Rentemesteren havde sat 10000 Rdr. i Værket, hvoraf Forpagteren skulde betale den smukke Rente af 9 pCt. og endda give 600 Rdr. i Afgift af Møllerne foruden særlige Ydelser for Bryggeri og Kro.

III. FREDERIKSDAL

Forholdene medførte imidlertid, at den gode Forretning slap Henrik Müller af Hænderne længe inden Skæbnen indhentede denne højt-begavede og initiativrige Mand, der blot ikke altid kunde skelne Grænsen mellem Svindel og hæderligt Købmandsskab eller holde sine egne Anliggender ude fra Statens — en Mangel, der hang sammen med den Maade, Datidens Finansstyre var indrettet paa. Efter Svenskekrigen

Afslutning havde nemlig Dronning Sophie Amalie anlagt en Lystgaard ved Furesøens Bred langs Storekalv, og Frederik III besluttede derfor i sine sidste Leveaar at skabe et Sidestykke til denne sin Gemalindes »Dronninggaard«. Dertil udsaa han sig Hjortholm Mølle, som laa i de skønneste Omgivelser, ved Sø og Skov, og mindre end en Times Ridt fra Dronningens Ejendom. For 800 Tdr. Hartkorn ude i Landet, bl. a. den jydsk Hovedgaard Tyrrestrup med tilhørende Bøndergods, tilmageskiftede Kongen sig Hjortholm Mølle med alle dens Værker — derunder den nye Kobbermølle neden for Krudtmøllen — alle Bygninger, Marker og Skove, Virum Bønder, Lyngby og Værløse Tiender samt Kapellet ved Lyngby Kirke, som Henrik Müller var Ejer af. Den 16. Marts 1668 udstedte Rentemesteren Skøde til Kongen, der lod læse paa Tinge, at Stedet fremtidig skulde hedde *Frederiksdal*, og Indretningen af en Kongsgaard, som fortrinsvis skulde være helliget Jagten, blev paabegyndt. Fra et Midtpunkt i Besiddelsen gik Hjortholm Mølle atter over til at være et Appendiks — et Tilliggende til Frederiksdals Kongsgaard som den tidligere havde været det til Hjortholm Bispeborg.

Endnu før Kongen fik Skøde lod han sin betroede Hofmand Christoffer Parsberg overtage »Vores Hus Frederiksdal« og undersøge, hvilke omboende Bønder man kunde lægge derunder, og tillige gøre Overslag over »hvorledes Huset til bekvemmere Logering kan akkommoderes«. Umiddelbart efter tog man fat paa Værket og i de følgende Foraarsmaaneder arbejdedes der med feberagtig Hast paa at sætte den nye Kongsgaard i en til sit Formaal sømmelig Stand.

Kronens Bønder i Kollekolle og Lille Værløse beordredes straks til Arbejde og Ægtkørsler ved Frederiksdal, og fra Holmen stillede 300 norske Skibssoldater med deres Underofficerer, hvortil senere føjedes en tysk Eskadron. Som Skik og Brug var anvendt man ved saadanne Lejligheder Militæret, der ogsaa i Fredstid skulde bestille noget for Lønnen og Føden. Fra de omliggende Amter forskrev man et Utal af Skubkarrer, Hakker, Spader og Skovle, fra Holmen hundrede Favne Kabeltov til at slæbe Sten med. Med dette betydelige Mandskab og Materiel begyndte Ingeniøren Selgen Pedersen i Marts Maaned 1668 de vidtløftige Ingeniørarbejder ved Frederiksdal.

Der blev først lagt en ny Kongevej fra København til Frederiksdal »over Bakke og Dale, over Søer og Moser«, som Præsten Anders Hjørring skriver, »saa at hvor de vare høje, bleve de jævned, og hvor Dale vare, bleve de opfyldte, og hvor Søer vare, bleve de dæmmede med Jord og Fasciner, og hvor Moser vare, bleve Ris og Trær afryddede, at Vejen ubehinderlig skulde gaa lige frem.« Det er den nuværende Nybrovej, der dog ikke som Færdselsaare i en senere Tid fik den Betydning som de andre gamle Kongeveje, og hvis Løb gennem Næsskoven iøvrigt er omlagt flere Gange siden. Samtidig byggedes Nybro over det smalle Løb mellem Lyngby og Bagsværd Søer. Der-

næst anlagedes, som Hjørring siger, »en meget herlig og ypperlig Dyrehave«, der strakte sig fra Nybro til Kulhus mellem Bagsværd Sø og Furesøen. Den var hegnet med Grøfter og et Pallisade-Hegn forsynet med »Torne meget nette og tætte, saa at ikke Dyrene derover ved nogen Lempe skulde komme, ikke heller skulde Harer og smaa Dyr kunne komme der igennem«. Heller ikke Dyrehaven fik dog det Ry som sin Pendant ude ved Øresund, der omtrent samtidig var under Anlæg. Til disse Ingeniørarbejder sluttede sig omfattende Forandringer og Istandsættelse af Bygningerne, bl. a. blev Ladegaarden flyttet — alle Husene taget ned og opførte paa ny — et Arbejde, der udførtes i Løbet af en Maaned. Det var naturligvis en Bindingsværksbygning. Mursten hentedes først fra Frederiksborg, kort efter blev anlagt to Teglovne paa selve Ejendommens Grund.

Midt under Arbejdet kom Kongens Datter og Svigersøn, den gottorpske Hertug Kristian Albrecht paa Besøg, og en Udflugt til det nyhervervede Frederiksdal indflettedes i Festprogrammet. Store Forbedelser blev gjort, bl. a. opførtes en »Løvsal«, hvori det prægtige Tafel for Hertugen fandt Sted den 28. Juli, og hvori anbragtes udstopede Fugle og Hundreder af kunstige Frugter, Citroner og Pommeranser. Tegninger til denne Løvsal, som synes at være gjort efter Udkast af Christoffer Parsberg, der havde Opsyn med alle Byggearbejderne ved Frederiksdal, ligger endnu i Arkivet paa Ravnholt. Skønt alt andet end yndefuld kan Bygningen paa Papiret se meget anselig ud, men det var ingenlunde et permanent Sommerslot — et »Lysthus« som man den Gang sagde — det var blot en interimistisk Bygning, opstillet for Anledningen. Rimeligvis var det den samme der anvendtes, da Hertugen den 3. Aug. var Gæst hos sin Svigermoder paa Dronninggaard, hvor han ogsaa beværtedes i en »dertil oprettet Løvsal«; thi efter Regnskabet fik Tømmermanden 12 Rdr. i Arbejds løn »for Løvsalen tvende Gange at forfærdige«. Til Brug ved Festlighederne indrettedes ligeledes et »Judiceerhus«, hvilket vil sige en Dommertribune ved Turneringer og anden datidig Idræt. Her har de kongelige Herskaber haft Plads under Ringridningen ved Festen.

Frederik III gæstede iøvrigt flere Gange Frederiksdal i 1668 og 69. Kongen havde tapetdragne Gemakker i Borgegaarden, der i Henrik Müllers Tid var Hjortholm Møllens Hovedbygning. Den laa ned mod Aaen, udfor en Bro, og Haven havde Bolværk mod Aaen. Den indbyrdes Beliggenhed af Ejendommens Bygninger i denne Periode er vanskelig at udrede — muligvis laa Borgegaarden Nord for Mølleaaen, men Ladegaarden og Krohuset havde i al Fald deres Plads paa den sydlige Side. Her laa ogsaa »Bakken«, hvor Løvsalen blev rejst og hvor den nye Hovedbygning kom til at ligge.

I Foraaret og Sommeren 1669 fortsattes Anlægsarbejderne. To Hundrede af de norske Skibssoldater var atter i Virksomhed og fik

som Anerkendelse hver en Skjorte, et Par Strømper og et Par Sko, medens Bønderne, der skulde bistaa ved Dyrehavens Indhegning og ikke viste sømmelig Energi, kun opnaaede en skrap Paamindelse gennem Stiftamtmanden. Bøndergodset, der skulde gøre Frederiksdal til Hovedgaard, skulde foruden Virum bestaa af Kongens Lyngby og Lundtofte By, dertil Emdrup og Bagsværd, og af Tiender Lyngby, Værløse og Gladsaxe. Lundtofte skulde indløses fra Herman Isenbergs Arvinger, Gaardene ved Emdrup Sø fra den tyske Hofprædikant Johan Bremer og det Gods, Biskop Hans Svane havde Livsbrev paa, skulde efter hans Død 1668 lægges til Frederiksdal. Dette Program blev dog ikke fulgt. Ladegaardene ved Frederiksdal og Bagsværd blev snart efter bortforpagtet til Kongens Forvalter Claus Lavridsen Lihm, som i Foraaret 1669 tillige for egen Regning overtog Teglblænderiet. Han skulde maanedlig levere 35 à 40000 Sten, »tre Gange større end Frederiksborg-Form«, og det er næppe rimeligt, at denne store Produktion har været bestemt til Anvendelse ved Frederiksdal alene.

Imidlertid døde Frederik III i Februar 1670 og Frederiksdal, der laa midt i sin Tilblivelse, tilfaldt Efterfølgeren. Han overlod den til sin Dronning Charlotte Amalie, en energisk og forretningskyndig Dame, der snart fik de vidtløftige Lystanlæg bragt til Ende og i Stedet søgte at udbygge Ejendommens indtægtgivende Aktiver. Den kgl. Forvalter Claus Lihm overgik i hendes Tjeneste og fik Frederiksdals og Bagsværd Ladegaarde i Forpagtning fra 1. Maj 1670, Mølleværkerne blev sat i Stand (hvorom mere nedenfor), Hulsø i Storskoven inddæmmedes som Fiskedam, andre kunstige Damme blev anlagt, Fiskeriet i Søerne reguleredes — og alt blev forpagtet ud og gjort i Penge. Skønt Jagten næppe gav nævneværdigt Udbytte, blev Dyrehaven opretholdt, thi Kristian V kom endnu i 1690erne af og til paa Parforcejagt ved Frederiksdal.

Det var naturligt, at Dronningen søgte at gøre sin Ejendom indbringende — den var for stor som Lystgaard, naar der ikke stod en Statskasse til Raadighed. Hun stillede næppe heller større Fordringer til Frederiksdal, som kun skulde være et landligt Tilflugtssted i Ny og Næ. Hovedbygningen i de følgende Par Menneskealdrer, »Huset paa Bakken«, som den kaldtes, er rimeligvis opført eller fuldført efter hendes Overtagelse af Frederiksdal, og var saare beskeden. Som Enkedronning fik hun ligesom sin Forgænger Sophie Amalie Nykøbing Slot i Livgeding, og her tilbragte hun i Reglen Somrene efter Aar 1700, saaledes at hun kun sjældent fik Stunder til at opholde sig ved sit nordsjællandske Gods. Frederiksdal stod derfor ledig og benyttedes med Dronningens Tilladelse en Tid lang af Grev François Bouton de Chamilly, Frankrigs Ambassadør i København ca. 1698-1702. En fransk Rejsende fortæller en kuriøs Historie om, hvorledes Gesandten og hans Frue lod fiske i Søerne — i lykkelig Uvidenhed om, hvilken

grov Forbrydelse mod de kgl. Regaler, de derved gjorde sig skyldig i. Efter Charlotte Amalies Død 1714 faldt Frederiksdal og Bagsværd tilbage til Kronen og blev lagt ind under Rentekammeret.

Ved at sammenholde ældre og yngre Efterretninger kan man ved dette Tidspunkt danne sig et omtrentligt Billede af det første Frederiksdal, som i Hovedtrækkene maa have ligget nogenlunde uforandret i Tiden ca. 1670-1745.

Bygningerne var af et landligt Tilsnit — alle opført af Bindingsværk. Hovedbygningen laa Syd for Mølleaaen paa den lave Bakke, som hæver sig der hvor Vejen fra Kulhus gennem Storskoven munder ud i Nybrovejen — altsaa skraas over for Mølleværket. Endnu i 1830erne levede der paa Egnen en Tradition om, at det første Frederiksdals Slot havde ligget paa dette Sted*). Det »Slot«, der havde staaet her i en svunden Tid, var »Huset paa Bakken«. Det var saare beskedent af et Slot at være og næppe synderlig velbygget. Da det 1694 skred i Grunden, fordi Møllerens Svin havde rodet i Bakken, maatte det rettes op med en svær Drager. Muligvis blev det udvidet i Tidens Løb — kaldes i hvert Fald i det 18. Aarhundrede »det lange Vaanhus«. Og langt var det: en eenetages teglhængt Længe, inddelt i 42 Fag, 91 Al. lang og 14 Al. bred, solret beliggende med Gavlene i Øst og Vest. Det var lerklinet undtagen i den østre Ende, hvor Tavlene var opsat med Mursten. Her laa nemlig de kgl. Herskabers Værelser. I den vestre Del af Huset havde Charlotte Amalies skiftende Forpagtere deres Bolig, og ved denne Ende af Huset var en kortere Staldlænge.

Kroen, som fra gammel Tid hørte til Frederiksdal, laa lige ned for Bakken, og mellem denne og Møllen var i Charlotte Amalies senere Aar opført et nyt Hus i 13 Fag og paa to Etag, hvori der 1714 siges at være »indrettet Logementer og Kammere for det høje Herskab og Betjente«, men ikke desto mindre var der installeret et Papir- eller Stivelse-Værk paa det øverste Loft. Bygningen var opført af to gamle Huse, der havde hørt til den da nedlagte Papirmølle ved Frederiksdal, og man har altsaa for alle Tilfældes Skyld villet bevare noget af den kostbare Fabrikindretning. Ladegaarden, der var i to Længer, en nordre og en søndre, henholdsvis paa 39 og 21 Fag, laa ogsaa Syd for Mølleaaen — ved Østsiden af det skovløse Markareal, som strækker sig ud mod Furesø mellem Aaen og Storskoven, og som allerede i Matriklen af 1688 kaldes »Ladegaardsvangen«. Mølleværket derimod, som nødvendigvis maatte ligge tværs over Strømmen, rakte over paa

*) I det 19. Aarhundrede kaldte man ved en Misforstaaelse den nuværende »Jægerbakke« i Næsskoven for »Slotsbakken« og med dette Navn er den anført paa Matrikulkortet 1812. Men der har her aldrig ligget Bygninger, hvad Bakkens Form iøvrigt gør umuligt.

den nordre Bred, og her laa Møllegaarden og Gartnerhuset. Flere Bygninger var der ikke paa Frederiksdal indtil 1744 — bortset fra et Par Skovløberhuse og et enkelt Lyststed ved Nybro. Borgegaarden fra Henrik Müllers Tid omtales ikke mere, og hvis den ikke er identisk med Møllegaarden, er den nedbrudt. Over Aaen førte to Broer, en Kørebro for Møllægæster og Rejsende, og noget østligere en Gangbro.

Haverne var her som ved de andre nordsjællandske Lystgaarde et meget væsentligt Appendiks — der kostedes jævnlgt mere paa Haveanlæg end paa Bygninger. Allerede tidligt i Charlotte Amalies Tid var der paa Frederiksdal baade en stor og en lille Have. Da der kun var ringe Plads ved Huset paa Bakken, laa den store Lysthave Nord for Mølleaaen, paa den ypperligt egnede Sydsakraaning med Spurveskjul Skov mod Nord og Øst. Den var indrettet som Terrassehave, en yndet Anlægsform, som her faldt sammen med de naturlige Terræforhold. I 1680 stod der paa den øverste Afsats Frugtræer og udenlandske Vækster, den midterste var væsentlig Prydhave, den nederste gik over i Græsmarken, som senere blev udlagt til »Køkkenland«. Paa den mellemste Terrasse, der støttedes af en Stenmur, havde 1680 Dronningen et Hus — formodentlig en Havepavillon — ved den øverste laa i det 18. Aarhundrede Gartnerens Hus. Til den større Have hørte et Pommerans- eller Orangerihus. Den mindre, som ogsaa var en Terrassehave i tre Afsatser, laa Syd for Mølleaaen, i umiddelbar Tilknnytning til Huset paa Bakken. Som den franske Havestil fordrede det var begge Haver inddelt i Kvarterer, hegnet med klippede Hække; i den store havde de særlige Navne: Kongens Kvarter, Norske Løves Kvarter, det Hessiske Kvarter (mindende om Charlotte Amalies Hjemstav) etc., og efter Datidens Skik var der paa Frederiksdal som i de andre kongelige Haver Bede med Kongekrone og Rigsvaaben i Kunstgartneri. I den lille Have var Planteskolen. Her var 1680 ogsaa »Pall-mail-Pladsen«, hvor man dyrkede et i Datiden meget yndet krocketlignende Boldspil (hvorefter som bekendt en Gade i London er opkaldt) og »Klodsbanen«, hvor man kastede med Klodser og Kugler gennem en Jernring. Siden gik Sporten af Mode og Sportspladserne forsvandt. Charlotte Amalies Urtegaardsmænd var Udlændinge, bl. a. George Kempffe (ca. 1671-78), der indrettede de oprindelige Anlæg paa Frederiksdal, hvortil Dronningen lod indkøbe Frugtræer i Rhin-egnene. Til Medhjælp i Haven brugtes Soldater.

Frederiksdals Hovedgaardstilliggende var samlet af Henrik Müller og endnu ubeskaaret ved Midten af det 18. Aarhundrede, men Jorderne var slette og brugtes for en stor Del kun til Høavl og Græsning. Af de tre Hovmarker laa to Norden for Mølleaaen, østligst »Virumvang« mellem Virum Bymarker og Spurveskjul, vestligst »Teglvang« mellem Virum By og Hjortholms gamle Borgplads; her har aabenbart de Teglovne staaet, hvor man til forskellige Tider brændte Mursten. Syd

for Mølleaaen laa »Ladegaardsvangen«, som i ældre Tid kaldtes »Møllevang« og var Hjortholm Mølles oprindelige Tilliggende.

Ogsaa Skovdomænerne til Frederiksdal skyldtes Henrik Müllers stort anlagte Foretagsomhed. »Hestehaven«, der fra Frederik II's og Kristian IV's Tid jævnlig nævnes i Forbindelse med Hjortholm Mølle, er rimeligvis identisk med »Mølleskoven ud paa Næsset«, som Henrik Müller fik Skøde paa i 1650. Senere hed den »Næsskoven« og udgør den smalle Skovstrækning mellem Aaen og Bagsværd Sø fra Nybro til Frederiksdals Mølle, den saakaldte Nybro Skov. Omtrent ved Vestenden af Bagsværd Sø grænsede den til »Aasen«, den anden af de Skovparter, Henrik Müller købte af Kongen; den gik fra »Kollekolle Brøde og frem for Hulsø til Møllevangen« og regnedes tidligere for en Del af Hareskov, men kaldes nu Frederiksdals Storskov. Den tredje Skovpart, han erhvervede, var »Spurreskjul«, som man den Gang sagde; den strakte sig Nord for Mølleaaen mellem Strømmen og den gamle Skelgrøft mod Virum Bymark. Det var disse Skovstrækninger, i et livligt kuperet Terræn ved blaanende Søer, der i det 18. Aarhundrede som i vor Tid gav Frederiksdal sin særegne Tiltrækning.

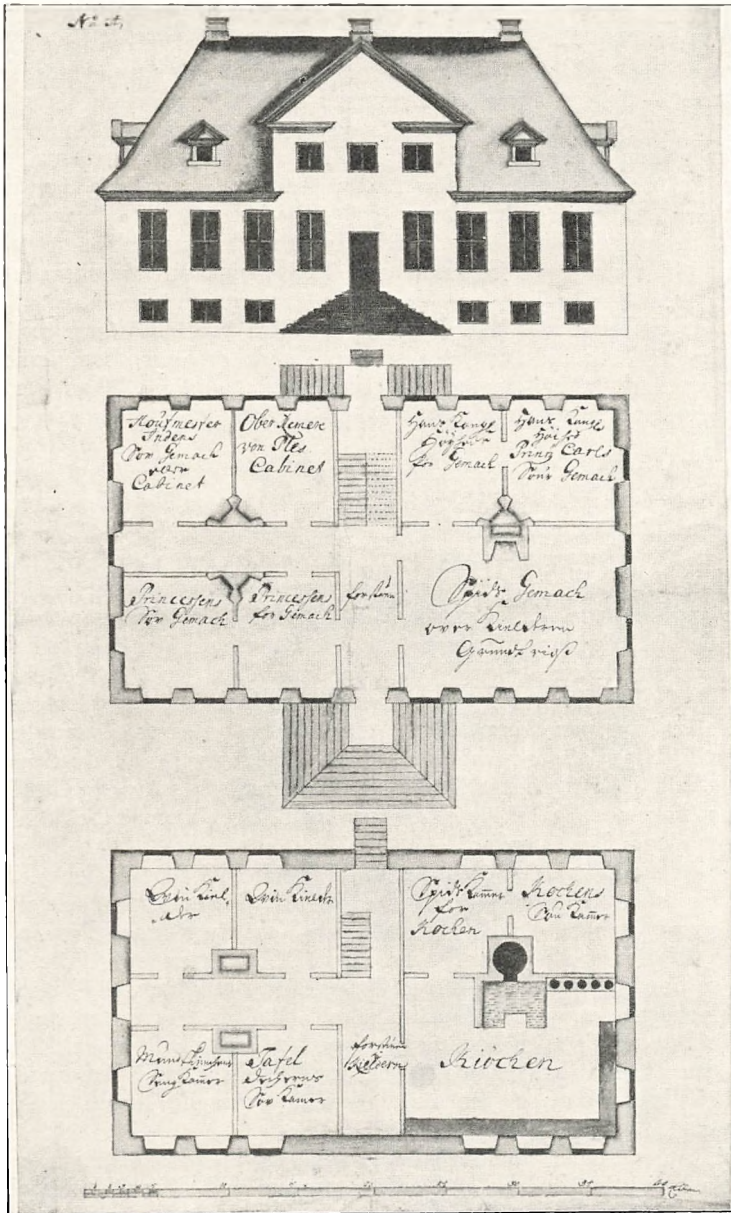
Fiskedammene paa Frederiksdal var til Dels anlagt af den mere nøgternt end romantisk indstillede Charlotte Amalie. De skulde ikke tjene til Pryd eller Luksus, som det ofte var Tilfældet, men til at bringe Ejendommens Indtægter i Vejret. Ved Siden af Fiskeriet i Bagsværd Sø og i Lyngby Sø (hvor ogsaa Amtmanden stadig havde Fiskeriet) indrettedes Hulsø i Storskoven til Fiskedam. Den inddeltes ved Dæmninger i tre Afdelinger, der endnu eksisterede ved Midten af 19. Aarhundrede og kaldtes: Store Hulsø, Lille Hulsø og Nydam. Sydvest for disse anlagdes Kobberdam og Tuedam, som i Forbindelse med de tre andre udgjorde et sammenhængende System. De er nu utørrede og Hulsøens Omraade væsentlig indskrænket. Mindre Damme indrettedes i Ladegaardsmarken og i Næsskoven Syd for Møllen.

Saaledes omtrent saa Frederiksdal ud med sine Bygninger, Haver, Skove og øvrige Herligheder, da den gamle Kongsgaard overtoges af Rentekammeret efter Charlotte Amalies Død. Kammeret lod slutte ny Kontrakt med Dronningens Forpagter fra Majdag 1715, men inden et Aar fik Frederiksdal atter en fyrstelig Besidder. Fra Nytaarsdag 1716 overdrog Kongen sin Søster Sophie Hedevig Frederiksdal og Bagsværd Godser for Livstid med tilhørende Gladsakse og Værløse Tiender samt Frederiksdals Kornmølle og Nymølle Kobberværk. Derimod forbeholdt Kongen sig Tienderne af Lyngby og den afdøde Enkedronnings Gaard i Gentofte.

Sophie Hedevids Broder Prins Carl havde efter Enkedronningen bl. a. arvet Charlottenborg Slot i København og Vemmetofte Gaard i Sydsjælland, og her holdt dette nært forbundne ugifte Søkendepar i Reglen til, sammen med deres fortrolige Ven Carl Adolf Plessen. For-

holdet til Dronning Anna Sophie var saa spændt, at man helst holdt sig Hoffet paa Afstand. Det forhindrede dog ikke, at de tre uadskillelige Venner indrettede sig et Tilflugtssted paa Frederiksdal til Afveksling i det stille Liv paa Vemmetofte. Prinsessen synes at have haft til Hensigt at opføre et nogenlunde anseligt muret Hus, hvortil der foreligger to lidt forskellige Projekter. I Efteraaret 1717 begyndte man at brænde Mursten, lædske Kalk og hugge Kamp til Fundamenter; Bagsværdgaard blev nedbrudt og erstattet af fem Bøndergaarde, og en Del af det solide Tømmer ført til Frederiksdal. Men det blev ikke til mere end en gennemgribende og højst tiltrængt Udbedring af Frederiksdals gamle Bygninger og en Regulering og Stensætning af Bakken. Prinsessen og hendes Kreds indrettede sig i det lange Vaanhus, i hvis nyistandsatte Gemakker der 1719 blev ophængt Malerier fra Charlottenborg, medens Prinsessens Hofbetjente fik Bolig i det toetaages Hus ned mod Møllen sammen med hendes betroede Forvalter Laurs Nielsen. Denne Mand, der som ungt Menneske var kommet i Prinsessens Tjeneste, da hun overtog Frederiksdal, og nogle Aar efter ægtede Enken i Kollekolle Kro, hvor han først boede, kom senere i en lang Aarrække til at virke paa denne Egn. Han var øjensynlig en dygtig Administrator og nød ikke ringe Anseelse i Rentekammeret.

Prins Carl døde 1729, Plessen blev umiddelbart efter Tronskiftet 1730 Overkammerherre og Minister i Kristian VI's Konseil, og Sophie Hedevig fik 1731 Sorgenfri i Nytaarsgave af Kongen. Prinsessen overlod derfor det ledige Frederiksdal til Carl Plessen, som følte sig saa stærkt knyttet til dette Sted, at han efter hendes Død 1735, da Frederiksdals Avl og Tiender blev udbudt i Forpagtning, ikke blot lod give højeste Bud, men ogsaa efter eget Ønske mod en betydelig Særafgift overtog Lysthaverne og de Bygninger, som havde været forbeholdt Prinsessen og hendes Domestikker — kun lod Kongen sig reservere nogle af Herskabets Gemakker til Brug, naar han en sjælden Gang spiste paa Frederiksdal. Denne Ordning blev truffet for et Aar, men fornyedes for de tre følgende indtil Majdag 1739. Plessens Pietet for sin afdøde fyrstelige Veninde viste sig dog at være saa dyrt betalt, at selv en rig Mand som han ikke vedvarende kunde tillade sig den Lüksus at have Frederiksdal staaende som et sjældent besøgt Tilflugtssted, og da den afdøde Prinsesses Forvalter, der kun nødigt saa en ny Mand paa Gaarden, ved Forpagtningstidens Udløb indstændigt opfordrede Plessen til at fortsætte, bad han ham betænke, hvor stort et aarligt Forlis han havde haft deraf. Han vilde altsaa ikke mere, og da den nye Forpagtnings-Auktion fik et uheldigt Udfald — den højstbydende kunde ikke præstere antagelig Kaution — fik Laurs Nielsen sat igenem, at Bønderne selv beholdt Tienderne for den samme Afgift, Plessen havde givet, medens Haverne og Huset paa Bakken skulde staa til »Kgl. Majestæts egen høje Plaisir« — en Ordning, der foreløbig kom til at gælde fra 1. Maj 1739.

PROJEKT TIL HOVEDBYGNING PAA FREDERIKSDAL
 (Tegning fra Sophie Hedevids Tid)

Carl Plessen kunde ikke vente nogen Velvilje eller Gunstbevisning fra Kristian VI — han var i Unaade og havde hurtigt mistet sin Ministerstilling. I Johan Sigismund Schulin havde Kongen derimod en Yndling — iøvrigt ogsaa en Statsmand af betydelig højere Rang end Plessen — som han langt snarere undte Brugen af den idyllisk beliggende gamle Kongsgaard, og Schulin havde allerede i Plessens Tid over for Kongen ytret Ønsker i den Retning. I Efterskriften til et egenhændigt Brev af 21. Marts 1739 tilbød Kristian VI ham da ogsaa, i de hjerteligste Udtryk, Frederiksdal til Sommerbolig: det vilde meget bidrage til hans Sundhed, som Kongen mest mulig ønskede bevaret. Sagen gik let i Orden — den 28. Marts resolverede Kongen officielt, at Frederiksdals Gaard og Have skulde overlades Gehejmeraad Schulin til Beboelse »paa den samme Maade som Oberkammerherre Pless det haft haver, dog uden at betale noget derfor«. Hvad Plessen havde maattet tilkøbe sig i dyre Domme, fik Schulin saaledes ganske gratis.

Foreløbig fik Schulin kun Hovedbygningen og Haverne til Benyttelse, selv Malerier og Møbler fra Sophie Hedevids Tid blev staaende i Stuerne. Bønderne beholdt deres Tiender og ydede Afgift til Kongen, medens Rentekammeret iøvrigt lod Ejendommen holde vedlige. De ved Frederiksdal ansatte Betjente, som Kongen havde overtaget efter Prinsesse Sophie Hedevid, forblev i deres Tjeneste — Forvalteren indkrævede de kgl. Tiender og sørgede for Hovedgaardens Drift, Urtegaardsmanden passede sit Hverv, og da han døde, blev der i 1740 ansat en ny. I 1741 lod Kongen bygge et nyt Gartnerhus, i 1742 anvendtes en betydelig Sum paa Opsætning af Stengærder omkring Hovmarkerne (hvortil Begyndelsen var gjort i Sophie Hedevids Tid), da Spurveskul Skov ikke mere kunde afgive det fornødne Stavre og Gærdsel. Denne Tingenes Orden opretholdtes, indtil Gehejmeraad Schulin fik Livsbrev paa Frederiksdal.

Det skete ved kgl. Koncessioner af 30. Decbr. 1743 og 5. Febr. 1744. Ved den første fik Schulin og hans Ægtefælle Catharina Maria Møsting for begges Livstid overladt Frederiksdals Hovedgaard med Bygninger, Haver, Mølle og Kro fra Nytaarsdag 1744 uden nogen Afgift eller Rekognition. Ejendommen, der omfattede ca. 600 Tdr. Land, stod til fri Hovedgaardstakst for Hartkorn: ca. 21 Tdr. Ager og Eng, ca. 4 Tdr. Skov og den ved Fureaaen sædvanlige Mølleskyld af ca. 19 Tdr. Ved den anden Koncession føjedes hertil Fiskeretten i Bagsværd og Lyngby Søer samt de paa Frederiksdals Omraade liggende Fiske-damme.

Det var en smuk, men ingenlunde velholdt Ejendom, Kongen overlod sin betroede Minister og Yndling. Reglen ved slige Overdragelser for Livstid var den, at Ejendommens Bruger var pligtig til at vedligeholde Bygningerne og sørge for, at de afleveredes i samme gode

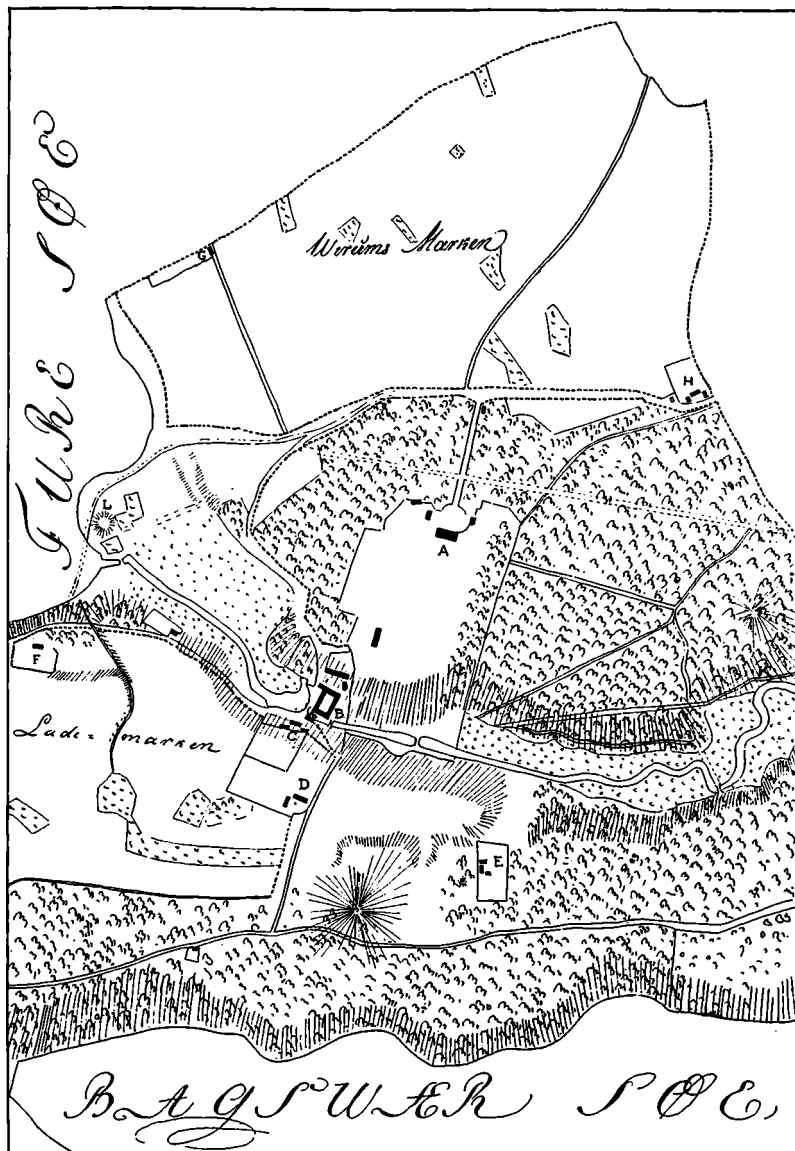
FREDERIKSDAL MED OMGIVELSE R OMKR. AAR 1765
(Kobberstik)

A. Slottet, B. den store Lysthave, C. Mølleaaen, E. Næsskoven, F. Frue Skov (Bøndernes Hegn), G. Spurveskjul Skov, H. Teglvangen, I. Ladegaardsvngen, K. Dejligheden (Markvang), L. Virum Vang, O. Brankebakken, P. Bremerholm (en Skovholm), Q. Virum By; a. den lille Lysthave (paa „Bjerget“, hvor den oprindelige Hovedbygning laa), b. Møllen, c. Lyststederne ved Nybro, d. Kroen, e.—h. Moser og Kær, n. Fiskedamme, o. Gartnerhus, p. Oranghuse. Til venstre ses Halvdelen af Hulsp

Stand, hvori de var modtaget, kun hvis de ved Modtagelsen var slette, havde Arvingerne Ret til at kræve Erstatning for det, der var kostet paa dem. Paa Frederiksdal faldt Møllen og Kroen (hvor der var en Forpagter at holde sig til) samt Gartnerboligen (der var ny) ind under den første Kategori, men alle de øvrige Bygninger under den anden. Eftersom disse »nu værende Bygninger«, hed det i den første Koncession, »nemlig det lange Vaanhus oven ved den liden Hauge saa og det Hus, hvor Forvalteren bor, tilligemed Ladegaards-Bygningen findes saa brøstfældige, at de næppe tjener til at repareres, saa er det Gehejmerraad Schulin og Frue allernaadigst tilladt samme Bygninger enten at lade afbryde eller saa længe ske kan med Reparation at vedligeholde; ligesom det og staaer længe frit for paa hvilket Sted af Frederiksdals Grund, de dertil maatte finde bekvemt, at lade en ny Bygning efter eget Godtfindende opføre«.

Schulin valgte det sidste Alternativ og det blev Anledningen til, at han paa en Banke i Spurveskjul Skov, ovenfor Charlotte Amalies store Lysthave, lod opføre den endnu staaende Frederiksdals Hovedbygning, som altsaa nu kom til at ligge Nord for Mølleaaen. Arbejdet kom straks i Gang — Slottet blev opført, Haven udvidet og »med adskillige Afdelinger meget kostbar« nyanlagt, og hele Ejendommen forbedret. I Foraaret 1747, da Schulin havde kostet 16000 Rdr. paa Frederiksdal, henstillede han, om Kongen ikke »maatte eragte det mere convenable for sin høje Interesse hannem Stedet til Ejendom at overlade«. Rente-kammeret maatte indrømme, at det var en meget betydelig Erstatning, der til sin Tid kunde blive Tale om at udrede, men da det var gammel kongelig Ejendom, nær ved Hovedstaden, gik man alligevel kun nødigt ind paa Schulins Forslag og kun paa Betingelse af, at Kronen sikrede sig Indløsningsret. Saaledes blev det — Kongen forbeholdt sig Jagtretten og Reluition efter Ægteparrets Død mod Betaling af indtil 12000 Rdr. for Bygninger og Haver samt en efter 6 pCt. afpasset Kapitalisering af Ejendommens Indtægter. Frederik V gav derefter Gehejmerraad Schulin Skøde paa Frederiksdal den 18. April 1747, og Indløsningsretten blev aldrig benyttet.

Schulins Sønnesøn, der døde 1836, hævder, at Kongen ogsaa tilbød Farfaderen Bøndergodset til Frederiksdal, men at han af ukendte Grunde kun vilde modtage Hovedgaarden. Det kan næppe være rigtigt — det strider mod den her fremstillede historiske Udvikling. Før Schulin overhovedet fik noget at gøre med Frederiksdal, var der paa anden Maade disponeret over Bøndergodset. Efter at Schulin havde faaet Livsbrev paa Ejendommen, blev det 1744 udtrykkelig bestemt, at Forvalter Laurs Nielsen paa Kongens Vegne skulde administrere det Gods, der i sin Tid havde hørt til Frederiksdal, og da han i Anledning af Overdragelsen til Schulin maatte fraflytte sit Hus, som forøvrigt var faldefærdigt, gav Kongen ham en Huslejegodtgørelse;

FREDERIKSDAL OMKR. AAR 1800

(Efter Kort i Matrikulsarkivet)

A. Slottet, B. Møllen og Møllegaarden. C. Kroen, D. Weveralyst (paa Bakken, hvor den oprindelige Hovedbygning laa), E. Jægerhus, F. Kik-ud, G. Blæsenborg, H. Spurveskjulhuset, K. Louisekilden, L. Hjortholm Borgplads. Mellem Slottet og Møllen ligger Gartnerhuset.

han forblev altsaa i Kongens Tjeneste. Ogsaa Gartneren maatte aflevere Hus og Haver og blev sat paa Ventepenge.

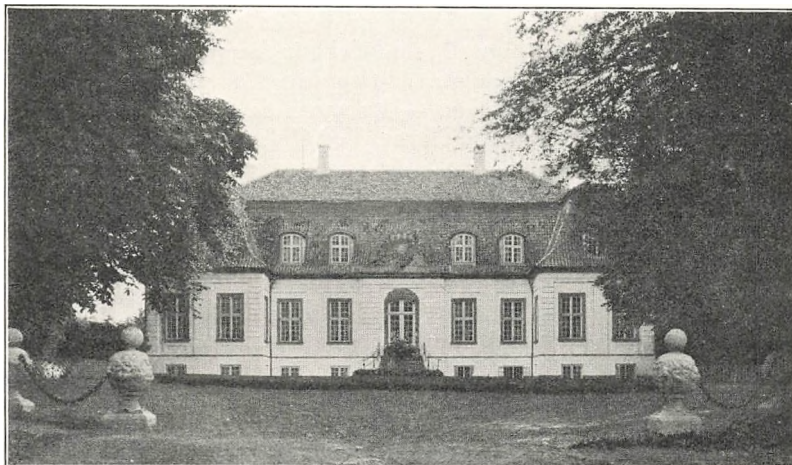
Frederiksdals Hovedgaard gik saaledes definitivt ud af Kronens Besiddelse og har nu snart i 200 Aar været bevaret i Slægten Schulin — fra Fader til Søn lige til 1929, da den nuværende Ejer overtog Frederiksdal efter sin barnløse Onkel. At en saa stor Ejendom nær ved Hovedstaden har kunnet holdes samlet gennem saa langt et Tidsrum og ikke har lidt samme Skæbne som sin oprindelige Søstergaard ved Furesøen Dronninggaard, skyldes den Pietet, hvormed Slægten Schulin har værnet om sin Besiddelse. Thi fra først af var Frederiksdal ikke noget Fideikommis, men frit Allodialgods.

Johan Sigismund Schulin lod sig 1750 optage i Lensgrevestanden, men Meningen hermed var ikke at gøre Frederiksdal til Grevskab — han vilde købe Godser i Holsten til et Stamhus for sin Familie. Denne Plan blev dog ikke til noget, da han døde inden Lensgrevopatentet blev udstedt. Det maatte derfor antedateres, men samtidig fik hans efterlevende Ægtefælle Løfte om at maatte oprette et Grevskab med alle Privilegier, naar hun mente Lejligheden var gunstig dertil. Hun overtog saa Frederiksdal efter sin Mand og styrede Gaarden i tyve Aar. Sønnen var mindreaarig, hans Huslærer og Hofmester var den fremragende Naturforsker O. F. Müller, som i en Aarrække opholdt sig her ved Furesøen, hvis Omgivelsers rige Dyre- og Planteliv vakte hans Interesse for Naturvidenskaberne og bl. a. satte Frugt i to Værker om Frederiksdals Fauna og Flora; han var tillige Moderens Tilidsmand i Pengesager, men fremmede ikke Familiens Økonomi ved sine Dispositioner — i Schulinske Familiebreve finder man mange haarde og bebrejdende Ord om ham. Muligvis var det en af Grundene til, at hun ikke fik sin Mands Planer sat i Værk, men i Stedet for oprettede hun kort før sin Død ved Testamente af 15. Jan. 1770 et Pengefideikommis, der skulde anvendes, naar »en god Anledning viser sig derfor at købe Jordegods til et Stamhus for min Søn og hans Arvinger«. Sønnen maatte kun nyde Renterne, og hvis han døde uden Børn, tilfaldt Fideikommiset hendes Broders ældste Søn.

Ogsaa Frederiksdals anden Besidder Grev Frederik Ludvig Schulin (1747-81) døde i en ung Alder og atter var det Enken Sophie Hedevig Warnstedt († 1807), som maatte bestyre Ejendommen for en umyndig Søn. En ældre Søster, Louise Warnstedt († 1813), som hun tog i Huset, stod hende bi efter Mandens Død og levede senere paa Frederiksdal. Først den tredje Besidder Grev Sigismund Ludvig Schulin (1777-1836) fik et nogenlunde langt Liv at virke i.

I hans Tid faldt imidlertid Krigens og Pengekrisens onde Aar, og han maatte 1819 og 1830 optage Fideikommisets faste Kapitaler mod Prioriteter i Frederiksdal, hvortil han allerede 1812 havde sikret sig en kgl. Bevilling. Da Laanene oversteg Ejendommens Indtægts-

værdi, laa der en Fare i disse Transaktioner, idet Fideikommiset ved en eventuel Realisering af Pantet ikke vilde faa sine Penge ind igen. Det indsaa Sønnen Grev Johan Sigismund Schulin (1808-80), og da han som Frederiksdals fjerde Besidder overtog Gaarden efter Faderens Død, begærede han derfor det Schulinske Fideikommis forandret til et Gods fideikommis. Kancelliet gik ind paa Tanken, fordi Pengene oprindelig var bestemt til at købe Stamhus for, og ved kgl. Resol. af 3. Maj 1837 blev Frederiksdals Hovedgaard derefter et

FREDERIKSDALS HOVEDBYGNING
(Mod Vejen; Fotograf)

Fideikommis i den Schulinske Familie, medens iøvrigt Bestemmelserne i Testamentet af 1770 blev opretholdt. Omtrent i et Aarhundrede sad denne og den følgende femte Besidder, Grev Sigismund Ludvig Schulin (1846-1929), paa Frederiksdal, og i dette Tidsrum var Ejendommen baandlagt, men da den nuværende Besidder, Grev Sigismund Schulin, kom til i 1929, blev Fideikommiset afløst efter Bestemmelserne i Lensloven, og Frederiksdal er nu atter fri Ejendom fra 14. April 1930.

Frederiksdals Hovedbygning udmærker sig navnlig ved sin pragtfulde Beliggenhed, der stærkt understreger Skønheden i dens simple linjerne Arkitektur. Den er ikke stort større end en moderne Rigmandsvilla, men set fra Næsskoven Syd for Mølleaaen tager den sig imponerende ud. Valget af Byggeplads har været af afgørende Betydning. Bygningens Opførelse kan tidligst være paabegyndt i Foraaret 1744, og det følgende Aar omtales den paa en saadan Maade, at man maa tro, at denne »magnifique Bygning paa den for Furesø

liggende høje Banke« i hvert Fald i det Ydre er færdig. Senest i Foraaret 1747 maa den være taget i Brug, og naar Statsminister Schulins Sønnesøn firsindstve Aar efter fortæller, at Farfaderen paadrog sig sin dødelige Sygdom i Foraaret 1750 ved at inspicere Arbejdet ved Frederiksdals Hovedbygning, kan det næppe gælde selve Opførelsen, højt Opsætningen af det grevelige Vaaben over Hovedindgangen. Bygningen gjaldt i ældre Tid for et Værk af Jardin, hvilket er umuligt allerede af den Grund, at denne berømte franske Arkitekt først kom til Danmark et Tiaar efter. Senere har man gættet paa Tyskeren Joh. Gottfried Rosenberg, men rimeligst er det at tænke paa den danske Hofbygmester Nic. Eigtved, som Schulin benyttede 1741-42 ved Byggearbejdet paa sin Gaard paa Østergade i København, Efterslægtsselskabets nu nedrevne Ejendom — hvis man da overhovedet vil søge Arkitekten inden for de kendte Navne. Ved Opførelsen af mange nordsjællandske Lystgaarde holdt man sig til Bygmestre uden for Arkitekternes Kreds, Haandværkere, der forblev navnløse i Datiden, men ofte var i Besiddelse af udmærket kunstnerisk Skole i Forbindelse med et praktisk Syn paa Tingene. Derfor leder man saa tit forgæves efter Arkitektens Navn.

Det er en grundmuret Bygning beliggende i Retningen Nordvest til Sydøst, i eet Stokværk med Kælder og Mansard, dækket med Tegl. Mod Opkørslen fra Frederiksdalsvejen er Facaden udstyret med en smal rustikprydet Midtrisalit, hvori Hoveddør med monumental Fritrappeløber, og over Gesimsen det Schulinske Grevevaaben; ved Enderne to fremspringende Pavilloner med Hjørnepilastre i Rustik. Havefacaden er inddelt paa en lignende Maade, men Midtrisalitten er bredere og Pavillonerne erstattede af ganske svagt fremspringende Hjørnepartier, der løber op i afsluttende Rokokko-Kartoucher; Midtrisalitten, der spænder over Havedør med Fritrappeløber og de to tilstødende Vinduer, afsluttes foroven af en Attika med fire Sandstensfigurer forestillende Aarstiderne og over Havedøren sidder et kronet Skjold med Indskriften *Optimi Regis Beneficium*: en storsindet Konges naadige Gave. Døre og Vinduer er indrammet af Sandstensfatninger, som over Dørene og de to Vinduer i Havefacadens Midtrisalit er lukket med ornamenterede Buer, alle de øvrige Vinduer er med lige Afslutning foroven. I Tagetagen er hele Vejen rundt 22 Kviste. Indvendig er Vestibulen og navnlig Havesalen rigt prydet med Stukornamenter i Rokokko, medens Spisestuen nærmest er Empire med inddelte Væg-felter.

Bygningen har vel nok i Hovedtrækkene, men ikke helt, bevaret sin oprindelige Skikkelse. I den ældste Synsforretning fra 1776 omtales kun een Stentrappeløber med Jærngelænder, nemlig den mod Slots-gaarden, den mod Haven maa være opsat senere. I Tagetagen siges at være otte »store Tagvinduer«, saa Mansarden maa antagelig være

ombygget, og om Altanen fortælles, at den er »siret med Stenhugger-Postamenter og tillige det adelige Vaaben«; muligvis har de fire Stenvaser, der nu staar ved Opkørslen, oprindelig haft deres Plads her. Indvendig er der næppe rørt ved de mod Haven i begge Etager liggende Værelser. Men kun Havesalen med sine fire store Spejle og fire vægfaste Malerier omtales som stukornamenteret; i Stueetagen nævnes iøvrigt ni Værelser og otte Marmorkaminer, i Pavillonerne tre

FREDERIKSDALS HOVEDBYGNING
(Mod Haven; Litografi ca. 1860)

Kabinetter og en grøn Marmorkamin. Mansarden indeholdt Altansal og otte Værelser. I Kælderen var Køkken, Fadebur og 12 Kamre.

Udbygningerne til Schulins Frederiksdal var lidet vidtløftige. De bestod kun af to 12 Fag lange Bindingsværkshuse med Tegltag, beliggende ud mod Opkørslen, noget fjernet fra Hovedbygningens to Sidepavilloner, saaledes at der dannedes en ottekantet Slotsgaard, som mellem Bygningerne var hegned af Stakit med murede Piller. I den østlige Udbygning var der Bryggers og Vaskehus, i den vestlige Stald og Vognport. Endnu lidt fjernere mod Vest, uden for Slotsgaarden, laa yderligere et lille Vognskur. Mere var der ikke i 1776 og Matrikulkortene fra ca. 1810 viser ingen Forandringer i Slottets nærmeste Omgivelser. Gartnerhuset var blevet liggende paa sin gamle Plads — og ligger der forøvrigt endnu. Avlsbygninger var der ingen af — den Avl og Græsning der var, har rimeligvis for største Delen været

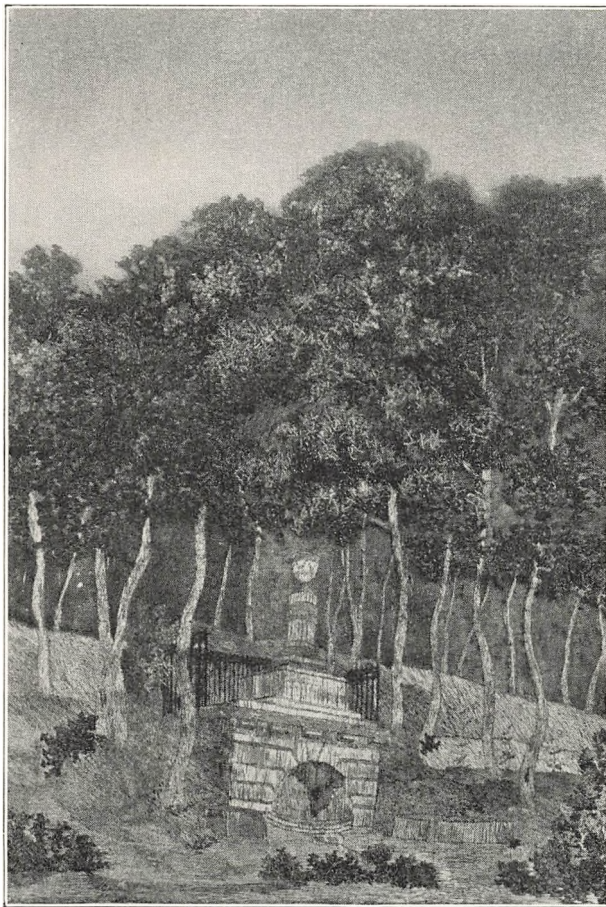
forpagtet ud ligesom Mølle og Værtshus. Den gamle faldefærdige Ladegaard, som Schulin overtog, er bleven nedbrudt, og der er næppe opført nogen ny. I 1810 ligger der en Længe lidt Nord for Møllegaarden og her havde Frederiksdals Avlsbygninger deres Plads i 1830erne, men ved Midten af 1850erne var de flyttet op ved Slottet.

FRA FREDERIKSDALS STORSKOV («AASEN»)
(Fotografi)

Schulins Haveanlæg nød stort Ry i Datiden, men mere ved deres Udstrækning og storslaaede Beliggenhed end ved deres Udstyr. Fontæner, Postamenter og Billedhuggerarbejder, som de fleste nordsjællandske Haver kunde opvise, omtales ikke ved Frederiksdal. Det var oprindeligt en Terrassehave, der strakte sig fra Slottet ned mod Mølleaaen og fortsatte paa søndre Bred — eller som Pontoppidan lidt ubehjælpsomt fortæller, at den »daler midt i og rejser sig til begge Sider temmelig højt« og »forestiller tvende Amphitheatra mod hverandre«

med Mølleaaen imellem. Charlotte Amalies store Lysthave indgik i Anlægget paa den nordre Bred, og for at faa Stigning i Terrassehaven paa den søndre, og tillige skaffe en passende Afslutning for Udsigten fra

LOUISEKILDEN
(Silkebroderi fra ca. 1800)

Slottets Havedør, anlagdes (ved Jægerbakken) en kunstig Forhøjning, der senere blev beplantet. Den er endnu let kendelig i Terrænet. Tidligt i det nittende Aarhundrede blev Haven omlagt i engelsk Stil og en Del af Skoven indtaget til Park, ligesom ved Sorgenfri.

Skovtilliggendet til Frederiksdal er i Schulinernes Tid udvidet med den lille Skovpart »Friheden«, der ligger Nordvest for Slottet og danner en Fortsættelse af Spurveskjul, plantet ca. 1790 paa et Stykke

Agerland, der tidligere bar Navn af »Dejligheden«. I 1822 opgjordes det samlede Skovareal til ca. 280 Tdr. Land, deraf Spurveskjul 41, Friheden 6, Næsset 46 og Hareskov (3: Storskoven) 187. Alle Skovene var fredet, Friheden i frodig Opvækst.

Søstrene Hedeveg og Louise Warnstedt elskede disse tyste Skove og lod sig begrave under Spurveskjuls brede Trækroner:

De hvile sammen
Saa ømhedsfuld
Bag Bøgestammen
I sorten Muld,

som Digteren siger. Fra deres Tid stammer ogsaa Monumentet over »Louisekilden« ved Skovstien langs Mølleaaen, en Sandstens-Opbygning, kronet af en kanneleret Søjle med Topvase, rejst af Hedeveg Warnstedt for Søsteren Louise, som har givet Kilden Navn. Den er restaureret for nogle Aar siden og Omgivelserne derved bragt ud af den oprindelige Stil. Bakkeskraaning, hvoraf Kilden rinder og ved hvis Fod Monumentet er rejst, er bleven stensat helt op mod Kildebygningen, og Stien er omlagt, saa at den nu løber neden for Kilden. Denne Omlægning har bragt Forstyrrelse i Indskrifterne. Tidligere gik Stien oven over, ligesom ved Kirsten Pils Kilde i Dyrehaven, og der finder man den ogsaa afsat paa ældre Kort. Her, mod Alfarvej, læste den forbiilende Vandrør Hovedindskriften, som nu er gemt paa Monumentets Bagside i en opvoksende Beplantning:

I Aaret 1775 flyttede
CHRISTIANA LOUISE WARNSTEDT
hid at boe med mig paa Fridricsdal.
I taknemmelig Erindring her af, og
for at pryde denne Kilde, som i samme
Aar blev opdaget, er dette Mindes-Mærke
i Aaret 1791 oprettet
af hendes Syster
H. Schulin.

Paa den modsatte Side, ud mod Aaen hvor man steg ned for i Ensomhed at »dvæle« ved Kilden (men altsaa nu mod Stien), findes en Strofe af Joh. Nordahl Brun, tidligere delvis ulæselig, men ved Restaureringen ophugget efter et trykt Program i Anledning af Monumentets Indvielse 17. Aug. 1791. Den er i Tidens følsomme Stil og i de rigtige Kilde-Aleksandrinerne:

O Du! min Glædes og min Sorgs Deeltagerinde!
Som loed mig i Dit Skiød en anden Moder finde,
Ei blot ved Fødsels Baand, men meer ved Venskab min,
Dit Raad, Dit Mod, Din Trøst veiledde mine Trin.
Min Søster! Himlen mig Dit Selskab vilde skienke,
LOUISE blev min Deel, og jeg blev mindre Enke:
Til Vidne derfor staaer et skønsomt Hiertes Gield
Tilligemed Dit Navn paa dette Kildevæld.

IV. MØLLE, VÆRTSHUS OG LYSTSTEDER

Lige til vore Dage har der ligget Mølle og Værtshus til Frederiksdal. Da Frederik III indrettede Kongsgaard paa det gamle Hjortholms Enemærker, opretholdtes Møllen som et Tilliggende til Gaarden og fik Navn af *Frederiksdals Mølle*. David von Cölln blev siddende i sin Forpagtning og fik 1669 et nyt Privilegium paa det af Henrik Müller anlagte Kobberværk, hvis Vandkraft forbedredes ved at udtappe fire Fod Vand af Lyngby Sø. Men han fik ikke Brug for det og indløste det ikke. Ved Charlotte Amalies Tiltræden i 1670 lod Dronningen Sluserne og Værkets Huse sætte i Stand, men Møllen var i Uorden, og da David von Cölln ikke kunde svare for sig, blev han sat fra Bestillingen, skønt det ikke blot var fra hans Side, Kontrakten var misligholdt. Dronningen traadte derefter i Forhandling med Kobbersmed Henrik Ehm, der nylig havde købt Brede af Kongen. Han vilde imidlertid ikke have noget at gøre med Frederiksdals-Møllen, og Resultatet blev, at alle Materialer overflyttedes til Filialværket paa Ny-mølle, som Henrik Ehm foreløbig overtog.

Man vidste nu ikke bedre end at spørge Kommercekollegiet til Raads om, hvad der skulde gøres ved Frederiksdals Kobbermølle, og dette nyoprettede Erhvervsraad lagde ikke Skjul paa, at et Messingværk kun var rentabelt med Statsstøtte — derved at Kongen overlod det Tiendekobberet fra Norge for en bestemt fastsat Pris og lod sin Hofstat af-tage de færdige Varer. Desuden kunde man ikke konkurrere med Svenskerne, der havde Materialet nærmere og Kullene billigere. Paa Frederiksdal burde der først og fremmest drives Kornmølle og dernæst anlægges en Papirmølle og et Valkeværk.

Dronningen, der var ivrig efter at udbygge sin Ejendom økonomisk, fulgte Sagkundskabens Anvisninger. I 1671 besluttedes det at anlægge en Tøjfabrik paa Frederiksdal, hvortil Dronningen paa Kollegiets anbefaling gav Fabrikanten, Hans Baltzer Quell, et Forskud. Men mere kom der ikke ud af det. Derimod kom et Skarlagensfarveri i Gang som et Led i den projekterede Industridrift ved Frederiksdal; det oprettedes af to Tyskere, som Dronningen 1675 gav Skøde paa en Plads ved Lyngby Sø, der kaldtes Vasager (paa Bagsværdgaards Grund), men heller ikke det bestod ret længe. Den af Kollegiet foreslaaede Papirmølle blev ganske vist til Virkelighed og bestod omtrent en Menneskealder, men noget lønnende Aktiv blev den aldrig. I Slutningen af 1673 havde Holsteneren Hans Heuser faaet den gamle Kobbermølle indrettet til sit nye Formaal, og Kongen gav ham Bevilling til rundt omkring i Landet at lade indsamle »Lumper og Plyndringer« (∴ Klude og Tøjaffald) til Brug ved Papirfabrikationen. Han havde ogsaa overtaget Kornmøllen og begge Værker var i Drift ved Matrikuleringen 1682. Kornmøllen var stor, med to Kværne og to Vandhjul

paa 9 og 6 Alen, Papirmøllen vel nok i noget mindre Format; til Møllerne hørte den gamle Aalekiste og ude ved Furesøen var til Strømmens Regulering bygget en mægtig Sluse af 54 plankeklædte Pæle. Heuser havde imidlertid Vanskelighed ved at klare sin Forpagtningsafgift, var en Overgang helt borte, men knyttedes derefter til Strandmøllen, og da Dronningen ogsaa købte dette mere indbringende Værk 1690, kom Frederiksdal atter under hans Styre. Heusers Efterfølger Johan Drewsen, der tiltraadte 1693, drev ligeledes begge Papirmøller i Forening, men Frederiksdal-Værket laa ofte stille, var i Reglen i daarlig Stand og for svært efter den ringe Strøm der var — jævnlig sandede Slusen endda til og holdt Vandet ude. Tillige var der fra Kobbermøllens Tid alt for mange Bygninger at holde vedlige. En Tid synes man at have forsøgt med Fabrikation af Spillekort (1694), men Enden blev, at Papirmøllen ved Frederiksdal blev nedlagt omkr. Aar 1700.

Kornmøllen, der gav et mere beskedent, men til Gengæld sikrere Udbytte, opretholdtes ned gennem Tiden. Drewsen havde den vedblivende i Forpagtning efter Papirværkets Nedlæggelse og beholdt den ind i Sophie Hedevids Tid. Fra 1727 afløstes han af Hans Hoff, i 1736 overtoges Møllen af Fred. Conr. Beedtz. Han bragte den i god Stand og fik 1741 til Gengæld Fæstebrev paa Livstid, saa at han ikke kunde sættes fra Forpagtningen. Det var dog ikke (som ellers paa Københavns Amt) Superficiærfæste — han var ikke Ejer af Bygningerne, de var fulgte med Frederiksdal ved Overdragelsen til Schulin. I 1776 hørte et helt Komplex af større og mindre Huse til Frederiksdals Mølle; Hovedbygningen var ikke særlig anselig, men Møllehuset ved Aaen var en statelig Bindingsværksbygning med murede Vægge, tre Stokværk høj. I det nittende Aarhundrede forsøgte man atter med Industridrift i Forbindelse med Kornmøllen, først med et Stampeværk, der kunde valke 200 Alen Klæde daglig, og efter at Møllen var brændt i Efteraaret 1837, tillige med en Papirfabrik, hvortil Grev Schulin fik Privilegium 1838. Disse Gengangere fra en fjern Fortid vilde dog heller ikke lykkes nu — i 1845 var man atter vendt tilbage til Kornmøllen i Enedrift. Nu er Frederiksdals Mølle nedlagt, og Sluseværket ved Kørebroen, der fra midt i 1880erne var et Led i det til Københavns Befæstning hørende Overrislingsanlæg, tilhører nu Fureaaens Strøminteressenter og har efter Fæstningens Nedlæggelse mistet sin militære Betydning. Tilbage staar en Del af Møllebygningen, med Charlotte Amalies kronede Monogram i Gavlmuren mod Aaen, som et Minde om den travle og til Tider storslaaede Virksomhed, der en Gang udfoldede sig paa dette Sted.

Ogsaa *Frederiksdals Værtshus* var i Fortiden som i vore Dage et Sted, hvor der rørte sig et rigt og broget Folkeliv. Henrik Müller havde som omsorgsfuld Arbejdsgiver bygget et Krosted for sine Ar-

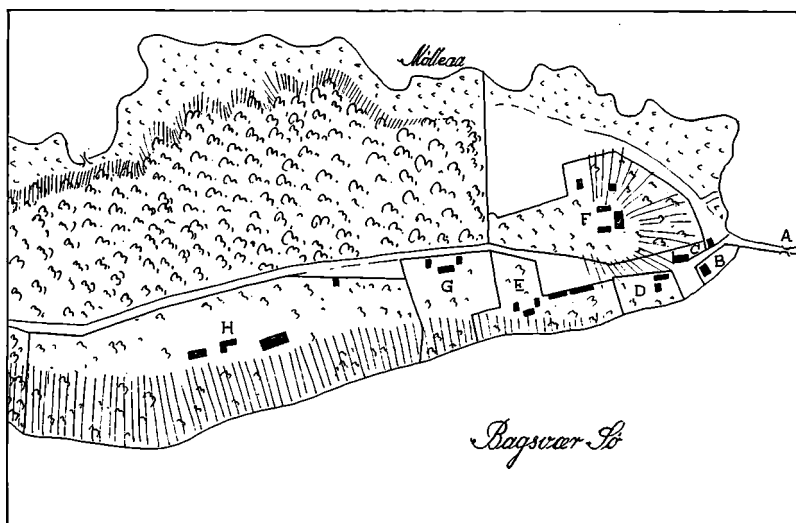
MØLLEAEN VED FREDERIKSDAL I BEGYNDELSEN AF 19. AARHUNDREDE
(Maleri; til Venstre Slottet, i Midten Møllen og Møllegaarden, i Forgrunden Beværtningshaven)

bejdere ved Kobberværket, der ogsaa søgtes af Møllegæster og vejfarende. David von Cølln havde de to Kroer i Frederiksdal og Bagsværd i Forpagning, og de fulgte ogsaa i Charlotte Amalies Tid med Godserne, naar de forpagtedes bort, men ved Frederiksdal var det senere ofte Mølleren, der tillige drev Værtshuset. Kro var det egentlig ikke — Værten havde ganske vist Ret til at brygge og brænde, men Lokaliteterne var indskrænkede og der var daarlig Plads til at huse liggende Gæster. Frederiksdals Værtshus fik derfor tidlig Karakter af Traktørsted for Folk fra Hovedstaden, der var paa Udflygt og som ikke kunde nøjes med Naturromantik og Kildevand alene. At Frederiksdal allerede paa Holbergs Tid rivaliserede med Gyldenlund, er der mange Vidnesbyrd om. Vel kendt og allerede tidligere citeret er Henriks Replik i Maskeraden om »at rejse til Gyldenlund og Frederiksdal om Sommeren«, hvortil han føjer: »men hvad der bestilles iblandt, ved min Bror perfekt, som er Lejekusk« — han kørte nemlig Parrene derud. Mindre kendt, men lige saa oplysende er et Sted i den lokaliserede Oversættelse af Molières Fruentimmerskolen, opført i 1720erne paa den første danske Skueplads, hvor den sidste »Ægte-skabsregel« er formuleret saaledes:

En Kvinde saasom Bondens Hund
 Er tryggest hjemme i sin Lænke,
 Paa Fredriksdal og Gyldenlund
 Bør ingen ærlig Kone tænke.
 Af hvem end Pengene dertil udgives,
 Det største dog paa Mandens Regning skrives.

Værtshuset laa oprindeligt lige under Bakken, hvor det »lange Vaanhus« havde sin Plads — altsaa paa den sydlige Bred af Mølleaaen. Det var et yderst beskedent Bindingsværkshus med Kvist og bag ved en lille Kampestenskælder, muret »ind i Bjerget«, hvor man om Sommeren kunde holde Øllet koldt. Da Sophie Hedevig overtog Frederiksdal, var dette gamle Krosted faldefærdigt af Ælde, og da det laa paa et for Herskabet ubelejligt Sted, lige under Hovedbygningen, lod Prinsessen det 1718 flytte ned i Skoven ved Bagsværd Sø, omtrent dér hvor nu Sophienholm ligger (sml. Kortet Side 519). Det nye Værtshus blev bygget af Materialer fra den nedbrudte Bagsværdgaard og var lidt rummeligere end det tidligere. Det blev nu bortforpagtet særskilt, og Prinsessens Kromand var fra 1726 den samme Fred. Beedtz, der siden tillige overtog Møllen og som endnu sad ved Stedet, da Schulin fik Frederiksdal af Kongen. I 1777 blev Værtshuset flyttet tilbage til sin gamle Plads neden for Bakken, med en Serveringshave, der strakte sig langs Mølleaaen fra Ladegaardsmarken i Vest til Skovledet i Øst. Mølleren Rasmus Galberg fik 1776 Fæstebrev paa Grunden og lod de nye Bygninger opføre. Det blev et hyggeligt lille Traktørsted med blaa-

malede Stolper og Løsholter, Gæstestue og Skænkekammer med indbyggede Alkover, med Krambod og en Sal i Tagetagen. Haven laa i Terrasser op ad Bakken ligesom forud Charlotte Amalies lille Lysthave. Alt var pynteligt, Havestakitterne med udsvejfede Hoveder og drejede Kugler — en Sommerbeværtning, der først og fremmest var indrettet paa Traktement i det fri, af den samme hyggelig-spidsborgerlige Art, der længer ned i Tiden pristis af Guldalderens Digtere. Først

NY FREDERIKSDAL OMKR. AAR 1800

(Efter Kort i Matrikulsarkivet)

A. Nybro, B. C. Tusculum, D. Raffa Lyststed, E. Beckers og Junges Lyststeder (Spro), F. Fischers Lystgaard (Marienborg), G. Christianelyst, H. Sophienholm

ved Midten af det nittende Aarhundrede flyttedes Kroen — for tredje Gang — over paa sin nuværende Plads Nord for Mølleaaen. Endnu i vore Dage er den et Tilliggende til Frederiksdals Hovedgaard.

Foruden Mølle og Værtshus laa der paa Frederiksdals Grund fra ældre Tid nogle Skovfogedhuse, der senere blev til Lyststeder, og i Schulinernes Tid bortfæstedes yderligere en Række Pladser i Skoven og ved Bagsværd Sø, hvor der rejste sig skønne Landgaarde med pragtfulde Haver. I den østlige Del af Næsskoven voksede tidligt i det attende Aarhundrede en hel lille Landsted-Bygd op langs Bredden af Bagsværd Sø. Den kaldtes ofte »Ny Frederiksdal« og ligger endnu i vore Dage i uberørt Idyl som en af Nordsjællands skønneste Belyggelser. Oprindeligt spaltede Nybrovejen sig kort efter Broen i to Grene, hvoraf den sydligste løb tæt ved Søbredden (sml. Kortet

Side 519), og skønt dette gamle Vejløb allerede blev nedlagt omkr. Aar 1800, markeres det endnu af Bygningernes Facadelinje paa det nuværende »Søro«.

Tusculum. De ældste Landsteder ligger nærmest Nybro. Her opførtes Frederiksdals første Skovfogedhus den Gang Skoven til Hjortholm Mølle blev indhegnet og gjort til Dyrehave. Frederik III havde 1669 ladet Christoffer Parsberg udvise Plads til et Hus ved »den nye Bro« for Hans Eskildsen Koch, en tidligere Løjtnant, som Kongen havde antaget til Kapun- og Kaninmester ved Frederiksdal, og som ikke blot skulde have Hus at bo i, men ogsaa en indhegnet Plads til at opdrætte Kapuner paa, og tillige være Brovagt og Dyrevogter. Charlotte Amalies Overtagelse af Frederiksdal overflødiggjorde imidlertid denne alsidige Embedsmand, der næppe nogensinde kom til at fungere, men et Hus blev der rejst og en Bromand og Skovfoged fik Stade i »Nybrohuset«. I første Halvdel af det 18. Aarhundrede hed han Johan Meinert og havde tillige Fiskeriet i Bagsværd og Lyngby Søer i Forpagtning, senere var det Frederik Jørgensen Skov, der 1745 afgav Byggeplads til de to velkendte Storhandelsmænd, Brødrene Joost og Gysbert van Hemert, som her lod opføre et »Landhus«, der forblev i Familiens Eje omtrent Aarhundredet ud. De fik Fæstebrev af Schulin 1746, og muligvis er Pladsen udvidet 1752, da der udstedtes nyt Fæstebrev af Statsministerens Enke. Gysbert gik ud, Joost blev Eneejer og ved Etatsraadinde Hemerts Død 1778 overgik »Landhuset«, som det stadig kaldes, til Sviger sønnen Admiral A. N. de Fontenay, og først hans Enke solgte det 1791 til Konferensraadinde Else Marie de Bang, der atter 1798 afstod det til senere Kommerceintendant Jens Friederich Hage. Landstedets Bygninger laa paa begge Sider af Vejen og der var Haver baade til Sø- og Landsiden. Hages Dødsbo solgte det 1832 til den fransk-reformerte Præst i København J. A. Raffard, som var Ejer indtil 1850. I 1854 erhvervede Kammerherre og Dr. phil. Gregers Christian Lensgreve Raben dette skønt beliggende Lyststed, som han lod kalde »Tusculum«, og skænkede det til sin Adoptivdatter Amalie Raben. Hun ægtede 1865 den norske Digter Andreas Munch og afhændede n. A. Lyststedet. Senere har det flere Gange været i Handelen.

Raffs Lyststed. Vest for Skovfogedhuset, der siden blev til Tusculum, fik Kirsten Jensdatter i Fortunen 1716 Fæstebrev paa en Byggeplads »med derhos et lidet Stykke Jord til en Kaalhave næst op til Johan Meinert Fiskers iboende Hus ved Nybro«. Hun byggede sig et lille Hus, men maatte ikke holde Kro, som hun var vant til fra Fortunen, og levede her i mange Aar. Efter hendes Død købte Justitsraad Anthoni Raff 1741 Huset og fik Fæste paa hendes Grund, hvor han allerede havde Lyststed Vest for det gamle Hus. Raff ejede det en Menneskealder, først Enken solgte det 1772. I de næste tredive Aar havde det nete

lille Lyststed med Baad i Søen og Salutkanoner omkring Flagstangen mange forskellige Ejere, mest Kinafarere, der havde tjent Formuer som Betjente i Asiatisk Kompagni. Supercargo Henrik Thulstrup, Besidder af den herskabelige Gaard Kongsvilje ved Buddinge, havde 1807 faaet det ved Giftermaal med Overstyrmand Ryes Enke, f. Barfred, men gik fallit og Lyststedet kom paa andre Hænder 1832. Det ejedes derefter 1832-54 af den hovedrige jødiske Legatstifter Simon Aron

TUSCULUM
(Fotograf 1933)

Eibeschutz, fra 1862 af Jens Gyldendal, hvis Enke ægtede Kaptajn Halvor Nysted, som var Ejer af Lyststedet indtil 1904.

Beckers Lyststed, nu *Soro*, er sammenstykket af flere forskellige Pladser i Skoven — hvoraf den ejendommelige geometriske Figur, Ejendommen har paa det vedføjede Kortudsnit (Side 533). Pladsen ved Søen længst mod Øst fik Forvalter Laurs Nielsen til Ejendom ved en kgl. Koncession af 22. Aug. 1740, paa et Tidspunkt, da Frederiksdal laa under Kronen. Den var kun lille (60 × 44 Alen) og laa mellem Kirsten Jensdatters Hus (senere Raffs Lyststed) og et Vænge, der tilhørte Værtshusmanden, som den Gang havde sin Kro nede ved Bagsværd Sø. Laurs Nielsen lod her opføre et Hus for den unge Enke efter en af Frederiksdals Gartnere, som han havde taget til sig i Datters Sted, og siden skulde Huset tjene til Enkesæde for

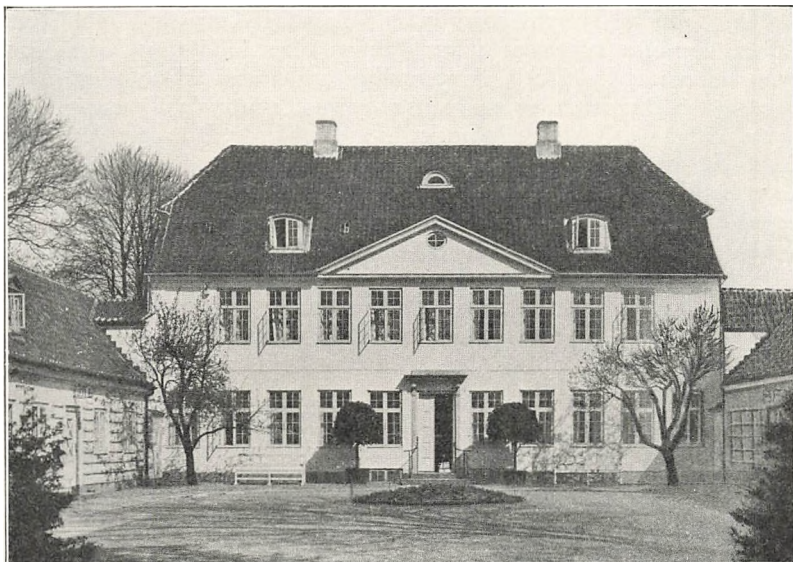
hans Hustru, naar han faldt fra og maatte aflevere sin Embedsbolig. I 1760 holdtes Auktion over afg. Madame sal. Laurs Niensens Hus og Brandmajor Johan Boye Junge købte det. Den oprindelige Plads, som Laurs Nielsen havde faaet afgiftsfrit for sin egen og Hustrus Livstid, var blevet udvidet med en Fæstegrund, formodentlig af Værts-husmandens Vænge. Det var et anseligt Lyststed: en Hovedbygning paa 11 Fag med smukt udstyrede Værelser, en Bygning med Lade og Borgestue og mellem de to Bygninger en mindre med Gennemkørsel, foruden Stalde til Heste og Kør. Haverne var vel holdte, tæt ved Søen en Alle med Lysthus og ud mod Nybrovejen, hvis sydlige Gren løb forbi Bygningerne, et Fortov med Linde- og Kastanjetræer. Efter Boye Junge købtes Landstedet 1783 af Ritmester Herman Junge og ved dennes Død 1810 af Professor og Hofapoteker Gottfried Becker, som i Forvejen ejede Naboejendommen.

Til Gartnerenken — Giertrud Margrethe Rüdiger *) hed hun — var der sørget for Hus ogsaa efter Plejeforældrenes Død. Hun havde sin Bolig nær ved deres, paa det Grundstykke, der skyder sig ind i Christianelyst. Det blev ogsaa et Lyststed, som efter hendes Død ejedes af Skov-rider G. C. Hilcker (fra 1782), Komponisten Johan Schultz (fra 1792) og Zahlmester Emanuel Basler (fra 1795), der 1796 solgte det videre til Hofapoteker Becker. Efter at Nybrovejens sydlige Løb var nedlagt, fæstede Becker yderligere 1805 Pladsen mellem de to Vejgrene ud for hans Ejendom, saaledes at han fik Facade til Alfjarvej — og hertil føjede han altsaa 1810 Boye Junges gamle Lyststed. Hofapoteker Becker døde 1845 og hans Søn, Historikeren Dr. phil. J. G. Burman Becker afhændede 1856 den samlede Ejendom, det nuværende Søro, til Kammerherre Rogert Fønss, som efter at være bleven Ejer af Sophienholm atter 1864 solgte Lyststedet til Mekanikus C. C. Burmeister, Grundlæggeren af Burmeister & Wain, hvis Slægt endnu ejer det.

Fischers Lystgaard, senere *Marienburg*, hører ogsaa til Ny Frederiksdals ældste Lyststeder. Kommandørkaptajn Olfert Fischer, Fader til Søhelten af samme Navn, havde kort efter Schulins Overtagelse af Frederiksdal faaet Fæstebrev (af 11. Marts 1745) paa et Grundstykke ved Landsiden af Nybrovejen, og her »udi Enden af Frederiksdals Skov, paa en Banke ikke vidt fra den saakaldede nye Bro« havde han ladet opføre en »meget smuk Bygning«. 1750 overdrog han dette Lyststed til Peter de Windt, hvis Enke ægtede Oberstløjtnant Fred. Jac. Schaffalitsky de Muckadell, der atter 1764 skødede det til den rige københavnske Handelsmand Gysbert Behagen. Lyststedets oprindelige Tilliggende var bleven udvidet ved yderligere Tilfæstning og blev i Behagens Ejertid en herskabelig Lystgaard. Det var et tre-

*) Hun var Enke efter Urtegaardsmand Johan Henrik R., der døde i Foraaret 1740, og Søsterdatter til Laurs Niensens Hustru Anna Margrethe Jensdatter Falk. Laurs Nielsen døde i Marts 1754, hans Hustru i Decbr. 1759.

fløjet Anlæg, Hovedbygningen af den ældre Type med en stor trefags Sal gennem hele Huset, Hovedfacade mod Havesiden, to Sidefløje ud mod Gaardspladsen. Haven var anlagt i Terrasser med Lysthuse i Form af tyrkiske »Telte«, solidt opførte med Plankevægge og Fliser i Gulvet, den var rigt forsynet med Skulpturer i Bly og Sten (bl. a. otte store Munkehoveder), og til Gaarden hørte et Vænge, der gik helt ned til Mølleaaen. Behagen ejede Gaarden saa længe han

MARIENBORG
(Fotografi)

levede og Enken, Gertrud Elisabeth f. Wasserfall, beholdt den efter ham. Hun solgte den 1793 til Kammerherre Werner Rosenkrantz v. Giedde, der kun var Ejer til 1795, men naaede at forøge dens Tiliggende med Mark og Eng, saaledes at det omkr. Aar 1800 var en Ejendom paa 11 Tdr. Land, Næssets næststørste. Den kaldtes i Behagens Tid »Lystgaarden Frederiksdal«, men Giedde omdøbte den til »Marienborg«. I de følgende Aar var den paa mange forskellige Hænder, men fik 1809 atter en stabil Ejer i Højesteretsadvokat Peter Boll Wivet. Han døde 1824, Datteren gift Sandholt overtog Marienborg og beholdt den til 1850. Senere ejedes Lystgaarden over et længere Tidsrum af Enkegrevinde Rosalie Moltke til Espe og hendes Døtre (1864-99).

Af noget yngre Oprindelse er de to vestligste Lyststeder i Ny Frederiksdal, Christianelyst og Sophienholm, begge paa Søsiden.

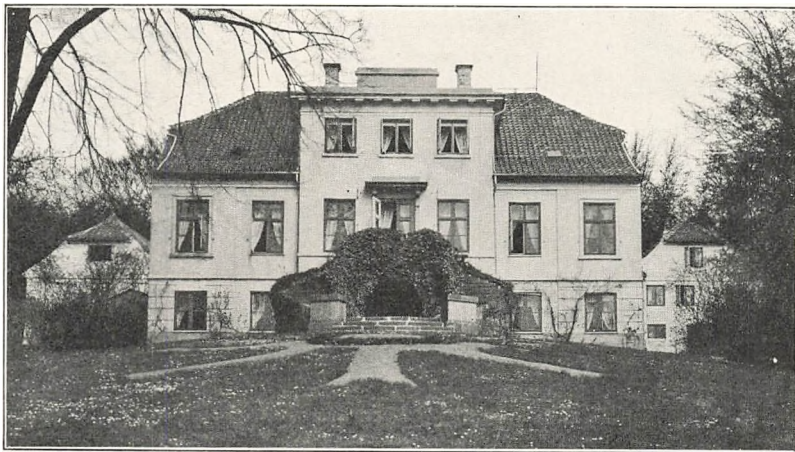
Christianelyst var i det attende Aarhundrede ligesom Raffs Lyst-

sted en Tid lang Tilflugtssted for velhavende Kinafarere, der havde lagt op. Det er oprindeligt bygget af en Gartner Joh. Fred. Bock, som 1774 fik Fæstebrev paa to Pladser i Næsskoven mellem Sophienholm og Beckers senere Lyststed, den ene (150 Alen bred) Nord for Nybrovejens sydlige Løb, hvor han lod Bygningerne opføre, den anden (100 Al. bred) Syd for, hvor han anlagde Have ned mod Søen; senere kom de to Pladser ved Vejens Nedlægning til at udgøre et sammenhængende Hele. Han døde kort efter og Enken solgte 1775 Stedet til Kaptajn, senere Overekvipagemester i Asiatisk Kompagni Joh. Henr. Haste, der efterfulgtes af Niels Ottesen (fra 1784) og Niels Lembach Fehmann (fra 1786), begge tidligere Faktorer i Trankebar. Efter den sidste Død sad der en Række hyppigt skiftende Ejermænd paa Lyststedet, bl. a. Regimentskvartermester Carl Ludv. Drewsen, der havde faaet det ved Giftermaal og udvidede Haverne med flere tilfæstede Grundstykker, og tillige var Ejer af en Gaard i Bagsværd. I 1807 købte Løjtnant Andreas Bodenhoff som Panthaver Drewsens Ejendomme og skødede 1810 Lyststedet i Ny Frederiksdal til svensk Generalkonsul Edward Gram, fra hvis Ejertid Navnet »Christianelyst« stammer. Det tilhørte derefter en Aarrække Universitetsbogtrykker Jens Hostrup-Schultz (1826-41), senere Etatsraad C. A. Broberg, og af ham købte Højesteretsadvokat C. Liebe det 1881. Lyststedet er endnu i Familien Liebes Eje.

Sophienholm, langt det berømteste af alle Ny Frederiksdals Landsteder, stammer omtrent fra det samme Tidspunkt som Christianelyst. Det er grundlagt af Etatsraad og Direktør i Generalpostamtet Theodor Holm, senere adlet Holmskjold, hvis Hustru Sophie Magdalene Schrödersee har givet det Navn. Han fik 1. Maj 1767 Fæstebrev af Gehejmerraadinde Schulin paa en Byggegrund og Haveplads ved Bagsværd Sø oven for (d. v. s. Vest for) Frederiksdals Kro, ikke særlig stor til at begynde med — 135 Alen langs Søen og 152 Alen mellem Søen og Nybrovejens sydlige Gren, som den Gang ogsaa kaldtes Kollakollevejen. Etatsraad Holm byggede sig her et Landhus, der stod færdigt, da hans Ven og Embedsbroder Luxdorph i Eftersommeren 1769 aflagde ham Besøg. I 1773 udvidede han Lyststedets Grund til begge Sider, mod Øst til Kroen og mod Vest ind i Skoven, saaledes at hans Park og Haver strakte sig over godt 600 Alen langs Bagsværd Sø, og Sophienholm var allerede da den største Ejendom i Ny Frederiksdal.

Det var dog først efter 1790, da Agent Constantin Brun købte Holmskjolds Lyststed med Haver og Kobbøl for 6000 Rdr., at det blev en for sine skønne Bygninger og pragtfulde Anlæg viden om kendt Ejendom. Agent Brun hørte til Landets rigeste Mænd og sparede intet for at tilfredsstille sin Hustrus, Digterinden Frederikke Bruns eksotiske og ekscentriske Luner. Grunden udvidede han ved nye tilfæstede

Skovstykker (1795 og 1804), saaledes at Sophienholms samlede Areal ved hans Død var paa ca. 13 Tdr. Land. Holms forholdsvis beskedne Lyststed lod han ca. 1800 den franske Arkitekt Joseph Ramée ombygge i italiensk Villastil, en Hovedbygning med Kælder og to fulde Etager, flankeret af to lavere Fløje paa samme Byggelinje, alle med lave spidst opløbende Tage — i Smag med Hellerupgaard, som Ramée nogenlunde samtidig opførte for Agent Erich Erichsen. Brun lod senere

CHRISTIANELYST
(Fotografi)

en tredje Etage anbringe oven paa Hovedbygningens Tag — hvad der ikke netop flatterede Ramées Bygningsværk. Den franske Arkitekt moderniserede tillige Haveanlægene, omhuggede Træer og skabte Udsigter — til Fortrydelse for Husfruen, der kaldte Ramée »en nyfransk Gartner og Byggerevolutionær«, som fældede hendes kære Træer og »elegantiserede alt«. Efter Tidens Skik lod Bygherren i Sophienholms Park opstille et norsk Hus — den gængse Erstatning for Eremithytterne, der var ved at gaa af Mode — og tillige var der kinesisk Pavillon, Schweizerhus (d. v. s. Bondehytte) og skønne Alleer, bl. a. den saakaldte »Pyrmonter Alle«, en Række Lindetræer, klippede som italiensk Buegang, der førte op til det norske Hus. Den italienske Stil var altsaa langt fra gennemført, tværtimod stærkt tillempet.

Efter hvad August Hennings fortæller 1802 ofrede Brun 60.000 Rdr. paa Sophienholm, og kun — som han siger — for at skabe et skønt Genrebillede, man hurtig saa sig mæt paa og blev ked af, altsammen blot til Lyst, uden en Ko, der kunde give Mælk, eller en Mark, der kunde bære Korn. Ganske vist hørte et Miniaturlandbrug ofte med til en datidig Lystgaard, men det var hyppigst blot en Attrap, som

Constantin Brun, Manden med den nøgterne Forretningssans, formodentlig mente kunde undværes. Dyr var der i alt Fald paa Sophienholm — Frederikke Bruns Æsler græssede paa Plænerne, der saaledes fjernt kom til at minde hende om Roms Campagne. Var hun træt af at styre Pegasen, sadlede hun sit Æsel og foretog Rideture i Frederiksdals Skove, altid ledsaget af en kvindelig Gæst. Hun arrangerede store italienske Aftenfester med Illumination i Haverne, hvor det bed-

SOPHIENHOLM 1826
(Kobberstik)

ste Selskab gav Møde med Prins Kristian Frederik og Gemalinde i Spidsen. Som Nic. Abrahams fortæller blev med Aarene Sophienholm Frederikke Bruns faste Sommerstandplads, hvor hun omgav sig med et Hof af Venner og Veninder, medens hendes Mand Gehejmekonferensraaden helst holdt sig inde i Byen, i sin Klub.

Sophienholm er ved de følgende Ejeres Forstaaelse af de Kulturminde fra en ejendommelig Tid og Kreds, som dette Sted rummer, bevaret ubeskaaret indtil vore Dage. Først efter Ægteparret Bruns Død blev Sophienholm afhændet — og for en meget ringe Sum. Sammen med en Bondegaard, der tidligere havde hørt under Kongsvilje, indbragte Ejendommen ved Dødsbo-Auktionen 1836 kun 6600 Rdr. — en Tiendedel af hvad Constantin Brun havde ofret paa den. Ejer blev Landsoverretsprokurator Ph. Jul. Knudsen (til 1842), derefter Ritmester og Greve Siegfried Raben (til 1853), Grosserer Claus Molt-

SOPHIENHOLM MED OMCIVELSER
(Maleri fra 19. Aarhundrede; Bagsværd Sø i Forgrunden)

zen (til 1863). Kammerherre Rogert Fønss ejede Sophienholm 1863-83, da Lyststedet købtes af Carl Aller, hvis Firma nu er Besidder.

Fra Lyststed-Bygden paa Næsset er det nødvendigt at gøre en sidste Runde paa Hjortholm Mølles og Frederiksdals gamle Enemærker for i al Korthed endnu at berette om et Par bemærkelsesværdige Lokaliteter.

Først om *Kulhus*. I Storskovens sydvestre Hjørne, ved Lyngby Sogns yderste Grænse mod Værløse, laa i gammel Tid nogle Smaahuse, hvis Navn mindede om den udstrakte Kulbrænding, der fandt Sted i disse nordsjællandske Egne. Henrik Müller havde netop købt den nuværende Storskov af Kongen for at brænde Kul til sine Kobberværker. »Kulhusene« bestod af to, senere tre smaa Kulsvierhytter, hvis Beboere betalte Husafgift til Frederiksdals Herskab. Deres smukke Beliggenhed, nær ved Furesøen og de vidtstrakte Skove, lokkede Godtfolk til, og det ene af dem blev en Lystgaard, der bevarede Navnet til vore Dage.

To Brødre af en indvandret tysk Købmandsslægt, Joh. Wilh. og Johannes Colsmann, købte nemlig 1769 for en ringe Sum den vestligste af de gamle Kulsvierhytter, nærmest Kollekolle, et rørtækket Hus ud mod Landevejen, med Udhus, lidt Have og et Vænge. Brødrene lod opføre en ny og efter Datidens Forhold baade stor og smuk Bygning, to Etager høj med fransk Kvist og grundmuret til alle Sider — hvad Lystgaardene kun sjældent var og derfor heller ikke havde nogen lang Levetid. De udvidede tillige Grunden med et Stykke Skov af Aasevangen og skaffede sig Laage til Furesøen. Efter Joh. Wilh. Colsmanns Død 1792 blev »Kulhuset« solgt til Sukkeraffinadør Fred. Chr. Rømer, der af Kongen fik Ejendomsskøde paa Skovstykket (28. Novbr. 1792) mod som sædvanlig at betale Trærnes Værdi som Favnebrænde, og yderligere udvidede Haven ved Tilfæstning fra Frederiksdal, saa at Kulhus i hans Tid blev en end mere anseelig Lystgaard.

Sukkerraffinadør Rømer sad i stor Bedrift, men stod ogsaa i betydelig Gæld til Finanskassen, og da Gælden skulde betales, maatte han for at likvidere den bl. a. overdrage Kongen sin Lystgaard (1805). Finanskollegiet søgte at realisere den ved offentligt Bortsalg, men blev skambudt og maatte sælge underhaanden — som sædvanlig med betydeligt Tab. Køberen var Viceadmiral W. W. Stockfleth, netop vendt tilbage fra Norge, hvor han havde været Eskadrechef. Han var Ejer 1805-9. I de følgende Aar var Kulhus flere Gange i Handelen, solgtes 1813 til den som nationaløkonomisk Forfatter velkendte M. L. Nathanson, men købtes 1819 af Forstkassen til Overførsterbolig. I 1828 erhvervede Forstvæsenet for 17 Rdr.(!) det nærmest liggende af de gamle Kulsvierhuse med tilhørende Vænge, saa at Overførstergaar-

den nu omfattede det meste af Kulhusenes Omraade fra gammel Tid, hvortil kom den tilfæstede Havegrund, Aasevangen og Overførsterens Embedsjord, der laa Øst for Gaarden mellem Storskoven og Landevejen. Baron Eggert Løvenskjold boede her i mange Aar som Overførster. Efter hans Afgang 1860 benyttedes Kulhus som Skovridergaard, indtil den sammen med Aasevang 1869 blev sat til Bortsalg ved Auktion og købt af Brygger Hans Jørgen Tvede. Den statelige

KULHUS
(Fotografi)

Hovedbygning, hvis ydre Skikkelse i alt væsentligt stammer fra Colsmanns Tid, er endnu bevaret, og det sidste af de tre gamle Kulhuse ligger der endnu som Skovløbersted.

Dernæst om *Weverslyst*. Ved Statsminister Schulins Overtagelse af Frederiksdal blev den gamle faldefærdige Hovedbygning, »Huset paa Bakken«, brudt ned, kun Charlotte Amalies lille Lysthave blev bevaret. Kroen flyttedes tilbage til sin gamle Plads ved Bakkens Fod, men selve Bakken stod tom, indtil Agent og Etatsraad Casp. Vilh. Wever byggede et Lyststed paa den minderige Plet. Hedevig Warnstedt gav ham 1797 Fæstebrev paa de to Tdr. Land, men betingede sig Schulinernes Forkøbsret til Lyststedet, som den Gang vistnok allerede havde staaet der en Tid. Wever var gammel Ven af Familien, havde i dens vanskelige Aar sat en stor Prioritet i Frederiksdal og Louise Warnstedt synes en Tid at have haft Bolig i det nye Hus paa Bakken. »Weverslyst«, som det kaldtes, havde næsten en smukkere Beliggenhed end selve Slottet, og Stedets Idyl pristest af den i sin

Tid velkendte Patriot og Borgerkaptajn Joh. Garbrecht, som var Plejesøn af Wever:

Hist smiler du med røde Tage
 O Weverslyst!
 Der svandt min Barndoms glade Dage,
 Frit var mit Bryst!

hedder det i hans Mindepoem i den lille Digtecyklus »Frederiksdal« (Kbhvn. 1825), hvori ogsaa andre af Stedets Omgivelser besynges, bl. a. »Klosterruinen ved Furesøen« (c: Hjortholm), der inspirerer Garbrecht til Strofer, som er helt i Oehlenschläger-Stilen:

Dog mig synes end at skue
 I den svundne Tid,
 Altarkjertens klare Lue
 Op mod Himlen blid,
 Jeg ser blege Munke vanke
 I den Klostergang,
 Og fra Strandens høje Banke
 Toner hellig Sang!

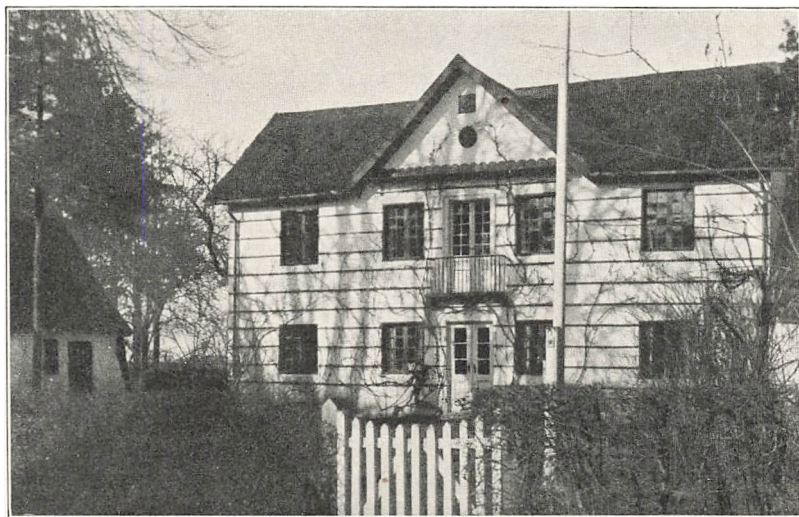
Wevers Nevø Agent Casper Gerhard afhændede Lystgaarden paa Bakken til Overkrigskommissær Carl Ferd. Brodersen, som var Ejer 1816-36. Den kaldtes fra hans Tid »Enighedslyst«. Grosserer Victor Høffding købte den 1874 og beholdt den til sin Død 1910. Nu hedder dette Sted, hvor Frederiksdals Hovedbygning en Gang laa og hvor Charlotte Amalie havde et af sine Haveanlæg, betegnende nok »Den gamle Have«. Paa Bakken Nord for Weverslyst laa i ældre Tid Krohaven, der nu er bebygget som særskilt Ejendom.

Et Par Smaahuse paa Frederiksdals Grund, der iøvrigt ikke giver Anledning til historiske Betragtninger af nogen Art, skal blot nævnes som Eksempler paa ældre Tidens Navneskik. »Kik-ud« kaldtes et lille Hus i Ladegaardsvangen yderst ude ved Furesøen og »Blæsenborg« hed et andet, der laa ved Teglvangens Nordgrænse mod Virum.

Af Frederiksdals Skovhuse er *Spurveskjulhuset* det mest kendte. Det har Navn efter Skoven og ligger endnu ved dens nordøstre Hjørne. Tidligt i det attende Aarhundrede var det et ganske lille straatækt Hus paa fire Bjælkefag og tjente til Bolig for en Skovvogter og Vangemand. En af Hovedstadens rige Tømmerhandlere, C. H. Gustmeier, opdagede Stedet — han sikrede sig 1739 en Byggeplads af Skovfogden Hans Jørgen Seem og lod her opføre et højst beskedent Lyststed, som Efterfølgeren Konsistorialraad og Præst ved Petri Kirke A. C. Rohn udvidede med Stald og Vognremise. Præsten var Ejer 1747, da han holdt Bryllup med sin anden Kone paa Spurveskjul, men afhændede 1755 Lyststedet til Isenkræmmer Lauritz Schwindt, hvis Bo solgte det to Aar efter. I de næste fyrretyve Aar tilhørte det en københavnsk

Urtekræmmer og hans Søn, Brygger Jan Arnt Møller, hvis Bo Aar 1800 solgte det til Tobaksspinder Paulus Roslin, og paa Auktionen efter dennes Død fik Maleren Nic. Abildgaard Spurveskjul tilslaaet for 1450 Rdr. (13. Maj 1805).

Det var den Gang et Lyststed som hundrede andre i Nordsjælland: en Hovedbygning paa 9 Fag, een Etage høj, Bindingsværk med Mur, indvendig beklædt med Bræder, brutt Tag, dækket dels med Tegl,

SPURVESKJULHUSET

(Fotografi)

dels med Rør, og med en gennemgaaende Kvist. En smal Udlænge paa 13 Fag laa Vest for Gaardspladsen. Abildgaard, der trods sine tres Aar var nogenlunde nygift, var meget interesseret i at faa indrettet sin nyerhvervede Ejendom til et idyllisk Sommerbo efter egen Smag. Hovedbygningen brød han ned og benyttede Materialerne til et nyt toetages Hus med spids Fronton over Langsiden og med straalagt Udhængstag — det samme jævne Landhus, som staar der endnu, nydeligt i al sin Enkelthed og mærket af en Kunstners Haand. Den gængse Udsigtssal i Tagetagen er dækket af en Tøndehvælving for at opnaa større Loftshøjde og undgaa Skraavægge — ligesom den gamle af Thorvaldsen dekorerede Spisesal paa Skovgaard i Ordrup. Ogsaa Haven nyindrettede Abildgaard og lod Venner og Bekendte i Udlandet indkøbe fine Vækster til Udplantning.

Selv fik han dog ikke tilbragt mange Somre paa sit kære Landsted. Han døde 1809, og da hans Enke 1811 skilte sig ved Spurve-

skjul, fik hun 10,000 Rdr. for det — hvad der dog ikke var særlig meget, da Pengenes Værdi var stærkt faldende. Kgl. Skuespiller L. P. Eenholm erhvervede det 1831 for 1200 Rdr., og skønt han udvidede Tilliggendet, fik hans Enke ved Afstaaelsen i 1842 kun 500 igen — saa Abildgaards smagfulde Lyststed blev ikke særlig højt værdsat. Det hørte ikke til dem, Rigmændene havde Bud efter. Siden var den begavede og omstridte Præst Carl Holger Visby og hans efterlevende Hustru Ejere af Spurveskjul i et halvt Aarhundrede (1842-92). Nogle Aar i Halvtredserne havde Chr. Winther til Huse i Spurveskjul.

Vi ender da denne sidste Runde paa Frederiksdals Enemærker med *Hummeltofte*, til at begynde med ogsaa en Lystgaard. Paa Henrik Müllers Tid nævnes et »Hummelhauffs-Dige« nær ved Skoven mod Virum, og rimeligvis har der her ved Spurveskjuls østlige Hegn ligget en Humlehave eller Toftejord, besaaet med Humle, hvoraf Gaarden har taget Navn. »Hummeltoft«, som den oprindeligt kaldtes, laa lige op ad Skovbrynet. En københavnsk Fribrygger (d. v. s. en Borger uden for Lavet) Peder Gøe havde 1745 af Gehejmeraad Schulin faaet Fæstebrev paa et Stykke Jord paa dette Sted og lod opføre en Lystgaard, der aabenbart var bestemt til Udleje, da den havde to Hovedbygninger. I den ene af disse boede Kammerherreinde v. d. Lühe, da Hummeltoft 1758 af Gøes Dødsbo blev solgt til Amtsforvalter Malte Bruun, som paa de Tider gjorde Forretninger med Lystgaarde i Nordsjælland. Selv boede han i den gamle Svanelejegaard paa Amager og solgte i Sommeren 1763 Hummeltoft til Kaptajn Thomas de Malleville. Da Malleville blev Generalguvernør over de vestindiske Øer, rejste han bort alene og overlod Gaarden til sin smukke og muntre, i Datidens København stærkt omtalte unge Kone Jenny, som blev skilt fra sin Ægtemand 1780 og hurtigt fandt sig en ny. Manden havde givet hende Lov til at disponere over Gaarden ved Spurveskjul-Skoven som hun selv vilde, og da den var stærkt prioriteret, foretrak hun at lade en af Panthaverne sælge den (April 1781). Den købtes af Supercargo Niels Clausen, der straks lod den gaa videre til Deputeret i Finanskollegiet Carl Wendt.

Malte Bruun havde forbedret Lystgaardens Bygninger og Malleville udvidet dens Tilliggende ved Køb af de Jorder, der tidligere havde hørt til Virum Skovhus (kgl. Skøde 17. Septbr. 1772) — men Carl Wendt gjorde Hummeltofte til en Avlsgaard med udstrakt Agerland. Han købte forskellige Kobler af Virum Mark og ved Mage-skifte med Bønderne erhvervede han 1782 et Stykke af »Aamosen«. Af Schulin fæstede han »Brankebakken«, Højderyggen der løber parallelt med Prinsessestien, og Træerne her og i Mosen købte han af Kongen, da de var ham »hinderlig i en og anden nyttig Indretning« til

denne »Bakkes og Moses Forbedring«. Wendt var stærkt landøkonomisk interesseret og vilde skabe frugtbart Agerland af de Moser og Kratskove, der i en bred Bræmme strakte sig langs Mølleaaen og som nu ogsaa udgør en væsentlig Del af Hummeltoftes Markjorder. Han lod 1791 Arkitekten J. B. Guioni gøre Udkast til en ny Hovedbygning, men den blev næppe nogensinde opført. Imidlertid var Hummeltofte, da Wendt 1797 solgte den til Major Adam Søbøtke, en stor Gaard med et efter disse Egnes Forhold betydeligt Hartkorn.

Efterfølgeren Laurentius Collstrup (Skøde 1809) bortsolgte ganske vist 53 Tdr. Land, men endnu var der af Frederiksdals Grund 41 Tdr. Land tilbage, og i det nittende Aarhundrede blev der atter under Hummeltofte Gaard henlagt saa betydelige Arealer af Virum og Lyngby Bymarker, at dens Tilliggende ved Aarhundredets Midte var paa ca. 150 Tdr. Land Ager og Mosegrund. Hummeltoftes berømteste Ejer, Politikeren D. G. Monrad, købte Gaarden paa Auktion 1854. Han forpagtede Jorderne ud, men boede der selv om Sommeren, og Lyrikeren i ham elskede den uberørte Natur langs Aaens Bredder, i de tyste Skove og ved de store Søer, som med Datidens Befordringsmidler laa langt mere afsondret og fjernt end i vore Dage. Hummeltofte blev for Monrad en Indvielse til New Zealand. Da han udvandrede 1865, overlod han Hummeltofte til sin Svigersøn, Prof. N. C. Frederiksen, der ogsaa tidligere havde været hans Forpagter, og da Monrad atter kom tilbage 1869 boede han hos Frederiksen paa Hummeltofte. Reelt var vistnok denne sidste Ejer af Gaarden, men hvorledes det hele finansielt var ordnet, skal lades usagt. Prof. Frederiksen var ikke blot Nationaløkonom og Politiker, men ogsaa praktisk Forretningsmand, der opererede med store finansielle Projekter, og da hans økonomiske Stilling begyndte at vakle, solgte han 1875 de fleste af Hummeltoftes Jorder til Proprietær P. M. Friis, som han paa Monrads Vegne gav Skøde, og Friis solgte dem atter 1883 til Lyngby Sogneraads mangeaarige Formand, senere Landstingsmand E. Piper. Han dannede saa en ny Gaard af Hummeltoftes i Tidens Løb tilkøbte Jorder, opførte Bygninger længere inde mod Lyngby og gav Gaarden det gamle Navn. Efter hans Død er den overtaget af Arvingerne.

Det oprindelige Lyststed ved Spurveskjuls Skovhegn, der hidtil ogsaa havde tjent som Hovedbygning til den Avlsgaard, Wendt havde skabt, beholdt Prof. Frederiksen længst mulig, lige til han i 1877 rejste til Amerika. Landmandsbanken lod derefter som ufyldestgjort Panthaver Lyststedet med ca. 20 Tdr. Land bortsælge ved Auktion Aaret efter. Grosserer Jac. Deuntzer købte det og solgte det videre 1883 til Øjenlægen, Prof. Edmund Grut, og hans Søn Generalmajor Torben Grut er nu Ejer. Skønt der er sket store Forandringer siden Peter

Gøe lod Lyststedet opføre, staar dog en Del af de gamle Mure igen og flere af de Træer, han lod plante i Haven, løves den Dag i Dag. — Vilh. Bergsøe, der var lige saa vel bevandret i Frederiksdals og Mølleaaens Dyreliv som O. F. Müller fordum, boede i Slutningen af 1850erne, mens han endnu var Student, sammen med Familien et Par Somre i Hummeltoftes Forpagterbolig; Naturskildringer fra disse Egne genkendes i »Fra Piazza del Popolo«.

Mellem Lystgaarden og de Piper'ske Gaardsbygninger er opført Magdalenehjemmet »Skovtofte«.

MØLLEAAENS UDLØB I ØRESUND
(Træsnit 1861)

MØLLEAAEN

I. INDLEDNING

FRA Furesøen, hvis Vandspejl ligger tyve Meter over Havets Flade, strømmer *Mølleaaen* ud. Den løber Øst paa gennem Lyngby Sø, tager derefter Retning mod Nord indtil Ørholm, drejer atter mod Øst og rinder ud i Øresund. Dens Løb er, regnet i lige Linje, omkring tolv Kilometer langt.

Mølleaaen bugter sig gennem en malerisk og naturskøn Egn; i Sivene langs dens Løb bygger Rørsangeren sine Reder, og de opstemmede Møledamme ligger som smaa smilende Indsøer midt i frodige Omgivelser. Den risler gennem tyste Skove, og hvor Skovene slipper, indrammes den af tætte Krat, der gror yppigt i Lejets bløde Mosebund.

Den er fremfor alt ejendommelig ved sine ældgamle Møllesteder. Næppe til noget andet Vandløb i Danmark har der været knyttet saa betydningsfuld en Industri og saa mange forskellige Værker. Vandmøllen er en meget gammel Form for Drivkraft herhjemme, men allerede fra den tidlige Middelalder trivedes Vind- og Vandmølle Side om Side; de fortrængte ikke, men udfyldte hinanden, og Vand-

møllen beholdt Overtaget. Det var ikke blot Kornet, der maledes til Mel i hine gamle Vandmøller — ved mange andre Arter af Virksomhed kom de skjulte Kræfter i den rindende Strøm til Anvendelse. Kobber, Messing og andre Metaller forarbejdedes, der slibedes og poleredes, man valkede Klæde, fremstillede Krudt og Papir, og garvede Læder. I det syttende og attende Aarhundrede drev Mølleaaen ni forskellige Værker. Ved Furesøen laa Frederiksdals, tidligere Hjortholm Mølle, der en Tid lang var Papirfabrik; ved Lyngby var der en Stampemølle, ved Fuglevad en Grynmølle, ved Brede et Kobberværk; Ørholm og Nymølle anvendtes ligeledes i Metalindustriens Tjeneste. Endelig i Jægersborg Dyrehave laa Stubbemøllen, hvor der stampedes Klæde, Raavad, som var Krudtmølle, senere Fileværk, og endelig Strandmøllen, Landets mest bekendte Papirfabrik fra gammel Tid.

Disse mangeartede industrielle Virksomheder var ligesom Dele af en fælles Organisme. Furesøen var Hjertet, hvorfra den Kraft udsendtes, som bragte Livet til at pulsere langs Aaens Løb. Alle var afhængige af Strømmen — naar den øverste Mølle standsede, standsede de alle. Nødvendige Reparationer kunde hæmme Virksomheden paa flere Steder, end der var Brøst, og laa Møllejerne i Krig med hinanden, stod det i deres Magt at tilføje Naboen ubodelig Skade. Møllerne ved Frederiksdal og Lyngby var i Stand til at lukke af for de andres Vandtilførsel, eller de kunde pludselig aabne Sluserne ved Nattetid, naar alt laa i dyb Ro, saa de neden for liggende Damme oversvømmedes og Møllerne kom i voldsom Bevægelse, med Fare for helt at bortskyllles af den rivende Strøm. I 1690 blev der truffet Anstalter til Forebyggelse af sligt. Ved hver Mølle skulde der indrettes en »Goldsluse«, hvori Vandet kunde ledes ud, og ingen Manufakturmølle maatte gaa i visse bestemte Nattetimer; Vandet maatte ikke opholdes over tolv Timer, og ved Reparationer skulde indhentes Samtykke fra de nærmest liggende Værker eller Tilladelse fra Amtmanden. Vandets Opstemning i Dammene kunde ogsaa have sine Ulemper. Hvis de nedre Møller stemmede for stærkt, stod de øvre i Fare for at faa »Bagflod«; Vandet løb da den gale Vej og ødelagde Mølleindretningen. Vandstanden blev derfor 1721 reguleret for hver enkelt Mølle og afmærket paa Sten i Dammene.

Fabrikkerne ved Mølleaaen dannede i det attende Aarhundrede et Lav med en Præses i Spidsen; naar Klager indløb, holdtes der Forhør og de skyldige straffedes med Bøder. Længere ned i Tiden var Møllerne paa færre Hænder og Interesserne ikke saa stærkt delt, men Strømforholdene gav jævnlig Anledning til Tvist og Stridigheder. Strøminteressentskabet købte i 1875 Frederiksdals Mølle, Aaens egentlige Sluse ved Furesøens Udløb, for at blive Herre over Reguleringen, men allerede da havde Mølleaaen tabt en stor Del af sin Betydning. I Fabrikkerne derude gik Dampmaskinerne støt, men endnu den Dag i Dag benyttes dog den gamle Vandkraft hist og her i Turbinerne.

Af alle disse Industrimøller ligger de fire helt og udelt i Lyngby Sogn, mens de andre fem ligger ved den Strækning af Mølleaaen, der danner Grænse mellem Lyngby og Søllerød Sogne. Og da en Vandmølle maa bygges tværs over Strømmen, ligger dens tilhørende Bygninger som Regel ogsaa paa begge Bredder. Saaledes er ogsaa Forholdet ved Mølleaaen, hvor der i ældre Tid ofte herskede Usikkerhed om, hvilket af de to Sogne Værkernes Ejermænd og Arbejdere hørte til. Navnlig for Præsterne var dette en Torn i Øjet: de mange fremmede Arbejdere, der søgte ud til de efter Datidens Forhold store Fabriksvirksomheder, unddrog sig Kirkegang og Sakramente og Sjølehyrden mistede sit Offer. Først i Midten af det attende Aarhundrede fik man Orden paa Sognegrænserne. Præsterne i Lyngby og Søllerød foreslog, at Ørholm og Raavad, som fra gammel Tid regnedes til Lyngby Sogn, helt og holdent skulde høre til der, uanset paa hvilken Side af Aaen Bygningerne laa, medens Nymølle, Valkemøllen og Strandmøllen skulde forblive ved Søllerød, og disse Bestemmelser bifaldt Kongen (Missive af 11. Oktbr. 1765). Nu er Sognegrænsen midtstrøms i Aaen. Strandmøllen og Stampen — der forhen kaldtes Stubbe- eller Valkemøllen — ligger for største Delen i Søllerød Sogn og regnes almindeligvis dertil. Ørholm og Brede hører stadig til Lyngby Sogn, hvortil Nymølle i vore Dage ogsaa henregnes.

Mølleaaens Værker synes oprindelig, for en Del i hvert Fald, at være lagt ved Aaens gamle Vadesteder — derpaa tyder Navnene Raavad, Fuglevad og Ørevad, som Ørholm oprindelig hed. Men om de ned gennem Aarhundrederne stadig har ligget paa de samme Steder, eller baaret samme Navne, er ingenlunde givet, og at nogle kan være forsvundet efter kortere eller længere Tids Virksomhed, er endda saare rimeligt. Det er derfor umuligt at identificere flere af de Mølløværker, hvorom der haves Efterretninger fra Middelalderen. I Roskildebispens Jordebog fra ca. 1370 nævnes — i den her anførte Orden — fem Møller: Molendinum Lughna, Molendinum Lanxbyerghs, Molendinum Brydæ, Molendinum Ørewaz og Brændemøllæ. Da Jordebogen udkom i Scriptoris, jævnførtes de, nærmest paa Grund af Rækkefølgen; med: Lyngby Mølle, Fuglevad, Brede, Ørholm og Raavad — dog med et forbeholdent »maaske« ved de tre af dem. Undersøger man Tingene nærmere for hver enkelt Vedkommende, vokser Tvivlen — kun Molendinum Brydæ og Molendinum Ørewaz kan med Vished identificeres med Brede og Ørholm. Med nogen Sandsynlighed kan man henføre Molendinum Lanxbyerghs til Hjortholm Mølle, hvilket er forsøgt ovenfor (Side 505 ff.), men tilbage staar saa Forklaringen af Molendinum Lughna, af Brændemølle og desuden af en uden for Jordebogen forekommende middelalderlig Nymølle.

At fastslaa Molendinum Lughna som den nuværende Lyngby Mølle, støder paa visse Vanskeligheder. Lyngby Mølle var Krongods allerede før Reformationen, idet der 1492 sad en »Bo Møller« i Kongens

Lyngby, der ydede Mel i Skat til Kronen og altsaa drev Møllebrug; det betyder ganske vist mindre, da Lyngby Mølle ligger umiddelbart op til Bispens gamle Ejendom Mølletorp (nu Sorgenfri), og Kongen meget vel kan have faaet den i Mageskifte af Bispestolen. Men afgørende er det, at Navnet Lughna er i langt nærmere Overensstemmelse med Lungnatofte (som Lundtofte kaldes i Jordebogen) end med Lyngby, og at Bispen vitterlig havde Gods i Lundtofte. Nærmest Byen ligger i vore Dage Nymølle, men hvis Molendinum Lughna i en fjern Fortid har ligget paa denne Plads, saa var den i hvert Fald borte i det 17. Aarhundrede og Erindringen om den var længst gaaet tabt.

Brændemølle er lige saa vanskelig at stedfæste. I Navnet ligger blot, at det er et Mølleværk, anlagt paa et ved Brand ryddet Sted i Skoven, og et Par Møller af samme Navn findes endnu i Skaane. Hvorledes Skoven har været fordelt i hint fjerne Tidsrum, ved vi ikke, saa den Omstændighed, at Raavad og Stampen nu ligger i Dyrehaven, betyder intet. Raavad kan der overhovedet ikke være Tale om, thi paa dette Sted af Furestrømmen blev der først anlagt Mølleværk i det 17. Aarhundrede, og Raavads Mølle laa paa Stokkerup Bys Grund — en Landsby, der fra Arilds Tid havde været i Kronens Eje. I Jordebogen ca. 1370 siges om Brændemølle, at den er »de novo edificatum«, hvilket kan betyde, at Møllen paa dette Tidspunkt er nylig anlagt, men ogsaa, at Møllebygningen er nyopført.

Endelig finder man nævnt en »Nymølle« i det Mageskiftet brev af 1417, der allerede er omtalt under Sorgenfri (Side 411). Foruden Mølletorp fik Bispen ved denne Lejlighed: *quendam locum molendini dictum Nymøllæ cum piscatura ibidem et captura anguillarum dicta vulgariter Aalefang* — eller paa Dansk: et vist Møllested, kaldet Nymølle, med Fiskeri sammesteds og saakaldet Aalefang. Her er atter en Nymølle, der kommer os paatvers og som daarligt kan identificeres med Brændemølle (fordi denne allerede tidligere havde et andet Navn) og endnu mindre med den langt senere anlagte Nymølle neden for Ørholm. Det vil være naturligt at søge den umiddelbart ved Mølletorp, og længer ned i Tiden laa Syd for Torpen Lyngby Mølle og Nord for Fuglevad. Til dem begge hørte langt ned i Tiden Fiskeri og Aalefangst (hvad der vistnok hørte til de fleste Mølleværker), men da de var Kronens Ejendom før Reformationen, er det alligevel dristigt at stedfæste denne Nymølle ved nogen af dem.

Disse Forsøg paa at identificere de tre middelalderlige Mølleværker med nogen af dem vi kender, med blot nogenlunde Sikkerhed, fører altsaa i Virkeligheden ikke til noget, ikke blot fordi Navnene har skiftet, men ogsaa fordi vi ingen Kundskab har om, hvad der kan være sporløst forsvundet i Aarhundredernes Løb. Kun er det sikkert, at de laa ved Mølleaaen.

Vi gaar derefter over til Behandlingen af de ni Mølleværker, som

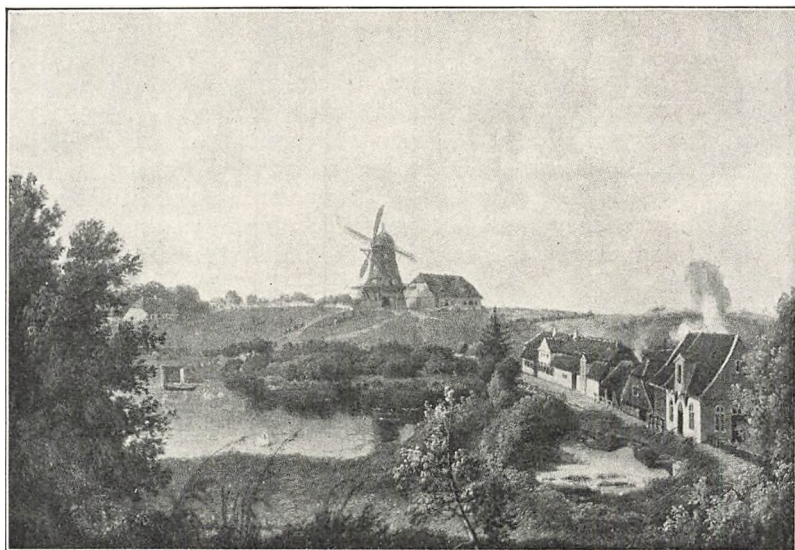
endnu i vore Dage er til, selv om adskillige af dem ligger »øde«, som man vilde sige i gammel Tid — d. v. s. er ude af Drift. De to nærmest ved Furesøen liggende Værker er der allerede berettet om; de hører historisk saa nøje sammen med Frederiksdal og Kongens Lyngby, at de ikke har kunnet udskilles af Forbindelsen med disse Lokaliteter. Vi begynder derefter vor Vandring langs Mølleaaens Løb ved Fuglevad lige neden for Sorgenfri.

II. FUGLEVAD

Om *Fuglevad Mølle* har vi sikre Efterretninger fra Tiden omkr. Aar 1500. Pontoppidan kalder den »Folevad«, et Navn, der ogsaa kan findes i Slutningen af det 17. Aarhundrede, men det er urigtigt — den gængse, for ikke at sige officielle, Skrivemaade i ældre Tid, fra Middealderen og nedefter, er bestandig: Fulewadt. Langt ned i Tiden var det en Kornmølle, og naar det undertiden fortælles, at der var en Krudtmølle paa Fuglevad i Kristian III's Tid, skyldes det Forveksling med Ørholm. Tidligt tilhørte den Kronen — i 1492 sad Torkil, en af Kongens Fæstebønder, som Møller paa Fuglevad. Endnu i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede var det Kronbønder, den sidste Jens Adersen, der var Brugere af Møllen, indtil den københavnske Storkømand, Raadmand Joh. Bøcker v. Delden fik den i Arvfæste 6. Novbr. 1629. Han havde kort før overtaget Brede og fik Fuglevad som et Tillæg, men skulde til Gengæld udkøbe Mølleren og anbringe ham paa Stubbemøllen (senere Stampen), som »nu moxen stander øde« og som han i samme Anledning maatte paatage sig at bygge op. Imidlertid gik han fallit og Kongen overtog atter Fuglevad 1633, men Fæsteren, der fulgte efter, den tidligere Tilsynsmand i Haven ved Rosenborg Knud Hansen, maatte ogsaa sættes ud, og en anden af Hovedstadens fremtrædende Købmænd Henrik Rosenmeyer fik Arvfæstebrev paa Fuglevad (15. Oktbr. 1635). Da der kun var ringe Jord til Møllen, fulgte Møllestrup (eller Stenhuggergaarden som den nu kaldtes) med. Og saa Henrik Rosenmeyer fik Fuglevad som et Tillæg til Brede og drev den naturligvis ikke selv, men havde en Møller paa Værket. Han døde ca. 1640, Enken overtog begge Ejendomme og efter hende Børnene, som Kobbersmed Henrik Ehm i København udkøbte, hvorefter Kongen gav ham Ejendomsskøde (paa Fuglevad 13. Febr. 1668).

Fuglevad Mølle gik dermed ud af Kronens Eje. Henrik Ehm, der vedblivende beholdt Brede, synes ret snart at have skilt sig ved Fuglevad, som allerede ved Matrikuleringen 1682 tilhørte Mølleren Laurs Hansen, der selv boede paa Stedet. Der var en Rugkværn og en Maltkværn, altsaa to Vandhjul, og Møllen var i Gang baade Sommer og Vinter. Til Fuglevad laa endnu en Del af Jorderne til Møllestrup, bl. a. Møllestrup Agre og Stenhuggervangen, medens Henrik Ehm

aabenbart har beholdt Møllestrup Lund, som han først 1685 afhændede til Michael Vibe (jvfr. Side 412). Omtrent samtidig maa Fuglevad Mølle være overtaget af Martinus Nürnberg, som endnu var Besidder 1728, da Udstrækningen af Møllens Damsbund og den dertil hørende Græsningsret paa Aabredde ned langs Sorgenfri blev fastsat ved Højesteretsdom. I 1734 skødede hans Enke Giertrud den til Sønnen Laurids Nürnberg, der samtidig optog et større Laan hos den

FUGLEVAD

(Maleri af Vilh. Pedersen ca. 1860; Vandmøllen til Højre i Billedet)

daværende Ejer af Brede Poul Badstuber, aabenbart til Indretning af et Le- og Slibeværk. Hidtil havde Fuglevad kun været Kornmølle, men den ny Besidder har næppe kunnet magte Industrien, thi 1737 blev Møllen sat til Auktion og købt af Svogeren Frid. Weinschenck. Der var paa dette Tidspunkt en Melmølle paa 3 Kværne foruden Le-fabrikken og som Tilliggende et Vænge paa 4 Skp. Hartkorn samt et Par Frugthaver; Ret til Ferskvandsfiskeri i Aen og Aalefangst fulgte med. I 1753 solgte Weinschenck Værket med en god Avance til det samme Interessentskab, der havde overtaget Brede og Nymølle efter Poul Badstubers Fallit. Man synes at have omdannet Leværket til to Messinghamre for at bruge Fuglevad i Forbindelse med Brede, men Hammerværket er rimeligvis snart opgivet til Fordel for Kornmøllen.

Fuglevad var saaledes endnu en Overgang tilknyttet Brede, indtil

Interessentskabets Forpagter Eilert Møller 1794 fik Møllen overdraget til Ejendom af Peter van Hemert. Allerede 1788 havde han for egen Regning fra den udflyttede Rømmerødgaard erhvervet et Stykke Jord paa Virum Mark, kaldet »Fuglevads Krogen«. I 1802 solgte han Fuglevad Mølle med det tilhørende Jordstykke til Jørgen Chr. Lund, hvis Enke 1827 afhændede Ejendommen til Sønnen Joh. Lund. Fuglevad var i dennes Ejertid ligesom forud et betydeligt Kornmøleværk, Vandmølle med to Underfaldshjul og to Kværne, og desuden lod Joh. Lund ca. 1832 paa Højdedraget Vest for Mølleaaen opføre en hollandsk Vindmølle, der endnu staar som et Vartegn i det omgivende Landskab og ses viden om. Ejendomsjorden til Fuglevad Mølle udgjorde den Gang 12 Tdr. Land, hvoraf Mølledammen de to. Joh. Lund ejede Møllen i mere end en Menneskealder, først i 1862 skilte han sig ved den, og i det næste halve Aarhundrede var den paa mange forskellige Hænder, indtil den endelig 1928 overtoges af Lyngby-Taarbæk Kommune. Vindmøllen er forlængst fraskilt og er nu kun en Museumsgenstand. Af Vandmøllens to Værker er det ene nedbrudt, men i det andet (ombygget sidste Gang 1874) er stadig Turbinen i Brug, ikke til Kornmaling, men til lettere Fabrikdrift.

III. BREDE

Brede tilhørte i Middelalderen Roskilde Bispestol. I Jordebogen 1370 kaldes den som nævnt »molendinum Brydæ« og er højst sandsynlig et Bryde-Ornum, saaledes at der under det senere Navn Brede skjuler sig en Betegnelse af dets oprindelige Tilhørsforhold.

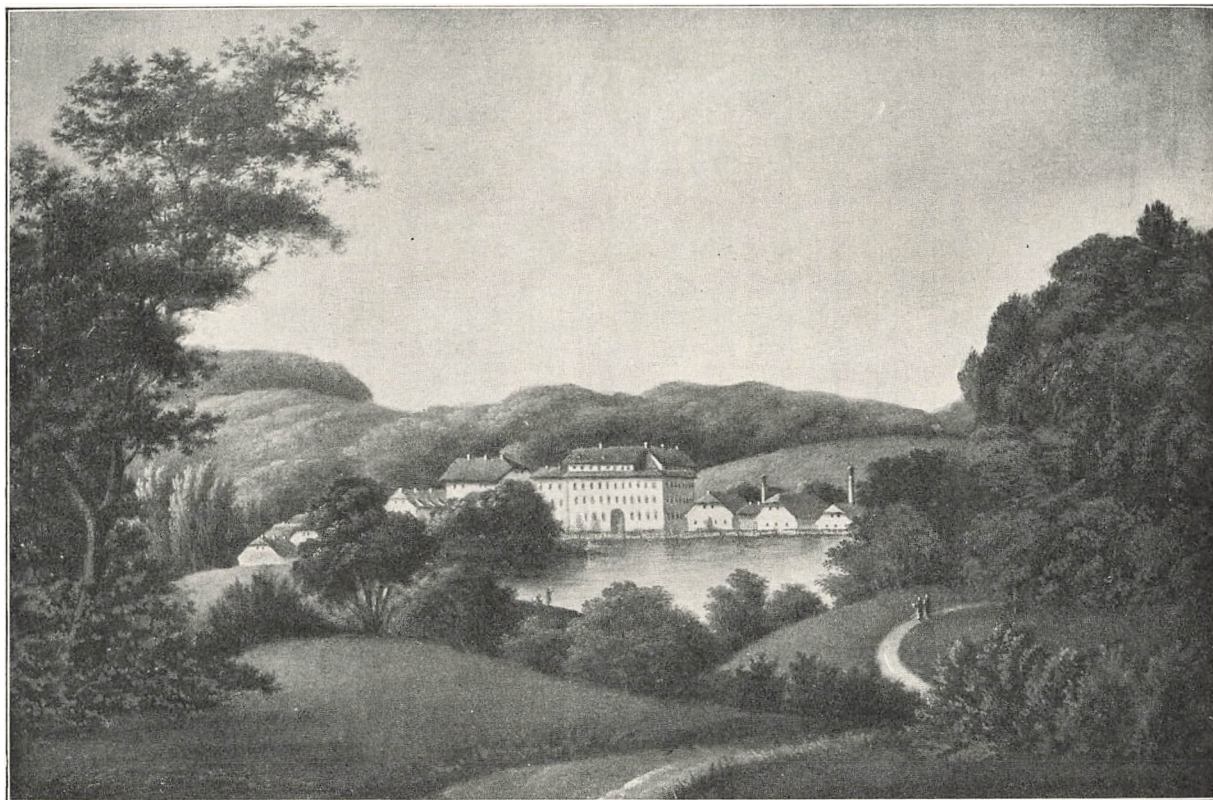
Brede Mølle var en stor Ejendom — endnu i 1651 havde den et Tiliggende af et halvt Bol Jord. I det fjortende Aarhundrede maatte den aarlig yde Bispen 4 Mark Sølv i aarlig Skat foruden Fedesvin, Tyskøl og »et Par Sko til Fogden« (1 par caligarum aduocato). Maaske er det for dristigt deraf at slutte, at der allerede i Middelalderen var en Barkmølle eller Feldberedermølle ved Brede, men Muligheden er ingenlunde udelukket. Omkr. Aar 1600 var der kun Kornmølle, den laa endda øde, afbrudt af »stort Vandløb«, skønt den kraftige Strøm ikke altid var Fureaaens stærke Side. Mølleren Søren Olufsen maatte sætte Møllen i Stand paa egen Bekostning, og fik af den Grund gentagne Gange Afkortning i sin Landgilde. Mølleriets paa Brede var paa dette Tidspunkt næppe særlig indbringende, thi en af hans Efterfølgere maatte flytte bort paa Grund af Armod, en anden rømte fra Møllen og lod sine Ejendele i Stikken, og undertiden stod den helt ledig. Ved 1620 hed Mølleren Kort von Busch, han sad der ikke længe, de følgende ikke heller, indtil Brede omsider ophøjedes til Krudtmølle, hvorefter den sidste kgl. Melmøller blev sat fra Bestillingen mod at

der tilsikredes ham Fæsteret til den første ledige Mølle i et af de nordsjællandske Amter.

To københavnske Borgere, den nævnte Raadmand Johan Bøcker von Delden og Lorents von Meulengracht fik nemlig (16. Septbr. 1628) Brede Mølle til »evindeligen Ejendom« for dem selv og deres Arvinger mod at indrette den til Krudtværk, men maatte ogsaa male Mel og Malt, naar det ikke kom i Vejen for Krudttilvirkningen, og for yderligere at være uafhængig af Strømmen maatte de indrette en Hestemølle, men kun til Fremstilling af Krudt. Ren Ejendom var det dog ikke, thi holdt de ikke Møllen i Stand eller undlod at svare Afgifter, faldt den tilbage til Kronen. Meulengracht døde snart efter og Joh. von Delden fik nyt Kongebrev paa Brede for sig selv alene (5. Jan. 1631) og tillige Ret til at indhegne Møllejorden (rimeligvis dog kun den nærmest liggende) med Stengærder, for at ikke »onde Mennesker« skulde komme Krudtmøllen for nær og tænde den i Brand. Imidlertid maatte Raadmand von Delden 1633 flygte for sine Kreditorer, og der blev gjort Udlæg baade i Brede, Fuglevad og Stenhuggergaarden. Ikke blot stod han i Gæld til Kongen, ogsaa Henrik Rosenmeyer og en Række andre københavnske Borgere havde Fordringer i Boet, og det ordnedes da saaledes, at Henrik Rosenmeyer overtog von Deldens Ejendomme ved Lyngby. Kongen gav ham 14. Oktbr. 1635 Gavebrev paa Brede paa samme Betingelser som hans Forgænger.

Brede vedblev foreløbig at være Krudtmølle. Henrik Rosenmeyers Enke overtog den efter Mandens Død og fik 1641 Ret til Udvisning i Kronens Skove til Møllens Drift. Da ogsaa hun døde, overtog Børnene Værket, som gik nogenlunde uskadt ud af Svenskekrigen, kun sørgede Fjenden for, at Krudtkværnen blev ødelagt, medens Kornmøllen og Husene lodes urørte. Henrik Rosenmeyer og hans Arvinger var pligtige til at svare Landgilde til Kongen, men denne Afgift blev under Krigen sammen med meget andet Gods paa denne Egn pantsat til Borgmester Peder Pedersen, der forstrakte Regeringen med store Summer, og den blev ikke indløst før Kobbersmed Henrik Ehm i København overtog Brede. I de vanskelige Efterkrigsaar maatte Kronen tilfredsstille sine Kreditorer og Leverandører med Jordegods i Stedet for rede Penge, og Henrik Ehm fik saaledes Brede og Fuglevad for sit Arbejde med Oplægning af Kobbertagene paa Frederiksborg Slot og den nye Biblioteksbygning paa Slotsholmen. Samtidig fik Kongen sin Pante-gæld i Brede til Borgmester Peder Pedersen ud af Verden, idet Henrik Ehm maatte indløse Pantet og tillige udkøbe Henrik Rosenmeyers Arvinger. Han fik derefter 13. Febr. 1668 kgl. Skøde paa Brede, som dermed definitivt gik ud af Kronens Eje.

Henrik Ehm nedlagde Krudtværket og Kornmøllen og indrettede Brede til Kobberværk, hvortil han som Anneks tog Nymølle i Forpagtning. Han fik Ret til ogsaa at anlægge andre Manufakturmøller,

BREDE MED OMGIVELSER
(Maleri fra Midten af 19. Aarhundrede)

men maatte kun genoptage Maleværket mod at erlægge de sædvanlige Mølleafgifter. I 1682, da Værket bestyredes af Poul Kreyger, var der to Vandhjul, et til Hammerværket og et til Blæsebælgene, men i 1695 var der kommet baade Slibe- og Melmølle til. Dette Aar bortskødede Henrik Ehm Brede Værk til sin Fagfælle, Kobbbersmed Jacob Zitzke i København, med Haver, Bygninger og tilliggende Bøndergods paa 11 Tdr. Hartkorn.

Brede forblev i det følgende halve Hundredaar i samme Slægts Besiddelse, et Dynasti af Kobbbersmede, højtstaaende Borgerfolk i Hovedstaden. Jacob Zitzke, der førte Titel af Hofkobbbersmed, giftede sig med Enken efter Kobbbersmed Lorens Badstuber, Anne Knock, der atter blev Enke 1708 og 1719 overdrog Brede Kobber- og Lemølle til sin Søn af første Ægteskab Poul Badstuber, som havde arvet Prædikaten af Hofkobbbersmed. Han var en driftig og virksom Mand, der lagde Grunden til den senere store industrielle Virksomhed paa Brede Værk. Ved den gamle Kobbermølle indrettede han tillige Messingværk, hvor der fabrikeredes Kedler og Bækkener og tilvirkedes Latun (Plademesing) bl. a. til Knapper og andre Uniformsgenstande for Armeen — en Artikel, der tidligere var forskrevet fra Udlandet. I 1728 fik han Privilegium til Beskyttelse af denne Industri, med Eneret for Øerne til at forhandle Messingvarer fra Brede og med Tilsagn om Indførselsforbud fra Udlandet, naar Værket var i Stand til at forsyne alle Rigets Provinser. Han havde paa det Tidspunkt sat en Kapital paa 24000 Rdr. i Brede Værk, og havde maattet indkalde 6 Familier af fremmede Arbejdere, indtil man med Tiden kunde oplære Landets egne Børn — hvilket i Privilegiet præciseredes derhen, at han skulde »være tilforpligtet at antage af Landets egne indfødte fattige Drengbørn til at lære dette Haandværk og ingen fremmede saa længe de indfødte er at bekomme«. Det var den første Grundstamme til Arbejderbefolkningen paa Brede.

Mod Slutningen af 1730erne stod Badstubers Virksomhed ved Mølleaaen paa sit Højdepunkt. Værkerne paa Brede og Nymølle kunde efter hans Udsagn ikke blot forsyne Indlandet med Kobber- og Messingvarer, men endog eksportere. Paa Brede havde Badstuber sit Domicil, indtil 1737 ejede han tillige Ørholm, Nymølle havde han (ligesom tidligere hans Forældre) i Forpagtning, indtil han 1738 fik kgl. Skøde paa Værket — dertil var han Ejer af Lundtofte By og Familiegaarden paa Nørregade i København, hvor han havde Lagre og Kontorer. Da hans Hustru var død 1736 og han frit kunde disponere over sine Ejendomme, oprettede han ved Testamente af 10. Decbr. 1738 af Brede, Nymølle og Gaarden i København et Slags Stamhus for sine to ældste Sønner »alene for det gemene Bedste, at disse kostbare Værker efter min Død kunde florere og ved Familien fortsættes«. De to Sønner skulde holde deres Søkende skadesløse, og han haabede, at

de i Endrægtighed vilde fortsætte hans Arbejde, og havde derfor tænkt »at indrette ved samme mine Værker saadanne Værelser, at naar bemeldte mine tvende ældste Sønner skulde komme i Ægteskab, de da med hver sin Familie kan bo, enten hver paa sin Fabrik eller og en af dem i min Gaard i København, alt som de derom bedst kan forenes, til stedsevarende Kærligheds Forplantning imellem dem og deres Familie paa begge Sider«.

Denne smukke Tanke blev dog aldrig til Virkelighed, thi under de kunstigt opskruede Industrikonjunkturer fristede Badstuber den samme

BREDE
(Fotografi)

forsmædelige Lod som talrige andre af Datidens Fabrikanter — han gik fallit. Krakket indtraf i 1746, Badstuber forsvandt for at undgaa en forbitret Kreditorflok, som han skyldte mere end 60,000 Rdr., og som sigtede ham for at have handlet som en afsindig Mand og selv at være Skyld i denne »skammelige Bankerot«. Han opnaaede et kortvarigt Protektorium og tilbød at bosætte sig i Fredericia, hvis Privilegier hjemlede Asylret for Fallenter. Men det blev ikke til noget, han var en slagen Mand, der aldrig rejste sig mere, og døde i Armod hos en Datter i Birkerød (1762). I Modsætning til mange af Datidens industrielle Lykkeriddere havde han fortjent en bedre Skæbne.

Blev Stamhuset ikke til Virkelighed, saa blev Værkerne dog opretholdt — de var ogsaa efter Amtmandens Formening af en saadan Betydning for Landet, at de ikke som Følge af Fallitten burde nedlægges. De blev sat til Auktion i Juli 1746 og Handelshuset Fabritius & Wever fik baade Brede og Nymølle for 19000 Rdr. Kurant, en ringe Sum i Forhold til Værdien. Køberne repræsenterede et Interessentskab, hvis øvrige Deltagere var Justitsraad Gregorius Klauman, Justitsraad Herman Lengerken Kløcker, Agent Just Fabritius og Agent Joost van

Hemert — fire af Hovedstadens største Købmænd, der sammen med Huset Fabritius & Wever hver indgik i Foretagendet med en Femtepart. For yderligere at være Herre over Strømdriften, tilkøbte Interessentskabet 1753 Fuglevad. Selskabet opretholdtes en Aarrække, men Parterne skiftede efterhaanden Ejere og samledes i Løbet af 1770erne alle paa Peter van Hemerts Haand, den unge Chef for det Hemertske Handelshus, som fra 1790 — efter Faderens Død og Svigerindens, Gysbert von Behagens Enkes Udtrædelse af Firmaet — blev Eneeer af Brede, Nymølle og Fuglevad. Mod Slutningen af Aarhundredet kom hans Hus i Pengevanskeligheder og 1794 maatte han afhænde Fuglevad og Nymølle. Brede beholdt han, indtil han 1805 maatte gøre Opbud. Værket kom derefter til Auktion og solgtes 1806 atter til et Interessentskab, bestaaende af Professor Ludv. Manthey, den senere bekendte norske Statsmand Grev Herm. Wedel-Jarlsberg og Friherre Ferd. Wedel-Jarlsberg. Fra 1812 ejedes Brede af Kammerraad Hans Schmith, som først afhændede den ene Halvdel (1814) og derefter den anden (1817) til Statsminister Heinrich Ernst Schimmelmänn. Badstubers Virksomhed fortsattes saaledes under de bedste Auspicier. Baade Kopper- og Messingværket med de vidtløftige Værksteder, Smelte- og Hammerhytter opretholdtes endnu 1806. Kobberet kom fra Røros, Galmejen (Zinkmalmen, der brugtes ved Fremstillingen af Messing) indførtes fra Tyskland og Polen. I de nærmest følgende Aar (før 1812) nedlagdes Messingværket, men Kobberfabrikken fortsattes, ogsaa efterat Brede 1832 var overtaget af Firmaet Suhr & Søn sammen med Klædefabrikør Joh. Carl Modeweg, der i Forening købte Værket af Schimmelmännns Arvinger. Suhr drev Kobberværket og Modeweg flyttede sin 1810 anlagte Klædefabrik til Brede. Vandkraften forøgedes med Dampmaskine, de første her i Landet anvendte Maskinvæve indførtes og Modewegs Virksomhed optog efterhaanden hele Værket. Efter hans Død 1849 traadte Sønnen til, og dennes Enke overdrog 1872 Brede til William Salomonsen, som fortsatte den store Virksomhed under det gamle Firma J. C. Modeweg & Søn — nu et Aktieselskab, der ejer Brede Værk, en hel lille By af Fabrikker og Arbejderboliger, og som vedblivende driver den gamle Klædefabrik.

Arbejderbefolkningen paa Brede, hvis Mestre og Haandværksfolk endnu ved Badstubers Fallit kun bestod af indkaldte fremmede, voksede sig efterhaanden stor og blev stationær — Slægtled efter Slægtled forblev de samme Familier knyttet til Stedet. Saaledes hørte Politikeren Joh. Wilmann, den senere mangeaarige Sogneraadsformand i Lyngby, til en Slægt, der kan følges flere Generationer tilbage som Arbejdere paa Brede. Det var tidligt et lille Samfund for sig selv — med Skole for Arbejdernes Smaa børn, med Kro og tillige Købmandshandel med Ret til at brygge Øl, hvortil van Hemert 1777 og 79 havde faaet Bevilling, kun bestemt for Værkernes Arbejderbefolkning.

Messing- og Kobberværket beskæftigede 1821 ca. 120 Mennesker, i 1844 var der ved Klædefabrikken ca. 150 Arbejdere. Det var strengt Arbejde under lidet hygiejniske Forhold og med en Arbejdsdag fra 6 Morgen til 8 Aften med en Times Middagshvil, først i 1872 begyndte man at standse Fabrikken Kl. 7. Arbejdslønnen for den tretten Timers Arbejdsdag laa saa sent som i Halvfjerdsernes Begyndelse omkr. 64-88 Sk. for Mænd og 24-40 Sk. for Kvinder med Akkordarbejde. Trods de

HOVEDBYGNINGEN PAA BREDE
(Fotografi)

haarde Vilkaar var der bevaret noget af det gamle patriarkalske Forhold mellem Arbejderne og den yngre Modewegs Enke, der endnu drev Værket, da Arbejderbevægelsen begyndte at røre paa sig herhjemme, og som ved sit humane Sindelag søgte at raade Bod paa Tidens værste Brøst, baade ved længst mulig at holde de gamle og affældige Arbejdere paa Fabrikken og ved Oprettelsen af en Aftenskole, hvor de stærkt optagne Fabrikbørn kunde opnaa en tiltrængt Forøgelse af Børnelærdommen.

Den Ungskov, som Poul Badstuber omkr. 1734 lod opelske paa Lundtofte Mark, til Dels paa Mensalgaardens Jorder, som han tilmageskiftede sig af Præsten, er endnu bevaret i det saakaldte »Brede Indelukke« (eller »Hemerts Vænge«), der strakte sig helt op til Ørholm, fra hvis Have der var Adgang. Tidligere stod der en Sten til Minde om Peter van Hemert — sikkert et af de »Familie-Monumenter«,

August Hennings omtaler i sin Dagbog 1802. Allerede i 1786-87 synes Parkkulturen at have holdt sit Indtog i Indelukket, med »Krumgange« og Kabinetter, Vaser, Bænke og »Slynge« (: Gyngé); om »Labyrinten« og »Alkoven«, som Luxdorph omtaler i sin Dagbog 1788, ogsaa var Lokalteter i Indelukket, skal lades usagt. Den statelige Hovedbygning, opført i 1790erne af Peter van Hemert, synes i sine Hovedtræk at staa igen fra hin Tid. Bygherren lod Hofdekoratøren Joseph Lillie smykke Husets Stuer og udvendig opsætte en (nu forsvunden) Plade med en af Suhm forfattet latinsk Indskrift om, at Huset var bygget, ikke for ham selv, men for hans Børn. Over Hoveddøren staar nu kun Aarstallet 1795.

IV. ØRHOLM

Ørholm hed oprindelig *Ørevad*. Paa hvilket Tidspunkt Navneskiftet har fundet Sted, er vanskeligt at afgøre, da Stedet i det sekstende og ind i det syttende Aarhundrede kun forekommer som »Krudtmøllen i Københavns Len«, undertiden som »Krudtmøllen ved Lyngby« og endnu i Krigsjørdebogen 1718 blot kaldes »den store Krudtmølle«. Det nyere Navn eksisterede dog 1670 (»Krudtmøllen, som kaldes Øerholmen«), men det gamle bevaredes langt ned i Tiden, ikke blot i »Ørevads Agre«, nogle Markaase ved Sognegrænsen mod Søllerød, men endnu 1720 brugtes baade »Ørevads Mølle« og »Ørholms Mølle« jævnsides i officielle Aktstykker, hvoraf man tør slutte, at begge Navne endnu den Gang har været i Brug.

Molendinum *Ørewaz* synes allerede i Middelalderen at have været et betydeligt Mølleværk, der gav samme Skat til Bispestolen som Brede — blandt Naturalierne ogsaa Sko til Føgden. Hvad *Ørevad Vandmølle* iøvrigt har været anvendt til, Kornmaling eller Industridrift, ved vi ikke, før den i Kristian III's Tid synes at være taget i Brug som Krudtværk — vistnok det ældste i sin Art ved Mølleaaen. I 1558 fik Statholderen i København Ordre om at udsøge et Sted, der var egnet til Anlæg af en Krudtmølle, og det er højst sandsynlig, at det er Udgangspunktet for *Ørevads Indrettelse* til Krudtværk. I 1559 faar en Peder Lykkesen Bestalling som Krudtmager med Underhold fra Københavns Slot, i 1574 forekommer en »Mads Krudtmager i Krudtmøllen«, som ligeledes faar Naturalier fra Københavns Slot, og fra de følgende Aar haves kgl. Bestallinger for flere af hans Eftermænd (Tyge Stub 1591, Boe Pedersen 1598). Der er næppe Tvivl om, at det var *Ørevads Krudtmølle*, disse Folk bestyrede*). Krudtmageren holdt

*) Der nævnes i »Sjællands Stiftsbog 1567« en Fæster Oluf Basse i Ordvad Mølle, der maa antages at være Kornmøller, saaledes at der ved Siden af Krudtmøllen, i hvert Fald til Tider, ogsaa har været et Kværnhjul til Korn — hvilket i og for sig er rimeligt.

to Svende og Virksomheden var ret betydelig. Fra Efteraaret 1605 til Majdag 1608 leverede Krudtmøllen ved Lyngby ca. 560 Centner Krudt, der stod Kongen i henimod 9000 Daler, hvoraf ganske vist Anskaffelsen af Salpeteren, Krudtets Hovedbestanddel, udgjorde en meget væsentlig Post — Krudtmageren selv og hans Svende havde kun faaet 720 Daler. I 1620, da Carl von Nach (eller Noch) overtog Stillingen som Krudtmager, blev Værket nyindrettet efter moderne Mønstre. Kri-

PARTI VED ØRHOLM
(Træsnit 1868)

stian IV havde haft en Mand i Udlandet for at gøre Studier i den Retning, og Carl von Nach maatte forpligte sig til, naar Kongen forlangte det, at omlægge Krudtmøllen »paa den Maner og Vis, som de udi Nederland nu brugelige ere«. Krudtmageren maatte kun arbejde for Kongen, han var Embedsmand, fik Aarsløn, sædvanlig Hofklædning, fri Bolig og Ildebrændsel, og Kongen skulde selv lade Møllen holde i god Stand. Af Kronens Skove fik han Brændsel til Krudtfabrikationen, og en hel Stab af Bønder og Husmænd maatte age Ved for ham. Carl von Nach sad dog ikke længe i Embedet — 1625 fik Adolph Krantz Bestalling som hans Eftermand.

Kronen drev saaledes Krudtmøllen i Københavns Len for egen Regning, indtil Frederik III 1653 lod sine Rentemestre slutte Kontrakt med en københavnsk Borger Herman Isenberg (eller Iserberg) om Overtagelse af Krudttilvirkningen paa noget friere Vilkaar. Kongens Krudtmager fik Ordre til hurtigst mulig og med mindste Bekostning at faa

Krudtmøllen, der øjensynlig var i Forfald, bragt i Stand og »igen forfærdiget« — hvorefter Herman Isenberg tog den i Arvefæste, baade Bygninger, Strømbrug og Fiskeri, mod en aarlig Afgift paa 15 Rdr. Fortrinsvis skulde han lave Krudt for Kongen, der leverede Salpeter fra sine omrejsende Salpetersydere, men i ledige Stunder maatte han fabrikere for sig selv af eget Salpeter. Skulde Møllen »opflyve« — springe i Luften, maatte han selv bære Tabet, dog forlangtes der ikke Erstatning for det kgl. Krudt, som gik i Løbet ved en saadan Katastrofe — hvad der dog altid var en ringe Trøst, om Ulykken skulde indtræffe. Og for at der i givet Tilfælde kunde være Krudt ved Haanden i Hovedstaden, fik han anvist et Kammer over Norreport, hvor han kunde oplagre 300 Centner Krudt. Det varede heller ikke mange Aar, inden dette Depot fik aktuel Betydning i Svenskekrigen.

Krudtmøllen ved Ørholm overlevede imidlertid Svenskekrigen og Hovedstadens Belejring, og bestod endda mere end et halvt Aarhundrede til. Foreløbig nedarvedes den i Herman Isenbergs Familie. Selv døde han under Krigen (1659) og Krudtmøllen overtoges af hans Enke Elisabeth Klingenberg, vistnok anden Gang gift med Henrik Eggertsen, der i hvert Fald findes opført som Bruger af Krudtmøllen i 1660erne. Efter hendes Død 1669 tilfaldt Ørholm Svogeren Stempel-papirsforvalter Albret Heins, som tog hendes to unge Døtre i Huset, og ved kgl. Skøde af 23. Decbr. 1670 fik Møllen (sammen med Lundtofte By) til Arv og Ejendom. Ørholm gik dermed ud af Kronens Eje.

Knap to Aar efter døde ogsaa Albret Heins, men hans Enke Magdalene Klingenberg blev siddende paa Ørholm. I hendes Tid var der baade Krudtmølle, Kornmølle og Amdams- (eller Stivelse-) Værk. Krudtværket raadede over to Møllehuse med to otte Alens Underfaldshjul og tolv Stamper, Kornmøllen og Amdamsværket havde fælles Møllehus med eet Underfaldshjul — hvortil kom en Række andre Bygninger, Tørrehus til Krudt, Vejer- og Kørnehus m. m. Allerede den Gang var der et stort, stateligt Stuehus, omgivet af Haver med et ottekantet skifertækt Lysthus, dertil Fiskepark, og ved den nordre Side af Krudtmøllen en lille Skov, kaldet »Ellehaven«.

Magdalene Klingenberg døde 1691, men der gik Aar og Dag, inden Arvingerne blev enige om Boets Opgør. Sønnen Paul Heins, Envoyé i Paris, overtog midlertidig Ørholm Mølle, indtil Skifteretten 1699 kunde sætte den til Auktion sammen med Lundtofte By. Mølle og Bøndergods købtes samlet for 6730 Rdr. af den tidligere Overførster i Ditmarsken Baltzer Hans von Buchwald. Krudtværket opretholdtes og havde ligesom i fordums Tid Leverancer til Hæren — i 1716 sprang Tørrehuset (»Drøgstuen«) i Luften, to Mand dræbtes og 700 Pund af Kongens Krudt eksploderede. Ørholm tilhørte da Sønnen, Oberstløjtnant Detlev von Buchwald. Han var endnu Ejer i 1721, men i det følgende Tiaar maa Møllen være overgaaet til Poul Badstuber,

som nedlagde Krudtværket og indrettede Kobbermølle og »Eisen-Fabrique« i Stedet — saaledes at der omkring 1730 var Metalindustri paa alle hans tre Værker: Brede, Ørholm og Nymølle. Formodentlig har det været for meget selv for denne virksomme Mand og Salgs-mulighederne for smaa, thi 1734 søgte han at faa afsat Ørholm samtidig med at han omlagde Driften til udelukkende at omfatte Tilvirk-

MØLLEDAMMEN VED ØRHOLM
(Fotografi 1910)

ningen af Leer og Hakkelseknive — Artikler, som de sjællandske Bønder stadig havde Brug for og som nu indførtes fra Udlandet.

For at blive af med Ørholm paa en skikkelig Maade og uden at Virksomheden led Skaar indkaldte han to tyske Hammersmede, Engelbert Hartkopf og hans Svigersøn Johannes Biertz fra Kronenberg i det store Industricentrum Berg ved Rhinen, og etablerede dem. Driftskapital havde de ikke, de havde hjemme maattet efterlade deres Ejendele, som »efter Landets Lov er konfiskeret, siden ingen af vores Profession maa gaa af Landet«. Badstuber overlod dem i Aug. 1734 Ørholm for en Købesum af 8000 Rdr. Kroner, sørgede for, at de fik Privilegium (25. Juni 1735) mod en aarlig Afgift til Staten, svarende til den gennemsnitlige Told af Leer og Hakkelseknive, der indførtes til Sjælland, og forstrakte dem med Kapital til Byggearbejder ved det nyindrettede Værk; bl. a. maatte fem store Egetræer købes fra

Kronens Skove til Mølleaksler. Værket kom i Gang og ved Nytaar 1737 beskæftigedes der paa Ørholm omtr. 20 Arbejdere, de fleste forskrevet fra Udlandet. Fabrikken var imidlertid ved at gaa i Stykker allerede i Starten — Badstuber havde sat 11,000 Rdr. i Foretagendet, men endnu ikke faaet en Skilling igen. Fabrikanterne gik gentagne Gange til Kommercekollegiet om Støtte, men forgæves, skønt man paa højere Sted aabenbart interesserede sig stærkt for det nye Anlæg og en Overgang synes at have overvejet Tanken om at lade et Interessentskab overtage Fabrikken. Endelig lykkedes det de to Tyskere at opdrive et Par Prioritetslaan, og Badstuber gav dem Skøde i Sommeren 1737, men i 1742 magtede de ikke længere at holde det store Foretagende gaaende, Ørholm sattes til Auktion, og den ene af Panthaverne, Joh. Lorentz Castens (senere adlet Castenschiold) maatte overtage Værket.

For ham gjaldt det om hurtigst mulig at blive det kvit igen. Driften af den nye Fabrik opretholdtes, naturligvis under andres Ledelse. Fra 1744 var Joh. Jürgen Hollmann en lille Tid kontraktmæssig Ejer af Ørholm, hvad der førte til, at Castenschiold lod udtage et nyt Privilegium (af 9. Novbr. 1745), der i Modsætning til det tidligere ikke var personligt, men fulgte Værket fra Ejer til Ejer, og med den meget væsentlige Ændring, at den aarlige Afgift bortfaldt. »Ørholms Le- og Skæreknivfabrik« (som det hed) blev derved et saare værdifuldt Aktiv, som Castenschiold uden større Tab 1747 endeligt kunde afhænde til Laurids Stub, daværende Fuldmægtig hos Overkrigssekretær Lerche. De følgende Aartier blev en decideret Opgangstid, saaledes at Stub i 1757 havde fem Vandmølleværker i Gang, og Fabrikationen udvidedes til at omfatte alt grovere Isenkram, Øksker, Spader og Hakker, Sandstens- og Marmorsave m. v., og de for Sukkerplantagerne i Dansk Vestindien fornødne Kapmessere og »Hauers«. Derimod vilde han ikke, trods Opfordring, ind paa Fremstilling af Huggesvaaben til Hæren. I Stedet for at man ved Mølleaaens Kobber- og Jernværker almindeligvis anvendte Trækul fra de nærliggende store Kulsvierdistrikter i Frederiksborg og Kronborg Amter, brugte Stub Stenkul, hvoraf han fra 1754 fik Lov til at indføre aarligt indtil 60 Læster toldfrit, i Betragtning af, at Ørholm var den første indenlandske Fabrik, der fremstillede Savblade. Og ligeledes ved Indførslen af Jern støttede Regeringen ham ved Eftergivelse af Tolden.

Men der kom vanskelige Tider for Laurids Stub ogsaa — i 1771 blev der gjort Eksekution i Ørholms Le- og Skæreknivfabrik, som blev solgt af Kreditorerne for 17,000 Rdr. til Amy Nielsen, Fuldmægtig ved Værkerne paa Brede. Han sad paa Ørholm til sin Død 1786 og Aaret efter afhændede Boet Ørholm til Justitsraad og Direktør for den Grønlandske Handel Hartvig Marcus Frisch. Allerede i Stubs Tid havde det nyoprettede Raavaddam Værk i Dyrehaven paa-

ført Ørholm en ublid Konkurrence, men selve Fabrikationen af Leer og Hakkelseknive, og Handelen dermed, var beskyttet af Privilegierne, og i Opgangsaarene efter de store Landboreformers Gennemførelse steg Omsætningen paa Ørholm-Fabrikken, indtil endelig den gamle Eneret indskrænkedes og til sidst helt ophævedes. Plakaten af 27. April 1791, der netop tog Sigte paa Ørholm-Værket, skød den første Breche i Privilegierne, idet Smede paa Landet og i Købstæderne kunde faa

ØRHOLM VÆRK
(Fotografi 1933)

Lov til at fremstille Leer og Skæreknive uden Brug af Maskiner eller Mølleværk, medens Retten til at »omføre« Varerne i Fabrikkens gamle Distrikt — Sjællands Stift, Laaland-Falster og Langeland — foreløbig forblev ubeskaaret. Den erfarne Købmand, Justitsraad Frisch, forstod, at Lefabrikken derved fik et Dødsstød og afhændede i 1793 Ørholm Værk for 34000 Rdr., men forbeholdt sig indtil Udgangen af 1794 Eneretten til Handel med disse Varer, og advarede enhver Konkurrent om »at vogte sig for den Ulejlighed, som de af at overtræde ovenmeldte kgl. Plakat fra min Side maa vente sig«. Forinden udkom imidlertid Forordn. af 22. Oktbr. 1794, der til Fordel for Landbruget ikke blot aldeles frigav Tilvirkningen af Agerbrugsredskaber, men ogsaa ophævede Handels-Eneretten og Forbudene mod Indførsel. Dermed bortfaldt Ørholms Særstilling som Lefabrik og Hartvig Frisch fort-

satte senere Fabrikationen som fri Næring paa Vesterbro ved København.

De nye Ejere var Englænderne Harry Nelthropp og John Joseph Harris og med dem indledes det sidste Kapitel i Ørholms Møllens Historie — Papirfabrikken. De havde allerede i flere Aar opereret i Nordsjælland, havde anlagt et indbringende Lædermanufaktur paa Retraite ved Skodsborg (hvortil senere føjedes en Oliemølle) og fik 25. Septbr. 1793 Privilegium paa en Papirfabrik ved Ørholm. Den skulde ikke netop konkurrere med Strandmøllen, der havde nok at gøre for det offentlige med Fremstilling af Stempelpapir og Materiale til Pengesedler, men optage de Sider af Papirfabrikationen, som det Drewsenske Værk havde ladet ligge, navnlig Fremstillingen af Tryk- og Karduspapir, Tapetpapir og det blaa Sukkerpapir, der brugtes til Beklædning af Raffinaderiernes Sukkertoppe og tidligere var indført fra Udlandet. Nelthropp og Harris erhvervede kort efter Nymølle, der siden bestandig fulgte Ørholm som Filialværk og fik i den Anledning Privilegiet udvidet. Straks ved Fabrikkens Start fremkom i Pressen en »Advarsel mod Projektmagere og Vindhandlere«, der i Almindelighed var møntet paa Englænderne — som ved Aarhundredets Slutning havde overtaget Rollen som uvelkomne Fremmede — og i Særdeleshed paa de to, der havde købt Ørholm og, hvad der i Ræsonnørens Øjne var værre, havde faaet et Laan af Manufaktur fonden paa 25000 Rdr. til Papirfabrikkens Anlæg. Som saa ofte ved disse i hin Tid saare almindelige Skriverier, hvis Kendemærke var primitiv Spidsborger-Økonomi og haardkogt Patriotisme, skød Angrebet langt over Maalet, og gav netop Nelthropp og Harris Lejlighed til yderligere at forklare sig og bringe deres Foretagende frem for et større Publikum. Angrebet virkede blot som Reklame.

De drev i det hele de Ørholmske Værker op til at blive et betydende Supplement til Drewsens gamle Papirmølle ved Øresund. Navnlig blev Kludeindsamlingen sat i et fast System — en meget væsentlig Side af Datidens Papirfabrikation. I 1803 afhændede de Værkerne til et Interessentskab, bestaaende af de to unge Wedel-Jarlsberg, der ogsaa engagerede sig i Brede, i Forening med Rentekammerkommitteret Justitsraad H. N. Arctander. Men de to Englændere forblev som Ledere, og til Foretagendet knyttedes ogsaa den fremragende Tekniker Ludv. Manthey. Først i 1805 kom Fremstillingen af det blaa Sukkerpapir i Gang, der fra alle Sider betragtedes som et stort Fremskridt og sparede Landet for en aarlig Import fra Holland paa 20000 Rdr. Nelthropp anlagde et særligt Værk for denne Fabrikation. Ørholm og Nymølle beskæftigede paa det Tidspunkt 76 egentlige Fabrikarbejdere foruden et større Antal løsere tilknyttede Folk, og fremstillede fra 1. Maj 1803 til 31. Decbr. 1804 30000 Ris Papir, hvoraf ogsaa en Del finere Skrivpapir. Interessentskabet fratraadte

Besiddelsen 1812, fra 1814 havde bl. a. Statsminister Heinr. Ernst Schimmelmann og John Bromley Nelthropp Andele i Ørholm-Værkerne, men fra 1832 var J. B. Nelthropp Eneejer. I hans Tid var der paa Ørholm tre Vandhjul, to der hver drev to Hollændere (til haandgjort Papir), det tredje en Papirmaskine, fremstillet af en dansk Mekanikus, og paa Nymølle to Vandhjul med tre Hollændere. Virksomheden var gaaet noget tilbage, Værkerne beskæftigede 1833 kun

HØVEDBYGNINGEN PAA ØRHOLM
(Fotografi 1933)

50 Arbejdere, men producerede dog ca. 18000 Ris Kardus-, Tryk- og Skrivpapir aarlig.

Nelthropp kunde imidlertid ikke klare sig — Panthaverne stillede 1837 Værkerne til Auktion og solgte dem for 37000 Rdr. Ørholm og Nymølle var derefter igen en Tid paa flere Hænder. Bl. a. var J. C. Modeweg nogle Aar Ejer af Halvdelen, indtil den driftige Fabrikant H. L. Danchell udkøbte ham 1843 og 1846 overtog den anden Halvdel, men atter 1854 afhændede begge Værker til Brødrene Drewsen paa Strandmøllen. Dermed var dansk Papirfabrikation som forhen i det væsentlige paa Familien Drewsens Hænder. Ørholm-Fabrikkerne blev efterhaanden moderniseret og udstyret med Turbiner og Dampkraft, og indgik 1889 under »De forenede Papirfabrikker«. Ørholm har nu i adskillige Aar ligget stille, og er 1933 sammen med Ny-

mølle m. m. bortskødet af Papirfabrikkerne til Ingeniør Schat Behrend og Arkitekt A. Wittmaack.

Endnu i vore Dage ligger Ørholm lidt afsides, som en Idyl i en af Mølleaaens skønneste Egne, og gemmer Minder om kendte Personligheder, der her fandt et fredlyst Tilflugtssted. Det var i disse tiltrækkende Omgivelser, Griffenfeld — hvis Broder havde ægtet en af Herman Isenbergs Døtre — holdt til i sin Storhedstid, i Aarene umiddelbart før sit Fald. Han fandt her Hvile for Arbejdet i behageligt Samvær med sine adelige Veninder, som han satte Stævne paa dette »yndelige Sted« — her kørte de »i Marken da spøge« med deres galante »Go-Ven«, og det var derfor ikke underligt, at Birgitte Skeel lod falde en Ytring om, at »der maa være meget kønt paa den Krudtmølle, mens Rejsen gaar saa ofte did«. Det var der virkelig, og Lokalteterne var saa rummelige, at man ogsaa senere fortsatte med at have Sommerbeboere paa Ørholm. Gehejmekabinetsskriver Peter Ramshart, der afskedigedes ved Frederik IV's Død 1730, tilbragte de følgende fjorten Aar derude. i smaa Kaar, støttet af Enkedronning Anna Sophie; Konferensraad V. L. Rheder, Direktør i Generalpostamtet, var fast Gæst fra Stubs Tid, og kort før han døde i 1782, lejede hans nære Ven, Gehejmemaal Luxdorph sig ind paa Ørholm, hvor ogsaa han boede hver Sommer til sin Død 1788. I det 19. Aarhundrede havde fra 1854 Martsministeriets Krigsminister A. F. Tscherning og efter ham fra ca. 1866 Chr. Drewsens Svigersøn Redaktør Godske Nielsen Bolig i den smukke Hovedbygning, der stammer fra det 18. Aarhundrede og i alt væsentlig er bevaret i sin gamle Skikkelse. Foran stod tidligere en Buste af Christian Drewsen.

Ørholms Fabrikbygninger ligger baade i Lyngby og Søllerød Sogn. Hartvig Frisch tilkøbte 1787 af Konferensraad Michael Treschow en Gaard paa Søllerød Bymark, »Ørholm Bondegaard«, som siden fulgte med Værket. Skoven Nord for Mølleaaen mellem Ørholm og Nymølle stod der længe Strid om, men 1851 fik Danchell godtgjort sin Ret til Grunden, medens de derpaa staaende Ege og Bøge ved Dom tilkendtes Forstvæsenet. Ligesom ved Brede hørte der allerede fra Stubs Tid til Ørholm Værk et Krosted med Brændevinsbrænderi.

V. NYMØLLE

Nymølle er det yngste af Fureaaens Møllebrug og har deraf sit Navn. Raavad i Dyrehaven er kun lidt ældre, men Nymølle er det sidst anlagte. Vaabenfabrikanten Jacob Petz, der havde sin Slibemølle i Lyngby, fik 1643 Bevilling af Kongen til at opbygge et Filialværk »imellem Vores Krudtmølle og Stokmølle udi Sokkelunds Herred« — d. v. s. mellem Ørholm og Stampen — paa Betingelse af, at han kom overens med Bønderne i de »hosliggende« to Byer Lundtofte og

Søllerød om at erstatte den Skade, de derved led paa deres Marker — altsaa omtrent paa det samme Sted, hvor Nymølle senere anlagdes. Men om denne Slibemølle overhovedet kom i Stand, er tvivlsomt, thi faa Aar efter købte Jacob Petz Skovrød Mølle i Kronborg Len til »sit Værkes Fortsættelse«. Imidlertid fik Rentemester Henrik Müller i 1650erne Øje paa den bekvemme Plads og anlagde her som et Anneks til sit Kobberværk ved Hjortholm »den nye Mølle med den store Kobberhammer«, som derefter siden kom til at høre under Frederiksdals Gods. Ovenfor er fortalt, at Charlotte Amalie, da hun 1670 overtog Frederiksdal, straks lod Kobberværket ved den gamle Hjortholm Mølle nedlægge og traf Aftale med Henrik Ehm om Forpagtningen af det »lille Kobberværk«, hvortil alle Materialer overførtes fra Hjortholm. Henrik Ehm brød sig nemlig ikke om Rentemester Müllers Kobberværk, han havde kun Brug for den store Kobberhammer til sit eget nyanlagte Værk paa Brede, og forinden Overtagelsen forlangte han Hammermøllen grundig repareret; Dronningen maatte derfor ofre adskillige Tusinde Rdr. paa Istandsættelsen, inden der 1672 kom en endelig Forpagtningskontrakt i Stand.

Under den skaanske Fejde led Nymølle meget. Tropperne, der anvendtes ved Landgangen i Skaane, laa i Lejr nær derved, Vær og Materialer forsvandt, skønt Mester og Svende blev boende ved Værket. Desuden spærredes Handelen under Krigen, Møllen laa stille og forfaldt. Under disse ekstraordinære Forhold forlangte Henrik Ehm Lempelser i Afgiften, men Dronningen stod stejlt paa de trufne Aftaler og lod endda sin Prioritetskapital paa 6000 Rdr. opsiges til Udbetaling ved Forpagtningskontraktens Udløb i 1678. Men Henrik Ehm, der havde sat mange Penge til og ikke havde faaet det Privilegium til Værket, som var lovet ham, krævede sine Tab dækket. Det trak nu op til Proces, og Dronningen sluttede 1681 Kontrakt med hans Konkurrent, Kobbersmed Lorens Badstuber, der skulde overtage Nymølle, naar den atter var bragt i Orden. Imidlertid var der bleven nedsat en Kommission til at dømme i Sagen og der kom omsider et Forlig i Stand — Dronningen slog af paa sine Fordringer, Henrik Ehm betalte sin Gæld (1684) og Badstuber blev ved Møllen.

I 1697-99 var Henrik Ehm atter Forpagter, og Nymølle fik nu det lovede Privilegium (af 14. Febr. 1699), hvorefter de paa »Dronningens Kobbermølle her i Københavns Amt forarbejdede Kobbervarer maa her udi Riget uforhindret omføres og forhandles«. Kobber-tøjet stempledes med Dronningens Monogram (senere med Sophie Hedevigs) og Kobberførerne kørte rundt i Landet, solgte fra deres Vogne og opkøbte samtidig det gamle Kobber, der ikke maatte udføres, men skulde tilbage til Møllen. Efter Henrik Ehm fulgte som Forpagtere Johan Marquart (1699-1703) og for en kortere Tid Casper Nunnenberg, indtil Kobbersmedeslægten paa Brede ca. 1705

atter kom til at raade over Værket ved Nymølle. Under Pesten 1711 og de første vanskelige Aar under den store nordiske Krig laa det igen stille en Tid, men fra 1715 tog Poul Badstuber Styret, først paa Moderens Vegne siden for egen Regning, og fik Nymølle i saa god Drift, at en af de store Kobberførere, Kommerceraad Cort Mørup, 1724 slog ham ud med en højere Forpagtningsafgift. Herskabet satte nemlig Forpagtningen af sine Møller og Kroer til Auktion hvert tredje eller sjette Aar for at presse mest mulig ud af dem. Men det lønnede sig aabenbart ikke i dette Tilfælde, og Poul Badstuber overtog 1727 atter Nymølle, som han og hans Forældre — Lorens Badstuber, Anne Knock og Stedfaderen Jacob Zitzke — med Afbrydelser havde haft i over fyrretyve Aar. Og til yderligere Sikring af Besiddelsen lykkedes det Badstuber 1733 at faa Nymølle i Forpagtning paa Livstid.

I Sammenligning med Brede og Ørholm var Forholdene paa Nymølle kun smaa. Det var en Filial, som der ofredes mindst mulig paa, og jævnlig var den i daarlig Stand — thi de fleste Bygninger ved Fureaaens Mølløværker var lige til det 19. Aarhundrede af Bindingsværk eller Træ, og maatte omhyggeligt vedligeholdes, om de skulde modstaa Tidens Tand; selv om Hjulskovle, Mølleaksler og Stamper blev gjort af de bedste Ege, der kunde opdrives i Skoven, var de hurtigt udslidte ved den intensive Brug. Bygningerne ved Nymølle var endnu 1714 ret indskrænkede: et teglhængt Møllehus paa 17 Fag, Bindingsværk mod Nord, brædeklædt mod Syd, hvoraf de seks Fag var Stuehus med Loftsrum, de elleve Kobberværk; dertil et lille straatækt Udhus, en Aalekiste i Aaen og et gammelt ubrugeligt Slibeværk. I 1727 var der overhovedet ikke Hus til Forpagteren at bo i, end ikke Staldrum til et Par Heste.

Nymølle skiftede Herskab sammen med Frederiksdal og blev efter Prinsesse Sophie Hedevigs Død underlagt Rentekammeret. Umiddelbart efter søgte man at faa en helt ny indenlandsk Industri i Gang paa den gamle Kobberrmølle. Rentekammeret havde nemlig foreslaaet Anlægget af en Staal- og Jerntraadsfabrik, da en saadan savnedes inden for det danske Monarki, og indkaldte 1735 i den Anledning en tysk Staaltraadstrækker Joh. Gerh. Rotthaus fra Grevskabet Mark i Westphalen. Staten vilde dog ikke selv anlægge Fabrikken, men søgte en privat Entreprenør, og da Raamaterialet skulde hentes fra Norge, søgte man ham i en af de norske Kystbyer, hvor Udskibningsforholdene var lettest. Da det imidlertid ikke lykkedes at finde nogen, henvendte man sig til Datidens store »Kobber-Manufakturist« Poul Badstuber, som i Forening med Rotthaus udsaa Nymølle som det mest passende Sted. Badstuber stillede dog som Betingelse at faa Nymølle til fri Ejendom, hvilket indrømmedes (ved kgl. Resol. af 3. Decbr. 1737), og sammen med den tyske Staaltraadstrækker gik han i Lag med Anlægget. Som indkaldt Industriekspert havde Rotthaus en ikke ringe Følelse

af eget Værd, han skruede sine Fordringer i Vejret, var vidtløftig og vægelsindet, og forbandede den Dag og Time, han havde ladet sig lokke til Danmark. Det lykkedes dog Badstuber — efter at have skaffet Staaltraadstrækkerens Kone med syv Børn til Landet og iøvrigt sat 8000 Rdr. i Foretagendet — at faa den ny Fabrik i Gang med Rotthaus som Mester, og 15. Septbr. 1738 fik han kgl. Skøde paa Nymølle. Om Staaltraadsfabrikken fik den ventede Betydning, skal

NYMØLLE
(Fotografi)

lades usagt — i hvert Fald blev Kobberhammeren opretholdt ved Siden af.

Ved Poul Badstubers Fallit 1746 blev Nymølle solgt ved Auktion, og Værkets Historie falder derefter sammen med Bredes og siden med Ørholms. Nymølle erhvervedes af det pengestærke Femmands-Konsortium, der ogsaa købte Brede, og fulgte dette Værk, indtil Peter van Hemert 1794 afhændede Møllen til Nelthropp og Harris med det udtrykkelige Forbehold, at der for Fremtiden ikke maatte fremstilles Kobber- eller Messingarbejde, der kunde konkurrere med Brede. Nymølle, som gennem halvandet Aarhundrede væsentlig havde været Kobberværk, blev derefter Papirfabrik i Tilknytning til Ørholm. Værket er nu nedlagt og Bygningerne anvendes til Beboelse. Den tidligere Driftsbestyrer-Bolig fra Papirfabrikkens Tid »Høyersdal« ligger Nord

for Mølleaaen i Søllerød Sogn. Huset, der urigtigt kaldes »Høj og Dal«, har Navn efter Kaptajn i Asiatisk Kompagnis Tjeneste Boye Lydersen Høyer, som var Ejer i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, medens Nelthropp og Harris fik Skøde paa det 1796. Ogsaa med den Ole Kollerød'ske Mordsag, som i 1830erne vakte saa stor en Opsigt, har Nymølle en vis nær Forbindelse; Misgerningsmandens Offer var nemlig en Kusk fra Papirfabrikken, og den saakaldte »Røverhøj« bar længe Minde om Morddaaden.

Nord for Nymølle, ved Ravneholt Station paa Nærumbanen, anlagdes 1906 *Ravnholm Papirfabrik*, der tilhørte et Aktieselskab og kom i Drift Aaret efter, men meget snart blev nedlagt. Bygningerne anvendes nu til andet industrielt Brug.

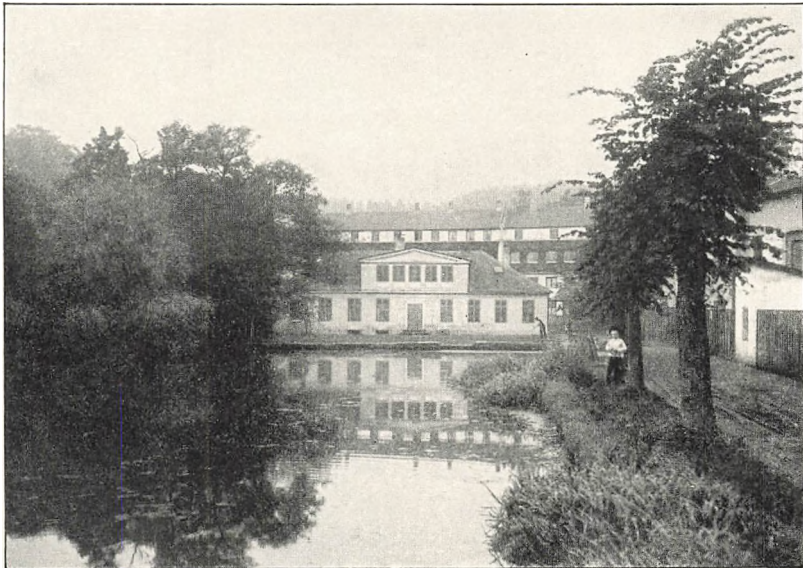
VI. STAMPEN

Af de tre Møller, der ligger i Jægersborg Dyrehave, er *Stampen* den vestligste. Oprindelighed den »Stubbe Mølle« (muligvis med samme Forled som *Stubberup*), senere undertiden »Stokmøllen«. Den eksisterede i hvert Fald paa Frederik den Andens Tid, men er sikkert meget ældre. Den tilhørte Kronen; Mølleren, der havde den i Fæste, klagede 1584 over, at den var sat for højt i Skat, og Kongen lod den derfor omtakere af gamle Folk fra Egnen. I Jordebøgerne for det følgende Aarhundrede finder man den stadig opført blandt det kgl. Fæstegods. I 1620 synes der at være Valkemølle, og da Baltzer Sechman, senere Raadmand i København, 1653 fik Livsbrev paa Stubbemøllen, fik han Paalæg om der at holde en Krudtmølle, »som Riget kan have Tjeneste af«. Om Krudtmøllen har haft nogen Bestandighed eller overhovedet er blevet til noget, er usikkert, men da Børnehuset paa Kristianshavn, hvor der var oprettet et Manufakturværk, trængte til en Valkemølle, købte Fattigdirektørerne 1670 Stubbemøllen af Baltzer Sechman.

Børnehuset, der tillige benyttede Lyngby Valkemølle og en anden, der var opført ved Ebberød, beholdt den kun til 1687. Kongen gav da Tilladelse til, at Stubbemøllen afhændedes, og den foretagsomme Hans Heuser, der tillige drev Frederiksdal og Strandmøllen dels som Papirmøller, dels som Stampeværker, købte den; han arbejdede under en stadig stigende Gæld, og sattes til sidst fra Virksomheden paa de to store Møller, men beholdt Stubbemøllen en Del Aar endnu. Han havde her et Hammerværk, der tilvirkede Leer og andre Jernvarer, og i den første Tid lod han det drive af Lesmed Henrik Kronenberg, som han iøvrigt snart kom i Stridigheder med; Fabrikken roses for sin Fuldkommenhed, skønt der kun var een Underfaldskværn. Løværket var iøvrigt anlagt før Heusers Tid, idet det 1682 hedder i Matriklen, at der ved Stampemøllen er »en Slibe-Mølle, der bruges til at slibe Leer paa, og haver Peter Lesmed i København ladet den

opbygge«. Ca. 1705 kom Stubbemøllen til Auktion og købtes af Birkefoged Hans Riegelsen; 1714 blev Børnehuset atter Ejer og beholdt den i det følgende halve Hundrede Aar. Den blev da atter indrettet til Valkemølle og benyttedes navnlig af den kgl. Uldmanufaktur, »Guldhuset« kaldet efter sit Fabriklokale i København, der oprindeligt var bygget af Frederik den Tredje til Brug for Alkymisten Borri; det er den senere til Garnisonssygehus anvendte Bygning i Rigensgade.

STAMPEN

(Set mod Spøllergød Sogn; Fotografi 1910)

En af Stubbemøllens Valkemestre paa denne Tid var en Svøbe for sine Naboer; han lod Vandet strømme ud om Natten for at ødelægge Papirværkerne paa Strandmøllen og undsagde Ejeren paa Livet, den gamle Johan Drewsen. Da Møllejerne i 1724 var samlet for at enes om Vedtægter for Strømmens Regulering, overfusede han Prinsesse Sophie Hedevigs Forvalter, som var til Stede i Embeds Medfør, med grove Skældsord, kaldte ham »Penneslikker«, »Skriverkarl« og det som værre var, slog efter ham med en Spade, saa Blodet flød og Manden styrtede af Hesten. Ogsaa andre Ugerninger tiltænkte ham. Liget af en Mand var bleven fundet i Stubbemøllens Dam; en Sum Penge, som han skulde haft paa sig, var røvet, Skospænder og Knapper af Sølv var skaaret af Ligets Klæder. Og Valkemesteren blev arresteret og mistænkt for sammen med en anden at have ombragt Manden.

Stubbemøllen tilhørte stadig Børnehuset, som i 1763 lod den afhænde ved Auktion, og Feldbereder Sr. Kramer blev højstbydende med noget over 8000 Rdr. Faa Aar tidligere havde — som det nedenfor nærmere berettes — Frederik den Femtes Kammertjener Nicolaj Jessen faaet Gavebrev paa Raavad og indrettet en Filefabrik i den gamle Krudtmølle, og da man vidste, han havde Brug for den nærliggende Valkemølle, underrettedes han om Auktionens Udfald. Jessen

STAMPEN

(Set mod Lyngby Sogn: Fotografi 1910. Huset med Svalen er nedbrudt)

lagde da et Par Daler til det højeste Bud og Stubbemøllen blev hans. Jessens store industrielle Foretagender støttedes paa det varmeste fra allerhøjeste Sted baade med Pengemidler og Begunstigelser paa anden Maade, men det hjalp ikke — faa Aar efter gik Bedriften fallit. 1767 købte den kgl. Uldmanufaktur selv Stubbemøllen, hvor der stadig i de Par Aar, den havde været i privat Eje, var holdt nogle Stampehuller i Beredskab til Uldmanufakturets Brug. Trods Fallitten gik Jessen frem i Hæder og Velstand; han blev kort efter Justitsraad, fik et vel aflagt Embede ved Øresunds Toldvæsen og døde som Etatsraad, æret og agtet.

Under de trange Pengeaar efter 1813 blev de militære Klædefabrikker indskrænket, og Uldmanufakturet flyttedes bort fra Guldhuset. Valkemøllen var fra 1830 bortforpagtet til Mad. Petrine Holm-

blad, Enke efter Rasmus Holmblad, hvis Farfader var indvandret fra Sverige og tjente sine Sporer som Farver ved det militære Uldmanufaktur. Paa Valkemøllen var der to Stampeværker, der dreves af to Hjul med Underfaldsvand, Bygningerne bestod af fem eenetages Længer. I 1835 afhændedes imidlertid Valkemøllen eller Stampen, som den allerede da kaldtes, til Sekretær Peter Nicolaj Carlsen, og i hans Slægt forblev den Aarhundredet ud. Da han døde 1848, overtoges den af Enken Emilie, f. Modeweg, og 1864 blev Stampen udlagt i Arv til Sønnen, Fabrikør Carl Carlsen. Dennes efterlevende Hustru blev ved hans Død Ejer af den gamle Klædefabrik, som hun 1896 bortskødte til »Aktieselskabet Stampen«. En Tid var Værket forpagtet ud til J. C. Modeweg & Søn, men blev 1918 ved Fogedkendelse udlagt til et Ejendoms-Aktieselskab. Endnu anvendes Vandkraften ved Stampen til Fabrikdrift, og de fleste af de gamle Bygninger ligger der endnu, men i yderlig forfalden Tilstand.

Mellem Stampen og Raavad, lidt nordligere i Skoven, fandtes i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel et betydeligt Bomuldsvæveri *Godthaab*, der nu ikke eksisterer mere.

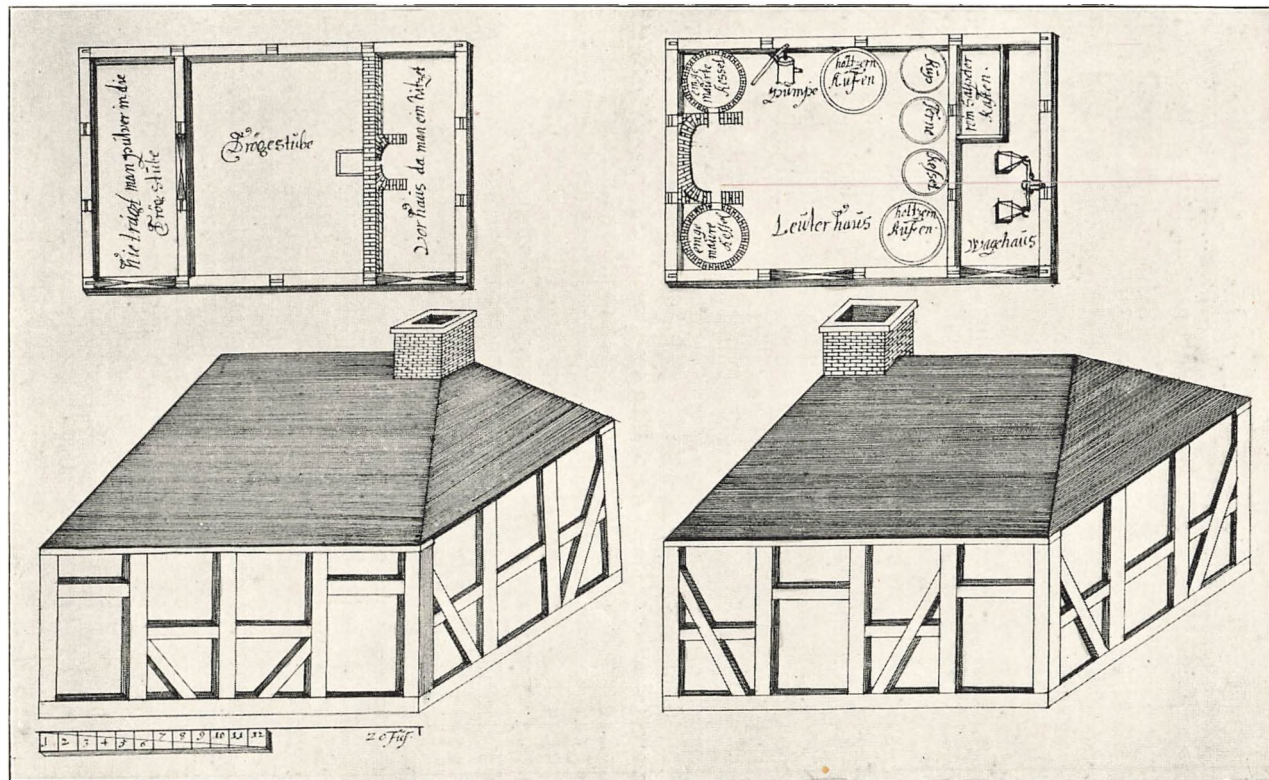
VII. RAAVAD

Ogsaa Raavad Mølle ligger i Jægersborg Dyrehave, men ligesom det er Tilfældet med Stampen og Strandmøllen hører de for saa vidt ikke hjemme der, og Forstmændene var dem helst kvit. Men de er nedarvet fra Fortiden — de var der allerede da Dyrehaven blev anlagt og derfor kom de til at ligge inden for Skovhegnet. Den under Dyrehavens Omraade indtagne Stokkerup Bys Jorder strakte sig helt op til Mølleaaen over Arealer, der nu er tæt bevokset med Skov — og paa Byens Grund heroppe blev i Kristian IV's Tid anlagt en Industrimølle. Kleinsmed Chr. Alckenbrecht, der synes at have hørt til Hovedstadens driftige og fremtrædende Borgermænd, fik sammen med et Par andre Interessenter 1641 et Privilegium paa Tilvirkning af Vaaben (Partisaner, Piker) og Agerbrugsredskaber (Høleer, Skæreknive). Til et sligt Værk hørte i de Dage, om det skulde være fuldstændigt, en Slibe- og Poleremølle, der kunde give Værket den rette fabrikmæssige Drift, og som flere andre af Hovedstadens Fabrikanter søgte han ud til Mølleaaen med de mange Strømanlæg. Endnu var der egnede Pladser paa Strækningen mellem Kongens Krudtmølle (Ørholm), Stubbemøllen (Stampen) og Johan Ettersens Mølle (Strandmøllen). Alckenbrecht lod Lenets Ridefoged besigtige Aastederne og forhøre hos Bønderne, der ikke mente, at et saadant Nyanlæg kunde gøre Skade paa deres Jorder, og han bestemte sig da for et Sted neden for Stubbemøllen. 30. April 1643 fik han derefter kgl. Bevilling til at lade Mølleværket opsætte og indrette paa egen Bekostning.

Det blev Oprindelsen til *Raavads Mølle* eller *Raavaddam*, som den senere kaldes. Navnet findes ikke i de tidligste Aktstykker om dette Industrianlæg, men forekommer kort efter Midten af det 17. Aarhundrede, og har utvivlsomt været en gammel Betegnelse for et Vadested over Furestrømmen. »Graf Wadz Mølle« og »Rodevalds Værk« er kun Misforstaaelser eller forkert Udtale, og Formen »Raadvad« er først kommen i Brug i det 18. Aarhundrede.

Chr. Alckenbrecht fik Dæmning og Mølle opført, og Værket kom i Stand, men allerede 1645 ønskede han det udvidet. Slibemøllen var der kun Brug for med Mellemrum, naar de tilvirkede Genstande skulde rensles og sættes i færdig Stand, og da Strømmen bestandig gik og var kraftig nok paa dette Sted, vilde han udnytte dens fulde Kapacitet ved Anlæg af en Hammermølle til Fremstilling af Artikler for Artilleriet og for Skibs- og Husbygningen — »et nytteligt og gavnligt Værk for Land og Rige«. Ogsaa dertil fik han Privilegium (23. Marts 1646), paa Betingelse af, at han straks gik i Gang med Anlæg af Værket, som hans Arvinger fik Ret til at overtage efter ham. Men heller ikke Hammermøllen var tilstrækkelig til fuld Udnyttelse af Strømmen, hvorfor han 1647 med Kongens Tilladelse overtog det Valkeværk, som Johan Ettersen oprindelig havde anlagt ved Strandmøllen, og lod det flytte til Raavad, medens Johan Ettersen helligede sig Papirmøllen alene. Ved Raavad var der derefter tre Mølleværker: Slibemølle, Hammerværk og Valkemølle.

Kleinsmed Alckenbrecht har tydeligt nok haft Vanskeligheder ved at holde sine Foretagender i Gang, selv om der for at støtte hans Industri 1650 blev lagt Told paa indførte Høleer og Skæreknive. Han maa være død i de nærmest følgende Aar og Raavads Mølle tilfaldt Arvingerne, men blev som de fleste andre Værker ved Mølleaen lagt øde i Svenskekrigen; ved Juletid 1660 levede i Stokkerup en Johani Alckenbrecht, aabenbart Møllens sidste Behøer, som var bleven husvild ved Værkets Demolering og nu med Kone og Børn havde Tilhold hos Bonden i Byens største Gaard. Efter Fejdetiden erhvervede den kgl. Historiograf Mag. Vitus Bering Ruinerne og begyndte at bygge Møllen op paany, men da Kongen fik Brug for den paa anden Maade, maatte Skatkammeret udkøbe Vitus Bering og give ham Bøndergods i Stedet. Hvorefter Overtøjmester Peter Kalthoff fik den »Raavadske Mølle« overladt (ved Kongebrev af 23. Aug. 1664) for at indrette en Slibemølle til Brug for Tøjhuset og tillige »en liden Pulvermølle«, hvorfra Staten kunde faa sit Finkrudt. Som sædvanlig skulde Fabrikanten have Salpeter udleveret og han fik desuden udvist fornødent Bygningstømmer samt Brændeved til Krudttørringen. For yderligere at lette ham Omkostningerne ved Værkernes Indretning fik han tillagt Landgilde og Hovarbejde af en Gaard i Stokkerup — i 1665 tillige af to andre Gaarde i samme By, »indtil forskrevne Møller til-

HUSE VED RAAVADS KRUDTMØLLE

(Tegning til Nybygninger 1674)

Til Venstre Tørrestue (Indfyringen foregaar bag et muret Skillerum) — til Højre Veje- og »Luttringshus« (Raffineringsanstalt)

børligen er bleven forfærdiget«. Og da Krudtmøllen i 1670 var sprungen i Luften, blev Tilsagnet om Bygningstømmer fornyet.

Peter Kalthoff døde 1672 og Kongen gjorde da Brug af den Ret til at overtage Pladsen mod Erstatning for Bygningerne, som udtrykkelig var betinget i Bevillingen af 1664. Møllen laa nu ikke blot paa kgl. Fæstegrund, men i selve den kgl. Dyrehave. Staten overtog saa Raavads Mølle, der underlagdes Krigskollegiet og 1673 stilledes under Opsigt af Oberst Fred. Arenstorff og Stadsoberst Fred. Thuresen, der skulde sørge for, at Krudtmalingen fortsattes. Møllen afleveredes i Novbr. 1673 af Peter Kalthoffs Enke og Søn og overtoges af den første kgl. Krudtmager paa Raavad Henr. Steinman. Slibeværket blev nedlagt, det blev udelukkende Krudtmølle. Bygningerne var højst nødvendigtige — ved Overleveringen var der til Bolig for Krudtmageren et Hus paa elleve Bindinger med røde Tagsten, et Krudtmøllehus med syv Kobberstamper og med Tag af Bræder (for at det ved indtrædende Katastrofer kunde ryge i Luften uden at gøre alt for stor Skade), dertil en »Drøgstue« (Tørrehus) og en Staldbygning, begge med Halmtag. Krudtmøllen blev saa moderniseret og udvidet til 24 Stamper, drevet af 16 Fod høje Vandhjul.

Gennem mere end firsindstve Aar vedblev Raavad at være Krudtmølle, stadig underlagt de militære Kollegier. Krudtmageren var Bedriftens Mester, bistaaet af to Knægte eller Krudtkarle. Efter Steinman fulgte allerede 1675 Hans Wagener som Krudtmester paa Raavad, ved Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var det Ole Svendsen og senere hans Enke († 1718), derefter David Rose, som blev ved Embedet i fyrretyve Aar, indtil Krudtværkets Nedlæggelse. Af og til sprang Raavad i Luften, ligesom de andre Krudtmøller ved Fureaaen — i 1699, da en af Krudtkarlene blev forbrændt som »en stegt Fisk« men levede mange Aar endda, og kort før 1718, mens Ole Svendsens Enke forestod Møllen.

Raavad blev det sidste Krudtværk ved Furestrømmen. Krudtmøllen paa Brede forsvandt 1668, Ørholms gamle Krudtværk nedlagdes omkr. 1730, paa Raavad ophørte Krudttilvirkningen først 1758, da Classen anlagde Frederiksværk. Da var der ikke længer Brug for Raavad og en hel Række Liebhave til den ledige Vandmølle i Dyrehaven meldte sig, ikke blot Privatpersoner, ogsaa den militære Uldmanufaktur og Isenkræmmerlavet i København. Navnlig Isenkræmmerne lagde en paa at faa den overdraget af Kongen. Lavets Privilegier af 1693 paalagde dem Oprettelsen af Slibemøller paa bekvemme Steder i Landet, og Kommercekollegiet gav dem al fornøden Støtte til Erhvervelsen af den nedlagte Krudtmølle for dette Formaal. Jernet produceredes inden for Monarkiets Grænser, dygtige Arbejdere var til Stede eller kunde i fornødent Fald indkaldes, man manglede bare Stedet — hvad der havde været Aarsag til, at Isenkram bestandig maatte indføres, hvor-

ved Pengene bragtes ud af Landet og Arbejdsmulighederne gik tabt for Landets egne Børn. Det blev dog ikke til noget i denne Omgang. Frederik V gav Bøssesmed Joh. Jürgen von Bergen Løfte paa Raavadams Mølle — som den nu kaldtes — men ændrede i sidste Øjeblik sin Bestemmelse til Fordel for sin betroede Kammertjener Nic. Jac. Jessen, som maatte affinde sig med von Bergen og derefter 5. Maj 1759 fik kgl. Gavebrev paa Raavaddam »for der et Filehuggeri med

RAAVAD
(Kobberstik, 1826)

videre eller andre deslige for Landet nyttige Værker og Fabrikker at anlægge og indrette«. Samme Dag fik han Privilegium i Overensstemmelse hermed.

Der var gaaet vidtløftige Forhandlinger forud. Kammertjeneren var en Mand med indflydelsesrige Forbindelser og stillede sine Fordringer — men Forstvæsenet kom han ikke uden om. Hans Ønske om at indrette Melmølle ved Siden af Fileværket, stødte paa Modstand, da man kun ugerne saa Møllegæsterne færdes i Dyrehaven, men her fik han sin Vilje. Han forlangte ogsaa Ret til at opføre Bygninger uden at spørge Autoriteterne om Forlov og lagde uden videre Beslag paa den indpælede Plads i Skoven, som var indrømmet de tidligere Krudtmestre til Tøjrslag for deres Kreaturer. Det blev imidlertid forhindret — det var Skovens Grund og ikke Møllens, han fik den kun til Høstet og Græsning. Ganske vist fik Jessen Raavaddam til »uryggelig og

uigenkaldelig Arv og Ejendom«, men de Grænser, Forstvæsenet foreskrev ham, maatte han respektere. Kongens Beskyttelse havde han imidlertid, faa Aar efter føjede han Stampen til Raavad og modtog Begunstigelser af forskellig Art. Det hjalp dog ikke, han formaaede ikke at holde sine Foretagender oven Vande og det endte med Fallit 1767. Som nævnt foran købte det kgl. Uldmanufaktur Stampen, Raavaddam Mølle kom til Auktion samme Sommer og solgtes for godt

PARTI VED RAAVAD
(Litografi ca. 1860)

27000 Rdr. til Isenkræmmerlavet i København, som fik Skøde 10. Decbr. 1767 og saaledes fik et længe næret Ønske opfyldt.

Raavaddam kom derefter ind i stabile og betryggede Forhold. I næsten et Aarhundrede havde det været Krudtmølle, i endnu længere Tid vedblev det at være »Fileværk« — en Betegnelse, der dog i dette Tilfælde omfattede Tilvirkning af al Slags Isenkram. »Hvad der forfærdiges her«, hedder det i en Skildring fra 1806, »er ikke Overdaadighedsartikler, men gangbare og nyttige Sager, f. Eks. Agerdyrknings- og Husholdningsredskaber og alle Slags Professionisters Værktøj« — det fortjener »blandt alle Industriværker i Dannemark en udmærket Plads og gør National-Vindskibeligheden Ære«. Paa dette Tidspunkt, et halvt Aarhundrede efter Grundlæggelsen, var det en omfattende Virksomhed med 78 Arbejdere og en samlet Arbejderbefolkning paa omtr. 150 Personer. Med to »Vandstuer« som Kraft-

centre drev man en Række Hammer- og Valseværker, Slibe-, Polere- og Drejeværker; et Jernstøberi var bleven anlagt ved Aar 1800, i de talrige Værksteder beskæftigede man ikke blot Smede, ogsaa Klokkestøbere, Gørtlere, Blikkenslagere, Ben-, Horn- og Trædrejere (til Skæftning af Værktøj). Til Værket hørte 17 Bygninger, en Del af dem var grundmurede og i to Etager, alle med Tegtag; de fleste laa Syd for Mølleaaen og her havde Raavaddam ogsaa sit største Jordtilliggende,

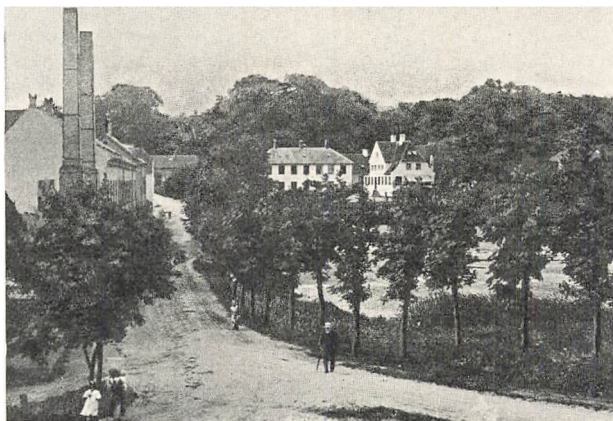
RAAVAD

(Maleri af Andersen-Lundby, 1872)

49 Tdr. Land af ialt 56 — derunder indbefattet de Arealer, der var udlagt Værket til Høslet og Tøjrslag.

Efter 1814 gik Virksomheden tilbage, midt i 1830erne var Stedets Befolkning sunket til 134, Bygningernes Antal formindsket til 12 (foruden Skolen) og Værket omfattede to Hammermøller, en Slibemølle, Drejeværk og Polereri samt Smedjer og mindre Værksteder. Raavaddam havde sine egne Haandværkere: Skræder, Skomager og Væver, sin egen Børneskole og Kro med Ret til Brændevinsbrænding for Fabrikens Beboere og Arbejdere (Bevilling af 18. Oktbr. 1769). Kroen, der stadig tilhørte Interessenterne, blev forpagtet ud, og laa den Gang som nu paa den nordre Aabred, i Søllerød Sogn. Den er i Sommer-tiden et søgt Traktørsted, idyllisk beliggende paa Bakkeskrænten, med Udsigt mod den lille Samling gamle karakteristiske Huse paa Mølle-dammens modsatte Bred.

Virksomheden paa Raavad er fortsat lige til vore Dage, under moderne Former, men med nogenlunde det samme Fabrikationsomraade. Hovedstadens Isenkræmmere havde som Lavmedlemmer Pligt til at overtage Andele i Værket og efter Næringslovens Ikrafttræden og Isenkræmmerlavets Opløsning fra 1. Jan. 1862 overtog de daværende 21 Andelshavere Raavaddam og fortsatte Driften som et privat Interessentskab. Forinden havde man 1860 afsluttet en Overenskomst med Finansministeriet, hvorved de Arealer i Dyrehaven, der var til-

RAAVAD
(Fotografi 1910)

staaet Jessen til Høslet og Tøjrslag, faldt tilbage til Staten, medens Interessenterne fik Ejendomsret til de resterende 21 Tdr. Land, der fremtidig skulde betragtes som Fabrikkens Grund. Andelshavernes Antal formindskedes efterhaanden. I 1873, da der var fjorten tilbage, blev Raavaddam sat til Auktion og købt af de elleve — i 1894 var der kun tre: Isenkræmmer T. M. Werner, forhenværende Isenkræmmer H. E. Halberg og Grosserer J. G. Rohdes Enke. Disse tre fik Ejendomsdom paa Værket (28. Marts 1894) og overdrog det s. A. til Aktieselskabet »Raavaddams Fabrikker«, som i en Menneskealder fortsatte Virksomheden. Men i 1921 maatte det træde i Likvidation, og de gamle Værker købtes af et nyt Selskab, hvis Hensigt var at nedlægge Driften og afhænde den gamle Fabrikgrund til Andelsboliger. Denne Plan, der vilde have skamskændet et af Dyrehavens skønneste Partier, blev imidlertid forhindret. Staten paaberaabte sig Hjemfaldsret til Pladsen i Skoven og Vandkraftens Udnyttelse, naar Ejendommen ikke længer benyttedes til Fabrikdrift, et Forbehold, der fremgik af Jessens Gavebrev og de Forhandlinger, han i Anledning af Overdragelsen førte med

Rentekammeret, og iøvrigt var i nøje Samklang med Datidens Bestræbelser for at ophjælpe Landets Industri. Det var ikke Meningen, at Ejeren i saadanne Tilfælde alene skulde lukrere af kongelige Begunstigelser — de skulde ogsaa tjene almene Formaal. Sagen kom for Domstolene og den betingede Hjemfaldsret fastsloges ved Højesteretsdom af 4. April 1924. For overhovedet at bevare Ejendomsretten, maatte Virksomheden derfor opretholdes. Nu er Raavad udelukkende Knivfabrik.

VIII. STRANDMØLLEN

Yderst ude ved Øresund ligger *Strandmøllen* som Slutstenen paa de mange forskelligartede Virksomheder langs Mølleaaens Løb. Den ligger nu ogsaa »øde«, som en romantisk Idyl, efter en lang daadrig Tilværelse. I Modsætning til de andre, hvis Anvendelse har været skiftende, har Strandmøllen næsten bestandig været Papirfabrik. Sjællands ældste Papirmølle er den ikke — den lod Frederik den Anden anlægge paa Hvidøre 1576 og lod en tysk Papirmager indkalde i samme Anledning. Men om denne Papirmølle siden flyttedes til Strandmøllen, og om det var Hvidøre eller Strandmøllen der 1583 nedlagdes som Papirmølle (jvfr. Side 87) — kan ikke bestemtes afgøres. Givet er det, at Strandmøllen før 1599 havde været Papirmølle, og lige saa givet er det, at Papirfabrikationen ikke betalte sig, enten det nu var paa Hvidøre eller paa Strandmøllen.

Og Navn af Papirmølle beholdt den. To københavnske Skomagere, Gert von Dry og Diderik von Nus fik nemlig 8. Oktbr. 1599 kgl. Bevilling til at anrette »en synderlig Møllekværn« til deres Haandværks Behov (altsaa en Barkmølle) ved »Papirmøllen i Københavns Len« — og af Lensregnskaberne ses, at der i dette Tilfælde er Tale om Papirmøllen i Søllerød Sogn, altsaa Strandmøllen. De to Skomagere, der aabenbart har været holdne Borgere i Hovedstaden, havde tillige »Snugerup« for en vis aarlig Afgift og desuden et Jordstykke, der hørte til Nærum. Dette Snogerup (eller Snagerup), der omtales lige til ca. 1650, skønt det 1616 siges at være »slet øde og afbrudt«, synes at have været et gammelt Fiskeleje, hvoraf der ydedes en Fjerding Torsk i Skat, nær op ad Strandmøllen og Skodsborg.

Ved Siden af Barkmøllen drev man aabenbart ogsaa andet Mølleværk paa »Papirmøllen«, thi Barkmøllen havde sin »synderlige«, d. v. s. særlige Kværn. Men Papirtilvirkning var det næppe. Den Anders Ibsen, der 30. Novbr. 1611 fæstede Papirmøllen i Søllerød Sogn efter sin afdøde Formand Jørgen Hansen, kan næppe takseres højere end til Melmøller. Der er heller ingen Tvivl om, at Strandmøllen ligesom de fleste andre Værker ved Fureaaen oprindeligt har været Kornmølle først og fremmest. Barkmøllen var stadig i Gang. I 1604 fik Diderik

von Nus (hans Kompagnon er nu forsvundet) Tilladelse til at holde to Svende mere paa sin Barkmølle end Lavsskraaen tillod det. Diderik Skomager opføres endnu i Jordebogen for 1615-16, men ca. 1618 forordner Kongen, at der skal indrettes Valkeværk paa Papirmøllen; Fæsteren Anders Møller (formodentlig identisk med Anders Ibsen), der er »slet forarmet«, bliver da sat fra Bestillingen og samtidig forsvinder Mester Diderik af Jordebøgerne.

Nu er »Papirmøllen« altsaa Valkeværk, men først i 1633 (14. April), da Kristian IV giver Johan Ettersen Farveriet bag Vandkunsten i Forpagtning og samtidig forlener ham med »den Valkemølle mellem Vore Købstæder København og Helsingør liggendes, kaldet Strandmøllen«, kommer der rigtig Gang i Tingene. Han skulde give 10 Speciedaler i aarlig Afgift og iøvrigt være pligtig til, naar Behov gjordes, at walke det Klæde, der forarbejdedes i Tugthuset, den Gang Stadens Tvangsarbejdsanstalt for Løsgængere og slige Personer, for den samme Pris som Kongen nu fik det gjort for. I 1635 anlagde Johan Ettersen Kornmølle paany. Han var en af Datidens driftigste Handelsmænd, drev ikke blot Farveri, men beskæftigede sig med Hvalfangst og Krudtleverancer, og syslede tillige med Postvæsenet, der endnu var i sin Vorden. Til sine øvrige Foretagender føjede han en Papirmølle, som Kongen 1643 gav ham Lov til at anlægge, saa at Strandmøllen fik sin gamle Værdighed igen, og denne Gang for bestandig. Ingen anden Papirmølle maatte i de næste tyve Aar oprettes paa Sjælland, og Øvrigheden fik Ordre til at staa hans Folk bi, naar de sendtes ud i Landet for at samle Klude til Værkets Drift. Faa Aar efter (1647) flyttedes Valkemøllen til Raavad.

Efter Johan Ettersens Død 1652 synes de mange Foretagender at være styrtet sammen. Kreditorerne gjorde Indførsel i Strandmøllen og Herman Henriksen Delmenhorst, kgl. Drabant i Helsingør, fik Skøde af hans Enke (1653). I den paafølgende Fejdetid blev Strandmøllen lagt øde; den opbyggedes atter, men da det 1667 oplystes, at Johan Ettersen siden 1645 ikke havde svaret sine Skatter, var Strandmøllen forbrudt til Kronen; en Tid plejedes der Underhandlinger med Henrik Ehm om Overtagelsen, men sluttelig fik Regina Herman Delmenhorst's Enke af sær kgl. Naade Lov til at beholde den (1669).

Strandmøllens Drift var i disse Aar næppe i de bedste Hænder. I Begyndelsen af 1680erne var af Papirværkets Møllegange den ene ubrugelig, ikke af Mangel paa Vand, men fordi Hjulet var gammelt og skrøbeligt; i de sidste seks Aar var der ikke fremstillet hvidt Papir, kun Makulatur, da Vandet, navnlig om Sommeren, var urent. Kornmøllen var i Gang. Regina Delmenhorst's der atter havde giftet sig, var død omkring 1680, og hendes efterlevende Mand, Jakob Buitenter, der nu var Ejer af Strandmøllen, laa i Strid med Stedsønnen om Arven efter hende. Imidlertid havde den tidligere nævnte Hans

Heuser forpagtet Frederiksdals Papirmølle, som han synes at have sat i god Skik; en dygtig Mand var han, og han overtog nu tillige Strandmøllen. Den havde atter skiftet Ejer; Mag. Jens Portuan havde købt den 1683 ved sin Svogers, Materialforvalter paa Bremerholm Peter Klaumans Mellekomst, og da han selv var Præst i Karlebo, senere i Sorø, har det næppe været med andet for Øje end at lade en anden drive den, og denne anden Person var sikkert Hans Heuser. I 1686

STRANDMØLLEN

(Set fra Mølledammen; Træsnit 1868)

bestemtes det, at Heuser skulde overtage Strandmøllen som Ejendom, naar han havde udredet en nærmere bestemt Sum inden for en vis Tidsfrist, men han magtede det ikke og forsøgte at laane hos Dronning Charlotte Amalie for at klare sin Gæld. Følgen blev, at hun, i Stedet for at forstrække Hans Heuser med Pengene, selv købte Strandmøllen (Skøde 18. Juni 1690).

Ringere var den ikke bleven; med utvivlsom Dygtighed havde Heuser forbedret og udvidet Virksomheden. I en Kommissionsforretning af 1687 hedder det om Strandmøllen, at den »haver for Heusers Tid ej været mere end een Melkværn og een Papirmølle, hvilke da begge gik med Underfaldsvand, mens nu er af Heuser forbedret og opbyggt mere een Melkværn, to Papirskværne, to Stampe- eller Valkemøller, som er syv tilsammen og drives med Overfaldsvand; herforuden haver Heuser begyndt at anlægge en Hammermølle til Jern-Manufaktur, som

ved samme Vand og Strøm kan underholdes«. Men hans Pengeforhold var stadig slette; han kunde ikke udrede sine Afgifter til Dronningen, og da det i Begyndelsen af 1693 forestilledes hende, at en tysk Papirmøller, som man synes at have henvendt sig til, ikke var utilbøjelig til at overtage Frederiksdal og Strandmøllen, og lovede at gøre en Rejse herop i den Anledning, blev Tilbudet modtaget. Johan Drewsen (eller Drewitz, som han ogsaa kaldtes) kom hertil i Foraaret, undersøgte Forholdene ved de to Papirværker og besluttede at overtage dem paa visse Betingelser. Han rettede en skarp Kritik mod Heusers Drift, navnlig at der intet ordentligt oplært Mandskab var; der arbejdedes med Soldater og en Hob sammenskrabede Folk. Dronningen gik ind paa de fleste af hans Forslag, han traadte i Heusers Sted og fik i November 1693 Strandmøllen overleveret. Siden var Navnet Drewsen i fulde to Aarhundreder knyttet til dette Værk.

Medens Heuser blev sat i Gældsængsel tog den nye Forpagter fat paa Strandmøllens Genfødelse; han forbedrede Bygningerne, skaffede nye Møllesten og indrettede sig som han ønskede. Af Heusers forskelligartede Værker er Jernværket formodentlig bleven nedlagt, fordi det var til Skade for Papirets hvide Farve, men de to Stampeværker holdt sig til ca. 1725, da de ophævedes af Mangel paa Arbejde. For at sikre sig tyske zünftige Papirmagersvende af »Glætternes« ansete Lav, som Drewsen selv tilhørte, tog han 1694 »Schein« som oplært Papirmager, og Forholdet til det tyske Lavsvæsen bevarede, indtil Strandmøllen i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede blev sat i Band, fordi en Svend, der følte sig fornærmet, nægtede at bringe sin »Gruss« fra Strandmøllen til Tyskland. Men da betød det intet mere. I Johan Drewsens Tid tilvirkedes paa Strandmøllen baade Statens Stempelpapir og Karduserne til Flaadens Kanoner, medens Karduserne tidligere blev forskrevet fra Holland eller forfærdigedes af Pergament, hvorved adskillige gamle Membranhaandskrifter var gaaet i Løbet. Kludeindsamlingen blev sat i System, Drewsen fik Eneret paa Opkøb af Klude, først over hele Riget, men siden (fra 1723) indskrænkedes Privilegiet til København og det øvrige Sjælland; man lod endogsaa Hovedstadens talløse Tjenestepiger instruere om det tjenlige i at tage Vare paa gamle aflagte Lapper til Brug for Papirfabrikationen paa Strandmøllen. I Pestens Tid 1711 standsedes Værket næsten helt, netop fordi det var umuligt at skaffe det fornødne Kludemateriale.

At man var tilfreds med Johan Drewsens Virksomhed, bærer mange Omstændigheder Vidne om. Enkedronningen var ham bevaagen; et lille Bevis paa hendes Interesse for ham var et Sølvbæger, der siden opbevarede i Familien, og som var forsynet med en Indskrift om, at hun havde skænket ham det 1710. Men først efter hendes Død blev han Ejer af Strandmøllen: Prins Carl havde arvet den og solgte den til Johan Drewsen for 5500 Rdr. (Skøde af 30. Novbr. 1718).

Til Strandmøllen, hvor der i Heusers Tid ikke var andet Tilliggende end et Stykke Have, havde han forinden købt Springforbi, og fik derved Jord til Avlsbrug. Fiskefangsten og Rørskæret i Aaen og Dammene var ligeledes en Indtægtskilde, som Møllebrugerne fra gammel Tid benyttede sig af. Men da Valkemesteren paa Stubbemøllen ligefrem forment Forstmændene at skære Rør til Tækning af Dyrehavshusene, blev det ved en Kommissionsdom af 1737 fastslaet, at

STRANDMØLLEN
(Fotografi fra 1890erne)

de tre Møller, der laa i Jægersborg Dyrehave, vel maatte fiske og skære Rør i deres Mølledamme, men ikke i den ovenfor liggende Aa.

Johan Drewsen døde 1734; efter en Tradition i Familien kom han af Dage ved et Ulykkestilfælde i sin Papirmølle, idet han fik Hovedet knust af en Pressestang. Han efterlod sig ingen Arvinger, men havde forlængst taget Bestemmelse om, at hans yngste Broder, Markus, som havde lært Professionen hos ham, skulde overtage Strandmøllen. Saaledes skete det dog ikke, thi Markus døde før Johan, hvis Enke 1736 giftede sig med den rige Kræmmer og Fabrikør i København, Ludvig Wittrock, og i de faa Aar, han var Ejer, bestyredes Strandmøllen af Brodersønnen Johan Drewsen den yngre. I disse Aar faldt Oprettelsen af Kurantbanken, hvis Pengesedler fremstilledes paa Strandmøllen; »Mons. Drewitz« var selv til Stede i Bankokommissionen for at se de Prøver, der forelagdes ham, og han maatte sværge sin Saligheds Ed

paa ikke at forfærdige mere Papir end Banken havde nødig. I 1739 gav Ludvig Wittrock ham Skøde paa Strandmøllen og ligeledes paa al den Jord, der laa til Springforbi.

Ligesom sin Forgænger paa Strandmøllen stammede Johan Drewsen den yngre fra Hannover; hans Fader var Papirmøller ved Lachendorf i Nærheden af Celle ligesom Onkelen var det ved Øresund, og hans Slægt blev siddende paa Strandmøllen, Søn efter Søn, medens Lachendorf gik i Arv i den tyske Linje. Det var to Dynastier, runden af samme Rod. Umiddelbart før Johan Drewsen blev Ejer, overgik der Strandmøllen en større Ildebrand i Slutningen af 1738, men det gik kun ud over Melmøllen og Udhusene. Ved Midten af Aarhundredet havde han ti til seksten Svende — efter Tidens Skik i Kost hos Mesteren — ti Dreng og forskellige andre Arbejdere, medens tredive Familier var beskæftiget med Kludeindsamlingen ude i Landet, selv paa Bornholm. Konkurrenterne var vokset op rundt omkring. 1743 var der syv Papirmøller i Kongens Riger og Lande, hvoraf to i Norge og to i Slesvig, men Strandmøllen var baade den ældste og den største, indrettet efter de bedste hollandske Forbilleder; der var (1758) tre Vandhjul til Papir, tre til Gryn. Drewsen interesserede sig stærkt for Melmøllen. Han anlagde det første hollandske Sigteværk i Danmark og præsterede Hvedemel af samme fortrinlige Kvalitet som det indførte engelske, fik stærk Søgning, og førend lignende Sigtemøller var indrettet andet Steds, havde Joh. Drewsen tjent sig en smuk Formue. Landbruget beskæftigede ham ligeledes — til de Jorder, der allerede laa under Strandmøllen, føjede han et Par Enge i Maglemose, en Bondegaard i Trørød og nogle Arealer af Frydenlund.

Men han forsømte ingenlunde Papirtilvirkningen, han søgte at gøre den saa fuldkommen som mulig og at hævde det danske Produkts Ligestilling med det udenlandske. Sønnen Christian Drewsen, der var oplært paa Strandmøllen og havde rejst paa Professionen, optoges som Kompagnon ca. 1770 og arbejdede videre paa det Grundlag, Faderen havde lagt; endnu mens Johan Drewsen levede, havde Christian overtaget Driften, og umiddelbart efter hans Død fik han Skøde paa Strandmøllen (1776). Virksomheden blev betydelig udvidet, saa at der mod Slutningen af Aarhundredet beskæftigedes et halvt Hundrede Mennesker med en Mestersvend i Spidsen. »Saa mange,« skriver Drewsen 1789 i et Pro Memoria til Kommercekollegiet, »vinder ved min Fabriks Drift Brød og Ophold for sig og sine; maatte deres Antal efter Mulighed forøges og aldrig formindskes!«

Chr. Drewsens Hjem paa Strandmøllen og Springforbi var lyst og lykkeligt, præget af den skønne Natur ved Skov og Strand. Skønt han helst holdt sig uden for Døgnets politiske og litterære Strid, var han en fordomsfri Mand, som med Forstaaelse iagttog alt det nye, der gærede og spirede, hele denne Opdrift i Kultur og Fremskridt, som karakteriserer Tiden omkring Aarhundredskiftet. Det er et betegnende

Træk, at Malthe Conrad Bruun tog sin Tilflugt til Chr. Drewsen, som han slet ikke kendte, for at finde et Skjulested paa Strandmøllen, da han i Foraaret 1796 efter Udgivelsen af »Aristokraternes Katekismus« fandt det raadeligt at forsvinde. Til Trods for, at Drewsen næppe blev glad over dette uventede Besøg, der nemt kunde bringe ham Ubehageligheder, indkvarterede han dog den unge Oprører paa Springforbi og bragte ham selv daglig Mad og Vin, indtil han, bl. a. sammen med Strandmøllens Huslærer, den senere som frisindet Forfatter bekendte H. G. Sveistrup, i en Baad kunde sættes over til Hveen, hvor han opholdt sig den følgende Tid. Det er forstaaeligt, at en Mand af et saa demokratisk Sindelag havde følt sig krænket af de satirisk-nedsættende Linjer P. A. Heiberg i »Rigsdalersedlens Hændelser« lod »Faderen« til den Bankoseddell, der var »kommet til Verden i en Papirmølle i Sjælland«, blive til Del. Heiberg kendte ikke personlig Drewsen, som i mange Maader var hans Meningsfælle, og Omtalen var helt misvisende.

Blandt Børnene var Johan Christian Drewsen, der skulde blive en af Landets fremragende Politikere. Da han giftede sig i 1798, overdrog Faderen ham i det væsentlige Bestyrelsen af Strandmøllen og trak sig selv tilbage til Springforbi. I det unge Hjem, hvor Joh. Drewsens smukke Hustru Ophelia, Datter af den store Skuespiller Michael Rosing, var det lysende Midtpunkt, samledes en Kreds af glade Venner, der hørte til Tidens bedste Navne og bragte Skæmt og aandfuld Vid med sig. Flere af dem var knyttet til Huset fra Faderens Tid, bl. a. Heger'ne, hvis Moder var en født Drewsen. Peter Heger, den kække Sømand, der lod Livet paa Søen, var forlovet med Ophelias yngre Søster, og med ham besøgte Oehlenschläger paa en Ridetur første Gang Strandmøllen. Siden kom han ofte i dette Hus, hvor »Velstand og Smag herskede«, og ved Joh. Chr. Drewsens Bryllup 1798 skrev han en uhyre lang Vise til Papirmagerkunstens Forherligelse, der »ikke var uden Stænk af den vordende Oehlenschläger«, som Fr. Barfod siger i en utrykt Biografi af Drewsen. Christiane, Oehlenschlägers senere Hustru, var den unge Frues fortrolige Veninde og boede en Tid paa Springforbi, medens Digteren var i Udlandet. Til Heger'ne hørte ogsaa den uforglemmelige Kamma, og hende fulgte Knud Lyne Rahbek, der med sit lyse og muntre Sind prægede Livet paa Strandmøllen. Ikke sjældent saas Thomas Thaarup, Høstgildets berømte Forfatter, der var en god Ven af Fru Rosing og kom hos gamle Drewsen; ligeledes Pram og Foersom, Lavrids Kruse, en Tid Huslærer hos Rosings, og T. C. Bruun, som tidligere havde været Drewsens Sproglærer. Selv den store Møsting besøgte undertiden Strandmøllen. Til Kredsen hørte ligeledes Brødrene Frederik og Jean de Coninck, med hvem Drewsen indledede Samarbejde paa Landbrugets Omraade, og Jonas Collin, til hvem han senere var nøje knyttet.

Det var en munter, aandrig og livsglad Kreds, der samledes paa

Strandmøllen — den mindede i de Tider om Rahbeks berømte Bakkehus. Man spillede kun sjælden Kort, man spadserede, sejlede, sang og samtalede, læste højt. Der var indrettet et helt lille Privatteater; Drewsen var en habil Dilettant, oversatte selv Stykker, bl. a. »Fruentimmerne«, der nød den Ære at blive opført af den dramatiske Skole i hans Oversættelse. Skuespillerne i Kredsen, navnlig Rosings, var levende interesseret i det dramatiske Liv derude, bl. a. Emilie Rosing, den lovende Skuespillerinde, der gik saa tidlig bort, og Louise Rosing, gift Wiehe, som blev Moder til en af Danmarks betydeligste Skuespillere; Husets Frue udmærkede sig som Grete i »Kærlighed uden Strømper«. Strandmøllekredsen var desuden jævnlig Gæster i Borups Selskab, hvor Rahbek var et af de mest fremtrædende Medlemmer. Men efterhaanden døde det dramatiske Liv hen, andre Opgaver lagde Beslag paa den unge Drewsen og drog ham ind i sin store Virksomhed som Fabrikejer og Landøkonom.

Da han giftede sig, skænkede Faderen ham en Bondegaard i Smidstrup, hvor han tidligst drev sit Landbrug; siden ombyttede han den med et Par Gaarde i Lundtofte og ejede en Tid Aggershville. Lyststedet Springforbi afhændede han derimod 1826. I 1801 var han indtraadt som Løjtnant i Landeværnet og deltog 1807 bl. a. i Udfaldet fra Classens Have. Gamle Drewsen døde 1810 og Aaret efter tilskødede Stedmoderen ham Strandmøllen.

Joh. Chr. Drewsens store Virksomhedstrang delte sig i forskellige Udløbere. Han var en frugtbar landøkonomisk Forfatter og i en Række Aar Præsident i Landhusholdningsselskabet, blev ogsaa Medlem af Videnskabernes Selskab, men paa Rangstigen naaede han aldrig ud over Kammerraadstitlen; han beholdt den hele sit Liv. I den politiske Bevægelse tog han ivrig Del. Han stod paa Frisindets venstre Fløj, støttede det danske Sprog i Slesvig, men var fremfor alt Bøndernes kaarne Talsmand; sammen med Balthasar Christensen indbød han 1845 til Stiftelsen af »Bondevennernes Selskab«. Hans industrielle Interesser gik jævnsides med hans Virksomhed som Landmand; det er tidligere nævnt, at han overtog Oliemøllen paa Retraite, og til flere andre Foretagender af lignende Art var hans Navn knyttet. Paa alle Omraader var han Foregangsmand, og den gamle nedarvede Fabriksvirksomhed paa Strandmøllen nød i særlig Grad godt deraf. Dampmaskinen holdt her sit Indtog allerede 1821, og i 1835 var der tre, hvoraf den ene paa fyrretyve Hestes Kraft — større fandtes ikke her i Landet paa dette Tidspunkt. Fabrikken udgjorde et Komplex paa elleve Bygninger, til Dels paa to Etager; Arbejdernes Antal var nu omkring de hundrede, og Papirmagersvendene fik deres Arbejde betalt efter Akkord. Tidligere var alt det fabrikerede Papir haandgjort (Bøttepapir), men fra Slutningen af Tyverne havde Drewsen en Papirmaskine i Gang, den første i Norden, og Produktionen var omkring

1840 steget til ca. 80000 Ris aarlig. De to Sønner, Christian og Michael, var i Trediveerne optaget i den store Virksomhed, der nu førtes under Navnet Drewsen & Sønner; 1844 udtraadte Faderen af Firmaet og 1848 gav han Sønnerne Skøde paa Strandmøllen. Da han døde i Eftersommeren 1851, blev hans Lig, ledsaget af et talrigt Følge og baaret en Del af Vejen af Bønder og Fabrikfolk, bragt fra Strandmøllen gennem Dyrehaven til Søllerød Kirkegaard. Det var en af

STRANDMØLLEN
(Fotografi 1910)

Egnens Største, der stedtes til Hvile, og Befolkningen havde af Kærlighed og Hengivenhed for sin trofaste Ven og Talsmand rejst Æreporte paa Ligogets Vej.

Sønnerne udvidede Papirfabrikken ved Købet af Ørholm og Nymølle (1854) og samarbejdede i mange Aar, men hver havde sin Part at styre. Michael Drewsen havde i 1844, væsentlig alene, grundlagt en Papirfabrik ved Silkeborg, hvor der midt ude paa den jydsk Hede i en herlig naturskøn Egn skabtes en blomstrende By. Han følte sig tiltrukket af sit nye Hjemsted, hvor han næsten agtedes som en Konge, var overordentlig afholdt paa Egnen og blev jydsk Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling for senere flere Gange at vælges ind paa Tinge. Imidlertid stod Chr. Drewsen for Fabrikkerne ved Mølleaa. Men i 1865 delte de den fælles Virksomhed mellem sig: Michael blev Eneejer af Værket ved Silkeborg, medens Christian alene over-

tog de tre nordsjællandske Fabrikker, der endnu i et kvart Aarhundrede stod under hans Ledelse, indtil de i Aaret 1889 alle tre indgik under Aktieselskabet »De forenede Papirfabrikker«. Ni Aar efter nedlagdes Strandmøllen som Papirfabrik. Ejendommen afhændedes til Grosserer Alfr. Christensen og overgik ved Skøde af 1899 til et Aktieselskab, der en Tid drev Maskinfabrik og Skibsbyggeri, men allerede før Verdenskrigen laa Strandmøllen i Ruiner.

Nu er dens Saga helt ude — Navnet lever kun i Kroen paa Strandsiden, den sidste Ætling af den gamle Stokkerup Kro. Strandmøllens Huse er nedbrudte eller bortsolgte og udlejede, Jorderne udstykket. Kun det karakteristiske Møllehus ud mod Strandvejen med det ejendommelige spidst opløbende Tag, hvori Turbinen endnu snurrer rundt, staar som et sidste Minde om den rastløse Virksomhed og det flittige Liv, som hør en Gang rørte sig.

PARTI FRA RAVNEHOLMENE
(Fotografi)

SKOVENE

I. SØLLERØD SOGNS SKOVE

AF de nordsjællandske Bøgeskove gaar der med Rette Ry. De ranke Stammer med de brede Kroner og fine lysgrønne Blade gør Skoven sval og skyggefuld, men ikke trang at færdes i. Løvhvælv hæn- ger højt og Ekkoet svarer muntert igen, den friske Skovluft gør Sin- det ungt. Der er stille, men ikke trykkende tyst som i den dystre Granskov med den stærke, berusende Duft.

Skoven har som Pryd for Øjet og Lægedom for det trætte Sind tilvisse sin Betydning, navnlig i Nærheden af en stor Stad, hvis Be- folkning har Trang til at ryste Byens Støv af sine Fødder og afkaste Trælsomhedens Aag for en kort Stund. Men Skoven er ikke til Lyst alene, det er en Samfundsværdi, som man her i Landet i svundne Aarhundreder kun har agtet lidet paa og derfor har opbrugt uden Tanke for Eftertiden. Danmark, og ikke mindst Nordsjælland, har i en længst forsvunden Tid været et meget skovrigt Land, men Skovene, og navnlig de vældige gamle Egeskove, er i Tidernes Løb gaet til

Grunde, svundet bort efterhaanden, fordi det skortede paa Forstaaelse og en fornuftig Drift. Bønderne huggede ned for Fode, ødslede med Gavntræ og Brændeved, og brugte fornemmelig Skovene til deri at opføde Oldensvin. De havde en fra fjerne Forfædre nedarvet Følelse af deres Ejendomsret til de Skove, der stod paa Bymarken eller grænsede op til dens Gærder — de huggede Træerne som de mejede Kornet paa Markerne og gjorde sig Himlens Gaver saa nyttige som de

KÆMPEHØJ I TRØRØD SKOV
(Fotografi)

bedst kunde. Allerede i det sekstende Aarhundrede blev man betænkelig ved det store Svind — Frederik den Anden paabød atter og atter, at Kronens Skove ikke maatte »forhugges til Upligt«, og ansatte Skovvogtere, ridende og gaaende, rundt omkring i Lenene. Det gjaldt dog nok saa meget for denne Konge at skaffe sig udstrakte Vildtbaner som at bevare Skoven for Skovens Skyld; han tilmageskiftede sig en uhyre Mængde Bøndergods i alle Dele af Landet, blot fordi det laa bekvemt for Jagten. Krybskytteri var under disse Forhold en yderst farlig Sag. Et Drab kunde ofte sones med Bøder og ved at stille den dræbtes Familie tilfreds, men den, »der gik med lange Rør« uden for de alfare Veje i Kongens Fredejagt, udsatte sig for at komme til at klæde Galgen; var det ufri Mand, der indlod sig paa slig en Ugerning, havde Skovvogteren Ret til at skyde et Lod Bly i ham, hvis han forsøgte at fly, medens en Adelsmand maatte gøres haandfast, for at Retten kunde

gaa sin Gang. I et særligt graverende Tilfælde, hvor to Adelsmænd havde haft deres Dyreskytte paa Kronens Enemærker, bestemtes det, at den ene skulde holde »et adeligt Indlager«, som det hed, i et Herberg i København, d. v. s. gaa i frivillig Arrest, indtil Kongen kunde udføre sin Tiltale mod ham; Skytten, der var gaaet sit Herskabs Ærinde, skulde underkastes pinligt Forhør og derefter klynges op i en Galge, rejst i samme Anledning og prydet med en Hjortevie og

GRANER I SØLLERØD KIRKESKOV
(Fotografi)

de to Bøsser, Synderen havde haft med sig ved Paagribelsen, saa de kunde ses, fra hvilken Side man end kom.

Nordsjællands Skove var Krongods under de kongelige Len; de var under en vis Opsigt, men Forbruget var stort. Kristian den Fjerdes Byggeiver og Flaadens Udvikling gjorde dybe Greb i Skovenes Rigdom, selv om meget Tømmer indførtes fra de norske og skaanske Len; Bremerholm maatte stadig forsynes og Hoffet trængte til megen Ildebrændsel paa de mange Slotte — der gik mange Tusinde Vognlæs Ved aarligt til Hofholdningen for at holde Ilden vedlige i Gemakker og Køkkener. Kronens Bønder behøvede ogsaa Tømmer til Husbygning, Brændeved til Vinteren og Træ til Gærdsel, som ikke krævede den mindste Part. Men der toges dog paa en Maade Hensyn til Skovens Tarv; brandlidte Bønder fik ofte Vindfælder til Gaardenes Opbygning, og naar Kongen lod udvise, hed det altid, at man skulde

hugge, hvor der skete mindst Skovskade; tit blev det paabudt at sætte Garder af Sten eller indgrøfte Markerne for at spare paa Træet. Mere ødelæggende for Skovenes Trivsel var Græsningen, fra gammel Tid en Fællesret for Bønderne. Ikke blot Svin, men tillige Heste og Kør græssede i Mængder omkring i Skovene, og Navne som »Hestehave«, »Kohave« o. lign. minder endnu derom. Høvederne afbed de unge Skud og hæmmede Træerne i Opvæksten. Dertil kom Skovtyveriet, som florerede stærkt — Bøndernes gamle Ret sad dem i Blodet og de bukkede ofte under for Fristelsen til at forsyne sig uden at spørge Herskabet om Forlov. Nordsjællands Skove led ogsaa stærkt i Svenskekrigens Tid, og Egnen bar længe Vidne om, at Fjenden havde været i Landet.

Søllerød Sogn hørte til de mest skovrige i Københavns Len, og endnu dækker Skovene over en Fjerdedel af Sognets Fladeindhold. I de to andre nordsjællandske Sogne stod der vel før Udskiftningen megen Skov paa Markerne, men kun lidet i Forhold til Skovmasserne i Søllerød Sogn, og bortset fra Dyrehaven var kun Ermelunden og Frederiksdals Skove af nogen større Udstrækning. Søllerød Sogn derimod omtales ved Midten af det syttende Aarhundrede som en Skovegn, hvor Avling og Jordbrug ikke var nær saa indbringende som andre Steder med mere udbredt Sletteland, og paa Erik Dahlbergs Kort over Svenskelejren foran København 1658 (i Pufendorfs Værk om Karl Gustavs Bedrifter), der dog paa flere Punkter er topografisk misvisende, synes Landstrækningen Nord for Mølleaaen saa godt som helt opfyldt af Skov. Men Skovene laa ikke den Gang i sluttede Partier som nu; rundt omkring stod Skovholme, der paa sine Steder samlede sig til større Helheder, med Lysninger og Agermarker indimellem.

Omkring 1660, og forøvrigt langt ned i Tiden, laa der Nord for Holte store Skovpartier, som strakte sig fra Rude over til Maglemose, der for en stor Del synes at have været bevokset med Skov; her laa *Skipberød*, formentlig inden for Sognegrænsen. *Kohaven* laa i Holtevang, længer mod Øst *Trørødsholm* og *Hestehaven* op ad Ehms Kobbemølle; fra Smidstrup til Vedbæk var store Skovstrækninger, hvor Svenskerne havde huseret slemt, men dette til Trods udvistest der her i den følgende halve Snes Aar over 1600 Bøgetræer og fyrretyve Ege. Endvidere fandtes *Kirkeskoven*, *Øverød Skov* og *Lerskov* med *Ørneholm*; om den sidste har ligget i Søllerød Sogn, er uvist. Virum Skov hed *Gelte* og *Bredvig*. Bredvig strakte sig Vest for Landsbyen ud mod Furesø, Gelte- eller Geelsskov laa Nord for; det nordlige Skovparti mellem Søllerød og »Vejlerne« var Ungskov. *Tangens Skov* synes navnlig at have ligget paa Næsset. *Nærum Ore*, den store Strækning Øst for Byen ud mod Stranden, hvor Dyrehaven senere anlagdes, var rig paa Skov; her laa bl. a. *Højholm* og *Kobjerg*, formodentlig ogsaa Skovpartierne *Kobbersmedens Have* og *Kindebøg*.

Om Skovenes faktiske Areal paa dette Tidspunkt er det vanskelig at drage Slutninger; et Fingerpeg giver Hartkornsangivelserne, der dog for en væsentlig Del bestemtes af andre Forhold end Størrelsen. I sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede ansloges en Del af Skovene i denne Egn saaledes:

	Hartkorn
Virum Skov (Gelte og Bredvig, delvis i Lyngby Sogn)	ca. 12 Tdr.
Tangens Skov	ca. 3 Tdr.
Ørneholm, Ler- og Øverøds Skov	ca. 10 Tdr.
Holte Skov	ca. 4 Tdr.
Trørødsholm og Hestehaven	ca. 2½ Skp.
Skibberød	ca. 8 Tdr.
Nærum Ore, Kobbersmedens Have og Kindebøgen ..	ca. 16½ Tdr.
Ermelund og Ibstrup Vang (i Gentoftte Sogn)	ca. 8 Tdr.

Egnens Skove er rig paa Oldtidsminder; de forhistoriske Beboere har med Forkærlighed højsat deres afdøde langs Strandkanten ved den aabne Sø og dybt inde i de store Skove. I Trørød Hegn findes adskillige Høje, mere eller mindre bevosket med Bøgetræer; i Ravneholmene ligeledes flere runde Gravhøje, og ved en af dem udgravedes 1885 nogle Urner med brændte Ben og mindre Bronzesager. Jægersborg Dyrehave er rigt forsynet med Kæmpehøje, og Frederik den Syvendes bekendte arkæologiske Interesse er ogsaa gaaet ud over dem; nævnes skal blot »Rævehøjene« tæt Syd for Nærum-Skodsborg Vejen og »Orehøj« ved Strandmøllen.

En forstlig ordnet Tilstand med faste Principper for Fældning og Beplantning fattedes endnu i Begyndelsen af det attende Aarhundrede. Endnu raadede Plukhugsten, den gamle Maade at tynde Skoven ud paa og fornye den. Skoven og Jagten var nøje forbunden, og Jagten bar Fortrinet, navnlig i Skovene nær ved Hoffets Residens. Søllerød Sogn laa fra gammel Tid i den kongelige Vildthane og hørte til de bedste Jagtdistrikter — Kron- og Daavildt færdedes i de mange Skovpartier og ingen havde Lov til at rette sin Bøsse efter dem. Statens Skove og Jagtvæsenet var underlagt en Overjægermester, som fra Midten af Aarhundredet var den af Skovdriftens Udvikling højtfortjente C. C. Gram, og under hans Styrelse vandt det maalbevidste Skovbrug Fodfæste; han gav Stødet til, at den tyske Forstmand J. G. von Langen, der tidligere sammen med en Broder havde virket i Norge, paany indkaldtes og forblev her i Landet fra 1763 til sin Død 1776. Han ligger begravet i Gentoftte Kirke. Langen tog sig af Nordsjællands vidtstrakte Skove, de blev opmaalte, kortlagte og takserede, der opstilledes Delings- eller Skelsten. Det er formodentlig saadanne Skelsten, med Frederik V's kronede Navnetræk, der er fundet ved Nærumgaard og Holtegaard. Den samlede Skovstrækning, der for største Delen skulde drives som Høj-skov, inddeltes i Revierer, de enkelte Revierer atter i Hoveddele og Maastykker, som skulde skoves og forynges efter bestemte Principper.

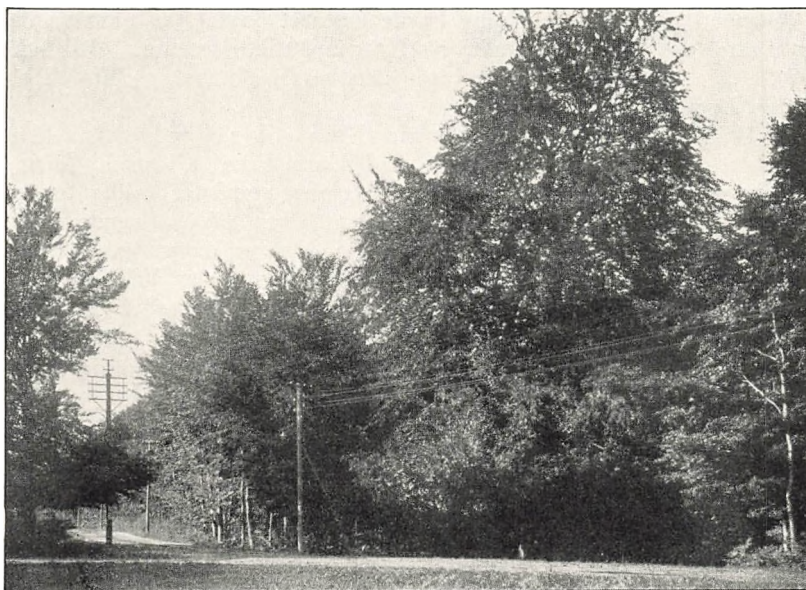
Tidligere havde Eg og Bøg, isprængt Ellemoser, haft Overvægten, nu indførtes Fyr og Naaletræskulturer, stærkt blandet med Løvtræer; Langen var den første, som i større Udstrækning indførte Naaletræet, og Rester af hans Plantager trives endnu.

Har den Gram-Langen'ske Virksomhed saaledes været grundlæggende for en forbedret Skovdrift, har den ogsaa sine Skyggesider. Det var kun Nordøstsjælland, som nød godt af den, Skovene i de andre Dele af Landet lodes upaaagtet. Dertil kom Salget af Statsdomænerne, der bragte Mængder af Skov paa private Hænder og viede dem til Undergang. Endnu stod Fællesskabet og Bøndernes Græsningsret ved Magt, disse Forhold, som i Aarhundreder havde været en Hæmsko paa Skovenes Fremvækst, først fra 1778, da Skovene var bleven skilt fra Jagen og kommen under selvstændig Ledelse, begyndte Udskiftningen. De første Forsøg blev gjort i Københavns Amt og Bønderne stillede sig overalt villige, da der blev budt dem væsentlige Fordele for at give Afkald paa de gamle Rettigheder. Ved Indtagelse af tilliggende Agre afrundedes Skovene til sluttede Helheder, som indhegnedes, og de enkelte mere spredte Skovholme, der i et stort Antal fandtes paa Markerne, blev til Gængæld overladt Bønderne. Ligesom de bortsolgte Domæneskove svandt de for Øksens Hug som Dug for Solen, Vildtet blev nedskudt, og i den næste Menneskealder sank Landets Skovprocent som aldrig før. For de kongelige Skoves Drift efter Udskiftningen, og medens den stod paa, fastsattes der Bestemmelser i Forordn. af 1781; Udvisningen af Gærdsel skulde efterhaanden ophøre, man skulde være sparsom med Egeskoven, og Kulsviervirksomheden, der tidligere havde hærget Skovene, blev fuldstændig bandlyst. Søllerød Sogns Skove udskiftedes omkring 1782 og fik den Gang deres nuværende Form og Udstrækning, som dog i Tidens Løb er undergaaet en Række mindre Forandringer, og Jernbanerne er ført ind gennem flere af Skovene; de tilhører alle Staten med Undtagelse af de faa i tidligere Afsnit omtalte Smaaskove.

Sydvestlig i Sognet har vi *Geelsskov* eller *Gelteskov*. Det lille Parti, der ligger Vest for Banelinjen, kaldes »Tyvekrogen«. Skoven er ca. 385 Tønder Land stor og strækker sig ca. 2,25 km. i Vest og Øst; den var før Udskiftningen mere end hundrede Tdr. Land større, navnlig var Indhugget mod Sydvest ved Aalebæk og Kollemose tidligere bevokset, og her laa den saakaldte »Gelte-Lyng« (nu Sortemose), hvor Henrik Ehm som Forpagter af Nymølle 1673 fik Ret til Tørveskær. Skoven ligger op over Geels Bakke, hvis højeste Punkt er henimod 50 m. over Havet, og skæres af Kongevejen; en af Hovedvejene til Søllerød By gaar ligeledes gennem Geelsskov. Den gamle Kongevej gik i en Bue uden om Bakken, som den Gang synes at have været mere stejl end nu, thi det hedder i 1764, at de kongelige Herskaber ikke kan »køre ned ad den høje Bakke, som gaar ud til Gelte-Hus,

uden stor Fare, for der er ikke nogen Bondevogn, som kan køre ned ad bemeldte Bakke, langt mindre en stor Vogn«. Skoven bestaar fornemmelig af Bøg og Naaletræ, men der findes tillige en Del Birkeplantager. En Genforeningssten er rejst i Skovkanten ved Søllerødvej.

Af Skovløberhusene kaldtes det nordligste, tæt ved Bommen og Nyholte Kro, endnu 1910 »Røjelshus« (o: Røglehus). Det er senere nedbrudt. Den nuværende Skovridergaard »Geelssvang« var 1904 opført lidt

VEJ GENNEM GEELSSKOV

(Fotografi)

Øst derfor. Den gamle Geelshus Skovridergaard laa sydligere og var oprindelig et Skovfogedhus, som i det 18. Aarhundrede kun var paa otte Fag, men da Skovfogden og hans Husstand en Gang var til Alters, satte onde Mennesker Ild paa Huset, og Skovfogden byggede det paa egen Regning dobbelt saa stort. Geelshus Skovfogedbolig afløstes 1866 af Skovridergaarden, der fik tillagt en betydeligere Embedsjord, men nu er nedlagt. Staten afhændede den 1903 med hele sit Tilliggende, og i de følgende Aar opførtes her, i Skovens sydlige Udkant og paa begge Sider af Kongevejen, et omfattende Villakvarter, »Skovridergaardens Villaby«, med mange smukke Landsteder.

Ejendommen *Skovlyst* kaldtes i det attende Aarhundrede nok saa hyppigt »Geelshus« og af gode Grunde — Lyststedet var nemlig oprindeligt en Del af Skovfogedboligen og langt ned i Tiden nær for-

bundet med den. En velstaaende Handelsmand, senere Raadmand i København Jens Gregersen Klitgaard havde i 1740erne syntes saa godt om Stedet, at han havde lejet sig ind hos Skovfogden om Sommeren. Han pyntede først lidt paa en Stue og et Kammer i Skovfogdens langt fra rige eller rummelige Bolig, og da det blev ham for trangt, byggede han paa Grunden nogle Fag Stuehus og en Udlænge med Stald og Vognrum. Skovfogden fik 20 Rdr. i Jordleje, og da Lønnen den Gang var yderlig knap, var det en god Hjælp for en underordnet Forstmand. Da denne Ordning havde bestaaet nogle Aar, sluttede de to Parter en lovlig Kontrakt, og Klitgaard fik Fæstebrev (10. Juli 1747) paa det Stykke Jord, Skovfogden havde afstaaet, og Ret til at sælge Bygningerne, der var hans egne.

I 1755 afhændede da Raadmand Klitgaard sit nødtørftige lille Landsted til Kommandørkaptajn Judichærs Frue Elisabeth Lucia, f. Kreyer. Hun lod kort efter nye Bygninger opføre, kaldte Stedet »Skovlyst« og boede der en Aarrække, indtil hun 1776 afhændede det med et saare fornemt Indbo, med Spejle, Kanape og mange Gyldenlæders-Stole, til Aktøren Adam Gottlob Gielstrup, der 1780 gav sin Søster Anne Charlotte Skøde paa Hus og alle Herligheder for 2000 Rdr. Manden, der stod bag ved disse Transaktioner og som betalte det hele, var P. F. Suhm. Det var vel kendt i københavnske Kredse, at Jomfru Gielstrup var Kammerherre Suhms Elskerinde, og fra midt i 1770erne havde han sin Turteldue i det gyldne Bur i Hegnet ved Geelsskov. Suhm lod hende udstede en Panteobligation paa de 2000 Rdr., men da den skulde udslettes af Pantebogen i 1782, maatte han tilstaa, at den var ude af hans Værge, og at han ingen Fordring havde paa Ustederen. Da var Jfr. Gielstrup bleven gift, oven i Købet meget fornemt gift, og Ægteparret, svensk Friherre og Ritmester Gust. Fred. Koskull med Frue, f. Gielstrup, afhændede Geelshus eller Skovlyst til Konferensraad og Højesteretsassessor Michael Treschow i Maj 1782.

Dermed forsvinder Romantikken fra Geelshus. Treschow beholdt Stedet en Række Aar, og Luxdorph, der var gaaet langt uden om det, da det havde en saa odiøs Tilknytning til hans gamle Ven Suhm, kom der nu ikke sjældent. I 1800 afhændede Treschow Lyststedet til Prof. J. F. W. Schlegel, han overdrog det Aaret efter til Kommandørkaptajn H. C. Brøer, som atter 1805 solgte det til Major J. F. v. Silberschildt. De to sidste var begge Ejere af Holmegaard i Virum, hvis Jorder grænsede op til Landstedet, og lagde et Vænge derfra til Skovlyst. Allerede i Treschows Tid var der sluttet en »Separation« mellem Skovfogden og Lyststedets Ejer, der boede saa tæt op ad hinanden, at de bestandig kolliderede med Indkørsler og Passager over hinandens Grund. Treschow vilde købe Skovfogedhuset, hvad der imidlertid ikke blev til noget den Gang, men det lykkedes for Silberschildt. Skovfoged-

huset laa klinet op ad Lyststedet, og da det var faldefærdigt, gik man ind paa, at Silberschildt overtog det mod at opføre et nyt paa et fjernere Sted af Skovfogedlodden og yde forskellige Afgifter, og tilige fik han halvanden Td. Land af den gamle Skovfogedjord (vgl. Resol. af 7. Aug. 1813). Da Skovfogedhuset var opført, fik han 8. Marts 1815 vgl. Skøde paa »det gamle Skovfogedhus Gieltehus kaldet«. Silberschildt solgte 1822 den samlede Ejendom til Kasserer

KIRKESKOVEN: SKOVLED VED VEJEN TIL SØLLERØD SØ
(Fotografi 1910)

J. C. Johnsen. Blandt Lyststedets Ejere i det nittende Aarhundrede kan iøvrigt nævnes C. M. Hilcker, Etatsraadinde C. E. Kopp og Major J. Koefoed. Skovlyst regnedes oprindeligt til Lyngby Sogn og laa under Frederiksdal, men hører nu til Søllerød Sogn.

Søllerød Kirkeskov er kun lille, ca. 85 Tdr. Land med en Udstrækning fra Syd til Nord af ca. 1 km. Op ad Vestegnet ligger Havarthigaard, mod Syd Søllerødgaards gamle Park og mod Øst Attemose Bakker. Kirkeskoven ligger ensomt hen i fredelig Idyl, kun lidet søgt, til Trods for dens Skønhed og de smukke Omgivelser. Mod Nordøst, hvor Hovedvejen munder ud ved Skovløberhuset, ligger et henrivende Landskab med Bakker, Dale og Smaasøer, og uden for Skovledet paa den modsatte Side bugter Vejen sig idyllisk ned mod Søllerød Sø mellem Krat og Haver. Skoven er ældgammel og har fra den tidligste

Tid hørt til Søllerød Kirke; Kronen plejede at oppebære Oldengæld- den og betale Kirkeværgerne med Penge. Da Kirken kom paa private Hænder, fulgte Skoven med, og allerede 1742 lod Danneskiold-Samsø den indhegne efter Overenskomst med Bønderne. Den saakaldte »Degnemose«, der laa Nordvest for den daværende Kirkeskov, indtoges ved Udskiftningen 1782 tillige med en Del af Bevoksningen paa Øverød Mark; Øst for Kirkeskoven strakte sig endnu paa Langens

HULVEJEN VED ØRHOLM

(Fotografi)

Tid et betydeligt, nu helt forsvundet, Skovparti over Attemose til Nærum.

Ravneholmene, hyppigst kaldet »Ravneholm Skov«, ligger Øst for Geelsskov og Syd for Kirkeskoven. Den er ogsaa ca. 85 Tdr. Land stor, af Form langstrakt, omkring 1,5 km. i Vest og Øst, 500 m. i Nord og Syd. Tidligere var det en Række stærkt adskilte, paa Søllerød Bymark liggende Skovholme, men nu er Mellemmummene tilplantet. Den voldsomme Storm i 1894 (12. Febr.) anrettede navnlig her store Ødelæggelser. Ravneholmene er trods sin ringe Udstrækning en af de ejendommeligste Skove i Hovedstadens Nærhed. Den er af en underlig vild, forrevet Skønhed: høje Bakker med spredte Bøge, mørke Granplantninger, dybe Dale og krogede Hulveje. Den stejle Skovskrænt, hvorfra en Kilde vælder ud, følger Mølleaaen, malerisk

beliggende med de to gamle Mølleværker, Ørholm og Nymølle, og fra de øverste Højder har man en straalende Udsigt over det tilgrænsende Landskab. Endnu for et halvt Aarhundrede siden var Ravneholmene ikke stærkt søgt, men senere har man faaet Øjnene op for Skovens egenartede Skønhed, og danske Kunstnere har utallige Gange foreviget den berømte Hulvej forbi Ørholmgaard; i Folkesproget er Ravneholmene — lidt dristigt, men ikke helt med Urette — kaldt »Det danske Schweiz«.

Nordligst i Sognet ligger *Trørød Skov*, mod Øst grænsende til Enrum, mod Nord til Maglemose, og spændende over et Areal af ca. 100 Tdr. Land. Den strækker sig ca. 1,25 km. i Øst og Vest, er oprindelig indtaget af Trørøds og Frydenlunds Marker og for største Delen plantet efter Udskiftningen; det nordvestlige Parti udgøres af den tidligere »Enghave-Skov«, der var aaben med en stærkt grupperet Bevoksning, og Øst for laa den lille »Kassemose-Skov«, der siden kom til Enrum. Trørød Hegn er for en Del beliggende paa et stærkt bakket Terræn med skovklædte Højder og Dalstrøg, og rummer mange smukke Partier med prægtige gamle Bøge.

II. JÆGERSBORG DYREHAVE

Da Jægersborg Dyrehave blev anlagt, strakte den sig fra Hvidøre i Syd omtrent til Trørød i Nord — først i 1832 (ved kgl. Resol. af 8. Aug.) blev den Nord for Mølleaaen liggende Del fraskilt som Fredskov og fik Navn af »Jægersborg Hegn«. At Dyrehaven ikke er en Naturpark, men er bleven til paa et kongeligt Magtbud og ved Ingeniørkunst, viser den snorlige Afskæring ind mod Landsiden, hvor det omtrent seks Kilometer lange Dyrehavehegn rækker fra Fortunen til Rundforbi.

Ved Dyrehavens Anlæg var det ikke en sammenhængende Skovstrækning, der indtoges til Jagtrevier — der var forlængst gjort lyst og ryddet i de tætte Naturskove, som en Gang i Tidernes Morgen har strakt sig langs Nordsjællandskysten og opfyldt det meste af Landet. Ud mod Sundet har man ved Rydningen til Bopladser og Agermark aabenbart ladet Rækker af Skovholme blive staaende, dels for at skaffe Læ mod den skarpe Østenvind, dels ogsaa af Hensyn til Jordbunden, der ud mod Kysten blev mere og mere sandet og lidet egnet til Dyrkning. Nordligst strakte Nærums Marker sig langt inden for det nuværende Skovhegn, medens Nærum Ore — Overdrevet langs Stranden — var rigt bevokset med Skov; Mølleaaen var her som ved dens øvre Løb gennem Sorgenfri og Frederiksdal indrammet af Moser, Krat og Smaaskov, endnu sydligere laa den ældgamle Boveskov. Mod Landsiden skar Pløjelandet, baade Lundtoftes og Lyngbys By-

marker, sig ind mellem Resterne af denne gamle Naturskov, og midt i den nuværende Dyrehave, der hvor Eremitagesletten breder sig hegnet af Træer til alle Sider, var ryddet til en hel Landsby med Gaarde, Huse og Bymark, senere ogsaa Mølle og Kro. Saa det var sikkert ikke helt med Urette, naar Lyngbypræsten Valentin Merchel hævdede, at »Sognets bedste og meste Jord Anno 1670 blev indlukt udi Jægersborg Dyrehave«.

Denne Landsby i den gamle Boveskov, *Stokkerup*, tilhørte helt og udelt Kronen ligesom Kongens Lyngby. Boveskov var Tilliggende til Kongens Lyngby allerede i det trettende Aarhundrede, hvad der tilstrækkelig forklarer, at ogsaa Stokkerup var Kronens Ejendom. Skønt den ikke udtrykkelig nævnes i Valdemars Jordebog, maa det antages, at der allerede da var ryddet Plads til den i Skoven og at Stokkerup eksisterede. Efter sin Navneendelse hørte Byen til Torperne, og maa saaledes antages at være en Datterby til Kongens Lyngby, anlagt i dens tilliggende Skov.

Det var Sognets mindste Landsby, omfattede kun halvandet Bol Jord, men havde omkr. Aar 1500 ikke destomindre 16 Gaarde og 5 Gadehuse. Gaardsparterne var derfor smaa og regnedes 1651 kun for Ottingsjorder, to af dem var bleven lagt sammen til een Gaard, saa at Byen i det 17. Aarhundrede kun havde 15 Gaarde, hvoraf den ene var dobbelt saa stor som de andre. Da Bymændene i Stokkerup havde saa lille en Bymark, havde en Del af dem overtaget Hvidøre Kros Jorder Syd for Boveskoven og dyrkede dem i Fællesskab, indtil Mag. Vitus Bering 1666 fik dem overladt og grundlagde det senere Kristiansholm. Byen blev under Svenskekrigen pantsat til Borgmester Peder Pedersen, senere til Generalmajor Ruse, fra hvem Kongen indløste den 1664. Den havde lidt meget i Fejdetiden, som den laa der midt i Krigsoperationernes Basis, og endnu mere i de følgende Nødsaar — Fjenden havde forhugget Byens Skove, brudt en af Gaardene ned, de andre var i Forfald, og Stokkerup naaede overhovedet ikke at komme til Magt igen. Thi da Dyrehaven i Kristian V's første Regeringsaar anlagdes i sin fulde Udstrækning, blev hele Byen nedbrudt og Stiftamtmanden fik 13. Juni 1670 Ordre til at lade udvise bekvemme Pladser, »hvor Vores Bønder og Tjenere i bemeldte Stokkerup deres Huse igen kan henflytte«, og de fik tre Aars Frihed for alle Skatter og Paalæg, »paa det de imidlertid desbedre igen paa Fode komme kan«. Kongen havde travlt med at faa sin Vildtbane i Orden, saa Byen forsvandt i en Haandevending. Allerede i Jordebogsregnskabet for 1670-71 findes kort og godt noteret ved Stokkerup: »Denne By er ganske afbrudt og dens Ejendom underlagt den ny Dyrehave, som nu er til Hans Majestæts egen Brug«. Hvorefter de Stokkerup Bønder nedsatte sig i de omliggende Landsbyer, thi det blev ikke til nogen samlet Bosættelse og Byflytning, saaledes som det synes at have

været Meningen at faa i Stand. Af Skovstrækninger, der hørte til Byen, nævner Synsmændene efter Svenskekrigen »Boer Skov« mellem Torbæks Rende og Enghaven, »Ørnesten«, der synes at have ligget nærmere Byen, og »Vandmosebakken« ned mod Ermelund — der alle har været Lokaliteter i den oprindelige store Boveskov.

Stokkerups Beliggenhed lader sig temmelig nøje bestemme. Navnet er nu knyttet til en Dam i Dyrehaven »Stokkerup Kær«, der udlæg-

FRA DYREHAVEN
(Fotografi Sigvart Werner)

ges som Byens gamle Gadekær. Pladsen kunde passe godt nok, men Grunden ligger ingenlunde urørt. I 1839 fik Distriktets Forstbetjente overladt et Areal paa 51 Tdr. Land Sydvest for Eremitagen til Opdyrkning i de følgende tre Aar uden Afgift mod at rydde og planere de 13 Tdr. Land af Arealet, der bestod af Moser, Vandhuller og Levninger af gamle Hus- og Gaardspladser fra Stokkerup By. Grundigt er dette dog næppe gjort, thi endnu 1847 fandtes der let synlige overgroede Byggegrunde paa den tidligere Boplads, og endnu den Dag i Dag er Terrænet paa sine Steder (især paa Golfbanen) gennemfuret af Revler, der kunde ligne de højryggede Aase i en gammel Byvang. Bopladsens Beliggenhed er sikker nok — Stokkerup By har ligget Sydvest for Eremitagen, og Stedet er yderligere fastslaaet ved Jordbundsundersøgelser, der i de senere Aar er foretaget af Danmarks geologiske Undersøgelse. Byens Agermark har strakt sig over den nuværende Eremitageslette, der næppe har baaret Skov siden Rydningen

en Gang i Fortiden. Videre ser man paa Dahlbergs Kort hos Pufendorf, hvor Navnet »Boo-Schog« genfindes, at Vejen fra Strandmøllen til Ibstrup førte gennem Stokkerup, og altsaa har været Byens Hovedgade. Ogsaa denne ældgamle Færdselsvej er den Dag i Dag bevaret nogenlunde uforandret i Jægersborg Dyrehave.

Det er her forsøgt — saa vidt det nødtørftige Aktmateriale rækker — at gøre Rede for den nordsjællandske Egn, hvor Dyrehaven kom til at ligge, før denne endnu blev anlagt, og endvidere er fortalt det lidet, der vides om den gamle Landsby Stokkerup. Mere ejendommelige og historisk interessante er imidlertid de nærmere Omstændigheder ved selve Dyrehavens oprindelige Tilblivelse.

Efter at Svenskekrigens voldsomme Uvejr, Hovedstadens Belejring og de bitre Nødsaar, som fulgte nærmest derpaa, var kommet noget paa Afstand, kunde Frederik III begynde at tænke paa at omgive sin nys vundne Suverænitæt med lidt af den Glans, som det sømmede sig en enevældig Monark at bære til Skue og som Hoffet i Versailles var saa glimrende et Forbillede paa. Hans pragtelskende Dronning Sophie Amalie viste Vejen — anlagde Dronninggaard ved Furesøen og Haven ved Amalienborg i Hovedstadens daværende Periferi, og Gemalen fulgte efter med Købet af Hjortholm Mølle, der skulde blive til Jagtgaarden Frederiksdal. Jagtens Glæder var nøje knyttet til en Suveræns Hof, og Ibstrup var ganske vist en velindrettet Jægergaard, men den tilhørende Dyrehave, den senere Charlottenlund Skov, var kun liden og lidet egnet til Parforcejagts frie Udfoldelse, og desuden havde Kongen 1663 overladt den i Arvefæste til sin Kammertjener Jacob Petersen. Under Frederik III var Frederiksborg derfor det foretrukne Jagtterræn, og Erhvervelsen af Hjortholm havde til Formaal at skabe en ny Jægergaard og en ny kongelig Dyrehave nærmere ved Residensstaden.

Den nye Dyrehave ved Furesøens Bredder blev anlagt og indhegnet 1668-69 — saaledes som det i et foregaaende Afsnit nærmere er udviklet — og i det tidlige Foraar 1669 overlod Kongen derfor det gamle Ibstrup til sin Søn, den senere Kristian V, mod at faa Gisselfeld og Holmegaard i Stedet. Mageskiftet blev sluttet i Marts, den 1. April 1669 udgik et kgl. Missive til Ridefogden Thomas Holck om straks at lade sætte nyt Hegn om *Stokkerup Skov* og tillige reparere de forfaldne Gærder om Ibstrups Marker. Det var Kronprinsen, der skulde have sin nyerhvervede Ejendom bragt i Stand og den gamle tilhørende Dyrehave (der nu var Forlystelsessted og paa private Hænder) erstattet af en ny. I Maj kaldes Skoven udtrykkelig *Stokkerup Dyrehave ved Ibstrup*, og Bønderne paa Københavns, Frederiksborg og Kronborg Amter maatte age Enebærris og Gærdsel for Kronprinsen til dens Indhegning. Paabudene herom udgik i kongelige Missiver, da Kronprinsen selv ingen Magt havde til at byde over Kronens Bøn-

der. Yderligere maatte den kgl. Jægermester Hahn i Septbr. 1669 levere Prinsen fra Kongens egne Skove 12000 unge Ege- og Bøgetræer med Rod, der skulde overflyttes til Ibstrup til Udfyldning i hans nye Dyrehave. Af nogle samtidige Kort, der synes at stamme fra selve Anlægsarbejdet, ses, at denne første Begyndelse til en ny Dyrehave til Ibstrup Jagtgaard udgjorde den sydligste Del af den nuværende, eller selve den gamle Boveskov. Sydhegnet løb langs Ordrup Mose og

FRA DYREHAVEN
(Fotografi Sigvart Werner)

Kristiansholms Jorder, Nordhegnet dannede en Zigzaglinje lidt Norden for Ulvedalene, saaledes at Stokkerup By og dens Marker holdtes udenfor; Kortene viser Porte mod Ibstrup (Ermelund) og mod Stranden — omtrent svarende til Fortunen og Klampenborg. Endnu ved Dyrehavens Opmaaling 1764 afgrænsedes denne oprindelige Del af omtrent den samme Bevoksningslinje ind mod den træløse Eremitage-slette.

Med Frederik III's Død i Febr. det følgende Aar ændres imidlertid Forholdene aldeles. Frederiksdal med dens nyindrettede Dyrehave tilfalder Kronprinsen som Tronarving; han har dog ingen Brug for den, overlader den derfor til sin Dronning Charlotte Amalie og udvider til Gengæld sin egen Dyrehave ved Ibstrup, der er anlagt som kronprinseligt Regale, men nu skal være kongeligt — altsaa maa den være større og mere anselig. Stokkerup, der ligger i Vejen for Udvidelse nordpaa, nedlægges, saaledes at de store Skove hinsides Mølleaaen kan indgaa i Anlægget. De omliggende Amters Bønder kommer

atter paa Hegnsarbejde — de skal hugge Hasselris og Vidjer til Indfletning i Rækværket, og de faar amtvis hver sin Del at indelukke. Paa den Maade indskrænkes Omkostningerne. I Sommeren 1671 er man saa vidt, at der kan bringes Hjorte fra Bornholm til den nye Dyrehave, den følgende Sommer opsættes ni Porte i det nu ca. 17

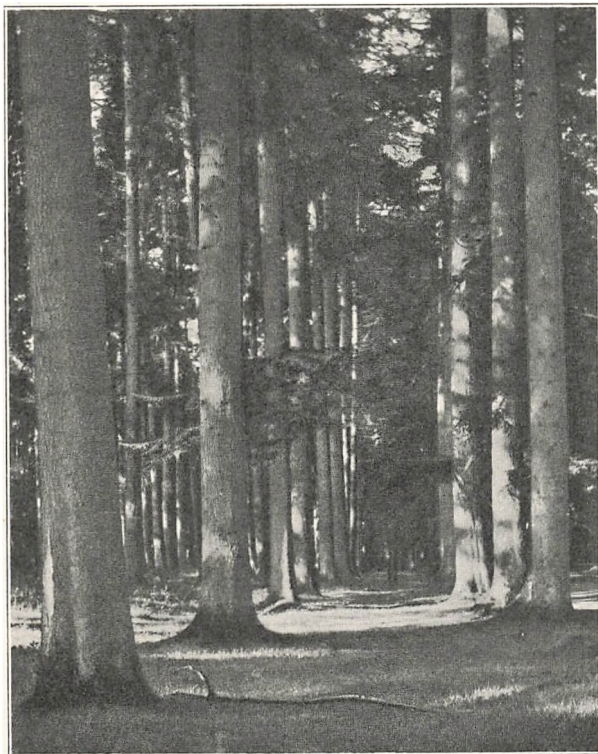

KONGETRÆET I JÆGERSBORG HEGN
(Ældre Fotograf)

Kilometer lange Dyrehavehegn, der paa det nærmeste havde samme Udstrækning ved det oprindelige Anlæg. Da Værket er helt færdigt, afløses det gamle Navn Ibstrup af det nye Jægersborg — ligesom Hjortholm omdøbtes til Frederiksdal — og fra Sommeren 1671 hedder det officielt *Jægersborg Dyrehave*. Af en Række mindre Skove og Skovholme var skabt et sammenhængende Anlæg, der endnu bestaar som Jægersborg Dyrehave (i Lyngby Sogn, ca. 1575 Tdr. Land) og Jægersborg Hegn (i Søllerød Sogn, ca. 835 Tdr. Land) og som allerede i gammel Tid ansaas for en enestaaende Jagtpark. Et Par

Menneskealdre senere ytrer Hofjægermester Fred. Gram (1728), at Jægersborg Dyrehave »er en saadan Herlighed, som ikke vides nogen Potentat i Verden uden vores allernaadigste Konge alene besidder«.

Den nuværende samlede Skov giver ikke noget tilforladeligt Billede af den oprindelige, det er først i Aarhundredernes Løb, at de

LANGENSKE PLANTAGE VED KLAMPENBORG
(Ældre Fotograf)

talrige Sletter og Lysninger er tilplantede. Ved Matrikuleringen 1682 ansattes Dyrehavens Agre til et samlet Areal af ca. 500 Tdr. Land, hvad der dog sikkert var for lavt regnet. Den væsentligste Del af Stokkerup Bymark ligger endnu i vore Dage fri i den nuværende Eremitageslette, og Nærums gamle Bymarker i Vestsiden af Jægersborg Hegn blev først beplantede efter at denne Del af Skoven 1832 var fraskilt den oprindelige samlede Dyrehave. Flere Hundrede Tønder Land laa her skovløse langt ned i det nittende Aarhundrede, kun ved Rundforbi og Vest for Stampen, hvor den lille »Kællinge-Skov«

laa, gik Bevoksningen helt ud til Hegnet. Dyrehaven var rig paa Enge og Moser. I et Bælte midt henover dens nordlige Del laa endnu for nogle Menneskealdre siden fra Vest til Øst Egemose, Ringsmose, Tue-mose og Skodsborg Dam, nu alle tilplantede; nordligere laa Hjortekæret og tæt derved den store Dyrehavemose eller Kørom Mose, tidligere kaldet »Dyrehave Lyng«; det var oprindelig en Tørvemose, der allerede ved Aar 1700 omtrent var opskaaret, og danner nu den for sin Skønhed og idylliske Beliggenhed bekendte »Bølle-mose«. Dens nuværende Navn, der er forholdsvis nyt, skal stamme fra Blaabærbøllen, som i stor Mængde trives i Mosens Omgivelser. Navnet toges op af en Flok halvvoxsne Vagabonder, der midt i 1880erne gjorde Nordre Birk usikker og dyrkede Røverromantik ved Bølle-mosen, hvor Banden havde Tilhold, og Ordet Bølle i sin nuværende Betydning gled paa den Maade over i Rigssproget.

Dyrehavens Sletter og Lysninger anvendtes fra 1729 og langt ned i Tiden til Græsning for Hestgarden, som fik Lov til at tøjre Regimentets Heste i Dyrehaven, til Fortrydelse for Forstmændene og til Skade for Vildtet, som derved sattes paa Sulteføde om Vinteren. Senere blev ogsaa Kreaturer, tilhørende omboende Privatpersoner, tøjrede i Dyrehaven. Derimod maatte der ikke gaa Oldensvin — men Mølleværker-nes Beboere overholdt ikke Forbudet. Den ringe Indtægt, der kom ind ved denne Græsningsret, ved Mosernes Opskæring etc., var forsvindende i Forhold til Omkostningerne ved Dyrehaven, navnlig til Hegnets Vedligeholdelse, hvortil Stager og Stænger i store Mængder, hele Skibsladninger, jævnlig maatte forskrives langvejs fra, fra Norge og andet Steds. I 1692 kostede Kristian V af sit eget Kammer over 13000 Rdr. paa Dyrehaven. Aaret efter (17. Jan. 1693) udgik et kongeligt Forbud mod at beskadige Indhegninger og Rækværker under Straf af seks Maaneders Arbejde i Jern paa Bremerholm, og denne strenge Bestemmelse opretholdtes i Skovforordningen af 1781, men maatte dog lempes 1784. Hegnet var — som vi endnu kender det — solidt og forsvarligt, 5 Al. højt og 5 Al. bredt i Fagene, tæt flettet med den ene Stage nær op ad den anden; Tætheden bevirkede, at Vinden paa udsatte Steder kunde faa rigtig Tag i det, saa at en kraftig Storm kunde vælte det i mange Hundrede Fods Udstrækning. Dette Hegn kostede gennem Aarene Formuer at vedligeholde. Vejene var ogsaa dyre at holde, skønt man i gammel Tid her som andet Steds brugte Militær til Vejarbejde. Broer og Vandkister, der oprindelig sattes af Træ, senere af Sten, kostede betydelige Summer, Porte og Laager ligeledes, og skønt der holdtes nøje Regnskab med Nøglerne, slap der stadig ubudne Gæster ind i Dyrehaven. Bønderne skød Genvej gennem Skoven og kørte Jagtvejene ned, Skovtyvene aflagde flittigt Besøg inden for Hegnet. Fiskerne i Taarbæk og Skovshoved havde Ret til Grenesamling, men nøjedes ikke dermed — overhovedet blev

der indtil efter Midten af det 18. Aarhundrede uretmæssig bortført mere Træ fra Kronens Skove end der retmæssig afhændedes eller afgaves i lovligt Deputat. Krybskytterne derimod vovede sig sjældent ind i selve den kgl. Dyrehave — det var halsløs Gerning og Skrækken sad Vildttyvene i Blodet som en medfødt Atavisme, medens de

DEN SAAKALDTE MATHILDEBRO
(Fotografi)

ellers ikke lagde nogen Frygt for Dagen for Operationer i den aabne Vildtbane.

Jægersborg Dyrehave var i gammel Tid ualmindelig rig paa Vildt. »Den er opfyldt med saadan en Mængde af Vildt«, siger Thurah i sin Danske Vitruvius, »at man undertiden vel finder dem hundrede i Tallet paa eet Sted samlede. Den store Frihed og Rolighed som Vildtet her nyder, gør og, at det er saa tamt, at det ej skyr eller snart frygter sig for noget Menneske, og at det tit ikke rører sig af Stedet, naar man kørendes eller ridendes kommer det paa tre til fire Skridt nær«. Altsaa akkurat som i vore Dage. Vildtbestanden blev iøvrigt stadig fornyet. Af og til indfangedes Hjorte paa de omliggende Amter og indsattes i Dyrehaven, og det fornemme hvide Vildt indførtes fra Württemberg. Ikke sjældent slap Dyrene gennem Hegnet, gik til Søs og svømmede rundt i Sundet, undertiden flere Kilometer fra Land. Vildtets Antal varierede, men holdtes efterhaanden nogenlunde sta-

bilt. En nedsat Kommission til Bestandens Forbedring optalte 1781 Vildtets Masse til 1253 Dyr, men Kommissionen holdt paa, at der burde være 2000 for aarligt at afgive det tilstrækkelige Antal til Hofholdningerne. Senere (1831) fastsattes Vinter-Vildtbestanden til 300 Stk. Kron dyr og 1200 Stk. Daadyr, men nu er man oppe paa de 2000 igen (300 Stk. Kronvildt og ca. 1700 Stk. Daavildt), hvoraf skydes og sælges for ca. 20000 Kr. aarlig.

Dyrehaven var i ældre Tid først og fremmest kongelig Vildtbane og dens forstmæssige Forhold maatte underordnes Jagtens Behov, navnlig Parforcejagten, der krævede den opskaaret i lange, lige »Gader«, hvorigennem Hjorten kunde jages til den segnede og modtog Naadestødet af Jagtherrens Hirschfænger. Vejene gennem Dyrehaven er til Dels bestemt heraf. Skovens ejendommelige Vejkvadring i den nordlige Part, der især falder stærkt i Øjnene paa ældre Kort, bestaar til Dels endnu, men var tidligere mere udpræget. Midt i det attende Aarhundrede løb paa tvers gennem Skoven Nord for Mølleaaen seks forskellige Alleer, bl. a. Landskrone-Alle og Storkerede-Alle (den sydligste), medens de andre havde Navn efter de omliggende Steder og Huse, Rundforbi, Nærum, Søllerød og Skodsborg. Over den nu tilplantede, store Slette gik paa langs ad Skoven Vejene over Stampemøllen og Raavad, som løb sammen i en Chaussé til Rundforbi; mere østlig gik Krudtmølle Alle og Store-Tørvemose Alle og endelig de to Hovedlængdeveje Frydenlunds Alle og Lange Strandalle, der begge førte helt ned til Klampenborg. Den første er nu for største Delen nedlagt, men kan endnu følges mellem Træerne; over Mølleaaen førte den saakaldte »Mellembro«, der en Tid synes at have været afbrudt, men nu atter er opsat som Gangbro. Vejen er senere urigtig kaldt Mathildevejen og endnu hedder Broen i daglig Tale »Mathildebroen«. Den gamle Strandalle opretholdes stadig som Hovedvej gennem Skoven fra Rødebro (tidligere Strandbro) til Kørom. Af andre Veje i Dyrehaven kan nævnes »Svenskevejen«, der løber umiddelbart Nord for Mølleaaen og forbinder Strandmøllen med Raavad og Stampen; om den er ældre end de her nævnte Veje, som man efter Navnet skulde formode, er usikkert. Derimod er Vejen fra Nærumgaardens Avlsgaard til Strandmøllen aabenbart først anlagt efter 1771, da det ved en Kabinettsordre bestemtes, at de Nærum Bønder herefter skulde køre til Mølle gennem Dyrehaven i Stedet for som hidtil over Frydenlunds Marker.

Dyrehavens Træbestand var i ældre Tid overvejende Bøg, noget mindre Eg, lidt Tjørn og Rødløv ind imellem, Hassel i Underskoven og Ellebuske paa Mosedragene. Allerede tidligt opelskede man Nykulturer i Indelukker (det ældste anlagt ved Fortunen), hvor Dyrene ikke kunde komme hen og gøre Skade paa de unge Planter. Men Underskoven fik Lov til at skøtte sig selv, og var ved Midten af det

attende Aarhundrede overalt i maadelig Stand. Den store Fornylse indtraadte, i Dyrehaven som i de øvrige nordøstsjællandske Skove, i 1760erne, da von Langen ved helt nye Inddelinger og Driftsplaner satte Skik paa dem. Et Minde om hans Virksomhed i Dyrehaven er de prægtige Kulturer mellem Klampenborg og Kilden, der dog nu begynder at ældes og dø ud.

III. EREMITAGEN OG SKOVHUSENE

Dyrehaven var et Tilliggende til Jægersborg Slot, den egentlige Basis for de kongelige Jagter, og det laa saa tæt ved, at et Tilflugtssted under Jagten i selve Skoven ikke var nødvendigt. Først et kvart Aarhundrede efter Dyrehavens Anlæg lod Kristian V 1694 en *Eremitage* opføre, rimeligvis ved sin Bygmester Hans Steenwinkel, men under Medvirkning af den bekendte Ole Rømer. Rømer fik denne Sommer af Kongens eget Kammer udbetalt 6000 Rdr. til Byggeforetagender, hvortil Regnskabet føjer som en nærmere Forklaring: »Lod paa denne Tid bygge det Hus paa Stokkerups Plads i Dyrehaven, og havde og noget ved Amalienborg at gøre.« Huset i Dyrehaven var allerede i Begyndelsen af Septbr. saa vidt fremme, at Kongen — efter sit eget Dagbogsnotat — kunde aflægge Besøg for at prøve »Maskinen med Bordet udi det nye Hus, kaldet Heremitagen«; et Par Dage efter gæstede han det igen, i Novbr. var han der atter og morede sig med at »prelle« Ræve, en Jagtforlystelse, der er omtalt ovenfor (Side 136). De følgende Aar byggedes der videre paa den nye Jagtpavillon, en Stald opførtes m.v., saa at Steenwinkel først i 1699 kunde faa udbetalt de sidste 565 Rdr. paa Arbejdet. Da var Kongen død — han havde fundet sin Bane netop ved sin nyopførte Eremitage; det var under Maaltidet her han i 1698 blev kaldt ud for at give en Hjort sin Bekomst og samtidig fik det Spark af Dyret, der bevirkede eller fremskyndede hans Endeligt.

Saadanne Eremitager fandtes rundt om i Europa, ofte rigt udstyrede, skabte som lieux de plaisirs af de enevældige Monarker. Egentlig var de kun indrettet til Indtagelse af Maaltider, til Tafler en ermitage, d. v. s. uden Tjenerskab, og »Eremitagen« kunde — som i Jægersborg Dyrehave — være en selvstændig Bygning, men ogsaa blot en Sal i et større Slot. I alle Tilfælde hørte der et »Eremitagebord« til, en mekanisk Indretning, hvorved det dækkede Bord førtes fra Kældrens Økonomirum op i Spisegemakket, ofte blot den midterste Skive i Bordet, »Postillonen«, der forsænkedes og atter kom til Syne med nye Retter. Der var en saadan Indretning paa flere af de kgl. Slotte i Frederik IV's Tid, men den fandtes altsaa her i Landet ogsaa under Kristian V i den første Eremitage i Dyrehaven.

Hvorledes denne Kristian V's Eremitage iøvrigt har set ud, ved vi

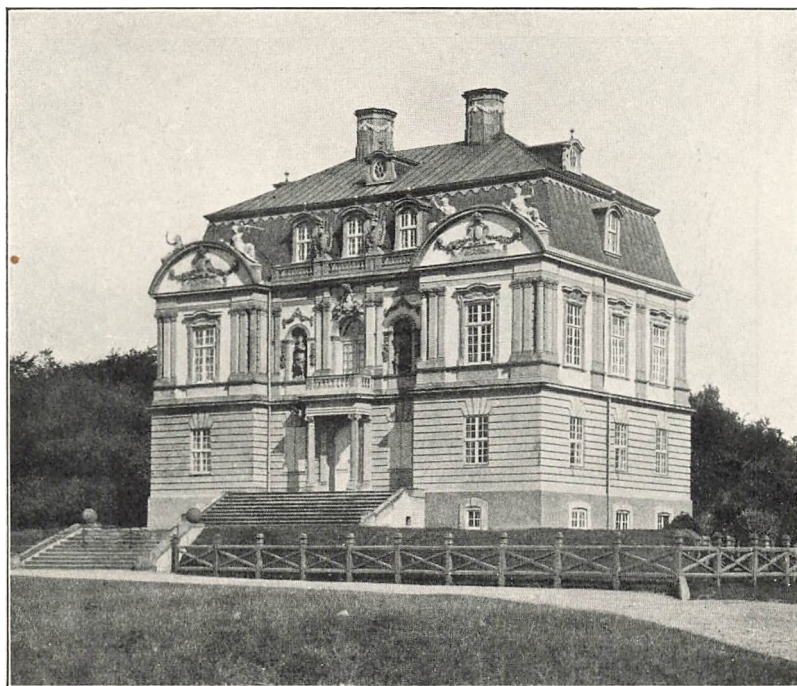

ikke i Enkeltheder. Lavrids Thurah kalder den »et lidet Hus« opført paa »en af Jord opkastet Høj«, men denne Bygmester havde saa storladne Begreber om Arkitekturforhold, at man næppe kan bruge hans Udsagn som Maalestok. Byggesummen for den første Eremitage synes at have været saa betydelig, at den kunde række til et ikke helt uanseeligt Bygningsværk. Den indeholdt i hvert Fald foruden den kongelige Spisesal med Forværelse to Kabinetter og et Par mindre Kamre, Køkkenen i Underetagen og i Staldbygningen to Kamre, hvoraf det ene var indrettet til Prins Carl. Udstyret har næppe været helt ringe — i Gemakkerne var store Spejle og Malerier, bl. a. »fem Ovidiske Stykker«, og i Spisesalen et Plafondmaleri af Benoît Coffre, rimeligvis først opsat i Frederik IV's Tid. Senere Udsagn lader formode, at Huset var opført som Ahlefeldts Sorgenfri af Bindingsværk med en ydre Skalmur — en lidet varig Byggemaade paa et Sted, der var saa stærkt udsat for den fugtige Søluft som her.

Dette har formodentlig været Grunden til, at den første Eremitage havde saa kort en Levetid. En Menneskealder efter Opførelsen var den stærkt forfalden, i 1726 og 1731 blev den repareret, i 1734 besluttedes det at anvende et større Beløb paa Restaureringen af den skønt beliggende Pavillon, der nu var saa brøstfældig, at de kgl. Herskaber ikke kunde være der »uden syndelig Incommoditet«. Men det viste sig, da Hofbygmester Thurah syndede Bygningen, at den var uhjælpelig fortabt. Tømmeret inden for Stenene var opraadnet og alle fire Facader maatte nedbrydes indtil »Kælder-Horisonten« og opføres paany, om den skulde reddes. Den byggelystne Kristian VI har formodentlig ikke mindre end Thurah selv været opsat paa at komme i Lag med en saa taknemlig Opgave som Opførelsen af en Luksuspavillon i disse pragtfulde Omgivelser, og Kongen blev enig med sin Bygmester om at fremskaffe Tegninger og Overslag til en ny Eremitage, opført paa et endnu smukkere og belejliger Sted i Nærheden, og Resultatet blev den Perle af frodig Rokokoarkitektur, som vi alle kender.

Opførelsen fandt Sted 1735-36 og det blev et dejligt, men dyrt Hus. Foruden de 1050 Rdr., der var anslaaet til Reparation af den gamle Eremitage, anvendtes yderligere 7050 Rdr., hvortil kom Værdien af de Materialer, bl. a. gullandske Sten og Marmor, der hidrørte fra den nedtagne øverste Etage paa Jægersborg og fra Rosenborg, og som Rentekammeret anlog til 6000 Rdr. Endelig bevilgedes 3000 Rdr. til »Embellissements og Decorations«, saaledes at Thurahs Eremitage stod Kongen i 18000 Rdr. (svarende mindst til 200000 Kr. i 1914), skønt hele Bygningen kun var paa ca. 250 m² og kun i to Etager. Af Kunstnere medvirkede Billedhuggerne Didr. Gercken og Carlo Brenno, der udførte Stukkaturerne og det dekorative Stenhuggerarbejde, medens den mindre kendte Andreas Nindel huggede Facadefigurerne: Meleager og Diana i Nischerne, Apollo, Daphne, Pan og Aktæon liggende paa

de runde Frontispicer mod Skoven; hvem der er Mester for de to Figurer paa Tagbalustraden mod Søen, Sommeren og Vinteren, vides ikke. Det indvendige Skildrer-Arbejde udførtes af Dekoratoren Fred. Holm, ogsaa en i Datiden kendt Kunstner. Marmormedaillonon med Kristian VI's Buste, hvor Billedhuggeren efter Thurahs Udsagn havde »haft den Lykke temmelig nøje at træffe højstbemeldte Herres An-

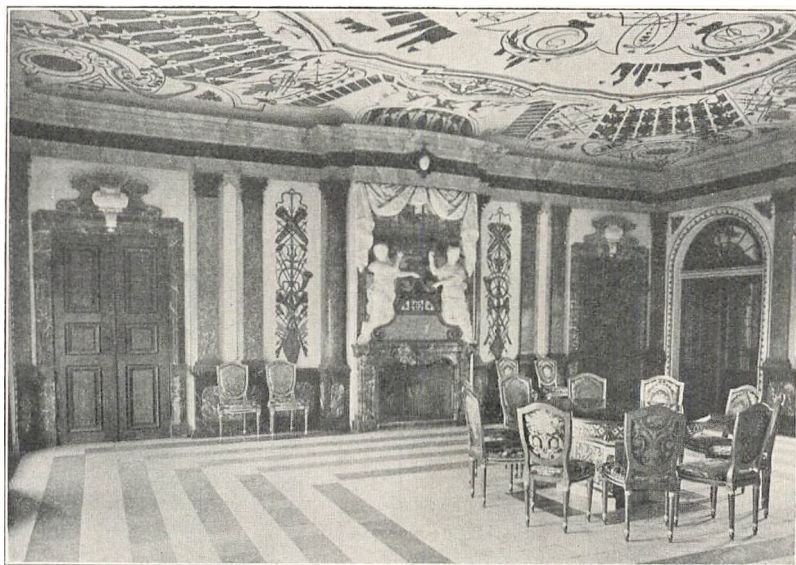
EREMITAGEN

(Ældre Fotografi; før Genopførelsen af den murede Terrasse)

sigt«, var i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede saa forvitret, at den ca. 1915 maatte nedtages og erstattes af en ny.

Eremitagen staar endnu i vore Dage i den samme Skikkelse som Thurah gav den: nederste Stokværk i nøgtern uprydet Rustik, Hovedetagen i rig Rokokkoudsmykning med Pilastre, Søjleværk, Nischer og Balustrader, ind mod Skoven svagt fremspringende Sidefløje, der løber op i runde Frontoner, øverst Mansard med pyntelige Kviste. Ved Opførelsen var i underste Etage Forstue, hvori malet Tapet med Jagtmotiver, fem Kabinetter og Trappe med hollandske Fliser; midt gennem Etagen gik Taffel-Maskinen med sine Kontravægte, endnu sindrigere udført her end i den gamle Eremitage. I Hovedetagen var en

gennemgaaende Spisesal med pragtfuld Udsigt baade mod Sundet og Skoven og fem omliggende Gemakker, alle Rummene overdaadigt udstyret med Jagtscener og Jagttrofæer i forgyldt og farvet Stukkatur, Marmor omkring Døre og Kaminer, Vægpaneler og Billedhuggerarbejde. I Mansarden var der en mindre Spisesal for Hofdamer og Kavalerer, og her var anbragt Coffres Plafond fra den første Eremitage. Thurahs Eremitage laa oprindelig paa en muret Terrasse med

SALEN PAA EREMITAGEN
(Ældre Fotograf)

Opkørsel fra begge Sider, en bred Fritrappel mod Skoven og muret Gelænderværk med Billedhuggerarbejde rundt om hele Bygningen. Denne Terrasse nedtoges imidlertid i 1762 for at spare Udgiften til Vedligeholdelse og erstattedes af en Jordhøj, hegnet med Tjørnehæk, men den murede Terrasse med Sfinxerne — saaledes som den ses i Thurahs Danske Vitruvius — er atter opsat i vore Dage.

Skønt Eremitagen jævnlig benyttedes efter sit oprindelige Formaal i Frederik V's og Kristian VII's Tid, blev den ikke tilbørlig vedligeholdt. Som andre uproduktive Domænebygninger maatte der koster mindst mulig paa den, og det skønne Bygværk stod stille og forfaldt — uden effektivt Tilsyn. Betjeningen paa Eremitagen var oprindelig ordnet saaledes, at fire Husmænd i Taarbæk fra 1738 havde deres Huse frit mod at holde Gemakkerne rene, hugge Brænde og bære Vand til Køkkenet, naar Herskaberne var der; siden fik en Skovbetjent Bo-

lig i Kælderen, for at der dog kunde være nogen ved Stedet. Forfaldet skred imidlertid frem — Rentekammeret var stærkt til Sinds at blive af med Eremitagen som med en Del andre nordsjællandske Slotte, og i 1790 bestemtes det, at den skulde sælges til Nedrivning for 400 Rdr., mindre end det havde kostet at sætte Taffel-Maskinen op. Lykkeligvis lagde Dyrehavens øverste Embedsmand, Hofjægmester Grev Chr. Rantzau sig imellem. Han tilbød at overtage Eremitagen med fem Tdr. Land af den omgivende Skov for en rimelig Vurderingspris, at give Kongen Relutionsret og stille den til Disposition for Herskaberne »til Forlystelse« mod en aarlig Godtgørelse til Vedligeholdelse. Rentekammeret tog med Kyshaand mod Tilbudet og Rantzau fortrød Handelen inden han 16. April 1794 fik kgl. Skøde paa sin nye Ejendom. Han opgav sin Embedsgaard ved Jægersborg og flyttede ind paa Eremitagen, men maatte hurtigt fortrække, da Huset ikke var til at bo i, utæt og fugtigt som det var og udsat for barske Vinde fra Søen. Og Vedligeholdelsen slugte langt større Summer end han havde anet. Han søgte nu atter at blive det kvit, kom i Proces med Rentekammeret i samme Anledning, men endelig lykkedes det at faa Staten til at tage det tilbage. Rantzau fik 4000 Rdr. i Erstatning for Istandsættelse m. m., og Kongen fik atter Skøde paa Eremitagen 21. Juni 1797.

Siden har det lille Jagtslot ligget uantastet paa sin Plads i Dyrehaven, men under vekslende Forhold — af og til anvendt ved de kgl. Jagter, undertiden beboet i Sommertiden (f. Eks. 1804 af Hertugen af Augustenborg) og flere Overgange været bortlejet til Sommer-Restaurant. Men mest har det ligget øde og tillukket som et slumrende Torneroseslot i den stille Skov, mere til Skue end til Brug, synligt langvejs fra baade fra Sø og Land, ofte besunget af Digterne, altid beundret af Udlændinge og elsket af Landets egne Børn.

Foruden Eremitagen laa der allerede i ældre Tid inden for Dyrehavens Omraade en Række andre Bygninger af forskellig Art. De tre Møller ved Fureaaens nedre Løb, Stampen, Raavad og Strandmøllen, eksisterede før dens Anlæg og behøvede ikke fjernes saaledes som Stokkerup By — de skabte tvertimod Liv og Kolorit i den tyste Skov ved Vandhjulenes Klappen og den travle Virksomhed der udfoldedes. Vildthuse og Højhelme laa spredt rundt om og ved de fleste af Portene var der Skovfoged- og Skovløberhuse — først i den nyeste Tid har Dyrehaven faaet Skovridergaard (Sydøst for Eremitagen). Ved Aar 1700 var Dyrehaven inddelt i fem Skovfogeddistrikter, hvortil hørte Husene Hjortekær, Fortunen, Klampenborg, Kørom og Rundforbi, de to sidste i det nuværende Jægersborg Hegn — af Skovløberstederne er navnlig Posemandens Hus (ved Indkørslen fra Ordrup nær ved Kongekilden) og Peter Lieps Hus (ved Vejen mellem Klam-

penborg og Fortunen) blevet velkendte i vor Tid. Navnene stammer fra sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede — det første er opkaldt efter Skovløber Chr. Nic. Posemand, det sidste efter Jæger Johan Peter Liep. Især Peter Lieps Hus paa den slagne Vej til Kirsten Pils Kilde har vundet Folkeyndest; det gamle straatækte Hus nedbrændte i Septbr. 1915, men det er med sin Kunst genskabt af Arkitekt Magdahl Nielsen.

Beboerne i Dyrehavens Skovhuse havde fra gammel Tid forskel-

PETER LIEPS HUS
(Fotografi fra før 1915)

lige Rettigheder. Af mindre Betydning var det, at Rørskæret i Mølleaaen først og fremmest tilkom dem til Skovhusenes Tækning, vigtigere var den Frihed til Udsenkning for Jagtbetjentene, de havde haft »fra Arilds Tid«. Reglerne for dette Beværterkab blev naturligvis omgaaet og udvidet til Skovgæster fra Hovedstaden, saa at man allerede i 1730erne kunde se 20-30 Skovvogne holde paa een Gang uden for Fortunen. Det havde længe været de privilegerede Kroejere en Torn i Øjet, og da Forordningen om Krohold paa Landet udkom 1734, greb de ind og hævdede, at Skovhusenes Beboere ikke havde anden Ret end den, de selv havde tiltaget sig. Hvad der var sandt nok. Men daværende Hofjægermester C. C. Gram gik kraftigt i Brechen for sine Folk og opnaede, at deres gamle Rettigheder blev legaliseret. Ved kgl. Resol. af 12. Oktbr. 1737 fik de vedvarende Lov til at udsænke Drikkevarer for Jagtbetjentene og andre, der havde noget

at forrette ved Jagterne i Dyrehaven, blot de tog Varerne fra den nærmeste privilegerede Kro. Derved blev det dog ikke — de snævre Rammer kunde ikke holdes og Retten til det indbringende Traktørhold for de »lusterende« Skarer fra Hovedstaden udviklede sig ganske naturligt af denne Begunstigelse.

Hjortekærshuset er det ældste af Dyrehavens Skovhuse. Navnet er af lokaltopografisk Oprindelse og træffes allerede ved Matrikuleringen 1682. Huset laa oprindeligt paa Lundtofte Bymark, i Dybendals

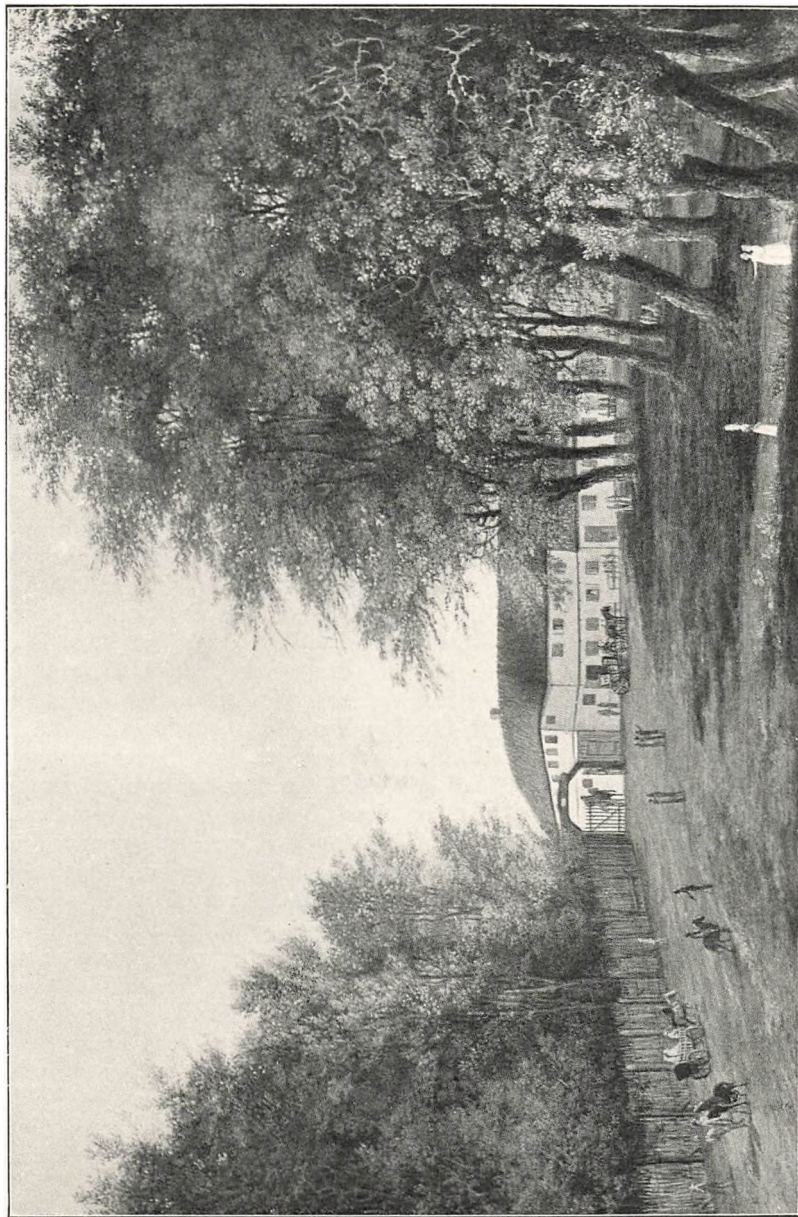
HJORTEKÆRSHUSET
(Fotografi 1930)

Vang, tæt uden for Dyrehavehegnet, og var rimeligvis et Holdshus, som ved Dyrehavens Anlæg indrettedes til det nye Formaal. Det gamle Hus fra Kristian V's Tid stod endnu 1737, men var da ogsaa saa faldefærdigt, at det var ved at styrte sammen over Hovedet paa Beboerne og maatte fornyes. Det nye blev det gamle ligt, kun otte Fag stort og som de andre Dyrehavshuse meget beskedent: klinet Bindingsværk og Straatag. Ved Ombygningen i 1737 blev det nye Stuehus flyttet inden for Hegnet, medens Beboerne fik Lov til at reparere det gamle som Udhus. Hjortekærshuset er naturligvis ombygget flere Gange siden da, men er ikke blevet stort mere anseligt end det oprindelige, og noget søgt Traktørsted blev det aldrig.

Det blev derimod *Fortunen*, som fra Midten af det 18. Aarhundrede og lige til vore Dage har været et skattet Tilflugtssted for Skovgæster fra alle Befolkningslag. Navnet er i ældre Tid ikke sjældent som Be-

tegnelse for Smaahuse — ogsaa i Hovedstaden var der en »Fortun«, som et Stræde i den ældste Bydel har taget Navn efter. Huset i Dyrehaven stammer fra Kristian V's Tid. Da Kongen i 1696 lod det bygge (eller ombygge), betalte han det med 129 Rdr. 2 Mk. af sin egen Kasse, saa det har været en højst nødtørftig Bolig for den Skovfoged, det var bestemt for. I 1751 maatte det atter ombygges, men selv da blev det kun til et Hus paa seks Fag »lidet mere end ordinær Bondebygning«; der var kun een Stue, Sengekammer og Køkken. Det var naturligvis ikke fra dette uanselige Skovfogedsted man om Sommeren serverede for 20-30 Vognlæs Skovgæster — efterhaanden voksede der en hel Gaard op, hvori det oprindelige Skovfogedhus vel var den egentlige Kærne, men alligevel kun udgjorde den mindste Del. Skovfoged Jens Lund, der 22. Juni 1762 havde faaet en regelret Bevilling til at holde Traktørhus, byggede for egen Regning et Hus ud mod Ermelund, og i 1776 overdrog Lyngby Bymænd ham to Jordstykker, hvoraf det ene i firsindstyve Aar forud havde været indhegnet og ligget i eet med hans Have. Disse to Jordstykker skulde bestandig følge Fortunen, saa der blev god Plads til at bygge paa. Jens Lund døde imidlertid snart efter, og det blev Skovfoged Ole Andersen Eigaard (som 1779 giftede sig med Lunds Enke), der gav Fortunen sin endelige Skikkelse. Da den 1826 solgtes til Eftermanden Skovfoged F. C. Lohse, udgjorde Bygninger og Udhuse en sluttet firlænget Gaard med stor Have — paa et samlet Areal af over en Td. Land, hvoraf det oprindelige Skovfogedsted kun optog de 152 Kv. Al. Hele Ejendommen, ogsaa Skovfogedstedet, laa uden for Dyrehavehegnet. Først i Kristian VIII's Tid overgik Fortunen i sin Helhed til Forstvæsenet, idet Kongen købte Grunden og Selvejerbygningerne af Skovfoged Lohses Enke (kgl. Resol. af 1. Juli 1840). Fortunen brændte 20. Aug. 1876, blev genopført, men nedbrudt 1936, og det nuværende Traktørsted aabnet Aaret efter.

Rundforbi (paa Kortet 1765: Castenshus) og *Kørom* (eller *Kehrom*) er de to gamle Skovfogedsteder i Dyrehavens nordlige Del. I Kristian V's Matrikel omtales »Nærumshus« som Bolig for en af Dyrehavens Opsynsmænd og er formentlig det samme som *Rundforbi*, men ved Aar 1700 findes begge de to Skovhuse nævnt med deres nuværende Navne. Deres afsides Beliggenhed bevirkede, at Skovgæsterne kun sjældent søgte derhen. I 1726 blev *Rundforbi* stukket i Brand af Landstrygere, og Konen, der laa i Barnsnød, maatte i al Hast bringes til Stubbemøllen, som laa nærmest Skovfogdens Bedrift, i et Hus, der imidlertid ogsaa gik op i Luer næste Sommer. *Rundforbi* blev saa genopført 1728 som en pyntelig, men temmelig nødtørftig Menneskebolig, 7 Fag lang og 5 Fag bred. *Kørom* blev i 1836 degraderet til Skovløberhus, og Jægersborg Hegn maatte nøjes med een Skovfoged, der boede i *Rundforbi*, indtil Staten 1903 bortskødede det gamle

FORTUNEN
(Maleri af Elias Meyer, ca. 1800)

Skovfogedhus med tilhørende Jord til Grosserer B. D. Adler, og lod opføre en ny Bolig for Skovfogden.

Klampenborg hører til de Dyrehavshuse, som Kristian V — efter en gammel Topografs Udsigende — gav Navn »efter de først indsatte Skovfogders Geni og Beskaffenhed«. Stedet maa nemlig være opkaldt efter en Skovvogter af Navnet Klampe, om hvis Geni og Beskaffenhed vi ganske vist savner nærmere Efterretning og kun med Sikkerhed ved, at »Jørgen Klampe paa Klampenborg« holdt Bryllup i Efteraaret 1695 og at »gamle« Jørgen Klampe i 1698-99 fik en Pension af Kongens eget Kammer. Om det er Fader og Søn eller den samme Person, der har giftet sig paa sine gamle Dage for at nyde Ægteskabets Glæder i sit Otium, skal lades usagt, men i 1703 var Klampe'rne forsvundet fra Stedet, hvor Joh. Chr. Lund var rykket ind som Skovfoged.

Ogsaa ved Klampenborg laa der tidligt Selvejerbygninger, idet Skovfoged Jens Olsen omkr. 1750 ved den østre Side af det kgl. Skovfogedsted havde ladet opføre et 13 Fags Bindingsværks-Hus, indrettet for Sommergæster og smukt udstyret efter hin Tids Forhold. Hans Enke solgte det 1755 til den nye Skovfoged Ole Nielsen, og i de følgende Aar, da Tilstrømningen til Kirsten Pils Kilde øgedes, lykkedes det at tage Konkurrencen op med det nærliggende Bellevue. Skovfogedlønnen var kun ringe, 20 Rdr. aarlig, til Gengæld var Traktørvirksomheden des mere indbringende. Helt lovlig var den ikke, men Ole Nielsen drev den derfor ikke mindre ufortrødent. I 1755 søgte han om Ret til at brygge og brænde, men fik Afslag, og blev siden gentagne Gange mulkteret for ulovligt Krohold, skønt han kun havde »overladt en og anden Familie, som diverterer sig i Dyrehaugen og hvoraf de fleste selv haver Mad og Drikke, en Stue hvorudi de samme har kunnet fortære, samt kogt en Skaal Caffé eller Thée for dem«. Han fik saa endelig 21. Septbr. 1761 »indtil videre« en lignende Bevilling til at holde offentligt Traktørsted som Skovfogden i Fortunen fik tildelt Aaret efter. Kroholdet paa Bellevue var 1764-78 midlertidig overflyttet til Vilhelmsdal ved Hvidøre (sml. Side 97f.), hvad der betød en Række gode Aar for Klampenborg, men ogsaa ned i det 19. Aarhundrede var det et søgt Traktørsted. Det bestod i 1830'erne af tre straatækte Længer med en mægtig, omtr. 5 Tdr. Land stor Have, en lidt afsides liggende fredelig Idyl i Ly af Dyrehavens brede Trækroner, hvor man i Sommertiden samledes til Gilder og Fester, som f. Eks. i 1827 for den bortdragende tyske Skuespillerinde Jfr. Pohlmann, og hvor Familierne fra Hovedstaden søgte hen paa de aarlige Skovture med Skildpadden eller de stegte Kyllinger omhyggeligt nedpakkede i Vognskrinet.

Stedets Yndest og Traditioner opretholdtes og forøgedes ned gennem Aarhundredet, idet Klampenborg blev Danmarks første egentlige

Badested i Småg med Ostende og andre europæiske Sø-Kursteder. Ideen skyldtes Islænderen, Bataillonskirurg og Dr. med. J. J. Hjalte-
lin, en mangesidig interesseret og initiativrig Mand, som 1841 med
offentlig Understøttelse gjorde en Rejse til tyske Badesteder for at
studere Vandkurmetoden, og efter sin Tilbagekomst med Iver gav sig
til at arbejde for Oprettelsen af en lignende Anstalt herhjemme. Han
slog sig sammen med »Kjøbenhavnsposten«s Udgiver A. P. Liunge og

KLAMPENBORG
(Tegning, 1818)

dannede i Marts 1843 et Interessentskab, der skulde føre Planen ud i
Livet. Men Liunge maatte som Udgiver af et mod Regeringen nær-
gaaende Oppositionsblad holde sig i Baggrunden for ikke at skade
Foretagendet i Starten, og det blev Hjalte-
lin igennem. Tanken synes at have interesseret Kristian VIII, Hjalte-
lin opnaaede 30. April 1844 Privilegium paa en Vandkuranstalt og
Tilsagn om et Stykke af Jægersborg Dyrehave paa 23 Tdr. Land, der
skulde falde tilbage til Staten, naar dets Benyttelse som Kursted op-
hørte, og i Maj s. A. udsendtes Indbydelse til Aktietegning i en
»Vandkur-, Brønd- og Søbade-Anstalt ved Klampenborg i Jægersborg
Dyrehave«.

Planen vandt Tilslutning — i kort Tid tegnedes den fornødne Ka-
pital 100000 Rdr. (senere udvidet til det dobbelte). Selskabet fik af

Dyrehaven overladt et pragtfuldt, højt beliggende Areal bag Taarbæk, skraanende ned mod Strandvejen, købte desuden bl. a. Landstedet »Christiansro« og indgik Lejemaal med Staten om det gamle Skovfogedsted med tilhørende Have og Ret til Traktørhold. Paa Terrænet i Dyrehaven opførtes Anstaltens Bygninger af M. G. Bindsbøll: den ejendommelige, spidst opløbende Koncertpavillon, et tre Etages Kurhus, en Række Kottager, Restaurations- og Økonomibygninger m. m.,

KLAMPENBORG BADEANSTALT: KONCERTSALEN

(Litograf)

og 22. Juni 1845 aabnedes det nye endnu ikke fuldt færdige Kursted. Det varede dog endnu en rum Tid, inden det kontinentale Badeliv begyndte at udfolde sig, men saa meget mere prægedes Stedet af hjemlig dansk Hygge. »Tonen paa Klampenborg,« skriver Anstaltens første Historiograf 1855, »er i det hele saa lidt stiv som muligt; Herrerne og Damerne sidde ved Restaurationsbordet imellem hinanden, og de sidste besøge Restaurationen uden ledsagende Kavaler. Man bestræber sig for at nyde Landlivet saa ugenert som muligt, man spiser sin Frokost i det Frie, i Læ af Kottagens Mosskærm, og Damerne spadserer hele Formiddagen i Morgenkjolen«.

De store Forventninger, man havde næret til det nye Etablissement, skuffedes grundigt til at begynde med. Udbyttet var ringe, Aktierne dalede katastrofalt; Treaarskrigen bevirkede, at Udlændingene holdt sig borte, Bestyrelsen var indbyrdes uenig og Hjaltelin, der tillige var

Anstaltens første Badelæge, traadte allerede 1851 ud af Ledelsen. Efterhaanden saneredes imidlertid Foretagendet og det nød fortsat Yndest og Støtte hos Regeringen. Ved kgl. Resol. af 20. Marts 1863 fik Aktieselskabet Ret til Benyttelse af Hjaltelins Privilegium i 50 Aar og samtidig fornyedes Lejemaalet af »Gamle Klampenborg« (som det oprindelige Skovfogedsted nu kaldtes) for det samme Tidsrum mod at Selskabet lod opføre en ny Bolig for Skovfogden, og endelig 1866

KLAMPENBORG BADEANSTALT: KOTTAGE

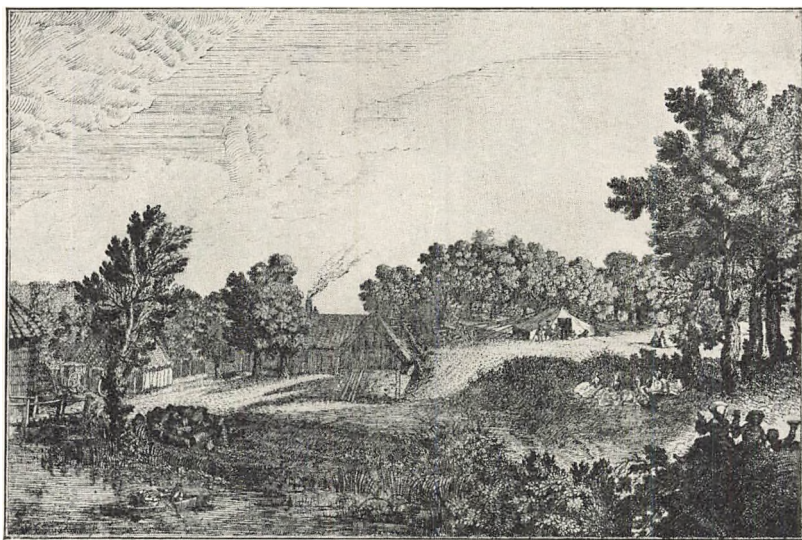
(Tegning af H. C. F. Holm)

fik det Ret til at hejse Splitflag — en i Datiden utvetydig Form for officiel Anerkendelse.

Navnlig i Kristian IX's Regeringstid nød Klampenborg Anseelse baade som Kursted og som Ramme om officielle Festligheder, nordiske Studentermøder, Kongresser og nationalt betonedede Sammenkomster som Slesvigernes Tog til København 1865 og de franske Journalisters Besøg 1867. Allerede i 1866 opførtes en ny Restaurationsbygning med Badehotel (af Arkitekt J. H. Nebelong), Terrænet udvidedes 1884 ved Køb af en Naboejendom og omkr. 1890 skabtes der en til Etablissementet hørende Strandgrund ved Erhvervelsen af tre Lyststeder i Taarbæk, hvoriblandt Tietgens og Soldenfeldts. Virksomheden fortsattes ud over de i 1863 stipulerede halvtreds Aar indtil Badehotellets Brand i Decbr. 1923. Nu er det gamle Etablissement helt nedlagt, Pladsen ligger fri og kun en enkelt af Bindsbølls gamle Bygninger er bevaret.

IV. DYREHAVEN SOM FOLKEPARK

Dyrehaven, der oprindeligt skabtes ved et kongeligt Magtbud, er i Tidens Løb blevet et folkeligt Tilflugtssted, fuldt paa Højde med Wiens Prater og Berlins Tiërgarten og i skønnere Omgivelser. Det er ikke vor Tidsalder, der har hidført denne Udvikling — det er selve Enevælden, som i sin nordiske Udformning er langt mere demokra-

FOLKELIV I DYREHAVEN VED RAAVAD KRUDTMØLLE
(Kobberstik; i Baggrunden et Telt)

tisk end den har Ord for at være. I mange Maader var Kongemagtens Suverænitet kun rent formel. Det laa Enevoldskongen fjernt at forbyde Landets Børn Adgang til sin Dyrehave — selv udøvede han Jagten, der var et nedarvet Regale fra Arilds Tid, men Friluftslivets Glæder paa Dyrehavens Enemærker delte han med det store Folk.

Vi hører om Kristian V, at han ved Midsommertid 1692 — før der var nogen Eremitage i Skoven — paa Borgerfolks Vis sammen med sin Dronning nød Aftensmaaltidet under Dyrehavens Træer og bag-eftter naivt glædede sig over Ekkoet af Trompeternes Klang i Skoven; vi hører under Frederik IV om »Hitzerier« eller Dyrekampe — mellem Bjørn og Tyr eller Bjørn og Hunde — som kongelig Forlystelse i Dyrehaven, f. Eks. paa Dronning Louises Fødselsdag 1707, en lidet opbyggelig Morskab for vor dyrevenlige Tid, men den Gang en Modesag; vi hører under Kristian VII om Hoffets lystige Sværmen i Dyrehaven, Dronning Caroline Mathilde til Hest i Amazonedragt, en lidt

for fyldig ung Dame i stramtsiddende Ridebenklæder; vi hører endelig om Frederik VI, der punktlig hvert Aar i Kildetiden besøgte Dyrehaven og aldrig glemte at dvæle et Øjeblik hos Dyrehavens aldrende Sanger, den gamle Jøde under Træet. Og samtidig drog den store Almenhed, først og fremmest Hovedstadens Befolkning, til Skovs under Dyrehavens Trækroner, Aar efter Aar i stigende Tal, medens de natur-skønne Steders Ry bredte sig viden om, ud over Landets Grænser, og lokkede beundrende Udlændinge til.

Bymenneskernes Trang til at søge ud i Naturen gjorde tidligt den store Dyrehave i Hovedstadens Nærhed til et eftertragtet Rejsemaal, og for at give Opholdet Varighed, begyndte man allerede i Kristian VI's Tid at slaa Telte op i Skoven. Kongen lagde paa sine Rejser Mærke til det, syntes næppe rigtig om det og forlangte i hvert Fald, at der i Forvejen skulde indhentes Tilladelse. Men Teltlivet i Dyrehaven ved Sommertid fortsattes iøvrigt uantastet, mest i de idylliske Egne ved Mølleaaen; f. Eks. rejste en Mand 1745 et Telt ved Stubbemøllen, hvori han indkvarterede sin Kone, og paa et Billede fra den Tid, da Raavad endnu var Krudtmølle, ser man i dennes umiddelbare Nærhed et Telt og en pokulerende Gruppe under Træerne, med de forklarende Linjer nedenunder:

Quand le chaud fait peur aux Zephirs
 Une tente est nôtre asyle,
 Ce lieu charmant a ses plaisirs
 Comme une grande ville.

Det var ikke den høje Øvrighed, men tvertimod Dyrehavens underordnede Betjente, der saa med mindst velvillige Øjne paa det tiltagende Folkeliv. Opsynet med de glade Skarer krævede øget Agtpaaagivenhed af Skovfogder og Skovløbere, og de, der ikke netop ved Traktørhold havde personlig Fordel af mange Skovgæster, søgte at sætte de snævrere mulige Skranker for Publikums Færden i Skoven — saa snævre, at Frederik V 1756 gennem Overjærgemesteren maatte tilkendegive som sit udtrykkelige Ønske, »at det fremdeles ligesom i forrige Tider maa være alle skikkelige Folk tilladt at indpassere og divertere sig i den kongelige Dyrehave«, og de kgl. Dyrehavsmænd maatte ikke hindre nogen deri. I Skovforordningen af 1781 blev det yderligere fastslaaet, at Adgangen til Jægersborg Dyrehave stod aaben for alle.

En særlig folkelig Tiltrækning havde Dyrehaven tidligt i *Kirsten Pils Kilde*, oprindelig en undergørende Valfartskilde som hundrede andre rundt omkring i Landet. Det er ganske vist lidt vanskeligt at forbinde Forestillingen om noget undergørende med vore Dages Dyrehavsbakke, men Udviklingen vender saa mange Ting paa Hovedet, og sikkert er det, at Udspringet til det Forlystelseliv, som gennem Aar-

hundreder har rørt sig ved Kilden i Jægersborg Dyrehave, bunder i gammel Skik, der har Karakter af Kultus.

Udviklingen laa maaske nok lidt anderledes ved de særlige københavnske Valfartskilder, men var dog i Hovedsagen den samme. Vartov Kilde ved Tuborg, Vangede Kilde ved Gentofte Sø og Kirsten Pils Kilde i Dyrehaven, der efterhaanden satte de to andre helt ud af Spillet, søgtes oprindelig alle som Lægedomskilder, men navnlig den sidste tabte efterhaanden sit Nytteformaal, og Kildeudflugternes Naturromantik med en passende Tilsætning af materiel Nydelse blev Hovedsagen. Endnu i 1750 blev Kilden sat i Stand »til manges Lyst og Nytte« — altsaa ikke til Lyst alene — og Pottehandleren, der havde sit Stade paa Bakkeskrænten ned mod Kilden, gjorde ogsaa længer ned i Tiden gode Forretninger, naar Kildegæsterne strømmede til, og gerne vilde bringe noget af det eftertragede Kildevand med hjem til senere Brug. Endnu for mindre end et Aarhundrede siden havde Vandet fra Kirsten Pils Kilde Ry som Sundhedsdrik.

Indskriften paa Kilden oplyser, at den er fundet 1583 — altsaa længe før Dyrehavens Anlæg. Det er aabenbart en stedlig Tradition, der meget vel kan have sin Rigtighed. Hvem Kirsten Pil er, vides derimod ikke — hun er baade gjort til Adelsdame og til Jordemoder og Spaakone, men med lige liden Ret. Navnet Pil (eller Pihl) var ikke ualmindeligt i ældre Tid, Kildens Kirsten kan være en københavnsk Borgerjomfru eller en Bondepige fra det nærliggende Stokkerup, hvis Eksistens vi blot ikke kan efterspore, og hvis Navn kun paa denne Maade er naaet til Efterverdenen.

Men først halvandet Hundredeaar efter, omkr. 1730, trængte Kendskabet til Dyrehavskilden ud i en større Offentlighed. Det var en Dansemester ved Hoffet, Henrich Brinchman, der i Frederik IV's Tid havde staaet ved Montaigus franske Komedianttrup, som ved sine Spadsereure i Dyrehaven havde lagt Mærke til Kilden og sammen med sin Husfælle og Kollega i Hofstjenesten Parykmager Joh. Christopher Greve besluttede at rense den op og sætte den i Stand. Kildens Udløb i Bakken blev stensat, en Kumme anbragt til Afløbet ud i Mosen (den nuværende Kildesø), foran arrangeredes en halvmaaneformet Plads med Siddesteder og op over Kilden sattes en Sten med denne Indskrift:

Naturen viser her, hvad godt den har i Eje,
Da Kilden brød sig ud af hine skjulte Veje.

Kirstine Pil var den, som fandt det Kilde-Vand, 1583.

Som blev ved Brinchman og ved Greve sat i Stand. 1732.

Det var Naturromantikken — Kildevandets Rislen i den grønne Skov og Omgivelsernes Skønhed, der havde lokket disse to Naturfrednings-Pionerer frem til Daad. Endnu søgte Københavnerne til Vartov og Vangede paa deres aarlige Kildevalfarter, men Strømmen begyndte at

gaa mod Dyrehaven, og ved Midten af Aarhundredet var »Brinchmans Kilde«, som den en Overgang kaldtes, kommen i Ry. Den havde Fordele frem for sine Forgængere, ikke mindst ved sin idylliske Beliggenhed i den store Skov, hvor Hovedstadens Befolkning allerede i flere Menneskealdre var tyet hen paa deres Sommerudflugter. Kilden var imidlertid atter ved at forfalde, og det var nu den høje Øvrighed, selve

KIRSTEN PILS KILDE

(Fotografi fra Tiden før den sidste Nyordning)

Stiftamtmanden Grev C. D. Reventlow, der tog Affære og forevige­de sit Værk i den velkendte, endnu eksisterende Kildeindskrift:

Det Kilde-Væld, som her sit Udløb haver taget,
Er af Kirstine Pil først fundet og opdaget; Ao 1583.

Men nu til manges Lyst og Nytte sat i Stand
Ved Grev' af Reventlou som Stiftsbefalingsmand. Ao 1750.

Kirsten Pils Kildes Omgivelser blev sidste Gang nyordnet 1917-18 paa Foranstaltning af Gentofte-Lyngby Hospital og under kyndig Ledelse af Arkitekt Magdahl Nielsen. En tidligere Afløbskumme blev ved den Lejlighed fundet ved Gravning i Bakken og atter anbragt (i en nyhugget Gengivelse), ligeledes en lidt defekt Sandstensplade fra en ældre Kildebygning med Ordene:

[Pu]blici Cavi[s]
Restavrauit
Br: et Gr:
MDCCXXXVI.

der indsattes i Bakkevæggen. Men mærkeligvis blev der ikke Plads til den ældste, nok saa karakteristiske, Indskrift ved Siden af den yngre*).

Efter Midten af det 18. Aarhundrede øgedes Dyrehavskildens Tiltrækning end mere og fortrængte efterhaanden de gamle Valfartskilder helt og aldeles. Allerede 1754 var Tilstrømningen saa stærk, at der ligesom ved Vangede Kilde opstilledes en Fattigblok til Fordel for Gentofte-Lyngby Hospital. Oprindelig søgtes Kilden kun St. Hans- og Vor Frue-Aften, men »Kildetiden« udstraktes snart til den mellem-liggende Uge, og da der stadig var en Tendens til at trække Dyrehavstiden ud, maatte dens Varighed officielt fastslaaes. Aar 1800 satte Rentekammeret Kildetiden til tre Uger, der gennem lange Tider blev Normen og kun kunde overskrides ved særlig Tilladelse. Teltene, hvori Kildegæsterne beværtedes og hvor Linedanserne gjorde deres Kunster — hvis de ikke foretrak at spænde Linen ud mellem Træerne — laa oprindeligt lige oven for Kilden, paa en Lysning Nord for Fortunvejen, først i 1820erne flyttedes Forlystelserne til et nyt Parnas paa Skovbakken Øst for Kildesøen, og først i 1830erne blev »Dyrehavsbakken« det gængse Navn. Ogsaa Telt- og Stadelplads maatte tidlig reguleres. Oprindeligt var det Forstvæsenet, der gav Tilladelsen, fra 1794 overtog selve Kancelliet denne Myndighed for de egentlige Forlystelsers Vedkommende, og for alle Teltpladser ved Kilden maatte ydes en Afgift til Gentofte-Lyngby Hospital.

Folkelivet i Dyrehaven gav iøvrigt Myndighederne nok at bestille — Tilstrømningen i Kildetiden blev tilsidst enorm. Den tyske Filosof Lavater optalte i 1793, paa Søndagen før Vor Frue-Dag, ca. 800 Køretøjer omkring Kilden, og et Hav paa 8 à 12000 Mennesker trængtes for at komme til ved Seværdighederne eller faa et Glimt at se af den kongelige Familie, som ogsaa var mødt. Kilderejserne havde allerede da udviklet sig til en virkelig Nationalforlystelse, og blev det endnu mere i første Halvdel af det følgende Aarhundrede — saaledes skal der efter »Kjøbenhavnsposten«s Udsigende en Søndag Eftermiddag i Juni 1831, da Majestæten aflagde sit aarlige Besøg, være mødt henimod 50000 Mennesker fra København og Omegn; tør man blot nogenlunde stole paa Tallet, maa en Tredjedel af Hovedstadens samlede Befolkning have været i Dyrehaven.

Med Moralen stod det slet til ved Kilden — den laa i gammel Tid ubetinget i et lavere Plan end i vore Dage, trods al romantisk Digt om vore Forfædres rene og gode Sæder. Til Gengæld stod Forlystelserne højere den Gang, selv om de altid har været mærket af den folkelige Primitivitet. De primitive Forlystelser med Rod i det almindelige europæiske Folkeliv har netop holdt sig ved Kilden og paa

*) Man vil lægge Mærke til, at der paa Pladen staar 1736, men derimod 1732 i den ældste Indskrift, som kendes fra to af hinanden uafhængige Optegnelser. Aarstallet paa Pladen sigter aabenbart til en yderligere Istandsætning af Kilden.

Dyrehavsbakken, f. Eks. Marionetteatret, som vi her til Lands kalder »Mester Jakel«, og som andet Steds har andre Navne, men i Virkeligheden er fælleseuropæisk i Form som i Emne. I lidt ældre Tid var Jakelkomedien endnu dannet over de samme urdramatiske Forbilleder,

VED KIRSTEN PILS KILDE
(Tegning af E. Lehmann, 1852)

tragiske og komiske, hvorover Shakespeare har formet sine Mesterværker — det er som i Biologien Udviklingen til forskellige Trin fra en fælles Stamform. Ogsaa den Casortiske Pantomime, ikke den italienske Maskekomedie, der allerede repræsenterer et højere Udviklingstrin, men selve det primitive Stumspil, som hænger nær sammen med Marionetteatret, er her i Danmark oprindeligt bragt frem ved Kilden i Dyrehaven, for senere at blive stationær og sluttelig ende i Tivoli. Og

for Familien Price, der siden fejrede Triumfer ved den kongelige Ballet, begyndte Eventyret med Linedans ved Kilden i Dyrehaven. De instrumentale og vokale Ydelser bar Mærke om den samme Primitivitet — Harpe, Hummel og Lire, Almuens ældgamle Musikinstrumenter, var dem der hyppigst trakteredes ved Kilden, og den gamle Jøde under Træet, Mosaiten Levin, sang om Syvaarskrigens Helte, Daun og Laudon, om »der grosze Friedrich« og den evigunge Erotik

VED KILDEN ST. HANS-AFTEN

(Træsnit efter Tegning af Bernh. Olsen, 1867)

— indtil han 93 Aar gammel, mæt af Dage trak sig tilbage fra Kildens jordiske Paradis.

Folkelivet i Dyrehaven har altid været Litteraterne et kært Emne, lige fra Struenseetidens Trykkefriheds-Skribenter indtil Oehlenschläger og Heiberg, der løftede Dyrehavsdigtningen op i et højere Plan. Folkelivet ved Kilden i ældre Tid kan derfor opridses med stor Skarphed, selv om Enkeltheder hist og her har et satirisk Tilsnit.

Ved St. Hansdagstid skulde alle til det store Sommerstævne, ikke blot det brede Lag, ogsaa det velstaaende Borgerskab og Adelen. Kneb det med Mønten, havde man altid Assistenshuset i Ryggen; denne gavmilde Anstalt havde aldrig saa meget at gøre som i Kildetiden. Man saa da et langt Pilgrimstog bevæge sig ud af Hovedstadens Porte med Dyrehavskilden som Maal. Turen er forberedt længe i Forvejen og Udrustningen komplet. Ungersvenden med de smaa Midler gør Kilde- rejsen til Fods, han travrer afsted med den nypudsede sølvbeslagne

Merskumpibe i Haanden og den broderede Tobakspung med den ægte »Virgini« dinglende ved Siden af. De unge Damer har »Amazone-dragten« parat — en Damemode af maskulint Præg, der navnlig florerede i Struenseetiden — og de store »Solhatte«, som til Kavalerernes Fortrydelse dækker unødigt meget af de friske Pigeansigter. Damerne *kører* — i Karet, Faeton eller hvad der nu kan blive Raad til — ved Siden af *ridet* Kavaleren. At ride er »alamodisk«, men det har sine

MESTER JAKEL I DYREHAVEN

(Litografi af E. Lehmann)

Vanskeligheder, da man jo ikke rider til daglig paa Kontoret eller i Butikken, og man skulde gerne mest mulig undgaa Ligheden med den »Taarbæks-Rytter«, som man jo i Virkeligheden selv er. Og den rigtige Kavaler skal lade Hesten slaa »Kaprioler« foran den Skønnes Øjne. Hesten lejer han, men Sporerne er hans Ejendom — Tegnet paa den rigtige Modeherre; bliver Hesten ham for dyr, maa han ad Sideveje snige sig ud til Dyrehavsporten og spænde Sporerne paa — der opstaldes den alligevel. Sluttede Selskaber fra de brede Lag kommer agende i fulde Læs, paa stive Vogne med løse Agebrætter. Nedenunder hænger Tjærekanden, som Aksler og Hjulnav hyppig maa smøres med, i Bunden af Vognen ved Selskabets Fødder er magasineret de solide Sulevarer, Kanderne med Øl og Bøtterne med Smør og Fløde, som man skal have til at staa imod med under de forestaaende Anstrelser.

Saa er man ved det eftertragtede Maal. Man puffes og trænges ved

Kilden, hvor man skal have det obligate Glas Vand hos Kirsten Pil, og naar det er besørget, lejrer man sig paa Grønsværet, pakker sin Bylt ud og fortærer de paa een Gang lækre og bastante Sager. Skovluften giver Appetit, og der præsteres sande Heltegerninger. Kyllinger, Hamborger-Oksebryst, Brunsviger-Pølse og Søsterkage forsvinder som Dug for Solen sammen med Festdagens Rødvin og adskillige Sopkener »Crambambuli«. Imens fornøjer Ungdommen sig paa sin Maade. Un-

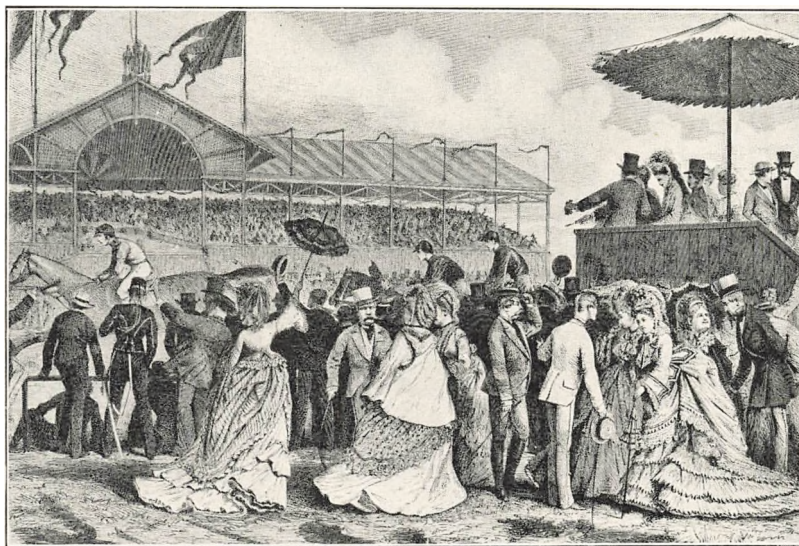

TORBEKS RYTTERE
(Søndagsryttere; satirisk Kobber)

gersvenden finder sig en lille »Fløjknep«, som han byder op til Dans under Dyrehavens Trækroner — de danser deres hollandske Menuet, medens Adel og Standspersoner paa Afstand ser til og glæder sig over, at Folket morer sig. Ud fra et Telt trænger Brudstykker af Fredmans Epistler, et andet Sted hører man Skaalen og Hurraraaben, et tredje skændes man lydeligt, det svirrer i Luften med Hundsvot, Fukssvanse og Mameluk. Det er ud paa Aftenen, den gode stærke Akvavit fra Reverensgaden har gjort sin Virkning. Imidlertid falder Natten paa, »Skovtrolde«, »Nymfer« og »Natfrøkener« — som Datiden kaldte Damer af den Art, der ikke netop stod i Ry for Dyd og gode Sæder — begynder at sværme saa tæt som Myggene fra Kildemosen, og den værdige Paterfamilias finder Tidspunktet inde til Hjemfarten. Kilde- rejsen er endt — næste Aar lægges ud paany.

Folkelivet var det samme da den unge Oehlenschläger skrev sit

St. Hansaftens-Spil: De kørende, der haster ud fra »kvalmfulde Mure til Marken saa huld«, den unge Fyr, der er paa Jagt efter en »dejlige Pige der gik, hvilken tryllende Vækst, hvilket smægtende Blik«, og den anden, der lader hende løbe og foreslaar at »tømme en Flaske midlertid, den Fornøjelse er mere solid«. Der er kommet lidt flere Fjæleboder ved Kilden: »Spejlekabinet, nok saa net«, »Glaspusteri, naturlig Magi«, men det primitive er nu som før det bærende Mo-

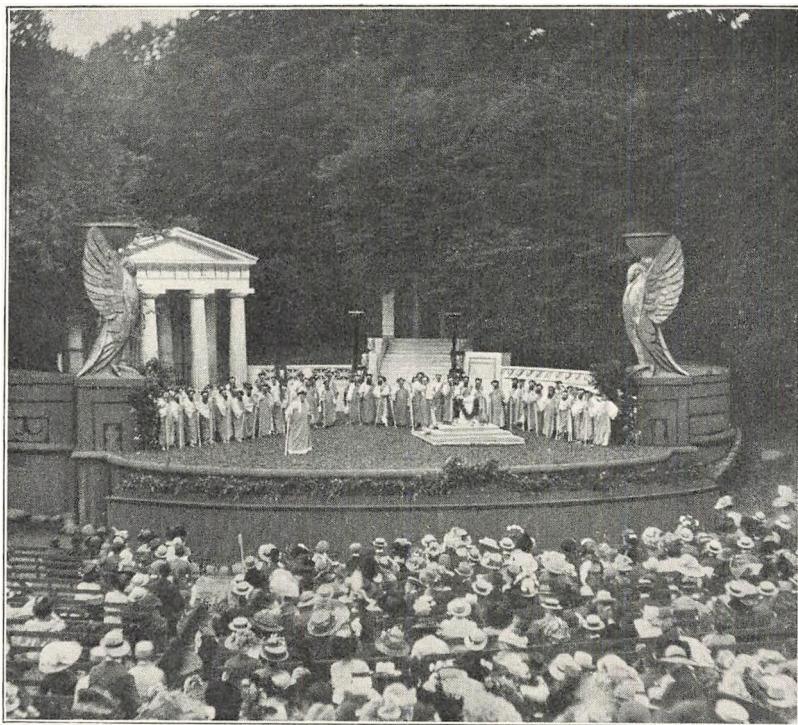
VÆDDELØBENE VED EREMITAGEN 1872

(Træsnit)

ment — det er det samme umiddelbare Folkeliv, der udfolder sig som da Brinchman oprindeligt satte Kilden i Stand og som da Heiberg senere skrev »Dyrehavsreisen« og »Recensenten og Dyret«. Skønt Udviklingen ogsaa paa disse efemere Omraader nu om Stunder gaar ad andre Veje og baner sig nye Stier, saa er Primitiviteten uforanderlig den samme.

Men der er den Forskel mellem før og nu, at der i Dyrehaven i vore Dage rører sig et rigt Folkeliv hele Aaret rundt — ikke blot om Sommeren og i Kildetiden. Nutidens Dyrkelse af Naturromantikken holder trods Dagens skræppe Realisme værdigt Maal med Fortidens. Et ubedrageligt Tegn er det, at en hel Skole af Malere Aar ud og Aar ind kan hente deres Motiver fra Dyrehavens udtømmeligt rige Naturskønhed, vekslende fra Vaar til Høst og fra Høst til Vaar. Desuden er Sporten og Friluftslivet blevet Faktorer i Samfundsorganismen af en langt større Betydning end før. Fodsport og Golf, og navn-

lig Ridesporten, har i Dyrehaven fundet et værdigt Stadion. Det begynde med »Kapridningerne« (som det hed) paa Eremitagesletten, der indledes 1870 og fortsattes i mere end en Menneskealder, indtil en særlig Galopbane indrettedes uden for Dyrehavehegnet. Stokkerup gamle Bymark blev Danmarks Longchamp, Livet ved Eremitage-

FRILUFTSTEATRET I ULVEDALENE
(Fotografi)

løbene udfoldede sig rigt og straalende som ved et engelsk Derby. Nu har Hubertusjagten om Efteraaret og den mondæne Ski- og Kælkesport om Vinteren afløst disse den fine Verdens Sommerstævner. Vintersporten finder navnlig Sted i »Ulvedalene«, det stærkt kuperede Terræn omkring Djævlebakken, Evighedsbakken, Kamelryggen og hvad de alle hedder. Iøvrigt er Ulvedalene vistnok en Forvanskning af »Ugledalene« — thi ikke sjælden finder man i ældre Tid Betegnelsen »Uglebakken« eller »Ugledals-Bjergene«, men aldrig Ulvedalene. I disse pragtfulde Omgivelser, hvor navnlig Solnedgangen en Sommeraften virker betagende, har i en Række Aar været installeret

et Friluftsteater (aabnet 4. Juni 1910), hvor ikke blot den bedste Kunst er ført frem af udmærkede Kunstnere, men som ogsaa er en af de skønnest beliggende Friluftsscener, der overhovedet findes. Større Sammenkomster og Folkemøder finder nu sjældnere Sted i Dyrehaven. I lidt ældre Tid holdtes aarlige Grundlovsfester ved Eremitagen og ved »den slesvigske Sten«, oprindelig rejst i Anledning af de nationale Stævner omkring den anden slesvigske Krig, til Minde om Slesvigerne Besøg den 30. Juli 1862 og den 5. Septbr. 1865, og med den manende Indskrift: Intet Danmark uden Slesvig, intet Slesvig uden Danmark. Tæt ved staar den anden Sten til Minde om de første norske Studentertog i Fyrrerne.

Jægersborg Dyrehave og det københavnske Folkeliv hører hinanden til. I Aarhundreder er Hovedstadens Beboere draget til Skovs under dens gæstfrie Træer, og de har kvæget sig hos Kirsten Pil, tidligst ved Vandet alene, siden ved alskens Moro, som et naivt og modtageligt Sind kunde fornøje sig over midt i den grønne Skov. Den folkelige Lystighed og Idrætten er knyttet til Dyrehavens sydlige Del, i den nordlige, hinsides Mølleaaen, søger mere romantiske Sjæle hen for at beundre Naturens Fred og Skønhed. Skovens Anvendelse som Dyrehave har præget den i sin hele Udstrækning fra Syd til Nord, den har modtaget sine Ejendommeligheder under Opvæksten. Bøgene er høje og ranke, og Tjørnebuskene, der er blevet til Træer under Vildtets Bid, frembyder i Blomstringstiden et pragtfuldt Skue. Til alle Aarets Tider er der en frejdig Skønhed over Dyrehaven. Ved Majdag, naar Knopperne brister og de første nyfødte Blade folder sig ud, ved Midsommertid, naar Skoven staar i sin festlige Pragt, og naar den fuldmoden gaar til Hvile i Høst; naar Løvet skifter Farve, bliver brunrødt, gulnes og falder til Jorden for en lystigt fejende Efteraarsvind. Og ved Vintertid, naar Skoven staar let pudret med Rim og den lave Sol kaster Strejflys ind mellem Stammerne. Men allerskønnest i det tidlige Foraar, naar Skovbunden dufter af Bukkar og de første Anemoner viser sig; naar Vaaren begynder at gry, og

... Dyrehaven retter sig
Og løfter sine Kroner,
Og Bukkarbunden tætter sig
Med Kors i Millioner,
Og alle de smaa Bøgebørn
De kaste Overkjolen,
Og nikke til den gamle Tjørn,
Som knopper sig mod Solen.

HENVISNINGER OG ANMÆRKNINGER

Forkortelser: RA = Rigsarkivet. — LAS = Landsarkivet for Sjælland m. m. — Raadst. = Raadstuearkivet (Stadsarkivet) i Kbhvn. — KBK = Kgl. Bibliotek i Kbhvn. — UDK = Universitetsbibl. i Kbhvn. — DK = Danske Kancellis Arkiv (i RA). — Rtk., Rentek. = Rentekammerets Arkiv (i RA). — RKResol. = Rytterdistrikternes Kontors kgl. Resolutioner (i Rtk.). — Skb. = Skøde- og Pantebøger for Kbhvns Birk (fra 1721 Kbhvns Rytterdistrikts Birk, fra 1819 Nordre Birk, nu indtil 1848 i LAS). — Kallske Saml. Fol. 34 = Indberetning om Kbhvns Amt, dat. 10. Maj 1745 (nu trykt i Aarboeg for Kbhvns Amt 1918). — SRD = Scriptorum Rerum Danicarum. — D. Mag. = Danske Magazin. — Baden = T. Baden, Beskr. over den p. Bernstorff iværksatte nye Indretning (K. 1774). — Sterm = S. Sterm, Stat.-top. Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt I, K. 1834. — KD = Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen. — Christensen = C. Christensen, Hørsholms Historie (K. 1879). — Rentekammerets citerede Resolutions- og Ekspeditionsprotokoller er alle de danske.

Bortset fra hvad der findes i ældre og nyere Beskrivelser af hele Danmark foreligger af selvstændige Skrifter og større Afhandlinger, der historisk, statistisk eller topografisk behandler de tre nordsjællandske Sogne eller Dele deraf, bl. a. følgende: Torkel Baden, Beskr. over den paa Godset Bernstorff i Gjentofte Sogn under Kbhvns Amt iværksatte nye Indretning i Landbruget (K. 1774); Th. Gliemann, Beskr. over Kbhvns Amt (1821); S. Sterm, Stat.-top. Beskr. af Kbhvns Amt I (K. 1834); [C. G. Schaper], Vandring fra Kbhvn. til Søllerød (K. 1835); J. P. Hage, Kbhvns Amt (K. 1839); F. R. Friis, Optegnelser om Gjentofte Sogn (K. 1877); Ed. Erslev, Fra Bernstorfs Omegn før og nu (K. 1885); Rich. Petersen, Minder fra Øresundskysten (K. 1891). Endvidere er i de sidste Aartier fremkommet en Række Afhandlinger og Monogafier, navnlig i Hist. Meddel. om Kbhvn. (bl. a. Louis Bobé, Lystrejser og Lystgaarde i Kbhvns Omegn i det 18. Aarh., i Bd. IV) og i Publikationer fra de i de senere Aar stiftede hist.-topografiske Selskaber for Gjentofte og Lyngby (bl. a. af Johs. Werner og Joh. Lemche). Stoffet i mange af disse Afhandlinger er dog ofte mere af personalhistorisk end af topografisk Art.

Side 5. Planimetrisk Maaling i Stat. Meddel. 4. R. XX, Hefte 3. — Folketal 1645 og 1660: RA. Mandtal til Hovedskatten 1645, Sjæll.-Møen; Milit. Regnsk. Ove Juels Regnskab for Hovedskatten til Jul 1660 af Sjællands Stift, Bilag 52; Grundtvig, Meddel. fra Rentekammerarkivet 1872 og 77. Scharlings Kritik af Grundtvigs Metoder og Resultater (Danmarks Statistik I, 394 ff.) gælder de beregnede Tal for hele Landet; mod de enkelte Indberetningers Paalidelighed kan der næppe rejses alvorlige Indvendinger. — De senere Folketal efter Folketællinger i RA. og Stat. Depts Publikationer.

Side 7-9. Gjentofte og Hvidøre Skoler: RKResol. 1721 Nr. 73 og 1723 Nr. 13: Vor Ungdom 1908, 166 ff.; RKResol. 1721 Nr. 239, 1722 Nr. 35 (sml. Brasch, Vemmetofte II, 82); Vangede Skole: Bernstorff Godeses Papirer Pk. I (i RA); Sjæll. Miss. 1785 Nr. 907; Jægersborg Skole: Rtk. kgl. Resol. 1795 Nr. 123, 1800 Nr. 77. — Skoler i Lyngby og Søllerød Sogne: Lyngby Kirkes Regnskabsbog 1603-1707 (LAS), Fol. 36, 177; RKResol. 1721 Nr. 239, 1722 Nr. 85, 1726 Nr. 26; Hofmans Fund. VII, 25 ff.; Rtk. Dok. vedr. Frederiksdal og Dronninggaard Godser 1715, 1735; Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 765; Sterm S. 338, 348.

- Side 11.** Nystrom, Off. Forlystelser II; Sjæll. Miss. 1735 Nr. 613.
- Side 12.** A. Jantzen, Fundatser og Gavebreve vedk. Gjentofte-Ordруп Kommune 3. Udg. (K. 1893); Præsteindberetn. til Hofman (LAS); RA. Indenrigsmin. 1. Depts Journal D Nr. 967.
- Side 13.** Drewsens Hospital: DK. 2. Depts Breve 1805, Nr. 1302; i Søllerød købte Fattigkommissarierne ved Skøde af 26. Febr. 1805 et Sted, kaldet »Rølighed« (Skb. K. 593), formodentlig det senere Drewsens Hospital; i Lyngby købte man Silkefabrikken; Nyeste Skild. af Kbhvn. VII, 476 (1807); Sterm S. 354 ff.
- Side 14.** Ældste Fattighus i Lyngby: Lyngby Kirkes Regnskab (i Kbhvns og Tryggvælde Amters Regnskaber 1661-72), Fol. 158. — Fattigforsorgen og Bone Falch Rønne: DK. 2. Depts Miss. og aabne Breve 1802, Nr. 686 (særlig Pakke); Rønne, Kort Efterretn. om Lyngby Sogns Fattigvæsen for 1802 (K. 1803); Beretninger og Regnskaber for Lyngby Sogns Fattigvæsen 1802-9 (i KBK); Det danske Missionsselskabs Festskrift I (K. 1921) sml. Egeria 2. Aarg. II, 173 f.
- Side 15.** Klopstocks Hus: DK. 2. Depts Breve 1804, Nr. 981 og 1838.
- Side 16.** Rtk. kgl. Resol. 1766, Nr. 62 og 94, jvfr. Holm, Danmark-Norges Hist. IV 1, S. 308. Bønderne fik de saakaldte »trykte Skøder« paa deres Gaarde, udfærdiget efter en ved kgl. Resol. af 24. Juni 1766 fastslaaet Formular. — Sjæll. aabne Breve 1683, Nr. 57; Kanc. Brevb. 1562, 4. Juni.
- Side 17.** Navnet Gentoft: Marius Kristensen i Aarbog for Kbhvns Amt 1912, S. 133; de i Ældste danske Arkivregistraturer IV 48 forekommende Former »Venetoft« og »Gunnitoft« er næppe andet end Fejlæsninger eller Forskrivninger, ligeledes den 1622 forekommende Form »Jerntofte« (Sjæll. Reg. 1620-24, Fol. 282, jvfr. KD II, 702).
- Side 18.** KD I, 1 ff.
- Side 19.** SRD VII, 56 ff.; DK. Præsteindberetn. i Henh. til kgl. Miss. 1. Febr. 1651.
- Side 20.** Valdemars Jordebog, udg. af O. Nielsen, S. 46; D. Mag. IV, 311; SRD VI, 186; KD I, 207; Besigtelser 1661 (RA); Kirkehist. Saml. 5. R. II, 791 ff.
- Side 21.** Den citerede Memorial ligger bag i det Mandtalsregister for Kbhvns Len, der findes som Bilag 52 ved Landkommisær Ove Juels Regnskab for Hovedskatten til Jul 1660 for Sjællands Stift. — RA. Kbhvns Amts Jordebogsregnskab 1661-62; Tuxen, Carl XII's Landgang ved Tibberup Mølle 1700 (Fra Frederiksborg Amt 1910); Ræder, Danmarks Krigs- og politiske Hist. 1807-9 I, 112, 124; Pers. Tidsskr. 4 R. III, 34 ff.
- Side 22.** Lyngby Kirkebog; Sogneforstanderskabets Forhandlingsprot. 1853.
- Side 23.** Callisen, anf. Skrift I, 615.
- Side 26.** Veje før Udskiftningen ses paa P. J. Wilsters Kort (1763) i Ny kgl. Saml. Fol. 387 e (gengivet som Bilag i nærværende Skrift S. 182-83).
- Side 28.** Baden S. 142 f.; Christensen S. 110. — Kanc. Brevb. 1585, 25. Marts, 1586 9. Jan., 1587 22. Aug.
- Side 29.** Christensen, S. 102 ff., jvfr. Hist. Tidsskr. 4. R. VI, 336.
- Side 30.** Om Bompeng se iøvrigt S. 453 ff. i nærv. Skrift; Nystrom, Off. Forlystelser II, 79 ff., 83 f.
- Side 31.** Om Caledonias Lystfarer paa Helsingør og Vedbæk se bl. a. Adresseavisen 1828, Nr. 149, 189. — Madvig, Livserindringer (K. 1887), S. 56; Olsen, Postvæsenet i Danmark (II), 211 ff., (III), 150 ff., 284 ff., 504 ff., jvfr. Stolpe, Dagspressen i Danmark I, 117 ff. — Træsnittet fra Ill. Tid. 1859, 23. Oktbr.
- Side 32.** Sterm, S. 337. — Træsnittet fra Ill. Tid. 1863, 26. Juli.
- Side 33.** Træsnittet fra Ill. Tid. 1864, 5. Juni. — Nordbanen: Ill. Tid. 1861, 14. Juli, 1863, 26. Juli, 1864, 5. Juni; Situationsplan over den sjæll. Jernbane fra Kbhvn. til Helsingør, udg. af Chr. M. Tegner (KBK); Kystbanen: Ill. Tid. 1897, 25. Juli.
- Side 34.** Berl. Tid. 1906, Nr. 91; Dampsporvejen: Ill. Tid. 1883, 9. Decbr. (herfra det gengivne Træsnit), 1886, 15. Aug.

Side 36. Stern 228; KD I, 89, jvfr. D. Saml. VI, 300 ff. D. Mag. II, 29; Erslevs Repertorium Nrr. 6677 og 6725; Henning August, Om Hellig Aands Hospital i Kbhvn. (1817), jvfr. Olufsens Collectanea (K. 1829), S. 160.

Side 37. Fred. I's danske Registrarer, S. 59, 82, 111, 309, 314, 420.

Side 38. Danske Kancelliregistrarer 1535-50, S. 33; Kanc. Brevb. ^{20/8} 1558, ^{14/7} 1561, jvfr. KD II, 315 f.; Kanc. Brevb. ^{24/2} 1564, jvfr. Top. Saml. Perg. Sokkelunds Herred Nr. 51; Kanc. Brevb. ^{3/7} 1565; Danm. Adels Aarbog 1896, S. 174 f.; Kanc. Brevb. Febr. 1585—Maj 1586; Hist. Tidsskr. 4. R. III, 572; Kanc. Brevb. ^{28/11} 1585; Oluf Nielsen læser i Peder Kiøns Forleningsbrev »nordiske« Hus i Stedet for »nordligste« Hus og taler derfor om »det norske Hus« paa Rosbækgaard (se KD II, 426, og Kjøbhvns Hist. og Beskr. I, 103).

Side 39. Missivet, hvori Wartho forekommer første Gang, ligger i Pakken: Kongl. Missiver og Kvittanser til Toldere og Toldskrivere ved Øresunds Toldkammer 1565-1660 (RA). — Det citerede Haandskrift i Gl. kgl. Saml. 3616, 8vo, sml. Oluf Nielsen, Kjøbhvns Hist. og Beskr. I, 103; KD II, 448 f.; Kanc. Brevb. ^{31/8} 1593 (Side 134), sml. Sjæll. Tegn. XVIII, 291; Kanc. Brevb. ^{28/7} 1595, ^{20/12} 1601. I 1601 nævnes Hans Vartho, hvis to Sønner blev optaget i Sorø Skole, i 1606 Hans Dammis i Vartov (Kanc. Brevb. ^{19/1} 1601 og ^{24/8} 1606); det er formodentlig i begge Tilfælde Hans Fisker.

Side 40. Carl Bruun, Kjøbenhavn I, 548 ff., II 199; D. Saml. 2 R. II, 160; KD VI, 343; Kronens Skøder I, 386; KD I, 595, 659, VII 655, 672; Markbog for Gentofte (Matrikulsark.); Sjæll. Miss. 1726, Nr. 397, jvfr. KD VIII, 692 f.

Side 41. Skb. B. 146, 234, 283.

Side 42. RKResol. 1737, Nr. 58; DK. Supplikprot. 1732 I, 898; Skb. C. 475, 476, D 540, 610; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 153; Skb. F 196, 277, G. 157; Kommercekoll. danske Forestill. 1791-92, Nr. 64. — Det er muligt, at der paa Gammel Vartov var Krudttørringsmagasin (saaledes som anført i Bricks Biogr. Lex. V, 241), men Staten var ikke Ejer, i hvert Fald ikke med lovlig tinglæst Adkomst. Apoteker Pechel fik 1792 overladt de tre Fiskedamme ved Gammel Vartov, for at han kunde udvide sin »Rhabarbra-Plantage«. De var nu udtørrede. En næringsdrivende Borger havde fæstet dem af Magistraten og Kommercekoll. havde afkøbt ham Fæstet 1789, da Englænderen William Moir havde indgivet Forslag om at anlægge et Blegeri paa dem (Kommercekoll. anførte Forestill., hvori forøvrigt staar, at Moir ejede Gl. Vartov). Dammene tilhørte senere Chr. Vilh. Duntzfelt, der ogsaa købte Ordrup Sø; han solgte 1804 den sydlige Halvdel af dem til D. G. Moldenhawer paa Vilhelmsdal, den nordlige Halvdel til Fred. Jul. Kaas paa Lille Tuborg. — Kbhvns Amts Birks Auktionsforretn. 1804, Nr. 75 (LAS); Skb. K 639, M. 362, Z 425, Æ 660, BB 260. — Skb. B. 146.

Side 43. Om Enklavens Indlemmelse i Gentofte Sogn foreligger en trykt Overenskomst mellem Kbhvn. og Gentofte (med Kort). — KD I, 378; Kbhvns Birks Tingbog 1698-1702, Fol. 477 ff. (LAS), sml. Kollegiebreve 1716, Nr. 68 (Raadst.) og Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. IV, 350 f.

Side 44. KD I 632, 646 f., IV, 773, jvfr. Kronens Skøder I, 403; (under Pergamentsbrevet af 1621 hænger de to Bykammeres Signeter, men ikke Stadens Segl, hvortil der er ladt Plads); Kbhvns Lens Regnskab 1623-24 og Bilag til samme Nr. 303; Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. IV, 349. — Skb. D 229: Lister over Stolestadepenge 1673, 85 og 97 (i Raadst. Vartov Hospitalsforstanders Arkiv, Pk. Gentofte Kirke 1673-1836); den senere Paategning paa den ældste Liste om, at Børres Hus formodentlig er Tuborg, er ikke rigtig; KD I, 782; Mandtaller (i Raadst.) 1694, 1701, 1708; Magistratens Resolutionsprot. 1716, 10. Aug. — Formen *Tuborg* forekommer ganske vist i 18. Aarh., men sjældent.

Side 45. Kortskitsen udarbejdet paa Grundlag af Generalstabskortet, Matrikulkortet 1810 (i Matrikulsark.) og et Kort over Dammene ved Vartov, tegnet af Aug. Anchersen 1732 (i Raadst.). Det sidstnævnte Kort er utvivlsomt udført i Anledning af en Proces om Besiddelsesretten til de tre Damme, som Lorens Jessen

førte med Magistraten (Skb. B 283) og er øjensynlig et meget paalideligt Arbejde; det er delvis gengivet (i Træsnit) af Oluf Nielsen i Kjbhvn. paa Holbergs Tid. Kadet J. H. G. Lohemanns Kort fra 1744 over den samme Egn (i RA, Aflev. fra Krigsmin., Mappe 1), er meget smukkere tegnet, men næppe paa langt nær saa paalideligt; det ligger i Sagens Natur, at Kadetkortene, der er Øvelsesarbejder, ikke kan prætere nogen Autoritet, men dertil kommer, at det vistnok mere er Tegneøvelser end Kortlægningsarbejder. Sml. Arne Sundbos 1927 trykte Afh. i Hist. Meddel. om Kbhvn. (2. R. III, 180 ff.): »Et Kort over St. Jørgensgaards Mark«. Mærkelig nok har Forf. ikke kendt Gentofto-Bogen. — KD I 635 f., 777. — Off. Forlystelser II, 5 f.

Side 46. Tuborg omtales med Værtshus 1712 og 1717 (Oluf Nielsen, Kjbhvn Hist. IV, 42, 73); Den forkerte Mercurius 1727, Juni; Kiøbenhavns Aftenpost 1772, Nr. 34; Rahbeks Danske Tilskuere 1798, Nr. 83; Mandtaller (i Raadst.) 1717, 1723-24, 1727; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 153; Skb. C 476, D 228; Kbhvns Jordebog 1746 (i Raadst.), S. 267.

Side 47. Skb. G. 566. — Lille Tuborg: Rentek. Ekspeditionsprot. 1793-95, Nr. 595; Sjæll. Stifts Renteskriverkontors Journal 1795, Nr. 1766, og Missiveprot. s. A. Nrr. 3047, 53; Skb. I, 229; Adresseavisen 1802, Nr. 156; Skb. K 304; Kbhvns Skødebog Nr. 39, Fol. 497; Skb. L 313; Nyeste Skild. af Kjbhvn. 1805, 1. Juli (her staar fejlagtigt, at Lille Tuborg tilhører Kammerraad Bech); Skb. N 46, 257, Z 462. — Store Tuborg: Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 153; Skb. I 652; Bech havde købt nogle Arealer af Stadens Grund og lagt dem til Store Tuborg, hvortil der ved Bortsalget 1824 ogsaa hørte en Havelod paa Strandsiden (i Gentofto Sogn). — Norgesminde: Skb. M 651, O 631, V 216; C. J. Hedemark fik 15. September 1800 Borgerskab i Kbhvn. som Sadelmagermester (Raadst. Borgerskabsprot.).

Side 48. Skb. U. 222.

Side 49. Chr. Nielsen, H. P. Prior (Kbhvn. 1878); Akter i Tuborgs Fabrikers Arkiv (Prior kaldte Ejendommen »Ny Vartov«); Rigsdagstid. 1872-73, Tillæg A, Sp. 1163 ff.; Samme 1874-75, Tillæg A, Sp. 1837, og Tillæg B, Sp. 839 ff.; Folketingstid. 1874-75, Sp. 1558.

Side 50. Bekg. Nr. 57 ^{10/6} 1877. Om Tuborgs Fabrikker sml. bl. a. Teknisk Forenings Tidsskrift 28. Aarg., 7. Hefte (1904) og Karl Meyer, De foren. Bryggerier (Jubilæumsskrift 1916). — Skb. B 197, 198, 214, 282; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 155; Kallske Saml. Fol. 34; Skb. C 449.

Side 51. LAS. Hofrettens indkomne Breve 1758; Skb. D 275. — Store Mariendal: Pastor A. B. Poulsens Indberetn. til Hofman, dat. 1. Septbr. 1759 (i LAS) og Hofmans Fund. VII, 19; Marskalinde Numsens Skøde til Philip de Lange var af 12. Maj 1758 og han fik Fæstebrev 1759 (RA. Kbhvns Rytterdistrikts Regnsk. 1759, Bilag P.).

Side 52. Kbhvns Skødebog Nr. 19, Side 173 ff., 188 (LAS); Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 151 (St. Mariendal selv havde Mtr. Nr. 155). Af J. C. Gerckens og C. Ehlers paa Magistratens Foranledning udarbejdede Plan over Kbhvns udenbys Jorder 1771 (i Raadst. blandt Kort over Forstæder før 1780) ses, at St. Mariendals Grundplan var den samme som nu. Sml. Opmaalinger af Foren. af 3. Decbr. Bd. V og Arkitekten 1919. — Kbhvns Skødebog Nr. 24, S. 647, 666, Nr. 37, S. 428, 494 f., Nr. 46, S. 409, Nr. 47, S. 66, Nr. 55, S. 420. Nr. 62, S. 84, Nr. 65, S. 230; Skb. F 198, K 675. De i Teksten forbigaaede Ejere af St. Mariendal var: Kancelliraad Christopher Herfort Mangor (1771), Chr. Lauritz Baron von Bodemeyer og Joh. Frid. Strasburger, Kasserer ved Tallotteriet (1772), Kammerjunker Sti Tensberg Schøller v. Krogh (1790) og Købmand Marcus Levin Kalisch (1811); 1775 kaldes den Henning Fred. Bargums Lystgaard. — Lille Mariendal: Skb. D 577, 852, E 25, F 471, 634, G 290, H 261, Æ 265, AA 580, BB 509, HH 700.

Side 53. Slukefter: Kbhvns Skødebog Nr. 15 (1761-63) Fol. 48, Nr. 23, S. 17,

Nr. 26, S. 365; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 156. I 1763 kaldes det endnu »Sandhuset«, paa Gerckens og Ehlers ovenfor anførte Kort (1771) »Skluckefter«.

Side 54. Jul. Clausen, Kulturhist. Studier over Heibergs Vaudeviller, S. 110; Hallager, Løier over alle Løier (1817), S. 7. — Hellerup: Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnskab 1733, Bilag Litra I; Stolestadeliste 1749 i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (Pk. Gentofte Kirke 1673-1836); Skb. C. 358; H. C. Andersen og det Collinske Hus, 526; Skb. D 275; Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nrr. 56 og 382, jvfr. RKResol. 1761, Nr. 40; Hauch-Fausbøll, Af Slægten Browns Historie (1918); Skb. D 592, 593.

Side 55. Skb. D 769, E 355, F 59, Q 449; Ræder, Danmarks Krigs- og Politiske Hist. I, 124, 266; Sterm, 283.

Side 56. Skb. AA 424 og DK Testamenter efter facultas testandi, Nr. 11, jvfr. Efterl. Papirer fra den Reventlowske Familiekrede VI, 522 f. (hvor Navnet urigtig er læst Turcy). — Skb. AA 417, BB 443, CC 445, XX 415. — Det store 2 Etages Havehus, hvidkalket med sort Tag, der indtil Slutningen af 19. Aarh. laa ud mod Strandvejen, kaldtes i Folkemunde »Spøgelshuset«. Her boede i en Aarrække Grev Vald. Holck og hans Hustru Nathalie, f. Ryge.

Side 58. Erslev, Fra Bernstorfs Omegn, S. 29; Chr. d. Fjerdes egenh. Breve III, 358; Sjæll. Miss. 1658, Nr. 167, jvfr. KD V, 425.

Side 59. Sjæll. Tegn. 1636-39, Fol. 2, og KD V, 182 f. — Jak. Petersens Brev paa den lille Dyrehave: Original ved Kgl. Skøder $\frac{5}{6}$ 1683 (Skjoldnæsholm), Koncept ved DK Henlagte Sager, indført i Sjæll. Reg. (1663, Nr. 101), jvfr. Kronens Skøder II, 145, Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. V. 335, m. fl. Steder; Offentlige Forlystelser II, 73; D. Saml. 2. R. II, 159, og Pers. Tidsskr. 3. R. II, 109.

Side 60. Kgl. Skøder $\frac{5}{6}$ 1683, Skjoldnæsholm (Rentek.); Sjæll. aabne Breve 1672, Nr. 114, jvfr. Kronens Skøder II, 362; Hist. Tidsskr. 4. R. VI, 336; Rentek. toprg. Saml.

Side 61. Johan Koch, som bebor Gyldenlund Gaard og holder Herberg, nævnes i Forarbejder til Maalebøgerne til Matriklen 1688 (i RA), Sokkelunds Herred; disse Forarbejder er foretagne ca. 1682. Jvfr. Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. V, 336. — Kbhvns Amts Jordebogsregnskab 1684-85, Bilag A; Museum 1892 II, 260; Jordebogsregnskab 1695; Nyrop, Strandmøllen, S. 103. — Gentofte Markbog; Sjæll. Miss. 1690, Nrr. 171, 172; Adskill. Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (Rentek.); Oluf Nielsen, anførte Sted.

Side 62. Kbhvns maanedlige Postrytter (4°) 1702, Aug., jvfr. Molbechs Uddrag af Bircherods Dagbøger, S. 411. — Den sydlige Arm af Korsvejen gennem Skoven (ved Constantia) er næppe nogensinde bleven stærkt benyttet. Den dannede tidligere, i hvert Fald nærmest Slottet, en lav Grav, der af Slotsfolkene kaldtes »Skydegraven«. Formodentlig er den benyttet til Skiveskydning ell. lign. Gravens Sider er omlagt og danner nu en langagtig Dalsænkning. Paa et Kort ca. 1750 (i Raadst.) er der tre parallelt løbende Veje gennem Lunden i Nord til Syd. — Partikulærk. Regnskab $\frac{9}{2}$ 1701; Bering Liisberg, Kunstammeret, S. 149; Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1706, Nr. 41, 1710, Nr. 6; Sjæll. Miss. 1711, Nr. 661, jvfr. KD VIII, 223, og Hist. Tidsskr. IV, 89.

Side 63. Partikulærk. Fred. IV's Børn: Kronprins Kristian, Regnskaber for Gyldenlund 1717-18; Gersdorffs Dagbog (Ny kgl. Saml. 1099, 4°) $\frac{21}{6}$ 1719; Pontoppidan, Theatrum Daniæ I, 77; Meiborg, Billeder af Livet ved Chr. V's Hof, S. 104; Suhms Nye Samlinger II, 36; [Casp. Peter Rothe], John Norcross Levnet og Trekker, Kbhvn. 1756, S. 221 ff.

Side 65. Rentek. toprg. Saml.; Partikulærk. Regnskab 1699-1703, S. 10; Partikulærk. Fred. IV's Børn: Kronprins Kristian, Forpagtningskontrakter under Hirschholm Amt 1717-30; RKResol. 1724, Nr. 30; Gersdorffs Dagbog $\frac{2-3}{6}$ 1722 og Extraordinaire Relationer Aug. og Septbr. 1722, jvfr. Oluf Nielsen, Kbhvn. paa Holbergs Tid, 385.

Side 66. Rentek. Ekspeditionsprot. 1728-32, Nr. 208; Thurah, Den danske Vitruvius II, 107; Partikulærk.: Fischers Regnskab for det forrige demoleerede Slots Materialer 1731-40, S. 99; Langebeks Ekscerpter Nr. 36; Kallske Saml. Fol. 34; Berl. Tid. 1767, Nr. 72, 1769, Nr. 13, sml. Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 375.

Side 67. Rentek. topogr. Saml.; Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn. (Raadst.); Nyeste Skild. af Kjbhvn. ²³/₂ 1808 (de 12 store Portrætter er nu indrammede i simple Lister); Küttner (Reise durch Deutschland, Dänemark etc. II, Leipzig 1801, S. 114) siger, at der i Slottet bor en Privatfamilie. I 1809 bestemte Kongen, at Charlottenlund, i Tilfælde af Armeens Forsamling paa Kysten, skulde paalægges Indkvarteringsbyrder som de private Ejendomme (Reskript af ¹¹/₂ 1809 ved Hofmarskallerets kgl. Resol.) — Danske Vitruvius II, Tavle 62.

Side 68. Ill. Tid. ³/₀ 1880. — I Jan. 1767 brændte »Husene ved Charlottenlund« (Luxdorps Dagbøger I, 295). — Grundplan af Haveanlægene i Danske Vitruv. II, Tavle 61, sml. Kort i Pakken: Charlottenlund Slot og Have 1809-49 (Rentek.). — Hirschfeld (Theorie der Gartenkunst III, 225) anfører som Bevis paa det sjællandske Klimas Blidhed, at de ægte Kastanier i Charlottenlund fuldkommen modnes. — Af Gartnere paa Charlottenlund i 18. Aarh. kan nævnes Marcus Westerholt og Henrik Anton Døllner.

Side 69. Rentek. kgl. Resol. 1799, Nr. 161, og 1838, Nr. 158, samt Rentekammer-Pakkerne: Charlottenlund 1799-1817 (Forstkontoret) og Forstbotanisk Have i Charlottenlund 1843-61 (Forst-Domænekontoret). — Lidt godt: Rtk. Sjæll. Kont. Kopibog 1798, Nr. 2897 (Brev af 2. Oktbr.); Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager Gruppe 5: Arboretet i Charlottenlund. — Maskeraden 1. Akt 4. Scene og 2. Akt 3. Scene, sml. Werlauffs Antegnelser S. 244 f.

Side 70. Den forkerte Mercurius 1726, Maj; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 385; Nyeste Skilderie af Kjbhvn. IV, 1387 (1805), og XIV, 1525 (1810).

Side 71. Et andet, lidt ældre Billede af Teltene i Charlottenlund gengivet i Off. Forl. II, 75. — Rentek. kgl. Resol. 1825, Nr. 106; Pakkerne: Teltsteder i Charlottenlund 1819-48 (Domænekontoret) og Charlottenlund og Ermelund Skovløbersteder m. m. (Forst-Domænekontoret); Forstkontorets Kopibog 1813, Nr. 1576 (Rentek.); Vilh. Grøndahl var Søn af Snedker Gottfried Grøndahl i Ordrup og født 1787 (Gentofte Kirkebog).

Side 72. Conversationsbladet 2. Aarg. 4. Kvartal, S. 132, jvfr. Jul. Clausen i Ill. Tid. ⁹/₇ 1890 og Kulturhist. Studier over Heibergs Vaudeviller (1891), S. 130. Et Træsnit af Skovløberhuset ved Alleporten for Traktørstedet »Gyldenlund« opførtes, findes i Ill. Tid. ³¹/₅ 1868. — Kobberstikket fra Siellands yndigste Egne.

Side 73. Rentek. 1. Sjæll. Renteskriverkontor, Pakken: Journalsager vedr. Staldbygningen i Charlottenlund 1823-39; DK 2. Depts Breve 1840, Nr. 1608; Rentek. kgl. Resol. 1839, Nr. 246.

Side 74. Constantia: Fred. V's Danske Atlas XXXVI, Nr. 22 (gengivet i Johannes Knudsen, Danske Søkort af Jens Sørensen (Kbhvn. 1916), Tavle 13); Paltmandshuset, der havde mange Navne, hed vistnok ogsaa »Dyrhuset«. Kbhvns Amts Arkiv (LAS): Matrikulsjordebog (ca. 1690), Breve fra partikulære Personer ¹⁴/₅ 1753 og fra Regimentsskriveren ²³/₇ 1753; Skb. D. 388.

Side 75. Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nrr. 61, 430, 474; Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn. (Raadst.); Skb. D 584, Skb. D 667; Adresseavisen 1766, Nr. 101. — Den gengivne Tegning findes i Kobberstiksaml.

Side 76. Skb. D 841; Carl Bruun, Kjøbenhavn III, 267; Skb. F 397, 416, I 150, 362; Offentl. Forlystelser II, 38; Skb. M 121, N 341, O 345, Q 190, T 109, U 279; 1. sjæll. Renteskriverkontors Journal 58, Nr. 2382; Adresseavisen 1833, Nr. 175. — Træsnittet fra Ill. Tid. ⁷/₇ 1861.

Side 77. Treuensand: Rytterdistrikternes Kontors Journal G, Nr. 1117, og Missiveprot. ³/₈ 1754; Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnskab 1754, Bilag O; Gentofte Kirkebog 1758.

Side 78. Bonne Esperance: Jordebogsregnsk. 1758, Bilag P; Skb. D 272, 462,

668. — Chr. Albr. v. Passow gik ca. 1753 til Trankebar i det Asiatiske Kompagnis Tjeneste; Konen, den bekendte Skuespillerinde og Forfatterinde Anna Catharina v. P., døde i hans Fravær, og paa Hjemvejen ægtede han i England ca. 1761 en rig Pige (Hirsch). — Om Andreas v. Raiser (ell. Anders v. Reiser) se navnlig Martin Weibulls Biografi i Skånska Saml. II, 2 (1893).

Side 79. Skb. E 498, F 187, 637; Matrikulskort 1810 (viser Bygningernes Beliggenhed); Skb. G. 475, F 638, G 235, S. 178, Y 293; Folketælling 1840. — Marienlyst (senere Marielyst): Skb. E 740, G 162, H 423, K 456, 710, M 332, MM 667; Sterm 299. — Tranegaarden: Skb. D 784; Berl. Tid. 1768, Nr. 4.

Side 80. Bernstorffske Papirer I, 612, 665 og Henv. S. 46. — Maglegaard: Skb. D 817, G 161. — Den gengivne Akvarel tilhørte 1915 Hofjægermester Oscar Brun.

Side 81. Skb. I 72, 360 ff., N 547, EE 567; Matrikulskort 1810.

Side 82. Taffelbay: Skb. I 361, 362, M 464, 681, N 251, P 146, 457, R 33, V 416, Ø 528, CC 67.

Side 83. Oregaard: Baden, S. 159; Skb. L. 345, S. 342, Z 282, AA 196; Museum 1890, S. 169; Sterm 286.

Side 84. Om Markedsstedet Hvitanger, der af ældre Topografer urigtigt identificeres med Hvidøre, se Hist. Tidsskr. 5 R. IV, 729. — Top. Saml. Perg. Sokkelunds Herred Nr. 3; Wm. Christensen, Missiver fra Kongerne Christiørn I's og Hans's Tid II, 417.

Side 85. Allen, De tre nordiske Rigers Hist., II 217 ff., 300; Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. I, 336; D. Mag. II, 25 ff. og 4. R. IV, 247 ff.; Anders Glob's Afstaaelsesbrev til Kristian III i Top. Saml. Perg. Sjælland og Møen, Nr. 116.

Side 86. D. Mag. 4. R. III, 232; Bordings Brev til Fred. II af 22. Marts 1560 (tidl. i Ny kgl. Saml. 1076 Fol.) nu blandt Indk. Breve til Danske Kanc. (i RA); D. Mag. 3. R. V, 74; Kromænd: Danske Kancellireg. ^{10/1} 1539, Kanc. Brevb. ^{29/5} 1558, ^{27/3} 1560, ^{5/2} og ^{1/5} 1565, ^{1/4} 1568, ^{7/6} 1569; Kanc. Brevb. ^{9/6} 1573.

Side 87. KD II, 330; Kanc. Brevb. ^{3/6} 1560, ^{1/5} 1576, ^{13/4} 1580, ^{20/6} og ^{10/11} 1583, jvfr. Nyrop, Strandmøllen og D. Mag. 3. R. I, 140 ff. — KD IV, 650, og Kanc. Brevb. ^{25/3} 1581.

Side 88. Kbhvns Lens Jordebøger, Christian d. Fjerdes egenh. Breve IV, 128 f.; Sjæll. Reg. 1638-40, Fol. 80, jvfr. KD III, 192 (i Kongebrevet staar Wolfgang Skræm); Præsteindberetninger 1657-58 og Besigtelseskomm. af ^{30/8} 1660; Sjæll. Miss. 1661, Nr. 202, og KD VI, 358 f.; Kbhvns Amts Jordebogsregnskaber 1662-65; Sjæll. aabne Breve 1666, Nr. 186, 1667, Nr. 307, 1668, Nr. 235, jvfr. Rørdam i Hist. Tidsskr. 5. R. I, 74 ff.; i Brevet af 3. Dec. 1667 (ikke 68) staar *Kruhaven* (ikke Kraghaven), sml. Kronens Skøder II, 267. I Jordebogen 1667-68 (ved Jordebogsregnskabet) er udfor Hvidørs Mølle vedtegnet: Denne Plads er naad. bevilget M. Vitus Biering.

Side 89. Bibelcitatet fra 1. Mosebog 24, 10. — Sjæll. Miss. 1671, Nr. 840 (jvfr. Hist. Tidsskr. anf. Bd. S. 79 f.); paa det Sted i Konceptet, hvor det hedder, at Vitus Bering har afstaaet Kristiansholm, tilforn Hvidøre kaldet, til Kongen, har der oprindelig staaret: efter Vores egen derom allernaad. Begæring (eller Anmodning). — Skødebog O (o: Q) 434 samt Kgl. Skøder ^{10/7} 1672 (i RA), sml. Kronens Skøder II, 372; Skødet paa Kristiansholm til Gyldenløve udstedes af Kongen, da Dronningen formodentlig ikke lovformeligt har faaet Gaarden overdraget; A. D. Jørgensen, Griffenfeld II, 531. — Rentek. Ekspeditionsprot. 1676-79, Nr. 169; Matr. 1688, Gentofte Markbog (under Skovshoved).

Side 90. Diarium i Rostgaardske Saml. (UBK) 62 Fol., under ^{21/6} 1692; Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1718, Bilag K; Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (Rentek.); Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1706, Nr. 42 A; RKResol. 1722, Nr. 255.

Side 91. RKResol. 1725, Nr. 184, 1731, Nr. 116, 1733, Nr. 75.

Side 92. RKResol. 1743, Nr. 14, 1744, Nr. 36, 1746, Nr. 90; Rytterdistrikternes Kontors Missiveprot. 1738 ^{29/3}; Kallske Saml. Fol. 34.

- Side 93.** Rentek. kgl. Resol. 1746, Nr. 58, og Skødebog 1743-1757, S. 273 ff.
- Side 94.** RKResol. 1749, Nr. 68, jvfr. Rentek. topogr. Saml. og RKResol. 1727, Nr. 60; Skb. D 528, 529, 772; Vurderinger over Ejend. uden for Kbhvn. (Raadst.); Skb. E 426, 432, F 73; Oehlenschlägers Erindringer III, 29 ff., og Digtninger (Kbhvn. 1811), S. 175.
- Side 95.** Skb. Z 56, CC 24, EE 242, FF 653; LAS. Kbhvns Amts Brandtaktioner Nr. 27 (1763).
- Side 96.** Mosefund: Nationalmus. 1. Afd. — Bellevue: Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1723, Bilag AA, 1727, Bilag HH, 1728, Bilag W; Skb. B. 81, 359; Pers. Tidsskr. 4. R. II, 51 (Mad. C. M. Abbestee var død før $\frac{29}{3}$ 1733, sml. Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnskab 1733, Bilag H); RKResol. 1734, Nr. 103, Rentek. kgl. Resol. 1734, Nr. 132, og Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 139.
- Side 97.** Skb. C 1; Rentek. Ekspeditionsprot. 1741-45, Nr. 105, og kgl. Resol. 1742, Nr. 171, samt Skb. C 169. Jørgen Larsen fik 1756 Bevilling paa Traktorhold i Bellevue, men var ikke Ejer; Søren Jørgensen fik selv Bevilling 1758 (Rentek. Ekspeditionsprot. 1751-57, Nr. 530, 1757-60, Nr. 115). Ved kgl. Resol. af 30. Maj 1748 blev det bestemt, at der af Bellevue skulde gives Jordskyld til Ejeren af Kristiansholm, saaledes at det blev Fæsteejendom under denne Gaard (Rentek. Ekspeditionsprot. 1746-50, Nr. 229, og RKResol. 1748, Nr. 44 B).
- Side 98.** Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nr. 281; Luxdorps Dagbøger I, 168; Skb. E 501; Vurd. over Ejend. uden for Kbhvn. (Raadst.); Rentek. Ekspeditionsprot. 1778-80, Nr. 19, 1796-99, Nr. 173; Skb. H. 146, O 782, DD 377.
- Side 99.** Rahbeks Erindringer IV, 320; Offentlige Forlystelser II, 209; Adresseavisen 1839, Nr. 155; 1837, Nr. 212; Almuevennen $\frac{24}{10}$ 1851; Eiler Nystrøm, Guldsmed Anton Michelsen (Kbhvn. 1909), S. 67 ff. — Kattuntrykkeriet (Søholm): Kommercekoll. danske Prot. over Koncessioner og Privilegier 1755-63, S. 63, 1764-69, S. 130, danske Journal 1766, Nr. 533, og danske Forestill. Nr. 1405 (1766), DK Oversekr. Brev 1760, Nr. 185, sml. Nyrop, Joh. Fred. Classen, S. 268.
- Side 100.** Skb. Q 217, V 132, jvfr. Z 57; C. Nyrop, Dansk Pottemageri (Kbhvn. 1882), S. 33 f.; Selskabet fik først 26. Oktbr. 1831 Privilegium, kasseret 17. Decbr. 1841 (Kommercekoll. danske Privilegie- og Koncessions-Prot. 1827-32, S. 347); Skb. Ø 683. — Bellavista: Skb. R 300, 301, Z 477, OO 119.
- Side 101.** Kbhvns Lens Jordebøger; Præsteindberetn. 1657-58; DK. Mandtal til Hovedskatten 1645, Sjælland-Møen; Matr. 1688, Markbog for Gentofte; Hoved-Krigs- og Portions-Jordebog 1718. — Sølyst: Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1725, Bilag Æ, jvfr. Schimmelmanske Papirer (i RA), Pk. 34; Grove, Kbhvns Huse og Indvaanere efter Branden 1728, S. 69, 117; Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnsk. 1736, Bilag L; Kallske Saml. 34 Fol.; Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn. (Raadst.); Skb. D 43; Hofmans Fundationer VII, 19. — Sølyst har aldrig været Kattuntrykkeri (saaledes som anført i Reventl. Pap. IV, 277); de Beskrivelser, dels over Sølyst, dels over Kattunfabrikken, der ligger blandt Schimmelmanske Papirer (i Pk. 34) og bestaar af løse Blade, er blandet sammen.
- Side 102.** Skb. E 100, 371; Rentek. Sjællands Stifts Kontors Journal 13, Nr. 2527 (sml. Reventl. Pap. IV, 278); Oehlenschlägers Erindringer I, 236; Schellenberg, Freie Bemærkungen über Kopenhagen (1796), S. 245; C. B. Hallager, Løier over alle Løier (Kbhvn. 1817), S. 11 f.; Sjæll. Stifts Kontors Journal 14, Nr. 2241.
- Side 103.** Profts »Conversationsblad« 2. Aarg. 4. Kvartal (1826), S. 135 (her staar iøvrigt, at Schimmelmann gav enhver fri Adgang til Sølysts Have og at mange Familier om Sommeren besøgte den). — Juels Maleri er allerede gengivet i Reventl. Pap. IV. Grosch's Stik er et meget hæderligt Arbejde for sin Tid, men der er sket den Fejl, at Pladen er graveret ret, saaledes at Aftrykket staar omvendt — hvilket naturligvis er uheldigt ved et topografisk Prospekt. Desværre er det vist ofte Tilfældet, uden at man, som her, har Midler i Hænde til at kontrollere Kunstneren. Ved Gengivelsen i nærværende Skrift er Billedet atter vendt om, saaledes at det er i Overensstemmelse med Juels Original. — Møller, Mnemosyne I, 74.

Side 104. Oehlschlägers Ungdomserindringer (Kbhvn. 1915), S. 217; Sjæll. Stifts Journal 13, Nr. 2084; Overskou, Af mit Liv og min Tid (Kbhvn. 1868), S. 10.

Side 105. Museum 1890, S. 273; Skb. Z 208; Schimmelmanske Papirer Pk. 34; Nyrop, Det Suhrske Hus, passim; Tilskuener 1916, I, S. 139 ff.; Johannes Fibiger, Mit Liv og Levned (Kbhvn. 1898), S. 195 f.; Skb. Ø 606.

Side 106. Johanne Luise Heiberg, Et Liv II, 74 ff.; Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger I (Kbhvn. 1914), S. 108; Skb. GG 10. — Beskrivelser af Sølyst, dat. ^{20/10} 1767 og ^{25/5} 1778, henholdsvis i LAS (Kbhvns Amts Brandtaksationsforretn. Nr. 62) og RA (Schimmelmanske Papirer Pk. 34).

Side 107. Sml. Ch. A. Been i Tidsskrift for Industri 1901, 177 ff., og Sophus Michaëlis i Tidsskriftet Kunst 2. Aargang (1900).

Side 109. Et Billede af Kristiansdal i L. C. Nielsen, Fred. V. Hegel I, 297. Servitutten paa Emilie-Kilde: Skb. 5 O 539.

Side 110. Vilhelmsdal: Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1760, Bilag Q; Skb. D 548 (her staar Arved Svendsen); Hofmans Fund. VII, 19; Skb. D 563, E 173, 210, 424, F 75, L 255, 271, T 214; LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationsforretninger Nr. 28 (1765); Danske Atlas II, 234, og Olufsens Collectanea, S. 69.

Side 111. Luxdorfs Dagbøger I, 220; KD I, 24, 58, og Script. Ser. Dan. VII, 97; Molbech, Nordisk Tidsskrift I (1827), S. 447, og Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. af Wm. Christensen (1904), S. 37.

Side 112. Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, jvfr. Pal. Müller, Grevens Fejde I, 212; Hist. Tidsskr. 7. R. VI, 147 ff.; Kbhvns Lens Jordebøger 1611-12 og flg. samt 1651; Matr. 1688, Gentofte Markbog; Hoved-Krigs- og Portions-Jordebog 1718. — I Markbogen nævnes et Hus mellem Skovshoved og Hvidøre, der ejedes af Fred. Isenbjerg og beboedes af Svend Pedersen. — RKResol. 1721, Nr. 258, 1736, Nr. 96 A, jvfr. Rentek. Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 298.

Side 113. RKResol. 1745, Nr. 101, og Rentek. kgl. Resol. 1745, Nr. 230; Sjæll. aabne Breve 1696, Nr. 67, jvfr. KD VII, 483; Kallske Saml. Fol. 34.

Side 114. Kro: Sjæll. aabne Breve 1681, Nr. 95, 1702, Nr. 181, og Fæstebog 1692-1716 (i Kbhvns Amts Arkiv i LAS), Fol. 66. Kromænd var: Peter Petersen (fra ca. 1660), Hans Petersen (fra 1681) og Peder Jacobsen (fra 1698); Peder Jacobsen havde tidligere boet i Rudestald og ægtede Hans Petersens Enke. I Gentofte Markbog (Kristian V's Matr.) kaldes Kromanden Peter Hermandsen. Arved Hansen (som undertiden kaldes Arved Svendsen) var allerede Kromand i 1720'erne (Kbhvns Civilekants Kontors kgl. Resol. 1725, Nr. 38); Rentek. Ekspeditionsprot. 1751-57, Nr. 152 B, 1760-66, Nr. 82; Skb. D 397; Adresseavisen 1764, Nr. 92, og Luxdorfs Dagbøger I, 220; Kbhvns Amts Brandtaksationer (LAS) Nr. 38 (1765); Rentekammer-Pakken: Skødekort over Huslodderne i Byerne paa Københavns Amt 1801.

Side 115. Ill. Tid. ^{20/2} 1865 (med Billede).

Side 116. Skjoldhøjene: Wilsters Kort 1763. — Skb. E 12 og Bernstorffske Papirer I, 612; Skb. F 254, 255, 585, 587, G 420, H 196, I 111, K 653, M 28, O 416, 418, T 336; DK 2. Depts Miss. & aabne Breve 1823, Nr. 236; Skb. Æ 512, BB 158; Sterm 295; Skb. F 569; Matrikulkort 1810; Nutiden ^{2/6} 1883.

Side 117. Copenhagen and its Environs (1853), S. 171 f. — Den første Traverbane var 1885 anlagt ved Lyngbyvejen (Ill. Tid. ^{15/6} 1890).

Side 118. Pontoppidans Danske Atlas II, 226; Top. Saml. Perg. Nykøbing Sjæll. Nr. 1, jvfr. Danske Mag. IV, 312 (hvor der urigtig er læst Jæcopstorp) samt Molbech og Petersen, Danske Diplomer, S. 139, 141; Skattemiste over Landehjælp paa Sjælland 1492 (RA).

Side 119. Danske Kancelliregistranter, S. 47 og 77, jvfr. S. 531 og 513; Fred. I Registranter, S. 295; KD. IV, 479; Mellerup: Script. Ser. Dan, VII, 58, 103; Kbhvns Lens Udgiftsregnskaber 1599-1602; Matr. 1688, Gentofte Markbog; Raadst. Kommissionsdom ang. Ordrup Sø, 1759. — Kanc. Brevb. ^{10/3} 1573; Samme Febr. 1576, Aug. 1577, Juli 1579, Aug. og Septbr. 1584 samt Febr. 1585 (Dateringer);

Tychonis Brahe Dani Opera omnia VII, 26, jvfr. Dreyer, Tycho Brahe (Karlsruhe 1894), S. 88 f.; Kanc. Brevb. ²⁵/₇ 1579.

Side 120. Kanc. Brevb. ²⁵/₆ 1581, ³⁰/₁ 1586, ¹⁰/₆ 1589, ¹⁴/₇ 1591, ¹⁴/₆ 1594, ²⁸/₆ 1596; Resens Atlas Danicus (Uldallske Saml. Fol. 186) I, S. 19; F. R. Friis, Saml. til dansk Bygnings- og Kunsthistorie I (Kbhvn. 1872-78), S. 135 ff., Kbhvns Lens Regnskaber, bl. a. 1611-12 og 1614-15; sml. Tegningen af Rosenborg i Bering Liisberg, Rosenborg (Kbhvn. 1914), S. 31.

Side 121. Rentemesterregnskab 1609-10, Fol. 596 ff., og Friis's cit. Afhandl.; Danske Mag. 3. R. IV, 174; Jon Olafssons Oplevelser (Memoirer og Breve I), 217 ff. — 1637 befaler Kongen, at Mester Hans Stenvinkel skal komme til Ibstrup og medtage sin Kæde, som han maaler med; Tomas Voldmester skal følge med (Chr. d. Fjerdes egenh. Breve IV, 129).

Side 122. Chr. d. Fjerdes egenh. Breve III, 264; Danske Saml. 2. R. III, 371; Chr. 4. egh. Br. I, 350, VI, 338, 341; Sjæll. Tegl. 1646-48, Fol. 270, 272, sml. Chr. 4. egh. Br. VI, 315.

Side 123. Chr. 4. egh. Br. VI, 345, V, 91, 273; Sjæll. Tegl. 1640-42, Fol. 185; Slange, Christian IV, S. 1093; Fridericia, Danmarks ydre politiske Hist. 1635-45, S. 282. Den svenske Enkedronning opholdt sig endnu paa Ibstrup i Dechr. 1642 (Chr. 4. egh. Breve, anførte Steder). — KD. V, 60; Chr. 4. egh. Br. I, 320, 322, 325 f.; Sjæll. Reg. 1641-48, Fol. 352, 572, jvfr. Erslev, Len og Lensmænd 1596-1660, S. 17; O. Nielsen, Kbhvns Hist. III, 219.

Side 124. Indk. Breve til D. Kanc. 1650 ¹⁴/₅, ¹⁵/₆, ²⁰/₆; Sjæll. Reg. 1648-50, Fol. 269, 272; Patenten 1657, Fol. 2; Christensen, Hørsholms Hist., 363 og Bilag M². Skønt Hans Kristoffersen Claudi synes at være afgaaet ved Forpagtningens Udløb 1653 (Sjæll. Tegl. 1651-53, Fol. 525), hedder det dog i Forpagtningskontrakten med Holmer, at de Logementer, som den foregaaende Forpagter Hans Christoff Claudi har benyttet, overlades ham (Patenten anf. Sted); muligvis har Claudi faaet Forpagtningen fornyet. — Nyerup, Efterretn. om Fred. III, 408 ff.; Danske Mag. 5. R. V, 272 f.

Side 125. KD. V, 719, Sjæll. Miss. 1660, Nrr. 735, 747, 771. — Den gengivne Tegning i Nationalmus. 2. Afd.

Side 126. Rentek. Ekspeditionsprot. 1660-61, Nr. 236, 1661-62, Nrr. 49, 142, 1662-63, Nr. 407; D. Kanc. Henlagte Sager 1663 ²²/₃; Rentek. Ekspeditionsprot. 1663-64, Nrr. 1341, 1362; Kronens Skøder II, 181 ff.

Side 127. Rentek. Ekspeditionsprot. 1664-65, Nr. 2228, 1666-67, Nr. 2347; Rentek. topogr. Saml.; Missive til de tilforordnede i Kammerkoll. af 12. Juni 1686 (blandt Chr. V's Reskripter i Rentek. RA), jvfr. Kronens Skøder II, 595; Overjægermester Vincens Hahn havde i nogle Aar Gaarden med Avling mod at lønne Stedets Betjente og holde Husene under tæt Tag (Rentek. Deliberationsprot. 1674-83, Nr. 137); Rentek. Ekspeditionsprot. 1679-83, Nr. 26, 1685-88, Nr. 167, 1701-02, Nr. 137, 1716-18, Nr. 62; Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1730, Nr. 126; Rentek. Resolutionsprot. 1717 I, S. 275; Danske Saml. 2. R. V, 337, VI, 57; Meiborg, Billeder af Livet ved Chr. V's Hof, S. 103 f.

Side 128. Sjæll. Miss. 1669, Nrr. 177, 271, jvfr. Rasmussen, Optegnl. om Gisselfeld (Næstved 1868), S. 119, og Kronens Skøder II, 305; Sjæll. Miss. 1671, Nrr. 216, 916; Rentek. Ekspeditionsprot. 1670-72, Nr. 37, jvfr. Sjæll. Miss. 1661, Nr. 12, og 1668, Nr. 342; Sjæll. Miss. 1671, Nr. 216 (af 8. Marts) og Nr. 513 (af 24. Juni); Nyt hist. Tidsskr. II, 632 f, og Danske Saml. 2. R. VI, 58 f.; Brock, Rosenborg Slot, ill. Vejledning (Kbhvn. 1884), S. 121; Rostgaardske Saml. Fol. 151 a (Univ.-Bibl.).

Side 129. Vrigny, Relation d'un voyage fait en Danemarc (1706), S. 146; Kbhvns maanedlige Post-Rytter (4to) 1707, Juli og Aug.; Udtog af Anna Sophies Dagbog (Kongehusets Arkiv, RA); Kollegie-Herrerne tog til Jægersborg i Pestens Tid 1711 (Suhms Nye Saml. II, 11); Rentek. Ekspeditionsprot. 1707-10, Nr. 183; Rentek. kgl. Resol. 1717 ¹⁵/₂ og ⁹/₃; Dokumenter vedk. Besigtelsesforretn. over

Rytterbarakkernes og Staldenes Opbyggelse p. Kbhvns, Frederiksborg og Kronborg Amter, 1719 (Rentek. RA); Bygmester Hillers Beregning over Rytterbarakkernes og Staldenes Bekostning p. Jægersborg, 1717 og 18 (Rentek. RA); RKResol. 1728, Nr. 47. — RKResol. 1727, Nrr. 47, 75 og 142; Overjægermesterens Protokol over Breve Jagten og Jægersborg vedk. ²¹/₂ 1730 (Rentek.); DK. Henlagte Sager ⁹/₈ 1724; Slotsforvalteren hed Gottlob Christian.

Side 130. RKResol. 1727, Nr. 94, 1730, Nrr. 18, 86, 90; Overjægermesterens citerede Brevprotokol ¹⁰/₈ 1730 og RKResol. 1730, Nr. 117; Inventariet af 1703 i Pakken: Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (Rentek.); Partikulærkammerets Bygningsregnskab 1731, S. 39, 65 (Bilag mangle); Thurah, Den danske Vitruvius II. Tavle 65.

Side 131. Den gængsne Tegning findes i Resens Atlas Danicus I, S. 20-21. Temmelig raa Tegninger af Jægersborg Slot før Ombygningen og Gentofte Kirke findes paa nogle Kort over Jægersborg og Dyrehaven i Raadst. (Kort over Forstæder og Omegn før 1780).

Side 132. Den danske Vitruvius II, Tavle 64 og 65.

Side 133. D. d. Vitruv. II, 109; RKResol. 1735, Nr. 85. I Rentekammerpakken »Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738« findes Fortegnelse over Skilderier, som i Juni 1732 modtoges paa Frederiksberg af Jægersborg Slots Inventarium, trykt i Gentofte Sogn i Fortid og Nutid, S. 308 f. (jvfr. en anden Fortegnelse i Friis, Saml. t. d. Bygnings- og Kunsthist. I, 144 f.); RKResol. 1729, Nr. 88, 1731, Nr. 48, 1733, Nr. 8 B, 1734, Nr. 31, jvfr. Rentek. kgl. Resol. 1733, Nr. 16; RKResol. 1734, Nr. 48; en Sammenligning mellem Kriegers Bygningstegninger (i RKResol. 1733, Nr. 8 B) og Planen i Den d. Vitruvius viser dog, at Thurahs og Kriegers Udkast i Grundtrækkene har været overensstemmende.

Side 134. RKResol. 1734 Nr. 84, 1735, Nr. 19, 1736, Nr. 47, 1739, Nr. 63 (med Bygningstegninger); Materialskriver Hans Poulsens Regnskab (Rentek.); Thurah, D. d. Vitruv. II, 109. — En Del Tømmer fra de gamle Bygninger p. Jægersborg, der ikke kunde benyttes til de nye, skænkedes til fattige Bønder i Kbhvns Rytterdistrikt, der i 1737 led Stormskade; 925 Fag Hus var i Januar d. A. nedblæst i Distriktet (RKResol. 1737, Nr. 47). — RKResol. 1739, Nr. 107 (med Tegning); RKResol. 1735, Nrr. 49, 60, 79, jvfr. 1736, Nr. 31, 1737, Nr. 104 A, 1740, Nr. 6.

Side 135. RKResol. 1741, Nr. 60; Rytterdistrikternes Kontors Missiveprotokol ²⁰/₅ 1741.

Side 136. RKResol. 1743, Nrr. 1 og 145 (med Tegninger til Jægergaardens Forandring); Kallske Saml. Nr. 34 Fol. (KBK); RKResol. 1747, Nr. 21; Partikulærk. Protokol over kgl. Resol. ang. Bygningsvæsenet ¹⁴/₁ 1747 og Bygningsregnskab for 1747, Fol. 69 ff.

Side 137. RKResol. 1747, Nr. 53 (jvfr. Nr. 19); Partikulærk. Prot. over kgl. Resol. ang. Bygningsvæsenet ¹⁷/₈ 1746; RKResol. 1747, Nr. 113; Samme 1747, Nrr. 26, 46, 78 (med Tegning af Proviantskriveriet), 94; Rentek. Forestill. 1747, Nr. 237; Posten som Slotsforvalter og Gartner indehaves senere af Carl Dølnér og Adolph Voss (om dem se Rentekammerets Embedsudnævnelser i RA); Rentek. Pakken: Parforcejagten 1700-60 II (Tegning til Dianastatuen ligger hos, nu gengivet i Meddel. om Gentofte Kommune 1932, S. 390, i en Afhandl. af Charles Christensen om »Ibstrups Slot og dets Minder«). — Jægersborg Slots Inventarii, Material- og Brændeveds-Regnskaber 1747-65 (RA).

Side 138. Ved »et indlagt Bord med Gueridoner«, som der staar i Inventariet, skal aabenbart forstås et Bord med smaa Etagerer.

Side 139. RKResol. 1748, Nr. 22, 1758, Nr. 92; Baden, Fred. V's Regjerings Aarbog (Kbhvn. 1832), S. 175. — En stor Mængde kgl. Resolutioner i Rytterdistrikternes Kontors Arkiv omhandler de aarlige Reparationer paa Barakker, Stalde og Jagtbygninger ved Jægersborg, Hunde og Hundehuse m. m.; de er benyttet, men ikke særskilt citeret. — RKResol. 1751, Nr. 92, 1758, Nr. 30 A; Sygejournal af Bang og Wohlert, dat. 16. Maj 1761 (RA. Kongehusets Arkiv, Fred. V.).

Side 140. Sjæll. Register 1760-61; Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 274; Luxdorphs Dagbøger I, 138; RKResol. 1761, Nr. 59; Fr. Schiøtt, Jægersborg Slots Nedbrydelse i 1761 (Fra Arkiv og Museum I, 329 ff.); Luxdorphs Dagbøger I, 143; RKResol. 1764, Nr. 112, og 1765, Nr. 52 (der var 11000 Kv. Al. Fliser paa Hundeplasserne, hvoraf en Del bestemtes til Fortovsfliser i Kbhvn., men om de virkelig benyttedes dertil, er usikkert); Rentek. kgl. Resol. 1760, Nr. 96, og den foran citerede Pakke om Parforcejagten, jvfr. Partikulærk. Prot. over kgl. Resol. ang. Bygningsvæsenet 1753 ²⁰/₁₂, 1755 ¹⁵/₂, ⁵/₄; Jægersborg Slots Inventariel., Material- og Brændevedsregnskaber 1747-65 (RA). — Ved Slottets Nedbrydning toges det gamle Urværk ned og opsattes igen paa Jagtbygningerne (Rentek. kgl. Resol. 1770, Nr. 163); 1722 tales om »Klockenspiel« i Forbindelse med Uret paa Jægersborg Slot, men maaske menes blot Slagværk (RKResol. 1722, Nrr. 75, 112).

Side 141. Rentek. kgl. Resol. 1782, Nr. 175, og Nyrop, Joh. Fred. Classen (Kbhvn. 1887), S. 272 f.

Side 142. Skovridergaarde i Nordsjælland 1801-50: Jægersborg (Vejl. Arkivreg. II, 179); Bygningskontorets kgl. Resol. (Rentek.) Nr. 138 (1785); Vurderinger (i Raadst.) over Ejendomme uden for Kbhvn.; Rentek. kgl. Resol. 1801, Nr. 197 (Bilag ved Bygningskontorets kgl. Resol. Nr. 163 [1801]); Matrikulsark. Ældste Originalkort for Gentofte Sogn. — Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (RA. Rentek.).

Side 143. RKResol. 1736, Nr. 48; Pontoppidan, Theatrum Daniæ od. Schau-Bühne des alten u. jetzigen Dännemarcks (Bremen 1730) I, 77; Pakken: Om Eremitagen samt om Slottet, Haverne og Jagtbygningerne p. Jægersborg 1731-92 (RA. Rentek.), Nr. 5; Rentek. topogr. Saml.; RKResol. 1736, Nrr. 48, 96 B, 1739, Nrr. 65, 118, 1746, Nrr. 1 (med Tegning af det nye Gartnerhus) og 16 B, 1752, Nr. 2; Rentek. kgl. Resol. 1780, Nr. 42. Af Gartnere ved Jægersborg nævnes Christopher Böhm og Joh. Fred. Arnet. — RKResol. 1743, Nr. 57; Partikulærk. Bygningsregnskab 1713, S. 20; RKResol. 1743, Nrr. 57 og 90; RKResol. 1736, Nr. 48.

Side 144. RKResol. 1721, Nr. 33, 1765, Nr. 95. — Kr. V's Matrikel, Markbog for Gentofte Sogn (Matrikulsark.); RKResol. 1764, Nr. 60 a; Rentek. kgl. Resol. 1800, Nrr. 77 og 149; et Kort over Jægersborg Hovmark 1785 i Matrikulsark. (blandt kasserede Kort for Gentofte Sogn). Jægersborg Hovedgaards Markvange hed: Ridebane-Vang, Mellerup-Vang og Brødskov-Vang.

Side 145. Pakken: Jægersborg Hovmark, Vandrenderne m. fl. Forhold p. Jægersborg 1746-1837 (Rentek.); RKResol. 1728, Nr. 47; Fred. V's danske Atlas (KKB) XXXVII, Nr. 6; Wilsters ovenfor citerede Kort.

Side 146. Ill. Tid. ⁴/₄ 1886 (med Billede), ⁵/₁₂ 1886; Berl. Tid. 1886, Nr. 73; Skb. 3 B 355; V. C. Boye, Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark (Kbhvn. 1896), S. 134 ff. Sydøst for Garderhøj, nærmere Jægersborgs Bygninger, har ligget en nu sløjfet Høj (Arkæologiske Optegnl. i Nationalmuseets 1. Afdel.); allerede i Kristian V's Tid fandtes en Del Urner og Bronzesager i Jægersborg og Gyldenlund (Bering Liisberg, Kunstammeret, S. 189). — Kanc. Brevb. ²⁰/₉ 1596; Tidsskrift for Skovvæsen, Bd. XX B, S. 113; Besigtelser, foranledigede af Komm. af ³⁰/₉ 1660; Pakken: Om Græsning i Ermelund, Jægersborg Dyrehave og andre indhegnede Skove (Rentek.); Rentek. kgl. Resol. 1717, 9. Marts (Resol.-Prot. Jan.-Maj 1717, S. 477 f.); RKResol. 1744, Nr. 61, 1747 Nr. 32; Rentek. kgl. Resol. 1785, Nr. 115; Rahbeks Erindringer I, 270 f.; Pakken: Jægersborg Hovmark etc. 1746-1837 (Rentek.) og Danske Mag. 3. R. IV, 171.

Side 147. Rentek. kgl. Resol. 1762, Nr. 92, og Ekspeditionsprot. 1760-66, Nr. 145; Rentek. kgl. Resol. 1785, Nr. 39, 1790, Nr. 209, jvfr. Skb. F 676.

Side 148. Oehlenschlägers Erindringer I, 232 f.; RKResol. 1753, Nr. 56, jvfr. Rahbeks Erindringer I, 151, 184; Skb. S. 282, 286, AA 477 (Thaarup købte Overførstergaarden 1841). — Jægersborg Kro: RKResol. 1720, Nrr. 98 og 120 A, sml. Rentek. kgl. Resol. 15. Febr. 1717 (Resol. Prot. Jan.-Maj 1717, S. 281 f.).

Side 149. Kobberstikket i »Stiellands yndigste Egne«. — Rentek. Sjæll. Kroholdssager 1717-35 (Forpagteren skulde holde et forsvarligt Gæstgiverhus, »at de

Betjente af Jagten, som der ved Steden er og ej have selv Husholdning, saa vel som andre, der hos hannem spise vilde, kunde for billig Betalning og uden Paaanke behøvende Spisning af sund og god Kost bekomme«); RKResol. 1722, Nr. 255, 1728, Nrr. 104 og 110, 1729, Nr. 61, 1730, Nr. 31; Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1717, Nr. 67; RKResol. 1744, Nrr. 41 og 139; Samme 1731, Nr. 52, 1734, Nr. 123, 1737, Nr. 54, 1740, Nr. 82, 1743, Nr. 111 (1743-46 synes Kroen dog at have været forpagtet bort til en Bager i Kbhvn.), 1746, Nr. 72, 1749, Nr. 69, 1750, Nr. 104, 1751, Nrr. 5 B og 82.

Side 150. RKResol. 1752, Nr. 57, 1756, Nr. 77 (sml. Rentek. kgl. Resol. 1756, Nr. 245); Skb. D 306, 345, 753, 822; RKResol. 1762, Nr. 11; Rentek. kgl. Resol. 1800, Nr. 149. — Jægersborghus: RKResol. 1747, Nrr. 26 og 46, 1748, Nr. 41. — RKResol. 1751, Nr. 32; Skb. D 56; Pakken: Parforcejagten II, Sager ang. Vandet p. Jægersborg (Rentek.). — En af de tre Haandværkere, der oprindelig indrettede Kavalerstalden, Murermester Niels Rasmussen Engersløw, havde arbejdet ved Jægersborg under Thurah 1741; Manden, de solgte den til, hed Christoph Øhlens og dennes Kompagnon Døhlens. — Skb. D 202.

Side 151. Skb. E 755, 56; Rahbeks Erindringer I, 150 ff., 181 ff., 263 ff., 290, jvfr. Memoirer og Breve XV, 52. — Kobberstikket i »Siellands yndigste Egne«.

Side 152. Skb. F 20, 444, G 274, P 548, S 79; Sterm, S. 280.

Side 153. Skb. DD 615, MM 217, OO 130, TT 309, 4 Z 163, 294, Hk 152, Hp 34. — »Sennepskrogen«, et Jordstykke, der laa ved Søndersø, solgtes 1843 af Kongen til Skovrider Riedewaldt; »Riedewaldtssted« tilhørte senere Prinsesse Marie.

Side 154. Tidsskrift for Skovvæsen Bd. XX B, 113; Besigtelser, foranledigede af Komm. af ^{30/8} 1660; Sjæll. Miss. 1681, Nrr. 22 og 23.

Side 155. Fasanmester var 1682 Johan Gusbrecht (Zahlkammer-Regnskab 1682, Hofstaten, S. 54). — Sjællandske Kroholdssager 1717-35 (RA); RKResol. 1724, Nr. 30; Kallske Saml. Fol. 34; RKResol. 1723, Nr. 259; Samme 1721, Nr. 2, 1724, Nr. 4 og Nr. 30, 1725, Nrr. 69, 147, 177, 1728, Nr. 131, 1729, Nrr. 12, 101, 126, 1730, Nr. 114, 1731, Nr. 76.

Side 156. RKResol. 1734, Nr. 44; Rentek. topogr. Saml. (under Jægersborg); Rentek. Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 149; RKResol. 1735, Nrr. 10, 48, 1743, Nr. 25, 1752, Nr. 78 B.

Side 157. RKResol. 1737, Nrr. 35, 87, 110, 1738, Nr. 75, 1740, Nr. 126; Kallske Saml. Fol. 34.

Side 158. Rentek. kgl. Resol. 1752, Nr. 229, og Ekspeditionsprot. 1751-57, Nr. 185; RKResol. 1752, Nr. 78 B. Paa sidst anførte Sted ligger Bernstorffs egenhændige Memorial til Rentekammeret, hvori han beder om at faa overladt Fasanhaven; Aktstykket bærer ingen Dato, men er fra Slutningen af Oktbr. 1752 og lyder: Pro Memoria. Weil Ihre Königliche Mayestät allergnädigst befohlen und erlaubet haben, daß ich Ewerer Excellenz meine Gedancke und Desideria wegen eines zu einer kleinen Land- und Garten-Einrichtung allerunterth. vorgeschlagenen Platzes eröffnen mögte, So habe ich die Ehre Deroselben zu hinterbringen, daß mir so wohl wegen der Laage als wegen der Nähe der Stadt kein Orth daß angenehmer und bequemer als der so genannte Fasanen-Hoff seyn könne, und das ich also mich zwar nicht unterstehe darum zu bitten, es jedoch aber vor eine sehr grose und mir zu Erhaltung meiner Gesundheit und Vermehrung der Annehmlichkeit meines Lebens höchst wichtige Königliche Gnade halten würde, wenn es Ihre Königl. Mayt. mir dasjenige Holz und Weyde, so in dem Rickwerck des Fasanen-Hoffes eingeschloßen ist, nebst der kleine Wiese oder Weyde, so zwischen diesem Rickwerck, der Allée, so von Jägersburg nach Charlottenlund führet, und einem von besagter Allée auf schon oft bemeltes Rickwerck stoßenden Fuß-Steig begriffen ist, zum Eigenthum zu verleyhen allergnädigst gefallen sollte. Mit des Herrn Geh: Raths Gr. von Holstein Excell., der auf seine Lebens-Zeit den Genuß des Fasanen-Hoffes hat, werde ich mich zu vergleichen und zusetzen ohnerman-

geln, und ob ich mich gleichübrigens nicht ermeße der Königl. Großmuth und Milde einige Schrancken zu setzen, so erbiehe ich mich dennoch in tiefster Unterthänigkeit für eben beschriebenen Orth alles dasjenige, was Ihro Königl. Mayt nach Dero Gerechtigkeit und Gnade befehlen werden, gerne zu erlegen und zu vergüten. — Bernstorff.

Side 159. RKRResol. 1752, Nrr. 38 og 70, 1753, Nr. 31, 1760, Nr. 41; Rentek. kgl. Resol. 1752, Nr. 234; Bernstorffske Papirer, udg. af Aage Friis, bl. a. II, 324; Samme I, 239, og Baden, S. 53 f.; Rentek. kgl. Resol. 1761, Nr. 150, og Ekspeditionsprot. 1760-66, Nr. 79, sml. Bernstorffske Pap. I, 241, og Henvism. S. 18. — Bernstorffske Pap. I, 408, 411, 437, 419, 328; i Pastor A. B. Poulsens Indberetning til Hofman (i LAS), der er dateret 1. Septbr. 1759, siges, at der paa den forhenværende Fasangaard nu bliver opført en prægtig Bygning af Gehejmeraad B.

Side 160. Luxdorps Dagbøger I, 286; Adresseavisen 1767, Nr. 51. — En Taksationsforretning, som er dateret 4. Aug. 1766, og altsaa er optaget Aaret efter Palæets Fuldførelse, findes i LAS (Kbhvns Amts Brandtaksationer 1761-70, Nr. 54) og er delvis trykt i Gjentofte Sogn i Fortid og Nutid, S. 312 f. — Rentek. kgl. Resol. 1764, Nr. 130, og Ekspeditionsprotokol 1760-66, Nr. 306, sml. Bernstorffske Pap. I, 313, 328, 464 og Henv., S. 22; Bernstorff Godses Regnskaber (RA).

Side 161. Rentek. kgl. Resol. 1764, Nr. 147, 1765, Nrr. 7, 114, og Ekspeditionsprotokol 1760-66, Nrr. 315, 393, samt RKRResol. 1765, Nrr. 3, 55.

Side 163. Den gængvne Grundplan i Nationalmuseets 2. Afdel. — Sml. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 5. R. VI, 339 ff., og Holm smstds 5. R. IV, 529 ff.

Side 164. Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 592 ff. (O. F. C. Rasmussens Indsigelse mod de her fremsatte Anskuelser og Holms Replik findes i det følgende Bind, 572 ff.); Luxdorps Dagbøger I, 82, 87, og Nyt hist. Tidsskr. IV, 442 ff.; RKRResol. 1766, Nr. 75; Christensen, Hørsholms Hist., 186 ff., 204 f.

Side 165. Bernstorffske Pap., bl. a. I, 85, sml. Aage Friis, Andr. Pet. Bernstorff og »den nye Indretning i Landbruget« paa Bernstorff (i Festskriftet til Edvard Holm, Kbhvn. 1913, S. 98 ff.); Baden, S. 14 ff.

Side 166. Kallske Saml. Fol. 34, sml. Junge, Den nordsiellandske Landalmues Character (Kbhvn. 1798 og senere).

Side 167. Baden, passim.; om Hans Jensen se bl. a. H. Bjerregaard, Den Bernstorffske Bonde Hans Jensen i Gjentofte (Randers 1841) og Schouw, Dansk Ugeskrift V, 233 ff.; Baden, bl. a. S. 105 og 154 ff.

Side 168. RKRResol. 1766, Nr. 75 (det ene af de her omtalte Sæt Kort, der indsendtes til Rentekammeret, findes nu i Matrikulsarkivet). — I Hundredeaaret for Udskiftningens Tilendebringelse udkom: »Nogle Ord i Anledn. af Hundredeaarsdagen for Selveiendoms Indførelse og Hoveriets Afløsning i Gjentofte Sogn« (af Sognefoged Vilh. Nielsen, Kbhvn. 1866) og et »Mindeblad ved Hundredeaarsfesten den 28. Maj 1866« (med Litografi af J. H. E. Bernstorff); Baden, bl. a. S. 26 og 157.

Side 169. Baden, S. 161 samt Tabel og Kort. — Smaatræk af Livet paa Bernstorff i Sommeren 1793 findes i Lavaters Rejse (udg. af Louis Bobé 1898), S. 20 ff.; Bernstorff Godses Papirer (RA), Pk. I; Pontoppidans Danske Atlas II, 230.

Side 170. Bernstorffske Papirer I, 239, II, 326, 561; C. C. L. Hirschfeld, Theorie der Gartenkunst III, Leipzig 1780, 223 ff. (i Samme II, 129, et daarligt Kobber af Palæets Nordfacade); Skøder i Bernstorff Godses Papirer, Pk. I (RA).

Side 171. Rentek. kgl. Resol. 1829, Nr. 240, 1832, Nr. 250, 1834, Nr. 32; Bernstorff Godses Papirer, Pk. II.

Side 172. Rentek. kgl. Resol. 1839, Nr. 389; Jac. Davidsen, Fra det gl. Kongens Kjbhvn. II, 133 f.; Bernstorff Godses Papirer II; Dagen 1839, Nr. 162, Kjøbenhavnsposten s. A., Nr. 181, samt Bladartikler, refererede og citerede af F. R. Friis i Optegnl. om Gjentofte Sogn, S. 47 f.; Dagen 1839, Nr. 167.

Side 173. J. G. Adlers Arkiv (RA. Privatarkiver): Kalko til Adler ¹²/₇ 1839,

²⁴/₇ 1839, ²/₆ 1840; 16. Marts 1843 fik Kalko Bestalling som Kammerraad (Rentek. Bestallingsprot. 1838-54, S. 343); Friis, Optegn. om Gjentofte, S. 52 f. (de her benyttede Breve, tidligere i KBK, nu i RA, Bernstorff Godsdes Papirer, Pk. II).

Side 174. H. C. Andersen og det Collinske Hus (Kbhvn. 1882), S. 614; Rentek. kgl. Resol. 1844, Nr. 72, jvfr. Bernstorff Godsdes Papirer, Pk. II; Ill. Tid. ⁷/₈ 1864; Domænekontorets kgl. Resol. 1854 (RA); Rigsdagstidende 1905-6, Folketinget, Sp. 3931.

Side 176. Devisen paa Hovedbygningen mener N. C. Øst er forfattet af Prof. Møllman (Materialier til et dansk biogr.-litterarisk Lexicon, Sp. 1013). — Maleriet af Bernstorffstøtten, hvoraf Gengivelsen er et Udsnit, hænger paa Kbhvns Raadhus.

Side 178. Bernstorff Godsdes Papirer, Pk. I.

Side 179. Kort Beskrivelse over Forfatningen paa Godset Bernstorff (Kbhvn. 1783) og Ländliches Denkmal dem Grafen J. H. E. von Bernstorff (Kop. 1784); Hist. Tidsskr. IV, 344 f.; Luxdorfs Dagb. II, 276, 286, 290; Bernstorff Godsdes Papirer Pk. I, sml. Meier, Johannes Wiedewelt, S. 142; Overskou, Af mit Liv og min Tid, S. 10; Nyeste Skild. af Kjøbenhavn 1804 ²⁰/₈; Politivennens Nr. 279 (1803). Ved Hundrearsfesten 1866 oprettedes af Hartkornsbrugerne i Sognet et Legat, hvis Renter forlods skal anvendes til Vedligeholdelse af Bernstorffstøtten.

Side 180. Ill. Tid. 1904 ²/₁₀.

Side 181. Berl. Tid. 1913 ⁸/₉; Gentoftes Sogneraads Forhandling 1913-14, S. 188 ff. — Den iøjnefaldende Meningsløshed i Mindesmærkets Indskrift, hvori der umiddelbart efter det barbariske Stednavn »Gentoftes-Ordrup-Hellerup Sogn« tales om »Soggenes Midte«, skyldes ikke Vilh. Andersen, men Komiteens Indgriben; hans oprindelige Udcast er langt klarere og smukkere end den Indskrift, der er mejslet i Stenen (sml. Redegørelse i Politiken 1913 ¹⁶/₉).

Side 182. Rentek. kgl. Resol. 1800, Nr. 149. — Hovmarksgaarden: Bernstorff Godsdes Papirer Pk. I. — Hovmarksgaardens Bygninger købte Louise Brown paa Auktionen 1789 efter Faderens Fallit, men lod vistnok nye opføre (Skb. G 164); Skb. DD 23, 552. — Trianglen: Skb. N 582, Q 205, 618, R 73 (Laurence Kortright og Grossererne Watt & Gordon var Besiddere 1816-17, begge kun kort Tid), CC 362, II 326.

Side 183. Codex Esromensis (K. 1880), S. 114 f., jvfr. D. Saml. VI, 291; Script. Rer. Dan. VII, 58.

Side 184. Erslevs Repertorium dipl. Nr. 2109, 2194, 2424, 2491-92, sml. Ældste danske Arkivreg. I, 123 f.; Skatteliste over Landehjælp paa Sjælland 1492 (RA); Kbhvns Lens Jordebøger; Præsteindberetninger 1651 og 1657-58 (RA); Matrikulsark. Kr. V's Matr., Markbogen for Gentoftes Sogn. — Anne Hansdatter, Thomas Enbecks Efterleverske, fik 1532 Livsbrev paa en Gaard i Gentoftes (Fred. d. Førstes danske Registranter, S. 328); Peder Palladii Enke Kirstine fik nogle Aar Kronens Part af Tienden af Gentoftes Sogn (Kanc. Brevb. 1562 ²⁰/₅ og 1564 ²⁰/₆); Sognefogden i Gentoftes hed omkring 1590 Jørgen Henningsen eller Hemmingsen. (Samme 1585 ¹⁸/₂, 1593 ⁶/₂ og ³¹/₈). — Billedet fra C. E. Sechers Danske Kirker, Slotte etc. (1867); heri tillige en Udsigt over Gentoftes Sogns Historie. En Tegning af Gentoftes Kirke af Th. Bruun findes i Kobberstiksamlingen (LXXVIII, Nr. 76).

Side 185. Bernstorff Godsdes Papirer Pk. I (RA).

Side 186. Kanc. Brevbøger 1568 ¹⁴/₅; KD III, 61, 179; Callisen, Physisk-med. Betragtninger over Kiøbenhavn I, 259; Danske Mag. 3 R. IV, 171 (Dallins orig. Betænkning ligger ved Indkomne Breve til Danske Kancelli [RA]), jvfr. Samme 5. R. III, 289.

Side 188. Ved Kirkebeskrivelsen er benyttet Nationalmuseets utrykte Beskrivelser; Pakken: Gentoftes Kirke 1673-1836 i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (i Raadst.) m. m.; Opmaalingen af Arkitekt Arne Nystrøm. Sml. Gjentofte Kirkesogns Hist. (udg. 1928 af Hist.-top. Selsk. for Gjentofte Kommune), hvori J. J. Bruuns Tegning fra 1753 er gengivet.

Side 191. Om Klokkestøberen J. B. Holtzman se Nyrop, Joh. Fred. Classen, S. 109.

Side 192. Kanc. Brevb. 1562 ^{20/2}, 1570 ^{20/2}; Kirkehist. Saml. 4 R. IV, 291; Rørdams Kirkelove I, 141, og Kronens Skøder I, 7; KD II, 369, IV, 624 f., 690 f.

Side 193. DK. 1. Depts. Forestillinger 1806, Nr. 40, og Rotuli s. A., Fol. 33 ff., jvfr. Penia II, 177 ff. — I »Sjællands Stiftsbog 1567« (Sjæll. Stiftsovrigheds Arkiv i LAS) findes om Gentofte: *Gieffntoftz kircke* haffuer Ivj decimantes; haffuer hun enn iordt i Nørre Wonngh, som laa tilforn till deyngestaffenn, som Bolde Jenns nu haffuer, i saaes xv skiepper biug, eng j leß, skylder naar hun er i vonngh saa møget win oc brød, som behoff giøris till kierckenn. *Prestegaarden* jbiid. ther thil kanndt saais aarligenn iij pd. rug. ij pd. byg, xij tt:r are, enng xvj less; ennd enn forlaad[en] iordtt, kannd saais y alle vonnge j pund x sk:r kornn; ett pennndshuess Peder Fiskere iboer skylder aarligenn thil presthenn iijj m[a]rck; ett pennndshuess David Skaatthe iboer skylder aarligenn iijj marck. Ther er ingen deyngesthaffn, degnen er hører y Kiøpnehaffns schole, hanns rente lxxx t:r kornn. — Resens Atlas Danicus (Uldallske Saml. Fol. 186) I, 20 f.; Sjæll. aabne Breve 1679, Nr. 37 (sml. KD VI, 700) og 1682, Nr. 58, Sjæll. Miss. 1682, Nr. 64, 1742, Nr. 109, og 1758, Nr. 350.

Side 194. Kirkehist. Saml. 4. R. IV, 290 ff. Hvad Wiberg ved at anføre om *Præster* i Gentofte, navnlig de ældste, er ret ufuldstændigt. Hans Grams Optegnelser over Præster i dette Sogn (trykt Kirkeh. Saml. 4. R. IV, 415 f.) stammer øjensynlig fra Resen, som sandsynligvis har hentet sine Viden fra Stedets daværende Præst, Frederik Plum. Som primær Kilde maa derfor betragtes den Series pastorum, Plum har indført foran i Gentofte Kirkebog (i LAS), og som er udarbejdet over den stedlige Tradition. Den er trykt i Gentofte Sogn i Fortid og Nutid, S. 303 f. — Gentofte Sogns ældste Kirkebog (LAS) gaar tilbage til 1651, men er først anlagt 1678 af Fred. Plum og samtidig er de tidligere Ministerialia indført. Efter en Tilførsel paa Kirkebogens første Blad skal der have været en Kirkebog ældre end 1651, men det berettes, staar der, at da sal. Hr. Jens Sanderson døde, forholdt og forkom hans Datter Kirkebogen af Vrede over, at hun ikke blev ved Kaldet, saa at hendes Faders Successor, sal. Hr. Jørgen Iversøn, aldrig kunde faa den hos hende. — Om Plum se Kirkehist. Saml. 3 R. III, 788, IV, 164 og 466, samt Grove, Slægten Plum (Kbhvn. 1903), S. 36; Citatet af Morten Reenbergs *Ligtale* er anført flere Steder, bl. a. i N. M. Petersens *Litteraturhist.* (2. Udg.) IV, 137, og i Oluf Nielsens *Kbhvn. paa Holbergs Tid*, S. 263.

Side 195. Oplysninger om Kirkegaarden hentet fra den ovenfor citerede Pakke i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (i Raadst.) samt fra Pakken: Gentofte Kirke m. v. 1680-1857 blandt Vartov Hospitals Sager i Magistr. I. Afdelings Arkiv (i Raadst.). Om Stolestadepenge se foruden de citerede to Pakker i Raadst. tillige Danske Kanc.'s Breve 1787, Nrr. 1021 og 1914. — Den udvidede Kirkegaard indviedes 29. Juli 1828 ved Begravelsen af Casper Marcussen, mangeaarig Lærer i Vangede (Kbg.); Dødeligheden i Koleraaaret efter Kirkebogen. — Zak. Nielsen fortæller i »Kulsviere« (S. 141 f.), at Koleraen 1831 medførte saa stor Dødelighed, at der mange Steder, saaledes i Gentofte, om Søndagen stod hele Rækker af Lig paa Kirkegaarden og ventede paa Præsten. Der foreligger dog sikkert en Forveksling med Koleraen 1853, thi saa vidt man kan skønne var Dødsfaldenes Antal i Gentofte i 1831 normalt.

Side 197. Sjæll. Reg. 1649, 3. Oktbr.

Side 198. Sjæll. aabne Breve 1656, Nr. 86. — Rentekammerets Ekspeditionsprotokol 1666-67, Nrr. 2350 og 2523; sml. Nyrop, *Det Suhrske Hus*, S. 11 ff.; Kgl. Skøder paa Gods i Norge 1668 ^{31/3}, jvfr. Skødebog Oa, Fol. 206 (RA); Partikular-kammeret: Dronning Charlotte Amalies Sager vedk. Frederiksdal og omliggende Gods.

Side 199. Sjæll. aabne Breve 1662, Nr. 175 (jvfr. Kronens Skøder II, 140).

Side 200. Sterm I, 278; Kort i Matrikulsarkivet. — Mag. Fred. Plum skriver

Aar 1700, at Præstegaardene i Gentofte og Lyngby var fri Præstegaarde, da han havde købt dem af Børnehuset (Rentekammerets Ekspeditionsprot. 1701 ^{14/a}); han havde foruden sin Præstegaardsjord en anden Gaardsjord, der kaldtes »Skippergaarden« efter den Mand, der sidst boede der (Kristian V's Matrikel, Markbog for Gentofte, 1682); en Bonde fra Ordrup fæstede 1716 denne Gaard, som Fred. Plum nu afstod (LAS. Kbhvns Amts Arkiv, Fæstebog 1692-1716, Fol. 167). Den nuværende enfløjede Præstebolig er opført efter en Brand i Febr. 1899; den da nedbrændte Præstegaard bestod af tre straaækte Længer med en Indkørselport fra Gentofte Gade. Argumentationen i Joh. Lemches Afhandl. om Dronninggaard i Meddel. fra hist.-top. Selsk. for Gjentofte Kommune 1924 er jeg ikke i Stand til at følge. — Kløckers Gaard: Krigsfordebet for Kbhvns Distrikt 1718; RKResol. 1744, Nr. 107 og 1745, Nr. 80, jvfr. Rentek. kgl. Resol. 1744, Nr. 223 b og 1745, Nr. 178; Kallske Saml. Fol. 34; Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn.: Gentofte (i Raadst.).

Side 201. RKResol. 1749, Nr. 9; Skb. D 594; Danske Atlas VII, 10; Adresseavisen 1773, Nr. 36 (citeret af Bobé i Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 605); Skb. E 590, 591.

Side 202. Skb. F 51, I 36, 37; Sterm 291. — De la Fontaines Lystgaard: Skb. D 758.

Side 203. Skb. E 194 (Bernstorff udstedte 28. Febr. 1772 Skøde til ham paa hele Ejendommen); Kbhvns Amts Brandtaksationsforretninger Nr. 70, dat. ^{21/3} 1768 (i LAS), sml. Pontoppidans D. Atl. (VI, 10), der urigtigt fortæller, at Lystgaarden er opført 1771; Skb. E 502, 503, 533, F 7, 343, 356, 613, G 549, Ø 341, DD 227. — Dahlens Lyststed: Skb. L 85, M 87, Z 596. — Høst, Erindringer (Kbhvn. 1835), S. 7.

Side 204. Skb. E 516 og Kort i Matrikulsark.; Hist. Tidsskr. 6. R. II, 149; Høst, Chronos I. Hefte (Kbhvn. 1822), S. 59, 2. Hefte, S. 119; Ny kgl. Saml. 8vo 387^{cc} Nr. 2 og 3, jvfr. Bobé i Tilskueren 1901, S. 228; A. D. Jørgensen, Johannes Ewald (Kbhvn. 1888), S. 183, 261; Erik Pauelsens Brev sidst trykt i Ewalds Levnet og Meninger, udg. af Bobé (Kbhvn. 1911), S. 226.

Side 205. Skb. E 339, 723, G 559, Ø 658; Stendrupps Lystejendomme i Gentofte havde (efter hans Hustru) Navnene Carolinelist og Christianehøj (Sterm, S. 290); Bygningen paa den sidste var uanselig. — Skb. F 44, H 631, I 630, O 472, CC 400.

Side 206. Kroen: Sjæll. Miss. 1665, Nr. 72, 1667, Nr. 343; Fæstebog 1692-1716 (i Kbhvns Amts Arkiv, LAS), Fol. 65 og 121; Rentek. kgl. Resol. 1732, Nr. 5, og Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 2 (med Indlæg); Sjæll. Kroholdssager 1717-35 (Rentek. RA); RKResol. 1747, Nr. 82; Skb. C 407; Rentek. kgl. Resol. 1749, Nr. 138, 1750, Nr. 150, og Ekspeditionsprot. 1746-50, Nrr. 317 og 411 (med Indlæg); RKResol. 1755, Nr. 45 A; Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nrr. 181, 258, 538, 539, jvfr. Skb. D 482, 543; Sterm, S. 296. Nord for Gentofte By laa *Refustionsjorden*, som Bernstorff 1786 bortfæstede til Kromanden. — Nyeste Skild. af Kjbhvn. 1804, Nr. 69.

Side 207. Smedjen: Supplikker til Rentek. kgl. Resol. 1718; RKResol. 1720, Nrr. 47 og 63; Skb. D 802, E 681 (Maalebrev med Kort).

Side 208. Mitchell: Kommercekollegiets danske Forestill. 1788, Nr. 8, og 1795, Nr. 3; Skb. G 514, jvfr. Kbhvns Amts Brandtaksationsforretninger (LAS), Nr. 32 (1764); Nyeste Skild. af Kjbhvn. III, 192 (1804); Sterm, S. 262. — Præstegaardens samtlige Jorder bortsolgtes 1891. — Heslegaard og Kildeskoven: Stiftsbog 1804, Fol. 89 ff. (i Sjællands Stiftsøvrigheds Arkiv i LAS); Baden, Bilag; Skb. N 755.

Side 209. Landvæsenskontoets Journal 1853, Nr. 2020 (RA); Sterm, S. 288. — Høghsminde: Skb. I 361.

Side 210. Skb. N 186, O 462, V 193, Ø 214, 877. — Søgaard: Skb. K 126, L 586, V 495. — Rygaard og Ewald: Skb. D 750; Frederiks Hospitals Sygeproto-

kol 1770 og Anmeldelees-Prot. 1769-72 (i LAS), jvfr. Pers. Tidsskr. 5. R. II, 284 ff., hvor Dagen for Ewalds Indlæggelse paa Hospitalet urigtig angives til 29. Oktbr.; Liebenbergs Udg. af Ewalds Sml. Skr. VIII, 166 ff., jvfr. Musikforeningens Festskrift I, 65, og Luxdorphs Dagbøger I, 418; Pers. Tidsskr. 3. R. V, 56 f., jvfr. Ewalds Levnet og Meninger v. Bobé, S. 266, og Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 608; Rentek. Embedsudnævnelser (RA); Skb. E 105.

Side 211. Frederiks Hospitals Regnskab 1770 (LAS); A. D. Jørgensen, Johannes Ewald, S. 93, 99, 105.

Side 212. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 69 (1768) i LAS; Sterm, S. 285; Skb. D 750, E 105, F 85, G 547, M 747, O 510, S 103, U 434, V 464, CC 519, EE 464. — Lundegaard: Skb. D 773.

Side 213. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 78 (1768) i LAS; Skb. E 754, F 326, 531, V 435, Ø 514, GG 782; Baden, Tabel.

Side 214. Søholm: Skb. E 178 (Haarre-Poven fik Baden overdraget ved Bernstorffs Skøde- og Gavebrev af 28. Decbr. 1767; kaldes paa Kortet hos Baden »Jacobslyst«); Carl Bruun, Kjøbenhavn III, især S. 466 og 477; Skb. F 451, I 663, Y 330.

Side 215. Domænekontorets Journal 1848, Nr. 1901 (RA); Rentek. Ekspeditionsprot. 1841, Nr. 334. Søholm har intet at gøre med det Søholm ved Utterslev, der nævnes 1542, hvad Udgifterne af Danske Kancelliregistranter 1535-50 synes at mene (Side 254 og Registret Side 555).

Side 216. Top. Saml. Perg., Holbo Herred Nr. 7 a, jvfr. Suhms Hist. af Danmark XIII, 806; Erslevs Repertorium Nrr. 3021, 3153 og 4323, Ældste d. Arkivreg. I, 151, III, 362; Script. Rer. Dan. VII, 44, jvfr. VIII, 540, og KD. II, 7; Fred. I danske Reg., S. 52; Kanc. Brevb. 1560 ⁷/₇ og Kronens Skøder I, 68.

Side 217. Kronens Skøder I, 418; KD IV, 27, jvfr. Script. Rer. Dan. VIII, 260, og KD. I, 503; Kronens Skøder I, 410; Skb. BB 568. — Danske Kancellireg. ²⁰/₃ 1548; Kanc. Brevb. ²⁰/₃ 1558; ²¹/₆ 1562, ²/₈ 1570, ⁹/₈ 1573, ¹⁰/₃ 1582; KD I, 518, IV, 661 f.; Besigtelseskommissionen af ³⁰/₈ 1660 (RA); Præsteindberetn. 1651 og 1657-58 (RA); Kristian V's Matr., Markbog for Gentofto (Matrikulsark.): 1697 angives Tallet paa Vartovs Gaarde i Vangede atter til 4, men Hospitalet ejer nu tillige 6 Huse (Vartov Hospitalsforstanders Arkiv i Raadst.); ved Udskiftningen var der i hele Vangede By 15 Gaarde, hvoraf de 14 laa til Bernstorff, 1 til Universitetet (Baden, S. 133).

Side 218. Kro: Liste over Stolestadepenge 1673 i Pakken Gentofto Kirke 1673-1836 i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (i Raadst.); 1728 bortskødedes Kroens Bygninger af Nicolai Espen Poulsen til Egedegaard, Kgl. Majestæts Kaptajn til Søs (Skb. B 98); der forhenværende Husar, der 1750 fik Bevilling paa Kro i Vangede, hed Chr. Fürst (RKResol. 1750, Nr. 42, og Rentek. Ekspeditionsprot. 1746-50, Nr. 400 med Indlæg). — Vintappergaarden: Skb. D 826, E 13, 675, F 117, Z 393, AA 117; Bernstorff Godeses Papirer I (RA); Skb. E 675; RA Kortsamling Nr. 200 e; Wilsters ovenfor citerede Kort.

Side 219. Vangede Kilde: Offentlige Forlystelser II, 11 f.; Baden S. 140. 15-Skillingsstykker var reduceret Mønt fra Krigstiden; der findes ingen Pengestykker med det Paalydende

Side 220. Danske Saml. 2. R. VI, 269 ff.; Geografisk Tidsskr. V, S. 7 f.; Danske Kanc. Supplikprot. 1721 II, Nr. 404, og Højesterets Voteringsprot. 1721 Littr. B, S. 710 f.; J. C. Lange, Lære om de naturlige Vande (Kbhvn. 1756), S. 57; Baden anf. Sted. — Wilsters Kort.

Side 221. Matr. 1688 (Markbog, Gentofto By); Arkæologiske Optegnl. om Gentofto Sogn i Nationalmuseets 1. Afd.; Nyeste Skild. af Kjøbenhavn, I, 405, (1804).

Side 222. Dan. Bruun, Danmark V, 26; Kort ca. 1750 i Raadst. (blandt Kort over Kbhvns Forstæder og Omegn før 1780); Script. Rer. Dan. VII, 58, Hist. Tidsskr. 8. R. I, 60; Codex Esromensis (K. 1880), S. 115, jvfr. D. Saml. VI, 291;

Top. Saml. Perg. Sokkelunds Herred Nrr. 3 og 16 (RA); Præsteindberetninger 1651 og 1657-58 (RA); Kbhvns Lens Jordebog 1651; Sjæll. Reg. ²/₂ 1650; jvfr. Pers. Tidsskr. 2. R. II, 263.

Side 223. Besigtelseskomm. af ³⁰/₈ 1660; Matr. 1688, Markbog for Gentofte. — Kro: Liste over Stolestader ca. 1750 (i Pakken Gentofte Kirke 1673-1836 i Vartov Hospitalsforstanders Ark. i Raadst.); Rentek. Ekspeditionsprot. 1766-68, Nr. 196 (og Indlæg); Skb. F 231, G 564; Nyeste Skild. af Kjøbenhavn 1807 ¹⁷/₈. Det var en Familie Brun, der ejede Kroen.

Side 224. Sø og Damme: Kronens Skøder I, 396; Kommissionsdom ang. Ordrup Sø 1759 (i Raadst.) og et Situationskort optaget til Kommissionens Brug (Smstds. blandt Kort over Kbhvns Forstæder og Omegn før 1780); »Bovstedhule« findes i en Artikel af L. Both i Nutiden ²/₈ 1883; Rahbeks Erindringer IV 311, 462. — Baronesse Præcks Lyststed: Skb. C 479, E 99, 567, Bernstorff Godses Papirer Pk. III; Peter Clausens Lyststed: Skb. D 641, F 57, 556, G 102.

Side 225. Suhrs Lyststed: Skb. E 517, F 72, 558, 659, G 303, 316, H 43, 677, Nyrop, Det Suhrske Hus, S. 110; Ottes Lyststed: Skb. I 120, 219, N 70, BB 561; Prams Lyststed: Skb. I 74, M 109; Mineslyst: Skb. I 389, N 64, DD 88. — Ordrup Skov og Krat: KD III, 264; Matr. 1688, Markbog for Gentofte; Overjærgermesterens Prot. over Breve til Kammeret Jagten og Jægersborg vedk. 1726-31 (Rentek.); Baden, S. 137.

Side 226. Skovgaarden: Skb. N 462, O 62, T 115, Z 13.

Side 227. L. C. Nielsen, Frederik V. Hegel I, 409 ff.

Side 228. Sml. H. Lehmann, Hans Puggaard (Kbhvn. 1888), S. 57 f. Traditionen om Fru Dannemand faar en Slags Bekræftelse i den Omstændighed, at Scholten en Tid var Adjutant hos Fred. VI. og med i hans Følge under Wienerkongressen (sml. Pers. Tidsskr. 4. R. VI, 47 ff.). — Tegningen af Rodes Højskole tilhørte 1915 Jac. Hegel.

Side 230. Ordrupshøj: Fred. V.'s Danske Atlas XXXVII, Nr. 6; Skb. H. 636; Matrikulkort 1810; Skb. K 542.

Side 231. Skb. K 537, L 688; Vurderinger over Ejend. uden for Kbhvn.: Ordrup (Raadst.); Skb. N 68, R 229, 231; efter Borries ejedes Ordrupshøj af Marie Juliane Johanne Lütken, f. Schinmeyer (fra 1822, Skb. T 150), Carl Philip Borries (fra 1824, Skb. T 463), Carl Chr. Tronier (fra 1838, Skb. Ø 195), Henrik Gamst (fra 1842, Skb. AA 56), Kapt. Joh. L. J. Thorstenson (fra 1854, Skb. EE 21), Amtsforvalter Hans Georg Reinsholm (fra 1858, Skb. FF 549), Carl Berling (fra 1860, Skb. GG 480); efter Oberst Flindt ejedes Ordrupsdal af Krigsraad Chr. Fred. Wulff (fra 1827, Skb. V 176), Søren Peder Jensen (fra 1841, Skb. AA 279), Fred. Montebello Møller (fra 1862), Carl Berling (fra 1869, Skb. MM 180).

Side 232. Marie Konow, Erindringer (Kbhvn. 1902), S. 72 f. — Et lille Billede af Ordrupshøj, malet i Olie ca. 1865-70 af N. G. Rademacher, findes i KBK. — Louis Pio, Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet (Kbhvn. 1877); Kriminal- og Politirettens Dom i Socialisternes Sag, udg. af Georg Kringelbach (K. 1873), S. 32 f.

Side 234. Ill. Tid. 1876 ⁹/₈; Stephan Nyeland købte Skovlyst 1873 (Skb. OO 395).

Side 235. Pontoppidans Danske Atlas II, 231.

Side 236. Nyt Magazin for Natur og Menneskekundskab 1838, Nr. 12; Vrigny, Relation d'un voyage fait en Danemarck, Rotterdam 1706, S. 149 ff. — Præsteindberetn. 1651; i 1660 ved Besigtelsen efter Svenskekrigen opgives Antallet af Gaarde i Kongens Lyngby til 17 foruden Møllestrup (der i 1651 er opført særskilt); Matr. 1688, Markbogen for Lyngby (Matrikuleringsarbejdet foregik i disse Egne 1682); RA. Krigsjordebogen for Kbhvns Amt (1718).

Side 237. Kort i Matrikulsarkivet, opmaalt 1778. — Der var 1682 Brydejord i alle Markvange, og da desuden Fogedgaarden (Ulrikkenborg) og Niels Brydes

Gaard flyttedes 1696, og Ulrikkenborg i 1768, før den almindelige Udskiftning, fik sin Jord udløst af Fællesskabet og samlet Vest for Kongevejen — er det næppe muligt nu at fastslaa, hvor det oprindelige Ornum kan have ligget (jvfr. Henrik Larsen i Aarb. for nord. Oldkyndighed 1918, S. 258 f.). — KD. IV, 773, jvfr. O. Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. III, 269.

Side 238. Matrikulsarkivets Udskiftningssager, Kbhvns Amt Nr. 40. Ved Udskiftningen fik en af Gaardene et Tilliggende paa 118 Tdr. Land, en fik 97, fire mellem 88-83, seks mellem 78-76 og en kun 27 Tdr. Land (Matrikulsark. Beregningsprot. ved Udskiftningsforretn. Nr. 40 for Kbhvns Amt). I 19. Aarb. (Sterm, S. 335) siges der at være 29 Gaardsjorder i Kongens Lyngby, men deri er medregnet Ejendomme paa blot 1 Td. Hartk., Toftejorder og tidligere Husmandslodder etc. — Billedet fra Siellands yndigste Egne.

Side 239. Carlshøj er et forholdsvis nyt Navn, Gaarden kaldtes tidligere »Hunæushof« efter J. J. Hunæus, der ejede den en kort Overgang; senere var Etatsraad F. Thaarup Besidder. — Trongaarden og Fortungarden sammenlagdes ved Bev. af 19. Juli 1845 (Rtk. Landvæsenskontorets Kopibog 1845, 5. Aug.). — Rtk. Skødekontor over Huslodderne i Byer paa Kbhvns Amt 1800-2. — Den gengivne Akvarel tilhører Lyngby Kommune.

Side 240. Ildebranden 1721: DK. Supplikbog 1721 II, Nr. 401 og 620; RA. Højesterets Voteringsprot. 1722 A, Fol. 68 f., og B, Fol. 60 ff.; DK. Supplikbog 1722 I, Nr. 318, 1726 I, Nr. 415, 1727 I, Nr. 672; RKResol. 1721, Nr. 212; Sjæll. Missiver 1722, Nr. 33. — Kramhandel: DK. Supplikbog 1722 I, Nr. 841. Det Side 241 afbildede Hus bag Kirken (nu Matr. Nr. 78) ligger paa en af de gamle Kirke-Huspladser; det tilhørte endnu 1788 Enken efter Joh. Christopher Schönheyder, der 1763 som en af de første fik Bevilling til Handel i Lyngby (LAS. Lyngby Kirkes Regnskabsbog 1764-80, Fol. 1; Skb. D 502, F 516 og G 16). Bevillinger til Handel i Lyngby: Rtk. Dokumenter ang. Kroer paa Kbhvns, Frederiksberg og Kronborg Amter 1763-98, Sjæll. Missiver 1761, Nr. 515, og Skb. D, 421, 477, 537, 552, 633, 686; Sogneforstanderskabets Forhandlingsprot. 1842, 17. Marts.

Side 241. Apotek: DK. 2. Depts Miss. og aabne Breve 1806, Nr. 726, jvfr. Dam og Schæffer, De danske Apotekers Hist. II (Kbhvn. 1927), S. 523 ff. — Lyngby Sø: Stat. Meddel. 4. R. XX Hefte 3, Side 54 Note 2; Kanc. Brevbøger 1576 ¹⁰/₃, 1595 ¹⁷/₃, 1622 ³⁰/₄ og 1629 ³⁰/₇; Sjæll. aabne Breve 1658, Nr. 74; Rtk. Ekspeditionsprot. 1679-83, Nr. 191; Rtk. Bestallingsprot. 1697-99, Nr. 117.

Side 242. Kirken opmaalt af Arkitekt Arne Nystrøm. — Beskrivelse af Kirkebygningen før sidste Restaurering ved Løffler (fra 1899), af Kirkeinventaret ved M. Mackeprang og Chr. Axel Jensen, af Kalkmalerierne ved Poul Nørlund findes i Nationalmuseet. — At Kirkens Hovedindgang ligger i Nordsiden, har afødt Sagnet om Lindormene, der er kommet i Kamp foran den oprindelige Indgang fra Syd og tvinger Kirkefolket til at bane sig Vej ud i den nordre Side. Sagnet fortælles ogsaa om andre Kirker med Nord-Indgang, bl. a. om Sigerslevvester Kirke (Thiele, Danske Folkesagn I, 7 f., 164, jvfr. Hofmans Fund. VII, 166).

Side 245. Sterm, S. 352; Aarb. for Kbhvns Amt 1917, S. 96. — I Kirkeregnskabet for 1694-95 og 1700-1 (i LAS. Kirkeinspektionens Arkiv, Lyngby Kirkes Regnskabsbog 1603-1707, Fol. 164 f. og 182 f.) findes Kirkens ældste bevarede *Inventarium*, aftrykt i Lyngby Sogn i Fortid og Nutid, S. 317 f. Af Listen fremgaar, at Halshjernet og hvad dertil hørte heller ikke manglede i Lyngby Kirkes Inventar. Gabestokken stod her som andre Steder ved Kirken.

Side 246. Hofmans Fund. VI, 19 f. (her ogsaa Efterretninger om nogle Kisteplader i Kirken); Sterm, 352; Partikulærk. Dronning Charlotte Amalies Sager vedk. Frederiksdal og omliggende Gods; Kirkens Regnskabsbog 1603-7, Fol. 40, 42, 52, 146, 170 f.; Kirkeregnsk. 1661-62 ved Kbhvns og Tryggevældes Amtregnsk. 1661-72. — Søndre Sidekapel: Sjæll. aabne Breve 1652, Nr. 34; Sjæll. Tegn. 1654-56, Fol. 178; Partikulærk. Charlotte Amalies Sager vedk. Frederiksdal etc.

(Dronningen tillod, at hendes Gartner Samuel begravedes i Kapellet); Kirkens Regnskabsbog 1603-7, Fol. 113. — Nordre Kapel: Rtk. kgl. Resol. 1765, Nr. 98, og RKResol. 1765, Nr. 49 (Kapellet skulde være af suffisant Grundmur, med huggen Kamp i Sokkelen og forsvarligt »indbunden« i Kirkens Mur).

Side 247. Meier, Johannes Wiedewelt (K. 1877), S. 83 og 269.

Side 248. Kirkens ovenfor citerede Regnskaber. Hovedreparation 1755: RA. Sjællands Stiftskirke-Regnskaber paa Rytterdistrikterne 1755-56, 56-57 og 57-58. Ved denne Lejlighed blev »Bræddeskuret ved Sorgenfrey-Stol« nedbrudt (og i Stedet for blev gjort en ny »flammeret« Dør med Karm) samt nedtaget »den Bindingsværks-Stol, som stod paa Kirkegaarden«. Det har været Tilbygninger af temmelig midlertidig Natur. Den udvendige Opgang til Sorgenfris lukkede Stol omtales April 1756 i Sjæll. Renteskrivertors kgl. Resol. 1756, Nr. 15. — Ingvar Olufsens Epitafium hang endnu i Kirkens Kor 1834 (Stern, 352).

Side 249. H. F. Rørdam, Peter Rørdam III, 317. — Præstegaarden: Af Kirkebogen ses, at den brændte 18. Maj 1681 (jvfr. Kirkeregnskab 1682-83); Aaret efter blev Lyngby annekteret Gentofto, og da Sognene atter skiltes 1758, henlaa Præstegaarden i Lyngby »aldeles ruineret« (Sjæll. Miss. 1758, Nr. 350); Kirkehist. Saml. 5. R. IV, 658, og Hist. Tidsskr. 5. R. I, 74; Sjæll. aabne Breve 1759, Nr. 482, jvfr. Hofmans Fund. VII, 93. Præstegaarden brændte atter 10. Juli 1845. — Degnebolig: Kirkehist. Saml., anf. Bd., S. 653 ff.; DK. Supplikbog 1722 I, Nr. 301; RKResol. 1723, Nr. 161, 225 og 243.

Side 250. RKResol. 1739, Nr. 134; Skb. K. 394. — Kirkens Husjorder: Højesterets Stævningebog 1666, Fol. 292, Domsakterne afskrevet bagest i Kirkens Regnskabsbog 1603-1707. Kretlovs Hus: Skb. A, 144; Rtk. Kbhvns Civiletons kgl. Resol. 1725, Nr. 38; Højesterets Voteringsprot. 1726 A, S. 449. Baltzersens Lyststed: Kbhvns Post-Rytter 1747 ^{17/4}; Skb. C. 348, 364, D. 655. — Præster: Kirkehist. Saml. 5. R. IV, 651 ff.; Rørdam, Kbhvns Kirker og Klostre i Middelald., 127; KD I, 131; Will. Christensen, Missiver II, 112, jvfr. KD IV, 189; Danske Mag. 3. R. V, 76.

Side 251. Kanc. Brevbøger 1581 ^{28/8} (den her nævnte Mag. Martius blev ikke Præst i Lyngby), 1621 ^{29/1}; Rørdam, Danske Kirkelove III, 281, jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. I, 716. Dronning Charlotte Amalie fik ved kgl. aabent Brev af 26. Febr. 1704 jus vocandi til Lyngby Kirke (Partikulærk. Charl. Amal. Sager vedk. Frederiksdal), men hendes Kaldsret blev ikke effektiv, da hun døde før den daværende Præst, Fred Plum. — Kirkegaard: Lyngby Kirkes Regnskabsbog 1603-1707, Fol. 146 m. fl. Steder.

Side 252. Sjæll. Reg. 1648-50, Fol. 119; RA. Privatarkiver: Kasper Herbach; jvfr. F. R. Friis, Kasper Herbach (i Industriforeningens Maanedsskrift 1881, S. 100 ff.) og Aug. Fjelstrup, Guldmagere i Danmark (1906).

Side 253. RA. Skatteliste over Landehjælp paa Sjælland 1492; DK. Indlæg til Registre og Tegnelser 1640, 17. Marts; KD III, 210, 248. — Kronens Skøder II, 12. Ved Skødet af 6. Marts 1650 faar Casper Herbach tillige frit Fiskeri i »Amoos Sø« (!) — saaledes baade i Originalen (i Privatarkiver: Kasper Herbach) og i Registranten (Sjæll. Reg. 22, 285).

Side 254. Besigtelseskomm. efter Svenskekrigen af 1660 ^{39/8}; Sjæll. aabne Breve 1662, Nr. 168; Privatarkiver: Kasper Herbach, jvfr. Sjæll. aabne Breve 1680, Nr. 64 (Korbitz's Erklæring).

Side 255. Sjæll. aabne Breve 1659, Nr. 57; RA. Kbhvns Amts Jordebogs-regnskaber 1664-65 og 1667; KD III, 632; Sjæll. aabne Breve 1667, Nr. 322.

Side 256. Sjæll. Miss. 1670, Nr. 971 (Nyrop læser »Goldslusen« (Strandmøllen S. 43), men der staar: »Voldslusen« — hvad der vistnok ogsaa maa være det rigtige); Sjæll. Miss. 1671, Nr. 259, jvfr. Lindbæk, Statskollegiets Hist. II, 97 ff og 593 ff., og J. Wilcke, Møntvæsenet under Chr. IV og Fred. III, Kbhvn. 1924, S. 141 ff., 149. Højesterets Stævningebog 1673, S. 177. Fred. Herbach havde faaet Konfirmation paa Bevillingerne 4. Febr. 1667 og 18. Juni 1670 (Sjæll. aabne

Breve 1667, Nr. 35, 1670, Nr. 226 og Privatarkiver); Sjæll. aabne Breve 1680, Nr. 64.

Side 257. Matr. 1688, Markbog; 9. Maj 1677 havde Hans Heuser fæstet Fogedgaarden efter Sognefoged Lavrids Nielsen (Stedsmaal og Sagefald 1677 i Kbhvns Amts Jordebogsregnskab 1673-78). — Om Anders Jacobsen se O. Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. V, 433 f., og Henry Bruun, Danmarks Amtsforvaltere 1660-1848 (Pers. Tidsskr. 7. R. IV). — Rentek. Resolutionsprot. 1688-89, Fol. 491, og Ekspeditionsprot. 1687-89, S. 404. De 23 Tdr. Hartk. til Lyngby Mølle betød ikke, at der laa en dertil svarende Agermark og Eng under Ejendommen, det var Mølleskylden, der bragte Hartkornet saa højt op; selve den underliggende Jord sattes efter den ny Matrikel til 1 Td. 3 Skp. Hartk. — Skb. A. 64; Skb. B, 10 f. (i Skødebogens Gengivelse af Skødet 1723 er der flere Skrivfejl, bl. a. staar der urigtigt: *Johan Gevert*); Nyrop, Strandmøllen, S. 132.

Side 258. RA. Kommercekoll. tyske Forestillinger Nr. 192 (1739), Nr. 263 (1740) og Missiveprot. B. (1739-41), S. 160; Jonas Collin, For Historie og Statistik I (K. 1822), 182 ff.; Kommercekoll. tyske Privilegieprot. 1736-57, S. 186 ff. og S. 420 ff.

Side 259. Kommercekoll. Sager vedk. Farverier, Kattuntrykkerier og Valke-møller (1739-96), Nr. 595; Kommercekoll. tyske Privilegieprot. 1758-66, S. 131 f., og Kollegiets tyske Forestillinger Nr. 2535 (1762).

Side 260. Kommercekoll. tyske Forestillinger Nr. 1999 (1759), Skb. D, 385 og LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer 1761-70, Nr. 12. I 1759 betaltes der ikke Mølleskyld (da der ingen Kornmølle var), men den staar anført i Skødet.

Side 262. Rtk. kgl. Resol. 1773, Nr. 199, jvfr. 1740, Nr. 169; Skb. E, 475, 699, 766; Collin, anf. Skrift S. 183; Skb. H, 5; Skb. I, 280; Gliemann, Beskr. over Kjøbenhavn Amt, Kbhvn. 1821, S. 242; Sterm, S. 365.

Side 263. Annicke Wittis blev begravet 12. April 1731, Sønnen Hans 2. Aug. 1732 (Lyngby Kbg.), Svigerdatteren hed Elene (Ellen). — Holbergs Saml. Skr. VIII, 440 f., jvfr. Birket Smith, Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Hist. I, 181, og Francis Bull, Holberg som Historiker (Kria 1913), S. 70. Holberg har benyttet de Akter om Kunst-Casper, der nu findes i RA. Privatarkiver, men tidligere tilhørte Danske Selskab, hvoraf han selv var Medlem.

Side 264. Sjæll. aabne Breve 1734, Nr. 49 b, sml. Nyrop, Danske Farvere, S. 39; Skb. B, 313; Hist. Tidsskr. IV, 288; Skb. D, 346, 347, 842; Skb. E, 32, 715; Skb. F, 72, 298; Skb. H, 4.

Side 265. Skb. L, 376; Skb. M, 8, 436. »Christianslund« tilhørte fra 1827 Vinhandler Lorentz Petersen i Kbhvn. (Skb. V, 35). Holmsteds Farveri (Prinsens Vaskergaard) regnedes ved Matrikuleringen til Sorgenfri (Mtr. Nr. 1 K og 1 L). — Skb. C, 265, 409; Holm, Danmark-Norges Hist. III, 1, S. 157; Skb. D, 399, 400; Kloppstocks Werke III (Deutsche National-Litteratur Bd. 47), 116 f. og 203.

Side 266. Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 599; Rahbeks Erindringer I, 289; Skb. G, 207; Skb. L, 594; Skb. S, 78, jvfr. Skb. AA, 451.

Side 267. Sjæll. aabne Breve 1653, Nr. 59 (jvfr. 1669, Nr. 162 b); Sjæll. aabne Breve 1661, Nr. 263 (jvfr. 1667, Nr. 36); Korbitz's Erklæring af 24. Maj 1678 ved Sjæll. aabne Breve 1680, Nr. 64; Markbog til Matr. 1688; Lyngby Kirkebog, jvfr. Pers. Tidsskr. 9. R. V, 69; Sjæll. aabne Breve 1680, Nr. 64. — Inkvisitionsforretning 1705-6 i LAS. Stiftamtets Arkiv: Kroerne paa Landet 1734-48.

Side 268. Rtk. Ekspeditionsprot. 9, Nr. 153 (Indlæg); Rtk. Indlæg til den tabte Ekspeditionsprot. 13 (under 9. Juni 1721); Rtk. Ekspeditionsprot. 1751-57, Nr. 240 (Indlæg; der staar her »Søen«, men maa menes »Aaen«).

Side 269. Rtk. kgl. Resol. 1754, 15. Juli (Bilag ved Sjæll. Renteskriverkontors kgl. Resol. 1754, Nr. 127).

Side 270. Rtk. kgl. Resol. 1752, 8. Febr. (Bilag ved Sjæll. Renteskriverkontors kgl. Resol. 1752, Nr. 23); A. D. Jørgensen, Johannes Evald, S. 126 f., og Ewalds Levnet og Meninger, ved Louis Bobé, S. 277. — Rtk. kgl. Resol. 1754,

2. Oktbr. (Bilag ved Sjæll. Renteskriverkontors kgl. Resol. 1754, Nr. 186) og 1759, 13. Febr. (Bilag smstds. 1759, Nr. 35); Skb. D, 360, jvfr. Rtk. Skødeprot. 14, Fol. 33, og Rtk. kgl. Resol. 1759, Nr. 267; Skb. D, 361. Efter at Kroen var bortsolgt, maatte hver Kroejer løse Bevilling; Kiærs var af 10. Marts 1761, Dalhoffs af 5. Febr. 1765 (Rtk. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nr. 32 og 365 med Indlæg).

Side 271. Skb. D, 537, 565; Rtk. Dokumenter til Bestallingsprot. 1771-72 (Dalhoffs Andr. af 5. Aug. 1772); Skb. E, 166; Rtk. kgl. Resol. 1772, 22. Oktbr.; Skb. M, 79, 236; Lyngby Avis 1901, 5. Decbr. — Rtk. Deliberationsprot. 1699-1701, Fol. 102, og Ekspeditionsprot. 1699-1700, S. 271.

Side 272. Fra Arkiv og Museum V, 67 ff.; Rtk. Kbhvns Civiletats kgl. Resol. 1725, Nr. 38; Rtk. Konfirmationsprot. 1746, Nr. 240 (Indlæg); Skb. C, 377; Skb. C, 299, 404, 415; LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer 1761-70, Nr. 15; Skb. D, 1, 549, 662.

Side 273. Skb. E, 514. Arnet fik Krobevilling 26. Septbr. 1778 (Rtk. Ekspeditionsprot. 32, Nr. 28); DK. 2. Depts Miss. og aabne Breve 1832, Nr. 195; Skb. BB, 606.

Side 274. Politivennen Nr. 604 (25. Novbr. 1809); Sterm, S. 368; Sjæll. aabne Breve 1778, Nr. 485.

Side 275. Chr. Bruun, Fred. Rostgaard, S. 100 f.; Rtk. Koncepter og Indlæg til Skøder 1696, 15. Septbr., jfr. Skb. A, 58.

Side 276. Rtk. Deliberationsprot. 1699-1701, Fol. 102, og Ekspeditionsprot. 1699-1700, Pag. 271, jvfr. Skb. A, 60. — Helt klart er det ikke, under hvilke Former Weiberg fik overladt det mindre Areal Øst for Kongevejen, men her laa Avlsgaarden til Rustenborg eller Fogedgaarden (senere Ulrikenborg) — det er sikkert. Muligvis hænger det sammen med Flytningen af Niels Brydes Gaard. — Vrigny, ovenf. anf. Sted; Rtk. kgl. Resol. 1702, 15. Septbr.: LAS. Kbhvns Amtsforv. Arkiv: Fæstebog 1692-1716, Fol. 98; RKResol. 1721, Nr. 212, 1731, Nr. 58, 1747, Nr. 91 B; Rtk. Kbhvns Civiletats kgl. Resol. 1725, Nr. 38. — Der var Strid i Familien om Gaardens Besiddelse, og Parterne vilde ikke respektere de afsagte Domme (DK. Supplikprot. 1733 II, 270, og Højesterets Voteringsprot. 1735 A, Fol. 199 ff.).

Side 277. Skb. C, 240, 292, 409. — Det Kort, hvoraf et Udsnit gengives og som er tegnet af P. J. Wilster og dateret 23. Decbr. 1763, ligger i KBK. Ny kgl. Saml. Fol. 387 e (Udhuse og slikt er naturligvis ikke indtegnet; i det hele maa man ikke stole for stærkt paa den perspektiviske Visning af Bygninger paa ældre Kort). Gentofte-Delen af samme Kort følger som Bilag Side 182-83.

Side 278. Skb. H, 218; Skb. I, 285 (Baron Selby afhændede allerede 1799 Rustenborg til Konferensraad Joh. Friedr. Heinrich). — KBK. Kallske Saml. Fol. 34; Højesterets Voteringsprot. 1781 A, Tome I, Pag. 336, og Stævningbog 1781, Nr. 180.

Side 279. Ny Rustenborg: RA. Indenrigsmin. I. Depts Journal V 86 og 4088; Skb. C, 439; Skb. D, 81.

Side 280. Skb. D, 202, 267; Sjæll. aabne Breve 1759, Nr. 444; RKResol. 1759, Nr. 55; Skb. D, 381, 382, 554; Holger Hansen, Meddel. om Slægten Klau-man, Kbhvn. 1922, S. 54 f. Naar det her angives (med Bobés Lystrejser og Lyst-gaarde i Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 486, som Kilde), at Klauman havde Gaarden i Lyngby 1747, er det urigtigt, thi da laa Fogedgaarden (det senere Ulrikenborg) endnu som Avlsgaard til Rustenborg. Det Avertissement, hvori Sommer-værelser tilbydes, »da nu Marken og Træerne begynder at grønnes og blomstre og det bliver behageligt at være paa Landet«, angaar slet ikke Gaarden i Lyngby. Det findes i Kbhvns Post-Rytter for 1. Maj 1747 og det angives udtrykkeligt, at det »commode Logement« er at faa »paa Grønnendahls eller den bekendte gamle Klau-mans Gaard, beliggende en liden halv Mil fra København neden for Frede-riksberg« — altsaa Gaarden »Grøndal« ved den senere Godthaabsvej. Den Klau-man, som Gaarden, det tidligere »Kalthus«, en Overgang bar Navn efter, var død

1710. Avertissementet citeres ogsaa i Stolpe, Dagspressen i Danmark IV, 98. — Rtk. Ekspeditionsprot. 1768, Nr. 283 (med Indlæg); Skb. E, 85, 381; Skb. F, 648.

Side 281. Kommercekoll. Forestill. og Resol. 1776, XXXVI, Danske Privilegieprot. 1779-80, S. 1, Danske Journal 1784, Nr. 366, 450, og Danske Kopiprot. under 26. Juni 1784; Pfluegs Selvbiografi i Militært Tidsskr. XXI (1892), S. 428 ff.; Rahbeks »Minerva« 1786, April.

Side 282. Weilbachs Kunstnerlex. 2. Udg. II, 271; Skb. Z, 70, 123; Skb. Ø, 611; Skb. CC, 30; Skb. DD, 216. — Nyrop, N. L. Reiersen (K. 1896), S. 90 ff., Aage Friis, Bernstorfferne og Danmark II (K. 1919), S. 262 f.; Bobé, Reventlowske Pap. VIII, 30 f.

Side 283. Kommercekoll. tyske Privilegieprot. 1736-57, S. 427; Skb. C, 482; LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer 1771-74, Nr. 239; Skb. D, 33; Lyngby Kirkes Regnskabsbog 1764-80, Fol. 1; Kommercekoll. Sager vedk. de danske Fabrikker fra Grev Bernstorffs og Wasserschlebes Papirer: Rahns Silkevæveri i Lyngby (1753-58); Bobé, Reventlowske Pap. V, 205, 280, VI, 582.

Side 284. Partikulærk. Prot. over kgl. Ordre 1755, S. 68, jvfr. 1753, S. 77; Kommercekoll. tyske Forestillinger Nr. 1779 (1757); LAS. Frederiks Hospitals Arkiv: Direktionens Kopibog 1756-75, S. 150 ff., 248, 303, 417, og Protokol over indk. Breve 1756-75, S. 98 ff., 328, 334, jvfr. RA. Finanskollegiets Ekspeditionsprot. 1771, Nr. 424; Skb. E, 356, 357.

Side 285. Kommercekoll. danske Forestillinger 1793-94, Nr. 43, og Fabrikfagets Forestill. 1799, Nr. 34; Skb. K, 708; Fabrikfagets Forestillinger 1804, Nr. 56; Skb. L, 223.

Side 286. Matr. 1688, Markbog for Lyngby; Sjæll. Miss. 1688, Nr. 174, og Sjæll. aabne Breve 1688, Nr. 129, jvfr. Kronens Skøde II, 667, og Lyngby Kirkes Regnskabsbog 1603-1707, Fol. 165 og 173; Skb. A, 445; RKResol. 1721, Nr. 212.

Side 287. Kbhvns Post-Rytter 1747, 22. Maj (extr. Notification); Skb. D, 686; Holm, Danm.-Norges Hist. I, S. 199, III, 1, S. 31 og 2, S. 503; DK. Oversekretærens Breve 1768, Nr. 333; Kbhvns Post-Rytter 1751, 15. Oktbr. (Taflet med Opførelsen af det italienske Divertissement fandt Sted 12. Oktbr.), jvfr. Overskou, Den d. Skueplads II, 120; Rtk. Ekspeditionsprot. 1751-57, Nr. 240 (Indlæg); Adresseavisen 1768, Nr. 17; Skb. D, 816; Gunnings Hustru døde i Lyngby 29. Juli 1770 (Luxdorps Dagbøger I, 402).

Side 288. Skb. E, 201, 223; Luxdorps Dagbøger II, 45.

Side 289. DK. Breve 1780, Nr. 1436; Gjødesen, Mindeskrift om Henrik Gerner (K. 1884), S. 35, jvfr. Luxdorps Dagbøger II, 156; Kommercekoll. danske Forestillinger 1781, Nr. 40, jvfr. DK. Breve 1781, Nrr. 281 og 420; Kommercekoll. danske Privilegieprot. 1779-81, Pag. 292 (Heglemester Arthur Howdens Privilegium lod paa Hegleskolers Anlæg overalt i de kgl. Riger og Lande); Skb. F, 288; Kommercekoll. danske Privilegieprot. 1786-95, Pag. 157, 348, danske Forestillinger 1790, Nr. 9.

Side 290. Kommercekoll. danske Forestillinger 1793-94, Nr. 53. Schleisner og Knoop fik dog først lovformeligt Skøde paa Bleggaarden 3. Novbr. 1798 (Skb. I, 4; Kommercekoll. Fabrikfagets Forestillingsprot. 1798, Nr. 47); Thaarups Statistik II, 426; Skb. L, 28; Skb. M, 737; Skb. Q, 164, 165; Skb. S, 7; Skb. X, 272. — Nye Bleggaard: Kommercekoll. danske Forestillinger 1793-94, Nr. 71.

Side 291. Kommercekoll. Fabrikfagets Forestillinger 1802, Nr. 7; Skb. I, 687; Skb. K, 218; Skb. L, 633; Skb. M, 629.

Side 292. Skb. E, 104, 115, 309; Finanskoll. Forestillinger 1793, Nr. 40; Skb. G, 234; Thaarups Statistik I, 479 ff.; Skb. I, 100, 104. — Cramers Lyststed: Skb. D, 191; RKResol. 1757, Nr. 5, 1759, Nr. 138; Skb. D, 823; Christensen, Hørsholms Hist., S. 317; Skb. E, 292; Skb. L, 577.

Side 293. Schalls Lyststed: Skb. G, 36; Skb. K, 147; Smaahuse: Skb. I, 133; Skb. L, 559 (jvfr. Skb. F, 669); Skb. M, 509; Mosen: Skb. L, 388; Carl Thrane, Fra Hofviolonernes Tid, Kbhvn. 1908, S. 329 ff. (med Billeder af Musikhuset og

Bautastene), jvfr. Hendriksen, Mennesker og Oplevelser, Kbhvn. 1910, S. 340; Aug. Bournonville, Mit Theaterliv III, Kbhvn. 1877, S. 223 f.

Side 294. Albertinelist: Skb. F, 415, 691; Skb. H, 270; Skb. I, 267; Skb. K, 523; Skb. M, 537, 749; Skb. U, 54 (jvfr. LAS. Hof- og Stadsrettens Prot. for 3. Vidnekammer Nr. 28, S. 455); Skb. U, 357; Skb. DD, 390; Skb. G.C, 89. — Vilhelmineslyst: Skb. L, 291; Skb. M, 355; Skb. P, 136; Skb. R, 285; Skb. S, 124; Skb. BB, 189. — Enderly Rose: Skb. BB, 413. — Bomhuset (Moyels Gaard): Skb. E, 668, 678; Skb. F, 382.

Side 295. Skb. G, 400; Skb. H, 537; Skb. K, 131, 411; Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn VI. 1477; Skb. M, 308; Skb. O, 806 (jvfr. Skb. X, 511).

Side 296. Skb. Q, 104. — Hesteskerereren og hans Hus i Lyngby: Roedes Hofmænd (Manuskript i RA.); Kgl. Kammerregnskaber, ved E. Marquard (K. 1918), S. 463, 491, 523; RA. Kbhvns Amts Jordebogsregnskab 1697 (uvisse Indtægter 1696-97); RKResol. 1725, Nr. 105, 1735, Nr. 108, 1744, Nr. 122; Kbhvns Rytterdistrikts Regnsk. 1760, Bilag Q.; Kapunmesteren havde aabenbart foruden Embedsboligen ogsaa anden Ejendom (jvfr. Skb. B, Fol. 174, hvor han urigtig kaldes: Jochum Walten!); Rtk. kgl. Resol. 1770, Nr. 115, og Rtk. Skødebog 14, S. 384 (Indlæg; Verdenshjørnerne paa Grundplanen urigtige); Skb. E, 72; Skb. F, 27, 178, 223. — Bagergaarden: Skb. C, 439; Skb. E, 181; LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 300 (1774); Skb. K, 387 og Skb. L, 154 (Jacob Olsen købte Gudes Bagergaard, da Enken 1803 lod den sætte til Auktion, men solgte den faa Dage efter videre, og overtog den atter ved Tvangsauktionen 1805); Skb. G, 571.

Side 297. Den gamle Bagergaard (Vest for Kongevejen) maa ikke forveksles med Bager Olsens Gaard (se Kortet S. 299); Skb. PP, 705 (Navneforandring); UJ 1877, Nr. 1754 (ligger ved Landbrugsmin. Udstykningsager i RA 1921, Nr. 3702). — Nygaard: Skb. K, 30, 38, 142, 213; Skb. O, 179.

Side 298. Skb. R, 5; Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1818, Nr. 37; Skb. R, 290. — Virum: Præsteindberetn. 1651; Matr. 1688; Beskrivelsesforretninger for Frederiksdal 1714; Sjæll. aabne Breve 1673, Nr. 135, og Partikulærk. Dronning Charlotte Amalie: Sager vedk. Frederiksdal m. v.

Side 300. RKResol. 1747, Nr. 1 A; Matrikulsark.: Kort over Virum Bys Jorder af Berner og Ehlers 1771 (i Udskiftningskort for Kbhvns Amt, Rulle 3) og Udskiftningsforretn. for Kbhvns Amt, Nr. 28; citerede Skødekort-Pakke i Rtk.; LAS. Stiftamtets Arkiv: Kroerne paa Landet 1734-48; Skb. D, 602; Birgitte Hans Wandels Enke i Virum fik 2. Aug. 1771 ogsaa Bevilling til Handel (Rtk. Dok. ang. Kroer i Kbhvns m. flere Amter 1763-98); Virumgaard: Skb. F, 303, 329, 437; Skb. G, 233; Skb. K, 348; Skb. L, 502; Skb. O, 125; Holmegaard: Danske Mag. 7. R. I, 37; Skb. K, 578.

Side 301. Lundtofte: KD. II, 18; Erslevs Repert. Nr. 2166; Gehejmearch. Aarsberetn. III, Tillæg, S. 11; Codex Esromensis, S. 140, 287; Danske Mag. 5. R. II, 51; KD. I, 503, II, 702, IV, 516; en Gaard i Lwnetofte, der var skænket St. Anne Klostret i Helsingør, fik to Kanniker i Kbhvn. 1496 Fuldmagt til at tilskøde Biskop Niels Skave i Roskilde (Gehejmearch. Aarsberetn. III, Tillæg, S. 20); Kronens Skøder I, 103, 153, 410; Præsteindberetn. 1651; Rtk. Bilag til Skødebogen 1670 ^{23/12} (Nr. 34); Besigtelseskomm. 1660.

Side 302. Skb. C, 327, 333; Sterm, S. 376; Markbog ved Matr. 1688; Sjæll. Miss. 1734, Nr. 320; Skb. C, 333; Skb. H, 234 (Byens Udskiftning omtales her); Eggarden: Skb. V, 539; Skb. BB, 53; Nøjsomhed har bl. a. tilhørt Grev W. A. Schmettau og Jægermester J. F. Schultz; Lystofte: Skb. H, 235; Skb. I, 648; Skb. N, 524; Skb. P, 310; Skb. T, 341; Skb. U, 138, 168; Skb. X, 31; Skb. Æ, 639; Sterm, S. 364; Drewsens Gaard: Tilskueren 1912, S. 464; Skb. M, 479; Skb. P, 535; Sterm, S. 345; Kort over Drewsens Ejendom, opmaalt 1818, i Matrikulsarkivet (Prøvekort, Kbhvns Amt, Rulle II).

Side 303. Lundtofte Kirke: Kgl. Resol. 7. Oktbr. 1921 (i Gejstlige Reskripter). — Landboskolen: H. F. Rørdam, Peter Rørdam III, 312 f., 331.

Side 304. Fædrelandet 1856, Nr. 259. — Grundtvigs Højskole er 1938 lagt ind under Frederiksborg Højskole og Bygningerne overgaaet til Frilandsmuseet.

Side 305. Billedet fra Ursin, Mag. for Kunstnere og Haandværkere (K. 1827) I, 238.

Side 306. Ældre Beskrivelse af Søllerød Kirke (af Løffler) i Nationalmuseet; Opmaaling af Arkitekt Arne Nystrøm.

Side 308. Hofmans Fund. VII, 14; Pont. D. Atlas VI, 12; Gliemann 277; Kronens Skøder II, 688. Søllerød Sogn blev 29. Septbr. 1555 henlagt til Alm. Hospital i Kbhvn. (Kanc. Brevb.). I Sjællands Stiftsbog 1567 (Afskrifter i LAS) findes Søllerød Kirkes Gods opregnet. Om Søllerød Kirkes Ejerforhold hedder det i Præsteindberetningerne til Hoffman (LAS), at Hans Baggers Efterleverske »solgte den til Gehejmeraad Matthias Moth, efter ham tilfaldt den Baron Gylencrone ved Arv, som solgte den tilligemed den Gaard, Moth i Søllerød havde bygt, til Konferensraad Basballe i København, som endnu (1759) lever, og Justitsraad Buurmester; disse solgte den igen til Seigr. Badstuber, Fabrikør paa Brede, af ham blev den igen tillige med Mothes Gaard solgt til Hans Ekscellence General-Admiral-Løjtnant Grev af Danneskiold-Samsø«. Til Kirken hørte 1761 Kirkeskoven, to Huse i Søllerød og et i Sandbjerg samt et Stykke Jord paa Lundtofte Mark. — I Aaret 1683 havde Jakob Butienter, tidligere Ejer af Strandmøllen, skænket en Sum af 100 Rdlr. til Kirken og et lignende Beløb til Sognets fattige efter et Løfte, hans Hustru havde givet forinden sin Død; Justitsraad Gynter i Helsingør gav ligeledes 100 Rdlr. til de fattige i Søllerød Sogn (ca. 1689). Jakob Butienters Hustru, Regina Nicolais Datter, begravedes i Søllerød Kirke hos sin tidligere Mand, Herman Henriksen Delmenhorst, forrige kgl. Drabant (Hofmans Fund. VII, 22 ff., jvfr. Nyrop, Strandmøllen 58 f.).

Side 311. Kroen: Kbhvns Rytterdistrikts Regnsk. 1720, Bilag I.

Side 312. Fæstebog for Kbhvns Amt 1692-1716 (LAS), Fol. 12 og 90; Kbhvns Amts Jordebogsregnsk. 1697 (Regnsk. over uvisse Indtægter 1692-93); DK. Supplikprot. 1727 I, 837, 1728 I, 733; Kirkehist. Saml. 3. R. III, 788; RKResol. 1750, Nr. 89; Stern S. 421. — Skb. D 524, E 736.

Side 313. Rtk. Dok. ang. Kroer paa Kbhvns m. fl. Amter 1763-98; Gliemann S. 279. — Rahbeks Erindringer III, 29; Matr. 1688 (Markbog).

Side 314. Hørsholm Amts Jordebogsregnsk. 1678-79; Matr. 1688; Skurrekilden: Kbhvns Dipl. VII, 111, jvfr. Kronens Skøder II, 561; Kobbermøllen, der omtales, er Nymølle. Om *Skurre-Mølle* hedder det 1687, at det »er en liden Stampemølle med to Stamper; ... Hjulet gaar med Overfladevand« (Ekstrakt af en Kommission, holden over Møllerne paa Kbhvns Amt 1687; Rentek.). — Søllerød Lyng: Skb. B 319, C 129, 365; Navnet Kragmose stammer maaske fra Niels Hansen Krag, der fik Skøde paa Søllerød Lyng 9. Marts 1748. Mosen tilhørte en Tid Ejeren af Søllerødgaard.

Side 315. Mothsgaard: Matr. 1688; Sjæll. Landstings Skb. 1748-83, Fol. 211; Skb. D 232, 795; Hofmans Fund. VII, 15.

Side 316. Skb. D, 203. E, 357; Hofmans Fund. anf. Sted. — Olufshøj: Skb. E, 139, F, 486, K, 627. — Kirsten Pedersdatter Krøyer skødede 1701 et Hus i Søllerød til sin Søstersøn, Lavrids Jørgensen Aaskov, Præst smstds. (Skb. A, 99): en senere Præst i Søllerød, Anders Cramer, skødede 1732 til Sr. Did. Barthold Bechman, Handelsmand i Kbhvn., et ham tilh. Hus i Søllerød, som var tilslaaet ham ved Skiftet efter hans afdøde Hustru; der var Lukkelse mellem Husets Have og Etatsraad Esmarchs (Skb. B, 263, jvfr. Hofmans Fund., anf. Sted). — Om Søllerød By i ældre Tid se iøvrigt Vrigny, der kalder Byen »Solary« og berømmer den som »une des plus charmantes situations de tout le pais«. (Voyage fait en Danemarck, Rotterdam 1707, pag. 454); endvidere Ramdohr, som fejlagtig fortæller, at Suhm havde Landsted i Søllerød (Studien auf einer Reise nach Dänemark, Hannover 1792, S. 217); Forvalteren over Dronninggaard skriver i et Brev af 19. Aug. 1750: »Da Hans højgrevelig Ekscellence, Hr. Greve Fred. af Danne-

skjold-Samsøe, kom til Søllerød og der byggede og holdt Hof, fik dette Sted der ved meget god Næring« (LAS Kbhvns Amts Arkiv). — Søllerødgaard: Skb. C, 133. — D. Saml. 2. R. II 214, 216, IV 289, 315, jvfr. D. Mag. 5. R. V 377, 388, 402; Arkitekten 1927, S. 170.

Side 317. Rørdam, Langebeks Breve, S. 77; Kallske Saml. Fol. 34; Hofmans Fund. VII 14; D. Atlas I, 229 f.; Wilsø, Reise-Iagttagelser (1792), S. 242. — Den gengivne Akvarel i Kobberstiksaml. (Portefeuille LXXXVIII, 74).

Side 318-19. Grundplan i Nationalmuseet; Tegningen af Søllerødgaard ogsaa gengivet af Weillbach (Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. II) og Elling (Arkitekten 1930).

Side 320. Kapellet: Sjæll. aabne Breve 1745, Nr. 116, jvfr. DK. Supplikprot. 1745 I, Nrr. 144, 471; DK. Breve 1745, Nr. 45. — Sjæll. Landstings Skb. 1748-83, 211, jvfr. H. Treschow, Bidr. til Grev Fred. Dannekiold Samsøes Levnets Beskr. (1796), S. 41; Rtk. Sjæll. Renteskriver-Kont. kgl. Resol. 1763 Nrr. 10, 31, 1764 Nr. 58, 1765 Nr. 50; Brevet, hvorved Saint Germain fik overladt Søllerødgaard, er af 28. April 1763 (sm. Kontors Missiveprot.), jvfr. Wasserschlebes Memoirer (Ny kgl. Saml. 711 b) og Høst, Clio I 1, Side 77; D. Mag. 5. R. V, 229.

Side 321. Major Carl Pflugs Selvbiografi i Milit. Tidsskr. XXI 413, 415; Rtk. kgl. Resol. 1768 Nrr. 17, 42, jvfr. Ekspeditionsprot. 1766-69, S. 191.

Side 322. Arveprins Frederiks Kasse-Regnskab 1768 (Partikulærk.); Clio I 3, Side 131; Kabinettsordre til Rtk. 1780, 19. Juli; Sjæll. Renteskriver-Kont. Journ. 11, Nr. 991 (Indlæg, hvoriblandt Vurderingsforretning); Skb. F 122; Raadst. Vurderinger: Hirschfeld, Theorie der Gartenkunst III (Leipzig 1780) 222.

Side 323. Sterm S. 413; Skb. I 85, K 452.

Side 325. Kort 1811 i Matrikulsark.; Sterm anf. Sted.

Side 327. Skb. D 103.

Side 328. Skb. D 804, E 88, F 7, 96, 540, G 154, I 32, K 572; Bobé, Efterl. Pap. fra Reventlowske Familiekreds VI, 595; Birkets Auktionsforretn. 1804, Nr. 39 (LAS); Kort i Matrikulsark.; Nordre Birks Auktionskonditioner 1828 (LAS). Pastor Lang afhændede 1833 et til Carlsminde hørende Hus ved Geels Skov. Sterm Side 415; Nordre Birks Auktionsprot. 1849-61, Fol. 210, og Konditioner 1855 (LAS).

Side 329. Arkitekten 10. Aarg., Nr. 16.

Side 331. Nyeste Skild. af Kbhvn. 1818, Nr. 70; Skb. E 199; Bobé, Frederikke Brun, S. 156; Chr. Bruun, P. F. Suhm, S. 96 f.; Kallske Saml. Fol. 34; Skb. I 62, 348 f. — Billedet af Havarthigaard, tidl. i Windings Saml., nu KBK.

Side 332. Sterm S. 419; Hofmans Fund. VII, 18; Skb. K. 511; Kirkehist. Saml. 3. R. I 803, II 334; Skb. H 2. — I Roskildebispens Jordebog ca. 1370 (SRD VII) findes ved Nærum følgende Antegnelse: est ibi una curia quam habet Nicolaus Paant. Det er aabenbart en Adelsmand af Slægten Pant; han har ejet en Bondegaard i Nærum, men næppe boet der. Maaske er det den Johannes Pant, der nævnes i KD. IV, 11, da Johannes og Nicolaus undertiden er samme Navn. KD. I, 95; jvfr. Danske Saml. 1. R. VI, 290. — Matr. 1688.

Side 333. Nærumgaard: Gaardens Arkiv nu i Raadst.; Skb. A 216; Antegn. til Frederiksdals Regnsk. (RA) 1735, Bilag 6 og 7.

Side 334. Krigsjordebogen 1718; RKResol. 1730, Nr. 81; Skb. C 416, D 677.

Side 335. Skb. D 625, 659, E 205, 715, I 581; Agent Borre ejede tillige en anden Bondegaard i Nærum fra 1771 til 82 (Skb. E 83); Rtk. Ekspeditionsprot. Nr. 34, S. 116.

Side 336. Skb. E 545, K. 180; Gliemann S. 281; Skb. I 580 f., L 705; Skb. F 84; Skb. L 703, M 139, S. 45, U 236.

Side 337. Eksemplar af det gengivne Litografi i KBK.

Side 338. Ill. Tid. 1867, Aug.

Side 339. Skr. fra Kbhvns Magistrats 2. Afdel. 9. Jan. 1906.

Side 340. Oprindelsen til Navnet »Wesselsminde« er ukendt. Hvis Colbjørnsen ikke har opkaldt Gaarden efter et Medlem af Familien Wessel, som han har

staaet i Venskabs- eller Slægtskabsforhold til, maa man snarest gætte paa hans berømte Landsmand Tordenskjold; Digteren er det næppe. — Skb. K 182, M 217; Sterm S. 420.

Side 341. RKResol. 1726, Nr. 48.

Side 342. Skb. C 209; Vith Lintners Fæstebrev af 9. Aug. 1746 (Jordebogs-Regnsk. for Frederiksdal m. m. 1747, Littr. K); Skb. D 59, 110, F 12; Luxdorphs Dagbøger, udg. af Eiler Nystrøm, I, 261, og Indledning XXXIX f.

Side 343. Tegningen af Nærum fra en kalligraferet og paa Fransk affattet Adresse til Luxdorph paa hans 50-Aarsdag 24. Juli 1766 (KBK. Billedsaml.). — Skb. F 12; Bruun, P. F, Suhm, S. 323; »Af Anna Christine Becker (f. Torm)'s Dagbog« (K. 1870); Skb. F 652.

Side 344. Skb. M 763, N 148, 695, U 370; D. Saml. 2. R. III 305 f.; Sterm 419; Ill. Tid. 1900, Nr. 25.

Side 345. D. Atlas VI 13; Skb. O 448, V 479, Æ 67, 381, 596; Skb. E 81, 96.

Side 346. Oluf Schumacher i Nærum maatte 1668 give Bøde, fordi han holdt Kro uden Bevilling (Hørsholms Jordebogs-Regnsk. 1668-69); i 1735 nævnes en Kromand i Nærum (Rtk. Beskrivelsesforretn. over Dronninggaard m. m. 1714, 1735). Skb. C 416; Rtk. Ekspeditionsprot. 1766, Nr. 538 (jvfr. Skb. D 773) og 1792, Nr. 362; Heibergs Artikel staar i »Sproggranskning«, jvfr. N. M. Petersen, Bidrag til d. danske Lit.'s Hist. (2. Udg.) V 1, S. 303; Heiberg, Akterne i Sagen mod Kroemand Jochum Jensen i Nærum (K. 1799); Schwänenflügel, P. A. Heiberg, S. 466 ff.; Højesteretsdommen er af 18. Novbr. 1797, Colbjørnsens Bevilling i Rtk. Ekspeditionsprot. 1798, Nr. 633.

Side 347. Sterm S. 404; Skb. D 815.

Side 348. Eksemplar af det gengivne satiriske Kobber i KBK. En Forklaring af Billedet findes hos Krohn (Nr. 1841). Med Hovedfiguren, der skænker Blæk i et Glas, idet han udsiger: »Korsfæster ham for min Skyld«, sigtes aabenbart til Colbjørnsen, og den pyntelig klædte Advokat, der staar ved hans Side og dypper sin Pen i det opskænkede Blæk, skal formodentlig være Kammeradvokat J. M. Schönheyder. Men iøvrigt ligger Billedets Symbolik, som det ofte er Tilfældet med Datidens Satirer, noget langt borte.

Side 349. Matr. 1688; Kallske Saml. Fol. 34; Skb. C 222.

Side 350. D. Atlas VI, 12; Skb. I 526; Skb. E 52; Trap, Danmark I. Udg. I, 162. — Holtegaard: Besigtelser 1660 efter Svenskekrigen (RA); Hørsholm Amts Jordebogs-Regnsk. 1669-70, 1674-75 (Sophie Amalies Arkiv); jvfr. Chr. IV's egenh. Breve VI, 260; P. Brock, Rosenberg I, 77; Nyrop, Strandmøllen, S. XXVII, og KD. II, III, V. Hans Merckel havde tillige et Hus i Nærum; hans Bestalling som Fiskemester i Kbhvns og Frederiksborg Len i Sjæll. Reg. 1648, 26. Juli.

Side 351. Sjæll. aabne Breve 1689, Nr. 109.

Side 352. Christensen S. 156; Rtk. Ekspeditionsprot. 1727-28, Nr. 131 (Indlæg). — Rtk. Ekspeditionsprot. 1690-97 Fol. 214, 1697-98 Fol. 533, 1699-1700 Fol. 364, 366; Rtk. Skov- og Jagtsager, Pakken Holtegaard 1742-60; LAS. Fæstebog 1692-1716, Fol. 78; Rtk. top. Saml.: Holtegaard.

Side 353. Skb. A 497; Sjæll. aabne Breve 1719 Nr. 164, 1721 Nr. 4; Rtk. Ekspeditionsprot. 15 Nr. 131 (Indlæg), jvfr. Brev af 21. Maj 1750 fra Forvalteren p. Dronninggaard (LAS. Kbhvns Amts Arkiv). — DK. Supplikprot. 1720 I Nr. 164, 1720 II Nr. 236, 1721 II Nr. 370, 1724 I Nr. 284; RKResol. 1726 Nr. 48; Højesterets Voteringsprot. 1725 A, Fol. 82 ff.

Side 354. RKResol. 1729, Nr. 14, 119; DK. Supplikprot. 1729 I Nr. 200, 1729 II Nr. 862; Skb. D 814; LAS. Sjæll. Landstings Skødeprot. Nr. 17 Fol. 341 f; Frølund, Holstebro (1871); Rtk. Beskrivelsesforretninger over Dronninggaard m. m. 1714, 1735 (Brev fra Laurs Nielsen af 29. Juni 1736). — RKResol. 1741, Nr. 41; Skb. C 219.

Side 355. Fr. Schwarz, Lommebog for Skuespilyndere 1785, S. 235; Overskou, D. d. Skueplads II, 37 f.; Luxdorphs Dagbøger I, 17.

Side 356. Skb. D 164; LAS. Præsteindberetn. til Hofman; Skb. D 358, 624, E 402; Rtk. Ekspeditionsprot. 1776-78, S. 244; Skb. G 514, I 136, 183. — Propekt af Holtegaard 1757 (p. Oregaard) viser Bygningen som den er nu.

Side 357. Jvfr. Sterm S. 417 f.

Side 358. Kort over Holtegaard 1794 (kopieret 1807) i Matrikulsark.

Side 359. Kallske Saml. Fol. 34.

Side 362. SRD VII, 57; Matr. 1688; Kort over Trørød 1771 i Matrikulsark.

Side 363. Eiler Nystrøm, Off. Forlystelser I, 13.

Side 365. Paa Skodz Borre boede 1645 Morten Rodelein med Hustru og en Tjenestepige (Kbhvns Lens Skattemandt, Hovedskatten 1645), i 1657 boede han der endnu med to andre (Præsteindberetn. 1657). — Den 26. Decbr. 1657 fik Oluf Brockenhuus kgl. Befaling til at lade reparere en Del Skanser i Sjælland, bl. a. »de tvende forige skandtzer imellem Strandmøllen oc fischerhofuet, hvor den liden øe Fide oc saa vel schal tages i acht« (Sjæll. Tegnl. anf. Dato, jvfr. KD. V, 421). Utankeligt er det ikke, at den ene af de her omtalte Skanser er Skodsborg; »Fiskerhovet« er da Vedbæk, og med den »liden Ø Fide«, der ellers ikke er fundet nævnt i datidige Kilder, kan være ment en af Øerne i Bækkens Udlob ved det senere Enrum. Der kan dog ogsaa være sigtet til et Par Skanser Syd for Strandmøllen, men det maa i denne Forbindelse bemærkes, at Skovshoved allerede omkring Aar 1500 bærer sit nuværende Navn (Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, K. 1904, S. 37). Paa et Kort over Sundet (i RA), der viser Kongens Overfart til Skaane og Flaadens Landing ved Rå den 29. Maj 1676, findes paa den danske Side afsat et Hus mellem Papirmøllen og Vedbæk; det er Skodsborg-Hus, men Navnet angives ikke, hvilket derimod er Tilfældet paa et Kort i KBK (Gl. kgl. Saml. 717 Fol., Nr. 5), der formodentlig stammer fra Slutningen af det syttende Aarhundrede. Fort eller Skanser findes dog ikke antydet paa noget af Kortene. — Hvad der af Trap (Danmark 2. Udg. III, 176) anføres om Fortets Indtagelse 1807, maa skyldes en mundtlig Meddelelse af Ræder. — I Kbhvns Slots Regnskab 1623-24 nævnes (under Husbondhold i Søllerød Sogn) Niels Persen i »Schodsmosze« — rimeligvis Forløberen for Lokalteten Skodsborg.

Side 366. Gudmand Bendsen boede 1668-69 i Schotzborrigh (Dron. Sophie Analies Ark. i RA: Hørsholm Amts Jordebogs-Regnsk. 1668-69); Huset opføres blandt »Kathen, die zwar in dem Landbuch nicht eingefuhren sein«, men dog giver aarlig Afgift. — Matr. 1688 (Markbogen): Krigsfordebog 1718 for det Kronborgske Distrikt; RKResol. 1730, Nr. 104; Rtk. Missiveprot. for Ryttergodset Littr. Ø, S. 628. — Prof. Schierns Udvikling om Navnene Skodsborg og Retraite (Hist. Tidsskr. 4. R. II, 960 f.) passer ikke. De to Lyststeder kaldes ogsaa undertiden »Nedre Skodsborg« (=: Retraite) og »Øvre Skodsborg« (Treschows Indberetn. af 15. Maj 1759 blandt Præsteindberetningerne til Hofman (LAS) og Adresseavisen 1784, Nr. 85).

Side 367. Retraite: Om Louis Robert Hippolyte de Bréhan, comte de Plélo (1699-1734) se Hist. Tidsskr. 4. R. II og Holm, Danm.-Norges Hist. I, 197 ff.; hans »Lettre à M. le Chevalier ***« findes i Pièces intéressantes (udg. af de la Place), Bruxelles 1785 III p. 282-311. — Kortet, hvoraf et Udsnit er gengivet, ligger i LAS, 2. Overførster-Inspektions Arkiv, Kortrulle 20.

Side 368. Pers. Tidsskr. 4. R. II 57; Skb. B 268, 375, C 297, D 354; Rtk. Ekspeditionsprot. 1766-69, Nr. 406 (Indlæg), jvfr. RKResol. 1768, Nr. 76.

Side 369. Skb. E, 18, 233, 268, F 335; Handelstidenden 1803, Nr. 34; Minerva 1792 I. Kvartal S. 387 ff. jvfr. 1790 I. Kv. S. 55; Thaarups Statistik II, 406. — Litografiet i Traps Danmark I. Udg.

Side 370. Skb. K 153, O 3; Gliemann S. 282; Sterm S. 422; Dansk Tidsskr. 1901, S. 613 ff.; Skb. K 152, T 62 (den kgl. Resol. om Oliemøllens Afhængelse er af 9. Marts 1821) jvfr. Nyrop, Strandmøllen, S. 258; Skb. BB 82. — Skodsborg; Skb. B 314. Muligvis er Carl Chr. Hunter identisk med den H., der nævnes i Luxdorphs Dagb. I, 3 og 252; boede i saa Fald paa Springforbi 1765.

Side 372. Regnsk. for Dronninggaard og Frederiksdal 1744, Bilag A; Kallske Saml. Fol. 34; Skb. D 291, 372; Luxdorps Dagb. I, 147; Skb. D 608, 609; Rtk. Skov- og Jagtvæsen: Kopibog ang. Dyrehaverne 1771, 5. Oktbr. (om Sprengtporten); Skb. F 634, M 112, Z 511; Sterm S. 412; Skb. CC 453, 646.

Side 374. Abrahams, Meddel. om mit Liv, S. 471 f.; Berl. Tid. 1874 Nr. 129. — Træsnittet i Ill. Tid. 1879, 10. Aug.

Side 375. Søllerød Kommunes Arkiv. — Berl. Tid. 1874, Nr. 114; Skodsborg Badehotel aabnedes 19. Maj 1874.

Side 376. Kallske Saml. Fol. 34.

Side 377. Aggershvile: Antegn. til Frederiksdals Regnsk. 1735, Bilag 5; Skb. E 47; Kallske Saml. Fol. 34; Holger Hansen, Slægten Klauman (K. 1922); Skb. D 101; om Rantzau-Aschebergs Landflygtighed se Johanne Skovgaard i Festskrift til Kr. Erslev 1927 og C. Elling i Tilskueren 1938.

Side 378. Skb. E 47, 600, 612; Adresseavisen 1766, Nr. 47 (Tillæg S. 3); Luxdorps Dagb. II, 209; Rapport fra Skovrider Mønster 1780, 25. Oktbr. (Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager Gruppe 12); Raadst. Vurderinger; Skb. F 106, 166, 286, G. 294, H 131, M 504, P 529, 533, R 364, Æ 197; Matrikulsark. ældste Originalkort (Sokkelunds Herred Nr. 7). — Ill. Tid. 1867, Nr. 412; Urnehøj kaldtes af Folk fra Egnen ogsaa »Sukkertoppen«.

Side 379. Sterm S. 411.

Side 380. Skb. C 294, H 225, I 269; Moes Tidsskr. for norsk Personalhist. I 449, Note; Skb. P 195, T 110, Ø 794, EE 297; Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager Gruppe 4 Nr. 19.

Side 381. Sølst. Skb. E 266, F 688, G 363, H 489, M 124. — Den gengivne Akvarel i KBK (tidl. Windings Saml.).

Side 382. Skb. CC 105; Sterm S. 417.

Side 383. Enrum: Regnsk. for Frederiksdal og Dronninggaard 1731-32, Bilag 1; RKR. Resol. 1734, Nr. 122; Kallske Saml. Fol. 34; Jacobis Fæstebrev var af 30. Aug. 1731, og han solgte Enrum til Mich. Fabritius for 6000 Rdlr. (Rtk. top. Saml.: Vedbæk og Brev fra Dronninggaards Forvalter af 5. Maj 1749 i Kbhvns Amts Ark. LAS); Bernstorffske Pap. I, 481; Skb. D 349, 802, E 408, G 97, I 149 (jvfr. F 12).

Side 384. Ramdohr, Studien auf einer Reise nach Dännemark, Hannover 1792, S. 247 ff.; Bobé, Reventlowske Pap. VI, 603; Hirschfeld, Theorie der Gartenkunst III, 222, jvfr. Christensen S. 274.

Side 385. Datoerne i Kildeindskriften stemmer ikke helt med den historiske Virkelighed.

Side 386. Gliemann S. 281, jvfr. Ramdohr, anf. Sted.

Side 387. Skb. L 604, M 109 N 471, 496, 717.

Side 388. Skb. S 260, BB 262, CC 251; den bekendte Retslærde Janus Kolderup-Rosenvinge maatte i 1847 paa sin længst afdøde Faders Vegne give Skøde paa Enrum, men har aldrig selv været Ejer; Sterm S. 384; Ill. Tid. 1864, 24. Juli. — Vedbæk Kapel: Ill. Tid. 1871, 4. Juni.

Side 389. Kanc. Brevb. 1596, 1. April, 15. Maj, 17. Juli; Kbhvns Lens Jordebøger; Præsteindberetninger 1651; Besigtelser 1660-1661; Matr. 1688; KD VII, 483. — Kobbermøllen: Sjæll. Reg. 1632-37, Fol. 277; Indk. Breve til DK 1636, 26. Juni; Sjæll. Tegn. 1636-39, Fol. 120.

Side 390. KD III 262; Besigtelser 1660-1661; Sjæll. aabne Breve 1662, Nr. 4 og 88; Rtk. Skødebog N, 57, jvfr. Kronens Skøder II, 272.

Side 391. Sjæll. aabne Breve 1690, Nr. 266; Skb. A 70, C 276; Rtk. kgl. Resol. 1747, Nr. 129, og Ekspeditionsprot. 1747, Nr. 135; Skb. D 35.

Side 392. Skb. C 276, D 380, E 99; Folketælling 1787, Søllerød Sogn (hvoraf ses, at Rønnedal hørte til Enrum); Bobé, Reventl. Pap. VI, 604. — Kbhvns Rytterdistrikts Birks Arkiv (LAS): Auktionsforretninger 1804, Nr. 26.

Side 393. Skb. N 471; Kort over Enrum 1806 i Matrikulsark. (paa Alexan-

drias Areal 96060 Kv. Al. laa Teglbakken længst mod Syd). — Collegialtid. 1810, Nr. 40, jvfr. Gliemann S. 282; Reskriptsaml. 1841, 11. Juni; Bkg. 1865, 22. Novbr.; Skb. KK 751, NN 468, 816. — Staals-Huus nævnes i Folketælling 1787, jvfr. Traps Danmark 1. Udg. I, 162.

Side 394. Skb. C 408; Rtk. kgl. Resol. 1766 Nr. 19 og Ekspeditionsprot. 1760-66 Nr. 466; Skb. D 802, N 471.

Side 395. Skb. N 495, 496. — Skb. D 779, E 338; DK. Supplikprot. 1782 Marts, Nr. 673 og Sjæll. aabne Breve 1782, Nr. 348.

Side 396. Skb. F 294, G 97, H 26 (jvfr. I 150), O 198, P 311, R 51, 132, 315, X 527; Sterm S. 416. — Vedbæk Kro: DK Indlæg til Reg. og Tegn. ad 1650, 3. Febr.; Nyrop, Strandmøllen S. 16; Sophie Amalies Ark., Hørsholm Amts Jordebogsregnsk. 1670-71, 1680-81; Rtk. Dokumenter vedr. Frederiksdals og Dronninggaards Godser 1715-35 (Læg 18); Skb. D 618, E 35.

Side 397. Berl. Tid. 1768, Nr. 30, og Rtk. Ekspeditionsprot. 1768, Nr. 406 (Indlæg). — Sjæll. aabne Breve 1688, Nr. 151, 1689, Nr. 109; Sjæll. Miss. 1688, Nr. 213; Christensen S. 262; Rtk. Ekspeditionsprot. 1806, Nr. 542; Sterm S. 421.

Side 398. Kbhvns Lenseregnsk. og Lensjordebøger; Jordebøger, indsendt i Enh. til Missive 1651^{17/1}; Jorbog 1670 i Kbhvns Amts Jordebogsregnsk. 1670-72; Gentofte Markbog ved Matr. 1688.

Side 399. Ovenfor citerede Skødekort-Pakke i Rtk.; DK. Supplikprot. 1797 II, Nr. 4069; Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager Gruppe 6: Udvisning til forskelligt Brug 1802^{8/10}; Sterm, S. 347; Johanne Luise Heiberg, Et Liv I, 311; Bkg. 1877, Nr. 17; Blade af Taarbæk Sogns Historie, 1909.

Side 400. Kortet, hvoraf et Udsnit gengives, kan tidligst være fra Tiden omkring 1760, da Raavads Mølle angives som Fileværk. Tegneren anfører Søbakken og Annabjerg som to Lyststeder, det sidste Syd for Bækken paa det senere Christiansros Plads, men i Skøder fra 1780erne og nedefter i Tiden (f. Eks. Skb. F, 481, og G. 166) hedder det bestandig »Annaberggaard nu Søbakken kaldet«, og gennem de skiftende Ejere kan man konstatere, at det virkelig er Annabjerg, der har skiftet Navn. Tegneren har formodentlig ikke været rigtig underrettet. Paa Kortet ses endvidere »Stockerup«, hvormed menes det Hus, Joh. Drewsen overtog (jvfr. Anmærkning til Side 407); dets Grund, der indgik under Strandmøllen, kaldtes langt ned i Tiden »Stockerup Mark« og laa op til Nordgrænsen af Taarbæk; 1735 androg Drewsens Enke om at maatte opsætte en Bom til Opkrævning af Passagepenge paa »det Stykke Landevej [paa hendes Grund] imellem Taarbæk og Papirsmøllen og især paa Stockerups Mark«, men fik Afslag (Rtk. Kammerkoll. Ekstraktprot. Litra X (1735), Nr. 250). — Taarbæksdal: Rtk. Jorbog over Kongl. Maj. beholdne Jordegods paa Kbhvns Amt 1687; LAS. Sjæll. Stiftamts Ark.: Kroerne paa Landet 1734-48; RA. Kbhvns Rytterdistrikts Regnsk. 1718, Bilag K (Fæstebrevet til Jochum Friis er af 16. Juli 1718); RKResol. 1721, Nr. 145; Rtk. Kbhvns Civilestats Kont. kgl. Resol. 1725, Nr. 38; RKResol. 1730, Nr. 55, 59, 77.

Side 401. RKResol. 1740, Nr. 115; Skb. C, 273; Kbhvns Rytterd. Regnsk. 1730, Bilag N; RKResol. 1732, Nr. 47; Skb. C, 273; Rtk. Ekspeditionsprot. 1745^{1/2} (Nr. 373); Kjøbenhavnsposten 1827, Nr. 52. Skb. D, 671; LAS, Fred. Hospitals indk. Sager 1770^{22/10} og^{24/10}; Luxdorfs Dagb. I, 437; Skb. E, 169; Sterm. S. 370.

Side 402. Annabjerg: Kallske Saml. Fol. 34; det i Skødet paa Taarbæksdal 1744 (Skb. C, 273) nævnte »Lyststed« paa Bakken kan muligvis være identisk med Annabjerg; Kbhvns Post-Rytter 1747, 5. Maj; Kbhvns Rytterdistr. Regnsk. 1755, Bilag Q; Skb. E, 149; Skb. F, 481 (Berghauptmand Peder Ascanius synes at have været Medejer af Søbakken i Bradts Tid); Skb. G, 166; Skb. H, 231.

Side 403. Skb. I, 257; Rahbeks Erindringer V, 239; Politivennen 1799, S. 1214; Skb. U, 272; Skb. Ø, 48; H. N. Clausen, Optegn. om mit Levned og min Tids Hist. (K. 1877), S. 156 f. — Christiansro (Rolighed): Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnsk. 1737, Bilag K. — Velkomsten i Nationalmus. 2. Afd. (Inv. 7070) er i sin Helhed gengivet i Holger Hansen, Slægten Klauman (K. 1922),

S. 117-18; Rolighed identificeres her urigtigt med den langt yngre Ejendom af samme Navn ved Aggershvide.

Side 404. Skb. D, 20; Luxdorps Dagb. I, 278, 350; Skb. E, 669; Skb. F, 81, 471; Skb. I, 330; Sterm, S. 364. — Neptunus: Kallske Saml. Fol. 34; Skb. C 482; Hofmans Supplement til Danske Atlas VI (1774), S. 9.

Side 405. Vurdering 17. Jan. 1783 i Raadst. (Vurderinger uden for Kbhvn.: den her nævnte M. Tybjerg var øjensynlig Ejer, men Ross var endnu Skødehaver); Skb. F 390; Skb. H 565; Skb. I 241; Skb. L 248; Skb. S 389 (Neptunus kaldes derefter »Haabet«).

Side 406. Johs. Werner, Taarbæk Kirke (K. 1914); H. F. Rørdam, Peter Rørdam III, 161, 239 f., 400, m. fl. St. Ved Kirkens Jubilæum 1914 opsattes en Mindetavle i Muren. — Erichsborg: Fru Heiberg, Et Liv I, 311; Friithof Brandt, Den unge Søren Kierkegaard (K. 1929), S. 320 ff., jvfr. Pers. Tidsskr. 9. R. V, 204; Skb. K 46, 478; Skb. X 493. — Et af de ældste Lyststeder i Taarbæk, hvis Spor dog ikke har kunnet følges, var opført af Byggespekulanten Tømmerhandler Svend Jegind paa to ledige Huspladser, han tog i Fæste 1756; han maatte imidlertid give et Par hollandske Kreditorer Pant i Landstedet for en protesteret Veksel, og det endte med, at det stilledes til Auktion 1764 og solgtes for en Bagatel til Regimentsskriverens Fuldmægtig Hans Jac. Holm, der satte det i god Stand og endnu ejede det i 1770erne. (RA. Rytterd. Regnskab 1756, Bilag Q; Skb. D, 392 og 585; LAS. Kbhvns Amts Brandforsikringsforretn. 1761-70, Nr. 55 a; Jordebog 1773; Danske Atlas VI, S. 9).

Side 407. Lyngby Kirkebog; KBK. Ny kgl. Saml. Fol. 1489, S. 13 f.; Christensen, Hørsholms Hist., S. 262 f.; Lyngby Markbog ved Matr. 1688; Nyrop, Strandmøllen, S. 101 f.; Skb. A, 35; LAS. Kbhvns Amtsforvalterark. Fæstebog 1692-1716, Fol. 56, 159. — Fr. Barfod, der til sin Drewsen-Biografi (ovennævnte Nr. af Ny kgl. Saml.) har benyttet en Række Aktstykker, der næppe mere findes, fortæller, at Joh. Drewsen 16. Febr. 1727 fik Fæste paa endnu et Hus, der ogsaa var udflyttet fra det nedbrudte Stokkerup; det er det Hus Stockerup, der findes afsat paa Kortet S. 400 og virkelig laa paa en tiloversbleven Stump af den nedbrudte Landsbys Byrmark; sammen med Springforbi regnedes det siden som Strandmøllens Tilliggende. Et Lyststed »Philadelphia« nævnes i Beg. af 19. Aarh. ofte i Forbindelse med Springforbi.

Side 408. Rtk. Kammerkollegiets Ekstraktprot. Litr. Y (1736), Nr. 22, og Rytterd. Kont. Missiveprot. 1736, Jan.-Juli, Pag. 109 ff.; Drewsens Enke fremlagde to Skøder af 9. Maj 1672 og 13. Febr. 1680 til Støtte for sin Paastand om, »at bemeldte Springforbi til et Krohus er opbyggt i Steden for en Kro og tilliggende Jord udi Stokkerup«. Det er meget tvivlsomt, om Springforbi endnu 1774 var Kro, saaledes som der staar i Hofmans Supplement til Danske Atlas (Tom VI, 9). — Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnsk. 1736, Bilag Litr. L; Kallske Saml. Fol. 34; Skb. D, 143; Nyrop, Strandmøllen, S. 189 f.; Rtk. Skødeprot. Nr. 14, Fol. 283; Liebenberg, Bidr. til den oehlenschlägerske Literaturs Hist. I, 321 f.

Side 409. Luxdorps Dagb. I, 10, 45, 122, 368, 374 m. fl. St.; Langebeks Breve (ved Rørdam, K. 1895), S. 469; Nystrøm, Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse (K. 1925), S. 68, 520.

Side 410. Skb. U, 429; Memoirer og Breve XXV (K. 1916), S. 128 ff.; Sterm, S. 377; Skb. EE, 134. — Stokkerupgaard: Skb. Ø 69 (den Byggeplads, Drewsen gav Bang i Fæste, laa lige op til det gamle Stokkeruphus, hvis Beboere skulde have Ret til at hente Vand paa Bangs Grund); Skb. CC 115. — Havslunde: Skb. EE 39.

Side 411. Script. Rer. Dan. VI 59; Danske Mag. V, 292; KD. IV, 21, og Nyrop, Strandmøllen, S. VIII; Danske Mag. 3. R., V, 82. — Jacob Muus: RA. Kbhvns Lens Udgiftsregnsk. 1599-1600 og Kbhvns Lensregnsk. 1601-02 (Listen over Rug, som Bønderne har bagt Kavringer af); Hist. Tidsskr. 6. R. I, 576, 578 (kaldes her: *Hans Meusen*).

Side 412. Kanc. Brevb. 1600 ¹²/₃; F. R. Friis, Saml. til dansk Bygnings- og

Kunsthist., S. 23 og 137; Kbhvns Lens Jordebøger 1632-33 og 1635-36. — KD. V, 175; Besigtelseskomm. ^{30/8} 1660 efter Svenskekrigen (hvor det i Synsvidnet hedder om Møllestrup, at det er »en sær Gaard, som nu er ganske øde og Jorden lagt til Breidemølle«); Kronens Skøder II, 272; Matr. 1664 og Matr. 1688; LAS. Sjæll. Landstings Skødeprot. 1689-93, Fol. 157; Lyngby Kirkebog (der staar: Gehejme raad Vibes Lystgaard i Lyngby).

Side 413. Bobé, Slægten Ahlefeldts Hist. VI, 58; Aarsberetn. fra Geheimearchivet VI, 293, og Kgl. Kammerregnskaber (ved Marquard), S. 430; Küttner, Reise durch Deutschland, Dänemark etc. II (Leipzig 1801), S. 141, 143; Nyeste Skilderie af Kjbhvn. 1807, 5. Maj; Folk kaldte ogsaa ofte Slottet med det bagvendte Navn: Sorgenfryd. — LAS. Sjæll. Landstings Skødeprot. 1701-05, Fol. 179.

Side 414. Højesterets Voteringsprot. 1723 B, Fol. 14; Skb. B, 7, 9 (ved Abraham Lehns Overtagelse af Sorgenfri medfulgte de i Skoven staaende Fasan- og Lysthuse m. v., Store Kro og 5 andre Skovhuse); Skb. B, 2; Gersdorffs Dagbog (KBK. Ny kgl. Saml. 4to, Nr. 1099) 1720 ^{1/10}, 1722 ^{9/10}, 1723 ^{28/7}; E. Pontoppidan, Schau-Bühne des alten und jetzigen Dännemarks (Bremen 1730) I, 77 f.; Rtk. Skødebog Nr. 11, S. 544.

Side 415. Brasch, Vemmetoftes Hist. II, 196, 199, 215; Rtk. kgl. Resol. 1735, Nr. 162, 1737, Nr. 95, 1739, Nr. 34, 1742, Nr. 126; RKResol. 1741, Nr. 31 (Gartneren hed Lars Rude). — Efterretningen om at Markgrevinde Sophie Christiane, Sophie Magdalenes Moder, havde Ophold paa Sorgenfri (jvfr. Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 181), er næppe rigtig; hun døde i Aug. 1737. — Rtk. kgl. Resol. 1742, Nrr. 233 og 250, 1743, Nrr. 7, 93, 254, 1746, Nr. 19.

Side 416. Fyrstinden af Ostfriesland paa Sorgenfri: Brev fra Fyrstindens Hofmester Schlegel til Jægermester Gram, dat. 4. Maj 1747 (i RA. Skov- og Jagtsager, Pakkesager Gruppe 11, Vildtleverancer); det var den første Sommer, hun var der, Sommeren 1746 tilbragte hun paa Fredensborg; Rtk. kgl. Resol. 1751, Nr. 23, 1752, Nrr. 118, 172, 1753, Nrr. 76, 206, 253.

Side 417. Rtk. kgl. Resol. 1754, Nrr. 165, 198 (Orangerihusets Nedbrydning), 1755, Nrr. 30, 173, 242; Rtk. kgl. Resol. 1756, Nr. 80, samt Bilag ved Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1756, Nr. 15 (om Bortsalg af Sorgenfri); Rtk. kgl. Resol. 1756, Nr. 107, samt Bilag ved Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1756, Nr. 18; Rtk. kgl. Resol. 1756, Nr. 215 (jvfr. RKResol. 1747, Nr. 32), 1756, Nr. 225, 1757, Nrr. 36, 207 (yderligere Laan), 1758, Nr. 136.

Side 418. Grev Holck; Rtk. kgl. Resol. 1766, Nr. 64, og Dokumenter til Rtk. kgl. Resol., anførte Nr. — Rtk. kgl. Resol. 1766, Nr. 69; Luxdorps Dagbøger I, 277.

Side 419. Berl. Tid. 1767, Nr. 3. — Rtk. kgl. Resol. 1768, Nr. 31; Desmercières fik Sorgenfri overleveret 23. Marts 1768 (RA. Assignationskont. kgl. Resol.), men fik først Skøde ved kgl. aabent Brev af 31. Jan. 1769 (Rtk. Skødeprot. Nr. 14, S. 304), jvfr. Skb. E, 598. — LAS. Sjæll. Landstings Skødeprot. 1783-94, Fol. 69, jvfr. Skb. K, 2; Rtk. kgl. Resol. 1782, Nr. 175, jvfr. Luxdorps Dagbøger II, 260, og Nyrop, Joh. Fred. Classen, S. 272 f. Det er næppe rigtigt, som Nyrop formoder, at denne Sag hænger sammen med Classens Forhold til Arveprins Frederik; Arveprinsen havde i hvert Fald intet at gøre med Sorgenfri paa dette Tidspunkt.

Side 420. LAS. Sjæll. Landstings Skødeprot. ovenfor cit. Sted. Om Henrik Bolten se Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 589 f.; Luxdorps Dagbøger II, 338 f.; LAS. Sjæll. Landst. Skødeprot. 1783-94, Fol. 249, jvfr. Skb. K, 3.

Side 421. Skb. N, 268; H. F. Rørdam, Peter Rørdam III, 351, 391, 444, 527 o. fl. St.; Skb. EE, 355.

Side 422. Fra Arkiv og Museum IV, 607 ff.: Rtk. Embedsansøgninger: Dieussart; Rtk. Relationsprot. 1710, S. 297, og Bestallingsprot. 1708-12, S. 284.

Side 423. Den gengivne Grundplan i den nedenfor citerede Partikulærkammerpakke.

Side 424. RA. Partikulærkammeret: Sager ang. Bygningsarbejder paa Sor-

genfri Slot 1742-45; Rtk. kgl. Resol. 1744, Nr. 99; Vilh. Lorenzen, Landgaarde og Lyststeder I (K. 1916).

Side 425. Den gengivne Tegning findes i den citerede Partikulærkammerpakke; Kallske Saml. Fol. 34.

Side 426. Rtk. kgl. Resol. 1756, Nr. 107, samt Bilag ved Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1756, Nr. 18; Rtk. kgl. Resol. 1756, Nr. 225; Hist. Medd. om Kbhvn. 2. R. II (Billedet af Sorgenfri 1757 her gengivet); Pont. Danske Atlas II, 228; Kallske Saml. Fol. 34; Luxdorfs Dagbøger II, 43. — RA. Partikulærk. Arveprins Frederiks Kassebøger, navnlig 1794, S. 41; Meyns Tegninger til Sorgenfri i Nationalmuseet (Grundplanen dateret 1789, samme Aar som Arveprinsen købte Slottet). Det var aabenbart Arveprins Frederik, der lod den gamle Køkkenbygning lave om til »Nebenbygning« og forlængede det nordre Sæt Bygninger ved Opkørslen.

Side 427. Den gengivne Tegning i Nationalmuseet. — Foruden Meyns Tegninger ligger her ogsaa en Række Planer af det gamle Slot, der rimeligvis er optagne eller benyttede i Anledning af den forestaaende Ombygning, og som nøje svarer til Thurahs Grundplaner i D. Vitruv. Det ses, at Staldbygningen (den nordre Vinkelfløj ved Opkørslen, sml. Planen i nærværende Skrift S. 423), aabenbart ved Arveprinsens Overtagelse af Sorgenfri, har været benyttet til Væveri med 50 Manchesterstole, drevet af en Hestemølle. — Skb. M, 529; Leo Swane, Nic. Abildgaard, Kbhvn. 1927, S. 86, 144 (med Billeder); Nyeste Skild. af Kjøbhvn. 2. Aarg., Nr. 62 (1804), 4. Aarg. Nr. 59 og 104 (1807); L. M. Wedels Indenlandske Rejse, II (Odense 1806), S. 43; Rort over Sorgenfri Skov 1858 (LAS: Skovkort fra 1. Kbhvnske Distrikt); H. F. Rørdam, Peter Rørdam III, 543.

Side 428. Peter van Hurks Lystgaard: Skb. B, 311, 312; Fæstebrev af 23. Aug. 1737 ved Regnsk. for Frederiksdal, Dronninggaard og Sorgenfri for 1737 (i RA); Fæstebrev af 12. April 1745 ved samme Regnsk. for 1747 (Bilag L); Kallske Saml. Fol. 34; Nyrop, N. L. Reiersen, S. 121.

Side 430. Skb. D, 672, 673; Rtk. Overjærgemesterens Arkiv: Indk. Breve fra Distrikterne paa Kbhvns m. fl. Amt 1767, 22. Aug.; Adresseavisen 1770, Nr. 67 (Side 7, Sp. 1); Skb. F, 108 (ved Auktionen 1782 laa af Fæstejord kun den Del, som van Hurk havde faaet Fæstebrev paa 1737, til Lyststedet, hvad han havde erhvervet ved Fæstebrevet 1745, blev lagt til Vildnis (sml. nærværende Skrift, S. 138 f.); det betød dog næppe meget for Salgsværdien); Skb. F, 113; Skb. X, 442; Skb. Ø, 691; Skb. AA, 638; Skb. BB, 624. — Bluhmes Lyststed: Fæstebrev 1744 ved Regnskab for Frederiksdal, Dronninggaard og Sorgenfri 1747-48 (RA); Kallske Saml. Fol. 34.

Side 431. Skb. C, 329; Rtk. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nr. 319 (med Indlæg), og Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1764, Nr. 153; Skb. K, 317, 320; Skb. M, 422; Pers. Tidsskr. 9. R. III, 160 ff.; Skb. AA, 608; Skb. BB, 640. — Jægerhuset: Notat om Nissens Fæstebrev ved Regnsk. for Sorgenfri 1745 (i Frederiksdals Regnsk. for 1747-48), Günthers Fæstebrev af 6. Juli 1746 ved Frederiksdals Regnsk. for 1747. — Jægergaarden: RKR. Resol. 1747, Nr. 26; Partikulærk. Prot. over kgl. Indtægtsordrer 1747, S. 16 og 24. — Skb. D, 127, jvfr. Dam og Schæffer, De danske Apotekers Hist. I, 253.

Side 432. Réverie: Skb. D, 544, 551; Rtk. Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1761, Nr. 154, og Ekspeditionsprot. 1760-63, Nr. 363 (med Indlæg); C. A. Trier, Ulrik Adolf Holstein (Kbhvn. 1916), S. 78 f., 128; Skb. E, 257 (Holstein havde solgt Réverie til Kaptajnlejt. Rasmus Arendrup ved Skøde af 11. Juni 1773, og denne overdrog det atter til Bildsted ved Skøde af 29. Marts 1774); Luxdorfs Dagb. II, 270; Skb. F, 269; Skb. I, 592; Skb. M, 501; Swane, Abildgaard, S. 87 f. — Jægergaarden: Skb. D, 533; Skb. K, 459.

Side 433. Bobé, Reventlowske Pap. VIII, Tillæg, S. 9. Den gengivne Brevpassus er *ikke* (som anført i Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 601) fra Gerstenberg, der ikke vides at have ejet Landsted i Lyngby, men derfor naturligvis godt kan

have boet der. Brevet til Gleim (i Gleimstift i Halberstadt) er *baade* fra Gerstenberg og Resewitz; den første har skrevet Hovedbrevet, hvortil den sidste føjer en længere Efterskrift, og her findes Omtalen af Jærgaarden. — Skb. E, 192; Skb. K. 459; Skb. Z, 524.

Side 434. Vildnis (Frieboeshvile): Skb. D, 673; Skb. F, 44; Skb. H, 54; DK. 1. Depts Missiver og aabne Breve 1846, Nr. 185, og Testamentprot. 1846-48, Nr. 20, jvfr. Skb. BB, 263 og Nanna Lange, Den Bodenhoffske Slægtebog (1914), S. 66 f.

Side 436. Kortet over Sorgenfri er — ligesom Kortet over Frederiksdal Side 521 — udført efter Forlæg i Matrikulsarkivet, tegnede af P. Steffens 1810 til Brug ved Matrikuleringen, men kasserede ved Eftermaalningen. De synes nemlig til Dels kopieret over ældre Originaler (for Sorgenfri-Kortets Vedkommende fra ca. 1790), hvilket topografisk for saa vidt er en Fordel som Kortmaterialet fra Tiden før Matrikuleringen er ret begrænset, medens den finere Udmaaling her ingen større Rolle spiller. Iøvrigt kan bemærkes, at Bygningerne i Reglen ikke er Matrikulkortenes stærke Side — dem interesserede man sig ikke meget for.

Side 437. Lottenborg: T. Bugges Kort i KBK. Ny kgl. Saml. Fol. 387 e; Skb. G, 159, jvfr. Fra Arkiv og Museum V, 68; Skb. U, 309; Skb. Ø, 188 (jvfr. Æ, 75); Skb. AA, 55. — Stenhuggerhuset: Jordebog 1734 ved Frederiksdals og Dronninggaards Regnsk. 1734-35 (RA); Rtk. Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1755, Nr. 14; Skb. E, 17, 261; Skb. H, 509; Skb. L, 502; Skb. N, 51, Skb. V, 213, 274. — Bryde Skovhus: Skb. K, 117, 210; Skb. U, 318, og Skb. X, 467 (C. F. Weidemann blev 1826 gift med Jongs Enke og overtog Bagergaarden); Fr. Meisler, Opfostringshusdrenge Nr. 101, 2. Oplag (Kbhvn. 1891), S. 6 og 12.

Side 438. En Fremstilling af Frydenlunds Historie blev efter Anmodning af Kammerherre L. Castenskiold i 1876 udarbejdet af Gehejmearkivar Wegener; Optegnelser og Materiale til dette Skrift (til Dels med Plesners Haand) findes i Rigsarkivets Arkiv, og er her benyttet jævnsides med Kilderne. Wegeners Afhandling blev siden autograferet.

Side 439. Matr. 1688 Markbogen (Synsforretningen er her som ved de fleste andre Matrikuleringsarbejder i de tre nordsjællandske Sogne foretaget 1682); Kronens Skøder II 533, jvfr. Hist. Tidsskr. 7. R. IV 81; Bobé, Reventl. Pap. VIII, Tilføjelser S. 34; Kbhvns Amts Jordebogsregnsk. 1684-85 S. 13, 1687-88 S. 7, 1688-89 S. 15, 1689-90 S. 3, 1690-91 S. 3, 1691-92 S. 3, 1692-93 S. 12, sml. Antegn. 1688-89 Post 4 (Reventlow nævnes første Gang i Regnsk. 1692-93 som Forpagter af Frydenlund, i de andre Regnskaber angives ikke Forpagterens Navn).

Side 440. Vrigny, Relation d'un voyage fait en Danemarc (1707), p. 213; Hollst. Correspondent 1722, Nr. 55; Partikulærk. Bygningsregnskaber (RA); RKResol. 1730, Nr. 69, 73 og 87, 1731, Nr. 7.

Side 441. Danske Saml. 2. R. IV (Registret); Partikulærkasse-Regnskab 1760 og Bygningsregnsk. 1761; Kallske Saml. Fol. 34; Thurah, D. d. Vitruvius II, 98 (Enkeltheder i Havens Anlæg blev senere ændret af Jardin); Høst Clio I 3, S. 131; Tidsskr. for Kunstindustri 1899, S. 40 f.; Christensen S. 110.

Side 444. Rtk. Dok. ang. Frydenlund Slot 1772; Luxdorps Dagb. I, 456. — Rentekammerskr. til Stiftamtmand Knuth af 9. April 1842 (Forst- og Jagtkontorets Kopibog Brevnr. 772); om Mathildevejen se iøvrigt Forst-Domænejournal G Nr. 1744 (RA). — Rtk. kgl. Resol. 1778, 16. Febr.

Side 445. Rtk. kgl. Resol. 1782 19. Septbr., 1783 6. Jan., 1788 16. Septbr., 1790 7. April, 1792 1. Febr., 1793 10. Juli og 18. Septbr.; Rtk. Sjæll. Kont. Skødebog 1, Side 1; Skb. I, 148; Bobé, Reventl. Pap. VI, 57 og 502; Bohemans Lefnads-hændelser i 3. Hefte af Gömdt år icke glömdt, udg. af C. F. Ridderstad, Linköping 1846. — En Kopi af den gengivne Tegning i Nationalmuseet.

Side 446. Et Kort over Frydenlund fra 1811 (i Matrikulsark.) viser Grundrisset af de nuværende Bygninger; med Navnet »Dyrehaven« betegnes her et lille Skovparti i Parken Syd for Hovedbygningen.

Side 447. Skb. K. 399, 425 (ved Auktionen 1803 angives Ejendommens Areal

til 71 Tdr. Land); Skb. L. 361; Linstow købte Frydenlund for at faa en passende Embedsbolig.

Side 448. Schönberg, Zur Biographie des Etatsrathes C. F. Schumacher, 1837; Rtk. kgl. Resol. 1817, Nr. 94.

Side 449-51. Wegeners hist. Efterretn. om Frydenlund.

Side 453. Træsnittet i Ill. Tid. 1864, 12. Juni; Plakat af 25. Marts 1777; Raadst. Vurderinger (udenbys før 1807); Forordn. 15. Febr. 1786; Rtk. Dokumenter vedk. Bommene 1780-95.

Side 454. Rtk. Sager til Sjæll. Kontors Journaler Nr. 15 og 16, passim, Kopibog 1786 Nr. 2130, 1787 Nr. 1669, 1790 Nr. 689.

Side 455. Skb. F 660; Sager til Sjæll. Kontors Journaler Nr. 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, passim; Indlæg til Rentek.s danske Ekspeditionsprot. 1790-93, Pag. 88; Skb. G 527, H 359, I 317, 412, 680; 1808 købte Christopher Nimb tillige et Husmandshus (M. 148). — Sager, Vejpassage, Bommene og sammes Bortforpagtning vedk., 1796-1803; Bomforpagtninger, bl. a. ved Helsingørsvæjen; Skoder paa Bomhuse og Vejmandshuse, Bomforpagtningsauktioner etc. 1780-1844 (Rtk.).

Side 456. Sterm S. 421. — Om Krohold og Brændevinsbrænding paa Landet se bl. a. Forordn. 30. April 1734, 5. Juni 1743 og 1. Febr. 1757; om Forandring i de gældende Bestemmelser se Kgl. Resol. 1835 19. Aug. og 1839 27. Febr. (i Reskriptsaml.); jvfr. L. V. Scheel, Brændevinsbrændingen i Danmark (K. 1877) og Nyrstrøm, Chr. Fred. v. Beck (K. 1907), S. 37 f. — Rtk. kgl. Resol. 1841 12. Maj.

Side 457. Rtk. kgl. Resol. 1841 14. Juli, og Ekspeditionsprot. 1841 Nr. 585; Meddelelser af Frk. Henriette Nimb; Skb. HH 671. — Det gengivne Maleri tilhørte 1910 Frøkerne Nimb.

Side 458. Kommunens Arkiv; Touristen i Nordsjælland (K. 1865), S. 33. — SRD VII, 57; Kanc. Brevb. 1586, 6. Septbr.; Kronborg Lens Jordebøger 1616-51; Christensen S. 50.

Side 459. Rudegaard: Skb. E 759, F 265, K 672, M 339. — Rudersdal: Præstindberetninger 1657 (RA): Bilag til Sophie Amalie's Kammerregnsk. 1660-1663 ¹/₅ (Partikulærk.); Matr. 1688 (Markbogen, under Dronninggaard).

Side 460. Hørsholms Amts Jordebogs-Regnsk. 1660-62; i samme Regnsk. for 1671-72 nævnes et Hus »unten vor Rude stall, genant Windebrog-Haus«; Rel. og Resol.-Prot. 1718, 2. Halvaar, S. 653; RKResol. 1725, Nr. 91; Ordres- og Misiveprot. for Ryttergodset 1730-31, S. 362; Sjællandske Kroholdssager 1717-35; D. Saml. 2. R. IV, 269; Skb. D 562, 845; Rentek.s topogr. Saml.; Skb. E 305; Sjæll. Kontors Journal 16, Nr. 226; Skb. H 2, X 234.

Side 461. Kallske Saml. Fol. 34; Kbhvns Amts Arkiv (LAS): Brev fra Laurs Nielsen af 6. Marts 1746.

Side 462. Sterm S. 404; Politimesterens Skrivelse af 22. Novbr. 1853.

Side 464. SRD VII, 57; Kanc. Brevb. 1553 ¹²/₉ (Brevet er indført i Reg. o. a. Landene, men findes under de sjællandske Breve, saa der er næppe Tvivl om, at det er Tange ved Furesøen); Kbhvns Lens Jordebøger 1611-38; Sjæll. Reg. 1649 ⁵/₁, jvfr. Kbhvns Lens Jordebog 1651; om Hans Boyesen d. æ. og d. y. se iøvrigt Sjæll. Reg. 1641 ²⁸/₁₀, 1650 ⁴/₁, ¹⁹/₂, 1655 ¹⁵/₃, ²³/₀ og i Bindet 1660-63, passim, samt Koncept til Sjæll. aabne Breve 1663 ²⁹/₁₂. — Fred. III's Matrikel: Jordebøger, Dronninggaard; Partikulærkammeret: Dr. Sophie Amalies Udgifts-Regnsk. 1661-68; Hørsholm Amts Jordebogs Regnsk. 1660-62; Partikulærk.: Bilag til Dr. Sophie Amalies Kammerregnsk. 1660-63 ¹/₅; et af Bilagene lyder: »Bekenne ich Hans Gabriell, dass mich vom riedfoget Lorntz Tusten ain r:daller bezallet ist vor ein kron und nahmen und jahr-zahl Anno 1661, welches ich auf Tange am haus gehauwen habe. Hans Gabriell. — Noch für dass nahmen Dronninggaard dess ertz-bischoffs snedtger Hinrich Bödker gegäben 3 mk.« — Sjæll. Tegn. 1662 15. Marts, 1. April, 13. Decbr.; Koncept til Sjæll. Miss. 1662 20. Jan.

Side 465. Partikulærk.: Dr. Sophie Amalie, Sager vedk. det sjæll. Gods 1661-85 (bl. a. et Inventarium fra 1674); Sophie Amalies Brevbog 1661-68, S. 178, 195

(RA. Kongehusets Sager), jvfr. ovenfor citerede Regnskaber; siden blev der ogsaa sendt Soldater til at arbejde paa Dronninggaard (Sjæll. Tegl. 1668 ^{12/3}).

Side 466. Resens Atlas Danicus (KBK); Partikulærk.: Bilag til Dr. Sophie Amalies Regnsk. 1669-70; D. Saml. 2. R. II, 154; Tidsskrift for Kunstindustri 1895, S. 142; Kbhvns Dipl. V, 730, 68, 73; Partikulærk.: Bilag til Regnsk. for Hørsholm og Dronninggaard 1662-63, jvfr. flere af de ovenfor citerede Regnsk. — I Chr. V's Matrikel (Markbogen) hedder det: Udi bemeldte Furesø ligger en liden Holm, kaldes Kaninholm, som i lige Maade tilhører Hendes Majestæt og bebos af Osted Hansen.

Side 468. Hørsholm Amts Jordebogsregnsk. 1670-71 og 1678-79; Sjæll. Miss. 1691 Nr. 419; Maanedlige Relationer Maj 1688. — Brasch, Vemmetofte II, 63 f.; Sjæll. Tegl. 1716 Nr. 124; Rtk. Relationsprot. 1715-16, Fol. 637; Rtk. kgl. Resol. 1754, Nr. 77.

Side 469. Rtk. Beskrivelsesforretn. over Dronninggaard m. m. 1714 og 1735; Danske Atlas II, 232 f.; Hofmans Fund. VII, 14.

Side 470. Conversationsbladet 1825, Nr. 99; Drevon fortæller i sin Beskrivelse af Dronninggaard (udg. af Eiler Nystrøm K. 1930) Side 7, at »Slottet« var brændt under Kristian VI, men angiver ikke Aaret. Han forveksler aabenbart Kr. VI og Kr. V — han havde næppe god Rede paa den danske Kongerække. — Rtk. Beskrivelsesforretn.; Fiskeriet i Vejlesø var fra gammel Tid forbeholdt Kongen (jvfr. Kanc. Brevb. 1585 21. Juni).

Side 471. Rtk. kgl. Resol. 1742 Nr. 216; Ekspeditionsprot. 1741-45, S. 235; Sjæll. Stifts Kont. Missiveprot. 1742-43, S. 45 jvfr. S. 333, 385; Beskrivelsesforretn.; Rtk. kgl. Resol. 1755 29. April; Ekspeditionsprot. 1751-57, S. 482; Rtk. kgl. Resol. 1762 Nr. 160, 1768 Nr. 143, 1769 Nr. 70, 1770 Nr. 24.

Side 472. Rtk. top. Saml.; Rtk. kgl. Resol. 1770 Nr. 24, 1771 Nr. 18; Danske Kammers Skødeprot. 1771-72, S. 19 og 22; Finansskoll. Forestillinger 1772, Ekspeditioner s. A. og Danske Kammers Journal A 578; Kopibog over Kabinetsoficer 1772, Nr. 6; jvfr. Kabinetstyrelsen II (K. 1919). — Sjæll. Landstings Skødebog 1748-83, Fol. 740, 924, jvfr. Skb. E 759.

Side 473. Om Fred. de Coninck se bl. a. Personalhist. Saml. I: Pers. Tidsskr. 5. R. II, S. 53 f., 5. R. III, 91 ff.; Nyrop, N. L. Reiersen S. 206 ff.; Tilskueren 1915 I, 266 ff.

Side 474. Det gengivne Stik er af S. H. Petersen og findes i »Danske Egne«. — Vurderinger over Dronninggaard (Taksation af 1783, Syn af 1788) i Raadst.: Drevons Beskrivelse af Dronninggaard 1786 (K. 1930). — Aug. Hennings fortæller, at Dronninggaard skal have kostet de Coninck over 200000 Rdr. (D. Mag. 7. R. I, 57).

Side 477. Wilse, Reise-Iagttagelser III (K. 1792), 240; Wilse kalder Drevon for Fr. de Conincks »Broder«, men sikkert uden Føje — der er næppe noget Svogerskab eller andet Slægtskab mellem dem; Drevon siger altid »ami« om de Coninck. — Luxdorphs Dagb. II, 317; Minerva 1790, 4. Hefte, S. 250 (den franske Originaltekst findes i Drevons Beskr. af Dronninggaard, S. 25).

Side 478. Profts Conversationsblad Nr. 99 (1825, 26. Aug.).

Side 479. (A. A. Feldborg) A Tour in Zealand in the year 1802, London 1805, S. 61 ff. (tyske Udgaver: Weimar 1807, Kopenhagen 1808); Ramdohr, anf. Skrift, S. 218. — Rahbek berømmer Erik Pauelsens Dronninggaard-Billeder, der blev færdige 1786, som nogle af de »allerførste Landskabsstykker, vort Fædreland har at fremvise« (Minerva 1786 I, 385 jvfr. 101); det er dog en mild Overdrivelse.

Side 480. Om Monumenterne se Drevons Beskr. af Dronninggaard. (jvfr Meier, Wiedewelt, S. 146); Indskriften paa Brohuse-Stenen aftrykt i Søllerød Sogn i Fortid og Nutid, S. 290.

Side 481. Tidsskr. for Kunstindustri 1895, S. 154; Tegningen af Luknam i KBK (tidl. Windings Saml.).

Side 482. Ramdohr og Wilse, anf. Steder; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 385.

Side 483. Verset fra Bogen i Eremittens Hytte hos Wilse, jvfr. Luxdorps Dagb. II, 343.

Side 484. Nyeste Skild. af Kbhvn. II, 1077; Erik Pauelsens Tegninger i Drevons Beskr.

Side 486. Sjæll. aabne Breve 1786, Nr. 220; Reventlow, En dansk Statsmands Hjem II, 136 f.

Side 487-88. Kanningaarden: Regnskab for Frederiksdal m. m. 1739 Bilag F, 1740 Bilag B (i Afskriften af Fæstebrevet staaer ved Fejlskrift 1740 i Stedet for 1739); Kallske Saml. Fol. 34; Hofman's Fund VII, 15; Langebeks Breve, udg. af Rørdam, S. 438; Luxdorps Dagb. II, 152, 349, 369.

Side 489. De to gengivne Tegninger findes i Drevons Beskr. — Skb. M 586; Abrahams, Meddel. af mit Liv, S. 51; Skb. N 146.

Side 490. Skb. T 28, 30; Conversationsbladet 1825, Nr. 99 (Art. af H. F. Martensen).

Side 491. Marie Konows Erindringer (K. 1902), S. 75; Skb. V 320, DD 334 f., HH 184.

Side 492. Skb. KK 529; Ill. Tid. 1897, 13. Juni.

Side 496. Annaler for nord. Oldkyndighed 1838-39, S. 295 ff., og Ny Danske Mag. II, 341 ff. KD. I, 24.

Side 497. KD. IV, 1; Erslevs Repertorium Nr. 445; Script. Rer. Dan. VI, 258 (Notitsen her maa, efter Meddel. fra Dr. Arhning, vistnok henføres til 1293 ⁴/₅); KD. I, 65, jvfr. Danske Saml. IV, 249; Danske Mag. IV, 363; Rørdams Monumenta I, 336, jvfr. 2. R. II, 184 f., og Will. Christensens Missiver II, 342 ff.; Allen, De tre nord. Rigers Hist. III, 1, S. 381 f., Anm. 29. — Hovedsmænd: Danske Mag. 3. R. III, 226 ff.

Side 498. Borgens Belejring og Fald: Pal. Müller, Aktst. til Nordens Hist. i Grevefejdens Tid, I, 341, 398; Huitfeldt, Kvartudg. Tome IX (under 1535); Rørdams Monumenta I, 372, 629, 2. R. II, 220. — Pont. Danske Atlas II, 229; Burman Becks Tegning og Beretning m. m. i Nationalmuseet.

Side 505. DK. Indlæg til Registranterne og henlagte Sager 1540 ²/₁; Kanc. Brevb. 1579 ²²/₇. — Script. Rer. Dan. VII, 57; Nyrop, Strandmøllen, S. VII f.; Rørdam i Kirkehist. Saml. 5. R. IV, 649.

Side 506. KD. II, 7.

Side 507. Kanc. Brevb. 1577 ⁵/₁. — Gasmar (kaldes ogsaa Gastener): Kanc. Brevb. 1588 ¹⁸/₇, 1594 ⁶/₈, 1595 ¹/₈, 1598 ²⁴/₈, 1603 ²⁴/₈; Kbhvns Lens Jordebøger, bl. a. 1601-2, 1611-12 (heri »Hjortholmen« i Stedet for »Hjorthøj«) og senere; endnu i Jordebogen ved Amtsregnskabet 1668-70 nævnes Hjorthøj. — Hans Merchel: Kanc. Brevb. 1608 ¹⁸/₅; Suhms Nye Saml. II, 2, S. 103 f., Danske Saml. V, 55 (Kongens Ophold paa Møllen); Kanc. Brevb. 1625 ¹⁶/₁₀ (og DK. Indlæg til Reg. og Tegn.); Kanc. Brevb. 1624 ²⁴/₁.

Side 508. Kanc. Brevb. 1632 ²⁷/₆; Kirkehist. Saml. 5. R. IV, 656; DK. Indlæg til Reg. og Tegn. 1641 ²⁰/₁ og Sjæll. Reg. ²⁰/₁. — Sjæll. Reg. 1649 ¹/₂ og Partikulærk. Dronning Charlotte Amalie: Sager vedk. Frederiksdal m. m.; Sjæll. Reg. 1650 ¹⁶/₄ og Forpligt af ¹⁷/₄ i nævnte Pakke; Sjæll. Tegn. 1648-50, Fol. 194.

Side 509. Sjæll. Reg. 1648-50, Fol. 324 (jvfr. Kronens Skøder II, 14); Sjæll. aabne Breve 1652, Nr. 170; Rtk. Jordebøger indsendt i Henh. til kgl. Miss. 1660-62 I, Sjælland; KD. V, 767; Sjæll. aabne Breve 1654, Nr. 73; Sjæll. Miss. 1668, Nr. 889, jvfr. Werlauff, Hist. Efterretn. om kgl. Bibl. og Fr. Schiøtt, Fred. III's Biblioteksbygning (Architekten, Bd. X).

Side 510. Museum 1894 II, 81, 91, og Kronens Skøder II, 273; KD. V, 767 f., jvfr. Kbhvns Amts Regnsk. over Kornskatten m. m. fra Martini 1668 til Martini 1669; Missive til Christoffer Parsberg af 21. Febr. 1668 (Sjæll. Miss. 1668, Nr. 144 b); Sjæll. Miss. 1668, Nr. 117, 224, 228, 229, 246, 247, 270, 324, 337, 440, 455, 519, 658; Frederiksdals Regnsk. 1668-69 (RA.); Selgen Pedersen: Sjæll. Miss. 1668, Nr. 240 (jvfr. Røedes Hofmænd, RA.); KD. V, 768 (i Orig. Gl. kgl. Saml.

8° 3617 staar: »offver becke oc dale«, men det maa efter Meningen være Skrivfejl for »backe«; Sjæll. Miss. 1668, Nr. 705, 791. Denne nye Dyrehave var flere Gange større end den gamle ved Ibstrup (senere Charlottenlund).

Side 511. Sjæll. Miss. 1668, Nr. 291; RA. Frederiksdals Regnsk. 1668-69, 1669-70; RA. Afregninger II, 65, Christopher Parsberg; Hist. Tidsskr. 3. R. III, 615; Hist. Meddel. om Kbhvn. 2. R. IV, 9 ff (heri gengives Tegningen til Løvsalen, der kun kostede en ringe Del af de 1235 Rdr., som Parsberg havde udlagt til Arbejder paa Frederiksdal; det var ikke, som man maa tro, den ny Hovedbygning paa Frederiksdal, og den 28. Juli var ikke Indvielsesdagen, men blot Datoen for Gæstebudet); Kongens Besøg og Gemakker paa Hjortholm: RA. Frederiksdals Regnsk. 10/8 1668—1/8 1669, Bilag Nr. 5 og Nr. 14 (sml. Regnskabet Fol. 16 v); Samme Regnsk. 1669-70, Fol. 25.

Side 512. Sjæll. Miss. 1669, Nr. 211, 369, 413; Rtk. Ekspeditionsprot. 1669, Nr. 741; Sjæll. Miss. 1668, Nr. 862. Bøndergods: Sjæll. Miss. 1668, Nr. 342, 343, 551, 707, 816, 1669, Nr. 103, 831; Rtk. Ekspeditionsprot. 1669, Nr. 706, 819, 838. Forpagtning: Sjæll. Miss. 1668, Nr. 467, 1669, Nr. 244, 259, 562, 1670, Nr. 8. — Brasch angiver (Vemmetoftes Hist. II, 14), at Charlotte Amalie allerede som Kronprinsesse fik Frederiksdal, Bagsværd og Gentoftegaard ved en kgl. Koncession af 19. Maj 1669. Denne Koncession har ikke været til at finde, og det er sikkert, at Fred. III endnu 2. Oktbr. 1669 befaler Bønderne under Bagsværd at svare Skat til »Vor Gaard Frederiksdal« (Rk. Ekspeditionsprot. 1669, Nr. 838), ligesom Forvalteren Claus Lihm aflagde Regnskab til Kongen for Aaret 1/5 1669—1/5 1670. I et Bilag til dette Regnskab (Nr. 44 b) kaldes han »Dronninglig Majestæts Forvalter«, men det er ogsaa dateret 11. April 1670, altsaa længe efter Fred. III's Død. — Nyrop, Strandmøllen, S. 45; Claus Lavridsen Lihm havde 16. Juni 1668 faaet Bestalling som Kongens Forvalter over »Vor Lystgaard« Frederiksdal (Frederiksdals Regnsk. 1669-70, Bilag); Sjæll. Miss. 1671, Nr. 457; Diariet Rostg. Saml. Fol. 62 (UBK) 1691 5/8, 11/8, 18/8 1692 1° m. fl. St.; Vrigny, anf. Værk, S. 149 ff.; Sterm, S. 335.

Side 513. Partikulærk. Charlotte Amalie: Sager vedk. Frederiksdal m. m. (Frederiksdal Nr. 86); Beskrivelsesforretninger 1714 11/12 (i Rtk. Dok. vedr. Charlotte Amalies Jordegods 1699-1714), 1716 30/5 (i Rtk. Dok. vedr. Frederiksdal og Dronninggaard Godser 1715-35) og 1744 24/2 (RA. Frederiksdals Regnsk. 1743, Bilag 15). — Tegning af det lange Vaanhus ligger i Pakken ang. Frederiksdal og Dronninggaard 1715-35.

Side 514. Citerede Partikulærkammer-Pakke (Frederiksdal Nr. 21-41) og Beskrivelsesforretning 1744; to Haveplaner i RA. Militære Kort, Mappe 32, er ikke over Frederiksdals Haver. — En anden af Dronningens Gartnere hed Samuel Zimmermann. Som Forvalter og Forpagter paa Frederiksdal efter Claus Lihm nævnes Johan Butt, Johan Dreyer, J. H. Seybert og Hans Jacobsen, som var i Tjeneste ved Dronningens Død. — Matr. 1688, Lyngby Markbog: Sjæll. Reg. 1648-50, Fol. 324 (i en Taksation i Partikulærkammer-Pakken kaldes hele Aasen for »Kollekoldbraade«); Rentekammer-Pakken ang. Frederiksdal 1715-35; Matrikulkort 1812; Rtk. Dok. vedr. Frederiksdal og Dronninggaard Godser 1715-35; Sjæll. Tegl. 1716, Nr. 124.

Side 516. Brasch, Vemmetofte II, 196; Rtk. kgl. Resol. 1735, Nr. 78 og 178 (jvfr. Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1735, Nr. 43), 1738, Nr. 177 (jvfr. Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1738, Nr. 47).

Side 517. Billedet gengiver det ene af de S. 516 omtalte Projekter (i citerede Rentekammer-Pakke ang. Frederiksdal 1715-35).

Side 518. Jens Møller, Mnemosyne (K. 1832) III, Side CXCIH, jvfr. Side LII f.; Rtk. kgl. Resol. 1739, Nr. 237; Schulin fik endog tilsagt frit Brændsel, saa længe han boede paa Frederiksdal, 25 Skovlæs aarlig (RKR. Resol. 1739, Nr. 121). — Besigtelsesforretn. 1744; Rtk. kgl. Resol. 1740, Nr. 99 (hvorved Herman Adolph Hunæus ansattes som kgl. Gartner ved Frederiksdal i Stedet for den afdøde Joh.

Henr. Rüdiger ell. Rüdinger); Rtk. kgl. Resol. 1741, Nr. 8 og 121 (nyt Gartnerhus, hvortil Tegning vedliggør); Rtk. kgl. Resol. 1742, Nr. 88 og 126. — Koncessionerne til Schulin: Rtk. Ekspeditionsprot. 1741-45, Nr. 242 og 249, jvfr. Rtk. kgl. Resol. 1743, Nr. 321, 1744, Nr. 37 b.

Side 519. Kortet fra O. F. Müller, Flora Fridrichsdalina, Argentorati 1767.

Side 520. Kallske Saml. Fol. 34; Rtk. kgl. Resol. 1747, Nr. 97, jvfr. Grove i Pers. Tidsskr. 4. R. III, 24 (her citeres Akter til Resolutionen, men saadanne synes ikke at være til Stede, og hvad der anføres, staar ogsaa Ord til andet i Kammerets Forestilling). — Den yngre Sigismund Schulins Autobiografi (i Pers. Tidsskr., ovenfor cit. Bd.), S. 23 f.; Rtk. Skødebog 13, S. 308; Rtk. kgl. Resol. 1744, Nr. 24 og 44.

Side 521. Om Kortet se Anmærkning til Side 436.

Side 522. DK. Lensakter allev. fra Lenskontrollen; Pers. Tidsskr. 4. R. III, 25, og 7. R. VI, 45; Sjæll. aabne Breve 1770, Nr. 405.

Side 523. DK. 4. Depts Forestillinger 1837, Nr. 24. — 20. Juni 1877 blev afsagt Ejendomsdom som Adkomst paa Frederiksdal for det »Schulinske Fideikommiss«. — Kallske Saml. Fol. 34.

Side 524. Rtk. kgl. Resol. 1747, Nr. 97; Pers. Tidsskr. 4. R. III, 24; Frederiksdals Bygmester: Sterm, S. 382; Architekten August 1902, S. 231; Vilh. Lorenzen, Frederiksdal, Kbhvn. 1922 (Ældre nordisk Arkitektur III). — LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 379, dateret 22. Marts 1776 (delvis trykt i Lyngby Sogn i Fortid og Nutid, S. 328 f.).

Side 526. Sterm, S. 329; Generalstabskort 1855; Pont. Danske Atlas II, 229.

Side 527. Sterm, S. 329 f.; Rtk. Forstkont. Arkiv, Indberetn. om de private Skove: Kbhvns Amt (Indberetn. dat. ³¹/₈ 1822). — Det gengivne Silkebroderi af Louisekilden findes paa Bakkehuset.

Side 528. Graven i Skoven: Joh. Garbrecht, Frederiksdal, K. 1825, S. 11, jvfr. Lyngby Kirkebog 14. Maj 1807 (da Sophie Hedevig Schulin »blev begravet i Friderik[sdal] Skov») og 29. April 1813. Der skal ogsaa være et Familiegravsted, hvori to Komtesser Zeuthen hviler i en tilmuret Hvælving. — Louisekildens Vers-Indskrift oplyst af Louis Bobé (jvfr. Pers. Tidsskr. 8. R. VI, 80 ff.).

Side 529. David von Cölln og Henrik von Ehm: Sjæll. aabne Breve 1669, Nr. 80; Sjæll. Miss. 1669, Nr. 384, 1670, Nrr. 407, 408, 518, 644, 695, 826, 1671, Nr. 362; Partikulærk. Charlotte Amalie: Sager vedk. Frederiksdal m. m. (Frederiksdal Nrr. 46-49). — Tøjfabrik og Farveri: Samme (Frederiksdal Nrr. 9 og 10), sml. Prospekter af Danske Herregaarde Bd. 17, Frederiksdal. — Papirfabrik: Sjæll. aabne Breve 1673, Nr. 324, sml. Nyrop, Strandmøllen, S. 45; Lyngby Markbog ved Matr. 1688; Citerede Partikulærkammer-Pakke: Frederiksdal Nrr. 57, 65, 66, 68, 96, 98, jvfr. Nyrop, Strandmøllen, passim. I Papiret, der udgik fra Frederiksdals Papirmølle, stod som Vandmærke det hessiske Vaaben ved Siden af det danske (Nyrop, S. XIX).

Side 530. Det er muligvis Rester af Pælene ved Slusen, Burman Becker er stødt paa ved sine Undersøgelser af Hjortholm Borgplads og omtaler i sin Indberetning (i Nationalmuseet). — Rtk. Dok. vedr. Charlotte Amalies Jordegods i Sjælland 1699-1714 (Beskrivelsesforretn. 1714); Rtk. Dok. vedr. Frederiksdal og Dronninggaard Godser 1715-35; Rtk. kgl. Resol. 1736, Nr. 62, 1741, Nr. 217; Frederiksdals Regnsk. 1743, Bilag 15; LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 378 (1776); Sterm, S. 377; Frederiksdals Stampemølle var 1834 forpagtet ud til Knud Knudsen, Søn af Chr. Knudsen paa Lyngby Mølle (Folketæll. 1834 og Lyngby Kirkebog); Generaltoldek. og Kommercekoll. Fabriksager 1838, Nr. 694, og Bevillingsprot. 1833-38, Pag. 453; Folketælling 1845. — Paa Videnskabernes Selskabs Kort 1766 af O. C. Wessel findes afsat umiddelbart under Frederiksdals Mølle en ellers ukendt Lokalitet *Polhuus*.

Side 532. Værtshus: Citerede Partikulærk.-Pakke: Frederiksdal Nr. 73 m. fl. Steder; Nyrop, Strandmøllen, S. 77 f.; Skuespilekster fra Komediehuset i Lille

Grønnegade, udg. af Eiler Nystrøm, II (K. 1921), S. 143; ovenfor citerede Beskrivelsesforretninger af Frederiksdal 1714 og 1716; Rtk. Dok. vedk. Frederiksdal og Dronninggaard Godser 1715-35; Rtk. kgl. Resol. 1737, Nrr. 82 og 247; Frederiksdals Regnskab 1743, Bilag 15, Skb. C, 365; Skb. D, 2; Skb. E, 441.

Side 533. LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 381 (1776). — »Ny Frederiksdal« kaldtes ogsaa undertiden, men med Urette, »Gamle Frederiksdal«, saaledes hos Sterm (S. 329); gammel var denne Landsted-Bygd ikke, hverken i Forhold til det oprindelige Frederiksdal eller i Forhold til Schulins Nyanlæg.

Side 534. Tusculum (Nybrohuset): DK. Henlagte Sager 1669 ¹⁰/₂; Beskrivelsesforretning over Frederiksdal 1714; Dok. vedk. Frederiksdal og Dronninggaard Godser 1715-35; Skb. F, 683; Skb. H, 634; Skb. Z, 441; Skb. EE, 190; senere Ejere af Tusculum: Fabrikant C. F. Rich og Vinhandler Lorentz Petersen. — Raffs Lyststed: RA. Frederiksdals Regnskab 1735 (Antegnelser Bilag 4); Samme Regnsk. 1742 (Bilag A); Skb. C, 189. Det af Raff beboede Lyststed paa Kirsten Jensdatters gamle Grund havde han i Leje paa Livstid i Følge en Kontrakt af 1737, og denne Kontrakt skulde respekteres af Grundens Køber; da han 1741 selv købte den til lige med det gamle Hus, fulgte Lyststedet med. Om Raff se iøvrigt O. Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. VI, 440.

Side 535. Ejerne af Raffs Lyststed efter 1772: J. H. Hallensen, Kapt. ved Søetaten G. A. Thaae, Kapt. N. O. Hielte, Major B. O. von Steuben, Forvalter Søren Kierulf, Miniaturmalers J. C. Viertel og J. C. Rye (Skb. E, 146, 414, 415, F, 517, G, 565, H, 525); Skb. R, 43; Skb. Y, 115; Skb. Z, 241; Skb. DD, 469. — Søro: Rtk. Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1740, Nr. 30, og Ekspeditionsprot. 1737-41, Nr. 322.

Side 536. Skb. D, 376; LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 355 (1775); Skb. F, 171; Skb. O, 301, 304; Skb. F, 92; Skb. G, 153; Skb. H, 31, 119; Skb. K, 670; Skifte efter Laurs Nielsen i LAS. Kbhvns Amts Skifteprot. 1753-71, S. 382 ff. (med Akter); Lyngby Kirkebog. — Marienborg: Kallske Saml. Fol. 34; Skb. D 559.

Side 537. Skb. G, 261; Skb. H, 137; blandt de følgende Ejere var Kammerherre J. F. Lindencrone, Regimentskirurg J. T. Otto, Grev Julius Rantzau og Konsul Jean de Coninck (Skb. I, 454, K, 228), efter hvem Wivet købte Ejendommen; Skb. CC, 301.

Side 538. Christianelyst: Skb. E, 308; Skb. F, 163, 338; Ejere var bl. a. Kammerherre G. C. v. Preusser, Fuldmægtig S. Bennick og Grosserer C. D. Hopmann (Skb. F, 338, 517, G, 254, 517); Skb. K, 400, 401; Skb. L, 292; Skb. N, 83, 219, 222; Skb. U, 368; Skb. Ø, 881. Opmaaling i »Maaleren«. — Sophienholm: Skb. E, 229 (der staar i Fæstebrevet »oven for Nye Kroe«, ikke som anført i Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 591 »oven for Nybro«); Luxdrophs Dagb. I, 375; Skb. F, 665 (Skødet fra Holmskjold til Const. Brun er dateret 14. Febr. 1790).

Side 539. Skb. L, 156 (de sidste 3 Tdr. Land Skov, som Brun tog i Fæste 1804, laa Nord for hans Ejendom, d. v. s. det var Arealet mellem Nybrovejens to Vejgrene, hvoraf den sydligste blev nedlagt); Sterm, S. 361; Louis Bobé, Frederikke Brun (K. 1910), S. 43 f., 235; Danske Mag. 7. R. I, 107.

Side 540. Oehlenschlägers Erindringer I, 237 f.; Stephan Jørgensen, Nogle Frugter af mit Otium II (1834), S. 181; Marie Konows Erindringer (K. 1902), S. 56 f.; Abrahams, Meddel. af mit Liv (K. 1876), S. 137, 172; Skb. Ø, 351; Skb. AA, 67. — Stikket fra Siellands yndigste Egne.

Side 542. Kulhus: Beskrivelsesforretn. over Frederiksdal 1714; RA. Frederiksdals Regnsk. 1743, Bilag 15; Rtk. Skødekort over Huslodderne i Byer paa Kbhvns Amt 1800-2; Skb. D, 849; Rtk. Skov- og Jagtsager: Kulhus-Pakke; Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager Gruppe 6: Udvisning til forskelligt Brug 1786 ¹⁰/_a; Skb. G, 201, 202, 203; Finanskoll. kgl. Resol. 1805, Nr. 322; Skb. K, 252, 677; citerede Kulhus-Pakke.

Side 543. Sterm, S. 362; RA. Alm. Skovdomæne-Journal 1871, Nr. 565. — Weverslyst: Skb. O, 652; Skb. E, 148; paa Steffens kasserede Matrikulskort 1810 (sikket efter ældre Original) angives »Frøken Varensted« som Ejendommens Be-

boer, og i C. V. Wevers Testamente fik hun tilsikret Brugen af Landstedet uden Betaling, om hun havde Lyst til at bo der (LAS. Hof- og Stadsrettens Samfrændeskitter Nr. 98).

Side 544. Skb. Q, 348; Skb. Æ, 453, 455. — Spurveskjulhuset: Beskrivelsesforretn. over Frederiksdal 1714; Skb. D, 151, 285, 586, 596; Skb. G, 347.

Side 545. Skb. I, 292; Skb. L, 187; Leo Swane, Abildgaard, S. 117 ff.; Skb. O, 50.

Side 546. Skb. Y, 119 og Skb. Ø, 854, jvfr. Tilskueren 1921, S. 55; Vilh. Bergsøe, Studenterleben (1903), S. 79. — Hummeltofte: Partikulærk. Charlotte Amalies Sager vedk. Frederiksdal m. v.; Skb. D, 286, 536; Pers. Tidsskr. 9. R. IV, 233 f.; Skb. E, 724, 725; Rtk. Skødeprot. 14, S. 428; Rtk. kgl. Resol. 1782, Nr. 40.

Side 547. Bobé, Reventlowske Pap. VI, 521; Skb. H, 334; Skb. M, 550; Skb. O, 217; Sogneprot. ved sidste Matrikul; Sterm, S. 360 (her opgives Hummeltoftes Tilliggende af Frederiksdals Grund til 46 Tdr. Land geom. Maa); Ejere efter Collstrup: Chr. von Essen Barfoed (fra 1825), Kammerraad C. C. Bang (fra 1838) og Chr. Ditl. Friedel, efter hvem Monrad overtog Gaarden (Skb. U, 166, Ø, 413, GG, 82); H. F. Rørdam, Peter Rørdam III, 181.

Side 548. Vilh. Bergsøe, Studenterleben (K. 1903), S. 73 ff. med et ældre Billede af Hummeltofte.

Side 549. Træsnittet i Ill. Tid. 1861 ^{3/4}. — Den knap 350 m. lange Forbindelse mellem Fure- og Farumsø ved Fiskebæk kaldes ogsaa Mølleaa, men kan kun uegentlig regnes med til Fureaaen.

Side 550. Arent Berntsen, Danm. og Norges frugtbar Herlighed II, 21; Nyrop, Strandmøllen, S. 29, 65 ff.; Kommissionsforretn. ang. en Sag mellem de kgl. Jagtbetjente og Møllerne i Jægersborg Dyrehave (Rtk.), jvfr. Nyrop, anf. Skrift S. 128 ff., 140; Hofmans Fund. VII, 20.

Side 551. Sjæll. Miss. 1765, Nr. 534-35; ved Strandmøllen var Forholdet det, at Papirmøllen laa i Søllerød Sogn, medens Melmøllen og Avlsbruget laa i Lyngby Sogn. — Script. Rer. Dan. VII, 57 f.; RA. Skatteliste over Landhøjalp paa Sjælland 1492.

Side 553. Fuglevad; Pont. Danske Atlas II, 66; citerede Skatteliste 1492; Kbhvns Lens Jordebøger 1615-31; Kanc. Brevbøger 1629 ^{6/11}; Brock, Rosenborg I, 17 f.; DK. Indk. Breve 1634 ^{25/7} og ^{26/7}; KD. V, 175; Kronens Skøder I, 487, II, 272; Lyngby Markbog ved Matr. 1688.

Side 554. Højesteretsdom af 22. Juli 1728, jvfr. RA. Højesterets Voteringsprot. 1728 A, Fol. 181; heri nævnes Møllerens (=: Martinus Nürnbergs) »i Hænde havende Skøde af 1684« (et andet Sted i Voteringen staar 1654, men det maa være en Fejlskrift); Skb. B, 303; Skb. C, 11, 222; Skb. D, 49; Danske Atlas, anf. Sted.

Side 555. Skb. F, 453; Skb. G, 398; Skb. K, 61; Skb. V, 233; Sterm, S. 366. — Brede: Præsteindberetn. 1651; SRD. VII, 57; RA. Kbhvns Lens Regnsk. 1601-2; Kanc. Brevbøger 1604 ^{20/5}, 1611 ^{3/4}; Kbhvns Lens Regnskaber 1614-20.

Side 556. Kanc. Brevb. 1628 ^{16/6}, ^{31/10}, 1631 ^{5/1}; O. Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. III, 238; Kronens Skøder I, 487; Chr. IV's egenh. Breve (ved Bricka og Fridericia) 1632-35, S. 272; KD. V, 234; Besigtelseskomm. 1660; KD. V, 599; Missive af 31. Jan. 1668 til Kammerkollegiet i Rtk. Koncepter og Indlæg til Skøder 1668 ^{13/2}; Kronens Skøder II, 272.

Side 558. Matr. 1688; Skb. A, 19, 488; Hauch-Fausbøll, Admiral Richelieus Anetavle (K. 1931), S. 47 ff.; Sjæll. aabne Breve 1728, Nr. 160; RKResol. 1730, Nr. 81; Sjæll. aabne Breve 1739, Nr. 13.

Side 559. DK. Supplikprot. 1746 I, Nr. 1133, II, Nr. 305, jvfr. Sjæll. aabne Breve 1746, Nr. 254, Sjæll. Miss. 1746, Nr. 385, og LAS. Kbhvns Magistratsskitter 1747 (sluttet 21. Marts); LAS. Hørsholm Amtstues Skifteprot. 1759-66, Fol. 431; Skb. C, 470; Skb. D, 49.

Side 560. Skb. G, 397; Skb. O, 576, 578; Skb. P, 491; Skb. R, 57; Thaarups Statistik II, 272 f.; Selmer, Necrologiske Saml. II, 274 f.; Sterm, S. 375. — Henrik Ehm fik 2. Juli 1670 kgl. Bev. til »ved den Smedje, som han paa sin egen Grund

ved Lyngby haver ladet opsætte, ubehindret lade brygge og skænke Øl imod billig Betaling for alle og enhver, som saadant begærendes vorder« (Sjæll. aabne Breve 1670, Nr. 257); det maa være Brede, her menes, ikke nogen Smedje i Lyngby (jvfr. Nyrop i Biogr. Lex. IV, 447), men siden maa denne Bevilling til offentlig Krohold være gaaet i Glemme eller være ophævet ved senere almindelige Forordninger, thi 1777 ^{23/5} fik van Hemert og de øvrige Interessenter Bevilling til Høkerhandel og 1779 ^{22/3} Ret til at brygge Øl, begge Dele dog kun for Bredes og Nymøllens Arbejdere (Rtk. Dok. ang. Kroer paa Kbhvns m. fl. Amter 1763-98). Kroen paa Brede brændte i Oktbr. 1777 (Luxdorps Dagb. II, 128).

Side 561. Gliemann, Beskr. af Kbhvns Amt (K. 1821), S. 248; Bergsoes Statistik II, 420; Fædrelandet 1872, Nr. 37. — Sjæll. aabne Breve 1734, Nr. 243.

Side 562. Danske Mag. 7. R. I, 35 f.; Luxdorps Dagb. II, 256, 371, 391, 416. — Ørholm: Rtk. Bilag til Skødebogen 1670 ^{23/12} (Nr. 34); Markbøger for Lyngby og Søllerød ved Matr. 1688; Nyrop, Strandmøllen, S. 131 og 133. — KD. III, 29 (Ordre til Statholderen 1558). Det er ogsaa muligt, at Talen er om Anlæg af en Krudtmølle uden for Kbhvns Vesterport (Kanc. Brevb. 1555 ^{20/2}), men den Plan er i saa Fald næppe blevet til noget (sml. O. Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. IV, 311). Kanc. Brevb. 1559 ^{20/6}, 1574 ^{8/2}, 1591 ^{20/12}, 1598 ^{7/10}.

Side 563. Otto Blom, Kristian IV's Artilleri (K. 1877), S. 47 f.; Kanc. Brevb. 1619 ^{20/3}, 1620 ^{10/3} (jvfr. Sjæll. Reg. 1620-24, Fol. 20), 1624 ^{2/1}, ^{11/2}, ^{30/10}, 1625 ^{1/1}, 1626 ^{10/6}. — Sjæll. aabne Breve 1653, Nr. 182, jvfr. Sjæll. Tegl. 1651-53, Fol. 519, 609 (den kgl. Krudtmager hed paa det Tidspunkt Niels Andersen).

Side 564. Pers. Tidsskr. 2. R. IV, 37 f.; Jordebog ved Kbhvns Amts Regnskab 1664 (Rtk.); A. D. Jørgensen, Griffenfeld II, 199; Kronens Skøder II, 329; Matr. 1688; LAS. Borgretts Skiftebreve: Magdalene Klingenberg; Skb. A. 55; RA. Krigskanc. Refererede Sager 1716, 31. Jan., Nr. 1; Nyrop, Strandmøllen, S. 131.

Side 565. Hartkopf og Biertz: Sjæll. aabne Breve 1735, Nr. 165; Rtk. Breve, Dok. og Akter vedk. Sjællands Stift, Kbhvns Amt (Ørholm); RKResol. 1736, Nr. 21.

Side 566. Skb. C 37, 269; RKResol. 1745, Nr. 4 (Hollmann); Kommercekoll. Dansk Privilegieprot. 1736-47, Nr. 73; Skb. C, 332; RKResol. 1757, Nr. 2; Nyrop, J. F. Classen, S. 306, 335; Rtk. kgl. Resol. 1756, Nr. 31; Skb. E, 108; Skb. F, 384. — Luxdorph fortæller i sine Dagbøger, at det var »Justitsraad Fridsch i Højesteret« (d. v. s. den senere Rentekammerdeputeret Mads Fridsch), der købte Ørholm ved Auktionen i 1787; dette er altsaa urigtigt, og Fejlen er desværre ikke bemærket i nærværende Forfatters Udgave af Dagbøgerne (Luxdorps Dagb. II, 382, 394).

Side 567. Rtk. Skov- og Jagtsager, Pakkesager: Danchells Sag (om Skoven ved Ørholm); Adresseavisen 1793, Nr. 231; Thaarups Statistik II, 300.

Side 568. Nyrop, Strandmøllen, S. 230 ff.; Skb. G, 356; Middagsposten 1793, S. 494 ff.; jvfr. Nyrop, Skandinavisk Bogtrykkertid. 1873, Sp. 167 ff.; Kommercekoll. danske Forestillinger 1793-94, Nr. 27; Adresseavisen 1793, Nr. 229; Skb. K, 153; Thaarups Statistik II, 355; Handels- og Industritidende 1805, S. 35 f.

Side 569. Skb. O, 575; Skb. P, 491, 492; Skb. V, 321 (den tredje Andelshaver i Værket var Kammerraad Hans Schmith); Skb. Z, 162; Sterm, S. 373 f.; Nyrop, Strandmøllen, S. 280 f.; Skb. AA, 213; Skb. BB, 89.

Side 570. A. D. Jørgensen, Griffenfeld II, 561 f.; Pers. Tidsskr. II, 229; Skb. E, 108 (Rheders Ophold paa Ørholm); Luxdorps Dagb. II, 18, 114, 254 f., 267. — Rtk. Skov- og Jagtsager, Pakkesager: Danchells Sag. — Kro: I Auktionsskødet til Castens, der først udstedtes 1744, findes denne Passus: »item en Slibehytte, 12 Fag, hvorudi og er Logementer og Bryggers til at brygge og brænde for Fabrikkens Folk«, og i Skødet til Stub 1747 omtales »Kroen« (Skb. C, 269, 332); jvfr. Sterm, S. 371. — Nymølle: Sjæll. Reg. 1641-48, Fol. 269, 601; DK. Indlæg til Reg. og Tegl. 1643 ^{7/12}.

Side 571. Partikulærk. Charlotte Amalie: Sager ang. Frederiksdal m. v. (Frederiksdal Nr. 42-56 og Lægget: Nymølle Kobberværk); Sjæll. aabne Breve 1699, Nr. 39; Rtk. Dok. vedk. Frederiksdal og Dronninggaard Godser 1715-35.

Side 572. Beskrivelsesforretn. for Frederiksdal 1714; Rtk. kgl. Resol. 1737, Nr. 236; Rtk. Dok. vedr. Frederiksdal m. m. 1735-61; Rtk. Sjæll. Stifts Kont. kgl. Resol. 1737, Nr. 60.

Side 573. Rtk. Skødebog 12, S. 419, jvfr. Skb. C, 131, 470; Skb. G, 399.

Side 574. Høyersdal: Skb. E 444, G 330, H 115. Ole Kollerød: Nystrom, Biogr. Efterretn. om Peter Munthe Brun (K. 1910), S. 4; Ill. Tid. 1868 $\frac{2}{2}$. — Stampen: Kanc. Brevb. 1584 $\frac{20}{8}$; Kbhvns Lens Jordebog 1620; Sjæll. aabne Breve 1653, Nr. 122, 1670, Nr. 292, jvfr. Sjæll. Miss. 1699, Nr. 363, 821, 1670, Nr. 524; Kommissionsforretn. ang. en Sag mellem de kgl. Jagtbetjente og Møllerne i Jægersborg Dyrehave om Rørskår og Fiskeret 1735-39 (Rtk.); Nyrop, Danske Farvere (K. 1900), S. 25; Manufakturmøllerne paa Kbhvns Distrikt 1698-1834 (Vejl. Arkivreg. II, 96; Pakken nu desværre opløst), jvfr. Sjæll. Miss. 1687, Nr. 430; Ekstrakt af Kommission, holden over Møllerne paa Kbhvns Amt 1687 (Rtk.); Matr. 1688 (Markbog for Gentofte 1682).

Side 575. Nyrop, Strandmøllen, S. 62, 104, 115, 136 ff. (det hedder 1706, at Lampe & Werner har tilkøbt sig Stubbemøllen).

Side 576. Skb. D 509, 792.

Side 577. Generalitets- og Kommissariatskoll. kgl. Resol. 1830, Nr. 365, 1835, Nr. 181; Pakken: De militære Uldmanufakturere 1830-48 (RA.); Danske patriciske Slægter (Holmblad): Sterm, S. 376; Skb. Æ 414; 6 F 3379. — Navnet »Straahymølle« (i Hofmans Fund. VII, 15) er Fejlskrift for »Staabymølle« (i Præsteindberetn. til Hofman i LAS.), der atter er en Variation af »Stubbemølle«. — Godthaab: Traps Danmark 1. og 2. Udg.; Generalstabskort 1855. — Raavad: KD. III, 228; DK. Indlæg til Reg. og Tegl. 1643, før $\frac{20}{4}$; Sjæll. Reg. 1641-48, Fol. 256.

Side 578. De misforstaaede Navne se: Nyrop, Strandmøllen, S. 50, og Ann. for nord. Oldkynd. 1863, S. 276; Formen Raavad (med d) findes en enkelt Gang i det 17. Aarh. — DK. Indlæg til Reg. og Tegl. 1645 $\frac{3}{10}$; Sjæll. Reg. 1641-48, Fol. 423; Nyrop, Strandmøllen, S. 27 f.; KD. III, 329, jvfr. IV, 472. — I en Ekstrakt af Kommissionsberetn. over Møllerne paa Kbhvns Amt 1687 (nu i Rtk. Div. Breve og Akter, Vand-, Vej- og Hestemølle vedk. 1680-1848) citeres efter Matr. 1664 følgende: »For Fejdetiden laa paa Stokkerups Bys Grund en Valkemølle, som kaldtes Raavadts Mølle og af Christian Alckreberg, Smed og Indvaaner udi Kbhvn., efter da kgl. Benaading og Bevilling var opbyggt og fri foruden Afgift naadigst forundt; ligger nu aldeles øde og var nyttigt og gavnligt, at den igen kunde blive opbyggt«. — RA. Militære Regnskaber: Landkommisær Ove Juels Regnsk. for Hovedskatten til Jul 1660; Hist. Tidsskr. 5. R. I, 68 f.; Rtk. Ekspeditionsprot. Nr. 7 (1663-64), S. 515, 535, 543, Nr. 8 (1664-65), S. 227; Sjæll. Miss. 1668, Nr. 342, 1670, Nr. 443.

Side 579. Den gengivne Tegning i RA. i den nedenfor citerede Pakke vedk. Raavad Krudtmølle 1673-80; Plan af Kørnehuset findes paa et andet, her ikke medtaget Blad.

Side 580. Rtk. Div. Korrespondance-Sager 1660-79, XII (tidligere: Adskill. Dok. og Tegninger vedk. Raavad Krudtmølle 1673-80, Vejled. Arkivreg. II, 96); Nyrop, J. F. Classen, S. 98 f., 108; DK. Supplikprot. 1722 II, Nr. 654, 1725 I, 386. — Ogsaa Krudtmester Rose var blandt Liebhaberne til Raavadts Mølle ved dens Nedlæggelse som Krudtværk.

Side 581. RA. Kommercekoll. Skrivelse af 20. Decbr. 1757 til Landetatens Generalkommissariat (i Gen.-Komm. Indk. Sager); Generalkommissariatets Korrespondanceprot. 25. Marts 1758; Sammes Refererede Sager 1758 $\frac{15}{3}$, Nr. 313; Sammes Kgl. Ordres og Resol. 1758, Nr. 78; Sammes Kopibog over udg. Eksped. 1758 I, Nr. 501; Rtk. kgl. Resol. 1759, Nr. 14; Rtk. Skødeprot. Nr. 14, S. 22, jvfr. Skb. D, 343; Rtk. Ekspeditionsprot. 23, Nr. 207; Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Overjægerm. Arkiv: Korrespondanceprot. for Dyrehaverne og Fasanhaven 1758 $\frac{14}{11}$, 1759 $\frac{27}{2}$, $\frac{27}{3}$; RKResol. 1759, Nr. 45; Hofmans Fundationer VI, 20. — Kobberstikket i Siellands yngdigste Egne.

Side 582. Skb. D, 801; Nyeste Skilderie af Kjbhvn. VI (1806), 1505.

- Side 583.** Sterm, S. 341 f., 369 f.; Rtk. Ekspeditionsprot. 27, Nr. 146.
- Side 584.** Skb. JJ, 81; Dagstelegrafen 1873, Nr. 74, jvfr. Nyrop, Smstds 1873, Nr. 64 og 65; Skb. 3 E, 65; Landbrugsministeriets Skrivelse af 10. Novbr. 1921.
- Side 585.** Ugeskrift for Retsvæsen 1924, S. 460 ff. — Et Festskrift »Fabriken i Raadvad gennem 175 Aar« ved Knud Bokkenheuser udk. 1933. — Strandmøllen: Nyrop, Strandmøllen (K. 1878), hvortil i Alm. henvises; Friis, Optegnl. om Gjenfotfede Sogn (K. 1877), S. 74; Kanc. Brevb. 1599 ^{8/10}. — Snogerup: Kbhvns Lensregnsk. 1615-16 og 1616-17; Kbhvns Lens Jordebog 1628-29. — Kbhvns Lens Indtægtsregnsk. 1611-12; Kanc. Brevb. 1604 ^{23/3}.
- Side 586.** Kbhvns Lensregnsk. 1618-19 og 1620-21 (Udgift, Afkortning i Jordebogen); KD. III, 116.
- Side 587.** Ekstrakt af en Kommission holden over Møllerne paa Kbhvns Amt 1687, jvfr. Strandmøllen S. 64. — Træsnittet i Ill. Tid. 1868 ^{n. 2}.
- Side 588.** Fr. Barfod, Joh. Chr. Drewsen (Ny kgl. Saml. Fol. 1489. KBK). Forfatteren synes at have haft en Del Aktstykker til Strandmøllens Historie, som nu ikke kendes mere; Manuskriptet er gennemset og fortsat af J. C. Drewsen selv. Rtk. Beskrivelsesforretn. over Dronninggaard m. m. 1714, 1735; Rtk. Forestillingsprot. 1719-20, S. 859 ff.; Skb. A 477.
- Side 589.** RK Resol. 1731, Nr. 25, 1739, Nr. 137.
- Side 590.** Skb. C 98; RK Resol. 1739, Nr. 29 (Branden paa Strandmøllen skete Natten mellem den 21. og 22. Novbr. 1738). I Præsteindberetninger til Hofman (LAS) hedder det (1759), at Strandmøllen »er den største og bedste Papir-Fabrik i hele Danmark og tillige den allerbedste Sigte-Mølle, hvis Mel giver det engelske lidet efter. Den tilhører Mons. Johan Drevitz, som bor derpaa, og ved sin Hurtighed og Flid har bragt den i saa herlig Stand«. — Skb. E 26, 97, 126, 184; en Vurderingsforretning over Strandmøllen (1766) i Raadst.
- Side 591.** Fr. Birkedal-Barfod, Malte Konrad Bruun (K. 1871), S. 27 f., jvfr. Høst's Erindringer, S. 40; Memoirer og Breve XXV, 153 ff.; Oehlenschlägers Erindringer I, 123, II, 6, 8; Barfods Biografi.
- Side 592.** Aumont og Collins Teaterstatistik 5. Afsnit I, 282; Eiler Nystrom, Joh. Chr. Drewsens Erindringer og Breve (Tilskueren 1912); Tidsskr. for Landøkonomi 13. Bd., jvfr. Barfods Biografi, S. 286; Skb. U 429; Museum 1892 II, 191; Sterm, S. 371 f.
- Side 593.** V. Drechsel, Silkeborg (K. 1880), navnlig S. 24-38; Ill. Tid. 1874 ^{8/3}.
- Side 596.** Arent Berntsen, Danm. og Norges frugtbar Herlighed II 69; Kanc. Brevb. bl. a. 1573 ^{3/7}, 1578 ^{3/6}, 1583 ^{2/12}, 1584 ^{28/4}, ^{20/5}, ^{9/6} m. fl. St.
- Side 597.** Kanc. Brevb. 1588 ^{4/2}. — Vaupell, De danske Skove.
- Side 598.** Holm, Danm. Norges Hist. III 2, S. 65; Stat. Tabelværk 5. R. C, Nr. 1; Præsteindberetn. 1657-58 (RA); Körbitz, Efterretn. om de kgl. Skove i Kbhvns Amt 1660 (RA) trykt i Tidsskr. for Skovvæsen XX, Række B, S. 101; Besigtelseskomm. 1660.
- Side 599.** Ekstrakt af Kbhvns Amt Matrikel 1664 (Prot. 1793 a, nu RA); Ekstrakten er formentlig først udarbejdet ca. 1680, men Skovene angives saaledes som de laa før Dyrehavens Anlæg. — A. Oppermann, Bidr. til det danske Skovbrugs Hist. 1786-1886 (Tidsskr. for Skovbrug, 10 Bd.); Ch. Lütken, Den Langenske Forstørdning (K. 1899).
- Side 600.** Skrivelse fra J. G. Moltke til Arveprinsen af 1780 ^{11/4} om Udskiftning af Skovene (i Rtk.'s nu opløste Top. Saml.). — Geelsskov: LAS. 2. Overførster-Inspektions Kort, Rulle 14; Lütken S. 14 og tilh. Atlas; Sjæll. aabne Breve 1673, Nr. 135; Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Gruppe 10: Den nye Kongevej gennem Gjelte Skov 1764-74. Nord for Geelsskov laa »Vejle Bro«, der hyppig omtales i ældre Tid.
- Side 601.** Klage fra Skovfogedenken i Geelshus 1711 (i Rtk.'s nu opløste Top. Saml.).
- Side 602.** Skovlyst: Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Gruppe 13: Skovfogedstedet Geelshus 1783-86; Skb. D 137; Bobé, Interiører fra Fr. V's Hof, S. 273; Kancelli-

EGNEN OMKRING STOKKERUP

(Udsnit af Dahlbergs Kort hos Pufendorf, Kobberstik ca. 1659)
 Syd for Boveskov ses Ibstrup gamle Dyrehave, nu Charlottenlund Skov

raadinde Sara Brøer døde i Juli 1762 i Geelshus (Skovlyst), hvor Familien rimeligvis havde lejet sig ind for Sommeren (Luxdorps Dagb. I, 165); Skb. E 688, 689, F 20; Luxdorps Dagb. II, 101, 111, 164, 238, 282; Skb. I 246, 407; Skb. L 603; Skb. M 696.

Side 603. Rtk. kgl. Resol. 1813, Nr. 302; Skb. P 691; Skb. T 200.

Side 604. Sollerød Kirkeskov: Kanc. Brevb. 1581 ^{27/a}; Rtk. Ekspeditionsprot. 1741-45, S. 112, 114, 118. — Ravnehølmene: Fr. Algreen-Ussing, Touristen i Nord-sjælland (K. 1865), S. 28 f.

Side 605. Trørød Skov: Hirschfeld, Theorie der Gartenkunst III, 221. — Jægersborg Dyrehave: Rtk. kgl. Resol. 1832, Nr. 246.

Side 606. LAS. Kirkeinspektionens Arkiv: Lyngby Kirkes Regnskabsbog 1603-1707, Fol. 119. Langens Opmaalingskort 1764 (i Lütken, Den Langenske Forstord-

ning, K. 1899) viser endnu i alt væsentligt det oprindelige Forhold mellem Bevoksning og ryddet Agermark, indtaget i Dyrehaven ved dens Anlæg. — Stokkerup: Valdemars Jordebog (udg. af O. Nielsen), S. 117; RA. Skattemiste over Landehjælp paa Sjælland 1492; Kbhvns Lens Jordebøger; Præsteindberetn. 1651; Hist. Tidsskr. 5. R. I, 74 f.; KD. V, 599; Besigtelseskomm. 1660 (nu Rtk. Kommissionsakter vedk. Overtilsynet med kgl. Slotte og Gaarde etc. 1660-79, A I): Bilag 2 til Relationen 1661 ^{23/3}; Sjæll. Miss. 1670, Nr. 386; RA. Kbhvns Amts Jordebogsregnskaber 1670-72; Villads Christensen, Landsbyen Stokkerups sidste Dage (Hist. Meddel. om Kbhvn. VI, 549 ff.).

Side 607. Kørbitz' Relation om Skovene paa Kbhvns Amt 1660 (Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager Gruppe 2, Nr. 1, trykt i: Tidsskr. for Skovvæsen XX). — Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Overforstrm. Arkiv: Indgaaede Tjenestebreve (til F. F. Krogh), 1839 ^{9/2}; Fr. Barfods utrykte Biografi af J. C. Drewsen (KBK. Ny kgl. Saml. Fol. 1489), S. 13; Danm. geolog. Undersøgelse 2. R. Nr. 57.

Side 608. Sjæll. Miss. 1669, Nr. 177, 271, Sjæll. Miss. 1669, Nr. 206 b, 289, 290, 380-82, 609.

Side 609. Kort i KBK. Gl. kgl. Saml. Fol. 717 A, sammenholdt med Langens Kort over Dyrehaven i Lütken, Den Langenske Forstordning (K. 1899).

Side 610. Sjæll. Miss. 1671, Nr. 4, jvfr. Sjæll. Miss. 1670, Nr. 363, 572, 928, 949; Kgl. Kammerregnskaber (ved E. Marquard, K. 1918), S. 71, 89.

Side 611. RKResol. 1728, Nr. 111; Matr. 1688, Markbog for Gentofte.

Side 612. Generalstabskort 1855; Arlaud, Bevingede Ord. 2. Udg., S. 526 f. — Græsning: RKResol. 1737, Nr. 40, 1738, Nr. 120 m. fl.; RKResol. 1737, Nr. 65; Rtk. Skov- og Jagtsager, Pakkesager Gruppe 5: Jægersborg Dyrehave 1781-1804; Kgl. Kammerregnskaber, S. 425; Forbud 1693 ^{17/1} og Plakat 1784 ^{15/3} i trykte Forordn.; RKResol. 1730, Nr. 33.

Side 613. Den d. Vitruvius II, 98; Rtk. kgl. Resol. 1756, Nr. 229; citerede Dyrehave-Pakke.

Side 614. Kgl. Resol. 1831 ^{28/5} (i Reskriptsaml.). — Atlas til Lütken, Langenske Forstordning. »Svenskevejen« findes hverken afsat paa det Gram-Langenske Kort (1764) eller paa Videnskabernes Selskabs Kort (1765), derimod paa et fortræffeligt Forstkort fra 1799 i LAS. — Kabinettsordre 1771 ^{4/12}; Tidsskr. for Skovvæsen XX (1908), 43 ff.

Side 615. Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Overforstrmesterark.: Korrespondanceprot. for Dyrehaverne og Fasanhaven 1741-51, S. 115. — Eremitagen: Kgl. Kammerregnsk., S. 448, 450, 466, 470 og passim; D. Mag. 5. R. IV, 303 og 315; F. R. Friis, Kulturhist. Studier I (1904), S. 16, og Kammerregnsk., S. 522; Nyt hist. Tidsskr. II, 632; Gersdorffs Dagbog (KBK. Ny kgl. Saml. 4to Nr. 1099) 1723 ^{14/8}.

Side 616. Thurah, Den danske Vitruvius II, 99 f.; RKResol. 1745, Nr. 98; RA. Inventarier for de kgl. Slotte, bl. a. Eremitagen, 1693-1741; Danske Vitruv. II, 106; RKResol. 1726, Nr. 126, 1731, Nr. 83, 1734, Nrr. 31, 57, 1735, Nr. 22, 1736, Nr. 29; Bauditz, Jagtslottet Eremitagen (Hist. Meddel. om Kbhvn. 2. R. I, 281 ff.).

Side 618. RKResol. 1762, Nr. 50 (med Tegning af Hofbygmester Anthon); RKResol. 1743, Nr. 31.

Side 619. Eremitagens Salg; Carl Bruun, En Episode af E.'s Hist. (Familiealmanakken Danmark 1899, S. 54 f.); F. R. Friis, Kulturhist. Studier I, 16 ff.; Villads Christensen, Hist. Meddel. om Kbhvn. VI, 550 ff.; Rahbeks Erindringer IV, 97; Rtk. Sjæll. Renteskriverkont. Skødeprot. I, 17. — Vurderingsforretn. over Eremitagen 1790 findes i Raadst. — Tidsskr. for Skovvæsen XX, 44 f.

Side 620. Familien Liep hørte til paa Egnen. En Joh. Peter L. var Gartner og boede ved Aar 1800 i Ordrup (Skb. I, 577), en Joh. Theodor L. døde som Slotsgartner paa Bernstorff 1846, en yngre Joh. Peter L. (1837-97) var Jæger under Forstvæsenet og boede 1870 i Hjortekærshuset (Folketælling); det er ham Skovløberhuset ved Fortunvejen (urigtig kaldt »Kildehuset«) har Navn efter, og hans

Enke Ane Bolette Cathrine, f. Krems, fortsatte Traktørholdet efter hans Død. Lieps Hus var iøvrigt velkendt allerede før hans Tid, det omtales ikke sjældent i Pjecer og Artikler helt tilbage til Begyndelsen af Aarhundredet (sml. Ill. Tid. IX, Nr. 429). — Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager Gruppe 9: Om Møllerne og Værkerne i Jægersb. Dyreh. 1716-85 (Skr. fra Massmann 1728 ^{29/2}); Rtk. kgl. Resol. 1737, Nr. 188, og RKResol. 1737, Nr. 107.

Side 621. Hjortekærshuset: Lyngby Markbog ved Matr. 1688; Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Pakkesager: Om Skovhuse i og ved Dyrehaven 1721-91, Nr. 24-26, 36-37, 55.

Side 622. Fortunen: Kgl. Kammerregnskaber, S. 473 f. og 485; RKResol. 1751, Nr. 52 (Skovfogedhuset kostede alt ialt kun 200 Rdr. inkl. Tømmeret fra Skoven); Rtk. kgl. Resol. 1762, Nr. 92, og Ekspeditionsprot. 24, Nr. 146; Rtk. Skov- og Jagtsager, Pakkesager: Fortunens Skovfogedsted (hvori ogsaa et Kort, opmaalt 1824); Ill. Tid. Nr. 883 (1876) og Nr. 1081 (1880); Palle Rosenkrantz, Fortunen, Kbhvn. 1922. — Rundforbi: RKResol. 1728, Nr. 56, 77.

Side 624. Klampenborg: Kallske Saml. Fol. 34; Klampe: Lyngby Kirkebog 1695 ^{25/9} jvfr. Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 523; Kgl. Kammerregnskaber, S. 504, 510, 519; Lyngby Kirkebog 1703 ^{15/4}, jvfr. Tidsskr. for Skovvæsen XX, 44. — Skb. D, 140; Rtk. Skov- og Jagtsager: Fynske Kontors Breve til Jagtjournalen Lit. A, Nr. 955 (1759); RKResol. 1755, Nr. 97; Rtk. Ekspeditionsprot. 24, Nr. 97; Sterm, S. 369; E. Collin, H. C. Andersen og det Collinske Hus (K. 1882), S. 663.

Side 625. Vandkuranstalten: Sebbelow, Klampenborg Badeanstalt, Kbhvn. 1855, og Berthelsen, Blade af Klampenborg Badeanstalts Historie, Kbhvn. 1895; DK. 2. Depts Forestillinger 1844 I, Nr. 80 B, og Registrant 1844, Nr. 279 aa (Fol. 116).

Side 626. Aabningsdagen efter Kjøbenhavnsposten 1845, Nr. 141 (Berthelsen har 15. Juni); Sebbelows anf. Skrift, S. 51.

Side 627. Nebelons Bygninger: Ill. Tid. Nr. 319 (1865) og Nr. 564 (1870). — Et Billede af Velopede-Væddekørsel af Damer paa Klampenborg Badeanstalt 1869 i Windings Saml. (nu KBK).

Side 628. Diarium i Rostg. Saml. (UBK) Fol. 62 under 1692 ^{20/6}; Kbhvns Post-Rytter 1707, August. — Et Eksempel af det gengivne Kobberstik ligger i Nationalmuseet.

Side 629. Rtk. Skov- og Jagtvæsen, Korrespondanceprot. for Dyrehaverne og Fasanhaven 1741-51, S. 171; Samme 1751-70, S. 276; Skovforordn. 18. April 1781 § 35.

Side 630. Om Kirsten Pils Kilde og Kilderejserne henvises til nærværende Forfatters »Offentlige Forlystelser« II (Kbhvn. 1913), hvor ogsaa Aktmateriale, hvorpaa Skildringen bygger, vil findes citeret. — Joh. Christopher Greve androg 1724 om at blive Hofparykmager, fik Afslag, men blev det alligevel 1725 (DK. Supplikprot. 1725 I, Nr. 50, og Sjæll. aabne Breve 1725, Nr. 73); 1722 havde han begæret Moratorium for Gæld (DK. Supplikprot. 1722 II, Nr. 277). — Kildeindskriften fra 1732 findes optegnet i Kallske Saml. Fol. 34 (KBK) og i Schiønnings Saml. 4to No. 18, Pag. 187 (UBK), dateret 30. Juni 1749; de første Linjer lyder i Schiønnings Opskrift: Her ses det gode, som Naturen har i Eje.

Side 632. Kjøbenhavnsposten 1831, Nr. 161.

Side 634. Det gengivne Træsnit i Ill. Tid. Nr. 404 (1867).

Side 635. Se ogsaa Gigas, Litteratur og Historie I (K. 1898), S. 57 ff.

Side 637. Træsnittet i Ill. Tid. Nr. 667 (1872).

Side 638. Eremitageløbene: Ill. Tid. Nr. 563 og 564 (1870).

Side 639. Slutningsverset af Chr. Richardt (Saml. Digte I, 236), oprindelig skrevet til Grundlovsfesten i Dyrehaven 1866.

Tordrup er en længst forsvunden Lokalitet i Søllerød Sogn. Stedet nævnes flere Gange i det 14. Aarh., tilhørte Roskildebispen og overgik til Kronen ved Reformationen. Det var næppe mere end en enkelt Gaard. Skønt Kongen 1596 be-

faler, at dens Jord skal udlægges til de nærmest liggende Byer, opføres den dog bestandig i Jordebøgerne fra det 16. Aarh., som det synes sidste Gang 1668, forsvinder derpaa og eksisterede ikke ved Matrikuleringen i 1680erne. I Jordebøgerne har den Plads nærmest ved Nærum, og muligvis er Gaarden nedbrudt ved Dyrehavens Anlæg (SRD VII, 57: Item in Thordhorp est una curia desolata; Repert. 3657; Ældste d. Arkivreg. III, 349 f.; Kanc. Brevb. 1596 ^{15/10}; Kbhvns Lens Jordebøger (stadig een Bondegaard); Hørsholm Amts Jordebog 1668).

Bilstorp (Blistrup) er en Lokalitet, der synes at være forsvunden allerede i Middelalderen. Den henføres baade til Lyngby og Gentofte Sogn. I 1348, da Lavrids Nielsen Toddæ, Vikar i Roskilde, skøder 8 sol. terrarum in Bilstorp til Vilhelmi Alter i Roskilde Domkirke, siges Byen at ligge i Kongens Lyngby, ligeledes ca. 1390, da Merde Henriksdatter skøder alt sit Gods i Blystrup til Biskop Peder i Roskilde. I 1377 nævnes Gods i Bilstorp sammen med Gods i Vangede og i Roskildebispens Jordebog ca. 1370 opføres to øde Gaarde i Bilstorp, der her siges at ligge i Gentofte Sogn (Repert. 2166 og 3153; Ældste d. Arkivreg. III, 361; SRD VII, 44).

Billeder, der er gengivet efter ældre Malerier og Akvareller m. m. uden at det i Anmærkningerne oplyses, hvor Originalen findes, er hentet fra afdøde Jac. Hegels og afd. Johs. Werners Samlinger. De fleste Fotografier fra Gentofte og Lyngby er taget af Forfatteren selv, fra Søllerød af Hoffotograf Peter Elfelt efter Forfatterens Anvisning.

REGISTER

Parentes om Tallet betyder, at vedkommende Person eller Lokalitet omtales paa Siden, uden at Navnet udtrykkelig nævnes. Kvinderne opføres i Reglen under deres Slægtsnavn (Pigenavn), hvis saadant haves eller kendes. Ellers paa Fornavn i ældre Tid og paa Ægtemandens Navn i nyere Tid. En Række Steder, hvor intet væsentligt udsiges om de paagældende Personer og Lokalteter, er forbigaaet i Registret.

- Aagaard, Kirsten, g. Moth, (307). — Sophie, g. Borre, 335.
 Aagesen, Niels, Tømmerhandler, 74.
 Aagesholm se Kaningaarden.
 Aalebæk 600.
 Aamosen, Virum, 300, 546.
 Aas, Monrad, se Hegel.
 Aasen se Frederiksdals Storskov.
 Aasevang, Skov, 542 f.
 Aaskov, Jørgen Lavridsen, Præst i Søllerød, 308. — Lavrids Jørgensen, Præst i Søllerød, 308, 665; jvfr. Inger Basballe.
 Abbestée, Familien, 93. — Joh. Ludv., Vinhandler, 96. — P. H., Governør i Trankebar, 278. — Jvfr. Acken.
 Abildgaard, Nic., Maler, 102, 426 f., 432, 545 f.
 Abraham, Lewin, 78.
 Absalon, Biskop, 18 f., 183, 216, 222, 301. — Kannik († 1340) 301.
 Acken, Cathr. Mechtilde von, g. Abbestée, 96, 366, 368.
 Adelaide, Lyststed i Ordrup, 225.
 Adler, B. D., Grosserer, 624. — D. B., Finansmand, 337 ff. — Emma, g. Trier, 339, 345. — J. G., Kabinettssekretær, 172, 174.
 Adolph, Joh. V., Grosserer, 202.
 Adersen, Jens, Møller p. Fuglevad, 553.
 Adzer, Daniel, Medaljør, 151. — Lorens, Vejkasserer, 151.
 Agerskov, Chr., 290.
 Aggers, Maren, g. Klauman, 377.
 Aggershvile 28, 348, 376-79, 381.
 Agier, G. P., 263.
 Ahlefeldt, Carl, Greve († 1722), 245, 267 f., 413 ff., 422, 426. — Hans, Finansdeputeret († 1780), 471.
 Albeck, Hans, Etatsraad, 100.
 Alberti, P. A., 215, 225.
 Albertinelyst, Lyngby, 294.
 Alckenbrecht, Chr., Kleinsmed, 577 f. — Johani i Stokkerup 578.
 Aldershvile, Bagsværd, 292.
 Alexandra, Dronning af England, 110.
 Alexandria se Miramare.
 Aller, Carl, Bladudgiver, 542. — J. C., Tømrermester, 278.
 Alsing, Niels, 391.
 Amager Bom 456. — Bønderne paa 37.
 Ammondsen, Ammond, Skibskapt., 344, 347.
 Ancher, Peder Koføed, Retslærd, 315 f.
 Andersen, H. N., Direktør for Østasiatisk Kompagni, 357 f. — Lars i Tueborg 44. — Peder i Lyngby 238. — Niels, Entreprenør, 215. — Niels, Krudtmager, 682. — Vilh., Prof., 181, 654.
 Angell, I. og H., 336.
 Anker, Carsten Tank, Konferensraad, 379 f. — Peter, Governør i Vestindien, 380.
 Ankersen, Markus, Kromand, 86.
 Anna (Anne, Annike) Joh. Witts 257, 263 f., 428, 661. — Hansdatter Thomas Enbecks 654. — Jensdatter i Gentofte 191. — Sørensdatter, Præstekone i Gentofte, 191.
 Anna Katrine af Brandenburg, Dronning, 120 f., 123, 244.
 Anna Sophie (Reventlow), Dronning, 112, 129, 440, 516, 518, 570.
 Annabjerg (Søbakken), Lyststed i Taarbæk, 401 ff.
 Anthon, G. D., Hofbygmester, 686.
 Appleby, Peter, Agent, 52, 55.

- Arctander, H. N., Rentekammerkommitteret, 568.
- Arendrup, Rasm., Kaptajnløjtn., 673.
- Arenstorff, Fred., Oberst, 580.
- Argentiske Lamper (Argand) 410.
- Arnegaarden se Kofodsminde.
- Arnet, Christopher, Kroejer, 273 f. — Joh., Gartner p. Sorgenfri, 273, 417. — Joh. Fr., Gartner p. Jægersborg, 651 (jvfr. foregaaende).
- Ascanius, Peder, Berghauptmand, 670.
- Asmussen, Jacob, 293.
- Attemose og Attemose Bakker, Søllerød, 314, 359, 603 f. — Attemosegaard 329, 340, 359.
- Aurehøj se Orehøj.
- Axel, Prins (f. 1888), 178.
- Baarevang, Lundtofte, 302.
- Baden, Jac., Konrektor, 210. — Oluf Mortensen, Biskop, 250. — Torkel, Godsforvalter p. Bernstorff, 165-69, 204 f., 210 ff., 219.
- Badstuber, Lor., Kobbersmed, 558, 571 f. — Poul, Fabrikør, 245, 258, 354, (414), 554, 558-61, 564 ff., 572 f., 665.
- Bagergaarden (Lille Lyngbygd.) 296 f., 299. — Nye Bagergaard ved Sorgenfri 297, 436 f.
- Bagge, Familien, p. Bellevue 98 f. — August, Forlagsdirektor, 494. — Cecilia, g. 1. Schow, 2. Schumacher, 447. — Jens Jul. p. Bellevue 98. — Joh., Distriktskommisær, 95, 98, 100, 226, 404. — Rasmus, Traktør p. Bellevue, 98. — Jvfr. Hegel.
- Bagger, Hans, Biskop, 8, 308, 333 f.
- Baggesen, Familien, 434. — Jens, Digter, 104.
- Bagsværd, Sokkelunds H., 27, 237, 271, 276, 292, 512 f., 515 f., 529, 532, 538. — Kro 532. — Skole 8. — Sø 242, 292, 510 f., 515, 518 f., 521, 532 ff.
- Baildon, Thomas, Vinhandler, 218.
- Bakkegaardene, Vangede, 169, 218.
- Bakkehuset (Bakkegaarden) i Vedbæk 387, 389, 394 f.
- Balle, Nic. Ed., Biskop, 9.
- Ballerup Tingsted 16.
- Balling, P. S., Højesteretsadvokat, 383, 394.
- Baltser Feldbereder i Hvidørmølle 88.
- Baltersen, Nicolaus i Hvidørmølle, 88. — Nic., Kapt., 250.
- Bang, Antoinette Fred., g. Eggers, 212. — C. C., Kammerraad, 681. — Else Marie de, Konferensraadinde, 534. — Jacob i Nærum 333. — Peder, Biskop, 496 f. — P. G., Nationalbankdirektør, 410.
- Barchmann, Jac., Konmitteret, 246 f.
- Bardensleth, C. E., Politiker, 324.
- Barfod, Fr., Historiker, 591.
- Barfoed, Chr. von Essen, 681.
- Barfred, Anne Johanne, g. 1. Rye, 2. Thulstrup, 535.
- Bargum, H. F., Handelsmand, 52.
- Barton, Anna, g. Egleton, 192.
- Basballe, Inger, g. 1. Aaskov, 2. Schultz, Præstekone i Søllerød, 312. — M. H., Rentekammerdeputeret, 665.
- Basler, Emanuel, Zahlmester, 536.
- Basse, Oluf, i Ørevad 562.
- Bast, P. D., Præst i Søllerød, 308.
- Bavnegaard i Gentofte 169, 202. — i Lyngby 238 f.
- Bavnehøj i Lyngby 237. — i Ordrup se Ordruphøj. — i Vangede 221.
- Bavnehøjsmark, Lyngby, 237.
- Bech (Beck), Christopher, Urtegaardsmand, 41 f. — Herm., Justitsraad, 100. — Ida, g. Suhr, 106. — J. M., Planter, 201 f., 204. — Peder, Borgmester, 47 f.
- Bechman, Did. Barthold, Købmand, 665.
- Becker, Chr. Hansen, Hjulmand, 204 f. — Christiane, g. Suhm, 343. — G. H., Traktør, 98, 110. — J. G., Apoteker 343 f., 536. — J. G. Burman, Topograf, 498, 503, 536.
- Beedtz, Fred. Conr., Møller, 530, 532.
- Behagen, Gysbert, Handelsmand, 536 f.; jvfr. Wasserfall.
- Behrend, Schat, Ingeniør, 570.
- Bellavista, Lyststed, 100.
- Bellevue, Traktørsted, 12, 31, 96-99, 102, 366, 624.
- Bendsen (Bendtsen, Bentzen), Georg Fr., Kammerjunker, 328. — Gudmand p. Skodsborg 366. — Peder, Pandsvend, 147.
- Bennick, S., Fuldmægtig, 680. — Andreas i St. Ravensborg 41.
- Berg, Andr., Stadsmusikant, 287. — Axel, Arkitekt, 493. — Bolette Rudolphine 328. — Chr., Skibskapt., 404.
- Bergen, Joh. Jürgen von, Bøssesmed, 581.
- Bergerske Gravsted p. Gentofte Kirkegaard 197.
- Bergsøe, Vilh., Forf., 548.
- Bering, Vitus, Historiograf, 88 ff., 249, 578, 606.

- Berling, Carl, Kammerherre († 1871), 232 f. — Carl († 1902) 233. — Elisab. Christ. se Godiche. — Hedevig, g. Næser, 233. — Signe 233. — Volmer 233.
- Berner, G. A., Kammerjunker, 430.
- Bernstorff, Familien, 197. — A. P. 9, 79 f., 103, 116, 162, 165 ff., 169 f., (174), 180, 182, 224, 446, 481. — Chr. Günther 170. — Egmont 171. — Joach. Fred. 170. — J. H. E., 28, 30, (79), 144, 158-62, 164-69, 178, 220 ff., 282-86, 652. — Magnus 170 f., 182, 226.
- Bernstorff (Fasangaarden, Fasanhaven) 80, 96, 144, 154-82, 206, 208, 230, 234, 433. — Avlsgaard 154, 178. — Batteri 22. — Fasangangen 177. — Jomfrubakken 102, 178.
- Bernstorffshøj, Lyststed, 178.
- Bernstorffstøtten 178 ff.
- Bernstorffsvejen 6, 28, 35, 46, 79, 81, 167, 181, 223.
- Berring, Peder Witusen, 212. — Witus, Hestehandler, 212.
- Bestle, G., Vinhandler 394.
- Beutner, Simon Nic., Kapt.; 410.
- Bie, Math., Kancelliraad, 294.
- Biehl, Charlotte, 140. — Claus, Vinhandler, 404.
- Biertz, Johs., Hammersmed, 565.
- Bigler, L. P., Murermester, 345.
- Billberg, Erich, Murermester, 406. — Gustav 406.
- Bildsted, Jac., Grosserer, 432.
- Bille, C. St. A., Politiker, 338. — Sten Andersen, Auditor, 336.
- Bilstorp 688.
- Bindeshøll, M. G., Arkitekt, 226, 626 f.
- Bircherod, Jens, Biskop, 45.
- Birgitte Hans Wandels 664.
- Bissen, H. V., Billedhugger, 226. — Vilh. 221.
- Bjerg, Peter, Strandingskommissionær, 396.
- Bjerregaard, Hans Jensen, 83, 167 f., 202.
- Bjerregaarden, Gentofte, 83, 167 ff., 202, 215.
- Bjælkeagers Vang, Lundtofte, 302.
- Bjørn, Bjørn Olufsen, 497. — H. O., Rektor, 449 f. — Jensine, g. Gottlieb, 451.
- Bjørnson, Bjørnstjerne, 227, 229.
- Blach, C. S., Agent, 55.
- Bladt, Chr., 370.
- Blegehaven, Lyngby 263, 428.
- Bleggaarden (Titleys Gaard), Lyngby, 236, 285-91, 299.
- Bleggaard, Nye, Lyngby, 291, 293, 299.
- Bleghus se Staalhus.
- Blicher-Clausen, Jenny, 311.
- Blichfeldt, Emil, Arkitekt, 68.
- Blidah, Lyststed, 82.
- Block, Hans J., Brygger, 92, (93), 224.
- Bloksbjerg, Ordrup, 222.
- Bluhme, Christoph., Hofprædikant, 431.
- Blücher, Fr. Em. (Fritz), Adjudant, 449.
- Blåsenborg, Frederiksdal, 521, 544. — Alle se Jægersborg Alle.
- Bo Møller i Lyngby 551 f.
- Bobé, Louis, 210.
- Bock, J. Fr., Gartner, 538.
- Bodelsen, Peder, Kromand, 351, 396.
- Bodemeyer, Chr. Laur., Baron, 643.
- Bodenhoff, Familien, 434. — Andreas, Agent († 1794), 434 f. — Andreas, Tømmerhandler († 1796), (434). — Andreas, Løjtnant († 1854), 538.
- Boel Sørensdatter, g. Rasmussen, 308.
- Boheman, C. A., Hofsekretær, 445 ff., 450.
- Boisen, B. F. O., Præst i Gentofte, 115, 190, 194.
- Bolderup, Hans, Kromand, 312.
- Bolten, Henrik, Baron, 420, 426.
- Bomhuset, Lyststed i Lyngby, 294 ff., 299.
- Bompunge 30, 294, 453.
- Bonne Esperance (Marienlyst) 78 f.
- Bonstetten, K. V., Skribent, 331.
- Borch, Jørgen, Præst i Lyngby, 245. — Leuning, Arkitekt, 396. — Ole Chr., Assessor, 170 f., 205. — Thomas Ter 82.
- Borchorst, Gabr., Brygger, 52.
- Bording, Jak., Livlæge, 86 f., 217.
- Borgo, Olinto dal, Diplomat, 105.
- Borre, Peter, Hofagent, 335 f., 342.
- Borrehøj se Bavnehøj i Lyngby.
- Borremark (Borrevang), Lyngby, 237.
- Borries, C. P., Grosserer, 231, 658.
- Bournonville, Antoine, 225.
- Boveskov 20, 398, 400, 605-09.
- Bovstedhule se Buxtehude.
- Boye, Birgitte, g. Lind, 447. — C. J., Præst i Søllerød, 308 f. — Vilh., Arkæolog, 311.
- Boyesen, Hans, Hofmønsterskriver, 464. — Hans, d. y., Hofmønsterskriver, (464).

- Bradt, D. E., Kancellisekretær, 402.
 Brahe, Tyge, 119.
 Bramsen, L. E., Kammerraad, 290.
 Brandenburg, Ernst, Entreprenør, 391.
 Brandt, Alfr., Arkitekt, 116. — Chr. i
 Kbhvn. 333.
 Brankebakken, Frederiksdal, 519, 546.
 Brede (Mølle, Værk) 256, 300, 302, 354,
 359, 439, 506, 529, 550 f., 553 f., 555-
 62, 565, 570 f., 573, 580, 672. — Inde-
 lukke (Hemerts Vænge) 561; Alkoven,
 Labyrinten 562 (?). — Kro 560, 682. —
 Ladegaard 303. — Skole 9.
 Brede Eng, Nærum, 334.
 Brede Mose 506.
 Bredvig Overdrev, Virum, 298, 300, 474.
 — Skov 598 f.
 Bregnegaard, Gentofte, 76, 169, 203.
 Bremer, Joh., Hofprædikant, 512.
 Bremerholm, Frederiksdal, 519.
 Brenno, Carlo, Billedhugger, 616.
 Brinch, Karen, g. Brügmans, 354.
 Brinchmån, Henrich, Dansemester, 630 f.
 — Brinchmans Kilde se Kirsten Pils
 Kilde.
 Brinck, Nicolaj, Kapt., 396.
 Brix, C. C., Politiker, 338.
 Broberg, Chr. († 1852), 152, 196, — C.
 A. († 1886) 152, 410, 538.
 Brock, Gust., Højesteretsadvokat, 49.
 Brockenhuus, Fred., Kammerherre, 295.
 Brodersen, C. F., Overkrigskommisær,
 544.
 Brogaard, Vangede, 169, 218.
 Brosbøll, Carl, Forf., 221.
 Brown, David, Guvernør i Trankebar,
 213. — John, Handelsmand, 54 ff.,
 79 ff., 182, 372. — Louise 80, 182, 300.
 — William 80.
 Browne, Peter, engl. Gesandt, 380.
 Bruguier, Mariane, g. Fabritius 94.
 Bruhn, E. A., Overjæger, 294.
 Brummer, Carl, Arkitekt, 329, 452.
 Brun, Constantin, Handelsmand, 473,
 538 ff. — Frederikke, 331, 473, 538 ff.
 — Joh. Nordahl 528.
 Bruun, Andr., Generalauditør, 210, 212,
 214. — F. C., Legationsraad, 110. —
 Joch., Præst i Lyngby, 218. — Malte,
 Amtsforvalter, 271 f., 280, 546. —
 Malthe Conrad 591. — Musse, g.
 Scheel, 110. — T. C., Forf., 99, 591.
 Bryde, Mikkel, i Lyngby (237), 275.
 Bryde, molendinum, se Brede.
 Bryde Skovhus 436 f.
 Brygger, Niels J., Vognmand, 42, 44.
 Brüggemann (Brügman), Peter, se Ka-
 ren Brinch. — Terkel, Etatsraad, 378.
 Brændemølle 551 f.
 Brødhojs Vang, Gentofte, 185.
 Brødskoven 96, 120, 154 ff., 177.
 Brødskovvang, Jægersborg, 144.
 Brødhoje, Gentofte, 220.
 Brødhojsmarken, Gentofte, 221.
 Brødrehøjene se Brødhoje.
 Brøer, H. C., Kommandørkapt., 301,
 602. — Sara 685.
 Brøndbyøster, Sokkelunds H., 411.
 Brøndum, A. A., Kroejer, 271.
 Brønshøj, Sokkelunds H., 20. — Kirke
 246.
 Buchwald, Baltzer Hans, Overforster,
 564. — B. J., Læge, 350. — Detl.,
 Oberstløjtn., 564. — Hans P., Løjtn.,
 293 f.
 Buddinge, Sokkelunds H., 218, 237.
 Buddinge-Eng, Lyngby, 288.
 Bugge, Th., Astronom, 361.
 Bulotti 332.
 Bundgaard, A., Billedhugger, 181.
 Buntzen, Heinr., Maler, 79, 116.
 Burenees, Ida, g. Moth, 314 f.
 Burmeister, C. C., Mekanikus, 536.
 Busch, Kort von, Møller, 555.
 Buskehøj, Holte, 358.
 Butienter, Jak., 586, 665.
 Butt, Joh., Forvalter, 678.
 Buurmester, Justitsraad, 665.
 Buxtehude Dam (Bovstedhule), Ordrup,
 224.
 Bügel, C. P., Handelsmand, 79.
 Bækkehaven (Birkehaven), Vedbæk,
 390.
 Bærentzen, Hans, i Kbhvn. 250.
 Bødker, Henr., Snedker, 675.
 Böhm, Christoph., Slotsgartner, 651.
 Böhme, Johs. Th., Mægler, 397.
 Bølle, Slægten, 301. — Andr., Skihs-
 kapt., 405. — Mads Eriksen, Lens-
 mand p. Hjortholm, 497.
 Bøllemosen 612.
 Bøndernes Hegn (Frue Skov) 519.
 Børresen, Børre, i Ryvangen 44.
 Callisen, Henr., Læge, 23, 52.
 Capeteyn, Peter, Livlæge, 86, 217.
 Carl, Prins († 1729), 340, 515 f., 588,
 616.
 Carl, Prins af Hessen († 1836), 321.

- Carl Christian Erdmann, Hertug († 1792), 441.
 Carlsbergfondet 499.
 Carlsen, Carl, Fabrikant, 577.
 Carlsen, Pet. Nic., Sekretær, 577.
 Carlshøj (Hunæushof), Lyngby, 239, 294, 659.
 Carlsminde, Lystgaard, 327 ff.
 Carlsro se Christiansro.
 Caroline Amalie, Dronning, 245 f., 251, 293, 421, 428, 495, (540).
 Caroline Mathilde, Dronning, 28, 160, 322, 345, (377), 383, 441, 444, 628 f.
 Carstens, A. G., 179.
 Carvalho, J. S. Alfonso de, Diplomat, 430.
 Casadaban, Alphonse, Traktør, 215.
 Casse, Mathias, Brygger, 296, 298.
 Castens (Castenschild), Joh. Lor., 566.
 Castenshus se Rundforbi.
 Castenskiold, Ludv., Officer, 451.
 Chamilly, F. B., fransk Ambassadør, 512 f.
 Charlotte Amalie, Dronning, 89, 198 f., 246, 300, 407, 468, 512-15, 520, 527, 529 f., 532 ff., 543 f., 571, 587 f., 609, 660, 678.
 Charlotte Amalie, Prinsesse († 1782), 66 ff., 70.
 Charlottenlund Skov og Slot (Ibstrup Dyrehave, Gyldenlund) 6, 27, 58-83, 89, 94 f., 116, 127, 144, 185, 413, 532, 608, 645, 685. — Arboret 69. — Alleporten 72, Blindeporten 71. — Fort 22, 67. — Grøndalshuset 71 ff. — Traktørpavillonen Gyldenlund 72, 74. — Kukkuksholm 60. — Wiglars Stald (Over Stalden) 73 f., 76.
 Chippendale, Wm., Købmand, 224.
 Christensen, Alfr., Kulgrosserer, 337, 594. — Balthasar, Politiker, 592.
 Christian, Gottlob, Slotsforvalter, 90, (129 f.).
 Christianelyst, Lyststed, 533, 536 ff.
 Christiani, Jens, Proprietær, 324.
 Christianslund, Lyststed v. Sorgenfri, 265.
 Christiansro (Rolighed, Carlsro), Lyststed, 379 f., 388, 401-4, 446.
 Christmas, John, Kapt., 95, 380, 405.
 Cicilie Raadmand Søren Jørgensens 98.
 Classen, Joh. Fr., 419 f., 580. — Peter Hersleb, Fabrikant, 141 f.
 Classenske Fideikommis 100.
 Claudi, Hans Kristoffersen, Forpagter, 123 f. — Jvfr. Clodi.
 Clausen, Andr., Supercargo, 294. — Hans Arboe, Købmand, 206. — H. G., Stiftsprovst, 403. — H. N., Prof., 225, 403. — Lor. Nic. p. Tuborg 46 f. — Nic., Supercargo, 264, 546. — Peder, Guvernør i Vestindien, 102, 224.
 Clauswitz, Carl Chr., Sekretær i Udenl. Dept., 224.
 Clemmensen, A., Arkitekt, 181.
 Clodi (Claudi), Johan Berend, Overjæger, 352. — Werner Berend, Overførster, 341, 352 f.
 Coffre, Benoît, Maler, 616, 618.
 Colbjørnsen, Chr. († 1814), 333, 335 f., 340, 345 ff., 386 ff., 392, 394 f., 404, 667.
 Collin, Jonas, Lotteriinspektør († 1770), 54, 150. — Jonas, Finansdeputeret († 1861), 174, 591.
 Collstrup, Laurentius, 547.
 Colsmann, Joh. Wilh., Købmand, 542. — Johs. 542. — Jvfr. Peter Wasserfall.
 Coninck, Fred. de, Agent († 1811), 21, 25, 170, 288, 385, 444, 454, 472-76, 479-83, 486-89. — Fred. de († 1852) 481, 486, 489 f., 591. — Jean de († 1807) 680. — Jean de († 1847) 489, 591. — Louise de, g. Monod, 487. — Marie Anne (Marianne) de 481.
 Conradshøj se Ordrupshøj.
 Constantia, Traktørsted, 74-77, 79.
 Cour, J. C. la, Landøkonom, 303, 344.
 Coymann, Gilius, hollandsk Resident, 50 f.
 Cramer, Anders, Præst i Søllerød, 665. — Joh. Andr., Hofprædikant, 212, 265, 292 f., 432. — Jvfr. Kramer.
 Colln, David von, 509, 529, 532.
 Daa, Klavs, 217.
 Daemen, Gilles Wilh., Kommerceraad, 264.
 Dagmar, Kejserinde af Rusland, 110.
 Dahl, Axel S., Grosserer, 358. — Iver, Hoffurér, 294. — N. Smith, Grosserer, 153.
 Dahlberg, Erik, svensk Ingeniør, 598, 608.
 Dahlén, Carl, Danser, 202 f., 210.
 Dalhoff, Jens, Kromand, 271.
 Dallin, Mogens Bertelsen, 121, 186.
 Damm, P. N., Bankdirektør, 42, 374.
 Dampsporvogn 34.
 Damsgaard, Vangede, 169.
 Danchell, H. L., Fabrikejer, 569 f.

- Dannel, David, Skibshovedsmand, 255 ff.
 Dannemand, Frederikke, Fru, 228.
 Danner, Louise, Grevinde, 371, 373 f., 457.
 Danneskiold-Samsøe, Aage Conrad, 388.
 — C. C. S. († 1886) 388. — C. C. S. († 1916) 95. — Ernest 388. — Fred., Overkrigssekretær († 1770), 308, 315 ff., 322 ff., 326, 359, 470 f., 604, 665.
 Dansebakken i Norske Skov 432.
 David, C. N., Politiker, 214. — Joseph Nathan, Købmand, 214 f.
 Degnemosen, Søllerød, 320, 604.
 Degnens Have ved Rosbæk 43.
 Dehn, Fred. Ludv., Gehejmemaal, 315, 320, 471 f.
 Delden, Joh. Bøcker von, Raadmand, 553, 556.
 Delmenhorst, Herm. Henriksen, Drabant, 586, 665.
 Dernath, Magnus von, Deputeret, 224.
 Desmarières, Joh. Henr., 265, 277 ff., 419.
 Dessau, M., 48.
 Destinon, Alex., Kapt., 94.
 Deutzer, Jac., Grosserer, 547.
 Deurs, Osc. Em. van, 328.
 Dideriksen, Jul. Chr., Juvelerer, 328.
 Dieussart, François, Bygmester, 413, 422, 426.
 Dinesen, Jac. Neergaard, Jægermester, 153.
 Dixen, Carl, Heste- og Hundesnider, 296.
 — Jesper 296. — Jochum 296. — Johanne, g. Pauli, 110.
 Dobbelsen, Anne Sofie, g. 1. Clodi, 2. Rasmussen, 352 f. — Thomas Jensen, Brygger, 350 ff.
 Dockum, Marten van, Bygmester, 258 ff., 272, 280. — Jvfr. Jean.
 Dodt, Arndt Hendr., Agent, 261 f., 278.
 Doerschell, Chr., Gartner, 159.
 Donner, C. H. L., Orlogskapt., 82. — Soph. Elisab., g. Zahrtmann, 95.
 Dons, Frid. Juul, 79.
 Dorph, N. V., Maler, 452.
 Dorthe Hendrichsdatter 192.
 Dorthelyst ved Ordrupshøj 232 f.
 Dragsholm 498.
 Drewitz se Drewsen.
 Drevon, J. F. H. de, Oberst, 474-477, 480 ff.
 Drewsen (Drewitz), Carl Ludv., Regimentskvartermester, 291, 538. — Chr. († 1810) 302, 590 ff. — Chr. († 1896) 370, (410), (569), 570, 593. — Johan († 1734) 61, 245, 407 f., 530, 575, 588 f. — Johan († 1776) 408, 589 f., 684. — Joh. Chr. 6, 100, 302, 311, 370, 378, 410, 591 ff., 684. — Jørgen Christoph., Højesteretsassessor, se Zumpc. — Markus 589. — Michael (410), (569), 593. — Nanna, g. Beutner, 410.
 Drewsens Hospital 13 f.
 Dreyer, J. M., Kromand, 455. — Joh., Forpagter, 468, 678(?). — M. S., Guldsmid i Hillerød, 455.
 Dronninge-Vadet, Lyngby, 272.
 Dronninggaard (Næsset, Næsseslottet) 25, 28, 125 f., 170, 278, 288, 332, 366, 414 f., 438, 454, 458 f., 463-94, 510 f., 598, 608. — Altanen 478. — Brohus 480, 493. — Eremithytten 477, 481, 483. — Kinesiske Lysthus 478. — Lysthuset Vennehvile 479. — Mindesmærker 480 f., 492. — Stamhus 486. — Jvfr. Frederikslund.
 Dronningens Gaard se Gentoftegaard.
 Dry, Gert von, Skomager, 585.
 Dumreicher, Joh. Jac., Kasserer, 381.
 Duncan, Hartvig, 302.
 Duntzfelt, C. V., Agent, 231, 642. — Wm. 380.
 Dybendals Vang, Lundtofte, 302, 621.
 Dyrehavegaard, Lyngby, 239.
 Dyrehavsbakken 629, 632 f.
 Dyrekampe 628.
 Dyring, Levin Adolph, 150.
 Dyssegaard, Gentofte, 6, 169, 215, 221.
 Dyssel, Elias, Supercargo, 335.
 Dysseldorff, Christine Margr., g. 1. Voscamp, 2. Paulsen, 272, 276. — Sophie Amalie 272, 283.
 Dyveke 85.
 Døhlens, Fabrikant, (150), 652.
 Dølner (Döllner), Carl, Slotsforvalter, 650. — H. A., Slotsgartner, 645.
 Dörschel, Cathr. Margr., 225.
 Ebberup, Merløse H., 119.
 Ebberød Mølle 255, 574.
 Ebert, C. J., 437.
 Eckersberg, C. V., Maler, 226, 245.
 Edingbourg, Lyststed, 115.
 Edinger, Johs., Raadmand, 402. — Peter Vilh. 42.
 Eenholm, L. P., Skuespiller, 546.
 Ege Vang, Ordrup, 222.
 Egebæk Gaard 348, 358.
 Egehøj se Vasehøj.

- Egemose, Jægersborg Dyrehave, 612.
 Egevang, Gaard, 348.
 Eggaarden, Lundtofte, 302.
 Eggers, C. U. D. v., 210 ff.
 Eggertsen, Henrik, 564.
 Egleton, Doroth., 192. — Henry 192.
 Ehm, Hans, Kobbetsmed, 389 f. — Henrik, Assessor, 298, 390, 412, 439, 451, 529, 553, 556, 558, 571, 586, 598, 600.
 Ehmsdal se Vedbæk.
 Eibeschütz, Simon Aron, 535.
 Eidsvolds Jernværk, Norge, 380.
 Eigaard, Ole, Skovfoged, 622.
 Eigtved, Nic., Hofbygmester, 422, 524.
 Eilitz, Joh., Kancelliraad, 356.
 Eisenberg, Thale, Peter Friborgs 428 f.
 Ejaard, Ordrup, 169, 225, 234.
 Elene Nielsdatter, Krokone, 86.
 Eleonora Kristine 263.
 Elhøj, Gentofte, 27, 221 f.
 Elisabeth, Kr. II's Dronning, 85.
 Ellebracht, Carl Henr., Kapt., 280.
 Ellegaard, Vangede, 169.
 Ellehøjs (Elhøjs) Vang, Gentofte, 185.
 Ellensborg se Strandhøj.
 Elleslette Gaard, Holte, 349.
 Emdrup 26 f., 30, 43, 128, 512. — Sø 36, 186.
 Emilie Kilde 102 ff., 109.
 Enbeck, Thomas, se Anne.
 Enderly Rose, Lyststed, Lyngby, 294.
 Engelin, Hede, Margr., g. Heller, 54.
 Engelsborg, Lyngby, 236, 292.
 Engelsted, cand. phil., 336.
 Engersløw, Niels, Muremester, 150.
 Enghave, Gentofte Mark, 74. — Enghave ved Stokkerup 607. — Enghave Skov ved Trørød 605. — Enghave Rende 185. — Enghavehuset se Paltmandshuset.
 Engsgaard, Vangede, 169.
 Enighedslyst se Weverslyst.
 Enkekasse, Den civile, 151 f.
 Enrum, Lyststed, 21, 25, 278, 380, 382-389, 391 f., 394, 396, 438, 476, 669. — Karls Kilde 385 f. — Sø se Sortemose Dam.
 Eremitagen, Eremitagesletten se Jægersborg Dyrehave.
 Erichsberg, Lyststed i Taarbæk, 406.
 Erichsen, Andreas, Supercargo, 404. — Erich, Handelsmand, 55 f., 230, 539. — Lars, Muremester, 391. — Peter 230 f.
 Erik af Pommern 20, 36, 118.
 Erlandsen, Jac., Ærkebiskop, 496.
 Ermelunden 2, 9, 22, 30, 144-48, 151, 160 f., 599, 609, 622. — Ermelunds-huset 147 ff.
 Ernst, Prins af Hessen-Philippsthal, 372.
 Ernst, Carl Chr., Supercargo, 52. — Joh. Conr., Generalbygmester, 63, 296.
 Erslev, Ed., Geograf, 197. — Poul, Skoleholder, 9.
 Erstad-Jørgensen, Erik, Havearkitekt, 329.
 Esche, Fr. Aug., Farver, 100.
 Eskildsen, Erich, Havnekaptajn, 81. — Lavrids, Forvalter, 127.
 Esmarch, Fred., Etatsraad, 316, 320, 665. — H. C., Kabinettssekretær, 284.
 Espergærde 393.
 Esrom (Esrum) Agatmølle 259. — Kloster 183, 222, 301, 505. — Skæferi 292.
 Essen, Philip von, Kromand, 312.
 Ettersen, Johan, 396, 577 f., 586.
 Ewald, Carl († 1908), 197. — Johannes 146, 194, 203 ff., 210 ff., 221 f., 270.
 Evens, Otto, Billedhugger, 111, 428.
 Evoy, Christopher Mac. d. æ., 94. — Christopher Mac, Planter († 1838), 171 f., 182.
 Fabricius, A. K., Historiker, 311. — Joakim, Forpagter 127.
 Fabrikdrift og Industrier: Agatmølle 259. — Baandfabrik 300. — Bark- og Feldberederemøller 87 f., 314, 555, 585 f. — Blegerier og Traadtilvirkning 288-91. — Bomuldsmanufaktur 141, 673. — Fajancefabrik 100. — Farverier 100, 263 ff., 529. — Fileværk 566 f., 582 f. — Gardinfabrik 263. — Glasværk 50. — Gødningfabrik 50. — Hammermøller (Hammerværk) 92, 554, 578. — Harniskmølle 87. — Hollandsk Sigteværk 590, 684. — Isenkram 565, 582 ff. — Jernstøberi 583, 587 f. — Kardusfabrikation 588. — Kattuntrykkerier 99 f., 290 f. — Klædefabrikker 290, 370, 560. — Knivfabrik 585. — Kobbermøller 256, 314, 389 f., 451, 508 f., 529, 556, 558, 560 f., 571 f. — Krudtmøller 92 f., 301, 555 f., 562-65, 577-80, 682. — Le- og Skæreknivfabrikker 554, 565 ff., 574, 577. — Lysestøberier 42, 370. — Lædermanufakturer 79, 369 f. — Lærreds-

- fabrik 288 f. — Messingværker 508 f., 554, 558, 560 f. — Oliemølle 370, 410. — Papirmøller 87, 256 f., 513, 529 f., 568 ff., 573 ff., 585-94, 679; Bankosedeldpapir 589 ff. — Salpetersydere, Salpeterværk 91, 564. — Silkefabrik 282-86. — Slibe- og Poleremøller 87, 92, 253, 554, 558, 570 ff., 578, 580, 682. — Spigerværk 259 f., 262. — Spillekortfabrikation 530. — Staal- og Jerntraadsfabrik 272 f. — Stampe- og Valkemøller 254-62, 281, 529 f., 574-78, 586 ff., 683. — Stivelse- (Amdams-) Værk 513, 564. — Strømpemanufaktur 207 f. — Tøjjfabrikker 280 f., 529. — Uldtæppefabrik 437. — Vaabenfabrikation 253, 577. — Valsemølle (til Udmøntning) 255 f. — Vatfabrik 332.
- Fabritius, Familien, 99. — Just, Agent, 93 ff., 101 f., 106, 109, 287, 372, 559. — Michael 383. — Handelshuset Fabritius & Wever 559 f.
- Fabritius de Tegnagel, Conr. Alex., 380 f., 383-388, 392, 396, 444, 477. — Pauline, g. Sehested, 212.
- Falch (Falk), Abraham, Handelshus, 100. — Anna Margr., g. Nielsen, 536. — Caroline, g. Suhr, 105 f., 196. — J. P. 100.
- Falckenthal, Tob. Fr., Kirurg, 79.
- Farum 310, 469.
- Fasangaarden (Fasanhaven) se Bernstorff.
- Fedderson, Chr., Urtekræmmer, 97.
- Fehmann, Niels L., Faktor i Trankebar, 538.
- Femvejen, Mindesmærket v., 180 f., 654.
- Fenger, C. E., Politiker, 338.
- Fensmark, Joh. Henr., Officer, 449.
- Ferrall, Roger, Kammerherre, 76.
- Fersen, Fabian von, svensk General, 124.
- Feyerskov, Peter, Hosekræmmer, 296. — Vilhelmine og Ida 296.
- Fiedler, C. F., Grosserer, 152. — W. E., Grosserer, 42.
- Filip, Mester, Rotgieter, 246.
- Finchenhof, Anne Kirstine, g. 1. Drewsen, 2. Wittrock, 245, (408).
- Finck, Sivert, 54.
- Fischer, Movrids, Auktionsdirektør, 487 f. — Olfert, Søofficer († 1761), 536.
- Fiskerhuset, Sorgenfri, 414, 430 f., 436.
- Flairieux, Joseph, Oberstløjtn., 336.
- Flemming, Lars, svensk General, 124.
- Flindt, Anna, g. Munthe-Morgenstjerne († 1814), 447 f. — H. A., Gartner, 68. — H. A., Oberst, 231.
- Foersom, P. Th., Skuespiller, 591.
- Fogedgaarden i Lyngby se Ulrikkenborg.
- Folehave, Lyng-Kronb. H., 28.
- Fonnesbech, Anders, Silke- og Klædehandler, 266.
- Fontaine, Jacques de la, Kurér, 202 f.
- Fontenay, A. N. de, Admiral, 534. — Carl Fr. de, Admiral, 42, 47.
- Fortling, Jac., Hofbygmester, 140.
- Fortunen 21, 28, 534, 609, 614, 619-23.
- Fortungaaarden, Lyngby, 239, 293 f.
- Fredericia 559.
- Fredensborg Slot 133, 142.
- Frederik I 37.
- Frederik II 28, 38 f., 119 ff., 507.
- Frederik III 27, 59 f., 124-128, 198, 252, 263, 350, 464, 467 f., 510 ff., 529, 563, 575, 608 f.
- Frederik IV 7, 62, 66, 91, 127, 129 f., 246, 277, 440 f., 468, 570, 628.
- Frederik V 136-140, (150), 158 ff., 282 f., 287, 320, 322, 355 f., 415 ff., (424 f.), 427, 441, 520, 576, 581, 618, 629.
- Frederik VI 21, 171 f., 228, 274, 321 f., 444 f., 629.
- Frederik VII 174, 232, 324, 371 ff., 376, 421, 430 f., 457, 599.
- Frederik VIII 67.
- Frederik, Kronprins (f. 1899), (422).
- Frederik, Arveprins († 1805), 246, 265 f., 321 f., 418 ff., 426 f.
- Frederik Kristian, Hertug af Augustenborg, 619.
- Frederiksberg 235. — Slot 141, 157.
- Frederiksborg Amt 566, 608.
- Frederiksborg Slot 26-29, 39, 121, 126 f., 133, 267, 328, 373, 412, 457, 511 f., 556, 608. — Badstuen 121, 132.
- Frederiksdal 8, 21 f., 25, 27, 69, 93, 246, 300 f., 415, 424, 439, 463 f., 468, 470 f., 499, 506, 509-48, 571 f., 608 f., — Dyrehave 59, 127 f., 511 f., 534, 608 f. — Dejligheden 519, 528. — Hul sø, Kobberdam, Nydam, Tuedam, 506, 515. — Kro 511, 513, 518-21, 526, 530-33, 538, 543 f. — Skove (Storskoven (Aasen), Næsskoven (Nybro Skov), Friheden) 506, 510, 513, 515, 519, 527 f., 533 f., 536, 538, 542 f.; Jægerbakken i Næsskoven 513, 527. — Mølle 256, 260, 479, 495, 513-16, 518-21, 526,

- 529 f., 532 f., 550, 553, 574, 587 f. 679.
 — Ny Frederiksdal 533-42.
 Frederiksen, N. C., Prof., 252, 338, 547.
 — Poul, Gartner, 68.
 Frederiksholm, Vedbæk, 396.
 Frederikslund, Dronninggaard, 486 f.,
 489, 491, 493.
 Freund, H. S., Billedhugger, 195, 226.
 Friborg, Peter, se Eisenberg.
 Friderici, Frid. Chr., 152.
 Fridsch, Mads, Rentekammerdeputeret,
 682.
 Frieboe, F. C. C., General, 434 f.
 Frieboe-Funck, Chr., Ingeniør, 435.
 Frieboeshvile (Vildnis), Lyststed, 431,
 433 f., 436.
 Friedel, Chr. Ditl., 681.
 Friheden, Skov, se Frederiksdal.
 Friis, Jochum, Marinekapt., 400 ff. —
 S. M. 547.
 Frijs til Frijsenborg, Elisab. Sophie (†
 1799), g. Desmercières, 419 f., (426).
 — Mogens († 1675) 438 ff. — Niels
 († 1699) 439 f.
 Frilandsmuseet 303 f., 665.
 Friluftsteatret se Jægersborg Dyrehave.
 Frimodt, Joh., Auktionsdirektør, 205,
 212 f.
 Frisch, Hartv. Marc., 566 ff., 570.
 Frue Skov se Bøndernes Hegn.
 Frydenlund 28, 322, 345, 356, 362, 378-
 81, 383, 388, 394, 438-52, 590, 605,
 614. — Lille Dyrehave 444 f., 447. —
 Hestehaven 390, 439, 598 f.
 Frøicken, Jul., Kræmmer, 101 f., 106.
 Frølich, Bernhardine, se Spengler. — Lo-
 rens 82, 197, 252.
 Fuglegaard, Vangede, 169.
 Fuglevad Mølle 260, 293, 303 f., 411 f.,
 427, 439, 505 f., 550-56, 560. — Fugle-
 vads Krogen 555.
 Funch, C. F., Grosserer, 410. — J. C.,
 Godsejer, 410.
 Funck, Familieh, 434. — F. C. C., Pre-
 mierløjtn., 435.
 Furcy, Sophie, Mad., 56.
 Fürst, Chr., fhv. Husar, 657.
 Fyrverper, Herman, Kromand, 86.
 Fæstningskanalen 22, 186, 278.
 Fønss, Rogert, Kammerherre, 536. —
 Th. R., Hofjægermester, 491.
- Gabriel, Hans, Stenhugger (?), 675.
 Gad, Chr. Ludv., Præst i Søllerød, 310.
- Galberg, Peter, 263. — Rasmus 532.
 Gamb, Jac., Jagtskræder, 271 f.
 Gamlemose, Vangede, 172, 218.
 Gammel Vartov se Vartov.
 Gammeltoft, J. C. Juulsgaard, Borgme-
 ster, 458.
 Gamst, Henrik, Mekanikus, 232. —
 Gamst & Lund 246.
 Gandil, Pierre, Klædefabrikør, 258.
 Garbrecht, Joh., Borgerkapt., 514.
 Garderhøj (Ridebanehøj, Løfthøj) 22,
 145 f.
 Gardner, George, Skibskapt., 403.
 Gartow, Hannover, 170.
 Gasmar, Antonius, Livkusk, 507.
 Gassespæld, Lyngby, 237.
 Geels (Gelte) Skov 4, 28, 300, 305, 330,
 455, 458, 598-601, 604. — Bakke 600 f.
 — Geelshus, Geltehus (Skovlyst) 600-
 603.
 Geelslyng (Geltelyng), Torvemose til Vi-
 rum, 298, 300, 600.
 Geelsvang i Søllerød 313. — i Virum
 298, 412.
 Gelgeter, Borchardt, Klokketøber, 308.
 Generaltoldkammeret 393 f.
 Gentoft By 18 f., 37, 43 f., 54, 60, 74,
 77, 124, 126, 159 ff., 167, 169, 182-218,
 220 f. — Degn 193, 195. — Hjulman-
 dens Hus 204. — Kirke 8 f., 19, 94,
 186-95, 221, 246, 599, 655. — Kirke-
 gaard 194-97, 655. — Kro (195), 206 f.,
 461. — Præster 193 f., 208 f., 655. —
 Præstegaard 169, 192-95, 200, 208 f.,
 655. — Raadhus 6 f. — Rende 185. —
 Skole 8. — Smedje 204, 207. — Sø
 185 f., 199.
 Gentoft Slet (ved Charlottenlund Skov)
 69.
 Gentoft Sogn og Kommune 22, 83, 165-
 68, 238. — Batteri 22. — Grænseregul-
 lering (Mageskiifte) 43, 54.
 Gentoft-Lyngby Hospital 10-14, 218,
 220, 631 f.
 Gentoftgaard (Dronningens Gaard) 18,
 198 ff., 515.
 Georg, Konge af Grækenland, 178.
 Gercken, Dirr., Billedhugger, 616.
 Gerner, Henrik, Fabrikmester, 288 f.
 Gersdorff, Niels, Amtmand, 92, 143, 354.
 — Rudolph se Soelgaard.
 Gerstenberg, H. W., Digter, 212, 673 f.
 Gesandt: amerikansk 106; brasiliansk
 430; engelske 268, 287, 380, 414;
 franske 265, 367, 481, 512; hollandsk

- 236; lyneborgsk 122; russiske 39, 122; spansk 51; svensk 372; tysk 430.
 Getreuensand se Treuensand.
 Gctreuer, Chr. Peter, Hofmaler, 77, 79. — Marie 78.
 Gevert, Joch., 257 f., 263.
 Giedde, O. U. Rosenkrantz, Major, 53. — Werner Rosenkrantz, Kammerherre, 537.
 Gielstrup, Ad. Gottl., Aktør 602. — Anne Charl., Aktrice, g. Koskull, 602.
 Giersing, M. C., Kammerraadinde, 298.
 Giertrud Martinus Nürnbergs 554.
 Gisselfeld, Ringsted H., 128, 608.
 Gissø (Gedesø), Nærum, 340, 348, 445, 451.
 Gladsakse 218, 237, 512, 515.
 Gladsakse Vang, Lyngby, 237.
 Gleim, J. W. L., tysk Digter, 433.
 Glenorchy, John, engl. Gesandt, 414.
 Glerup, Christoph., 213. — Lavrids 378.
 Glob, Anders, Rentemester, 85.
 Gluck, C. W., Komponist, 293.
 Glückstadt, Emil, 106, 109, 239, 329. — Isak 328 f.
 Godenius, J. H., 404. — C. F. 404.
 Godiche, Elisab. Christine, g. Berling, 432.
 Godske, Anders, Borgmester, 38. — Peder, Lensmand, 497 f., 504 f.
 Godthaab, Bomuldsværeri, 577.
 Gonzahl, Joh. Henr., 392.
 Gordon se Watt.
 Gorne, Joh. Didr., 381 f.
 Gossbrock, J. H., Kromand, 396.
 Gottlieb, Joh. Ludv., Admiral, 450 f.
 Graae, Gomme, Præst, 393.
 Graah, Peder Hersleb, Højesteretsassessor, 344, 346.
 Gram, C. C., Overjærgemester († 1780), 133, 136, 143, 599 f., 620. — Edw., Generalkonsul, 538. — Fr., Overjærgemester († 1741), 611. — Hans, Historiker, 264, 367. — Peder, Supercargo, 369.
 Gramlille, Lyngby, 266.
 Graner, Mich., Skovrider, 316.
 Gregorius de Nærerom i Kbhvn. 332.
 Greve, Joh. Christoph., Parykmager, 630, (631), 687. — Joh. Henr., Kromand, 396.
 Griffenfeld 570.
 Grillenborg se Mothsgaard.
 Groth, Peter, Apoteker, 100.
 Grundtvig, N. F. S., 48.
 Grundtvigs Højskole 303 f., 665.
 Grut, Edm., Læge, 547. — Torben, Generalmajor, 547.
 Gründahl se Grøndal.
 Grüner, G. E., Godsejer, 493.
 Græssø, Jægersborg, 144.
 Grøn, Familien, 381. — Howard, Stiftamt., 381. — L. J. T. 380 f. — M. C. 100. — M. E. 381.
 Grøndal (Gründahl), Joh. Chr., Snedker, 71, 148. — Joh. Gottfr., Snedker, 225, 645. — Vilh., Skovløber, 71 f., 645.
 Grøndal, Frederiksberg, 662.
 Grøndalshuset se Charlottenlund.
 Gude, Henr., Oberst, 316. — Henr. J., Bager, 240, 296.
 Guioni, Giulio, Stukkatør, 425. — J. B., Arkitekt, 547.
 Guldberg, Jens, cand. phil., 218.
 Gunning, Rob., engl. Gesandt, 287 f., 663.
 Gusbrecht, Joh., Fasanmester, 652.
 Gustmeier, C. H., Tømmerhandler, 404, 544. — Fred. Ludolph 404.
 Güldenchrone, Chr. († 1746), 665.
 Gyldendal, Jens, 535. — Søren se Kraft.
 Gyldenlund se Charlottenlund.
 Gyldenløve, Ulrik, Fred., 60 f., 89, 267, 271 f., 275, 413, 422. — Ulrik Kr. 123.
 Gyldensten, Jean Henri Huguetau, Greve af, 265, 276 ff.
 Gyling, Siunde Nielsen, 216.
 Gyllembourg, Thomasine, 399.
 Gynthelberg, F., Kommandørkapt., 404.
 Günther, Andr., Justitsraad og Tolder i Helsingør, 665. — Aug., Apoteker, 431 f., 434. — Christoph. 432.
 Gøe, Peder, Fribygger, 546 ff.
 Gønger 464.
 Haabet se Neptunus.
 Haarre-Poven, Skovholm i Gentoftø, 214, 657.
 Haderup, Polly, g. Berling, 232 f.
 Haffner, Adam, Kammerherre, 340.
 Hage, Alfr., 410. — Jens Friedenreich 42, 534. — Johs. 239.
 Hagemann, G. A., 49 f. — G. H. 328.
 Hagen, Hans Staal, Grosserer, 182, 202.
 Hagerup, Ejler, Deputeret, 208.
 Hahn, Sophie Amal., g. Reventlow, 440. — Vincents, Overjærgemester, 89, 609, 649.
 Halberg, H. E., Isenkræmmer, 584.
 Halkier, Peter, Brygger, 79.

- Hallager, C. B., Litterat, 54.
Hallander, Andr., Tømrermester, 205. — Niels Jensen 224.
Hallensen, J. H., 680.
Halling, William, Kammerjunker, 449.
Hambro, Jos., Bankier, 83.
Hammeleff, Nis, Amtsforvalter, 178 f.
Hammerich, Cay Frid., Fabrikant, 47.
Hammond, Ejler, Præst, 14.
Handingmand, Kristoffer, Skibshovedsmand, 38.
Hans, Konge, 84, 112, 222, 497.
Hans Fisker p. Rosbækgaard 39, 642.
Hansen, A. N., Etatsraad, 83. — Alfred, Konsul, 83. — Anders, Gartner, 53. — Arved, Kromand, 110, 114. — Axel, Billedhugger, 108 f. — C. B., Hofstolemager, 48. — C. F., Arkitekt, 110, 215. — Carl, Landmaaler, 324. — Chr., Købmand, 201 f. — Chr., Traktør i Bellevue (Mester Christian), 96 f., 155 f. — Fred., Kromand, 401. — Hans, Proprietær, 491 f. — Hans, Smed, 400 f. — Joh., Konsul, 48. — Jørgen p. Strandmøllen 585. — Knud, Møller paa Fuglevad, 412, 553. — Laurs, Møller paa Fuglevad, 553. — Niels, Præst i Lyngby, 308. — Ole i Nærum 346. — Orest p. Kaninholmen 676. — P., Konsul, 324. — Peter p. Kristiansholm 96. — Povl, Borgmester, 37 f.
Hansteen, Christoph., Justitsraad, 203.
Harald, Prins (f. 1876), 153.
Haraldskilde ved Oregaard 83.
Harris, John Jos., Fabrikant, 369 f., 568, 573 f.
Harsdorff, C. F., Arkitekt, 444.
Hartkopf, Høkerske, 332. — Engelbert, Smed, 565.
Hartmann, I. P. E., Komponist, 341, 344 f., 347. — Emil 328.
Hasehard, Jak., Livlæge, 86.
Haste, Joh. Henr., 538.
Hastfer, F. W. v., Baron, 167.
Hauberg, J. C., Apoteker, 225.
Hauser, Conrad, Handelsmand, 79, 116.
Havarthigaard, Øverød, 332.
Havsgaard, Gentofte, 169, 214 f.
Havslunde, Lyststed, 410.
Haydn, Jos., Komponist, 293.
Hebling, Søren von, p. Hvidøre 88.
Hedeland, Jens, Strandrider, 394.
Hedemark, C. J., Fabrikant, 47, 643.
Hegel, Familien, 229. — Agnes, g. Monrad Aas, 230. — Fr. V., Forlagsdir., 109, 227, 229. — Jac., Forlagsdir., 83, 227, 230. — Julie, f. Bagge, 83, 227. — Billedsamling p. Oregaard 83.
Heger, Christiane, g. Oehlsenschläger, 94, 591. — Ellen, Skuespillerinde, 252. — Karen Margr., g. Rahbek, 591. — Peter, Sømand, 591.
Heiberg, Joh. Ludv., 71, 105-8, (406), 634, 637. — Johanne Luise 105-8, 399, 406. — P. A. 345 f., 591.
Heide, Axel, Bankdirektør, 492.
Heigde-Vang, Nærum, 332.
Heinrich, Joh. Fr., Konferensraad, 662.
Heins, Albret, Stempelpapirsforvalter, 301, 564. — Paul, Envoyé, 564.
Heise, Peder, Komponist, 410.
Helene Kilde ved Tisvilde 44 f., 219.
Heller, Joh. Dav., Stempelpapirsforvalter, 54.
Hellerup Lyststed og By 6, 27, 43, 50-57, 80, 185, 213, 235, 539.
Hellfried, Mar. Elisab., g. Schlegel, 324.
Helsingør 505. — St. Anne Kloster 664, Vor Frue Kloster 301.
Helsingørsvejler se Strandvejen.
Helt, Peder, Kammerskriver, 508.
Hemert, Gysbert, 534. — Joost 534, 559 f. — Peter 555, 560 ff., 573. — Susanne Marie, g. Fontenay, 534.
Hemerts Vænge se Brede.
Hemmer, Jens Peter, Planter, 378.
Hemmingsen se Henningsen.
Hennings, Aug., 539, 562.
Henningsen (Hemmingsen), Jon, i Lyngby 267. — Jørgen, Sognefoged i Gentofte, 654.
Henrik, Sognepræst i Gentofte, 193.
Henriksholm 396.
Henriques, Abr. Moses, Agent, 264. — Moses Ahron 264.
Herbach, Casper, 245, 252-57, 259, 263 f., 266 f. — Fred. 254-57.
Herbst, Daw. Conr., Klokkestøber, 190, 203.
Herforth, Mathias, Bogholder, 208.
Herholdt, J. D., Arkitekt, 388.
Herlev, Sokkelunds H., 193, 218.
Hermandsen, Peder, Kromand, 648.
Herringløse, Sømme H., 89.
Hersleb, H. C., Borgmester, 369. — Ped., Biskop, 320.
Heslegaard, Gentofte, 169, 208 f.
Hestbjerg Aas, Lyngby, 272.
Hestehave-Vang, Holte, 354.

- Hesteskæreren Hus, Lyngby, 296.
 Hetsch, G. F., Arkitekt, 107.
 Heuser, Hans, 256 f., 529 f., 574, 586-89, 661.
 Heuserich, J. G., 402.
 Heyliger, Frederikke Amalie, 100.
 Heyman, Philip W., Direktør, 49 f.
 Hielmstjerne, Henrik, 331, 342, 409, 488.
 Hielte, N. O., Kapt., 680.
 Hilcker, C. M., 603. — G. C., Skovrider, 437, 536.
 Hilfling, L. A., 431.
 Hilker, G. C., Maler, 229.
 Hillerødsholm, Lyng H., 28.
 Hintzler, Anders, 87.
 Hiort, Ingvar, Biskop, 496. — Peder, Schoutbynacht, 334.
 Hirschfeld, C. C., Prof., 170.
 Hjaltelin, J. J., Læge, 625 ff.
 Hjortedam, Ermelunden, 146.
 Hjortekæret, Jægersborg Dyrehave, 612. — Hjortekærshuset 144, 619, 621. — Hjortekær, Bebyggelse, 303.
 Hjortespring Vejrmølle 260, 262.
 Hjortholm Borg og Borgplads 19 f., 250, 300, 411, 431, 464, 495-504, 510, 514, 521, 544. — Mølle 246, 251, 300, 439, 503-512, 529, 542, 550 f., 571, 608; Hestehave (Næsskov) 507, 515; Kro 509, 511, 530, 532; Skov 509; Teglvovne 505.
 Hjorthøj (Hjortholmen) 507.
 Hjerring, Anders, Præst, 39, 510 f.
 Hoff, Hans, Møller, 530. — Simon P., Kammerraad, 294.
 Hoffensberg, Jul., 324.
 Holberg, Ludv., 69, 220, 263, 287, 355.
 Holbøll, F. L., Gartner, 69, 445. — Peter, Gartner, 445.
 Holck, Ditlev, Lensmand, 308. — Konrad, Greve, 418. — Thomas, Ridefoged, 250, 314, 407, 608. — Vald. († 1900), Greve, 644.
 Holck-Winterfeldt, Gustav, 81, 209.
 Holland, Kro, 266, 268-74, 296, 299, 455.
 Hollandia, Lyststed, 430.
 Hollmann, Joh. Jørg., 92, 566.
 Hollænderdam (Vandingsdam) v. Jægersborg 145, 150.
 Holm, Chr., Etatsraad, 100. — Chr., Generalkonsul, 382. — F. C., Tømmerhandler, 294. — Fred., Dekorør, 617. — Hans J., Arkitekt, 190, 234. — Hans Jac., Fuldmægtig, 273, 671. — Jac., Kasserer, 214. — Johs., Grosserer, 382. — Peter, Assistenthusforvalter, 315.
 Holmblad, Jul., Generalkonsul, 106, 310, 313. — L. P., Etatsraad, 376. — Petrine 576 f. — Rasmus 577.
 Holmegaard i Ordrup 169, 225, 230, 234. — i Vangede 217 f. — i Virum 300 f., 602.
 Holmegaard, Hammer H., 128, 608.
 Holmer, Peter, Fiskemester, 124.
 Holmskjold, Th., Generalpostdirektør, 292, 538 f.
 Holmsted, Fred, Borgmester, 100, 263 f., 299, 429, 436.
 Holst, Christiane Frederikke, g. Lugge, 378, 380. — H. P., Vognmand, 48. — Michael H., Forpagter, 469 f.
 Holstein, Carl, Overkrigssekretær, 368. — Carl Chr., Jægermester, 239. — Joh. Ludv., Statsminister, 11, 156 ff. — Ulr. Ad., Storkansler, 127, 414. — Ulr. Ad., Overpræsident, 432.
 Holsteinborg, V. Flakkebjerg H., 127.
 Holsten, Didr., Kaptajnløjtn., 42.
 Holsten-Lehn-Charisius, F. C., Amtmand, 81.
 Holte By 20, 28 f., 314, 341, 348-359, 454. — Skov, Overdrev (Holtevang) 330, 349, 362, 598 f.
 Holtegaard (Lystgaard, Ladegaard, Kro) 341, 349-58, 368 f., 397, 454 ff., 460 f., 599.
 Holten, Mathias, Mægler, 372.
 Holtschart, Anna, g. Herbach, 254-57, 267. — Dirich 254.
 Holtzmann, J. B., Klokketøber, 191.
 Homuth, Joh. Pet., Hofmedikus, 327.
 Hop-ind se Lottenborg.
 Hopmann, C. D., Grosserer, 680.
 Hoppens Høj se Lokeshøj.
 Hornbech, Hans Baltzer, Dr. med., 56.
 Horrebow, Otto, Litterat, 76, 99.
 Hostrup-Schultz, Jens, Bogtrykker, 538.
 Howden, Arthur, Heglemester, 288 f., 663.
 Hovmarksgaarden v. Jægersborg 120, 172, 182, 193.
 Huitfeldt, Arild, 496, 498. — Oluf Ebbesen, Foged, 184.
 Hulegaard, Vangede, 169.
 Hulelyngmose se Svinesø.
 Hulso (Lille Sø), Vangede, 218. — Jvfr.. Frederiksdal.
 Hummeltofte 300, 495, 546 ff.

- Hunter, Carl Chr., i Skodsborg 366, 370, 668.
- Hunæus, Herm. Ad., Gartner, 678. — J. J., islandsk Købmand, 83, 659.
- Hunæushof se Carlshøj.
- Hurk, Peter van, 52, 264, 278, 428-31, 434, 436 f.
- Hveen 30, 119, 591.
- Hvid, Kristiern, Rentemester, 37.
- Hvidegaard, Lyngby, 237, 239.
- Hvidt, Edv. J., 388 f., 395. — L. N., Fiansmand, 389, 395. — L. N. d. y. 395. — Niels L., Postmester, 273 f.
- Hvidøre 58, 84-88, 90, 93, 101 f., 109-112, 115, 217, 249, 605. — Bæk 87, 96, 99 f. — Kattuntrykkeri 99 f., 291. — Mølle 87 f., 90, 96, 101, 585. — Kro 86, 88, 101, 606. — St. Anne Kapel 111 f. — Skanser 112. — Skole 8 f., 85, 101, 104, 110. — Teglværk 101.
- Hyldegaard, Vangede, 169.
- Hytlinger, Simon, Traktør, 98, 110.
- Hänschell, Tønnes Jost, 42.
- Høeberg, Immanuel, 336.
- Høegh, H. J. C., Præst i Gentofte, 9, 94, 194, 196, 208. — Jørgen, Præst i Gentofte, 208 f.
- Høeghsminde, Gentofte, 209 f.
- Høfdevang, Virum, 298.
- Høffding, Vict., Grosserer, 544.
- Højbjerggaard, Øverød, 332.
- Højholm, Skov, 598.
- Højsgaard, Gentofte, 169.
- Hølynge-Bakken, Søllerød, 314.
- Hørsholm 28 f., 32, 164, 241, 441, 467, — Birk 351, 458.
- Hørup, Viggo, 197, 302.
- Høst, Georg, Justitsraad, 203. — Jens Kragh 203 f.
- Høyberg, H. P., 266.
- Høyer, Boye Lydersen, Skibskapt., 574.
- Høyersdal v. Nymølle 573 f.
- Ibsen, A. F., Proprietær, 357. — Anders p. Strandmøllen 585 f. — C. L., Proprietær, 213 f., 493. — Chr., Overkrigskommissær, 336. — Jørgen i Kongens Lyngby 242. — (Sibbesen) Niels p. Springforbi 407.
- Ibsenske Grunde 214.
- Ibstrup Dyrehave se Charlottenlund.
- Ibstrup, 17, 20, 88, 118-28, 146, 184, 186, 198, 250, 412, 608 f. — Vang (Skov) 154, 599. — Jvfr. Jægersborg.
- Ibstrup, Gaard (opf. 1867), 148.
- Iselin, Carl Fred., 98. — Reinh. 99, 101, 265, 291.
- Isenberg, Fred., 648. — Herm. 301, 512, 563 f., 570.
- Islemark, Sokkelunds H., 119.
- Italiaender, Adelaide, g. Moresco, 225.
- Iversen, Johs. E., Koncertmester, 287. — Jørgen, Præst i Gentofte, 191, 655.
- Jacobi, Georg Chr., Justitsraad, 383.
- Jacobsen, Anders, se Lindberg. — Arne, Arkitekt, 99, 230. — Hans, Forvalter, 678. — Lars i Oregaard 83, 192. — Nic., Klædehandler, 182. — Ole, Kromand, 270, 272, 279, 296. — Peder, Kromand, 648.
- Jagt 119, 143, 147, 207, 316, 510, 520. — Kaninjagt 466 f. — Parforcejagt 92, 135 f., 139 f., 146, 149, 223, 296, 512, 608, 614. — Schweis-Jagt 141. — Sæl-hundejagt 40. — Tyske Jagt 159. — Jagthunde 129, 133-37, 140 f., 424. — Jagtsmed 207. — Krybskytteri 448, 596 f., 613.
- Jakob, Præst i Gentofte, 193 f. — Fuglefænger 464. — Smed i Lyngby 277.
- Jantzen, Albert, Præst i Gentofte, 191, 194.
- Jardin, N. H., Arkitekt, 116, 159, 175, 524, 674.
- Jarimar, Fyrste af Rygen, 497.
- Jean, Anna Margr., g. van Dockum, 259 f., 262.
- Jegind, Svend Vilh., Tømmerhandler, 264, 280, 292, 671.
- Jenisch, Gottl., 491. — M. J., Senator, 490 f.
- Jens Brolægger, Borgmester, 37.
- Jensen, Ferd., Præst i Søllerød, 310. — G. E. p. Ulrikkenborg 282. — H. C., Portrætmaler, 245. — Hans p. Bjerregaarden se Bjerregaard. — Hans p. Søgaard 210. — Jacob p. Oregaard, 83, (168). — J. L., Blomstermaler, 196. — Jokum, Kromand, 346. — Mads, Kromand, 206. — Marius, Forstander, 339. — S. P. 658. — Truels, Væbner, 301. — Villum, Degn, 249.
- Jerichau, J. A., Kunstmaler, 79.
- Jessen, Lorens, Konsumptionskriver, 41 f., 642. — Nic. Jac., kgl. Kammer-tjener, 576, 581, 584 f.
- Jesuitter 232 ff.

- Joensen, Zakarias, Kromand, 396.
 Johanneshvile se Vilhelmsdal.
 Johansen, J. O., Mælkeforpagter, 344. — Peter, Forpagter, 469. — Thomas, Holzførster, 437.
 Johnsen, J. C., Kasserer, 603. — J. P., Fabrikør, 370.
 Jomfrudammen p. Kristiansholm 92.
 Joncourt, Marie de, g. de Coninck, 481 f., 484 ff., (477), 489.
 Jong, C. L., Bager, 437.
 Jonsen, Jens, Vikar i Frue K. i Kbhvn., 222.
 Jonstrup Blegeri 290.
 Judichær, N. P., Kommandørkapt., se Kreyer.
 Juel, Chr., Amtsforvalter, 342, 349 f. — Knud Fred., Kammerjunker, 356. — Jens, Maler, 102 f., 474
 Juliane Marie, Dronning, (140).
 Junge, Anna Bolette, g. Luxdorph, (343). — Herm., Ritmester, 536. — Joh. Boye, Brandmajor, 533, 536.
 Justineslyst, Nærum, 344.
 Jürgensen, Detl., Grosserer, 329.
 Jæger, Herman, 88.
 Jægergaarden v. Sorgenfri (Nøjsomlund) 424 f., 429-34, 436.
 Jægerhuset ved Sorgenfri (Rêverie) 414, 430 ff., 436. — ved Storekalv 493.
 Jægersborg (Slot, Hovedgaard, Hovmarker) 22, 26 f., 62, 90, 120, 128-53, 157-61, 165, 168, 172, 182, 419, 431, 615 f. — Alle (Blæsenborg Alle) 27, 61, 143 f. — Den filosofiske Gang 143. — Jægergaarden 133-37, 141 f., 419. — Kavalerstalden se Schæffergaarden. — Kro 134, 148 ff. — Overførstergaarden 148. — Skole 9, 148. — Søer (Hundesøen, Sønderse) 87, 122, 128, 136, 143 f., 151, 185 f. — Jvfr. Ihstrup.
 Jægersborg Dyrehave (og Hegn) 27 f., 84, 91, 113, 127 f., 144, 157, 159, 225, 236, 301, 332, 366, 378, 398, 407, 444, 511, 581 f., 584, 589, 599, 605-39. — Eremitagen 128, 134, 615-19; Eremitagesletten 22, 606 f., 611, 638. — Fri-luftsteatret 638 f. — Kirsten Pils Kilde 11 f., 30, 46, (102), 220, 629-37. — Ulvedalene (Ugledals-Bjergene) 638.
 Jægersborghus se Schæffergaarden.
 Jørgensen, A. D., Rigsarkivar, 204, 211. — Claus, Postmester, 273. — G. L., Proprietær, 328. — Rasmus i Gl. Var-
 tov 42. — Søren, Raadmand, 96 f. — Thorvald, Slotsarkitekt, 6, 57.
 Kaas, Fred. Jul., Statsminister, 47, 171, 208, 642.
 Kahrs, Ditmar, Fuldmægtig, 308.
 Kalisch, Marc. Levin, 643.
 Kalko, Peter Hilarius, Krigsassessor, 171-174.
 Kall, Abraham, Historiker, 350.
 Kalthoff, Peter, Overtøjmester, 578, 580.
 Kalvinister 194.
 Kamphövener, Bendix, Prokurator, 449.
 Kampmann, Hack, Arkitekt, 393.
 Kanaler, Kanalprojekt 121, 186, 241, 305, 465.
 Kaningaarden (Aagesholm) 300, 481, 487-90, 492 f.
 Kaninholmen (Maltø, Luknam) 466 f., 469, 479 f., 488, 676; jvfr. Kaningaarden.
 Kappel Bakke, Søllerød, 314.
 Karberg, P., 81.
 Karenhøj se Strandhøj.
 Karl XII 21, 385.
 Kassepose Skov v. Trørød 605.
 Katarina II, Kejserinde, 386.
 Keldsmose, Lundtofte, 302.
 Kempffe, George, Gartner, 514.
 Kersting, Joh. Conr., Overkrigskommisær, 327 f.
 Kiellerup, A. A., Etatsraad, 225. — Chr. 182.
 Kierulff, Søren, Forvalter, 680.
 Kighanerenden 340, 388, 451.
 Kik-ud, Hus v. Frederiksdal, 521, 544.
 Kildegaard, Gentofte, 169, 179, 215.
 Kildendal, Traktorsted, 45 f., 156.
 Kilderejser 11 f., 30 f., 44 ff., 69 f., 99, 104, 219 f., 629-36.
 Kildeskoven, Gentofte, 208 ff.
 Kindebøg, Skov, 598 f.
 Kingo, Th., 245.
 Kirsten (Kirstine) Clemensdatter, Præstekone i Søllerød, 191. — Jensdatter i Fortunen 534. — Peder Palladii 645.
 Kiær, Andr., Kromand, 269 f., 272 f.
 Kiærskjold, Christiane Maria, g. Thurah, 358.
 Kjøen, Peder, p. Rosbækgaard 38 f.
 Klampe, Jørgen, Skovfoged, 624.
 Klampenborg (Skovfoged- og Traktørsted, Kuranstalt) 96, 399, 404, 609, 619, 624-27.

- Klauman, Familien, 404. — Gregorius, Bankkommissær († 1752), 376 f., 559. — Knud Gregorius († 1762), 280. — Peter, Materialforvalter († 1710), 587. — Peter Gregorius († 1779) 377. — Ulrikke Sophie 280.
- Klein, Klædekrammer, 336. — Hans, Mønsterskriver, 403 f.
- Klemcke, Carl Ferd., Possementmager, 378.
- Kleve, Terkel, Kobberstikker, 310 f.
- Klevenfeldt, Terkel, 320.
- Klingenberg, Elisab., g. Isenberg, (301), 564. — Magdal., g. Heins, 564. — Sara Thomine, g. Knudsen, 225.
- Klitgaard, Jens Gregersen, Raadmand, 602.
- Kloppenborg, Debora, g. Fabritius de Tengnagel, 384 f., 387.
- Klopstock, Aug. Philip, Fabrikant, 284 f. — F. G., Digter, 212, 265 f., 282 f., 292, 432 f. — Johanne Viktoria, g. Rahn, 283.
- Klopstocks Silkefabrik i Lyngby 13, 15, 282-86, 290, 292, 299.
- Klov, Henrik, Høker, 250.
- Kløcker, Abraham, 200. — Herm. Lengerken, Viceborgmester, 200 ff., 559.
- Knock, Anna, g. 1. Badstuber, 2. Zitzke, 558, 572.
- Knoop, Chr. Andr., 285, 290.
- Knopf (Knoff), Birgitta Maria, 50. — Hans, Schoutbynacht, 50.
- Knud, Prins (f. 1900), 422.
- Knudsen, Christen, i Lyngby Mølle 262. — Chr., Kancelliembedsmand, 225. — Knud 679. — Laurids, Kroejer, 271. — Lavrids p. Ibstrup, Herredsfoged, 119 f. — Lorentz Brøegaard 48. — Ludvig, Arkitekt, 234. — Ph. Jul., Prokurator, 540.
- Knudtzon, P. C., Skibsreder, 294, 403. — S. C., Nationalbankdirektør, 197.
- Knuth, Adam Levin, Overkammerjunker, 127 — C. W. E. 212. — Egg. Christoph., Stiftamtmand, 77 f. — Fred. 213. — Fred. Gottschalk 357. — Louise 298.
- Knæbjerget, Vangede, 218.
- Kobberdammen, Vedbæk, 451. — Jvfr. Frederiksdal.
- Kobbersmedens Have, Skov, 598 f.
- Koberg, Skov, 598.
- Koch, Hans E., Kapunmester, 534. — Jørgen H., Hoflygmester, 174, 189.
- Kochen, A. H. M., Dr. theol. & phil., 76, 79. — Casper, Oberstløjtn., 79.
- Kofoed (Koføed), J., Major, 603. — Chr., Møllejejer, 263.
- Kofodsminde (Arnegaarden), Søllerød, 329.
- Kogsbølle, Erh., Brygger, 357.
- Kohave Skov 358, 362, 598. — Kohavehuset 358.
- Kohave-Vang, Holte, 349.
- Kohlendahl, Korn., 334.
- Kok, Joh., Traktor, 61.
- Kolderup-Rosenvinge, Janus, 294, 669. — Peder, Postdirektør, 205, 387 f.
- Kollekole 128, 506, 510. — Brøde 515, 678. — Kro 516.
- Kolleløv Mose, Virum, 300.
- Kollemose, Geelsskov, 600.
- Kommercekollegiet (ældre og nyere) og Kommercefonden 208, 258 ff., 262, 281, 284 f., 289 ff., 529, 566, 580, 590.
- Kompffe, Carl, Slotsgartner, 328.
- Kongens Lyngby se Lyngby.
- Kongeveje 28 ff., 453 f., 459 f., 600. — Kongeportene 29, 143 f., 459 f.; jvfr. Lyngby.
- Kongsvilje v. Buddinge 535.
- Koningh, Chr., Søofficer, 50, 54.
- Konow, Marie, se Oehlenschläger.
- Kopp, C. E., Etatsraadinde, 603.
- Kornerup, Vald., Maler, 245.
- Kortright, Laurence, 654.
- Koskull, Gust. Fred., svensk Friherre, 602.
- Kraft, Frederikke, g. Gyldendal, 297.
- Krag, Niels Hansen, 665. — Vilh. Huth, Kammerherre, 56.
- Kragmose (Søllerød Lyng) 314, 665.
- Kramer, Feldbereder, 576.
- Krantz, Ad., Krudtmager, 563.
- Krathuset, Ordrup, 226 f., 229 f.
- Krefting, Jac., Kapt., 301.
- Krekilde, Krekildehuset, Holte, 354.
- Krems, Ane, g. Liep, 687.
- Kretlov, Joh., 250.
- Kreyer, Elisab. Lucia, g. Judichær, 602.
- Kreyger, Poul p. Brede, 558.
- Krieger, Andr. Fr., Minister, 106. — J. C., Overlandbygmester, 130, 133, 440, 446. — Johs., Kommandørkapt., 378.
- Krighospitalskassen 460. — Krigskollegiet 580. — Krigsministeriet 146.
- Kristian II 37, 85.
- Kristian III 86.

- Kristian IV 58, 88, 120-123, 186, 244, 252, 350, 464, 507, 563.
- Kristian V 16, 60 ff., 90, 125, 127 f., 133, 146, 154, 271, 275 f., 296, 314 f., (351), 413, 512, 606, 608 f., 612, 615, 622, 624, 628.
- Kristian VI 62-66, 130, 133-136, 138, 143, 146, 156, 264, 316, 354, 414 ff., 425, 440, 460, 516, 518, 616 f., 629.
- Kristian VII 69, 160, 170, 178, 321, 418, 441, 444, 618.
- Kristian VIII 172 ff., 182, 215, 245 f., 291, 293, 300, 380, 421, 426, 430 ff., 449, 540, 622, 625.
- Kristian IX 174, 181 f., 190.
- Kristian X 421 f.
- Kristian, udvalgt Prins († 1647), 122, 508.
- Kristian, Prins († 1695), 130.
- Kristian Albrecht, Hertug af Holsten-Gottorp, 511
- Kristiansdal, Lyststed, 109.
- Kristianshavn 88, 254, 258, 264. — Børnehuset se København.
- Kristiansholm 22, 84, 89-96, 99 ff., 144, 606.
- Kristine, Kong Hans' Dronning, 112.
- Kristine, svensk Dronning, 123.
- Kristoffer af Oldenburg, Greve, 20, 112, 497 f.
- Krog, Ulrik, Kromand, 312.
- Krogbjerggaard, Lyngby, 238 f.
- Krogerøjlerne, Lyngby, 237.
- Krogh, S. T. Schøller v., Kammerjunker, 643.
- Krogholmgaard, Trørød, 362.
- Krogholms Enge, Trørød, 362.
- Kronborg (Krogen) 141, 505. — Amt 608.
- Kronenberg v. Rhinen 565.
- Kronenberg, Henrik, Lesmed, 574.
- Krudtmølle Alle, Jægersborg Dyrehave, 614.
- Krughaven v. Hvidøre 88.
- Krummedige, Henrik, 84.
- Kruse, Lavr., Forf., 501. — Vibeke 123.
- Krybskytteri se Jagt.
- Krüger (Krøger), Gotfr., Møntmester, 256. — H. A., Politiker, 338.
- Krøll, Jens, Vajsenhuspræst, 203.
- Krøyer, Kirsten Pedersdatter, 665.
- Kuhlau, Komponist, 293.
- Kukkuksholm se Charlottenlund.
- Kulbrænding 508, 542, 566, 600. — Stenkul 566.
- Kulhus, Frederiksdal, 542 f.
- Kurantbanken 589.
- Kylling, Peder, Botaniker, 60 f.
- Kældersvend, Thomas, Kromand, 86.
- Kællingskov 611 f.
- København (By, Magistrat, Kommune) 20 ff., 37, 40, 44, 47, 55 f., 164, 224, 239, 302, 345, 496, 651. — Borgen Havn 18 f., 496 f.; Kbhvns Slot og Kristiansborg 66, 122, (133), 137, 141, 412, 424, 471; Rosenborg 121, 253, 304, 350, 412, 553, 616; Sophie Amalienborg 76, 126, 465, 615. — Kapitel og Kirker: Kbhvns Kapitel 37, 43, 411, 506 f.; Frue Kirke 217, 222, 250, 301, Skole 249; Reformert Kirke 460; Trinitatis Kirke 43 f. — Hospitaller og Fattigvæsen: Vartov (Alm. Hospital) 40, 43 f., 87, 161, 192 f., 203, 217, 288, 314; Fattigdirektion 40, 195, 574; Alm. Plejeanstalt 288; Frederiks Hospital 210 ff., 284; Børnehuset 254 f., 257, 574 ff., 586, 656; Børne- og Sygehjem 48, 225, 339, 379, 494. — Brandvæsen (Sprøjten Jagthunden) 114. — Havnevæsen 50. — Torvehandel 113 f. — Vandforsyning 186. — Lav: Bryggerlav 44; Feldberederne 87; Fiskekræmmerlav 113; Isenkræmmerlav 580, 582, 584. — Palæer: Bernstorffs 158, Mac Evoy's 172; Moltkes 473, (481); Schimmelmanns 326. — Forskellige Lokalteter: Assistenthuset 129, 634; Blaa-taarn v. Langebro 16; Blegdamsvej 141; Bremerholm (Holmen) 510, 597; Bryggervangen 43 f., Guldhuset 575 f.; Kallehaven 44; Kgl. Bibliotek 509, 556; Nørreport 564; Retterstedet uden for Vesterport 237; Tøjhuset 253, 411, 578; Svaneapoteket 47; Universitetet 164, 169, 186, 217, 301; Vognmandsvangen 42. — Jvfr. Kristianshavn.
- Københavns Len og Amt 15 f., 21, 30, 85 f., 166, 242, 260, 267, 291, 394, 505, 600, 608. — Rytterdistrikt 8, 16.
- København, Jac. Madsen, 194.
- Køge 505.
- Kønsberg, Niels, Garver, 292, 430, 434.
- Kørbitz, K., Rigsmarskal, 21, 127, 254.
- Kørom 377, 619, 622. — Mose 612.
- Køster, Anne Marie, g. 1. Fabritius, 2. Wever, 3. Descarrières de Longueville, 383, 394.

- Lachendorf, Hannover, 590.
 Ladegaardsvangen (Frederiksdal) se Møllevang.
 Lambrecht, Nic., Generalfabrikør, 91.
 Lampe & Werner 683.
 Lampmann, Just, Skovrider, 90.
 Landboskolen v. Lyngby 303 f., 344 f. — Landbrugsmuseet 303 f.
 Landmandsbanen i Kbhvn. 106, 239, 547.
 Landskrone Alle, Jægersborg Dyrehave, 14.
 Landsperg, T. P., 266.
 Lang, Th., Præst, 328 f.
 Langagergaard, Trørød, 362.
 Lange, Mich., Overpræsident, 316. — Philip de, Arkitekt, 51 f., 316, 643. — , Digter, 252.
 Langebek, Jac., Historiker, 66, 109, 488, 505.
 Langebeks Mølle, Vordingborg Len, 255.
 Langedam p. Kristiansholm 92.
 Langen, J. G. von, Forstmand, 599 f., 615.
 Langgaard, J. P., Mekaniker, 48.
 Langkærgaard, Holte, 359.
 Langsøbjerg Mølle 505 ff., 551.
 Lardelli, Schweizerkonditor, 43.
 Larsen, Jørgen, Traktør, 647. — Mogens i Ryvangen 44.
 Lassen, Jørgen, Hofmaler, 354 ff. — (?) Peter Fjelderup, Justitsraad, 77.
 Lassen, Haldor, Ekvipageskriver, 308.
 Laub, Anna, g. Edinger, 402.
 Laurence, John, Blegemester, 289 ff.
 Lauritzen, Hans, Farver, 290.
 Lavater, J. C., tysk Filosof, 632.
 Lavridsen, Peder, Forpagter, 468.
 Lehman (Lehmann), Hans, i Ordrup 224. — Orla, Politiker, 226.
 Lehmeier, Hinr., Klokketøber, 308.
 Lehn, Abraham († 1757), 245, 366, 414, 428.
 Lehwald p. Ulrikkenborg 282.
 Lemaire, Abbé, fransk Gesandt, 265.
 Lembcke, Marie, g. Bagge, 98.
 Lemche, Søren, Arkitekt, 190.
 Lemming, J. Zeuthen, Generalmaj., 316.
 Lemvig, Fr. Ludv., Amtsforvalter, 334.
 Lendemose-Vang, Holte, 349.
 Lerche, Chr., 182. — Vincens 413.
 Lerskov, Skov, 598 f.
 Lersøen (Rørsøen) 36.
 Levin, Michel, (629), 634.
 Levinhoff, C. F., Silkevæver, 240.
 Levy, Martin, Bankmand, 338. — Moritz, Nationalbankdirektør, 338.
 Lidtgodt 69.
 Liebe, Kræmmer, 280. — C., Højesteretsadvokat, 538.
 Liebenberg, C., Højesteretsadvokat, 382.
 Liep, Joh. Peter, Gartner, 686. — Joh. Peter, Jæger, 619 f., 686. — Joh. Th., Slotsgartner, 686.
 Lihm, Claus Lavridsen, Forvalter, 512.
 Lille Sø ved Frydenlund se Oldefars Sø. — i Vangede se Hulsoe.
 Lille Vang, Vangede, 218.
 Lillie, Jos., Dekorator, 562.
 Lind, Jens, Kapt., 82. — Knud 447.
 Lindam, Christen, Brygger, 52.
 Lindberg, Adam Levin, Felboghholder, 286 f. — Anders Jacobsen, Borgmester, 252, 256 f., 286, 391. — Else Elisabeth i Lyngby 240.
 Lindegaard i Lyngby 239. — i Ordrup 169.
 Lindehøj, Lyststed, 117.
 Lindeman, Dan., Kommerceraad, 368.
 Lindencrone, J. F., Kammerherre, 680.
 Lindorff, Fred. Georg, Sekretær, 82, 210.
 Lindslyst, Avlsgaard, Gentofte, 82.
 Linnertsen, Peder, 204.
 Linstow, W. B., Overførster, 447, 675.
 Lintner, Vith Chr., Skovrider, 316, 342.
 Lippe, Joach. von der, 368.
 Liunge, A. P., Redaktør, 404, 625. — Jørgen, Isenkræmmer, 203.
 Lodberg, Ulr., Kapt., 264.
 Lodehat, Jens Andersen, Biskop, 411. — Peder Jensen, Biskop, 497, 688.
 Lohemann, J. H. G., Kadet, 643.
 Lohse, F. C., Skovfoged, 622.
 Lokeshøj (Hoppens Høj) 378.
 Lokkerup, Lystgaard, 54. — Lille Lokkerup 50, 54.
 Longueville, J. B. Descairrières de, Generalmaj., 383, 444; jvfr. Køster.
 Lottenborg (Hop-ind), Traktørsted, (414), 436 f.
 Louis Philippe 481.
 Louise, Fr. IV's Dronning, 62 f., 127, 628.
 Louise, Fr. V's Dronning, 287.
 Louise, Kr. IX's Dronning, (174), 178, 181, 190.
 Louise, Fr. VIII's Dronning, 67.
 Louise Charlotte, Landgrevinde af Hessen, 67.

- Louisekilden i Spurveskjul Skov 521, 528.
- Lowson, Andr., Højesteretsadvokat, 246 f., 334, 342. — Jac., Rentekammerkommitteret, 334, 246 f.
- Lucasstiftelsen 213.
- Luft, Ulrik, 314, 407.
- Lugge, Enevold Berregaard, 378.
- Lughna Mølle 253, 551 f.
- Luknam se Kaninholmen.
- Lund, Skaane, 85.
- Lund, Carl, Gaardejer, 239. — Chr. i Lyngby Mølle (1809) 263. — Chr. i Lyngby Mølle (1820) 263. — H., Højesteretsassessor, 337. — H. P., Proprietær, 193. — Jens, Skovfoged, 622. — Joh. p. Fuglevad 555. — Joh. Chr., Agent, 52. — Joh. Chr., Skovfoged, 624. — Jørgen i Lyngby Mølle 263. — Jørg. Chr. p. Fuglevad 555.
- Lundegaard, Gentofte, 169, 205, 210, 212 f.
- Lundehuset, Traktørsted, 44, 212, 215, 455. — Lundehusskoven 161, 212.
- Lunding, Matth., Syndikus, 402.
- Lundtofte 6, 19, 298, 301-3, 512, 561, 564, 552, 558, 564, 570, 592, 605, 621. — Mensalgaard 301, 561.
- Lundtoftegaard 302.
- Lunge, Anders Jepsen, Rigsraad, 217.
- Luplau, Dan. Aug., Pandsvend, 147.
- Luxdorff, Bolle Willum, 140, 331, 341 ff., 372, 426, 433, 444, 488, 538, 562, 570, 602.
- Lygtehøj, Lyngby, 237.
- Lühe, v. d., Kammerherreinde (1758), 546. — Volrad Aug., Overpræsident, 368 ff., 372.
- Lykkesen, Peder, Krudtmager, 562.
- Lykkesholm, Frederiksberg, 356.
- Lyne, Mad. Ane Sophie, 152.
- Lyngagre, Lyngby, 237.
- Lyngby, Kongens (By, Bymark), 19 f., 128, 235-98, 512, 547, 605 f., 622. — Apotek 241, 299. — Fattigvæsen (Arbejds- og Fattighuse) 13 f., 285, 434. — Fogedgaarden se Ulrikkenborg. — Kommunebygning 14, 286. — Kongeporte 250, 266, 268, 271 f., 296, 413, 429. — Kroer se Holland og Store Kro. — Kirke (Huse og Huspladser) 14, 193, 236, 242-52, 267, 283, 286 f., 301, 401, 407, 510, 660; Kirkehusjord (Klokkerhuset) 250, 286; Kirkegaard 251 f. — Præster 88, 250 f.; Præstegaard 13, 236, 249, 267, 277, 280, 292, 297, 660. — Skoler 8 ff., 293; Skolejord 237, 296, 299; Degnebolig 249 f.; Degnegrunden 272. — Sø 241 f., (260), 265, 278, 515, 518, 529, 534. — Lyngby Tvebakker 240, 297.
- Lyngby Mølle 242, 252-66, 272, 278, 299, 551 f., 574.
- Lyngby Sognetiende 510, 512, 515.
- Lyngby-Taarbæk Kommune 249, 278, 282, 296, 400, 555.
- Lyngbygaard, Lyngby, 239. — Lille Lyngbygaard se Bagergaarden.
- Lyngby Vang, Vangede, 218.
- Lynggaard se Stengaarden.
- Lyshøj se Urnehøj.
- Lystofte, Lystgaard, 302.
- Lytthans, J. H., Murermester, 372.
- Løffler, J. B., Arkæolog, 197. — V. C. A., Apoteker, 241.
- Løfthøj se Garderhøj.
- Lønborg-Jensen, Harald, Arkitekt, 252, 303.
- Løvenskjold, Eggert, Overførster, 543.
- Løwenstern, C. H. V., Gesandt i Wien, (105).
- Maanehøjene, Lyngby, 237.
- Månsson, Anders, 458.
- Madelung, J. G., Møntmester, 344.
- Mads, Krudtmager, 562.
- Madsen, Jakob, Præst i Gentofte, 194. — Lars 52.
- Madvig, J. N., 31.
- Magdahl Nielsen, Arkitekt, 248 f., 620, 631.
- Maglegaard, Gentofte, 76, 79-82, 169, 182, 209. — Kirkesogn 6.
- Maglemose 354, 362, 441, 450, 590. — Maglemosegaard 362, 450.
- Malicenberg, Lyststed, 116 f.
- Malkegaard, Holte, 349.
- Malleville, Jenny, 546. — Th., Kapt., 546.
- Malling, Iver, Kabinetssekr., 266. — J., Komponist, 252. — Ove 195 f., 202.
- Malmøhus 505.
- Maltegaard, Gentofte, 169.
- Maltø (Malta) se Kaninholmen.
- Manchesterfabrikken se Manufaktur.
- Manderfelt, Carl Ingemann, 404, 446.
- Manderup, Niels Knudsen, 216.
- Mangor, C. H., Kancelliraad, 643. — C. S., Præst i Gentofte, 193.
- Manicus, Claus, Prof., 266.

- Manthey, Ludv., Professor, 324, 560, 568.
 Manufaktur, kongelige: Bomuldsmanufaktur (Manchesterfabrikken) 141, 289 f., 419; Uldmanufaktur 575 f., 580, 582. — Manufakturfonden 15, 208. — Kgl. danske Manufakturhandel 370.
 Marcussen, Casp., Lærer i Vangede, 655.
 Maren Baltzers p. Hvidøre 88. — Olufsdatter Joh. Rosenmeyers 245.
 Margrete, Dronning, 20, 118, 216, 497.
 Margrete Lyder Stiefkens 334.
 Marie, Prinsesse († 1909), 652.
 Marie Eleonora, svensk Dronning, 123.
 Marieberg se Vintappergaarden.
 Mariebjerg Kirkegaard 195.
 Marielyst ved St. Vibenshus 304.
 Marienborg, Lystgaard, 533, 536 f.
 Mariendal, Store og Lille, Lyststeder v. Tuborg, 50-53, 56. — Lyststed i Vedbæk 383.
 Marienhøj, Skov v. Holtegaard, 357 f.
 Marienlyst se Bonne Esperance, Treuensand og Vilhelmineslyst.
 Marieshøj, Lyststed i Nærum, 345.
 Marmillod, Jean, Vejingenør, 29.
 Marquart, Joh., Forpagter, 571.
 Marselis, Gabriel, 466.
 Marstrand, Wilh., Maler, 226.
 Martensen, Henning, p. Mølletorp 411. — H. F., Litterat, 72.
 Martius, Theodorus, Mag. 660.
 Massmann, Tham, Overjæger, 91 f., 101.
 Mathiesen, Albert, Bygmester, 125.
 Mathildevejen 28, 438, 441, 444. — Mathildebroen (Mellembro) 613 f.
 Maton, G. C., Traktør, 76.
 Medina, Franciscus de, Herold, 85.
 Meincke, L. A., Rentekammerdeputeret, 431.
 Meinert, Joh., Skovfoged, 534.
 Melagre, Lyngby, 237.
 Melchior, Carl H., 396. — Moritz 396.
 Meldahl, F., Arkitekt, 68, 81, 95, 252, 427.
 Mellembro se Mathildevejen.
 Mellemvang i Nærum 332. — i Søllerød 313. — i Virum 298. — i Øverød 330.
 Mellerup (Mellemtorp) 119 f. — Mellerup Vang 120.
 Mentz, Joh. Conr., Bager, 296.
 Merchel, Chr. Schmalkald, i Hjortholms Mølle 508. — Hans von Schmalkalden, Slotsfoged, 350, 507 f. — Hans, Præst i Lyngby, 251. — Hans, Skovfoged, 350, 667. — Valentin, Præst i Lyngby, 245, 251, 508, 606.
 Merde se Mette.
 Messiaskirken 6.
 Mestecker, P. E., g. 1. Behagen, 2. Hømert, 534.
 Mester, Vilh., Guldslager, 110.
 Mester Christian i Bellevue se Hansen. — Hans i Taarbæk se Rasmussen.
 Mette (Merde) i Skovshoved 112. — Henriksdatter 688.
 Meulengracht, Lorents von, 556.
 Meus (Muus), Jac., Stenhugger, 411.
 Meyer, David Amsel, Købmand, 203. — Hans, Kromand, 86. — Hans, Negotiant, 201. — Joh. Christoph, 315. — Joh. Heinr. 315. — Meyer Moses 203. — Meyer & Trier, Handelshus, 203, 370.
 Meyn, P., Stadsarkitekt, 426.
 Michaelsen, Ernst, Direktør, 153, 379.
 Mikkel Fisker i Vartov 39.
 Mineslyst, Lyststed, 225.
 Mingottis Operatrup 378.
 Miramare (Alexandria) 382, 389, 392 f.
 Missionsselskab, Det danske, 405.
 Mitchell, Alexander, Strømpevæver, 207 f. — Charles 208.
 Modeweg, Emilie, g. Carlsen, 577. — Joh. Carl, Klædefabrikør, 560, 569, 577. — Jul. Emil og Enke 560 f.
 Moir, William, Fabrikant, 42.
 Moldenhawer, D. G., Bibliotekar, 110, 642.
 Mollerup, W., Historiker, 406.
 Moltke, Ad. Gottl., Overhofmarskal, 140, 283, 416 f. — Ad. Wilh. († 1864) 213. — Carl († 1866) 450. — Carl, Gesandt i Berlin, 95. — Henneke, Lensmand p. Nyborg, 222. — Joach. Ludv. 213. — Rosalie til Espe 537.
 Monod, Adolphe, 487. — Jean, Præst, 487, 489.
 Monrad, D. G., Politiker, 547. — Fred., Præst, 279, 431.
 Monteleano, Marquise af, g. Grevinde Reuss, 278.
 Moresco, Jac., Grosserer, 225.
 Morhauer, Gottl., Murermester, 475.
 Mortensen, Oluf, Bishop, se Baden.
 Morup, Cort, Kommerceraad, 572.
 Mosegaard, Vangede, 169.
 Moss, Peder, Bankkasserer, 368.
 Moth, Math., Gehejmerraad, 307 f., 315, 665. — Sofie Amalie 315. — Doktorinde se Burenees.
 Mothsgaard (Grillenborg), Søllerød, 315, 320, 665.

- Mourier, P. P. F., 203.
 Moyel, David, 295 f.
 Mozart 293.
 Mullerup, Løve H., 119.
 Mumsen, Jonas, 213.
 Munch, Andreas, norsk Digter, 534. — Karen, g. Rasmussen, 334.
 Munk, Kirsten 58.
 Munkegaard, Vangede, 169, 221.
 Munkehøj, Vangede, 221.
 Monthe-Morgenstierne, Casp. Willh., se Anna Flindt. — Truels Smith, Kommandørkapt., 331 f.
 Muus, E. B., Grosserer, 42. — Jvfr. Meus.
 Müffelmann, Alvilda, 431. — C. H. 266. — Herm. Chr. 431.
 Mühlenstedt, J. A., Apoteker, 47.
 Müller, Anna Cathr., 508. — Chr., Amtmand, 334. — Else, g. Hiort, 334. — Henr., Rentemester, 246, 300, 508-11, 514 f., 530, 542, 546, 571. — O. F., Naturforsker, 522, 548. — Peter, Grosserer, 331.
 Mynster, J. P., Biskop, 105.
 Münster, J. A., Læge, 240 f.
 Münter, Fr., Biskop, 204.
 Mølleaaen (Fureaaen) 22, 256, 266, 281, 411 f., 496, 518, 526 f., 530, 549-53, 589, 620.
 Møllegaard v. Lersøen 36.
 Møller, Carl, Bager, 110. — Eilert, Mølleforpagter, 555. — F. C., cand. pharm., 282. — Fr. Montebello 658. — Henr., Traktør, 46. — Jan Arnt, Brygger, 545. — Th., Student, 282.
 Mølletoerp (Møllestrup, Stenhuggergaarden) 19, 411-14, 428, 437, 439, 552 f., 556.
 Møllevang (Ladegaardsvang), Frederiksdal, 515, 519, (521).
 Mørk-Hansen, V. J., Arkitekt, 452.
 Møsting, Cathar. Maria, g. Schulin, 518, 520, 522, 538. — Joh. Sigism., Statsminister, 591.
 Naalhøjs-Agre, Naalhøjshuset, Centofte, 54.
 Nach (ell. Noch), Carl von, Krudtmager, 563.
 Nachtegall, Franz, Prof., 404.
 Nathanson, M. L., Nationaløkonom, 542.
 Naur, Andr., 265.
 Naylor, J. W., Filefabrikant, 332.
 Neb, Klavs, Lensmand p. Hjortholm, 497.
 Nebelong, J. H., Arkitekt, 627. — N. S., Arkitekt, 382.
 Neergaard, Familien de, 316. — E. T., Løjtn., 301. — Niels Ryberg 332.
 Nehrmann, Henr., Fabrikør, 488.
 Nelthropp, Harry, Fabrikant, 369 f., 568, 573 f. — John Bromley 569.
 Neptunus (Haabet), Lyststed i Taarbæk, 402, 404 f., 671.
 Neve, Peter, Gehejmesekretær, 334.
 Nicolay, Baron von, russisk Gesandt, 95.
 Niels Fisker i Lyngby 242.
 Nielsen, Amy p. Ørholm, 566. — Christen, Kromand, 271. — Christen, Fiskemester, 391. — Godske, Redaktør, 570. — Jak., Mag., Præst, 192. — Jens i Øverød (Johannes Nicolai de Øberuth) 308. — Laurs, Forvalter paa Dronninggaard og Frederiksdal, 354, 461 f., 516, 520, 522, 535 f., (575). — Lavrids, Præst i Lyngby, 250. — Ludv., Forvalter, 199. — Ole, Kromand, 271. — Ole, Skovfoged, 624. — Vilh., Sognefoged, 115. — Jvfr. Staf-fen.
 Nimb, Christoph., 455 ff. — Henriette 458. — Jens († 1824) 455 f. — Jens Chr. 456 ff. — Johan 458. — Margr., g. Gammeltoft, 458. — Serine 458. — Vilh. 458.
 Nindel, Andr., Billedhugger, 616.
 Nisbeth, Wm., 288 f.
 Nissen, A. C., Fabrikant, 340. — Hans Nic., Raadmand, 430 f.
 Nitræhøj, Søllerød, 329.
 Norcross, John, 63 ff.
 Norge (norske Huse) 48, 329, 340, 370, 380, 432, 444, 511, 529, 539, 572, 590, 597, 612.
 Norgesminde 47 f.
 Norske Skov v. Sorgenfri 428 f., (432).
 Numsen, Marie, 51.
 Nunnenberg, Casp., 571.
 Nus, Didr. von, Skomager, 585 f.
 Nyborg, David, Bygmester, 121.
 Nybro (Nybrovejen) 27, 242, 510 f., 519, 533 f., 536. — Nybrohuset 534.
 Nydam se Frederiksdal.
 Nyeland, Steph., Gartner, 234.
 Nygaard, Lyngby, 297 ff.
 Nyhave Vang, Vedbæk, 389.
 Nyholm, Johs. Christoph., Etatsraad, 491 f.
 Nyholte (Nyholte Kro, Røjels Kro) 453-58, 460. — Holte Station 349, 458.
 Nykøbing Slot p. Falster 512.

- Nymølle 506, 509, 515, 529, 550 ff., 556, 558 ff., 568-74, 593. — Skole 9.
- Nyrop, Camillus, Industrihistoriker, 505. — J. L., Sanger, 197.
- Nürnberg, Laurids, 554. — Martinus 554.
- Nysted, Halvor, Kapt., 535.
- Nystrøm, Arne, Arkitekt, 499.
- Nærum (By, Bymarker, Bymænd) 6, 18 f., 28, 332-49, 366, 377 f., 380, 383, 389 f., 397, 438 f., 585, 605, 611, 614, 666. — Kro 334, 346 f., 667. — Ore 598 f., 605. — Skoler 8, 348. — Teglværk 336, 346.
- Nærum (Luxdorphs Gaard, Hartmanns Hus) 303, 340-45, 426. — Askebakken 342 f. — Skyttehaven 342.
- Nærumgaard (Sophieshøj) 333-40, 344 f., 362, 599. — Avlsgaard 337.
- Nærum Hus v. Nærum 348.
- Nærumshus se Rundforbi.
- Næser, C. A., Kapt., 232 f.
- Næsset, Næsseslottet, se Dronninggaard.
- Næsskoven se Frederiksdal.
- Nøjsomhed i Nærum 348. — i Øverød 332. — i Lundtofte se Lille Ørholm.
- Nøjsomlund se Jæggergaarden.
- Nørgaard, Carl Chr., Løjtn., 290. — Henr., Godsejer, 106. — P., Konsul, 340.
- Nørregaard se Vintappergaarden.
- Offenberg, Anna Marie, g. Frijs, 439.
- Ogilvie, James, Skibskapt., 405.
- Ohlsen, Dethl., Grosserer, 83.
- Olafsson, Jon, Bøsseskytte, 121 f.
- Oldefars Sø (Lille-Sø), Frydenlund, 445.
- Ole Kollerød 574.
- Olivarius, L. B., Urtekræmmer, 434, 437.
- Olsen, Bernh., 304. — Jac., Bager, 296 f. — Jens, Skovfoged, 624. — Lars p. Skovgaard 226, 230. — Morten p. Maglegaard 80. — Ole, Kromand, 61, 245, 267. — P. C., Oliemøller, 79. — Peder, Gaardejer, 249. — Jvfr. Peder.
- Olufsen, Chr., Prof., 226, 231. — Ingvar, Præst i Lyngby, 248, 251, 660. — Ole se Olsen. — Rasmus, Præst i Gentoftø, 191, 194. — Søren p. Brede 555.
- Olufshøj, Lyststed, 316.
- Onsgaard, Gentoftø, 56, 169.
- Oppermann, Ad., Forstmand, 410.
- Ordrup (By, Bymark, Bymænd) 60, 84 ff., 89 f., 101, 104, 116, 161, 167, 169, 174, 222-34. — Galopbane 226, 638; Travbane 117. — Jagtvejen 61, 94; Ordrupvejen 104, 234. — Kirke 6, 234. — Kro 223 ff., 230. — Skole 9, 110. — Sø 40, 223 f., 231. — Teglværk 223.
- Ordrup Krat (Skov, Mose) 22, 161, 222, 225 f.
- Ordrupgaard 224.
- Ordruphøj (Bavnehøj) 230, (233).
- Ordruplund 225.
- Ordrupsdal, Avlsgaard, 232 f.
- Ordrupshøj (Conradshøj), Lystgaard 224 f., 230-34.
- Ored Vang, Ordrup, 222 f.
- Oregaard, Gentoftø, 82 f., 169, 202.
- Orehøj (Aurehøj) i Gentoftø 82 f. — ved Strandmøllen 599.
- Oscar I 174.
- Osserin, Gert, Perlestikker, 122.
- Osten, Vilh. Aug. v. d., Gehejmeraad, 430.
- Otte, Chr. Dan, 225, 231.
- Otterstrøm, C. V., Biolog, 499.
- Ottesen, Niels, Faktor i Trankebar, 538.
- Otto, Joh. Traugott, Læge, 47, 680.
- Owen, Jos., engelsk Fabrikant, 48.
- Overskou, Thomas, 104, 179.
- Oxholm, Peter Lothar., Generalmaj., 52.
- Paaske, Joach. Barner v., Løjtn., 396.
- Palladius, Peder, se Kirstine.
- Paltmandshuset (Enghavehuset), Gentoftø, 74, 77.
- Paludan, Nic., 94.
- Pandrup, Erik, 76 f.
- Pant, Nicolaus (Johannes?), 666.
- Panter, Slægten, 217. — Anders Peder- sen 216.
- Papenfuss, Jac., 54.
- Papirfabrikker, Forenede, 370, 569 f., 591.
- Paradismarken, Søllerød, 330.
- Pariis, Frits, Væbner, 20.
- Parsberg, Christoffer, Gehejmeraad, 510 f., 534.
- Paslich, Kaspar, Lic., 185.
- Passow, Chr. Albr., Major, 77 f., 646.
- Patz, Hans i Kbhvn., 87.
- Pauelsen, Erik, Maler, 179 f., 204, 474, 676.
- Pauli, A. W., Generalkonsul, 100. — Joh. Fred. 109 f.
- Paulsen, A., Billedhugger, 180. — Joh. Ant., Viceadmiral, 276.
- Pechel, Frantz, Apoteker, 42.
- Peder (Peter), Præst i Lyngby, 250. — Lesmed 574. — Olsen Jyde i Gentoftø 18, 197.

- Pedersen (Petersen), Anders, Gaardejer, 291 f. — Boe, Krudtmager, 562. — C. P., Kancelliraad, 298. — Cathr. Marie 356. — Emma 379. — Frantz 245, jvfr. Schmidt. — Hans, Præst i Lyngby, 251. — Hans, Kromand, 648. — Henry, Arkæolog, 499. — Jak., Kammertjener, 59 f., 69, 465, 608. — Joh. i Skodsborg 366. — Julie 379. — Lars i Vedbæk 385, 394. — Lor., Vinhandler, 661, 680. — Magnus, Prof., 244. — Niels, Kromand, 396. — Niels i Skodsmose 668. — Peder, Borgmester, 123, 556, 606. — Peter, Kromand, 648. — Rasmus, Jægermester, 328. — Selgen, Ingeniør, 510. — Svend v. Hvidøre 648.
- Perlestikker, Johs., Præst i Gentofte, 193.
- Pest 22, 62, 572, 588, 649.
- Peters, C. C., Billedhugger, 196.
- Petz, Jac., Drejer, 253, 570 f.
- Pfeiffer, Klædekræmmer, 336. — Kesten (Fæifer) 246; Mathis 246.
- Pfitzner, Joh. Andr., Tømrermester, 150.
- Pflug, C. C., Major, 280 ff. — F. A., Major, 280.
- Philadelphia, Lyststed, 671.
- Philip, Jvfr. Filip.
- Philip, Fischer, Fabrikant, 332.
- Phønixberg, P. J., Bogtrykker, 46, 70.
- Pil, Kirsten, 630. — Kilde se Jægersborg Dyrehave.
- Pilloy, Fred., Vinhandler, 404.
- Pingel, Charlotte, Generalkonsulinde, 52. — Joh. Chr., Faktor, 431.
- Pio, Jean, 196. — Louis 232.
- Piper, Emil, 252, 301, 547 f. — G. L. V., Bagermester, 301.
- Platen, W. F. von, Generalbygmester, 422.
- Plélo, L. R. H. de Bréhan de, fransk Gesandt, 366 ff.
- Plessen, Carl Adolf v., 414, 515 f., 518.
- Plum, Fred., Præst i Gentofte, 8, 190 f., 194, 246, 655.
- Podebusk, Sofie, Albert Jepsen Ravensbergs 118 f.
- Pohlmann, Emilie, tysk Skuespillerinde, 624.
- Poleck, Hans, 39.
- Polhuus 679.
- Ponick, Else Marie, g. Kiær, 273.
- Pors, Stig, Lensmand, 505.
- Portuan, Jens, Præst i Karlebo, 587.
- Posemand, C. N., Skovløber, 619 f.
- Postgaarden i Lyngby se Holland.
- Postruter 31 f., 274.
- Pottmagerhuset, Søllerød, 315.
- Potter, Th., Handelsmand, 203.
- Poul i Ordrup 225.
- Poulsen, Andr. Benj., Præst i Gentofte, 194. — Hans, Kromand, 149. — N. E., Marinekapit., 657. — Lars, Solodanser, 76.
- Pram, Christen, 99, 104, 106, 225, 591.
- Prangen, Christoffer, Forvalter, 199.
- Preisler, Georg Soph., 282. — Joach. Dav., Aktør, 266. — Joh. Georg, Kobberstikker, 266, 280 ff., 285. — Joh. Georg, Traktør, 279. — Joh. Mart., Kobberstikker, 263, 265 f., 299, 432 f.
- Preusser, G. C., Kammerherre, 680.
- Price, Familien, 634. — James († 1805) 207.
- Prinsens Vaskergaard, Lyngby, 265.
- Prinsessehøj 495.
- Prinsessesien 424, 428, 495, 546.
- Prior, H. P. († 1875), 48 f.
- Prætorius, Johs., 202.
- Prytz, Chr., Supercargo, 212.
- Pröck, Gesilla v., se Reich.
- Puggaard, Hans († 1866), Købmand, 226-29. — Hans d. y. 227, 229. — Rudolph 49, 226, 229.
- Pullich, Johs. Balthazar, 300 f.
- Quell, Hans Baltzer, 529.
- Quissisana, Lyststed, 406.
- Qvistgaard, Johan Rehling, Major, 344. — Iver, Legationsraad, 340.
- R**aavad (Raavaddam) 551 f., 577-86, 619, 628 f., 683, — Kro 583. — Skole 9, 583.
- Raben, Amalie, g. Munch, 534. — Greger Chr. 534. — Siegfr., Ritmester, 540.
- Raben-Levetzau, Siegfr. Victor, 372.
- Raff, Anthoni, 533 f., 680.
- Raffard, J. A., Præst, 534.
- Rahbek, Knud Lyhne, 105, 146, 148, 151 f., 224, 266, 313, 401, 403, 591 f.
- Rahn, Hartmann, Fabrikant, 282-85.
- Raiser, Andr. v., Etatsraad, 78 f.
- Ramdohr, F. W., 383 f.
- Ramée, Jos., Arkitekt, 55, 486, 539.
- Ramshart, Peter, Kabinetsekretær, 440, 570.
- Ramus, Chr., Numismatiker, 196.
- Rantzau, Emilie, g. Schimmelmann, 102, 104, 178. — Chr., Overpræsident, 432.

- Chr., Hofjægermester, 619. — Jul. F. L. 680. — Otto Manderup 355. — Schack Carl (Ascheberg) 377 f.
- Rasmussen, Gorm, 106, 109. — Hans, Kromand i Taarbæk (Mester Hans), 401, 404. — Jens, Kromand, 206. — Lavr., Assessor, 334. — Mads, Forpagter, 308, 468. — Mads, Præst i Lyngby, 251. — Poul, Komponist, 210 f. — Rasmus, Højesteretsassessor, 353 f.
- Raun, Hans Henr., i Bergen 279.
- Ravensberg, Albert Jepsen, se Sofie Podebusk. — Erik Jepsen 497. — Johan Jepsen, Biskop, 222, 497.
- Ravneholmene (Ravneholm Skov) 599, 604 f. — Ravneholm Papirfabrik 574.
- Rebollede, Bern., spansk Gesandt, 124.
- Reedtz, Peder, Rentemester, 198 f.
- Reenberg, Morten, Stiftsprovst, 191, 194, 312. — Tøger 70.
- Refusionsjorden, Gentofte, 656.
- Regenfuss, Franciscus Michael, Kobberstikker, 431 f.
- Regina Herm. Delmenhorstes 586, 665.
- Reich, Gesilla, g. Baronesse v. Pröck, 224, 230.
- Reiersenske Fond 100.
- Reinsholm, H. G., Amtsforvalter, 658.
- Reitzenstein, Wolf V. C., Amtmand, 152.
- Resen, Peder, Bypræsident, 314.
- Resewitz, Friedr. Gabr., Præst, 265, 432 ff.
- Retraite 366-70, 372, 376, 410. — Kro se Skodsborg Kro.
- Reusch, Hans Henr., Kromand, 267 f.
- Reventlow, Cai Fried. (Altenhof), Statsminister, 328. — Christine Soph., g. Frijs, 440. — Claus, Gehejmerraad, 355 f. — Chr. Dittl., Stiftamtmand († 1750), 631. — Chr. Dittl. t. Christianssæde († 1775) 356. — Chr. Dittl., Statsminister († 1827), 103. — Conr., Storkansler, 439 f. — Ludvig p. Brahetrolleborg 170. — Lyder, Livlæge, 86. — Jvfr. Anna Sophie.
- Reventlow-Criminil, Heinr., Statsminister, 42.
- Reverdil, E. S. F., 473.
- Rêverie se Jægerhuset ved Sorgenfri.
- Rheder, V. L., Generalpostdirektor, 570.
- Rich, Joch., 77. — C. F., Fabrikant, 680.
- Richter, H. C., Valkemester paa Stubbemøllen, (575).
- Ridebanehøj se Garderhøj.
- Ridebanevang (Ridebanen), Jægersborg, 144, 148.
- Ridefoged-Dam, Ordrup, 224.
- Riedewaldt, Erasmus, Skovrider, 652.
- Rieffesthal, Dine, (348), 362, 450 f.
- Riegelsen, Hans, Birkefoged, 575. — Hans t. Øllingsøgaard 381.
- Riis, Charlotte Amal., g. Lowson, 247. — Oluf Madsen, Traktør, 75.
- Ringskov, Antoni, Kromand, 272.
- Ringsmose, Jægersborg Dyrehave, 612.
- Ringsted Kloster 126.
- Ripperger, Joh. Steph., 52.
- Rishøje, Lyngby, 237. — Rishøjsmark 237, 272.
- Rist, Hans, Ulr., Overkrigskommissær, 459. — Johs., Løjtn., 459.
- Roberts, Enre, Teglblænder, 222 f.
- Rode, Gotfr., Højskoleforstander, 196, 226, 228 f. — Helge 227. — Ove 227.
- Rodelein, Morten, p. Skodsborg 668.
- Roed, Jørg., Maler, 226.
- Rohde, J. G., 584. — Peder 344.
- Rohn, A. C., Præst, 514.
- Rolighed, Lyststed v. Skovshoved, 116. — Lystgaard v. Vedbæk 379 ff.; Kapelhus 381. — Lyststed i Taarbæk se Christiansro.
- Roligheden, Lyststed i Ordrup, 225.
- Romberg, A. J., tysk Komponist, 293.
- Rommeregaard se Rømmerødgaard.
- Ronsted, Fred., Kromand, 312.
- Rosbæk 36, 44 f. — Gaard og Mølle 36-39, 43.
- Rose, David, Krudtmester, 580, 683. — Joseph, Vinhandler, 405. — Karen, g. Borch, 245. — Peter 262, 297.
- Rosen, C. v., Kammerherre, 396.
- Rosenberg, J. G., Arkitekt, 524.
- Rosenfeldt, Bendix, Kroforpagter, 270.
- Rosenkilde, Adolf, 74. — Hans, Højesteretsassessor, 116, 210.
- Rosenkrantz, Fred. Chr., Gehejmerraad, 52. — J. L., Baronesse, 393. — Jørgen, Rentemester, 197 f.
- Rosenmeyer, Carl, 412. — Henrik 412, 553, 556. — Johan 245. — Margrete 412.
- Rosenstand-Goiske, Peder, teol. Prof., 75. — Peder, Jurist († 1803), 203.
- Rosing, Michael, 392, 591. — Emilie 592. — Louise, g. Wiehe, 592. — Ophelia, g. Drewsen, 591 f.
- Roskild, Jørgen, i Lyngby 308.
- Roskilde Bispestol 16, 18 ff., 111, 183 f., 216, 222, 253, 301, 411, 505 f., 551 f., 555, 562. — Kapitel 118, 458, 498. — Vilhelmi Alter i Domkirken 301, 688.

- Roslin, Paulus, 545.
 Ross, Alex., 404, 671. — Marie 332. — P. A., Oberst, 402.
 Rosted, Bertel Mich., 344.
 Rostgaard, Fred., 128. — Jens, Kromand, 114.
 Rothe, Casp. Pet., 63 f. — Joh. Gottl., Boghandler, 250. — Rudolph, Gartner, 68.
 Rotthaus, Joh. Gerh., 572 f.
 Rotwitt, Wilh., 213.
 Rud, Slægten, 301. — Otte (1560) 216.
 Rude 28 f., 125, 458 f., 464. — Rudegaard 459, 472. — Rude Stald se Ruderdal.
 Rude, Lars, Gartner, 672.
 Ruderdal (Rude Stald) 454 f., 459 f. — Kongeport 459 f.
 Rudevang, Dronninggaard, 459, 474.
 Rundforbi (Castenshus, Nærumshus) 28, 611, 614, 619, 622.
 Rungsted 21, 464. — Kro 352, 397, 408.
 Rustenborg 245, 249 f., 271, 275-79, 299.
 — Ny Rustenborg 279.
 Ryan, Philip, Skibskapt., 405.
 Rüdiger (Rüdinger), Giertrud Margr., 536. — Joh. Henr., Gartner, 536, 678 f.
 Rye, B. S., Overkrigskommisær, 203. — Joh. Chr., Overstyrmand, 535, 680.
 Ryes-Vangen, Øverød, 330.
 Rygaard i Gøtøfte 169, 203, 210-13. — i Øverød 332.
 Ryge, Nathalie, g. Holck, 644.
 Rysensteen, Henrik Ruse, 59 f., 126, 465, 606.
 Ryvangen 43 ff.
 Ræder, Joh. Phil., Generalløjtn., 403.
 Rævehøj, Lyngby, 237.
 Rævehøjene, Jægersborg Dyrehave, 599.
 Rævenakke 397.
 Ræveskov Bakke 218.
 Rødebro (Strandbro) i Jægersborg Dyrehave 614.
 Røjels Bom 356, 454. — Røjelshus 601. — Røjels Kro se Nyholte.
 Rømer, Fred. Chr., Sukkerraffinadør, 542. — Ole 615.
 Rømmerødgaard (Rommeregaard), Virum, 300, 555.
 Rønne, Bone Falch, Præst i Lyngby, 14 f., 21, 251 f., 405.
 Rønnedal, Lyststed, 392, 394.
 Rønnenkamp, Chr., Godsejer, 116.
 Rønnov, Joach., Biskop, 498.
 Rørdam, Holger Fred., Præst i Lyngby, 245, 251 f., 505 f. — Peter, Præst i Lyngby, 245, 249, 251 f., 405 f.
 Rørsøen se Lersøen.
 Røverhøj v. Nymølle 574.
 Saint-Germain, Claude Louis de, 320 f.
 Sak, Søren, Direktør, 228.
 Salem, Gentofte, 202.
 Sally, N. C., Urtekræmmer, 240.
 Salomonsen, Wm., Fabrikant, 393, 560.
 Saltensee, Erik Nielsen, 216. — Niels Eriksen 216.
 Saly, Jacques, Billedhugger, 76, 427.
 Sandbjerg 29, 358, 454. — Bakker 349.
 Sandersen, Jens, Præst i Gentofte, 191, 655.
 Sandhuset se Slukefter.
 St. Andreas Kirke og Kollegium se Ordrupshøj.
 Schacke, Harry, Grosserer, 393.
 Schaffalitsky de Muckadell, Albr. Christoph., Kammerherre, 280. — F. J., Oberstløjtn., 536.
 Schall, Claus, Koncertmester, 291, 293 f., 299.
 Scharffenberg, M. G., Arkivar, Etatsraad, 437; jvfr. Schelde.
 Schaumann, H. P., Slotsforvalter, 278.
 Schebel, Johs., 294.
 Scheel, H. H., Kommandant, 66. — Musse, Grevinde, se Bruun. — Jvfr. Skeel.
 Scheer, J. W., Bager, 212.
 Schelde, Juliane, g. Scharffenberg, Etatsraadinde, 302.
 Schierbech, Hans, Kommandør, 328. — Nic. 328.
 Schierrenbein, Steph., Klokketøber, 190 f.
 Schimmelmann, Adelaide, g. Løwenstern, 105. — Henr. Ludv., Guvernør i Vestindien, 372. — Heinr. Ernst, Statsminister, 94, 100, 102-5, 107 ff., 560, 569; jvfr. Emilie Rantzau. — Louise, g. dal Borgo, 105.
 Schinmeyer, Marie, g. Lütken, 658.
 Schiørring, Geo K., Højesteretsagfører, 452.
 Schiøt, David, Præst, 488.
 Schlegel, J. F. V., Prof., 324, 602.
 Schleisner, C. A., Maler, 291. — Gottl., Kattunfabrikør, 285, 290 f. — P. A., Læge, 291.
 Schmalkald se Merchel.
 Schmettau, Sophie Amalie, g. Bardenfleth, 324. — W. A., Greve, 664.

- Schmidt, Albr. Ludv., Grosserer, 294. — Chr. J., Skibsbymester, 76. — Frands Pedersen, Degn, 249; jvfr. Pedersen, Frantz. — Lauritz, Apoteker, 56.
- Schmith, Hans, Kammerraad, 560, 682.
- Schnell, Jacob, Jernværksejer, 356, 454 f., 460.
- Scholten, F. C. E., Løjtn., 226, 228, 658.
- Schröder, Joh., Arkitekt, 110, 190.
- Schrödersee, Soph. Magdal., g. Holmskjold, 538.
- Schubart, Charlotte, g. Schimmelmann, 104.
- Schulin, Fred. Ludv. († 1781), 522, jvfr. Soph. Hedelev. Warnstedt. — Joh. Sigismund, Statsminister († 1750), 300, 518, 520, 522, 524, 526, 530, 543. — Joh. Sigismund († 1880) 498, 523, 530. — Sigismund 499, 523. — Sigismund Ludv. († 1836) 21, (520), 522 (524). — Sigismund Ludv. († 1929) (522), 523.
- Schultz, Joh., Komponist, 536. — J. F., Jægermester, 664. — Povl, Præst i Søllerød, 312.
- Schumacher, H. C. F., Prof., 448 f. — Oluf i Nærum 667.
- Schup, Chr., Raadmand 414.
- Schuster, Bertram Samuel, Planter, 372.
- Schweizerhuse 427, 473, 539.
- Schwindt, Laur., Isenkræmmer, 544.
- Schæffer, Diderich, Hofsnedker, 150 f. — Frid. Chr., Berider, 322 ff., 326 f. — Heinr. 153. — Joh. Henr., Hofurmager, 153, 182.
- Schæffergaarden (Kavalerstalden, Jægersborghus) 150-53, 182.
- Schønberg, H. H., Hofinspektør, 382. — J. J. A., Læge, 382.
- Schönheyder, J. C., 659. — J. M., Kammeradvokat, 345, 667. — U. A., Admiral, 404.
- Schønning, Jac., Muremester, 150.
- Seckman, Baltser, Raadmand, 223, 574. — Diedr., Justitsraad, 354.
- Seehausen, H. L. R., Apoteker, 241, 298.
- Seem, Hans Jørgen, Skovfoged, 544.
- Seerup, Søren, 354.
- Seglagre, Lyngby, 237.
- Sehested, G. B. Gyldenstjerne, Kammerjunker, 382. — Joh. Fr. Gyldenstjerne, Generalmaj., 212, 388. — Kristen Thomsen 122 f.
- Sehestedske Fideikommiss 388.
- Seidelin, K. H., Litterat, 274, 382. — Sofus, cand. pharm., 100.
- Selby, C. A., Baron, 278.
- Selle, Mikkel, 38.
- Selmer, Frederikke, g. Esmarch, 316.
- Sennepskrogen v. Jægersborg 652.
- Serrislev 20, 36 f.
- Seybert, G. H., Forvalter, 678.
- Sibbesen, Jens, p. Springforbi 407. — Jvfr. Ibsen.
- Sigbrit (85).
- Silberschildt, J. F. v., Major, 301, 602 f. Silkeborg 593.
- Siverud, Joh., Præst i Gentofte, 191, 204.
- Skaaning, Tord, Kromand, 86.
- Skeel, Birgitte, 570. — Jvfr. Scheel.
- Skandinavisk filantropisk Selskab 376.
- Skave, Niels, Biskop, 664.
- Skibberød, Skov, 598 f.
- Skippergaarden, Gentofte, 656.
- Skjoldgaarden, Vangede, 116 f., 169.
- Skjoldhøj, Lyststed, 117.
- Skjoldhøjene 116.
- Skjoldnæsholm, Ringsted H., 60.
- Skodsborg 332, 363-76, 614, 668. — Bakke og Kilde 364 f., 372. — Fort 364 f. — Kro 368 ff. — Sanatorium 370, 374 ff. — Søbad (Badhotel) 374 ff. — Telegrafstation 374.
- Skodsborg Dam, Jægersb. Dyrehave, 612.
- Skodsmose 668.
- Skov (Schou, Schow), Faktor i Frederiksnagor, se Cecilia Bagge. — Fred. Jørgensen, Skovfoged, 534. — Jørgen, Pandsvend, 487.
- Skovbakken, Lyststed, 376.
- Skovgaard, Ordrup, 169, 226-31.
- Skovhugvang, Søllerød, 313.
- Skovkappellet se Taarbæk.
- Skovlyst i Ordrup 234. — i Søllerød Sogn se Geels Skov.
- Skovrød Mølle, Lyng-Kronborg H., 571.
- Skovshoved 20, 58, 111-17, 190, 398 f., 612. — Havn 115. — St. Anne Kapel 111. — Kirke 6, 116. — Kro 97, 112 ff., 408. — Skole 9, 110.
- Skovtofte, Frederiksdal, 548.
- Skram, Nic., i Hvidørsmølle 88. — Wolf 88. — Wolfgang 88.
- Skriver, Mikkel, Borgmester, 38.
- Skurrekilden (Skurre Mølle), Søllerød, 314, 665.
- Skytte, Henrik t. Vallekilde, 216.
- Skyttehavehuset, Holte, 354.
- Slesvig 590, 639.
- Sletting, Mønster skriver, 225.
- Slotsforvalterdam v. Jægersborg 145.
- Slukefter (Sandhuset), Traktørsted, 53 f.

- Smakke Høj 220. — Led 193.
 Smakkegaard, Gentofte, 169, 193, 220.
 Smedebakken i Lyngby 236, 286, 290. —
 Smedens Hus 294.
 Smidstrup, Lyng-Kronborg H., 592, 598.
 — Skelbæk 389, 394.
 Smørhøjs Vang, Gentofte, 185.
 Smør-tyndt-paa-, Hus v. Fasanhaven, 144,
 159, 182.
 Smørum Herred 16.
 Snagerup se Snogerup.
 Snedker, Jokim, Kromand, 86.
 Sneglebakken v. Sorgenfri 428.
 Snehøj 220.
 Snøgegaard, Vangede, 169, 221.
 Snogerup (Snagerup) 585.
 Soelgaard, Karen, g. Gersdorff, 354. —
 Lavrids, Brygger, 149, 155.
 Sophienberg 322.
 Sokkelunds (Støvnæs) Herred 16-19, 119.
 Solase Mose v. Ermelunden 146, 161.
 Soldenfeldt, J. C., 627.
 Sonne, Jens Mich., Byfoged, 381. — Jør-
 gen, Maler, 226, 229 f.
 Sontum, Ulrik, 333 f.
 Sophie Amalie, Fred. III's Dronning,
 124 f., 263, 313 ff., (351), (362), 464-
 68, 470, 510 ff., 608.
 Sophie Caroline, Fyrstinde til Ostfries-
 land († 1764) 269 f., 416 f., 425 f., 432.
 Sophie Christiane, Markgrevinde, 672.
 Sophie Frederikke, Arveprinsesse († 1794),
 427.
 Sophie Hedevig, Prinsesse († 1735), 8,
 62, 300, 333 f., 340 f., 383, 414 f., 468 f.,
 495, 515 f., 518, 532, 571 f.
 Sophie Magdalene, Kr. VI's Dronning,
 164, (316), 416.
 Sophienholm 292, 532 f., 536-42.
 Sophieshøj se Nærumgaard.
 Sorgenfri 141 f., 248, 264 f., 267-71, 287,
 289, 291, 293, 321, 411-37, 554.
 Sorgenfri Kirkegaard 252.
 Sorgenfrigaard, Lyngby, 238.
 Sortemose ved Frydenlund 439. — Bakke
 387. — Dam (Enrum Sø) 4, 340,
 379 f., 384, 388.
 Sortemose ved Virum se Geelslyng.
 Spanhøj, Lyngby, 237.
 Spengler, Bernhardine, g. Frølich, 266.
 Spønneck, Wilh. C. E., Rigsgrev, 196,
 209.
 Springdammen v. Jægersborg 145.
 Springforbi (Søelund) 407-10, 589-92. —
 Bro 407. — Kro 407 f. — Oliemølle
 410.
 Spurveskjul Skov 515, 518 ff., 527 f.
 Spurveskjulhuset 521, 544 ff.
 Staalhus (Bleghus), Vedbæk, 393.
 Staffeldt, Vilh. Ditl. Verner von, Stald-
 mester, 334, 336, 471 f.
 Staffen Nielsen Bonde p. Ibstrup 120.
 Stampen (Stubbemøllen, Stokmøllen,
 Valkemøllen) 257, (258), 550-53, 570,
 574-77, 582, 589, 622, 629.
 Stanley, C., Billedhugger, 137, 178.
 Stavnholt, Ølstykke H., 128, 469.
 Steenberg, Jul., 214.
 Steenbuch, Hans, 246.
 Steenvinkel, Hans d. x., Bygmester, 649.
 — Hans d. y. 615.
 Steffensen, J. P., Fabrikant, 410.
 Stein, Th., Billedhugger, 190, 311.
 Steinhardt, P. S., Isenkræmmer, 214.
 Steinman, Henr., Krudtmager, 580.
 Stelling, Conr., Kromand, 114, 270.
 Stenbock, G. O., svensk Feltherre, 124.
 Stendrup, Jac. († 1791), Forstander for
 Vartov, 316. — Jac. († 1836), Over-
 retsassessor, 205.
 Stenggaard, Gentofte, 169, 202, 221.
 Stengaarden (Lynggaarden), Gladsaxe,
 292.
 Stenhuggergaarden se Mølletorp.
 Stenhuggerhuset se Thealyst.
 Stenrødgaard (Stenderødgaard), Lyngby,
 239.
 Stenvangen, Trørød, 362.
 Steuben, B. O., Major, 680.
 Stibolt, A. H., Kammerherre, 294.
 Stidsel, Chr. Forpagter, 61.
 Stiefken, Lyder, se Margrete.
 Stilling, H. C., Arkitekt, 232.
 Stingere, Rasmus, Kromand, 86.
 Stockfleth, W. W., Viceadmiral, 542.
 Stokkerup (By og Bymark) 19, 59, 86,
 88 f., 118, 249, 398 f., 401, 410, 552,
 577 f., 606-9, 611, 615, 638, 685. —
 Kro 407 f., 594. — Skov (Dyrehave)
 20, 608.
 Stokkerupgaard, Taarbæk, 410.
 Stokkevads Vang, Trørød, 362.
 Stokmøllen se Stampen.
 Stolberg, Chr., Digter († 1821), 94. —
 Chr. Günther, Overhofmester († 1765),
 164 f. — Fried. Leopold, Digter (†
 1819), 94, 386.
 Stolpegaard, Vangede, 169, 218, 220.
 Stolpehøjene 220.
 Store Kro, Lyngby, 266-71, 299, 413 f.,
 417, 436, 455. — Kroskoven 268 f.,
 287, 289, 420 f.

- Storkerede Alle, Jægersborg Dyrehave, 614.
- Store-Tørvemose Alle, Jægersborg Dyrehave, 614.
- Strambou, Henr., Løjtn., 396.
- Strandbro se Rødebro.
- Strandhøj (Karenhøj, Ellensborg), Lyststed, 116.
- Strandmøllen 20, 87, 257, 407 f., 410, 530, 550, 569, 575, 578, 585-94, 608, 614, 681, 684.
- Strandmøllekroen 594.
- Strandridergaarden, Vedbæk, 394.
- Strandvejen (Helsingørsvejen) 26 ff., 30, 34 f., 59, 70, 102, 104, 116 f., 363 f., 371, 375 f., 389, 397, 400, 407.
- Strasburger, J. F., Kasserer, 643.
- Strindberg, Aug., 407.
- Struensee, J. Fr., 28, 441, 444, 472.
- Strussenfelt, Mich. v., Kammerherre, 336.
- Strøyberg, J. C. H., Apoteker, 241.
- Stub, Ambrosius, 401. — Laurids 566, 570. — Tyge, Krudtmager, 562.
- Stubbemøllen se Stampen.
- Sturmberg, J. C., Billedhugger, 63.
- Sturz, H. P., Forf., 265.
- Stæhr, Frands, 356.
- Støcken, Chr. v., Gehejmerraad, 409.
- Støvnæs Herred se Sokkelund.
- Suhm, Lars, Traktør, 74 f. — Peter Fred. 331 f., 343, 488, 505, 562, 602.
- Suhmsminde, Øverød, 330 ff. — Kilde 331.
- Suhr, Slægten, 198, 225. — Anna Doroth., g. 1. Holmblad, 2. Nørgaard, 106, 108 f. — Bernt, Hoffurer, 193 f. — J. P. & Søn, Handelshus, 105, 225, 560. — J. Th. († 1858) 105 ff., 196. — Johs., Præst, 52. — Ole Bernt († 1875) 106, 115, 196. — Peter i Lyngby 283.
- Sukkertoppen se Urnehøj.
- Sunesøn, Laurens, 506 f.
- Svabe, Jac., Dr., 390.
- Svane, Fred., Jægermester, 413. — Hans (†1668), Biskop, 255, 512. — Lars, Kapt., 224.
- Svanenborg, Lyststed i Ordrup, 224.
- Swebilius, A. G., Supercargo, 340.
- Svejgaard, Gentofte, 169.
- Sveistrup, H. G., Forf., 591.
- Svend Estridsøn, Konge, 18.
- Svensen, Ole, p. Brede 472. — Ole, Krudtmester, 580.
- Svenskevejen, Jægersborg Dyrehave, 614, 686.
- Svinesø (Hulelyngmose, Svinemose) ved Vintappergaarden 172, 218, 235. — ved Frydenlund 445, 451.
- Syv, Peder, 60.
- Søbakken se Annabjerg.
- Søborg Vang, Vangede, 218.
- Søborghus (Skodsborg) 372. — ved Vangede 26, 218.
- Søbøtke, Adam, Major, 547. — Johs., Kammerraad (1767), 372. — Johs., Landeværnskapt., Grosserer (1806), 83.
- Sødring, Fr., Landskabsmaler, 53, 196. — Julie, Skuespillerinde, 197.
- Søelund se Springforbi.
- Søgaard, Gentofte, 169, 210.
- Søholm ved Hvidøre 100. — ved Lunde-huset 212, 214 f.
- Søllerød (By, Bymænd) 19, 305-30, 454, 570 f., 600, 665. — Kirke 19, 306 ff., 310 f., 320, 336, 604, 614, 665. — Kirkegaard 310-13, 593. — Kirkeskov (Præsteskov) 320, 598, 603 f. — Sognekald og Præster 308, 310, 505, 551; Præstegaard 313; Klokkerhus 320. — Kro 311 ff., 455, 461. — Skole 8, 10. — Smedehus 320. — Sø 305, 317. — Jvfr. Drewsens Hospital.
- Søllerød Lyng se Kragmose.
- Søllerød Sogn (Kommune) 18, 218, 337, 357, 493, 551.
- Søllerødgaard (Søllerød Slot) 176, 308, 315-27, 359, 419.
- Sølling, Joach. Chr., 82.
- Sølyst (Seelust) ved Hvidøre 30, 94, 101-9, 329. — ved Enrum 378, 380-83, 387.
- Søndergaard, Vangede, 169.
- Søndersø se Jægersborg.
- Sønder Vang, Ordrup, 222.
- Sørensen, Jak., Præst i Lyngby, 251. — Jens, Kartograf, 74, 360. — Peder i Lyngby 255.
- Søro, Lyststed, 533-36, 538.
- Taarbæk (Torshæk, Torbæk) 112, 248, 398-407, 607, 612, 618, 627, 635 f., 671. — Ny Taarbæk 399, 407 f., 410. — Apotek 241, 404. — Havn 399. — Kirke 6, 405 f.; Kirkegaard 406. — Skole 9, 405. — Smedje 400 f. — Teglværk 401 f.
- Taarbæksdal (Taarbæk Kro) 97, 399 ff., 406, 408.
- Taffelbay, Lyststed, 6, 82.
- Tange 125, 459, 464. — Skov 598 f.

- Tausen, Chr., Deputeret ved Søetaten, 96.
 Taysen, Fr., Strandrider, 394.
 Teglgården, Ordrup, 116, 169.
 Teglvangen, Frederiksdal, 514, 519.
 Tegner, Hans, 107 f.
 Telegrafsekskab, Store Nordiske, 49.
 Terkelsen, Sophie Hedevig, g. Ziemer, 372. — Søren 23.
 Tetens, Joh. Nic., 52.
 Thaae, G. A., Kapt., 680.
 Thaarup, Fr., 148, 196. — Thomas 591.
 Thalbitzer, C. H., Agent, 459.
 Thealyst (Stenhuggerhuset, Stenhuggergården) 297, 436 f.
 Thejll, A., Arkitekt, 81.
 Thestrup, Chr. Ludv., Kapt., 396.
 Thiset, A., Arkivar, 406.
 Thomas Voldmester 649.
 Thomsen, Silke- og Klædekræmmer, 344.
 — Lor., Admiralitetsskriver, 332. — N. J., Veksellerer, 357.
 Thorkelin, G. J., Gehejmearkivar, 447.
 Thorstenson, Joh., Kapt., 658.
 Thorvaldsen, Bertel, 226, 229.
 Thue, Jonas, i Ryvangen 44.
 Thulstrup, Henr., Supercargo, 535.
 Thurah, Didr. de, Kommandør, 345 (?)
 — Lavrids de, Generalbygmester, 133 f., 136 f., 143, 149 f., 156, 355-58, 422-26, 431, 441, 616 ff.
 Thuresen, Fr., Stadsoberst, 580.
 Thøgersen, C. B., Grosserer, 451.
 Tibberup Mølle, Lyng-Kronborg H., 21.
 Tietgen, C. F., 49 f., 249, 252, 405, 407, 627.
 Tikøb, Lyng-Kronborg H., 301.
 Tillingboe, Oluf, 300.
 Titley, Walter, engl. Gesandt, 268 f., 280, 286 ff., 299.
 Tjørnegaard, Vangede, 144, 169.
 Tobaksrygning 461 f.
 Todde, Lavrids Nielsen, 301, 688.
 Toftebæksgaard, Lyngby, 239.
 Toftehøj, Lyngby, 237.
 Tordrup 687 f.
 Torkil, Møller p. Fuglevad, 553.
 Torneagre, Lyngby, 237.
 Torre, Teresa, ital. Sangerinde, 210.
 Tovelille 496, 498.
 Toyon, Matthieu, Supercargo, 264.
 Tramp, A. S. F., Greve, 294.
 Trampe, Adam, Greve, 336.
 Tranegaarden, Gentofte, 79 ff., 116, 169, 209.
 Travbane se Ordrup.
 Treschow, F. W., Grosserer, 337. — Mich., Højesteretsassessor, 570, 602.
 Treuensand (Getreuensand, Marienlyst) 77, 79 f.
 Triangeln, Lyststed, 182.
 Trier, Herman, 339, 345. — M. S., Apoteker, 241. — Jvfr. Meyer.
 Trolle, Lars, Brygger, 357.
 Trongaarden, Lyngby, 239.
 Tronhøjene, Lyngby, 237.
 Tronier, Carl Chr., Kapt., 231.
 Tryde, Familien, 302.
 Trørød (Tryggerød) By, Bymark 28, 340, 348 f., 359, 362, 378, 390, 451, 590, 605. — Skole 8, 10.
 Trørød Hegn (Skov) 362, 382 f., 599, 605.
 Trørødgaard 362.
 Trørødsholm, Skov, 598 f.
 Tscherning, A. F., Krigsminister, 570.
 Tuborg 44-50. — Havn 49 f. — Lille 46 f. — Store 47 f.
 Tuborgs Fabrikker 49 f.
 Tuedam se Frederiksdal.
 Tuemose, Jægersborg Dyrehave, 612.
 Tusculum, Lyststed, 533 f.
 Tutein, Diderich († 1827), 210, 430. — Fred. († 1853) 291. — Peter († 1799) 102, 430. — Peter († 1828) 430.
 Tuxen, Lorens, Ridefoged, 124, 465.
 Tvede, Gotfr., Arkitekt, 339, 358. — H. J., Brygger, 543. — Vilh., Arkitekt, 388.
 Tvermoes, Carl, Jægermester, 325 f.
 Tybjerg, M., 671.
 Tyrrestrup, Vor H., 510.
 Tyvekrogen, Geelsskov, 600.
 Tønder, Chr., 388.
 Tønsberg, Grevskab i Norge, 89.
 Uggeløse, Lyng-Frederiksborg H., 192.
 Ulfeld, Slægten, 118.
 Ulrikkenborg (Fogedgården) 236 f., 240, 249, 252, 257, 262, 275 f., 279-82, 285, 294 ff., 299, 661.
 Ulstrup, Chr., 354.
 Undervisningsministeriet 153.
 Unys, Hans, Præst i Lyngby, 251.
 Urne, Slægten, 301. — Alhed 497. — Lage, Biskop, 216.
 Urnehøj (Lyshøj, Sukkertoppen) 378, 669.
 Ursin, Jørgen, Præst, 428.
 Utterslev Sø 185 f.
 Waagepetersen, Chr., Vinhandler, 294.
 Waager, Engelbert, 98.

- Wadum, Johanne, g. 1. Blach, 2. Erichsen, 55.
- Wagener, Hans, Krudtmester, 580.
- Vahl, Niels, Kapellan i Gentofte, 250.
- Vakershøj, Lyngby, 237.
- Walcker, Marie Amal, g. Callisen, 52.
- Valdemar Atterdag 184.
- Valdemar, Prins (f. 1858), 175, 182.
- Valdemar Kristian, Prins († 1656), 122.
- Valentin, Fabrikmester, 285.
- Walker, Vinhandler, 328.
- Walsøe, Th. Secher, exam. juris, 340.
- Walther, Gottfr., Tømmerhandler, 265.
- Wandel, Hans, se Birgitte.
- Vandingsdam se Hollænderdam.
- Vandmosebakken 146, 607.
- Vangede (By, Bymænd) 19 f., 126, 161, 167, 169, 174, 216-21, 453. — Batteri 22. — Kilde 11 f., 218-21, 630. — Kirke 6. — Kro 218. — Skole 8 f.
- Vanino, Peter, 75 f.
- Warnstedt, Louise, 522, 528, 543. — Sophie Hedev., g. Schulin, 522, 528, 543.
- Vartov (Gammel Vartov) 39-49, 52. — Kilde 44 ff., 220, 630.
- Vasager v. Bagsværdgaard 529.
- Vasehøj (Egehøj), Ordrup, 234.
- Wasmer, Jac., Krudtmester, 315.
- Wasserfall, G. E., g. Behagen, 537, (560). — Peter 327 f. — Peter d. y. 328.
- Wasserschlebe, Joach., 284.
- Watt, Alex., 82. — Watt & Gordon 405, 654.
- Weber, C. M. v., Komponist, 293.
- Vedbæk (Fiskeleje, Bymark) 21, 28, 113, 383, 385, 389-97, 439, 598. — Kirke (Kapel) 6, 381, 388. — Kirkegaard 388. — Kobbermølle (Ehmsdal) 389 f., 439, 451, 598. — Kro 351, 396 f., 407. Skole 10. — Teglværk (Teglbakken) 383, 387, 391 ff. — Toldsted 393.
- Wedge, Jens, Brygger, 392.
- Vedel Simonsen, L. S., Historiker, 496, 498.
- Wedel-Jarlsberg, Constance, 345. — Ferd. 560, 568. — Herm. 370, 560, 568.
- Weiberg, Anna Margr., g. Voscamp, 245(?), (249), 275. — Fred., Kammerjunker, 249, 252, 271 f., 275 f.
- Weidemann, C. F., 674.
- Weinschenck, Fred., p. Fugleved 554.
- Vejdamsrenden, Holte, 352.
- Vejle Bro 684.
- Vejlemose 493.
- Vejlesø 305, 330, 349, 458, 465, 467, 470, 481, 493.
- Wellington, Ant. Wellesley, engl. General, 380.
- Vemmetofte, Fakse H., 515 f.
- Wendt, Carl, Finansdeputeret, 546 f.
- Went, Geert Sprevert de, 202.
- Werner, Johs., Overretssagfører, 212. — T. M., Isenkræmmer, 584. — Jvfr. Lampe.
- Wessel, C. E., Arkitekt, 406. — O. C., Kartograf, 144. — Th., Købmand, 406.
- Wesselsminde, Nærum, 340 f., 666.
- West, Jens, Lysestøber, 92 (?), 394 f.
- Westenholz, Anders, Generalkonsul, 492.
- Westerholt, M., Slotsgartner, 645.
- Westermann, Markus, 300, 488.
- Vestermose v. Nærum 340, 348.
- Vester-Vang i Holte 349. — i Nærum 332. — i Øverød 330.
- Vett, Carl, Købmand, 406.
- Wever, Casp. Gerh., Agent, 544. — Casp. Vilh., Agent, 386, 543 f. — Joh. Fr., Etatsraad, 383, 391; jvfr. Köster. — Jvfr. Fabritius.
- Weverslyst (Enighedslyst), Frederiksdal, 521, 543 f.
- Vibe, Anne Margr., g. Svane, 413. — Mich., Vicekansler, 412 f., 422, 554.
- Viborg, Erik Nissen, 69.
- Wiborg, Niels, 79.
- Wiedewelt, Johs., Billedhugger, 178, 247, 474, 480.
- Vieregg, Casp. v., Kommandørkapt., 403.
- Viertel, J. C., Miniaturmaler, 680.
- Viggo, Prinsesse, 52.
- Wiglar, Fr., Løjtn., 73.
- Wiimh, Adam Gottl., 356, 447.
- Vilchen, Søren, Kromand, 352.
- Wilcken, Lor. Fred., 395.
- Wilder, Markus, Kromand, 396.
- Vildnisset se Frieboeshvile.
- Vilhelm, Landgreve af Hessen († 1867), 67.
- Vilhelmineslyst (Marienlyst), Lyngby, 294.
- Vilhemsdal (Johanneshvile) ved Hvidøre 98, 110, 624. — ved Tuborg 110.
- Wilmann, Joh., Politiker, 15 f., 252, 560.
- Wilster, P. J., Landmaaler, 167.
- Vilvorde 234.
- Windebrog-Haus v. Rude Stald 675.
- Winding, Aug., Pianist, 311.
- Windt, Peter de, 536.
- Wineken, Chr., Møntmester, 50.

- Vintappergaarden (Nørregaard, Marieberg) 169, 195, 218.
 Vintappersøen se Svinesø.
 Winther, Chr., Digter, 372, 431, 546. — Chr. Mich., Overretsprokurator, 336 f.
 Virum (By, Bymark, Bymænd) 18 f., 28, 298, 300 f., 303, 330, 414, 419, 428, 437, 457, 498, 507, 509 f., 512, 519, 547, 555, 598. — Kirke 6. — Skole 8. — Smedje (Kro) 300.
 Virum Skovhus 546.
 Virumgaard 300.
 Virumvang, Frederiksdal, 514, 519, (521).
 Visby, C. H., Præst, 546.
 Wissing, F. L., cand. pharm., 282.
 Witnæben, Joh. Fr., 266.
 Witt, Hans, Møller i Lyngby, 257, (263), 661. — Ellene 264 f. — Johan se Anna.
 Withorn, J. H., 402 f.
 Wittmaack, A., Arkitekt, 570.
 Wittmack, Ane Marie, 316.
 Wittrock, Ludv., Kræmmer, 408 f., 589 f.
 Vium, H. C., exam. jur., 332.
 Wivet, P. B., Højesteretsadvokat, 459, 537.
 Vodroffgaard, Frederiksberg, 259.
 Vogt, Arina, g. Clausen, 46. — Hans Henr., Traktor, 42, 44, 46.
 Voltelen, Just Henr. († 1795), Læge, 432 f. — Just Henr. († 1836), Raadmand, 433 f.
 Wolters, H. D., 437.
 Worm, Petter, Skibsskriver, 240.
 Wormskiold, Anna Lucretia, g. Haffner, 340.
 Voscamp, Chr., 276. — Hans 276.
 Voss, Ad., Slotsforvalter, 650.
 Wisberg, Mette Christine, g. Kløcker, 201.
 Wulf, Chr., Kommandør, 210. — C. F., Krigsraad, 658. — Raphael 197.
 Wynn, Henry Wm., engl. Gesandt, 105, 174.
 Vældegaard, Gentofte, 169.
 Værløse, Smørum H., 128, 510, 512, 515. — Lille 510.
 Young, Helen, g. Westenholz, 492.
 Zahrtmann, C. C., Admiral, se Donner. — Wanda, g. Danneskiold-Samsøe, 95.
 Zakariassen, Orgelbygger, 246.
 Zeuthen, P. C., Assessor, 152.
 Ziemer, Th., Raadmand, 372.
 Zimmermann, Samuel, Gartner, 660, 678.
 Zitzke, Jac., Kobbersmed, 558, 572.
 Zuber, Chr. Jos., Hofbygmester, 142. — Jos., Høftømrermester, 424.
 Zumpe, Magdal. Frederikke, Enke efter Højesteretsassessor J. C. Drewsen, 13, 295. — Martin 422, 424.
 Oehlenschläger, Adam Gottl., 30, 94, 104, 106, 147 f., 232, 408, 491, 591, 634, 636 f. — Marie, g. Konow, 491.
 Øhlers, Christoph, (150), 652.
 Oetken, Chr., Major, 65.
 Ølstykke Herred 16.
 Øregaard se Oregaard.
 Øresundshøj, Lyststed, 117.
 Ørholm (Ørevad) 250, 301, 550 f., 553, 558, 561-70, 580, 593. — Kro 570.
 Ørholm Bondegaard 570.
 Ørholm, Lille, (Nøjsomhed), Lundtofte, 302 f.
 Ørnegaard, Vangede, 169, 218.
 Ørneholm, Skov, 598 f.
 Ørnesten, Skov, 607.
 Ørsted, H. C., Fysiker, 148.
 Øthensen, Svend, Præst i Lyngby, 250.
 Øverød (By og Bymark) 19, 28, 308, 329-32, 349, 362, 604. — Skole 10, 305. — Skov 598 f.